CHRONICA GESTORVM IN EVROPA SINGVLARIVM:

A

PAVLO PIASECIO

EPISCOPO PRÆMISLIENSI,

Accurate ac fideliter conſcripta

ad Annum Chriſti, M D C XLVIII.

Ad utilitatem publicam divulgata, & Typis expreſſa.

Cum Gratia & Privilegio S. R. M.

Juxta Exemplar impreſſum

C R A C O V I Æ,

Et poſtmodum ab ipſo Auctore propria manu correctum & auctum.

BENEVOLO LECTORI TYPOGRAPHVS.

FOrte inciderant in manus Typographi cujuſdam Cracovienſis iſta PAVLI PIASECII Viri Pontificali dignitate ac magis eruditione conſpicui CHRONICA, quæ ipſe manu tantum deſcribi & non niſi familiaribus ſuis patere voluerat: Verum ille iniquiſſimum fore judicans in privato illa occultare, uſuique publico ſubtrahere, prelo ſubjecit opus tam præclarum: exiſtimabat enim, in eo omnium Chriſtianorum Dynaſtiarum hujus ſæculi ſtatum tam fideliter, accurate, modeſta puri Latini ſermonis elegantia adjuncta, eſſe deſcriptum, ut ex ejus lectione univerſorum in Europa hoc tempore geſtorum ſeriem facile cognoſcere, non minoremque utilitatem, quam delectationem ex notitia tantæ varietatis graviſſimo-

rum Politiæ negotiorum percipere possis. Accedit, quod externi Scriptores, parvam curam, minoremque peritiam habent rerum Polonicarum, quæ tamen hîc longo usu solertique veritatis indagatione probatæ, compressius quidem, sed stylo perspicuo, sincere, ingenueque referuntur. Ausus fuit hæc Typis suis exprimere, ac divulgare, ut Tuo, communique omnium Historiæ studiosorum commodo, & cumprimis Gentis Slavonæ utilitati consuleret; nec injuriam fecit Authori, qui inde non aliud nisi à Te gratias, & apud posteros gloriam, nominisque sui immortalitatem sit consecuturus. Illud autem exemplar à Cracoviensibus editum postea ab ipso Auctore correctum variisque in locis auctum ad me cum pervenisset, & multum Poloni ut in lucem darem efflagitarent, publico deesse nolui. Paginam tamen unam aut alteram in fine adjeci eorum quorum vera cognitio latuit auctorem, cujus textum ubique integrum reliqui, & tibi liberum cui fidem adhibere velis. Hoc scire te volui & vale.

APPRO-

APPROBATIO.

Ego Jacobus Vitellius S. T. D. Ecclesiæ Sancti Floriani Canonicus, interea Academiæ Cracoviensis Rector, Librorum ab Illustrissimo & Reverendissimo D. PETRO GEMBICKI *Episcopo Cracoviensi Academiæ Cancellario, Deputatus Censor, Hoc Opus Historicum ab Illustrissimo & Reverendissimo* D. PAVLO PIASECIO *Episcopo Præmisliensi, accurate elaboratum, legi diligenter, & revolvi: Cumque nihil in eo quod Fidei Catholicæ aut moribus honestis oppositum sit; quin etiam consequentis posteritatis de statu præsenti, & fortunæ varietate, bellorum ac Regnorum fluctibus, prudentia Historica, & stylo culto plenam reperi instructionem; Ideo ut bono publico in lucem exeat & Typo imprimatur, dignum judicavi. In cujus rei fidem manu mea subscribo. Datum è Collegio Majori Academiæ Cracoviensis, die nona Novembris, Anno à partu Virginis,* 1645.

Idem qui supra

M. Jacobus Vitellius S. T. D.
in Academia Crac. Rector.

ELOGIVM HISTORIÆ

Illustrissimi & Reverendissimi Domini,

D. PAVLI PIASECKI,

EPISCOPI PRÆMISLIENSIS.

Miranda feris gesta Nepotibus (bilem
Et fluctuanti forte volubilem
Europam, & alternantis orbis
Per sua fata dolenda cursus,
Quisquis sciendi sollicitus; voles
Sic nosse, præsens ut penitus Tibi,
Ceu facta quondam in se fuissent
Atque oculis videare adesse.
Hæc gesta Præsul divitis ingenî
Felice vena, narrat & instruit,
Quæ subsequenti profutura
Tempore, perpetuo perennent.
Nil veritatis flexit ab orbita,
Palpoque prorsus, nec minimum datum,
Verum æquitatis lance cuncta, &
Iudicio trutinata recto.
Ægrescit audax livor, & in suo
Se felle rodit, fulmineos rotat,
Stringitque dentes, sed veneno
Ipse suo interit, & necatur.
Nam dignitatem Præsuleam nihil
Arrodet unquam. PIASECIVM inclyta
Clarabit orbi fama toti,
Vt libet invidia fremente.
Hic unus alto gloriæ in essedo
Tolletur: ejus Nestoreo favo
Imbuta scripta, ævo perenni
Docta per ora virûm ferentur.
Par est stupori: tam celebri in loco
Mitra verendum Pontificis, tamen
Vsque huc, labori litterarum
Immori, & accelerare canos.
Annalium te, doctaque Praxeos,
Obllivioso fama situ eximet:
Æternitati inscribet ipsi,
Perpetuo memorande Præsul.
Livor flagellum sentiet, ut Tuam
Splendere cunctis Historiam audiet:
Rumpetur allidetque calces,
Ipsa sibi, invidiosa Erynnis.

M. Ioannes Racki Rhetoricæ in Vladislaviano Collegio Professor.

IN

IN LIVOREM.

De Historia Illustrissimi & Reverendissimi Domini,

EPISCOPI PRÆMISLIENSIS.

Livor maligni pectoris impotens
Tyranne, verus prodigialium
Frater sororum: quem mariti
Conscia nox Erebi pudendum
Monstrum creavit; quale nec Africa
Sub aestuosis arva trionibus
Fudêre, solers nec domandum
Ipsa suo potuit privigno
Nutrire Iuno. Saeva quid intimam
Venam citatis flamma caloribus.
Tibi fatigat? viperarum
Quidne truci madêre torvae
Liquore fibrae? Cernis ut ignea
Lucis cavernas circulat impete
Miro, & furens nunc colla jactat,
Nunc superis inimica Dipsas
Torvum tuetur, mersaque terreo
Rictum profundo latrat, & aggemit;
Et felle diffuso Lycambi
Congenitam vomit ore bilem?
O qui decora pulchra cupidine
Theatra laudum poscis, & inclytus
Audire victor, sterne monstrum
Tartareae cumulum catervae.
O non profani nominis Hercules
Pacator orbis! pulvere quis Tuo
Phaenix resurgat? Annuentes
Iam superi micuere, votis.
Salve Polonis caelitus Hercules
Liventis ultor magne protervia
Praesul PIASECI. *ô magna Veri*
Anchora solicitusque Recti
Iurisque custos. Tu calamo pedum, &
Librum Tiarae foedere prospero
Conjungis unus, atque calcas
Invidiae mala belluosae.
Nam cum fatiscentis lacrymabiles
Mundi labores, atque furoribus
Protrusa diris bella mandas
Virgineae monumenta chartae,
Rursumque leni mitior impetu
In pace secreti abdita consili
Catus reducis, & peracta
Sauromatis revocas trophaea;
Tunc invidenti triste tumet jecur
O felle quanto. quantaque toxici
Crux ista Livori propinat
Pocula, Tartareique potus!
Europa veris picta coloribus
Iasque Regum, gestaque Principum
Pridem videri digna, nuper
Cum resonis animata praelis
Irent sub auras; ecquis Anonymos
Hates nigranti de grege Cyclopum
Phlegraea proles, vile noctis
Furfur & Alpha tenebrionum
Ausus Theonis dente volumina
Tentare docti Praesulis inclyta, &
Amica vero scripta, stipes
Per spuriam lacerare chartam?
Vis consili expers mole ruit sua, &
Vim temperatam Dî quoque provehunt.
At, nigra nigras se recepit
In tenebras tenebrae propago.
Qualis nitorem tractus ab Hercule
Vt hausit axem Cerberus aureum
Nictabat umbris educatus
Et Stygias remeabat oras.
At Tu Polonis perge petentibus
O magne Praesul dicere saecula
Faecunda rerum, & luce vivax
Historica Lechiam serena.
Hinc Te merentem clarior, & Tuam
Vehet trecentis fama curulibus
Virtutem, & excelsis Minervam
Inseret Astricolis sodalem.
Porro, propago noctis & inferi
Tu Mome Ditis, dentibus in Tuum
Armare corpus, nixus olim
In superos agitare pugnas.
Quin docta laudat quando PIASECIUM
Vox, Mome ramum quare ubi pendeas.
Vnumque jacta, Praesulis quod
Fama, tibi Tua fata monstret.

M. Matthias Zyszkiewic, Collega Minor.

IN HISTORIAM PAVLI PIASECII.

ELoquii candorem, Fasque, fidemque, decusque,
Grandis PIASECI continet Historia.
Præsule dignum opus est, veris annalibus orbem
Complere, & factis præmia justa dare.
Perfide, frustra acuis rabiosum Zoile dentem,
Hæc pia suspiciet munera posteritas.

M. Ioannes Cynerski Rachtamovius, ad S. Flor. Can.

PAVLVS PIASECIVS
EPISCOPVS PRÆMISLIENSIS,
IACOBO PIASECIO
ABBATI CLARÆTVMBÆ,
MAGNI VLADISLAI IV,
REGIS POLONIÆ ET SVECIÆ,
SECRETARIO NEPOTI S.S.

Accipe grate Nepos, quæ post mea fata revolvas.

NEc te fallant, qui ſub titulo Hiſtoriæ non tam res geſtas ævi noſtri, quam Panegyricos ſcripſerunt, & pront quiſque odio vel favore in alterum propendet, ita ſtylum quoque ſuum temperavit, ut fortibus ignaviam, ignavis fortitudinem tribuerit; laudem immeritis; & culpam innoxiis affinxerit, omnemque ſæculi iſtius viciſſitudinum ſeriem, nonniſi propriæ ſententiæ accommodarit, ingenti veritatis diſpendio. Vel ſi malis, canta induſtria veriora diſcernas: ſi etiam libet cum errantibus erres, ego hîc mihi canam & Muſis, ac ſingulariora prout obtigerunt adnotabo, remoto elegantiarum Rhetoricarum colore, quo omnis abſit fucus. Imo nec Hiſtoricum quidquam, præter ſinceram puramque factorum illuſtriorum deſcriptionem hîc requiras: alia enim Hiſtoriæ lenocinia prudens omitto, ut argutiores ſententiarum concluſiones, nominum, rerumque origines à longe derivatas, cauſæ conſiliorum & eventorum indagationes curioſiores, quæ magis exprimunt animi affectum ſeu ingenium Scriptoris, etſi orationem ornant, illo ornatu adulterant rei veritatem, ſemper gratiorem dum ſuomet candore genuino niteſcit.

Hiſtoriam laudationibus ſieri mendoſiorem ait Cicero.

Talis autem erit ratio hujus inſtituti, quod nonniſi mei temporis memorabilia, quæ diligenti ſtudio ex relationibus non ſu-

spectis conquisivi, & plura quibus egomet ipse interfui, singula in suis annis signabuntur. Illorum vero principia quæ meam memoriam superant, ex commentariis fidei probatæ summatim collecta præcedent, quo melius totius narrationis cohæreat argumentum. Vnde primum acta antecedentis ætatis in compendium contracta sub Imperio Regis Poloniæ Stephani ponentur, deinde mea coæva ab initiis Regni Divi Sigismundi Tertii distinctius in ordine annorum succedent.

Stephanus Battori Principatum Transilvaniæ obtinuit A.C. 1571.

VT igitur incipiam à Rege Poloniæ Stephano: Is gente Vngarus Stephani Battor de Somlio (sunt alii Batthorei de Battor) Palatini Transilvaniæ ex Anna Telegdi filius, primum ob insignem in re militari solertiam, post Ioannis Sigismundi ex Isabella Polona Ioannis I. Vngariæ Regis filii Transilvaniæ Principis mortem, favore Prætorianorum & exercitus Provincialis, cui ejus frater Christophorus Battor tunc præerat, rejecto æmulo Gasparo Bekessio, Principatum Transilvaniæ, Anno Christi 1571, 21 Maji obtinuit; & deinde rem ipsius promovente Samuele Zborowski sub illud tempus apud eum in Transilvania exulante, Rex Poloniæ fuit electus die 15 Decembris, Anno Christi, 1575, postquam Rex Henricus Valesius Gallus sexto à suo in Poloniam adventu mense deseruerat hoc Regnum, defuncto sub finem mensis Aprilis A.C. 1574. ætatis suæ 24. sterili fratre suo germano Carolo Nono Galliæ Rege, ad successionem illius Regni vocatus.

Carolus 1 x. Gall. Rex moritur 1574.

Stephanus Battori eligitur Rex Poloniæ A.C. 1575, die 15 Decemb.

Et quidem sub illo Interregno divisis Procerum Nobiliumque studiis factio Zborovianæ adversa elegerat alium Regem Poloniæ, nempe Maximilianum II. Imperatorem Rom. sed dum iste diutius deliberat, & Legatos ex Polonia ad se missos Viennæ Austriæ lento tractatu super conditionibus suscipiendi Regni, & de Anna Reginula Poloniæ filio suo Archiduci Ernesto in matrimonium collocanda temoratur, Stephanus celeritate utendum ratus, ut primum pacta in Comitiis Electionis Regiæ Varsaviæ 14 Decembris 1575, conscripta, & à Legatis Ordinum Poloniæ sibi proposita stabilierat, ac jurejurando Meggieslii 8 Februarii, A.C. 1576. firmaverat, magna festinatione in Poloniam veniens, ineunte mense Aprili ejusdem Anni 1576. Cracoviam Regni Sedem primus occupavit, & actis ibi Generalibus Ordinum Poloniæ ac Lithuaniæ Comitiis, suscepit Coronam & insignia Regni solenni ritu, sacra tantæ cerimoniæ procurante Stanislao Karnkowski Episcopo Vladislaviensi, eo quod Iacobus Vchanski Archiepiscopus tunc Gnesnensis Primas Regni, cujus hoc muneris est, Maximiliani partes sequeretur. Peracta autem Regia sua inauguratione, Rex Stephanus mox omnes adversæ partis molitiones subvertit: Præsidium Alberti Laski Palatini Siradieñ. pro Maximiliano Arcem Lanscoronam Cracoviæ vicinam, & multum infestam, custodiens, intra paucos dies ad deditionem coëgit, armatorum turmas per Poloniam pro Maximiliano conscriptas dissipavit, ut ante istius anni 1576. finem omnes Poloniæ Proceres relicto Maximiliano in ejus obsequium concesserint; etiam Primas Regni, qui cum Lovicii obfirmato pro Maximiliano animo hæreret, tandem intellecto quod ipsemet Rex Stephanus Varsavia Lovicium, & quidem cum militari manu ejus declarationem requisiturus venire proposuisset, cunctatione omni seposita, prævenit accurrens Varsaviam, ibique reconciliatus Regi jusjurandum fidelitatis præstitit, ac ejus exemplo cæteri Episcopi, qui omnes fere præter

Stephan. Rex coronatus, Anno Christi 1576.

Vchanski Archiep. Gnesn. cogitur jurare fidelitatem Regi Stephano.

præter Vladislaviensem, Austriacis faverant, ad fidem obedientiamque Regis redierunt; Solus Stanislaus Czarncovius adversarum partium Legatione suscepra apud Maximilianum Imperatorem hærens, eum ad persequendum armis jus electionis suæ incitare non desistebat; tulitque contumaciæ talis suæ justas pœnas, abdicatus propterea Præfectura Plocensi ad Stanislaum Criscium Palatinum Masoviæ, & officio Referendariæ Regni, ad Nicolaum Firley Castellanum Biecensem translato. Et cum post mortem Maximiliani Imperatoris sequestro fratre suo Alberto Czarncovio Præfecto generali majoris Poloniæ veniam apud Regem Stephanum impetrasset, paulo post iterum innovandis rebus deprehensus, majorem jacturam sensit, irrita facta à Rege adoptione (Coadjutoria usitato nomine) sua ad successionem post Vchanscium in Archiepiscopatum Gnesnensem, & Znina amissa, quam ex adoptione eadem possederat. Civitas Gedanensis aliquandiu restitit, illecta spe consequendarum à Maximiliano Imperatore majorum libertatum, quas illo etiam mox defuncto vindicate, ac usque & armis extorquere nitebatur. Sed hanc quoque Stephanus Rex, ad obsequium in brevi revocavit; celebratis enim mense Octobre ejusdem anni Toruniæ Comitiis, Gedanenses criminis perduellionis reos declaravit, proscripsit, ac omni commercii cum Regnicolis jure privavit. Cumque nihilominus illi in sententia persisterent, & necessaria ad defensionem Civitatis suæ, vastato Monasterio Olivensi compararent, contumaces armis compescuit, 13 April. Anni 1577, fusis eorum copiis, quas ex Germania collectas, & tanto auso omnino pares, bipartitis castris circa pagum Lubisow infra Dirsaviam collocârant. Compulsi enim amisso exercitu intra Civitatis suæ mœnia, & fortissime à Polonis oppugnati, cæso Ioanne à Kollen, quem sibi Ducem veteranum ab Electore Saxoniæ impetraverant, tandem precibus Procerum Regni, & Electoris Saxoniæ, ac Brandeburgici devinxerunt Regem, ut parceret Civitati suscipienti subjectionis conditiones, quæ illi initio istius belli fuerunt propositæ. Quarum præcipuæ erant: quod Magistratus illius Civitatis culpam suam ex formula scripto concepta deprecarentur; militem dimitterent; coram delegatis à Rege Gedanum mittendis jurarent subjectionem Regi & Reipub. vectigalis maritimi augmentum sub Rege Augusto factum, fiscoque Regio addictum (à Sigismundo I. Rege Poloniæ pro impensis ad conservandum illum portum institutum vectigal dimidii floreni à nonaginta florenis de mercibus eo commeantibus, auxerat duplo, aliumque dimidium florenum de eisdem nonaginta florenis pro usu fisci sui fecerat exigi Rex Augustus, ex occasione turbarum Gedani A.C. 1569. contra ipsius Ministros excitatarum) ne supprimerent, uti conabantur, sed integrum exigerent, redderentque ad ærarium Regium: Modum ingressus in civitatem Regi non præscriberent, ejus arbitrio relicto, quomodo sub illud tempus præsentiæ suæ in Civitate securitati omnium providere deberet: Onerum de quibus conquerebantur moderationem in Comitiis Regni (demum in Anno Christi 1585, die 26 Febr. in Comitiis Varsaviæ obtinuerant ab eodem Rege diploma, in quo circumscriptæ fuerunt eorum obligationes & libertates) generalibus peterent. His igitur conditionibus addita mulcta centum millium nummorum aureorum Regi, & viginti millium aureorum (florenorum usitato vocabulo hocque in posterum utemur) impensa pro restauratione Monasterii Olivensis (ultra plura nomina debitorum mercatoribus illius Civitatis in diversis Poloniæ locis obligatorum, &: in fiscum interim Regium redactorum) Rex Mariæburgi, ubi quatuor mensibus propter negotium assignandi curatorem Alberto Friderico mente ægro Prussiæ Duci substiterat, proscriptionis in eos decretum abrogavit, & eorum Privilegia confirmavit. Fertur sæpe conquestus fuisse de Proceribus, ad quos (Petrus Zborowski,

Czarncovius Austriacis addictus luit pœnas.

Gedanum oppugnavit Rex Poloniæ Stephanus 1577.

Gedanensibus conditiones deditionis datæ à Rege Polo

Gedani vectigal maritimum Poloniæ Rex instituit.

Palatinus Cracoviensis, & Ioannes Zborowski, Castellanus Gnesnensis, præcipuas Præfecturarum militarium functiones in illa expeditione obibant) Gedanensium nuncii specie rractandæ deditionis auro in lagenis vini occultato onusti assidue commeabanr, ut dictitare soleret se plumbeis, Gedanenses vero aureis jàculis pugnare. Assignaverat aurem curatorem cum titulo Ducis, ægro Duci Prussiæ, proximiorem ipsius agnarum Georgium Fridericum Brandeburgicum Principem, recepto ab eo jurejurando fidelitaris, Regibus Poloniæ præstandæ, & cum cautione, ut nonnisi indigenis Prussiæ Præfecturas & Magistrarus illius ditionis committeret: ægro Duci necessaria pro dignitate ejus personæ submini-nistraret, uxoris ipsius Mariæ Leonoræ Iuliacensis jura dotalia illæsa servarer, ersi æger Dux ad sanitatem rediret, vel prolem susciperet, potestas administrationis Ducalis Prussiæ plena ipsi restituenda esset.

Stephan. Rex Polon. dat curatores Duci Prussiæ ægro. 1577.

Electoris quoque Brandeburgici Legati Vexillum insigne istius Fiduciæ, simul (quasi eodem jure successionem ejus spectantes) contingebant, dum à Rege traderetur Georgio Friderico, licet Nobiliras Prussiæ obnunciaret, non omnem stirpem Brandeburgicam comprehendi in formula hujusmodi fiduciæ, à Sigismundo I. Rege Poloniæ Alberro I. Duci ex Familia Anspachiana tradira. Hæc tamen quæstio tunc neglecta, postmodum à Sigismundo III. Rege Poloniæ, A.C. 1609, & 1611, circa traditionem ejusdem Fiduciæ Ioanni Sigismundo Electori Brandeburgico fuit definita, ea ratione quod in ea nonnisi istius Electoris & ejus fratrum germanorum Ioannis, Georgii Iegerndorfensis in Silesia Ducis, ac Ernesti, & Christiani Vilhelmi Archiepiscopi Magdeburgensis, legirimi filii mares succedere debeanr, rejectis Culmbacensibus, Onaldinis, cæterisque Franconianis, ad quos illa primæva Sigismundi I. Regis cum Alberto Anspachio conventio nullatenus referri potest.

Prussia feudum ad quã stirpem pertinet.

Quod vero attigimus de mortuo interim Maximiliano Imperatore, decesserat Ratisbonæ duodecima mensis Octob. anni 1576, dum ibi Comitia Germaniæ celebraret. Henricus aurem Rex ut secreto, nemineque Polonorum Procerum conscio fugienti similis Cracovia excesserat, die 18 mensis Iunii, A.Ç. 1574. Viennam recta transivit, ac ibi Imperarore Maximiliano salutato, & Polonis (aliqui ibi eum assequuri fuerunr, sed persuadere ei non porerunt ut rediret) discessus sui causis præscripris, Venetias, inde vero per Sabaudiam in Gallias pervenerat. Er postquam iniir possessionem illius Regni, missis ultro citroque Legationibus diversis, cum Polonis egit, ut eum Regem suum agnoscerent, persisterentque in ipsius fide: sed cum nil proficeret, illis Regem in Polonia nonnisi præsentem regnare posse respondentibus, tandem accepto quod in suum locum alius fuisset suffectus acquievit, majoribus domi difficulratibus irretitus, quam ut Polonicis quoque tanto terrarum intervallo diffitis consulere valeret. Arque ita Stephanus Rex & domi & deforis undique securus Regni, totum suum studium ad implenda boni Principis munia applicavir. In quorum partibus omnibus æqualiter excelluit; & si pacis artes, ac bellica ipsius fortitudo comparentur, vix liquet quænam præferri deberet. In jure reddendo æquitatis, sine ullo personarum respectu, fuit tenacissimus: legum cum singulari linguæ Latinæ elegantia scientissimus. Vnde sæpius cum Senatores assidentes judicanti, ex more primi sententiam dicerenr, & in dubiis hæsitarent, vel etiam favore nutarent, ultimus Rex causæ meritum ad juris regulam reducere explicareque solebat, & sentenrias quandoque jubebat iterari, atque ita demum decernebat. Præcipue autem æquabilitas ipsius in distribuendis beneficiis prædicatur; ea enim nonnisi in bene meritos dispensare solebat, & si quem sive sacerdotalis, sive militaris status aliqua virtute præcellere cognoscebat, etiam nullo ministrorum Aulæ (quorum muneris

Maximilianus Imper. moritur 1576, 12 Octobris.

Henricus Rex deserit Regnum Polon. 1574, 18 Iun.

Stephani Regis æquanimitas.

hoc

hoc est) commendationem interponente, sponte sua, nec raro ignaris, & quidem non mediocres dignitatum, & officiorum gradus deferebat. Sed brevi incurrit propterea odia graviora, præsertim apud Zborovios, qui cum in ejus Electione majorem præ cæteris operam præstitissent, ex voto suo administrandum Regnum, & maxime beneficia distribuenda fore sperabant. Et cum nonnisi partium suarum personas ac officia promovendas obtruderent, contrariarum partium quamvis meritissimos deprimerent, Rex naturâ in virtutem propensior, eorum commendationes posthabere cœpit: Maximum autem fomentum offensarum inde processit. Obtinebat tum Supremum Cancellariatum Regni Valentinus Dembinski, vir ætate provecta, pene decrepitus, & illi muneri exercendo vix jam idoneus. Is itaque solicitabatur à Zborovüs, ut se abdicaret tali Magistratu, & acciperet dignitatem Castellaniæ Cracoviensem. quæ primum locum dat in Senatu, & à morte Sebastiani Mielecki tum forte vacabat, ac cum ille nihilominus in illo retinendo persisteret, usque injuriis senem exagitabant, ut tandem susceperit titulum Castellani Cracoviensis. Expugnato itaque Dembinio, securi quod Rex eorum voluntati obtemperaturus esset, ad id officium promovendum designabant Ioannem Zborowski, militiæ magis quam tali functioni idoneum. At Rex hoc præsentiens, devitandumque putans, ne in faciem ipsis resisteret, & aperta repulsa eos offenderet, priusquam intercederent pro illo fratre suo, præter omnium expectationem, illo Cancellariatu ex more Vicecancellario Petro Dunin Wolski (fertur Rex Henricus audiens Senatus sententias cui deferendus esset Vicecancellariatus, insigne ejus sigillum versando subsiliente manu, repente acclamasse: *Monsieur Wolski*, illudque huic à longe per confertam Aulicorum turbam ægre perrumpenti tradidisse, præter opinionem omnium) delato, contulit Vicecancellariatum Ioanni Zamoyski, viro, ingenio, consilio, & manu prompto, ac cum primis civilium politicarumque literarum scientia claro, ut illi soli tantus Magistratus opinione omnium tunc deberi videretur. Simularunt tamen Zborovii eam offensam, quæ aliis alüsque similibus aucta incitamentis, paucos post annos gravius in apertum erupit, ut infra mox attingemus.

Stephani Regis offensarum initia.

Zamoyscio defertur officium Vicecancell.

Nunc prius gesta istius Regis bellica delibemus. Dantiscanis ad officium revocatis contra Moschum eo usque damnis Poloniæ Regno illatis insolescentem arma converterat. Ademerat enim iste olim Lithuaniæ & Kijoviæ Smolenscum ac Severiensem Provinciam, & temporibus Augusti Regis Livoniam Estoniamque; demum vero Polociam cum toto illo tractu: nec ullis justis mediis induci poterat, ut sponte cederet, quæ injuria occuparat. Bello autem contra ipsum in Comitiis Regni publicato, primo Polociam Rex Stephanus recuperare voluit, ut quæ vicinior Vilnæ immineret, & recepta, diuturniori bello contra illum hostem ducendo pro commeatu, & apparatu bellico conquirendo, impedimentisque; deponendis sedes opportuna videretur. Itaque sub finem mensis Iunii, anni 1579, Vilna egressus, lustratas apud Suirum copias Polociam duxit, præmisso Christophero Radziwil, Præfecto militari Lithuaniæ cum equitatu Lithuanico, qui obvia in itinere Castella, *Kozian*, *Sitno* & *Krasne*, celeriori irruptione ac incendio vastavit, Polociamque prope confidens, omnes ejus aditus interclusit. Rex ipse cum exercitu Polonico, cui præerat Nicolaus Mielecki, Palat. Polodiæ, & cum peditatu quinque millium Vngarico tardius ob continuos imbres incedere coactus; demum die 2 Augusti eo pervenit, positisque castris, ac parte exercitus ad adversam ripam fluvii Polocza transmissa, in tribus locis qua Civitas commode oppugnari poterat, aggeres & vineas excitari, machinasque fulmineas inde directas vibrari jussit; quarum vi intra paucas horas rejecti à propugnaculis

Stephan. Rex Polon. Moscho bellum infert. A. C. 1579.

 suis

Polocia oppugnatur.

suis Moschi, postero die oppugnatoribus occupandam Civitatem reliquerunt, ipsi in arcem concedentes. Nec motati Poloni ad Arcem quoque expugnandam concurrunt, & exusta Civitatis parte arci proxima, munitiones & fossas prope portam arcis promoverunt labore immenso, & per aliquot dies parum fructuoso, cum inter densa bombardarum ab obsessis emissa jacula, & pluviarum assiduarum molestias in madente solo natura vliginoso, vix vestigium tenere, ne dum operas agere, vel contra hostiles munitiones pugnare possent. Donec 29. Augusti die aliquanto sereniore, majore vi oppugnationem aggressi incendium à duabus partibus arci intulerunt, & exusto propugnaculo clivo arci imminenti superposito, certatim ardua ejusdem clivi, alii autem ab alia parte profundiores fossas, alii flumen Polocza superantes, per medias flammas, & obstinatorum defensorum tela in arcem irruebant. Et licet tunc flammis non minus oppugnatores quam defensores lædentibus, receptui canere fuerint coacti; insequenti die tamen repetita irruptione, dum hostis à fronte circa mœnium hiatus pridiano illo incendio apertos defendendos anxie decertat, à tergo clivum in quo nuper propugnaculum fuerat exustum ascenderunt, & inde crebrioribus explosis jaculis, eodem impetu ad imas arcis munitiones delapsi eas occuparunt. Atque ita præsidiariis undique coangustatis, Rex veritus, ne desperata salute incendium reliquæ arci, ac instrumento bellico quod ibi multum erat injicerent, conditiones deditionis obtulit, ut cuique quo vellet cum suis impedimentis incolumi abire, vel inter Polonos stipendia mereri liceret, præter præfectos, quorum præcipui Basilius Knias Mikolinski, Demetrius Michaylowicz, Moczorowski, Okolinski, Volinski, qui in custodiam sunt traditi. Ex sex millibus autem præsidiariorum qui ibi erant, in diversis conflictibus fuerunt cæsi bis mille, ex Polonis nonnisi centum desideratis. Rex 1. Septemb. arcem ingressus, in ejus templo hymnum gratiarum cantari fecit, & quo locum non armis solum, sed & Religione in futurum stabiliret, Monasterium Religiosis Societ. Iesu ibi fundavit. Interim Nicolaus Mielecki cum parte copiarum ad arcem *Sokol* iverat, & post oblatam præsidiariis securitatem salutis, si se dederent, cum illi potius vim experiri mallent, admotis tormentis eos oppugnavit, pertinaciusque non sine damno oppugnatorum resistentes, tandem injecto propugnaculis ligneis igne, omnes una cum arce delevit. Eorum exemplo territa *Iaroslavia*, *Sussa* & *Turowla* deditionem fecit, ac totum Polocense territorium in potestatem Regis rediit, decimo septimo anno, ex quo à Moschis fuerat interceptum. Advenerant autem non multo post ad Regem Legati à Duce Moschoviæ pacem petentes, sed rejecti ad Comitia Regni Generalia, quæ Rex Varsaviæ ad finem istius anni indixerat, cum ibi quoque restitutionem Severiæ & Livoniæ denegarent, altera expeditio in Moschoviam fuit decreta. Vnde finitis Comitiis mense Ianuario, anno 1580, primo Vere Rex in Lithuaniam rediit, medioque Iunio Vilna movens parvis itineribus, ut copiæ præsertim pedestres consequi possent, hosticum versus processit. Ac recta petendam Livoniam nonnulli suadebant, pro qua potissimum recuperanda, bellum illud fuit susceptum; sed cum ibi rei bene & celeriter gerendæ multa obstarent, nempe Castella muro firmiori munita, & arces frequentes expugnatu difficiles, præsertim sub propugnatoribus Moschis, qui in pugnando pro vallo & fossa multum præstant, campestri prælio minus utiles, meliori compendio utendum Rex ratus, Wielkoluki hostilem Civitatem prius aggrediendam decrevit, pro qua uti insigni Moschorum ab ea parte Emporio ac præsidio, magis solicitum Moschoviæ Ducem ad decernendum prælio evocaret; vel ea capta omnem ipsi aditum ad subveniendum Livoniæ intercluderet, sicque omni spe auxiliorum destituti præsidiarii Moschi arces Livoniæ deserere cogerentur. Eo itaque pro-

Polocia capitur à Polonis.

Sokol Arx capitur à Polonis.

Stephani Regis Poloniæ secunda contra Moschos expeditio A. C. 1580.

VVielkoluki Civitas Moschica.

gressus

gressus Rex Stephanus, cum decemocto millibus equitum, & decem millibus peditum, Oppidum Wielis, & Vswiatam in proximo itineris situm, ne inde Moschi excurrentes terga exercitus sui carperent, vel pabulationes impedirent, primum oppugnari jussit, misso Wielisam Ioanne Zamoyski, Cancellario Regni, cum septem millibus armatorum, & Vswiatam Nicolao Mielecki cum alia exercitus parte; Wielisam itaque in citeriori Dunæ fluvii ripa sitam Zamoyscius superatis inviis sylvarum quartis Castris assecutus, statim Arcem prope excitato aggere, corbes erigi, repletique terra, ac tormentis inter eos collocatis, arcis mœnia quati fecit, transmissa ad alteram ripam mille equitum turma ad prohibendum, ne quid ab ea parte subsidii obsessi reciperent: cumque vehementioribus tormentorum ictibus, convulsa sepimenti parte ingressum in arcem aperuisset, & jam miles audacius irruptione facta, à pluribus locis incendium eo inferret, præsidiarii defensione desperata, pacti corporum & rerum suarum incolumitatem, deditionem fecerunt. Vswiatenses quoque cum exusto Oppido in Arcem omnes confugientes, uno & altero die ferocius restitissent, postquam superatis aquis arcem alluentibus, munitionibusque & fossis usque ad portam arcis productis militem ad congressum expeditum viderent, dedita arce & ejus Præfectis, vitam & libertatem abeundi quo vellent à Mieleccio impetrarunt. Rex tunc apud Surasum duobus inde milliatibus subsistens. Dunam lintribus contabularis sterni, & exercitum trajici curavit, & spreto caduceatore cum literis Moschi petentis ut arma sisterentur, donec ejus Legati advenirent, ad videndam Wielisiam, & Vswiatam captam, cum paucis Comitibus transivit: ultra Dunam autem transmissis omnibus copiis, 20. Augusti ad Wielkoluki processit per sylvas densiores vix singulis eo usque pervias, & per loca vliginosa frequentibus paludibus stagnantia, ad quæ virgultis sternenda, & vias latiores excisis sylvis aperiendas antecedebant copiæ Lithuanicæ, & cum istæ parum in perficiendis operis illis præstarent, & tarde incedentes, pabula omnia absumerent, insequentibus nihil præter nudum solum relinquendo, Prætoriæ Regiæ peditum cohorti ea cura fuit commissa, quorum labore celerius patefacto transitu, 27. Augusti totus exercitus eductus ex sylvis in agro Wielkolukano convenit. Civitas ea est ampla, planitie fertili longe lateque circum patente peramœna, habitatoribus Moschis, præsertim mercatoribus, qui cum Livonis & Germanis ultra Balticum sinum habitantibus commercia tractant frequentissima, & natura loci munita, à parte Meridionali fluvio Lovat, ab aliis circum partibus late stagnis eam ambientibus. Arx vero erat fossa profundiori circumducta, & loco muri, ejus paries ex immensa in latum & altum roborum mole compaginatus, quem vallum contiguum cespititio vertice exæquans, firmum & ad omnem machinarum impetum immobilem reddebat, ut nulla vi alia nisi incendio labefactari potuisset. Præsidium quoque militare habuit satis validum, nempe septem millium armatorum præter oppidanos, qui diffisi munitionibus Civitatis, ea exusta ne usui esset hosti, ad arcem defendendam omnes vires suas contulerant. Venerant autem in castra necdum oppugnatione inchoata Legati Moschi Ducis, sed 28 Aug. die colloquio apud Cancell. introducto, interrogati, quidnam tractate vellent? cum respondissent in commissis se habere, ne quicquam agerent, nisi prius Rex cum universo exercitu suo è finibus Moschicæ ditionis abiret: non fuerunt admissi ad audientiam Regis, ac insequenti mane totus exercitus ad oppugnationem necessaria summa festinatione comparabat. Zamoyscius Cancellarius cum legione sua in alteram fluminis ripam arci adversam trajecerat, ibique aggeribus excitatis, machinas contra primaria arcis propugnacula bifariam erexit. Ab altera vero parte Rex fossas prope arcem ducit, tormentaque contra hostiles muni-

Wielissam capit Zamoyscius.

Vswiatam capit Mielecius.

Wielkoluki Civitatis situs.

Moschi legatus ad Stephanum Regem.

tiones dirigi fecit, & biduo in eo opere insumpto, prima Septembris tormenta vibrari cœpta, quatuor diebus mœnia arcis quatiebant: sed irrito eventu, cum parietes terra repleti, & vallo sustentati, ictus pilarum tormentorum facile eluderent, & humo madentes incendium sæpius illatum non reciperent, donec cuniculis actis unum propugnaculum eversum, ignem ex copiosiore pulvere nitrato ibi asservato concepit, & summo nisu restinguentibus illud Moschis, alia parte subjectæ sub vesperum parieti faces sulphureæ, quæ multis horis latentes, humiditate soli extinctæ credebantur, media nocte oborto validiori vento agitatæ exarserunt, moxque flammis inde dilatatis, tota Arx quinta Septembris deflagravit; Moschos ex incendio erumpentes furor militaris excepit, vix tertia parte omnium qui ibi fuerant salvata: inter quos præcipui Fedor Iwánowicz, Likow, Hreori, Aksakow, Michaël Caszen, à cæde erepti in custodiam sunt traditi. Iuan Woieiko supremus arcis Præfectus, dum ad Regem duceretur, ob quosdam ex Regiis crudelius interemptos, à militibus in partes fuit dissectus: ex Polonis ducenti circiter perierunt, inter quos insignior Petrus Kozlowski Castellanus Zavichostensis, Præfectus Malogostensis. Rex captam arcem statim restaurari ac muniri jussit, ipsemet operi incumbens. Mielecio autem Palatino Podoliæ Nevelam duodecim leucis inde distantem oppugnanti, decima Septembris majora subsidia misit: quibus ille receptis Ianussium Ducem Zbarascium Toropeciam, ubi hostiles copias in auxilium Nevelensibus à Moscua missas convenire intellexerat, cum expeditioribus Equitum turmis, ac solertioribus centurionibus ablegavit, & re feliciter ibi gesta, Moschisque prælio victis, ad Nevelæ oppugnationem omnem curam convertit. Arx illa situ loci est firmissima, Wielkolucensi vix cedens, lacus alluvione undique cincta, angusto ad eam à Meridie solummodo aditu patente, quem tamen fossa cum aggere altiori, & paries ex trabibus quadrifariam transversis humo intermedia vacua implente compaginatus claudebat. Ab ea itaque parte Palatinus Podoliæ oppugnationem instituerat, & productis vineis usque ad fossam arcis, cum nihilominus obsessi qui erant mille præter agrestium duorum millium turbam, audacius resisterent, denso jaculorum imbre ab accessu munitionum Arcis Polonos arcentes, cuniculis actis intro fossam hostilem penetravit, eaque superatâ miles mœnibus arcis ignem tanto silentio subjecit, quod obsessi inopinato periculo consternati, abjecta omni spe defensionis priusquam incendium invaluisset, arce excesserunt. Incolumitas tamen omnibus fuit concessa, præterquam Præfectis, Palatinis, qui vincti ad Regem sunt deducti, & mox incendio restincto, integram arcem cum duodecim tormentis æneis majoribus, & bombardis minoribus quingentis servatam, Palatinus Podoliæ præsidio Polonico munivit. Rediens autem ad Regem multa conquestus de Vngarorum insolentia, Præfecturam militarem generalem deposuit. Vnde Rex post ejus discessum officium illud detulerat Zamoyscio Cancellario, eumque statim expedivit cum parte exercitus Zawolociam, quæ vicinior nisi fuisset expugnata, grave incommodum præsidiariis Wielkolucensibus & Nevelensibus allatura videbatur. Rex ipse munitionibus arcis Wielkolucensis absolutis, ejusque Præfectura Filoni Kmita Palatino Smolenscensi commissa, 3 Octobris ad visendam Nevelam transivit, & subdiis inde majoribus Cancellario Zawolociam missis, iter Vilnam convertit. Legatos quoque Moschos qui semper ex quo advenerant in Castris præsentes expugnationem Wielkolucensem & Nevelensem spectarunt, & tamen nonnisi inani verborum contentione tractatus pacis trahebant, ad Comitia Regni in mensem proximum Ianuarium, Varsaviæ indicta, subsequi jussit. Circa Zawolociam autem nimium distinebat conatus Zamoyscii Cancellarii adulti autumni cum imbribus perpetuis asperitas, & de ea capienda Regem quoque ipsum

Wielkoluki expugnatur incendio à Polonis.

Nevelam expugnat Mielecius.

ipsum pene desperare cogebat, nisi Ducis constantia, ac militum labor omne adversum superasset: contempta enim frigidiotis cœli intemperie, inter frequentes pluviarum procellas, magna virium contentione munitiones ad oppugnationem necessarias ab adversa arcis ripa, intra paucos dies perfecerunt, & cum lacus arcem totam instar insulæ intermediam circum alluens, nullum ad eam accessum permitteret, nec vadum haberet, pontesque Moschi dejecissent, Zamoyscius pontes binos ex tabulatis conjungi, & scapharum magnum numerum conquiri fecit, in quibus à continenti suo rejiciendis licet obsessi per dies multos acerrime decertarint, plurimis Polonorum cæsis, inter quos & Christophorus Comes de Rozrazew occubuerat, tamen post iteratos conflictus cruentos intra arcem compulsi, ripam liberam pontibus applicandis cesserunt; cumque militem sub signis consistere, & ad invadendam arcem pontes transire viderent, 23 Octobris victoris potestati se permiserunt, repugnantibus eorum Præfectis, quorum quatuor Palatinos Zamoyscius sub custodia retinuit, reliquos præsidiarios quadringentos circiter in Moschoviam liberos dimisit. Atque talem eventum secunda illa in Moschoviam expeditio habuit, & longe majorem fructum fecit, eo quod Regi comparavit virtutis bellicæ gloriam; quâ commotâ Metropolis Livoniæ Riga Civitas, suâ sponte initio insequentis Anni 1581, in ipsius obsequium concessit; eique jusjurandum fidelitatis coram Demetrio Sulikovio ad hoc misso præstitit, & tota Livonia deditionem testabatur, præter arces à præsidio Moschi custoditas, quas iste eo usque detinuit, & repetitis per suos Legatos in Comitiis Varsaviæ sub finem istius Anni 1581 pacis tractatibus, adhuc restituere ablata recusavit, unde in illis Comitiis, ad principium Martii continuatis, tertia in Moschoviam expeditio fuit decreta. Hanc vero Moschus magis pertimescens, ad callida consilia conversus, miserat ad Summum Pont. Rom. Legatos, ejus opem in componenda cum Polonis pace implorans, & Fidem Catholicam in ditionibus suis se recepturum promittens. Præerat tunc Ecclesiæ Rom. Gregorius X I I I. gente Boncompanius Bononiensis, qui humanius excepta illa Legatione curam dirimendi talis belli assumpsit, & opera Stanislai Hosii Cardinalis Poloni tunc Romæ officio Summi Pœnitentiarii (obierat ibidem die 5 Aug. A.C. 1579) fungentis, jacto jam ante per literas fundamento tractandæ pacis, Antonium Possevinum Religiosum Societ. Iesu ad Regem Stephanum pro ea componenda destinarat. Et quamvis interim Poloni contra Moschos viribus magis invaluissent, cum nimirum tertia expeditione, in penitiora Moschoviæ penetrantes Ostroviam cæpissent, & Plescoviam Civitatem amplam, solamque in tota Moschica ditione (præter Sedem Ducalem Moscuam ac Smolenscum) muro lateritio & propugnaculis ex arte militari cinctam gravi obsidione premerent; adveniens tamen Possevinus Regem Steph. induxit ad pacem, ut qua composita gentem illam officio tanto deliniram, ad meliorem frugem, & ad communionem Sedis Romanæ redituram Pontifex speraret. Institutus itaque apud Plescoviam in castris tractatus pacis in eo stetit, quod Moschus ex tota Livonia præsidia sua abduceret, eamque liberam cum apparatu bellico Regi Pol. cederet, & vicissim Wielkołuki & arces Moschicas à Polonis captas reciperet. Et cum pax perpetua stabiliri non posset nisi restituto insuper Smolensco, ac Severia, & Estonia, quam interim nemine defendente (Revaliam Rex Ericus Suecus, dum Livones à Moscho multis cladibus acceptis in summo discrimine versarentur, paulo ante A.C. 1561. interceperat opera Christopheri Ducis Michelburgensis Coadjutoris Archiepiscopatus Rigensis, qui postea ob talem defectionem à Polonis eodem anno captus, in arce Ravensi sub custodiis mansit, donec in Comitiis 1569 ad intercessionem Principum Germaniæ fuit liberatus) Moscho nimirum bello tam difficili

Zamoyscius oppugnat & capit Zawolociam.

Rozrazevius perit in pugnatione Zawolociæ.

Riga Civitas Livoniæ Stephano Regi se submittit 1581.

Moschus Dux legatos mittit Romam.

Gregor. XIII. PP. pacem inter Moschos & Polon. tractat.

Hosius Card. floruit & obiit Romæ An. 1579.

Moschovia tres solum Civitates muro cinctas habet.

Livoniam totam restituit Moschus Regi Poloniæ.

Revaliam capit Ericus Rex Sueciæ. Michelburgensis Dux captus à Polonis ob proditionem Revaliæ 1561.

Estoniam intercepit Rex Sueciæ. Estonia pars est Livoniæ.

difficili cum Polonis implicito, Suecus Rex invaserat, induciæ tantum ad annos sex fuerunt conclusæ, quibus durantibus plena ablatorum restitutione sequuta, pax firmior iniretur. Et quidem Estoniam uti membrum Livoniæ una cum ista in formula induciarum addixerat Polonis Moschus: sed videndum erat, si eam Suecus sponte dimitteret, nt si negaret, in subsequenti pacis tractatione Moscho qui eam amiserat, ejusdem recuperandæ necessitas imponeretur. Regnabat autem tum in Suecia (ut hoc quoque obiter attingamus) Ioannes Rex, qui prius cum esset Dux Filandiæ, & Catherinam Augusti Regis Pol. sororem uxorem duxisset, ob suspicionem affectati Regni ex tali connubio subortam, ab Erico Rege Sueciæ fratre suo captus, & annis quinque sub custodiis una cum uxore ac filio Sigism. in illa calamitate A.C. 1566. die 20. Iunii nato detentus; deinde vicem mutante fortuna, opera Procerum Sueciæ quibus Ericus ob crudelitatem exosus esse cœperat, liberatus, ipsum Ericum Regem insimulatum delirii vinxit tenuitque ad mortem sub custodiis, ac in se traxit successionem Regni tunc coalescentem post Gustavum ejusdem Erici suumque Patrem, qui primus ex ista stirpe titulum Regis Sueciæ arripuerat, adjutus defectione concitata à Suecis contra Christiernum II, Daniæ & Sueciæ simul Regem, ideo quod iste impotentius in primores illius Regni sæviret, & ipsemet in Dania habitans, Sueciam nonnisi per ministros, eosque ut plurimum externos administraret. Hoc enim permoti Sueci, cum in Dania Patruus ejusdem Christierni contra ipsum insurrexisset (è Regno pulsum demumque captum ad mortem detinuit) tali occasione vindicandæ suæ libertatis usi, hunc Gustavum Erici (hæc prosapia, & aliæ pleræque in Suecia, non utitur aliquo cognomine gentilitio, nisi insignibus armorum, quæ vocantur *VASE*, nempe manipulus graminum, seu frugum bifariam colligatus: sanguinem autem Regium D.Erici, qui in Suecia regnavit circa A.C. 1150. attingit per lineam fœmineam ex Birgitta Erici istius Regis Gustavi Patris matre, & filia Gustavi Stur, in cujus familiam itidem à fœminis, & per fœminas, nempe Margarim proneptem Marthæ sororis Erici ultimi D. Erici hæredis masculi, Steno Stur nuptam, eadem cognatio Regia fuit derivata, ut videre licet in *Chronico David Hytrei sub A. C.* 1520, prope finem) Principem sibi elegerant, hocque Duce, ministros, & præsidia Christierni è Suecia expulerant. Eis vero ejectis, & Stocholmia sede Regni è potestate Christierni liberata, cum nobiliores quique timore perculsi, si Christiernus (auxiliis Caroli V. Imperatoris, cujus sororem uxorem habebat recuperaturus amissa credebatur) vires assumpsisset, recusarent Principatum, Gustavus oblatum suscepit, & quo securius illum retineret, Catholicos qui ipsi Hæretico contradicebant, & tuebantur Christierni Catholici partes, præsertim Archiep. Upsaliensem, dignitate, & opibus, agnatorumque ac clientum copia potentem, in ordinem redegit, fisco Regio applicatis ipsius & omnium Ecclesiasticorum censibus, eorumque in locum hæreseos Dogmatistis introductis. Et hæc paucis memorasse suffecerit, ex occasione Regis Ioannis & Estoniæ, quam Rex Stephanus cum post compositionem cum Moscho per Legatos suos à Rege Ioanne repeteret, iste fretus cognatione Regii sanguinis in Polonia quæsita, moras nectendo negotium trahebat: & etiam opponebat hæreditatem Lituaniæ, dotemque uxori suæ debitam, ac maxime mutuum numeratæ, ut ajebat Regi Augusto pecuniæ, quam potius donationis specie ipsi obtruserat, quo eum sibi devinctiorem pro consequendo illo matrimonio reddere t, & postea eo demum defuncto apud ignaros rei traxit in debitum: hæc tamen singula alia civiliori ratione non hostili Provinciæ invasione repetenda fuisse respondebatur pro Rege Steph. Dominicus Alamanius Culinæ Regiæ Præfectus, ac Varsevicius, & Laurentius Goslicki tunc Præpositus Cracoviensis & Decanus Plocen-

Ioannes Rex Sueciæ à Rege Erico fratre carceratur.

Sigismundus Rex in carcere natus 20 Iunii.

Ioannes Rex Sueciæ liberatur è custodia & incarcerat Ericum Regem.

Gustavus è Regno Sueciæ ejicit Christiernum II, Danum.

Gustavus Rex Sueciæ factus Catholicos opprimit.

Estonia in retinenda Suecus Rex debitum opponit Goslicius Legatus in Sueciam.

Plocensis in Sueciam missus, istam restitutionem Estoniæ tractavit, & deinde Stanislaus Kucinski eandem Legationem obiit, irrito omnes eventu, præter quod Regina Catherina operam suam ad componendum illud dubium interposuerat, ut arma sisteret, quæ Steph. Rex ex Moschovia recta in Estoniam convertere decreverat. Atque ita expeditum fuerat illud bellum Moschoviticum, cujus progressus singularius descripti legi possunt, apud *Reinholdum Heidenstenium.* Nos adhuc unicum adnorabimus, unde proxima consequuntur. Offenderat in eo bello animos Polonorum externa militia: primum Germanica, licet minus, eo quod ista minore militum numero constabat. Melchior Rederus Silesius conduxerat aliquot manipulos Germanorum, ac Georgius Farensbachius, tum & Christopherus Rozrazewski, totus Germanicus: pater enim ejus quæsita opulentiori possessione, & diviti connubio in Germania, ibi domicilium fixerat, ac filios genuerat istum & Hieronymum, eosque imbuerat moribus omnino Germanicis ac lingua, ut nonnisi viriose pronunciarent Polonicam. Germanis itaque adsuetus Rozrazevius, Germanos cum Redero conduxerat, sed minus acceptos, eo quod delicatius tractari, & in melioribus semper stativis collocari volebant, bello illi prorsus inutiles, cum nec excubias agere in regione tam frigida, nec hostem agilem, ac cursu equi cum levi armatura velocem, ipsi armis onusti persequi aut offendere, neque labores militares injuriasque aëris in illa regione gelidioris ferre valerent. Vnde militiæ Præfecti urgebant, ut Rex illos exauthoraret, in retinendis tamen perstitit, illud opponens, ut inquit, adsint testes fortitudinis nostræ, qui eam apud exteros prædicent. Occubuerat autem in illo bello, ut alias diximus, circa oppugnationem Zavolociæ Rozrazewski vir strenuus, ac peritia rei militaris insignis, & Rex in solatium fratri ejus germano Hieronymo contulerat Episcopatum Vladislaviensem tum vacantem, post ascensum Stanislai Karnkowski ad Archiepiscopatum Gnesnen. in locum Iacobi Vchanski sub illud tempus defuncti. Vir fuit gravis iste Rozrazewski austerus, Germanismum sapiens, sed ut diximus, originem trahens ex Polonia à Comitibus de Rozrazew, quam hæreditatem eo usque habebat, demumque eam cesserat Ioanni Rozrazewski Castellano tunc Posnaniensi Crotosini Domino suo ex ejusdem hæreditatis stirpe agnato. Sed ut ad propositum redeamus, Germani conducti à Rozrazewski, & Redero, offenderant Polonos aliquantum, at Vngari tanto magis quod numero præstarent: omnis enim fere peditatus in Castris Regiis ex Vngaris constabat, & Rex ipse familiariores habebat pene omnes Vngaros. Imo & ex Polonis Nobilioribus rarus erat, qui in suo comitatu non teneret Vngaros, unusquisque hac arte gratiam Regis aucupari cupiens. Postponebantur Poloni in functionibus militaribus, & eorum virtuti liberius detrahebatur: quinimo & ipse Rex palam jactabat fortitudinem Vngarorum, ex quo jurgia & improperia acerbiora oriebantur, & Vngari elatiores ægre parebant Præfectis militaribus Polonis. Præterim vero Nicolaus Mielecki Palatinus Podoliæ Præfectus summus militaris de illorum insolentia sæpius querebatur; pluries enim circa oppugnationem arcium hostilium fidem ab ipso in deditionibus hosti datam violarant. Et ut erat vir ingenio acri, & gloria rerum bello præclare gestarum animosior, haud ferre poterat contumeliosius Polonos ab Vngaris haberi, eorumque virtutem postponi. Itaque cum oppugnandum suscepisset castrum Moschorum Sokol dictum, loci situ & selectiorum propugnatorum præsidio munitissimum, eo progrediens, altero milliari à castris Regiis fixo gradu proclamari jusserat, ut omnes gente Vngari ad castra Regia redirent, se eorum opera uti nolle inquiens; & postquam abierant (patebant imperanti experti severiorem) ut intellexerat remansisse ibi unum Agazonem Vngarum, eum etiam abire jussit. Castrum autem illud fortiter

Germani pauci Stephano Regi militarunt.

Rozrazevio confert Rex Episcopatum Vladislavien.

Vngari plurimi introducti in Poloniam à Rege Steph.

Mielecius ferre non potest Vngarorum insolentiam.

Mielecius abdicat se Magistratu militari.

Zamoyscio defertur Praefectura militaris.

Stephan. Rex offendit Polonos in distributione dignitatum.

titer à Moschis defensum, sed fortius à Polonis, magis pro gloria gentis suæ certantibus triduo oppugnatum apertâ vi cæpit, ut alias adnotavimus. Ista itaque & alia post captam Nevelam occasione Mielecius, multa in præsentia Senatorum conquestus coram Rege, de postposita & minoris quam par esset habita ab Vngaris virtute Polonorum, dimiserat Præfecturam militarem, reliqueratque castra, nec quicquam retinente Rege, & indignabundum placare contendente. Hinc verò alia offensarum causa emersit, cum Rex Præfecturam illam à Mielecio depositam, Zamoyscio Cancellario contulisset; alii enim veterani militares, præsertim Zborovii se præteritos fuisse in tali muniorum bellicorum sortitione ægre ferebant. Et magis quod omnes dignitates, & præsertim Magistratus publici distribuebantur arbitrio Zamoyscii, qui factus Cancellarius (dimiserat Cancellariatum Wolscius assumptus ad Episcopatum Plocensem post translatum inde Petrum Myszkowski ad Cracovień. in locum Francisci Krasinski tunc defuncti) ad Vicecancellariatum à se dimissum, contra omnium expectationem promoveri fecerat Ioannem Boruchowski, & post istum intra breve tempus extinctum, Albertum Báranowski, non alio merito, nisi quod fuerit ejus Amanuensis, & propterea fidelior ac obsequentior, uti obstrictior ipsi futurus fuisse sperabatur: Alioquin aderant tunc in Aula Regis tanto Magistratu habiliores, nempe Stanislaus Osowski Referendarius Regni, vir gravitate morum & legum peritia conspicuus, Laurentius Goslicki, humaniori literatura, & eloquentiæ laude, ac legationibus ad exteros Principes feliciter peractis clarus; licet audacior virtutis propriæ fiducia: tum & Paulus Zaiaczkowski genere quidem par Baranovio, sed maturitate judicii & consilii ac rerum usu incomparabilis, ut istos in tali Magistratuum partitione posthaberi injuriosum fuisse communis opinio reputaret. Sed Zamoyscius judicabat consultius fore sibi, si in eo Magistratu nomine quidem & gradu inferiori, sed potestate fere pari, non æmulum; sed collegam, eumque tanto beneficio sibi devinctum haberet. Et Rex illius vires quam maxime augeri stabilirique volebat, ut quem unicum rebus ex voto suo in Polonia firmandis esse idoneum, nempe virum magni, solidi, sobriique consilii videret, & periculis quæ metuebat, quæque jam proxime imminebant opponendum designaret. Vnde eum Præfecturis opulentioribus cumulârat, & insuper quo devinctiorem sibi redderet, ei orbato interim uxore Radziviliana, filiam fratris sui germani Christopheri Batori nomine Griselidam matrimonio junxerat.

Stephan. Rex Zamoyscii potentiam voluit stabiliri.

Zamoyscio desponsatur Griselida Batorea.

Zborovii concitat odia populi in Steph. Regem.

Tanto majora itaque exinde odia in Regem Stephanum exarserunt, præsertim incitantibus Zboroviis, qui licet jam ex propriis offensis satis in eum malevolentiæ concepissent, alienas tamen potius divulgabant, & quæ viderentur ad publicarum legum pertinere injuriam, quam maxime attollebant, ut eo plures in suas partes traherent, & legibus publicis patrocinantes, non suam sed Reipublicæ causam se agere probarent. Ac brevi animos Equestrium Ordinum in tantum corruperant, ut nomen Regis quasi Rempub. opprimere volentis exosum haberetur, & in Conventibus singularibus Terrarum quæ antecedere solent Generalia Comitia, nihil ad mentem Regis, nihil ad quietem publicam, sed omnia turbulenta concluderentur. Ad quod Nuncii quoque plerumque homines factiosi, qui nimirum obstinatius tuerentur partes Regiis contrarias deligebantur opera Zborovianorum. Multum enim isti valebant consanguinitatibus, cum ubique pene, etiam in Lithuania primariis quibusque agnationibus vel affinitatibus conjuncti essent, & opibus pollerent, quas profusa liberalitate dispensabant: maxime in exhibendis conviviis tanta convivarum, idque sine delectu nobilium ac militarium frequentia, ut eorum mensa communis omnibus etiam egentioribus pateret. Et cum jam studia populi, ut ipsi judicabant, alienata

Zborovii conjurationem faciunt contra Stephanum Regem.

alienata esse à Rege viderent, etiam conjurationem quâ eum Regno pellerent vel tollerent, concipiunt. Nec segnior Zamoyscius in comparandis & firmandis Regiis suisque partibus; fortissimum enim quemque præsertim beneficiis & provisionibus bonorum Regalium, quæ pene omnia sub hoc tempus prout illi libuisset Rex distribuebat, in suam clientelam attraxit militares omnes, & Russiæ fere universæ Primarii quique ipsi adhærebant, partim consanguinitatibus ei obstricti, partim necessitudinibus, quas cum multis Optimatibus & vetustioribus prosapiis contraxerat: talium enim amicitias ille quam maxime ambiebat, ac colebat. Et ut erat modestis ac civilioribus moribus, facile omnes qui non erant Zboroviis obligati, ipsum sequebantur. Maturiores quoque & sanioris consilii Senatores ac Equestres, Regiis rationibus magis favebant, ut quem scirent innocuum, de Republ. gloriose meritum, & nonnisi calumniis peti confictis. Quod autem præcipuum, Zamoyscius erat in omnibus circumspectus, sagax, vigilans, ut nihil illum lateret quicquid hostis moliretur, ac ministris industriis felix, quorum operâ jussa ejus strenue & fidelissime implebantur. Deprehensa itaque conjuratione, proditione Alberti Dlugorai, quo optimo cytharedo familiarius utebatur Christopherus Zborowski, placuit uti compendio, & absque graviori partium perturbatione, ipsum caput conjurationis petere hâc ratione.

Conjuratio Zboroviorum prodita.

Adhuc sub Henrico Rege Samuël Zborowski graviores inimicitias habebat cum Ioanne Tęczynski Castellano Woyninensi, supremo tunc Cubiculi Regii Præfecto, quem fortuito sibi ante Arcis Cracoviensis portam obvium dum ferire nititur, ipsi proximo Andreæ Wapowski Castellano Præmisliensi ictum à Tæcinio avertere conanti, lethale vulnus inflixit. Vocatus itaque in jus ob tantum crimen, nempe sub Comitiis & in præsentia Regis patratum, cum causam dicturus (non incerto capitis periculo) se non sisteret, ex usu forensi sententia Iudicii Regii, nota pœnariæ infamiæ fuit ipsi irrogata. Est autem vis pœnæ hujusmodi, quod is qui ei est addictus, infra fines Regni degere prohibetur, alioquin à quocunque impune occiditur: Magistratus omnes in quorum ditiones diverteret, eum tenere, & ad pœnam capitis servare obligantur. Vnde Zborovius iste cum post promulgatam illam damnationis suæ sententiam tutò in Polonia consistere non valeret, in Transylvania latitabat, ibique Stephano tunc Transylvaniæ Principi familiarius innotuerat, ac eum singularius demeruerat, navatâ ipsi in acquirendo post discessum Regis Henrici Regno Poloniæ optimâ operâ: Zboroviorum enim partes, quæ potentissimæ tunc erant in hoc Regno, prævaluerant in eligendo eo Rege, ut alias diximus. Fretus vero ille gratia Regis tanto obsequio sibi devincti, cum ipso in Poloniam redierat: & cum nihilominus quantumvis favore Regis fulciatur notatus tali proscriptione, lege vetante intra Regnum morari non possit, literas securitatis seu liberæ in Regno mansionis (hoc enim unicum beneficium Rex taliter periclitanti præstare potest) à Rege obtinuerat ad paucos annos, ut interim sibi partem læsam, nempe agnatos Vapovii cæsi reconciliaret; sed nunquam reconciliavit: præsertim Tæcinio repugnante, qui eam injuriam propriam reputabat, & nonnisi sanguine ac capite ipsius Zborovii expiandam volebat. Contemptim etiam agebat ille, despicatuique ducebat omnia, ac elapso datæ securitatis tempore, cum longius ægre obtinere posset, neque petebat (nempe novandarum rerum, quas animo conceperat fiducia) liberiusque huc illuc commeans, palam ubique conversabatur, Rege & Magistratibus dissimulantibus (uti dissimulassent ad finem, nisi conjuratio intervenisset) seu potentiam Zboroviorum metuentibus: potissimum autem morari solebat in Cracoviensi tractu, Zamoyscii tunc ejus loci Præfecti

Zborovius ab Henrico Rege Gallo proscriptus.

Proscriptionis Regia in Polonia vis.

 jurisdi-

jurisdictioni subjecto. Monet itaque eum Zamoyscius ut cautius ageret, ac alio commigraret, inquiens se eum in sua ditione tolerare non posse, lege vetante, quæ etiam Præfectum Regium loci cujusque negligentius contra similes proscriptos agentem, ad pœnam vocat: verum ille sprevit monentem, & magis ostentans quod nil timeret, turmas armatas circumducebat. Unde Zamoyscius veniens à Rege ex Lithuania Cracoviam ad celebranda judicia sua, cum pernoctaret in Oppido Prosowice, cum apud Włodkowa (Stadnicia genere sororis Zborovii filia) in proxima villa Piekáty (Cracoviam præsente Zamoyscio ingredi decreverat) subsistentem, misso Venceslao Vrowiecki, cum satellitibus suis nocte intempesta sub finem Aprilis Anni 1584 comprehendi fecit. Comitatus ejus dispersus in vicinis villis quiescebat, & ex paucis præsentibus uno qui arma corripuerat occiso, ac filio ejus Alexandro, eo quòd bombardam explosisset leviter vulnerato, nullus obsistere voluit. Conductum autem ad Arcem Cracoviensem Zamoyscius custodiæ arctiori, nemini ad eum aditu permisso tradidit, & ad Regem nuncium expedivit pro informatione, num pœnæ capitis subjiciendus esset: nempe quod ita publica lex requirat, ut Magistratus quilibet nobilem quantumvis capitis reum capiens, nisi à Rege prius informetur quid facto opus sit, in eum animadvertere, ac sine arbitrio Regis personam genere nobilem capite punire non valeat. Interim dum responsum à Rege expectatur, varie laborârunt diversi pro eliberando isto captivo, Nobilium Palatinatus Cracoviensis Ordo frequens ad illa judicia Præfecturæ Cracovienses congregatus intercedebat, ut tota causa ipsius ad Comitia Regni generalia remitteretur, & ejus agnati offerebant pro eo decem obsides ex genere suo cum sponsione, quod eum ad Comitia stato die sisterent. Placârant quoque cæsi olim Andreæ Wapowski viduam, sine cujus accusatione interfector ex more forensi condemnari non posse videbatur. Sed omnes istæ curæ nil profuerunt, & celerius nempe 15 Maji allatum informationis Regiæ ferale responsum, statim fuit denunciatum Zborovio, utque domui suæ disponeret. Demum colloquium expetentem Zamoyscius, adhibito magistratu suo Castrensi, sub vesperam ejusdem diei convenit, & mortem anxie deprecanti, exhibuit Regias damnationis literas, quarum præscriptum se prætetire non posse ajebat, simulque de conjuratione, quam ille eo usque ignoravit fuisse detectam, multa expostulavit, & quæsivit. Insequentis vero diei (Sabbathum fuit) primo diluculo Vicepræfectus Arcis, cum cohorte peditum armata extra januam Arcis Australem eductum, & minas (strophiolum porrexerat uni, ut intinctum in sanguine suo traderet filio, commoneretque eum vindictæ) spirantem, capite truncari fecit; tantoque silentio omnis illa executio successit, ut tum primum sciretur, cum aperta paulo post Arcis porta cadaver illius publice in feretro expositum jaceret; populo ex Civitate catervatim ad tam inopinatum spectaculum concurrente. Castellana vero Cracoviensis Iordanowa cum numerosa Nobiliorum fœminarum caterva adveniens, inter querulosos ejulatus illum truncum generi sui (filiam ipsius habuit ille uxorem) abduxit, lotumque & assuto capite, toga rubea holoserica vestitum in Domo Zboroviana (loco fori Cracoviensis Civitatis conspicuo) toto biduo visendum permisit, & inde post paucos dies sublatum, ad propriam possessionem conduxit Andreas Zborowski Marsallus Aulæ Regiæ, qui mox cum magno comitatu venerat Cracoviam, & tamen nulla querela seu obtestatione (vulgo usitato forensi injuriam passis remedio) apud Acta publica facta, præter quod in quatuor compitis fori Cracoviensis præconis voce obnunciari curârat, illum fratrem suum injuste damnatum fuisse, cum illo funere discessit. Neque ulla tumultus, ut aliqui futurum ominabantur, aut commotionis indicia appa-

Zborovius capitur à Zamoyscio.

Zborovius capite plectitur.

apparuerunt, licet Zamoyscius altero die post administratam illam justitiam in Civitatem apud Episcopum Cracoviensem Petrum Myszkowski pransurus, ex Arce descenderit, & non semel transierit ad Templum Franciscanorum, juxta ædes illas Zborovianas, dum adhuc in eis funus illud hæreret. Immo conticuerant illius factionis omnes, postquam rem serio agi viderant, & tanto magis cum ad proxima Comitia Varsaviæ indicta Christopherus Zborowski alterum conjurationis caput, ad dicendam causam læsæ majestatis vocatus fuisset. Ibi enim quantumvis Nuncii Terrarum magna contentione Regem à proposito eam causam juridiciali rigore examinandi avertere studuerint; (armata erant illa Comitia ad quæ partium socii turmas militares conduxerant plurimas, & Rex auxerat suas cohortes Prætorias, quæ circa ejus Arcem assidue toto Comitiorum illorum tempore tanquam in Castris excubabant) ille tamen & cadaver Samuelis Zborowski, si (ad Arcem Regiam Varsaviensem conducendum statuerant Zboroviani) adduceretur, in profluentem Vistulæ dejiciendum fore renunciârat, & Christophorum Zborowski per Ioannem Rzeczycki Instigatorem Regni, in Senatu de conjuratione accusatum, decreto Comitiorum criminis læsæ majestatis damnari, è Regnoque proscribi fecit. Atque ita conjurationem illam futuram Reipub. Regique si maturuisset perniciosissimam, Zamoyscius in herba (ut ajunt) oppressit, dispendio tamen suo, nam exinde odia apud Zborovianos acerbiora non sibi solum, sed & suis posteris contraxit.

Zborovius Christophorus propter conjurationem in Regem proscriptus.

VErum his tantisper sepositis, externa quæ circa hæc tempora intervenerunt brebiter delibemus. Ac primum: Italia secura pace tunc quiescebat, præcipue vero Romana Sedes Apostolica sub gubernatione Gregorii Papæ XIII quem supra nominavimus. Protraxit iste Pontificatum annis tredecim ab A.C. 1572, quo fuit electus Pontifex 14 mensis Maji ad 9 April. 1585, & singulari animi mansuetudine, morum innocentia, (habuit filios, sed ex legitima uxore ante Sacerdotium) & in egenos liberalitate eum temperavit; potissimum autem vacavit Seminariis seu Contuberniis instituendis, in quibus singularum nationum, præsertim illarum apud quas fides Catholica fluctuabat, definitus personarum numerus aleretur, ac in doctrina sacra exerceretur, & singulis hujusmodi Contuberniis pro impensis necessariis censum annuum abundantem attribuit ex diversis in ditione Romana beneficiis Ecclesiasticis. Sub hoc Pontificatu maxima incrementa cæpit fides Catholica apud Antipodas, præsertim in America, & in orientalibus Insulis Iaponicis, Philippinis, introducta eo ex occasione navigationum Lusitanorum & Castellanorum, qui primi (loquimur de navigationibus nostri sæculi, iisque commercio & domicilio frequentatis, alioquin usque à temporibus Regis Iudeæ Salomonis multa recenseri possent de illo orbe, quem adversis urgemus vestigiis, à diversis sive studio, sive errore navigantium nonnihil explorato) illas gentes orbi huic Arctico ignotas invenerunt. Vel ut altius ista quoque repetamus, auspiciis Emmanuelis Portugaliæ Regis illæ terræ circa Annum 1492 & 1499, sunt inventæ primum à Christophero Columbo Ligure Genuense, Insulæ Cuba, Iamaica S. Dominici, sive Hispaniola. Et sub idem tempus à Ferdinando Castellæ Rege emissus, Americus Vespurius Florentinus continentem ipsum tentavit, ex ejus nomine vocatum America. Ac exinde æque Lusitani atque Castellani maria illa nunc ad Orientem, nunc ad Occidentem pervagantes, diversis temporibus alias plures terras nemini antea cognitas investigârunt. Et cum ex æmulatione vindicandi nunc in unius, nunc in alterius Regis possessionem terras occupatas, ac spolia parta sortiendi discordiæ inter illos navigatores orirentur, quæ tam utile studium interrumpebant, arbitro

Gregor. XIII. Papa Pontificatus.

Indicarum navigationum initia ab A.C. 1492.

Lusitani ad orientem, Castellani ad occidentem navigationem habent.

Magellanus invenit fretum Magellanicum, & Castellanis aperuit navigationem ad Moluccas.

Alexandro VI. Summo Pontifice Romano, talis inter eos partitio stetit, ut à Fortunatis seu Canariis maris Athlantici Insulis, Orientem versus Lusitani, ad Occidentem vero Castellani navigarent, ac utrobique quicquid alter eorum acquireret, id Regi & genti ipsius cederet. Postea vero ægre ferentes Castellani se ita fuisse exclusos à navigatione ad Moluccas Insulas, ad quas iter nonnisi circa Africam per mare Æthiopicum, orientem versus adjudicatum Lusitanis patebat, commiserant Ferdinando Magellano, ut cum quinque navibus Hispali, A.C. 1541 mense Augusto solvens, itinere per Athlanticum Oceanum seu mare de Nort occidentenrem versus Castellanis attributum, pervenerit ad continentem Americanum; circa quem quæsivit transitum ad Moluccas, & per longos labores aliquantum deflectens ad Austrum, invenit ibi fretum, eoque superato, navigantes illi postmodum ad dextram habentes alterum latus arcuatum Americæ meridionalis (in quo est Chili & Peruvia longe ante istam navigationem Magellani occupata à Francisco Pisarra, postquam A.C. 1518 Ferdinandus Cortesius per sinum Mexicanum ac Iucatanum à mari de Nort in illum continentem penetravit, nomenque dedit novæ Hispaniæ illi parti Americæ, quæ tenui Isthmo Americæ meridionali, & Peruanæ conjuncta Septentrionalis vocatur, ab occidente ad sinum Vermium seu Californiæ, & inde ad mare *de Zur* protensa, nec longius quam centum milliaribus Germanicis illud litus inferum novæ Hispaniæ distat à Iaponia, quasi illius Americæ Septentrionalis partes extremæ in circulo globi terræ Asiam in marginibus Chinæ, Carajæ, Iaponiæque desinentem contingant, freto sinuque Anian, ut fertur, hanc ab illa separante) in longum & latum vastissimæ, ad levam vero terram *de Foco* denominatam (nempe continentem Australem seu Antaxonem sub Polo Antarctico situm, in quo est nova Guinea & Insulæ Salomonis) prætergressi, quasi inferum Antaxonis latus legentes, per mare *de Zur*, sive Pacificum, rum & per Oceanum S. Lazari dictum, soli cadenti semper insistentes, superatis usque & Philippinis Insulis emerserunt ad mare superum, tandemque attigerunt Moluccas. Vbique autem tam Lusitani, quam Castellani in diversis locis suæ navigationis mercatorum, seu hospitum jure ab incolis recepti, sensim militia Europæa illis gentibus formidolosa eo conducta, plurimos subjugârunt, non paucis jure gentium non servato, præsertim in regione Peruana, quo Franciscus Pisatra primus A.C. 1525, sub Imperio Caroli V delatus, Atabaliba Regem illarum gentium captum, acceptâ pro ejus redemptione ingenti summa auri, contra fidem datam trucidavit, & innumeram ejus ditionis hominum multitudinem, pecudum more variis immanioribus suppliciis necari fecit, ipsemet postea à sociis, crudelitatem tantam detestantibus, interfectus. Deinde alii atque alii Duces Regum Hispanorum diversos progressus in illis partibus fecerunt, & plures sedes, munitionibus & civitatibus amplioribus præsertim ad oras maritimas, & navigationi opportunas institutis, fixerunt; gentemque rudem moribus humanioribus instruxerunt, ac etiam docuerunt quo in pretio aurum sit habendum. Sed maxime rei Catholicæ profuit illa Europæorum armorum & mercaturæ ad Antipodas translatio: statim enim diversorum Sacerdotum & Religionum deductæ eo plurimæ coloniæ, fidem Christi in illis populis disseminârunt. Collegia Societatis Iesu in Cusco Peruana, & Mexico Hispaniæ novæ excitata totam illam regionem Christianismo initiârunt. In Orientales quoque Insulas & Iaponiam simili occasione prædicatio Fidei Christianæ delatâ, magna mox incrementa cepit, & in proximum Chinarum Regnum (sexaginta leucarum spatio mari interfluente inde dissitum) penetravit cum mercatoribus Lusitanis, qui Amanacum illius Regni portum incolentes, in Oppidum ejusdem Regni celebre Cantanum, propter commercia venire permissi,

Peruanum Regnum Franciscus Pisarra occupat A.C. 1525.

Francisci Pisarræ crudelitas.

Chinarum distantia à Iapone.

missi; eo Michaëlem Rogerium Neapolitanum Societatis I E S V conduxerunt, eique constituendi ibi domicilii potestatem obtinuerunt.

Vnde late non solum in illis Provinciis, sed & in multis vicinioribus Insulis, in tantum dilatata fuit doctrina Catholica, ut multitudo Christi Fidem ibi profitentium pene excederet numerum Christianorum Europæorum. Primitias itaque novellorum hujusmodi Fidei Christianæ germinum Gregorius X I I I Papa cum Legationibus Indianis excepit, ac tanta fœcunditate compensata vidit detrimenta ab hæresiis Europæis Ecclesiæ Dei illata. Plane enim ab eo tempore fidei istius veritas in illis nationibus dilatari cœpit, cum eam Europæi variis novorum dogmatum commentis temerare & contaminare sunt aggressi. Idem Pont. Gregorius X I I I cum multa præclare pro restituendo nitore prisco Ecclesiæ Catholicæ ordinâsset, Calendarium quoque corrigi voluit, cum ratio computandi dies Paschæ declinasset plurimum à formula in Concilio primo Nicæno Sanctorum 318 Patrum in eo congregatorum consensu stabilita. Adsciti itaque Romam peritiores Astrologi, negotium illud perfecerunt, & novum Calendarium emendatum ab A.C. 1582, Idibus Octobr. prodiit, in quo rejectis decem diebus, qui à tempore Nicæni Concilii supra justum genuinum dierum anni numerum (sunt trecenti sexaginta quinque & sex horæ, paucis scrupulis minus, ex quorum scrupulorum defectu neglecto, in tot sæculis accrevisse dicebantur illi decem dies, si tamen nostri isti Astrologi ad verum reduxerunt calculum accretionum hujusmodi & diminutionum rationes) forte accreverant, delapsa ad undecimam Mensis solstitia & æquinoctia, ad veterem Mensium suorum terminum, nempe ad vigesimam primam Mensis Martii, & Septembris; & Paschæ tempus ad plenilunium æquinoctio verno proximum (nempe mensis Nisan seu Xanthici, qui debet lucêre *sole Arietem obtinente*, ut notat *Iosephus Historia sua libro* 3. *capite* 10.) fuit reductum. Dissidentes tamen in Religione, qui amplas in Europa Provincias & Civitates impleverunt, vetus Calendarium pertinacius retinuerunt, ac ita tanto longius recesserunt à communione Catholica, quam ad minus in Festorum mutua cum Catholicis Romanis observatione eo usque præferebant: Et Orientales, qui post tot Schismata, unicum hoc Occidentalibus concordiæ Christianæ symbolum conformis Calendarii adhuc servabant, eo vinculo societatis mutuæ disrupto, penitus ab eis sunt avulsi, nonnisi ad diem ultimi judicii mundi Divina virtute reconciliandi.

Iaponensium Legationes ad Gregor. XIII. Papam.

Calendarium vetus retinent plerique.

Idem Pontifex miserat in Germaniam Cardinalem Madrutium, ut Ecclesiasticos illius gentis, qui etiam tunc nutabant, ad frugem revocaret, & induceret ad aliqualem morum corruptorum emendationem, præsertim ad normam decretorum Concilii Tridentini, quod ibi necdum fuerat receptum. Effecerat itaque ille Cardinalis, quod formulam quandam correctionis morum per eum compositam approbârant illius gentis Ecclesiastici, placati concordatis super moderatione potestatis Sedis Romanæ in conferendis beneficiis Ecclesiasticis, quâ maxime offendebantur. Gebhardum vero Truxesium prolapsum in hæresim, (etiam uxorem duxerat Agnetem Ioan. Georgii Comitis Nassoviæ filiam) cum monitus non resiperet, abdicaverat iste Pontifex Electoratu, & Archiepiscopatu Coloniensi, lato contra eum damnationis decreto, A.C. 1583 Kal. Aprilis. Vnde Collegium Pontificalis Ecclesiæ Coloniensis præsente Ioanne Francisco Vercellensi Episcopo, cum uno Auditore Rotæ Romanæ ad promulgandam illam damnationem (circa promulgationem raptabatur ignominiose per plateas Civitatis, & Romæ cremabatur effigies damnati) misso, elegerat sibi alium Archiepiscopum Ernestum Alberti Ducis Bavariæ filium. Cumque nihilominus Truxesius auxiliis Electoris Palatini Ludovici, ejusque fratris Ioannis Casimiri

Gregor. XIII. PP. in Germaniam misit Cardin. Madrutium.

Gregor. XIII. PP. exauthorat Electorem Coloniensem Truxesium. A.C. 1583.

confisus retineret Bonnam, ac meliores ditiones illius Archiepiscopatus, Ernestus accitis ex Belgio copiis Hispanicis, post diversas acceptas, datasque clades (respuerat temere Truxesius tractatam interim Francofurti ad Mœnum à Cæsaris Rudolphi Electorumque delegatis concordiam, in qua ipsi offerebatur pensio ex eodem Archiepiscopatu honesta dum viveret) tandem vi ejecerat omnia ipsius præsidia, & intra unum annum totum statum suum pacârat, Truxesio cum sua uxore ad extremum in Hollandiam refugere coacto. Exemplum simile præcesserat sub Paulo III Papa, qui A.C. 1546, die 16 April. Hermannum Archiepiscopum Coloniensem hæresim Luteri sequentem excommunicavit, illaque dignitate privavit, suffecto in ejus locum Adolpho Comite Schauenburgensi; & aliud antiquius sub Pio II PP. qui itidem Electorem Moguntinensem Dietterum Hysembergium de Ecclesia Romana male sentientem loco movit, ut refert Platina in vita illius Pontificis.

Electores Imperii Ecclesiastici sæpe à Papa exauthorati.

In Hispania regnabat tunc Philippus ejus nominis secundus, Caroli V Imperatoris ex Isabella Emmanuelis Portugaliæ Regis nata, sibi A.D. 1526, 10 Ian. Siviliæ desponsata filius, in lucem editus 21 Maji, Anni 1527. Qui vivente adhuc Patre, nempe bellorum pertæso, vicesque variantis fortunæ ad ultimum experto, ac propterea ad vitam quietam recedente, Regni gubernationem suscepit; & illo A.C. 1558, die 21 Septembris in Monasterio S. Iusti, instituti S. Hieronymi in Bætica defuncto, in longum ævum felicissime continuavit. Omnia enim Regna Hispaniæ ad se traxit, in Africa à Rege Fessæ cæso 4 Aug. 1578, & extincto Sebastiano Emmanuelis Ioannis filii Ioannis Tertii ante patrem defuncti Lusitaniæ seu Portugaliæ Rege, ejusque avo Henrico Cardinale, nempe Ioannis III fratre, & deinde Antonio Ludovici Prioris de Crato Ordinis Ioannitarum ejusdem Cardinalis Henrici ac Ioannis III fratris filio (ut ferebatur) notho, Regnum illud favore Lusitanorum populorum, & auxiliis Anglicis atque Gallicis usurpante, primum apud Vlissiponam Anno 1580 prælio gravi superato, demumque toto Regno, ac etiam etiam ex Azoreis Insulis, quæ in ejus nomen tenebantur, ejecto: Theodosio vero Brabantiæ Duce genito ex Catherina Eduardi, ejusdem Ioannis III ac Henrici Cardinalis fratris filia, eoque jus potius ad successionem illius Regni habente, adacto, ut ejuraret suam hæreditatem. Decem septem annos ætatis habens, Philippus iste Rex duxerat uxorem Mariam Ioannis III, Portugaliæ Regis avunculi sui, nempe Isabellæ matris suæ fratris filiam, Regis Sebastiani amitam, quæ intra biennium post editum 8 Iulii 1545 primum partum, Carolum denominatum, obierat, locumque dedit alteri Mariæ Anglæ, (nempe filiæ Henrici VIII Regis Angliæ ex Catherina repudiata, postea A.C. 1532. Ferdinandi Castellæ Regis filia progenitæ, & post Eduardum VI ejusdem Henrici filium Regem Angliæ annorum sedecim veneno à Ioanne Dudleo Nortumbriæ Duce propinato A.C. 1553 sublatum, Regni illius hæredi) ut nupserit eidem Philippo A.C. 1554. Hæc vero post biennium nempe quadragenaria sterilis decedens, reliquit eosdem thalamos Isabellæ Valesiæ Henrici II Galliæ Regis filiæ, ex qua Anno 1559 sibi desponsata (in illis nuptiis Rex iste Henricus II, acceperat circa hastiludium vulnus lethale) Philippus suscepit Catherinam Carolo Emmanueli Sabaudiæ Duci, & Isabellam Alberto Archiduci Austriæ nuptam. Inter nuptias autem hoc modò sæpius repetitas, Rex ille cum solum Carolum ex Maria prima sua uxore (per hunc potiori jure obtinuisset successionem Regni Portugaliæ) susceptum haberet filium, & ex vivente tum adhuc Isabella Valesia, præter illas fæmellas duas, alios vix speraret, horribile & nusquam inter Principes Christianos auditum severitatis paternæ fecit exemplum. Cum enim Carolus iste (annorum viginti duorum) in

Philippus II Rex Hispaniæ natus A.C. 1527.

Carolus V Imperat. obiit 21 Septembr. A.C. 1558.

Philippus II Rex Hispaniæ Regnum Portugal. occupat.

Sebastianus Rex in Africa periit.

Antonius nothus Portugaliam retinere contendit.

Philippi II Regis Hispani prima uxor Maria Portugalla 1543.

Philippi II Regis Hispan. uxor secunda Maria Angla 1554.

Philippi II Regis Hispan. uxor tertia Isabella Valesia.

suspi-

suspicionem affectati Regni, & secretorium de vita Patris machinationum venisset, eum sub custodiis per biennium ab omni commercio & colloquio segregatum tenuit: & demum cum semel invisisset ægrotantem, minusque ad resipiscendum, seu deprecandam veniam videret dispositum, desperatâ ipsius fruge, eum fecit sive necari, sive anxietate animi, vitioque valetudinis in eadem detentione studiòse procurato interire. Hoc audivi à Stanislao Fugeluedero, qui tunc in illa Aula negotia Augusti Regis Poloniæ procurabat, quod die illius obitus summo mane ipse Rex Pater abierat Vallidolitum, & è medio itinere motus animi affectu paterno, magna festinatione Madritum rediit, sed invenit filium jam animam agentem. Favit tamen tanto ausô fortuna; nam non multo post Anno Christi 1568 Isabella mortuâ, superduxit Annam Maximiliani II Imperatoris filiam, ex qua habuit filios Iacobum & Philippum. Et primum quidem immaturum amisit; secundum autem denominatum Philippum III A.C. 1584, mensis Novembris 12 die Regem Hispaniarum, & tantarum suarum Dynastiarum unicum hæredem Madriti renunciari, rituque solenni inaugurari curavit. Ipse tamen vivens imperavit solus, ut aliqua ex ejus gestis suis locis attingentur. Cæterum arma Regis illius licet prosperos plerumque successus haberent, tamen adversos quoque nonnunquam experiebantur; præsertim in Africa, ubi A.C. 1560 mense Majo, classis ejus, quam milite & omni apparatu nautico instructissimam ad recuperandam Tripolim (aliis Leptis patria Septimii Severi Imperatoris) à Turcis Ordini Melitensium paulo ante A.C. 1551 ereptam, emiserat, progressa versus Mennicem (seu Gelues) Insulam illius oræ Africæ proximam à Piali Bassa Archigubernо Turcico, tota fere fuit profligata: decem octo millia hominum, tam militum quam nautarum Christianorum in illa clade perierant. Præfecti, quorum præcipuus Dux Medinæ cœli, alii capti, alii dicrotis seu celocibus vix evaserant Melitam. Triremes viginti septem cum plurimis oneratiis navibus, partim demersæ, partim in potestate hostis manserunt. Arcem quoque in illa Insula ab Hispanis extructam ac muniram, exturbato diuturnâ oppugnatione ejus præsidio hostis obtinuit. Deinde A.C. 1574, mense Septembre Tunetum & Guletam, fortissima itidem Africæ propugnacula, sita prope sinum veteris Carthaginis, ex cujus ruinis (ut Biserta quoque) creverunt, à Carolo V Imperatore A.C. 1535, Idibus Iulii capta, Sinan Bassa pro Turca recuperavit, Hispanicis præsidiis cum Præfectis Petro Carrera, & Gabriele Sorbellone trucidatis. Ditiones autem illius Regni Tunetani cum aliis Arcibus, forte quod difficilius retineri potuissent, adhuc ipsemet Carolus V ut occupâtat, statim restituerat (pro 12 falconum & sex equarum Africanarum annuo honorario, ac certis stipendiis solvendis præsidio Guletæ) Muley Assen Mahometano, ad quem contra Chariadenum & Barbarossa Archipyratas Turcicos juvandum, eam expeditionem susceperat. Sed majora damna Philippus Rex sensit in Belgio circa hoc tempus, inde quod cum Hispaniæ ejus præsentia indigerent, Belgicas Provincias nonnisi per Legatos, eosque Hispanos administrabat, & isti moribus à gente illa dissentientes, contumeliosius eam tractabant, indigenas à magistratibus arcebant, nimium gravabant plebes tributis insolitis, & militum hospitiis. Quodque potissima defectionis illorum populorum causa fuit, hæreses in Germania & Gallia tunc gliscentes, etiam in Belgium irrepserant, pro quarum libera exercitatione cum populi illi solicite diutius laborassent, propterea que tumultus frequentes excitarent, & Regii ibi Vicarii (Margaritha soror notha Philippi II. Octavii Farnesii Ducis Parmensis uxor administrabat tunc Belgium pro Philippo, cum adjuncto sibi Cardinali Perennotto & Consiliariis Hispanis) severioribus pœnis eos in officio & Reli-

Philippus II Rex Hispan. Carolum filium suum necari fecit.

Philippi II Regis Hispan. uxor quarta Anna Austriaca.

Tripolis capta à Turcis 1551.

Philippi II classis à Turcis profligata 1560 in Africa.

Tunetum recipit Sinan Bassa 1574.

Tunetum occuparat Carolus V 1535.

Belgii defectionis causa & initia.

gione Catholica Romana retinere conarentur, & deinde contra Dogmatiſtas hæreſeon, Quæſitores rerum Religionis capitalium ſeu Inquiſitionis Tribunal in Hiſpania uſitatum inſtituerent, tandem res ad apertam defectionem & bellum crudelius devenit. Cum enim catervatim Duce Henrico Bredenrode ad Gubernatricem venientes Belgæ, libellum ſupplicem pro deprecanda ſeveritate illa novorum edictorum in cauſa Religionis, & Concilii Tridentini executione offerrent, & illa multitudinem novo exemplo, quaſi ad tumultum concurrentem timeret, Ægydius Barlemontius dixerat adeſſe ſolum *Geuſios*, nec metuendos; ac ſi diceret ex plebe viliores ſeu mendicos, (erant prope ducenti nobiles) illi irritati quod deſpicatui ducerentur, & nil certi obtinerent præter inducias breves, & rejectionem totius negotii in Regem Philippum, nomine hoc *Geuſii*, pro teſſera ſocietatis mutuæ aſſumpto, peramque cum ſcipho ligneo mendicis uſitato, ac vilioris panni ſubcinericii coloris togas, etiam Nobiliores pro inſigni gerentes, cum ſymbolo numiſmati inſculpto: *Fidelis Regi ad uſque peram.* populos ad defenſionem avitæ ſuæ (ut ajebant) libertatis conſcientiæ ſolicitando, circumibant Civitates. Et cum ex Hiſpania quoque nonniſi vim ac pœnas læſæ majeſtatis ſibi propterea intentari, militemque ad hoc conſcribi viderent, 15 Iulii, A.C. 1566 apud S. Trudonem convenientes, fœdus inter ſe fecerunt pro non admittenda Inquiſitione Hiſpanica, & pro antiquanda lege Caroli V. *Placardus* denominata, aliiſque novis Regiis mandatis, libertatem in rebus Fidei ſentiendi quod quis velit teſtringentibus, quaſi per ea tollerentur Belgii privilegia genuina, quæ vetans novas leges vel onera inſueta illis populis inſciis & invitis irrogari. Inde vero ſumptis animis plebes in omnibus fere Civitatibus Dogmatiſtas Lutetanos ac Calvinianos ſuſceperunt, & creſcente inſolentia, primum Ipris Flandriæ irruentes in primarium Templum, imagines ſacras confregerunt: Moxque idem Antverpiæ in Templo majori S. Mariæ perpatratum fuit; & in plurimis aliis Civitatibus paſſim Sacerdotes Catholici ejiciebantur. Et tunc quidem ſeditiones illæ nonniſi tumultuariis furioſi populi viribus ſubſiſtebant, ac majori parte ab illa Gubernatrice fuerant compoſitæ, oppreſſis paucis qui Bredentodio ſe conjunxerant, & Valencena vi ad deditionem coacta, plurimiſque in ea tumultus Authoribus gladio & laqueo punitis. Sed paulo poſt cum Ferdinandus Alvarez Dux Albæ, novus Gubernator, in locum Margaritæ à Rege Philippo deſtinatus, numeroſum exercitum Hiſpanicum Anni 1567, menſe Auguſto Neapoli in Belgium abduxiſſet, & durius Belgas tractaret, iſti quoque militaris inſtituti arma ad ſui defenſionem ſumpſerunt. Statim ille ut advenerat, vocari juſſerat ad judicium criminis læſæ majeſtatis omnes illos qui Margaritæ Libellum ſupplicem obtulerant, & quotquot novis dogmatibus favere videbantur; ac ex eis qui comparuerant multos variis pœnis affecit, alios proſcribi, ipſorumque bona fiſco applicari juſſit. Amoralum Egmondanum victoriis de Gallis (apud S. Quintinum, & iterum apud Grevelingam fuſis) clarum, Vicegubernatorem Antverpiæ ad Conſilium accerſitum detineri; & una cum Comite Philippo Horneo capite plecti fecit: (dicitur cadavera cæſorum pede calcaſſe) Arcem Antverpiæ ad Scaldim firmiſſimam, quâ Brabantiam in officio retineri poſſe judicabat, ac deinde alias in diverſis Civitatibus opportunis exſtrui curavit: omnia prout libuit abſoluta poteſtate adminiſtrans, tanquam in terra (ajebat ille) armis ſubjugata, ut nullum libertatum ac Privilegiorum illius gentis vetuſtorum, ac Regis Philippi jurejurando confirmatorum veſtigium amplius reſtaret. Geuſii autem Ducibus Vilhelmo Auraniæ Principe, Hollandiæ, Zelandiæ, & Vltrajecti Gubernatore, ac Ludovico ejus fratre Naſſoviis, (ex iſtorum genere perhibetur

Geuſiorum initia in Belgio.

Belgæ arma ſumunt contra Hiſpanos.

Vilhelmus Aurania Princeps Dux defectionis Belgica.

hibetur fuisse Adolphus Imperator) qui tempestive exploratis Hispanicis consiliis, ab illo primo periculo se subtraxerant à Regina Angliæ, ab Hugonotis Galliæ, & ex Germania conquisitis auxiliis instruxerunt exercitum, quem Albano opposuerunt, & ejus copias cum Comite Arenbergio Ioanne de Ligny profligârunt, Civitatibus plurimis præsertim Hollandiæ ad eorum partes deficientibus, ut jam inde in illis Provinciis divisio Imperii appareret, quæ paulo post irreparabili scissura, novam ibi Rempublicam parturiit. Nam licet Albanus nonnullas Civitates, ut montes Annoniæ, Mechliniam, Zutphaniam, Leydenum, Diestam, Nardam, (in hac convocatum populum in unum Templum ad audienda Regia mandata, sine discrimine sexus & ætatis obtruncari, Civitatemque diripi ac incendi jusserat) ac totam Phrisiam orientalem, & Transisalaniam, pluraque loca ab Auraicis deserta recuperârat; demumque Anno 1569, 21 Iulii in Phrisia circa pagum Gemmingensem universa Geusiorum castra obruerat, & debellatum putans, statuam sibi in Arce Antverpiensi cum Elogio ***Pacificator Belgii***, collocari fecerat; tamen mox instauraverat Auranius alium exercitum, & novis accrescentibus offensis, præcipue quod Albanus in Optimates Belgas insimulatos conspirationis cum Geusiis, sævire non desineret, & maxime quòd novum tributum vigesimi denarii de possessionibus fundorum seu agrorum, de aliis vero bonis mobilibus, decimam rei æstimationis partem, omnibus Civitatibus ac cujusque gradus personis imposuerat; iterum pleræque Civitates eo deserto, ad Auranium redibant, omnique cum Rege Philippo reconciliationis spe abjecta, ipsius jugum penitus excutiendum decreverunt. Profuitque tali eorum proposito perficiendo, quod interim Rex Philippus in Hispania bello contra Antonium (ne quicquam dehortante Papa Gregorio XIII, & prohibitionem sacrorum seu excommunicationem contra eum ferre contentius denegante) pro Portugaliæ Regno gerendo, destinebatur, eoque revocaverat Ducem Albanum in ejus locum Ludovico Requezens, & deinde Ioanne de Austria suffecto; cui post alterum annum vita perfuncto, successit Alexander Farnesius Dux Parmensis.

Arenbergius Comes profligatur à Belgis.

Belgium divisum novam Remp. parturit.

Albanus Dux Geusios superat.

Albanus Dux novis injuriis Belgas commovet.

De modo tantum constituendæ novæ Reipublicæ, & continuandi contra Hispanos belli ambigebatur apud affectatores Auranii: ac magis placebat retinere morem veterem parendi uni Principi, cujus authoritate universum Regimen contineretur: accersierantque primo Franciscum Alensonium fratrem Regis Galliæ, deinde Archiducem Matthiam fratrem Rudolphi Imperatoris, qui (indignantibus Austriacis quod rebellibus Austriacorum Austriacus, iisque Catholicus hæreticis militaret) aliquanto tempore præfuit ibi nomine tantum: sed cum Hollandi ei minus confiderent, bellique inexpertum viderent, (pupillum Belgii eum vocitabant) vel quod mallent talem, qui proprias facultates haberet, quas eorum nervo tunc tenui ad impensas tanti belli conjungeret, illo neglecto, iterum Alensonium fratris Regis Galliæ potentiâ subnixum Principem sibi elegerunt, cum titulo Ducis Brabantiæ 26 Iulii A.C. 1581 edita Apologia, in qua exposuerant causas propter quas Philippi Regis dominationi renunciabant, ejusque nomen ac insignia in moneta & in scripturis, actibusque suis publicis apponi vetabant, longa serie querelis suis à temporibus Caroli V recensitis. Et quidem omnes Provinciæ Belgicæ, nempe Brabantia, Flandria, Geldria, Vltrajectum, Transisalania, Phrisia, Hollandia, Zelandia, Hagæ Comitis per Delegatos congregatæ illi decreto repudii subscripserant, ac sola Artesia, Hannonia, Lucemburgia, & Burgundiæ Comitatus in fide Regis Philippi persistebant.

Hollandorum Respub. principia.

Hollandi Matthiam Archiducem Austriæ Ducem sibi eligunt.

Hollandi rejiciunt Matthiam Archid. & Alensonium Ducem sibi eligunt.

Hollandi Apologiam sua defectionis ab Hispano publicant.

Venerat itaque Alensonius initio Anni proximi 1582, Antverpiam splendido arcuum triumphalium apparatu ab omnibus Ordinibus illarum Provinciarum, ac ab

Franciscus Alensonius Antverpiæ excipitur ab Hollandis.

ac ab Auranio Principe tanti consilii moderatore exceptus, & jusjurandum obedientiæ ab eis fuerat ipsi præstitum tali lege, quod Brabantiam, Flandriam, Geldriam jure hæreditario pro se & filiis suis masculis, & eis deficientibus pro Regno Galliæ obtineret. Hollandiam vero & Zelandiam ac Phrisiam Auranius ab eo jure clientelæ haberet, vicissimeque ille privilegia Belgarum jurejurando ex formula ab eis proposita confirmârat. Sed hanc novi Principatus structuram evertit non multo post casus talis. Sub istud tempus primi ingressus Antverpiam Alensonii, (uti Rex Philippus proposuerat in suo proscriptionis diplomate contra Auranium maxima præmia & dignitates ipsius interfectori) quidam Gaspar Anaster Cantaber Hispanus, à multis annis Antverpiæ mercaturam exercens in se receperat, quod hoc perficeret, & subministraverat duos juvenes, quorum unus Ioannes Iauregius Cantaber ictu sclopeti explosi 18 Martii. Alensonii natali utramque maxillam eisdem Auranii trajecit, & cum etiam sicam extractam in pectus ipsius dirigeret, ab instantibus fuit trucidatus. Ad quod commora tota Civitate, armatæ urbanæ catervæ palatium Alensonii, ac præcipua Gallorum hospitia, ex quorum instinctu facinus illud perpetratum fuisse existimabant, cum magno minarum fremitu obsederant: agnitum tamen cadaver sicarii, errorem illum ac socios criminis detexit, ex quibus supplicium fuit sumptum. Alensonius vero perterritus tali tumultu, cum iterum ad initium Anni 1583 Antverpiam venisset, conduxerat secum majorem Gallorum & Helvetiorum militarium manum, qui ut securius quam antea ibi consisterent, seu etiam illam primam contra se hospites innocuos Civium insolentiam vindicarent, Civitatem in sua potestate habere voluerant; jamque occupârant portam Kipdorpensem, una cum ea mœnium parte, & decem septem eorum peditum, quatuorque equitum signa penetrârant ad forum Civitatis, obvios quosque qui se opponebant prosternentes: Attamen Cives majori numero ad arma relictis mensis (erat hora prandii) convolantes, eos represserunt, cæsis prope duobus millibus, & ex suis octuaginta amissis. Hincque animis utrinque exacerbatis, (Belgæ vesperas Sicilianas aut nuptias Parisianas sibi instrui quærebantur, cum idem eodem die eademque hora Brugis, Neuporti, Dunchercha successisset) Alensonius statim in Galliam quasi exclusus è Belgio redierat, moriensque anno subsequenti 1584 mense Iunio, omni metu liberavit Belgas. Qui idem consilium vivendi sub uno Principe adhuc sequentes, & quasi venale Belgium circumferentes, Principatum apud se Regi Galliæ, & deinde Reginæ Angliæ deferebant. Sed utroque domesticis difficultatibus implicito tale onus renuente, solum ab Angla Ducem belli (statim post Alensonii mortem mense Iunio Vilhelmus Auranius quoque Princeps sanatus à primo vulnere occubuerat iterum percusus ab alio sicario quodam Baltazaro Gerardo Burgundo) Robertum Dudlæum Comitem Leycestrium cum nonnullis auxiliis obtinuerant, & loco pignoris ipsi consignârant Vlissingam, Ramechens, & Brilam. Et deinde cum Dudlæus expectationi eorum parum responderet, seu pariter ut Alensonius plus æquo potestatis sibi usurparet, ipso ad eorum querelas revocato à Regina in Angliam inglorio, eam formam Democratiæ quâ nunc florent, instituerunt: nimirum quod Mauritio Auraniæ Principi Vilhelmi tantæ Reip. tanti patris filio, cura rei bellicæ cum titulo Præfecti generalis militaris fuit commissa, adjuncto ei tunc, uti juveni annorum circirer 20 consultore maturiore Comite Hohenloo. Summum vero regiminis arbitrium retinuit supremus Senatus (cum titulo *Ordines Provinciarum Fœderatarum Belgii*) ex Legatis Provinciarum & Civitatum Fœderatarum collectus, omine sibi fausto, ut singulares gestorum ipsorum eventus locis suis docebunt. Verum interea, dum hoc modo de sta-

Auranius Princeps Vilhelm. à sicario feritur.

Franciscus Alensonius secundo Antverpiam venit.

Antverpiam Galli occupare contendunt.

Galli ab Antverpiensibus caeduntur.

Franciscus Alensonius moritur. Hollandi ab Angla Regina Ducem sibi conducunt.

Hollandorum Democratia forma. Mauritius Auranie Princeps Hollandorum Dux primum instituitur.

de stabiliendo statu suo confligarentur, magnam jacturam fecerunt. Farnesius enim, qui jam humanioribus suis moribus studia Belgarum gravitatis Hispanicæ pertæsorum sibi conciliârat, opportunitate illa turbatorum à cæde Auranii illorum populorum, tanto plures in suas partes attraxit, ex iis qui eo usque societatem Auranii sequebantur: præsertim Catholicos qui in omnibus adhuc Civitatibus Auraniarum partium præsidio munitis plurimi erant, numeroque hæreticos ubique æquabant, & alicubi superabant, sed ab eis oppressi, à Magistratibus, consiliis publicis, Templis Civitatum exclusi, non ut olim æquali jure concives, sed quasi servientes pristinum Belgii statum suspirabant. Vnde ex istis conflata jam fuerat ibi ab aliquot annis secessio *Male contentorum* denominata, ac omnes Catholici nobiliores Belgæ ut Comes Egmondanus, Arschotanus cum Farnesio in gratiam redierant, illaque occasione confusionum inter Fœderatos Ordines, integræ Civitates ad eum transibant. Et cum Ipras septem Mensium obsidione ad deditionem coëgisset, Brugenses non expectatâ oppugnatione, reconciliationem apud ipsum impetrârant: Gandavenses cum nihilominus ad defensionem se compatârent, post cæsum Auranium desperatis auxiliis, pacem tractaverunt. Ac in brevi tota Flandria ad obsequium Regis Philippi tali opera Farnesii rediit, & Brabantia prope universa præter Antverpiam, quæ etiam post diuturnam nimiúmque operosam obsidionem in potestatem Farnesii Anno 1585 devenit. Omnes vires iste ad eam Civitatem oppugnandam converterat; & cum propugnaculis, mœniumque fortiori claustro circumducta, nullâ aliâ vi, quam necessitate commeatus constringi, nec istius subvectio prohiberi posse videretur, quousque Scaldis fluvius eam alluens navigantibus Hollandis pateret, eum intercludi curavit, opere immensi sumptus, & incredibilis laboris, ut cujus initia Antverpienses cachinis exceperint. Ducis tamen indefessum studium, & operariorum industria, omne arduum superavit, & ingenti numero navigiis conquisitis, ac catenarum nexu compaginatis, anchorisque firmatis; inter quas solidæ trabes, palique fundo infixi, molem tantam contra reciprocos undarum maritimo æstu ibi permixtarum fluctus, immobilem continebant, fluvio illi quadringentis passibus inter suas ripas patenti, pons fuit impositus, ut nullum ad Civitatem illam occlusam aditum subsidia venientia reperirent. Nihilominus resistebant fortiter obsessi, & continuis eruptionibus disturbabant operas Farnesii. Nec minus à foris Hollandi facessebant negotii oppugnatoribus, quo pontem illum disrumperent. Inter alia autem portentoso pene artificio obsessi machinas navales construxerant, quæ secundo flumine delapsæ, pontem everterent: Et successisset omnino, sed duæ ex illis machinis aquis secundis demissæ, priusquam pontem attigissent disruptæ, fundo adhæserunt: tertia tantum idque intempestive ignem concepit, & suo alvo recondita telorum fulmineorum multitudinem evomens, tanto impetu agebatur, ut toto fluminis alveo, ab imo versato, partem pontis fregerit, omnes ripas proximas aquis, simulque jaculis explosis oppleverit, & Hispanos ex suis stationibus ejecerit, quingentis ex eis oppressis, inter quos & Marchio Rabaifius occubuerat. Ac perfractâ ab ea parte navalis illius operis compage, irruentes auxiliares Hollandi in Ordines Hispanorum distractos, totum vallum, & aggerem, ac litus ponti conjunctum occupârant. Jamque Civitati succursum fuisse conclamabant, nisi Farnesius accurrens, validiores Hispanici peditatus cuneos periculo objecisset. Et ita multa licet cæde suorum, iterum Hollandos inde excluserat, ac insequenti die ruina pontis resarcita, munitionibus suis instauratis, obsessos magis in dies constringens, mense Iulio Anni 1585 ad deditionem coëgit. Aldegondius Consul & Merodius Civitatis nomine deditionis conditiones tractârunt, æquioresque impetrârunt:

Farnesius Belgium pro Hispano Rege administrare incipit.

Belgæ Catholici ab Hollandis ad Farnesium deficiunt.

Farnesius Ipras ad deditionem cogit.

Antverpiam Farnesius obsidet.

trârunt: nimirum ut Cives in gratiam Regis Philippi veri Ducis Brabantiæ cum Amnestia præteritorum recepti, eidem fidem servarent, quisque Civium bona sua quæ habuerat integre possideret. Templa sicubi fuissent per hæreticos diruta, Civitas restauraret, & Ecclesiasticis sua jura & census redderet: Ii qui essent Religionis diversæ, quadriennium libere in Civitate manerent, & bona sua divendere aliòque migrare possent: quadringenta florenorum millia in stipendia militum tota Civitas intra præfinitum tempus solveret: de cætero gauderet privilegiis avitis. His pactis stabilis 27 Augusti die ejusdem Anni Farnesio triumphali more Civitatem ingredienti, clavem auream virgo venustissime ornata tradidit, & superbo apparatu tota Civitas venientem excepit. Eadem obsidione etiam Bruxellæ, & Meclinia ab auxiliis Hollandicis & omni commeatu interclusæ tenebantur, & utraque deditionem fecerat, priusquam Antverpia succubuisset. Deinde Gravium quoque, Venloam, demumque Slusam deditione obtinuit Farnesius, sub illa mutatione Hollandica, & incompto bellico Angli Leycestrii Magistratu, donec Mauritius Nassovius Auraniæ Princeps Vilhelmi filius illud munus suscepit, & felicius administravit, ut locis suis adnotabitur.

Bruxella deditionem fecerunt Farnesio.

Hollandi sub Anglo Ductore damna sentiunt.

Galliæ gentis morem priscum omnem (ut hoc quoque carptim attingamus) Romana arma confuderunt, usque & linguam ejus nativam; nam hæc qua nunc illa utitur, est Latina corrupta, sicut & Italica, ac Hispanica. Præsens autem ipsius status Monarchicus initia sumpsit potissimum à tempore quo Gallias partim à Gothis, Vandalis, Burgundisque oppressas, partim à Romanis Præfectis (præsertim Theodosii junioris, Valentiniani, Martianique Imperatorum) crudelioribus injuriis ad defectionem concitatas, ut juvaret Childericus Rex Francorum, (ejusdem sunt nationis cum Gallis, unde & à primis sæculis Galli cum in Asia bellarent, semper Franchi vocitabantur, nuncque vocantur, nisi quod isti longinquiores sedes citra Rhenum fuerunt sortiri, eoque jugum Romanorum evitârunt) post plures irritas expeditiones suas, tandem A. C. 456, fausto omine invasit, & ibi Parisiis captis, sedem Regni sibi gentique isti firmavit, illudque felicius ampliavit, devictis Gothis filius ipsius Chlodoveus, primus ex illa stirpe Franchorum Regia Christianus, à Divo Remigio Episcopo Remense, sacro Baptismo initiatus, ut tradit *Sigebertus in suo Chronico*, *Baronius Annal. Tomo 6. sub eodem A.C.* 456. Talia itaque Galliæ sceptra his temporibus quæ tractamus, tenuit Henricus III Valesius, quem relicto Poloniæ Regno successisse ibi Carolo IX, immature anno ætatis 24 nulla relicta prole defuncto, alio loco diximus. Porro discordiæ Civiles quas ipsummet Regem ad exitium, & totum illud Regnum in ultimum pene discrimen conduxisse infra constabit, sub istius Regis imperio maxime invaluerunt, exortæ dudum à Calvinismo, qui ibi enatus, velutique propriam sedem sortitus, in Republ. crevit in aliam Rempubl. Regibus legitimis æmulam gravem, & sæpius non accipere, sed dare leges ausam. *Vgonoti* fuerunt denominati tali sectæ addicti à porta *Vgonea* Civitatis Turonensis, ante quam isti primum conventicula sua celebrârunt, seu quod eos Duces sequerentur, (nempe Antonium Borbonium Regem Navarræ Patrem Henrici IV, & Ludovicum Condæum) qui genus ab Vgone Capeto ducerent, proximeque essent ex lege Salica ad successionem Regni Galliæ. Contrariarum autem partium socii vocabantur *Guisiani*, eò quòd pro defendenda Religione Catholica, & reprimendis Vgonotis Francisco Guisio Claudii Lotaringiæ & Guisiæ Ducis filio, ejusque fratribus Guisiis adhærerent. Isti itaque Vgonoti cum legibus publicis, decretisque Regum Galliæ damnarentur, varia bella excitârunt, ut in illo Regno tute consisterent, liberumque usum

Galli à Romanis defecerunt A.C. 456.

Chlodoveus Gallorum Rex primus Christianus factus.

Vgonoti unde denominati.

Guisiana partes Vgonotis contraria.

usum suæ sectæ haberent. Ac obtinuerant primum, ut in suburbiis unius alicujus Civitatis singularum Provinciarum populus illius sectæ, Nobiles vero in propriis suis ædibus Religionem suam exercerent. Sed hoc non contenti illi, majores libertates quærentes, iterum conquisitis ex Anglia & Germania subsidiis, infesta arma per Galliam circumferebant, & diversa prælia cruenta, nunc victores, nunc victi cum Guisianis commiserunt, Civitatesque Regias plures in suam potestatem redegerunt. Et licet in Anno 1562. apud Rotomagum Antonio Navarræ Rege Henrici IV, Patre cæso, ac deinde apud Carnutes in campis Druydum à Guisianis Condæo profligato & capto, postea vero Anno 1569, ad Irnacum occiso, demumque 30 Octobris ejusdem Anni apud Moncontarum omnibus eorum copiis fusis ad angustias fuerint reducti, non multo tamen post in Aquitania vires suas recollegerant, & honestam pacem impetraverant à Carolo IX, qui omnibus edictis decrerisque à motre Henrici II. ex tali occasione cujuscunque magistratus authoritate latis rescissis, eos ad bona & honores pristinos restituerat, ac Rupellam seu portum Santonum, Montalbanum, Chariteam, Cognacum, eorum custodiæ permiserat, ut ibi securiores sui status à turbis quiescerent. Cum autem nihilominus concepta semel inter partes odia gliscerent, præsertim ob Franciscum Guisium circa obsidionem Aureliæ à sicario Gaspari Colignii sive Castilionii Gallicæ classis Amiralii arte subornato occisum, cum tristiori spectaculo in apricum eruperunt Parisiis, ex occasione nuptiarum, quas Rex Carolus IX. Henrico Borbonio tunc Regi Navarræ cum sorore sua (Card. Alexandrinus à PP. Pio V. missus, illud matrimonium Hæretici cum Catholica irrito eventu impediebat) Margarita paraverat. Ad eas enim omnibus Principibus Vgonoticarum partium convocatis, cum Colignium Amiralem revertentem à convivio nuptiali sicarius à Guisianis instructus exploso sclopeto in utroque brachio vulnerasset, ipsius affectatores eam injuriam Regi (quantumvis inscio se patratam affirmaret, & ipsemet cum Regina matre invisens Colignium ægrotum placaret) imputabant, & vindicandam fore minabantur. Vnde exortæ novarum cõnspirationum suspiciones, majorum malorum causam dederunt, Regemque impulerunt, ut præveniens periculum post biduum in eodem Anno 1572. nocte festivitatem Divi Bartholomæi Apostoli præcedente, Colignium & præcipuos ex Vgonotis ferociores interfici jusserit. Plebs vero ministris Regiis immista magis sæviit irruendo in hospitia Vgonotorum, quæ crucis albæ symbolo ad postes expresso prodebantur, & nulli gradui vel sexui parcens, prope quatuor millia hominum ex eis necavit, alios in aquas præcipitavit: truncum Colignii è fenestra ejectum, reste per pedes transfixos ducto, in plateis Vrbis raptavit, demumque in loco suppliciorum publico suspendit. Idem furor populi Lugduni, Rothomagi, Tolossæ, & in plerisque aliis Regni illius Civitatibus, ultra decem millia ex Vgonotis eodem tempore absumpsit, ut diceretur vulgo vesperas Sicilianas (præcesserant istæ ducentis nonaginta annis ante, nempe A.C. 1281, vespere sacro Pentecostes, sub Martino IV, Papa) nuptiis istis Parisianis Gallos commutâsse. Mommenius & Vmalius cum paucis suis Rupellam fuga evaserant: Sponsus Henricus Navarreus, & Henricus Condæus, prostrati ad pedes Regis, salutem impetrârunt, & sub custodiis aliquantum retenti, Fidem Catholicam sunt professi. Verum ut sermonem ad tempora Henrici III. Valesii restringamus, istis discordiæ illæ Civiles maximè exarserunt: Vgonoti enim ab illis nuptiis Parisianis certum bellum infidæ (uti ajebant,) paci præferentes, validos exercitus collegerant, & in dies plura minutiora Oppida in suam potestatem, partim vi, partim deditione redigebant. Accessit quod plures Catholici una cum Francisco Alensonio Regis fratre nimiam potentiam Guisiorum exosam habentes, (*Male contenti* denominati) Vgonotis se conjunxerant, ut si armis agen-

Vgonotorum pro libertate sua Religionis contentiones.

Antonius Rex Navarra Vgonotorum Dux casus 1562.

Condæus Dux Vgonotorum casus 1569.

Vgonoti resumunt vires & pacem impetrant.

Franciscus Guisius à sicario occisus.

Henricus Navar. ducit uxorem Caroli IX. sororem Margaritam.

Pius PP. V. frustra impedire nititur nuptias Navar. hæretici cum Catholica.

Colignius & Vgonoti à Rege Carolo IX. caduntur.

Parisiis tumultus contra Vgonotos.

Colignii cadaver contumeliis afficitur.

Vgonoti in multis Civitatibus Galliæ caduntur.

Siciliana Vespera incidebant in A.C. 1282.

Vgonoti arma resumunt.

 dum

dum fuiſſet, nonniſi multo ſanguine civili ad officium & illi & iſti revocati potuiſſent. Quare Rex levioribus mediis tantos motus componere malens, pacem cum illis omnibus tractari fecit, & poſt longas diſceptationes fratri Alenſonio Principatum Andiæ, Turonis, & Biturigum, Condæo Picardiæ Præfecturam ceſſit: Vgonotiſmi vero exercitium liberum, ubicunque per locorum Dominos liceret, permiſit, præterquam Pariſiis, & intra quatuor milliaria circum. Hocque pacis cum Vgonotis quintum edictum publicatum fuit medio menſe Majo Anno 1576. Sed dum unum inteſtini belli periculum Rex ille evitare contendit, in aliud incidit: Guiſiani enim eum, quaſi in cauſa religionis, pace (ut ajebant) tam turpi Vgonotis data conniveret, ſugillantes novum fœdus, ſacram Ligam appellatum pro defendenda Fide Catholica inſtituerunt, cui ab initio nonniſi ipſimet Guiſii & Carolus Borbonius Cardinalis, Henrici Navarrei parruus, cum paucis Eccleſiaſticis, ac Dux Bironius nomina dederant; indeque Rex nil ſuſpicatus, quod in caput ſuum quandoque redundarurum eſſet, illud approbaverat, eique exercitum attribuerat, quo Henricus Guiſius & Mænius, Vgonotos novis ejuſdem fœderis pro Religionis Catholicæ ubique retinendo uſu publicatis edictis arma opponentes, iterum ad petendam pacem coëgit; ſextumque edictum pacis Anno 1577, ſub finem Septembris Angeliaci promulgatum fuerat, cum talibus conditionibus, quod Vgonoti liberum domicilium in toto Regno haberent, & inſignioribus in propriis locis uſus ſuæ Religionis liber eſſet.

Vgonotica pacis quintum edictum 1576.
Guiſiani contra Regem odia concitant.
Liga ſacra incipit in Gallia.
Henricus III. Rex confirmat Ligam ſacram.
Vgonotis pacis ſextum edictum 1577.

Hæcque pax aliquantum duravit, & ſub ea Henricus Rex (ut hoc quoque attingamus) Anno 1579. natalis ſui & inaugurationis ad Poloniæ & Galliæ Regnum die menſis Ianuarii primo, Ordinem S. Spiritus inſtituit, cujus inſigne eſſe voluit columbam alis extenſis, albæ cruci inſidentem. Demum vero poſtquam frater Regis Franciſcus Alenſonius anno ætatis ſuæ 30 obierat, & ipſe Rex ex Aloyſia Claudii Vaudemontii Ducis filia, quam A. C. 1575 menſe Martio uxorem duxerat, nullam prolem ſuſciperer, Guiſii ut ſucceſſionem Regni ad ſuos traherent, Henricum vero Navarreum proximum Regni ſucceſſorem ab ea rejicerent, fœdus illud ſuum majori cura inſtaurarunt, adſcitis ad illud Principibus externis, & Summo Pontifice Romano, cui etiam perſuaſerunt (Sixtus V. recens inierat Pontificatum 24 Aprilis A. C. 1585 electus) ut menſe Septembre ejuſdem Anni Navarreum & Condæum uti relapſos in hæreſim excommunicarit, ac minus habiles declaraverit ad ſucceſſionem illius Regni; ſtatim etiam exercitus armarunt, Civitates inſigniores multas occuparunt, & præſidiis ſuis munierunt. Tuncque primum Henricus III. Rex ſenſit fuiſſe diviſam Rempub. Gallicam in Ligam ſacram, Politicos & Vgonotos, ſeque inter incudem & malleum poſitum, cuicunque adhæreret, alterum lædere debuiſſe. Politici enim ſuadebant, ut revocaretur ad meliorem frugem, & profeſſionem Fidei Catholicæ Navarreus, ac obſiſtebant ne infringeretur Lex Salica, à qua tota ſalus Regni illius pendet: Fœderati vero urgebant, ut Navarreus ab omni ſpe talis ſucceſſionis excluderetur. Et cum Rex iſtorum conſiliis reſiſteret, variæ utrinque ſuſpiciones ac diffidentiæ ſunt ſubortæ, & ex eis acerbiores Guiſiorum & Regis caſus in ſubſequentibus narrandi.

Ordo S. Spiritus à Rege Henrico inſtitutus 1579.
Henricus III. Rex Galliæ uxorem duxit Aloyſiam Vaudemont. 1575.
Liga ſacra nexu fortiori colligatur.
Sixtus V. PP. electus 1585.
Liga ſacra excludere vult Navarreum à ſucceſſione Regni.
Henricus III. ſuſpicionibus oneratur à Guiſianis.

Angli in ſua Regia hoc ſæculo miram metamorphoſim ſpectarunt, à temporibus Henrici Regis VIII. Is in primordiis Regni ſui eximia magni & Catholici Principis ſpecimina dederat, & repreſſerat hæreſim Lutheri tunc exorientem, edito contra ipſius ſcripta libello, pro quo à Leone PP. X. obtinuit titulum *Defenſoris Fidei*. Ipſo arbitro Carolus V. Franciſcum I, Galliæ Regem A. C. 1525. 25 Februarii apud Paviam Duce Ferdinando Davalo Marchione de Guaſti, ſeu

Henric. VIII. Angliæ Rex.
Henric VIII. à Leone Papa obtinet titulum defenſor fidei.

Piſca-

Piscatiæ prælio superatum & captum, ac in Hispaniam deductum, acceptis obsidibus filiis ejus Francisco Delphino & Henrico, dimiserat: venerandumque apud Christianos Principes nomen istius Henrici esse cœperat: Sed paulo post affectus amatorii transversum actum in diversa vitia præcipitarunt. Acceperat ille uxorem Catherinam Ferdinandi Regis Hispaniæ filiam, materteram Caroli V. Imperatoris, quæ cum prius fuisset desponsata Arturo Valliæ Principi inveni annorum quatuordecim, eo è vivis sublato priusquam consummasset matrimonium, Iulius PP. II. permisit, ut nuberet alteri fratri, nempe isti Henrico. Hanc itaque Catherinam cum ille tenuisset multis annis, & ex ea suscepisset filiam Mariam, sive pertæsus quod ex ea nullum filium masculum haberet, seu quod unam ex Gynæceo Reginæ, Annam Thomæ Bulleynii Equitis Angli filiam ardentius adamasset, illam postea repudiavit, & Clementem Papam VII. solicitavit, ut illegitime cum ea (nempe fratris sui germani uxore) initum matrimonium irritum fuisse declararet & disjungeret. Et cum Pontifex in tam arduo negotio diutius deliberaret, maxime ne Carolum Quintum causam materteræ suæ tuentem offenderet, Henricus coram Episcopo Cantuariensi, Primate Angliæ Thoma Cramero, vocata in judicium Catherina (quæ jam ad Summum Pontificem provocaverat) actionem illegitimi matrimonii institui fecit, ac sententiam divortii obtinuit, Annamque Bulleyniam sibi copulavit A. C. 1532. Pontifex vero re intellecta, in solenni Cardinalium consessu illam divortii sententiam damnavit, & conjugium cum Catherina legitimum fuisse pronuntiavit. Quod Henricus adeo acerbe tulit, ut statim omnem Pontificis potestatem ac Iurisdictionem Ecclesiasticorum in Anglia abrogaverit, eamque in seipsum transtulerit: se summum Ecclesiæ Anglicanæ Caput in omnibus edictis & diplomatibus publicis scribi fecit: appellare Romam ab Archiepiscopis & Episcopis prohibuit; sacerdotiorum vacantium fructus, & omnia Summi Pontificis jura sibi vendicavit, ac lege sancita, læsæ majestatis pœna omnes eos teneri voluit, qui deinceps Papam Romanum pro Capite Ecclesiæ in Regno illo haberent. Inde sævire quoque cœpit in eos, qui Pontificis partes sequebantur: Ioannem Fischerum Episcopum Roffensem, ac Thomam Morum Regni illius Cancellarium, capite plecti jussit: Thomam Vulcerum Card. Episcopum Eboracensem omnibus bonis spoliavit, ut ex angore animi dum captivus ducitur Londinum, (torrassis sumpto veneno) obierit. Excommunicatus autem propterea Henricus à Paulo PP. III. tanto magis Fidem Catholicam depressit, & Lutheranismum in toto suo Regno amplificavit. Nec Annæ Bulleyniæ illa Regalis thalami felicitas perpetua fuit, nam postquam A. C. 1533. 8 Septembr. genuerat unam filiam Elisabetham, Henricus Rex eam adulterii accusatam, Anno 1536. capite truncari fecit: moxque Ianam Semeram (Catherinam ejus prima uxor ante necem Bulleyniæ tribus mensibus obierat) tertiam conjugem duxit, ex eaque 1537. 11 Octobris suscepit filium Eduardum (mortua Semera ex partu, duxerat Henricus quartam uxorem Annam Vilhelmi Iuliacensis Ducis filiam, quam etiam mox repudiarat) qui 16 annorum pubes, veneno à Duce Nortumbriæ propinato, extinctus in Anno 1553. locum dedit successionis in illo Regno Mariæ ex Catherina genitæ: & ista (fecerat hæc cremari Archiepiscopum Cantuariensem, & Londinensem, Vigernensemque Episcopos, qui sententiam divortii contra ejus matrem Catherinam tulerant) postquam nupserat Philippo II. Caroli V. Imperatoris filio Hispaniarum Regi, in brevi moriens quadragenaria, cessit eadem sceptra Elisabethæ ex Bulleynia natæ, vigesimum quintum annum ætatis suæ tunc agenti, cum fuit coronata Regina Angliæ Calend. Martii, A. C. 1558. Cujus gesta in tempora narrationis istius, & annorum subsequentium incident.

Franciscus Galliæ Rex captus apud Paviam 1525.

Henric. VIII. ducit uxorem Catherinam.

Henric. VIII. repudiat Catherinam uxorem.

Henric. VIII. repudiata Catherina Bulleyniam ducit uxorem.

Henric. VIII. abrogat potestatem Pontificis in Anglia.

Henric. VIII. sævit in Catholicos Episcopos.

Paulus III. PP. excommunicat Henricum VIII.

Anna Bulleynia uxor Henrici VIII capite plectitur 1536.

Henric. VIII. uxor Iana Semera genuit Eduardum.

Henric. VIII. uxor quarta Iuliacensis.

Eduardus Henrici VIII filius veneno tollitur.

Maria Angliæ Regina judices suæ matris Catherinæ punit.

Maria Angla nupsit Philippo II. Hispaniarum Regi.

Elisabetha filia Buleynia Regina Angl. 1558.

incident. Virili animo fuit illa fœmina, & severiori quam istum sexum decebat, literis & linguis variis instructa; Regnandi vero adeo cupida, ut nunquam nupserit, quò sola regnaret. Nec ingloria regnavit, bella præsertim contra Hispanum Regem, & Hybernos jugum ejus excutientes feliciſſime per Legatos gessit: munia publica omnia ipsamet cum majestate tractavit, ac obsequium observantiamque majorem quam ullus unquam Rex à subditis habuit. Verum Catholicæ Religioni fuit iniquior: omnia decreta Henrici VIII. Patris sui contra Summum Pontificem Romanum, quæ jam Maria soror ejus abrogaverat, innovavit, & firmavit; titulumque summi Capitis Ecclesiæ Anglicanæ assumpsit. Excommunicata autem propterea à Summo Pontifice Pio V. majora odia contra Fidem Catholicam concepit, ejusque usum in tota Anglia prohibuit, omnibus Templis Catholicis Calvinismo seu Puritanismo exercendo traditis. Et verita ne Catholici pro vindicanda sua libertate, ut in vicina Gallia defectionem facerent, omnes exterminari ex Anglia jussit, singulos qui illam Religionem sequerentur, severioribus pœnis interpositis, ad Magistratus ad hoc instar inquisitionis contra hæreticos in Italia & Hispania usitatæ institutos, deferri castigarique præcepit. Vnde plurimi in exilium ejecti, alii bonis fuerant mulctati, & non pauci crudelioribus suppliciis, præsertim Sacerdotes æquè Religiosi atque non Religiosi in dies necabantur; hæcque laniena toto vitæ istius Reginæ tempore in Anglia duravit, ut suis locis inter ejus gesta adnotabimus.

Elisabetha Regina Angliæ dotes.

Elisabetha Angl. Regina titulum summi Capitis Ecclesiæ Anglica sumpsit.

Catholica Religionis usus in Anglia prohibetur.

Catholici in Anglia suppliciis afficiuntur.

In Scotia vero hæredem Regni Mariam, quæ etiam sola regnare debuisset contraria sors excepit. Ea fuit Iacobi V. Stuardi Scotiæ Regis filia, Henrici VIII. Regis Angliæ ex sorore Margareta Iacobo IV. Scotiæ Regi nupta pronepos, illiusque etiam in Angliæ Regno, una cum sua prole, nempe filio Iacobo VI. vera hæres. Et cum fuisset matrimonio copulata Henrico Arleio Stuardo Matthæi filio cognato suo ex eadem Margareta, (post mortem Iacobi IV. nupserat Margareta ista alteri, nempe Archibaldo Duglassio Scoto, ex quo nata ei filia etiam vocata Margareta tradita in matrimonium Leviniæ Comiti Matthæo Stuardo genuit istum Henricum Arleium) eo ex insidiis trucidato capta à suis subditis, & Regnum filio Iacobo VI. mensium 6. infanti (Proregem Iacobum Moraviæ Comitem Proceres constituerant, qui pupilli istius nomine Regnum administraret) renuntiare coacta, in Arce Levini lacu sub custodiis mansit. Offenderat autem Scotos, quod ex Galla Claudii Guisii Ducis filia Catholica nata, & in Gallia ab annis teneris (Francisco II. Galliæ Regi impuberi desponsata, ibidem in Gallica Aula enutriebatur, eo vero immaturè defuncto, redierat Virgo in Scotiam) in Catholica Religione enutrita, Catholicismo impensius faveret, eumque in Scotia restituendum vellet. Vnde enatis odiis, variæ criminationes (nempe quasi conscia fuerit necis mariti sui, & dissolutius viveret) contra eam fuerunt compositæ. Legi possunt apud *Georgium Buchananum* illius gentis Historicum. Ex illa vero detentione opera Præfecti Arcis Levinæ & Hamiltoniorum elapsa, in Anglia, ubi sub patrocinio Elisabethæ Reginæ amitæ suæ securam se fore crediderat, non meliorem fortunam invenit. Ortis enim ibi suspicionibus, quod de matrimonio ineundo cum Thoma Havardo Nortfolciæ Duce tractaret, diversaque de novandis tam in Scotia quam in Anglia rebus consilia agitaret, & Dux Havardus ad turrim Londinensem ductus, initio Anni 1572. supplicium capitis propterea subiit, & ipsa Regina Scota, custodiæ arctiori tradita, in ea decem octo annis anxiam vitam duxit, demumque in Anno 1587. 18 Febr. in Arce Fodennga securi percussa ærumnarum suarum finem invenit, ut suo loco attingemus.

Maria Scotia Regni hæres nupsit Henrico Stuardo.

Maria Scotia Regina à subditis capta.

Maria Scotia Reg. fuit primum desponsata Gallorum Regi impuberi Francisco II.

Maria Scotia Regina in Angliam fugit.

Maria Scotia Regina in Anglia novas suspiciones incurrit.

Germania his temporibus tota penè à Fide Catholica (hoc unicum adnotasse

de -

de ipsa sufficiet, cum inde omnes ejus & præteritæ, & subsequentes vicissitudines promanarint) descivit, omnium studiis ad hæresim dilatandam effusis. Vt enim Anno 1517. pridie Kal. Novembris, Vittembergæ ad Albim Voluptarius concionator Martinus Lutherus ex Religione S. Augustini Apostata intonuerat, per solam Fidem Christi in Baptismo acceptam, & non ex operibus bonis Christianos salvari: cælibatum & continentiæ votum, legi quæ dicit: *Crescite & multiplicamini*, delectum ciborum ac jejunia alteri legi quæ dicit: *Omne quod movetur dedi vobis in escam*, adversari, & utrumque cum Marcione, & Manichæo damnari, corrupit facile populos natura in luxuriam ventris & gutturis pronos. Nec ut aliæ hæreses per incrementa, sed instar torrentis rapidissimi, hæc novella repente immensis errorum fluctibus integras Vrbes & Provincias opplevit, & non tantum militarium seu prophanorum contubernia, sed & Collegia Sacerdotum, Religiosorum Conventus, Cathedralium Ecclesiarum Senatus, immo & plerosque Pontifices perstrinxit. Concessa enim novi Prophetæ lege connubia, in tantum omnibus probabantur, ut certatim maturiores quoque Sacerdotes nuberent, virgines sacras è Monasteriis ad connubia traherent, & palam probro haberent vitam continentem. Remotis autem tali contagio custodibus, late patuerunt in tota Germania aditus Ecclesiarum Catholicarum hæreticis, qui nil morati, eas in plerisque locis occuparunt, sacra prophanarunt, Cathedris annuntiatores hæreseos imposuerunt, Scholis Catholicarum disciplinarum vetustis prædicatores novarum sectarum præfecerunt, ac omnia juris sui fecerunt, ut ne vestigium Catholicismi relinquerent, præter structuras Basilicarum & Templorum, quas antiquitas excitavit, testimonium primævi in Germania fervoris pro Religione Catholica. Et si qui in populo (ut simpliciores tenacius semper & sincerius retinent traditam sibi per manus avitæ Religionis doctrinam) nomen Catholicum præferre volebant, ii à dignitatibus & officiis publicis, quasi rudiores cæteris, arcebantur, contumelia hujusmodi alios quoque à Catholicismo deterrente.

Lutherus hæresim seminare incipit ult. Octob. 1517.

Lutherana hæresis incrementa.

Successit deinde miserabilis bonorum Ecclesiasticorum direptio: nam & Sacerdotes novum vitæ genus conjugalis secuti, singuli quod ab Ecclesia obtinebant, in successionem stirpis quisque suæ usurparunt, alia Magistratus pro fisco civitatum suarum occuparunt, meliora Principes & Provinciarum Proceres propria fecerunt, & provisioni secundogenitorum in prosapiis singuli suis destinarunt, astutissimo prorsus artificio. Ita enim posteris suis hæresis conservandæ necessitatem imposuerunt, quod perpetuo metuendum ipsis esset, ne ea relicta, & Religione Catholica postliminio aliquando revocata, bona illa Ecclesiarum restituere, ac taliter exui opimis facultatibus, demumque egere, & pauperie miserè consumi, ipsi & multiplicati eorum filii cogerentur.

Hæresis Germaniæ spoliis Catholicorum stabilitur.

Non hic autem stetit hæresis malefica, sed securior jam sui, (ut vitii est natura prolabi semper in deterius) tanto magis noxia cœpit evomere venena. Emisit vox Dogmatistarum Ecolampadii, Zuinglii, Monetarii, Anabaptistarum portentosa nomina, qui per Germaniam & Helvetiam, non certam aliquam errorum propositionem, sed quisque capitis sui nænias auditoribus divulgabat; & jam non una, sed quot Civitates, tot pene hæreses personabant: immo quot Cathedræ, tot Doctores, totidemque doctrinæ invicem contrariæ; nam & in eisdem Civitatibus inter se illi diffidebant, in eo solo concordes, ut Catholicam Religionem Romanam oppugnarent. Et quidem initio Imperii sui Carolus V. Imperator, postquam Aquisgrani 1520. die 10. Novembris coronatus fuerat, Anno proximè insequenti 1521. Vormatiæ in primis suis Comitiis Germaniæ, hæresim illam gliscentem aliquantum represserat, promulgato contra Lutherum & omnes qui ipsi adhære-

Carolus V. Imper. coronatus Aquisgrani 1520.

Carolus V. Vormatiæ Comitia celebrat & Lutherum damnat.

rerit proscriptionis severiori decreto. Sed avocatus bellis Italicis, rerum Germanicarum curam intermiserat, & sub id tempus dum adfuit decennio prope, in tantum invaluerat malum illud, ut neque armis neque Concilii Generalis authoritate cohiberi potuerit. Cum enim Anno 1530. idem Imperator in Germaniam reversus, Comitia primo Spiræ, & deinde Augustæ Vindelicorum instituisset, & in eis congregati insigniores sacrarum literarum Doctores, præsente Cardinali Campegio, Clementis VII. Papæ Legato, in diluendis Lutheri criminationibus, quas contra Sedem Apostolicam Romanam ejusque doctrinam spargebat, aliquot mensibus laborassent, Principes Lutheranismo jam plurimi addicti, præsertim Ioannes Elector Saxoniæ cum filio Ioanne Friderico, Georgius Marchio Brandeburgicus, Ernestus & Franciscus Duces Luneburgenses, Philippus Landgravius Hassiæ, Volfgangus Anhaldinus, ac Legati quarundam Civitatum Imperialium circa Confessionem suam in 12 articulos digestam, & Imperatori 25. Iunii in eisdem Comitiis præsentatam, (pro illis Comitiis eam conscripserat Lutherus, cum ipse proscriptus ante in Comitiis Vormaciensibus ab Imperatore,, venire ad ista Comitia non potuerit, sed subsistebat in propinqua Arce Coburga Ducum Saxoniæ, ac inde consilia suis suppeditabat) audacius se oppofuerunt, quamvis Imperator illam Confessionem, publico Comitiorum decreto damnaverit, & ei adhærentes, nisi Ecclesias Catholicas, & in eis immurata in pristinum statum, intra unum annum restituerent, damnatamque hoc modo doctrinam rejicerent, vitæ, dignitatum, bonorumque suorum amissionis pœna teneri, ac armis coërcendos fore declaraverit.

Carolus V. in Comitiis Augustæ 1530. iterum Lutheranos condemnat.

Post illa vero Comitia, cum Imperator in Italiam, ac inde in Hispaniam abiisset, ibique Africanis expeditionibus (ingloria ultima apud Algerim, olim Iuliam Cæsaream, ubi A. C. 1541. mense Octobre, & à tempestate, & à Mauris clade magna accepta ægrè remeavit in Hispaniam) & novis cum Galliæ Rege controversiis implicitus, diutius moraretur, iterum longas inducias hæretici in Germania habuerunt, sub quibus totam Saxoniam, Marchiam, Pomeraniam, Palatinatum Rheni, Holsatiam, Alsatiam, in suas partes traxerunt, & etiam fœdus inierunt, pro mutua desensione sub finem Anni 1535. Smalcaldiæ, Smalcaldicum propterea denominatum. Vnde majores diffidentiæ exortæ, mox in apertum bellum eruperunt: Imperator enim rediens in Germaniam, cum diversa Comitia egisset, in quibus Religionis controversias sopiri procurabat, & *Diffidentes* (ita ab illo tempore denominari volebant Religionis Catholicæ Romanæ adversarii) omnia concordiæ media rejicerent, ac Principes Ducesque fœderis illius Elector Saxoniæ Ioannes Fridericus, (successerat in Electoratu Ioanni Patri interim defuncto) & Philippus Landgravius Hassiæ armatos exercitus tenerent, hacque fiducia in dies plura Ecclesiasticorum & Episcopatuum jura sibi usurparent, (Naoburgi ad Salam electum à Collegio Cathedrali Episcopum Iulium Pfulg Elector Saxoniæ abdixerat, ac in ejus locum subrogarat Nicolaum Amsdorfium Lutheranum, & Archiepiscopum Maydeburgensem, ac Episcopum Alberstatensem Ioannem Marchionem Brandeburgicum bonis exuerat) contemni se ratus, ipse quoque ex Hispania, Italia, Belgio militem convocavit, & Anno 1547. præmissa proscriptióne in istos antesignanos Electorem Saxoniæ, & Landgravium Hassiæ, contra eos duxit exercitum, versus Mulburgum ad Albim supra Torgam, ubi vigesima quarta Aprilis præter spem (fortuito rusticus quidam obvius equitatui vadum ostenderat) Albi celerius transmisso, hostiles copias tam inopinatum congressum pugnamque detrectando ad tutiora recedentes, tandem ad tertium milliare, circa Louhernam sylvam consecutus dissipavit, & ipsummet Ioannem Fridericum Electorem

Carolus V. apud Algerim cladem passus 1541.

Smalcaldicum fœdus 1535.

Iulium Pfulg Episcopatu Naoburgensi abdicat Elector Saxoniæ, eique hæreticum substituit.

Carolus V. Electorem Saxoniæ vincit & capit 1547.

rem Saxoniæ cæpit. Vittemberga quoque 27 Maji, & obvia quæque Electoralia oppida deditionem fecerunt: ac quarta Iunii in castris prope villam Blesern Cæsar Electoratu Saxoniæ captum Ioannem Fridericum abdicavit, eumque Duci Mauritio, ipsius agnato in tertio gradu cum omni ditione Electorali contulit. Landgravius Hassiæ non adfuit in illo conflictu,& persuasus à Ioachimo Brandeburgico, ac Mauritio Saxoniæ novo Electore genero suo, quòd Imperatorem deprecari posset, una cum ipsis venerat Halam ad Imperatorem quem postquam supplex salutasset, invitatus à Duce Albano ad cœnam, ea sumpta, custodiæ Hispanicæ, (hoc offenderat multos & Mauritium novum Electorem, cujus fide fretus Landgravius eò venerat, eaque causa fuit quod fructus istius victoriæ paulo post perierit) fuit traditus 20 Iunii. Atque post tantam cladem Fœderatorum dissidia illa de Religione videbantur aliqua pace honesta conciliari potuisse, si Cæsar victoriam suam prosequi voluisset: sed debellatum existimans statim distraxerat exercitus, & captivos tenens Fœderatorum Duces, cæteros metu consternatos, sperabat facile imperata suscepturos. Quod tamen secus evenit, nam cum mox ad eum finem Comitia Augustæ instituisset, & in eis à mense Septembre hujus Anni 1547, in Annum subsequentem 1548, protractis, à Iulio Pfulgio ad Episcopatum Neoburgensem post profligatum Ioannem Fridericum Electorem restituto, & à præcipuis qui aderant Theologis, præsertim Michaële Heldingo, Suffraganeo Moguntinensi, librum *Interim* nuncupatum circa articulos fidei controversos, & circa ritus sacros in Ecclesiis dissidentium ad decisionem Concilii servandos conscribi curasset, efficere non valuit, ut ille liber reciperetur à dissidentibus: Neque tunc enim istorum partibus propugnatores defuerunt; quin & Mauritius novus Elector Saxoniæ non segnius quam nuper Ioannem Fridericus eas tuebatur. Restituerat statim illius dogmatis Ministros Vittembergæ, unde ad adventum Imperatoris nuper excesserant, & librum illum *Interim* non recepit: immo & captivus Ioannes Fridericus quantumvis spe libertatis, & consequendæ gratiæ Imperatoris dilineretur, eum probare noluit, omnesque Principes & Civitates illius sectæ circa Confessionem Augustanam Anni 1530, 25 Iunii (hæc intelligenda erit quotiescunque incidet mentio Augustanæ Confessionis) tenacius persistebant, licet aliquæ mandatis Imperatoriis pro executione libri illius promulgatis, se parere simularint. Maydeburgenses vero etiam scriptis publicis eum in Civitate sua (in qua omnes ab Imperatore propterea damnati receptaculum habebant) confutari permiserunt. Postmodum autem A. C. 1550, Imperator indixerat alia Comitia in eadem Civitate Augusta, in quibus de hujusmodi *Interreligione* quousque terminaretur Concilium Generale servanda, & de Iurisdictione bonisque Ecclesiasticis restituendis propositione facta, nihil fuit conclusum, ac tota penè Imperatoris fortuna abinde cæperat nutare: nam neque Electionem Regis Romanorum pro filio suo Philippo, quam anxie, promovebat, potuit impetrasse, studiis & suffragiis Electorum ad Ferdinandum (nuper in Anno 1531, Coloniæ in præsentia ipsiusmet Caroli V, Imperatoris à quinque Electoribus absente, & contradicente Electore Saxoniæ electus fuerat Rex Romanorum Ferdinandus ipsemet sextus Elector Boëmiæ Rex, deinde fratri Carolo V, Imperatori deprecanti, ut illi Electioni suæ uti dubiæ propter contradictionem Saxoniæ Electoris renunciaret, aliamque pro persona Philippi fieri permitteret, assentiri noluit, & Electores maluerunt ipsius Electionem ratam habere, quam eligere Philippum, cum quo Hispani Imperium acceptum arbitrio suo gubernarent) conversis, inde in maxima animi perturbatione & Ferdinando & Electoribus offensus, solverat illa Comitia. Quod verò magis ipsum afflixit, cum ab eisdem Comitiis exoratus, Landgravium Hassiæ

Sax. Elector abdicatur Electoratu.

Landgravius Hassiæ in Castra Imp. sponte venit & detinetur.

Caroli V. Interim *in Comitiis Augustæ 1547.*

Germani Principes non recipiunt librum Interim.

Augustana confessionis nomine intelligenda 1530.

Carolus V. vult eligi Romanorum Regem filium suum, & rejici Ferdinandum.

Ferdinandus I. fuit electus Rex Romanorum Coloniæ 1531.

post pugnam Mulburgensem extra prælium apprehensum dimittere recusaret, Mauritius Elector Saxoniæ novus, sub cujus fide ille Landgravius in captivitatem venerat, eam injuriam uti propriam ulcisci proposuit, & Anno 1551. mense Septembre Lochæ celebrato Conventu cum Principibus Germaniæ, præsertim Alberto Brandeburgico, Vilhelmo & Ludovico Hassiæ Landgraviis captivi filiis, Mechelburgi Ducibus, Legatisque Regis Galliæ, novum fœdus fecit pro vindicanda (ut ajebant) Germaniæ libertate. Moxque collecto exercitu, parum abfuit quin oppressërit Imperatorem Oeniponti Tyrolis tunc degentem. Iste enim nihil minus quam ab eo quem recens dignitate Electorali ornaverat, adversi quid expectans, cum demum ad famam adventantis hostis aliquas copias comparare cepisset, & judicaret Arce Ererberga ac Clusa, transitum Alpium claudente, primum ejus impetum ne Oeniponrum penetraret, sustineri potuisse, Mauritius prima Aprilis Anni 1552, coacta ad deditionem Augusta Vindelicorum, & dissipatis paucis Imperialibus turmis quæ ab Alpibus ipsi obviam prodierant, Arcem quoque illam Eretbergam ac Clusam, tanta celeritate (per prærupta Alpium milites Ducis Mechelburgensis, ad loca Arci imminentia præter spem velocius penetrarant) intercepit, ut Imperator eo audito, intempesta nocte inter accensas faces Oeniponte fugienti similis in Carinthiam Brunecum, ac inde Villacum abire debuerit. Statim autem Ferdinandus Rex Roman. intercessit, ut bello intermisso, Mauritii,& ipsius fœderatorum omnium offensæ amica tractatione componerentur, & institutis Comitiis Passaviæ eodem Anno 1552, in quibus ipsemet Ferdinandus (Imperator in Carinthia toto eo tempore hæsit) cum filio Maximiliano præsidebat, tandem sub finem mensis Iulii, in eo res stetit, quòd ad 12 Augusti ejus anni, (Ioannes Fridericus Elector Saxoniæ exauthoratus, morabatur adhuc penes Imperatorem, sed jam libertatem quinto suæ detentionis anno obtinuerat) Philippus Landgravius liber dimitteretur: proscripti aut bonis spoliati ob fœdus Smalcaldicum in gradum pristinum restituerentur: Omnibus qui tunc cum Mauritio militarunt Imperator ignosceret: Ad consilium Imperii Aulicum non nisi Germanos Consiliarios adhiberet, & negotia Germanica per solos Germanos ministros tractaret: Pax in causa Religionis ad futura Comitia seu Concilium nationis Germanicæ, vel generalem Imperii consensum, inter Cæsarem, Electores, Principes, & Ordinis Imperii servatur. Sicque detentio illa Hassi Landgravii inconsiderata, omnem tot annorum Imperatoris Caroli V. pro Religione Catholica operam impensamque evertit, Concilium Tridenti tunc instauratum dissipavit, & hæresi in dies magis in Germania crescenti securitatem stabilivit, concordia ista Passaviana, cujus formula paulo post in aliis Comitiis Augustæ A. C. 1555. 25 Septembr. præsidente Ferdinando, (Imperator Carolus V. desidebat tunc Bruxellis, & ab illo Oenipontino casu nil memorabile gessit, præter quod A.C. 1552, adulto jam autumno obsederat Metim, Civitatem Mediomatricum ad Mosellam, duodecim milliaribus supra Treverim sitam, quam sub ilia expeditione Electoris Mauritii ex vi mutui fœderis sumptis armis Henricus II, Galliæ Rex una cum Tulle ac Verduno ceperat: Sed ibi multam ab erumpentibus Gallis cladem accepit, desertisque tormentis bellicis & impedimentis, re infecta, retrodecere fuit coactus, seu ultimam ibi fortunæ suæ metam attigit, & exinde reversus in Hispaniam post triennium abdicato Imperio in Monasterio S. Iusti in Bætica, privatam vitam biennio agens decessit) conscripta fuit tali præcipue sensu: nempe quod nemini à Cæsare, Principe, & quovis alio propter Augustanam Confessionem (Anni 1530.) vis inferri, & controversa Religio, nonnisi amica pacificatione Generalis, seu nationis Concilii, vel Conventus Imperii Generalis ad concordiam reduci deberet: Qui bona Ecclesiastica ante illam concordiam Passa-

Fœdus Principum Germaniæ contra Carolum V. Imper. 1552.

Mauritii Electoris Saxoniæ expeditio contra Carol. V. 1552.

Carolus V. ægre effugit Oeniponto. 1552.

Caroli V. concordia cum Principibus Germ. 1552.

Carolus V. Gall. Rex Metim oppugnat irrito eventu.

Carolus V. cladem accipit apud Metim.

Carolus V. in Monasterium ad vitam privatam secedit.

Concordia 2. Germaniæ dissidentium 1555.

Paſſavienſem occuparunt, nec in judicio,nec extra judicium eo nomine conveniri poſſent: Iuriſdictio Eccleſiaſtica Romanocatholicorum, in Auguſtanæ Confeſſionis cerimonias ne exerceretur,ſed maneret ſuſpenſa ad generalem compoſitionem; viciſſim Auguſtanæ Confeſſioni addicti, Romanocatholicos in uſu ſuæ Religionis, & bonorum poſſeſſione non turbarent. Qui non alteri ex duabus iſtis Religonibus nempe Romanæ Catholicæ, vel Confeſſionis Auguſtanæ adhæreret, ab hac pace excluſus eſſet, & ubi in Civitatibus Imperialibus utraque hæc Religio hactenus viguerit, in poſterum quoque conſervaretur. Hæcque pax iterum in Comitiis Auguſtæ 1559. fuerat à Ferdinando confirmata.

Concilium Generale à Paulo III. PP. inſtitutum, tandem Tridenti conſedit 1546.

Quod vero in iſtis incidit mentio Concilii Generalis, iſtud inſtitutum à Paulo PP.III primum Mantuæ,poſtea Vincentiæ,demum Tridenti,A.C.1546.Idib.Decembr. inchoatum, deinde peſte ibi exorta tranſlatum Bononiam, tandemq; iterum Tridenti A.C.1551,à Kal. Septembris ſub Iulio PP. firme conſedit, eo quod illa Italiæ Civitas Germaniæ contermina,nec Gallis adeo longinqua,omnibus facilitatem ad tam celebrem cœtum commeandi permitteret. Ac conveniebant eò pro diverſis ſeſſionibus diverſi maximo numero ex ſingulis Europæ partibus Epiſcopi, & peritiores quique in legibus ſacris Doctores. Sed diſſidentis quamtumvis Conſilium hujuſmodi flagitaverint,& ad illud in ſuis controverſiis ac reſponſis ſæpius provocaverint,plus viginti annis expectari,(tantum temporis inſumptum fuit eis ad idem Concilium invitdanis) nunquam comparere voluerunt, ſeu conditiones veniendi tales propoſuerunt,quibus omnem poteſtarem definiendi dubia fidei in ſeipſos transferrent. Requirebant præcipue ut Concilium Imperator indiceret, non alius: Summus Pontifex Rom. Epiſcopos qui Concilio intereſſent, à jurejurado obedientiæ quo ipſi obligantur abſolveret, ipſe in Concilio ut pars accuſata reſponderet, & Concilii judicio ſubeſſet: eorum vero Legati jus dicendæ in Concilio ſententiæ, & decernendi haberent. Cumque tam iniquæ propoſitiones non admitterentur,illi non eſſe liberum nec Oecumenicum ac legitimum,ſed partium Pontificis Romani Concilium criminabantur, & finitum (finierat 4 Decembris Anni 1562. ſub PP. Pio IV. celeberrimum illud, & fortaſſis ultimum in Eccleſia Chriſti Catholica Concilium, cujus acta extant paſſim, nec compendium noſtrum permittit,ut ſingularius hic recenſeantur) non receperunt. Quinimo etiam ab illa prima ſua Confeſſione Auguſtana Anni 1530, longe receſſerant, nomine tantum ejus(ne à pace iſti ſoli conceſſa exciderent)retento. In colloquio cum Catholicis Vormatienſi Anni 1557, Melanthon cum ſociis (Lutherus jam ante Anno 1547, obierat Iſlebii) non permiſit ſeparari ab iſta Confeſſione Cinglianos, Sinergiſtas,Adiopharos,Oſiandros,(totum Calviniſmum) quos ante ab initio omnes fere,& tunc Ducum Saxoniç olim Electoris captivi filiorū ſeu Vinmarienſium Theologi rejiciebant. Et Anno 1561,Naoburgi ad Salam cum fuiſſent congregati,non potuit inter eos convenire, ut ex pluribus illius confeſſionis Auguſtanæ exemplaribus: quæ invicem diſcrepantia cicumferebantur, unum eligerent,ac communi conſenſu approbarent,ſed genuino illi A.C.1530.Auguſtç Carolo V. oblato (quo omnibus Hçteſiis ſuffragaretur) volebant addi prçfationem,in qua aliud ejuſdem Confeſſionis exemplar A.C.1540, editum,una cum ſua Apologia, tum & receſſu Francoſurtenſi,ac confeſſione diſtincta Saxonicarum Eccleſiarum confirmaretur. Saxoniç vero Duces Vinmarienſes cum nonnullis aliis,ſolos articulos Smalcaldicos admittebant, & ſeceſſerant ab illo Conventu declaratione facta, quòd nullam Confeſſionis formulam ſubſcriberent,niſi in ea diſerte errores contra purā Auguſtanam pugnantes,& prçcipue Sacramentarii damnarentur. Venerant ad illum Conventum & Legati Pii PP.IV. Zacharias Delphinus & Ioan. Franciſcus Commendonus Epiſcopi, ut diſſidentes ad Concilium invitarent,ſed ſine honore habiti

Germania diſſidentes 20 annos expectati ad Concilium noluerunt venire.

Concilium Tridentinum finit 1592.

Auguſtana confeſſionis prima formula depravata.

habiti cum responso quòd Concilium non à Papa, sed ab Imperatore instituendum esset, fuerunt dimissi, quin & literæ breves Apostolicæ, quas eidem Conventui præsentaverant, non resignatæ ad hospitium ipsis fuerunt remissæ. Concordiam quoq; illam Anni 1552. Passaviensem in Comitiis Augustæ Anno 1555 firmatam, commentitia interpretatione (quasi Catholicas Ecclesias directè Imperio subjectas tantum, idque nonnisi quoad subsequens exinde tempus in suo pristino statu conservari vellet, illas vero quæ in ditionibus seu parrocinio, vel ut vulgariter vocatur in Iurepatronatus singularium Dominorum locorum consisterent, eorundem arbitrio permitteret) eludendo, violatent statim dissidentes pacem Catholicorum. Passim isti è suis Ecclesiis in Civitatibus & ditionibus Principum (præter Bavariam & Austriam) ejiciebantur, possessionibus spoliantur, cum nemo adesset qui rem ipsorum tueretur, Ferdinando Imperatore ad omnia conveniente, & magis obtinendis à Germaniæ Ordinibus pro Bello Vngarico auxiliis, pecuniisque intento, propter quod illam quoque primam Passaviensem concordiam accelerarat.

Ferdinandus I. Imp. connivet in rebus Religionis.

Vngaria & Boemia Regni vicissitudinum mistio.

Et ut illas quoq; curas Ferdinandi, simulque Vngariæ ac Boëmiæ Regni vicissitudines breviter perstringamus. Vladislaus Casimiri Poloniæ Regis filius, Rex Vngariæ & Boemiæ, ex Anna uxore Galla Candallæ Comitis filia, affine Ludovici XII Galliæ Regis, habuit Annam filiam, & filium Ludovicum. Ac Annam quidem uno anno ante suam mortem desponsarat Maximiliani I Imperatoris ex Philippo filio Nepoti Ferdinando impuberi annorum tunc 13. moriens vero A.C. 1516, reliquerat Ludovicum filium annorum 10. Vngaris & Boemis Regem. Qui licet immaturus Regno, sat feliciter regnavit, quousque patrui sui & tutoris naturalis Sigismundi Regis Pol. consiliis nitebatur. At mox in adversa multa præcipitavit, postquam adhæsit consiliis juvenum, præsertim Vngarorum, quorum mores luxu & fastu corrupti, proximi interitus ipsorum non dubia præsagia præferebant. Aucti enim privatis opibus & viribus plurimi, nullo Regis, ut pote juvenis respectu, mutuis odiis & violentiis se invicem consumebant, & elati amorum copia, Turcas illi Regno imminentes, facile lacessebant injuriis. Vnde Solymanum (circa A.C. 1300. primus istius stirpis Ottomanus Zuchi cœpit imperare apud Turcas sublatis Saladinis vetustis post Machometem illius gentis Regulis, prope eodem tempore cum & Domus Habspurgensis Austriacum nomen sumpsit, & assurgere cœpit) Turcarum tunc Imperatorem, contumeliosè contra jura gentium habitis ipsius Legatis in tantum irritarunt, ut A. C. 1521. Græcam Albam, sive Belgradum (Taurinum antiquis Rasciæ Despotæ olim sedes) ceperit: & A.C. 1526, ipsemet cum ingenti exercitu veniens in Vngariam mense Augusto, Ludovicum temere cum paucissima suorum manu occurrentem, apud Muchatium fuderit. Ex quo prælio devius Ludovius equo in paludem quandam lutosam illatus & suffocatus, pœnas dedit temeritatis, non suæ sed Vngarorum, qui Polonis nomine Regis Sigismun. ibi assistentibus, & quousque auxilia firmiora ex Polonia & Boemia confluxissent, vel saltem Ioannis de Zapalia Transylvaniæ Palatinus (non longe jam aderat cum non contemnendo armatorum Comitatu) advenisset, congressum cum hoste dissuadentibus, juvenem Ludovicum ætatis (annorum viginti unius) fervore & generis innata magnanimitate ferocientem, ac magis ne quando sibi ab Vngaris pusillanimitas exprobraretur præcaventem, pertinacia sua ad committendum illud prælium induxerunt. Atque ita triste nefastumque principium perdendæ Vngariæ dederunt, cum ab eo primum tempore Turca eam infestam reddere, ac quasi propriam usurpare cœperit, cousque Bosnæ, Rasciæ, & Bulgariæ finibus contentos, & nil minus quam de occupanda Vngaria cogitans. Sublato autem tali clade Ludovico, (sterilis decessit, licet Anno 1521. ætatis suæ 15. acceperit uxorem Mariam sororem Caroli V Imperatoris & Ferdinandi) ad An-

Vladislaus Rex Vngar. Boem. Casimiri Regis Poloniæ filius.

Ferdin. Nepos Max. Imp. ex Philippo filio desponsat Annam Vladisl. Regis Vngar. filiam.

Ludovicus Vladislai filius Vngar. & Boemiæ Rex sub tutela Sigism. Regis Pol. patrui sui feliciter regnavit.

Vngari Turcas lacessunt & ad arma concitant.

Turca Belgradum capiunt 1521.

Ludovicus Rex Vng. à Turca cæsus 1526.

Ludovici Regis Vng. uxor nullam prolem genuit.

Annam ejus sororem, & uxorem suam Ferdinandus (cum ea desponsata sibi à sex annis, demum Anno 1521. celebravit nuptias anno ætatis suæ 19.) Regnorum Vngariæ & Boëmiæ successionem traxit, prætendens titulum hæreditatis, ex concordia in congressu Viennæ Anno 1515. Regum Sigismundi Poloniæ, Vladislai Vngariæ & Boëmiæ, cum Maximiliano Imperatore composita, quasi ibi transactum fuisset inter istos Principes, quòd Vladislao decedente absque successore suæ stirpis masculo, Maximiliani Nepos Ferdinandus cum sua uxore Anna, in Regnis Vngariæ & Boemiæ succedere deberet, cum tamen & Vngaria & Boëmia hæreditariam Regum successionem, ex quo stirps primæva Regum illorum defecerat, prorsus abhorruerint, longaque serie Reges sibi per libera suffragia elegerint, & compositio inter illos Reges inita, absque Procerum & populorum, quorum res agebatur consensu, eorundem Regnorum juribus præjudicare non valuerit. Imo & illius concordiæ Viennensis formula, superstite Sigismundo Poloniæ Rege fratre germano, & stirpe vera mascula generis Vladislai, non Ferdinandum sed Sigismundum ad successionem istorum Regnorum vocabat. Vnde Boemi statim ab interitu Ludovici concordibus studiis isti Regnum Boemiæ detulerant: Sed dum cunctanter agit, & ut erat Religionis Catholicæ studiosior, Boëmos ad eliminandam prius ex illo Regno hæresim Hussi obligare conatur, Ferdinandus celeritate usus, & Imperatoris Caroli V. fratris sui viribus adjutus, Boëmiam non expectatis Boëmorum suffragiis occupavit. Nec suppetebat illi genti facultas tunc, qua libertatem suam à tali injuria vindicaret, nullusque aderat quem Regem Ferdinando opponendum eligeret, cum omnes circumquaque Principes difficilis contra potentiores Austriacos belli aleam subire recusarent, & Sigismundus ætate provectior (sexagenarius prope) filii unici Augusti tenelli, tunc vix dum quadrimi ex Bona Sforzia Ioannis Galeacii, ultimi Ducis Mediolani filia suscepti securitati magis prospiceret: ne nimirum æmulatione tali offensos, perpetuosque hostes haberet Austriacos, quibus nulli nocendi modi deessent, & sanguinis vel necessitudinis alicujus vincula in acquirendis Regnis nil obstarent: præsertim contra Principes gente Slavonos natura Germanis exosos, quos illi licet affinitate sibi conjunctos sæpius Regnis Vngariæ & Boëmiæ, nullo juris æquitatisve respectu habito, sæpius exuere tentarunt, & olim ex Principatu Austriæ contra omne fas extruserunt. Nam ut hoc quoque (pene obliteratum antiquitate) posteritati liqueat, Præmislaus Ottocarus Boëmiæ Rex habuit uxorem Margaritam Leopoldi septimi ex Familia Suevica Ducis Austriæ filiam, ad quam fratre ejus unico Friderico sterili defuncto, seu cæso, (inquietus vixit) optimo jure (in omnibus fiduciis Imperii præter Electoratus, fœminæ succedunt, & ipsimet Austriaci, jure fœminarum plurima quæsierunt) devolutum Principatum Austriæ, Styriæ, & Tyrolis obtinuerat. At Rudolphus Comes Habspurgensis, qui primo apud eundem Præmislaum Aulæ ejus magister stipendia meruerat, & ob beneficia accepta devinctior ipsi esse debebat, Moguntini Electoris opera A.C. 1271. sub Greg. X. PP. electus Imperator Romanorum (Præmislaus repudiarat Imperium delatum sibi ab Electoribus) ægre ferens, quod gentis Slavonę Princeps in Germania suum Dominatum dilataret, illos Principatus pertinentes ad Imperium (seu feudum Imperii usitato loquendi modo) non rectè ab ipso possideri dixit, eò quòd jusjurandum fidelitatis Imperio non præstitisset: contentionibusque verborum, ac postea armorum res aliquandiu fuit agitata: tandem vero cum Præmislaus ad jusjurandum reddendum se submisisset, Imperator non habens quod amplius requireret, recepto jurejurando, insigne clientelæ pro illis Provinciis vexillum ipsi tradidit, ac amicitiam cum eo tunc instauravit. Sed novas subinde consequendæ Austriæ rationes quæsivit, variisque offensarum occasionibus compositus, filium suum Albertum

Ferd. I. successionem hæreditariam in Regno Vngar. & Boëmia traxit à concordia privata Vladislai Regis 1515. Vngari & Boemi liberam Electionem Regis habuerunt.

Boëmi Sigismundum Regem Poloniæ, eligunt sibi Regem 1526. Ferdinandus non expectatâ Electione Boëmorum armis Regnum occupat 1527. 4. Februarii.

Sigismunds I. Poloniæ Regis uxor Bona Sforzia.

Germani Polonis iniquiores.

Præmislaus Ottocarus Rex Boëmiæ, Austriam consequitur.

Rudolphus I. Imperator Austriæ feudum concedit Præmislao,

bertum in Comitiis Norimbergensibus A. C. 1274. Ducem Austriæ renuntiavit.

Rudolphus I. Imperator Præmislaum profligat, & capit Austriam.

Albertus Austriacus occidit Imperatorem Adolphum 1292.

Bello vero inde exorto, Præmislaus in prælio occubuit, Rudolphusque victor una cum filio suo Alberto (iste quoque ut imperaret occidit Imperatorem Adolphum Nassovium successorem Rudolphi, A. C. 1292. & paulo post fuit etiam ipsemet occisus à Ioanne fratris sui Rudolphi filio) Austriam cum aliis Provinciis ei tunc conjunctis occupavit. Et quo memoriam tantæ injuriæ aboleret, necem Præmislai flevit, & ejus filio Venceslao octenni filiam suam Iuditham, filio vero suo alteri Rudolpho Agnetem illius filiam desponsavit, à tali scena Principatum Austriæ, & ejusmodi agnomen familiæ suæ auspicatus. Boemi itaque (ut ad propositum redeamus) omni tunc ope destituti, satis habuerunt quod à Ferdinando armata prece Regnum petente obtinuerint confirmationem Privilegiorum suorum, & de libera in futurum Regis Electione cautionem: quam tamen ipse postea rescidit; arrepta causa cum illi pro Carolo V Imperatore contra Electorem Saxoniæ Ioannem Fridericum Anno 1547. apud Mulburgum fusum, (fœdere avito cum Domo Saxonica vetabantur) arma ferre recusassent. Verum Vngari nil territi Boemorum hujusmodi exemplo, pro manutenendo eligendi sibi Regem jure fortius steterant, conventuque habito, votis concordibus elegerunt sibi Regem Ioannem de Zapalia Stephani filium Scepusiensem Comitem, Transilvaniæ Palatinum. Quod iniquius ferens Ferdinandus, allicitis in suas partes paucis ex illa gente, Casimiro Brandeburgico Marchioni commisit, ut cum valido exercitu Vngariam invaserit, & ipsemet celerius subsequens multa ejus regionis oppida intercepit. Nec difficili negotio una & altera velitatione dissipatis exiguis (majores in tam arcto tempore Ioannes Rex non poterat collegisse) Vngaricis copiis, Budam quoque in suam potestatem redegit, ibique ritu solenni tradi sibi fecit Coronam ac insignia Regia Vngariæ. Vngari vero tanto magis offensi, quod contra omne æquum & honestum, eorum Regnum legibus & libertatibus antiquis legittime constans, ipsis invitis aliquis usurparet, & invaderet, bello jura Patriæ vendicanda decreverant, maxime quod nulla suppeteret ratio, quæ electionis Regis liberæ eorum usum dubium faceret, cum à multis retro sæculis diversos longo ordine, ac recentiori memoria post mortem Alberti Austriaci Vngariæ Regis, (& quidem superstite Ladislao Alberti Regis posthumo) Vladislaum Iagellonium Poloniæ Regem, qui in primo juventæ flore, vix annum ætatis suæ vigesimum (nempe natus prid. Kal. Novembr. A. C. 1424.) egressus, ad Varnam A. C. 1444. decima Novembr. ab Amurate II. Turcarum Imp. cæsus petiit, & deinde filio Alberti Ladislao, qui Vladislao successerat defuncto, Matthiam Hunniadem, isto vero extincto hydropisi Viennæ Anno 1490, (rejecta ejus pactione cum Friderico III Imperatore, qua successionem in illo Regno Austriacis sine censensu Vngarorum stabilierat) Vladislaum alterum Iagellonium, demumque Ludovicum liberis suffragiis Reges sibi elegerint, & Ferdinandus nonnisi pacta cum Vladislao Rege de successione in illo Regno hæreditaria adduceret, quæ tamen inita intra Reges (per liberam Electionem Regnum adepti hæreditatem non habentes, eam in alios transferre non poterant) privato nomine, insciis, nec unquam assentientibus, quorum intererat Vngariæ Ordinibus, irrita steterant.

Ferdinandus libertates Boëmis confirmatas rescindit.

Vngari jus suum Electionis liberæ Regis tuentur.

Ioannes de Zapalia Rex Vngariæ eligitur 1526.

Ferdin. Budam capit & ibi coronatus Rex 1527.

Vladislaus Rex apud Varnam cæsus à Turcis 1444.

Matthias Rex Vngariæ obiit 1490.

Ioannes Rex Vngariæ auxilia conquirit contra Ferdinandum.

Hieronymus Laski Ioanni Regi auxilia conducit.

Bello itaque contra Ferdinandum in Vngaria proclamato, Ioannes Rex in Poloniam profectus auxilia conquisivit. Et licet Rex Sigismundus Austriacis conjunctior, ea denegarit, sponte tamen sua plurimi Equestris Ordinis Poloni cum Hieronymo Laski ad illud bellum militaturi transierant. Cumque Rex Ioannes æstimatis viribus Ferdinandi Caroli V Imperatoris, & totius Germaniæ opibus subnixis, adhuc suas inferiores esse judicaret, consilio Hieronymi Laski viri in

adeundis

adeundis arduis quibusque solertissimi, etiam Turcarum auxilia imploravit, & ipsummet Lascium ad Solymanum Turcarum tunc Imperatorem pro eis conducendis misit. Unde sparsus fuerat rumor, quod idem Ioannes Rex pro auxiliis hujusmodi Turcæ promiserit subjectionem Vngariæ, sed verisimilior de Ferdinando, quasi egerit cum Solymano, ut si ejecto Ioanne Regnum Ungariæ sibi traderet, mercedem suæ hujusmodi operæ censum capitis singuli ex omnibus populis Vngariæ, singulos aureos nummos reciperet, in quo promovendo deprehensum fuisse Ferdinandi apud Turcam Legatum, Sigismundus Rex publica Legatione ipsum Ferdinandum admonuit, & Ferdinando satis fuit respondisse, quod talia Legato suo non commiserit. Legationis hujusmodi à Sigismundo ad Ferdinandum vidi exemplar in Archivo Actorum publicorum Poloniæ Regni. Sed quicquid sit de istis, omnino Solymanus non prece vel pretio, verum sponte sua ad omnes occasiones dilatandi Imperii sui intentus, illam Christianorum Principum discordiam pro Regno Vngariæ dimicantium lubens arripuit, & ipsemet cum potentissima manu in Vngariam adveniens, Budam & totam illam Regionem, paucis oppidis exceptis, quæ Ferdinandus remotiora munierat, in brevi recepit, Regique Ioanni reddidit. Inde progressus, Viennam oppugnavit, demumque sub finem Octobr. Autumno humido ac frigido Turcicæ militiæ maxime infesto urgente, (Germani dicebant quod fama adventantis Caroli V, territus retrocesserit) in Thraciam redierat, jactando, quod hostem Ferdinandum non tantum in Vngaria, sed etiam domi suæ propriæ quæsierit, nusquam tamen ad pugnam elicere potuerit; ut in literis ad Sigismundum Regem Poloniæ ex castris ad Viennam datis gloriabatur: habeo illas literas, sed cum sint prolixiores, fastidium parerent lectori. Exinde autem quiete aliquandiu regnavit in Vngaria Rex Ioannes: sed Ferdinandum tacito premebat Regni spe devorari jactura: & cum armis iterum lacessere Regem Ioannem præsidio Turcico fidentem non auderet, pacis tractatione aggreditur. Institutumque fuit ad hoc colloquium Varadini, ubi Ioannes Archiepiscopus Laudensis, Caroli V, Imperatoris Legatus conscripserat conditiones pacis tales: Primo loco Rex Ioannes Frater charissimus Imperatoris & Ferdinandi denominabatur, deinde permittebatur ut regnaret in Vngaria dum viveret; eo vero defuncto, succederet in illo regno Ferdinandus: hanc successionis legem ut jurejurando interposito confirmarent Proceres & Ordines omnes Vngariæ in proximis illius Regni Comitiis, in quibus etiam pax & concordia hujusmodi publicari, & exinde primum rata firmaq; haberi deberet. Nunquam tamen fuit publicata, Vngaris repugnantibus, propter appositam conditionem de Ferdinandi in Regnum post fata Ioannis successione, qua jura eorum liberæ Electionis Regis labefactabantur. Et cum deinde Ferdinandus diligentius instaret, ne Rex Ioannis illam pacem palam irritam faceret, sed saltem abstineret ab aperta contradictione, seu per solos Consiliarios ministrosve suos privatos eam jurari juberet, nil unquam obtinuit, quantumvis adnitente per Legatos ultro citroque missos Sigismundo Rege Poloniæ, qui majori studio amicitiam inter illos Principes conciliare nitebatur, eo quod cum utroque strictiores sanguinis necessitudines haberet: nempe Annæ uxoris Ferdinandi patruus, & natus matre Elisabetha Alberti II Imperatoris filia, Casimiro Regi Poloniæ nupta, ipsi Ferdinando cognatus, Regi vero Ioanni cujus sororem Barbaram conjugem primam duxerat affinis. Imo nova insuper affinitate & hunc & illum sibi devinxerat: non multo enim post A. C. 1543, desponsaverat Augusto filio suo Elisabetham filiam Ferdinandi, & interim A. C. 1539, initio Ioanni Regi suam ex Bona Sforzia filiam Isabellam dederat uxorem, omine minus felici, cum & Elisabetha Augusti uxor vix dum altero anno in illo matrimonio completo decesserit A. C. 1545. sterilis Vilnæ, &

Turca Solyman. in Vngariam venit 1527.

Ferdinandus tractat concordiam cum Rege Ioanne.

Vngari rejiciunt pactum Ferdin. cum Ioanne de successione Regni.

Sigismundus Rex natus ex Elisabetha Austriaca.

Ioannes Rex Vng. uxorem ducit filiam Sigism. Regis Polon. 1539.

Augusto Regi nubit Elisabeth filia Ferdinandi Imperat. 1543.

Iſabella in Vngaria graviora perpeſſa, mœſtos ſemper ac ſolicitos parentes tenuerit. Nam ut ad pacem à Ferdinando cum Ioanne Rege tractatam revertamur, illa nunquam ſolida conciliari potuit, & cum paulo poſt A. C. 1540. Ioannes Rex obiiſſet, unico filio Ioanne Sigiſmundo vix dum nato infante relicto, Ferdinandus veteres pro illo Regno contentiones reſumpſit, Vngariamque cum infeſto exercitu invaſit. Vnde Iſabella inter bellicas curas in anguſtiis perpetuis varias fortunæ vices experiri cogebatur. Et quidem ſatis virili animo tam iniqui belli primos impetus ſuſtinuit ope Vngarorum, qui unanimes ipſi adhærebant, & ejus filium denominatum Ioannem II, Regem ſibi inaugurarunt, certatimque concurrebant ad arma comparanda, quæ tanto periculo opponerent: ſed turbati celeritate Ferdinandi, qui confeſtim interceperat Peſtum, Budamque prope cum exercitu advenerat, & in ea Iſabellam cum filio Rege tenello gravi obſidione (integro prope anno) premebat, inopes conſilii & auxilii, iterum recurrerunt ad Turcam Solymanum, qui nil moratus cum ingenti exercitu adfuit præſto; & miſerabili clade profligavit Ferdinandi copias apud Budam, plurimis ex eis cæſis, magna parte aquis Danubii demerſis, & omni apparatu bellico cum caſtris univerſis, ipſoque Peſto in ſuam poteſtatem redacto. Verum nec amicis pepercit, nam altero poſt illam pugnam die cum infantem Ioannem Regem ad ſe in caſtra adferri, (faſciis involutum exceperat manibus, & fauſta illi comprecatus, reddiderat Vngaris in ſpem Regni ut ajebat alendum) Proceresque Vngaros convocari juſſiſſet, inſtituto cum ipſis de ulteriori contra Ferdinandum progreſſu belli colloquio ibi durante, Prætoriani ejus (Ianizeri vocantur) occuparunt portas Arcis & Civitatis Budenſis, quæ toto illo tempore abſque ulla doli ſuſpicione Turcis patebant. Ad quam novitatem commotis Vngaris reſponſum fuit, quod Arcem illam infanti Regi cum adoleverit Solymanus reſtitueret, interim vero fortiori præſidio eſſe cuſtodiendam judicaret, ne toties ad eam contra Ferdinandum defendendam ſibi in Vngariam redeundum eſſet: Matri Reginæ & pupillo Regi aſſignavit Leypam, ac totam Regionem ultra Tibiſcum cum Tranſilvania tenendam. Atque ita poſt Conſtantinopolim A. C. 1453, feria tertia Pentecoſtes 4. Calend. Iunii à Machomete captam, etiam Buda ceſſit Turcis A. C. 1541. & paulo poſt nempe A. C. 1543. Quinque Eccleſiæ, Strigonium, ac Alba Regalis, propter æmulationem Ferdinandi populis alioquin liberis invitis dominari, Regemque legittimum Regno ſuo pellere volentis.

Ioannes Rex Vngar. moritur, 1540.

Iſabella Reg. Vngariæ Regnum adminiſtrat.

Ioan. II. Rex. Vngar. renunciatur 1540.

Budam obſidet Ferdin. 1541.

Vngari auxilia à Turcis petunt contra Ferdinandum.

Solyman. profligat Ferdin.

Budam occupant Turcæ 1541.

Iſabellæ & Ioanni II, Regi Vngar. Turca concedit Tranſilvaniam.

Strigonium capit Turca 1543.

Ac tota exinde una parte à Turcis, altera ab ipſiſmet Chriſtianis miſere dilacerabatur Vngaria. Non enim deſtitit eam licet renitentem uſurpare Ferdinandus, & nihil intentatum reliquit, quo Iſabellam cum filio Rege pupillo inde exturbaret, ut iſti potentiorem ipſius vim, Turcica vi repellere fuerit neceſſe. Legatus Ferdinandi Ioannes Baptiſta Caſtaldus, ſpecie tractatus pacis venerat cum exercitu (Iſabella imparata contra vim tam inſperatam invita conſenſerat conditionibus pacis à Caſtaldo propoſitis, nempe ut haberet cum filio Arces in Vngaria & Tranſilvania patrimonii Zapaliani, & loco dotis centum millia nummorum aureorum Vngaricorum, ac Opolienſem Principatum in Sileſia, & traderet Ferdinando coronam Vngariæ ac Tranſilvaniam) ad occupandam Tranſilvaniam, & præcipuum moderatorem conſiliorum Iſabellæ Georgium Martinuſium (ex Monacho) Epiſcopum Varadinenſem Eccleſiæ Rom. Cardinalem, ſummiſſis ad ejus cubiculum ſicariis, trucidari fecerat A. C. 1551, die 17 menſis decembris, eo quòd tali paci contradiceret. Vnde Turca re intellecta, carcerari fecerat Legatum Ferdinandi Conſtantinopoli, & monuerat Tranſilvanos ut Iſabellam ex Polonia quo interim confugerat, quamprimum revocarent, ad eamque reſtituendam in gradum

Ferdinandus tractat cum Iſabella Regina ut cederet ipſi Regnum Vngariæ.

Martinuſius Card. occiditur à ſicario ſummiſſo à Legato Ferdinandi.

gradum pristinum A.C. 1552. expedierat in Vngariam exercitus sui Europæi Præfectum Machmet, Serdar Bassam, qui non solum resciderat conventa illa, & expulerat Castaldum ex Transilvania, sed etiam Temesuarum ac Leypam cum plurimis oppidis circumvicinis ceperat, & alium exercitum Ferdinandi cum Duce Erasmo Teifelio apud Palastum profligarat; tum & Sfortiam Pallavicinum cum Italicis copiis Bassa Budensis fuderat, vivumque ceperat, ut Ferdinandus accepta tanta clade, mittere Bizantium Legationem, pacemque triennalem tributo triginta millium nummorum aureorum annuo redimere debuerit. Filium vero Isabellæ Ioannem II., jam tunc puberem ad Regnum Vngariæ & Transilvaniæ Principatum, transactis cum Castaldo rejectis, Procerum Vngariæ & Transilvaniæ studio, ac ope Turcarum restitutum, cum nihilominus Ferdinandus, (obierat iste A. C. 1564, die 25 Iulii, & vivens fecerat ante coronari suum filium Maximilianum Regem Roman. Boëmiæ & Vngariæ A. C. 1562.) & deinde Maximilianus Imperator persequeretur hostiliter, vastaretque incursionibus ditiones ipsius, Turcæ eam ejus injuriam propriam reputantes, plura loca Styriæ exussērunt, ac circa Strigonium non pauca oppida in suam potestatem redegerunt. Demumque Solymanus indignatus quòd Maximilianus etiam tributum à suo Patre Ferdinando sibi stipulatum non solveret, & Ioan. Regem bello lacessere monitus adhuc non desineret, ipsemet prope octuagenarius, cum immenso apparatu bellico in Anno 1566, in Vngariam quarto venerat; ac omnes Arces circa Danubium infra Budam, in quibus erant præsidia Ferdinandi, vi occupavit, & Zigetum cinxit obsidione: circa quam cum ex mœrore animi, (quòd præter spem locum munitiorem invenerat, ac ignominiosum sibi re infecta inde abscedere reputaret) in morbum lethalem incidisset: obierat quidem, sed Machmet Vezir Bassa, supremus & bello & pace apud illum Imperatorem Magistratus tantisper celata ejus morte, denuntiatoque militiis quod Imperator tristitia ex ignavia ipsorum consumeretur, & saluti ipsius nisi Arce capta consuli non posset, majori fervore oppugnationem illam pene jam despertam instauravit, atque fossis Arcis partim cespite ingesto, ac oppugnatorum cadaveribus repletis, partim cespite ingesto, ac oppugnatorum cadaveribus repletis, partim tabulato supernatante stratis, Turcæ machinas bellicas propius Arcem admoverant, injectisque pilis ignitis, intro incendium grave excitarunt, ut defensores foras prodire, cominusque pugnare fuerint coacti, una cum suo Præfecto Nicolao Serini Comite, cujus caput abscissum Bassa ad castra Maximiliani prope Rabam seu Iaurinum cum Comite Ecchio Solmensi desidentia fecit deferri. Capto Zigeto mense Iulio Anni 1566, Turcæ cum cadavere Solymani Constantinopolim redierant, novumque Imperatorem suum salutarunt nomine Selymum, ad quem Maximilianus quoque Cæsar statim miserat Legatos, & post biennalem tractatum pacis oblata pensione annua triginta millium nummorum aureorum, quam etiam Ferdinandus Imperator concesserat, obtinuit inducias ad annos octo, tanto facilius quod ille Imperator Turca novus, magis ad Asiatica bella, & maris Mediterranei firmandum sibi Domminatum curam convertisset, ubi Cyprum Insulam, eo quod navibus Christianis mare illud infestum tenentibus receptaculum esset, Venetis ademit, expugnata Nicosia, & Tamassa seu Fama Augusta (Salamina dicta antiquis) undecim mensium obsidione ad deditionem coacta.

Turca profligant co. tas Ferdinandi.

Ferdin. tributum annuum concedit Turca pro pace.

Ferdinand. I. Imperator obiit 1564.

Maximil. II. Imperator renunciatur 1562.

Solyman tertio venit in Vngariam 1566.

Solyman circa obsidionem Zigeti obiit.

Zigetum capiunt Turcæ.

Serinus Comes perit.

Turcarum Imp. Selym. post Solymanum.

Maximil. II. Imper. impetrat pacem à Turca.

Cyprum Venetis ademit Selym Turca.

Christianorum vero Principum classis in auxilium illius Insulæ congregata apud Echinadas scopulos (Poëtæ finxerunt Echinadas Nimphas in hos scopulos fuisse conversas, quod nollent tribuere Divinitatem Acheloi amni præterlabenti) & Naupactum prope sinum Corinthiacum qui occidentem spectat, (non

 pro-

procul ab Actio Promontorio, ubi Augustus Cæsar profligarat Cleopatram) commissa pugna cum classe Ottomana, obtinuerat quidem celebrem victoriam Duce Ioanne de Austria Cotoli V Imperatoris filio notho, Marco Antonio Columna Pontificis, Ioanne Andrea Auria Genuensium, & Sebastiano Venerio, ac Augustino Barbadico Venetarum navium Præfectis, & tota illa classis hostilis perierat cæso Ali Bassa ejus Architalasso, captisque prope centum quinquaginta navibus & pluribus exustis ac demersis die 7 Octobr. A. C. 1571; Cyprum tamen, cum Duces illi victoriam prosequi neglexissent, Selymus retinuit, & in Illyrico magna territoria, præsertim circa Antibarim, Olchinium, Ducleam, (sive Diocleam patriam Diocletiani Imperat.) Venetis ademit, ac tributaria sibi fecit, eosque coëgit, ut pro redimenda pace integro triennio subsequenti singulis annis centum nummorum aureorum Veneticorum millia ipsi solvere debuerint. Nec multo post classe sua reparata, Goletam quoque & Tunetum in Africa, ejectis inde summa vi Hispanis, ut alio loco attigimus, recuperavit; ac dicere solebat illa clade Naupactea, barbam sibi à Christianis abrasam, mox succrevisse. Cæterum Imperator Maximilianus cum armis nil proficeret in Vngaria, concordiam fecerat Spiræ sub Comitiis Germaniæ, A. C. 1569. cura Sigismundi Regis Pol. & ejus Legati Adami Konarscii Episcopi Posnan. cum Rege Ioanne II, ut iste cesserit ipsi titulos Regis Vngariæ, & haberet Transylvaniam jure hæreditatio, retineretque dum viveret partes Vngariæ, quas tunc possidebat. Et isto defuncto paulo post sterili, (obierat Albæ Iuliæ 16 Martii, A. C. 1571, inter curas de ducenda uxore Bavariæ Ducis filia, quæ ipsi denegabatur, nisi prius relinqueret hæresim Arrianam) obtinuerat ille facile totam Vngariam præter quòd Transylvani elegerant sibi principem Steph. Bator de Somlio, ut supra diximus, Turcarum autem vim evitavit, studiosius observando conditiones pacis cum ipsis stipulatas: Ac Rudolphus ejus filius Rex Romanorum Kal. Novembris A. C. 1575, Coronatus, Patrique Anno 1576, Ratisbonæ in Comitiis 12 Octobris defuncto succedens, melius rem gessit cum Turca trahendis induciis, quam bello: Mollius enim in Hispaniis educatus, nonnisi otio indulgebat, nec unquam ad bellum ipsemet ivit: & per Præfectos, uti fortem vel ignavum nactus, variantem fortunam nonnunquam, sed tamen sæpius Turcis æquiorem experiebatur, ut suis locis apparebit.

Turcicam classem expugnant Christiani apud Naupactum 1571.

Venetis in Dalmatia Turca adimunt multa.

Ioannis II. Vngariæ Regis concordia cum Maximiliano.

Ioannes II. Vngariæ Rex moritur.

Stephanus Bator eligitur Princeps Transylvaniæ.

Rudolphus II. Imperator inauguratur 1575.

His vero de curis Ferdinandi Imperatoris, quibus à rebus Germanicis & stabilienda Religionis pace avocabatur, ac de Boëmiæ, Vngariæque Regni vicissitudinibus paucis annotatis, ad Polonica redeamus. In quibus priusquam Stephani Regis gesta recenseamus, pauca (ut in aliorum quoque Regnorum mentionem fecimus) attingemus de Religionis in isto Regno statu, hæresiis in Germania enatis enutritisque, & in circumvicinis Provinciis pestifera fœcunditate propagatis aliquantum turbato. Et quidem Polonia & Slavonia tota, gentis natura abhorret à studiis & artibus Germanorum, & quicquid venit inde, qualequale illud sit, prætet operas mechanicas, sibi noxium reputat & rejicit suspectum. Vnde & Fidem Christianam noluit discere a Germanis, sed per Orientales Græcos Cyrillum & Methodium Constantinopoli missos, sub Nicolao & Hadriano PP. ac Michaële III. & Basilio Macedone Imperatoribus, (facit mentionem horum *Baronius Annalium Tomo* 10. *sub A. C.* 867.) & postmodum per Gallos, Italosque licet remotiores traditam agnoscere maluit.

Poloniam turbavit hæresis ex Germania allata.

Poloni fidem Christianam acceperunt ab orientalibus primum sub Basilio Macedone Imper.

Dum igitur vixit priscis patriis moribus, facile venena illa Germanica evitavit, & severioribus usque legibus damnavit, regnante in Polonia Sigismundo I. Vladislai Iagello Olgerdi Lithuaniæ Ducis filii & Nepotis Goldimini (iste Vilnam A. C. 1305, condidit) ex filio Casimiro Nepote, Principe rerum bello for-

Sigismundi I. Regis Poloniæ origo.

Vilna condita 1305.

fortiter gestarum gloria inclyto, sed cum primis avitæ Religionis defensore acerrimo, & ob consilii gravitatem potentiæque famam Principibus vicinioribus formidoloso. Nec impune Provinciæ isti Regno sociatæ, gente & idiomate Germanæ, ut Borussia, Pomerania, Livonia, gentilitio hausto vitio in Fide Catholica vacillare cœperant sub illo Rege. Mox enim in Gedanenses severius propterea animadverterat, cum A. C. 1526, Gedanum una cum Alberto Brandeburgico Duce Prussiæ, & Georgio Pomeraniæ Duce, sororinis suis divertens, eorum Primarios contra Catholicam Religionem tumultuanter compescuit, authore præcipuo tumultus uno ex Magistratu Ioanne Schultz, qui primus Cathedram, Templi primarii Gedanensis ascendens, hæresim prædicavit, Concionatoresque hæreticos eo introduxit, in medio fori Gedanensis, una cum tredecim aliis tumultus illius antesignanis capite mulctatis. Territi vero omnes alii tali exemplo, hæresim vitabant, vel saltim simulabant. Sed illo A. C. 1548. Cal. April. Regni 42. ætatis suæ 81 anno defuncto, & Sigismundo Augusto ejus filio succedente in Regnum, gravius laboravit tota Polonia pro Religione Catholica hæresibus defendenda. Rex enim ipse inter manus alienigenarum enutritus, ad eos eorumque instituturum fuit propensior, & licentiosiorem vitam agens, in Catholica pietate colenda remissior. Quod autem deterius, inclinatior erat ad scientias curiosas, in eisque utebatur opera Germanorum hæreticorum, qui familiaritate Regis securi, liberius errores suos divulgabant, ut non pauci ex Regiis (mos est Aulicorum) non inviti, nec segniores Ecclesiastici Regis in exemplum concederent. Plurimi etiam Germani origine, quæsitis domiciliis & cognationibus in Polonia, opibus & potentia sub illud tempus succreverant, Germanica sua proclivitate, ut Æthiops pelle, nec in Nepotibus immutata. Alii in confiniis degentes familiaritate, connubiis, affinitatibus vicinorum Germanorum, vel ex peregrinationibus Germanismo assueverant. Et insuper aderant frequentes turbæ mercatorum ac opificum, qui ex Germania ubique locorum dispersi, Poloniam quoque impleverunt. Talium itaque consortio simul disciplina avita in Polonia fuerat corrupta, & hæreses introductæ, adeoque periculose dilatari cœperant, ut Senatus Regni jam majore parte ex hæreticis constaret, & istis adnitentibus parum abfuerit, quin Senatores Ecclesiastici Senatu moverentur. Immo & isti nutare cœperant: Titelmanus Episc. Culmensis & postea Varmiensis, strictiori familiaritate Erasmo Roterodamo conjunctus, ejus opiniones & dogmata palam celebrabat. Ioan. Dantiscus ejus successor in utroque illo Pontificatu, perpetuas amicitias & prophanarum literarum commercia cum præstantioribus Scholarum hæreticarum Magistris habuit. Vilhelmus Brandeburgicus Archiepiscopus Rigensis uxorem ducere plane non erubuit. Nec mirum de istis, qui ut diximus, origine & habitu Germani plerique omnia Germanica admittebant lubentes, & æque ut Germani ad connubia proclives, eorum cupidine ab Ecclesia Catholica recedebant.

Regis Sigism. I. Laudes.

Gedanenses tumultuantes pro hæresi puniit Rex Pol. Sigismundus 1526.

Augustus Rex Pol. remissior in cultu Religionis.

Augustus Rex Poloni addictus curiosis scientiis.

Hæresis per Germanos advenas in Poloniam introducta.

Poloniæ status immutatus hæresi.

Sed magis mirandum ac dolendum, quod etiam Polonici Ecclesiastici aliqui deviare cœperant. Ioanne Droiowski Episcopo Vladislaviensi spectante palam & connivente Gedanum introducta fuit hæresis: Georgius Petrovicius Samogitiæ Episcopus pœnitus desciverat ad Luteranismum: Philippus Padniewski Episc. Cracoviensis usque Legatione Collegii Pontificalis Ecclesiæ Cracoviensis reprehendi debuit, quod in caussis hæresis gliscentis conniveret. Vir ille fuit animi excelsi, sed ad fastum ac pompam prophanam compositus. Similiter & in Francisco Krasinski Episcopo itidem Cracoviensi sub Interregno post Augustum Regem contra hæresim tum primum publico Interregni edicto stabilitam, aliquid operæ desideravit illud Collegium. Iacobus vero Vchanski

Iacobus Vchanski anathemate notatur Papa.

Iacobus Vchanski reconciliatur Rom. Pontifici.

Stanislaus Orichovius Sacerdos uxorem duxit.

cum ob suspicionem hæresis pro Episcopatu Vladislaviensi confirmationem Romæ obtinere non posset, (auso temerario) præconis ministerio possessionem illius Ecclesiæ invasit, & notatus propterea à Summo Pont. Rom. anathemate, ipse quoque in eum maledicta sparsit. Resipuerat tamen, & palinodiæ loco in publico Comitiorum Regni consessu ab uno hæreticorum ad hoc ex industria subordinato, sublata voce, quod Episcopus eum ipso consentiret, ille injuria sibi talia imputari respondit, confestimque recitavit formulam Fidei Catholicæ à Pio IV. Rom. Summo Pont. præscriptam, affirmans se non aliter quam ibi contineretur de Fide sentire. Quod vero gravius tunc concusserat universum Ordinem Ecclesiastici, Stanislaus Orichovius Latina eloquentia & cultiori literatura, (extant ejus Opuscula cum titulis: Eques Polonus; Quincunx; Chimera in Stancarum Heresiarcham Italum, Vita Regis Sigism. I. & Petri Kmita; & aliquæ Epistolæ, quæ styli elegantia, acumine, & eruditione inter meliora sui ævi scripta plurimum excellunt) etiam apud exteros clarus, cum jam Sacerdotio insignitus esset, & Canonicam dignitatem in Ecclesia Pontificali Præmisliensi obtineret, spreto suo Sacerdotio uxorem duxit, & tanta pertinacia in retinenda perseveravit, (non multo quoque ante Valentinus Sacerdos Parochus Kazczoviensis, ob acceptam uxorem causam dicere jussus coram Episcopo Cracoviensi. Samuele Macieiowski, publice defendit errorem suum sub patrocinio Nicolai Olesnicki de Pinczow, Nicolai Rey, Remigii Chelmski, ut Episcopus veritus ne contemneretur sua sententia, maluerit supersedere à tali judicio) quod varie admonitus, & demum anathemate propterea à Ioanne Dziaduski Episcopo Præmisliensi percussus, non tantum non resipuit, sed etiam Ordinem Equestrem in Comitiis Petricoviæ Anni 1550, mense Majo celebratis, pene ad seditionem contra Ecclesiasticos concitavit: maxime pro abroganda Iurisdictione Pontificali, contra quam hæreticis instigantibus, odia Politicorum tunc exarserant. Et paulo post cum Episcopus Cracoviensis Andreas Zebrzydowski (successerat in eo Episcopatu Samueli Macieiowski in A. C. 1550, hydropisi extincto) de hæresi Lutheri accusatum Krupka Przeclawski judicasset, eumque propterea infamia pœnaria notasset, æque Catholici atque hæretici Equestres adeo insurrexerant contra eandem potestatem Ecclesiasticam, ut in Comitiis Petricoviæ A. C. 1552, celebratis, nulgotium publicum tractari permiserint, nisi prius Rex illam judicii Episcopalis sententiam, quoad pœnam infamiæ Iudicialis (de veritate fidei nonnisi Episcopos judicare posse nemo diffitebatur) abrogasset. Ac exinde omnium Iudicii Ecclesiastici contra Equestres decretorum executio fuit suspensa, quousque inter utrumque ordinem intercedentium controversiarum universalis compositiò perficeretur, cum eousque contra excommunicatum ab illo judicio, si intra unum annum absolutionem non obtinuisset, consueverit Cancellaria Regia dare ad Præfectos locorum Regios, mandata executionis qualia dari solent contra proscriptos à Rege, vel judicibus Terrarum Equestribus. Lex quoque tunc fuit lata, ut excommunicati à Iudice Ecclesiastico, locum standi haberent in Iudiciis Equestribus, quem antea non habuerunt: Et Orichovius non prius quievit, nisi in suo sensu (obtinuerat opera Samuëlis Macieiowski dispensationem à Summo Pontifice Romano super illo suo matrimonio) hærere permissus. Atque ita advenæ hæreses in Polonia, non solum Equestrium, sed etiam Ecclesiasticorum depravatis tunc moribus, enervaverant potestatem Ecclesiasticam, remque Catholicam in ultimam pene discrimen adduxerant, nisi innata genti isti pro veteri Religione servanda constantia, tantos impetus illius peregrinitatis fortius repressisset. Præsertim cum in brevi

Samuël Macieiowski Episcop. Cracov.

Stanislaus Orichovius excommunicatus propter uxorem ductam.

Ecclesiastica Iurisdictio restringitur in Comitiis 1552.

Stanislaus Orzechowski obtinet Romæ dispensationem pro retinenda uxore.

Augusto

Augusto Regi (natus 2 Aug. 1520. decesserat Knisinii die 7 Iulii A C. 1572. ætatis suæ 52.) vita functo, Principes Catholicæ pietatis tenaciores in isto regno successissent.

Augustus Rex Poloniæ obiit 1572.

Quod autem attinet Stephanum Regem, is munitis undique Poloniæ confiniis, & domi malevolorum consiliis repressis, securior sui in corrigendis quæ in rectionis ordine male cohærebant, seduli Principis partes exequebatur. Maximum autem erat, quod & personam Regiam gravabat, & Equestris Ordinis lites forenses ac judiciorum cursum retardabat, à minorum Iudicum subselliis ad ipsum Regem provocatio. Licebat enim tunc ab inferioris Iudicis sententia Regem appellare, cujus decreto demum lis terminabatur. Sed promoribus in dies hominum ad lites naturis, causidicorumque canina eloquentia recenter in istis partibus introducta, crevit numerus litigantium, & immensa provocantium ad Regem agmina concurrebant, ut tam facile expediri non possent, Regiaque decreta in plures annos expectarent: Et Rex ipse aliis haud levioribus Reipub. curis distentus, non sine gravi molestia sua assidue examinandis controversiarum ambagibus, & reddendo juri præsidere deberet. Vnde Henricus Gallus Rex pertæsus aliquando tanti laboris ajebat; *Per meam fidem*, inquit, *Poloni isti faciunt, ut agam Iudicem Legisperitum, in brevi volent ut agam etiam Causidicum.* nec expectavit.

Stephani Regis vigilantia.

Rex Stephanus itaque statim à principio Regni sui jam ante tentatam, sed nunquam perfectam normam Iudicii, quod causis Equestris Ordinis vice Regis manum supremam apponeret, componi curavit, & feliciter perfecit in Comitiis Regni Generalibus Varsaviæ celebratis Anno Christi 1578. Ea ratione quod singulis annis ex Palatinatibus & Terris in decreto Comitiorum illorum speciatim nominatis, mense Septembri post Festum Nativitatis Beatæ Mariæ Virginis alicubi singuli, alicubi bini nobiles viri deputantur, qui Petricoviæ convenientes, & jurejurando de recte judicando præstito, ibidem decidere debeant lites Palatinatuum Majoris Poloniæ, adjunctis & Prussicis, toto semestri à primis diebus mensis Octobris, usque ad sacræ Hebdomadæ Paschalis dies 1 & inde Lublinum progredientes, ibi alio semestri, nempe à diebus festis sacri Paschatis ad Octobr. (nunc jam ad Decembrem medium) Palatinatuum Minoris Poloniæ ac Russiæ. Et ne Ecclesiastici suffragio quod Rege ipso ista judicia tractante habebant, (semper enim præter Senatores unus ex Cancellariis, & Referendarius Regni Ecclesiasticus assistit cum jure dicendæ sententiæ in Iudiciis Regiis) fraudarentur, istis quoque est provisum eo modo, quod ex Pontificalium Ecclesiarum Collegiis, nempe ex Gnesnensi & Cracoviensi bini, ex minoribus autem singuli Iudices annui eliguntur, qui aliis Palatinatuum ex Equestri Ordine deputatis conjuncti, causas Ecclesiasticorum cum personis Ordinis Equestris incidentes, in illo judicio seni cum senis Equestribus statuto die definiunt. *Tribunal Regni generale* hoc judicium nuncupatur, plane conforme Parlamento Parisiensi, præter quod ibi judices instituuntur (immo & venduntur ibi talia officia) perpetui, vel diuturni, hic annui, ne forte effetantur tanti Magistratus potestate. Præsertim si meminerint se vicissim quandoque judicandos fore ab eisdem quos judicandos,

Stephanus Rex Iudicium Tribunalis Regni instituit.

Tribunalis Regni seu Parlamenti Regni Polon. Constitutio.

Ecclesiasticorum in judiciis publicis Poloniæ authoritas.

Atque ita Stephanus Rex seipsum & Reges futuros gravi levavit onere, & Ordinem Equestrem insigni auxit libertate, illius arbitrio permissis judiciis præter pauca, nempe criminum atrociorum, quæ ipse Rex cum Senatu in Comitiis Generalibus Regni dignoscere consuevit, ac præter lites fisci Regii, Civitatumque ipsi Regi directe subjectarum, quæ etiam in maximo numero, ad judicium Regium hucusque confluunt, & personæ Aulæque Regiæ negotii satis adferunt,

Fisci Regii lites Rex judicat in Polonia.

runt, ut mirum sit quomodo olim sufficere potuerit Regius labor, etiam universi Equestris Ordinis jurgiis audiendis. Idem Rex Stephanus meliore ordine dispo- suit præsidia militaria, quæ jam Rex Augustus instituerat, pro eorum stipendiis quarta parte censuum fisci Regii in Comitiis Anno C. 1562. Versaviæ perpetuo applicata. Legibus enim Regni tenetur Rex ad propulsanda propriis impensis pe- ricula, quæ fortuito in confiniis Regni evenirent, ut sunt incursiones Tartaro- rum: Ad onera vero belli legitimi, Reipub. totius consensu decreti, omnes obli- gantur Ordines, qui tributum pro modo stipendiorum militis conscripti ad hoc conferunt, & majori hostis vi ingruente, viritim in Equestri Ordine omnes censi, seu fundum aliquem Iuris nobilis obtinentes, ad bellum prodeunt, non alio tamen nisi ipsomet Rege præsente Duce.

Polonia Rex fortuita bella propriis impensis gerit.

Augustus itaque Rex debiti sui partes ut impleret, in stipendia militum, qui fortuita ista pericula exciperent, quartam annuorum emolumentorum fisci sui portionem, seponendam in Castro Ravensi, & eam in hujusmodi stipendia di- spensandam lata lege publica in Comitiis prædictis ordinaverat, præterea permi- serat delectum fieri ex colonis villarum Iuris Regii, ut nimitum vigesimus quisque colonus pedes militaret: hucusque delectus iste in casu gravioris belli fit, & ex eo multa agmina peditum armatorum conscribuntur. Ex illa itaque quarta fisci Regii fructuum parte, ab Augusto Rege militaribus stipendiis assignata, duo mil- lia Equitum hastatorum Rex Stephanus authorari fecit, eosque collocavit in con- finiis Regni contra Chersonesum Tauricam, & contra Bialogrodiam (Monca- strum Cromero) vulgo dictam, ut ibi stativa perpetuo agant, & excubias contra Tartaros teneant. Præcipuum robur equitatus Polonici sunt isti, & quasi in Palæ- stra instituti militaris, ibi juventus Regni profiteri militiam volens, tyrocinia sua deponit, continuisque cum Tartariis præliis exercetur, & ad omnes bellorum ca- sus fortiores, ac veterani non aliunde sufficiuntur. Statim autem opulentiores Proceres, cum viderent confinia illa defensa iri, innumeras colonias eò dedu- xerunt, locisque opportunis præsidia munitissima excitarunt. Et cum ante ul- tra Kijoviam, Barium, & Braclaviam, omnium illorum confinium tractus de- sertus, nonnisi feris esset habitatus, in brevi villis & oppidis populosissimis est repletus. Hac occasione illorum confinium possumus adnotare situm. Quicquid itaque Religionis inter Danastum seu Tyram, Hyppanimque & Boristhenem fluvium continetur, id totum usque ad littora ipsa Ponti Euxini censetur Iuris Regni Poloniæ ex pactis Solymani Turcarum Imperatoris, qui etiam cavit, quod habitatores Bialogrodiæ, quæ est in adversa ripa Tyræ ex lacu Ovidii in Pontum Euxinum influentis, cum volunt ultra alteram ejusdem Tyræ ripam ditionis Poloniæ uti pascuis, debeant solvere Regi Poloniæ tributum, seu pretium illo- rum pascuorum. Nonnisi tamen ad viginti milliaria Germanica latè proten- ditur illa ultimi littoris ora inter Bialogrodiam & Oczakoviam Turcica præsidia maritima, quæ concludunt intermedia littora Polonica contingentia Pontum Euxinum: ubi præsertim in faucibus Tyræ paulo superius versus *Thebina*, fuisse portum quondam Polonicum *Caczubey* dictum, ex quo frumenta Constantino- polim dum ea adhuc esset in potestate Christianorum, percebantur; testatur *Cro- mer. lib.* 18. *sua Hist.* ac hucusque vicus ille retinet eandem denominationem, & totis illis littoribus infra Mohiloviam apparent rudera insignium Civitatum ac Arcium. Sed adversis suis aquis fluvii illi Tyras, Hippanis, & Boristhenes, Occa- sum & Septemtrionem versus latissimas terras complexi, eas omnes cum fonti- bus suis Poloniæ attribuunt. Ac ultra Boristhenem intervallo duorum, alicubi trium dierum itinere, versus Tanaim fluvium & Moschoviam regiones pro- tensæ, Regni Poloniæ sunt propriæ. Ab illo etiam continente ultra Boristhe- nem

Stephan. Rex præsidia militaria contra Tartaros disponit.

Poloni colonias novas restituunt in campestribus versus Tartariam.

Polonia fines versus Tartaricas & Turcicas ditiones.

Tyra, Hippanis, Boristhenis, fluviorum situs.

nem patente, excurrit Chersonesus Taurica ad meridiem & orientem Ponto Euxino, & à septentrione palude Meoti, (in quam Tanais fluvius ex Moscovia decurrens sese exonerat) ac Bosphoto Cimmerio circumclusa longitudine & latitudine penè æquali viginti milliarium Germanicorum. Vltra Tyram autem meridiem versus est Moldavia, Dacia antiquioribus dicta, exulum Romanorum quondam receptaculum, quos in summa frequentia ibi habitasse confirmat idioma incolarum illius Regionis hucusque Latinum, corruptum quidem, sed ita ut facilè audiens dignoscere possit à Latinis fuisse profectum. Ista etiam est socialis Regno Poloniæ, sed Turcæ tributaria. Nec minus providit confinium illorum securitati Rex Stephanus, militia Cosacorum melioribus legibus sociata: Ista enim eousque in incerto consiliorum fluctuans, & nullis legibus, nulla disciplina militari cohærens, magis latrocinii, vel alicujus tumultuariæ manus speciem præferebat. Et præmonemus, ne quis erret in nomine Cosacorum, ut plurimi rerum ignari putant esse gentem propriis Terrarum terminis, & proprio Reipub. vel Tetrarchiæ statu consistentem; sed non sunt, nisi species una ex genere militiarum Polonicarum, nempe militia celerum seu velitum, vel levis armaturæ. Quod satis exprimit Ethymon nominis *Kosacy* dictum à *Kosá* in Polonico idiomate, in Latino sonante *Capra*, quasi qui æquent vel assimilent capram agilitate & curiositate penetrandi inaccessa. Ac quicunque per Poloniam vel apud Regem, vel apud Principes ac nobiles privatos, aut etiam in exercitu stipendia levioris armaturæ merentur, nonnisi *Kosacy* nominantur, iisque arma, arcus, & pharetra, acinax, & nunc etiam bombardis & loricis ferreis utuntur.

Taurica Chersonesi situs.

Moldavia sedes exulum quondam Romanorum.

Cosacorum militiam Rex Stephanus ordinat.

Cosacorum nomen unde derivatum.

Omnes autem sunt Poloni, seu ex Provinciis Poloniæ oriundi, & illi qui jam societatem Cosacam Zaporovianam repræsentant, maxime ex Provinciis Poloniæ Russicis vicinioribus Chersoneso Tauricæ prodeunt, potissimumque primo vere familiis, uxoribusque domi quisque suæ, donec pro hybernis ad eas redierint relictis, ad Insulas Boristhenis conveniunt. Fluvius enim iste ducenta milliaria Germanica à fonte suo ex finibus Moschoviæ per Severienses & Lithuaniæ Provincias, ac demum per Russiam Albam, & Kijoviam decurrens, innumeris minorum fluminum aquis auctus, ubi secundo cursu infra Kijoviam quinquaginta milliaria Germanica est præterlapsus, offendit in quodam flexu scopuloso Polonicè seu Slavonicè *Porohi* vocitato, ex quo per saxa multis intervallis prærupta, quasi per gradus delabitur, & in plana diffusus, ac in plures alveos divisus, septuaginta Insulas alluit, quæ à dictis gradibus decurrentium fluctuum Zaporohi, quasi ultra gradus, quod sint ultra illos scopulorum gradus nomen habent, & *Kosacy* inde, quod in illis Insulis militiæ vacant, *Zaporohiani* denominantur, ac ibi congregati, si feriandum est, venarionibus, & piscatui intenti, pisces cineribus salis loco confricatos ad solem siccant, & illis vivunt. Obsident autem assiduè transitus omnes Tauricanorum Tartarorum, & observant si alicunde præda onusti redeunt, eamque excutiunt ac continuis Tauricam excursionibus divexant. Quatridui enim tantum itinere distant ab Insulis illis Cosacorum Zaporohianis angustiæ peninsulæ Tauricæ, & ex ipsa Taurica natura saxea & arida, ac pascuis carente, prodeunt Tartari extra angustias peninsulæ illius ad planities campestres, ibi à Moschovia & ripis Meotis paludis ad ripas Boristhenis latissimè patentes, ac in illis cum suis familiis & pecoribus degunt, nec habent domos, sed protenso velo aliquo à plaustro, eo à pluviis vel à nivibus cum infantulis ac uxoribus suis defenduntur: ubi autem in uno loco depascunt herbas, promovent alio illa sua plaustra, atque ita vivunt, & inde vel in Moschoviam per Campestria, vel Boristhene transmisso, in confinia Poloniæ populabundi excurrunt, quamvis redeuntes vix aliquando effugiunt manus Cosacorum. Sed maxi-

Boristhenes fluvius.

Cosacorum vivendi ac militandi modus.

Tartari Tauricam incolunt.

Tartarorum vivendi mos.

Cosacorum navigandi in mari modus. maxime eminet industria rei militaris Cosacorum in præliis maritimis, quæ ea ratione ineunt: Tiliam arborem crassitie præstantem, & natura ad omnem flexum facillimam cædunt, & solidum ejus truncum excavant, ac tepefactum arte, in latum & concavum diducunt, ex eoque lembum seu scapham formant, quæ triginta vel etiam quadraginta armatorum est capax. Eam deinde coriis intus muniunt, & à lateribus appendunt juncos in manipulis accurate colligatis, qui irruentes æquoris fluctus leniter excipiunt, & à scapha in tantum arcent, quod etiam inter gravissimas procellas totum illud mare nigrum illæsæ decurrunt. Istis igitur *Kosacy* armis & cibariis ad plures dies provisi, per Boristhenem (qui ab Insulis illis Zaporohi ad fauces maris à præsidio Turcico Oczakovia custoditas per triginta milliaria Germanica suum cursum prosequitur) invehuntur in mare Euxinum, frustra repugnantibus ab utraque ripa præsidiariis Turcicis, cum illud ostium pateat latè ultra duo milliaria Germanica, nec facilè ex præsidiis offendi possunt, medio ejus alveo descendentes. Immo & ipsis præsidiis sunt formidolosi, ac sæpius illa expugnant, fortes enim & in numero magno prodeunt, nonnunquam pluribus quam centum scaphis, ita quod applicantes ad littora Asiæ, quæ nunc Natolia dicitur, plura millia armatorum exponunt, præter custodias servandis navibus destinatas, ut non raro egressi in continentem, justo quasi exercitu prælio cum hoste decertent, ac aperta vi munitas Vrbes oppugnent: prout nostro tempore Trapezontum Vrbem Asiæ illius opulentissimam aggressi, eam expugnarunt; & deinde Synopen æquè celebrem captam diripuerunt ac vastarunt: ac etiam in ipsa suburbana Constantinopolis effusi, præda repletis scaphis spectante Constantinopoli abierunt. Sed maximè infestum reddunt mare Euxinum assiduè illud pervagantes: nec cohiberi possunt classe triremium Turcicarum, quinimmo eam quoque non raro persequi audent, & sæpius profligant. Et si major ingruat vis, locorum periti facile declinantes, quo majores naves non valent, ad littorum vadosa in illo mari longe lateque patentia frequentissime evadunt. Innumera censeri possent militiæ istius Poloniæ fortia facinora, quibus Turcicum Imperium assiduè exercet, & longè in eo omnibus militiis Europæis præstat, vel ipsis Turcis testibus, quibus nil est formidolosius nomine Cosacorum, quantumvis alii Ordines militares Christiani tumeant gloriosis titulis, & magnificis nominibus.

Cosacis Rex Stephanus attribuit Techtimirow Oppidum. Hanc itaque militiam Stephanus Rex ordinatiorem habere desiderans, attribuit illi Castrum Techtimirow cum suo Territorio, situm ad ripas Boristhenis infra Kijoviam viginti milliaribus Germanicis, ubi consiliorum & Magistratus militaris sedem, ac armamentarium, receptaculumque bellicorum apparatuum habeat; cum ante nullo certo Magistratu, nulla firma sede constaret, sed ejus milites tumultuariè collecti singulatim, iterumque pro hybernis per Poloniam dilapsi ad propria, nullam stabilitatem societati suæ providebant. Nunc unum Ducem, quem Rex Poloniæ illis præficit habent, Præfectos vero alios militares ipsi sibi deligunt, & tam Dux quam Præfecti sive Ductores Ordinum Techtimirii residen, præsidiumque militare circum se sufficiens retinent. Immo & ad custodiam Insularum Zaporohi, non minus quam bis mille viros selectiores relinquunt, reliquo vulgo per Provincias Poloniæ ad domos proprias hybernatum remeante. Iterum tamen facile conveniunt vocati, legitimum Magistratum & perfectioris jam societatis leges studiosius observantes.

Præcipua autem cura fuit Regi Stephano, ut recuperatam à Moscho Livoniam ordinaret, & ad futuros belli vel pacis casus stabiliret; præsertim regiminis norma, in qua eousque varia, & nusquam certa populi illius Provinciæ discrepabant, postquam excussis iniquis Dominis Magistris militiæ Teuthonicorum in liber-

in libertatem pristinam se asseruerant. Originem enim trahunt ex gentibus Sarmatis Europæis, quas omnem oram ad Albim fluvium versus occidentem, & à Dacia orisque Danubii Pontum Euxinum contingentibus, ad Tanaim fluvium, & Meotim paludem in parte orientali, à meridie vero à Carpato monte, Alpibusque Vngariæ sive Vagriæ, seu à ripis Danubii, quibus nunc imminet Vienna Austriæ, & circa quas in præsentem usque diem incolentes populi ut Moravi, Silesii, retinent Sarmaticum sive Slavonicum idioma, Septemtrionem versus usque & circa sinum Venedicum insedisse communis Scriptorum sententia fatetur. Vnde & Ptolomæus, qui floruit sub Trajano & Adriano Imperatore, *Geographiæ suæ lib. 3. cap. 5.* asserit Sarmatiæ gentes Venedas (*Cromerus lib. 1, Hist. cap. 9. & 13.* luculenter deducit Venedos, & Slavos, Sarmatasque eandem gentem esse) tenere omnem oram Venedici sinus, quæ nunc habitatur à Prussis, Samogitis, Curlandis, Livoniis, ita ut attingant Moschos, quibus ut ait *Lucanus lib. 3.* (scripsit iste sub Nerone, & ab eo fuit necatus)

Sarmatia populi omnem oram à monte Carpato ad fines Moschovia incoluerunt.

Sævisque affinis Sarmata Moschis.

non tantum Terrarum vicinia, sed & sanguinis ac generis affinitate sunt conjuncti, habitu & lingua invicem sibi similes. Et quidem istis gentibus Sarmaticis tam latè per orbem diffusis, diversa erant cognomenta, mores, armorum studia, animique discordes, & linguæ ejusdem pro vicinorum varietate confusiones multiplices (possentque recenseri plurimæ diversissimæ, incipiendo à Marcomanis, Quadis, qui nunc sunt Silesii, & Moravi, adusque ultimos fines Sarmatiæ totius, qua complectuntur Moschoviam: sed in illo tractu Livoniæ Moschoviæ proximiori, fuerunt & nunc sunt quam plurimæ, nullo similitudinis consortio sociatæ. Tamen ubi una gentium istarum Sarmaticarum, quæ dicitur *Slavona*, derivato nomine à *Sława*, quod in Latino sonat Gloria, excellere cœpit multitudine nobilitatis, gloriaque armorum & Principatus potentia, ac vitæ Civilioris studiis, facile aliæ in ejus linguæ Dialecton consenserunt. Atque eo vix aliquantum alicubi diverso nunc utuntur omnes istæ gentes Sarmaticæ, Boëmi, Moravi, Poloni, Russi, aut Rossi sive Roxolani, Bulgari, Rascii, Dalmatæ, usque & Moschi universi. Immo ejusdem gentis militaria agmina, (non gens universa ut aliqui errant, & isto errore truduntur in alium, quod dicunt eam iterum quasi postliminio rediisse ad primas has ubi nunc degit sedes eum Lacho & Cecho, qui tamen nullas duxerunt colonias novas, sed à clade Quintilii Varri ab Arminio Germanorum Duce, in Vestphalia inter Amasim & Lupiam amnes profligati, postquam ex Aquilis Romanis captis obtigerat auxiliatiis Sarmatis, quos Germanis, contra Romanos suppetias sæpe venisse certum est, nempe Lachis Alba, & Cechis nigra Aquila, quibus insigniis utraque ista gens hucusq; utitur, gloria armorum majoris amplitudinis genti eidem initia fecerunt) emissa ex finibus suis versus meridiem, superatoq; in Dacia Istro, per Mæsiam, Thraciam, Illyricum, bellicarum expeditionum occasione (bella cladesq; in Thracia, Pannonia, Dalmatia, & Illyrico Romanis à Sarmaticis gentibus illatæ, legi possunt apud *Ammianum Marcellin. lib. 17.* tum & apud *Flavium Vopiscum in Aureliano Imperat. Blondum sua Hist. Decad. 1.* ad hoc servit quod *Cornelius Tacitus lib. 1. Hist.* refert, à Roxolanis Sarmatica gente in Mæsia cohortes Romanas, proxima post Neronis mortem hyeme cæsas, & sub Ottone cum eis prælia commissa fuisse, quodq; *Eutropius hist. suæ lib. 7.* sub finem narrat, sub Domitiano in Sarmatia ejusdem Imperatoris Ducem & legionem deletam periisse, & in Dacia seu Mæsia Oppium Sabinum, ac Cornelium Fuscum, cum suis copiis ab eisdem oppressum fuisse, hocq; idem memorat *Suet. in eodem Domitiano*) diffusa, ibidemq; commista veteribus (forte à primis sæculis ejusdem idiomatis & habitus genere satis, qui militarunt usq; & Alexandro Magno) incolis, ac multiplicata

Sarmaticarum gentium idioma diversum.

Polonia insigne Aquila capta de Varro Romano.

idem

Sarmaticæ gentes possunt uti suo idiomate in sacris peragendis.

idem idioma retinent, & etiam in sacrificiis officiisque Divinis peragendis, (& quidem consentiente sede Apostolica Romana) eodem utuntur à primævo Religionis Christianæ ortu in ista gente, ex qua natus D. Hieronymus, eadem lingua Slavonica sacram Hebraicam Historiam vertit, ut ipsemet in *Apologia contra Rufinum* testatur, estque constans majorum traditio, ab ipso lingua Slavonica compositam fuisse officiorum sacrorum formulam, quæ sola hucusque circa Divina apud istos populos, ut in Moschovia, Russia, Moldavia, Valachia, Bulgaria, religiosè observatur, cultior Polonia Latinam Romanam sequitur.

Gothorum sedes primæva apud Tanaim & Phasim.

Gothi vero, illi inquam, bellicosi Gothi sive Gethæ, (idem enim sonat utrumque apud omnes eruditos, ut *Ælius Spartianus in Antonio Caracalla prope finem. Blondus loco prædicto. Divus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim fol.* 7. ac isti præcipue credendum est, nam ejus ætate illi maximè invaluerunt, Romamque ceperunt sub Honorio Imperat. Anno Christi 410. & tunc diligentius indagabatur, scirique potuit genus ipsorum) an sint censendi inter gentes Sarmaticas, aliis discutiendum relinquo: unicum tamen admoneo, quod veterum Historicorum (recentiorum in rebus antiquis, nisi nitantur antiquorum testimonio, parva fides) nullus uspiam memorat eos ex Suecia prodiisse, vel ibi sedem commerciumve aliquod unquam habuisse, sed concordi sententia omnes, præsertim *Osorius Hist. lib.* 1. *cap.* 2. refert Gothorum sedes esse contiguas Alanis & Dacis prope Pontum Euxinum & Istrum consistentibus; *& Procopius ac Iornandes de rebus Gothicis*, asserunt eos ex finibus Asiæ à Tanai & Meoti palude, Pontoque Euxino (quæ regio utique à primis sæculis semper fuit & nunc est Sarmatorum sive Slavonum, ut pote Russorum seu Roxolanorum, Moschorumque perpetua sedes) seu ex iisdem regionibus versus Orientem protensis ad Phasim fluvium, ut Sydonius eorum sedem describit:

Indorum Ganges, Gothorum Phasis, Araxes
Armeniæ, Gis Æthiopum, Tanaisque Getarum.

circuitu facto à Septentrione circa Pontum Euxinum egressos versus Meridiem, superato in Dacia Istro, in Mæsiam, Thraciamque excurrisse, & post varia bella pro Imperatoribus & contra Imperatores Romanos gesta, inde demum in Pannoniam, ac paulo post in Italiam, Galliam, Hispaniam, Africamque (Gothos Vandalis Alanisque commistos, in Africam ex Hispania irruisse, testatur *Possidius apud Baronium*; Tomo 5, sub A. C. 430.) penetrantes, obvia quæque armorum suorum vi perturbasse, nec fuisse unquam in Sueciam etiam pulsos alicunde.

Similiter & Vandalos cum constet omnium Historicorum testimonio flumini Sarmatiæ Vandalo, (non aliunde conjungi poterant Quadis, & Marcomanis apud Danubium contra Marcum Antoninum Imperatorem pugnantibus, ut eos adfuisse in ea pugna testatur *Eutropius Hist. suæ lib.* 8. *fol.* 2.) aut Vistulæ fluvio nomen dedisse, seu ab eo accepisse, ac circa ripas ejus habitasse, si quis litigiosus attribuat Sueciæ, doceat oportet, quando, quove teste Vistula deserta in Sueciam, aut ex Suecia ad Vistulam per mare Balticum transnatarint. Quod vero potissimum, me procurante Adamus Makovius, dum in Hispania A. C. 1622 obiret Legationem à Sigismundo III Rege Poloniæ, apud Philippum IV Hispaniæ Regem, perquisivit ibi summa diligentia monumenta Gothorum Vandalorumque, ac invenit multa, etiam sacram Hebræorum Historiam Gothica lingua scriptam, quæ cum à Suecis, qui erant in Aula Sigismundi Regis non pauci viri docti, compararetur tum vulgari, tum obsoletiori, demumque cultiori scriptæ linguæ Sueticæ & Germanicæ, nec unicum verbum reperiri potuit, in quo una alteram vocis, aut syllabarum, vel Etymologiæ significationisve proprietate

assimi-

assimilaret. Quinimo & in publicis inscriptionibus vetustis, quæ in Suecia plurimæ, præsertim circa Oppidum *Telga* visuntur, ne minima quidem similitudo invenitur sermonis vel characteris Gothici. Illudque vulgare *Gutthland*, non Gothicum sed Germanicum est nomen, ob bonitatem soli certæ ibidem Regioni inditum, quod notant etiam Geographi, ut *Petrus Bertius* in descriptione illius Regionis. Imagines autem antiquæ Gothorum & Vandalorum, quæ ibidem in Hispania alicubi visuntur, referunt vestitum Sarmatico similem. Sed his carptim annotatis, ad propositum redeamus.

Livoniam Germani mercaturæ occasione invadunt.

Talis itaque natio Livones, cum ut omnes alii ejusdem gentis populi liberi viverent, primum mercatores ex adversa suo littori Germania, præsertim *Lubeca* adventantes commerciorum causa, ad ostium Dzwinæ fluvii, ubi in mare Balticum exoneratur, sedem figere incauti permiserunt. Qui hospites, deinde ex occasione Religionis Christianæ propagandæ, in ista gente numero aucti locum illum dictum *Riga* muro cinxerunt. Et demum introduxerunt in eam Provinciam milites Ordinis Teutonici, quasi socios contra Moschos & Lituanos auxilium genti laturos: sed socii isti graves Domini mox apparuerunt; exstructis in locis opportunis firmioribus præsidiis, & locata ibi Magistri Ordinis suis sede, qui in brevi totam Provinciam illam ad obsequium suum coëgit, & pene extinxit habitatores veteres, introductis eo innumeris ex gente Germanica colonis, & stirpibus Germanorum ibidem propagatis, quibus etiam fundi meliores, ac possessiones opulentiores favore dominantium cesserunt, toto fere antiquo Livonum genere in plebem rusticam redacto, simulque edocto ne more suo prisco abjiciat ceram exsucto melle.

Ordo Teutonicorum militum introductus in Livoniam.

Germani in Livonia extinxerunt veteres habitatores.

Livonia pars Archiepiscopo Rigensi, pars Ordinis Magistro subjecta.

Vsurpata autem hac arte Livonia insuper & scissa, in duabus partibus parebat Magistro Ordinis Teutonici, in tertia Ecclesiasticis, quorum fuit Caput Archiepiscopus Rigensis, & hic Civitatis illius Dominus. Hujusmodique constitutio Provinciæ illius duravit ultra trecentos annos, donec Magister istius Ordinis Vilhelmus Furstenbergius à Moschis capta Felino, & ipse captus, in vinculis est consumptus. Eam vero demum occasionem vindicandæ libertatis pristinæ libenter arripuerunt Livones, non originarii tantum, sed & illi recentes ex Germania advenæ, quibus æque exosus esse cœperat Cruciferorum Principatus, ac ipsimet Cruciferi, & qui munus Magistri postea gerebat Gothardus Kethler, Provincialibus adhæserunt non inviti. Corrupti enim hæresi Lutherana palam Ordinis sui, quo ipsis connubia vetabantur, deserebant institutum, ut connubiis initis, etiam agros ac prædia commodiora Ordinis propria, quisque ad liberorum suorum traheret hæreditatem. Immo & Ecclesiastici eadem hæresis labe infecti, passim malebant esse mariti, & etiam Archiepiscopus Rigensis Vilhelmus Brandiburgicus, non erubuit nuptiales thalamos Pontificali præferre dignitati. Vnde isti quoque loco cesserunt, & pariter omnes incolæ conspirarunt in exterminium principatus in illa Provincia Ordinis Teutonici, ac simul Ecclesiastici. Ita quod non amplius permiserunt eligi Magistrum illius Ordinis in Livonia, postquam Gothardus Kethler Magister tunc ultimus renuntiavit jus Magistri in manus Regis Poloniæ, & Riga asseruit se hac occasione in libertatem, exclusa Archiepiscopi sui potestate.

Livoniæ Magister Ordinis Furstenberg captus à Moschis.

Livoniam hæresis invadit.

Rigensis Archiepiscopus Vilhelmus deservit à fide Catholica.

Livoniæ Magister Ord. renuntiat jus suum Regi Poloniæ.

Diutius tamen conflictabantur mutuis dissidiis pro ineunda novi regiminis ratione; potentior enim quisque eminentiam ambiebat Magistratus, & cæteri æquales dedignabantur subjici æqualibus. Et multo magis abhorrebant ab externo in Principem assumendo, cujus unius arbitrio regerentur, experti durum Magistrorum Cruciferorum Dominatum. Sed tandem maluerunt accedere ad Polonam Rempublicam, ut quam scirent moderatissimo stare colligatam imperio. In illa enim præest Rex summo contentus dignitatis gradu, & censu fisci sui à primordiis Regni præfinito, quem minuere vel augere lege prohibetur. Ac ille abunde ad

Polonorum Resp. bene moderata.

Poloniæ Regis facultates amplæ ad largitiones faciendas.

omnes sumptus Aulæ Regiæ perquam magnificos splendori cujusvis opulentissimi in Europa Regis æquales sufficit, & ad munificentiam quantumvis excelsi animi Principe dignam. Nec aliunde nisi ex isto censu fisci proprii Rex Poloniæ liberalitatem exercet pene profusam in tantum, quod in tam vasto imperio, & populorum multitudine, paucissimi sunt ex Nobilioribus & militaribus melioris notæ, qui non participent ex gratia Regis aliqua emolumenta fisci Regii, & plerique tam ampla, ut inde opes non mediocres comparent. Integras enim fisci sui Præfecturas Civitatum, & possessiones opulentissimas, cum earum fructibus universis Rex concedit, & sæpe uni plures, ut non rari sint, qui plusquam ducenta millia nummorum aureorum (florenorum usitato nomine) in annuis fructibus dum vivunt ex hujusmodi donationibus Regiis percipiunt, ac etiam ad hæredes usum fructum earundem Rege consentiente transmittunt. Et plurimi tenuiores, tali beneficentia Regia succrescunt, ac stirpem suam provehunt in amplitudinem divitiarum parem locupletissimis quibusque in eo Regno Proceribus, nempe talibus, quales etiam in Rep. Romana cum Crasso divites censeri potuissent; ut qui legiones ex censu proprio alere valent atq; alunt. Nec tamen exhauritur hujusmodi largitionibus Regiæ munificentiæ thesaurus; immo & materiam ac vires inde acquirit ad usum continuum: E tanto enim Regiorum beneficiariorum numero, in dies aliqui decedunt, & ab illis ad fiscum Regium recurrentia bona, iterum Rex aliis benemeritis distribuit, ad minimumque ducenta florenorum millia annui census occurrunt, quæ Rex in annos singulos ex hujusmodi munerum suorum privatorum circuitu prout voluerit dispensat.

Poloniæ Rex præest, ut subditis beneficia distribuat non pœnas.

In publicis etiam functionibus omnino ut Rex apum, nonnisi mella suis subditis exhibet: ille enim supremus meritorum cujusque & virtutum arbiter, omnes in Repub. Magistratuum officiorum titulos, qui sunt innumeri, ac plurimi potestatis eminentia sublimes, solus confert. Ecclesiastici quoque Episcopatus, qui in illo Regno sunt opulentiores, Abbatias, & alios Dignitatum in Ecclesiis Pontificalibus potiores gradus, nonnisi favore Regis adeunt. Et in eo Regiæ authoritatis nervus consistit: Studia enim eorum quos Rex promovet, sibi mancipat, & aliorum qui illos honores appetunt, ad obsequium suum allicit. Ac ita non vi, sed lento suavique flexu animos omnium ad partes suas inclinat. Aculeo prorsus caret, nam in vitam, aut personam, & facultates nobilium potestatem nullam habet, & etiam manifeste delinquentem, præter paucissimos recentis criminis casus, vel nisi jure convictum, detinere, vel carceri tradere non potest. Sed omnis potestas de criminibus cognoscendi, & pro eis pœnas irrogandi, vel controversias Civiles discernendi, residet penes Iudices in quavis Provincia ad hoc ipsum destinatos: qui etiam ne metas excedant justitiæ, severioribus legibus sunt circumscripti. Atrociora tantum crimina, & causas quasdam graviores in Comitiis Generalibus Regni Rex cognoscit, sed nonnisi ex sententia Senatorum decernit. Tributa nulla imponere valet Rex, nisi quæ Ordines Regni unanimi consensu concedunt, & ex eis collectis, in Regis privatum commodum nihil cedit, verum per Quæstores publicos ad usum ad quem sunt instituta applicantur. Atque in tali æquilibritate pendet Respublica Polona; quisque in ea perfecta libertate gaudet ab omnis potestatis vi securus, & ab omni subjectionis onere vivit immunis, legibus tantum ne alteri inferat injuriam coarctatus. Rex adest armis & opibus potens, à quo subditi meritorum præmia percipiunt, sed offendi non possunt; retinet tamen eos in officio & obsequio suo non metu, sed honorum beneficiorumque distributione, & supremæ authoritatis majestate moderatur consilia gubernationis publica, ac continet concordes Ordines universos.

Poloniæ Rex in vitam subditi sui nobilis potestatem non habet, præter paucos casus.

Livonia itaque postquam immutavit pristinum suum statum, hunc Polonæ Reipub.

pub. est sequuta, & illi voluit sociari. Sigismundus Augustus tum regnabat in Polonia Princeps magnanimus, & omnibus virtutibus tanto fastigio dignis excellens, licet in Religionis cultu remissior: sed cumprimis habitu corporis, & moribus, magnificentia & humanitate temperatis ita compositus, ut facile quemvis in amorem & venerationem sui traheret: sicque cum omnium circumvicinorum populorum, tum & Livonum studia sibi devinxerat, eosque 1560. Vilnæ, à Gothardo Kethlero Magistro tunc Ordinis Teutonici in illa Provincia, & ab Archiepiscopo Rigensi, ejusque Adjutore Duce Mechelburgensi, fidelitatis jurejurando recepto, in societatem Regni Poloniæ & Magni Ducatus Lithuaniæ admisit.

Augusto Regi Polon. jurant fidelitatem Livonia Proceres, 1560.

Semigaliæ quoque & Curlandiæ Provincias simili ratione qua & Livones à Cruciferorum jugo liberatas, in tutelam Polonæ Reipublicæ susceperat. Et istarum quidem administrationem stirpi ejusdem Gothardi Kethleri, eo quòd is summum jus Magistri in Livonia cesserat Reipub. Polonæ, fiduciario titulo commiserat: Livonia autem alium gubernationis modum requirebat nempe nobilitatis Polonæ libertatibus æqualem: quem dum ibi introducere Rex ille statuit, bello inopinato à Moschis contra Provinciam illam, ac Lithuaniam (Polociam Moschi tunc ceperant 15 Febr. 1563.) excitato impeditus, & paulo post morte immatura (nec dum enim quinquagesimum secundum ætatis suæ annum compleverat) præventus, tale negotium imperfectum reliquit. Idque neque à successore ejus perfici potuit, nisi Moschicis præsidiis & armis ex ea Provincia expulsis, quod regnante Stephano demum evenit. Hic enim ut alias attigimus, Moschum compescuit; & statim postquam illam Provinciam ab eo recuperarat, ad constituendum ejus statum omnem operam admovit. Ac inprimis Rigam liberam manere permisit, & nonnisi à proprio urbano Magistratu gubernari voluit, vectigalque tantum in illo portu de mercibus maritimis & navibus pendi solitum in signum Regii dominatus fisco suo Regio (tertia ejus parte relicta pro restauratione portus illius) addixit, & Arcem illi Civitati conjunctam, in sua potestate retinuit, ita ut nonnisi Præfecto gente Polono aut Lithuano custodienda committi posset: ac alteri Arci Dinamunt dictæ à Riga duobus milliaribus distanti; marique imminenti, præsidium suum imposuit, quo eum portum ab inimicis tutiorem præstaret. Composita insuper fuit formula, qua Magistratus illius Civitatis jurisdictionem suam in Cives & plebem temperaret, nec eam opprimere valeret. In qua conficienda enituit opera Demetrii Sulikowski, viri gravitate morum & cultiori literatura eminentis, qui tali merito ad Archiepiscopatum Leopoliensem paucos post annos fuit evectus. Institutum autem fuit ut tota Livonia esset simul Poloniæ & Magni Ducatus Lithuaniæ individuum membrum, & Equestris in ea Ordo ea libertate ac legibus quibus utuntur Regni Poloniæ & Lithuaniæ Nobiles, gauderet, in tres Palatinatus ea Provincia partita, Vendensem, Derpatensem, Parnaviensem: & in singulis Palatinatibus creatæ sunt singulæ dignitates Palatinales & Castellanæ Senatoriæ per vices alternas Polonis, Lithuanis, Livonisque nativis cum vacarent conferendæ. Fuerant quoque ibi ordinati Arcium Præfecti, Locorum Præsides, Terrarum Iudices, ac alii dignitatum tituli ad normam Provinciarum Poloniæ; jure provocationis tamen reservato ad Regem à Iudicibus Terrarum, cum ibi non potuerit institui Tribunal, quod provocationes hujusmodi, ut in aliis Poloniæ Provinciis, terminaret. Religio Catholica tota tunc à Livonia exulabat, ut ne quidem vestigia illius ibi apparerent, præter Basilicas sacras & ædes Religiosorum, quorum opulentos fundos & possessiones, partim Rigenses, partim nobiliores occuparant. Nec sine gravi tranquillitatis ibi tunc coalescentis discrimine, ad statum pristinum hæc revocari poterant: Sed tamen &

Curlandia Kethelra familia fiduciario jure concessa.

Stephan. Rex primo Moschum ex Livonia ejecit.

Deinde leges illi Provincia dedit.

Rigæ Civitati libertatis dat Rex Stephan.

Rigensis portus vectigal Regis Pol. fisco addictum.

Sulikowski Demetrius vir eruditus.

Livonia in 3. Palatinatus distincta.

Livoniæ Ecclesiæ dignitates ad unicum Episcop. Vendensem reductæ.

istis quantum post tantam rerum perturbationem licuit, est consultum. Et loco Archiepiscopatus Rigensis, ac aliarum Ecclesiasticarum in ea Provincia dignitatum, instituit ibi Rex Stephanus Episcopatum Vendensem, ad quem promoveri fecit primum Ioannem Patricium Polonum, genere quidem plebeium, sed insigniter eruditum, pro ipsius provisione attributa Volmaria. Introduxit etiam in Civitatem Rigensem Religiosos Societatis IESV, & unam ex Basilicis in ea Civitate ab antiquo factis S. Iacobi dictam, cum suo Cœnobio illis addixit, ubi Collegium tenerent, & juventutem in studiis literarum exercerent, Religionemque Catholicam promoverent. Sed hæc perpetua fuit turbarum Rigensibus materia: obstinatiores enim isti pro hæresi continuis dissidiis insectabantur rem Catholicam; tantoque tempore ex Civibus vix aliquis ad Fidem Catholicam est conversus, & nonnisi ab advenis ex Lithuania frequentabatur ille locus. Ac demum eò temeritatis ibi proruperat plebis urbanæ audacia, ut concitato tumultu vim intulerit illi loco sacro, & ejicere de Civitate voluerit ipsos Religiosos; unde subsequenti tempori acerbiora odia & flamma discordiarum, quæ non tam facile extingui posset, est exorta; dum Religiosi illi juris via, & Regiis mandatis securitatem exercitio Fidei Catholicæ, & sibi ac possessionibus, fundisque quos eorum Ecclesiæ Rex addixerat, procurarent; & Magistratus Civitatis assidue in Aula Regis impensa gravi aleret Syndicos & Causidicos pro objectis purgandis, & trahendis litibus, quæ nunquam sopiri potuerunt; & tandem juverunt Suecos in capienda ea Civitate, ut suo loco adnotabitur.

Rigis tumultus contra Religionem Catholicam.

Rigensium odia contra Religiosos Societ. IESV.

Radziwil Card. administrat Livoniam.

Præfecerat autem Rex Stephanus eo tempore in Livonia cum Administratoris titulo Georgium Radziwil (paulo post fuit factus Cardinalis S. R. E.) virum omni Magistratus excellentia majorem. Is itaque vices Regis implebat in terminandis tunc litibus in illa gente ab inferioribus Iudicibus ad Regem provocantium, ne nimirum fatigarentur expensis, si recurrere deberent ad ipsum Regem in longinquis agentem. Ejusdem officii fuit, securitatem illi Provinciæ à vicinis hostibus providere. Infida enim erat pax cum Moschis, & in brevi debebant finire Induciæ cum ipsis firmatæ. Vnde & legio Equitum hastatorum selectior in præsidio illius Provinciæ assidue tenebatur, sub Præfecto Stanislao Pękosławski, viro militari fortitudine conspicuo, vel ipso Rege teste; cui (hoc quoque notatu non indignum,) licet fuerit non leviter invisus, inde quod Nuntii officio fungens ex Palatinatu Sendomiriensi in Comitiis Regni, Regiis rationibus pertinacius obsistere soleret, ipsemet tamen Rex, ut natura erga viros fortiores fuit propensior, non roganti, & ne quidem simile quid unquam speranti, Præfecturam Sendomiriensem ex melioribus Regiis Præfecturis potissimam detulerat, illo usus dicto: *Male quidem Pękoslavius agit Nuntium, sed militem optime.* Sane insigni & memorabili magnanimitatis ac moderationis exemplo, ut cujus personam offensus jure oderat, virtutem tamen adamavit, nec dolor ex injuria conceptus, rectum de bene meritis judicium perturbare valuit. Et hæc de Livonia.

Stephani Regis æquanimitas.

Degebat autem Rex Stephanus ut plurimum Grodnæ, specie quidem quod venationibus aptior esset ille locus, sed magis quòd evitabat Annæ Reginæ uxoris consortium. Duxerat enim eam ex pacto Regni accepti vetulam sexagenariam, & connubio inutilem, unde & mœrore consumebatur, quod uxor sterilis, vegeta tamen, omnem spem habendæ prolis ipsi adimeret; & totus ad agnatos conversus, eos ad successionem Regni Poloniæ & Principatus Transylvaniæ designabat. Et in Principatu quidem Transylvaniæ hoc ipsi facile successit; nam nemine adversante, successorem sibi in eo instituit, primo Christopherum germanum suum fratrem, postea Sigismundum ejus filium. Sed in Regno Poloniæ majoris molis

Stephani Regis uxor Anna Iagellonia sterilis.

Stephanus Rex in Transylvania Prin-

minis

minis hæc res erat, majorique cura & mora longiori indigebat, præsertim ob alienatos ab ipso Rege Stephano multorum Procerum animos partibus Zborovianis conjunctos, qui cum necem Samuëlis Zborowski alia ratione vindicare non possent, rationibus ipsius adversari, omnia ejus consilia, quantumvis saluti Reipub. proficua criminari, illumque apud populum in suspicionem affectati absoluti & hæreditarii Dominatus trahere non desistebant. Unde licet jam ante omnibus Ordinibus Regni deliberatum ac firmum fuerit, præfinire Electionis novi Regis stabilem aliquem modum, quo incerto eousque Interregna fluctuari, & transversam in præceps agere Rempublicam solebant; tamen cum Rex Stephanus ex vi pactorum suscepri Regni, hoc perficere conaretur, malevoli obstabant: nimirum ne ille exinde aliquid emolementi ad stirpem suam (in successionem Regni tali via eam vocare potuisset) derivaret; sed superasset virtute consilia invidorum, nisi immatura mors prævenisset: In dies enim magis elucebat ipsius in administranda Republica solertia, & maxime in retundenda ferocia hostium circumquaque Regno isti imminentium, qui fortitudinem ejus experti, quiescentem bello lacessere nolebant. Tartari enim semel & iterum populabundi in Russiam egressi, preda omni excussi retrocedere coacti, quieti in sedibus suis sese continuerunt: Etiam percussi contumelia Legatis ipsorum illata, cum petentibus donativa quasi consueta, Rex se tributarium tali bestiæ nunquam fore respondisset, & vacuos dimisisset. Usus autem donativorum hujusmodi inde processit, quod Reges Poloniæ olim graviora bella contra Germanos & Cruciferos gerentes, copias Tartarorum auxiliares advocare solebant, & quo ea promptiora ad omnes casus haberent, stipendium annuum, seu honorarium ipsis concesserant, quod duobus millibus vestium ex melotis seu pellibus agnorum consutarum, ac mediocri copia pannorum laneorum Anglicorum constabat, nimirum æstimatione decem millium nummorum aureorum seu florenorum in Polonia usitatorum.

cipatu successorem sibi designat Sigis. Batori.

A.C. 1586.

Tartari donativum à Rege Polon. concessum pro auxiliis ad bella contra Cruciferos.

Hoc igitur donativum Tartari obtestati promptam suam operam militarem pertinacius repetere solebant: sed ex quo tali eorum opera Respub. non indigeret, vel quod illi præstare eam non possent, Turcis jam subjecti & ipsis solis militare coacti, vix aliquando petentibus conceditur, nisi quandoque difficiliori Reipub. tempore, ut sic deliniti à latrociniis populationibusque confinium retineantur. Iam vero à multis annis raro quid illis præstatur, sed potius certa stipendia solvuntur Cosacis, quorum sex millia excubias contra incursiones istius hostis, in illis confiniis agere obligantur. Turcarum etiam Imperator (Amurates tunc erat) nihil hostile eo tempore tentavit contra Polonos, ac ipsemet pacem postulavit à Rege Stephano & firmavit: ac Ianculam qui subornatus ab Achmete Vesiro Bassa Moldaviam pulso Petro illius Provinciæ Palatino, à Rege Poloniæ instituto invaserat; inde decedere jussit, requisitus à Legato Regio tunc Thoma Droiowski Præmisliensi Præfecto. Et cum à Cosacis Pontus Euxinus seu mare nigrum infestum haberetur; ac ab eis præsidium Turcicum Kozlow in Taurica expugnatum fuisset, satis habuit Amurates petiisse à Rege Stephano, ut violatores pacis punirentur, & querela hæc ipsius, nonnisi capite unius Ducis Cosacorum Ioannis Podkowá hominis facinorosi, & jam ante ob incursionem in Moldaviam factam, aliisque in Rempub. commissis criminibus ad pœnam talem damnati, fuit sopita. Immo idem Amurates sequestro & intercessore Rege eodem Stephano pacem concessit Principi Tartarorum Mechmet Gerei, quem tamen postea recrudescentibus odiorum utrinque fomentis, fraude Aschlan Gerei oppressit. Et ab eo tempore primum, nempe ab Anno Christi 1584. Tauricam totam in Provinciam redegit, Tartarosque subegit.

Tartari hoc tempore Turcis subjecti sunt illisque militant.

Cosacorum Dux Podkowà ob violatam cum Turcis pacem, capite plectitur.

cum à pluribus retro sæculis in ea peninsula liberi & indomiti regnassent. Nec minus enituit observantia Amuratis erga Stephanum Regem in rebus Vngaricis, nam licet totam Vngariam bello premeret eo tempore, Transilvaniæ tamen Regi Stephano subjectæ pepecit. Et cum Sigismundum novum Transilvaniæ Principem filium fratris Regis Stephani majori tributo onerare proposuisset, minaci istius Legatione deterritus quievit. Ipse tamen Stephanus Rex, ut erat gloriæ suæ propagandæ cupidus, & fortitudinis propriæ conscius, agirabat animo bellum contra hunc hostem nominis Christiani suscipiendum,& sensim vires tantis conatibus pares conquirebat. Et cum potentia Turcici Imperii major sit,quam ut ab uno quantumvis opibus & armis præstante Principe Christiano superari possit, advocabantur in societatem belli istius alii Principes, opera Sixti V. Papæ, qui præcipuum nervum ad hoc subministrare volebat, maximamque spem de hujusmodi consilii felici exitu conceperat. Nec solum Sixto V. PP. sed toti Christiano Orbi admirationi erat virtus illius Principis: unde tanto magis studia quoque Polonorum sibi devinxerat, quod inter laudes ejus,nomen quoque istius gentis ac armorum celebritas in ore omnium resonabat. Successionem in Regno Poloniæ ad suos Battoreos haud dubie traduxisset, authoritate, rerum præclare gestarum gloria, beneficiorum in bene meritos æqua distributione, mancipatos pene omnium Nobiliorum jam tenens animos. Sed cum Comitia Generalia ad tantam rem perficiendam indixisset, 13 die mensis Decembris, Anni Christi, Millesimi, Quingentesimi, Octuagesimi sexti, inopinato Epilepsiæ morbo imprudentia medici neglecto, intra paucos dies est extinctus Grodnæ, summo sui desiderio apud omnes relicto.

Tauricam Turca in Provinciam redigit. 1584.

Stephani Regis authoritas apud Turcam.

Sixtus V. PP. ad bellum contra Turcam apparari curabat.

Stephanus Rex obiit Grodnæ 1586, 13 Decembris.

Hic finiunt Miscella ævi præcedentis tempora Regni Divi Sigismundi III. *inchoata Anno Christi*, 1587. *ut sequuntur.*

Annus Christi, 1587.

DEfuncto Rege Stephano, gravi motu concussa ingemuit Polonia; discordiæ enim inter Proceres, quæ jam resedisse videbantur, quasi redivivæ, novo licentiæ Interregni stimulo exagitatæ, gravius exarserunt, & dum singuli studia populorum in suas partes traherent, rumpere Rempublicam conabantur. Sed opportune sub ipsum tempus sparsæ famæ de morte Regis Stephani, Comitia singularia, quæ Comitia Generalia antecedere solent, in Terris quæque suis celebrabantur. Vnde Equestris Ordo tali occasione congregatus, statim concordibus consiliis securitatem quisque Territorio suo à vi repentina stabilivit. Ejus autem constituendæ ratio ea esse solet, quod in singulis Palatinatibus; præsertim ad confinia suspectæ vicinitatis, collocantur præsidia militum stipendiariorum cum Ducibus solertioribus, qui ad omnes periculorum rumores invigilent. Statuuntur etiam pœnæ severiores contra grassatores viarum, contra eos qui aliquem lædere, vel violenter invadere, aut bonis spoliare tunc auderent, & instituuntur Iudices extra ordinem cum summa potestate vitæ & necis pro vindicanda sola tranquillitate Interregni: quo ad alias vero forenses lites, justitium usque ad Electionem novi Regis servatur. Præcipua vero rerum agendarum authoritas tempore Interregni est penes Archiepiscopum Gnesnensem, qui est Primas Regni & Princeps Senatus, & vicem Regis gerit eo tempore; ille excipit & expedit Legationes ab exteris venientes extra Comitiorum tempus; sub Comitiis autem si veniant, in consessu totius Senatus audiuntur, & ex sententia Senatus responsum recipiunt ab Archiepiscopo,

Interregnum Polonicum post mortem Stephani Regis turbavit.

Poloni securitatem Regno Provident sub Interregno.

Archiep. Gnesnen. Primatis Regni Poloniæ authoritas summa.

ſcopo, qui & dirigit conſilia omnia Reipub. ac illius muneris eſt convocare Senatum, indicere Conventus Equeſtri Ordini, & proponere deliberanda. A.C. 1587.

Secundo loco æque vivente Rege atque Interregni tempore eminet Mariſchalli ſupremi Regni poteſtas, cujus officii eſt Curiam ſeu locum agendis Comitiis præparare, ſtativa circumquaque Senatoribus & Ordini Equeſtri aſſignare: Legatis etiam ab exteris venientibus diverſoria idem Mariſchallus providet, poteſtatem accedendi Senatum & Legationem expediendi ipſe dat, & venientes ad Senatum Legatos introducit. Ipſe quoque ſententias Senatorum rogat: & ſi quis Senatorum extra ordinem; vel quiſpiam alius ex Equeſtri Ordine in Senatum veniens perorare voluerit, nonniſi petita prius à Mariſchallo dicendi facultate proloquitur. Maxime autem incumbit Mariſchallo cura, ut in loco Conventus ſeu Comitiorum, uti ſub Rege & in Aula Regia, ita & ſub Interregno omnia ſint ſecura, ne tumultus rixæque ullæ excitentur. Unde ille ſolus militem armatum tunc habere poteſt, quem ad excubias locis opportunis diſponit, inſolentiis opponit, cauſas omnes injuriarum in illo Conventus loco exortarum ipſe judicat, delinquentes corrigit, & vitæ neciſque poteſtatem contra crimino ſos exercet. Cæteri vero Magiſtratus, licet vivente Rege ſuas partes in adminiſtranda Repub. habeant, ut Cancellarii, Præfecti ærarii; tamen vacante ſede Regia, omnes eorum officiorum functiones ceſſant, niſi quid ex Senatusconſulto exequi debeant; in reliquo æquali jure cum cæteris Senatoribus cenſentur, in loco ſui gradus in Senatu aſſidentes. Immo olim nullum locum in Senatu habuerunt, niſi etiam dignitatem aliquam Senatoriam, ut Palatinatum vel Caſtellaniam obtinuiſſent. Sed demum cum Magnus Ducatus Lithuaniæ à Rege Auguſto illius Ducatus unico hærede conſentientibus Lithuaniæ Ordinibus, Anno Chriſti, 1569. in Comitiis Generalibus Lublini, adjungeretur Poloniæ Regno, & aſſignaretur talibus Magiſtratibus Lithuanicis locus in Senatu quem in Lithuania habuerant, Polonicis quoque ne viderentur ipſis in hoc inferiores, cum authoritate præcedant, datus fuit locus Senatorius. Separatum autem ſeſſionis Ordinem iſti Magiſtratus in Senatu faciunt, nempe in extremo Coronæ conſeſſus, quaſi ad clavum Reipublicæ, & loco aptiore ad excipiendum venientia negotia publica, ut quæ tractare muneris eſt ipſorum. Extra Senatum tamen Regi proximiores incedunt, uti conſcii negotiorum, quæ aſſidue obvenire poſſunt: Unde quantumvis inferiores loco inter Senatores cenſeantur, miniſterio tamen frequentiori Regem demerentes, gratia & familiaritate ejus excellunt, & cæteros in obſequium ſuum vel invitos trahunt, cum omnes nonniſi illorum opera & favore, honorum & beneficiorum gradus à Rege obtinere poſſint. Quinimo & ipſum Magiſtratus nomen, ſi non locum, certe titulum ſpecioſiorem in aliquibus præfert, ut in Mariſchallo & Cancellario ſupremo, quibus à Rege datur titulus *Illuſtris*, qualis nulli Senatorum præterquam Caſtellano Cracovienſi primo ſæcularium Senatori conceditur: nec pauci dignitates majores Senatorias dimittunt, ut aliquem ex iſtis Magiſtratibus obtineant, cum ſimul retineri non poſſint, præter Epiſcopias minores, ſi muneri Cancellarii ſeu Procancellarii jungantur. Sed hoc ſit parergon: redeamus ad moderatorem Interregni Archiepiſcopum, qui tunc erat Staniſlaus Karnkowski, vir ingenio & facundia vulgari promptus, actione vehementis, & moris patrii tenax.

Mariſchalli Regni Polon. poteſtas.

Magiſtratuum Senatoriorum in Polonia præeminentia.

Is itaque non multò poſt obitum Regis Stephani indixerat Senatui & Equeſtri Ordini ad menſem Martium, A. C. 1587. Conventum Varſaviæ, in quo deliberaretur de loco & tempore Electionis novi Regis, & de conſcribendo edicto, pro ſervanda interim mutua concordia & tranquillitate, paceque publica. Ac facilè convenit inter Ordines de tempore & loco Electionis, ei enim expedien-

Comitia in Polonia indicta pro decernenda Electione.

A.C. 1587. dæ Varſaviæ, concordibus omnium votis præſtitutus fuit dies ultimus menſis Iunii, ejuſdem Anni 1587. Sed deliberationem circa formulam edicti pacis Interregni multum diuque diſtinuit hæreticorum contentio. Iſti enim cum ab initiis introductæ in Poloniam Religionis Catholicæ, legibus vetarentur conſiſtere in hoc Regno, & poſtea lege Comitiorum Corcinenſium damnarentur ad pœnas ſeveriores, nempe publicationis bonorum, mortis, notæ infamiæ, & exilii perpetui: aucti tamen numero & potentia, ac uſi diſſolute ſub Interregnis diſciplinæ domeſticæ occaſione illas leges antiquari, & impunitatem hæreſim in Regno profitentibus concedi, non prece, ſed minis ac armorum ſeditioſorum oſtentatione urgebant, primum ſub Interregno poſt obitum Sigiſ. Auguſti Regis, ubi multitudine prævalentes, cum inſuper Catholicos ſæculares conſanguinitatibus, neceſſitudinibuſque diverſis ſibi devinctos, & (ut natura fert ſæcularium) infenſiores Eccleſiaſticis, in ſuas partes traxiſſent, facile libertatem Religionis ſuæ (*Fœderationem vulgo vocant*) hujuſmodi edicto pacis Interregni approbari fecerunt, repugnantibus Eccleſiaſticis, præter Franciſcum Krasinski Epiſc. Crac. qui ſolus illi fœderationi ſubſcripſerat, inductus precibus & perſuaſionibus Catholicorum ſæcularium, ut ipſius Apologia, ad Legationem acerbiorem Collegii Cathedralis Crac. excuſat. Eò enim res devenerat, quod Collegium illud ſeceſſionem propterea minabatur; ſed tamen non ultra verborum querelas proceſſit. Nec multo poſt Henrici Regis diſceſſum vacante Regno, iterum hæretici fruſtra omnibus in adverſum adnitentibus Eccleſiaſticis, eandem fœderationem ab Ordinibus confirmari procurarunt, & æque ut Henrico Regi, Stephano quoque in formula ipſius jurisjurandi approbandam obtruſerant, ſub tali verborum ſenſu: *Pacem inter diſſidentes de Religione tuebor, nec quempiam offendi opprimique cauſa Religionis permittam.* Demum vero ſub hoc Interregno poſt Regem Stephanum, licet jam numero & potentia Catholicorum partes prævalerent, tamen quia Catholici ſæculares oſcitantius agerent, & omnem curam Religionis rejicerent in Eccleſiaſticos, (plerique optabant ut Eccleſiaſtici tali via in ordinem redigerentur) hæretici tanto majori fervore pro ſtabilienda libertate ſua certarunt. Nec minus conflictatum fuit in illo Conventu propter diſſidia inter Ioannem Zamoyski Regni Cancellarium, & Zborovios pridem enata: Iſti enim affinitatibus & clientelis innumeris potentes, aliis inſuper quotquot erant Senatorii & Equeſtris Ordinis Zamoyſcio infenſi, in ſuam ſocietatem adſcitis, omnium reliquorum odia in eum concitabant. Et cum primis militari Præfectura eum (ut qua maximè formidoloſus erat) ſub tempus Interregni exauthorari, vireſque ipſius ea ratione imminui, & authoritatem deprimi volebant. Ac præcipuus conſiliorum hujuſmodi moderator fuit Staniſlaus Comes à Gorká Palatinus Poſnanien. gibbo deformis, alioquin magnanimus & mire ſolers in aucupando favore populi, quem non tantum humanitate comitateque morum, ſed & profuſa liberalitate demerebatur, præſertim epularum continuo & luxurioſo apparatu, ut vulgo publica convivantium officina, & magiſtra ſymphoſiorum Aula ipſius reputaretur. Nec impares tantæ munificentiæ ipſi aderant facultates, ingentem enim vim opum, & innumeras opulentiſſimorum caſtrorum & prædiorum poſſeſſiones conquiſierant majores ipſius: præcipue Vriel, qui inter privatas tenuioris patrimonii ſui curas, tandem inopinatam nuptiarum felicitatem adeptus, circa A. C. 1480. ſub Caſimiro III. Rege Poloniæ majores ſpes ſequi cœpit. Adjutus enim ſoceri divitiis, publica Regis & Reipub. munia tractavit, & in eis dexteritate ſua ſingulari probata, Præfecturam Generalem majoris Poloniæ, ac etiam Palatinatum Poſnanień. conſequutus fuit. Demum ſocero & ſocru, nec multo poſt uxore ſua defuncta, ex qua duos filios, ſuſceperat, renuntiata in filium Præfectura Majoris Poloniæ; & habitu

Religionum contrariarum Catholicæ libertas ſub Interregnis ſtabilita.

Zborovierum factio contra Zamoyſcium.

Gorcanus Comes popularitate præſtabat.

Gorcanorum Comitum ſplendoris initia.

A. C. 1587.

bitu militari deposito factus Sacerdos, Episcopatum Posnanien. obtinuit, remque suam tanto magis auxit. Filii quoque & Nepotes ipsius eandem artem ditescendi feliciter coluerunt, nempe connubiis amplas hæreditates acquirendo; & post connubia Episcopatus pinguiores adeundo, ac ne dum uno sæculo elapso, in tantum prosapiæ suæ patrimonium dilatarunt, quod hucusque licet plures locupletissimi in hoc Regno (nempe qui legiones alere possunt, ut alibi diximus) numerentur, nullus tamen Gorcanorum opulentiam æquavit; sed totum hoc una cum ultimo stirpis istius Stanislao, à quo sermo incœpit in brevi corruit, ac maledicta Psalmi Davidici Centesimi octavi, quæ Unel posteris suis, si quando fidem Catholicam desererent, moriens imprecatus fuerat, omnia ad literam in hæreditate ejusdem Stanislai completa sunt, quæ singula longum esset recensere. Is itaq; Stanislaus Comes à Gorká in illo Conventu Varsaviæ, Zborovianas partes maximè promovebat, & cum potentia, asseclarumque numero (Zamoysciani tunc pauci adfuerunt) præstaret, facilè evicit, effecitque ut fuerit decretum, (pro abroganda sub tempus Interregni militari potestate Zamoyscii) quod nonnisi authoritate ejusdem Conventus conscribendus esset miles, & illius imperium cum cura confinium Russiæ (quæ Zamoyscio pro officio Præfecturæ militaris incumbebat) Nicolao Herburt, ac diversis aliis Zborovianarum partium asseclis, præsertim Iazlowiecio Castri Cameneceñ. custodia committeretur: Quodq; Christopherus Zborowski exul à Rege Stephano proscriptus, ad Comitia Electionis Regis proxima liberè cum spe restitutionis suæ ab exilio posset venire. Dissentientes quoq; in Religione post longas altercationes obtinuerunt, ut in edicto pacis Interregni publico, securitas ipsorum Religionibus fuerit data, frustra repugnantibus Ecclesiasticis, contra quos tali edicto subscribere renuentes, Equestres omnes commori æque Catholici atq; Hæretici, pacem publicam per ipsos turbatam iri querebantur, nisi edicto illi fœderiq; istius Conventus subscriberent. Et cum Archiep. Gnesneñ. occasione morbi quem graviorem contraxerat, è Conventu se subtraxisset, cumq; sequutus Vladislavieñ. Episcopus Hieron. Roztazewski insalutatis reliquis abiisset, totum concertationis negotium Demetrio Sulikowski Archiep. Leopol. & Laurentio Goslicki Episcopo Camenecensi sustinendum reliquerunt. Ac tandem cum culpa omnis disturbati Conventus nonnisi in Ecclesiasticos redundatura videretur, si ob secessionē ipsorum & subscriptionem denegatam rebus infectis fuisset solutus, vel si sæculares soli sancivissent leges pacis, ab eis Ecclesiasticos excludi oportuisset, in eo res stetit, quod Laurentius Goslicki subscripsit Actis illius Conventus adjecta cautione (*pro bono pacis*) nempe quod aliter pax communis eo tempore constare non posset, & nullos magis quā Ecclesiasticos status Reip. distracto eo Conventu confusus affecisset: contradictione enim sua prorsus excidissent à beneficio pacis provisæ illo edicto, in quo apponi solent hæc verba: *Quæ omnia sub fide, honore, conscientiis, servanda invicem promittimus: & si quis istis contravenire, & pacem publicam turbare ausus fuerit, contra talem omnes consurgemus in ejus destructionem.* Non deerant tamen qui prudens illud in necessitate consiliū carperent, & ipsum Goslicium, alioquin virum in Religione Catholica propugnanda (ut sæpius doctrina & eloquentia potens, impugnatores Ecclesiasticorum fortiter in Conventibus publicis represserat) probatissimum, etiam apud Sedem Apostolicam traducere, ac conniventiæ cū hæreticis insimulare non vererentur, quo postea in assequendo majori Episcopatu Romæ, non parum ipsi fuit negotii facessitum: Archiep. autem Leopol. Sulikovius, & ipse eruditione morumque gravitate insignis tum redierat Româ, perfunctus Legatione à Rege Stephano ad Sixtum V. Papam, & suæ Legationis in illo Conventus consessu recensuit seriē. Sed cum in ea & in responsis Papæ, nonnisi laudes Stephani Regis resonarent, omnium pene (nempe partium Zboroviorum

Gorcanorum Comitum Familia extincta.

Zamoyscio Præfecturam militarem sub Interregni tempus æmuli abrogari volunt.

Goslicius Episcopus Camenecensis subscribit fœdus libertatis hæresi.

Goslicius vir doctus.

Stephani

A. C. 1587. Stephani nomini infensorum) aversas aures à sua oratione invenit. Nec alia in illo Conventu audiebantur, præter jactationes in defunctum Regem Srephanum variorum convitiorum, & maledictorum in Zamoyscium.

Comitia pro Electione Regis Polon. indicuntur ad Iunium Vars.

Dies tamen Electionis novi Regis ad finem proximi mensis Iunii concordibus suffragiis fuit indicta. Ad quam omnes penè Proceres, & Equestris Ordinis ingens turba convenit. Partium autem Duces, etiam militaribus turmis, & bellico apparatu instructi adfuerunt. Et quidem Gorcani cum Zboroviis aliisque eorum asseclis conjuncti, prope decem millia armatorum habebant, inter quos non paucæ cohortes externo constabant milite: solus Christophorus Zborowski quingentos adduxerat Gallos, Germanis permixtos stipendiarios, eosque exercitatissimos. Zamoyscius autem numero militum fere inferior, sed eo fortior advenerat, quòd totum robur militiæ Regni aderat in ejus comitatu: omnes enim veterani, qui cum Stephano Rege militarant, eum sequebantur, atque una peditatus Stephani Regis Vngaricus selectissimus. Et cum primis artis & disciplinæ militaris exercitus Zamoyscii gnarus stationem suam in modum castrorum munierat, ducto circum vallo & fossa apud villas Powaski & Folwárki, duobus à Varsavia passuum millibus distantes, ubi in proximo quoque fuit designatus circus sessionis, sive locus consessus Comitiorum celebrandorum. Inchoatis autem Comitiis Electionis Regis, ante omnia laborarunt Senatores neutrarum partium, ut Zboroviani cum Zamoyscio aliqua ratione reconciliarentur: sed cum elatiores illorum animi nullum concordiæ modum admitterent, ita statuerunt, ut nullus eorum armatus ad consessum publicum veniret, & ne uterque eodem tempore, sed alterni accederent. Quod tamen paucis diebus fuit observatum: nam in ipso initio Comitiorum contentione excitata de Actis Convocationis præteritæ circa Præfecturam militarem, & modum colligendi regendique milites, quæ non tantum Zamoyscian, sed & Senatus universus, ac maturior quisque abrogari volebat, nempe Comitis Gorkani, ejusque asseclatorum arbitrio composita, plurimaque mori antiquo contraria, Zboroviani ea ferocius propugnantes, multitudine armatorum stipati, Comitia frequentare cœperunt. Et demum cum in concessu illo Ordinum omnium generali nil ex sententia sua agi viderent, secessionem fecerunt disturbatis Comitiis tumultu gravi, in quo plurimi fuerunt periclitati, & Venceslaus Wasowicz vir nobilis, ac ex familiaribus Episcopi Vladislavieñ. unus Sacerdos percussus jaculo bombardæ interiit. Statim autem secessione facta, alium locum Zboroviani celebrandis Comitiis sibi delegerunt, & declamantes quasi libertas status Equestris in consessu illo primo opprimeretur, omnes Nobiles ad suas partes attrahere conabantur. Denuntiarunt *Rokoss* vulgatum nomen: (est gentis Tessera, qua audita omnis qui censetur juris & status Nobilis, licet sit alligatus obsequio alicujus Principis vel Nobilis, relicto eo, ad communem concurrentis Nobilitatis cœtum venire pœnis gravioribus obligatur.)

Gorcanus Comes una cum Zboroviis armati, venerunt ad Comitia Electionis Regis.

Zamoyscium omnes veterani milites sequuntur.

Nec parum commoverat Tessera illa universos, nisi Stanislaus Karnkovius Primas, convocato Senatu & Ordinibus, consessum illum primum Comitiorum instaurasset, in quo exinde congregabantur omnes, præter illos qui affinitatibus vel clientelis Comiti Gorcano & Zborovianis singulariter erant devincti: Lithuani etiam ultra flumen Vistulam (junctam tunc ponte extructo à Iagelloniis inter Europæa admirabiliora opera celebrata, qui A. C. 1603. impulsu glaciei hyemalis in una tantum fornice, ut facili impendio refici potuisset, perfractus, ad usum arcis Varsaviæ fuit succisus, quasi solidior muro seu lapide secto esset ædificandus) ad villam *Kámién* positis castris, ibi consilia sua agitabant. Et ita tripartita Repub. omnia in summo interitus discrimine pendebant: nec habebatur ratio, aliqua salubrioris in Electione Regis consilii, sed quisque adnirebatur,

Comitiorum consessus instauratur per Primatem.

batur, ut eligeretur non ille quem de Repub. esse bene meritum, & nomini Polono ampliando idoneum judicaret: verum quem sibi benevolum & æmulo suo infensum fore certò sciret. Invidentiæ autem vitio invicem exercendo populi isti, maxime circa Electionem Regis sui adeo indulgent, quod propterea dignitatem Regalem, qua nulla uspiam est sublimior, malunt transferre ad alienigenas, & nomini Polono forte iniquiores, posthabitis (non sine ignominia sua) generis & sanguinis sui viris Imperio paribus, ut nunquam in ista gente desunt: Omnino naturæ & rectæ rationis sensum exuunt, immo & Divinæ legis, ac Civilium, politicarumque disciplinarum universa instituta in hoc evertunt, cum & lex Divina *Deut. c. 17.* disertis verbis alienigenam Regem eligi prohibeat. Ecclesiasticus vero clare monet: *Admitte ad te alienigenam, & subvertet te.* Ac concordibus sententiis omnes Politiæ conclamant diversarum nationum ingenia difficile convenire, & ex morum diversitate factorum discordiam promanare, atque communiter externos nullo amore in Remp. duci, sed quod sibi commodum est facere, & prædam in suum sinum conferre, hocque unicum maximè curare, ut accepta libera Regna, suis prosapiis hæreditaria faciant, vel earum robur in fulciendis propriis patrimoniis enervent; uti Vngariæ ac Boëmiæ liberrima Regna, tales Domini nostro sæculo in servitutem hæreditariæ successionis suæ redegerunt, & Hispaniarum potentissimarum invictum robur immensis earum opibus & armis ad bella sua distractis nimium labefactarunt. In Principe etiam præcipue requiri nemo negabit, ut Remp. norit, nec protinus ejus statum, ad alienæ sibi congenitæ & cognitæ normam immutet. Et pro Colophone libet hic apponere verba Philippi Cominæi, rationum Politici status investigatoris solertissimi. *Vix ulla est* (inquit ille) *natio, quæ ferat Imperium peregrinum: Galli certè non ferrent, & ubicunq; populus est aliqua mediocri potentia, videmus eum ferè ab indigenis gubernari:* Et post pauca: *Nam etiam ut Princeps aliquis externus bene rem gerat, & commode gubernet, tamen quia moribus & genio differt, nec eam erga populum repræsentare potest benevolentiam, ac si esset indigena, facile oriuntur dissensionum occasiones. Itaque fit, ut ille quo Principatum ad se delatum, suasque fortunas tueatur, aliunde milites & copias adducat; eorumque se præsidiis muniat, qui beneficiis deinde singulariter ab eo & honoribus aucti magnam multitudinis invidiam & odium in se concitant;* hæc ille. Infinitum esset recensere singula, non solum ex arcanis Politicæ disciplinæ, sed ex rerum usu à sæculis continuis experimentis sagacissimorum ingeniorum collecta argumenta, quibus concludunt cuilibet Reipub. infaustum & noxium esse alienigenæ Principis Dominatum. Ac nonnisi istis edocti æq; Christiani, & cultiores moribus populi, ac etiam barbari, proprii sanguinis & gentis (ut facile videre licet) habent Principes: soli Poloni contra naturalem ad sanguinem propriũ propensionem, & contra communem omnibus gentibus opinionem, non tantum alienigenam exclusis nativis ad Regnum admittunt, sed quibuslibet sine discrimine petendã eam dignitatem exponunt, ut etiam Tartari Principis ambientis hoc Regnum Legati in Comitiis Electionis Regis Henrici fuerint admissi & auditi. In hac autem Electione præcipui celebrabantur Candidati, Maxim. Archidux Austriæ, frater Imp. Rudolphi II. cujus causam agebat Annibal de Capua, Nuntius Papæ, & Stanisl. Pawlowski, Episc. Olomucen. Imperatoris Legatus Aderant & Legati Ioan. Sueciæ Regis pro Sigismundo ipsius ex Cathetina viduæ Annæ Reginæ Pol. sorore filio. & alii Legati Magni Ducis Moschoviæ Theodori Odonowic: Bathoreorum Nuntii spectatores magis quam competitores præseferebant, quod repeterent derelictam suppellectilem post Regem Steph. suis hæris debitam. In tali itaq; competitorum ambitu, studia Ordinum distracta hærebant. Sed maxime inclinabant primum ad Moschorum Ducem, ut qui genere Slavonico & habitu similis, nec idiomate linguæ multum differens à Polonis,

A.C. 1587.

Poloni ex odio & invidia mutuo malunt alienigenæ deferre Regnum quam indigenæ.

Princeps alienigena non potest Remp. recte gubernare.

Candidati præcipui ad Regnum Poloniæ.

A.C. 1587. Polonis, ampliare Regnum Pol. adjuncto illi Moschoviæ Imperio, promittebat. Et non pauci prudentiores suspirabant *Piastum*, nempe ex gente Polona aliquem eligendum: hoc enim nomine vulgari designari solet ex gente propria Candidatus, eo quòd priscis temporibus cum pro eligendo Rege decertarent Poloni, Principibus diversis. Optimatibusque postpositis, elegerunt nomine *Piastum*, è media plebe virum, sub cujus stirpis bene auspicato Imperio, res Polona annis (si credimus Ludovico Decio, antiquitatum Polonicarum Scriptori, qui Piasti tempora refert ad Iuliani Cæsaris Imperium, sub A. C. 363.) prope mille floruit, nempe ad Ludovicum Vngariæ Regem, qui natus ex Elisabetha Casimiri Magni Vladislai Loctici filii sorore, eo defuncto A. C. 1370. 5. Novemb. assumptus fuit ad hoc Regnum, A. C. 1371. idque posthabitis Ducibus Masoviæ agnatis ejusdem Casimiri ejusque Nepote ex filia Stetini Duce, tum & filiabus (Istis injuriosius impingebat vitium nativitatis Elizabetha, ut eis ita exclusis à successione Regni; ipsamet cum filio suo Ludovico regnaret) Anna post modum Vilhelmo Comiti Ciliæ, & Heduigi Duci Romero in Vngaria, nuptis. Extincto vero Ludovico itidem sine prole mascula, A. C. 1382. 13. Septemb. Tirnaviæ in Vngaria, iterum Regnum hoc transivit ad externum Vladislaum Iagiello, cum Heduigi filia Ludovici natu minore, (nam majorem acceperat sibi uxorem Sigism. postea factus Imperator Rom. à Polonis pertæsis absentiæ Ludovici in Vngaria continuo degentis spretus, eo quòd in Polonia residere non posset) qui quarto anno Interregni ea desponsata A. C. 1386. 18. Febr. fuit inauguratus Rex Poloniæ, ut videri potest apud *Cromerum lib: 13.* & apud *Miechovium lib: 4. cap: 38.* Alteruter autem ex istis eligeretur, magnorum incrementorum isti Reipub. spes non dubia affulgebat; sed hanc commodi publici occasionem turbarunt Civium discordiæ, quæ exarserant in tantum, ut instructâ utrinque acie, pene concurrerint aliquoties, nisi Primas & graviores ex Senatu inter arma & signa infesta obequitantes, & precibus cum lachrymis per salutem Patriæ Duces partium obtestantes, prælium diremissent. Nuntius autem Apostolicus Annibal Capuanus, claudus licet pede, ascendebat turrim Templi Majoris Varsavien. quæ erat excelsior, ut inde spectaret (uti certò sperabat) pugnaturos, nempe fax præcipua & incentor malorum; partes enim Gorcanorum & Zborovianorum (licet essent Hæretici) tuebatur, eorumque pro Austriacis largitionibus immensis & promissis liberalioribus suffragia obligata habens, violentiora ubique suggerebat consilia, quo dissipati armorum tumultu Regni Ordines, Regem quem volebant nominare non valerent, vel metu ad Gorcanorum & Zborovianorum partes traherentur, ubi solus Maximilianus Austriacus nominationis prærogativam obtineret. Nullus tamen eo transibat, immo multi qui quousque Gorcanus & Zboroviani Moschorum Ducem (quo plures ad se allicerent) se nominaturos simulatunt, illis partibus adhæserant, ut primum Maximiliano ibi suffragia comparari senserunt, retrocedebant. Suspectum enim est Polonis nomen Germanorum, ut qui natura Vatinianum odium erga gentem Slavonam gerunt, ejusque vastissimas Pomeraniæ Provincias ad Albim fluvium (ut etiam Germanici Historici testantur, & plurima loca cognomina idiomatis Slavonici ibi adhuc retinent) usque protensas, olim ademerunt, & recenter Austriaci istius gentis Regnum Boëmorum liberum acceptum, in turpem servitutem absoluti hæreditariique Dominatus contra fidem datam induxerunt. Regnum quoque Vngariæ libera Electione Reges sibi adscire consuetum, ut pedem eò intulerunt, perpetua hæreditate familiæ suæ mancipare contendunt; eandemque calamitatem libertatibus suis Poloni ab ipsis metuentes, omne cum ipsis circa Regis Electionem consortium devitant. Et quidem palam prudentior quisque

Piastum e medio plebe olim elegerunt Poloni sibi Regem, qui cum suis posteris regnavit ad 1370.

Maximiliani partes nitebantur suffragiis hæreticorum.

Polonis dominatus Austriacorum suspectus.

quisque obtestabatur Germanorum Regem eligi non debere. Vnde & Archiepiscopus Gnesnen. Primas, cum ejus mentem exploraturi Zboroviani in privato colloquio interrogassent, quemnam Regem eligendum desideraret, & necdum deliberatum haberet quem eligi vellet, pro communi tamen populi inclinatione respondit, se cum Rege Germano domum redire nolle: subjungente tamen altero, nunquid & Suecum pro Germano intelligeret, replicavit hunc quidem maternum genus ex Polonis ducere, & Suecos diversam gentem esse.

A.C. 1587.

In altera etiam parte quæ contra Austriacum stabat, non satis conveniebant Proceres: Moscho enim & Piasto jam seposito, recens fortitudinis, meritorum, & in plurimos benefactorum memoria Stephani Regis satis permovebat, ne Batorii excluderentur, cum & more antiquo fuerit receptum, quantumvis libere Rex eligeretur, Regi defuncto proximos sanguine, & præsertim ejus fratris filios non præteriri. Sed Anna Regina fortius instabat pro sororis suæ & Sueciæ Regis filio Sigismundo, adjuta non solum opera clientum & beneficiariorum suorum, quorum numerus tam in Senatorio quam in Equestri statu erat ingens, sed etiam Iagellonii sanguinis majestate. Ejus enim observantiam summam in istis populis vigere, præcipuamque rationem illius haberi, omnibus anteactis Interregnis ipsamet Regina in persona sua fuit experta. Et quod potissimum promptam offerebat pecuniam in stipendia militum conducendorum pro reprimendo æmulo Austriaeo, quem vel invitis Regni Ordinibus Zboroviani obtrudere decreverant. Promittebantur etiam in augmentum & ornamentum Reipub. à Sueciеis Legatis sat specioso si fuisset præstita: offerebant restitutionem Estoniæ, quam Sueciæ Reges à Livonia bello tunc Moschico implicita avulsisse, alio loco meminimus, quodque Sigismundus Regnum adeptus, quinque Arces seu propugnacula in finibus Poloniæ & Lithuaniæ omni armatura instructa, sumptu suo ædificaturus esset, classem maritimam pro defensione maris Baltici comparare deberet; machinas bellicas in Livonia sub Moscho interceptas restitueret: summas pecuniarias in Regno Neapolitano obligatas quondam Reginæ Bonæ, & hæreditate ad suam matrem Catherinam devolutas, Reipublicæ dono applicaret. Nec dubie innuebant credulis, eum magnam vim auri & argenti in Poloniam invecturum, quo debita & onera Reipublicæ sublevarentur, & præsertim impensæ istius Interregni resarciri possent. Defatigati itaque molestioribus & tam diuturnis concertationibus Ordinum animi, in Sigismundi partes inclinare cœperunt: nec tamen prætermissum fuit quidquam, quo & Gorcani & Zboroviani ad concordiam communem reduci possent. Nam priusquam ad suffragia palam enuntianda deveniretur, diversa colloquia graviorum Senatorum cum illis sunt habita. Zamoyscius quoque Cancellarius uti à primo Comitiorum initio se in potestate Senatus futurum declaraverat, omnia ejus arbitrio permittebat, quæ ex sua parte ad conciliandam in Republica unanimitatem concedere vel perficere deberet. Commeabat illud isthuc assidue Archiepiscopus Primas concordiam suadens.

Polonorum mos antiquus in colendo sanguine Regio.

Iagellonia stirpis observantia summa.

Sigismundi Legati promittunt multa Polonis.

Poloniæ Procerum studia in conciliando mutua concordia pro eligendo Rege.

Et cum jam Maximiliano apertius adversaretur, eum invitum ad partes suas traducere Zboroviani conati, subornaverant navim, qua demissa secundis Vistulæ aquis prope Cœnobium Bernardinorum, ubi ipse degebat, eum abducerent. Sed Zamoyscius, ut erat sagacissimus explorator consiliorum adversariorum, re cognita misso propere cum Stanislao Pækoslawski Præfecto Sendomiriensi, firmo præsidio munivit illud Monasterium, & deinde transire fecit Archiepiscopum ad tutius in Arce Regia hospitium. Lithuani autem vix sibi constabant: Cardinalis enim Radziwil cum sua prosapia (quæ ab Austriacis insigne Principatus Imperii obtinuerat, & illis obstrictior propterea fuit) Maximilianum volebat:

Zborovii Primatem capere volunt.

A.C. 1587. bat: Chodkievicii Zboroviis conjunctiores erant, & cæteri dubii quem sequerentur, petebant dissolvi Comitia & alia indici omine feliciore celebranda; magis tamen, nempe Senatores inclinabant ad Sigismundum ducentem genus maternum ex stirpe Lithuanica Iagellonica, & Equestres Lithuani ad Theodorum Moscoviæ Ducem, Maximilianum prorsus recusantes. Et tandem cum in conciliandis istis dissentientibus voluntatibus, nil intentatum superesset, & trahi diutius Electio absque periculo Reipub. non posset, indignumque videretur, si paucorum obstinatio consensum universorum deberet remorari, suffragiorum collatione rem terminandam decernunt; dieque nona mensis Augusti convenerunt omnes in circo quem nigrum vocitabant, inde quod eò convenire soliti atrati omnes ob mortem Stephani Regis incederent. Senatus aderat frequens, nam & à Zborovianis redierant plerique contumeliosius à Gorcano habiti: Equestris autem Ordinis per campos in Tribus & Palatinatus distincta agmina stabant numerosa: Ac præmisso sententiarum calculo, Archiepiscopus Gnesnensis Primas, pauca præfarus in laudem Sigismundi, eum Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lithuaniæ nominavit, legitimeque fuisse electum denuntiavit. Successerunt deinde lætæ acclamationes novo Regi cum festivo sonitu tubarum & bombardarum: & soluto consessu processerunt omnes ad Templum majus Varsaviense, ibique Hymnum gratiarum, præcinente Archiepiscopo Primate cantarunt. Expeditus etiam fuit statim Martinus Lesniowolski Castellanus Podlachiæ cum Ioanne Boianowski in Sueciam, ut Sigismundum inde adduceret, & plures Proceres sunt designati, qui illum Dantisci exciperent, die pro eo Coronando Cracoviæ 17 Octobris proximi assignata. Tum Gorcani & Zboroviani, qui eousque compotarionibus magis vacarant, maturare incipiunt, & consessus suos frequentant, contra Electionem Sigismundi, quasi minis extortam, & libertati Nobilis status adversantem declamant, Christopherum Zborowski ab infamiæ & proscriptionis pœna, qua à Stephano Rege fuerat damnatus, immunem à novo Rege habendum fore decernunt, & multa statuunt in forma publici edicti, quibus Electionem Sigismundi infirmarent, populosque ab ejus partibus deterrentes, ad Maximilianum avocarent. Et quamvis Lithuani misso ad eos Ioanne Lebowicz Palatino Trocensi, & Leone Sapiha Vicecancellario Lithuaniæ anxie hortarentur, ne nominarent Regem, quin potius Electionem ad aliud tempus differrent, quod & alteri parti se persuasuros promittebant; tamen ipsi nominationem Regis Maximiliani 12 die ejusdem mensis Augusti, per Iacobum Woroniecki Episcopum Kijoviensem promulgari fecerunt, insequentique die in Templo Bernardinorum in suburbio Varsaviæ (ad Templum majus Civitatis non admissi) laudes DEO pro sua Electione solennes reddebant, Cardinale Radziwilo sacra gratiarum celebrante. Conscripserant etiam conditiones quas Maximilianus juraret, destinaruntque ad eum cum decreto Electionis & pactis per Legatos ipsius stabilitis Episcopum Kijoviensem, Ioannem Zborowski Castellanum Gnesnensem, & Alexandrum Prunski. Sed statim Ordines Regni divulgato edicto, hanc Maximiliani Electionem illegitimam & irritam esse declararunt, & nonnisi ad Electionem Sigismundi vita & facultatibus omnibus suis defendendam, fide sibi invicem data, sese mutuo obligarunt. Lithuani vero utramque Electionem rejiciebant, & oppressam potentiorum armis suffragiorum libertatem nova ac legitima Electione se vindicaturos comminantes, ad propria sunt dilapsi. Non latebat autem Ordines, quod Maximilianistæ suffragiorum numero & favore populi longe inferiores, omnem spem excludendi Sigismundum in Austriaca potentia, & celeritate ad præripiendam Coronam Regiam reponerent,

Sigismundus Rex Poloniæ renuntiatur 9 Aug. 1587.

Zboroviani contradicunt Electioni Sigismundi.

Maximilianus nominatur Rex Poloniæ à paucis.

A. C. 1587. Zamoyscii consilium in praevenienda Cracovia.

rent, & facile sibi omnia ex animo successura crederent, cum viderent Sigismundum ex Suecia longinqua accersendum esse; ac ejus adventum navigatione maris Baltici autumnali (ut proxime instabat) tempore saepe dubia retardatum fore: Maximilianum autem in Moravia Olomucii desidentem, intra paucos dies Cracoviam pervenire, occupateque posse. Unde illi, priusquam dissolverentur Comitia, inito consilio, commiserunt Zamoyscio Cancellario, ut interim donec veniret Sigismundus Rex Electus, curaret ne quid detrimenti Respublica pateretur, injunxeruntque ipsi ut conscriberet exercitum, quantum necessitas praesens postularet, fide data de exolvendis publico aere militi quem conduceret stipendiis, refundendisque omnibus in bellicos apparatus impensis. Quam Provinciam ille uti prompte suscepit, ita & naviter, fortiterque administravit: statim enim Varsavia Cracoviam versus movens, per medias Zborowiorum stationes (in villa Powsin qua iter erat Zamoyscio morabantur) instructo exercitu primo diluculo transivit, & cum somno adhuc post nocturna convivia reperisset sepultos, ut illis socordiam, & in re militari inertiam exprobrarer, apprehensos ipsorum excubitores flagris excipi fecit. In ipso procinctu defecerat ab eo ad Maximilianistas Spytek Iordan, (promissa sibi Praefectura Scepusiensium in confiniis Ungariae Civitatum corruptus) sed non caruit propterea proditionis nota, siquidem jam acceperat à Zamoyscio stipendia militaria, & non multum de illa fraude inultus exultavit; nam mox Velites Zamoyscii celeri cursu deprehensos illius manipulos dissiparunt, licet ipse elapsus adhaeserit nihilominus Maximilianistis. Et quidem exercitus Zamoyscii recta Crocoviam contendit, ipsemet vero cum deflexisset Zamoysciam (fida opera interim usus Nicolai Zebrzydowski Praefecti Arcis Cracoviensis, & Andreae Comitis de Taeczyn Cracoviensis Palatini in munienda, ac in fide Reipub. contra Maximilianum retinenda Civitate Cracovia) non multo post eò quoque advolavit, ut operi justaret.

Iordan deficit à Zamoyscio.

Accidit autem Cracoviam versus è domo sua iter ingressuro, quod inventus studiosa Academiae Zamoyscensis, dum eo die ludicra puerilia exerceret, in campo proximo cepit Aquilam serpentis vivi nexu colligatam, quae bonum omen dedit liberandae Aquilae Poloniae ab astu serpentino, ut in brevi feliciter successit.

Zamoyscii omen faustum de obtinenda victoria.

Sub hoc tempus Gallia novum foetum concepit belli Civilis, quo postea gravissime aestuavit vigenti pene annis. Henricus enim Valesius, nuper ex Poloniae Regno ad Gallicanum post mortem fratris Caroli IX. haereditaria successione translatus, offenderat nimium animos Gallorum Catholicorum, quod impensius favere & consentire haereticis videretur. Unde Guisii & caeteri partium Catholicarum inierant foedus mutuum pro defensione Fidei Catholicae, denominatum *Liga sacra*, ut alio loco attigimus.

Galliae turbarum initia. Henricum III Regem Guisii in suspicionem consensionis cum haereticis adducunt.

Hoc vero anno majora animis conceperunt; cum enim sterilis esset Henricus, nullamque prolem ex uxore Aloysia Claudii Vaudemontii Ducis filia susciperet, nec alius haeres Regni haberetur ex Domo Valesia, sed ejus successio ex lege Salica spectaret Henricum Borbonium Regem Navarrae, qui tunc agebat Ducem haereticorum, (anathemate propterea notatus à Sixto V. Papa) Guisii cum sociis volebant istum excludi à tali successione Regni, & praeferri ipsi Carolum Borbonium Cardinalem ejus Patruum (vel potius ut ipsemet Guisius Regnum obteneret, cum & Cardinalis iste esset effoetus senex.) Quo itaque tantis ausis pares vires conquirerent, traxerunt ad foedus suum Regem Hispanum Philippum II. Ducem Sabaudiae, ac Summum Pontificem, cum quibus conspirarunt ad mutua subsidia pro non recipiendo ad Regnum Galliae haeretico, & pro pellendis Haereticis ex Gallia. Atque hinc processit omnis malorum series,

Valesia stirps cum Henrico III. Rege defecit.

Henricum Navarreum excludere volunt Guisii à successione Regni.

Liga sacra in Gallia adsciscit externos Principes in suam societatem.

A.C. 1587. series, quæ deinde & Cardinalem Borbonium, & Guisios, ac demum ipsum Regem Henricum perdiderunt, ac Henricum Navarreum in consequendo Regno Galliæ multum distinuerunt, ut suis locis prout evenerunt (quo tempori res gestæ respondeant) singula attingemus. Et quod attinet præsentia, Henricus III. Rex exinde Guisiis cœpit esse infensior, ut quos videret nomen suum quasi fidei Catholicæ defendendæ deesset, & hæresi faveret, invisum apud populum reddere, & tali via introductis in Regnum externorum Principum auxiliis nimiam potentiam sibi comparare. Navarreus etiam (ita denominabatur ille priusquam obtinuisset Regnum Galliæ) suum latus peti videns, & sibi injuriose hæreditatem Regni præripi non ferrens, traxit in fœdus defensionis causæ suæ Reginam Angliæ, Ordines Hollandiæ, & Germaniæ Principes, à quibus collecta quinque millia Equitum, & viginti millia peditum, sub Ducibus Roberto Bullioneo, & Fabiano à Dona sub hoc tempus conducebantur in ejus auxilium; & dum ipsemet ad eos excipiendos progreditur, Guisianarum partium exercitum apud Coutrasium deprehensium, commisso prælio profligavit, ubi & Ioieusius Dux illius exercitus, cum multis insignioribus Gallis periit. Illa tamen Germanica subsidia antequam pervenissent ad ipsum, dum per inexplorata loca sine excubiis, ordinibusque solutis veniunt, prope Oppidum Enau, in finibus Lotharingiæ, Guisius Dux incauta oppressit, plurimis cæsis, aliis captis, ut pauci ex tanto numero, iique inermes cum Donavio iterum in Germaniam evaserint.

Henricus Navarreus init fœdus cum Anglia & Germanis. Henricus Navarreus profligat Guisianos apud Coutrasium. Guisii profligant auxilia Germanica Navarrei.

Sed ut Polonica prosequamur, dum expectatur Electus Rex Sigismundus ex Suecia, Conventus Ordinum Regni agebatur Visliciæ, in quo frequens Procerum & Nobilium concursus Electionem Sigismundi probavit, & contra Maximilianum injustum Regni competitorem, ut omnes qui jure nobili censentur arma sumerent, constituit. In Russia tamen Nicolaus Herburt vexillifer Leopoliensis cum sectatoribus Iaslowiecii, & æque in majori Polonia Gorcani populorum studia varie distrahebant. Missæ quoque fuerunt literæ ad Romanum Pontificem, ad Imperatorem Rudolphum, ad Electores Imperii nomine publico à Senatoribus excubantibus Cracoviæ pro Republica cum Zamoyscio, in quibus repræsentata Electionis serie, implorabant, ut paci Christianitatis publicæ consulerent, & Maximilianum nonnisi à seditiosorum, potissimumque decoctorum ac proscriptorum exigua manu Regem acclamatum, à proposito consequendi Regni averterent: Et ad Maximilianum datæ erant literæ, quibus eum iidem Senatores ab ingressu confinium Regni dehortabantur, & Silesiæ Duces admonebant pactorum mutuorum, ne quid hostile per suas ditiones in Poloniam transire permitterent. Sed nihil his permotus Maximilianus, cum exercitu valido, machinis, & omni bellico apparatu instructo in Poloniam ingressus decima sexta mensis Octobris die, viciniores Cracoviæ pagos occupavit, & ipsemet in Monasterio Claræ Tumbæ, uno milliari Germanico à Civitate Cracovia distante, consedit. Et mox datis literis ad Senatores, qui Cracoviæ aderant, ad Collegium Pontificalis Ecclesiæ Cracoviensis, ad Magistratum urbanum, ad Academiam Cracoviensem, requirebat, ut sibi Electo Regi Vrbem & Coronam Regiam traderent, nisi vim armorum suorum experiri mallent. Sed responsum accepit, Sigismundo legitime Electo Regi, insignia Regni servari, & si quid ille hostile tentaret, pari armorum vi repellendum fore. Significabatur interim Sigismundo Regi ut adventum acceleraret: jam enim dies Comitiorum ad eum coronandum assignatus præterierat, & percrebuerat rumor Ioannem Sueciæ Regem ejus Patrem, circa pacta ab ejus Legatis in Electione conclusa dubia multa, præsertim circa restitutionem Estoniæ movere.

Poloni congregati Visliciæ confirmant Electionem Sigismundi. Maximilianistæ partes suas firmant. Poloni Proceres significant exteris Principibus, quod illegitime fuerit electus Maximilianus. Maximilianus per literas admonetur à Polonis ne in Poloniam veniat. Maximil. cum exercitu Cracoviam prope venit 16. Octobr. 1587. Maximil. frustra monet Cracoviam servantes Polonos, ut sibi Civitatem & Coronam tradant.

movere. Ac propterea tardius ex Suecia dimissum Sigismundum, & demum sub finem mensis Septembris in portum Gedanensem invectum adhuc in navi sese continere, dum quæstiones quas Ioannes Rex opponebat cum Polonis qui eum præstolabantur, Gedani disputarentur. Aderant autem ibi Hieronymus Rozrazewski Episcopus Vladislaviensis, Albertus Báránowski Episcopus Præmisliensis, Cancellarius Regni minor, & plerique Palatini ac Castellani, & ex ordine Equestri complures ex præteritis Comitiis Electionis destinati ad excipiendum in illo portu novum Regem. Sed hi cum responderent se in commissis nihil habere de tractando super decretis & stabilitis in Comitiis Electionis Regis, ut quæ in dubium vocari posse nullus suspicaretur, totum negotium restituendæ Estoniæ ad Ordines & Comitia proxima est rejectum, & post longiores altercationes, præstitum fuit à Sigismundo Rege jusjurandum ex formula ab Ordinibus præscripta, redditumque ipsi diploma Electionis Calendis Octobris in Templo Monasterii Olivensis prope Gedanum. Ac post dies octo itineri terrestri necessariis comparandis datos, Cracoviam versus Rex contendit, Comitiis Coronæ suscipiendæ ad diem quindecimam Novembris proximi per literas prorogatis. Quod ubi fuit annuntiatum Cracoviæ, tanto majori alacritate à mœnibus illius Civitatis propulsabatur Maximilianus. Iste enim intellecto Regis Sigismundi adventu, & desperata deditione, toto conatu oppugnationem promovebat, potissimam causæ suæ spem in eo reponens, si priusquam Sigismundus advenisset, Vrbe potiretur. Et primum excursionibus tantum levibus certabatur: & cum Zamoyscius contineret suos in castris, quæ præ suburbio Clepardia posuerat, ac ducto vallo munierat, præcluseratque hosti aditum ab illa parte ad Civitatem, castra hæc fortiter oppugnarunt Maximilianistæ. Et quadam die vallum illorum pene occuparant, sed ipsemet Zamoyscius (castra prope in Clepardia in domo Krzaczek stationem sibi sumpserat; provido satis consilio, ut ad omne periculum ubique præsens adesset) accurrens pugna instaurata eos repressit. Cumque nil proficerent in illis oppugnationibus, in quibus quotidie succumbebant, & cadebant plures, ad dolos conversi, suburbanos *Garbárii* vulgo dictos (qua procul à statione Zamoyscii facilior ad mœnia Vrbis aditus patebat, & remotius à Castris Maximilianicis suspicio fraudis minor erat) ad proditionem solicitarunt, nec alienos ab ea invenerunt, nempe Germanos Germanis addictiores: Germani enim omnes artis coriariæ incolebant illud suburbium, ac impetrarant insidiis locum in domibus illorum suburbanorum Germanorum, ut in eas introducerent duas Legiones peditum, qui portam civitatis *Szewcza* dictam, ab exiguo præsidio tunc custoditam, intempesta nocte occuparent, & signo dato reliquus exercitus perficiendo tanto operi subveniret. Sed Zamoyscius re cognita, & dissimulata tantisper, donec hostiles manipuli ad locum insidiarum in illas domos *Garbariorum* introducerentur; postquam eo sunt ingressi, intercluso omni reditu & aditu, ac supposito igne totum illud suburbium incendit, & una insidiatores illos flammis absumpsit; arsit & Monasterium Carmelitarum S. Mariæ in Arena vocitatum situm in illo suburbio, cum ingentes incendii impetus pulvere sulphureo, quem Maximilianistæ in magna copia eo conduxerant, nimium aucti, à proximis innocuis ædibus cohiberi non possent. Expedierant etiam Maximilianistæ Stanislaum Stádnicki cum valida manu equitatus, qui venientem Sigismundum Regem, obsessis qua transeundum fuit itineribus distineret, vel si daretur opportunitas profligaret. Et cum jam ille una cum sorore sua Anna tanti itineris Comite pervenisset Petricoviam, (Amitam Annam Reginam ibi obviam habuit, & primum salutavit) Stádnicius cum suis turmis eo quoque con-

A.C. 1587.

Sigismundi adventus remoratur dubiis de restituenda Estonia.

Poloni Proceres expectant Gedani adventum Sigismundi.

Estoniæ restitutionis dubium rejicitur ad Comitia.

Sigism. Rex jurat Poloniis Kal. Octobr. 1587. Gedani, & accipit diploma suæ Electionis.

Cracoviam oppugnat Maximilianus Archidux.

Cracoviæ suburbium Garbari exuritur.

Sigismundus Rex in itinere suo distinetur à Maximilianistis.

con-

A.C.1587. contendit, magnumque metum Regio Comitatui incussit, cum in eo exiguum adesset militare præsidium; præsertim equitatus deerat, præter paucas turmas Andreæ Opalinscii Archimarischalli, quæ etiam primo cum hoste congressu retrocesserant pene profligatæ. Vnde capto tutiore consilio Rex Rawam recessit, & ibi collectis majoribus copiis, quas plures Proceres accurrentes ad famam adventus ejus intra paucos dies auxerant, per deflexa, & usque Corcinum prope trajecta Vistula (quo congressum cum Maximilianistis evitaret) progrediebatur.

Maximilianus autem destitutus omni remedio capiendæ Cracoviæ, & judicans, quod Zamoyscius auctis suis viribus adventu Regis, difficilius vinci posset, prævenire; ultimamque belli aleam prælio experiri decrevit. Atque die 25 mensis Novembris in campo, qui inter villam Pramnik, & suburbium Cracoviæ *Biskupie* late patet, aciem instruxit. Zamoyscius quoque non detrectavit pugnam, sed emisso equitatu hastato, in cataphractos robur præcipuum hostis, eos statim fudit, reliquæ etiam turmæ Zamoyscii pugna inita, ubique superiores intra duas horas ex eo campo hostem fugarunt. Machinæ majores bellicæ octo, minores magno numero, & omne instrumentum bellicum in potestatem victorum venit, cum signis militaribus viginti. Nec diutius morandum sibi ratus Maximilianus, ea clade accepta reliquit Cracoviam, converso itinere Czæstochoviam, ubi novas ex Germania copias expectaret. Zamoyscius vero Cracoviæ mansit operiens adventum Sigismundi Regis, nec persequendum tunc putavit Maximilianum, cum crederet sopiendas fore difficultates omnes Coronato Sigismundo, qui securior jam Regni depulso æmulo, via Vielicensi ad Kalendas Decembris venit Cracoviam, & in campo Vistulæ proximo infra Casimiriam à Proceribus & Nobilibus obviis, Laurentio Goslicki Episcopo Camenecense, viro erudito & facundo perorante salutatus fuit; respondítque ipsemet lingua Polonica, quam à matre Polona edoctus probe callebat. Inde transivit pontem instratum Vistulæ, quæ in arcu triumphali ad caput pontis erecto repræsentata gratulabatur Regi, & ipsi soli non alteri aditum ad urbem concedi testabatur. Et prætergressus Casimiriam ac Stradomiam Oppida suburbana Cracoviæ, ubi pervenit ad Civitatis portam *Grocka* denominatam, deflexit in circuitum mœnium Vrbis, eâque transiit ad campum suburbio Clepardiæ adjacentem, ubi explicatas acies spectavit, & ab eis spectabatur, salutabatur, Zamoyscio Duce copiarum singulorum militum merita recensente, & sua signa semper victricia ac periculorum conscia, indeque nimium lacera præsentante. Ad ingressum Clepardiæ stabat congeries armorum & machinarum bellicarum Maximiliano ademptarum, cum præfixo tali titulo:

Maximilianum Archid. Zamoyscius prælio vincit.

Maximilianus Archid. relinquit Cracoviæ oppugnationem.

Sigismundus Rex Cracoviam venit.

Sigismundo III. *Electo Poloniæ & Des. Sueciæ Regi,*
Quòd ejus auspiciis Maximiliani Archiducis Austriæ miles
Victus, magnaque cum cæde, tormentisque ademptis, repulsus sit,
Dux & milites, qui pro dignitate Regia, & libertate Patriæ excubarunt;
Vt de Christianis, partim etiam Civibus mœsti,
Vt vero necessitate ac vi sibi illata, ea superata,
DEO, *victoriæ Authori gratias agentes, posuere.*

Ibidem ab Academia & à Magistratu Vrbis salutatus Rex prope sancti Floriani Templum, arcum tapetibus & picturis ornatum subit; in cujus summitate effigies Stephani Regis ad vivum expressa hoc Epigrammate novum Regem excipiebat:

Proximus en Regni Stephanus Possessor, & idem
Affinis forti dat tibi Sceptra manu.

Sit

A.C. 1587.

Sit virtute parens, qui non est sanguine, sic te
Victorem penna praepete fama feret.

Ac inde per portam S. Floriani Vrbem ipsam ingressus, arcus plures insigni artificio & ornatu in via ad Arcem ducente instructos transivit, in quibus Iagellonum Regum effigies expositae, cum adscriptis eruditis Epigrammatibus visebantur, quorum primum libet referre, alia peti possunt ex divulgatis exemplaribus.

Quos deinceps cernes positos ex ordine Reges,
Clara Iagellonica Sceptra tulêre domus.
Omnes hi sero gratantur Regna Nepoti
Exemploque volunt te eruisse suo.
I felix, imitare tuos, imitando tuorum,
Cunctorum vinces inclyta facta tuis.

Cracovia Civitatis apparatus in excipiendo Rege novo.

Stabat & Aquila in nido unguibus tenens manipulum (nempe insigne stirpis Regis) à pullis suis depascendum praebens, aderantque alia festiva Emblemmata singularis elegantiae & artificii eximii, quae tam augusto nempe obsidionis tempore praeparata, in admirationem spectatores trahebant. Nihil enim ibi defuisse videbatur, quod ad magnificentiam tanti triumphi Vrbs opulentissima & splendidissima quaeque longo labore in pace altissima conferre potuisset. Licet autem dies quindecima Novembris, Comitiis celebrandis assignata praeterierat, tamen Ordines Regni Conventu non soluto, adventum Regis expectabant, & postquam advenerat, salutationi ac congratulationi aliquanto tempore concesso, ad Comitiales consultationes conversi, non prius coronari eum volebant, nisi dubia pactorum Conventorum praesertim de Estonia restituenda componerentur. Difficilis fuit illa controversia, & propter eam pene excidisset Regno Sigismundus, nisi consilia Ordinum Regni de eligendo Rege aliò, nondum pacata Maximilianistarum secessio distraxisset. Eo enim processerat ista disceptatio, quod fuerit responsum Regi, quandoquidem nollet stare pactis conventis, non deberet iniquè ferre, si Ordines ipsius Electione eo ipso irrita facta ad aliam transirent: & pro Rege viceversa replicatum fuit, eum potius Regnum istud relicturum, quam conditioni tali assensurum. Est autem Estonia, ut alias attigimus pars Livoniae, ab origine à gente Sarmatica habitatae, quam cum milites Teutonici Cruciferi denominati invasissent, multoque tempore tenuissent, tandem incolae nativi libertatis avitae cupidi, ipsorum jugum excusserunt, & Regno Poloniae ac Lithuaniae Ducatui, cum quo à primaevo statu erant, sese adjunxerunt. Occupata vero postea Livonia à Moscho, cum eam ut propriam Poloni bello repeterent, & ad eam sibi restituendam Moschum compulissent, interim dum restitutio paratur, Moscho omnia Livoniae uti Poloniae debitae negligente, & Polonis à Sueco foedere pacis sibi tum juncto, nihil tale suspicantibus, iste ex ea detraxit Estoniam. Et quidem Stephanus Rex bello vindicandam decreverat, cum Suecus reddendam differet, missis ultrocitroque Legationibus ut alibi diximus. Iam autem electo in Regem Poloniae haerede Sueciae, quo Regna haec in perpetuum amicitiae nexum coire deberent, talem (actionem repetundarum) occasionem justi belli tollere aequum erat, ne Poloni amissae Provinciae jacturam paterentur, inde quod gratuitò Regnum Sigismundo detulerunt, unde accessionem aliquam potius insignem merito expectabant. Nec aliam Sueci Legati, qui aderant cum Erico Sparre Procancellario Sueciae usurpatae Estoniae causam adferebant, nisi quod Carolus V. & Maximilianus II. Imperatores, tutelam Livoniae Regibus Sueciae aliquando commiserant, cum tamen Imperatores nullum unquam jus in Livoniam, quemadmodum

Comitia Cracoviae pro coronando Rege primùm dubia pactorum cum Sigismundo examinant.

Sigismundi Regis difficultates circa restitutionem Estoniae.

Estonia pars Livoniae.

Estoniam Sueci usurparant.

A. C. 1587. dum neque in Pruſſiam ac Curlandiam haberent, & nonniſi recepto inter Chriſtianos Principes more amice reſtitutionem ejus requirendam, vel denuntiato legitime bello repetendam ipſimet judicaturi fuiſſent, & cum tuendam commendarent, non invadendam jubebant. Nitebantur etiam Suecici Legati (riſu magis digna interpretatione) dubium facere de Eſtonia reſtituenda pactorum articulum, quaſi eſſet indifferens conditione appoſita circumſcriptus, ut cui eſſet adjectum Annæ Reginæ vadimonium cenſus in Regno Neapolis ipſi debiti, ex hæreditate Bonæ Reginæ, eaque conditione non impleta, vadimonii tantum talis eſſet facienda jactura ſponſori, cum tamen vadimonium appoſitum magis obliget ſtringendo æque ſponſorem, non debitorem liberando. Et in eo tandem res ſtetit, ut quæſtio hæc integra maneret, quouſque Sigiſmundus defuncto Patre Ioanne Rege Sueciæ poſſeſſionem Regni Sueciæ adiret. Sed terruit nimium Ordines illam tam repens in ipſis initiis promiſſorum converſio: jamque inde omnes, taciti licet de reliquis illis pactis addubitare cœperant, & Regem novum in implendis muniis ſuis obſirmatiorem futurum ominabantur, non vana conjectura, ut conſequentia docebunt. Non parum etiam fuit ibi decertatum cum diſſidentibus in Religione, qui flagitabant, ut in formula Iurisjurandi Regii apponerentur hæc verba: *pacem diſſidentibus in Religione tuebor*. Et cum Catholici ſæculares Eccleſiaſticos acrius reſiſtentes non juvarent, pervicerunt illi, ut clauſula talis opponeretur. Ac ita demum decretum fuit, ut coronaretur Rex 27. menſis Decembris, feſto Divi Ioannis Euangeliſtæ, quo die ritu ſolenni adhibita unctione ſacra, coronavit eum Staniſlaus Kárnkowski Archiepiſcopus Gneſnenſis Primas Regni, frequenti Senatorum & Equeſtris Ordinis numero Procerum adſtante: Et inſequenti die Senatus omnis ei fidelitatem juravit. Magiſtratus etiam Cracovienſis, in circo Civitatis excitato theatro illum excepit, & jusjurandum fidelitatis ipſi præſtitit. Deinde tractabantur negotia publica Comitiorum Generalium propria. Et cum adhuc Maximilianus intra fines Regni hæreret, ac licet monitus alio diſcedere nollet, immo in dies majoribus viribus & copiis ex Germania ad eum confluentibus augeretur, armis reprimendum, ut hoſtem Ordines cenſuerunt.

Suecorum Legatorum cauſa de non reſtituenda Livonia.

Eſtoniam reſtituere vult Sigiſm. Rex cum adiret poſſeſſionem Regni Sueciæ.

Sigiſmundi Regis obſirmatus animus à Prima ætate.

Sigiſm. Rex coronatur 27. Decembr. 1587.

Sigiſmundo Regi præſtatur à Polonis juramentum fidelitatis.

Annus Chriſti, 1588.

A.C. 1588. VNde ſtatim poſtquam Rex Coronatus fuerat, initio A. C. 1588. Zamoyſcius Cancellarius juſſus eum inſequi, intra paucos dies collecto milite ex ſtativis, magnis itineribus verſus hoſtem promovit Caſtra. Animos addebant Polonis victoriæ jam de eodem hoſte obtentæ, tum & ſubſidia (erant tria millia Equitum) quæ adduxerat Baltazar Bartoreus & Boromiſſa Vngarica. Itaque alacres rigida licet hyeme noctibus non parcentes, Wieluniam ubi Maximilianus Ioannem Zborovium & Iazloviecium, novaſque cum ipſis copias expectabat, intra paucos dies ad 15 Ianuarii pervenerunt. Cumque Maximilianus audito hoc Zamoyſcii præter ſuam ſpem celeri inceſſu, relicta Wielunia in Sileſiam feſtinanter conceſſiſſet, ratus Zamoyſcium ultra fines Poloniæ in alienam ditionem infeſta arma non prolaturum; vel ſi tranſiret limites, facile profligandum fore majori potentia, nempe Sileſicis copiis quas Melchior Rederus adducebat, ac Vngaricis cum quibus Præpoſuarius Vngarus in Sileſia aderat: Zamoyſcius tamen nihil cunctatus perrexit in Sileſiam quoque veſtigiis abeuntis inſiſtens hoſtis, qui jam ſecurior ſui in dolo proprio,

Poloni decernunt bello perſequendum Maximilianum Archid. injuſtum Regni competitorem.

Zamoyſcius movet exercitum contra Maximilia- n Archid.

prio, & ponè Oppidum *Biczyna* bene munitum ad omnem belli casum opportunum Castra metaverat. Nec tantum periculum evasisse, sed & rei bene gerendæ occasionem jam ibi habuisse Maximilianistæ videbantur, nisi elatioribus ipsorum animis contemptus periculi consilium ademisset: Longe enim superiores erant numero ac robore copiarum, quæ magna parte cataphractis, & selectiore peditatu Germanico constabant, machinis majoribus, & omni bellico apparatu satis instructæ, cum Zamoyscius tormenta bellica nulla haberet, præter minores bombardas paucas, quæ properante cursu vehi poterant, peditatus tam festinanter incedentem consequi non poterat, præter paucas cohortes: Equites vero aderant justo numero, & fortes quidem, veterani omnes exercitatissimi, sed habebant equos in inopia pabulorum continuo itineris & vigiliarum semper sub dio gelido toleratarum labore fatigatos. Ac facile prohiberi poterat transitus Zamoyscio, præsertim cum *Byczynæ* appropinquaret, & transeundum illi esset per aggerem angustum, quà nonnisi duo vel tres simul Equites incedere valebant, paludibus vastis & limosis hinc inde aggerem illum alluentibus. Sed Maximilianistæ viribus suis confisi, eum ad locum aptum pugnæ educere, & à tergo includere voluerant: Et cum jam partem meliorem exercitus traduxisset, illam etiam adoriri, & delere haud difficile fuisset, priusquam reliquæ turmæ subsequerentur; fatali autem errore hoc quoque neglecto, tempus datum fuit ipsi omnes copias congregandi & instruendi: nempe integram victoriam Maximilianistæ volebant, ut qua summa rerum constaret, & ea parta, rectà inde reditus ipsis Cracoviam ad depellendum Sigismundum tutus patuisset. Alioquin in arte confligendi nihil illis inscitiæ imputari poterat, cum bene ordinatam aciem constituerint, & satis fortiter dimicaverint, nisi quod compendia nimium præsumptæ victoriæ quærentes, hostem contempserant.

Maximilianistarum error in non prohibendo transitu Zamoyscio.

Primus autem die 25 Ianuarii hujus A. C. 1588. Zamoyscius signa ad pugnam promovit, & ut tentaret si ordinem cataphractorum Germanorum, qui in fronte hostili stabant, turbare posset, Cosacorum turmas eò irruere jussit: sed istis repulsis, & cæso ictu bombardæ Holubek illorum Duce, Stanislaus Stadnicius partium Maximiliani cum legione hastatorum Polonica cui præerat, invectus in alam dextram Zamoyscii, acre prælium excitavit, & dubium Martem aliquantum sustinens, fortius adnitente Stanislao Zolkievio illius alæ Tribuno victus tandem, & in fugam est compulsus. Verum læva ala atque frons Zamoyscii gravius laboravit contra Germanicas legiones, quæ bombardarum frequentibus jaculis Polonos levi armatura tectos facilè submovebant, & diutius anceps prælium protrahebant, donec à Tribunis Stanislao Pækoslavio Sendomiriæ, ac ab Alexandro Koniecpolscio Wieluniæ Præfectis, iterato hastatorum impetu loco moti, & in ordine suo confusi, ope bombardarum suarum sunt destituti; tunc enim manu conserta pugnare minus assueti, à Polonis in eos promptis, armisque ad talem pugnam instructis acerrimè conficiebantur, ac armatura gravi onusti, cum fuga evadere non possent, pene omnes in eo loco sunt cæsi, ex Zamoyscianis paucissimis desideratis; solusque ex insignioribus Tribunis militaribus Stanislaus Zolkiewski in genu dextro grave vulnus accepit. Vngari à Præposuario in auxilium Maximiliani conducti, sub initium pugnæ venerant, & dubii quo loco ipsis consistendum esset, dum imperium Præfecti Maximilianici expectant, profligatosque interim alios, in fugam alios conversos Maximilianistas vident, rati se esse impares instaurando prælio, immoti steterant, & demum à Zamoyscio ad eam partem submissa valida equitatus manu ad pugnam provocati, ea detrectata

Zamoyscii pugna cum Maximil. Archiduce apud Byczynam.

Maximilianus Archidux vincitur prælio à Polonis.

A. C. 1588.

A.C. 1588. rrectata nullo edito facinore in Vngariam abierant. Maximilianus autem cum ex proximo spectasset pugnantes, debellarum videns, ac fugæ locum non inveniens, Zamoyscii velitibus circumquaque campestria omnia obsessa tenentibus, Byczynam se recepit, quo Zamoyscius quoque recta à prælio omnes copias duxit, & circumsepto Oppido, machinas majores bellicas Maximilianistis ereptas admovit. Statim etiam occupari fecit proximas mœnibus illius Oppidi domus, ex quibus facile incendium tectis intro Oppidum ligneis injicere valuisset. Vnde Maximilianus omni opi resistendi destitutus, misso Caduceatore, querebatur quod pacta Imperatori cum Poloniæ Regno communia, ingressu illo in Silesiam hostili fuissent violata, & talem injuriam ab Imperatore vindicandam fore minabatur. Sed statim responsum tulit, ut saniora remedia quæreret, alioquin vim oppugnationis experturus: & celeriter comportabantur scalæ, sarmenta, ac omnia oppugnationi, excitandoque incendio necessaria. Quod ille videns, petiit inducias ad triduum; & eis negatis, cum petiisset alias ad proximum mane, offensus ea cunctatione Zamoyscius, machinas promoveri, & muros Oppidi quati jussit, omnibus qui intro erant atrociori nece denuntiata, nisi sponte se dederent. Ac tum demum Maximilianus petito colloquio, emisit duos ex Consiliariis suis, qui tractarent liberationem ipsius. Proponebantur varii sponsionis modi, quibus ipse obligaretur sistere se ad condictum locum, quantumvis tunc abiret, vel etiam ut Byczynæ sub custodiis permaneret. Sed Zamoyscius omnia componi ad eludendam necessitatem præsentem cogitans, nullus conditionibus assentiri voluit, nisi ut se captivum dederet Maximilianus cum toto suo Comitatu.

Zamoyscius Byczynæ obsidet Maximilianum Archiducem.

Duravitque concertatio illa ad tertiam noctis horam, & ea primum prodiit Maximilianus ex Oppido, eumque exeuntem in ponte portæ Oppidi conjuncto obvius Zamoyscius modesta oratione affatus, manu sua honoris causa subnixum ad locum suæ stationis deduxit. Comprehensi fuerunt simul, qui cum eo erant Proceres Poloni, Iacobus Woroniecius Kijovien. Episcopus, Comes Gorcanus, Andreas Zborowski Mariscallus minor Regni, Alexander Dux Prunski, Stanislaus Ciolek Zelechowski, & nonnulli alii insigniores; Stanislaus Stadnicki recta ex prælio fuga se salvavit: Germani omnes sunt dimissi, præter paucos obsequio Maximiliani necessarios. Proximo mane præda collecta inter milites dividebatur, omnia enim quæ in Castris & in Oppido Maximilianistæ habuerunt, interceperant victores. Zamoyscio ipsi tormenta bellica cessere; suppellectilem autem argenteam & auream Maximiliani, soluta ejus æstimatione à militibus Zamoyscius redemit, & Maximiliano nonnullam utendam concessit. Istis autem non contenti milites, donativum à Maximiliano postulabant, pro quo ille mutua accepta à Zamoyscio triginta millia nummorum aureorum seu florenorum communium dedit.

Maximilianus Archidux captivum se dedit Zamoyscio.

Maximiliani Archid. supellex cessit in prædam militum.

Et convasatis impedimentis omnibus, post dies tres reficiendis equis datos, collecto exercitu in Poloniam rediit Zamoyscius, (Cracoviam non ivit parcendo Maximiliano, ne spectaculo esset populo ibi ex omni gente frequentiori) deflectens recta Crasnostaviam, ubi Proceres Polonos captivos (vehebantur curru & habitu vili, cum omnem apparatum equorum & supellectilium ipsis miles discerpsisset, donec ab amicis & domesticis de necessariis fuerunt provisi) sponsione accepta quod sisterent se judicio, volentes abire ad propria, permisit. Maximilianum vero in Arce illius loci firmo præsidio munita, inclusit, diligentiusque custodiri fecit, præsertim post compertum dolum; parum enim abfuit, quin elaberetur cura Zborovianorum, qui post alterum detentionis ejus mensem subordinaverant quomodo ex Arce pariete cubiculi ipsius ad hoc effracto, demitteretur,

Maximilianus Archid. Crasnostaviæ sub custodiis detinetur.

A.C. 1588.

Maximil. Archid. à custodiis evadere conatur frustra.

retur,& celeribus equis ad hoc in itinere qua transeundum erat, dispositis,ad confinia Silesiæ vel Vngariæ viginti tantum milliaribus Polonicis inde distantia abduceretur, quem tamen dolum cum jam jamq; perficeretur,deprehenderat Marcus Sobieski Vexillifer Regni,illius custodiæ Præfectus. De cætero in honore & splendidè fuit habitus,& à Zamoyscio ad levandum ex fonte Baptismi filium ex Griselide de Batorea Cæsium ipsi susceptum,ac quandoque ad convivia festiva Zamoyscium inde vicinum invitabatur. Sparsa autem famâ de profligato atque capto Maxiliano cum suis asseclatoribus, reliqui earum partium, qui adhuc in Polonia latebant,palam Sigismundo adhærere cœperunt. Venerat statim Sulikovius Archiepiscopus Leopoldus Crocoviam,& cum eo multi ex Russia,qui eò usque nutabant: & Lithuani nil morati cum obsequio advolarunt, ac omne commotionis illius murmur mox conquievit. Austriaci quoque non jam de Regno, sed magis de liberando Maximiliano soliciti, Sixtum V. PP. induxerunt prece, ut mitteret in Poloniam Legatum à latere Hyppolitum Aldobrandinum Cardinalem (postea electus fuit PP. Clemens VIII. denominatus.) qui de eo eliberando ageret; quod tamen proponendis & disputandis hinc inde conditionibus ad annum subsequentem, & ad Comitia Regni proxima Generalia fuit protractum.

Sixtus V. PP. Legatum misit in Poloniam Card. Aldobrand. pro liberando à captivitate Max.

Nec aliud memorabile in Polonia hoc anno est gestum, præter pompam lugubrem Stephano Regi defuncto factam, cujus funus mense Majo istius anni solenni ritu Grodna Cracov. fuit deductum, ibique in Capella Templi Pontificalis, retrò Altare majus ad Arcem patente reconditum honorificè satis, omnisque apparatus funebris ære publico constabat, qui honor nonnisi Regibus singulariorem gentis istius benevolentiam demeritis tribui solet, cæterorum funeribus ex peculio cujusque proprio, quod semper habent opulentissimum, sumptus providentur.

Stephani Regis funeris pompa solennis Crac.

In hunc annum incidit portentosa clades Classis Hispanicæ,quæ integro triennio apparata, navibus militaribus grandioribus 125 constans, ac in eis 20 millia veteranorum ex tota Hispania & Italia collectorum militum, & 10 millia nautarum ferens, duobus millibus tormentorum navalium,copiosoque pulvere sulphureo, & omni apparatu classico, ac annona in 6 menses instructissima,ad invadendam Angliam contendebat. Hæc enim vix in conspectum Angliæ appulsa prope Gessotiacum littus Galliæ, dum aliam classem auxiliarem Duncherca à Farnesio Belgii tunc Gubernatore præstolaretur, à Carolo Hovardo & Francisco Draco Angliæ classis Præfectis, à tergo semper (cum viribus longe inferiores palàm eam aggredi non possent) lacessita, & variis stratagematibus in arenosa impulsa, pluribus navibus collisis, aliis interceptis, tandem apud Calerum immisso ab Anglis incendio dissipata, mense Augusto tota pene interiit; paucissimæ naves in Norvegiam, & ad Iuttiam infestis ventis delatæ, inde demum conversæ circumnavigata Anglia in Hispaniam inglorie redierant, summo rei Catholicæ dispendio,ut quæ crudelius in Anglia afflicta, ea expeditione sublevanda videbatur, & parta tanta victoria illa Regina securior à vi externa, in Catholicos à quibus sibi maxime metuebat, & quos Hispanicorum consiliorum atq; illius expeditionis conscios, sociosque fuisse suspicabatur, tanto diligentius inquiri, eosque è Regno suo exterminari præcepit. Vnde plurimi inde tunc in exilium concesserant, & alii deprehensi, præsertim Sacerdotes continue severioribus suppliciis subjiciebantur.

Hispanus Rex classem expedivit contra Angliam.

Hispani Regis classem dissipant Angli.

Angliæ Catholici dispendia patiuntur ob bellum illatum ab Hispano Anglis.

Eadem calamitas Mariam quoque Scotiæ hæredem Reginam Regis Iacobi VI matrem oppressit; hæc enim, ut alias diximus, propter seditiones Scotorum cum in Angliam secessisset, criminationibus ibi onerata, quasi propinasset venenum Regi marito suo Henrico Arleyo, ac conspiraret contra Reginam Angliæ Elizabetam, ab ista per 18 annos sub custodiis tenebatur, & hac occasione belli

Hispanici

A.C. 1588.

Maria Scotiæ Regina capitis supplicium subit.

Hispanici auctis suspicionibus, ne Catholica eaque etiam Angliæ Regni proxima hæres insidiis contra Reginam struendis ansa esset, mense Febr. proxime præcedentis anni in Arce Foderinga capite truncata ictu iterato, ærumnosam vitam finiit. Romano Catholicam autem se vixisse & mori testabatur ad extremum anhelitum: & Elizabetha Regina ob ejus mortem simulavit lachrymas, ac se inscium talis damnationis seu executionis acceleratæ, lugubremque vestem sumpsit, tum & Regali magnificentia ipsius funus curari, balsamo condiri, pompaque sumptuosa efferri fecit, & deponi Peterborgii in sepulchro Catherinæ Aragoniæ Regis Henrici VIII. uxoris primæ.

Hollandi dimittunt præsidia Anglica.

Mauritius Auranius suscipit munus Præfecti bellici apud Hollandos.

Hoc eodem anno cum Hollandi auxiliares Anglos suspectos haberent, ne sensim impositis omnibus Civitatibus præsidiis, illam Rempub. opprimerent, commota ea de re quærela, Regina Angliæ Dudleum Comitem Leycestriæ suum in Hollandia Vicarium, & omnes qui cum eo erant, militares Præfectos in Angliam revocavit, paucis remanere jussis ad custodiam certorum locorum, quæ ibi pignoris loco pro mutuata pecunia tenebat, & nihilominus omne patrocinium & subsidium contra Hispanos se subministraturam illi Reipub. promisit. Imperium itaque bellicum Mauritio Principi Auraniæ Vilhelmi filio, exinde totum fuit commissum, cum titulo Marchionis Veræ.

Hetruriæ Dux Franciscus veneno tollitur.

Hetruriæ Dux novus Ferdinandus renunciat Cardinalatui.

In Italia vero hoc anno Ferdinandus Mediceus, sine prole mascula legitima extincto Francisco Duce (venenum à secunda uxore sua Blanca Capella Veneta dubiæ pudicitiæ Ferdinando paratum, venatum iturus ad merendam fortuito primus accurrens sumpserat) Principatum Hetruriæ ad se devolutum inivit; & Sacerdotali statu, una cum Cardinalitia quam gerebat dignitate deposito, Christianam Lotaryngiæ Ducis filiam uxorem sibi desponsavit. Scelus autem illud Blancam Capellam morte luere fecit.

Guisii Ducis Regi Galliæ suspecta potentia.

Sed majorem hic Annus Gallicis rebus vicissitudinem attulit, eo enim feralis carnificina instituta, ingens belli Civilis incendium in illo Regno commovit. Iam verò memoravimus, quod Henricus Dux Guisius cum colligatorum suorum magno numero contexuerat fœdus *Ligam Sacram* appellatum, Hispanumque Regem ac plures alios magni nominis Principes externos ad illud adsciverat, Religionis Catholicæ defensione prætexta: sub qua specie nimiam sibi potestatem usurparat, exercitus armabat, indicebat Conventus & contributiones pro stipendiis militum, præsidia prout libuerat Civitatibus melioribus imponebat; & tantum populorum applausum (præsertim postquam nuper Germanicas legiones cum Fabiano à Duna in auxilium Navarrei venientes dispersisset) sibi comparaverat, ut omnes ab ipsius arbitrio penderent. Hocque Regis offensam ab initio Ligæ illius Hispanis sociatæ contra eum conceptam, auxit, ac fidem addidit conjecturis de ipsius contra Regem stirpemque Regiam molitionibus divulgatis. Multo magis cum ipse Guisius venisset Parisios hoc anno, & Rex ab hac rei novitate (monuerat eum ne veniret ad Aulam nisi vocatus) insidias metuens, accitis pluribus cohortibus Helvetiis excubias augeri, opportunaque Civitatis loca custodiri jussisset.

Parisiis tumultus contra Regem Henricum III.

Cives autem Guisianarum partium populo ad tumultum concitato, illos excubitores Regios invaserant, & plurimis trucidatis, reliquos intra palatium Regium compulerant. Tunc enim Rex (Carnutum repente ex tumultu transierat) eam injuriam authore Guisio sibi illatam fuisse reputans, graviora ab ipso Regni sedem in potestate jam habente expectanda esse judicavit, ni tempestivè tolleretur. Aderant & literæ ejus interceptæ, ac manifestè patebant, ejus cum Rege Hispano tractatus de innovando Regni statu, & transferendis sceptris è domo Regia Religionis specie. Nec aliud defuit justitiæ causæ Regis, nisi quod subditus tam

molestus

Guisiorum consilia de mutando Regni Galliæ statu.

molestus obsequio populorum & fœderis Hispanici viribus subnixus, ad judicium legitimum, in quo rationem redderet machinationum hujusmodi, aperta vi trahi non posset. Præferebat tamen Rex (erat simulator Tiberio non dissimilis) placatiorem erga ipsum animum, ut eo securiorem caperet. Subscripsit postulatis fœderatorum, quæ ad eum paulo post miserant de proscribendis hæreticis, & sola Catholica Fide retinenda. Conventum vero quo Guisium alliceret, indixit Blæsis, ut cum Principibus consuleret (ita ajebat) de successore Regni designando. Et cum Guisius ad initium illius Conventus non venisset, maximos honores ipsi decrevit, nec ambigue innuebat se concessurum ad vitam quietam, gubernationem vero Regni ei commissurum. Hacque demum esca allectus Guisius, venerat tandem mense Decembre ad illum Conventum, & benigne exceptus primum, tandem vocatus ad colloquium Regis in penitiori cubiculo, ab apparitoribus in hoc subordinatis latitantibus sub aulæis occiditur. Subsequenti die ejus quoque frater Ludovicus Cardinalis, eundem mortis casum subiit, ac utriusque cadaver exussit ignis, cineresque sparsos Ligeris excepit. Carolus Borbonius Cardinalis (hunc Guisii successorem Regni designabant, ut Navarreum eluderent) & Petrus Archiepiscopus Lugdunensis, ac filius cæsi Guisii Ianvilleus custodiæ fuerunt traditi, aliis ejusdem farinæ fuga elapsis. Dum autem hoc modo Rex Henricus dolori suo non injusto indulget, fatali suo infortunio majora incurrit odia populorum, qui licet extinctis Guisiis, favere non desierunt. Parisienses enim publice acerbioribus dicteriis propter illam cædem proscindebant nomen Regis, & impetu facto in Palatium Regium, ipsius imagines variis probris affecerunt, omnemque supellectilem, & tot Regum opulentorum monumenta superba (perdivitum quondam Regum Persarum gazæ æmula) diripuerunt. Quin & Sorbonenses consultos respondisse testatur *Thuan. lib.94. sua Hist. fol.3.* in casu tali subditos solutos esse Sacramento fidelitatis, & posse arma ferre, fœdera inire contra suum Principem. Plane formidoloso exemplo Theologiam invitam in necem Principum armarunt, ac si hæc doceret, quod quilibet subditus, immo & vulgus imperitum, sit judex & vindex factorum Regis sui, liceatque ei Principem arte malevolorum vocatum in suspicionem hæresis statim tollere, & esset inexpiabile legitimo Principi, si subditorum in personam suam conspirationem evidentem, eamque armatam devitando populi furorem, quo executio justitiæ impediretur, solertiori provisione coërceat. Infra alio loco allegavimus Concil. Constantiensis sess. 15. decretum, quo damnatur talis doctrina; in hac autem secunda editione placuit ipsummet textum talis decreti apponere, ut sequitur:

Henricus III. Rex Galliæ simulator insignis.

Guisius Dux occiditur.

Guisius Card. occiditur.

Carolus Borbonius Card. traditur custodiæ.

Parisienses deficiunt à Rege ad Guisios.

Galliæ Regis dives supellex derepta à Parisiensibus.

Sorbonensium judicium de nece Guisiorum.

Propositio. *Quilibet Tyrannus potest & debet licite & meritorie occidi per quemcunque vasallum suum vel subditum, etiam per clancularias insidias, & subtiles blanditias, vel adulationes, non obstante quocunque præstito juramento, seu confœderatione factis cum eo, nec expectata sententia vel mandato Iudicis cujuscunque.*

Adversus hunc errorem satagens hæc San. Synodus exurgere, & ipsum funditus tollere, *declarat & definit hujusmodi doctrinam erroneam esse in fide, & in moribus, ipsamque tanquam hæreticam, scandalosam, & ad fraudes, deceptiones, mendacia, proditiones, perjuria vias dantem reprobat, & condemnat. Declarat insuper decernit & definit, quod pertinaciter doctrinam hanc perniciosissimam asserentes, sunt hæretici, & tanquam tales juxta Canonicas sanctiones puniendi.* Duodecima post cædem Guisii die, Regina Catherina Laurentio Mediceo nata, non Regis tantum, sed illarum omnium turbarum illius ævi in Gallia fœcunda mater (mœrore dicunt animi) obierat, cujus memoriam hoc Elogio consignarunt Galli:

Catherina Medicea Galliæ Regina moritur.

Tres

A.C. 1588.

Tres Erebi furias, ne posthac dicite Vates,
Addita nam priscis est Catherina tribus:
Quod si tres illas à se dimitteret Orcus,
Hac illi fuerit pro tribus una satis.

Gallia divisa in factiones à morte Guisiorum.

Tota vero Gallia Civilia arma exinde sumpsit, Lutetiam Mænius Dux frater Guisii cæsi occuparat: Aumalius Ambianum, & alii Guisiani alias diversas Vrbes ad defectionem à Rege induxerunt. Navarreus quoque Niortium, & multa loca Pictaviæ pro suis partibus munierat, gravioresque bellorum tumultus ex illo tempore in eo Regno invaluerunt, ut infra patebit.

Daniæ Rex novus Christiernus IV.

Hoc etiam Anno Fridericus II Daniæ Rex defunctus, successorem Regni reliquit filium unicum undecim annorum Christiernum IV, denominatum, cui donec adolesceret, quatuor præcipui Consiliarii qui Regnum gubernarent fuerunt attributi. Nempe Nicolaus Káás Cancellarius, Georgius Rozenkrantz, Petrus Munck Amyralius, Christopherus Valkendorff Thesaurarius. Demum vero. A. C. 1593. 4 Id. Septembr. annum suæ ætatis 18. ingressus Flensburgi in magna Procerum frequentia adiit possessionem Regni, præstito jurejurando de servandis libertatibus subditis suis, & vicissim ab eis jusjurandum fidelitatis accepit, ac ipsemet incœpit regnare; demum vero A. 1596. die 20 Aug. Hafniæ solenni pompa fuit coronatus: ut suo loco dicetur.

Annus Christi, 1589.

PRoximi autem A.C. 1589. initio in Polonia tractatus de liberando Maximiliano Austriaco inchoati continuabantur, & tandem in Comitiis illius Regni Generalibus Varsaviæ coaluerunt non infeliciter, adnitentibus Legatis Summi Pontificis, Imperatoris Rudolphi, & præcipuorum in Europa Principum Catholicorum, istis pactis præcipue; quod Maximilianus juri si quod prætenderet, & titulo Regis Poloniæ renuntiaret, ac tam ipse quam Imperator jurejurando verbis conceptis præstito caveret, quod eo uti non deberet. Amnestia perpetua injuriæ omnes utrinque sopirentur, & restitueretur Polonis Arx Luboulensis cum Comitatu Scepusiensi in confiniis Vngariæ nomine Maximiliani intercepta. Lytro exigendo abstinuerunt Poloni, cujus tamen exemplum clarum habebant à Carolo V Imperatore, qui Franciscum Regem Galliæ captivum nonnisi ære gravi nomine impensarum belli mulctatum dimisit. Sed hic impensæ impensis, & damna damnis utrinque fuerunt compensata. Nimirum Rex Sigismundus omni lucri specie postposita, solidam pacem cum Domo Austriaca quærebat: quare inter primos concordiæ articulos, etiam fœderum Polonis cum Regno Vngariæ & Boëmiæ jam ante communium renovatio & confirmatio mutuo fuit stabilita. Addita quoque erant nonnulla minutiora, quæ Sigismundus Rex in Polonia, Imperator vero, ac Domus Austriacæ Legati Pragæ jurare, & omnes obligationes articulos adimplere debebant ad proximum mensem Iulium, quo demum adimpletis conditionibus Maximilianus dimitteretur. Præcipuus autem moderator fuit istius concordiæ cum tractaretur Bædzini in confiniis Silesiæ per Legatos utriusque partis, Laurentius Goślicki Episcopus tunc Camenecensis, non solum disertus, sed & omni Politica scientia instructissimus. Vnde ibi conclusa, haud difficili negotio Ordines Regni in Comitiis illis probarunt. Sed non minor in eisdem Comitiis Ordinibus fuit cura, ut discordes Procerum animi, qui ex Byczynensi nonnullorum captivitate tanto majoribus mutuo exarserant odiis, reconciliarentur. Quan-

Maximiliani Archid. conditiones pro libertate obtinenda.

Goslicius conscribit pacta liberationis Maximiliani Archid.

Quantumvis enim victrix causa triumpharet, ut tamen hominum raro non dissentiunt ingenia, præsertim in Repub. mente & lingua libera, etiam victa non carebat fautoribus, qui hanc justam, illam injustam taciti æstimarent: & prudentiores dubitabant, ne hæc scintilla male sopita, periculosius aliquando incendium excitaret, maxime si contra reos criminis in judicium illorum Comitiorum vocatos, severiores pœnæ decernerentur; hæ enim altius insidere solent animis, & dum paucos reprimunt, plures irritant, læsisque socios facile comparant ad vindictas jurgiaque exercenda. Ac licet Polonorum sit natura aperte odisse, nec pertinacius inimicitias fovere, cautius tamen effecit tunc solertia vigilantior communium amicorum, ut mutuis illis Civium compositis offensis, etiam legum in accusatos rigor temperaretur, omnibusque plena immunitas fuit concessa, præter quod Andreæ Zborovio Marischalli minoris Regni officium fuit abrogatum, & collatum Stanislao Przyemski.

Poloni in inimicitiis mutuis fovendis non sunt pertinaces.

Civiles discordia in Polonia mutua Amnestia sublata.

Voluerant quoque Ordines Regni in eisdem Comitiis præfinire certum Electionis Regiæ modum, ne in posterum Respublica in tantum discrimen suffragia ferentium contentionibus adduceretur; sed cum plerique requirerent, ut inprimis lege caveretur, ne quis Austriacus in Regem unquam eligi deberet, nempe ne semel Electus, ut in Vngaria & Boëmia hæreditarium usurparet Dominatum, seu vindicaret repulsam Maximiliani: ab alia vero parte Archiepiscopus Gnesnensis Primas cum Ecclesiasticis timeret, ne exclusis Austriacis, pateret ad Regnum aditus alicui hæretico, deliberatio illa post longas disceptationes fuit intermissa, & ad proxima Comitia rejecta sunt plurima quæ Rempub. tunc premebant, maxime provisio bellica contra incursiones Tartaricas & Turcarum, à quibus arma contra hoc Regnum apparari exploratores referebant. Vacarunt tamen Comitiales consessus rogandis legibus pro Livonia in Provinciam redacta, & circa statum Civilem diversorum Palatinatuum ac locorum Regni, ut in codice Actorum Comitialium habentur. Ac post multa dubia consenserunt Ordines, ut Rex transiret Revaliam visurus Patrem Ioann. Regem Sueciæ, qui eò ad præfinitum diem venire debebat.

Et in brevi profectus Rex Varsavia, Maximilianum Crasnostaviæ sub custodiis hærentem invisit, quo offensam omnem familiariori cum ipso consuetudine aboleret. Nec ibi tamen defuit, quo offenderet Maximilianus Polonos; volebat enim eam quam parem Regibus Archiduces gravitatem præseferunt, retinere, nec descendebat ad infimos gradus obviam Regi: sed Archimarischallus Andreas Opalinski non permisit progredi Regem, nisi Maximilianus processisset obviam ulterius. De cætero humanissime à Rege salutatus, celerioris liberationis obtinuit promissum, licet hoc aliquantum fuit retardatum ob non adimpletas, uti Bedzini conditum fuerat conditiones. Et quidem Imperator Rudolphus stato tempore pacta illius concordiæ subscripserat, & firmaverat jurejurando, hac formula concepto ac enuntiato:

Sigismun. Rex Poloniæ invisit Maximil. Archid. sub custodiis hærentem Crasnostavii.

Rudolphus II. *Dei gratia Electus Imper. Rom. semper Augustus & Cæsar, juro, spondeoque ac promitto per hæc sancta Dei Euangelia, quod omnia ea quæ S.D.N. & Legati ejus de latere Reverendissimi Cardinalis Aldobrandini interventu, inter Delegatos meos, cæterosque Serenissimorum Principum, Patruorum & fratrum meorum ex una, & Serenissimi Principis D.D. Sigismundi* III, *Regis Poloniæ, Magni Ducis Lithuaniæ, &c. parte ex altera Bithomiæ & Bedzini congregatos pacta sunt, in omnibus eorum clausulis firme inviolateq́; observabo, iisque satisfaciam; pacem & amicitiam cum eodem Serenissimo Principe Regnoque Poloniæ Magno Ducatu Lithuaniæ &c. cæterisque conjunctis Provinciis & ditionibus juxta eandem compositionem pacta perpetua & fœdus, perpetuo constanterque colam. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Dei Euangelia.*

Rudolphus Imperator jurat pacta pro liberatione Maximiliani.

Simili

A.C. 1589.

Boëmi jurant pacta pro liberatione Maximiliani.

Maximilianus retrahitur ad custodias ob non impletam conditionem.

Simili forma jurarunt Legati Boëmiæ & Archiducum Austriæ, in præsentia Legatorum Regis Poloniæ, qui etiam nomine Regis sui jurarunt ea quæ Maximiliano & Regnis Boëmiæ ac Vngariæ, domuique Austriacæ erant servanda à Poloniæ Regno. Sed cum Legati Regni Vngariæ non advenissent, nec ab illo Regno conditionibus confirmationis pactorum satisfactum fuisset, Poloni quibus negotium dimittendi Maximilianum commissum fuit, tali dubio non adimpletarum conditionum opposito, Maximilianum iterum ex itinere retraxerant. Non multa tamen mora interposita, processeruut ad confinia Silesiæ, vadimonio recepto, quod Vngari in Comitiis suis proximis, quæ eòusque celebrari non poterant, & nonnisi illorum authoritate similes obligationes inire liceret, pacta illa rata haberent ac jurarent. Laurentius Goślicki Episcopus Camenecensis, & Nicolaus Zebrzydowski Præfectus Arcis Cracoviensis præcipui erant, qui nomine Regis & Ordinum deducebant Maximilianum, ab ipso in ingressu Silesiæ recepturi jusjurandum confirmationis pactorum. Qui nihil jam adversum suspicantes, cum exiguo & inermi comitatu, nempe pacati pacato, uti utrinque convenerat, assistebant eunti Maximiliano. Transgressi autem Poloniæ fines in primo Silesiæ confinio, ubi ipse jusjurandum reddere ex pacto debuerat, invenerunt validum exercitum Germanorum cum Duce Melchiore Redero operientem ejusdem adventum. Ac statim audiunt ibi Maximilianum jurare nolle, omniaque ipso in detentione invito transacta in dubium vocare. Nullus supererat modus retinendi abire volentem jam armatum, sed tamen eum Bithomiam secuti, gravius ipsi exprobraverunt deceptionem hanc Principe indignam, violatamque fidem ipsius verbo, Summi Pontificis, imperatoris, & tot Principum sponsione firmatam, & omnino servandam, quantumvis ipse fallere vellet leviorum tunc consilio persuasus. Zebrzydovius autem, ut erat excelso & forti animo, se & Collegas suos stulto illo dolo delusos fuisse indignatus, & nonnisi sibi qui pro præsidio delegatis additus fuerat, errorem circa hæc omnem à Repub. imputandum fore recogitans, vitam propriam devoverat, ut Maximilianum in colloquio privato occideret, nisi Goslicius obstitisset, vanam illam collusionem nulli usui, satiusque dedecori Maximiliano, non autem damno futuram reputans Reipublicæ, quæ jam pacem ab Imperatore juratam in securo teneret, ut postea evenit; nam & Imperator illam cunctationem Maximiliani improbavit, pacemque perpetuam cum Polonis coluit, & ipse Maximilianus jurare demum à sponsoribus coactus quievit.

Maximilianus Archid. fallit Polonos in promissis.

Tartari excurrunt in Russiam.

Turca Polonis bellum denuntiat.

Interea Tartari (de quorum adventu rumorem in Comitiis præteritis allatum, Nuntii Terrarum tributa subterfugientes vanum fuisse affirmarunt) excursione facta, confinia Russiæ crudeli depopulatione vastarunt. Zamoyscius enim cum præter paucas cohortes Quartianas vocitatas militem non haberet, hostem tam potentem reprimere non potuit, redeunti tamen in fluminum transitu Cosaci, majorem partem prædæ excussetant. Sed graviora pericula intentabat Turca, qui incursionibus Cosacorum damna sibi illata ulcisci volens, bellum Regno isti denuntiarat, ejusque exercitus cum Beglerbego Silistriæ (seu Rumeliæ vocant) transgressus Danubium, Tyræ ripas jam insederat, ut ditiones Polonicas invaderet. Vnde illorum confinium incolæ, in tam ancipiti rerum statu destituti spe subsidii, ultimum exitium suum expectabant, gemitibus incusantes turbulentorum consilia, qui in Comitiis proximis subsidia ad talem casum provideri non permiserunt. Zamoyscius autem cum non haberet exercitum justum quem tanto hosti ad defendenda campestria opponeret, Leopolim concesserat, eamque Civitatem firmioribus propugnaculis contra majores hostis conatus muniri curabat, ac demum assumptis animis, Optimates quoque Russiæ Leopolim conve-

A.C. 1589.

convenerant invicem consulturi, qua ratione imminens hoc periculum evaderent, & precibus in tantum fatigarunt Sulikovium Archiepiscopum Leopoliensem, quod ierit in Poloniam ad diversos Proceres & Conventus imploraturus opem, & persuasurus ne in tam ancipiti statu Provincias Russiæ desererent, sed extra Ordinem contributiones pro conscribendo milite indicerent. Nihil tamen præter bona verba ille obtinuit, omnibus ad Comitia Generalia tantam rei molem rejicientibus.

Cum itaque nulla auxiliorum spes superesset, Zamoyscius collecta ex clientibus propriis, & ex Nobilibus Russiæ, qui prompte ad eum concurrebant manu non exigua, processit ultra Leopolim, & fama sparsa majoris exercitus, ut eam auxerat nominis ejus magnitudo, aliquantum detinuit hostem, ut non ultra progressus expectarit Nuntium ipsius pacem tractaturum. Atque missis ultro citroque fecialibus, tandem in eo res stetit, quod Rex Respublica prohibere deberet, ne Cosaci mare Euxinum & Provincias illi adjacentes Turcicas incursionibus vexarent, & Legatus ad portam Ottomanam pro stabilienda pace firmiori mitteretur; ac nihil hostili tentato, Beglerbegus ad propria recedens, eo tunc metu Russiam liberavit. Rex autem Sigismundus ut in Estoniam abierat, ad finem mensis Augusti hujus anni Revaliam pervenit, ubi Patrem Ioannem Regem Sueciæ una cum noverca Gunilla, uno mense prius classe ex Suecia eo delatum invenit. Ac secretioribus inter Reges colloquiis omnia agitabantur: Vnde forte enatum de cedendo Regno Poloniæ Austriacis, avulsa Lithuania & Livonia, postea à malevolis divulgabatur, cum gravi Reipub. commotione, ut suo loco adnotabitur.

Sigismundi Regis Poloniæ congressus cum Patre Ioanne Rege Sueciæ Revaliæ.

Tunc autem Revaliæ intra paucos dies illud palam erupit, quod Ioannes Rex nollet dimittere Sigismundum in Poloniam. Nec penetrabant Poloni arcana talis consilii, sed in illud solum intenti, quod Poloniæ Regnum à Rege in longinquo degente administrari non possit, pro celeri in Poloniam ipsius reditu instabant, repræsentata incursione Tartarorum & Turcici ad confinia Regni exercitus adventu, de quo Zamoyscius significarat.

Aderant autem cum Rege Sigismundo Albertus Báránowski Episcopus Præmisliensis Minor Cancellarius, Stanislaus Przyemski Minor Mariscalcus Regni; Martinus Lesniowolski Castellanus Podlachiæ, Ioannes Tarnowski Referendarius Regni, Christopherus Radziwil Palatinus Vilnensis, Præfectus militiæ Lithuanicæ, & multi alii: præsertim Aulicorum magnus numerus; qui omnes ducebant frequentia agmina famulorum in splendido apparatu, solusque Christopherus Radziwil habebat in suo Comitatu plusquam mille homines. Et ut vulgariora quoque attingamus, commeatu sublevari jusserat tantos hospites Rex Ioannes, & cum pro Radziwilo designarentur duo boves, ac aliquis suggessisset eum plurimos habere stipatores. Respondit ejus Quæstor; addendas esse ei totidem capras: nempe alia frugalitate constant res Suecorum quàm Polonæ, quæ in luxum effuso toto censu, sæpe usque ad egestatem consumuntur. Sed ut seria continuemus, Rex Ioannes, ne rogatus quidem à Proceribus Polonis desistebat à retinendo filio Sigismundo, ac eousque processerat, quod convasatam ejus supellectilem importari faciebat in naves, quibus veheretur in Sueciam; serione an arte, ut experimentum caperet quo in eum essent Poloni animi affectu, & quomodo paterentur abeuntem, omnino tamen severioribus responsis rejiciebat petitiones eorum, ut pene desperaverint de eo reducendo in Poloniam; jamque divulgatum fuit per Poloniam ipsum in Sueciam abjisse. Nec ingratus fuit ille rumor novatoribus, ac etiam non nullis insignioribus; persenserant enim refractariolum ejus animum & propensiorem in Germanos, nec facile consentientem ingeniis Polonorum.

Ioannes Rex Sueciæ non vult remittere Sigism. filium in Poloniam.

Poloni maluissent ut non rediisset in Poloniam Sigismundus.

Vnde

A.C. 1589.

Sigismundus Rex Poloniæ Revaliâ redit in Poloniam.

Vnde Zamoyscius Cancellarius fertur acerbius reprehendisse Baranovium Procancellarium, quod inconsultis aliis retinuerit abire volentem; iste enim præ cæteris laboravit obstititque ne abiret; haud dubie fecissent, quod & in discessu Henrici Galli. Tandem tamen permissus redire in Poloniam, ultimis diebus mensis Septembris hujus anni Revalia movens Rigam, inde per Borussiam Varsaviam usque transivit. Consiliorum quæ cum Patre Ioanne Rege habuit, nullus ex Polonis fuit conscius: Vnde suspiciones sumptæ fidem auxerunt rumori mox sparso, quasi tunc Pater & filius condixerint tradendum Regnum Poloniæ Archiduci Ernesto, & tantisper redeundum in Poloniam, donec arcanum illud perficeretur, ac pacta traditionis hujusmodi implerentur, quorum series quoque fuit divulgata talis: *Quod Ernestus uxorem duceret Annam Germanam Sigismundi, Livoniam totam & vectigalia Prussiæ addiceret Regno Sueciæ: Ratione juris hæreditarii Lithuaniæ, solveret Sigismundo quingenta millia nummorum aureorum communium. In casu mortis Annæ Reginæ senioris materteræ Sigismundi, supellectilem ejus redderet Sigismundo: Summas in Regno Neapolis olim Reginæ Bonæ obligatas, reddi procuraret Sigismundo, uti ejus hæredi. In Regno Sueciæ pacificando, & contra Moschos auxilia ipsi ferret. Certo numero personas à Sigismundo nominandas beneficiis in Polonia & Præfecturis ornaret.*

Riga puniuntur authores tumultuum & restituitur Ecckius Consul.

Non multo post Legati Regii, quorum præcipuus erat Leo Sapiha minor Cancellarius Lithuaniæ, Rigam ingressi turbatores illius Civitatis, jam ante per Regem Stephanum damnatos & proscriptos, cum interim ad Civitatem rediissent, nempe Tribunum & Advocatum olim Civitatis comprehensos in foro publico erecto supplicii loco, inspectante toto populo, capite truncari fecerunt, ejectum autem populari tumultu Consulem Ecckium in pristinum locum & honorem restituerunt. Omnesque dissensiones Civicas ibi composuerunt, gravioribus controversiis ad decisionem Comitiorum Regni Generalium rejectis.

Cromerus Episcopus Varmiensis moritur.

Battoreus Cardinalis Episcopus Varmiensis.

Hoc eodem Anno 5 Martii, Martinus Cromerus Episcopus Varmiensis, scriptor Historiæ Polonorum celebris, eruditione & ætate grandævus, fatis concessit, & in ejus locum suffectus fuit Andreas Battoreus Cardinalis affine Zamoyscio adnitente. Cujus promotioni frustra restitit Collegium Pontificale Varmiense, cum & Electionis libertati quæ opponebatur Regis jura assumendi in Senatum, quem ea dignitate magis idoneum judicaret derogarent, & Ecclesiæ illius statuta de non eligendo Episcopo nisi aliquo ex medio illius Collegii, Principes sanguinis Regii, ut fuit Battoreus non excluderent.

Anglica classis expeditio in Hispaniam.

Eodem quoque Anno Angli post victoriam, quam nuper repulsa classe Hispanica à littoribus suis obtinuerant, quo vicem redderent, Hispaniam invadere proposuerant, Antonium Ludovici Regiæ stirpis Lusitanicæ hæredis filium nothum ad Regnum Lusitaniæ, quod ille tali successione ut hæreditarium repetebat, instituturi. Itaque Ducibus Francisco Draco & Ioanne Noticio cum instruxissent classem validam, quindecim millibus armatorum oneratam, Galliciam petentes, primum Coronim maritimum ejus oræ seu Asturæ oppidum oppugnarunt, & capta inferiori parte, cum superiorem defendentibus strenue oppidanis obtinere non possent, direpta inferiore quam interceperant versus Lusitaniam digressi, Penicham Arcem deditione ceperunt. Inde ad Tagi ostium milite exposito, Cascaim Oppidum vicinum Vlissiponæ interceperunt, sed suburbia Vlissiponæ (quæ Bona Vista vocantur) ingressi, ab erumpentibus ex Civitate Hispanis cum fortius reprimerentur, fame etiam & morbis Epidemicis innumeri interirent, plurimis ex suis desideratis in Angliam redierunt.

Angli Vlissiponam frustra oppugnant.

Henricus III. Galliæ Rex Lutetiam obsidet.

Maxime autem Gallis hic annus infaustus fuit ob mortem Henrici Regis ex stirpe Valesia ultimi. Hic enim cum post illam cædem Henrici Guisii, defectionem con-

contra se in Gallia tota à Guisiis concitatam coërcere statuisset, & quo augeret vires suas, Henricum Navarreum partibus suis adjunxisset, Lutetiamque (quæ excusso ejus Imperio, Mænium Proregem sibi constituerat) rebellium caput edomare niteretur, in Castris ad S. Clodoveum die 1 Aug. hujus anni, ab infami cucullato sicario cultro in ilia adacto fuit percussus. Nec nominari dignus ille scelestus, ut qui & Religionem S. Dominici, & doctrinam sacram tam detestandi criminis nota fœdavit. Nec quis excuset zelum, quem non sociatum scientiæ, omnis sacra doctrina damnat: tanto magis si incerta tantum suspicione nitatur; nihil enim tuti supererit Principibus, si opinione inani cujusque calumniosæ hæresis insimulari à quocunque licenter possint occidi; & eo deteriores essent privatis etiam vilioribus quod isti indicta causa nunquam puniuntur. Ac quantumvis plures iste zelus tunc habuerit laudatores certe tempus probavit illos omnes errasse, & circa Valesium, qui Catholicam Fidem semper professus Catholicus obiit, & circa Henricum Navarreum, qui factus Rex non detrimento sed incremento non vulgari rei Catholicæ fuit, ac uterque non contra Religionem, sed contra Guisios Regni suos graves æmulos decertavit juste, cum nullus alterius, idque sui subditi libidini Regnum proprium cedere teneatur. Non autem Apologiam hic texendam suscepimus, cœlo & ingenio longe ab illa gente dissiti, nec aliquo animi affectu plus in unum quam in alterum propensi; sed si gesta præterita sunt magistra futurorum, tam acerbæ in Regiam stirpem machinationis exemplum detracta omni fraudis superficie postentati memorare tenemur: Nimirum, ut quanta fides habenda sit iis, qui ut regnent, defensionem Religionis simulant quisque erudiatur hoc funesto Galliarum Civili bello, in quo tot Monarchæ in fœdera & profusionem immensarum opum convenerunt, tot ædes, tanta Vrbium & populorum excidia sunt patrata ad Classicum Guisii, quasi fides Catholica rueret si vinceret regnaretque Henricus Navarreus, quo tamen vincente & regnante nil illa detrimenti & multum incrementi accepit, nec plus accipere à Guisiis potuisset.

A.C. 1589.

Henricus III. Galliæ Rex à Monacho occiditur, die 1. Aug. 1589.

Conspiratione. subditorum in Principes semper damnosa.

Supervixit autem Henricus Valesius post acceptum lethale vulnus ad diem tertiam: Et quidem ab initio curari posse videbatur, sed insequente die sub noctem cum magis ac magis languesceret, & Medici de ejus salute desperarent, accersitum Henricum Navarreum in præsentia Procerum Regem Galliarum successorem suum designavit, ei ultionem necis suæ commendans; nec multo post vocato Sacerdote Religionis Capucinorum, cui de more Catholico peccata sua confitebatur, vix sacro viatico sumpto, viribus & loquela deficiens, animam exhalavit. Statimque Henricus Navarreus Borbonius Rex Galliæ in castris proclamatus fuit, & in præsentia Principum sanguinis, ac aliorum Procerum qui aderant, solenne jusjurandum enunciavit, quo se obligavit sanctam Fidem Catholicam Romanam in Gallia salvam conservaturum: nihil in ea innovaturum, legitimi Generalis Concilii decretis pariturum: Principibus, Proceribus, & omnibus Regni incolis, privilegia sua confirmaturum, & servaturum. Et viceversa Principes sanguinis, Pares, & Proceres Franciæ tunc ibi præsentes fidem, obedientiam, & obsequium omne illi jurarunt. Sed Guisiani fœderati Duce Mænio hoc intellecto, novo sese fœdere contra ipsum colligarunt, ac contra ejus inaugurationem *Arrestum*, (ut dicebant) in suis locis promulgari fecerunt. Cardinalem autem Borbonium Carolum X, denominatum, qui à defuncto Henrico Rege traditus custodiæ, in ea adhuc detinebatur, esse successorem verum Regni Galliæ denuntiarunt, & Romam miserunt Commendatorem Monsiu de Diu, mense istius Anni Septembre, qui à Sixto V. tunc Summo Pontifice petiit, ut in Navarreum prolatam excommunicationem iteraret,

Navarreus renunciatur Rex Galliæ.

Navarreus jurat quod servaturus esset jura Gallorum.

Navarreo jurant fidelitatem Galliæ Principes.

Guisii novum fœdus ineunt contra Navarreum.

A.C. 1589.

Galli neutrarum partium Romam mittunt Legatum.

Navarreus obtestatur quod fidem Catholicam integram in suo Regno conservare velit.

Navarreus in Normaniam movet.

Navarreus plura oppida in suam redigit potestatem.

eumque minus esse idoneum Regno declararet, ac omnes Gallos Catholicos, qui eum sequerentur, excommunicaret, sive comminata tanta pœna ne ipsi adhærerent, deterreret. Sed plurimi malebant esse medii inter Catholicos & Navarreum, ptopriumque cognomen Politicorum habebant, licet magis ad Navarreum inclinarent. Vnde & Romam miserant isti Comitem Lucemburgium Legatum, qui Pontificis animum à fœderatis diverteret, & mitioribus consiliis cum Navarreo, ac cum Nobilitate Galliæ agendum suaderet. Navarreus verò, primum funeris Regis Henrici securitati ut provideret, ne maneret expositum conjuratorum contumeliis, illud cum exercitu ad oppidum Compendium (in eo itinere capto Meulantio, Gissortio & Claromontio in Bellonacis) deduxit, ibique deposuit in templo Divi Cornelii. Tum Legatos dimisit ad Venetos & alios colligatos, ut ejus causam juvarent, & publico edito scripto obtestatus se Fidem Catholicam integram conservare, omniumque libertatis manu tenere velle, studia populorum sibi devinciebat. Omnibus etiam Principibus & Ordinibus ad finem mensis Octob. indixit Turoni Conventum, in quo ex mutuis consiliis de conservatione & tranquillitate Regni certi quid decerneret. Nec segnior parando bello, tripartito exercitu, nempe una parte in Picardiam, & ad territoria Lutetiæ infesta tenenda cum Longevillio, altera in Campaniam cum Aumontio ablegata, ipsemet cum tertia parte adjunctis sibi Principibus sanguinis Condæo, Birronio, Momorantio, Espernonio, in Normaniam processit, & præteriens Rothomagum pro fœderatis occupatum, ad Diepam Mænium subsequentem fudit, & mox Oppida Estampes, Ianvillam, Vendomanum cœpit, totamque pene Normaniam præter Rothomagum in suam potestatem redegit. Inde Turonum profectus à Cardinale Vandomio ac à Parlamento & Regni Principibus qui ibi aderant, magnificè fuit exceptus: ibidemque audivit Legationem Venetorum, ac cum eis amicitiam à Regibus Galliæ cum illa Repub. cultam renovavit. Helvetiorum quoque Legati ad eum venerant, & fœdera sua antiqua cum Gallia se servaturos promittentes, operam ipsi suam obligabant. Nec multum moratus sub finem Novembr. ad castra revertebatur, & promovens in Monstransiam, Lavanium, Majertam, & Alensonium obsidione gravi ad deditionem coëgit, Oppidumque Faleise, ac una Comitem Brisaacæ partium fœderatorum qui in præsidio ibi aderat, cepit. Mænius quoque interim Pontisarram oppugnavit, quam ipsi Buyus gubernator, cum resistere non posset, certis conditionibus dedidit, ac hyeme urgente, mox utraque pars in hyberna recessit.

Annus Christi, 1590.

A.C. 1590.

Vchanski Legatus ad Turcam pacem non impetravit.

Poloni de bello cum Turca ducendo deliberant.

Proxime autem insequentis Anni Mense Martio, in Polonia Comitia Generalia fuerunt celebrata: In quibus soliciti Ordines Regni, quod interim Turcâ spretis antiquis pactis, & cum Beglerbego nuper à Zamoyscio Cancellario stabilitis indiciis bellum Regno isti denuntiarat, sepositis aliis omnibus curis, de nervo ad id quam maximo comparando deliberabant. Redierat enim ad tempus Comitiorum ex Turcia Nicolaus Cizewski, qui defuncto Constantinopoli Paulo Vchánski Palatino Belzensi Legato ad Turcam, Legationem illam uti Consiliarius à Rege eidem Legato additus expedivit, nullamque pacem æquam ibi impetrari potuisse referebat, Turcis pertinacius damna sibi à Cosacis in mari Euxino Pyratica sua illata vindicare volentibus. Vnde nimium difficile ac diuturnum illud bellum futurum sperabatur, & ad quod universæ vires Regni essent convertendæ. Primum itaque pro-

A. C. 1590.

Maximil. Archid. praecluditur omnis spes ad Regnum Poloniæ.

providendum erat, ne quid illi domesticarum turbarum obstaret, præsertim ex parte Archiducis Maximiliani, qui cum contra fidem datam, compositionis Bedzinensis conditiones jurejurando suo confirmare renuisset, titulumque Regis Poloniæ usurpare non desisteret, plures in hoc Regno asseclas suos novandarum rerum spe erigebat: nec aliter securitas Regis & Reipublicæ constare poterat; nisi ipsi omnis via ad effectandum hoc Regnum præcluderetur. Ac lata lege declaraverant Ordines, quod neque antecedentis Interregni gestorum titulo, neque alia aliqua electione ad hoc Regnum si vacaret promoveri ille posset; & si qui ex Regnicolis in ipsum suffragia conferrent, vel partes ejus literarum commercio aliovè modo foverent, pro infamibus & perduellibus habendi essent, pœnisque criminis læsæ Majestatis subjacerent. Pro reprimenda autem vi Turcica si ingrueret, diversa promanarant ex consultationibus Comitialibus decreta, de muniendis confinium Arcibus, & sede Regni Cracovia; de disciplina militari & justitio quoad militantes: de consiliis bellicis, circa potestatem Præfecti Generalis bellici, cujus judicio summum rerum bellicarum arbitrium fuit permissum. Datum etiam fuit negotium ærarii Præfectis, ut in fidem publicam conquirerent in Regno Poloniæ decies centena, in Lithuania verò quinquies centena nummorum aureorum communium seu florenorum millia pro usu ejusdem belli, præter consuetam collectam agrariam & censum novum in singula Regnicolarum capita pro conditione cujusque æstimandum. Verum ista omnia magis ad refricandas dissensionum Civilium recens obductas cicatrices valuerunt; populis enim ad nomen tributi novi frementibus, æmuli Zamoyscii (tali occasione ad eum reprimendum arrepta) famam belli Turcici ejus artificio divulgari, pecuniamque publicam nonnisi pro augenda ipsius potentia imperari facilè persuadebant, & indignatione exinde apud omnes concitata, ad eum in ordinem redigendum ea uti decreverant, tanto majori fiducia, quod etiam Archiepiscopus Gnesnensis Primas Regni tunc Stanislaus Karnkowski iniquius ferens felicitatem ipsius, eandem sententiam defendendam susceperat, redieratque propterea in gratiam cum Stanislao Comite de Gorká Palatino Posnaniense, hæreticorum & Maximilianistarum consiliorumque hujusmodi antesignano. Nec multum morati illi post expedita Comitia Generalia Varsaviæ, effecerunt ut Archiepiscopus (detestabili infirmandæ authoritatis Comitialis exemplo) indixerit Conventum in Oppido *Kolo* Majoris Poloniæ Palatinatibus (præter morem agendi Conventus publicos, quos convocari nisi Regis præsertim in Regno degentis mandato, vel eo absente seu decedente, inconsultis Regni Proceribus leges publicæ vetant) ad deliberandum super decretis Comitiorum præteritorum. Ac concurrerant eò frequentes & Senatorii & Equestris Ordinis ad vocem tam gratam tollendorum tributorum, lubentesque consenserant, ut Comitialia illa decreta abrogarentur. Verum his expeditis, longè diversa fuerunt ibi introducta, ad quæ moderatores illius Conventus collimabant. Proponebantur multa contra Zamoyscii potentiam, quod futura esset gravis & periculosa Reipubl. innixa Præfecturæ generali militari, conjunctaque cum Archicancellariatus officio, ac propterea consultores illi eam restringere volebant, tali legi:

Census capitis in Polonia non usitatus decernitur pro bello Turcico.

Polonia major tumultuatur ob novum Tributum.

Carncovius Archiep. indicit Conventum abrogandа Comitiorum decreta.

Zamoyscii potentiam volunt æmuli deprimere.

Vt præfectus militiæ obligaretur in confiniis Regni cum exercitu excubare; Electioni Regis præsens non adesse, & ne quidem per summissas personas in ea intercedere: vocatus nonnisi ut privatus Nobilis inermis, & absque Comitatu militari, non plus quam cum triginta familiaribus ad locum Comitiorum venire: Militem ne conscriberet, nisi jussu Regis & Senatus, & auctionarium nullum haberet: Interregni tem-

Ducis militaris potentiæ restringendæ modus.

A.C.1590. *tempore obsequium juraret Senatui: Legatos externorum Principum ne ipse audiret, sed ad Regem vel Senatum integras Legationes remittere teneatur, nec quicquam cum hoste Rege & Senatu inscio tractare seu transigere auderet.*

Repetundarum eum quoque reum arguentes, ex hoste capta spolia uti insignia victoriæ (non obscure innuebant manubias apud Byczynam ex Maximiliano quæ cesserant militi) Regi & Reipublicæ, ut ab ipso consignatentur urgebant. Modum demum ferendorum & colligendorum suffragiorum pro eligendo Rege, quando eligendus esset præscribere, & leges publicas (quæ in multis à suo tramite deflexisse videbantur) ad meliorem normam reducere contendebant, quadam potestate convolvendi, universi Reipub. status sibi ipsis usurpata. Idque ita palam, ut Archiepiscopus hilarior in convivio (ubique gloriabundus, sed maximè ad mensas) Comiti Gorcano dixerit; *Nos duo Regem eligemus, dum in futurum eris eligendus.* Persuasum autem habebatur, quod omnes alii Palatinatus tale exemplum commovendæ Reipub. sequerentur: sed magis indignabantur Archiepiscopo, qui dignitate Primatiali ad convellendum (unicum firmamentum istius Regni) Comitiorum consensum abuteretur, eamque inquietis ad seditiones ciendas præstaret: immo odia inde concepta, redundatant in omnes Episcopos, quibus ad curam Ecclesiarum non pauci Proceres severiores iique Catholici Monachos mendicantes sufficiendos censebant. Cæterum collectæ illæ in Comitiis Varsavienfibus indictæ non exigebantur, cum metus Turcici belli evanuisset. Missus enim Constantinopolim alius Nunrius post graves difficultates (cum nimirum Turcæ compensationem damnorum à Cosacis illatorum, & Arcium finitimarum demolitionem requirerent, priusquam arma sisterent) tandem opera Legati Anglici in illa Aula Ottomanica runc residentis, confirmationem pactorum antiquorum obtinuerat, causa incursionum maris Euxini in Pyratas à fluvio Tanai ex Moscovia prodeuntes rejecta, & promisso quod Cosacorum insolentiæ essent coërcendæ.

Carncovii Archiepiscopi ostentatio.

Turca pacem renovant cum Polonis.

Sub hoc tempus in Livonia Rigæ, seditio contra Religiosos Societatis IESU à populo illius Civitatis excitata, fuit sopita à Delegatis Regiis, & Religiosi isti revocati ad Civitatem, domicilium suum ibi instautarunt. Extremam autem Livoniæ partem Estoniam gravius afflixit hoc Anno Theodorus Moschoviæ Dux, qui intercepta à Rege Sueciæ Ioanne (bello cum Rege Stephano Moschis distentis) repetiturus, cum numeroso exercitu eò advenerat, & Narvam post gravem oppugnationem cepit, compluraque viciniora Oppida, in suam potestatem ejectis Suecicis præsidiis, redegit: Demum vero Sueco concessis ad unum annum indiciis ad propria rediit.

Riga Civitatis tumultus componitur.

Moschus in Estonia Suecis multa adimit.

Sed in Gallia fortioribus stimulis incitatum bellum, diuturniori contentione trahebatur. Et Navarreus quidem celeritate utendum ratus, non expectato primo vere mense Februario exercitum ex stativis moveri jussit, ac collectum, interceptis prius quibusdam Oppidis, in agros Druidarum (vulgo Dreux) ad oppugnandam illam Civitatem duxit. Quo Mænius fœderatorum Dux non minori celeritate festinans, contracto numeroso exercitu, primum obviam ivit Philippo Egmundano à Parmensi cum Belgicis copiis adventanti, quo eum securiorem ab insidiis hostilibus conduceret, & communi cum eo opera hostem adoriretur. Ac cum jam juncti simul propius Navarreum castra promoverent, iste relicta obsidione Druidarum, versus Iurium processit, ibique Mænio conspecto, aciem instruxit, nihil tamen eo die tentavit. Insequenti autem die (14 Martii fuit) utraque acies instructa, cum ad conflictum progreditur, Navarreus conspicatus Mænium, ferocius urgere suos in prælium, tormenta majora retro Equitum suorum turmas festinæ conduci, & conversis à fronte

Navarrei cum Menio pugna apud Iurium.

fronte Equitum signis, in hostes explodi jubet. Turbata itaque ea parte Mænii acie, aggressi Navarrei pugnam, primo concursu Egmûndanum & Prætoriam cohortem Mænii profligarunt, deinde reliquos facile dissiparunt. Pedites Mænii pene omnes sunt cæsi, præter paucos qui armis abjectis evaserunt, & Helvetii traditis vexillis & armis, Navarreo se conjunxerunt. Magnam ea Navarrei victoria fœderatis cladem attulerat, præsertim ob mortem Egmundani Ducis tam clari, & aliorum virorum insignium, qui in illo prælio ex partibus Mænii ceciderant, & plurimi fœderatis relictis, jam inde Navarreum sequebantur. Lutetiæ quoque populi tumultuari pro Navarreo recipiendo incœperant, sed Mænius accurrens, paucosque periisse & facilè exercitum reparari, damnumque restaurari posse persuadens, omnem motum composuit. Ipse vero nihil animo fractus dispersos milites suos mox recollegit, novaque supplementa conscripsit, profectus per Picardiam Cameracum ad Balignium ejus Provinciæ Gubernatorem: & misso ad Parmensem Nuntio, auxilia inde accelerari procurabat. Navarreus vero prosequens victoriam, Druidanos oppugnavit, & ad deditionem compulit: & licet fallere voluerint, ejecto ipsius Præfecto post primam deditionem, iterata tamen oppugnatione eos in ordinem redegit. Mælodunum etiam cepit, & præsidio suo munivit: Et mox Longevilleum ad Sequanam prope Pontisaram cum copiis suis præmissum, ipsemet (apud Montesios aliquanta pro reficiendo exercitu facta mora) subsequebatur. Lutetiæ appropinquans, Corbelium & Lagnii Oppida illi Vrbi vicina occupavit, & ultra procedens Charentonum cepit, eodemque die vigesimo quinto Aprilis in conspectum Lutetiæ adveniens, Arces, Pagos, pontes omnes in ejus circuitu occupavit. Vnde magna fuit in illa Vrbe trepidatio, & longe major confusio, cum in tanta multitudine ad suscipiendum imperia difficili, nullus certus Magistratus cum plena potestate adesset. Nusquam tamen major esse potuit, quam ibi concordia ad resistendum pro Religione Catholica, omnesque unis studiis, non recipiendum Regem hæreticum consentiebant. Et licet plures in tanto populo adessent Vgonoti, qui impensius favebant Navarreo, eumque recipi desiderabant; postquam tamen aliqui deditionem suadentes (viginti erant numero) comprehensi, illico in Sequanam dejecti & demersi pœnas dederant, cæteris exemplo fuerunt, ut communia populi vota sequerentur. Electus etiam fuit Gubernator Dux Nemourius, qui Vrbis mœnia pluribus locis neglecta, diruta, instaurari summa festinatione curavit. Deinde recensita nomina Civium & inquilinorum, ducenta millia sunt conscripta, pro quibus annona dum inspiceretur quanta adesset, inventa est, quæ in singula capita in diem per unam libram distributa, nonnisi ad unum mensem sufficeret. Sed tantus fervor inerat populo ad sustinendam oppugnationem, quod etiam Saguntinam famem experiri potius, quam se dedere maluissent. Et in unum congregati, jurejurando omnes sese invicem obstrinxerunt, quod nullum Regem nisi Catholicum reciperent, & quicquid consilii clandestini aut proditionis aliquis inaudiret, absque mora ad Præfectos Vrbis referre deberet. Nec plures habebantur nisi mille pedites, & centum quinquaginta equites stipendiarii, in ipso obsidionis tumultu ægrè conquisiti: sed quisque ex populo habilis armis ferendis, munia militaria obibat, & etiam Sacerdotes ac Religiosi ipsimet ad arma ferenda ac stationes singuli suas tenendas sese obligarunt: sub Præfectis tamen Ecclesiasticis, quorum unus fuit Episcopus Sylvanectensis, alter Monasterii Carthusianorum Prior, ac illorum vexilla unum Christi crucifixi, alterum Beatæ Mariæ Virginis imaginem præferebant.

Navarreus autem habebat duodecim millia peditum, & tria equitum, quibus cum

A. C. 1590.

Egmundanus cæsus apud Iuriam.

Navarreus victoriam obtinet.

Mænius vires suas instaurat.

Druidas capit Navarreus.

Parisios obsidet Navarreus.

Parisiensium concordia pro non recipiendo Rege hæretico.

Parisiis Ecclesiastici munia militaria in obsidione obeunt.

A.C. 1590. cum tam vastam molem arctius complecti non valeret, vias tantum & pontes, qua commeatum intro inferendum prohiberet, insederat, ultra teli jactum ab Vrbe stationibus suis collocatis. Interim obierat Cardinalis Carolus Borbonius Fontaneis, necdum è sua detentione liberatus, quem Guisiani Regem renuntiari volebant: Nec habebant isti alium quem Navarreo opponerent ex sanguine Regio, cum nullus tanto periculo (nempe vitæ propriæ & bonorum jacturæ) Regnum alteri jure debitum petere auderet: Sed tamen opportunè illa mors Cardinalis Borbonii accidisse ipsis videbatur; nam licet jam Regem Hispaniarum fœdere junctum sibi haberent, ut ejus auxiliis fulcirentur, tamen tanto magis causæ suæ eum addictum forte sperabant, quod jam majori spe (nempe Regni consequendi) oblata, omnem belli & victoriarum fructum in suum commodum redundaturum videret. Itaque Mænius Cameraco ad Parmensem misso Nuntio, congressum cum ipso postulavit, conveneruntque in Condæo Oppido mense Maio, ubi semotis arbitris, mutua colloquia aliquot diebus protraxerunt.

Carolus Borbonius Cardinalis moritur.

Guisii Hispano injiciunt spem consequendi Regni Galliæ.

Ad Regem quoque Hispaniarum celeri cursu Mænius expedierat Nuntios, qui ad subveniendum Lutetiæ fœderatorumque partibus, nova hæc ipsi incitamenta proponerent: nempe amplissimam occasionem occupandi Regni Galliæ, quam spes major ac evidens Monarchiæ totius Europæ comparandæ sequeretur. Eam itaque Rex ille arripiens, Parmensi imperat, ut cum exercitu qui in Belgio habebatur in Galliam transitet, & quamprimum Parisiis subveniret. Et cum Navarreum fortiorem esse ad resistendum videret, inde quod plurimi Galli etiam Catholici ipsum jam sequerentur, indignati Hispanos in Galliam dominaturos induci, majori molimine negotium hoc promovendum decrevit: nempe trahendum in societatem belli hujus Pontificem Romanum, cujus anathemate Catholici omnes à non suscipiendo Rege hæretico revocarentur, & nervus belli opibus Pontificiis, ac etiam omnium Ecclesiasticorum facultatibus (uti pro Religione Catholica vindicanda) pararetur.

Farnesius destinatur ad subveniendum Parisiis.

Hispania Rex trahit in societatem belli Gallici Papam.

Præerat autem tunc Ecclesiæ Romanæ Sixtus V. Gregorio Tredecimo suffectus, genitus in Piceno, patre Pieretro genere Dalmata seu Slavone, qui cum Turcæ eam oram popularentur, vel etiam pauperiem fugiens, transierat in Italiam, homo fortunæ tenuioris, unde & filium hunc nomine Felicem puerulum gregi pascendo applicuerat, & ea transiens quidam Religiosus Ordinis Franciscanorum, eum industrium videns, abduxerat ad Monasterium suum, ubi educatus, literis imbutus, & ad summam eruditionem provectus, officiorum quoque in ea Religione minorum & maximorum honore, & insuper Generali totius Ordinis ejus Præfectura cum laude perfunctus, in tantum virum evasit, quod Pius Papa V. æquus virtutum & ingeniorum æstimator, eum Cardinalitia dignitate insignivit, & deinde secundum successorem in Pontificatu habuit summo Ecclesiæ bono. Erat enim omni eruditione, præsertim sacrarum literarum scientia instructissimus, longo rerum usu exercitus, ingenio acri, & ad singula solerti, in omnibus quæ deliberaverat exequendis, pene ultra humanum efficax, & tanto par imperio. Austerior quidem, sed ea austeritate, qua & Septimius Severus Imperator Romanis malum necessarium. Omnino talem tunc virum Pontificatus Romanus requirebat; necdum enim solide Dominatus ejus consistebat, cum Romani potentiores in diversum distraherent Pontificum potestatem. Quod ut etiam obiter delibemus: Erant tunc Romæ præcipui Antesignani partium, Vrsini & Columnenses, apud quos patebant libera refugia reis, & si Magistratus Pontificis in aliquem delinquentem severius pro criminis qualitate animadvertere voluisset, is ad alterum istorum confu-

Sixti V. PP. genus & juvenilis educatio.

Sixti V. PP. virtutes.

confugiens, velut ad Asylum liber evadebat: Immo & Legatorum ac Cardinalium insigniorum domus, eandem ad se confugientibus securitatis prærogativam usurparant. Latrociniis etiam & hominibus pœnæ capitis addictis, ac propterea bannitis seu proscriptis, totus Ecclesiasticus status in tantum scatebat, quod etiam ad portas Romanas non satis tutum ab ipsis esset. Sixtus itaque Pontificatum ingressus, Asyla illa omnia (Tyberii Cæsaris exemplo apud Suetonium in ejus vita) illico abrogavit. Et quo partium capita deprimeret, seu eorum vires enervaret, titulos plures Ducum, Principum, nobilioribus & ditioribus Romanorum distribuit, qui jam Columnensibus & Vrsinis tituli insigni majores vel æquales, eorum Principatum sequi dedignantes, quisque seorsim clientelas & partes sibi parabat, ac ita in plures Romanorum divisa studia debiliora ad resistendum reddita, ad obsequium potestati legitimæ, Pontificis prudentia reduxit. Proscriptos autem & latrocinia ea arte delevit: Primum militia Ecclesiastica constabat ex delectu Provincialium, quorum plurimi erant vel ipsis proscriptis, vel eorum cognatis aliqua necessitudine conjuncti, unde lentius in illis persequendis agebant. Sixtus vero externum militem, nempe Corsos auctis stipendiis adscivit, qui nullo jam respectu (ultra stipendium ordinarium munusculis etiam à Pontifice interfectori singularis banniti assignatis incitati) in brevi totum statum Ecclesiasticum illa labe purgarunt. Et plurima similia recenseri possent præclara illius Pontificis in imperando specimina, ut nec militaris aliquis, & longo imperandi usu edoctus, majora præstare valeret.

Sixtus V. PP. stabilivit potentiam Summorum Pontificum.

Sixtus V. PP. purgat statum Ecclesiæ à latrociniis.

In ornanda autem Vrbe operis magnificis, instaurandis antiquorum memoriis, aquarum torrentibus à longinquo in Vrbem inducendis, dudum collapsis Imperatorum Pyramidibus erigendis, fidem excedit, quam nullis sumptibus pepercerit, omnemq; diligentiam & artificum solertiam fatigarit. Plane alter post Cæsarem Augustum qui Romam accepit lateritiam, & reliquit marmoream. Sed quam maxime ejus vigilantia enituit in restituenda integritate & nitore Sacrarum Scripturarum, in sanciendis legibus, quibus collapsam disciplinam Ecclesiasticam mirifice correxit, Cardinaliumque numerum ad septuagesimum restrinxit. Ingentem autem auri vim iste Pontifex congregarat, repositis in singulis annis decies centenis millibus nummorum aureorum Romanorum in castro Molis Adriani, ac quinto tum sui Pontificatus anno completo, quinquies mille millia (noto nomine milliones quinque, veteri vero usu talenta auri octies mille) compleverat: Et caverat lege quam & ipsemet juravit, ac à successoribus suis in ingressu Pontificatus jurari voluit, ne ex illo ærario depromi posset extra necessitates tales, ut si Principes Christiani inirent fœdus generale pro recuperatione Terræ sanctæ, & eo casu ærarium non prius esset aperiendum, donec exercitus Christianorum in hostico consisteret: ad sublevandam annonæ caritatem, vel pestilentiæ alicujus luem, ex qua gravissima populi Romani calamitas metuenda esset: item pro vindicando vel recuperando Regno aliquo, vel Provincia Christianorum, si à Turcis vel hostibus Ecclesiæ occuparetur, vel jam esset occupata. Et demum si bellum ab aliquo imminetet ditionibus & patrimonio Ecclesiæ Romanæ. Habetur ipsius Constitutio in volumine Constitutionum Summorum Pontificum Romanorum, cum his conditionibus dispensandi istius depositi. Quæ si perpendantur, mirandum est quod tanta collegerit potius ex parsimonia, quam ex censu Ecclesiæ, qui alioquin aliis Pontificibus vix ad necessaria sustentandi gradus sui sufficere solet, & non minus dilaudanda solicitudo ipsius ingens, qua non tantum dum viveret Ecclesiæ universalis salutem procuravit, verum & perenni ejus securitati consulere voluit tam magnifico peculio, quod alioquin in Nepotes, si libuisset, licuisset convertisse. Sed proprium tractatum laudes tanti Pontificis requirunt, nos nostra prosequamur.

Sixtus V. PP. ornavit Vrbem structuris magnificis.

Sixtus V. PP. restituit nitorem Sacræ Scripturæ.

Sixtus V. PP. ingentes thesauros collegit in usum Pontificum.

Istum itaque Pontificem Rex Hispanus cum hactenus contra Navarreum frustra sæpius interpellasset, iterum fortius solicitare cœpit, ut pro Religione Catholica in Galliis conservanda, summus Religionis Antistes fœdus secum iniret, thesauris quos habebat profundendis non parceret, Catholicos omnes (tanto magis Episcopos & Cardinales) Navarreo conjunctos anathemate feriret. Cumque nihilominus obtineri non possent à Pontifice officia hujusmodi, etiam minis, ac pænè improperiis adhibitis exigebantur. Legatus enim illius Regis Comes de Olivares palam circumferebat in Curia Romana expostulationes, quasi Pontifex in causa tuendæ Religionis Catholicæ officio & debito suo deesset, & futurus esset causa ejus excidii in Gallia, si fœdus hujusmodi non sanciret, seu denegaret ipsi opportuna auxilia. Sed Pontifex convocato Purpuratorum Patrum Senatu, diligentius negotium examinavit, & ex communi consilio (licet quidam Cardinales Hispanicarum partium dissentirent) in sententia perstitit. Et cum adhuc Legatus ille pertinacius instaret, ac Regis sui nomine se publice de hoc obnunciaturum (Concilium indicendum) minaretur, obnuntiationemque interpositurus ad Pontificem venisset, priusquam posset proloqui, Pontifex ait; Vide ad quid veneris, & quæ loquaris, ne vicissim audias responsa severiora, (ne ducaris ad Pontem, locus est supplicii publici, dictum ipsi fuisse, narrabat memini Stanislaus Rescius, qui tunc Referendarii sacræ Pœnitentiariæ munus gerens, aderat ibi inter familiares Pontificis.) Tenuitque ille supplex pedes Pontificis, & nihil se adferre profitebatur, quod aures Pontificis offenderet. Ac Rex Hispaniæ ut primum hoc inaudivit, quasi se inscio Legatus ad tam acerbam contentionem processisset, in ejus locum alium Legatum Ducem Sessanum suffecit.

Sixti V. PP. contra importunas preces constantia.

Rescius Polonus Referendarius Pœniten. Romæ.

Et quidem vulgo ac rerum ignaris admirationi fuit ea Pontificis cunctatio; tanto magis quòd ipse jam eundem Navarreum in principio Pontificatus sui anathemate notaverat, minusque habilem ad successionem Regni, eò quòd contra Catholicos Dux fuisset Vgonotis, declaraverat; nempe ut eum ab eo proposito deterreret, & quod tunc spes successionis Regni adhuc (ut ajunt) in herba latebat: immo vix aliqua apparebat vivente Henrico Valesio ætate florida, necdum quadragenario, & ad excitandam propriam successioni suæ prolem idoneo, nam recens duxerat ipse uxorem Aloysiam Claudii Ducis Vaudemontii filiam virginem formosissimam. Verum eò antequam prolem suscepisset inopinato casu sublato, cum jam successionis jus ad Navarreum pervenisset, catus Pontifex rem altius considerat: nempe exclusa à successione Regni Galliæ vera stirpe Regia, Hispanis ad occupandum illud Regnum viam aperiri; & subacta Gallia, Monarchiam totius Europæ quæri: Italiæ libertatem unica ipsius vindice Gallia edomita oppressam iri. Romam potentiæ Hispani servituram, atque Electiones Pontificum ipsius arbitrio vel invitam permissuram: ac in perpetuo metu futuram, ne sibi quandoq; ab ejus Ducibus ac Proregibus obveniant crudeliores calamitates, quarum triste nimis & formidolosum exemplum præcesserat Carolo V. Imperatore, cum ejus exercitus A. C. 1527 die 6 Maii Duce Carolo Borbonio illam Vrbem hostiliter invasit, (in prima mœnium oppugnatione occubuerat Borbonius, & quadringenti ex Pontificiis Helvetus qui se opposuerant) cædibus, rapinis, æque Divinorum atque profanorum direptionibus immanissimis, execrandis in omnem, etiam sacratarum Virginum sexum turpitudinibus ac violentiis fœdavit: Summum Pontificem tunc Clementem VII. in mole Adriani septem mensibus obsessum tenuit: & quantumvis ipsemet Carolus V. se inscio illud successisse affirmaverit, eum tamen liberari non fecit, nisi pacto inter alias duras conditiones, ut Cruciatum vectigal, nempe decimam fructuum annorum Ecclesiasticorum in Hispania ei addixerit, & solverit quadringenta millia nummorum aureorum in stipendia illius

Sixti V. PP. rationes propter quas noluit auxilia dare Hispanis contra Navarreum.

Roma direpta à milite Caroli V. 1527.

manus

manus flagitiosæ ut Roma abiret. Aliud quoque talis scenæ recentius exemplum vidit A.C.1556. cum Dux Albæ Neapolis Prorex Paulo IV. PP. indixit bellum, eò quod non restitueret montem Neptunum Columnensibus, & cum armis infestis ingressus ditionem Pontificis, diversa ejus oppida ac portum Ostiam cœpit, multumque terrorem Romæ incussit. Neque rei Catholicæ in Gallia vim externam profuturam sperari potuit, præsertim Hispano Duce, quem palam jam dominatum Galliæ ambientem, Galli æque Catholici atque hæretici oderant, & extrema quæque perferre volebant, priusquam jugum Hispanicum subirent. Immo & nomen Catholicum exosum ibi futurum apparebat, ut quod præferret Hispanus & quod Hispanum adduxerit in Gallias. Vnde bellum illud in cujus societatem sedes Apostolica tunc vocabatur, damnum certius quam commodum Religioni Catholicæ & Gallicæ genti de Ecclesia tam præclarè meritæ (ut cujus ope prope ab interitu sæpius emerserat) calamitates ingentes, vel ultimum excidium allaturum, & profusionem immensam sanguinis Christiani exinde sequuturam prudens Pontifex judicans, ab eo abstinuit, sed salubriori consilio fluctuanti in illis partibus Religioni subveniendum censebat. Ita nimirum ut Navarreus in Regnum Galliæ succedens renuntiaret hæresi, ac Fidem Catholicam profiteretur. Nec dubia suggerebat ipsi talis inclinationis Navarrei argumenta Orator Venetus, Leonardus Donatus, Andreas Baduatius, ac Comes Lucemburgius Legatus nobilitatis Gallicæ, ac Proceres Galli Catholici qui Navarreum sequebantur: assiduè enim eorum literæ commeabant ad Pontificem, & palam erat quod Navarreus affirmabat, se natum enutritumq; in Fide Catholica, eam nunquam impugnasse, sed sartam atque integram conservare; & si in fide erraret à peritis doceri velle, non tamen se cogi debere ab æmulis & subditis ad profitendam fidem: innuens ingenuum decere sponte profiteri. Mors interrupit sapientissimum Pontificis consilium, quod tamen paulo post Clementi VIII. optime successit, ut suo loco dicetur. Sixtus autem eodem Anno mensis Aug. 27. die decesserat septuagenarius, cum sedisset annos quinque, menses quatuor, dies tres: sed operum magnitudine æquavit, vel etiam superavit, quantumvis longævos Pontifices: Nec unquam decubuit, licet ægritudine fatali debilitatus, ingeminans sæpe illud Vespasiani Imperatoris, Principem oportere stantem mori. Malevoli qui Gallicos motus nonnisi armis Hispanicis componi optabant, dum ejus salubre consilium vituperando agnoscunt, magis celebrarunt hoc Distichο:

Fac in amicitiam coeant, & fœdera jungant
Galli omnes: dixit Sixtus, & occubuit.

Ac plura dedit illi virtus quam invidia potuit abstulisse; innumera enim leguntur erudita Elogia ipsius magnificis operis adscripta Romæ. Vacavit eo defuncto Sedes Romana diebus octodecim, & successit in Pontificatu Ioannes Baptista Castaneus, denominatus Vrbanus VII. sed & is septuagenarius cum nihil magis quam animum ad genus Sixti V. divexandum promptum præferret, tredecimo Pontificatus sui die obiit, ac successorem accepit Nicolaum Sfondradum Mediolanensem, appellatum Gregorium XIV. Hispanis devinctiorem, ut in subsequentibus apparebit.

Nunc ad obsidionem Parisiensem, & Mænium auxilia procurantem redeamus, ne longiori intervallo ab illis incœptus sermo disjungatur. Arctius itaque premebat obsidione Navarreus Vrbem illam; & à vigesima septima Iulii occupatis suburbiis, omnem aditum eo inferendi à foris commeatus præcluserat, cum oppugnatione ejus mœnium sæpius tentata, fortius obsessis resistentibus, & in oppugnatores audacius erumpentibus, nihil proficeret, nec dolus successisset. Instructa enim ab Vgonotis, qui erant intro Duce Reginaldo quodam, proditio statim fuit

A.C. 1590.

Neapolis Prorex bellum infert Papæ 1556.

Galli de Ecclesia Rom. præclarè meriti.

Navarrei propensio ad profitendam fidem Catholicam.

Sixtus V. PP. moritur 27. Augusti 1590.

Vrbanus VII. PP. creatur & 13 die Pontificatus sui moritur.

Parisiorum obsidio.

 detecta,

A.C. 1590. *Parisiis ingens fames.*

detecta, & de authore sumptum supplicium. Verum tanta erat in Vrbe annonæ penuria, ut defecerit ibi usus panis, præter quod ditiores ex avena facto pane utebantur parce satis, cum dimidia tantum libra in die singulis daretur, pauperiores nonnisi herbis vilioribus absque pane vescebantur: nec canum carnibus parcebant, equis in cibos absumptis, quos & Legatus Hispanicus quotquot habebat præsidiariis comedendos, omnemq; suam argenteam supellectilem in alimoniam pauperum distribuerat, præter unum cochleare argenteum, quod usui suo reservarat, inde nonnisi odium apud populum consequutus, quasi per eum staret quo minus pax cum Navarreo statueretur. In S. Dionysio simili fame laborabatur, ubi cum omnia absumpsissent obsessi, deditionem fecerunt. Sed Parisiis cum obsidio in sextum Mensem duraret, in tantum invaluerat fames, ut ducenti aliquando in una die ex inedia morerentur, & etiam lues contagiosa inde provenerat. Immo & Hierosolymitanæ obsidionis exempla, nempe viginti duo pueri ibi occisi & comesti numerabantur. Vnde audiebantur sæpius populi miserabiles ejulatus pacem aliquam componi postulantis, & demum etiam ad arma & seditionem concurrebat vulgus, in qua Centurio Gæsius cæsus occubuit.

Parisienses Proponunt conditionem deditionis ut Navarreus renunciet haresi.

Sedato autem tumultu & ejus authoribus comprehensis, ac capitis pœna castigatis, visum fuit experiri an Navarreus ad aliquas justas pacis conditiones flecti posset? Et expediti fuerunt Cardinalis Condæus, & Archiepiscopus Lugdunensis ad castra ipsius pacem tractaturi, sed nullo fructu; cum enim illa sola ratione deditionem promitterent, si Rex Fidem Catholicam prius profiteretur, indigne ferens Rex ab una Civitate sibi legem ((ut ajebat) imponi, vacuos dimisit: & cum iterum venientes licentiam adeundi Ducem Mænium peterent, sine quo nihil firmum de pace totius Regni statui posse dicebant, Rex tanto magis indignatus, quod ex istius arbitrio penderent, eos re infecta in Vrbem redire jussit: tamen ad deliberandum diligentius de deditione, concessit eis dies octo, quibus durantibus inutilis turba emissa est ex Civitate, & aliquanta annona intro conducta.

Fertur etiam tum Magistratus Parisienses invito Nemoutio, & aliis Ducibus consuluisse Theologos insigniores qui aderant cum Cardinali Cajetano, Franciscus Panigarola Episcopus Astensis, Robertus Bellarminus, Terrius Societatis Iesu, an si necessitate tanta cogente Principi non Catholico Vrbem traderent, tenerentur pœnis interdicti à Summo Pontifice Romano in hoc constitutis, æquè ac si aliqui Turcis dederentur constricti suprema vi, ac defensionis desperatione, & si obsidio aliquanto longius durasset, recepissent Regem, maxime urgente extrema victus inopia, quæ ultra paucos dies nulla humana ratione tolerari potuisset. Sed opportune allata fuit fama de adventu Ducis Parmensis obsessis opem ferentis, qui ex Belgio cum selectiori exercitu quindecim millium veteranorum Galliam ingressus, per Picardiam & Veromandos Lutetiam versus contendit.

Farnesius Parmensis Dux subvenit Parisiis.

Et cum Vrbi appropinquaret, Navarreus quoque dimissis obsidionis stationibus copias suas collegit, aleam prælii qua in Druidis Mænium superaverat tentaturus. Nunquam tamen elicere potuit Parmensem ad prælium: iste enim contentus quod sibi accessus pateret Parisios, eo maximam commeatus copiam introduci curavit. Hocq; peracto, quo melius provisum esset illi Vrbi, viciniora oppida, ut Laignii, pontem Charenton, pontem S. Clodovei oppugnavit, coactaque ad deditionem, propriis præsidiis munivit. Demum vero Vrbem ingressus (pompa triumphali exceperant venientem) exoratus a Parisiensibus, etjam Corbellium Oppidum illis nimium infestum non sine maxima eorum cæde expugnavit. Quæ tamen omnia loca in manus Navarrei redierunt post paucos dies, cum Parmensis inedia & laboribus afflictum exercitum suum in Belgium sub finem mensis Novemb. reduxisset. Fructum etiam illius expeditionis Parmensis in Galliam,

liam, damna Belgica abundè compensarunt: Hollandorum enim Dux Mauritius proximo mense Martio Bredam ingenioso stratagemate ceperat, summissa navi mercatoria; cujus alvo septuaginta selectos milites inclusos, & desuper cespitibus arefactis loco lignorum nutriendo igni adhiberi ibi solitis (*Turff* Belgæ dicunt) contectos, intro Arcem Bredanam conduxerat, & ad datum signum ipse accurrens per portas illo dolo apertas Civitatem intravit, occupavitque. Ac dum Parmensis in Gallia moratur, Noviomagum oppugnavit, liberamque ibi suis navigationem extorsit, & propugnaculum eam Vrbem prope extruxit: Arcem Dodendael expugnavit, & plures Arces ad Mosam ac Bredæ propiores Terheiden, Rosendalium, Steenbergam cepit. Quo majoribus autem curis distraheretur Navarreus, sub idem tempus Rex Hispaniæ miserat Duci Sabaudiæ magnam manum Hispanorum militum, cum quibus ille in Delphinatum ac Provinciam excurrit, usque ad Aquas Sextias, & in vicinia Marsiliæ, sed à Francisco Ladigerio Delphinatus pro Navarreo Præfecto ab Obsidione Oppidi Berray rejectus, alia quoque loca occupata in brevi amisit. Viennam quoque ad Rhodanum idem Ladigerius pro Navarreo tunc recuperavit, & Grationopolim cepit.

A.C. 1590.
Belgium damna accepit ab Holland. absente Farnesio.
Bredam capit stratagemate Mauritius.
Sabaudia Dux cum copiis Hispanicis in Galliam venit.
Sabaudia Ducem Ladigera fugat.

Nec omittendum videtur, quod hoc Anno in Germania memorabile accidit, nempe colloquium Theologorum Catholicorum cum Lutheranis à Iacobo Marchione Badensi institutum, in quo à Catholicis Ioannes Pistorius Societatis Iesu, & à Lutheranis Iacobus Smidelinus præsidebat. Et cum Smidelinus omnium qui aderant ab utrinque judicio turpiter succubuisset, Marchio Badensis Cathechisandum se tradidit Patribus Societatis Iesu Noviomagensibus, & publicè renuntians hæresi, Catholicam Religionem suscepit, cum summo gaudio Sixti V. Papæ adhuc tunc viventis, qui in signum lætitiæ gratias acturus Deo, pedes descenderat ad Templum Teutonicorum Romæ sanctæ Mariæ de Anima denominatum.

Badensis Marchio instituit colloquium Theologorum de dubiis fidei.
Badensis Marchio conversus ad fidem Catholicam.

Hoc eodem Anno Iacobus VI. Rex Scotiæ in Norvegiam Asloium ad accipiendam Annam Christiani IV. Daniæ Regis sororem sibi desponsatam transfretavit, & ibi Cronebergi hyeme exacta, proximo vere in Scotiam rediit suamque sponsam Reginam Scotiæ convocato Procerum Conventu Lethæ coronari fecit. Ad finem ejusdem Anni, 5. die mensis Octobris Romæ postquam defuncto Vrbano VII. PP. Sedes Pontificia vacasset mensibus duobus, diebus novem, renuntiatus fuit Summus Pontifex Nicolaus Sfondratus Mediolanensis, immutato nomine Gregorius XIV. denominatus, ut paulo ante diximus: Quinquaginta quatuor Cardinales pro illa Electione Pontificis conclave erant ingressi, inter quos adfuit & Cardinalis Georgius Radziwil Princeps, ob eximiam morum Comitatem toti Cardinalium Collegio gratissimus, sed nec dum annis ad Pontificatum habilis. Aderat Romæ & Bernardus Macieiowski Episcopus tunc Luceoriensis ad Sixtum V. à Sigismundo Poloniæ Rege destinatus pro obedientia reddenda Legatus: Et cum illo Pontifice jam fataliter decumbente advenisset Romam, ac Vrbanus VII. priusquam munia Pontificalia obiret, intra paucos dies decessisset, alium Pontificem expectavit, cui suam Legationem repræsentaret.

Iacobus VI. Rex Scotiæ ivit in Daniam ad levandam suam sponsam sororem Daniæ Regis.
Gregor. XIV. PP. creatur.
Radziwil Card. assistit Electioni Pontificiæ.
Poloniæ Regis Legatus Macieiowski Romam missus.

Annus Christi, 1591.

IN Polonia autem Comitia Generalia Regni Varsaviæ ultimis diebus Decembris cœpta, mense Ianuario insequentis Anni continuabantur in maximo hominum concursu & celebritate, quam frequentia Legatorum Principum externorum auxerat. Omnes enim pænè Principes Christiani suos Legatos ad ista

Poloniæ Rex Comitia celebrat Varsaviæ.

A.C. 1591. Comitia miserant. Ab Imperarore Rudolpho missus Andreas Episcopus Vratislaviensis, adduxerat in suo Comitatu plusquam trecentos Nobiles Silesios, & unà cum Legatis aliorum Principum Austriacorum, quærebatur de lege in præteritis Comitiis lata, qua Archidux Maximilianus inhabilis ad petendum hoc Regnum si quando vacaret fuerat declaratus, & qui suffragia in eum conferrent infames denunciati. Toti enim domui Austriacæ injuriosissimam esse & ignominiosam illam repudiationem dicebat, & longiori oratione amicitiam domus Austriacæ isti Regno utilem & proficuam semper fore demonstrans, eam in bona æstimatione haberi, legemque illam aboleri postulabat. Sed Rex ex consilio Senatus responderi jussit, eam legem ex occasione Archiducis Maximiliani latam ad cæteros Austriæ Principes ita demum pertinere, si Maximiliano contra hoc Regnum patrocinarentur, Angliæ autem Reginæ Legatus pro permittenda Anglicis mercatoribus in portu & Civitate Elbingensi commorandi libertate intercessit, & facile obtinuit, gratior Polonis ob navatam nuper operam Constantinopoli, in confirmanda ipsis pace cum Turca. Reliquorum Principum Legati diversi, diversorum causas privatas agebant præsertim pro dignoscendis in Prussia & Livonia quorundam juribus prætentatis. Auditus etiam fuit Tartarici Chami Nuntius, qui cum compensationem damnorum à Cosacis in Taurica illatorum requireret, responsum tulit; majora damna Russiæ confinia ex incursionibus Tartarorum pati, atque tali commutatione damnorum utrinque pacem stabilitam cum Turcis fuisse. Nec donativum quod petebat (cum hostiliter Tartari in annis præteritis egissent) obtinuit, sed promissum ipsi fuit; si illi in posterum quietius viverent, ac injuriis abstinerent: eoque contentus pacem tunc cum hoc Regno composuit. Civica autem Reipublicæ negotia paulo pacatioribus quam ante consiliis agitabantur; omnium enim præteritarum inter Proceres discordiarum materia videbarur extincta, & redintegratis communicatione officiorum animis, mutua confidentia & convivalis societas genti usitatior fuit restituta.

Austriaca domus conqueritur de lege lata ne Maximilianus Archid. posset sperare Regnum.

Angliæ Reginæ Legatus in honore habitus.

Tartarorum Legatis denegantur donativa.

Et quidem à principio Comitiorum Carnkovius Archiepiscopus Gnesnensis ad Acta Conventus sui Kolensis defendenda sese comparabat, sed cum ab omnibus improbarentur, Zamoyscio Cancellario, quem scivit exinde fuisse merito offensum opera communium amicorum sibi reconciliato, satis habuit quod non publico decreto, sed silentio ea abolebantur. In privatis tamen colloquiis multoties exprobratus illi fuit tantus error, tamque perniciosum convulsæ authoritatis Comitialis exemplum, & Ioannes Tarnowski Vicecancellarius Regni; (ipsi alioquin obstrictior & familiarior) cum aliquando gloriantem de suis gestis audisset, respondisse fertur; quicquid maximum præstaret, & etiamsi centena Gymnasia (uti Calissii extruxerat unum structura & censu perpetuo magnificum) construeret, nunquam damnum quod illo seditioso Kolensi Conventu Reipub. intulerat, compensare posset. Tributa tamen & provisiones de quibus in Conventu Kolensi controvertebatur, abrogatæ fuerunt, postquam evanuerat metus belli Turcici. Restitutus quoque fuit Christophorus Zborowski honori pristino, relaxatis decretis proscriptionis Regis Stephani contra eum latis: ea tamen lege, ne intra fines Regni durantibus viginti annis morari posset: nempe ferocior moribus, & pronior in rixas instaurandasque recens tanto patriæ periculo sopitas seditiones. Nec rediit unquam in Poloniam, paucos enim post annos circa ludum aleæ perierat, dum Cæsari Rudolpho in Vngaria militaret.

Carncovius Archiep. reconciliatur Zamoyscio.

Zborovius Christophorus honori pristino restituitur cum conditione.

Zborovius periit in Vngaria.

Sed quantumvis Reipublicæ pacatæ speciem illa Comitia præferrent, in eis tamen fundamenta sunt jacta, diuturnæ & pæne perpetuæ inter Regem & Ordines dissensionis. Ibi enim Rex quod animo multo ante conceperat, strictiorem cum Austria-

Sigismundus III. Rex Poloniæ invitis Polonis Austriacis conjungitur.

A.C. 1591.

Austriacis amicitiam inire constituit. Vnde omnis subsequentium suspicionum series processerat. Et cum eousque arcani sui consilii arbitros haberet, qui nonnisi ex sententia concordi Senatus, & ex legum Regni præscripto, ipsi dirigendum actionem suarum institutum suadebant, & singula quæ in privato, Regi intervenirent, insignioribus Proceribus, ut leges disponunt, communicabant, ille inprimis tales morosos Magistros ex Aula sua summovendos decrevit, nempe omnes qui cum Zamoyscio Cancellario consentirent, ut quem sciret esse severiorem patrii moris vindicem, & eorum antesignanum, qui suspectam Regno cum Austriacis amicitiam devitandam censerent. Omnia autem agebantur nonnisi Sacerdote Bernardo Iesuita, qui adhuc in Suecia tenello ætate Regi à Confessionibus sacris fuerat, conscio & arbitro; & etiam Alberto Radziwil Marischallo Lithuaniæ in Austriacos propensiori Rex plurimum confidebat. Aderat autem occasio tunc primum loco movendi Albertum Baranovium Cancellarium minorem Zamoyscio familiariorem, cum paulo ante inchoata Comitia decessisset Petrus Dunin Wolski Episcopus Plocensis. Istum itaque Episcopatum, licet jam ante Laurentio Goslicki promissus fuisset, contulit Rex Baranovio: nempe quod eo accepto, ex lege teneretur dimittere officium Vicecancellarii, & dare in eo locum alteri, quem Rex obsequentiorem sibi deligeret. Et licet non obligabatur Baranovius abdicare se tali Magistratu statim, nisi prius Roma confirmatione accepta possessionem Plocensis Episcopatus adiisset, unde ad Comitia proxima metamorphosis ista potuisset differri, tamen solertiori artificio expugnatus, eum sponte deposuit, ac gravius studia partium distraxit, hac unum, illa alium in illo officio succedere desiderante, omnibus pæne insciis quid Rex intenderet. Zamoyscius enim Cancellarius pro eo authoritate quam maximam sibi compararat, & quod ipsius potissimum interesset, quem muneris sui Cancellariatialis haberet socium, Petrum Tylicki Secretarium Regni Majorem devinctiorem sibi promoveri optabat. Radziwil autem cui jam subolevetat quo Rex inclinaret, favebat Ioanni Tarnowski Referendario Regni, ut quem sciret infensiorem esse ZamoyscioCancellario, eoque partes Regias fortius defensurum. Atque ita Tarnovius pervicit, & mutato Magistratu, penes quem est summa rerum in Aula Regia, præsertim cum Cancellarius Magnus Zamoyscius moraretur semper in Russia remotior à Rege, omnia Aulæ consilia fuerunt immutata. Nec multo post ejectus etiam fuit à familiari conversatione Regis præcipuus obex amicitiæ Austriacæ Martinus Lesniowolski Castellanus Podlachiæ, Zamoyscio Cancellario conjunctior. Iste fuit Legatus à Republica in Sueciam ad conducendum hunc Regem, & exinde ei semper adhæsit, ipsius juvenilis & inexpertæ ætatis fidus instructor, consiliorumque privatim moderator, & vir tanto par muneri, habitu & moribus gravitet compositus, ac Politica scientia probe instructus, modestior etiam, & quod rarum in tanto gradu, omnibus æquabilis. Et tamen non valuit evitare invidiam, & insidias criminationum secretiorum, quibus obnoxios esse semper Aulicos præmonuit *Tacitus*, nempe parum cautus, & sibi nimium confidens. Vnde & post lapsum in exteriori pariete domus tunc Gorcanorum, quam inhabitabat Cracoviæ in platea Canonicali, depingi fecerat duas coronas laureas, unam cum tali schemate: *Ipsa sibi virtus*. altera cum tali: *Est meruisse satis*. Dicere autem solebat cum ex Suecia adduxisset Regem, nempe juvenem, innocentem, in puris dici potest naturalibus: Adduximus, inquit, vobis rasam tabulam; qualem habitum illi primum impresseritis, talem semper habebitis. Et vere dixit: nam cum isti monitores à principio instruxissent Regem, ne rogantibus aliquid unquam responderet, nisi cum ipsis prius rem contulisset, cum tam taciturnum & tardum ad responsa formaverant, ut etiam custodibus remotis liberior, in ætate quoque ma-

Sigismundus III. Rex removet à se Austriacis adversos.

Sigismundi III. Regis Poloniæ consiliorum consessus.

Tarnovio defertur munus Vicecancellarii.

Sigismundi III. Regis Aula immutatio.

Lesniowolscius excidit à gradu & gratia Regis.

Sigismundi III. Regis primæ ætatis habitus perseveravit ad senectam.

A.C. 1591. maturiori, & in senecta ad interrogationes taceret, nec aliquid nisi post repetitas longo intervallo petitiones ægre responderet; quæ remora gravissimarum sæpe rerum momenta ipsi intervertit. Mox autem in apertum prodire cœperunt tractatus de ducenda Regi uxore ex Domo Austriaca, Græciensis Caroli Archiducis filia, quamvis in proximis Comitiis nihil de hoc fuerat stabilitum, nec præcise de ducenda uxore Austriaca in Senatu propositum; sed generaliter de connubio Regis deliberatione instituta, cum plures Senatores ne Austriacam desponsaret suaderent, & nonnulli palam obtestarentur, totum negotium fuit intermissum. Et videbatur Rex non tractaturus de nuptiis, nisi expectatis aliis Comitiis, ac concordi super hoc Senatusconsulto, ut ex vi pactorum juratorum obligabatur. Vnde cum præter spem omnium celerius negotium hoc promoveretur, pacta & jusjurandum à Rege violari maturiores non solum querebantur, sed & suspicari cœperant, ne illa conjunctio cum Austriacis esset pignus occultioris alicujus vinculi, quod mercede libertatum Polonorum soceris veniret. Quodque tacito eousque rumore premebatur, quasi Revaliæ adhuc in congressu Regum filii cum Patre fuerit definitum, tradere Poloniam Austriacis, avulsis ad Sueciam Prussiæ vectigalibus ac Livonia, tunc passim per ora omnium volitabat. Sed tanta jam erat in Aula adulatorum turba, ut nullus esset qui Regi non applauderet, & contemnendos suaderet istos morosos Magistros (ut Aulici ajebant) adulti Regis, qui contentiose assererent, matrimonii libertatem in persona Regia arctiori necessitate legis posse coarctari. Atque ita postpositis omnibus quæ obstare videbantur, in brevi nuptiarum hujusmodi tractatus fuit conclusus, earum solennitate ad annum proximum dilata.

Sigismundi III. Regis consilium de uxore Austriaca ducenda.

Poloni Proceres nolunt Austriacam Regi conjungi.

Cracoviæ tumultus contra synagogas hæreticorum.

Tumultus autem magnus fuit excitatus eo anno Cracoviæ, cum enim plurimi Germani hæretici Aulam Regiam sequerentur, & etiam Regis soror Anna hæresim Lutheranam profiteretur, publicum exercitium quisque sectæ suæ usurpare volebat, & synagogam unam in platea S. Ioannis, alteram in platea S. Spiritus dissentientes in Religione sibi constituerant. Perhorruit Civitas Catholica ad ea monstra nunquam ibi figere pedem ausa, & monitus fuit Rex ab Ecclesiasticis de sorore sua, cujus, præcipue authoritate hæretici omnes niterentur: Sed cum hæc non sufficerent, concitato tumultu Studiosorum nomine, quorum in illius Civitatis in Academia frequens & florens est numerus, synagogæ illæ fuerunt oppugnatæ. Et cum Regii stipatores ac ministri nonnullorum Procerum qui aderant hæretici, illas turbas repressissent, iterum assumptis animis noctu irruens populus, easdem synagogas evertit, & subjectis flammis exussit. Quo gravius commoti Equestris Ordinis hæretici, Conventiculo facto in Oppido *Chmielnik*, legationem expedierant ad Regem, ut eam injuriam ipsis illatam vindicaret, & juberet restaurari dirutas synagogas, nisi ex proximo omnium diversæ Religionis Conventu, quem Radomiæ indixerant, majores querelas audire vellet.

Academia Cracoviensis florens.

Hæreticis ad querelas de tumultu Cracoviensi datum responsum.

Sed responsum retulerunt, illum Conventum quem propria authoritate collegerant, & quem collecturi essent, adversari legibus, & severius puniendos fore ejus authores. Injuriam autem si quam haberent ex tumultu Cracoviensi, jure vendicarent. Data quoque fuerunt severiora Regia mandata ad Antesignanos eorum, ne ullum Conventum Rodomiæ alibive locorum inscio Rege cogere auderent; & paruerunt, nec synagogas Cracoviæ devastatas amplius instaurarunt.

Gregor. XIV. PP. Navarreum excommunicat.

Romæ autem Papa Gregorius XIV, ab ipso exordio Pontificatus sui non alio conversus, nisi ad promovendum Hispanum in subjuganda Gallia, statim initio istius anni publicato Iubilæo pro felici illius belli Gallici exitu, Navarreum iterum excommunicavit, & uti hæreticum post priorem reconciliationem relapsum, indignum esse Regno denuntiavit. Contra sectatores quoque ipsius Principes &

No-

Nobiles Galliæ, nisi eum deseruerint, excommunicationem intentavit; & contra Ecclesiasticos, nisi ab ipso intra quindecim dies à publicatione illius mandati recessserint, ultra excommunicationem, etiam pœnam privationis beneficiorum suorum interposuit. Exercitum etiam septem millium peditum Helveticorum, & mille Italicorum, ac mille quingentorum Equitum conscribi fecit, eumque in Galliam misit Duce Francisco Stondrado fratris sui Germani filio, cui peritiores militiæ Duces Virgilium Vrsinum, & Octavium Cæsium adjunxerat. Sed neque exercitu misso, neque excommunicationis fulmine multum profecit: Ille enim in finibus Helvetiorum hærens, atque expectans donec Parmensis cum suis copiis ex Belgio in Galliam veniret, interim defuncto Pontifice, majori parte fuit dilapsus, eo Anno vicies centenis nummorum aureorum millibus ex deposito Sixti V, nullo operæ pretio absumptis. Excommunicatione quoque magis irritati Galli, eam contempserunt. Parlamentum Turonense publico edicto eam damnavit, irritamque esse, & immunitatibus Ecclesiæ Gallicanæ contrariam denuntiavit: ejus diplomata & exemplaria publice ante suam Curiam per carnificem lacerari, & igne cremari fecit, ac eorum latorem Marsillium Landrianum Nuntium Apostolicum comprehendi & puniri jussit, nisi celerius ad tutiora secessisset. Ipsum quoque Papam Gregorium XIV, juratum pacis Catholicæ & Regni Franciæ hostem declaravit. Archiepiscopis vero, Episcopis, & Ecclesiarum Gallicarum Antistitibus mandavit, ut non curarent illam excommunicationem, Regi obedirent, & edictum hocce Parlamenti observarent, ac in suis Ecclesiis publicarent. Simile interdictum promulgavit supremæ Curiç Cathalauni Prçses, damnando illam excommunicationem, & ejus exemplaria per carnificem cremari præcipiendo. Sed & Rex ipse publico scripto de hoc edicto conquestus est, quod inique quasi persequeretur Catholicos accusaretur, & obnuntiabat quod nihil immutari velit in Fide Catholica, nec temerarius sit; sed si erraret, doceri, sanioraque consilia sequi cuperet.

A.C. 1591.

Gregor. XIV. PP. exercitum mittit in Galliam.

Galli excommunicationem PP. non recipiunt.

Navarrei contra Excommunicationem PP. obnuntiatio.

Et alio scripto edito, revocavit omnia sua edicta (inquit) violenter sibi extorta in Anno 1585, & 1588, ante decessum Henrici III, quibus pax Religionis turbari videbatur. Ac convocatis ad Civitatem Cenomannorum Mantes Archiepiscopis & Episcopis, eis iterum promisit quod Religionem Catholicam Romanam in Regno Galliæ ubi esset, integrâ conservare & defendere velit, Eosdemq; rogabat, ut Summo Pontifici resisterent, nec eum permitterent convellere dignitatem Regni & Regum Galliç, exemplo majorum suorum in Philippo Augusto, Philippo Pulchro, & Ludovico XII, ac Patriarcham Galliç ex suo Ordine eligerent; Romam annatas (circa A.C. 1400, à Bonifacio IX, Papa primum lege stabilitæ) non mitterent, sed communem salutem patriæ una secum defenderent. Nec surdis auribus ea fuerunt excepta, nullus enim à Navarreo post illam excommunicationem defecit; quinimo non minus Ecclesiastici, quam militares, inclinationem Pontificis ad Hispanas partes animum intuiti, de ipsius erga Gallos çquanimitate desperabant, & pariter Hispanum ac Pontificem pro hoste reputabant, unica spe Galliç salutis reposita in eo, si Navarreus palam hæresim damnaret: ad quod ille in dies propensior esse videbatur. Novis etiam victoriis vires illius assidue augebantur, nam post Carnutum primo hujus anni vere diuturna obsidione & oppugnatione ad deditionem coactum, Noviodunum magna vi adortus, licet Oppidani fortius resisterent, & multam stragem oppugnatoribus inferrent, post multos labores expugnavit, & omnes qui ibi in armis erant trucidati fecit. In Delphinatu quoque Duces ipsius Aldigerius & Valetta contra Sabaudum satis prospere certarunt, & recens istius exercitum obsidionem Gratiopoli minitantem fugarunt: Vnde Sabaudus majores vites comparaturus ad socerum Regem in Hispaniam concesserat. Novæ etiam copiæ in Germania comparatæ in auxiliû Navarreo adveniebant cum Duce Christiano

Navarreus Carnutum & Noviodunum capit.

Sabaudia Ducis in Gallia copia caduntur.

A.C.1591. stiano Principe Anhaltino, quæ octo millibus equitum, & viginti millibus peditum constabant, instructæ machinis & omni instrumento bellico trium millium curribus conducto: Regina quoque Angliæ ducenta millia, Ordines Angli centum millia, & alia centum millia Angellotorum (monetæ Anglicæ) mercatores Angli pro subsidio ipsius contulerant. Unde Mænius tanto diligentius solicitabat, ut Parmensis cum copiis Belgicis in Galliam properaret: Sed ille domesticis Belgii necessitatibus irretitus, tunc venite non potuit, verum cum Comite Brisaaco, qui interim ex diuturna captivitate sua evaserat, astu assumpto coci sui habitu, in Galliam magnam summam pecuniæ fœderatis pro impensis istius belli misit. Neque tamen à Belgio avertere valuit damna ingentia, quæ eo anno ab Hollandis accepit. Nam isti (ut ad eos paulisper digrediamur) congregatis in hunc annum quam maximis poterant viribus, cum montes S. Gertrudis vel Sylvam Ducis oppugnandam præseferrent, improviso Mauritius Nassovius eorum Dux Zutphaniam aggressus, primum ejus arcem astu subornatis militibus habitu rustico, quasi venum legumina præsidiariis adferrent, intercepit: & deinde Civitatem quoque ipsam, cum præsidiariis omnis commeatus, sed præcipue sal & pulvis nitratus deesset, deditione occupavit, tanta celeritate, ut prius omnia perfecerit, quam fama obsidionis ad vicinos pervenisset. Nec moratus imposito valido illi Urbi & Arci præsidio, Davenrriam contendit, & excitatis munitionibus, viginti octo tormentis majoribus muros Civitatis, ea maxime parte, qua à flumine tutiores vallum non habebant, quati jussit tanta vehementia, ut quatuor millæ pilæ bombardarum majorum in uno die ex ejus statione inrro Civitatem emissæ numerarentur. Properavitque eò Parmensis à Noviomagensibus excitatus, cum propterea & Noviomagum periclitaretur: Sed priusquam advenisset, Daventrienses sustinere diutius oppugnationem non valentes, sese dediderant Mauritio. Qui inde in Frisiam occidentalem movens, Groningæ vicina loca, ut Damnium, Delftilium, & Immenrolium facili negotio cepit. Groningam autem oppugnare contendens, ut intellexit Parmensem Noviomagum advenisse, & nuper ibi prope à se propugnaculum Cnodseburg dictum expugnare velle, ipse quoque eò perrexit. Sed congredi cum Parmense non ausus, eum ex insidiis carpens illam oppugnationem deserere coëgit, & ipsius cohortem Prætotiam in insidias evocatam fudit, pluribus captis ex ea insignioribus, inter quos fuit Præfectus ejusdem cohortis, Franciscus Rigallius Marchionis de Guasti (illius celebris Ducis qui ad Paviam Franciscum Regem Galliæ superarat ceperatque Nepos,) & ejus Vicatius Antonius Senagallius. Viribus etiam corporis languere cœperat Parmensis: unde relicto pro præsidio in Geldria circa Neomagum Verdugio, ipse ad Aquas Spatanas concesserat. Et ne hoc modo distineretur Rex Hispanus à rebus Gallicis bello Hollandorum, majori studio adnitebatur hoc anno Imperator Rudolphus, ut inter eos pacem componeret: sed omnes tractatus respuebant Hollandi, nunquam securiores se fore arbitrantes ab Hispanis, quam cum armati viverent, ac plurima opponebant, ex quibus nunquam pacem tutam Hispanos quærere appareret. Seu quod fœdere cum Angla & Navarreo à paciscendo prohiberentur, tenerenturque conferre operam contra Hispanum communem hostem conjunctim oppugnandum. Non tamen intermisit Hispanus ab alia parte eo anno subvenire fœderatis in Gallia, expedita enim classe instructissima, (quasi contra Anglicam, quæ ad navigationem Indicam impediendam prodierat) Britanniam Galliæ peti jussit, eademque classis ex inopinato Blavetum, illius Provinciæ nobilem portum occupavit, ac firmo præsidio statim munivit. Locum maxime opportunum & ad Galliam oppugnandam, & ad infestam habendam Angliam, ad cujus littora inde transitus est commodissimus. Aliam vero causam illati eo belli præ-

Navarreo ex Germania auxilia mittuntur.

Angli dant auxilia Navarreo.

Mauritius Dux Hollandorum Zutphaniam & Daventriam capit.

Farnesius concedit ad aquas Spatanas.

Rudolphus Imp. tractat pacem inter Hispanos & Hollandos frustra.

Hispani Regis classis invadit Britanniam Gallicam.

Hispani Regis prætensiones ad Britanniam.

prætexebat Hispanus, nempe jus hæreditariæ successionis in illa Provincia filiæ suæ Isabellæ, quam ex Elisabetha Henrici Valesii Galliæ nuper Regis sorore susceperat. Cum Anna enim hærede Britannica, illa Britannia separato jure ferebatur fuisse devoluta ad domum Valesiam, cujus ultima reliqua stirps cum Isabella sola superesset, ei hæreditatem illius Provinciæ deberi Hispanus prætendebat. Sed statim eodem Navarreus quoque bonam partem exercitus cum Lanovio, & Angliæ Regina sex millia peditum expedivit, qui Hispani progressus majores impedirent. In mari vero prohiberi non potuit Hispanica illa classis, quin Anglicam insidiantem Hispanicis venientibus ex Indiis apud fretum Gaditanum seu Herculeum profligarit, multis navibus Anglicis ibi demersis, cæteris laceris, & magno remigum numero desiderato fuga elapsis. Iterum etiam eodem anno classis illa Hispanica prope Biscajam (in mari Cantabrico) in naves Anglicas incidens, aliquas demersit, & novem ex eis mercibus onustas in Hispaniam captivas duxit, inter quas erant quinque Hollandicæ, & duæ Rupellenses. Sed magis augebat Angliæ Reginam, quod præter Seminaria pro erudiendis in Fide Catholica Anglis Romæ, & Rhemis in Gallia fundata, in Hispania quoque Vallidoleti Rex Hispanus erexerat tunc unum, ex quo Catholicis Anglis suppeditabantur Sacerdotes, & hoc anno eorum duodecim inde emissi, mutato habitu, quo exploratores fallerent, in Angliam transierant. Vnde Regina illa quo se vindicaret, in Catholicos judicium severioris inquisitionis instituit, ac promulgato edicto, (in eo querebatur quod Religionis nomine Hispanus conaretur ab ejus obedientia subditos abducere, & ad se attrahere, Hyberniamque illorum opera invadere) exquisitissimis modis indagari præcepit, quæ personæ in Regnum intrarent, & quæ ab uno anno intraverint, deprehensosque Catholicos pœna criminis læsæ Majestatis puniri jussit. Ac ea occasione crudelior in Catholicos carnificina instituta diutius ibi perseveravit, deprehensique plurimi non advenæ tantum, sed & indigenæ veteres Angli, vita & bonis spoliabantur.

A.C. 1591.

Hispanica classis dissipat Anglicam classem.

Hispanus Rex Vallidoleti fundat Seminarium pro Anglis Studiosis.

Angliæ Reginæ edicta contra Catholicos.

In Gallia autem cum jam auxilia Germanorum de quibus attigimus, advenissent, Navarreus insigne quid tanto militum robore perficiendum designans, Rothomagum aggredi constituit. Lutetia enim lenta licet, sed quia perpetuo obsidione premeretur, nempe quod undique oppida & arces viciniores præsidiis ipsius munitæ commeatum perferri in eam Vrbem non permitterent, ac in dies major ibi fames, & omnium esculentorum extrema penuria invalesceret, sponte sua, seu tali necessitate adacta, ad obsequium redditura videbatur. Itaque sub finem anni (iniquiori tempore) omnem exercitum ad Rothomagum promovit, illudque undique erectis castellis & munitionibus cinxit. Nec tamen potuit elicere ad aliquos tractatus obsessos, qui obstinatioribus animis resistere decreverant, omniaque ad defensionem necessaria comparaverat, & eruptionibus frequentioribus fatigare oppugnatores non cessabant. Expedierat etiam Mænius propere ad Parmensem in Belgium, ut cum auxiliaribus copiis festinaret, cum aliæ quoque ex Italia à Summo Pontifice missæ in finibus Lotaringiæ eousque hærerent, progredique nollent, nisi eum venire certo rescirent.

Navarreus Rothomagum obsidet.

Distinebatur autem Parmensis domi Legatione Imperatoris Rudolphi, qua iste pacem cum Hollandis componere nitebatur, & magis Hollandorum ausis, qui postquam eo anno plurima loca Geldriæ ademissent, reliquum illius Provinciæ Caput Neomagum obsidione constrictum, & demum fortiori oppugnatione, etiam ad deditionem mense Octobre coëgerant, Parmensi irrito ad omnia profectu propugnante: forte quod fortuna ejus jam ad vicissitudinem inclinabat. Colligebat tamen militem in Galliam ducendum, & in Hannonia omnes copias suas congregabat. Cumque jam ibi adessent quatuor millia peditum, & tria millia equi-

Neomagum Hollandi capiunt.

A.C. 1591. equitum, ipse dimisso Imperatoris Legato, & administratione interim Belgii Petro Ernesto Comiti à Mansfelt commissa, Bruxellis profectus Valencenas contendit, ut ubi reliquum contraheret & lustraret exercitum.

Gregor. XIV. PP. moritur.

Interim Romæ Gregorius Papa X I V, die 15 mensis Octobris febri decessit, decimo mense Pontificatus sui vix dum completo: nec videre potuit fructum profusarum tantarum opum in expeditionem Gallicam. Sub ejus Pontificatu fames nimium invaluerat in Italia, quæ maxime Vrbem ipsam Romam afflixerat. Sed Divina plane providentia subvenit tantæ necessitati; nam tunc primum (nonnisi tali instinctu) Naves Hollandicæ onustæ frumentis penetrarant in Italiam, à quibus ea fames sublevata fuit in tantum, quod frumenti modius, qui triginta nummis aureis Italicis eousque venibat, mox emebatur duodecim nummis aureis. Pontifex summe lætatus nuntio de illarum navium adventu, annuntiatori primo mille nummos aureos donaverat. Huic malo successerat non levius, febres acutissimæ ex corruptione ciborum, quibus in annonæ caritate, pauperioribus utendum fuit. Feruntur illo morbo Romæ intra unum annum extincti fuisse sexaginta mille homines, iique ætatis virilis à trigesimo quinto anno ad quinquagesimum: fœminæ pæne nullæ. Erant tandem mense Augusto hujus anni morbus ille cessavit, nec erat contagiosus. Idem Pontifex exceperat Romæ Ducem Ferrariæ Estensem, & per quadraginta dies ibi subsistentem, Regali magnificentia tractavit. Volebat Dux ille ratam haberi successionem Ducatus Ferrariæ pro filio fratris sui Cæsare Estense; sed dum advocati de illius jure successionis disputarent, Pontifex in morbum lethalem incidit: & ita Dux rebus infectis Roma abiit. Dum autem moraretur Romæ, honoris causa invitabatur ad sacrum Cardinalium Senatum, & locum inter Cardinales capiebat ante ultimum Cardinalem Diaconum. Nec solum in tractando illo Duce expensas liberaliores faciebat iste Pontifex, sed & in privato suo victu fuit profusior: præsertim ejus affines & familiares Lombardi assueti pinguioribus epulis, facile consumebant census Pontificatus, & eis absumptis delibabant ex deposito Sixti V occasione belli Gallici; nec dubie evacuasset totum, si aliquando plus hic Pontifex supervixisset.

Hollandicæ naves primum cum frumento in Italiam penetrant.

Morbi in Italia grassantur.

Estensis Dux Ferrariæ Romæ excipitur.

Ferrariæ Duci locus datur in Consistorio Cardinalium.

Innocentius IX. Papa eligitur, & post duos menses moritur.

Paucos autem post dies à morte Pontificis, in locum ejus à Cardinalibus concordi voto electus fuit 29 ejusdem mensis Octobr. in Pontificem Ioannes Antonius Fachinettus Bononiensis, nomine assumpto Innocentii IX. Sed & iste post duos menses Pontificatus sui, die 29 mensis Decembris ejusdem anni obiit ex languore virium, cum excessisset annum ætatis septuagesimum; Creaverat tamen Cardinalem Nepotem suum Antonium Fachinettum, & Segam magni nominis virum. Factus Pontifex, visitatus fuit à Duce Mantuæ, quem magnifice & humanissime habuit, locumque ipsi in Congregatione Cardinalium, quem nuper Dux Ferrariæ habuerat, concedebat.

Annus Christi, 1592.

Ani autem insequentis, Millesimi Quingentesimi, Nonagesimi secundi initio, nempe 30 die mensis Ianuarii, Collegium sacrum Cardinalium Romæ pertæsum frequentium funerum, quæ ter pæne intra unum annum tribus Pontificibus defunctis repetierat, vividiorem ætate Pontificem eligere maluit, ac concordia suffragia contulit in Hypolitum Aldobrandinum Florentinum Clementem VIII, denominatum, qui Auditoratu Rotæ summa cum laude perfunctus, deinde à Sixto V. Datarius factus, & paulo post ad Cardinalatum provectus, Legationem in Polonia pro eliberando Maximiliano

Clemens VIII. PP. creatur.

Archi-

Archiduce tanta industria obivit, ut exinde omnes illum summo in Ecclesia obtinendo gradu dignum judicarint. Nec fefellit talia de se judicia, ut subsequentia docebunt.

A.C. 1592.

Et dum hæc ibi aguntur, in Polonia dilatæ Regis Sigismundi cum Anna Austriaca nuptiæ solicitos tenebant Proceres, si quomodo possent adhuc impediri. Majora enim in dies deprehendebantur suspicionum indicia, quod illæ essent symbolum tradendi Regni Ernesto Austriaco, uti jam à Conventu Regum Revaliense in vulgo increbuerat. Nec jam rumore vano illa fama divulgabatur, sed rei veritas adstruebatur prototypo literarum manu Regia signatarum ad Ernestum Archiducem, quæ sagaciori industria interceptæ in manus Zamoyscii Cancellarii Regni devenerant. Instabant itaque Proceres, qui partes servandæ Reipublicæ assumpserant, ut Rex ab illis nuptiis, quas sine consensu Senatus tractabat, desisteret; vel si eas vellet exequi, ad minus Comitia Generalia prius indiceret, in quibus obtineret consensum Senatus, & Respublica suæ securitati caveret. Sed Rex tanto magis accelerandum ratus, commisit negotium conducendæ suæ sponsæ Georgio Radziwil Cardinali, quem anno proximè antecedenti defuncto Petro Myszkowski in Episcopatu Cracoviensi suffecerat; & ille nil moratus cum aliis Collegis Legationi suæ à Rege adjunctis, Pragam mense Martio ivit ad Imperatorem Rudolphum, cujus authoritate, uti summi in domo Austriaca rerum arbitri, nuptiæ illæ conciliarentur. Nec defuit splendor tantæ Legationi; nam non tantum ipse Cardinalis, sed & Collegæ ejus Comitatum adduxerant, viris, equis, ac superbo apparatu instructissimum. Legatione autem exposita, humanius & liberalius ab Imperatore excepti, nulla temorante deliberatione, (cum & Imperator celeritate esse utendum præsensisset) consensum accipiendæ Sponsæ obtinuerunt: & rectà Praga Viennam Austriæ transierunt, ibi expectaturi Sponsam conducendam Græcio Styriæ, ubi cum matre morabatur, Patre Carolo Archiduce ante biennium defuncto. Cæterum Proceres Regni Poloniæ angebat nimium, & violentius trahebat in suspicionem doli illis nuptiis (ut ajebant) occultati, quod Rex consilium de convocandis prius Comitiis postposuerat, & propositum adducendæ Sponsæ accelerabat. Vnde nulla jam modestiora remedia profitura judicantes, apertam contradictionem Regi opponere statuerunt. Et Conventum Ordinibus Andreioviæ indixerant, in quo consultaretur, quid in tali casu agendum expediret. Eo autem collimabant, ut omni aditu in Regnum a Silesia & Vngaria militaribus præsidiis intercluso, Sponsam intrare in Regnum non permitterent. Ac convenerant Andreioviæ frequenres Nobiles, aderat & Zamoyscius Cancellarius Regni cum nonnullis Senatoribus: Sed maturius transgressa Sponsa confinia Regni, consilii illius spem præcidit, omniumque vota eò fuerunt conversa, ut Comitia Generalia Regni celebrarentur, in quibus super indiciis de tradendo Austriacis Regno deprehensis inquireretur. Non deerant etiam, qui ea occasione ejiciendum Regno Sigismundum Regem cuperent, dummodo ipsimet succedere in regno potuissent: & aliquis sive seriò, sive exploraturus hominum studia, in privato primariorum illius Conventus colloquio, injecerat quæstionem: An eligendus esset Rex nativus, si quando eligeretur? & cum Stanislaus Stadnicki omnium qui nativo Regi contradicebant ferocissimus respondisset, se vereri ne tali via ad Regiam dignitatem patefacta, auriga quoque suus ageret Piastum, ac affectaret Regnum, & Ioannes Kazimierski factiosorum præcipuus nonnisi Austriacum præferret, velis conversis, ex fervore impugnandi nuptias Regias fuit remissum, & Conventus ille intermissis longioribus deliberationibus est solutus. Zamoyscius Cancellarius inde deflectens Stobniciam ad Stanislaum Comitem de Tarnow Castellanum Sendomiriensem, filiam ejus Barbaram

Poloni obsistunt Regi ne ducat uxorem Austriacam.

Radziwil Card. Legatus ad conducendam Regi sponsam.

Andreioviæ Conventus pro impediendis nuptiis Regis Sigismundi.

Zamoyscii nuptiæ cum Tarnovia.

A.C. 1592. Sigismundi III. Regis sponsa Anna Austriaca, venit Cracoviam.

ram uxorem duxit in locum Griselidis Batoreæ ante biennium sibi defunctæ, & nuptias ibidem celebravit, nec ivit ad Regis nuptias.

Confluxerant tamen plurimi Proceres & Nobiles Cracoviam, & eò vigesima sexta mensis Maji Regiam Sponsam pompa majestatis plena introduxerunt. Triginta erant turmæ equitum militares, quarum singulas singuli insigniores Proceres splendidissimo ornatu æquicolores ducebant & Civitatis viæ arcubus triumphalibus, ac domus omnes, qua transeundum fuit, aulæis pretiosissimis exornatæ lætitiam ad adventum tantæ Hospitis præferebant. Trigesima autem die ejusdem mensis Maji Regina Sacro ritu in Templo Cathedrali inuncta, & diademate Regio insignita fuit, matre ejus ubique præsente, atque Anna Regina Stephani Regis vidua matertera Regis, ac Anna Regis sorore infante Sueciæ. Octiduumque consequens ludis, spectaculis, hastiludiis magnificentissimo apparatu instructis trahebatur. Spargebantur in vulgus & nummi argentei, & nonnulli aurei in quorum uno latere palmæ transmedio mari adinvicem inclinatæ illud symbolum habebant: ***Amor distantia jungit.*** ab altera parte Aquila Imperii, & Aquila Regni Poloniæ subtus pendentibus Austriæ insigniis cum alio symbolo: ***Ast animos sociasse juvabit.*** Recenseri singula vix possunt, sed omnino nihil in illa nuptiarum solennitate defuit, quod à quantumvis potentissimo & opulentissimo Monarcha in lætitiam effuso sumptuosissimum desiderari posset. Convivali autem illa festivitate peractâ, ut illis quoque qui nuptiis hujusmodi obstrepebant satisfieret, Rex ad mensem proximum Septembrem Comitia Generalia Regni Varsaviæ celebranda indici jussit, Inquisitionis Comitia denominata, ab examine suspicionum & conjecturarum fastidioso, quod in illis tractabatur, ut paulo infra attingemus, postquam apud exteros hucusque gesta retulerimus, ne longiori intervallo relinquantur.

Anna Regina Poloniæ Austriaca coronatur.

Comitia Inquisitionis contra Regem Sigism. in Polonia.

Præcipue Gallica, quæ maximè tunc Christianam Rempublicam premebant. Parmensis itaque consilio bellico habito Valencenis, inde movens Cameracum prope, propugnaculum invitis Cameracensibus extruxit, & præsidio suo munivit, ac per Campaniam iter in interiorem Galliam instituens, primo versus Feram contendit, quam una cum Perona & Hano Regi Hispaniæ pro receptaculo ejus armorum fœderati concesserant. Et ibi quoque præsidiis firmioribus relictis, lentis itineribus progrediebatur, donec confluentibus ad eum majoribus copiis, prope Calleium conjunctus Mænio, & aliis Fœderatis in Normaniam ingrederetur. Cumque jam propius Rothomagum esset, & Navarreum confidentem multitudini sui exercitus prælio confligere velle intellexisset, persuasus à Mænio ne se periculo unius prælii committeret, retrocessit versus Ambianum summissis prius aliquibus militum cohortibus Rothomagum, ut præsidia Vrbis illius & Arcis frequentibus cum hoste præliis diminuta suppleret. Navarreus autem cum hoc inaudisset, non tam cito Parmensem inde reditutum judicans, ipse quoque equitatum suum, præsertim Nobilium ad stativa dimisit, ut aliquantum ex inedia & hyemis laboribus reficeretur. Magna enim erat penuria commeatus in exercitu ipsius, & præsertim pabulorum pro equis. Sed Parmensis ut intellexit diminutas fuisse vires ipsius equitatu illo disperso, celerius rediit, & Castra sua castris hostilibus propius opposuit, ac ostentato quasi prælium non detrectaret, inter velitationes aliquantum commeatum Rothomagum introduxit. De cætero in Castris se continebat, ut hostem cunctatione fatigaret, quem scivit longiori bello sufficere non posse, & ea desperatione illud solum intendere, ut prælio de summa rerum quam primum decertaret; cum & pecuniæ in stipendia militum ipsi deficerent, & non solum annonæ, sed & omnis apparatus bellici penuria laboraret, ac propterea miles ejus ægrè imperia susci-

Farnesius in Galliam cum exercitu movet.

Farnesius sublevat commeatu Rothomagum.

A.C. 1592.

susciperet, tumultusque in exercitu, & secessiones exinde timerentur. Quo tamen Rhotomagensibus majori copia commeatum suppeditaret, ea qua minime Navarreus prævidit divertens Caudebecam à mari adversi fluminis ripis insidentem, & Rothomagum à portu Gratiæ transitum navibus impedientem, priusquam à Navarreo subveniri posset, cœpit, atque inde adverso flumine commeatum sufficientem ad medium annum Rothomagensibus subministrari fecit. Nec unquam pugnæ se commisit, sed identidem prælium ostentans, hostem detinebat excursionibus, in quibus nonnihil damni sensit, & ipsemet vulnus inter collum & humerum dextrum accepit, nec unquam bene ex eo convaluit. Et cum à Navarreis in dies magis coarctaretur, transmisso Sequana per Carnutos Lutetiam deflexit, ac inde in Belgium redivit, satis præstitisse visus, quod Rothomago subvenerit. Damno autem Belgii, nam sub id tempus cum Hollandi viderent nulla subsidia posse advenire Steenvico, Transisalaniæ, & Frisiæ Occidentali, eò exercitum duxerunt, & plura ibi loca expugnarunt: Nec multo post, Ootmarsum & Coverdam ceperunt cæso Hispanorum exercitu, qui obsessis opem laturus castris jam eorum imminebat. Navarreus autem ab insequendo Parmensi reversus, statim Caudebecam recepit, & mox redeunte Anhaltino cum Germanicis copiis in Germaniam, ac magna parte Nobilium Gallorum dilabente aliquantum quievit, donec nova auxilia colligeret. Lutetiam tamen ex Arcibus & Oppidis quæ tenebat vicinis, nunc vi aperta, & prohibendo commeatum, nunc ex insidiis infestam tenere non cessabat. Vnde semper Vrbs illa summis rei frumentariæ angustiis conflictabatur. Nec aliquid magni momenti utrimque hoc anno amplius est gestum, nisi quod Dux Mercurius in Britannia Gallica, pro Rege Hispaniæ aliqua loca Navarreis ademerat; & Dux Nemourius Lugduni, cum potestate præsidens Viennam circa Rodanum pro confœderatis receperat. Mænius quoque Caudebecam iterum expugnavit, & solo ejus munitiones æquavit.

Parnesius vulnus accepit in conflictu.

Hollandorum progressus in Frisia Occidentali.

Parisiorum obsidio continuatur.

Sed dum Christiani hoc modo inter se digladiantur, tamque crudeliter civilibus bellis invicem consumuntur, Turcarum Imperator (Amurathes tunc fuit) eam opportunitatem propagandi in Europa imperii sui nactus, bellum Imperatori Rudolpho intulit, quod deinde magna Christiani sanguinis & orbis jactura ad plures annos duravit. Hoc autem anno jussu Turcæ, Hasan Bassa Bosnensis conscripto quinquaginta millium exercitu, primum Croatiam invasit, & ejus Metropolim Vihitz graviori oppugnatione ad deditionem coëgit, Germanico præsidio quadragintorum militum, qui ibi erant libero dimisso. Et inde progressus apud Thuropoliam Thomam Erdeud, Slavoniæ Banum, qui cum parva manu Croatorum in tam angusto tempore collecta illi loco subvenire voluerat, circumventum profligavit, ejusque tormenta bellica cum impedimentis omnibus intercepit, solo æquitatu fuga elapso. Petrinam quoque munitionem ad Colapin roboribus armorum firmavit, unde viciniores terras assiduè excursionibus populabatur. Deinde Sisecum ad confluentem Savi & Colapis situm, eo quòd ea transitus facilis in Styriam, Carynthiam, & Carniolam pateret, magna contentione oppugnavit, & viginti quatuor tormentis majoribus pulsavit, sed a præsidiariis fortissimè rejectus, ea vice re infecta retrocessit. Nicolaus Miccatius Vngarus illud Monasterium tunc custodivit, & defendit.

Turca Amurathes bellum infert in Vngaria Rudolpho Imperatori.

Turca in Croatia multa loca capiunt.

In Polonia autem ad mensem Septembrem Rex cum Regina Varsaviam Comitia Generalia celebraturus transivit: quo etiam maximo præter solitum numero & Senatores & Equestris Ordinis Proceres confluxerant, plerique militaribus turmis circumsepti. Cum enim pro materia in illis Comitiis tractanda,

Sisecum Turca frustra oppugnant.

A.C. 1592. *Comitia Inquisitionis in Polonia armata.* nempe Inquisitionis instituendæ contra Regem, perturbato rerum consueto ordine gravior confusio in Republica timeretur, quisque contra vim si ingrueret, sese munire volebat. Præsertim autem ii, qui partes promovendæ contra Regem Inquisitionis assumpserant, ne Regii nominis & potestatis fulgor justitiam causæ obrueret, vires tali periculo pares opponendas comparaverant. Quorum præcipuus Zamoyscius Cancellarius, ut qui curam jura Reipublicæ sarta tectaque servandi, & ad omnia quæ illam turbarent invigilandi in se assumpserat. Et itaque omnes qui Rempublicam sequebantur sese conjunxerant, ac divisi Cives, qui adhærebant Regi Regalistæ, qui Cancellario Cancellaristæ vocitabantur. Et primo studia partium pertinacius certarunt pro eligendo Marischallo Nuntiorum Equestris Ordinis: iste enim (ut apud Romanos Tribunus plebis) cum sit supremus moderator animi affectuum, & consiliorum illius ordinis, facile, si sapit, flectere potest popularem consensum in unam vel alteram sententiam. Unde & exitus universorum Comitiorum ab illius industria potissimum dependet. Istum itaque dum unaquæque pars nonnisi conjunctiorem sibi eligere contendit, tempus dimidiorum Comitiorum fuit extractum, & tandem post trium hebdomadarum concertationes, electus fuit Marischallus Nicolaus Danielowicz juvenis, & tum primum tyrocinio deposito curas publicas aggressus, atque eo neutri parti suspectus. *Marischallo Nuntiorum in eligendo certamen partium.* Nec permiserunt Cancellaristæ post electum Marischallum ullam aliam publicam causam in Comitiis illis tractari, nisi prius de indiciis contra Regem deprehensis cognosceretur, in eoque reliquum tempus Comitiorum fuit insumptum. *Accusationis contra Regem Sigism. indicia.* Producebantur literæ manu Regis signatæ ad Archiducem Ernestum: aderat Martinus Lesniowolski Castellanus Podlachiæ, paulo ante Cubiculi Regii præcipuus custos, qui diversas legationes secretas à Rege ad Austriacos, & ab Austriacis ad Regem, Suecis, & Germanis solis quibusdam conscies habitas demonstrabat, & remoto Rege Senatus cum nuntiis ista diligentius pluribus sessionibus examinavit, ut vero non dissimilia viderentur. Sed Rex omnium eorum se esse inscium ajebat. Et quidem character manus Regiæ in literis productis expressus, verus esse negari non poterat, aliis exemplaribus subscriptionis manus Regiæ comparatus per omnia similis, ut etiam à Rege agnosceretur. Regalistæ tamen commentitias illas literas ementitasve fuisse declamabant, ac imputabant cuidam scribæ Cancellariæ, qui manus Regiæ characterem probè imitari didicerat, licet is postea comprehensus, & in carcerem Mariæburgensem detrusus, tormentis quoque suppositus, nunquam hoc fateri voluerit. Et si characterem manus Regiæ finxisset, certè tam sublime argumentum literarum illarum mente concipere, & in incertum scribere non poterat homo juvenis, vilis, plebeius, & status politici prorsus ignarus. *Sigismundi Regis partium defensiones.* Alii alias Regem defendendi rationes proferebant, & quisque data illa occasione eum demereri, seu in gratiam ipsius redire contendebat: Maximè ex illis qui nuper in ejus electione pro Maximiliano steterant. Quare illarum partium præcipuus Zbigneus Ossolinski Succamerarius (seu Prætor finium regundorum) Sendomiriensis Palatinatus in se receperat, ut accusationem in Zamoyscium Cancellarium retorqueret, & ei crimen affectari Regni objiceret.

Verum cum rem serio agi, & tantum motum altercatione verborum non posse componi maturiores Senatores (etiam Regalistæ plurimi, ac primas Archiepiscopus Gnesnensis alioquin semper infensior Zamoyscio) adverterent, suadebant ut Rex pacatioribus mediis paci & securitati publicæ provideret. Nec sola affirmatione Regis, quod nihil de objectis sibi criminationibus sciret, illa controversia sopiri potuit, cum Cancellaristæ temeritatis & levitatis notam (quasi vana de Rege sparserint) subire, fortiter recusarent, & populus ea quæ objiciebantur

ciebantur Regi vera fuisse, jam persuasum habens, conceptas suspiciones non tam facile depositurus esset, nisi ab illis cautione evidentiori liberaretur. Quin immo quanto vehementioribus studiis propugnabantur partes Regiæ, tanto major crescebat fides contra Regem propositis, & quisque defensor partium Regiarum, uti Regi conjunctior vel familiarior, præsertim Radziwilii, & Episcopus Vladislaviensis Rozrazevius, esse conscius illius facti reputabatur, fidesque ipsi non dabatur, atque ex longioribus disceptationibus illud sequuturum timebatur, ut Cancellaristæ secessione facta, alium Conventum convocarent, in quo remotis Regalistis uti suspectis, soli quod impetus popularis suaderet decernerent, & ne exinde à Rege propterea sibi infenso vindictam timere cogerentur, novum sibi Regem eligerent. A.C. 1592.

Devinctus itaque Rex precibus & persuasionibus Procerum, quantumvis omnium eorum (ut constantissimè etiam in senecta affirmare solebat) innoxius, *pro bono pacis*, (præfationis ejus in Senatu verba hæc erant) factum agnovit, nunquam autem se de successore tractaturum Repub. inscia & non consentiente, & si in Sueciam aliquando Patre defuncto abiturus esset, de reditu suo in Poloniam se cautionem Ordinibus sufficientem daturum promisit. Vixque suffecit tam acerbis querelis integrum Comitiorum tempus, & eis finitis graviora quæ aderant publica negotia ad Comitia proxima rejicere fuit necesse. Reconciliati tamen mutuo omnes, quietis animis illum Conventum solverunt, & Zamoyscius Cancellarius, quod eousque distulerat, novam Regis nuptam Reginam tum demum salutavit. Nec multo post, nempe die vigesima septima proximi mensis Novembris Ioannes Rex Sueciæ Sigismundi Regis Pater obiit, occasionemque discessus in Sueciam Sigismundo dedit, ut paulo post dicetur.

Sigismundus Rex de objectis cavet Reipub. securitatem.

Zamoyscius Annam Reginam primum salutat.

Sub finem hujus anni Parmensis ab Aquis Spatanis reversus reditum in Galliam ut ibi Electioni Regis novi assisteret apparabat, & congregatis copiis promoveri jussit signa ad confinia Galliæ, ipse subsequens via per Atrebatum instituta. Quo ut venit debilis, majori languore correptus substitit ultra quindecim dies, & tandem fatali hora superveniente, secunda die mensis Decembris obiit, ab usu Aquæ Spatanæ, quam eousque in lagenis allatam potitabat, extenuatus, & in phrisim delapsus, uti aperto ejus cadavere inventa fuerunt præcordia & pulmones tabifico hoc morbo corrupti.

Farnesius Parma Dux moritur 1592.

Sed summum desiderium sui apud omnes reliquit; præsertim apud militares, qui nullum Ducem eo meliorem optabant, & ardua quæque subire, ac vincere sub ejus imperio didicerant. Quatuordecim enim annis quibus cum imperio in Belgio præfuit, plurima bello præclare gessit, & summos ante se in Belgio Duces armorum tractandorum dexteritate æquavit, mansuetudine & æquanimitate superavit; ultimis demum annis vicissitudinem fortunæ expertus, quibus Hollandi tota pænè Geldria, Transisalania, & Phrisia Occidentali Hispanos ejecerant. Licet & hoc potius intempestivo in Galliam introducto per Hispanos bello imputari deberet. Parmensis enim absens à Belgio, vel dum ad Gallica attendit, damna in Belgio evitare vix potuit, comitante præsentiam & personam ipsius fortuna, ac virtute, qua bina expeditione binas in Galliis obtinuit memorabiles nomini suo victorias, liberata prima Lutetia, altera Rothomago ab obsidione graviori. Omnium autem operum ejus gloriosissimum fuit capta Antverpia, cujus alias meminimus, & dicitur fuisse admonitus à quodam familiariori amico, ut ea parta victoria, bello valediceret, ne ipsius fortuna ad summum apicem supergressa, cursum in declive mutaret. Nec erravit conjector, ab eo enim tempore nil præclari fuit gestum in Belgio, & plurima amissa, nisi ut diximus ista distractis ejus Gallico bello viribus tribuantur, vel etiam livori Hispanorum qui externi

Farnesii Parmensis Ducis laudes.

A.C. 1592. terni Ducis cujuſvis fortitudinem quantumvis ſibi utilem oderunt, & propterea hunc quoque ex quo feliĉioribus progreſſibus in Belgio inclaruerat, divexare non ceſſarunt, ſæpe tempeſtiva ſtipendiorum militum ſolurione denegata, ſæpius ut à bello offenſivo abſtineret, defenſivum ſuſtineret imperato. Et quo maximè conſumebatur, ejus geſta nunquam non in ſuſpiciones moleſtiores Aula Hiſpanica trahebat. Nec deerant ex Hiſpanis qui & Gallicam expeditionem proſperiorem illi inviderent. Vnde adhuc eo vivente Dux de Feria cum Imperio militari in Gallias, & Comes Mansfeldius Gubernator Belgii fuerat deſignatus. Cum quibus mandatis paulò ante deceſſum ipſius Atrebati Comes de Fontibus in Belgium venerat, eaque ipſo defunĉto annuntiavit in conſilio Belgii Bruxellis convocato, aſſerens pro tali caſu ſibi fuiſſe à Rege Hiſpaniæ concredita.

Annus Chriſti, 1593.

PRimi dies Anni iſtius Milleſimi, Quingenteſimi, Nonageſimi Tertii, ſignandi ſunt Gallicis rumoribus; nam ipſo initio Anni hujus Gallorum fœderatorum ſocietas, quod eouſque conceptum in immo pectore caute foverat, in lucem producere majori molimine tentavit. Pertæſis ſiquidem iſti fœderi conjunĉtis, quod tanto ſanguinis & fortunarum diſpendio bellum ducerent, & neſcirent Regem, à quo tandem tanti laboris prœmia repeterent, ac ægrè ferentibus Hiſpanis, quòd ſuæ operæ & tantarum impenſarum mercedes ſibi ſecretioribus pactis ſtipulatæ adhuc in incerto manerent, ne diutius eos ſpe vacua diſtinerent Duces fœderis, excluſo Henrico Navarreo, alium Regem Galliæ eligendum decernunt, ex quo in utroſque fructus exoptatus redundaret. Itaque Dux Mænius ejus fœderis ſummus Præſes, 5 die menſis Ianuarii iſtius anni Pariſiis publicari fecit ediĉtum, in quo poſtquam commemoravit Fidem Catholicam in Gallia introduĉtam à temporibus Clodovei Regis per conſequentes Regum ſucceſſiones incorrupte floruiſſe, & Principes nonniſi Catholicos regnaſſe, legibuſque antiquis & noviſſimis ſub Henrico III. ſancitis, ne hæretici ad Regnum hoc inaugurarentur prohiberi, ac Henricum Navarreum toties monitum ut hæreſi renunriaret, Catholicamque Fidem ſequeretur, nunquam tamen ad hoc induci potuiſſe, deinde aliqua in juſtificationem ſui & totius ſuæ ſocietatis adjunxit, demumque Conventum omnibus Principibus & ſtatibus Franciæ ad diem 27 menſis Ianuarii indixit Pariſiis, in quo de remediis reſtituendæ tranquillitatis Regni, & de eligendo Catholico Rege ageretur. Ad quem Conventum deſtinarat Rex Hiſpaniæ Ducem de Feria Legatum ſuum, Clemens autem PP. VIII miſerat eò Philippum Cardinalem Placentinum, cui dederat diploma in illo Conventu publicandum, quo excommunicabat Navarreum, minuſque habilem Regno declarabat, & Gallis permittebat, ut alium Regem ſibi poſſent eligere. Et quidem Hiſpanicus Legatus Dux Feriæ adventum ſuum tardavit uſque ad menſem Martium, ſed Papæ Legatus ſtatim ad initium adfuit præſens, illudque decretum Pontificis ſummi publicavit. De cætero Conventus ille raris ſeſſionibus trahebatur, donec Dux Ferienſis & plures Galli Principes convenirent. Navarreus autem ut intellexit publicatam fuiſſe contra ſe illam excommunicationem, coram Concilio Cathalaunii ad hoc convocato per Nuntium ſuum de ea conquerebatur, & demonſtrando eſſe injuſtam, & procuratam ab eis, qui legitimum ſucceſſorem Regni Galliæ tali arte abdicere, Regnumque ad alios, nempe Hiſpanum nominis Gallici perpetuum hoſtem transferre vellent, appellationem contra eam interpoſuit, & malis quæ adferret, remedium provideri poſtu-

Galliæ fœderati alium Regem eligere volunt.

Manius Dux indicit Electionem Regis Galliæ.

Clemens VIII PP. dat poteſtatem Gallis eligendi ſibi Regem.

Gallorum Conventus Pariſiis de eligendo Rege.

Excommunicatio Clemen. PP. contra Navarreum non admittitur.

postulavit. Nec longa deliberatione præmissa, Concilium illud, excommunicationem hujusmodi, ejusque promulgationem & executionem irritam declaravit, factamque à Nuntio Regis appellationem ipsummet Concilium illud nomine suo assumpsit. Citari quoque jussit Cardinalem Placentinum administrum illorum fulminum Pontificiorum, si provocationem contradictionemque talem oppugnare vellet: & prohibuit ne ullus edictum illud Summi Pontificis tenere, circumferre, ac loca in quibus de Electione Regis tractaretur adire auderet, & si quis mandatum hoc suum violaret, Nobilibus amissionis gradus sui, & infamiæ; Ecclesiasticis, privationis beneficiorum; cæteris autem læsæ Majestatis, turbatæ pacis publicæ, & proditorum pœnas denuntiavit. Loca etiam in quibus Electio fieret funditus evertenda, & solo æquanda in perpetuam sceleris abominationem decreverat.

A. C. 1593.

Indixit etiam Navarreus Carnuti Proceribus omnibus Conventum, quem opponeret Conventui Parisiensi, & in eo frequentes Principes, & Ecclesiastici, & seculares plurimi Catholici congregati, postquam super indicto Parisiis Conventu deliberassent, eum illegitimum esse declararunt. Dicebant enim Ducem Mænium potestatem convocandi Conventum Regni nullam habere, & se ipsius edictis parere non teneri, indignumque fore, si unus cum paucis asseclis suis, universis Ordinibus, Principibus sanguinis, & primis Proceribus legem de Republica consultandi, Regemq; eligendi præscriberet. Quod si præsens Regni turbatissimus status requirat, ut de ejus restituenda tranquillitate consulatur, hoc Mænium usurpare sibi ipsi non posse, sed ad eum qui in successionem Regni jure vocatur, & ad se Principes sanguinis, omnesque Proceres æqualiter pertinere. Atque his aliisque similibus rationibus scripto conceptis, eos qui Parisiis congregabantur, omnesque alios invitabant, ut relicto illo Parisiensi, & alio quovis illegitimo conventiculo, secum de communi salute conferrent in loco quem unanimi consensu inter Lutetiam & S. Dionysium eligerent. Hocque edictum per tibicinem Parisiis 27 die mensis ejusdem Ianuarii publicari fecerunt.

Navarreus indicit Conventum Carnuti Proceribus Gallia.

Gallorum Conventus Carnuti damnat Parisiensem Conventum.

Parisiis fœderati inchoant suum Conventum.

Iamque ibi inchoabantur confœderatorum Comitia, in quibus primus Dux Mænius peroravit; & gratiis Deo actis, ac Summo Pontifici, ac maxime Regi Hispano, quod illorum ope Gallia è faucibus Calvinistarum fuerit liberata: hortabatur omnes, ut in illis Comitiis providerent perpetuam securitatem Gallis ab hæresi, electo Rege Catholico & potente, qui molem ab hæreticis illati belli sustinere valeret, hancque ejus orationem eadem verborum sententia excepit Nicolaus Pelleveus Cardinalis Archiepiscopus Remensis. Neque ultra tunc processit deliberatio Comitialis, sed tantum illud scriptum per tibicinem à Principibus partium Navarrei Carnuto missum legebatur: deliberatio autem de dando responso ad frequentiorem consessum fuit dilata. Et cum interim nulla esset armorum cessatio, sed utrinque in diversis partibus acrius bellum promoveretur, Mænius quoque ad Carolum Mansfeldium, qui cum Belgicis copiis dubiis quas Civitates oppugnaret in Picardia præstolabatur, Parisiis discessit, & discedens ordinaverat, ut Comitia lentis deliberationibus ducerentur, nec de Electione Regis quicquam decerneretur, donec ipsemet rediret. Parum autem interest, ut singula quæ tunc armis gerebantur, recenseantur; variante enim fortuna nunc hæc, nunc illa pars prævalebat, & loca capta iterum amittebat ac recipiebat: hoc singularius successerat, quod Carolus Mansfeldius prima oppugnatione à Novioduno rejectus, conjunctis paulo post cum Mænio viribus, secundo Civitatem illam oppugnavit, & ad deditionem coëgit. Nec dubie in Picardia potentiores partes erant fœderatorum, propter auxiliares copias Belgicas & Pontificias: sed in Delphinatu ac Provincia Ladigerius cum Pernonio viceversa pro Navarreo

Mansfeldius Noviodunum capit.

A.C. 1593. Navarreorum & fœderatorum varians fortuna. Fœderati colloquium mutuum concedunt Regiis.

felicioribus progressibus præliabantur, & etiam Pinatolum transgressi, ditiones Sabaudi partium Hispanicarum Ducis vastabant. Conventus autem Parisiensis interim protelabatur, & cum Regii urgerent, ut daretur responsum super suo scripto per tubicinem nuper porrecto, ad colloquium cum ipsis habendum Parisienses consenserunt, loco Vallettæ ubi utrinque convenirent assignato. Tandem vero & Dux de Feria venit Parisios sub finem mensis Martii, à Mæniæ Ducis filio, & omnibus qui aderant Parisiis in ejus occursum effusis, plane Regali pompa exceptus.

Feria Dux venit Parisios.

Feria Dux Legationem suam exponit in Conventu Parisiensi.

Ac post paucos dies quieti datos, in publicum Conventus illius consessum deductus, loco honoratiori accepto, legationem suam exposuit. Et primo commemoratis plurimis Regis sui necessitudinum cum Regibus Galliæ,& amicitiæ cultę cum Regno eodem symbolis, quantumvis sæpius (inquit) ingrata habebantur, & injuriis compensabantur; ea tamen semper Regem suum continuasse, & in præsentibus Regni istius periculis tot exercitibus, tanta auri atque argenti, vi (sexies mille numerorum aureorum ibi communium millia, vel noto nomine sex milliones aureorum nummorum excedente) in ejus defensionem profusis abunde probasse deducebat, atque affirmabat Regem suum talibus ac tantis officiis impensis non defatigatum iri, immo majora præstaturum, dummodo conservationi Fidei Catholicæ in eo Regno consuleretur, universumque illud Regnum ad pristinum nitorem ac libertatem rediret. Deinde præsentavit literas sui Regis ad Ordines Galliæ, eandem paucioribus verbis expressam sententiam continentes, in quibus ad finem Rex hortabatur Ordines Galliæ, ut memores beneficiorum acceptorum, expectationi suæ satisfacerent. Promisit etiam Dux de Feria se ostensurum, si quæ pleniora vel singulariora mandata sibi à Rege suo data Ordines requirerent.

Pelleveus Cardinalis nomine Conventus respondet Feriensi.

Ad hanc Feriensis orationem, Ordines facta deliberatione, commiserunt, ut responderet omnium nomine Nicolaus Pelleveus Cardinalis; qui congratulatus inprimis optatissimum & jucundissimum tribus Ordinibus Galliæ,Ducis ejusdem adventum, & testatus literas Regis Hispaniarum & ejus Legatum cum summo honore & reverentia ab Ordinibus lætis plaudentibusque suscipi, nullumque ex Proceribus Hispaniarum aptiorem gratioremque ad tantam functionem potuisse mitti, quam ipsum Ducem Feriensem, generis nobilitate & preclare gestorum suorum gloria conspicuum; Deinde comparationem primævi & præsentis status Galliæ Regni prolixo & cultiori sermone repræsentavit. Hæc est, inquit, rerum humanarum sors, ut nihil stabile aut perpetuum durare permittat, sed volubili quadam vicissitudine ludens in humanis, opes, Principatus, gloriam eruditionis, pietatis laudem transferat de gente ad gentem. Cujus rei exemplum singularius elucet in hoc florentissimo quondam, nunc autem afflictissimo Galliarum Regno, quod olim Fidei Catholicæ firmissimum propugnaculum, nunc hæresis immani tempestate concussum extrema periculorum timet, nisi ope aliena fulciatur. Regum enim Galliæ semper fuit præcipua laus, ut sectas hæresium evellerent, & Christianæ Fidei ac imperii terminos longe lateque dilatarent.

Clodoveus primus Rex Galliæ Christianus.

Visigothos Arrianos Rex Gall. Clodoveus devicit.

Clodoveus primus Regum Galliæ sacto Christianæ Fidei Baptismo & nomine insignitus, Visigothos pertinacissimos Arrianæ perfidiæ sectatores, omnem oram inter Ligerim & Pyrenæos jacentem incolentes, ad veræ Fidei Catholicæ cultum coëgit, uno prælio apud Pictones fuso eorum Rege Alarico, & manu sua interempto. Et ejus filius Childebertus Almaricum Alarici filium in Hispaniam cum Arrianismo transgressum, cum fidefragus quod promiserat Arrianam hæresim non desereret, & Clotildem uxorem suam Almarici sororem Religionis causa contumeliosius haberet, præliis sæpius iteratis profligavit, & populos qui ei parebant,

rebant, ab hæresi revocavit, repetitisque vicibus Pyrenæos transiens, Fidem Christianam ab Apostolo Iacobo in Hispanias introductam pristinæ integritati & nitori restituit. Dein Carolus Martellus Saracenos, qui totam Hispaniam & Africam subegerant, uno prælio ad Ligerim fudit, & eosdem postea Visigothis junctos, Narbonensemque Provinciam occupare contendentes, stirpitus delevit. Ac præ cæteris Carolus Magnus, non alia arte & cognomen Magni quæsivit, & Imperii titulos à Constantinopolitanis Imperatoribus in Occidentem ac in seipsum transtulit, nisi quod Saracenos Hispaniam incolentes bello perdomuit, Baleares Insulas Majoricam & Minoricam nunc dictas, Mauris ejectis in clientelam suam recepit, & plurima bella pro religione feliciter gessit. Tum & Carolus V, qui misso in Hispaniam Bertrando Guescelino militiæ suæ Magistro, Petrum Castellæ Regem in Iudæos propensiorem Regno expulit, & in ejus locum suffecit Henricum de Transtamara, cui Castillienses, & Legionenses, excluso hæreditario Rege in tyrannum degenerante, libenter paruerunt, ut non sit novum hæreditarium Regem, postquam mutavit parentum morem, abjici. Sæpius denique arma Gallica Hispanis opem salutarem tulerunt, & affinitates strictiores gentes istæ inter se coluerunt, prout usque cum Divo Ludovico matre Blancha Hispanica genito, in Familiis Regum Galliæ Clodovea, Carolina, Hugocapetea frequentissima hujus rei possunt numerari exempla. At tunc vice fortunæ conversa, Gallias universas virulenta hæresi depascente, opis domesticæ inopes Galli, ab Hispanis eam implorant; spe tamen non inani, nam eam liberaliter suppeditavit Philippus Secundus, qui divinitus plane excitatus, Fidei custos Catholicæ & defensor, majores suos Ferdinandos, Maximilianos, Carolum V, Patrem rebus pro Religione gestis longe superavit, cum præter alia præclara multa, misso Parmense Duce solertissimo ab obsidione Lutetiam primum, & secunda expeditione Rothomagum liberavit, ut eum secundum post DEUM liberatorem suum Gallia agnoscere debeat. Et licet ab octo Pontificibus Romanis in istis angustiis suis Gallia adjuta fuerit, horum tamen omnium operam unius Philippi Regis munificentia superatam esse etiam futuris sæculis testabitur. Immortales itaque Galli referunt ipsi gratias, ac obnoxius precantur, ut ad finem illis subveniat, donec à tam immani incendio liberentur. His gradibus aperiet sibi majestas Catholica ad astra facilem viam, & nomini suo immortalitatem comparabit.

Carolus Martellus Saracenos apud Ligerim fudit.

Carolus Magnus Saracenos in Hispania edomuit.

Carolus Magnus Baleares Insulas Saracenis ademit.

Carolus V, Rex Gall. in Hispania ejecto Petro Rege Henricum sufficit.

Ludovicus S. matre Hispana genitus.

Sperabat Legatus quod Galli tam blandis verbis, & tantis in se benevolentiæ Regis Hispaniæ memoriis deliniti, protinus acclamationibus suis eum renunciarent Regem Galliæ, vel ad perficiendam ex ipsius voto Electionem novi Regis essent festinaturi. Sed ut maturioribus subolevit res instructa ad transferendum Regnum in Austriacos, Regia stirpe Gallorum exclusa, morâ remedium quærere maluerunt. Ac inprimis suaserunt, ne Electio Regis tractaretur, nisi vocatis illis quoque qui plurimi Catholici & Principes sanguinis, officiaque publica gerentes à partibus Navarrei stabant. Et cum isti Parisios venire detrectarent, ne Majennæ seu Mænii jussis & publicationi Conventus obsequi viderenrur, colloquium jam ante utrinque expetitum & concessum, in loco dicto Valletæ inter Parisios & S. Dionysium cum ipsis fuit institutum. Quod ad finem mensis Maji protractum, etiam induciis prolongari placuit, nempe ad quindecimam diem mensis Iulii proximi, pro quo Navarreus Conventum omnibus Carnuti indixerat, in eo declaraturus animum suum de profitenda Fide Catholica. Omnis enim illius colloquii deliberatio in eo hærebat: quod ex lege Salica Navarreo ad successionem Regni nil aliud obstaret, nisi ut Fidem Catholicam profiteretur: quod si præstaret, uti se facturum jam non obscure præferebat, frustra aliam electionem Regis tentarent Ordines Regni, ex qua cum Rege novo & forte

Galli Electionem Regis procrastinant ne Austriacum eligant.

Colloquium fœderatorum cum Regiis differtur.

Isabellam ex Isabella Galla natam volunt Hispani eligi Reginam Galliæ.

A.C.1591.

Salica lex excludis fœminas à successione Regni.

Philippum Regem vel Ernestum Archid. volunt eligere in Regem Galliæ.

Salica lex excludit externos, nec sanguine Regio cretos à Regno.

Guisius Dux nominatur Rex Galliæ.

externo contra Regem nativum bellum perpetuum in Gallias introduceretur, & studiis divisi Galli, ad extremam vastitatem & mendicitatem redigerentur. Sed Hispani & Pontificii videntes se ea via ab optato fine longe abduci, colloquium illud & omnem tractatum de induciis abruperunt. Electionem etiam non diutius differendam esse rati, eam expediri urgebant, & tandem arcanum omnium istorum Consiliorum suorum manifestarunt. Proposuerunt eligendam in Reginam Galliæ Isabellam ex Isabella Valesia Henrici III, Regis Galliæ sorore Philippi Regis Hispaniæ filiam, ut quæ sola nominis Valesii hæres superesset, & accepto Ernesto Archiduce marito, Regnum hoc Catholice administrare valeret. Cui propositioni opposuerunt statim Galli legem Salicam, quæ fœminas à successione Regni excludit, tanto magis extra Regnum natam. Postea Regem ipsum Philippum Hispanum, vel Archiducem Ernestum eligendum insinuabant. Sed & istis lex Salica obstabat, ut quæ externum Principem eligi Regem vetaret. Ac demum ad Guisios est deventum, ex quibus Henricus Henrici à Rege Henrico III, interfecti filius viginti trium annorum juvenis Rex nominabatur. Contra quem statim Parlamentum Parisiense intercessit, nonnisi sanguinis Regii Principem Regem legitime creari posse denuntians.

Guisii electionis proclamationem tumultus populi impedit.

Feriensis Dux solicitat ne Rex hæreticus eligeretur.

Et dum nihilominus electio ipsius proclamari deberet, tantus tumultus in populo ad arma concurrente fuit concitatus, ut in eo unus ex præsidibus Consilii ad proclamandam illam Electionem destinatus fuerit occisus, & Mænius Dux multum laboraverit priusquam tumultuantes turbas sedasset: unde & denuntiatio illa fuit intermissa, & Guisius Regis titulo abstinuit. Atque ab eo tempore Dux Feriensis aliquantum ex cura promovendi Regis electionem remisit, honeste se excusans, eam causam Legationis suæ non esse primariam, sed ut hortetur, ne hæreticus Rex admitteretur. Non desistebat tamen solicitare animos Ordinum pro Rege suo atque Archiduce Ernesto, promissis largioribus propositis, quorum nervo, ut ajebat, pristina tranquillitas Galliis restitueretur: quod non latebat Navarreum, qui propterea veritus ne tandem studia sibi devinctiorum tam speciosis blanditiis corrumperentur, & si iterum instauraretur Regis electio, feliciorem Hispanis adferret exitum, declarationem quam animo conceperat, de confitenda Fide Catholica perficiendam decrevit. Et cum à Principibus sibi addictis pro eo requireretur, quod antea verbis ambiguis expedire solebat; tunc respondit, se in Fide Catholica natum, educatum, sed à prima pueritia semper in armis & castris versatum, altioribus studiis vacare non potuisse, nec singulariora Fidei scire, sed doceri velle, & si à se partite singulatimque arcana Fidei requirantur, per Theologos peritiores explicari debere, ex eorumque expositione, se quod sentiret declaratum esse. Vocatus itaque Parisiis Benedictus Renatus Sorbonista eruditissimus Theologus, ad S. Dionysium ubi Rex morabatur, & conjunctis Episcopis qui ibi aderant, in præsentia Regis rationes Fidei disseruit, dubia aliqua à Rege allata dissolvit. Nec multum cunctatus Rex eo audito, omnino, inquit, hæc ego credidi, & credo, hancque non aliam Fidem profiteri volo, ac statim Calvinistas prædicatores Rupellam ablegavit, nec alias conciones nisi Catholicas deinceps audivit.

Navarreus declarat se quod velit instrui in Fide Catholica.

Navarreus Fidem Catholicam profitetur & Calvinistas Doctores à se relegat.

Navarrei pœnitentia.

Paucos autem post dies natali suo Idibus seu quindecima mensis Iulii, rarum pœnitentis exhibuit exemplum, posteris non minus quam Theodosii à S. Ambrosio reprehensi memorandum. Vnde licet jam ab aliis fuerit relatum, hic quoque ponendum voluimus, quo multiplicatis exemplaribus facilius ad plurium notitiam perveniat. Progressus iste Rex à Palatio Regio, quod est in Oppido S. Dionysii, ac sacco lineo superindutus, nudis pedibus, capite aperto, & cereum

accen-

accensum manu tenens, ivit ad Templum primarium illius loci, magna populi multitudine inspectante, nam & Parisiis vicinis advenerant eò multi spectatum. Ad valvas Templi cum accessisset, & clausas invenisset, eas ipsemet manu pulsavit: & interrogatus ab Episcopis qui Templum occupabant quis esset? Respondit, se esse Regem Navarreum Galliæ Regni verum hæredem: Episcopus replicavit, quid hosti Ecclesiæ? quid lupo cum Pastoribus? At ille ait: se simulata Apostasia graviter in Deum & Ecclesiam deliquisse, sed propterea dolere, & ex animo pœnitere, ac ad gremium Ecclesiæ reverti, petereque ut à Matre pia non secus quam à Parte filius perditus recipiatur. Tunc valvæ Templi fuerunt apertæ, & stans in porta Archiepiscopus Bituricensis cum Cardinali Vandomio, aliisque decem septem Episcopis Pontificali habitu indutus, interrogabat Regem juxta Ritum in Pontificali libro præscriptum singulos Fidei articulos an crederet? an abrenunciaret omni societati hæreticæ, & vellet adhærere Romanæ Ecclesiæ, & ejus Summo Præsuli Christi in terris Vicario? an velit permanere in societate Fidei Catholicæ, & hæreses atque hæreticos execrari, & eos exterminare ex Regno Galliæ quantum posset? & Rege ad singula affirmate respondente, ac omnia promittente: concludendo Archiepiscopus dixit: Et ego te salva Summi Pontificis censura, à crimine Apostasiæ absolvo, Ecclesiæ restituo, & ad Sacramenta ejus admitto; additis ex libro Pontificali precationibus, & ceremoniis ad hoc præscriptis. Postmodum introductus Rex in Templum, & ab Episcopis qui aderant ad Altare majus ductus, illis ad partem recedentibus, Archiepiscopo Bituricensi de more Ecclesiæ ad aurem peccata sua fuit confessus, depositoque pœnitentiæ habitu, sacram Missam summa cum solennitate decantatam, in Regali throno sedens, magna cum devotione audivit. Missa sacra autem finitâ, ab omnibus Proceribus & Episcopis qui aderant, ad Palatium Regium fuit reductus, & sumpto prandio, iterum in Templum rediens, concionem sacram audivit, diebusque insequentibus frequentationem Templi Catholici continuavit. Statim autem in illo loco & vicinoribus, plurima lætitiæ signa fuerunt edita, & ipse Rex scripsit literas ad Parlamentum Catauliense, ac ad diversas Civitates conversionem suam annuntians. Nec oberit ad cognitionem universæ rei gestæ, si illarum sensum referamus.

Navarreum absolvit Archiepiscopus Bituricensis.

Navarreus denuntiat suam conversionem.

Iuxta fidem, inquit, *ab initiô post obitum Henrici Valesii Fratris nostri, dum ad Regnum assumeremur datam, sæpius convocationem Antistitum & Doctorum Regni, à quibus in fide instrueremur, desideravimus, quæ machinationibus hostium semper impediebatur. Nunc autem cum licuit, in S. Dionysio cum Antistitibus & Doctoribus de rebus fidei sermones habuimus, in quibus nobis satisfactum, & quas desideravimus difficultates explicatæ sunt, gratiaque Divina, quam per Spiritus Sancti sui inspirationem largiri nobis voluit, abunde cognovimus Ecclesiam Catholicam Apostolicam Romanam, veram esse Ecclesiam Dei, veritate plenam quæ errare non potest, & in ea Ecclesia, ac ejus fide deinceps vivere & mori decrevimus. Nec alia intentio nostra unquam fuit, quam velle instrui, & bonam instructionem deposita omni pertinacia admittere, quod ut opere perficeremus, hodierna die Ecclesiæ reconciliati, Missam sacram audivimus, & reliquum vitæ in hac Religione continuabimus. Quæ idcirco significamus, ut inde gaudeatis, & calumnias redarguatis hostium, qui populo promissiones à nobis factas vanas esse, absque voluntate eas implendi persuadebant. Volumus etiam ut propterea publicas supplicationes Deo in omnibus templis faciatis, & eum exoretis, ut nos confirmet, & in hac Sacra Religione toto vitæ tempore conservet.*

Destinaverat quoque statim Romam Ludovicum Ducem Nivernensem, & manu sua scripsit literas ad Summum Pontificem, quas etiam hic referri non erit injucundum.

San-

A.C. 1593. *Navarreus scribit ad Papam de sua conversione.*

Sanctissime Pater. Cum Dei instinctu, ut ei placuit, cognoverim Ecclesiam Catholicam Apostolicam Romanam veram esse Ecclesiam, plenam veritatis, in qua reposita est hominum salus, & confirmatus sim in hac Religione & fide, doctrina Antistitum & Doctorum S. facultatis Theologicæ, quos eo fine congregavi, ut mihi ea dubia solverent, quæ hactenus tenuerunt me ab ea separatum, statui me cum hac Sancta Ecclesia sociare, cogitans in ea vivere & mori auxilio ejus, qui me pro bonitate sua compellavit. Ac ut bonum opus auspicarer, quod mihi licuit per Antistites, instituto & ceremoniis, quas judicarunt necessarias submisi me. Dominico die 25 Iulii audivi Missam, junxi preces meas cum precibus Catholicorum, ut membrum Ecclesiæ, cum decreto perseverandi totius vitæ meæ spatio, deferendaque obedientiæ & honoris debiti Sanctitati vestræ, & S. Sedi, more à Regibus Christianissimis majoribus meis accepto. Et certo mihi persuadens SS. Pater, quem Deus in quo est loco voluit constituere, Sanctitati vestræ sanctam hanc actionem meam jucundam fore, volui prinsquam ample satis faciam, quemadmodum diebus hisce post decrevi, hac de causa solennem Legatum mittere, virum magnæ dignitatis, paucis lineis autographis testimonium exhibere pietatis meæ, ut filius erga Sanctitatem vestram, supplicans ex animo tenerrime, ut habeat acceptam, & ita boni consulat, ut à bono & sincero corde procedit, cupidissimoque promerendæ sanctæ benedictionis tuæ actionem meam. Hisce SS. Pater rogo Deum, ut velit quam diutissime servare S. V. in continua sanitate, & felici gubernatione S. Ecclesiæ. Ad fanum S. Dionysii, 18 Augusti 1593. Vester bonus & devotus filius Henricus.

Navarreus Rex Galliæ renunciatur & ei jurant Principes.

Paulò post Rex ille pompa Regali fecit celebrari sacra parentalia Regi Henrico III, à monacho interfecto; Et dimittebantur Nuntii ad Præsides Provinciarum ac ad Arcium Præfectos cum literis annuntiantibus de tali ipsius conversione & absolutione, quæ ubique, præter pauca loca Mænii præsidiis munita, summo applausu populorum excipiebantur. Parisiis tamen Legatus Summi Pontificis irritam conabatur declarare absolutionem illam, & Archiepiscopum Bituricensem ejus administrum anathemate propterea notare. Cum autem Hispanus Legatus res in tantum pro Navarreo inclinare videret, nec spes esset posse persuaderi Gallis, ut Regem Hispanum vel Archiducem Ernestum Regem suum nominarent, saltem Henrici Guisii electionem populo propter nomen Guisianum non adeo ingratam ab Ordinibus ratam pronuntiari urgebat, asserens Navarreum toties relapsum omnia ad decipiendum componere, & conversionem ejus vanam esse, ut quod Reginæ Angliæ & Hollandis ob multimodas obligationes fœdusque initum adhęrere deberet, & quantumvis vellet, ab eorum societate & hæresi non tam facile recedere valeret. Sed nihil profecit, fatigati enim omnes bellorum incommodis, breviora testituendę pacis compendia quærebant, & inducias trimestres, quas jam Rex cum aliis Principibus in S. Dionysio stabilierat, ultimo die Iulii Parisienses quoq; invito Legato Hispano susceperunt, easque etiam Mænius, ut populo satisfaceret, subscripsit, & proclamari permisit per tubicinem Parisiis ad Kalendas Novembris proximi duraturas, ac demum ad alios tres menses prorogatas. Interim plures Civitates & Provinciæ in partes Regis concedebant, at Lugdunum ut interceptis literis præsensit Hispanicas copias ex Italia conduci, quæ eam Civitatem & totam eam Provinciam fortioribus præsidiis munirent, & pro Hispano tenerent, diuturnumq; in Galliis bellum ducerent, Nemourium Mænii uterinum fratrem eousque illius Civitatis cum summo imperio Præfectum concitato tumultu comprehenderunt Mense Septembri istius anni, & in custodia arctiori detinuerunt: Qui postea anno proximo evaserat quidem, sed Lugdunum nulla amplius fœderatorum pręsidia recepit. Quæ autem fuerunt subsequuta in ista Gallicarum rerum inversione, anno subsequenti attingemus, nunc aliis locum concedamus.

Feria Dux procurat ut Guisius Rex Galliæ creetur.

Parisienses inducias ab Henrico Rege propositas suscipiunt.

Lugdunum ad partes Regis Henrici concedit.

In

In Polonia postquam Ioannes Rex Sueciæ, sub finem præcedentis anni fatis concesserat, Rex Sigismundus illius Regni hæres in Sueciam ad assumendam Coronam Regni iter parabat. Et quidem fama erat quod Patruus ejus Carolus ad seipsum traheret successionem illius Regni, & ad excludendum Sigismundum vires & modos compararet. Nec vanus ille rumor fuit, nam munitiora in Filandia & pluribus aliis Provinciis loca occupârat. Sed cum Proceres Suecos à Rege Ioanne beneficiis, officiis, dignitaribus auctos, ob hocque Sigismundo ejus filio devinctiores in tam recenti obligationis memoria expugnare se tunc non posse judicaret, consilium pressit, quod postea meliori occasione perfecit. Scripsit autem ad Sigismundum Regem ut iter acceleraret, & ea loca quæ suis præsidiis munierat, ne externo, inquit, hosti essent præda, in nomen ipsius retineri affirmabat. Atque ita Sigismundus Rex omni suspicione doli postpositâ (qui non neglectus facile in ipsis initiis opprimi potuisset) transire in Sueciam decreverat. Et cum insciis, nec volentibus Regni Poloniæ Ordinibus id fieri non posset, Comitia Generalia mense Majo Varsaviæ celebravit, in quibus multum diuque contradicentibus Proceribus discessum suum ægre persuasit; data cautione de reditu intra unius anni decursum, & quod compositis rebus Regni Sueciæ in Polonia perpetuo resideret. Auditus etiam fuit in illis Comitiis Legatus Cæsaris Rudolphi, qui primo Regi de obitu Patris Ioannis Regis condolebat: Deinde retulit Maximilianum Archiducem fuisse admonitum à Cæsare de confirmanda jurejurando compositione Bedzinensi, & si quid moliretur contra hoc Regnum, à Cæsare cohibendum fore. Rogavit etiam, ut Poloni suspiciones de Austriacis, quasi Regnum hoc artibus insidiosis peterent, tanquam vanas deponerent. Nata autem fuit Regi filia sub hoc tempus, quæ demum quarta die mensis Iulii è sacro fonte Baptismi solenni ritu Christiano Ecclesiæ Catholicæ fuit levata à Cardinali Georgio Radziwil, assistentibus Patrinis Cæsaris, & ex Styria Legatis, ac præsente Reginæ matre Archiducis Caroli vidua, Regina Anna Stephani Regis vidua, Anna Regina sex septimanarum puerpera, & Anna Regis sorore.

A.C. 1593.

Ioannes Rex Sueciæ moritur.

Sigism. Rex transire in Sueciam decernit.

Caroli Sudermi. Patrui Sigism. Regis molitiones.

Sigism. Regem permittunt Poloni abire in Sueciam.

Rudolphi Imperat. Legatus testatur monitum fuisse Maximil. de servandis pactis.

Radzivil Cardinalis baptizat filiam Regis Sigismundi.

Sub finem deinde Iulii Rex cum Regina ac sorore Anna Varsaviæ scaphas conscendit, & secundo flumine Vistula *Plocz kam*, ac inde Toruniam transiens, Mariæburgumque prætervectus, die 4 Augusti Gedanum appulit. Vbi cum maximis lætitiæ & honoris signis fuit exceptus. Ac ibidem unum mensem moratus plures controversias Civitatum Prussicarum composuit: Toruniæ, & Elbingæ singula templa pro Catholicorum usu tradi fecit. Quod cum & Gedani Rozrazevius Episcopus Vladislaviensis ejus Diœcesis Pastor urgeret, & B. Mariæ Virginis templum magnum pro Catholicis vindicaret, Magistratus Gedanensis pertinacius restitit. Neque Rex aliquid certi in eo negotio decernere voluit, dehortantibus maxime Suecis, ne populi Suetici eo exemplo reformandæ Religionis terrerentur. Dum autem Rex moratur Gedani, casu inopinato excitatus fuit ibi maximus tumultus: Aliquis ex famulis Polonicis à bajulo onere quod portabat gravato fortuito trusus, eam injuriam vindicaturus extractâ frameâ illum bajulum gravius percussit, & vulneravit; concurrentibus deinde aliis bajulis, quorum Gedani insolens est numerus, & etiam Polonis Polono opem afferentibus, correptis armis quæ furor subministrârat, universa plebs in omnes sine discrimine Polonos cædibus grassari cœpit. Cumque numero tantæ multitudini impares illi in hospitia recessissent, fores domuum effringere populus adoriebatur, ut nec pateret ædibus in quibus Rex cum Regina degebat, aliquot jaculis bombarda in fenestras cubiculi Regii explosis: opportune vero interclusæ fuerunt ponte pensili ad portam sublato turmæ militares Regiæ, & Polonorum Procerum ex suburbanis stationibus suis ad fragorem strepitumque

Sigism. Rex discedit versus Sueciam.

Gedani excipitur Rex Sigismundus.

Sigism. Rex Toruniæ & Elbingæ unum templum pro Catholicis tradi fecit.

Gedanenses nolunt tradere templum Catholicis.

Gedani tumultus in præsentia Regis.

A.C. 1593. armorum ingredi Civitatem volentes, nam multo sanguine ille tumultus Gedanensibus constitisset: sed Polonis quia pauciores intro aderant, facilius mitigatis, & è conspectu turbæ ab Archimarischallo Regni Andrea Opalinski subductis, Magistratus quoque Gedanensis longo labore furorem populi sedavit, postquam ex Regiis viginti, ex civibus aliquot ceciderunt, præter vulneratos utrinque plurimos. Nec alia causa seditionis istius deprehendi potuit, præter illam fortuitam rixam bajuli, quamvis biduo insequenti clausis Civitatis portis severius fuit inquisitum per Delegatos Regios & Magistratum Civitatis de alio authore, & maxime de illis qui fenestras Regiæ habitationis jaculis petierant, quorum nullus fuit inventus, etiam præmio insigni denuntiatori proposito. Culpa tamen in hoc vacâsse Civitatem declarare Rex noluit, sed ad diligentiorem disquisitionem, & ad reditum suum ex Suecia totum illud negotium indefinitum reservavit: Ac Regina fœtu gravida iteratam tumultus commotionem metuente, ad aliam stationem extra Civitatem prope litus maritimum ostiaque Vistulæ transierat, ibique convasata suppellectili sua, sexto post die in Sueciam solvit, circa medium Septembris, cœlo sereno ac vento secundo. At postridie adverso Aquilone navigatores illi disjecti, alii ad portum Gedanensem, alii alio aberrârunt, Rex ipse cum Prætoria & paucis minoribus navibus Helam evasit, ibique hæsit, donec post octiduum recollecta tota classe, quæ 34 majoribus navigiis & 9 triremibus constabat, felicioribus ventis in Sueciam appulit, primisque diebus Octobris Stocholmiam Regni sedem intravit, pompa Regia à Proceribus Sueciæ exceptus. Quæ autem ibi egerit, in anno subsequenti adnotabimus, nunc Vngarica videamus.

Tumultus Gedani authores.

Sigismundus Rex solvit Gedano in Sueciam.

Sigismundi classis tempestate disjicitur.

Sigism. Rex Stocholmiam venit.

Turca in Vngaria bellum promovens.

Diximus autem in præcedentibus bellum ibi à Turcis inchoatum, non parum Christianos terruisse. Sed hoc anno gravius invalescens, satis admonuit, ut Christiani depositis mutuis odiis, arma sua civilibus rixis dissociata concordiæ nexu conjungerent, & converterent contra hostem hunc communem. Nam Hassan Bassa irritatus nuper illusionibus præsidiatiorum Arcis Sisecensis, qui deditionem fingentes plures insigniores Turcas, quasi ad recipiendam illam arcem intromissos trucidârant, hoc anno vindicaturus injuriam, cum meliori apparatu & exercitu veniens, primo oppidum Trenschin oppugnavit atque cepit, plurimamque prædam & Christianos plus mille in servitutem abduxit. Inde movens Sisecum obsedit, & vehementiori conatu oppugnavit, suo quidem malo; nam Imperatorii Ducibus Bano Slavoniæ, & Ruberto Egenbergio, ac Melchiore Redero collecti, cum Bassa divisum flumine Colapi haberet exercitum, eam ejus partem quæ cis flumen erat adorti, ac celerius ponte qua potuisset à reliquo exercitu subveniri præoccupato, fortius pugnantes contriverunt, pluribus in Colapi demersis, & ipso Bassa una cum præcipuis Turcarum cæsis: Reliquus autem exercitus, qui ultra Colapim erat, castris suis prædæ Christianorum relictis fuga evasit. Verum Turcarum Imperator ut primum eam cladem suorum intellexit, aperte bellum Cæsari denuntiavit, & misso Sinan Bassa Vesiro, qui ejus loco summum in exercitu imperium gereret, Beglerbego Græciæ jussit, ut omnes copias in Vngariam ex Græcia promoveret. Budensi quoque & Temesuarensi Bassæ injunxit, ut apparatum quam maximum bellicum compararent, & quo Sinan Bassa destinaret, ducerent. Nec intermisit Cæsar Rudolphus, si quomodo barbarum à tali proposito diverteret; & offensum fuisse arbitratus, eò quòd à biennio honorarium ipsi ex pactis debitum non fuerat solutum, confestim illud comparari & Comorrham conduci fecit. Sed Turcæ per fecialem de hoc, & de tractanda pace admoniti, non honoraria quæri, sed Vngariam ab eorum Imperatore debellandam fore responderunt. Et Beglerbegus Græciæ Sinanum

Turca caeduntur cum suo Bassa à Christianis apud Sisecum.

Rudolphus Imper. mittit Turcæ honorarium, ut bellum sistat.

Turca respuunt honorarium & bellum denuntiant.

num Bassa anteveniens, Cæsarianos ab obsidione Petrinæ (eò enim applicuerat) recedere coëgit, indeque rectâ Sisecum contendens, illud pæne spectantibus Cæsarianis vi cepit, præsidiarios ejus omnes necari, alios in Colapi demergi fecit, crudelius desæviens ob tot insignes Turcas ibi ante bimestre deletos. Ipse etiam Sinan Bassa magnis itineribus Constantinopoli advolans, statim ad Vesprinum processit, & excitatis aggeribus ac majoribus machinis duodecim admotis, propugnacula & muros ejus dejecit: quatuor diebus sustinuerunt oppugnationem præsidiarii mille ducenti, qui ibi erant sub Præfecto Ferdinando Samaria Vngaro, & Andrea Hoff kirchen: sed cum diutius resistere non valetent, noctu evadere conati, à Turcis partim intercepti, partim cæsi, vix centeni ex illo numero evaserunt. Vesprinum captum Bassa statim muniri fecit, & Palotam progressus, præsidiarios qui ibi erant quadringenti, ad deditionem coëgit, promissâ securitate abeundi, quam tamen non servavit, fere omnibus trucidatis immisso equitatu, postquam ultra unum milliare ex pacto à custodiis Bassæ deducti transierant. Arcem etiam Vezzam occupavit, ac longe lateque direptiònibus grassatus ultra quinque millia hominum Christianorum in servitutem Turcicam abduxit. Vt vero ad hiberna recesserat, Cæsariani resumptis animis & viribùs Duce Ferdinando Comite ab Hardek & Comite Serino, Palfio, versus Albam Regalem iverant, & licet ibi frustra oppugnationem tentâssent, rejecti à Turcis, tamen forte fortuna victoriam habuerunt. Cum enim recedentibus incauti Turcæ acie confusa avidius insisterent, illi converso cursu magnam stragem in eis ediderunt, Ianzar Aga fuit captus, & Bassa Budensis, qui tum primum in auxilium Albæ Regali veniebat, graviter sauciatus, ex eo vulnere paulo post Budæ interiit, ac multi Begi (Provinciales militum Præfecti) in illa pugna occubuerant, omniumque cæsorum numerus decem millibus constabat, cum ex Cæsarianis paucissimi fuerint desiderati. In superiori quoque Vngaria cui Turcæ minus contra vim hostilem providerant, Tiffenbachius Filecum & circum viciniores minoris nominis arces intercepit, plerasque ipsismet Turcis non viso hoste deserentibus, ut Dregelium, ac Palankam, quas Palfius à Turcis relictas, imposito suo præsidio occupavit. Et cum hyems ingrueret, ad hiberna miles, ut à laboribus reficeretur, fuit dimissus. Atque ad futurum ver majores vires comparaturus Cæsar, Conventus agebat Bohemorum, Silesiorum, & Austriacorum, ac Germaniæ Statibus Ratisbonæ pro Martio Proximo Comitia indixerat: Nec Turcæ segnius futuro bello necessaria comparabant, ut suo loco patebit.

A.C. 1593.

Sisecum Turcæ capiunt.

Sinan Bassa in Vngariam venit, Vesprinum capit.

Palotam capiunt Turcæ.

Christiani in servitutem abacti.

Turcæ cæduntur apud Albam Regalem.

Filecum capiunt Christiani.

Eodem anno in Belgio Hollandi non otiabantur, sed mense Martio Mauritius Princeps eorum militiæ Præfectus Montes S Gertrudis obsidione cinxerat, & cum obsessi omnem vim oppugnatorum fortitudine & industria militari irritam redderent, fame & necessariorum egestate edomandos constituerat. Vnde vallo ac fossis propugnaculisque excitatis totam Civitatem ita constrinxerat, ut nullus ad eam aditus pateret, & venienti in subsidium obsessis Petro Ernesto Mansfeldio Belgii post defunctum Farnesium Gubernatori, difficilius esset ad aperiendum sibi transitum oppugnare castra Mauritii, quam isti mœnia Civitatis invadere. Venerat enim ille eo (sed tardiùs) cum quindecim millibus armatorum, & propius castris Mauritii castra sua opposuerat, sed velitationibus tantum fuit certatum, nec elici potuerunt Mauritiani ad prælium, certiorem victoriam à vallo & fossis expectantes. Quod ipsis bene successit: Nam post trium mensium obsidionem, fatigatos vigiliis continuis & laboribus defensores, expugnato primum majori vi propugnaculo Civitatis Strelhoviano dicto, ad deditionem coëgerunt; sexcenti qui ibi supererant præsidiarii cum suis armis

Mauritius Hollandorum Dux obsidet Montes S. Gertrudis.

Montes Sanctæ Gertrudis deditionem faciunt.

A.C. 1593. fuerunt dimissi salvi, tres inter eos inveni ex illis qui eam Civitatem Farnesio vendiderant, statim in furcam acti pœnas proditionis luerunt. Hoc damnum ut vindicaret Mansfeldius, festinanter transiens Buscoducum, munitionem Hollandorum Buscoducensibus infestam *Crevecourtum* dictam expugnare conabatur, sed oppugnatione inchoata, Mauritius postquam munitiones S. Gertrudis instauraverat, cum suis copiis eò divertens, eum rejecit, & abeuntem in aquis à flumine Deisa ab Hollandis obstructo excrescentibus, gravem militum & armorum jacturam facere coëgit. Nec aliud singulare successit hoc anno in Belgio, præter quod Mauritius Princeps sororem suam Loysiam Iulianam ex diversa matre, nempe Carola Mompensiera natam Friderico Electori Palatino Ludovici filio in matrimonium collocavit.

Mansfeldium fugat Mauritius.

Mauritii Auranii soror nubit Palatino Rheni.

Romæ autem Clemens VIII muneri suo sedulo invigilans, visitationem Ecclesiarum Vrbis Romæ instituerat, ac ipsemet præsens ubique singulas invisens, defectus earum corrigebat, & ad finem in templo S. Laurentii in Lucina omnes Parochos Vrbis (centum & decem numerantur) congregatos proprio sermone ad devotionem composito, debiti & officii sui admonuit. Nec cessavit in ea urbe annonæ caritas, unde Pontifex ex proprio ærario pretium moderatum excedens supplevit, & minori annonam divendi jussit: Opportune etiam appulerant naves Gedanenses & Hollandicæ Genuam, Livurnum, & ad Civitatem veterem Pontificis portum frumentis onustæ, & illam penuriam annonæ sublevârunt, ipsæmet damna ingentia perpessæ, prope enim 40 ex illis fuerant demersæ maris tempestate, quæ ea hyeme in omnibus partibus maris ultra modum sæviit. Eodem tempore Pontifex legem sancivit, ne Iudæi Talmud suum & alios in Indice expressos ac prohibitos libros legerent, & omnes tales libros ab officio Inquisitionis conquisitos cremari jussit: In sola Civitate Bergomensi fere 10 millia hujusmodi librorum fuerunt collecta, & igne absumpta.

Clemens VIII PP. visitat Ecclesias Romæ.

Clemens VIII Papa annonæ caritatem sublevat.

Maris tempestates sævierunt hoc anno præter solitum.

Talmud Iudæorum damnatur.

Idem Pontifex hoc anno miserat Rosam auream benedictam Annæ Reginæ Poloniæ, & pileum gladiumque Bavariæ Duci Vilhelmo, cujus filium Maximilianum primogenitum excepit etiam tunc Romæ hospitio honorifice, ac à Romano populo in Capitolio magnifice salutari permisit.

Clemens VIII mittit Rosam auream Annæ Reginæ Pol.

Bavariæ Ducis filius Romam venit.

Sub hoc quoque tempus inciderat dissensio inter milites Melitenses, qui Magistrum suum quasi thesauros illius societatis duabus triremibus impositos in Galliam amandasset (Gallus erat) & cum Turca consentiret, sub custodiis detinuerunt. Sed causa ad cognitionem Summi Pontificis delata priusquam definiretur, ille magnus Magister ex mœrore obiit trecentis millibus aureorum nummorum in privato suo ærario relictis: Ac in ejus locum fuit suffectus Martinus Arcius Aragonius, cum alternus ordo eligendi Magistrum post Italum & Gallum, in Hispanum incidisset, solicitatus etiam tunc multum pro Theodoro Duce Moschoviæ iste Pontifex, ut illum Regio titulo donaret, constanter recusavit, nisi schismate Græco relicto, ad consortium Ecclesiæ Romanæ Dux ille cum suis ditionibus rediret.

Melitensium Magister traditur in custodias.

Melitensis Magistri thesaurus.

Moschoviæ Dux petit titulum Regis à Clemente VIII, sed non obtinet.

Hoc eodem anno 3 Aprilis Romæ in Templo Capitolino Ara cœli priscis Romanis Iovis Capitolini dicto, justa funebria Alexandro Farnesio fuerunt persoluta, in quibus quicquid gloriosi, quicquid magnifici excogitari potuit, profuse fuit cumulatum, omnibus Cardinalibus & nobilioribus Romanis, ac populi totius Vrbis concursu illam pompam cohonestante. Comparaverat ille Princeps magnam nomini suo gloriam in administratione Belgii plurimis bello præclare gestis, sed tamen primorum annorum ejus feliciores ibi successus, damnis ultimorum, nempe Zutphania, Daventria, Hulsto, Neomago, Breda, plurimisque aliis locis amissis, prope fuerunt compensati, & duabus expeditionibus in Galliam

Farnesio Parmensi Duci justa funebria solvuntur.

Galliam Parisiis & Rothomago subvenerat quidem, prælio tamen non satis prospere certavit, immo vulnere circa Rothomagum accepto, ex quo nunquam convaluit, pæne inferior in Belgium recesserat. Nec fefellit quod aliquis amicus ipsum moverat, ut capta Antverpia, bello valediceret, ac vicissitudinem fortunæ metueret, ut alio loco attigimus. A.C. 1593.

Origo istis Farnesiis & generis & opulentiæ à Paulo Papa III, qui natus in Oppido Farnesio, agnomen quoque inde sibi & Familiæ suæ traxit, & à Pontificatu opes, possessiones Ducatus Parmæ, Placentiæ, Castri, nominisque amplitudinem, quam ipsius pronepotes conjugio Margaritæ filiæ nothæ Caroli V naviter auxerunt, atque provexerunt usque ad affinitates Regum ac Imperatorum. Antiquorum vero Farnesiorum, & dominorum loci Farnesii stirps, continuatur in familia Marii Farnesii, quem cum morarer Romæ familiarius cognovi, sed ista dedignata agnationem Pauli III, cum adhuc esset Cardinalis, ex commodis ejus Pontificatus participare nil potuit. *Farnesiorum genus.*

In Hispania Philippus II Rex non multo ante graviore febri afflictus, demum tertio repetita venæ sectione, & in singulis sectionibus 12 unciis sanguinis emissis sanatus, eo usque debilior aliquantum viribus confirmari cepit, postquam quater in die refectionem sibi ex consilio Medicorum sumebat. Ipsâ tamen senectâ exhaustus, curas publicas tractare non potuit, sed omnia Comiti Ciriensi & Confessario suo expedienda demandabat Et cum in dies langueret, mense Septembre vocato Archiduce Alberto, qui tunc Lusitaniam Prorex gubernabat, eo præsente administrationem Regni Philippo filio suo resignavit, Archiducique commisit, ut consilio & authoritate sua Regni gubernationem moderaretur donec ille adolesceret. Adjunxit etiam aliquos primarios ex Hispanis quorum operâ fideliore ille Rex juvenis uteretur, ipse senex quieti vacare decrevit in Monasterio S. Laurentii Escuriale denominato. *Hispaniæ Regis valetudo infirma.* *Hispaniæ Rex senex Philippo III tradit Regnum.*

Angliam autem felicitate luxuriantem, quod nulla incommoda belli sentiret, & alios prout libuisset impune lacesseret, hoc anno à Deo immissa clades pestilentiæ gravior quam unquam in illa regione fuerit audita, afflixit: in sola enim Londinensi Civitate quandoque duo millia, quandoque viginti millia hominum in una hebdomada ex lue extinguebantur, & usque ad seram hyemem malum illud duravit. *Angliam gravissima pestis affixit.*

In Germania nil accidit hoc anno memorabile, præter tumultus à Calvinistis & Lutheranis invicem digladiantibus excitatos, præsertim Francofurti ad Mænum, Aquisgrani, & Brunsvigæ, Lipsiæ. Sed isti indigni sunt ut singularius apud autores honestas memorentur; & ne futura quoque sæcula afflatu talis vertiginis corrumpantur, consultius est eam alto silentio sepelire, suis tamen locis exitus talium turbarum attingentur. *Germania in multis Civitatibus fremit tumultuantes hæresi.*

Annus Christi, 1594.

Annus Millesimus, Quingentesimus, Nonagesimus Quartus, initia habuit plerisque locis Europæ turbulenta. Sed à nostris incipiamus. Sigismundus Rex Poloniæ ut in Sueciam transierat ad ineundam possessionem illius Regni hæreditate paterna sibi debiti, difficiliorem quam purârat terum ibi statum invenit, Carolo Duce Patruo suo cum aperte Regnum petere non posset, variis technis omnia intervertente, quo sibi viam aliquando ad idem Regnum pararet. *Sigismundi Regis difficultas in adeundo Suetiæ Regno.*

Cum enim Sigismundus Rex Catholicam Religionem profiteretur, diversa

A.C. 1594.

Caroli Ducis criminationes in Regem Sigismundum.

inde Carolus sumebat argumenta, quibus illum apud populum Lutheranismo corruptum exosum redderet. Eum omnes Doctores Lutheranos exterminaturum, templa omnia pro Catholicis vindicaturum in vulgus spargebat, & ad eam operam ipsum in Regnum ultra mille Iesuitas (peditatum omnem Vngaricum simulato interim nomine & habitu militari Iesuitas esse insinuans) mutata veste introduxisse. Absententem nonnisi ex arbitrio Polonorum, & per externos hoc Regnum gubernaturum, legesque Patrias immutaturum dicebat. Nec satis cautus Sigismundus quoque Rex fuit ad hujusmodi fraudes; plura enim dissimulari ad tempus poterant, quæ celerius propalata nullo fructu, animos illorum populorum irritarunt. Habebat in Comitatu suo Nuntium Papæ Germanicum Malaspina Episcopum S.Severi, virum sagacem, sed nimium præcipiti consilio: aderant & Iesuitæ plures, quorum apud Regem præcipuam authoritatem fuisse, ab ejus infantia Sueci noverant. Horum itaque vehementiore & intempestiva pro Religione Catholica contentione Sueci provocati, tanto magis suspecta Regis consilia habebant. Templum primarium Stocholmiæ pro usu Catholico Regis occupare illi voluerant, & Concionator aliquis hæreticus ad concionandum eo vemens injuriose habitus, tantum tumultum populi concitavit, ut nonnisi multo labore potuerit cohiberi. Carolus autem quasvis occasiones traducendi Regem captans, omnia illa, ac Regis dicta, facta singula, majoribus suspicionibus apud populum attollebat. Nihil autem magis occultabat, quam quod Regnum ambiret, Leges & libertates patriæ solummodo se defendere præseferens.

Sigismundus Rex incautus ad dolos Caroli.

Religionis intempestiva promotio Sigismundo nocuit in Suecia.

Stocholmiæ tumultus excitatur contra Regios.

Destinaverat autem Rex diem Sacrum Epiphaniarum actui Coronæ Regiæ suspiciendæ, sed tribus fere à suo adventu in Sueciam jam elapsis mensibus, nihil adhuc ibi fuit circa negotia publica, quæ præcedere debuerant stabilitum: Immo majoribus in dies dubiis omnia involvebantur, unde & coronandi Regis tempus pendebat in incerto. Ac præcipuis circa administrationem Regni Rege in Polonia degente dubiis sopitis, legibusque concinnatis, maxime solicitum tenebat Regem, quod volebant Succi caveri jurejurando Regis, quod sola Lutherana (Augustanam dicunt) Religio exclusa Catholica, in eo Regno conservanda esset, cum tamen nunquam ante fuerit Catholica exclusa; sed sub eo demum Interregno Ordines Sueciæ Vpsaliæ congregati, eam excludendam statuerant. Et cum in eodem Conventu Abrahamum Andreæ Archiepiscopum Vpsaliensem in locum alterius Archiepiscopi recens defuncti arbitrio suo elegissent, cujus electio nonnisi Regis authoritate subsistere debebat, Rex eam juri Regio præjudicantem irritam habebat, nec coronari volebat ab hæretico, sed munus Coronationis, ut Nuntio Papæ committeretur urgebat, Suecis pertinacius repugnantibus, & contentius adnitentibus, ut electio illa Archiepiscopi rata maneret, Regemque nonnisi ille Archiepiscopus electus Abrahamus coronaret, cui soli de consuetudine Regni antiqua illam functionem competere probabant. Nec abs re erit si cujusdam Politici consilium tunc Regi datum referamus, non ineruditum enim nec inelegans.

Sueci excludi volunt Religionem Catholicam ex Suecia.

Vpsaliensis Archiep. hæretico defertur.

Sigismundo Regi consilium datum pro rebus Sueticis.

Serenissime Rex, Potentissime Princeps, ac Domine D. Clementissime. Accipe paucis à servitore quem conduxisti consilium hisce temporibus, & Regno, & rebus tuis accommodatum, nec non specimen fidelitatis & Iudicii ex sincero & candido pectore profectum. Hac est præsens rerum facies in hoc Regno, (proh dolor) ut omnia videantur esse plena timoris & periculi, quibus succurrendum est duplici consilio; tum pacis & concordiæ, tum contra vim & rebellionem. Et quia certum est in arte gubernatoria Principem non posse suâ scientia cuncta complecti, ut dicit Tacitus, nec unius mentem esse tantæ molis capacem: ergo esto Princeps sapiens sapientûm consortio, & adhibe in consilium, morum hominumque, & Provinciæ peritos; non enim exteros

teros temere, non advenas, quia veriloquium esse putatur, ad consilium de Republ. dandum esse nosse Rempublicam, hisque fidendum, nec temere ab eorum sententia discedendum. Tritum enim est Poëtæ veteris: Laudatissimus est ipse, qui cuncta videbit, sed laudandus & is, qui paret recta monenti. Cui & adstipulantur alii, cavendumque ne ad illud dictum res redeat, qui recta consilia sequi noluerit, pereat suis rationibus, cum alterius prudentia possit esse salvus.

Sed hic subsiste parum & attende; hæc omnia locum habent, cum sceptrum Regni teneas, non cum de adipiscendo labores. Nam in hoc postremo valeat Regula; Fieri quid debeat cum multis tracta; quid facturus sis cum paucis, quid volueris, aut ipse tecum. Casu itaque quo Consiliarii cum Rege suo sunt dissidentes, caveat sibi Princeps & secretum hoc habeat, nulla esse meliora consilia, quam quæ ignoraverit adversarius antequam fierent. Sed tamen quia consilio & adminiculo opus est, habeatur consilium non Consiliariis, sed Regi, hoc est semper in conspectu & præsentia Regis de summa Republica deliberandum: omnia privata & separata Conventicula, uti pestis perniciosa in Republica exterminanda, quia facies hominis facies leonis, & in ejusmodi casibus quicquid agitur absente Rege, in caput ejus plerumque redundat, & arctius vinculum parit, non sine suspicione periculi: Vulgare enim est, quod nimia familiaritas servorum, est conspiratio adversus Dominum. Cave igitur ac iterum cave, ne sine tua præsentia moderni temporis negotia tractentur, sed tu ipse qua de re necessario consultandum est, certam designationem in scriptis tibi dari jubeto, & diem & locum consiliis præfige. Et ubi ad deliberationem perventum fuerit, libertatem dicendi singulis permitte, ne cum fortuna tua, quam tecum potius loqui videantur, idque tibi gratum fore non obscure præteferas. Deinde benigne & liberaliter tractentur, quia dextera præcipue capit indulgentia mentes, asperitas odium, sævaque bella movet. Et hoc tibi peculiariter usurpa, & amorem apud populares, & metum apud hostes quærendum. Nec ad consilium taceas, sed breviter te explica, aut tibi placere, aut Religione & conscientia te impediri, quominus ea facere possis. Quo casu urge aliud consilium de inveniendis mediis ad præsentem statum temporis accommodatis, quo sine periculo & impedimento id quod velis consequi possis, aut si dubitas, te cogitaturum, aut sententiam tuam per alium indicaturum ostende.

Et quia, ut ego animadverto, tria sunt quæ tibi negotium facessunt capita: Religionis, Archiepiscopi, & Coronæ accipiendæ. De singulis his pauca referam: Religionis causa popularis est, quia magnum ejus in animos imperium: Religione enim vita constat, & omnes Religione moventur, ac Deos patrios quos à majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter & retinendos arbitrantur. Itaque qualiscunque ea hausta, ægre educitur, quoniam cuique sua optima videtur, ut quæ non ratione, sed affectu dijudicatur à singulis. Et cum Ordines hujus Regni in ea jus acquisitum teneant, non penes Principem est illud tollere aut debilitare. Extat enim prudens monitum Mæcenatis apud Dionem Cassium ad Augustum, cujus sunt hæc verba: Eos vero qui in Divinis aliquid innovant, odio habe & coërce; non Deorum solum causa, sed quia nova quædam Numina hi tales introducentes, multos impellunt ad mutationem rerum, unde conjurationes, seditiones, conciliabula existunt: Res profecto minime conducibilis Principatui, ac legibus quoque expressum est, ut quod in Religionem committitur, in omnium feratur injuriam. Quæ in re cum subditorum animos incredibili quodam ardore hic concitatos comperiamus, adeo ut sine publicis turbis nihil mutari possit, nullum hic extremum est, quam ut S. R. M. de Religione pure & simpliciter caveat more prædecessorum, non facta mentione hæredum, quos tamen si obligatione comprehendi velint, prius nasci quam obligari rationis est, & hic passus placidis consiliis componi poterit. Neque prius de templo hoc rerum statu, quam de sceptro urgendum & laborandum censeo, ne contra ordinem naturæ particularis quæstio universum præcedat &

 impe-

A.C. 1594. *impediat. De Archiepiscopo fateor, inspectione juris & consuetudine gentium, hanc facultatem instituendi & confirmandi nominatum & electum supremo Præsidi competere, sed religionis causa quia est individua, & quod de toto, idem de qualibet ejus parte judicium, in hoc præsertim tam perturbato rerum statu, inspicienda sunt tempora quibus parere omnes Politici præcipiunt. Nam in morbis quoque nihil magis periculosum quam immatura medicina. Et expertum est, medicos plus interdum quiete quam monendo & agendo proficere. Suaserim ergo, cum protestatione ne ea res tibi ac successoribus præjudicet, ipsum electum, præsertim gravioris periculi declinandi causa admittendum esse.*

De Coronæ accipiendæ ritu, siquidem antiquis temporibus coronandi potestas penes milites & sæculares erat, neque uspiam legitur certum præceptum, quomodo ea in re procedere oporteat, nisi quod Ecclesiastici temporum lapsu sibi consuetudine veteris Ecclesiæ aliquid juris ea in re vendicarint, existimarim si Archiepiscopo, aut alteri ejusdem professionis id tribuere nolis, aut non possis, ut placide cum Ordinibus agas, ut te quadem ex parte ceremoniis istis liberent, aut ipsi Proceres sine ministerio Ecclesiastico insignia Regni tibi deferant, atque commodent, aut te pro Coronato absque ceremoniis habeant atque suscipiant. Quod si vero (ut puto) id fieri non possit, ad eum casum res redit, ut inter duo mala, illud quod minus est eligatur, quia tempore cedere & necessitati parere sapientis semper est habitum. Neque enim in ceremoniis sed fide consistit Religionis professio. & hæc quantum ad prudentiam togatam de acquirenda. De acquisito autem quid fieri debeat circa Religionem, justitiam, & Oeconomiam, deque constituenda tota Republica; ex sententia, ex utili & bono, præsentis quæstionis non est. Si ea de re aliquando interrogatus fuero, sententiam meam libere dicam.

Nunc contra vim & rebellionem hæc tibi paucis fideliter suggero: Contra vim nullum fortius instrumentum quam præsidium militare, commeatus, pecunia, munimenta, & consilia; Nam ut Lampridii verbis utar, nemo provocare audebit aut facere injuriam ei Regi, quem intelligit expeditum & promptum ad vindicandum. Sed cum iis maxima ex parte nunc destituaris, consilio tibi opus est, quomodo sine vi atque armis cum tuis tutus esse, ac omne periculum declinare queas. Primum est, ad coronam sumendam ne propera, nisi prius discussis & compositis iis quæ in quæstionem veniunt. Secundum, ne te in locum demittas, ubi obsidione cingi, commeatu & exitu possis prohiberi; sed pro tertio certam tibi arcem, & quidem maritimam designa, ad quam tempore necessitatis possis confugere, eamque multo ante & frumento & commeatu & aliis necessariis muni. Et ex elogio Vegetii pro certo habe, qui frumentum necessariumque commeatum non præparat, vincitur sine ferro. In reliquis enim casibus potest in tempore subveniri, pabulatio & annona in necessitate non habet remedium, nisi ante condita. Quartum, Præfectum istius arcis & alios officiorum ministros, antequam ad tractatus descendas, arctissimo fidelitatis vinculo tibi obstringas, ut receptaculum omni hora securum invenias. Quintum, ubi ad consilium publicum perveneris, certos tibi Coryceos constitue, per eosque ex doctrina Aristotelis diligenter inquire, quid quisque subditorum faciat, aut dicat: subditorum dico maxime Illustrium; nam in omnes quæ acies inquirat, hoc cum ad alia utile, tum contra insidias & rebellionem valebit firmiter, quoniam raro nisi male locuti, male faciunt, remque factam habes si detectam. Sed in deliberationibus ex monitu Mæcenatis non opus omnibus quæ ab his talibus dicuntur fidem habere, sed acriter ea examinare atque discutere. Sextum veritate facti comperta, aut ex circumstantiis verisimili, (si melioribus consiliis res flecti non poterit) non quid ad postulata respondeas, sed quemadmodum non respondeas cogita, hoc est, te quam commode poteris subducito, & ad locum tutiorem cum tuis concede, ac conventum nonnisi post discessum dissolve, & leniter futuri temporis occasiones meliores rerum agendarum te daturum promitte. Septimum, Classem, naves, & omne

omne instrumentum Nauticum, ut in tua solius potestate maneat operam dabis, & ita statue, ex arcibus maritimis, & Classe navali, te utrumque Regnum & conservare & perdere posse. Plura nunc non addam. Sed Deus Opt. Max. in quo vivimus, movemur, & sumus, per quem Reges regnant, & Conditores legum justa decernunt, ille erit à latere tuo, & custodiet pedum tuum ne capiaris, & ego pro te vota suscipio, & ago cum Deo, ut sospitem te incolumemque praestet si tu caeteros. Dat. Stocholmii, 5 Ianuarii Anno 1594.

A.C. 1594.

Magis autem Sigismundum Regem premebat, quod sub primis ejus Regni auspiciis res Catholica tantam jacturam (nempe excludenda è Regno) referre deberet, cum eo usque nonnulli ibi Catholici insigniores adessent, & officia ac dignitates publicas gererent, exinde autem sola haeresis privilegio legis publicae conservanda esset, & Catholici quasi indigni ab omni honoris gradu arcerentur. Vnde fortius resistebat, ne alia formula jurare obligaretur, quam ejus Pater Ioannes Rex, libero exercitio Religionis aeque Catholicis atque haereticis permisso. Nec pauci aderant, qui partes ipsius tuebantur, sed contrarias tenentes, Carolo Duce audaciam & consilia ipsis suggerente, nullis rationibus ab obstinatione sua dimoveri potuerunt, ac nisi Rex juxta propositam ab ipsis formulam de sola Augustana confessione in Regno retinenda juraret, ac ab Archiepiscopo Vpsaliensi haeretico coronari vellet, denegandam ipsi fore Coronam & Administrationem Regni palam jactabant. Quinimo & apud Senatores Polonos, qui cum Rege advenerant, porrecto scripto obtestati sunt, quod ex illo Conventu qui jam quatuordecim dies duraverat re infecta dilaberentur, nisi Rex illorum propositiones probaret. Tandem itaque Rex persuaderi sibi permisit, ut talibus eorum postulatis annuerit, eo unico per longas ratiocinationes aegre impetrato, ut Catholicis in Suecia liceret degere, dummôdo officia nulla gererent, Ecclesias non haberent, & quiete viverent. Vnde hoc caveri debuit expresse in Regio diplomate, quod hic inserere voluimus, ut sequitur:

Sigismundus Rex pro Catholica Religione retinenda in Suecia laborat.

Sigismundus Dei Gratia Sueciae, Gotthiae, & Vandaliae Rex, Magnus Dux Finlandiae, Petini, Ingerniae, &c. *in Russia Estonum, & Lieflandiae Dux,* &c. *Rex insuper Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Borussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque. Notum facio, Me clementissima Dei Omnipotentis providentia & haereditario successionis jure communi consensu omnium hujus Regni Ordinum, fideque data ad Coronam & Imperium Regni Sueciae omnibus pariter assentientibus, & sponte volentibus pervenisse. Quare vicissim subditis meis omnibus gratiam & benevolentiam Regiam spondeo & promitto. Primum quod omnes superioris & inferioris conditionis Ecclesiasticos & Politicos, Nobiles & Ignobiles in sua Religionis libertate conservabo, ac ut ea libere & sine ullo impedimento fruantur, juxta tenorem & praescriptum verae confessionis Augustanae, Carolo V in Comitiis Augustae Anno* 1530 *exhibitae, sicut postremis annis Imperii avi mei beatae memoriae Gustavi, ac initio paternae gubernationis in hoc Regno floruit, & sicut anno* 1593 *mense Martio, consentientibus omnium Ordinum hujus Regni suffragiis, Vpsaliae denuo comprobata & recepta est, tuebor ac defendam, nec contra eam in ullis hujus Regni locis per Scholas vel Ecclesias, amice & violenter aliquid intrudi, nec impedimentum vel fraudem quocunque modo in his fieri permittam; Nec in Ecclesiasticis aut Politicis officiis in hoc Regno utar illis hominibus, qui à communi hac hujus Regni Religione dissentiunt. Extra hac officia publica quando se continent & quiete vivunt, communi Sueciae jure privilegiis atque libertatibus cum aliis Regni Sueciae subditis pro cujusque status & Ordinis ratione frui poterunt. Deinde charam habebo nostram dilectam patriam Regnum Sueciae, & incolarum ejus fidelium salutem, & commoda fideliter quaeram: ad juris normam omnia componam & ordinabo, & singulos superioris & inferioris conditionis homines Ecclesiasticos*

A.C. 1594. *siasticos & Politicos, Nobiles & Ignobiles, Egenos & Divites, in sua dignitatis & honoris gradu, eorumque jura & commoda conservabo. Similiter Ius Sueticum, in omnibus articulis, & punctis, & legitimo intellectu tuebor, excepta Regni successione hæreditaria, quæ uno omnium consilio liberaque voluntate confirmata est. Similiter etiam omnia Privilegia & libertates, quas tempore superiorum Regum habuerunt, & usi sunt, ut Regiæ nostræ literæ, quas peracta inauguratione Regia singulis tribuemus, pluribus indicabunt. Et in summa fidelis & justus Rex Sueciæ ero, & jus Sueticum in quibuscunque casibus tam inferioris quam superioris, tam egeni quam divitis, tam alieni quam amici, manu tenebo, omnem injustitiam & perversitatem opprimam & auferam. Postremo, omnes Regni nostri Ordines Ecclesiasticos & Politicos, Nobiles & Ignobiles, Egenos & Divites cum suis quas jure tenent fortunis, in nostram Regiam tutelam & protectionem accipio. Vicissim omnes Regni Ordines præsentes & absentes pro se suisque posteris fidem dederunt mihi, aut in Regno, aut extra Regnum versanti, & etiam meis posteris maribus, subjectionem, amorem, fidem, & obedientiam quamdiu vivent præstandi, sicut scripta eorundem obligatio, reciproca literis expressa testatur. Majoris autem securitatis causa, quo fideles mei subditi omnibus his plene confidere possint, promitto me cunctos commemoratos articulos per Christianam fidem meam, & Regium honorem & veritatem, quamdiu vitæ hujus usura mihi concedetur perpetua fide observaturum esse. Ideoque propria manu hisce subscripsi, Regiumque sigillum nostrum imprimi curavi. Datum in Arce nostra Regia Vpsalia, 19 Februarii, 1594.*

Hanc obligationem per articulos dispositam eodem die juravit Rex in Templo primario Vpsaliensi hæretico, flexis genibus ante Altare majus Erico Sparre Cancellario singulos articulos ipsi prænunciante. Ac fuit additum in ipso jurejurando, quod limites & Provincias Regni non alienaret: quod ex proprio censu viveret: nec nova onera Regnicolis imponeret: quod Regnum gubernaret ex consilio Ducis Caroli & Senatus. Et hinc processit omnis rebellionis series; Carolus enim acceptis gubernationis habenis, omnis potestatis vim sibi arrogavit, pro arbitrio suo officia Regni distribuit, & demum Regium quoque nomen in se transtulit, ut in sequentibus apparebit.

Sigismundus Rex jurat & Sueci ei jurant fidelitatem.

Sigismundus Rex & Anna Regina coronantur ab Archiepiscopo Vpsaliensi hæretico.

Sigismundo Regi natus in Suecia filius moritur.

Sigismundus Rex compositis rebus Sueciæ in Poloniam redit.

Gedani Proceres Regni Pol. Regi occurrunt.

Tunc autem jurejurando per Regem præstito, & vicissim per subditos obedientia Regi reddita, funus Ioannis Regis, quod eo usque inhumatum servabatur, solenni pompa fuit elatum, & in templo Vpsaliensi reconditum. Aliquot autem post dies in eodem templo Rex & Regina fuerunt coronati ab Archiepiscopo Luterano Vpsaliensi Abrahamo Andreæ, qui ritus omnes Catholicis usitatos in eo actu exercuit. Nec multo post Regina pepererat masculum, sed ex incommodis maritimi itineris & insueti aëris, nonnihil afflicta partum illum debiliorem edidit, unde intra paucos dies eum extinctum luxit. Comitia autem Regni Sueciæ generalia postmodum Rex sub finem Martii celebravit, & constituta forma, qua in absentia sua Regnum illud gubernaretur, administratione quoque ejus Carolo patruo uti in pactis erat conventum, commissa, adjunctis ei Erico & Gustavo Brahe, reditum in Poloniam apparavit, & cum 44 navibus Mense Iulio Stocholmia solvens, superatis angustiis, quæ sinum maris scopulis continuis inde per decem milliaria Germanica inclusum in apertum mare effundunt, ad Pucensem Regni Poloniæ portum appulit, ac inde ad ostia Vistulæ subvectus, Gedanum intravit, ibique ab Episcopo Vladislaviensi Rozrazevio, & pluribus Regni Proceribus exceptus, postquam aliquot diebus à labore navigationis quieverat, Posnaniam, ac inde Cracoviam pervenit Mense Septembri. Interim autem dum Rex abesset, Proceres Regni rumoribus belli in Vngaria Turcici excitati, ac pro auxiliis ab Imperatore Rudolpho interpellati, Conventum indictum à Stanislao

nislao Carncovio Archiepiscopo Gnesnensi Varsaviæ sub finem Aprilis celebrârunt. Sed absente Rege cum de summa rei decernere non possent, nec pacem cum Turcis stabilitam auxiliis Cæsari dandis infringi tutum Reipublicæ fore judicarent, Cæsaris Nuntio illud solum responderunt, quod exercitus Regni cum Duce Zamoyscio Cancellario, Tartaros ne in Vngariam transirent, distinere deberet. Transierant tamen à Sniatino per Pokuciam, & Haliciam prætergressi, inde flexo itinere Stryium, tanta celeritate Alpes Carpatias superârunt, ut equitatus Quartianus, tunc primum ad famam ipsorum adventus conveniens, eos consequi non potuerit abeuntes. Czausius autem Turcicus, qui interim in Poloniam venerat, & de pace cum suo Imperatore servanda Ordins admonebat, ad adventum Regis fuit detentus.

A.C. 1594. Conventus Varsaviæ in absentia Regis.

Tartari per Pocuciam, in Vngariam transeunt.

Miserat quoque Rex Sigismundus sub hoc tempus Stanislaum Minski, Palatinum Lenciciensem Romam, ad testificandam ex more Principum Catholicorum obedientiam Summo Pontifici Rom. tunc Clementi VIII, nuper in Polonia pro liberando Archiduce Maximiliano è sua captivitate à Sixto V Papa, Legati à Latere munere perfuncto. Qua occasione Legatus iste Regius obtinuerat, ut Pontifex Sum. retulerit in Sanctorum numerum B. Hyacinthum genere Odrovasium ex Ordine Dominicanorum Monachum, die quindecima Aprilis ejusdem A.C. 1594, apud S. Petrum celebritate tanta peracta, splendido apparatu, ad quem sumptum magnificum idem Legatus Regius liberaliter subministravit.

Minski Legatus cum obedientia ad PP. Clem.

S. Hyacinthus Polonus canonizatur à Clemen. VIII.

Nec aliud tunc incidit notabile in Polonia, nisi quod Rex pro initio Anni proximi Comitia Generalia Cracoviæ celebranda indixerat, in quibus ageret cum Ordinibus, si qua ratione Imperatorem contra Turcam bellantem juvare posset. Omnino enim juvandus erat ab omnibus Christianis, cum Turcæ magni progressus in Vngaria toti Christianitati, haud dubium adferre videbantur exitium. Et quidem prima meliore parte anni priusquam Turcæ novos ac majores in Vngariam conduxissent exercitus, Imperatorii prosperiori fortunâ utebantur. Matthias Archidux supremus Dux Cæsarinarum copiarum, mense Martio Novigradum majus firmo Turcarum præsidio munitum ad deditionem coëgit: Comes Serinus circa Canisiam collectis copiis ex arcibus Zigetho vicinis, ut Sigesta, Setschino, Babotscha, Bersenza, Turcica præsidia exturbavit. Transilvaniæ quoque Princeps Sigismundus Batori eo usque Turcis Tributarius ab illis desciverat, & Temesuarum obsederat Imperatoris partes adjuturus. Immo & Rascii populi gens Slavona ripas Danubii à confluente Tibisci & Savi usque ad confinia Valachiæ & Bulgariæ incolens, eo usque Turcis subdita, congregata multa armatorum manu excussit jugum Turcicum: & cum ea transitus per Danubium in Vngariam Turcis commodior pateret, eum infestum reddiderunt, plurimumque instrumentum bellicum Turcis interceperunt. Tiefenbachius quoque in superiori Vngaria Hathuam munitissimum oppidum oppugnavit, & cum venientes in subsidium illi loco Turcas magna strage profligasset, Iasperinum & Zabolam arces à Turcis diffugientibus desertas in suam potestatem redegit. Deinde Matthias Archidux congregatis universis copiis mense Majo Strigonium obsedit, fortissimeque per duos menses oppugnavit, quater acerrimis irruptionibus repetitis, sed sub finem mensis Iunii ad famam advenientis Sinan Bassæ cum centum quinquaginta millium ex Turcis & Tartaris exercitu, nondum viso hoste, qui adhuc in longinquo erat, in tantum animis Cæsariani conciderunt, ut & obsidionem Strigonii multa impensa & sanguine virorum fortium eo usque sustentatam, ac victoriæ proximam turpiter solverint, munitiones in suburbiis, & Castellum S. Thomæ Civitati imminens immenso labore partum, & ad iterandam eandem oppugnationem opportunum deseruerint, ac inde revenientes ad castrum Kokorn ditionis

Turcæ in Vngaria initio anni damna accipiunt.

Batorius Transilvaniæ Princeps Temesuarum obsidet.

Rascii à Turca deficiunt.

Strigonium obsidet Matthias Archidux.

Sinan Bassa venit in Vngariam.

Strigonii obsidionem deserunt Cæsariani ad famam adventus Sinan Bassæ.

A.C. 1594. ditionis suæ, otiosi desidere maluerunt. Demum vero decima nona Mensis Iulii adveniente Sinane Bassa Comotrham recesserunt, ac ab adversa ripa Danubii hostem in obvia quæque sævientem spectârunt. Et primo Tottim quinque milliaribus à Iaurino sive Rabba distantem Sinan Bassa aggressus, eam majoribus tormentis concussam, & cuniculis suffossam, intra quatuor dies cæpit, ac inde movens, montem S. Martini Iaurino viciniorem occupavit, ipsumque Iaurinum sub finem Julii obsedit, ac Castris propius Civitatem collocatis, aggeres, vineasque producendo, intra paucos dies ad ipsas mœnium fossas pervenit, ut sclopetorum jaculis pertingere defensores posset. Cæsariani vero excitârant ab adversa Danubii ripa propugnaculum, unde conatus hostis præpedirent, ibique prope castra habebant, & melior eorum exercitus pars consederat in insula Schutia Danubii verticibus circumfusa, qua per angustius brachium fluminis Iaurinum commeare, & subsidia ferre facile erat. Sed admirabili audacia, Tartari præmissis aliquot centenis equitibus, qui periculum tranandi facerent, & viso quod illis bene successerat, majori numero densis agminibus, tam rapido flumini se committentes, alii à jubis, alii à caudis equorum pendentes, acinacesque ore tenentes, spectantibus Cæsarianis ad illam Insulam Schutiam natando transierunt, & illos sequuti 4 millia Turcarum trabibus pectore renus innixi eadem fortunâ tranârunt, statimque propugnaculum illud Cæsarianorum occupârunt. Ac expulerant quidem ipsos postmodum inde Cæsariani resumptis armis, sed iterum pulsi reliquerunt illum locum in potestate Turcarum una cum machinis, quibus postea illi præsidiarios Iaurinenses maxime afflixerunt, ac nemine jam prohibente ponte fluvium straverunt, majoresque copias ad eam partem ubi Cæsariani erant, traduxerunt. Nec amplius ausi Cæsariani resistere, Castris suis relictis, in turpem fugam effusi misere plurimi perierunt: ipse Matthias Archidux ac primarii militares præfecti, cum solis equis quibus insidebant, ægre evaserunt.

Tottim Sinan Bassa capit.

Iaurinum Turca obsidens.

Tartarorum audacia in trajiciendo Danubio.

Tartari spectantibus Cæsarianis Danubium trajiciunt.

Matthias Archidux ægre evadit Castris desertis.

Castra opulentissima hostium prædæ cesserunt, cum apparatu bellico omni, & pecunia in stipendia militum eò nuper conducta, ac ducentis navibus commeatu plenis, inter quas erant triremes centum viginti, tormentis ac copioso pulvere sulphureo instructæ. Sed majus damnum fuit, quod ea clade tota Austria ac Moravia vicinior in tantum fuerant consternatæ, ut ultimum jam exitium sibi advenisse arbitrarentur, & hostes nemine amplius resistente, cis & ultra Danubium longe lateque excurrentes, omnia igne & ferro devastârint, ac in servitutem Turcicam innumeram plebem rusticam abduxerint, circa Vesprinum usque ac Veiskircham Viennnæ proximam cædibus & incendiis grassantes. Iaurinum autem desperatum adhuc oppugnationem sustinuit, & excursionibus oppugnationes hostis fortiter repressit, donec dejectis vi machinarum duobus melioribus propugnaculis, fossæ mœnium fuerunt repletæ, ut intrari in Civitatem, & cominus pugnari posset. Cumque nulla spes salutis, & servandæ Civitatis superesset, nempe quod auxilia hyeme appropinquante eo anno nulla expectari possent, nec ulla ope aut ratione humana hostis victoria tanta elatus, ab expugnatione Civitatis prohiberi valeret, Ferdinandus Comes ab Hardek Præfectus illius Civitatis die S. Michaelis pactus incolumitatem sibi & præsidiariis, ac omnibus, qui abite volebant, deditionem fecit. Cujus consilii postmodum innocens pœnas capite luit, quasi non majores pœnas æquiori judicio promeruerint Duces, qui castra munitiora quam erat ipsa Civitas ignavia & metu amiserunt, Civitatisque defensionem deseruerunt. Pappam deinde Sinan Bassa cæpit, & præsidio suo munivit, & Comorrham sub finem Octobris oppugnavit. Sed cum ista obsidione longiori indigeret, & hyems instaret, ut mos est Turcis, ad hyberna concessit. Mox etiam Transilvanus obsidionem Temesuatensem solvit, veritus Tartaros, qui reditum ad propria

Turca ingentem prædam acquirunt ex Castris Matthiæ Archiducis.

Turca late populantur omnem regionem supra Iaurinum.

Iaurinum deditionem facit.

Pappam capiunt Turcæ.

Batorius obsidionem Temesuari solvit.

A.C. 1594.

propria per Transilvaniam querebant. Sed illi comperto, quod sibi ad reditum itinera per Transilvaniam essent interclusa, sub Strigonio Danubium iterum trajecerunt, & circa Vesprinum, Pappam, Rabamque hybernârunt, agendis continuo ex Austria prædis intenti.

Tartari hybernant in Vngaria.

Dum autem Archidux Matthias hoc modo Turcas in Vngaria fatigaret, Imperator Rudolphus ad Comitia Ratisbonam pro mense Martio indicta, sed urgentibus causis ad Aprilem, deinde ad Majum mensem dilata, ipsemet decimo octavo die Maji venit, & ea in magna Principum Imperii frequentia celebravit. Omnes Electores Ecclesiastici, Moguntinus, Coloniensis, Treverensis, præsentes aderant. Pro impubere Saxoniæ Electore Fridericus Guilhelmus ejus patruus Administrator, eundem locum quem ipse tenuisset Elector si adesset, tenebat, & gladium strictum (insigne Electoris Saxoniæ) Imperatori præferebat. Pro Electore Palatino Rheni & Brandeburgico aderant Legati, eorumque vices supplebant. Ac maxime de bello promovendo contra Turcas in illis Comitiis agebatur, solitoque majores ad illud collectæ in favorem Cæsaris fuerunt concessæ, nempe multiplicatum ad octuaginta Menses *Romerzug*, seu provisio Imperatori pro itinere Romam ad accipiendam à Summo Pontifice coronam ex more antiquo dari consueta, quæ in Menses singulos septuaginta millibus nummorum aureorum communium constare dicitur. Præscriptus etiam fuit modus & locus solutionis, & termini assignati, quibus certa quota ejus summæ colligeretur, quousque intra quinquennium proxime subsequens omnes illi octuaginta Menses complerentur. Equestrum autem ordinem illa Imperii indictione, non obligari fuerunt, sed seorsum eum requiri solere, si quæ honoraria Imperatori præstari vellet.

Rudolphus Imp. Comitia Ratisbonæ celebrat.

Germaniæ Provinciarum collecta Romerzug æstimatio.

Germaniæ nobilium Ordo non obligatur indictione Comitiorum Imperatori.

In eisdem Comitiis Legati Hispaniarum Regis solicite instabant, ut Imperii authoritate, pax inter ipsorum Regem ac Hollandos componeretur, & deputati fuerunt Legati ab Electoribus, ac à Civitatibus Imperialibus, qui illam pacem tractarent, Verum Hollandi nihil minus quam de pace cogitabant; nam & Archiduci Ernesto, qui hoc anno mense Ianuario in Belgium novus gubernator cum summo omnium applausu venerat, & missis literis ac Legatis ad pacem tractandam humanius illos invitâtat, nullam sibi cum Hispanis tutam fore pacem responderant, & comparato valido exercitu, Groningam fortissimam Frisiæ Occidentalis Civitatem, Dux eorum Mauritius Nassovius obsederat, eamque post duorum mensium acerrimam oppugnationem, illatis acceptisque à defensoribus gravioribus damnis pene expugnatam (nam meliora propugnacula cuniculis erant dejecta) ad deditionem, & ejurandum una cum subjectione Hispanica fidem Catholicam coëgit. Imo iidem Hollandi hoc anno mense Iulio edictum promulgârunt, prohibentes quæcunque conventicula, & exercitium in suis terris Religionis Catholicæ, & ne quis baptizari, aut matrimonio jungi à Sacerdote vel Monacho Religionis Romanæ deberet: instituerunt, ut contractus Matrimoniales fierent coram Magistratu & Scriba sive Tabularii publici præses, aut Secretarius Magistratus verba promissionum reciperet à sponsis, vicesque Sacerdotis in Ceremoniis benedicendi matrimonii adimpleret.

Ernestus Archidux gubernator Belgii.

Groningam Hollandi capiunt.

Hollandi prohibent usum Religionis Cath. in suo statu.

Matrimonii contrahendi ritus apud Hollandos.

Sed Gallica videamus. Cum statim post conversionem suam Henricus Navarreus Rex Galliæ renunciatus, Ducem Nivernensem ad Summum Pontificem Rom. pro petenda reconciliatione designasset, & eum Mense Septembre illius anni ad hanc Legationem expedivisset, Romæ Legatus & Procuratores Hispanici apud Pontificem summa contentione instabant, ne eum Pontifex admitteret, alioquin illo unà portâ Vrbem ingresso, se alterâ portâ egressuros minabantur. Verum Pontifex in consilio Cardinalium examinato hoc dubio, an ille permittendus esset venire Romam, cum major pars censeret aditum ad Vrbem, & audientiam

Nivernensis Dux ad Summum Pont. mittitur à Rege Galliæ.

A.C. 1594. tiam ipsi jure negari non posse, si quidem postquam auditus fuerit, integrum maneret Pontifici, quicquid voluerit ex usu & dignitate Sedis Apostolicæ de ipso statuere, post longas deliberationes admittendum decrevit, si proprio nomine non ut Legatus Navarrei veniret.

Nivernia Dux permittitur venire Romam proprio nomine non uti Regis Legatus.

Ac missus erat ad explorandum adventus ejus rationes Antonius Possevinus Societatis IESV, coram quo cum Dux asseruisset, se venire ad osculum pedum Pontificis, uti Principem Catholicum, ac multa habere dicenda secreto ex sententia sua de statu Galliæ præsenti, Pontifex re intellecta nil aliud opposuit.

Nivernia Dux severiora responsa Pontificis audit.

Venerat itaque ille Dux sub finem Novembris Romam, ubi tali modo tractabatur. Primus diebus à Pontifice auditus & humaniter habitus, cum postea ad Regis sui literas & preces responsa requiret, severiora audivit. Nempe absolvendum non esse Regem, & ut abiret nec aliud expectaret. Hæcque duriora Pontifex per Cardinalem Toletanum (fuit Hispanus ex Religione Societatis IESV) partium Hispanicarum annunciari jubebat, & infensiorem ubique in publico partibus Navarrei præferebat animum. Vnde & in quodam Cardinalium consilio aliquos Cardinales, qui Regem illum absolvendum suadebant, acrius objurgavit, quasi male consultum vellent Religioni Catholicæ. Nempe cautius agendum in causa læsæ Religionis prudens Pontifex existimabat, & avertendam omnem conniventiæ cum Hæreticis suspicionem, quæ in persona Pontificis ex minimo judicio maxima cresceret, atque à malevolis animadversoribus in immensum periculose augeretur. Cæterum jam mitiorem animo (licet adhuc occultaret) conceperat sententiam, & cum Nivernensis mœstior, accepto per Cardinalem Toletanum responso, discessum Roma apparatet, sexta die Decembris ad se accersitum benevole tractavit, ac in duas horas semotis arbitris cum ipso protracto sermone, lætiorem dimisit, se commissurum ajens eam causam disputandam Theologis, qui neutri parti faverent. Mense vero Ianuario cum ille abire festinaret, per Cardinalem Aldobrandinum suum Nepotem ille nunciavit, expectaturum se, donec Rex majora conversionis & pœnitentiæ signa demonstraret, ac munusculis honoratum medio Ianuario dimisit. Nec multo post Ioieusium Cardinalem pro Fœderatis nova subsidia petentem importunitatis arguit, quod Sedi Apostolicæ non parcerent, ac subsidia denegavit, causa adjecta, quod illa majori necessitati belli Vngarici contra Turcas utilius essent applicanda.

Nivernia Dux placatiorem Regi suo Pontificem agnoscit.

Clemens VIII Fœderatis Gal. denegat subsidia propter bellum Turcicum.

In Gallia autem potentiores quotidie Regis partes apparebant, nam adversus exercitum nova assidue confluebant auxilia ab Helvetiis & Hollandis. Fœderatorum autem vires decrescebant in dies, omnibus populis bello tam diuturno defatigatis, desiderio pacis in partes Regias propendentibus. Et cum concessæ Fœderatis à Rege induciæ sex mensium jam proxime finirent, easque Lutetia aliæque Civitates quæ adhuc vacillabant prorogari peterent nec obtinerent, primum Meldenses opera Domini Ludovici Hospitalii Vitrii ipsorum gubernatoris, postea & Aurelienses Regis imperio se subjecerunt. Parisiis quoque populus metu novæ obsidionis trepidabat, & maxime famis periculo Meldensibus jam Regi deditis, qua major pars commeatus ad Vrbem conduci solebat. Vnde palam ibi de eodem Rege recipiendo sermones miscebantur: Et Parlamentum deliberaturum ad literas ejus, quibus admonebatur, ut resolveret intra unum mensem, bellumne vellet an sibi reconciliari? cum Cognitorem Regium audisset explicantem ingeniose jura legis Salicæ, die 13 Ianuarii decrevit, successionem Regni non ad alium nisi ad Henricum Borbonium pertinere, & missis ad Mæniam Legatis eum requisivit, ut intra mensem provideret quomodo pax Regno restitueretur, & Regi obedientia redderetur. Male habuit ea Legatio Hispanos, unde statim aliquot cohortes novas Hispanicas in urbem introduxerant, & præsidia auxerant:

Gallia Fœderatorum vires imminuuntur.

Aurelia & Meldunum Regi se subjiciunt.

Parlamentum Parisiense decernit successionem Regni pertinere ad Henricum Navarreum.

Manius monetur à Parlamento, ut pacem procures Regni.

Mænium

Mænium & Henricum Guisium fidelitatem Regi Hispano jurare fecerunt, & ejiciendum decreverant Præsidem Parlamenti ac gubernatorem Vrbis Bellinum sibi suspectos, nisi fuissent veriti tumultum populi, & novam Parlamenti sententiam, quâ ordinâtat postquam advenisset à Mænio ad suam Legationem de pace cum Rege ineunda responsum, convocandos Tribunos & Præfectum mercatorum ad executionem sui decreti promovendam. Mænius ipse sedato aliquantum populi murmure, ex Vrbe excesserat adducturus majores copias, quæ cum Carolo Mansfeldio ex Belgio veniebant. Post paucos vero dies Lugdunum, quod jam Nemourium partium Fœderatorum à gubernatione illius Civitatis amoverat, 7 die Febr. exposita in publico Regis effigie, hunc Regem suum faustis acclamationibus recognovit, & Roanum, Bituriges, Rion, plurimæque Civitates certatim ad ipsius obsequium festinabant. Rex quoque sibi non defuit, nam oppidum Forte Milon, in quo Confœderati consilia sua tractabant, maximâ celeritate conductis eò copiis obsedit, & quatuordecim machinis concussum ad deditionem coëgit: Et non multo post castrum Theodori cepit, terrorem majorem incutiens reliquis, qui suum imperium detrectarent.

A.C. 1594.

Manius & Henricus Guisius jurant fidelitatem Hispano.

Lugdunum & aliæ Civitates Regi se dedunt.

Ac tandem circa medium Februarii in magna frequentia Procerum & Principum sanguinis, Aurrici Carnutum ab Episcopis suarum partium fuit coronatus, & inunctus sumpto Remis oleo sacro, quod fertur ad unctionem Clodovei primi Regis Galliæ Christiani cœlitùs fuisse demissum. Nec multo pòst Rothomagum in fidem Regis adduxit Dominus de Villeroy illius Civitatis gubernator, cujus literæ ad Mænium typis divulgatæ majorem stimulum addiderant cæteris, ad recognoscendum recipiendumque istum Regem, patefactis arcanis Hispanorum consiliis, quibus Galliam subjugare volebant, & Lutetiam in nomen Hispani Regis, uti ejus jam propriam retinendam mandabant. Parisienses autem tanto magis suspirabant ad obsequium Regis, quod potioribus jam Civitatibus ei deditis, ipsi soli omnem belli molem cum Hispanis, & pro Hispanis sustinere deberent. Sed cum illis Dux Feriensis & Confœderati cum valido Hispanico præsidio incubarent, & eorum singulos motus observarent, palam sententiam suam profiteri non poterant. Quare ad dolos conversi, consilii Comitis Brissaci & Bellini, clam per literas conveniunt cum Rege in S.Dionysio, ut condicta hora ad portam novam Lyparæ arci proximam veniret, & Vrbem occuparet, Amnestia præteritorum & securitate vitæ & bonorum omnibus promissa. Brissacus interim majorem partem militum arte ex urbe alio ablegaverat, & Cives rei conscios armatos in locis opportunis disposuerat.

Henricus IV Rex Galliæ Coronatur Carnuti.

Rothomagum deditur Regi.

Venit itaque Rex 22 Martii sub aurora cum 5 millibus selectiorum militum, & per portam illam ex industria patentem majori parte copiarum intromissa, præsidiariis qui in opportunis Vrbis locis, dispositi excubias agebant ad rei novitatem territis, & cæsis non ultra triginta Germanis qui resistere volebant, ipsemet oriente Sole cum reliquo Comitatu nemine reclamante Vrbem est ingressus; & ea lustrata postquam tuta vidit esse omnia, ad summum Templum deductus Hymnum gratiarum Deo decantari fecit. Statim etiam per tubicines pax & securitas omnibus fuit annuntiata, & proclamatum, ut tabernas ac officinas aperirent, securàque omnia expectarent. Nec miles ullam violentiam aut petulantiam exercuit: Præsidiariis, Hispanis, Italis, Belgis, qui erant noningenti fere, ex pacto deditionis concessum fuit, ut cum armis & impedimentis suis incolumes ad confinia Belgii abirent, nec contra Regem amplius militarent. Duci de Feria, & Don Diego de Evora securitas est data, ut intra triduum res suas convasarent & abirent: Cardinalis Pelleveus ex mœrore & melancholia morbo concepto intra triduum ibidem Parisiis obiit. Arx Antoniana *Bastille* vulgò denominata, postridie

Henricus IV Rex Galliæ Parisios ingreditur 22 Martii 1594.

Feria Dux dimittitur liber Parisiis.

Pelleveus Cardinalis ex mœrore moritur.

A.C. 1594.

stridie demum cum machinæ ad ejus oppugnationem admoverentur, in potestatem Regis concessit.

Parlamentum Parisiense omnia Acta præcedentia contra Regem abrogat.

Sedato autem omni motu, die 30 Martii Parlamentum promulgavit edictum, quo omnia decreta, constitutiones, juramenta, à die 28 Decemb. anni 1588, usque in eam diem in præjudicium authoritatis Regum lata, tanquam violenter extorta abrogavit, & quicquid contra honorem Henrici III & IV Regis actum fuit, damnavit. Potestatem Vicarii & supremi Locumtenentis Mænio datam revocavit, & ne quis illi obediat sub pœnis læsæ Majestatis interdixit. Omnes à fœdere cujus Mænius fuit Dux discedere, & Regi Henrico IV fidem & obedientiam sub pœnis amittendæ dignitatis, vitæ & omnium suorum bonorum, præstare; Civitates vero sub pœna eversionis & excisionis eidem obedire jussit. Irrita quoque declaravit omnia in Conventu anno præterito Parisiis nomine trium Ordinum à prætensis eorum Legatis agitata & conclusa, uti usurpata temere à privatis personis, & subordinatis majori parte à perduellibus illius Regni, ac fautoribus Hispanorum absque potestate legitima: Interdicens eisdem Legatis, ne in posterum eam potestatem sibi arrogarent, vel alicubi convenirent sub pœna perturbatorum Reipublicæ, & criminis læsæ Majestatis. Supplicationes tempore belli institutas aboleri, & alias pro incolumitate Regis ad diem 22 Martii, qua Vrbem recuperavit, perpetuo haberi mandavit. Quod edictum etiam in aliis locis jurisdictionis Lutetianæ publicatum, per Procuratorem Regium ad alias provincias & Civitates fuit transmissum. Et compositis omnibus quæ ad securitatem Lutetiæ pertinebant, Rex primis diebus Rothomagum ivit, solennique ingressu ejus possessionem sibi firmavit, ac etiam portus Gratiæ, quorum locorum Villereium Admiralem constituit. Interim Carolus Mansfeldius cum auxiliaribus copiis ex Belgio advenerat; & cum intellexisset Lutetiam Regi fuisse reconciliatam, non ultra processit, sed Chapellam obsedit, & ad deditionem mense Majo coëgit, priusquam à Regiis potuisset subveniri. Eum tamen paulo post insequutus Rex profligavit, castris exuit, fugienti Feram usque insistens. Et quo melius damnum compensaret, Laudunum in Picardia oppugnavit & cepit, Cameracum quoque adivit, & in suum nomen jurare fecit. Et per Morinos Veromanduosque transiens, ubique populis felicia ipsi comprecantibus, obsequium sibi stabilivit. Britanniam Gallicam pro Rege Hispano Dux Mercurii adhuc fortius propugnabat: Sed & ibi Almontius intra hoc tempus portum celebrem S. Maclovii ad obedientiam Regis reduxit, & Marlaium, ac Quinperquorens Oppida munita post acrem oppugnationem occupavit. Sed læta hæc tristior casus sub finem ejusdem anni turbavit: Vt enim Parisios Rex redierat 27 Decemb. die sub vesperam, desiliens ex equo dum sibi occurrentem Regnium, & Mantignium inclinatus resalutat, juvenis annorum 18 turbæ salutantium intermixtus, improbus sicarius in guttur Regis cultrum præacutum direxerat; sed aberrantem ictum in labrum impegit, qua duos dentes illi elisit. Vndeingens confusio tota Vrbe est exorta, omnibus indignantibus contra fraudes (ajebant Hispanorum) à quibus ad finem præteriti quoque anni diversæ insidiæ in vitam istius Regis structæ, dicebantur fuisse deprehensæ. Captus autem ille sicarius, nullum alium talis sceleris authorem vel conscium nominare voluit, sed facinus à seipso conceptum & impletum, tormentis adactus asseruit processisse, ex eo quod Rex nondum ab anathemate à Rom. Pontifice absolutus Regnum iniret.

Henricus IV Rothomagum ingreditur.

Mansfeldius Chapellam capit.

Mansfeldius profligatur.

Almontius portum S. Maclovii in Britannia recepit.

Henricus IV Rex Galliæ à sicario vulneratur 27 Decembr. 1594.

Castellius Regis percussor supplicio afficitur.

Omnis autem suspicio in Collegium Societatis IESV Claromontanum recidit, eo, quod nefarius ille ibi literis studuerat, & inde hausisse talem doctrinam credebatur, quasi Henricus IV non posset esse Rex, antequam à Summo Pontifice absolveretur, licenterque & cum promerito à quovis posset occidi. Postea sicarius

Ioannes

Ioannes Castellius Petri Mercatoris divitis Parisiensis filius, ad pœnas læsæ Majestatis, & parricidii, crudelisque supplicii, ac bonorum proscriptionis est damnatus, ipsius parentes in exilium ejecti, & domus eorum solo fuit æquata. Patres quoque Societatis IESV non solum Claromonto, sed ex tota Gallia sub pœna læsæ Majestatis excedere sunt jussi publico edicto, in quo etiam prohibebatur sub pœnis similibus læsæ Majestatis, ne quis ad eos etiam extra Regnum ubivis loci habitantes filios erudiendos mitteret. Iamque in A.C. 1589 eos Burdegalis quoque ob conspirationes fuisse exactos; & in Senatu Parisiensi ante hoc parricidium Castellii agitatum esse, Iacobo Ambrosio Rectore Academiæ, Laurentio Bourcereto, Antonio Arnaldo nomine Academiæ Parisiensis causam promoventibus, de terminanda quæstione ab A.C. 1552, à Sorbona motam de eis ejiciendis, refert *Thuanus Hist. sub lib.94 in fine. & lib.110.* ubi copiose rationes propter quas relegari debebant, referuntur. apud quem etiam *lib.126.* sub A.C. 1601, videre licet querimonias à Clero Anglicano Romæ coram Clemente VIII PP. & ejus delegatis propositas contra eosdem, eorumque immoderatas actiones, quasi nihil juvent, sed multum perturbent ac pene evertant progressus & incrementa Religionis Catholicæ ibi à Clero sæculari studiosius propagatæ.

A.C. 1594.

Religio Societatis Iesu ex Gallia proscribitur.

Editus fuit paulo post Duaci libellus, quo author dilucide injustitiam illius decreti demonstravit, & Religiosi iisdem priusquam Parisiis exissent, omnes suspiciones sibi tunc objectas clare diluerunt, ut sunt typis omnia ista divulgata, & curiosum lectorem ad illa remittimus. Paruerunt tamen tunc ipsi tali decreto, sed post paucos annos favore ejusdem Regis Henrici honorifice fuerunt restituti, ut suo loco adnotabitur. Sed quisquis ille fuit, qui primus hanc quæstionem disputavit, qualis Princeps impune possit occidi, vel ejici, injuriose detrahere conatus est sacræ doctrinæ, quæ & discolis Principibus jubet obediri. Vnde Concilium Constantiense *sess.15* expresse hujusmodi doctrinam, ut quis privatus Regem seu Principem crudelem aut tyrannum possit occidere, damnavit uti hæreticam in fide, erroneamque in moribus, & declaravit esse hæreticos eam asserentes, ac puniendos uti hæreticos: nec ullus Pontifex, aut Concilium aliud unquam sancivit aut probavit. Quod autem periculosius, dum isti zelotypi imprudenter concitant populos contra Reges, ipsos quoque Reges compellunt, ut Religionem Catholicam odio habeant: nam dum sibi à tali ζηλοτυπίᾳ obtrectatoribusque suis subditis esse metuendum vident, quotquot suspectos habent, omnes à se amovent, quo securius vivant. Si vero eo usque prorumpit audacia, ut etiam personam Principis offendat, naturali defendendæ vitæ jure constrictus Princeps injuriam vindicat, & in omnes sine discrimine Catholicos sævit, quos doctrina tali ad consurgendum & conspirandum contra se obligari cognoscit. Manifestum istius rei exemplum apparet in Anglia, ubi Principes dum sibi à subditis suis Catholicis timent, eorum vires imminuunt, succisis ipsorum potentiæ nervis, nempe Episcopatuum & Abbatiatum amplis censibus: & dum se per insidias undique peti advertunt, eos à quibus sibi cavendum esse existimant, anxie persequuntur, præveniendoque periculum è suis Regnis ejiciunt. Videri etiam possunt Reginæ Angliæ Elisabethæ edicta, in quibus Galliarum recentibus casibus nempe Regis Henrici III & Henrici IV, à subditis suis pene exauthoratorum se terreri conqueritur, & nunquam nisi novis aliquibus contumeliis seu insidiis deprehensis exagitata, severius in Catholicismum inquiri ac animadverti mandabat.

Doctrina perniciosa quæ populos concitat contra Principes.

In Suecia quoque Gnstavus Rex cum à Catholicis, quòd invaserit alienum Regnum & uti hæreticus impugnatur, eos depressit, & Archiepiscopi Vpsalieñ. ac reliquorum Ecclesiasticorum potentiam quam formidabat enervavit.

Catholici in Suecia opprimuntur.

Quod autem recentius, in viciniori Belgio hoc anno cum Archidux Ernestus

A.C. 1594. gubernator Belgii tractandam cum Hollandis pacem proponeret, illi in responso ad ejus literas, & Legationem nihil magis exagerabant, quam insidias & venena Reginæ Angliæ Elizabethæ, & Henrico Regi Galliæ præparata, Vraniæ Principem Guilhelmum per summissos sicarios toties petitum, & tandem extinctum, Mauritium ejus filium ad necem requisitum, & alterum juniorem Philippum Vilhelmum Lugduni Batavorum literis operam dantem subordinata fraude in Hispaniam abreptum. Acciderat autem quod sub illud tempus Michaelem quendam Reinichonium Sacerdotem Namurcensem Hollandi interceperant, qui in vestitu militari in Hollandiam veniens, jussu Ernesti Archiducis & Comitis Florentii Barlaimontii, Mauritium Principem, ac quosdam primarios Hollandiæ interficiendos aliqua arte in se cum aliis sex sociis qui subsequerentur, susceperat; hocque in tormentis examine sæpius repetito fuerat confessus, & tandem Hagæ Comitis supplicium capitis propterea tulit. Istis itaque Hollandi se à pace Catholica deterreri ajebant, & bellum certum paci male securæ præferebant, ac eodem anno mense Iulio, ut alias attigimus, severius edictum contra Catholicos, & usum publicum istius Religionis promulgârant, ex occasione illius Reinichonii. Prorsus temperanda esset meo judicio illa doctrina, quoad authoritatem privatam, vel etiam prohibenda: quid enim salvum manebit Principibus, si cuivis proprio arbitrio fingere hunc aut illum esse tyrannum vel hæreticum, eumque propterea offendere liceat? & quis fructus, si temerarium unius consilium in damnum multorum Catholicorum redundat? De publica authoritate supremæ in Ecclesia Catholica potestatis diversa est ratio: nisi quod & isti rigidior in Reges censura aliquando, ut in Hildebrando è Regno Galliæ ejecto, & Pipino Patre Caroli Magni illi suffecto, ac in Petro Castellæ Rege è Regno excluso, Henrico vero de Transtamara in ejus locum surrogato, aliisque non paucis bene cessit; aliquando non successit, ut in Henrico IV, Friderico II, Ludovico Bavaro, Imperatoribus. Ac in Regibus Galliæ, Philippo Augusto, à Clemente III, ob repudiatam Galbergam uxorem suam circa A.C. 1190, in Philippo IV pulchro, nepote S. Ludovici, A.C. 1278, 8 Cal. Septemb. in Africa peste extincti, à Bonifacio VIII circa A.C. 1300, ob carceratum Episcopum Apamensem Nunrium Apost. & in Ludovico XII, ob bellum in Italiam illatum à Iulio II censuris notaris, quibus multo incommodo rei Christianæ denegata absolutio, tandem dari debuit. Ea tamen occasione A.C. 1512, Ferdinandus Rex Aragoniæ ademerat Regnum Navarræ Ioanni Albreto Regi Alani filio, à Iulio II Papa, eo quod Ludovico Regi consentiret proscripto, eodemque anathemate notato. Hæredes vero illius Regis Navarræ Ioannis, qui nunc sunt Borbonii Reges Galliæ, cum titulo Regis Navarræ retinent solam Bearniam in confinio Navarræ Regni sitam, ad radices montis Pyrenæi quâ Galliam spectat. Sed sentiant aliud alii ut volunt, dummodo sententiæ suæ præcipuum finem & scopum proponant, utile Religionis Catholicæ, ac damnum omne præcaveant, nec committant, (satis vulgare ac pervagatum) extremam dementiam, contentione nil aliud quam odia quærendo.

Hollandorum rationes ob quas pacem nolunt.

Mauritio Auranio insidiæ struuntur.

Regum ex authoratorum censura summi Pontificis exempla.

Navarra Regnum cepit Aragonia Rex sub Iulio II Papa.

Nec aliud notabile hoc anno occurrit præter navigationem in Septemtrionem memoratu non indignam. Cum enim Geographi persuasissent Hollandis, iter in Indias Orientales sub Septemtrionali plaga posse inveniri, quatuor naves instructæ commeatu omni Amsterodamo exeuntes, & ab Insula Texelensi solventes mense Iunio, fretum pone novam Zemlam invenerunt, quod Nassovium denominarunt, duæque inde ex eis mense Septembre in Hollandiam redierunt: Aliæ autem duæ Amsterodamenses dum lustrant illud fretum, ad septuagesimum usque & octavum gradum transgressæ, hyeme irruente ibi hybernarunt, & cum ulteriorem transitum non invenirent, ex eo freto anno subsequenti remearunt ad propria, gravia à frigore & glacie ibi perpetua perpessi.

Nassovium fretum.

Hoc

Hoc etiam anno Veneti ad confinia Fori Julii & Aquileiæ cum Turca ditiones suas illa parte extenderet, & Italiæ finibus immineret, Palmam propugnaculum fortissimum ædificârunt, indignantibus Austriæ Dominis, qui cum fundum ad Aquileiam ditionem suam asserebant. Portenta autem hoc anno in cœlis visa, monstra præsagia vaticinia diversa ab aliis enumerata, nos more nostro omittimus, ne ociosis fabulas narrare videamur: Vana enim fuisse pleraque, & nihil ad prænotionem periculorum contulisse comperimus, minusque ad præcavendos futuros eventus servire, cum & sua tempora nonnisi inani expectatione ruinæ Imperii Turcici ac vicissitudinum in Orbe diversarum detinuerint.

A.C. 1595.

Veneti muniunt Palmam in confinio Aquileiæ.

Portentorum observatio varia.

Annus Christi, 1595.

Annus subsequens, Millesimus, Quingentesimus, Nonagesimus Quintus, æque copiosam narrationis materiam attulit, & ut nostra primum attingamus. In Polonia à 6 die Febr. Cracoviæ Comitia Generalia Regni celebrabantur illo præcipue fine, ut Ordines Summo Pontifici Romano, & omnibus Christianis Principibus ad societatem belli contra Turcas ipsos invitantibus satisfacerent.

Societas belli contra Turcas tractatur in Polonia.

Tardius autem ad ea Legati Cæsaris Episc. Olomuceñ. & Venceslaus à Bercha venerant, unde incœpto tractatu de modis ineundæ societatis hujusmodi, cum Poloni pacem certam cum Turca ab annis 70 integre servatam non tam facile disrumpendam vellent, nisi firmioribus præsidiis belli suscipiendi rationes stabilirentur, & Legati Cæsaris ad hoc mandata minus sufficientia producerent; pleniora vero in tam arcto tempore à Cæsare habere non possent, negotium illud fuit rejectum ad Conventum Varsavieñ. proximum, pro hoc ipso tractando extra Ordinem indictum. Collectæ tamen agrariæ ad omnem casum excipiendi belli Turcici ab omnibus Ordinibus fuerunt concessæ.

Non multo autem post Comitia 9 die mensis Iunii, genuit Regi Sigismundo filium masculum Anna Austriaca, cui nomen dedit Vladislai Sigismundi: ipsa vero nativitatem ejus præcedente nocte melior pars palatii Regii Cracoviæ, qua Civitatem spectar, fortuito incendio conflagravit: Vnde varii varia trahebant felicitatis ejus omina: & tempus docuit vetas fuisse omnium conjecturas, beneque illum casum etiam ipsi arci cessisse, eo quod Georgius Radziwil Cardinalis ex aurifodinis in agris Kielcensibus Episcopatus sui Cracovieñ. tunc recens inventis, Regi tantum cupri dederat, quantum suffecerit tectis restituendis illo incendio absumptis, & quod Rex ipse magnificentiori sumptu illam partem arcis instauraverat.

Vladislaus filius Sigismundo Regi nascitur 9 Iunii 1595.

Cracoviæ arcis conflagratio.

Pacata autem omnia tunc in Regno erant, & simultates Procerum conquieverant. Cum Moschis etiam pax fuit stabilita ad annos 20 Suecorum commodo, quibus bello 30 annorum fatigatis, cum hostis ille pacem æquam concedere nollet, tandem à Sigismundo Rege (qui propter potentiam suam Polonicis viribus auctam formidolosior erat Moscho) Polonicas inducias componente, ad eam cum Regno quoque Sueciæ tenendam fuit adactus, tali lege, ut arx Kerolma cum suo territorio à Suecis ipsi restitueretur, captivi utrinque libere dimitterentur: Commercia secura Moschis cum Suecis & Germanis Revaliæ & Narvæ restituerentur.

Moschi pacem impetrant à Rege Poloniæ Sigismundo.

Suecis Moschus pacem concedit.

Eodem anno sub finem mensis Augusti Dissidentes in Religione celebraturi Synodum suam, convenerant magno numero Torunii: ad quos Rex Sigismundus miserat suum Nuntium, admonens eos pœnarum legum publicarum contra tales qui propria authoritate conventicula agerent sancitarum: & Civitati

A.C. 1594. Torunenſi ſeveriori mandato prohibuit, ne tales concurſus in ſua Civitate permitterent congregari. Vnde nihil ibi ſingulare fuit concluſum, præter quod ipſi querelas ſuas longo ordine enumeratas per ſuos Nuntios fecerunt repræſentari Regi, ut aliquo remedio eis mederetur.

Tranſilvanus Moldaviam invadit.

Tranſilvanus autem parvis contra Turcas ſucceſſibus multum elatus Poloniæ ſociam Moldaviam ut uſurparet, ineunte Vere corrupto primum Stephano Radul Aaronis Palatini Moldaviæ copiarum Præfecto, ipſum Aaronem capi, & ad ſe Albam Iuliam abduci fecit, Palatinumque Moldaviæ in nomen ſuum, ipſummet proditorem Stephanum Radul conſtituit, adjuncto ipſi non levi militum Vngarorum præſidio.

Zamoyſcius expellit à Moldavia Tranſilvani copias.

Zamoyſcius itaque Dux exercitus Poloniæ eam injuriam vindicaturus, præmiſſis in Moldaviam copiis, Radulum uno & altero prælio fugatum inde ejecit, & occupata Soczavia ac Chocimo, quæ ibi ſunt potiores munitiones, totam illam Provinciam contra omnem externam vim firmavit, ac Regis Poloniæ nomine Palatinum ibi Hieremiam Mohila præfecit, eademque opera inſignem de Tartaris victoriam retulit. Exeunte enim æſtate cum exploratores attuliſſent Tartarorum Chamum ſive Principem Caſigereium bellatorem famoſiſſimum, (ut qui multa prælia contra Perſas feliciter confecerat) ex ſuis ſedibus Tauricanis cum 70 millibus Tartarorum, & duobus millibus Ianczárorum moviſſe, Zamoyſcius præveniendum decrevit priuſquam ille,uti deſtinaverat,Moldaviam occupaſſet,& ex prædis confinium Poloniæ, maxime equis exercitum ſuum inſtruxiſſet. Coactis itaque copiis obviam illi proceſſit in Moldaviam uſque propius campos Bialogrodenſes,in quibus ſtationes habere,indeque prædabundi in vicinias excurrere ſolent Tartari,& in campo Cicora multis Polonorum & Turcarum cladibus celebri ſubſtitit. Vix dum autem caſtra munierat,advenit Caſigerei Cham cum ſuis Tartaricis agminibus, & in proſpectu Caſtrorum Polonicorum conſedit. Ac inſequenti die 19 Octobris Polonorum aciem præ caſtris inſtructam aggreſſus, cum & à propugnaculis Caſtrorum emiſſis frequentibus jaculis peteretur,& ab Equitatu Polonico magnam cladem acciperet, receptui cani juſſit. Altero vero die periculum facturus, ſi Polonos à Caſtris longius in campeſtria evocare, & multitudine equitatus à pluribus partibus invadere poſſet, bipartito exercitu in prælium prodiit.

Hieremias Mohila Palatinus conſtituitur Moldavia.

Zamoyſcii congreſſus cum Tartaris apud Cicoram.

Tartari in fugam vertuntur.

Tartaris à Zamoyſcio conditiones pacis data.

Sed Zamoyſcius utrinque oppoſita acie, nec ultra pilæ bombardæ jactum à Caſtris recedere juſſa, irruentem excepit, ac pene univerſa illa agmina Tartarorum quæ ad conflictum venerant, retrocedere coëgit. Poſtmodum autem aſſumptis majoribus animis Poloni, etiam longe à Caſtris excurrebant, hoſtemque perſequebantur, & demum datis utrinque obſidibus, colloquioque de pace inſtituto, in eo tandem convenit, ut Tartarus cum ſuis intra triduum ex finibus Moldaviæ excederet, ab incurſionibus in Moldaviam Poloniæ ſociam & ipſam Poloniam abſtineret, Palatinum Moldaviæ Hieremiam Mohila à Rege Poloniæ legitime conſtitutum, & ipſe & Turcarum Imperator agnoſceret. Inſigne quod Palatino Moldaviæ nomine Imperatoris Turcici inſtituendo attulerat, Hieremiæ traderet, & vectigal honorarium tam ſibi quam Turcæ ab illo Palatino dari ſolitum haberet. Iſta pacta juraret, & Legatum ad Regem Poloniæ pro illis confirmandis quamprimum mitteret. Rex etiam novum Imperatorem Turcicum Machmetem initio hujus anni Amurathi defuncto ſuffectum per Legatum ſuum ſalutaret, & fœdus cum ipſo renovaret. Atque ita Poloni parva manu, cum non ultra ſepties mille armati in Caſtris eſſent, Ducis magnanimitate ac ſolertiâ hoſtem multitudine exercitus ferocientem fregerunt, & ad conditiones pacis duriores coëgerunt. Ac ſtetit Tartarus promiſſis, nam nec expectato triduo magnis itineribus ad propria rediit.

Sed

Sed aliud periculum postquam Zamoyscius ex Moldavia in Poloniam abierat, Hieremiam novum illum Moldaviæ Palatinum invasit, Transilvaniæ enim Princeps Sigismundus injuriam reputans, quod Zamoyscius Stephanum Radul ab ipso in Palatinatu Moldaviæ capto Aarone suffectum ejecerat, & Hieremiam Palatinum constituerat, eam ulturus, cum novo exercitu Vngarorum duodecim millium Stephanum Rozuan misit, ut Hieremiam pelleret, & Palatinatum occuparet. Fortuito autem propter excursiones Tartarorum reliquerat ibi præsidium quatuor millium militum Zamoyscius cum Alberto Chánski Ductore ordinum veterano, & Ioanne Potocki Præfecto Camenecensi.

A.C. 1595.

Transilvanus alium Ducem cum exercitu in Moldaviam mittit.

Istum itaque Stephanus Rozuan paucitate Polonorum contempta, facile tolli posse sperabat: Sed cum ad manum ventum esset, acerrimo prælio utrinque commisso, Poloni vicerunt: & cum Rozuan amisso equo alterum conscendisset, & prælium redintegrasset, iterum cæsus, & ipse captus palo infixus fœdo cruciatu interiit medio mense Decembre. Ac ab eo tempore securus Hieremias retinuit Moldaviam, nec eam Transilvanus amplius usurpavit. Verum querelas acerbiores circumferens ob acceptas illas clades à Polonis, graviorem indignationem Imperatoris Rudolphi & Pontificis Romani tunc Clementis VIII, in Regem Poloniæ & Zamoyscium concitavit, quasi suos conatus contra Turcas impedirent, & Provincias Christianas à Turcico jugo liberari non permitterent. Vnde Pontifex ad Regem Poloniæ literas miserat severiori reprehensione plenas, etiam minis additis, nisi damnum illud Transilvano (dicebat ille Christianitati) compensaretur. Verum Rex misso Laurentio Gæmbicki, Secretario Regni Majore Romam, factum illud justâ excusatione purgavit, quod nimirum ad defendendam Moldaviam vires Polonorum sufficerent, nec Transilvanus invadere deberet tanto labore Polonis quæsita, ut qui illam Provinciam pluribus præliis cum Tartaris ac Turca commissis vindicârant, & recens pulso inde Chamo Tartarorum Casigereio, eam esse propriam Regni Poloniæ ab ipsomet hoste recognosci fecerunt: Transilvanus autem eam ab hoste nunquam recuperavit, & vacuam præsidio facile ingressus contra advenientem Tartarorum vim nunquam defendere valeret. Et hæc cum Pontifice concertatio (initio irato Papæ & audientiam sibi neganti Legatus iste dici fecit, quod abiret nuntiatum Regi de tali repulsa, & ita demum fuit admissus benigniusque auditus) sub initium proximi anni accidit, nos hic ponendam voluimus, ut negotio ex quo processit conjuncta clarius appareat.

Transilvanus Dux Rozuan caditur, & captus palo infigitur.

Rudolphus Imper. ægre fert cladem Transilvani in Moldavia.

Clemens VIII Papa exprobrat Pol. Regi cladem datam Transilvano.

Gembicius Nuntius ad Papam pro rebus Moldavicis.

Rudolphus Imperator & Austriaca Domus paulo benigniorem fortunam hoc anno sunt experti, præter quod initio anni Ferdinandus Archidux filius Ferdinandi I Imperatoris, & Rudolphi Imperatoris patruus, Oeniponti Tyrolis, & paulo post mense Februario Ernestus Rudolphi Imperatoris frater è vivis excessit in Belgio. Cæterum pro bello Turcico Imperator & Presspurgi in Comitiis Vngariæ, quibus Matthias Archidux ipsius loco præsidebat, & Pragæ ab Ordinibus Bohemiæ auxilia solito majora obtinuit: nam ultra subsidia pecuniaria, quæ pro apparatu bellico servirent, certum unaquæque Provincia numerum militum sumptu suo ad illud bellum expediendum conscripserat. Summus etiam Pontifex destinaverat eò Franciscum Aldobrandinum cum sex millibus peditum, & mille quingentis equitibus, ac singuli Principes Italiæ non contemnenda auxilia mittebant. Præfectum autem Generalem belli illius Archiducem Matthiam, & ei Vicarium Carolum Mansfeldium Petri Ernesti Belgii nuper Gubernatoris filium Imperator designaverat. Societatem quoque Imperator cum Transilvaniæ Principe Sigismundo Batoreo stabilivit initio hujus anni, quo eum firmiorem in proposito belli continuandi contra Turcas retineret, ac insuper connubio Mariæ Christianæ Caroli Archiducis Gretiensis filiæ, sororis Reginæ Poloniæ ipsi concesso, etiam suc-

Ferdinandus Archidux Tyrolensis moritur.

Ernestus Archidux moritur in Belgio.

Rudolphus Imper. conquirit subsidia contra Turcam.

Franciscus Aldobrandinus cum Italicis copiis venit in Vngariam.

A.C. 1595. successionem Transilvaniæ ad Austriacos trahere incœpit. Talibus enim conditionibus inter ipsos de matrimonio illo convenerat, quod Transilvano & ejus filiis jus integrum esset in illo Principatu; ipso autem deficiente, & nulla ex lumbis ejus prole mascula superstite, Imperator in hæreditate Transilvaniæ succederet, quasi Transilvano hæreditarius ille Principatus esset, & solus sine consensu Procerum Transilvaniæ, vel si hæreditas esset, sine consensu aliorum Batoreorum talia transigere valeret. Quare postmodum varia exinde promanârunt in Transilvania turbarum incentiva, & ipse Sigismundus Batoreus errorem errore trudens, vix altero anno elapso utrumque sera pœnitentia frustra corrigere studuit, ut suo loco dicetur. Alias talis societatis conditiones (nullius usui) omittimus: vel si quis curiosior pretium scire cupiat, quo Batoreo tanti Principatus jactura bene compensata constiterit, hoc fuit; Titulus Principis Imperii, Serenissimi ab Imperatore illi fuit concessus, & Vellus aureum ab Hispaniæ Rege promissum, ut quantumvis Principatu familiæ suæ amisso, tantis titulis excelleret. Legatus autem ejus Stephanus Pachai, Praga Gretium Styriæ profectus, nomine heri sui sponsalia illa perfecit, assistentibus paranymphis Archiduce Maximiliano Imperatoris Rudolphi, & Ferdinando sponsæ germano. Demum autem mense Iulio in Transilvaniam illa sponsa fuit ad maritum deducta ab ipsamet matre Caroli Archiducis vidua, sed inauspicato, ut mox patebit.

Batorei Transilvaniæ Principis pacta cum Rudolpho Imper. de hæreditate Transilvaniæ.

Batoreo dantur tituli speciosi pro hæreditate Transilvaniæ.

Opportunitatem bello Imperatori contra Turcam prosequendo auxerat & mors Amurathis III Imperatoris Turcici, anni hujus initio extincti, cui Machmet filius 18 fratribus cæsis, & uno cum Patre funere elatis successerat. Vir quidem animo acri, & gloriæ cupidus, sed ut plerumque Regnorum initia, turbantur apud ipsum quoque mutatis Magistratuum & officiorum muneribus, rerum ordo aliquantum initio fuit confusus, & belli Vngarici cura neglecta: & eò præcipue quod Turcæ nullo magis quam invidiæ mutuæ vitio laborant, & strennum quemque belli Ducem, ubi præclare gestis inclaruit, mox variis artibus deprimere contendunt; unde & Sinanis Bassæ in bello Vngarico felicitas multorum in illa Aula Ottomanica perstrinxerat oculos, & cum ejus æmuli eam imminui cuperent, ignavos esse Christianos, levioribusque præsidiis reprimi posse, novo & rerum ignaro Principi facile persuadebant, quo non solum supplementa nova in Vngariam denegata fuerunt, sed & stipendia necessaria exercitui qui ibi supererat, ac apparatus bellici parcius subministrabantur, ut Sinanus Bielgradi hærere, vel in munitioribus locis sese continere cogeretur, justum non habens exercitum, quem in prælium educeret: & paulo post etiam ipsemet Constantinopolim iverat, majora subsidia illi bello procuraturus. Tartari quoque qui anno proximo cum illo militaverant, fere omnes jam fuerant dilapsi ad propria longiori itinerum ambage per Bulgariam, cum rectiora per Transilvaniam & Poloniam fuissent interclusa; & majori parte interierant in Vngaria in diversis conflictibus nunc victores, nunc victi; tandem vero pauciores cum superessent, utilem illi bello operam ferre non valebant. Rumoribus tamen alia divulgabantur, & attollebantur vires Turcarum, fama adventantium ingentium ex Græcia copiarum. Vnde Cæsariani omni cum circumspectione, sed & segnibus ajebant, cum tali commoditati celeritas conjuncta, majores accessiones expeditioni illi comparare potuisset. Primus itaque diebus Maji Cæsariani Vienna profecti, Comorrham versus processerunt, ac ibi universas copias congregatas recensuit Dux Carolus Mansfeldius, cum Matthias Archidux summus belli istius Præfectus necdum advenisset. Finiente Majo in hosticum promovens Mansfeldius, initio ostentabat, quod Rabam vel Tattam oppugnaturus esset, & sæpius ipsemet cum pauco equitatu ad eas partes quasi speculaturus qua obsidionem institueret excurrebat, quo hostes decepti postposita Strigonii

Turtarum Imperator moritur & succedit Machmet.

Turcæ invidiæ mutuæ vitio maxime laborant.

Sinan Bassa gloria invidi ei auxilia pro Vngaria denegant.

Tartari ex Vngaria abeunt.

Mansfeldius Præfectus Cæsaris copiarum in Vngaria.

A.C. 1595.

gonii cura, meliorem munitionum partem Tartam comportabant. Et cum jam Mansfeldius ad obsidionem Strigonii necessariis apparatibus satis instructus videretur, primis diebus Iunii ad ipsum Strigonium exercitum conduxit. Erant autem in illo exercitu ultra 40 millia peditum, & 15 millia equitum, & identidem alius equitatus ex Vngaris ad Castra confluebat, ut majoribus quæ comparuissent Turcarum viribus reprimendis sufficere potuissent.

Strigonium obsidetur à Cæsarianis.

Strigonii non ultra bis mille Turcici præsidiarii erant, nec satis commeatu & pulvere nitrato instructi, inde quod de obsidione non nisi adventu hostis viso cogitârant: Tunc etiam primum aliunde necessaria petere non poterant; statim enim Mansfeldius omnes aditus ad Civitatem & Arcem præclusit, ut quarto post die Buda septingenti venientes Ianizari transitum eo non invenerint. Mox etiam admoveri jussit Machinas, quibus muros Civitatis fortiter quati jussit: Montem S. Thomæ, quem Turcæ deseruerant, præsidio suo munivit, & collocatis machinis, inde maxima obsessis damna dabat. Castellum in adversa Danubii ripa *Kokern* appellatum, unde ad arcem adhuc commeari poterat, misso Nicolao Palfi occupavit, ac ita undique oppugnatione instituta, omnem spem auxiliorum obsessis ademit. Videns autem Bassa Budensis quanto in periculo Strigonium versaretur, ex vicinioribus præsidiis,contracto viginti millium exercitu ad finem Iulii obsessis opem adferre tentavit. Ac primo congressu non paucos ex Cæsarianis profligârunt Turcæ, sed insequenti die cum majori audacia quam consilio, in Civitatem penetrare contendentes, inter propugnacula à Cæsarianis occupata, incauti irruunt, magnâ clade accepta retroducere sunt coacti, & impedimentis abjectis in fuga plurimi sunt cæsi, præda opima & apparatu multo bellico cum quadraginta machinis campestribus Cæsarianorum potestati relicta; centum tamen quinquaginta ex illis mira agilitate in Civitatem penetrârant,& obsessi interim dum utrinque pugnatur, unum Cæsarianorum propugnaculum invaserant & occupârant. Sed statim altero die inde fuerunt ejecti, & Mansfeldius misso tibicine, ac colloquium Præfectum ejus loci Turcicum vocavit, deditionemque postulavit: cui ille vitam prius se cum suis profusurum, quam deditionem facturum respondit. Vnde oppugnationem illam vehementius promoveri curavit Mansfeldius, sed ipsemet febri & dissenteriæ malo correptus, Comorham pro valetudine curanda lectica vectus abierat, ibique intra paucos dies priusquam Strigonium caperetur obiit. Matthias autem Archidux ut audierat ægrotare Mansfeldium, ad castra properavit, & adveniens diurius ambiguo Marte oppugnavit obsessos, qui fortius resistebant,relictaque Civitate, arcem solam defendebant. Tandem vero initio Septembris,cum non solum commeatu, sed & aqua carerent, pulverem nitratum non haberent, & tormenta præter unum & alterum frequenti usu confracta essent, deditionem fecerunt, pacta sibi incolumitate corporum, & abducendi quæ navibus imponere poterant libertate.Capto autem hoc modo Strigonio ex exercitu Cæsareo Aldobrandinus cum copiis Pontificiis, & Palfius cum parte copiarum Vngaricarum profectus, Visegradum deditione ceperant:- Vacciam etiam oppugnare tentaverant, sed nullo fructu, Strigonii Nicolaus Palfi Vngarus cum fortiori præsidio remansit,reliquis copiis in diversa hybetna dispositis, plerisque dilapsis tumultuarie, præsertim Mansfeldianis: Pontifex suas dimitti jussit,nisi Imperator propriis stipendiis illas retineret; aliquot etiam cohortes ex illis Transilvano concesserat.

Strigonii præsidium Turcicum.

Turcæ in subsidium Strigonio venientes profligantur.

Turcæ præsidiarii Strigonii deditionem facere nolunt.

Mansfeldius æger Comorrham defertur & moritur.

Matthias Archidux ad Castra venit, & Strigonii oppugnationem continuavit.

Strigonium deditione obtinetur.

In superiore autem Vngaria Maximilianus Archidux cum altera exercitus parte nihil memorabile gessit: Transilvanus aliquantum præstitit, nam Leypam & Fagiatum ostentatâ tantum oppugnatione cepit, ac Temesuatem Bassam Fagiatum, postquam captum erat, petentem fugavit. Sinanem quoque Bassam, qui ne nil agere videretur, aliqua manu collecta Valachiam occupare, & inde Transilvaniam

Transilvaniæ Princeps Leypam Turcis adimit.

Sinan Bassa in Valachiam veniens pellitur.

A.C. 1595. niam oppugnare proposuerat, retrocedere ultra Danubium coëgit, & cum ille reversus Constantinopoli cum majoribus copiis, ac juncto pontibus Danubio easdem Valachiæ oras occuparet, & Targovizam, Bucarestum illius Provinciæ principaliora loca (sed non munita) obtinuisset, iterum eum expulit castrumque Georgium ad Danubium situm ad Valachiam pertinens, quod Bassa præsidio Turcico munierat, in suam potestatem redegit.

Alia tamen mirabilia, quæ quidam circumforaneus rumorum novellorum auceps narrat, ut quod Babbam ceperit, quæ tamen ultra ostia Danubii prope Pontum Euxinum sita est, quod in Thraciam usque prope Adrianopolim, quasi ultra Danubium ad centum leucas Germanicas excurrerit, certe non fecit. Satis tamen est quod hic annus Christianis prosperior fuit; ubique enim feliciores successus habuerunt, cum & Croatiæ Præsidiarii Petrinam interceperint, ac Bosnensem Bassam populantem Croatiam fugârint; Serinus Comes Baborscham, & omnem regionem versus Zigetum in suam potestatem redegerat. S. Martinum & in diversis locis alias plures ipsimet Turcæ arces deseruerant. Classis Turcica aliquantum lacessivit, & in metu tenuit Italiam hoc anno; circa Reggium enim maritimum oppidum Calabriæ, non multo ante viciniora littora spoliaverat, ac totâ hac æstate circa Siciliam oberravit, donec Neapolitanæ ac Tuscanæ Triremes conjunctæ, illam persequendo toto mari depulerunt.

Petrinam in Croatia recuperant Cæsariani.

Turcica classis Italiam petit.

Viennæ autem 15 die Iunii de Ferdinando Hárdek Comite (manu dextrâ & capite truncato) miserabile supplicium fuit sumptum ob deditum Iaurinum, quod tamen ipse nonnisi ob turpem Ducum & exercitus fugam fuisse amissum, evidentioribus argumentis comprobabat. Sed surdis auribus defensiones ejus audiebantur, immo pro exprobratione ac improperiis acceptæ, damnationem mortemque illi accelerârunt.

Hardeckius Comes supplicio capitis afficitur.

Commodo quoque Christianorum hoc anno Persarum Rex dicebatur è vivis excessisse; ejus enim successor in Regno pacem cum Turca, quam Pater stabilierat, repudiavit, & graviori bello ab illa parte eum distinere cœpit. Ac frequentes Legationes ad Christianos Principes misit ad ineundum cum eis fœdus contra eundem hostem, quem communem vocabat. Sed incertum, Persamne an Turcam vinci vel vincere expediat Christianis? cum uterque Machometismum professus, æque oderit Christianos.

Persarum Rex novus bellum Turcis infert.

In Gallia postquam Rex Henricus IV ad fidem Catholiam redierat, & corona unctioneque sacra insignitus fuerat, Parisiosque & principales Provincias ac Civitates sibi reconciliârat, sensim omnis belli motus componi, & tranquillitas exoptata toto Regno reduci incœpit, & plurimi ex fœderatis ad obsequium ipsius transibant, Henricus quoque Guisius filius Henrici Guisii à Rege Henrico III, interfecti (unus ex Candidatis nuper ad Regnum) cum Civitate Remensi in obsequium Regis concessit, & omnis Gallia fere eum pro Rege suo jam recognoscebat, præter Massiliam, & aliqua loca in Britannia, ac Picardia, quæ ab Hispanorum præsidiis custodiebantur.

Galliæ pax restituitur.

Vnde Rex Henricus paci sui Regni nil jam obstare videns, præterquam Hispani Regis (ut quærebatur) molitiones, contra eum bellum in omnibus Regni sui ditionibus proclamari fecit die 7 Ianuarii, ac in edictis suis ad hoc promulgatis narravit, quod ille à temporibus Francisci II Regnum Galliæ in suam Familiam transferre contendens, cum apertâ vi non posset, dissensiones & seditiones in hoc Regno disseminare nunquam cessavit, & assumpta Religionis speciosa causa Henricum III Regem tolli curavit, sibi quoque nuper insidias structas, Civitatesque ac Provincias ab eo occupatas esse, sublato jam Religionis dubio, plane sola subjugandi Galliam cupidine, & Gallici nominis odio. Se itaque defensioni

Henricus IV Rex Galliæ Hispano Regi bellum denunciant.

A.C. 1595.

fioni honoris & vitæ suæ, ac subditorum salutis nolle deesse, sed tantas injurias aperto bello terra marique vindicare velle denuntiabat: & ut ille ab omnibus Gallici Regni incolis pro hoste haberetur, & oppugnaretur mandabat. Sed ut ad notitiam Hispanorum illa denuntiatio pervenit, isti quoque nomine Regis Philippi II, die 17 Martii ejusdem anni similem denuntiationem belli contra Bearniæ Principem, (ita eum nominabant tunc Hispani) qui se temerè Regem Galliæ nominaret, Bruxellis publicari fecerunt, & objectas in illis edictis Hispano nomini criminationes purgando, explicarunt, quod omnia bella in Galliam nonnisi pro defendenda Religione Catholica susceperant, nec de alia causa eundem Biarnensem usque in finem armis persequi vellent.

Hispanus Rex vicissim Gallo Regi denuntiat bellum.

Ernestus Archidux bellum illud promovere debuerat, sed mense Februario ex calculi doloribus quadragesimo secundo vitæ suæ anno extinctus, Comiti de Fuentes, sive de Fontibus illam provinciam reliquit. Statim autem Henricus Rex in ditionem Lucemburgensem Ducem Bironium expedierat, qui Ivodio Oppido capto, multa alia ibi circumvicina minus munita loca spoliavit.

Bironius cum copiis Gallicis in Lucemburgiam irruit.

In Artesiam etiam excurrentes Galli, Avennas, plurimosque pagos diripuerant. Et vicissim Marchio Varembonius Belgii copiis ad fines Picardiæ conductis, illius oræ confinia longè lateque populabatur, ac misso Rhesneo cum parte copiarum, Feram Veromandiæ à Fœderatis suo Hispano Regi traditam commeatum intulit. Ipse Rex Henricus in Comitatum Burgundiæ per Lotaryngos qui ipsi se conjunxerat, exercitum immisit, ac eorundem Lotaryngorum opera Ionvillam, Luxillium, Vesulium cepit. Omnia tamen illa loca mox dimisit adveniente per Sabaudiam Comestabili Castigliæ cum exercitu sedecim millium Hispanico. Audito enim ejus adventu Rex, in inferiorem Burgundiam seu in Ducatum Burgundiæ cum exercitu transiit, ac Lugduno metuens illud præsidio firmiore munivit: Inde vero hosti occurrebat, ut de summa rerum cum ipso prælio decerneret. Viennam Galliæ interim Alphonsus Corsus in ejus nomen accepit, intempesta nocte conducto exercitu, & per Gubernatorem loci ad hoc subordinatum in Civitatem portis apertis introducto, quo plurimum adjumenti partibus Regiis accessit, cum Civitas illa non minus ampla quam fortissimis propugnaculis munita, magnum territorium sua jurisdictione complectatur.

Artesiam Galli invadunt.

Picardiam invadunt ex Belgio Hispanica copia.

Henricus IV. Galliæ Rex in Burgundiam movet.

Vienna Galliæ pro Rege Henrico capitur.

Sed Sabaudus Cavorium obsidione premens, fusis auxiliariis à Ladigerio summissis, ad deditionem coëgit: & Comes Fontanus cum majoribus viribus Picardiam ingressus, primo Dorlantium oppidum natura loci & arte muniritissimum obsidere instituit. Et dum eo initio mensis Iunii contendit, primo Castelletum Veromandiæ oppidum à Grangæo cum sexcentis Gallis defensum oppugnavit, & ad deditionem coëgit. Hanno interim Gallis occupando intentis; quod & ceperunt, immisso clam in arcem Bullionio, Humerio, & Crucio, qui inde erumpentes, præsidium in Civitate Hispanorum parte trucidarunt, reliquum abjectis armis deditionem pactum dimiserunt. Fontanus autem à Castelleto capto Dorlantium exercitum duxit, & in itinere Fera commeatu sublevata, occupavit Cleriam arcem, unde contra Peronam præsidio Hispanico munitam excursiones agebantur. Decima quarta Iulii in conspectum Dorlantii veniens, erumpentium inde Gallorum velitationes excepit, & repressit, propiusque accedens, insequentibus diebus munitiones ad oppugnationem excitavit, ac dispositis machinis, propugnatoribus erumpendi undequaque vias præclusit, & oppugnatione fervente cum Bullionius ac Bellinus & Villeroius Admiralius, qui Rotomagum defenderat pro Fœderatis, collectis quas ea celeritate poterant copiis venirent in subsidium obsessis; hoc intellecto Fontanus, munitiones excitatas circa Civitatem peditatu firmavit; ipse vero cum Equitatu hosti occurrens, Bullionium

Sabaudiæ Dux Cavorium capit.

Fuentes Comes in Picardiam ducit.

Hanno Galli Hispanos ejiciunt.

Dorlantium obsident Hispani.

M temerè

A.C. 1595.

Fuentinus Galos in auxilium Dorlantio venientes vincit.

temerè relictis à tergo longo intervallo suis copiis cum selectiore Equitum manu præcurrentem facilè fudit; de istius autem clade admoniti reliquit tardius subsequentes, pugnam detrectarunt, sed servatis ordinibus ad tutiora se receperunt: pedites octingenti qui recedere tam celeriter non poterant, ab insequentibus victoribus sunt profligati. Bellinus in eo conflictu graviter saucius fuit captus., Villeroius captus vivus, statim ab Hispanis fuit mactatus, & præcipui quique ex iis qui in illo primo agmine cum Bullionio Ducibusque suis constiterant, sunt cæsi vel capti; Bullionius cum paucis suis evasit. Subsidiis itaque dissipatis, Fontanus majori vi mœnia Dorlantinæ Civitatis & arcis quatiebat, & dejecta magna parte muri, ultima die Iulii arcem per ruinas invadi fecit, vixque in unam horam acriori protracta pugna, defensores loco cedere coacti, ex arce in Civitatem decurrentes, cum nec ibi resistere possent, immo continuando pugnam plurimi occumberent, reliqui majori parte vulneribus confecti, in manus hostis, una cum Civitate concesserunt, paucique ex iis vivi sunt servati, præter Nobiliores, qui Atrebatum deducti, gravi lytro vitam redimebant. Nec ulla alia æquè cruenta istis temporibus visa fuit expugnatio. Sed & astus pro Hispanis sub hoc tempus militavit: Nam & Dampetram, & Petrafontiam ex vicinis oppidis præsidiariù Hispanici inani metu incusso Gallis intercceperunt. Fontanus autem instauratis Dorlantii ruinis, & validiori præsidio Hispanorum ibi relicto, Cameracum contendit, illudque circa medium Augustum obsidere cœpit. Cameracum autem cum sua ditione in finibus Attesiæ & Hannoniæ situm, sejuncta provincia Imperii pars olim censebatur, subjecta tantum suo Archiepiscopo, qui se Ducem Cameracensem denominat: sed demum nunc à Belgis, nunc à Gallis usurpata, victoris partes sequitur. Illam itaque Civitatem propugnante Balignio & Carolo Gonzaga Ludovici (iste interim ægrotabat, & sub finem Octobris ejusdem anni obierat Nigellæ) Nivernensis Ducis filio, Duce tunc Retellano cum Fontanus gravius oppugnaret, Cives metuentes cladem Dorlantinam, de deditione murmurare cœperunt, & militibus Helvetiis, qui Balignio ob defraudata stipendia infensiores erant, in suam sententiam allectis, principio Octobris Hispanicum præsidium in Civitatem admiserunt; quod videns Balignius cum Retellano ac aliis Ducibus in arcem se recepit. Sed cum neque ibi resistere posset, eadem die inducias ad triduum pepigit, eoque elapso arce relicta Fontani potestati, cum suis impedimentis abiit. Atque ita Fontanus parva manu, & intra paucos menses maximi momenti loca, immo totam Provinciam quæ Cameraco subjacet, virtute veteranorum quos adduxerat occupavit. Sed nec Rex Henricus tunc otiabatur; nam in Ducali Burgundia, seu in Burgundia inferiore Gallica (alia est Comitatus Burgundiæ superior dicitur ad Imperium seu Austriacos pertinens) venientem Comestabilem Castilliæ cum novis copiis Hispanicis & una Mænium ille conjunctum profligavit, ac inde Divionum aggressus cepit, & mox Belnam, alias Beaulne misso Bironio ad deditionem coëgit; ejusq; exemplo Augustodunum territum ad obsequium suum revocavit. Comprimis autem benigniorem fortunam in eo sensit, quod tandem sub hoc tempus Pontifici Romano reconciliari meruit. Et quidem Rex iste cum anno præterito misso Duce Niversio absolutionem ab excommunicatione à Pontifice non obtinuisset, posteaquam fuerat solenni Ecclesiæ ritu coronatus Rex, ac sacram Vnctionem, & cætera insignia regia obtinuerat, parisiosque deditione occuparat, negligentius eam urgebat, & plures non amplius requirendam suadebant, ne iterum arte malevolorum denegata, repulsæ dedecus augeret.

Dorlantium capiunt Hispani.

Dampetram Hispani intercipiunt.

Cameracum in finibus Artesiæ situm.

Cameracum deditur Fuentino.

Henricus IV. Rex Galliæ Hispanos profligat.

Henricus IV. Rex Galliæ reconciliatur summo Pontifici Rom.

Pontifex autem anxius, ne Rex perniciosiore exemplo eam petere negligeret, clarioribus jam signis si peteretur fore concedendam insinuabat. Vnde

Eccle-

Ecclesiasticis suggerentibus, Sorbonistæ & Theologi eruditiores super hoc consulti, cum censerent Regem absolutione indigere, absolvique debere per Papam, Rex Dominum de Pernona cum Episcopo Ebroicensi ac Reginaldo Ossato ad Pontificem cum solenni Legatione pro petenda hujusmodi absolutione misit: Ioieusius etiam Cardinalis, quem Rex protectorem Galliæ constituerat, Romam properavit. Et ut primum Pontifex à Cardinali Condæo illud propositum Regis per veredarios intellexerat, nullam difficultatem de Legato ipsius admittendo ad Vrbem superesse, eumque hilari vultu excipiendum fore significari fecit. Cum itaque Romam Pernonius venisset, & cum Pontifice in negotio absolutionis sequestro Cardinale Aldobrandino egisset, trigesima die Augusti in consilio Cardinalium publico Pontifex dandam esse illam absolutionem decrevit, & mussitantibus aliquibus Hispanicis Cardinalibus ipsemet Pontifex respondit; nullis amplius deliberationibus locum esse, & omnia satis superque examinata fuisse, decretumque hoc publicari jussit, ac absolutionem tali solemnitate perfecit.

A.C. 1595.

Die septimo mensis Septembris ipse Pontifex in Pontificali habitu ex suo Palatio in porticum Basilicæ Divi Petri sella gestatoria delatus, comitatus à Collegio Cardinalium & Officii sacræ Inquisitionis ac Pœnitentiariæ Præfectis, ad portam mediam illius templi consedit: Tunc per Magistros Cerimoniarum deducti fuerunt ad eum Regis Galliæ Legati, quorum Princeps Dominus de Pernona osculatus primum cum Collegis suis pedes Pontificis, eleganti oratione Latina nomine Regis sui obedientiam & subjectionem Pontifici detulit, & absolutionem ac benedictionem Apostolicam verbis ad humilitatem compositis ab eo petiit. Oratione hac finita, Cosmus de Angelis Officii S. Inquisitionis Secretarius, Decretum Pontificis scripto conceptum legit, quo absolutionem ab Archiepiscopo Bituricensi, & aliquot aliis Episcopis in Gallia Regi Galliæ & Navarræ datam, nullam fuisse; Catholicos tamen actus omnes à Rege ab eo tempore præstitos valere declaravit, eumque ab omnibus excommunicationibus ac censuris, præsertim Sixti Quinti Bulla contentis absolvit, his conditionibus, si Legati seu Procuratores loco sui Regis, quem ratum habiturum omnia quæ agerent pollicerentur, omnes hæreses in genere, ac in specie Calvinisticas abjurarent in instanti, & pœnas quas Pontifex injungeret satisfactione persolvendas susciperent. Quæ omnia Rex postea confirmaret, & iterum hæresim in Gallia coram Legato Pontificis in propria persona ejuraret. Statim igitur Legati illi formulam abjurandi hæresim ex scripto parato clara voce recitarunt, & professionem fidei Catholicæ Romanæ enuntiarunt. Hocque finito idem Secretarius S. Inquisitionis conditiones satisfactionis Regi à Pontifice injunctas legit, & Regi titulum Christianissimi dedit. Conditiones autem erant:

Henrici IV. Galliarum Regis reconciliationis forma.

Vt Rex in fide Catholica Romana perpetuo maneat, ab ea nunquam discedat, sed vivens & moriens in ea perseveret.

Henrico IV. à Papa data conditiones reconciliationis.

Concilium Tridentinum recipiat, & in toto Regno Franciæ observari curet. Quod si in aliquibus Regni Provinciis, sine periculo novarum seditionum obtineri nequeat, veniam à Papa Rex petat.

Principem Condæum puerum novennem, proximum tunc Regni hæredem intra anni vertentis spatium ab hæreticorum familiaritate segreget, & in Catholica Romana Religione educari curet.

In Bearnensi Principatu ad Episcopatus vacantes, idoneos Episcopos nominet, iisque census ademptos restituat, & donec reddantur, ex Regio ærario illos alat.

Vetera pacta cum Sede Romana redintegret, ac servet.

Omnes possessiones & bona Ecclesiastica superiorum temporum bellis adempta, suis Episcopis, Abbatiis, & Ordinibus, ac personis Ecclesiasticis restituat.

A.C. 1595. *Rex ipse de sua conversione, & hæresium omnium damnatione Regibus & Principibus Christianis sive per literas sive per legationes significet.*

Pœnæ autem loco ipsi fuerat injunctum.

Vt singulis diebus Missam sacram, & diebus Dominicis ac feriis sextis, plenum officium audiret, nisi impediretur.

Singulis feriis recitaret, secunda Coronam Beatæ Mariæ Virginis. Quarta Litaniam de eadem B. Maria Virgine.

Sabbatho preces Rosariæ ejusdem B. M. V. quam Advocatam sibi coram Deo eligeret.

Quater in Anno confiteretur peccata sua Sacerdoti Catholico & sacram Eucharistiam sumeret.

In singulis Regni Provinciis singula Monasteria extrueret, ac dotaret.

Jejunia & Vigilias ab Ecclesia institutas religiosè servaret.

Hasque conditiones Legati susceperunt, & manibus suis subscripserunt. Tum prostrati ad pedes Pontificis (qui scapulas eorum bacillo oblongo subinde tangebat) jacuerunt, donec Psalmum Davidicum *Miserere mei Deus, &c.* & *De profundis clamavi, &c.* Cantores Pontificii voce submissa decantarunt.

Quibus absolutis Pontifex exurgens, & mitra de Capite deposita certas preces ex libro Pontificali recitans, Legatis benedictionem dedit. Fiscalis autem Pontificis & Inquisitionis omnes Protonotarios & Notarios præsentes, & nominatim Dandinum & M. Flaminium Inquisitionis Scribam requisivit, ut hujus actus memoriam conservarent, & instrumenta publica de eo conficerent: & statim insonuerunt tubicines, & tympanistæ, ac bombardarum fulmina ex Castello S. Angeli in signum publicæ lætitiæ.

Ac benedictione data templum sancti Petri eousque clausum, fuit apertum, permissosque illud ingredi Legatos his verbis admonuit Pontifex: *Quemadmodum ipse nunc Regi illorum januam Ecclesiæ militantis in his terris iterum aperuit, ita Regiam Majestatem eniti debere, ut viva fide & bonis operibus se introitus in Ecclesiam triumphantem in cœlis faciat capacem.* Inde progredientes intro Legati concinentibus Musicis & comitante Cardinali S. Severinæ summo Pœnitentiario, in Capella Gregoriana ab eodem Cardinale sacram Communionem sumpserunt,& ultra transeuntes ad Altare Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, postquam precationes suas genu flexi dixerunt, Cardinalis ex libro Pontificali certis precibus recitatis, eos dimisit. Demum magnis Prælatorum & Nobilium Gallorum catervis stipati illi Legati iverunt ad sancti Ludovici Templum nationis Gallicæ. Rhedæ qua vehebantur à tergo affabrè sculptæ, auro inscripta apparebant hæc verba: *Confundantur qui me persequuntur.* Et supra portam Templi sancti Ludovici insignia Regni Galliæ eminebant cum titulo: *Henricus Quartus Galliæ & Navarræ Rex Christianissimus.* Ibi itaque decantatus fuit Hymnus Gratiarum Deo, & repetita sonitu tubarum ac bombardarum lætitiæ signa. Ac sub vesperam per Vrbem totam collucentibus luminaribus edebantur festiva congratulationum indicia, Hispanis ac eorum asseclis indignantibus. Non multo post Pontifex Alexandrum Beninum misit in Galliam cum diplomate absolutionis, ut Rex in ejus præsentia abjuraret hæresim, & professionem fidei faceret, confirmaretque omnia quæ illi Legati nomine ejus promiserant, & tum demum illud absolutionis Pontificium diploma haberet. Scripsit quoque Pontifex ad omnes Reges & Principes fuisse absolutum Regem Henricum denuntians, & ad subditos Regis qui adhuc fœderi suo insistebant, ut eum pro Rege suo recognoscerent, eique obedirent.

Sub illud autem tempus ex Hispania Cardinalis Albertus Archidux Austriæ eo usque

A.C. 1595.

Albertus Archidux Cardinalis Belgii Gubernator destinatur.

Alberto Cardin. Archiduc. datur facultas militari habitu vestiri & retinere Episcopatum.

usque Proregis Lusitaniæ munere perfunctus, in locum fratris Ernesti Archiducis ad gubernandum Belgium fuit destinatus, & cum Genuam delatus absolutum fuisse Romæ Regem Henricum intellexisset, ibi substitit, donec ex Hispania post illam Gallicarum rerum mutationem nova mandata acciperet. Romam etiam misit Philippum Vilhelmum Comitem Nassovium Mauritii fratrem, quem vivente adhuc Patre Vilhelmo Hispani ex scholis Lovanii subtraxerant, & educari in Hispania fecerunt. Et per illum suum Legatum petiit à Pontifice concedi sibi, ut posset arma ac militarem habitum ferre Clericali mutato, & Ecclesiasticos census quos amplos cum Archiepiscopatu Toletano possidebat, retinere. Deinde genua movens, paucosque dies Mediolani commoratus, tandem lentis per Sabaudiam incedens passibus, sub finem anni hujus in Belgium venit cum mille Equitibus & quatuor millibus peditum Hispanorum, ac cum magna vi pecuniæ; nam quadragies centum millia nummorum aureorum Hispanicorum (seu quatuor milliones) dicebatur secum advexisse in usum illius Provinciæ.

Galli Fœderati reconciliantur Henrico IV. Regi.

Et ut reliqua quæ ad finem hujus anni successerunt in Gallia breviter perstringamus, cum primum ibi percrebuerat Regem à Pontifice fuisse absolutum, plures Principes ad ejus partes accedebant, & ipse Mænius Confœderatorum antesignanus, petitis primum trium mensium induciis, eis finitis, Regi fuit reconciliatus. Suessionum quoque Civitas, & Pirefortium pulso Hispanorum præsidio Regi se subjecit. Ipse Rex Picardiam progressibus Fontani territam, & ex locis ab eo interceptis divexatam relevare volens, Ambianum venerat, ac ibi Conventum Ordinum Picardiæ, Veromandorum, Colonensium, & Tiressiorum agebat, atque Feram cujus Hispanicum præsidium maximè in Picardiæ pagis grassabatur, primum aggrediendam decrevit, obsidioneque cinxit, Balignio ejus curâ demandata. Aliquid etiam de pace cum Hispano Rege componenda, fuit ibi deliberatum: sed inani conatu. Iste enim exasperatus collusione Gallorum, quorum causâ tantas impensas fecerat, eo majore fervore bellum apparabat: Civitates & arces omnes quas Dux Mercurius in Britannia Gallica occuparat, consignari statim fecit in nomen filiæ suæ Isabellæ, ut sub illius prætensâ hæreditate, hoc bellum titulo honestiori duceretur. Galli tamen ipsi in dies magis conquiescebant: & quo securiores ad Regem redirent, Parlamentum Parisiense promulgato edicto publico, omnibus redire volentibus, impunitatem liberumque ad domos & bona sua reditum concessit, iis exceptis, qui necis Henrici Regis Tertii conscii fuissent.

Feram obsidione cinxit Rex Galliæ.

Hispani bellum contra Regnum Galliæ continuant.

Hollandi Grollam frustra tentant.

Hollandi nihil hoc anno armis præclarè gesserunt, quamvis ex occasione discessus Fontani cum exercitu in Galliam opportunitatem rei bene gerendæ expectaverint: Quo confisi Grollam obsidione cinxerant. Sed Mondragonio Vicario Fontani eò celerius cum subsidiis advolante, priusquam ipsi castra sua munire, & propugnacula oppugnationi necessaria excitare potuissent, & quod minores adhuc copias haberent, quam ut simul & prælio decertare, & obsessorum eruptiones sustinere valerent, obsidio illa solvi debuit. Immo in recessu Mauritius eorum Dux, cum exploratum emisisset patruelem suum Philippum Nassovium circumventum ab Hispanis amisit, cum quo Ernestus Nassovius, ac Eberchardus Solmensis & multi alii insigniores Tribuni, partim cæsi, partim capti fuerunt à supervenientibus majori numero Hispanis, dum incauti moras traherent, postquam priores hostium turmas fugarant. Eam tamen injuriam ulturus Mauritius, ut primum Hispani in Brabantiam redierant, Verdenbergam Arcem Clivensi territorio proximam expugnavit; & ejus præsidiarios cum Centurione suspendio necari fecit. Et mox Lyram tribus leucis Antverpia distantem, medio Octobre astu ten-

Nassovius ab Hispanis ceditur.

Mauritius Auranius Verdenbergam expugnat.

 tavit,

A.C. 1595. tavit, commisso hoc negotio Bredensi Præfecto, qui nocte eò adveniens, scalis admotis, & primis excubitoribus cæsis, portam Mechlinensem intercepit, ac ea reliquos socios suos intromisit, Civitatemque occupavit. Sed cum direptionibus miles intentus, præsidiarios portam Lisperensem tenentes expugnare differret, Antverpia & Mechlinia octava post hæc hora accurrentes majori numero Hispani, & per illam portam ingressi, Hollandicos pauciores oppresserunt, Lyramque liberarunt. Ad tractatus autem de pace quos hucusque renuebant Hollandi, ipsimet invitarunt Belgas hoc anno. Sed cum Hispanos ab ista pace excludi omnino vellent, difficilis hæc propositio diremit omnem tractatum.

Lyram astu conantur intercipere Hollandi.

Navigatio per mare Septemtrionale iterum tentata.

Hoc anno quoque expedierant Hollandi aliquas naves, quæ iterum tentarent navigationem in Indias Orientales per mare Septemtrionale, quod, multa glacie tota æstate ibi innatante impeditum penetrari nunquam potuit. Et verisimile est, quod totus Septemtrio sit continens ad Orientem versus Chinas, & ad Occidentem ad novam Franciam Americamque protensus. Quod autem fertur de Indianis ad littora Suetica olim appulsis, potuerunt eò penetrasse per mare Ethyopicum & Atlanticum ac Germanicum.

Anglica Classis in Americam navigat nullo fructu.

Regina verò Angliæ classem viginti quinque navigiorum hoc anno emiserat cum Francisco Draco, ac Ioanne Nauukio, ad invadendum Insulas Hispanorum Americales. Sed illorum cursum cum explorasset Petrus Gusman Archiralassus Hispanicus, præcurrens portum opulentum dictum Insulæ sancti Dominici, quo illi contendebant, primus occupavit, eosque advenientes facile inde rejecit: atque ita nulla re insigni gesta ex illa classe tempestatibus naves multæ fuerunt demersæ, plures in incertum disjectæ, & in reliquis nautæ, ac milites dissenteriæ malo sunt infecti, & absumpti plurimi, ac ipse Dracus initio proximi anni eodem morbo decessit.

Hiberni defectionem faciunt.

Hiberni ad officium revocantur.

In Hibernia vero Catholici, qui ibi erant plures, cum libertates suas mandatis novis Reginæ Angliæ in dies magis restringi viderent, eas vindicare armis volebant, & Duce Tyrone Comite aliquot millia armatorum collegerant, locaque munitiora plurima occuparant. Sed cum subsidia quæ ab Hispano Rege ipsis promittebantur non venirent, & hyems immineret, qua auxilia ultra marina sperari non poterant, à Moritzio eò à Regina cum valida militum manu misso facile ad officium fuerunt revocati.

Russiæ ex Pol. Legatio Romam missa.

Russia populorum fines.

Romæ præter illam solemnitatem quam recensuimus absolutionis Regis Galliæ, alia fuit exhibita non minus grata Curiæ Romanæ ex Russicis Poloniæ Provinciis, quas vastissimas à Ponto Euxino & ripis Boristhenis, ac Tyræ Moldaviæ limitis omne intermedium, & utramque ripam usque ad ipsos fontes illorum fluminum latè complexas populi incolentes Christianam fidem ritu Græco schismatico profitentur. Et cum diversi olim sæpius frustra tentassent reducere ipsos ad societatem Ecclesiæ Catholicæ Romanæ, illud opus aliqui Religiosiores sub hoc tempus instaurare sunt conati, iique primarii ex Episcopis illius gentis, nempe Metropolita Kijoviensis, Archiepiscopus Polocensis, Vlodimiriensis, Luceoriensis, Chelmensis, Pinscensis. Facta enim Synodo, consenserant isti, ut se Ecclesiæ Romanæ conjungerent, rati quod reliqui eorum authoritatem ac exemplum ad amplectendam eandem conjunctionem Romana Sede sequerentur. Duos itaque è medio sui ad Clementem VIII Summum Pontificem pro ineunda hujusmodi conjunctione, & Religione Catholica Romana, rejectis erroribus schismatis Græci profitenda, miserant Hypatium Pociey Vlodimiriensem, Brestensemque & Cyrillum Terlecki Luceoriensem Episcopum, qui mense Novembre istius anni Romam ingressi, à Papa humanius & munificè (subministratis cum hospitio ad victum necessariis) fuerunt excepti, ac ad audientiam Pontificis

die

die vigesima tertia Decembris ejusdem anni admissi, in Aula Constantiniana Palatii Vaticani in pleno Sacri Cardinalium Senatus concessu, Legationem suam exposuerunt: auditoq; Pontificis responso, quod Sylvius Antonius Summi Pontificis Epistolarum scriptor (postea factus Cardinalis) referebat, professionem fidei Catholicæ conformem Romanæ enuntiarunt, nomineque Collegarum suorum & suo proprio subscripserunt. Ad ejus rei memoriam cusa fuerunt Romæ numismata effigiem Pontificis ab una parte, ab altera Ruthenorum ad obedientiam Romanæ Sedis receptorum repræsentantia. Sed reversi illi in Poloniam, secus quam sperarant, aversos à se & ab *Vnione* (ita denominatur vulgo) illa cæterorum ritus istius Ecclesiasticorum & sæcularium animos invenerunt.

A.C. 1595.

Russia Episcopi Græca Religionis reconciliantur Sedi Romanæ.

Ægre enim ferebant sæculares, ac potentiores, maxime (qui potiores partes apud illam gentem in Religionis causa habent) paucos rem tantam quæ universos concerneret, sibi usurpasse, & perficiendam præsumpsisse. Præsertim autem Dux Constantinus Ostrowski Palatinus Kijoviensis, qui opibus, in ea gente & armis, ac honoris Senatorii gradu longe cæteris præeminens, summam rerum gerendarum authoritatem in eadem Religione obtinebat, se in ea *Vnione* decernenda postpositum fuisse indignabatur. Vnde alii quoque, qui revera *Vnionem* hujusmodi aversabantur, ei vero contradicere soli non audebant, tantum Patronum nacti, majori contentione eam impugnarunt, & omnibus populis suis adeo exosam fecerunt, ut audito solo *Vnionis* nomine, ab omni de ea tractatu prorsus abhorreant, & nihil magis hucusque quam tumultus istorum seditiosi, & querelæ perennes pro *Vnione* & contra *Vnionem*, Rempublicam Polonam turbant.

Russia Episcoporum reconciliationem cum sede Romana populus reicit.

Vnionis nomen exosum apud Russos Schismaticos.

Non multo etiam ante, idem Pontifex exceperat Legatos Patriarchæ Alexandrini Gabriëlis, qui nomine suo & Patriarchatus sui profitebatur fidem Catholicam ex formula cum Romana Ecclesia consentiente, & damnabat Eutichii ac Dioscori hæresim, qua Orientales plurimi sunt infecti.

Alexandrini Patriarchæ Legati veniunt Romam.

Hoc quoque anno Romæ corpus B. Cæciliæ ab Octingentis septuaginta octo annis à Paschali Papa I. reconditum, & eousque quo loco esset ignoratum, casu dum illius Ecclesiæ ritularis Cardinalis Sfondratus vetustare collapsa altaria instaurat, in arca cupressina cum lineo habitu vix aliquid tanta vetustate immutato, fuit repertum summa consolatione fidelium. Illud Pontifex veneratus, in arcam ex argento solido fabrefactam, una cum arca illa cupressina inclusit, & magna solemnitate adhibita, in eadem Ecclesia iterum reposuit.

Cæciliæ Sanctæ corpus inventum.

Hoc insuper anno inundationes fluviorum in Italia Padi, in Gallia Rodani, & in Germania Mœni, Mosæ, Rheni, ac aliorum fluviorum portentosæ enumerantur, quibus ingentia damna diversis Civitatibus fuerunt illata, fornices pontium muro extructi dejecti, magna hominum multitudo una cum domibus aquis absorpta. Illud autem accidit tunc horribilius, quod circa Rodanum ad pagum Martenacho imperus illius inundationis duos eminentissimos montes radicitus dejecit, cum summo pavore accolarum, qui interitum mundi jam adfuisse credebant. Et hoc magis mirum, quod illa hyeme fere nullæ nives deciderint, sed frigoribus intensioribus glacies crassior solito coacervata, repentino primi Veris tempore resoluta in tantam aquarum vim excreverat.

Inundationes fluviorum hoc anno frequentes.

Montes dejecti vi aquarum.

Annus Christi, 1596.

ANni Christi, Millesimi, Quingentesimi, Nonagesimi Sexti initio, auspicatus est gubernationem suam in Belgio Archidux Albertus Cardinalis, qui ut nuper diximus, ex Hispania Genuam, ac inde per Sabaudiam Lucemburgum, primo mense hujus anni advenit, exceptus ibi à Comite Fontano, & frequenti Belgicorum Nobilium Ordine. Dux de Pastrana,

Albertus Archidux Cardinalis in Belgium venit.

A.C. 1596. qui etiam cum Fontano venerat, priusquam vidisset Cardinalem, morbo fuit extinctus; ac paucis ante eum diebus obierat Antverpiæ Mondragonius Dux militaris veteranus, qui nuper Grollam ab obsidione Mauritii Nassovii liberaverat, & pluribus fortiter gestis in arte militari inclaruerat. Veniens Bruxellas Archidux, 11 die Februarii, in ingressu ad portam Lovaniensem à Magistratu Civitatis claves illi offerente, fuit salutatus, & transiens plurimos spectavit arcus triumphales artificio exquisito, ac sumptu magnifico erectos. Primam autem curam ad Gallicas res convertit, & Feram in Veromandia quam Henricus Rex obsidione arcta in quintum jam mensem premebat, summisso per Georgium Basta Ductorem militum veteranum commeatu aliquantum sublevavit. Sed ad eam liberandam, cum res majoris laboris esset, eo recta exercitum ducere, Rege Henrico viciniora omnia, qua transeundum esset, firmis præsidiis munita tenente, ut alia ratione hostem ab ea obsidione averteret, vel meliori lucro damnum illud compensaret, mense Aprili deflexit versus Caletum Britannico mari imminentem portum celebrem, unde Doveram in Angliam brevissimus patet trajectus, forte ille qui à Ptolomæo ἴκιον ἄκρον, seu qui à Iulio Cæsare *Icius* vocatur, Gessoriacus circa Boloniam ponitur. Nec bene ad tantam vim eum munitum invenit, nihil enim minus illi loco quam obsidio sub illud tempus timebatur. Itaque instituta oppugnatione, & primum intercepto propugnaculo maritimo, quod accessum ex mari ad portum prohibebat, vibratis contra Civitatem machinis territos defensores, ejulatuque mulierum ac puerorum magis turbatos, mœnia Civitatis deserere coëgit, ac arcem toto populo eo confugiente repletam immisso per concussorum murorum ruinas milite, facile occupavit, intra octiduum tota expugnatione expedita. Castella etiam viciniora cepit, & præsidiis firmioribus, præsertim Caleti quinque millibus Hispanorum relictis, ac Gallis omnibus inde pulsis, Ardam processit, atque illud quoque oppidum munitum satis, ignavia defensorum vix dum conspecta hostis præsentia, nec visis oppugnationis incommodis proditum obtinuit: Adventantibus autem Gallis, ut majores illius progressus impedirent, in Artesiam, & inde in Flandriam recessit. Et cum instauratis copiis in Galliam rediturus crederetur, mense Iulio Hulstum Hollandorum oppidum territorii Vasensis partis Flandriæ obsedit, ad quod cum propter situm loci aquis circumfusi, & firmis undique aggeribus muniti, difficiliorem haberet accessum, in plures septimanas quam speraverat protraxit oppugnationem. Acrius tamen dum urgeret, nec parceret suorum vitæ, quorum plurimi fortiores quique à defensoribus sunt cæsi, tandem 17 die Augusti locum illum deditione obtinuit, permissis præsidiariis abire cum suis armis, impedimentis, vexillisque explicatis, & oppidanis data libertate ibi manendi, seu alio commigrandi. Et satis ea æstate se præstitisse ratus, Bruxellas concessit, militemque in stativis disposuit à tantis laboribus quiete reficiendum.

Caletum portus celebris.

Caletum oppugnat Albertus Archid.

Caletum capitur ab Hispanis & munitur.

Ardam capiunt Hispani.

Hulstum oppugnat & capit Albertus Archidux.

Rex autem Galliæ Henricus, primis hujus anni exordiis Massiliam, quæ plus negotii sibi & toti Regno facessura videbatur, cum Hispani vellent eam in formam Reipublicæ instar Genuensis sub protectione Regis Hispaniæ reduci, ad obsequium suum revocavit. Et quidem jam pactus erat Consul Casaultius cum Hispaniæ Rege, ut ipsi Civitatem illam traderet, eoque Genua advenerat Auriæ Princeps cum multis Triremibus, qui ipsi opem ferret; sed Cives Hispanis infensiores præveniendum rati, tracto in suam societatem uno ex Centurionibus, qui portarum curam habebant, unam aperuerunt, & Henricum Guisium Regi paulo ante reconciliatum intromiserunt, & Consulem Casaultium domi suæ trucidarunt, ejusque cadaver ex fenestra præcipitarunt: in reliquos etiam partium Hispanicarum gravius sævierunt. Princeps Auriæ vix ex Civitate ad naves suas evasit,

Massiliam Hispani volebant instar Genuæ in Rempubl. redigere.

Massilia recuperatur pro Rege Galliæ.

A.C. 1596.

evasit, & eas frequentibus tormentorum pilis ex Civitate petitas ægre è portu eduxit, exindeque plena potestas in ea Civitate Regi Galliæ recuperata fuit. Sub illud etiam tempus dum Archidux Albertus Ardam obsideret, die decima sexta mensis Maji Rex Galliæ Feram ad deditionem coëgit, permisso abire cum suis impedimentis Hispanico præsidio. Et cum Archidux in Belgium recessisset, continuis incursionibus Dux Birronius Artesiam afflixit, ac ferro flammisque totam, etiam proxime Atrebatum vastavit, nullo pæne resistente, postquam prima excursione Marchio Varembonius supremus Artesiæ Præfectus fuerat profligatus, & ipsemet captus. Cum autem majora Rex Henricus meditaretur, ac jam ad eum finem numerosiorem collegisset exercitum, pestis, & in Castris ipsius, & in Civitatibus invalescens, eum hoc anno à proposito resistere coëgit. Tanta autem vi lues illa per Gallam grassabatur, quod in sola Parisiensi Vrbe Viginti millia hominum intra tres menses extinxit, & Parlamentum Parisiense migrare debuit Lugdunum.

Feram recuperant Galli.

Birronius Artesiam populatur.

Varembonius captus a Gallis.

Pestis ingens in Gallia favet.

Afflixit quoque sub idem tempus illam Vrbem aquarum Sequanæ effusio, qua pons ingens ad portam Momies cum 45 domibus, quæ ipsi impositæ innitebantur, subdedit, & circiter quadringentos homines; partim ruinis, partim torrentis vorticibus involutos oppressit. Illud vero singulare tunc accidit, quod cum omnes alios obvios undarum impetus absorpsisset, dimidio ab Vrbe illa milliario inventæ sunt ad littus ejectæ cunæ, in quibus duo infantuli incolumes & ludibundi visebantur.

Sequana exundatio.

Major autem cura hoc anno non singula tantum Regna, sed universam Christianitatem distinebat, quomodo communem hostem Turcam acceptas proximo anno clades resarcire contendentem reprimerent. Et cum alii omnes Christiani Principes singuli domesticis impliciti difficultatibus, nihil pæne auxilii ad illud bellum conferre vellent, solos Polonos qui tunc tranquilla undequaque pace florebant, Summus Pontifex utiliorem tantæ rei operam impendere posse sperabat. Eo itaque omnia sua consilia converterat, ut istos in societatem belli illius cum Imperatore colligaret, misso Legato suo à latere Henrico Cardinali Cajetano in Poloniam, ubi tunc tali fine Comitia Generalia Varsaviæ mense Aprili celebrabantur. Miserat eo & Imperator Rudolphus Legatos suos, quorum præcipuus Ioannes Episcopus Vratislaviensis magnificis perorationibus & speciosis argumentis persuadere adnitebatur Polonis illam societatem.

Cajetanus Cardinal. Legatus PP. in Poloniam pro facienda Societate contra Turcam.

Sed eadem dubia quæ in antecedentibus Comitiis illum tractatum interruperant, tunc quoque Poloni opponebant, nempe vinculum societatis cum Papa & Imperatore firmum habere non posse, cum morte eorum facile rumperetur, quo moles belli universi in Polonos solos recumberet. Sed si Ordines Germaniæ quoque ad eandem societatem accederent, & de manu tenendis societatis conditionibus Polonis caverent, eam firmiori robore coire atque consistere posse, ac tali demum securitate certam pacem cum Turca periculo belli socialis Polonos pro bono Reipublicæ Christianæ commutare non detrectare.

Rudolphi Imper. Legatus pro Societate tractanda.

Poloni pacem certam cum Turca pro societate incerta commutare volunt.

Nulla autem habebantur ad hoc mandata ab Ordinibus Germaniæ; & cum Cardinalis Cajetanus pro illis fidejubere vellet, ac in se recipere præseferret, quod inducturus esset Germaniæ Electores, ut pactis & fœderi quod tunc stabilitum fuisset, illi quoque subscriberent, silentio fuit explosa illa præsumptio. Quisque enim prudentior facile judicabat, Cardinalis authoritatem non eam fuisse ut obtineret à Germanis, quod Imperator toties repetitis precibus emendicare non poterat.

Poloni cautiones requirunt firmas de manu tenenda societate contra Turcas.

Requisierat Pontifex & Regem Hispaniæ, ut ipse Polonis pro conditionibus istius

A.C.1596.

istius societatis sese obligaret: sed & ille majores difficultates opposuit. Vnde cum constitui non possent solida fundamenta, quibus societas talis subsisteret, tractatus illius tunc evanuit. Sponte tamen citra obligationis debitum Poloni promiserunt quod essent prohibituri transitum Tartarorum in Vngariam, & quod justum exercitum in confiniis tenerent, quo Turca suspicione ab ea parte periculi distineretur.

Cajetanus Card. offensus quod nil effecit in Polonia.

Cardinalis autem Legatus licet nonnihil offensus propter suam Legationem secus quam optaverat expeditam, splendorem tamen hospitalitatis, & cultiorem quam putarat gentis morem laudavit, & cum primis admirabatur eruditorum copiam, qui ejus Orationem longo studio insigniorum Romæ eloquentiæ Latinæ Doctorum elaboratam extempotalis responsi elegantia æqnabant, & nonnulli superabant. Præcipuus autem fuit illius deliberationis moderator, & rationum Regni Poloniæ assertor Ioannes Zamoyscius Archicancellarius, qui Eloquentia Latina gravi & prompta insigniter excellebat, & Politici status rationes tam plene possidebat, ut facile alios ex diverso ratiocinantes convinceret. Alius fuit Laurentius Goslicki Episcopus tunc Præmisliensis, qui nomine illius confessus responsa Cardinali & Legatis Cæsaris dabat, disputationum omnium argumenta excipiendo, & singula non minus scite, quam argute dissolvendo, ut erat vir eruditus ac eloqnens, & cum primis ingenio amœno ac liberali. Adfuit & Ioannis Tarnowski minor Cancellarius Regni, & ipse acri ingenio: Sed cum esset Regi obligatior, abstinuit caute impugnandis rationibus Austriacorum, quibus Regem impensius favere sciebat.

Zamoyscius Cancellarius præest tractatibus de Societate contra Turcas.

Goslicius dat responsa in tractatu Societatis contra Turcas.

Interim autem dum irritis votis societas illa tractaretur, Imperator majores quam unquam copias colligebat, & commissa universali belli illius Præfectura fratri Maximiliano Archiduci, ut in Vngariam universi exercitus convenirent præcepit. Sed non eo ordine, nec tam provido consilio uti res exigebat cursus illius expeditionis dirigebatur. Cum enim totam æstatem Imperiales liberam habuerint, qua antequam hostis advenissent plura opportune perficere potuissent, inani cunctatione & confusione toto illo tempore extracto, demum mense Augusto Hatuanum oppugnarunt, & intra aliquot dies (lignea tantum sepimenta ac munitiones habebat) captum, mox ad famam adventantis Machmetis Turcarum Imperatoris deseruerunt. Is enim sub principium Septembris Budam venerat, & inde cum ad liberandum Hatuanum iturus crederetur, eo neglecto (vel quod interim à Christianis fuerit relictum) Agriam usque contendit, longa intervalla terrarum, oppidorum, arcium prætergressus, ut quæ Agria capta sponte in ejus potestatem essent concessura. Agria autem est Civitas Vngariæ titulo Episcopali insignis, & firmissimis muris ac propugnaculis structurisque geminarum arcium munitissima. Inchoata itaque à vigesima die Septembris oppugnatione, & in quinque locis aggeribus & vineis excitatis, ingenti machinarum turbine mœnia Civitatis illius Machmetes concussit. Vnde propugnatores cum per aliquot dies impetum illum ægre sustinuissent, sexto die relicta Civitate, confugerunt ad arces, quas faciliori compendio defendi posse credebant. Sed majori vi urgente intra paucos dies fortioribus quibusque cæsis, iterum antiquum Castrum deserere sunt coacti, ultima spe in arce nova reposita, in quam omnes sese receperunt.

Maximiliano Archiduci committitur administratio belli Vngarici.

Hatuanum capiunt Cæsariani.

Agriam obsidens Turca.

Hoste autem nocte & die oppugnationem non intermittente, & actis cuniculis munitiones arcis dejicere contendente, cum nulla spes resistendi superesset, pacta sibi incolumitate deditionem fecerunt decima quinta die Decembris. Duo millia erant præsidiariorum cum dedita arce abirent, & pæne omnes, postquam ultra unum milliare securi processerant, fuerunt interempti à circumfusis Tartaris

Agria deditur Turcis.

ris vindicantibus Turcas Hatuanenses præsidiarios, in quos recens Cæsariani ferocius sævierant. Et dum Agria expugnatur, Maximilianus Archidux cum copiis Cæsarianis Hatuano relicto Strigonium divertetat, ubi majores vires comparabat, quibus Agriæ subveniret: Transilvanus etiam in proximo circa Tochajum cum suis copiis decem octo millium armatorum aderat. Sed æque ille atque iste ex suis stationibus lente minus progressi, cum tandem in unum convenissent, sexto ab Agria milliari captam fuisse illam Civitatem intellexerunt. Florentissimus autem & numerosissimus ille exercitus Cæsarianus fuit, equitibus triginta mille, peditibus ultra viginti mille, præter Transilvanicas copias constans, machinæ bellicæ centum viginti, & omnis apparatus bellicus viginti millibus quadrigarum tractus eum comitabatur, ut ipsimet Duces ignaviam sibi merito exprobrandam fore prædixerint, si tanto robore suffulti hostem grassantem, & obvia quæque evertentem otiose spectarent. Prælio itaque tentandum decreverant, si quid operæ pretii efficere, & Agriæ jacturam resarcire possent; ut non dubie plurimum præstitissent petitiores militiæ & fortiores. Ac primis quidem aliquot dierum congressibus, diversos Turcicos Duces non infeliciter represserunt: Verum ipso Turcarum Imperatore ad fatalem conflictus locum apud Kerestesum cum universis copiis adveniente, vigesima sexta mensis Octobris die commissa pugna, dum velitibus Turcicis fugiendo pugnare adsuetis cedentibus incaute insistunt, Ordines suos turbarunt. Et tum demum Sinane Bassa cum suis legionibus toto impetu à Fronte & à lateribus effusis prælium instaurante, omnes terga dederunt. Palatim fugientes per campestria Turcicus equitatus miserabili cæde sternebat, donec inclinanre die ab insequendo quievit, tempusque dedit, ut plurimi (sed nonnisi armis & equis abjectis) per devia & uliginosa, ut ibi erant frequentia, evaserint quidem, sed instaurandæ pugnæ inutiles. Ipse Maximilianus Archidux, omnibus impedimentis necessariis, & armis abjectis, quo expeditior curreret, unico equo cum paucis comitibus è loco periculi elatus, fugam Casoviam usque, quatuordecim leucis Germanicis inde distantem continuavit.

A.C. 1596.

Maximilianus Archidux tarde parat subsidia Agriæ.

Cæsarei exercitus numerus & apparatus.

Maximiliani Archid. apud Kerestesum cum Turcis pugna.

Maximil. Archidux profligatus in fugam vertitur.

Transilvanus etiam Tochajum demum celeritate equi dilatus, à fuga respiravit, & Palfius ac Tifenbachius Duces fuga fuerunt salvati. Castra universa tormentis, instrumento omni bellico ac commeatu plena, suppellectili aurea, argentea locupletissima, Turcæ tunc sero nimium vespere aggredi non audebant, quod munitiora esse crederent, ac non pauci præsertim Vngari locorum peritiores illa nocte inde currus suos abduxerant; sed insequente die quicquid ibi supererat, in prædam hosti concessit. Plane irreparabilis illa clades fuisset Christianis, nisi hybernum tempus intercessisset, quo Turca victoriam prosequi non potuit, & nulla alia re tentata, ipse Belgradum primum, ac inde Constantinopolim rediit, exercitum vero in hyberna distribuit, relicto quatuor millium Ianizerorum, & sex millium equitum Agriæ præsidio. Omnem autem regionem quam Tibiscus inde prope secundis aquis ad Danubium usque decurrens alluit, illa victoria Turca in suam potestatem redegerat, ut non unius Civitatis Agriæ, sed magnarum Provinciarum jactura damnum illud Christianis constiterit, quod hucusque non resarcitum deploratur. Quidam dicit inglorium abiisse tunc ex Vngaria Turcam, quod utinam verum esset, & negari posset eum cepisse vi Agriam ac profligasse Maximilianum, sed gementem hucusque sub jugo Turcico illam Provinciam quantumvis impudens adulator relevare non potest; vel etiam scribant alii placentia, nos prospera atque adversa æquali fide narramus. Nec aliud hoc anno in Vngaria singulare gestum repetimus, præter leviores præsidiariorum diversarum arcium hinc inde excur-

Castra diripiuntur à Turc.

Machomet Turcicus Imperator Constantinopolim redit.

Agria præsidium forte relinquit Turca.

A.C. 1596. excursiones. Varios etiam Cæsar statim indixerat Conventus in suis ditionibus, pro colligendis novis subsidiis ad bellum illud Vngaricum. Expedierat & ad Romanum Pontificem legationem, qua cladem illam Keteſtenſem & Agriæ amiſſionem excusaret, ac auxilia pro anno proximo impetraret. Quæ Pontifex liberaliter promisit: nempe sex millia peditum, & mille equites, ac totidem à Principibus Italiæ auxiliares copiæ Summo Pontifice adnitente, pro eodem bello conscribebantur, ea lege, ut omnes iste nonnisi sub Duce Italo militarent; Kerestensis enim clades aliorum Ducum inertiæ imputabatur.

Rudolph. Imperator nova subsidia pro bello Vngarico conquirit.

Hæc eodem anno Pragam ad Imperatorem Legatio magnificentior ab Hispano Rege fuerat missa, qua Philippo filio suo uxorem dari petebat, Caroli Archiducis Grecienſis filiam: coaluerantque istæ nuptiæ post biennium.

Hispani Regis legatio ad Rudolphum Imperat. pro petenda ejus filia filio suo.

Christiernus IV, Friderici II filius, Daniæ Rex, cum jam mense Aprili proximo, annum ætatis 20 ingressus fuisset, Hafniæ solemni pompa coronatus fuit 22 die mensis Augusti hujus anni.

Christiernus IV. Daniæ Rex coronatur.

Angliæ autem Regina perpetuum bellum cum Rege Hispano gerens, vel ne iste in sua Regna præsertim in Hiberniam, uti constituisse ferebatur, vires suas convertere præveniens, classem validam instruxerat, eamque cum Comite Essexio ad invadendum Hispaniam emiserat. Is itaque appulsus prope Gades, classem Hispanicam quæ ibi in procinctu stabat cum offendisset, sub finem Iunii cum ea congressus atrocissimo conflictu Prætorias duas sancti Philippi & sancti Andreæ denominatas expugnavit, non sine damno tamen suarum navium. Reliquæ autem naves Hispanicæ, cum hostium vim sustinere amplius non possent, in altum sese proripuerunt, aliæ soluto lytro sunt dimissæ. Sed Dux Medinæ cæli, qui apud sanctum Lucam quatuor milliaribus inde distantem degebat, rogatus ut solveret duodecim millia nummorum aureorum pro redimenda sua classe, maluit eam cremari quam tantillum emolumenti hosti concedere; æstimabatur autem jactura illius classis, plusquam decies centenis millibus nummorum aureorum Hispanicorum seu uno millione. Ac ita disjecta classe, Angli oppidum ipsum Gades parvo præsidio munitum aggressi, post brevem cum oppidanis pugnam cœperunt, diripuerunt, & omnem prædam in naves asportarunt, cædibus in obvios quosque illius oppidi incolas nulli parcentes sexui crudelius debacchati. Nulla autem re alia praeclare gesta, inde passis velis in mare Atlanticum, & mox in Angliam concesserunt, & etiam sociales Hollandicas sortirione prædæ defraudarunt, ac alias in itinere mercatorias spoliarunt.

Anglica classis navigat in Hispaniam.

Angli ad Gades profligant Hispanicas naves.

Gades oppidum diripiunt Angli.

Et ut Polonica adhuc attingamus, hoc anno Cosaci, qui (ut alio loco diximus, non sunt gens distincta, sed militia levioris armaturæ, ex qua audaciores quotannis ad æstatis tempus pyraticæ commodius prope ostia Boristhenis, ubi in Pontum Euxinum exoneratur, confluere solent) majore assumpta audacia in Provinciis Russiæ, præsertim Kijoviensis & Lithuanicæ (Albæ dicunt) insolentius grassabantur. Cum enim propter querelas Turcarum prohiberentur à Rege Poloniæ, ne mare nigrum seu Euxinum, atque oras Turcicas infestas haberent, & ad pœnas severiores ob damna nuper in illo mari Turcis illata eorum antesignani vocarentur, Dux ipsorum Náleẃáyko, homo plebejæ quidem sortis, sed virtute militari præstantissimus, aperta vi impunitatem sibi & sociis vindicaturus, (seu ut ulcisceretur injuriam Patri suo incolæ oppidi Vsiatin illatam à Kalinovio loci illius domino) omnes suæ farinæ milites in armis continebat; & cum hominibus vagis & egenis, nulla alia sustentandæ vitæ ratio adesset, prædis ex bonis Nobiliorum illarum Provinciarum agendis sustentari debebant. Monebantur itaque ut arma deponerent, & ad propria dilaberentur; sed cum inescati rapinarum commodis pertinacius Ducibus suis adhærerent, commissum fuit

Náleẃáyko Cosacorum Dux.

Stanislao

fuit Stanislao Zolkiewski Vicepræfecto exercitus Regni, ut eos ad officium revocaret. Eo itaque res processerat, quod illi nullis persuasionibus ad arma deponenda induci poterant, & Zolkievio cum exercitu advenienti, aciem instructam opposuerunt. Nec levia damna in diversis conflictibus ipsi intulerant; præsertim apud Bialacerkiew, ubi commisso prælio fortissimi plurimi ex exercitu Zolkievii fuerunt desiderati. Tandem tamen post plures congressus, in quibus nunquam inferiores pugnarunt, industria Ducis Zolkievii in angustias locorum redacti, deditionem fecerunt, ea lege quod Dux eorum Nálewayko cum aliis quatuor antesignanis vinctus, Zolkievio fuit traditus; reliqua multitudo, ut quisque ad propria rediret, fuit dimissa. Nálewayko cum sociis Varsaviam deductus, capitis supplicium subiit.

A.C. 1596.

Zolkievii copiæ à Cosacis caeduntur.

Zolkievius adducit Cosacos in angustias.

Nálewáyko captus, capite plectitur.

Sub finem autem istius anni Rex Annæ Iagelloniæ Stephani Regis relictæ amitæ suæ proximè defunctæ, justa funebria mense Novembre Cracoviæ exolvit. In templo Cathedrali Arcis Cracoviensis fuit humata in Capella Iagellonia, cujus à foris sursum eminentem fornicem ipsa paulo ante mortem suam lamina ænea inaurata sumptu planè regio operiri fecerat. Vltima illa fuit stirpis Iagelloniæ, & cum ea non genus solum illud Regium, sed & omnis Aulæ Polonæ mos antiquus ac Majestatis decor interiit, cum Principibus novis Germanis subrepente germanismo genti isti ingrato & adverso. Quo non parum offenderat animos popularium Rex Sigismundus: & inter alia cum palma & pila lusoria (Gallis ac Italis alioquin non indecora lusione, sed in Polonia nonnisi pueris usitata) occupari soleret, vilescere apud Proceres cœperat, ut eum Archiepiscopus Gnesnensis (cujus hoc partium est) severius propterea admonere, & à tractando tali ludicro avertere debuerit. Et paruit quidem Rex monenti in eo, sed tamen ad Martialia animum non applicavit. Erat tunc Nicolaus Zebrzydowski Archimarischallus Regni, vir fortis, & gravitate morum severitate temperata insignis. Is itaque pro officio suo, quod in Aula Regia summam rerum gerendarum authoritatem obtinet, Regem secreto (testatus obsequii & sui fidelioris in eum affectus debitum) admonuit, persuadereque ipsi conabatur, ut tantisper ad confinia Regni concederet, militias quæ ibi perpetuo contra Turcas & Tartaros excubant agnosceret, ab eisque nosceretur, tum & occasionem aliquam comparandæ sibi gloriæ captaret. Arces in confiniis, ut ex pactis juratis tenebatur, construeret, & popularium animos bellicis studiis sibi devinciret. Sed nihil effecit: immo licet tunc Rex cohortationem illam consueto silentio solum exceperit, paulo pôst tamen eam ingratam ipsi fuisse non obscurè apparuit, cum exinde alienatiori à Zebrzydovio animo fuerit. Vacabat autem deinceps in privato recessu exercitationibus vulgaribus, suasore & industrio magistro Nicolao Wolski, tunc Præfecto Krzepicensi, cujus acre quidem sed versatile ingenium, in alchimiis variisque curiosis artibus & fetiis & joculatoriis addiscendis perpetuo desudavit, & nullam assequi valuit, cum una necdum perfecte inchoata, alias atque alias instabili studio quæreret, in quo opulentissima patrimonia profligavit. Hoc igitur relaxationum suarum instructore familiarius tunc Rex utebatur, & cum Alchimiæ damna, ut erat tenacior ægrè sentiret, ejusdem Wolscii cura celebriores multos Musicos ex Italia magna impensa evocari fecerat, in quorum symphoniis, vel quandoque pictorum operis imitandis, etiam in ætate jam maturiore (inter paucos ex eis honestiores ad eam conversationem delectos) impensius oblectabatur. Sed nonnisi pomeridianum tempus talibus curarum severiorum remissionibus tribuebat, matutinum totum publicis negotiis tractandis insumens, tam accurata singularum horarum observatione, ut nisi morbo aliquo impediretur, stata semper hora se vestierit, vestitus in publicum statim prodierit: Sacrificium Missæ audierit; Demum vero con-

Anna Iagellonia Stephani Regis relicta, moritur.

Polona aula vetus majestas immutata.

Sigism. III. Regis juvenilis ætatis exercitia.

Zebrzydovius Regi Sigismundi militaria studia sequenda suadet.

Nicolaus VVolski familiaris Regi Sigism.

Sigism. Rex singulis negotiis statas horas dabat.

A.C. 1596. *Sigism. sedulitas in tractandis publicis curis.*

confidens subscribebat literas, & audiebat lites forenses cum summa attentione & patientia, vel consilia super negotiis Regni incidentibus cum Senatu præsente habebat, continuatis hujusmodi nunquam defatigato animo occupationibus, usque dum fercula mensæ Regiæ fuisse apposita per aliquem Dapiferum nuntiaretur. Sed ejus vivendi ratio pluribus aliis occasionibus memorari poterit, hæc pauca nunc de immutato genuino Polonæ Aulæ more fortuito exciderunt, ex occasione sepulturæ Annæ Reginæ Iagelloniæ, sub hoc tempus extinctæ.

Sueci apertam rebellionem fabricant contra Sigismundum Regem.

Suetica extremi Septemtrionis (viciniora tamen & connexa Polonicis) extremo loco attingamus. Adolebat ibi interim majoribus incrementis rebellio contra Sigismundum Regem, & cum sub finem anni proximè præteriti, occasione funeris Ducis Magni Patrui Sigismundi, ob mentis ægritudinem intra privatos parietes vita perfuncti, Vastenis primarii illius Regni convenissent, colloquium instituerunt de modo administrandi Regnum Rege absente, illudque suggerente Duce Carolo, Sudercopium transferendum censuerunt, majora quam illud Vastenis tempus breve permitteret, molimina tentaturi, & apertæ rebellionis fundamenta jacturi. Ibi itaque nec quicquam Rege per literas cum Paulo Arczifzewski Secretario suo celerius missas, omnem Conventum se non rogato ab inscio convocari & celebrari prohibente, Carolo devinctiores Proceres cum convenissent, specie quidem persistendi (uti obtestabantur) in obsequio Regis, sed re ipsa ad ejus authoritatem & potestatem convellendam multa decreta sanciverunt. Nempe ut sola Augustana hæresis in Regno vigeret, & Catholicæ Religionis omnis usus tolleretur. Vt omnes accusationes & lites forenses nonnisi coram Administratore Regni Carolo deponerentur, & ab eo deciderentur: nec ulla provocatio ad Regem in Polonia degentem judicium passis permitteretur. Vt nulla mandata & edicta Regis valerent, nisi prius à Carolo Duce & Consiliariis Regni examinarentur ac probarentur. Atque talibus decretis firmata sua administratione Carolus Dux, exinde absolutè nullo respectu præeminentiæ Regiæ pro arbitrio suo omnia agebat, & paulatim munia Regia in se transferebat, ut Regi præter nomen Regium nihil ibi juris superesset. Hoc itaque anno ex Polonia Legati in Sueciam expediti fuerant, qui Regis Sigismundi & Senatus Regni Poloniæ nomine ea omnia quæ Regiam dignitatem offendere vel imminuere videbantur rescindi, & honorem ac obedientiam debitam Regi legitimo reddi postularent. Ac sub finem mensis Septembris Stocholmiæ Legati isti Legationem suam cum exposuissent, loco satisfactionis longam Apologiam artificiosè elaboratam retulerunt. Omnia enim quæ Regiæ dignitati adversari amicè, uti Regnorum variis à multis sæculis conjunctionum vinculis sociatorum communes cives, & sub uno tunc capite Rege quasi unius corporis membra colligati, amicis commonstrabant, (ut quod Conventus ad celebranda consilia publica Rege vetante præsertim proximus Sudercopiensis convocarentur: leges novæ fuerint in eis conditæ: exactiones publicæ imperatæ: Magistratus à Rege constituti loco moti; Arces exturbatis Regiis Præfectis aliis traditæ. Moneta alieno nomine signata. Diplomata Regia rescissa; Appellationes judiciariæ ad Regem inhibitæ, & omnis pænè gubernationis forma immutata) eaque emendari vel aboleri postulabant. Consiliarii Ducis Caroli (potiores enim Proceres Sueci & in Conventu Sudercopiensi non intervenerant, & istis novitatibus non consentiebant) qui summam rerum gerendarum, & Legatorum expeditionem sibi usurparat, singula ista ad libertates Regni Sueciæ revocabant, improbarique non posse ajebant, aliam formam administrationis Rege in Suecia præsente, aliam Rege absente, & in longinqua Polonia degente, servati debere liberius declamantes.

Sigismundus Rex monet Suecos ne Conventus agant se inscio frustra.

Carolus Suderman. suam potestatem firmat in Suecia.

Sigismundus Rex mittit Legatos in Sueciam.

Suecorum abusus diminuentes Regiam dignitatem.

Nec

A.C. 1596.

Carolus Dux Maiestatis jura absente Rege usurpat in Suecia.

Nec obscure apparebat Carolum Ducem prætensa absentiæ Regis causa, omnia Majestatis jura in seipsum transferre, & sensim ipsum etiam Regium nomen usurpare velle. Iamque hoc perfecisset palam, nisi plures adhuc Proceres Regi Sigismundo fideliores veritus, illos prius tollendos judicasset, quo securior domi, à foris advenientem à Sigismundo Rege vim facilius propulsare valeret. Et satis feliciter astum hunc ipsi successisse paulo post constabit, præsertim quod Sigismundus Rex omnia cunctanter ageret, & eos qui in Suecia à partibus suis stabant contra machinationes hostis munire negligeret. Opportunum etiam ipsi suggerebatur consilium, ut Classem ex Suecia abduceret, & in portubus Regni Poloniæ ac in sua potestate teneret, qua & laborantibus in Suecia suis celerius subvenire, & Carolum maris Dominus in officio continere potuisset. Sed & hoc postposuit, incertum an quod metueret ne Poloni classem hanc pro ea quæ ex pactis accepti Regni juratis Regno Poloniæ debebatur ab ipso repeterent: sed quod ita Consiliarii ejus Suetici suaderent, aut magis Suecis (ubique istis æquior) ipsemet faveret, ut instructi classe, Dominatu maris Polonis præstarent: vel quod vero similius, variis Caroli artibus delinitus, semper meliora de ipso sperabat, donec erumpente in apertum rebellionis flamma, seris remediis facultas deesset. Tanto magis quod Carolus in technis hujusmodi suis struendis, omnem rumorem celeritate præveniebat: Vnde statim post expeditos illos Legatos Polonos, maturare negotium, & reliqua quæ Sigismundo Regi in Suecia supererant subsidia præscindere est adortus. Ac primo quidem præferebat, quod Administratoris munus deponeret, ut quod (ajebat) tanta odia & suspiciones apud Regem Sigismundum sibi innoxio conciliaret: magis autem ut ita experiretur quo animo Sigismundus Rex ejus Administrationem ferret, vel an fraudes ejus adverteret. Et cum intellexisset talem abdicationem Administrationis à Rege ratam haberi, ac inde colligerer omnia anteacta nonnisi Administrationi suæ imputari, eaque una cum molitionibus suis evertenda fore, nom amplius rem differre, sed festinatione perficere voluit, ac gubernationem reassumpsit tali arte.

Caroli Suderman. artes in usurpando Regno Sueciæ.

Carolus Suderman: fingit quod velles deponere administrationem Regni.

Annus Christi, 1597.

Conventum Ordinum dissuadentibus Consiliariis Regni, & Rege Sigismundo prohibente, ne quis ad eum accederet, pro initio insequentis anni 1597, ad 18 diem Februarii Abrogæ indixit, ac in eo, licet nonnisi unus ex primariis Consiliariis Regni comparuisset, tamen cum suis assectatoribus plura circa Regni statum decerni fecit. Inprimis ut Sudercopiensis Conventus Acta, rata & firma haberentur, & ab omnibus inviolatè servarentur. Declaratum fuit, quod nullum alium Gubernatorem præter Carolum vellent agnoscere, & neminem alium ad Regnum gubernandum nisi ipsum solum admitti debere. Quod ut speciosiori titulo subsisteret, subordinantibus ipsius emissariis, instituta fuit nomine illius conventus ad ipsum publica petitio, ut sicut hactenus ita & in posterum usque ad adventum Regis gubernationem Regni sustineret, & viceversa status universi obedientiam omnem seipsi præstaturos obligabant. Item sancitum ibi fuit, ut omnes Regni Consiliarii, & quicunque Magistratus ac Nobiles qui illi Conventui non interfuerunt, intra sex septimanas declarare deberent, an constituta in Sudercopiensi, & in illo Abrogæ Conventu rata habere vellent, & qui dissentirent à concordibus horum Conventuum consultis, pro turbatoribus Regni & divisis membris habendi essent, ac à Carolo Duce uti hostes Patriæ puniri possint. Denique se mutuo obligarunt,

Abrogæ Conventus ex solis Suecis Carolo Duci addictis.

Abrogæ Conventus Acta ex suggestione Caroli.

A.C. 1597. runt, quod ea omnia manu tenerent, & omnibus viribus ac fortunis ſuis propugnarent, omnemque injuriam ſibi tam univerſis quam ſingulis à quibuſvis contrarium ſentientibus inferendam conjunctis viribus, univerſi pro ſingulis & ſinguli pro omnibus propulſarent. Tali itaque conſpiratione fabricata, Carolus plenam imperandi poteſtatem ad ſe traxit: & primo jusjurandum fidelitatis ab omnibus Regni Sueciæ Ordinibus & incolis ſibi præſtari fecit. Quod plerique jam ab ejus excurſoribus corrupti non inviti reddiderunt, alii autem dum tergiverſantur, admoniti ab ipſo, ut acta illa Sudercopientia & Abrogenſia approbarent, niſi juxta ultimum abrogenſe decretum pro hoſtibus patriæ malint haberi, conſternati & in tanta rerum perturbatione inopes conſilii quomodo vim armati cum poteſtate Ducis evitarent, nonnulli in ejus partes conceſſerunt, alii autem ex Suecia profugerunt. Ericus Sparre Regni Cancellarius cum conjuge & liberis in Scaniam, alii Gedanum, & in Poloniam ſeceſſerunt. Stocholmiam ſtatim Carolus abſoluti juris ſui fecit, præſidiiſque ſuis munivit: Calmaria Regium præſidium ejecit, & proprium impoſuit: Elsburgum portum Sueciæ ad mare Occidentale unicum, vix fuga inde elapſo Erico Guſtavi Regi Sigiſmundo fideliore occupavit: Filandiam Nicolaus Flamingius pro Rege Sigiſmundo aliquantum defendit, ſed eo proximo menſe Maio vita functo, illa quoque Provincia in poteſtatem Caroli conceſſit, arce Abou excepta, quæ aliquandiu cum Revalia Eſtoniæ in fide Regis Sigiſmundi permanſit, donec Carolus obſidione cinctam ad deditionem coëgit. Ita autem dominatu omni in Suecia ſibi uſurpato Carolus Dux, præſidiis, arcium Præfectis, Magiſtratibus à Sigiſmundo Rege conſtitutis amotis, propriiſque ſubſtitutis, fidelioribus Sigiſmundo Regi in exilium pulſis, bonis eorum in fiſcum redactis, tamen in rem Sigiſmundi Regis ea omnia fieri jactabat, typiſque Apologias ſuas, quo exteris quoque imponeret, divulgabat. Et mirum quod Sigiſmundus Rex etiam eò uſque cunctabundus, malum enaſcens ne tum quidem opprimere curaverit: præſertim dum in Suecia adhuc plurimi ſupereſſent, qui ipſius partes adjuvandas cuperent, quibus ad finem à Carolo oppreſſis, ac plane radicitus ſublatis, fruſtra poſtmodum res ſuas inſtaurare eſt conarus, ut in ſubſequentibus patebit.

Carolus Suderm. reſumit adminiſtrationem Regni Sueciæ.

Sueci partium Sigiſmundi exulare coguntur.

Carolus Suderm. pro'riis præſidiis munit arces.

Filandiam Carolus Suderm. in ſuam poteſtatem redegit.

Caroli Sudermani Apologia.

Et ut ad remotiora tranſeamus, initium hujus anni 1597, in Belgio inſignivit Mauritius Auranius Hollandorum Dux ſingulari victoria; nam cum Archidux Albertus Belgii Gubernator collegiſſet exercitum quatuor legionum peditum, & quinque turmarum equitum, ac eum in Campania Brabantiæ teneret, munitionem aliquam Hollandorum hyeme quâ minus ſperarent aggreſſurus, Mauritius ſub finem Ianuarii magna celeritate ac ſummo ſilentio ex vicinioribus præſidiis circiter ſex millia peditum, & octo turmas equitum convocavit, & properè Turhautum ubi illæ Archiducis copiæ deſidebant, perveniens, eas recedentes ad famam adventus ſui ultra medium inde milliare apud Ericetum Toletanum conſequutus, Holachio per compendia viarum, fronrem illarum adorienre, ipſe à tergo cum equitatu irruens profligavit, vix aliquo ex ſuis deſideraro, cum ex hoſtibus bis mille fuerint cæſi, & eorum Præfectus Comes Varaxius, plurimique vivi capti, reliqui fuga elapſi, priuſquam copiæ Mauritii pedeſtrès ſuperveniſſent; iſtæ enim omnes illos confeciſſent, cum equitatus ſolus ut per devia fugientes perſequeretur, ordines relinquere non voluerit. Capta fuerunt ſigna militaria triginta, & Turnhautenſes præſidiarii Hiſpani deditionem fecerunt, pacta ſibi incolumitate. Sed poſt paucos dies fortuna Archiduci Alberto damnum compenſavit in Gallia, Ferdinandus enim Antellus Præfectus Dorlantiæ Civitatis, quam Comes Fontanus occupaverat viciniorem Ambiano Metropoli Picardiæ, nactus proditorem Civem Ambianum Deſmolins

Mauritius Auranius profligat Hiſpanos prope Turnhautum.

Turnhautum capiunt Hollandi.

lius dictum, qui propter delicta inde pulsus Dorlantii degebat, eo locum insidiis præmonstrante, ad quoddam templum dirutum Civitati proximum nocte intempesta conduxit aliquot turmas armatorum, & primo diluculo una cum Desmolinsio habitu rustico præmisit selectiores milites triginta, quorum aliqui veluti ad mercatum summo mane intro Civitatem ingressi, aliqui in porta Montrecutia, studio quasi ad vendendum pyra, nuces, & alia saccis solutis vigiles & custodes portæ morabantur, ac alii cum curru fœno onusto super pontem pensilem ex industria laxatis loris immobiles constiterant, ut pons non posset elevari: tum vero ex insidiis ad signum datum, reliqui cum ipsomet Ferdinando Antello accurrentes, cæsis primo impetu custodibus portam occuparunt, ac in Civitatem ingressi ignaros Ambienses rei, & adhuc securos de mane somno quiescentes priusquam ad arma concurrere possent, oppresserunt undecima die Martii. Nec multo post Archidux Albertus quinque millia Hispanorum eò misit, ac firmis excubiis, commeatuque necessario Civitatem captam munivit: Antello vero insigne Ordinis velleris aurei pro prœmio tanti facinoris dederat. Acerbè habuit Gallos ille dolus, & amissæ tantæ Civitatis jactura, à qua securitas totius Picardiæ, & maximè viciniotis Buologniæ pendebat, & magna vis apparatus bellici eò convecta fuerat.

A.C. 1597.

Ambianum Hispani capiunt astu.

Antello interceptori Ambiani datur aureum vellus.

Vnde Rex Henricus illam ocyus vindicandam decreverat. Sed prius talionem ut redderet, Atrebarum similiter astu invadere tentavit, ac sub finem Martii intempesta nocte ipsemet cum selectiori equitum & peditum manu ex inopinato advolans, admotis petardiis (est notum instrumentum quod pulvere nitrato impletum ac succensum magna vi ac fragore validissima mœnia evertit) portam Meaulanam & Baldimontiam eversis catharactis aperuit. Sed mox concurrentibus præsidiariis & Civibus dum adhuc remotioribus cancellis detinerentur in portis Galli, cruenta excitata ab utrinque pugna, re infecta recedere sunt coacti. Præcipua autem enituit tunc virtus in defendendo Atrebato Comitis à Buquoy, qui solus alios perterritos ad defensionem animavit, & distributis inter cives muniis, scitè hosti defensores opposuit. Cum autem Atrebati non successisset Regi Henrico, Ambianum obsidione cinxit initio Aprilis: Verum diuturno labore opus fuit, ut hostem inde pelleret: Vir enim sagax Ferdinandus Antellus, & in re militari non minus solers, quam vigilans omnia necessaria ad defensionem comparaverat, & militem exercitatum in præsidio habebat: unde & excursionibus & propugnationibus fortioribus oppugnatores Gallos multum afflixit, & ad mensem usque Septembrem distinuit. Interim etiam Archidux Albertus comparato viginti millium equitum exercitu, obsessis opem laturus iverat, & appropinquans castris Gallorum aciem instructam ostentavit, ut eos ad pugnam eliceret, & altera parte subsidia in Civitatem introduceret. Sed cum Galli suas munitiones non desererent, amissis nonnullis ex suis retrocessit, & obsessi frustrati spe auxiliorum circa finem Septembris deditionem fecerunt, capti incolumitatem vitæ, & ut liberè cum armis & impedimentis, quæ ferre poterant abirent. E tanto autem eorum numero, nonnisi mille ducenti salvi inde sunt egressi, tria millia circa propugnationem consumpti, unà cum Antello doli Magistro, qui in illa eadem porta Montrecutia, & in illomet ponte pensili quem sibi curru fœno onusto insidiosè ad ingressum firmaverat, ictus bombardæ jaculo occubuit. Multo tamen plures perierant ex oppugnatoribus, quorum quinque millia variis congressibus fuerunt cæsi.

Atrebatum astu tentatur à Rege Gallia frustra.

Henricus Rex Galliæ Ambianum obsidet.

Albertus Archidux Ambiano in auxilium venit irrito eventu.

Ambianum deditur Gallis.

Antellus in eadem porta quam dolo occuparat cæsus.

Sed profuit Archiduci Alberto illa Ambiensis expeditio in eo quod ita Henricum Regem tota illa æstate distinuit, ne Calesium, Ardam, vel alia loca recuperaret, aut hostile quid contra Artesiam moliretur. Cæterum majora damna

 sensit

A.C.1597. Hollandi Reinbergam & Grollam capiunt.

sensit domi: Hollandi enim ipso circa Ambianum retinendum occupato, Mauritio Duce primum Reinbergam, alias Bercam ad Rhenum, ac postmodum Grollam seu Craulium, & Bredefordum, Lingam, ac plura illius viciniæ oppida cum arcibus aliquot interceperunt, quæ loca tribus Comitatibus & totidem Dynastiis cum suis territoriis constant, & tantundem accessionis Hollandis attulerunt, ut omnibus admirationi esset Mauritii solertia, qui tam brevi tempore tam multa loca firmis præsidiis munita expugnaverit, quæ aliis lento otio circuire tam brevi tempore non facile fuisset. Archidux autem exercitum Ambianensi expeditione fessum in stativis disposuerat, & alium in Lucemburgica ditione tenebat ad avertendas incursiones Gallorum, qui crudelioribus direptionibus illas partes divexabant. Interim etiam aliæ rationes administrandarum Provinciarum Belgicarum versabantur: Nam Rex Hispaniæ Philippus II, senectute gravatus cum filii Philippi ætatem juvenilem ad maturiores cogitationes disponere constituisset, matrimonii vinculo cum una ex filiis Caroli Archiducis Greciensis, ut alias memoravimus, alia cura suæ quæ supererat filiæ Eugeniæ Claræ Isabellæ vivens liberari voluit, ut simul Belgii quoque perturbatum statum componeret, ac filio Imperium pacatius relinqueret. Illam itaque filiam Alberto Archiduci in matrimonium dare decreverat, cum titulo hæreditatiæ gubernationis in Provinciis Belgii, & misso Admiralio Aragoniæ, dispositionem hanc suam eidem Archiduci significavit. Ac plurimum exhilarat illa Legatio non Archiducem solum, sed & omnes Belgii Ordines, qui opinabantur spem certissimæ pacis sibi affulsisse cum illis nuptiis, quarum conclusionem in anno proximo attingemus. Ad comparandam autem undique Regnis suis tranquillitatem conversus Rex ille senex, inprimis cum Hollandis pacem componi voluerat, & diversa de ea colloquia institui fecerat, adhibita ad hoc magnorum Principum opera, etiam Sigismundi Poloniæ Regis, qui sub idem tempus Legationem in hoc negotio in Hollandiam expedierat. Sed Hollandi nullis persuasionibus adduci potuerunt ad aliquem modum tractandæ pacis, cum qua jugum (ut ajebant) quod jam feliciter excusserant intollerabilis servituris, iterum imprudentes subirent. Cum Rege vero Galliæ, Summo Pontifice sequestro non multo post idem Rex Philippus pacem fecerat, opera maximè Bonaventuræ Calabri Generalis Ordinis Franciscanorum, qui Pontificis jussu assiduè in Galliam, indeque ad Archiducem Albertum toto hoc anno in negotio pacis hujusmodi commeabat, & non infructuoso eventu anno subsequenti negotium hoc consummavit, ut loco suo dicetur.

Galli excurrunt in Lucemburgicos agros.

Hispaniæ Rex filiam suam Alberto Archiduci copulari facit.

Hollandi non possunt adduci ad faciendam pacem cum Hispanis.

Hispanus Rex cum Gallis pacem tractat.

Quod autem diximus de Legato Polono ad Hollandos, is fuit Paulus Dzialinski generis nobilitate, ingenio, ac habitu corporis præstans: & expedita (nullo fructu) apud Hollandos Legatione, aliam apud Reginam Angliæ Elisabetham tractaturus, rectâ inde Londinum perrexit, ubi data dicendi copia, & exhibitis fidei literis, immunitatem Polonis mercatoribus in Anglia à priscis Regibus Anglis concessam diminui, eos insuetis oneribus gravari, ac alios cum suis mercibus in Hispaniam commeantes intercipi & retineri oratione Latina querebatur, juri naturæ & gentium adversari eum morem, & ablata restitui liberamque navigationem in Occidentem permitti expostulans. Ad cujus sermonem liberiorem Regina offensior respondit, se querelam audisse cum Legationem expectaverit, ac plane fœminea dicacitate omnia dicta Legati singulatim iteravit, redarguitque, commota maximè illa, quod jura gentium violata fuisse dixerat. Sed Legatus, ut erat magnanimus & cautus, nihil commotus inhumaniori responso, suæ Legationis capita in scripto si verba offendunt (inquit) se daturum replicavit, dummodo responsa quoque in scripto redderentur. Postea au-

Poloniæ Regis Legatus ad Hollandos & Anglos.

Dzialinius legationem expedit coram Angl. Regina.

Angliæ Regina offensa Legatione.

ea autem negotio cum consiliariis Reginæ collato; Angli non Polonos mercatores male acceptos fuisse, quibus liberam esse vult Regina in Anglia negotiationem, sed quosdam uti Ansiaticarum Civitatum socios mulctatos, eo quod in plurimis contra Privilegia ab Edovardo Rege ipsis data deliquisse fuissent deprehensi. Et neque Polonis in Hispaniam navigationem posse concedi, si eo conducant annonam, vel bellico apparatui necessaria, quibus hostis Angliæ adjuvetur, cum hoc cautum sit in eorum pactis expresse, ne ad hostes Regni istius juvandos commeare debeant. Demum vero conscriptis quoad mercatores genuinos Polonos Ansiaticis non conjunctos ex voto pactis, ac privilegiis, Legatus ille honorifice & liberaliter habitus fuit dimissus.

A.C. 1597. Dzialinius Legatus à Regina Angliæ humaniter expeditur.

Eadem Angliæ Regina hoc anno emiserat Classem ad intercipiendas Hispanicas naves ex Occidentali India venientes, vel occupandam Terceram inter Azoras Insulas præcipuam. Comes Essexius classi illi præfuit; sed tempestive Hispanicæ illæ naves cum Architalasso Antonio Ozorio in tutum se receperant, & Tercera firma arce munita, oppugnari non tam facile poterat. Itaque nulla re memorabili gesta, Classis illa Anglica apud Insulam S. Michaëlis fixis anchoris, & aqua trecenti doliis repletis, in Angliam ad portum Plemutensem remearat.

Anglica Classis emissa nil memorabile fecit.

Imperator autem Rudolphus initio hujus anni conceptum proxime consilium de acquirenda Transilvania perficere est conatus: & vocato Transilvano Sigismundo Batoreo Pragam, qui sterilitatis veneno corruptus suam uxorem Austriacam dimittere debuerat, cum eo transegit, ut Principatum Ratiboriæ & Opoliæ in Silesia, ac pensionem annuam quinquaginta millium nummorum argenteorum, seu talerorum communium ab Imperatore haberet, & Transilvania cederet, eamque Imperatori traderet. Quod insequenti anno dum exequendum esset, multas turbas & sanguinolenta bella in ea Provincia excitavit, nec tamen Imperator & Austriaca domus dominatum ejus Provinciæ consequi potuit, ut suo loco dicetur.

Transilvaniæ Princeps Batoreus infectus veneno sterilitatis. Rudolph. Imperator paciscitur cum Batoreo de Transilvania.

Interim tamen Transilvanus honorificis favoribus delinitionibusque cumulatus, & aureo vellere à Rege Hispano per manus Imperatoris accepto, Praga rursum in Transilvaniam septimo die Martii discessit, bellum adversus Turcas apparaturus: ad quod etiam Imperator undique auxilia conquirebat. Miserat ei Summus Pontifex cum Francisco Aldobrandino quinque millia peditum, ac mille quingentos equites, & diversi Italiæ Principes plures turmas militares, omnesque Italicæ copiæ decem millibus armatorum constabant. Et cum nonnisi sub Duce Italo militare vellent, accersierat Imperator Ducem Mantuæ, qui illis præesset cum titulo Vicarii Maximiliani Archiducis, cui Generalis militaris Præfecturæ functio fuit commissa. Sed non meliore sorte quam anno præterito: priusquam enim hostis advenisset, plurimas commoditates rei benegerendæ Cæsariani habuerunt, quas tardius conveniente exercitu cum amisissent, Pappam quidem ab infirmo præsidio Turcico custoditam facile occuparunt; ea vero capta, cum Iaurinum seu Rabam obsedissent, ad famam adventus Machmetis Bassæ fugientium more turpiter inde recesserunt, relictis in castris plurimis impedimentis, & ægrotis omnibus magno numero, in quos erumpentes Turci immaniter sævierunt. Circa illam obsidionem quoque occubuit Baro de Bernstein, hocque & Duci Mantuæ accidisset, dum instituendæ oppugnationi locum mœnia Civitatis prope speculatur, nisi à Golnitzio adjutus evasisset periculum, aliquot è suis amissis & uno vivo à Turcis comprehenso.

Transil. Princeps datur aureum vellus Pragæ. Aldobrandinus in Vngariam mittitur à Papa cum auxiliis. Mantua Dux præficitur Imperat. copiis in Vngaria. Pappam artem capiunt Cæsariani. Cæsariani rejiciuntur ab oppugnatione Iaurini.

Postquam autem Machmet Bassa ita Rabam liberaverat, Tottim oppugnavit, & spectantibus Cæsarianis ab adversa Danubii ripa eam expugnavit, accepit. Cumque postea Vacciam Cæsariani concessissent, inde quoque audito adventu

Tottim Turcæ capiunt.

 hostis

A.C. 1597.

Transilvanus irrito eventu Temesuarum obsidet.

hostis incensa arce abierunt Strigonium. Atq; ita anni illius impensa & opera otiose consumpta, & in hiberna concesserunt. Numerabantur autem eo anno in exercitu Imperiali viginti quatuor millia peditum, & octo millia equitum. Transilvani etiam copiæ inaniter laborarunt in obsidione Temesuari tardius inchoata: ad principium enim mensis Novembris supervenientes tempestates eos inde re infecta retrocedere coëgerunt. Et non parum refriguit exinde studium omnium dandi in illud bellum subsidia, cum viderent non tam potentia hostis, quam imperitia Ducum Cæsarianorum tam sumptuosos apparatus pessime effundi. Novis etiam domi difficultatibus Summus Pontifex cœpit impediri, ne Imperatorem juvaret: Interim enim defuncto Alphonso Estensi Duce Ferrariæ, ditionem illam ad Ecclesiam Romanam pertinentem, jure vero fiduciario (feudi usitatiori nomine) Estensis stirpis legitimis masculis olim à Pontificibus Summis concreditam, defuncti Alphonsi fratris Patruelis Alphonsi nomine filius, Cæsar Estensis retinere nitebatur: Sed Pontifex illum talis successionis illegitimum petitorem esse judicabat, nempe ex concubina seu ante matrimonium per patrem suum rite cum ea contractum natum: Et licet postea subsequuta matrimonii solennitate, vitium illud nativitatis minus legitimę, sublatum videretur, quoad obtinenda tamen talis juris bona, hoc non sufficere Legum interpretes opinabantur. Vnde cum Cæsar armis rationes suas tueri contenderet, Pontifex primum anathematis fulmine illũ percuissit, & deinde conscribi fecit cõpias quibus ditionem eandem si sponte non testitueretur, pro Ecclesia Romana vindicaret. Quod negotium demum in anno proximo compositũ fuisse apparebit. Eodem anno ad Pontificem illum solennem Legationem misit Rex Galliæ Henricus IV; qua ipsi & Sedi Apostolicæ obedientiam, à se regnoq; suo debitam profitebatur. Cum autem Legatus ille etiam Navarreni Regni nomine venisse à Rege suo meminisset, à Pontifice fuit responsum, quod in bonam partem eam quoque Regis Henrici testificationem acciperet, sed siquidem Rex quoq; Catholicus ejusdem Regni titulo uteretur, pręsentis Legationis admissione juri illius nollet derogare. Exiguam Navarræ sortem Bearniam retinent veri hęredes illius Regni nunc Reges Galliç Borbonii, ut alio loco attigimus.

Ferrariæ Dux moritur.

Ferrariam repetit Summus Pontifex Rom. defuncto Estensium linea.

Pont. Rom. armis repetit Ferrariam ab Estensi.

Henrici IV. Regis Galliæ Legatus ad PP. cum obedientia.

Navarrei Regni titulum Hispani & Galli prætendunt.

Nec omittendum videtur, quod idem Rex Galliæ Henricus dissidentium in Religione sui Regni (Vgonoti vocitantur) perpetuis querelis fatigatus pro libertatibus ipsis concedendis, tandem cum Regni sui statũ inquietudine hujusmodi nimium turbati consideraret, & timeret ne forte enascentes inde diffidentiæ inter subditos suos novam aliquam commotionem excitarent, eam tali moderatione temperavit, adversarumq; Religionum libertates ita circumscripsit. *Vt Religionis usus cuivis liber esset, prout in locis singularibus eo tempore vigeret. Præterea tres Civitates in singulis Provinciis designavit, in quibus eadem libertate Religio dissidentium gauderet. Ducibus, Comitibus, & Nobilibus, qui in suis ditionibus haberent merum mixtumque dominatum, seu jus gladii, ut esset pro arbitrio cujusvis libera concionandi & Sacramenta administrandi potestas, reliquis vero Equestris Ordinis, qui non haberent jus gladii, liceret quidem in suis domiciliis exercere conciones, dum tamen in eis non plures quam triginta eodem tempore simul congregarentur. In primariis & Metropolitanis Civitatibus, ut Parisiis, Rothomagi, Tolosſæ, Lugduni, Aureliæ, Burdegaliæ, Ambiani, Marsiliæ, ut una sola Catholica Romana Religio coleretur, nec intra duas ab aliqua istarum Civitatum leucas alterius Religionis usus toleraretur. In Aquitania & Narbonensi Gallia bina Tribunalia seu subsellia instituerentur, ubi una cum Catholicis quidam Calvinistæ Iurisconsulti præsiderent, Parisiensis, Rothomagensis, & cæterorum Parlamentorum veteri more nil immutato, nisi quod Parisiis unum subsellium esse deberet, in quo cum duodecim Catholicis, sex Calviniani causas contractuum & hæreditatum ac successionum cognoscerent. Ad honores etiam & dignitates adeundas Religio*

Vgonotis in Gallia pacis conditiones concessæ.

nemini

nemini obstaret, sed de Advocato, Scriba, Apparitoribus ex Calvinianis ad Parlamenta adhibendis, ut postulabant nihil fuit concessum. Atque in istis Vgonoti seu Calvinistæ tunc acquieverunt. Et ut reliqua hujus anni Gallica breviter attingamus.

A.C.1597.

In Britannia Gallica induciis trahendis cum Duce Mercurio totum hoc tempus effluxit, cum enim ad initium Maji priores induciç finiissent, iterum ad sex Menses fuerunt prorogatæ, Blaveto excepto, cujus Præfectus consentire cum Duce Mercurio in recipiendis illis induciis noluit. Sabaudiæ quoq; Dux post longas de pace disceptationes, eum conditione ut per Sabaudiam Hispanis in Belgium transitus non pateret, alioquin etiam in Sabaudia Gallicus exercitus eos persequi posset, assentiri recusaret, irritos reddiderat illos tractatus, malo tamen suo. Nam Ladigerius Gubernator Delphinatus armis infestis in Sabaudiam illatis, in obvia quæq; cædibus & rapinis desævit: Briautum Oppidum cum arce vi expugnavit: sancti Michaelis arcem & Morione deditione cepit: Schamberenses magna pecunia mulctavit, devastatis insuper eorum agris; Aquabellam & Castrum ad Lizeram munitum, cum præsidiatii fortius resisterent, iteratis oppugnationibus ad deditionem coëgit, & postmodum Ciarboneram & Aquilam occupavit. Nec qui resisteret ipsius conatibus invenit, Sabaudo cum suis tarda auxilia ab Hispanis expectante. Vnde tanto majori studio Summus Pontifex laborabat circa componendam inter Regem Hispanum & Gallum pacem, qua & Sabaudus ac alii colligati conquiescerent, & sub finem anni ad eam perficiendam suum Legatum à Latere Alexandrum Cardinalem Florentinum, (postea Papam Leonem XI.) destinaverat, eum ejus fundamenta per Bonaventuram Generalem Ordinis Franciscanorum fuissent jam posita.

Sabaudia Dux pacis conditiones non vult acceptare.

Ladigerius in Sabaudia multa loca capit.

Legatus PP. mittitur ad faciendam pacem inter Hispanos & Gallos.

Annus Christi, 1598.

ANni Millesimi, Quingentesimi, Nonagesimi Octavi, initia nostris Polonicis consignabimus. Et primo quidem mense Ianuario die ultima, Regina Anna Austriaca prole gravida nihil periculosum sentiens præter Catarrhi fluxionem, cum qua nihilominus mensæ cum Rege assidere solebat, inopina cordis palpitatione, & febri non adeo vehementi correpta, postridie hora pomeridiana prima animam exhalavit. Et quia proxima partui erat, os ejus tenebatur apertum propter respirationem fœtus, qui ea extincta exsectus, vivus fuit repertus masculus, & statim sacro fonte ablutus, nomenque Christophori sortitus, post unam vitæ horam ipse quoque exspiravit, summo cum mœrore Patris, qui geminum illud funus teneriori affectu deflevit. Et simul angebatur molestiis rebellionis Sueticæ, quam ut sedaret Legatum Samuëlem Laski in Sueciam miserat. Hic vero Vpsaliam, ubi ex occasione funebris pompæ Reginæ Gunillæ novercæ Sigismundi Regis Proceres Regni unà cum Carolo Duce convenerant, veniens decima die Februarii istius anni, in eorum consessu Legationem suam exposuit, tali verborum sensu.

Anna Austriaca Regina Poloniæ moritur.

Laski mittitur in Sueciam à Rege Sigismundo.

Regia Majestas, delatum sibi successione legitima Regnum Sueciæ post decessum Patris sui Ioannis Regis toto studio curavit, ut juxta leges in hoc Regno receptas, ac jurejurando suo firmatas, maxime se in remoto Regno Poloniæ degente administraretur: Consiliarios Regni legum gnaros ex præcipuis familiis Sueciæ indigenas constituit, qui communi consilio ex præscripto publicarum legum ad Regni & Regis commodum omnia dirigerent. Ac quo majori authoritate omnia gererentur, præsidem istius consilii Carolum Ducem, quem propter arctiorem sanguinis conjunctionem fideliorem sibi fore credebat, designavit, non ut proprio nomine præesset, sed ut ex consilio Senatus Regis & Regni commoda promoveret. Sed præter opinionem compertum esse, eum neglectis ac spretis

Laski Vpsaliæ Legationem suam Sueciæ exponit.

Sena-

A.C.1598. Senatus Regni istius consiliis, ac Regis ipsius mandatis, omnia in Regno prout ipsi liberet agere, absolutam potestatem in Senatores & Magistratus à Rege legitime institutos exercere, & magis proprio nomine dominari, quam in Regis commodum administratione perfungi. Nec ad Regis adventum, de quo ab uno anno admonitus sit, quicquam præparasse: nec legationem ad Regem cujus occasione nuper Conventum Abrogensem celebraverat expediisse, ac classem quam deducendo ex Polonia Regi obviam mitti simulaverat, ad occupandam Calmariam divertisse. Vnde cum Dantiscum ad ostium Vistulæ Regni Poloniæ portum octo naves misisset exploratum quid de Rege audiretur, eas quoque priusquam de eis Rex inaudire potuerit in Sueciam revocavit: Et statim in Suecia rumores sparsit, quasi Poloni nunquam Regi reditum in Sueciam sint concessuri. Literas quoque & tabellarios Regis ne ad Ordines Sueciæ pervenirent interceptas, & famam de obitu Regis divulgatam fuisse: Ac propterea Regiam majestatem nunc per Legatum suum tam ipsi Duci Carolo, quam omnibus annuntiare, quod DEI beneficio vivat, & bene valeat, hacque æstate DEO juvante in Sueciam venire decreverit. Cupere autem suam majestatem à Duce & ab Ordinibus primum cognoscere, an classem ex Suecia instructam habere, ac pacifice in Regnum suum introire, obedientiamque sibi debitam expectare certo possit. Deinde quærere suam Majestatem, Cur Dux Carolus, plerosque Ministros in officiis ac Magistratibus dignitatibusque à se legitime institutos exauthoraverit & alios substituerit, quod Sudercopiensibus quoq; decretis ad quæ ipse Carolus sæpius provocaverat, adversaretur. Ægre etiam ferre suam majestatem, quod Carolus Dux in Arcem Stekemberk Annę sororis Regiæ ipsa absente intraverit, & ex ejus custodia certam arcam cum monilibus & gemmis pretiosis & scripturis minis extortam acceperit, ac requirere ut ea ipsi Serenissimæ Principi restituatur. Consiliariis Regni & cæteris subditis adempta bona ut reddantur, nec ullus deinceps ab officio suo deponi possit, ut nuper Stocholmiæ ex Senatu quidam fuerunt amoti. Præfecturas & possessiones Consiliariis Regni stipendii loco assignatas Carolus Dux cum ademerit, restituat, & libere fruendas permittat: nec ministris suis privatis ex ærario Regni stipendia solvat. Consiliariorum ministris vitæ & liberæ in Regno conversationis securitas cauta, ac fides publica protectionisque Regiæ literæ aliquibus datæ serventur. Captivi autem ministri Regis & Consiliariorum, liberi nunc dimittantur. Ministros suos Carolus Dux à rapinis & peculatu cohibeat, ac sine ordine judicii ablata, læsis restitui faciat: præsertim Erico Sparte Cancellario pecuniam, vestes supellectilem, literas, & monumenta ablata, quæ ratione officii in sua potestate habuit, ac Erico Brahe, Comiti in Visinburg de ejus Comiratu ac bonis hæreditariis adempta: Regias arces, quorum fidei à Rege fuerunt commissæ, eisdem iterum consignari faciat. Quod vero Cancellarius & alii Consiliarii ex Suecia ad Regem recurrerint, id vitio ipsis verti non debet, sed necessitati tribuendum, quod in tanta rerum perturbatione à Rege remedium quæsierint: Ideo mandata ac decreta contra ipsos à Carolo eorum adversario & judice simul edita, Rex nulla & irrita pronuntiat, donec ipsemet in Regnum veniat, & de meritis cujusque causæ agnoscat. Præcipue autem bellicas expeditiones omnes per Carolum susceptas, & quod Filandia hostiliter fuerit petita, Arx Abou ibi vi aperta oppugnata, ac occupata sit, improbat, & captivos inde nobiles, matronasque ac Virgines abductas liberas statim dimitti, machinas ac apparatus bellicos ablatos suis locis restitui præcipit: Et demum de Comitiis publicis sine mandato Regis non convocandis Senatum obtestatur. Tali itaque propositione audita Carolus Dux, gravius commotis respondit, multa in ea contineri, quæ nomen, honorem, & famam suam læderent, & pleraque eadem à Legatis Polonis anno 1596, sibi objecta, non tamen pro-

Carolus Suderman. accusatur de multis commissis contra Regem Sigismundum.

Carolus Suderm. offenditur accusatione Legati Regis Sigismundi.

A.C. 1598.

probata fuisse. Cum autem eo tempore ad ea omnia responderit, & innocentiam suam demonstrarit, illam responsionem iterari non esse necesse, sed ad eam se referre. Cæterum de Comitiis inscio Rege non celebrandis, illis iisdem Legatis abunde responsum ac satisfactum fuisse & se de jure suo indicendi talia Comitia cum necessitas postular cedere nolle. Ad quæ Legatus ait, Ducem sibi succensere non debere, cum ea omnia quæ diceret, à Rege sibi esse commissa etiam ex præcedenti Legatione anni 1596, præsenti in omnibus (Duce ipso fatente) conformi evidentius appareat. Nec se venisse ad disceptandum super dubiis oppositis cum Duce, sed solum ad requirendum, ut postulatis Regis se præsente satisfiat. Et insequenti die iterum urgebat ut Cathegorice sibi ad propositionem responderetur: ac in quantum Dux primæ anni 1596, responsioni suę insisteret, ad minus ad singulariora recens enatorum dubiorum Legationis suæ capita voluntatem suam declararet. Nempe an missurus sit instructam classem pro conducendo Rege: An Senatores ac Magistratus, arcium custodes à Rege institutos, à se autem depositos restitueret, & Regis Regnique Consiliariorum ministros captivos, & ex Filandia plerosque abductos, liberos dimitteret: Ablatum depositum ex Arce Stekenberg statim redderet. Sed Carolus tanto magis offensus, se innocentem nimium gravari querebatur. Et cum nihilominus Legatus requireret responsum, ille Regii mandati exemplar sibi exhiberi postulavit: Ac tandem respondit classem se missurum, dummodo certo sciat de tempore profectionis Regis, & loco quo appellere debeat: Sed cum Ordinibus Regni super eo prius deliberandum fore, cum sine eorum consensu nihil agere velit, nec possit. Consiliarios Regni se honore non odio prosequutum fuisse, licet plerique male de se fuerint meriti, cum animum Regis à se alienaverint, & adhuc viventem Ioannem Regem variis in se artibus concitaverint; sed cum contra jusjurandum Regis aliqui officia obtinuerint, ac propterea ab eis ex consilii decreto remoti fuerint, alii sponte loco cesserint, Senatus Regni judicio se relinquere, quomodo tales sint restituendi. Neque se aliquem capi jussisse, nisi ex consensu Senatus, sine quo neminem quoque dimitti posse. Et in Finnones nonnisi jussu Senatus expeditionem se suscepisse, fideliterque exequutum fuisse, ac tormenta inde abduxisse, ne hæc novarum ibi turbarum incitamenta & adjumenta superessent. Atque istorum rationem à Senatu Regni esse requirendam, & magis reliquos in Finnonia seditiosos ab ipsamet Regia Majestate coërceri debere. Principi Annæ sorori Regis in Arce Stekenberg nihil ablatum fuisse, sed tantum arcam Erici Sparre fugitivi à custode vestium ipsius Principis sibi traditam in deposito suo, uti gubernatoris, detineri ac reddendam fore, cum ipsemet Sparrius se sisteret, & rationem fugæ aliorumque delictorum suorum coram Senatu redderet. Et singula quæcunque Legatus replicavit, Senatus & Ordinum consultis excusabat, cum tamen ab ipsis longe dissentiret. Vnde Legatus ipsi opposuit, sperasse se quod æquis ac justis Regis postulatis tandem assentiretur, sed siquidem usitatis ambiguitatibus omnia involveret, & in incerto teneret, illud saltim se satis mirari non posse, quod ipse Dux pleraque referat ad Senatum, & Ordines Regni, qui nec minimum ipsius voluntati adversari audeant, ut quos ipsemet sibi devinctiores remotis Regi addictis in Senatum adsciverat, & nihil magis constet, quam Ducem postpositis Senatorum consiliis cuncta arbitrio suo agere. Quod si Dux de hac sua declaratione nihil mutare decreverit, sibi aliud non superesse, nisi ut jam abiret, & hæc omnia ad Regem deferret. Ad quod Carolus respondit, ad Ordines Regni merito se omnia referre pro sua cum illis conjunctione in Sudercopiensi & Abrogensi Conventu, ubi universi pro singulis & singuli pro universis tunc decreta se defensuros mutuo obligarunt. Et cum nulla

Carolus Suderm. respondet ad accusationem Regiam.

Sigism. Regis Legatus urget responsum Cathegoricum à Carolo.

A.C. 1598. nulla alia jam superesset via Carolum ad saniora consilia flectendi, Legatus ne quid intentatum relinqueret, postero die Ordines & Senatum scripto per Secretarium suum porrecto monuit, ut quoniam Carolus Dux omnium propositionum capita ad eorum arbitrium decisionemque rejiceret, ipsi mandata Regia exequerentur. Ac videbantur tali interpellatione ad pacatiora consilia nonihil inclinati fuisse; nam miserant ad Legatum, ut pro reconciliando Carolo cum quibusdam ex Senatu absentibus suam operam interponeret, & Carolus id sibi non ingratum fore responderat. Sed mox iste ipsemet negotium interrupit, & contentius postulavit, ut Legatus declararet, an Regia Majestas Decreta Sudercopiensia prorsus aboleri cupiat? Et cum plures Consiliarii illorum authores fuerint, cur non æque illis quoq; imputatur, sed sua persona solum eo nomine accusatur. Nec voluit Legatus inaniter plura disputare, se præfatus illam quæstionem ad officium suum nihil pertinere, solumq; sibi commissum esse, ut mandata Regis Duci & Senatui proponeret, & ea exequi in præsentia sua postularet, missionem petiit. Iterum tamen ab Ordinibus requisivit responsum & exequutionem Regiorum mandatorum, ad minus ut captivi se præsente (saltem sub cautione de sistendo se ad adventum Regis) dimitterentur, cum ita placato Rege, cætera facilius inter eum & Ducem componenda essent. Sed neq; tunc quicquam obtinuit, præcipuis ex Senatu privatim apud eum se excusantibus, quod Dux Carolus omnia perturbaret, & impediret. Atque ita Legatus re infecta in Poloniam rediit, Varsaviam itinere directo, ubi tunc Comitia Generalia Regni Poloniæ mense Martio inchoata celebrabantur. Ac præcipua in eis deliberatio de permittendo Regi in Sueciam discessu agitabatur, plures difficultates Polonis opponentibus, donec ipsemet Samuël Łaski adveniens seriem Legationis suæ in Comitiis exposuit: ex qua cum Ordines intellexissent jus Regium in Suecia nimium periclitari, & nisi Rex præsentia sua mature rebus suis subveniret, in brevi ibi ab omni potestate Regia eum exclusum iri, concordibus suffragiis discessum ipsi permiserunt, accepta in scripto cautione, quod in anno proximo 1599 mense Augusto in Poloniam rediret. Alia quoque controversia tunc agitabatur; concitaverat Martinus Quasnievius ad secessionem milites Quartianos, ut invaserint donec ipsis numerarentur stipendia, Territorium Samboriæ Census Regii ex Salinis nobile promptuarium. Quam audaciam severius, nempe pœna infamiæ judicio suo Castrensi damnarat Zamoyscius, uti Dux militaris, ut extaret exemplum, quo in posterum milites deterrerentur à tali insolentia. Sed malevoli non permiserunt ratum haberi à Comitiis (aliter enim est irrita) illam damnationem, ut ægre facerent Zamoyscio & potentiam ejus deprimerent: quod tamen postmodum redundavit in damnum Reipublicæ, impunitasque illi primæ secessioni facta, viam aperuit militi ad perniciosiores secessiones, ut in consequentibus apparebit. Maxime autem remorabantur illorum Comitiorum progressum acriores contentiones Lithuanorum pro Episcopatu Vilnensi: Cum enim Rex Episcopatum illum post translatum inde Georgium Radziwil Cardinalem ad Episcopatum Cracoviensem, Bernardo Macieiowski Episcopo Luceoriensi gente Polono contulisset; Lithuani hoc irritum facere contendebant, alteri quam personæ gente Lithuanæ talem dignitatem deferri non posse asserentes: Et cum jam Macieiovius Romæ consensum Apost. ad suscipiendum eundem Episcopatum obtinuisset, in Lithuaniam ingredi volenti, usque & arma opponere constituerant, nisi ille præmonitus à persequenda ejus possessione supersedisset. Neque potuerunt unquam Lithuani ab illa sententia sua abduci, quantumvis adnitentibus plurimis Optimatibus & consanguineis Macieiovii, quos ipse plurimos illustriori prosapia cretus non in Polonia tantum, sed & in Lithuania habebat. Et ne quidem juvit exemplum Georgii Radziwil gente Lithuani ad Episcopatum

Sigismundi Regis Legatus nil æqui à Suecis obtinet, & redit vacuus.

Polonorum Comitia Varsavia.

Sigismundus Rex permittitur ire in Sueciam cum cautione de redeundo.

Vilnensis Episcopatus Macieiovio denegatur.

patum Cracoviensem à Polonis admissi : alienum enim errorem imitari se non teneri Lithuani respondebant. Vnde post quinquennales altercationes (tantum enim durarunt) datus fuit ille Episcopatus Benedicto Woyná gente Lithuano, cedente jure suo Macieiovio, ac in istis demum Comitiis negotium illud fuit sopitum, promittente Rege quod nonnisi Lithuanis nativis in Lithuania similes dignitates essent conferendæ. Alia quoque controversia tunc agitabatur; concitaverat Martinus Quasnienius ad secessionem milites Quartianos, ut invaserint donec ipsis Numerarentur stipendia; Territorium samboriæ Census Regii in salinis nobile promptuarium. Quam audaciam severius, nempe pœna infamiæ judicio suo Castrensi damnarat Zamoyscius, uti Dux militaris, ut extaret exemplum quo in posterum milites deterrerentur à tali insolentia. Sed malevoli non permiserunt ratum haberi à Comitiis (aliter enim est irrita) illam damnationem, ut ægre facerent Zamoyscio, & potentiam ejus deprimerent : quod tamen post modum redundavit in damnum Reipublicæ, impunitasque illa, viam aperuit militi ad perniciosiores secessiones, ut in consequentibus apparebit. Cum autem istæ contentiones meliorem Comitiorum partem extraxissent, aliis negotiis tractandis vix aliquid temporis supererat. Approbata tamen fuit in illis lege publica rectionis Provinciæ Livoniæ ratio : (nempe ut tres Palatini ibi essent, Vendensis, Derparensis, & Parnaviensis, & totidem Castellani) jam ante à Stephano Rege præfinita. Cuique etiam Provinciæ certi Iudices & officiorum præfecti sunt assignati, & judiciorum modus præscriptus, ac designari à Rege qui ibi fundos juris Regii recenserent, & reliqua controversa examinarent, in proximis Comitiis determinanda. Auditus quoque fuit in istis Comitiis Turcicus Legatus, confirmationem pactorum petens : quorum exemplar à prototypo suo multum diversum cum Turcæ obtruderent, responsum fuit Legato, quod non essent confirmanda, nisi prius genuinus eorum tenor restitueretur. Et destinatus fuit Felix Herburt vir ingenio & literis excellens Legatus in Turciam, qui de corrigenda illorum pactorum formula ageret, & ita confirmanda susciperet.

In Moschovia sub id tempus obierat Theodorus Ioannis alias Fedot Iwánowicz Magnus Dux Moschoviæ, cui sterili defuncto proximior agnatus succedere debuerat Mikirá Románowicz. Sed cum vivente Theodoro Boris Odonow Fedorowicz Magister stabuli (seu Comestabilis aut Hypparchus, seu Magister equitum potest dici, quod est summum in illa aula officium) uxoris Theodori, suæ vero sororis opera præcipuas partes in administrando illo imperio obtinuisset, eoque jam sibi studia Procerum & populorum devinxisset, extra Ordinem ad Principatum fuit evectus. Ad illum itaque ex istis Comitiis Legatio fuit commissa Leoni Sapiha Cancellario Lithuaniæ pro renovandis induciarum pactis cum Regno Poloniæ & Ducatu Lithuaniæ, vel istorum imperiorum stabilienda conjunctione, de qua plurimus erat sermo inter Moschos Theodoro vivente. Videbatur etiam in eisdem Comitiis benevolentia Regis Zamoyscio Cancellario Regni Magno redintegrata fuisse, nam Ioannes Tarnowski eousque Cancellarius Minor, qui perpetuo alienatiorem à Zamoyscio animum Regis tenebat, quo solus remoto a Regis gratia collega, rerum potiretur, favoremque & applausum populi haberet, tunc Luca Kośćielecki Episcopo Posnaniensi defuncto, ad eum Episcopatum promotus officium Cancellarii minoris dimisit, & in locum ejus Rex Petrum Tylicki familiariorem Zamoyscio (nempe isti gratifi-

A.C. 1598.

Livonia Ordinatio.

Herburt Legatus ad Turcam mittitur.

Moschovia Dux moritur.

Moschovia Dux novus Boris Odonow.

Sapiha Legatus in Moschoviam mittitur pro confirmanda pace.

Zamoyscius reconciliatur Regi.

A.C. 1598. Poloni suadent Sigismundo Regi ut exercitum duceret potentem in Sueciam.

caturus) sufficit. Atque ita Pacatioribus animis negotia Comitialia fuerunt terminata, & Regi in Sueciam subsidia pecuniaria decreta. Et quidem Zamoyscius suadebat, ut Rex nonnisi cum exercitu valido iret; praeviderat enim usurpatam absolute dominandi potestatem Carolo Duci, nonnisi vi ac armis eripi posse, & quibusque ibi potentioribus ab ipso oppressis, vel ad partes illius traductis, nullos pene superesse qui causam Regis tuerentur, & quorum opera ac vires, comprimendae Caroli audaciae sufficerent. Jamque constabat Carolum in Suecia melioribus arcibus occupatis, & ubique praesidiis militaribus dispositis, res suas ita firmasse, ut nullam vim nisi externam formidaret. Sed Rex in rebus Sueticis, totus à consiliis Suecorum quos penes se habebat dependens, ac ab illis persuasus ut pacificum in Sueciam iter ingressumque praeseferret, ne penitus studia illorum populorum à se deterreret, vel magis quod occultaret illam defectionem Sueticam, qua & apud Polonos aestimatio sua minueretur: respondebat se ad proprios subditos ire, nec milite contra eos indigere, quos ad officium & obsequium sola mansuetudine reduci posse speraret.

Sigismundus Rex cum Aulico solo comitatu it in Sueciam.

Itaque Praetoriam tantum legionem peditum Vngarorum, quae non plus mille militibus constabat, & aliam stipatorum corporis custodem unà cum Comitatu Aulico conducendam decrevit, paucis peditum cohortibus ex Prussia adjunctis pro securitate itineris maritimi, qui omnes (nempe qui arma ferrent) numerum duorum millium non excedebant. Sedecima itaque die Maii Rex Varsavia solvens, secundo flumine Vistula Mariaeburgam appulit, & inde priusquam intraret Gedanum, Olyvam divertit, ibique reditum Samuëlis Łaski, quem iterum in Sueciam amandaverat, exploraturum quo animo Carolus venientem se in Sueciam exciperet, ad medium mensem Iulium expectavit. Illo autem redeunte, licet dubia omnia nuntiaret, naves conscendit recensito peditatu, cujus manipulos Vngaricos Venceslao Bekes, Prussicos autem Ioanni Veiher, & Hildebrando Kreitcz, ac rei maritimae curam Stenoni Banner commiserat. Sequebatur Regem & Petrus Tylicki Vicecancellarius Regni, cum pluribus Secretariis Regiis, & splendidus Aulicorum Ordo, inter quos eminebant Dux Georgius Zbárawski, Praefectus Pinscensis, Hieronymus Wolowicz, Scriba Lithuaniae, Maximilianus Przerambski, omnes navibus propria impensa conductis vecti. Ex Suecia enim nullae advenerant, sed ex Dania mercatoriae, etiam ad usum Regis mercede fuerunt conquisitae, & sub finem Iulii secunda navigatione Rex appulit Calmariam: sed à Praetoria plures naves longius aberrantes, prope littora Ostgothiae gravis tempestas repente exorta disjecit, aliquas scopulis qui ibi sunt frequentes allisit, & plures in Daniam usque abegit.

Sigismundus Rex Calmariam appulit.

Stocholmia pro Rege Sigismundo occupatur.

Calmariam autem Rex appulsus: statim inde Samuëlem Łaski ad occupandam Stocholmiam dimisit: & opportune accidit quod inde Carolus praesidium ad castra sua augenda & munienda avocaverat, unde Lascius nemine resistente Arcem & Civitatem illam in potestatem Regis recepit. Rex ipse eum sequuturus, Calmaria profectus Stekenbergam ad sororem deflexit, quo & Carolus cum exercitu properans, à Legatis Electoris Saxoniae & Brandeburgici ac Ducum Pomeraniae, qui pacem inter illos Principes tractaturi advenerant, requisitus ut arma deponeret, ac cum Rege amice transigeret, ita se facturum respondit, si Rex quoque suas copias dimitteret & securitati suae suorumque colligatorum caveret. Sed Rex Legatis ad eum commean-

meantibus respondit, frustra id à se requiri, cum nullum exercitum duceret, præter Aulicum suum Comitatum, & Prætorias paucas cohortes pro custodia corporis & pro dignitate Regiæ suæ conditionis servanda: Neque venerit ut subditos suos debellaret, sed ut cum eis consiliis collatis, juxta leges patrias statum publicum componeret: unde non esse quid illi suæ incolumitati magis caveri flagitarent. A.C. 1598.

Nec ullo alio Legatorum illorum tractatu admisso, Carolus iter versus Stechenbergam cœptum continuavit. Ibi vero cum invenisset Regios paratiores quam speratat, eosque ad pugnam ferri priusquam ex iniquiori loco manipulos suos educere, aciemque explicare potuisset, se nonnisi concordiam quærere simulavit; & Rex id de eo sibi à Consiliariis suis Sueticis persuaderi adeo permisit, quod mox turmas suas ad certamen effusas fecerit revocari, ac Bekessium jam conflictum cum evidenti victoriæ spe inchoantem, usque & verbis (hastæ infixum hostile in velitando præcisum caput afferenti indignatus dixit, necdum omnes Suecos concidisti) asperioribus cohibuerit. Sed Carolus elapsus ex illis angustiis animum non mutavit, & conversus ad maritima Regios, mox à classe & commeatu ea conducto (Consiliarii Sueci Regi hoc præcavere debuerant) exclusit. Cumque Rex inde itinere terrestri conquisitis rusticanis equis Stocholmiam pergeret, ille contractis interim ex Arcibus suis majoribus copiis, ac Regiis Suecis minis, promissisque sibi devinctis, prope Linocopiam ad Stange pontem occurrit acie instructa loco opportuniore, & nec facta mentione tractatus pacis quem paulo ante Linocopiæ institui (ut falleret, & Regem incautum teneret) petierat, eoque Rex Maximilianum Przerambski cum aliquot Consiliariis Suecis miserat, conata Regios infesta signa promovit: ratus se posse eorum paucitatem multitudine sua facile opprimere, maxime quod nulla tormenta exiguumque apparatum bellicum haberent. Fortius tamen ipsis prælium excipientibus, cruenta (Polonis magis, qui cum essent numero longe inferiores; insuper à Suecis Regiis deserti pæne succubuerant) cæde edita, receptui utrinque cani fuit jussum: postea vero Rex cum Carolo seorsum soli in campo inter medias acies invicem collocuti, in eo convenerunt, quòd Rex ipsi ejusque asseclis omnium præteritorum Amnestiam promisit, & quod Comitia Stocholmiæ intra quatuor menses celebraret, in quibus omnes controversiæ mutuo intercedentes cognoscerentur ac componerentur, & rationes status publici ambiguæ ex præscripto legum Sueticarum definirentur. Sed pactis istis per Delegatos utrinque ad hoc designatos Linocopiæ stabilitis, cum Carolus ad propria divertisset, difficilior deliberatio obvenit Sigismundo Regi, Stocholmiamne uti destinarat pergeret, an aliquo alio tutiori consilio, tam ancipiti rerum suarum in Suecia statui mederetur. Res enim plena manifesti periculi videbatur, si Stocholmiam iret, & in Suecia hæreret, cum tam infirmo militari præsidio, quod etiam proxima pugna Linocopiensi multum imminutum, nec augeri nec suppleri poterat in tam arcto & hyemi proximo tempore, ac non nisi ex Provinciis transmarinis esset conducendum. Suetici enim veriti Carolum, palam servitium Regis subterfugiebant, & ab illis qui pauci eum sequebantur nulla fidelis opera expectari poterat, cum in Linocopiensi quoque prælio pugnare noluerint, & Finones equites, uti condictum fuit, & in quibus Rex potissimam spem reposuerat, ac propterea ex Polonia nullum Equitatum adduxerat, Caroli minis territi, promissisque

Sigismundi Regis pugna cum Carolo apud Linocopiam.

Sigismundi Regis colloquium cum Carolo Sudermano.

Sigismundo Regi consilia de abeundo ex Suecia.

 cor-

A.C. 1598. corrupti ad Regem non advenerant. Apparatus etiam bellicus nullus pæne aderat, nec poterat conquiri in Suecia, & hyemis imminentis frigoribus ac tempestatibus navigatio intercludenda erat, priusquam Dantisca adveherentur. Contra autem Carolus omni instrumento bellico terra marique necessario, & cumprimis militum copia abundabat, & in dies majorem exercitum congregabat, ut vel inde appareret eum non concordiam promissam, sed aleam belli extremam experiendam meditari. Immo non inani rumore Rex præmonebatur, quod ille omnia compararet ad intercipiendos ex Suecia transitus, quò Regem constrictum in suam potestatem redigeret, & à vincto quicquid vellet extorqueret. Tanto magis autem urgebant discessum ex Suecia Sueci qui cum Rege erant, & quorum consiliis Rex in rebus Sueticis nitebatur, quod inter primas pacis conditiones, eos sibi obsides dari Carolus deposcebat: & qualiscunque compositio inter istos Principes conclusa fuisset, illorum Capitum periculo constare debebat. Tamen quantumvis lubrico vestigio tenendum ibi fixum pedem fortiores suadebant, & præmunito ad omnem casum uno opportuno maritimo loco, (quod fieri poterat) expectandum, quo tandem erumperent Caroli consilia, & num penitùs Ordines Sueciæ Regem desererent: Semel enim, & quidem post ancipitem pugnam specie fugæ relicta Suecia, difficile futurum revocari eo gradum certa conjectura demonstrabatur: Nempe cum ambigi nôn poterat, ut vere postea evenit, discessum talem Carolo apud populum argumento fortissimo futurum criminationum, quas ipse de Rege jactare solebat. Et quidem arte illi Sudercopiensibus & Abrogensibus decretis præposuerat articulum de Augustana hæresi sola in Suecia conservanda, Catholica Romana Religione exclusa, licet in consequentibus articulis usurpatæ Regiæ potestatis fraudes occultaret: illoque solo eousque Regem traducendo, populi animos ab eo alienare nitebatur, quod dictis scriptisque divulgabat eum Sudercopiensia & Abrogensia consulta irrita habere, ut hæresim Lutheranam seu Augustanam ex Suecia eliminaret, ac Catholicæ Religionis usum instauraret. Vnde & discessum Regis eodem sensu apud populum interpretaturum eum fuisse satis constabat. Immo multo acerbiores suspiciones & odia in Regem tunc concitaturus videbatur, sumpta occasione ex conflictu nuper commisso, in quo diceret ipsum ob paucitatem suarum copiarum prævalere non potuisse, & in Poloniam abiisse ad comparandum majores, quibus potentior factus, libertates Suecorum opprimeret. Illud quoque ex abitu Regis successurum prævidebant sagaciores, quod pauci in Suecia, qui pro Rege adhuc stabant, desperato ab eo absente patrocinio, Carolo conjungerentur, & reliqui qui in suspicionem propensioris in Regem studii apud eum inciderant, indignationem ipsius non evitarent, & quasi à volente Rege ejus crudelitati proderentur. Hæcque & his similia suggerebant, qui salubriori consilio ex Suecia tunc Regi non discedendum opinabantur. Sed vicit prior sententia Sueticorum consiliariorum, plus sibi quam causæ Regis metuentium, & converso Rex gressu, Stekenbergam rediit, ac inde abducta sorore Calmariam adveniens, relicto ibi in præsidio Venceslao Bekes & Ioanne Sparte, ipse cum sorore ad finem Octobris Dantiscum trajecit. Et neque hic finis errorum, majoresque prioribus cumulati sunt: nam cum præsidio Calmariæ relicto non annona solum, sed & pulvis nitratus, & plura ad defensionem necessaria deessent, & ma-

Carolus Suderm. criminatur Sigismundum Regem apud populum.

Sigismundus Rex ex Suecia discedit.

Calmariæ relinquit præsidium suum Sigismundus Rex.

A.C. 1598.

& maturius Dantiscæ prævideri debuissent, illa cura ab omnibus fuit neglecta. Expeditæ quidem fuerunt serò aliquæ naves cum commeatu Dantisca, sed tardius appulsæ, cum jam Carolus omnes aditus obsedisset, Calmatiam non penetrarunt, & obsessi sex mensium oppugnatione continua, & omnium necessariorum extrema penuria fatigati, omnibus, etiam vilioribus esculentis, usque & coriis emollitis in cibum absumptis, arbitrio victoris sese dedere sunt compulsi. Ex quibus quadraginta octo nobiles Sueci, qui eò confugerant Regi fideliores, unà cum Præfecto suo Ioanne Sparre, & Christophero ac Laurentio Andreæ, securi fuerunt statim percussi; præsidiari Poloni & Germani liberi dimissi: Venceslaus Bekes cum cautione quod aliquos Suecos cum Rege abductos dimitti procuraret, ex detentione post aliquot menses fuit relaxatus. Et ita tota Suecia in potestatem Caroli concessit: & cum sola Filandia, & Estonia restaret adhuc libera, hanc etiam Rege Sigismundo auxiliis sublevare negligente, (magis præcavebat ne Revaliam cum Estonia sibi ex pactis retinerent Poloni, si eorum præsidio fuisset munita) armis sub potestatem suam ille subjecit in anno proximo, ut tunc attingemus si occasio tulerit.

Calmariam ad deditionem cogit Carolus Suderm.

Carolus Suderm. sævit in Suecos addictos Sigismundo Regi.

Bekesius Calmaria dimittitur.

Meliori fortuna usa est hoc anno Gallia, inchoati enim ibi tractatus de pace cum Hispanis arbitro Legato Summi Pontificis Alexandro Cardinali Florentino, & Bonaventura Generali Ordinis Franciscanorum, secunda mensis Maii hujus anni feliciter coaluerunt Vervini in Veromanduis Picardiæ confiniis, & initio mensis Iunii Parisiis ac Bruxellis fuerunt publicati, comprehensi triginta quinque articulis, ut extant typis divulgati. Quorum præcipui sunt: *Quod conditiones pacis inter Henricum II Galliæ, & Philippum II Hispaniæ Regem Cameraci Anno 1559, initæ in omnibus eorum punctis inviolate servari deberent, præter ea quæ mutarentur præsentibus pactis. Galliæ Rex Hispano Comitatum Carolesii, & alia loca quæ interceperat restitueret: Hispanus etiam Gallo adempta, nempe Caletum, Ardeam, Dorlantium, Capellam, Castelletum montem Hullinum & Blavetum in Britania Gallica mense proximo Iulio redderet: Iura quæ alter Rex, seu Isabella Regis Hispaniæ ex Valesia filia, in alterius Regnis se habere prætenderet, & quibus expressè non renuntiavit, non armis, sed amica tractatione quisque repeteret. Pax eadem serviret Belgio licet hoc cederet Isabellæ seu alicui alteri. Commercia libera essent, & privilegia ab antiquo confessa incolis Regnorum eorum Provinciarumque utrinque. Amici cujusque Regis nominati, eadem pace continerentur. Sabaudus reddita Regi Galliæ Civitate Berrii eadem pace comprehenderetur, neutrarum partium esset, & reliquæ ejus controversiæ Romani Pontificis arbitrio intra unum annum definirentur.*

Pax inter Hispanos & Gallos stabilitur.

Sabaudiæ Dux comprehenditur pace Hispani cum Gallo.

Quæ pax summa lætitia populorum Galliæ & Belgii, & concordi totius Christianitatis congratulatione fuit excepta, & tanto facilius conclusa, quod Rex Hispanus senio gravi & valetudine afflicta oppressus, tantas bellorum curas, pertæsus laborum, ægre sustineret, & filio vix dum annis & imperio tanto maturo tranquilliorem rerum statum relinquendum cuperet: Vnde & alia cura se filiumque suum ut liberaret, sub idem tempus matrimonium filiæ suæ Isabellæ Claræ Eugeniæ cum Archiduce Al-

A.C. 1598. berto confirmarat. Dumque pax illa instauratur in Gallia, simul Belgium personabat lætis hymenæis connubii istius, cujus pacta dotalia stabilita, tredecim articulis fuerunt comprehensa, istisque præcipue.

Alberti Archiducis connubii cum Isabella conditiones.

Quod nomine dotis omnes Provincias Belgicas ac Comitatum Burgundiæ & Carolesiæ Isabella nupta Alberto Archiduci (prævia super impedimento consanguinitatis dispensatione Summi Pontificis) haberet, & matrimonio ex aliqua causa impedito, dotis hæc constitutio irrita esset. Quod nati ex isto matrimonio majores minoribus, masculi fœminis præferri, & ita in istis ditionibus jure hæreditario succedere deberent. Quod si fuerit sterile hoc matrimonium, donatio hæc dotis causa, omnem vim amitteret, & talis hæreditas ad Regem Hispaniæ ex Philippo II descendentem rediret, functis vita eisdem conjugibus. Quod illæ Provinciæ nunquam distrahi possent, vel aliqua ex eis donari, transferri sine consensu Regis Hispani. Quod procreandi ex isto matrimonio eorumque liberi, uxores & maritos accipere non possent sine consensu Regis Hispani, & Catholicam Romanam Fidem profiteri tenerentur. Quod iidem sponsi & eorum successores, non possint permittere subditos suos navigare in Indias tam Orientales, quam Occidentales ulla causa prætexta, & contrarium audentes pœna capitis punire deberent, & si contra facerent, exciderent ab ista donatione.

Belgii hæreditarium jus in Isabellam transfertur.

Omne autem jus directi & hæreditarii dominatus earundem Provinciarum, in Isabellam illa donatione fuit transfusum instrumento publico manu Regis senis subscripto sub Actu Madriti Castulonum 6 Maii 1598, & alio instrumento publico ejus filii Philippi, qui eandem donationem approbavit. Istis demum syngraphis fuit conjuncta publico simili scripto concepta stipulatio ipsius sponsæ, qua donationem illam ratam habuit, eamque in omnibus ejus punctis ac conditionibus se observaturam obligavit: ac aliud instrumentum mandari, quo eadem sponsa commisit Alberto Archiduci futuro suo Marito, ut ejus nomine possessionem dictarum Provinciarum adiret, easque teneret ac administraret. Nec est quod omnia de istis singularius recenseamus, cum non completis quadraginta annis evanuerint conjugum sterilitate, vel solius sponsæ, quæ nupsit quadragenaria effœta.

Albertus Archidux jusjurandum recipit à Belgis.

Acceptis autem istis instrumentis sponsaliorum Archidux Albertus, Comitia Belgis Bruxellis indixit, & in eis publicatis illis pactionibus, earumque prototypo (hoc pertinacius requirebant Belgæ) Ordinibus Belgii exhibito, Sacramentum fidelitatis ab eis recepit, & ipse vicissim de conservandis eorum privilegiis juravit. Crebebant Hispani quod ostentata hujusmodi Provinciarum illarum ab Hispanis separatione, omnis discordiarum suspicionumque ansa, quæ ante Hollandos ab obsequio possessoris Flandriæ alienaverat, in futurum tolleretur,

Hollandi invitantur ad unionem Belgii.

Belgii hæreditas Isabella data ad speciem.

& Hollandos ad officium pristinum revocaret; ac datæ fuerunt literæ ad ipsos & ad Mauritium Principem tali argumento; ut se ad morem veterem cum reliquis Flandriæ Provinciis componerent, & ad pacem quam jam nihil impedire videretur, studia sua applicarent. Sed nihil fuit responsum ad illam quæstionem, subolverat enim Hollandis ista ad speciem componi, & inanem illam Catastrophen parum duraturam, moxque in pristinum statum reditura omnia, (sterilitate sponsorum ab Hispanis bene ante præ-

cognita) ac Hispanos ibi summum rerum arbitrium retenturos fuisse; vel quod libertatem tanto sanguine ac labore partam, servitute quantumvis speciosa commutare detrectarent. Peracta autem illa translati in Isabellam Principatus solennitate, Archidux festinavit transire in Hispaniam, sponsam illi Regi juveni Margaretam filiam Archiducis Caroli eo deducturus & propriam accepturus. Et discedens in loco suo Gubernatorem Belgii substituit Andream Cardinalem ab Austria Episcopum Constantiensem, (is fuit filius Archiducis Ferdinandi Tirolensis ex Philippina Velseriana secundò genitus) ac ei adjunxit Franciscum Mendoza Admiralium Aragoniæ qui bellicas functiones obiret. Per Germaniam transiens, ad Imperatorem Rudolphum divertit, eoque salutato post aliquot dierum in Aula ipsius moram, sponsam Margaretam Græcii adiit, eamque una cum matre Caroli Archiducis vidua Maria Vilhelmi Ducis Bavariæ sorore secum duxit, stipatus Comitatu lectissimorum ex omni gente Ducum, Principum, Nobilium virorum, non tantum numeroso, sed etiam adeò splendido, ut nihil magnificentius, nihil illustrius ea profectione in Italia, & qua iter erat à multis sæculis comparuerit. Ac augebant eam pompam Legationes magnificæ Rempublicarum, Principum, Civitatum Italiæ, & Regni Neapolis fausta & felicia utrisque nuptiis acclamantium: præsertim Venetæ Reipublicæ, cujus purpurati in omnibus locis illi Reipublicæ subjectis, sumtuosissimo apparatu tantos hospites excipiebant. Invida tamen ac inconstans rerum humanarum sors, effusa illa omnium populorum in hilaritatem studia turbavit morte Philippi II Hispaniarum Regis, in ipso sponsorum in Italiam ingressu nunciata. Abiit Escuriali die decima-tertia Septembris hujus anni, curis ac annis prope duobus supra septuaginta gravatus, & magis molestiis morbi vehementioris ac diuturni, totum enim ejus corpus ulceribus, & acriorum humorum fluxionibus contabuerat.

A.C. 1598.

Albertus Archidux in Hispaniam abit ad suam sponsam.

Andreas Cardinalis Belgium administrat.

Margareta sponsa Regis Hispaniæ ducitur in Hispaniam.

Veneti transeuntes sponsos in suis terris excipiunt.

Philippus II Hispaniæ Rex moritur.

Aliqui dicunt fuisse Phtiriasim, seu Herodianum. Cum extremam vitæ suæ periodum imminere videret, salutari se viatico Eucharistiæ sacræ muniri fecit, & accersito filio Philippo & Isabella filia, corpusculum suum miserabiliter putidum nudans ait: en mox futurum, immo jam factum cadaver, nullus amplius locus est humanæ spei: omnibus horrido illius aspectu in lachrymas commotis, & mox libellum quo administrandi Imperii arcana instructio continebatur Philippo filio, Isabellæ verò annulum, quem à matre ejus Isabella Valesia Galla habuerat chariorem tradidit, additis monitis, ut in fide Catholica perseverarent: Filio demum sororem commendabat, & ut paci ac tranquillitati populorum studeret, hortabatur. Solvi etiam omnes in carceribus detentos & damnatos jussit, & deficientibus viribus in aurora exspiravit. Sponsi tamen isti accepto de illa morte nuntio, assumpta tantum veste lugubri, iter suum & festa genialia continuebant: Ac transgressi Venetorum terras, à Mantuano Duce Vincentio Gonzaga in ejus ditione excepti, Pado secundo Ferrariam pervenerunt 12 mensis Novembris.

Ferrariam venit Albertus Archidux cum sponsa Regis.

Ferrariæ vero sub illud tempus aderat Clemens Papa VIII nam ut diximus superius, Alphonso Estense Duce Ferrariæ Anno proximo vita functo, cum Principatus ille ad Ecclesiam Romanam rediisset, & nihilominus Cæsar Estensis in illo invito Pontifice succedere conaretur, armis quisque jus suum vindicandum proposuerat. Nec deerant qui Estensi

A.C. 1598.

Eſtenſis jus pro ſucceſſione Ferrariæ non injuſtum.

Clemens VIII exercitum mittit pro recuperanda Ferraria.

Clemens VIII Papa Ferrariam recuperat.

conſiliis & auxiliis faverent, præſertim Veneti, qui limitibus ſuis Pontificium Dominatum, conjungi haud æquis animis ferebant: & non pauci cauſam ipſius non injuſtam arbitrabantur: jam enim Rudolphus Imperator eum habilem feudo Imperiali declaraverat, & menſe Ianuario proximo ipſi ſuper ſucceſſione in Regio Lepidi ac Mutina Iuris Imperialis diploma dederat. Verum Pontifex celeritate uſus, priuſquam ille conſilia ſua expedire & auxilia conquirere potuiſſet, excommunicatione contra ipſum & contra auxilia ipſi ferentes denunciata, exercitum viginti millium armatorum conſcripſit, & cum eo Petrum Cardinalem Aldobrandinum ac petitiores belli Duces ſumma feſtinatione ad oppugnandam Ferrariam miſit. Eſtenſis itaque ad reſiſtendum necdum ſatis inſtructus, amica compoſitione illam controverſiam dirimi permiſit, & inſtituto mutorum utrinque delegatorum colloquio, in eos res ſtetit, quod Ferraria cum ſuo territorio Pontifici cederet, Pontifex autem certam pecuniæ ſummam Eſtenſi ſolveret pro impenſis in munitiones illius Civitatis factis, & tormenta bellica ac armaturam meliorem in ejus uſum abduci permitteret: Fratrem ipſius germanum Eſtenſem Cardinalem crearet. Ac talibus conditionibus, tam gravi negotio, quod videbatur totam Italiam difcili bello involuturum ſopito, Pontifex ut poſſeſſionem illius ditionis ſibi firmaret, ejuſque gubernationis normam inſtitueret, ac cum Eſtenſi reliqua dubia definiret, Ferrariam ipſemet Roma venerat. Interim autem matrimoniorum illorum tractatibus matureſcentibus, rogatus ut ſponſis tantis benediceret, in loco illo tranſeuntibus ex Germania commodo tota illa æſtate ſubſtitit venientes opperiendo, Romæ relicto Cardinali Aragonio cum poteſtate Legati, qui ſub tempus ſuæ abſentiæ eam Vrbem gubernaret; tum præſens Romæ adoleſcens annorum decemnovem prima mea ſtudia tractavi.

Clemens VIII Papa Ferrariæ excepit Albertum Archiducem & ſponſam Hiſpaniæ Regis.

Philippo III Hiſpaniæ Regi matrimonio jungitur Margareta Auſtriaca.

Alberto Archiduci copulatur Iſabella Hiſpana.

Ferrariæ nuptialis pompæ ſplendor.

'Itaque die tredecima menſis Novembris advenientibus ſponſis, Pontifex obviam miſit ad ripam fluminis Padi illam Civitatem prope alluentis præcipuos Cardinales, ac inſigniores quoſque Nobiles, qui ad continentem è navi egredientes tantos hoſpites exceperunt, & Ferrariam introduxerunt: Et inſequenti die dato quieti ac colloquio privato Archiducis Alberti cum Pontifice, die 15 Novembris, qui fuit Dominicus, in templo primario ejus loci poſt Pontificale Sacrificium, ipſemet Pontifex primum matrimonio conjunxit ritu Eccleſiæ ſolenni Margaretam Archiducem Auſtriæ præſentem cum Philippo III Hiſpaniarum Rege, cujus Paranymphus Albertus Archidux fidem interponebat pro ſervandis obligationibus connubialibus: & mox illo actu completo, eundem Albertum Archiducem mutata perſona ſubintrantem cum Iſabella Clara Eugenia Hiſpaniarum Principe, agente pronubam Duce de Seſſa ejus ſtipulatore, copulavit. Continuabaturque nuptialis ille triumphus per tres dies epularum, ſpectaculorum, ludorum feſtivitate. Quorum omnium magnificentiam, ſumptuoſiſſimorum apparatuum varietatem, ſplendorem, immenſam opum profuſionem, alii deſcripſerunt: nobis qui ſimplicem principalis rei geſtæ narrationem teximus, ſuffecerit adnotaſſe, quod cum ſummo Pontifice quicunque in Italia & in Eccleſiaſtica ditione, dignitate, natalium titulis, divitiis excellunt: Cum ſponſis vero qui in Hiſpania, Germania, Belgio, & potiori Italiæ parte ſublimia honorum faſtigia tenent, ſeu generis divitiarumque magnitudine cæteris præeminent, eò con-

eò confluxerant, & collatæ in ſimul Italiæ, Hiſpaniæ, Germaniæ opulentiæ, ſingulæ pro gloria gentis & nominis ſui certarunt. Triduo vero in tantis lætitiæ tripudiis tranſacto, ſponſi Mantuam, indeque Mediolanum conceſſerant, ubique Regio cultu excepti, & Mediolani commorati, cum primum hyeme decedente tempus navigationi maritimæ commodius rediit, Genuam, ac inde in Hiſpaniam abierunt. At Pontifex Ferraria Bononiam, ac principio Decembris ovantis & triumphantis in morem de recuperata Ferraria, Romam rediit.

A.C. 1598.

Clemens VIII. Papa Ferraria Romam redit.

Nec multo poſt reditum ipſius nocte Vigiliam die Natalis Chriſti præcedente prodigioſe Tyberis ex alveo ſuo ultra modum effuſus, Romam inundavit, ac in undis natantem triduo toto tenuit, dejectis pluribus ædificiis, & ponte (Sixti denominato) cujus moles ſecto lapide & ingentibus fornicibus valide compaginata, miraculo dignum quomodo aquis non adeo rapide (ſub noſtro Septemtrione ingenti glaciei pondere impelleretur) labentibus reſiſtere non valuerit.

Tyberis inundatio prodigioſa.

Memini, quod omnibus præteritis etiam Auguſti Cæſaris tempore diluviis viſis hoc comparatum, longe majus fuerit judicatum. Sub id tempus in ſignum lætitiæ ex victoria Ferrarienſi Pontifex creaverat Cardinales undecim, inſignes omnes viros, quorum præcipui erant, Robertus Bellarminus, Franciſcus Dietrichſtein Ferrariæ Pontifici à ſponſis commendatus, Camillus Burgeſius, poſtea factus Papa Paulus V. denominatus.

Clemens VIII. Papa creat Cardinales.

Sic autem finitum Romæ iſtum annum, contexere debemus cum rebus Germanicis, quas ſeorſum huic loco, ne alienas interrumperent, reſervavimus.

Ac initio hujus anni Tranſilvaniæ Princeps Sigiſmundus Batori tandem expugnari ſe paſſus pro cedenda Imperatori Tranſilvania, ejus poſſeſſionem in nomen Imperatoris iniri permiſit, renitentibus Tranſilvaniæ Ordinibus, qui liberiores ſe eſſe aiebant, quam ut inſcii, nec aſſentientes, unius Principis arbitrio, alteri Domino tradi poſſent. Tanto magis reclamabant Batorii, quorum præjudicio jus familiæ Batoreæ in Tranſilvania quæſitum Sigiſmundus alienare tentaret. In tam inopinato tamen caſu cum vires non haberent, quibus cauſam ſuam propugnarent, querelas ſolas tunc oppoſuerunt Imperatoris Legatis Epiſcopo Vaccienſi, Comiti Nadaſti, & D. Petzio ſolennitatem receptæ poſſeſſionis illius Provinciæ pro Imperatore peragentibus. Hocque peracto ipſe Sigiſmundus Batori relegata uxore ſua Auſtriaca ſterili, Ratiboriam & Opoliam in Sileſia ſibi ab Imperatore conceſſam ſeceſſerat, quietam (ut præferebat) vitam acturus. Sed mox viliorem eſſe quam ſperaverat illam remunerationem ab Imperatore ſibi commutatam recognoſcens, errorem ſuum ut corrigeret, mutato habitu in Poloniam ad affinem ſuum Ioannem Zamoyſcium Cancellarium divertit, ibique animo confirmato, in Tranſilvaniam rediit priuſquam Maximilianus Archidux, quem Principem illius Provinciæ Imperator deſignaverat, cum exercitu eo intraſſet: & Clauſburgi coram convocatis Ordinibus Tranſilvaniæ pactionis ſuæ cum Imperatore, & ejus abjectæ, redituſque ſui in patriam ſerie expoſita, jusjurandum fidelitatis iterum ab eis omnibus accepit, præterquam à Varadinenſibus, quibus jam non erat liberum mutare propoſitum, excubante ibi pro Imperatore cum præſidio valido Melchiore Redero. Maximilianus

Tranſilvaniæ poſſeſſio in nomen Rudolphi Imperatoris accipitur contradicentibus Batoreis.

Batoreus Sigiſmundus relegat uxorem ſuam & Opoliam recedit.

Batoreus Sigiſmundus pœnitet quod dimiſerit Tranſilvaniam.

Batoreus Sigiſmundus Tranſilvaniam repetit.

A. C. 1598. nus autem audito illo retrogrado rerum statu, & literis Sigismundi acceptis, quibus reditum suum excusabat, & de retinenda sibi Transilvania obtestabatur, substitit quidem Cassoviæ, sed in annis subsequentibus varia fortunæ vicissitudine, & sanguinis Christiani immani profusione pro illo Principatu Austriaci decertarunt, nunquam tamen eum retinere potuerunt, ut suo loco apparebit.

Comitia Imperatoris Ratisbonæ.

Eodem principio anni, Comitia Ordinum Germaniæ Ratisbonæ celebrabantur, præsidente in eis loco Imperatoris Archiduce Matthia, qui urgebat ut nonaginta mensium collectæ intra triennium pro bello Vngarico solverentur, nisi mallent Ordines militem, nempe quindecim millia peditum, & quinque millia equitum cum tormentis & apparatu bellico sumptu ad hoc subministrato continuo in eo bello tenere: & tandem sexaginta menses fuerunt concessi: Vnus autem mensis dicitur constare septuaginta millibus florenorum communium in Germania, juxta veterem Imperii calculum.

Germani contribuunt pro bello Turcico.

Iaurinum intercipiunt astu Cæsariani.

Et opportunè mense Aprili sub finem Comitiorum advenerat Nuntius de intercepta Raba seu Iaurino, industria Adolphi Suartzemberg Germanicarum, ac Nicolai Palphi Vngaricarum copiarum Præfectis. Isti enim composito admovendæ Petardæ portis illius Civitatis pro aperiendo in eam ingressu artificio, ac Comorrha secundo Danubio demissis prope Rabam selectiorum peditum aliquot cohortibus, instrumentoque bellico necessario, ipsimet subsequentes eum majori Comitatu, tertia ante auroram hora Vngaros aliquod linguam Turcicam callentes ad portam versus Albam Regalem patentem præmittunt, qui vigilibus annuntiato quod Buda venirent, ac commeatum, (quem jam Rabenses venturum expectabant) adducerent, usi adhoc noctis beneficio, ac prætexentes timorem à Christianis (ut dicebant) qui in proximo prædas agere nuntiabantur, petierunt demitti pontem, atque ingredi quam ocyssimè permitterentur. Credulis itaque vigilibus pontem demittentibus ingressi plures, ac una Vebecuthius Gallus Petardam applicuit ulteriori portæ, quam feliciter dejecit, & irruentes integræ peditum & equitum turmæ, magna festinatione mœnium omnia munitiora, & forum Civitatis occuparunt, ut Turcis consternatis vix adesset modus in unum convenire, & globo numerosiori hostem excipere. Majori tamen ferocia quam consilio quinque horis continuis cum Cæsarianis decertarunt, & non parvam stragem in eis ediderunt, & demum in arcem compulsi, cum ibi quoque acerrime pugnassent, defessi majorem ingruentem oppugnatorum vim sustinere se posse desperantes, in quoddam propugnaculum, in quo pulveris nitrati magna vis asservabatur, confugerunt. Cumque ad eos conficiendos Cæsariani plusquam trecenti accurtissent, ipsi ignem nitrato pulveri injecerunt, ac ita horrendo flammarum impetu, tota mole illius structuræ concussa, propugnatores una cum oppugnatoribus universi interierunt. Pacato armorum tumultu, in quo Turci omnes fere perire quam sese dedere maluerunt, Civitas illa rediit in potestatem Imperatoris à triennio à Turcis capta.

Turcarum obstinatio.

Tottim & plura loca Vngariæ Cæsariani recipiunt.

Reliquo etiam tempore æstatis istius anni, non iniqua usi sunt fortuna Cæsariani contra Turcas; nam mense Iunio Tottim expugnarunt, & Palottam, Gestem, ac vicina minoris nominis Castella deditione ceperunt. Zernicium quoque Oppidum cæso præsidio, quòd cum suo Bego egres-

A.C.1598.

go egressum aperto prælio se commiserat occuparunt. Et cum Machomet Bassa Turcicarum copiarum Dux cum centum millibus pugnatorum Varadinum obsedisset, illud quoque strenue fuit defensum, & Machomet post longos oppugnationis labores retrocedere re infecta est compulsus, solertia maxime Melchioris Rederi; qui illam Civitatem repetente Transilvaniam Sigismundo Batoreo pro Imperatore retinuerat. Vacciam tamen, & Pestam frustra tentarunt, & non modicum damnum acceperunt apud Budam, ubi & Matthias Archidux supremus belli gubernator aderat: nempe imbribus continuis madente mense Octobre eam expeditionem susceperant, quo omnis operæ obsidionis, & machinarum usus impediebatur; Nec minor causa fuit deserendæ obsidionis Budanæ; quod Machomet Bassa Varadino quod interim obsidebat relicto Budam cum potenti exercitu festinabat, propter quod Cæsariani non expectato periculo, initio Novembris inde recedere maluerunt, & in hyberna concesserunt, satis superque eo anno præstitisse visi, Raba recuperata. Et priusquam hunc annum claudamus; Belgica adhuc revocanda videntur; quæ post discessum Alberti Archiducis in Hispaniam evenerunt. Administratores enim ibi substituti campum nacti, quo nomini suo gloriam compararent, omnes rei bene gerendæ modos quæsierunt. Et primo Andreas Cardinalis deductis ex vicinoribus præsidiis quatuor millibus militum, insidias ad inrercipiendam Bredam instruxerat, sed Bredani earum instiruto tempestivè deprehenso, illas copias proximè Bredam adductas profligarunt. Admiralius autem Aragoniæ militiarum Belgicarum Præfectus, aperto Marte rem aggrediens cum numeroso exercitu, maxime ex iis militibus qui ex Gallia pace conclusa revocati fuerant, Mosam apud Trajectum & ad Ruremundam trajecit, & versus Cliviam ac Geldriam contendit, Clivensisque Principis, Archiepiscopi Coloniensis, tum & Comitis Ebersteinii ditiones, quantumvis isti omnes amici Hispani essent, invasit; ac plurima eorum loca vi occupavit, excitatisque ibi novis munitionibus & præsidiis dispositis, pro usu suo firmavit; Comitem Ebersteinium in ejus oppido Bruck obsessum, cum ad deditionem coegisset incolumitate ipsi & suis promissa, contra fidem datam pluribus ex ejus militibus post deditionem cæsis, ipsum quoque post detentionem duorum dierum misere trucidari permisit, & oppida viciniora Holte & Diuxlag diripuit. Inde progrediens ad Rheni ripam oppidum Rinberck Coloniensis Archiepiscopi, quod jam ante ab Hispanis occupatum Hollandi morante in Gallia Alberto Archiduce in suam potestatem asseruerant, & præsidio proprio munitum eousque tenebant, oppugnavit. Et initio quidem obsessi satis animi ad resistendum præferebant, sed cum fortuito à tormenti jaculo ignis delatis in locum ubi repositus fuerat pulvis nitratus, incendium ingens excitasset, quo præcipua turris concidit, & vicinam partem muri in ruinam traxit, ut facilis esset intro ingressus oppugnatoribus, pacti incolumitatem sibi, & impedimentorum abducendorum libertatem deditionem fecerunt. Atque ab eo oppido Hollandis ejectis navigatio quoque ea parte Rheni fuit interclusa. Celerius autem quam putarat Rimbercha acquisita, Admiralius ad Cliviæ Metropolim Vesaliam conversus, etiam ipsam, amicam licet, quinquaginta millibus talerorum, & magni pretii commeatu mulctavit, & infra Vesaliam, oppidis Burick, Rees, Emericæ

Varadinum Turca obsident irrito conatu.

Budam Cæsariani irrito eventu oppugnant.

Breda insidiatores funduntur.

Admiralius Aragoniæ in Cliviam & Colon. ducit.

Admiralius Aragoniæ vicinis amicis multa damna dat & adimit.

Ebersteinius Comes contra fidem datam ab Hispanis necatur.

Rinbercham Hispani capiunt.

Vesalia cogitur ad dandum Hispanis commeatum.

A.C.1598.

Hispani infra Vesaliam præsidia disponunt.

Mauritius Auranius Hispanos à Duisberga pellit.

Hispani in ditionibus vicinorum amicorum hiberna sumunt.

Germaniæ Principes commoventur contra Hispanos.

Germaniæ Principes conqueruntur apud Imperatorem contra Hispanos.

ricæ præsidio imposuit: Dotechomium obsidione ad deditionem coëgit. Et demum tantis ejus progressibus excitati Hollandi, cum jam inde facilis illi ad vicina ipsorum oppida pateret aditus, Duisbergam (sive Drusoburgum à Druso conditum) oppugnanti copias suas cum Mauritio Duce opposuerunt, qui ab altera Rheni parte Castris se continens, satis habuit Hispanos ab ea oppugnatione recedere coëgisse; nec ad manus fuit ventum, sed ingruente hyeme in hiberna utrinque sunt digressi. Et Mauritius quidem cum suis in proprio solo se continuit: Sed Hispanus per omnem circum oram diversorum Principum Imperii, eorumque amicorum, militi suo stationes distribuit, alimentaque ab incolis eorum locorum extorquenda permisit. Quod vehementer commoverat viciniores quoque Germaniæ Principes, ac Moguntinus Elector indixerat Conventum Baccheraci Saxoniæ inferioris Ordinibus, in quo consultabatur, quomodo tali Hispanorum licentiæ, qui Imperii fines temerè invaderent obviaretur. Vnde missa fuit ad Imperatorem eo nomine ab illo Conventu Legatio. Et cum nihilominus hujusmodi querelæ negligerentur, ac grassari non desisteret miles Hispanus, hibernaque continuaret in illis Germaniæ partibus, in apertum bellum eruperunt anno subsequenti, & etiam subsidia pro bello Vngarico indicta retardarunt.

Annus

Annus Christi, 1599.

ANni autem proximi Millesimi, Quingentesimi, Nonagesimi Noni, initia consignarunt ludi festivi, quos continue Mediolanum præsentibus ibi toto hiberno tempore tantis sponsis profuso sumptu edebat, & quibus Genua eosdem Principes mense Februario eo advenientes excepit. Vtrobique enim tanquam pro vera gloria, fastu, & vana divitiarum ac ingeniosarum in exhibendis epulis & spectaculis inventionum jactatione certabatur. Inde autem solventes sponsi decima octava Februarii littora maris Gallici attigerunt, & ubique humanius habiti, sub finem Martii portum primum Hispaniæ littoris Valentiani Vineros seu Bimaros tenuerunt. Post paucos vero dies quieti datos Morviedam profecti, ibique sacris Paschæ diebus celebratis, ad decimam octavam Aprilis Valentiam, ubi Rex juvenis eorum adventum præstolabatur, pervenerunt, ibidemque postridie utrumque par sponsorum repetita consensus per procuratores nomine absentium Ferrariæ præstiti declaratione, & confirmatione, in præsentia Cardinalis Siviliæ, & Nuntii Apostolici, nuptiali lætitiæ, & conviviis integrum octiduum insumpserunt. Sed externi qui cum Regina & Reginæ matre ex Germania venerant, non adeo laudarunt (ut plures ex eis referentes audivi) rerum affluentiam, & tenacius ipsis subministrata fuisse itineris necessaria querebantur. Ac magis quod statim familiares Reginæ fuerunt exclusi à suis officiis, & redire jussi in Germaniam, etiam omnis chorus fœminarum, quem Nobiliotibus Heroinis frequentem Regina adduxerat. Et priusquam denuntiatum fuisset à Rege, ut Reginæ familiares officia sua quæ gerebant dimitterent, Hispani contumeliosius aliquos ab exercitatione illorum officiorum protrudebant, ipsi se in ea ingerentes, sibique non aliis ea deberi petulantius declamantes, Rege vel invito. Ipsa Archiducissa Reginæ mater proposuerat quiescere ibi tantisper, donec calores æstatis qui ibi sunt vehementiores, ac externis non adsuetis, præsertim viatoribus periculosiores, defervescerent. Demum tamen ad reditum se composuit unà cum Archiduce Alberto ac Isabella ejus conjuge in Belgium properantibus, Barcellonam à Rege & Regina comitata. Genuo autem digressi, ipsa Archiducissa Ticinum, ut inde inviseret sacram Ædem Lauretanam Beatæ Virginis Mariæ deflexit: At Albertus Archidux cum suo Comitatu per Mediolanum, ac inde per Helvetiam & Lotharingiam ad principium Septembris in Belgium pervenit, applaudentibus Belgis, qui eo conjugio ab Hispanica custodia se liberari sperabant. Sed frustra, nam indicto Conventu Bruxellis pro reddendo fidelitatis jurejurando præsenti jam Isabellæ earum Provinciarum hæreditariæ Dominæ, cum in illo Ordines opposuissent, ita se juratutos, si Privilegia sibi antiqua confirmarentur, peregrini à gubernatione Provinciarum, & à præsidiis munitionum removerentur, ac soli Belgæ ad hujusmodi munia adhiberentur, responsum tulerunt, diversam esse rationem temporum præsentium, à priscis, quibus illa Privilegia Belgis dabantur: alium nunc Belgii statum cerni, alios hostes, alia propugnacula impensis Regis Hispaniæ extructa & conservata, nec penitus Regem Hispaniæ hæreditati istarum Provinciarum, nisi in eventum quando procrearetur ex Isabella soboles renuntiasse. Atque ad tale responsum conticuere omnes, ac jurabant fidem & subjectionem novis Principibus de Civitate in Civitatem triumphali apparatu transeuntibus. Prius autem quam Albertus Archidux ex Hispaniis redüsset, variis in Belgio curis æstuavit Andreas Cardinalis ejus Vicarius, unà cum Admitalio Aragoniæ Francisco Mendoza. Et

Albertus Archidux cum Regina sponsa discedit Mediolano.

Valentia convenit Hispanus Rex venientem suam sponsam.

Hispaniæ Rex confirmat consensum suum matrimonialem.

Hispania Regina familiares externi, redire jussi in Germaniam.

Albertus Archidux cum Isabella sponsa redit ex Hispania.

Belgæ vetera privilegia sibi confirmari petunt.

Belgæ jurant fidem Alberto & Isabellæ.

A.C. 1599.

Antverpiæ Hispanorum præsidium tumultuatur ob non soluta stipendia.

primo quidem ob difficultatem æris cum stipendia militaria non solverentur, præsidiarii gravirer tumultuabantur, præsertim Antverpiæ ubi parum abfuit, quin vel Civitatem diripuerint, vel forte Civitatis incolæ necessitate adacti vim vi opposuissent. Sed Cardinalis eo celerius descendens, & conquisita in fidem propriam pecunia, stipendiis solutis, milites insolentiores exauthoravit, eamque tempestatem sedavit. Exceperat quoque istum Cardinalem ibidem Antverpiæ major solicitudo, cum eo venientes Legati Ptovincialium Conciliorum Vestphaliæ, & viciniorum Rheno Principum Germaniæ, acrius instatent pro abducendo ex eorum territoriis exercitu, & restituendis locis juris singulatium Principum ab Admiralio proximo autumno interceptis. Acerbiores enim querelæ propterea in toto Imperio excitabantur, & etiam ipsum Imperatorem commoverant, ut & Cardinalem & Admiralium severiotibus literis admonuerit, ne diutius in illis Imperii locis exercitum detinerent, occupataque quam primum dimittetent. Quinimmo Germaniæ illi Ordines ac Principes actis Mildeburgi Comitiis exercitum conscripserant, quo injurias sibi ab Hispanis illatas, vindicarent, & etiam talionem redderent eorum Provincias invadendo, commissa ea cura ac exercitus præfectura Comiti de Lippa, & Comiti ab Hollach.

Germaniæ Principum apud gubernatorem Belgii querelæ.

Germaniæ Principes contra Hispanos exercitum conscribunt.

Nec est omittenda occasio & causa, qua inducti Hispani illas regiones alienæ ditionis, infestis armis invaserant. Et hæc fuit: Quod cum Martinus Schenkius occupasset Bercham (seu Rinbercham) ditionis Coloniensis, Ernestus Bavarus Archiepiscopus Coloniensis imploravit Hispanorum auxilia ad eam recuperandam: & cum sub gubernatione Farnesii Carolus Mansfeldius eam ab Hollandis recuperasset, Hispani opportunitate loci delectati, ut quod ea parte Hollandos à Germaniæ commerciis & subsidiis inde petendis intercluderent, & navigatione Rheni privarent, eam fortiori præsidio munierunt, retinuetuntque; ac quantumvis Archiepiscopus Coloniensis ejus restitutionem in Hispania & Btuxellis urgeret, causati magnitudinem sumptuum in ejus recuperatione impensorum, in retinenda perstiterunt. Quin & vectigalia nova ibi instituerunt, & non tantum hostibus, sed & vicinis neutrarum partium navigationem Rheni & negotiationem in Belgio & Hollandia prohibuerunt. Mauritius itaque Alberto Archiduce Ambianensi expeditione in Gallia occupato, Bercham hanc ab Hispanis recuperarat: & cum Coloniensis Archiepiscopus cum Hollandis restitutionem ejus tractaret, conditione interposita, ne eo admitteretur præsidium Hispanorum, isti veriti ne hujusmodi pacto ab illa opportunitate intercludendi hostis à Dominatu Rheni privarentur, quasi causam Electoris Coloniensis agerent, iterum eam vi ab Hollandis recuperarunt, & quo firmius ibi subsisterent, magisque Hollandos tenerent à Germania seclusos, longe plura ac potiora loca ab ea parte diversorum Principum, ut Rees, Emeric, Vessel, & magnam partem Cliviæ propriis præsidiis impositis munierunt. Nec alia ratione factum illud apud Imperatorem propterea offensum excusabant, nisi quod usus belli ipsorum contra Hollandos illud requireret, & quod pro jure amicitiæ Imperium ea parte ab Hollandis protegerent: sed exuti diversi possessores propriis castris & possessionibus, prurimique alii viciniores hospitiis & hybernis insolentioris ob non soluta stipendia militis Hispani nimium afflicti, mox graviores defensores illos, quam hostes Hollandos senserunt: Ac statim ipsimet ab initio eos à suis cervicibus rejicere sunt conati. Nunquam tamen ab eis liberari potuerunt, cum hucusque omnia illa loca occupata Hispani obtineant, nisi unde ab Hollandis sunt expulsi, in prædam & præmium victorum iisdem locis jam concedentibus, & veris eorum Dominis spe recuperandi propria suspensis, si quando Hispano

Hispani quare invaserunt ditiones Principum vicinorum.

Coloniensis Archiepiscopus frustra repetit Rinbercham ab Hispanis.

cum

cum Hollandis pax firma sit futura. Sed ut ad Cardinalem Andream redeamus, iste non parum anxius quomodo offensos illos confines Germanos placaret, exercitum ex illis partibus ut abduceret, Bommelium obsidere decreverat. Et præmisso Borlotio, qui Insulæ partem Rossumio pago, ubi Vahalis & Mosa coëunt, proximam occuparet, ipse cum omnibus copiis mature adveniens illam Civitatem obsedit, non infelicibus principiis, cum Borlotius naviter partes suas in invadenda illa Insula impleverit, & vicinum ibi propugnaculum Crevecour vi occuparit. Sed advolante Mauritio adverso Vahali subvecto cum suis copiis, difficilior obsidio illa Hispanis esse cœpit, fortius enim à Mauritianis repressi, mox & commeatus penuria & instrumenti bellici defectu laborarunt.

A.C. 1599.
Bommelium obsidere decernit Andreas Cardinalis.
Crevecour Hispani occupant.

Neç multo post allata fuit fama de adventante Germanorum exercitu versus Rhenum ad ejiciendos inde Hispanos, & vindicanda loca ab ipsis ibi intercepta, ut proxime attigimus, eòque avocatus Cardinalis, solvere istam obsidionem cogebatur. Ne tamen frustranea illa fuisset, in capite ejus Insulæ, qua gradum fixerat, munitissimum castrum excitari fecit, quod à suo nomine *San Andream* denominavit. Germani autem nihil mitigati Legatione ipsius, cum qua missus Ferdinandus Madrucius eos ad pacatiora consilia invitabat, versus Rinbergam exercitum promovebant, spe concepta, (præsertim tumultuantibus ibi tunc præsidiariis) de felici eventu. Sed vix tentata ejus oppugnatione, deflectentes Dotchomium cum Guilhelmo Nassovio à Mauritio summisso, qui eum locum cum primis occupari volebat, illud ad deditionem coëgerunt, ac Hollandico præsidio muniri permiserunt. Inde ad Rees cum divertissent, & obsidionem instituissent, una & altera obsessorum eruptione nonnihil divexati recesserunt, majora damna perpessi ab erumpentibus Reensibus, dum incauti non servatis Ordinibus abirent. Nec aliud præstitit illa expeditio Hispanis ab initio formidolosa, eò quod inter ejus Duces, præsertim Lippiensem Comitem ac Hollachium de ratione illius belli promovendi non satis conveniret, cum unus vellet, alter nollet conjungi cum Hollandis, quorum consilium & opera plurimum eorum conatus adjuvisset. Interim etiam cessationem armorum Rudolphus Imperator utrique parti indixerat, qui misso Archiduce Maximiliano fratre ad Electorem Palatinum Rheni, ad Ducem Virtembergensem, & præcipuos alios illius fœderis Principes, effecit ut depositis armis eam controversiam amice componi permiserint, & toto eo negotio curæ Archiducis Maximiliani commisso, in eo res stetit, quod remoto omni milite Hispanico ab Imperii finibus, Castra, Oppida occupata singula singulis suis Dominis restituerentur, ea conditione, ne in eis reciperentur hostes Hollandi, & neutrarum partium illa confinia Imperii essent. Non omnia tamen fuerunt restituta, vel iterum sunt intercepta, potioraque prope Rhenum hucusque ab Hispanis detinentur. Sed utcunque primo impetu ita sedato, totus ille Germanorum pro vindicando fundo proprio ardor deferbuit. Ac præsente jam Alberto Archiduce cum Isabella in Belgio hæc transigebantur, Andreas enim Cardinalis initio Septembris adventantibus ex Hispania Principibus, Administrationis suæ munus renuntiarat, ac Constantiam statim abierat.

Bommelii obsidionem solvunt Hispani.
Sanctum Andream propugnaculum Hispani extruunt.
Germaniæ Principum cum Hispanis concordia.
Andreas Cardinalis valedicit Belgio.

Nec aliud sub illud tempus occurrit notabile in Belgio, præter summam æris penuriam, propter quam miles ubique tumultuans ob non soluta stipendia, nec tuto in validiora præsidia immitti, nec foris à prædis & lattociniis cohiberi potuit, quominus amicas ac neutrarum partium Provincias excursionibus divexaret. Ludis tamen & spectaculis, quæ immenso sumptu toto eo tempore novis principibus omnes Provincias circumeuntibus exhibebantur, nullus splendor & apparatus magnificentior deerat.

Belgii militia tumultuantur ob non soluta stipendia.

A.C. 1599. Vicina autem Gallia tunc undique secura quiescebat, de futura status sui tranquillitate magis solicita. Rege enim ambiguo connubii nexu implicito, & eo à suscipienda prole Regni hærede impedito, spes ambitiosorum ad nova, eaque turbulenta consilia erigi videbantur. Unde maturiores consiliarii urgere non desistebant, ut Rex examinatis prioris sui conjugii dubiis, de altero firmiori, ac ex eo prole suscipienda serio cogitaret. Nupserat autem ei primum Margarita Valesia nepos Francisci I. ex filio Henrico II. & soror Caroli IX. & Henrici III. Regis Galliæ tertio consanguinitatis (Henricum IV. genuit Margaritæ sororis Francisci I. Galliæ Regis filia Ioanna Labretana, unica hæres Regni Navarræ, cum qua sibi nupta Antonius Condæus Pater Henrici IV. obtinuerat illud Regnum, seu Bearniam cum titulo Regni Navarræ Margaritam vero istam uxorem Henrici IV. genuit filius Francisci I. Regis Galliæ Henricus II. Galliæ Rex, idemque Pater Caroli IX. & Henrici III. Galliæ Regis) gradu ipsi conjuncta, non tantum non concedente seu non dispensante Summo Pontifice, sed etiam impendiente illud matrimonium, consulto ad hoc misso Legato suo Cardinali Alexandrino, ut alias attigimus. Ac propterea irritus ille contractus reputabatur, nisi confirmaretur à Summo Pontifice, & novo sponsorum consensu. Nec satis inter se consentiebant sponsi illi statim ab inito matrimonio, ac à pluribus annis mutuo repudio dissociati vivebant. Re itaque Summi Pontificis judicio permissa, cum sponsa se à Catherina Medicea matre & Carolo IX. Rege fratre coactam nupsisse, ac multo minus ad præsens alicui novo contractui se assensuram ajeret, Rex quoque conjugem quam sterilem esse noverat non curaret, & Pontifex invitos conjungere non posset, declarato illo contractu ob impedimentum evidens consanguinitatis invalido, facta fuit potestas Regi alia connubia ineundi.

Henrici IV. Galliæ Regis prima uxor Margarita sterilis.

Henrici IV. Galliæ Regis primi matrimonii impedimenta.

Henrico IV. Galliæ Regi datur facultas aliam uxorem ducendi.

Nec multo post inchoati tractatus pro conjungenda ipsi Maria Medicea (filia Francisci Magni Ducis Hetruriæ ex Ioanna filia Ferdinandi I. Imperatoris prima ejus uxore) feliciter coaluerunt, ad subsequentem annum pompa sponsaliorum & conducendæ in Galliam istius sponsæ dilata. Sub finem vero hujus anni Dux Sabaudiæ colloquium Henrici Regis Galliæ expetierat, & in Galliam veniens, ab eo summò honore exceptus, restitutionem Marchionatus Salussii tractavit, quam tum stabilitam, cum postea mutato consilio dubiam haberet ipsemet Sabaudus, sopitum jam bellum iterum concitavit, ut in anno proximo attingemus.

Maria Medicea desponsatur Henrico IV. Galliæ Regi.

Sabaudiæ Dux venit ad Regem Galliæ Henricum IV.

Eodem anno in Gallia Parlamentum Parisiense publicari fecit decretum Regium circa Religionum dissidentium concordiam in triginta articulos digestum. Inter quos præter eos, quos alio loco supra adnotavimus, erant præcipui: *Quod Amnestia præteritorum omnibus concessa, vindictæ quævis ac exprobrationes essent prohibitæ.*

Parlamenti Parisiensis Decretum circa Religionis diversæ pacem.

Catholicæ Religionis usus ubique in Regno instaurari deberet, & Templa, loca, decimæ Ecclesiis debitæ restituendæ essent. Quæ in locis Ecclesiasticis Catholicis dissidentes ædificaverint, ut Ecclesiastici æqua æstimatione solvant, vel pretium fundi justum accipiant: quæ vero in munitiones arcium vel Urbium cesserant, sine mandato Regis destrui vel repeti non deberent.

Nobilibus qui jus gladii haberent, in bonis suis liber esset usus suæ Religionis: iis vero qui jus gladii non habent, pro ipsis & suis familiis tantum.

Parisiis & circum intra quinque milliaria dissidentibus exercitia Religionis suæ publica interdicta essent, salva libertate conscientiæ cuique, & in exercitu solis Præfectis militiæ, idque extra hospitii Regii.

Quod diebus festis ab Ecclesia Catholica Romana celebrari solitis, à laboribus & ope-

A.C.1599.

operibus mechanicis quæ extra ædes audiuntur dissidentes abstinere deberent. Libri nonnisi Catholici imprimi, & divendi publice possint, præterquam in locis ubi diversæ Religionis liberum esset exercitium.

Quod in matrimoniis contrahendis gradus consanguinitatis & affinitatis ab Ecclesia Catholica Romana designatos agnoscerent, & observare tenerentur dissidentes, & decimas Ecclesiis solvere.

Quod Cemeteria seu loca sepulturæ assignanda essent dissidentibus.

Quod in Academiis, Collegiis, Hospitalibus suscipi deberent quicunque sine respectu Religionis, præstito jurejurando solito, idque in Dei nomine tantum, non Sanctorum.

Si quis exhæredatur Religionis causa, ut irritum haberetur.

Ad dignitates & officia quævis ut pateret aditus diversæ Religionis personis, dummodo jusjurandum præstarent de fideliter obeundo officio suo.

Modus etiam administrandæ dissidentibus justitiæ esset præscriptus, non dissimilis expresso supra alio loco.

Processus omnes, decreta judiciaria, alienationes, venditiones Religionis causa facta, ut essent relaxatæ, ita quod exinde fisco illata bona, propriis Dominis, vel eorum hæredibus reddi deberent. Condemnatique ob Religionem tempore belli, vel in exilium pulsi, ac eorum liberi in integrum essent restituti.

De pecunia Regia vel publica quicquid alterutra pars accepit durantibus tumultibus, ab ejus restitutione ut esset libera.

Ab accusatione de fœderibus initis cum exteris sub tumultu bellico, arcium, templorum demolitionibus usque à morte Henrici II. *Regis factis, dissidentes censerentur absoluti, dummodo renuntiaret posthac hujusmodi fœderibus intra & extra Regnum faciendis, & militem præter voluntatem Regis non colligerent. Omnes prædæ in istis bellis mari vel terra captæ, possessoribus essent addictæ quæ vero quis præter belli disciplinam, privata authoritate rapuit, ea jure possent repeti.*

Omnia etiam edicta isti præsenti contraria abolerentur, & omnes Præfecti judiciorum se ista observaturos jurarent.

Atque tali moderatione placati tunc dissidentes, aliquantum quieverunt. Sed non multo post viribus & animis aucti, majora semper usurpare, & à Regibus extorquere non destiterunt, ut suis locis constabit.

In Vngaria autem hoc anno nihil singularius accidit, præter excursiones fortuna variante cum Turcis & Tartaris à præsidio Strigoniensi & Canisiensi commissas. Tentavit etiam Szuartzembergius semel & iterum ut Budam occuparet, & demum & Pestam, sed omnes ejus conatus in irritum cesserunt: præterquam quod Bassa Budensis, dum speculaturus advenientes Cæsarianos cum paucis suis incautus ultra unum milliare à Buda prodiisset, ab ipsis in insidiis latitantibus fuit captus, & Viennam vinctus deductus. Instituti quoque tractatus de pace Strigonii, cum Turcæ inter alias conditiones restitui sibi Strigonium in commutationem Agriæ postularent, & Cæsariani hoc renuerent, re infecta fuerunt soluti. Et major cura Imperatoris ad Transilvaniam de manibus Batoreorum extorquendam fuit conversa: cum enim jam Sigismundus Batoreus Princeps Transilvaniæ, pacto de ea Imperatori dimittenda inito renuntiasset, & totam illam Provinciam præter Varadinum in suum obsequium recepisset, nonnisi aperta vi inde deturbari posse videbatur. Vnde Imperator fortiores exercitus sui legiones cum Georgio Basta eo converterat, & speciosorum titulorum spe Michaëlem Palatinum Valachiæ in suas partes traxerat, ut conjunctis cum Basta viribus Batoreos expugnaret. Nec tam vires ad resistendum Sigismundo Batoreo, quam animus & consilium deerat, tot enim mutationibus turbatus, quid ageret fluctuabat, & nunc liberalioribus (quod præ-

Budam frustra tentant Cæsariani.

Budensis Bassa captus.

Turcæ conditio pro pace facienda.

Bator Sigismundus Transilvaniam recuperat.

Georg. Basta mittitur ad ejiciendum Batoreum ex Transilvania.

A.C. 1599. Batorei Sigismundi inconstantia.

præter Opoliam ac Ratiboriam addiceretur ejus usui Trebnicensis in Moravia Principatus, ac duplicaretur pensio pecuniaria annua ipsi in primis pactis stipulata) promissis illectus, iterum cum Imperatore in gratiam redite, nunc in retinenda pro se & sua prosapia Transilvania persistere nitebatur. Ac tandem cum agnati ejus Batorei illum juri in Transilvaniæ Principatu, tou familiæ Batoreæ quæsito præjudicare non posse probarent, & Ordines Transilvaniæ se invitos privato solius Principis arbitio dominatui alieno subjici acerbius ferrent, palamque omni ipsius abdicationi contradicerent, nisi forte pertæsus curarum publicarum molestiæ aliquem ex Batoreis, cui successio in eodem Principatu æquiori jure deberetur, in locum suum sufficeret, omisso quem cum Imperatore per Legatos suos iterum instituerat de pace tractatu, patrueli suo Andreæ Cardinali Batoreo illum Principatum tradere decrevit, & ad eum mutato habitu cum paucis Comitibus per Poloniam Varmiam (eum Episcopatum tunc habebat ille Cardinalis) profectus, omne negotium de dimittenda ipsi Transilvania certis possessionibus ad alimenta sua reservatis transegit. Itaque Cardinalis nihil moratus, paucis in confiniis Poloniæ in tam arcto tempore collectis copiis, in Transilvaniam ivit, receptusque ibi ab omnibus Ordinibus, summo applausu Princeps Transilvaniæ fuit renuntiatus. Ac statim misit literas ad Imperatorem, quibus ipsi successionis suæ in eo Principatu jus legitimum, & Sigismundi Principis cum eo concordiam in præjudicium Batoreorum prætentatam irritam esse repræsentavit, eumque deprecabatur ne erroneæ omnique rectæ rationi, tam evidenter repugnanti Sigismundi Principis cessioni inhæreret, sed obsequiis suis amicis contentus esset. Scripserat & ad Georgium Basta, ut arma contra Turcam hostem communem æquiori jure convertenda, ab effundendo sanguine Christiano cohiberet, usque dum pacatioribus mediis controversia illa sopiritur. Sed Imperator nihilo placatior factus, mandavit Georgio Basta ut Transilvaniam conjuncta cum Michaële Palatino Valachiæ opera vi occuparet, Batoreosque inde ejiceret. Et cum Cardinalis arma armis tam infestis opponeret, ac diversis conflictibus utrumque Ducem Imperatoris repressisset, missus fuit ad ipsum Germanicus Malaspina Episcopus Sancti Severi, Nuntius Apostolicus, eodem munere nuper in Polonia non sine nota vafri perfunctus, (in ejus nomen luserunt Poloni tali joco: *Nunquam erit bona spina, licet mittatur de Roma*) qui ea occasione favorem, Imperatoris, & per eum dignitatem Cardinalitiam promereri cupiens, nihil non egit quo Cardinalem Andream supplantaret. Quod & perfecit: nam instituto de pace colloquio, & commeans ultro citroque ad Duces Cæsarianos quasi eorum arma sisteret, Cardinali persuasit, ut nil hostile metueret, exercitumque dimitteret, asseverans Cæsarianos quoque idem facturos jussu suo, cujus arbitrio Imperator commiserit (ille ut ajebat) illud negotium dirimendum.

Bator Sigism. Andrea Cardinali fratri cedit Principatum Transilvania.

Bator Cardinalis in Transilvaniam transit.

Bator Cardinalis ad Imperatorem scribit de suo adventu in Transil.

Rudolph. Imperat. contra Cardinalem Bator exercitum mittit.

Malaspina Nuntius Apostolicus ad Cardinalem mittitur.

Malaspina dolus.

Sed mox Cardinalis malo suo sensit speciem illam tractandæ pacis à Malaspina dolose fuisse compositam: nam ut primum suas copias dimisit, & præsertim Polonicas, in quibus licet numero paucioribus præcipuum erat robur, Michaël triginta millia Valachorum cum aliquot cohortibus Germanorum à Georgio Basta sibi summissis adduxit prope Sibinium, ubi tunc Cardinalem hærentem Malaspina spe conciliandæ pacis morabatur. Regio omnis circa Sibinium & gens frequens ejus oppida & vicos inhabitans denominatur Saxonica: Germani enim sunt, quondam ab Hunnis Germaniam bello divexantibus coloniæ ex captivis Germanis eo deductæ, & tanta fœcunditate propagatæ, quod non solum in illa regione, sed pæne in tota Transilvania meliora loca

Michaël Palatinus Valach. Cardin. Bator persequitur. Sibinium in Transil. colonia ex Germanis. Germanorum in Transilvania colonia.

loca impleverint, & Civitates insigniores construxerint. Similes coloniæ ex captivis Germanis inveniuntur plures etiam in Moldavia circa Kutnariam: immo & in Polonica Russia circa Præmisliensem & Sanocensem tractum innumeri pagi inhabitantur à Germanis, quos eadem sors belli eo compulit, & retinent idioma ac morum hucusque genuinum Germanum. Nec supererat Andreæ Cardinali tam inopinata belli necessitate coangustato, & demisso milite omni præsidio destituto, nisi quod requisivit fidem datam à Malaspina, qui inscium se ejus novitatis præseferens, quasi prohibiturus conflictum ad Michaëlem ivit, nec amplius ad Cardinalem reversus, ibi eventum prælii expectavit.

A.C. 1599.

Germanorum in Moldavia & Russia Pol. coloniæ.

Commisso autem prælio, cum Cardinalis cum suis repente multitudine hostium oppressus, vix manum conserere valuerit, statim in fugam coactus, comitatus à septem familiaribus Polonis viarum ignaris, dum per devia oberrat, à Satellitibus Michaëlis deprehensus, capite truncatur. Caput præcisum hastæ infixum allatum sibi Michaël, impositum disco statim Malaspinæ misit, munus ferale rantæ fraudis architecto gratissimum: cujus iste lineamenta manu pictoris exprimi, ac Imperatori transmitti curavit. Ac ad nuntium talis cladis Viennæ Archidux Matthias triumphos majores, quam si ad Iaurinum Sinan Bassam cecidisset, tormentorum concitato ingenti boatu, & publicis lætitiæ aditis signis, ac in templis Hymno gratiarum actionis solenni ritu decantato celebravit, Michaëlisque Legatos tantæ gloriæ præcones Pragam ad Imperatorem contendentes aureis monilibus donavit. Sigismundus Batoreus Princeps in Polonia interim degebat; in Transilvania autem ex Batoreis solus remanserat Isthuan Batori, in cujus nomen Husta, Vivarum & alia munitiora loca tenebantur. Sed cum tempus vires instaurandi non haberet, à Georgio Basta Somlii obsidione constrictus, incolumitatem sibi traditione illorum locorum pacisci debuit. Proceres vero nonnullos qui à partibus Batoreorum stabant, Michaël capite plecti jussit, alios in vincula conjecit, & reliqui territi obsequium Imperatori jurarunt. Atque ita intra paucos dies tota Transilvania in potestatem Imperatoris tunc concessit, sed non diu in ea duravit, ut subsequentia tempora docebunt. Malaspina quoque non eum fructum sui artificii recepit quem sperabat: Romam enim ut venit à Clemente PP. VIII ea omnia non probari, sed indigne accipi sensit, statimque abire jussus ab Aula Pontificis ad suum Episcopatum, concepto inde mœtore contabuit, ac in brevi decessit. Nec Michaël multum exultavit illo facinore: cum enim ex pacto deberet retinere Administrationem Transilvaniæ pulsis Batoreis, postquam istud perfecit, & omnia loca Transilvaniæ exturbatis præsidiis Batotianis possedit, Georgius Basta eo invito, & querelas, datumque promissum nec quicquam opponente, ejus præsidiis ejectis omnia illa loca Cæsareo milite munivit. Quin & Valachiæ Palatinatum mox amisit Michael: nam dum in Transilvania moratur, Hieremias Moldaviæ Palatinus ope Polonorum & Turcarum ipsi infensorum introduxit fratrem suum Simeonem in Valachicum Principatum, quem Michael recuperare contendens, à Polonis iterato prælio superatus, in Transilvania demum à Georgio Basta præmium navatæ Imperatori contra Batoreos operæ recepit, miserabiliter interemptus, ut suo tempore constabit.

Bator Cardinalis prælio vincitur & occiditur.

Bator Cardinalis caput mittitur Malaspinæ in disco.

Michaëlis Palatini Valach. legati ad Imperatorem.

Transil. oppida multa in nomen Isthuan Bator jurant.

Michaël Pal. Transilvanos opprimit.

Michaël Palatinus Transilvanos opprimit.

Malaspina malum præmium recipit pro opera contra Card. Batoreum.

Georg. Basta Michaëlem Palatinum ex Transilvania ejecit.

Michaël Palatinus amittit etiam Valachiam.

Sub finem istius anni auspicatus est Clemens PP. VIII festivitatem proximi Iubilæi, sive gratiosi denominati, primævis temporibus Centesimo quoquo anno celebrari soliti, postea reducti in quinquagesimum, & demum ad vigesimum quintum. Iste in centesimum incidens, uti genuinus majori populorum alacritate

Iubilæi Sancti festivitas inchoatur Romæ.

 fuit

A.C.1599. fuit celebratus. Ad eum itaque ipso die Festo Ascensionis Christi istius anni ex ritu Ecclesiæ à Summo Pontifice denuntiatum, dimissis per universum orbem Christianum literis, Papa omnes Christi fideles invitaverat, & in magno populorum ad Vrbem concursu pridie seu in Vigilia Natalis Christi istiusmet anni ab hora Vesperarum ejus solemnitatem inchoavit. Fuit Romæ præsens, & spectavi totam illius sacri actus introductionem talem: Pontifex ex suis ædibus ad Capellam Paulinam Palatii Vaticani cum Cardinalibus & Episcopis, quorum magnus erat numerus, ac cum Oratoribus Regum & Principum descendens, ibi in genua coram Sanctissimo Sacramento precationibus aliquibus enuntiatis, intonuit Hymnum *Veni Creator Spiritus.* Cereum accensum ipse & adstantes singuli tenentes: & eo cantato cum universo præsertium cœtu, ipse in sella gestatoria sublimis habitu & mitra pretiosa Pontificali redimitus, per gradus Palatii ad vestibulum Templi Divi Petri descendit, ac fixo gressu ante portam Sanctam sive Auream denominatam (occlusis manentibus omnibus aliis ejusdem Templi januis, & ista Sancta muro obserata) depositus è sua sella, pedes accessit ad limen portæ, ibique Cereum accensum manu tenens, & considens mitratus in loco ad hoc parato, Cardinalium ac Episcoporum super Cancellos hinc inde substructos sedentium corona circumseptus, malleo argenteo inaurato percussit murum, quo obstructa erat Porta sancta, occinens clara voce: *Aperite mihi portam justitiæ.* eique respondentibus Cantoribus: *Ingressus in eam Confitebor Domino.* Et iterans malleo ictum, dixit: *Introibo in domum tuam Domine*, replicantibus Cantoribus, *Adorabo ad Templum sanctum tuum in timore tuo.* Tertio demum pulsavit ajens: *Aperite portas quoniam Dominus nobiscum est.* Choro persequente: *Qui fecit virtutem in Israël.* Tunc tradito malleo Summo Pœnitentiario, mitra deposita recitavit precationem: *Actiones nostras Domine aspirando præveni.* Et ea dicta iterum considens legit Psalm. 99. *Iubilate Deo omnis terra.* Interim fabri demoliebantur murum portæ. Et cum fuit aperta, Pontifex mitra deposita eam subivit enuntians versus, *Hæc est dies quam fecit Dominus.* Cui respondebant Cantores: *Exultemus & lætemur in ea.* Et iterum: *Beatus populus tuus Domine.* ℟. *Qui fecit tabernaculum.* vers. *Hæc est porta Domini:* ℟. *Iusti intrabunt in eam.* Deinde subjunxit precationem: *Deus, qui per Moysen famulum tuum populo Israëlitico annum Iubilæi & remissionis instituisti, concede nobis famulis tuis, annum Iubilæi hujus tua authoritate institutum, quo portam hanc populo tuo ad preces tuæ Majestati offerendas ingredienti solenniter aperiri voluisti, feliciter inchoare, ut in eo venia & indulgentia plena remissionis omnium delictorum obtenta, quum dies vocationis nostræ advenerit, ad cœlestem gloriam perfruendam, tuæ misericordiæ auxilio perducamur. Per Dominum nostrum Iesum Christum, &c.* Tum Pœnitentiarii S. Petri aqua lustrali aspergebant adstantes, & decantato Hymno *Te Deum laudamus*, Pontifex sella eadem sublatus, ad Altare SS. Petri & Pauli transivit, ac dictis aliquibus precibus, thronum Pontificalem ascendit, choro Cantorum Vesperas decantante. Vt autem Pontifex cum Cardinalibus & Episcopis Portam sanctam transierat, populus irruens omnia cæmenta dejectæ portæ diripuit, quisque Religionis ergo aliquid ex illis domum referre contendens; & quod Pontifex cum portam obstruit, cæmento illi obstruendæ portæ parato, numismata sua argentea, & nonnulla aurea ingerere solear, quæ deinde in aperienda illa porta, in illis glebis & ruderibus lucri avidi quærunt. Aperta porta apud S. Petrum, ad Basilicas S. Mariæ Majoris, S. Ioannis in Laterano, S. Pauli extra portam Ostiensem, Cardinales titulos earum gerentes iverant, & ibi portas similes sanctas eodem ritu aperierunt. Atque tali solemnitate Iubilæum inchoatum

Iubilæi Sancti inchoationis cærimonia.

tum maximo populorum concussu celebrari in fine istius anni incepit. A.C. 1599.

Suecia rebellio in apertum prorumpit contra Sigismundum Regem.

Carolus sævit in Suecos Sigismundo Regi addictos.

Nec aliud singularius in isto anno incidit, præter Sueticam rebellionem; quæ eousque nonnihil simulata, tandem rejecto omni respectu in apertum prorupit. Statim enim post discessum è Suecia Sigismundi Regis, Carolus Dux Stocholmia & Calmaria vi capta, ut supra attigimus, crudelius sævit in plures Nobiliores Suecos qui Regi adhæserant ibi deprehensos, & omnia jura Regia sibi ipsi palam usurpavit. Indixerat etiam Comitia Stocholmiæ, & in eis omia quæ apud Calmariam egisset, ab Ordinibus approbari, communibusque studiis defendi postulavit; inquiens necessitatem sibi impositam fuisse recuperandæ Calmariæ, inde quòd Rex Sigismundus contra pacta Linocopiensia militem externum non dimiserat, & eo Calmariam contra Privilegia Suetica munierat, nunquam restituendam Regno Sueciæ, nisi hoc modo fuisset recepta. Postea deliberandum proposuit de Filandia & Estonia, quæ eousque Sigismundo Regi fideliter adhærebant, nec volebant adjungi rebellioni Sueticæ, & fecit sanciri decretum, quod armis ad obsequium reduci deberent; contra Archiepiscopum Upsaliensem, & alios in carceres conjectos, quasi tumultuum in Regno causa fuissent, sed verius quod Sigismundo faverent, processus Iudiciarios institui voluit, & pœnis legum, præsertim Abrogensis Conventus eos damnari. Omnes enim quotquot vel ex levissima conjectura favere Sigismundo Regi suspicabatur, criminis turbarorum Reipublicæ insimulatos ad carcerem trahi, & immanius trucidari, bona ipsorum fisco applicari, Familias eorum è Regno proscribi faciebat, & perpetuo per totum Regnum talem carnificinam exercebat, ut nullus hiscere contra ipsius dicta vel facta amplius auderet, nisi simul de vita, bonis, liberisque periclitari vellet. Nec jam satis erat ipsius placitis non contradixisse, nisi & præveniret quisque voto suo desideria ipsius; omnia enim ad perficiendam defectionem consilia cum ipsemet fabricasset, ea ramen ita reputari volebat, ac si non à se, sed ab omnium Ordinum communi consulto fuissent profecta. Vnde cum in iisdem Comitiis quasi dubius quæstionem instituisset, quid expectandum esset à Sigismundo Rege, qui ad literas eorum Linocopiæ datas nihil responderet, anne obedientia illi præstanda esset, qui Regni curam nullam haberet? certatim omnes (quod ab ipso desiderari sciebant) Regem Sigismundum Regno abdicarunt, renunciantes jurijurando & fidei qua hactenus ei obligabantur. non excluso tamen à spe successionis Regni Vladislao ejus filio si intra semestre in Regnum veniret, & in Religione, ac legibus Sueticis instrueretur. Nempe ostentatam ad speciem erga prolem Regiam propensionem ἀδυνάτων conditione adjecta restrinxerunt.

Suecia Comitia Stocholmiæ.

Sueci Sigism. Regem abdicant Regno Sueciæ.

Vladislaum Sigismundi Regis filium Sueci non excludunt à successione Regni.

Nec statim universum, sed per partes jus Sigismundi Regis in Sueciæ successione abrogabant, ut simularent non eorum malevolentia abolitum, sed ipsiusmet cunctatione derelictum fuisse: quod phaleratis verbis constructum, typis assidue divulgabant, apud omnes Germaniæ Principes, culpam suam, non rogati, excusationibus & innocentiæ pallio obvelantes.

Carolus Sudern. stabilit suam potentiam in Regno Sueciæ.

In eisdem Comitiis Carolus Dux plura alia communi consulto decerni fecerat, quibus suam potestatem stabiliret, ut quod concessa fuerunt ipsi majora impensarum subsidia, quibus gradum suum tueretur: maxime contra insidiatores a quibus vitam suam peti querebatur: ut profugi è Regno, quasi illi à foris hostilia Regno molirentur (eos denotabat qui morabantur apud Sigismundum Regem) bonis privarentur, & eorum Familliæ è Regno ejicerentur, nisi intra certum tempus redirent, & causam absentiæ suæ in Iudicio dicerent. Lubecensibus quoque ni restituerent retentas quasdam naves Sueticas, commer-

A. C. 1599. merciorum in Suecia libertas fuit interdicta. Et his ita peractis nil moratus contra Finones Classem duxit, cui occurrens Alexius Korck cum classe Finonica partium Sigismundi Regis, postquam dubium certamen diutius sustinuisset, & ipsum Carolum in periculum vitæ penè induxisset, superante Caroli fortuna, ad ultimum succubuit Wiburgum retrocedere coactus. Inde Carolus terrestri itinere distributis in diversa copiis transiens, neminemque qui resistere auderet amplius reperiens, facile totam eam Provinciam Narwam usque ad confinia Moschoviæ, & omne obvium in suam potestatem redegit. Narwa adverso flumine Classe venientem cum applausu recepit. Helsingforsæ, Wiburgi, munitissimis oppidis, præsidia Germanorum à Sigismundo Rege collocata, oppidani ipsimet Gasparo Tisenhaus & Guilhelmo Farensbach eorum Præfectis in vincula conjectis, oppresserunt, & se Carolo dediderunt. Arx Aboviensis aliquantum à Ioanne Flamingio & Arvido Erici fuit defensa, sed hæc etiam ad deditionem fuit coacta, cum nulla auxilia sperare posset: & omnes qui se opposuerant Carolo non solum in arce, sed in aliis quoque locis comprehensi, supplicio capitis fuerunt affecti. Sola Revalia, quo plures Finones cum uxoribus confugerant, ac tota Estonia in fide Sigismundi Regis, tunc adhuc perseverabat, & ad Legationem Caroli, qua illos monuerat ne à corpore Regni Sueciæ sese avellerent, fidem Sigismundo Regi datam mutare se non posse responderat. Vi etiam tunc Carolus contra eam Civitatem omnibus bello necessariis munitam, præsertim hyeme ingruente: proficere nil potuit: sed celebrato Conventu Aboviæ cum Finonibus, mense Novembre in Sueciam rediit. In tantis autem Caroli progressibus Rex Sigismundus ex assueta cunctatione sua nil remisit, & moras trahens, nulla remedia parari curavit, quibus hostem reprimeret, vel saltem servaret ab internecione residuos in Suecia sibi fideles, donec illis absumptis, & Revalia in ordinem redacta, anno insequenti, audacia Caroli in Livoniam Poloniæ Provinciam illata, etiam in Regno Poloniæ ipsum Sigismundum persequi non destitit, ut paulo post dicemus.

Carolus Sudermanniæ in Finlandia navale prælium.

Abou Arcis præsidium deditionem facit.

Revalia in fide Sigismundi Regis persistit.

Sigismundi Regis cunctatio.

Pestis hoc anno violentior Poloniam penè totam divexavit, propter quam & funebris pompa defunctæ Reginæ Annæ Austriacæ differebatur ultra unum annum; & cum ea nihilominus non desineret, nec diutius expectare vellet mater Reginæ defunctæ Maria Archiducissa, quæ studio ad persolvenda filiæ isti suæ justa venerat in Poloniam, per vicos & Oppida & ipsam Civitatem Cracoviam totam isto malo infectam, cum summo discrimine comitantium illud funus conductum in Capella Iagellonia Pontificalis Ecclesiæ Arcis Cracoviensis fuit depositum. Arcebatur severioribus verberibus ab apparitoribus populus contagiosus, ne conducentium Ordini se immisceret; in tanta tamen turba vix evitari potuit contractus infectorum, & plures ex familia Aulica periculum contagionis non effugerunt. Ipse Rex usque ad templum Arcis comitatus funus, brevi compendio sacris lugubribus expeditis, propere Lobzoviam statim à templo recesserat.

Polonia peste graviter affligitur.

Anna Regina Poloniæ funebris pompa.

Maria Archiducissa Stiriensis in Poloniam venit.

Annus Christi, 1600.

ANni Millesimi, Sexcentesimi Iubilæi festivitas, ut diximus, maxima solennitate à Clemente Papa VIII initiata, effusis omnium Christiani orbis populorum studiis continuabatur. Ad eam enim celebrandam concurrebat Romam toto isto anno ex omni gente pæne innumera hominum multitudo, & tanta alacritate frequentabat loca Vrbis sacra, certatimque

à Roma-

à Romanis & advenis exercebantur pietatis officia, ut non pauci religionis adversæ fama tantæ Religionis excitati Romam venerint, & quæ domi audita opinabantur minus credibilia, suis oculis spectarunt.

A.C. 1600. *Roma concursus populorum ad Iubilæum.*

Cum primis autem admirationem omnibus movebat, Pontificis, Cardinalium, & Nobilium Romanorum, profusa liberalitas in excipiendis pauperibus peregrinis, quorum 5 millia, & quandoque 6 & amplius millia in solo hospitali SS. Trinitatis uno die conveniebant, eisque cibus ac potus ad satietatem cujusque apponebatur, tum & lecti molliter strati ad quietem nocturnam apparabantur. Cardinalis Alexandri Peretti de Monte alto nuncupati Sixti V Papæ nepotis præcipue enituit magnanimitas in suppeditantis illi hospitali SS. Trinitatis ad tantas expensas sumptibus, qui majori parte ex ipsius peculio constabant: licet alii quoque opulentiores Romani eo non paucas Eleemosynas conferrent, præter alia Xenodochia, & pauperum Monachorum loca, in quibus eleemosynis similibus magnus advenarum numerus alebatur. Ipse etiam Summus Pontifex quotidie ducentos, & non raro trecentos pauperes in Palatio suo victu sustentabat, & eleemosynis sublevabat. Et pro Episcopis externis pauperioribus, quorum plurimi ex Asia, Syria, Africa, & aliis longinquis infidelium regionibus visebantur, singulare Prytaneum seu hospitium instrui fecerat in vico Vrbis denominato *Burgo di S. Pietro:* ubi ejus impensis quisque talis uno mense vivere poterat. Et præter hæc Vrbis plateas & templa assidue implebant agmina sodalitiorum numerosa, aliqua tristi habitus squallore, aliqua scapulas suas diris cædendo flagellis, diversaque diversis pœnitentium signis execrationem suorum reatuum demonstrantia, quorum aspectu plures ex adversa Religione advenæ permoti, detestabantur imposturas suorum pseudodoctorum, qui mores Cleri Romani falso criminari, & carpere in usu habent, & nonnulli ex illis ad finem Catholicam exinde convertebantur: præsertim ex Genevensibus non ignobilis Magister Calviniani erroris Arnoldus Martini.

Romanorum hospitalitas erga peregrinos.

Haretici non pauci Romæ conversi ad fidem.

Polonis Romæ infaustus fuit iste annus, ibi enim ipso ejus initio II die mensis Januarii Georgius Radziwil Cardinalis Episcopus Cracoviensis, ætatis suæ quinquagesimo tertio anno febri maligna correptus interiit, summo omnium non solum nationalium, sed Vrbis totius dolore. Excellebat enim ille Princeps moribus tanta suavitate, gravitate temperata compositis, ut facile quosque prima conversatione vel colloquio in amorem & reverentiam sui traheret. Desperatum jam à Medicis visitaverat ipsemet Clemens Papa in Palatio, quod ex conducto sub monte Quirinali inhabitabat, & intuitus florem juventutis Polonæ moribundo cum fletu adstantem, ipse quoque à lachrymis temperare non potuit, ac omnibus vice Cardinalis paternum patrocinium promisit. Funus ejus delatum fuit ad Templum Nominis IESU istius Societatis. Nec multos post dies mense Februario eadem lethi vi cogente sequutus est eum Hieronymus Rozrazewski Episcopus Vladislaviensis prope septuagenarius, qui etiam æquè generis claritate ac maturioris prudentiæ, quam longo rerum usu quæsierat laude, magnam nomini suo comparaverat existimationem, ac singularius devinxerat sibi favorem Summi Pontificis adhuc in Polonia navata ipsi opera pro eliberando Archiduce Maximiliano tunc ibi captivo. Vnde mortuo Radzivilio Cardinale, illum Pontifex voluerat creare Cardinalem, nisi mox obiisset ex quartana diuturniore. Quantumvis autem tunc Roma & tota Ecclesia Catholica agendis festis vacaret, & omnis Christianus orbis anno hoc Iubilæo cum ab operibus, tum magis à bellico strepitu feriari debuerit; tamen sub id tempus ubique pæne majori animorum contentione arma tractabantur. Et ut ab illis incipiamus, qui priores tunc classicum cecinerunt.

Radzivil Cardinalis Romæ moritur.

Rozrazevius Episcopus Vladislaviensis Romæ obiit.

Mauri-

A.C. 1600.

Mauritius Auranius Vachtendunccum capit.

Mauritius Hollandorum Dux cognito per exploratores, quod præsidiarii Vachtendunco oppido Geldriæ munitissimo prædatum in Coloniensem tractum prodierant, mense Ianuario eò Ludovicum Nassovium cum expeditiori militum manu misit, qui hyemis beneficio adjutus, cum loca paludinosa qua hostis minus periculum exspectabat glacie concreta pertransisset, primo impetu Oppidum ipsum cepit, ac demum & Arcem; cujus præfectus commeatu & sufficienti præsidio destitutus, vulnereque accepto deditionem fecerat. Maxime autem res Hispanorum in Belgio tunc infirmæ erant ob defectum pecuniæ: unde cum militibus stipendia debita stato tempore non solverentur, varia dissensionum & secessionum materia proveniebat, nec tuto illis arces ac loca munitiora custodienda committi poterant, vel opera illorum in arduis adhiberi, ne concitato majori tumultu spe veniæ desperata ad hostem transitent. Atque hanc opportunitatem sibi utilem Hollandi studiosius tractabant, & ex tumultuantibus militibus plures corrumpebant, ut tanto magis insolescerent, aletentque seditiones, vel ipsis Hollandis pro pretio arces traderent, ut successit mox. Mauritius enim eam rei benegerendæ occasionem nactus, celerius collectis suis copiis ad Crevecouriam Sylvæducensis agri præcipuum propugnaculum ad Mosam 20 die Martii processit, ibique expositus priusquam oppugnationum inchoaret, cum deditionem misso tubicine requisisset, præsidiarii tumultuum & rebellionis sibi conscii, corrupti insuper pecunia à Mauritio sibi summissa, deditionem fecerunt, & fere omnes præstito fidelitatis jurejurando in militiam Hollandorum transierunt; præter paucos qui illis à San Andreano castro in subsidium venerant, & eo redire sunt permissi. Inde movit Mauritius ad San Andreanum castrum in Insula Bommeliensi nuper à Cardinali Andrea ingenti sumptu excitatum, natura loci, aquis Mosæ & Vachalis ibi confluentibus, ac operis artis militaris munitissimum, maximo autem incommodum Hollandis, ut quod Bommelio, & pæne visceribus Hollandiæ immineret. Eo itaque conversus Dux Mauritius, aggeribus disruptis omnem ad castrum illud aditum aquarum circumquaque inundatione intercluſit, & ita facile Ludovicum Velasco ac Barlottam cum subsidiis eò venientes rejecit. Nec tamen obsessos tam cito ad deditionem cogere potuisset, commeatu omni ad diuturniorem obsidionem probe instructos, unde alio compendio accelerandum ratus, stipendiorum retentorum solutionem, si se dederent, eis obtulit. Et mense Majo post paucos tractatus, cum illi stipendia sua quingentis nummorum aureorum communium millibus computarent, numeratis centum & viginti nummorum aureorum millibus cum eis transegit, Castrumque illud deditione accepit, unà cum machinis æneis, & commeatu ac instrumento bellico, cujus æstimatio 300000 aureorum summam æquabat, & pæne omnes præsidiarios illos in sua castra militaturos recepit, cum ad Archiducis Alberti ditiones post talem proditionem reverti non auderent, ac tantò fideliorem postea Hollandis operam navarunt, quod mallent potius mori in bello, quam incidere in manus Hispanorum. Tantis autem victoriæ primitiis animatus Mauritius, majora aggreditur, & auctum exercitum cum copioso apparatu bellico navibus imposuit, transmisitque in Flandriam: ac vigesima tertia Iunii prope vicum Assene & Sassum portum Gandavensem littus occupavit.

Hispani in Belgio defectu stipendiorum militarium damna sentiunt.

Hollandi tumultuantes Hispanicos milites ad se trahunt.

Sanctum-Andreanum propugnaculum capit Mauritius.

Mauritius Auranius in Flandriam exercitum trajicit.

Inde Brugas prætergrediens, Audeborgum & Santalbertum, & nonnulla minora Castella exturbatis metu tam inopinati adventus sui defensoribus intercepit, ac Nouportum contendens, ibi castra ad instituendam oppugnationem posuit. Classem autem cum reliquo in ea milite circumnavigare jusserat Assena ad littus ab Ostenda Nouporto proximum. At Archidux Albertus tum Bruxellis cum Ordinibus Provinciarum sibi subjectarum congregatis, agitabat consilia de conservatione

Nouportum obsidet Mauritius.

A.C. 1600.

servatione status sui, & cumprimis de exsolvendis stipendiis militi tumultuanti, cum ex Hispania præter statutam pensionem in singulos menses ducentorum quinquaginta millium nummorum aureorum expectari amplius nil posset, & vectigalia consueta Belgica privatis Principum sumptibus suppeditandis ægrè sufficerent, non quod ex iis necessaria belli, & stipendia militi provideri deberent. Tanto magis quòd ab antecedentibus Principibus magnis debitorum & pensionum annuarum oneribus fuerint gravata. Quas deliberationes à mense Aprili eousque renitentiores ad nomen novi tributi Belgæ dum trahunt, audito demum hostis in Flandriam adventu, certatim ad comparanda Archiduci pro eo inde depellendo auxilia concurrere cœperunt. Maximus enim invaserat omnes timor, ne Mauritius Nouporto intercepto (quod illi successisset, si valuisset operas munitionum ad obsidionem continuandam inchoatas perficere) oram Flandriæ maritimam infestiorem redderet. Archiduci etiam non levis spes affulsisse inde videbatur rei bene gerendæ contra hostem, quem in solo alieno, vel ad naves cum damno & turpitudine fugæ compellere, vel intercipere non difficile fuisset, intercluso itinere Ostendano, quo unicus ipsi laboranti patebat receptus. Summa itaque festinatione militem ex præsidiis deduci, ac Gandavum confluere jusserat Archidux. Seditiosos quoque milites in quibus præcipuum erat robur, obtestationibus, ne sua obstinatione in tam ancipiti statu Flandriam proderent; stipendia autem tantò certius sibi solvenda fore non dubitarent, Comes Soranus & Augustinus Herrera Præfectus Gandavensis induxerat, ut ad illud bellum cum Archiduce exirent. Ipse Archidux una cum uxore Isabella Gandavum mox profectus, ibi in proximo ad Langenburgam exercitum mense Iulio recensuit centum quadraginta quatuor signa peditum, & viginti turmas equitum, ipsamet Isabella milites ad fortitudinem cohortante. Qua Gandavum reversa, Archidux Brugas processit, ac inde Audeburgum, ubi Præsidiarii à Mauritio relicti, necdum de necessariis ad sustinendam defensionem provisi deditionem fecerunt, pacta sibi incolumitate, ac dimissi Ostendam salvi evaserunt. Simili necessitate coacti Snaschercani se dediderunt, licet data ipsis fides incolumitatis fuerit violata ab Hispanicis, quasi pactionis ignaris.

Albertus Archidux expeditionem parat contra Mauritium.

Tanta autem celeritate Archidux promovebat versus hostem, ut adventus sui famam ubique prævenerit, & Mauritium obsidione Nouporti occupatum pænè concluserit, quo minus in apertum campum ubi aciem commode instrueret, prodire, & copias ex diversis stationibus colligere valeret. Verum ille re cognita, tantò majori velocitate ac industria prospiciens rebus suis, relicta obsidione Nouporti, exercitum mox contractis, ac desidentibus aquis vado ipsemet umbilico tenus antecedens eum traduxit versus Midelchercam: nempe obviam hosti, qui illac descendebat, ut simul itinera Ostendana interciperet, ac Hollandicos constrictos undique teneret, unico refugio ad naves ipsis relicto. Quam tamen necessitatem Mauritius in virtutem convertit, & etiam classe à littore recedere jussa, ut nullus ad eam fugientibus aditus pateret, milites cohortatus eò loci jam eos omnes esse, unde nonnisi victores evadere, nec ullam salutis spem nisi in fortitudine sua reponere possent, ad fortiter pugnandum firmavit. Auxerant etiam desperationem ipsius militibus aquæ, quas transnataverant refluxu maris intumescentes in tantum, ut acies instructæ in proximos arenarum cumulos fuerint subducendæ. Sed maximè coarctabatur celeriori appropinquantis hostis incessu, ac veritus ne præveniretur, priusquam omnem militem ex vadosis eduxisset, opportunumque locum pugnæ cepisset, & ex arte atque ordine militari singula disposuisset, præmiserat Ernestum Nassovium versus Leffingam cum una legione Anglorum peditum, & quatuor turmis equitum, ad remorandum transitus hostis non infelici suc-

Mauritius Auranius audito adventu Alb. relinquit Nouportum.

Mauritius Auranius vadis Midelchercam.

Hollandorum legiones apud Leffingam distinent Hisp. sed caeduntur.

A.C. 1600. successu: licet enim quingenti ex illis fuerint cæsi, & inter eos plures insigniores militiæ Præfecti, ex Anglis Arturus Stuartus, Robertus Barclæus, Andreas Muracus, Ioannes Chipericus, Ioannes Strachanus, Hugo Hisbethius, & ex Zelandis Turquius Valtanus, Lagrappius Gistellus; profuit tamen ipsi tale damnum, quod aliquanta conflictus illius mora commodavit illi tempus necessaria pugnæ ordinandi. Ac quod majus, illa victoriæ illecebra Hispani elati, periculum contemnebant, & quasi in illa legione profligata, præcipuùm fuisset Mauritii robur (ut erat) debellatum conclamantes, quantumvis ab itinere & à labore fessi, pertinacius ferebantur ad locum prælii, quem hostis elegerat, ac disposuerat sibi opportunum. In ipsa ripa maris Boreali extenderat ille suas copias, obverso contra Solem & ventum tergo, & in littore congerie arenarum assurgente aliqua tormenta, ac in media acie alia collocarat, Classiariisque mandaverat, ut ad conspectum pugnæ littori propius adnantes, ex obliquo jacula tormentorum in Hispanos dirigerent. Nec deerant inter Hispanos peritiores belli Duces, præsertim Franciscus Mendosa Admiralius Aragoniæ, & Gaspar Sapena ac alii, qui suadebant prælio tum abstinendum, sed paulatim hostem constringendum, donec commeatus, & præsertim pabuli equorum penuria, si non in naves suas ad fugam, certe ad iniquiorem certaminis locum transire cogeretur; sed prævaluit eorum sententia, qui post illum priorem apud Leffingam congressum hostem formidine repletum, & Ordines perturbatos ægrè trahentem, celeritate & alacritate militum avidius pugnam exposcentium facilè confici posse ajebant. Appropinquantibus autem Hispanis, iterum Mauritius mille quingentos equites objecerat, qui simulato quasi certamen inirent, Hispanis irruentibus, eò usque cedebant, donec illos pertraxerunt sub ictus tormentorum ab ea parte dispositorum. Tunc itaque concurrente utraque acie acerrimè certabatur ad duas horas eventu dubio: immo jam prima acies Mauritii, Præfecto ejus Francisco Veerio saucio è prælio elato, inclinare cœperat; tamen accurrente eò tempestivè Horatio Veerio & Ludovico Nassovio cum auxiliis, majoribus animis pugnam instauravit. Hispani quoque licet jaculis tormentorum Mauritianorum peterentur, immoti tamen nihil de ardore suo pugnantes remittebant, & à valido irruentium Mauritianorum impetu nonnihil impulsi, nihilominus ordines pugnando retinebant, donec Horatius Veerius circumducto equitatu in Hispanicum equitatum, qui dextrum suorum latus observabat, ex obliquo invectus, ipsum disjecit, ac illa in peditatus destitutos equitum præsidio irruens, ordines eorum turbavit, aliique Mauritiani eos ita confusos adorti à fronte magna strage edita omnes dissiparunt. Vltima etiam acies Mauritii laborantibus suis ad ripam maris (ibi tormenta à Mauritio collocata Hispani jam occupare cœperant) ut primum subvenit, exceptos ab altero latere Hispanos cum Gasparo Sapena Duce fudit, & in fugam vertit. Extrema agmina Hispanorum in quibus ipse Archidux erat diutius pugnam sustinuerunt; Mauritiani tamen eos ab utroque latere interclusos tandem dissipârunt, in fugam effusos magna cæde sternentes, plurimos vincientes nisi qui sunt salvati beneficio noctis, ad quam conflictus duravit. Ipse Archidux vix evasit, jam enim eum in maxilla vulneratum aliquis habenis equi cui insidebat apprehensis captivum trahebat, sed accurrens alius atque alius ex ejus stipatoribus, & in cædem se objiciens, sua morte spatium ipsi elabendi fecit. Franciscus Mendoza Admiralius Aragoniæ ferocientibus militibus opera unius Hispani qui Hollandis militabat ægrè ereptus, adhuc durante conflictu, ad Mauritium fuit adductus, & custodiæ traditus, ac octuaginta ex Hispanis ac Italis & Belgis sunt capti insigniores militiæ Præfecti, vel majoribus bellicis officiis antea perfuncti.

Hispani temerè prælium ineunt.

Mauritius Auranius opportuno loco aciem instruit.

Hispani cum Hollandis prælium committunt.

Hispani vincuntur prælio ab Hollandis.

Albertus Archidux vulnus accipit in facie.

Aragoniæ Admiralis capitur.

Præci-

Præcipui autem erant inter captivos Didacus Idiaques, Franciscus de Avila, Ioannes Navarrus, Petrus de Montenigro, Franciscus Guevara, Petrus Velascus, Antonius Mendoza, Didacus de Zuniga, Franciscus de Torres, Magii duo, Ioannes Gambellora, Stanga, Hieronymus Roius, Curtius Grevellius, domestici quoque plures, & pueri nobiles Archiducis fuerunt capti, sed sine lytro à Mauritio dimissi. Ex primis Ducibus belli Comes Soranus, & Gaspar Sapena vivi capti, sed ex vulneribus paulo post obierunt.

A.C.1600.

Inter cæsos Nobiliores Didacus de Torres, Consalvus Spinola, Alphonsus Garcana, Gaspar Logiosa, Garcia & Roderic. Tolet. Lupus Zapata, Ludovicus Fasardus reperti: centuriones peditum Hispani 31. Itali 4. & Belgæ aliquot perierunt: ex equitatu Archiducis vix 200. cum equis evaserunt, & pauci Ordinum ductores non saucii. Ex Mauritianis autem desiderati sunt tres Equitum Præfecti, Contelarius, Hamiltonius, Bernardus, & centuriones peditum 11. ex quo facile conjici potest, quanti gregarii utrinque ceciderint: sed in universum Archiducales numerabantur novem millia, ex Mauritianis pauciores, nisi cæsi quoque in primo illo ad Leffingam congressu adnumerentur. Sed cruenta quidem, Mauritio tamen cessit victoria, una cum præda & spoliis opimis, quæ insequenti die Ostendam pompa triumphali unà cum centum signis militaribus hosti ereptis fuerunt deportata. Archidux cum quatuor vel quinque Comitibus multo itinere ea nocte emenso, illucescente die ex fuga alios collegit, & Brugas ac inde Gandavum concessit, durantibus tunc adhuc Comitiis Belgarum Bruxellis, qui excidi ea clade, majoribus studiis auxilia ad tale bellum conferenda decreverunt. Colligebantur magna celeritate dispersi ex ea pugna milites, & ex præsidiis remotioribus acciti plures cum Berloto (ex barbitonsore iste in Ducem militiæ celebrem evaserat) mittebantur confestim Nouportum. Eo enim Ostenda redierat Mauritius, præferendo quod oppugnationem illius loci prosequi vellet: sed magis ut exploraret animos Belgarum, quorum multos ad suas partes transituros credebat, eaque spe in Flandriam venerat, ac statim adveniens sparserat per Provinciam literas suum adventum pro defendendis Flandrorum libertatibus susceptum (ut ajebat) annuntians, & eos ad suam societatem invitans: alioquin ad obsidionem diuturniorem alicujus loci non satis instructus, nec in mari ad conducend alicui oppugnationi necessaria facilem commoditatem habens. Proximè enim Fridericus Spinola Slusam cum valida classe Genua venerat, illudque mare infestum tenebat: & mense Iunio classis illa Slusa egressa, viginti naves supellectili Castrensi ab Hollandis ad usum Mauritii oneratas emissas interceperat. Frustra vero defectionem Flandrorum expectari, nec aliquid aliud operæ pretii se ibi efficere posse advertens ille, non inchoata oppugnatione Nouportum reliquit, & Castello Sanalbetto solo æquari jusso, ac Berlotto qui ejus abeuntis terga carpebat, cæso, Ostendæ navibus impositus mense Augusto in Hollandiam rediit, mactus existimatione ex victoria illius prælii inter pauca celebriora memorabilis.

Ostendam deducuntur spolia ex Hispania.

Belgæ territi clade Nouportensi auxilia contribuunt.

Berlotus celebris Dux militaris ex Barbitonsore.

Mauritius Auranius solicitat Belgas ad defectionem.

Fridericus Spinola in auxilium Hispanis Genua venit.

Berlotus caditur.

Nec aliud singulare hoc anno in Belgio accidit, nisi quod ad tractationem pacis cum Hollandis Bergopsomum Flandri Archiduci subjecti legatos miserant: sed instituto colloquio, cum Hollandi dicerent se facilè composituros pacem Bergas cum Belgis vicinis & consanguineis suis, dummodo illi expellerent prius Hispanos, cum quibus nulla firmæ pacis ratio iniri posset, Legati Flandriæ ea conditione deterriti intermisso longiori colloquio Bruxellas redierant. Miserat & Imperator. Rudolphus Legatos suos, qui eam tractationem pacis promoverent, & simul loca in Clivia ab Hollandis occupata repeterent: sed isti postquam explosa fuit eo modo spes pacis, solius Embricensis oppidi restitutionem ea vice obtinuerant.

Bergosomi tractatur pax à Belgis cum Hollandis.

A.C. 1600. *Duellum Galli cum Brabanto.*

Recensetur etiam inter gesta in Belgio hoc anno, duellum Briautei Galli unius turmæ equitum apud Hollandos ductoris, cum Gerardo Abrahami Vicario Antonii à Grobendonc Tribuni equitum Sylveducensis: sed merito obliterandum esset, vel nonnisi exectandæ memoriæ nota signandum propter detestabilem immanitatem, qua illi invicem sævierunt. Cum enim viceni cum vicenis pugnassent, & ex Hollandicis aliis cæsis, aliis in fugam dispersis, solus Briauteus, postquam Gerardum ejusque fratrem occiderat, graviter saucius humi jaceret, quindecim Brabanti Grobendonciani pugnæ sani superstites eum unum trucidare non erubuerunt, nec quicquam victum se fatentem, ac etiam armis viribusque amissis, jam impar fuisse duellum obtestantem, quasi non pro fortitudinis gloria, sed pro feriratis prænomine pugnassent.

Sed ut ad vicinam Belgio Galliam transeamus, postquam induciæ trium mensium à Rege Henrico concessæ Duci Sabaudiæ, ut interim declararet, pactisne Lugduni nuper sancitis staret, & Marchionarum Salussii Galliæ Regno restitueret, prætericrant, ac ille fretus auxiliis ab Hispano Rege & Comite Fontano Mediolani gubernatore sibi promissis, declarationem in hoc suam palam facere de die in diem differret, cunctatione tali apertum bellum in suas diriones celerius quam putarat adduxit. Nempè quod induciis illis ad alios duos menses à Rege prorogatis, & iterum denunriatione belli ad æstatem adulram dilata, sicque totius æstatis rempore gerendo bello opportuno extracto, eò anno nihil sibi grave metuendum judicabat, præter leviores Gallorum excursiones, & pro anno proximo vires & copias quibus rationes suas propugnarer ab Hispano Rege sibi non defuturas sperabat: Atque ita locis munitioribus finitimis præsidia firmiora non providit. Sed Rex Henricus moras illas arte componi, eisque sibi illudi judicans, offensiori animo vindictam & necessaria bello rempestivè paraverat: & post induciarum tempus elapsum, scripto edito, quod Dux esset causa belli, qui justæ pactioni restitutionis Salussii stare negligeret, cum ille adhuc ad pacatiora media nil flecteretur, statim bipartito exercitu, ditiones Sabaudicas invasit. Bironius Marischallus Franciæ cum parte copiarum Bressam, Aldigerius gubernator Delphinatus in Sabaudiam ad Monmilianum concesserat, ipse verò Rex ultimo cum reliquis copiis versus Chamberiacum subsequebatur. Et Bironius quidem Bressæ (quæ est territorium triginta milliaria longum, decem autem latum, citra Alpes Galliæ conjunctum) propugnaculum præcipuum Burgam, ea nocte quæ diem decimum Augusti & ultimum induciarum Duci præstitutum subsequebatur, nil tam cito hostile Sabaudis expectantibus, scalis applicatis, & petarda portæ admota, occupavit, uno tantum milite ex suis desiderato. Arcem tamen expugnatu non tam facilem, ut quæ munitioribus Galliæ locis comparari possit, occluso circumquaque ad eam aditu obsidione coarctavit. Aldigerius verò Monmelianum sub finem Augusti adveniens, Oppidum à præsidiariis in arcem secedentibus derelictum statim cepit. Est autem illud Oppidum inter celebriora Sabaudiæ loca non postremum, præsertim ob arcem magnitudine ipsum oppidum æquantem, & natura loci, ac structura valli, fossarum, propugnaculorum munitissimam, eoque communi opinione inexpugnabilem, cum nec cuniculis suffodi, nec scalis admotis invadi, neque machinarum fulminibus concuti posse. Quare licet Aldigerius jam Oppidum in potestate haberet, arcis tamen potiundæ spe gravius distinebatur, donec ipse Rex adveniens majoribus viribus eam oppugnavit. Prius tamen Rex Aldigerio circa obsidionem illius Arcis Monmilianæ manente, Chamberiacum aggredi voluit, ut qua Civitate primaria & Parlamenti Sabaudiæ sede subjugata, ampla territoria ipsi subjecta acquisiturus esset. Et quidem Civitas ipsa ad

Henricus IV Galliæ Rex Sabaudiæ Duci bellum infert.

Bironius Bressam capit.

Monmelianum Aldigerius obsidet.

Chamberiacum Henricus IV Rex capit.

ad primum Regis adventum deditionem fecit: sed arcis præsidarii aliquantum restiterunt, donec videntes oppugnationem serio promoveri, pacti inducias octo dierum intra quos subsidium à Duce expectarent, eo nusquam comparente, arce cesserunt. Inde Rex movit Conflantium, quod etiam præsidiarii vix inchoata oppugnatione dediderunt, ac eorum exemplum sequuti sunt custodes Miolantii: quam tamen Arcem inter prærupta Alpium, in altissima rupe sitam hostilis vis haud ita facilè offendere poterat, si modo à militibus, non adeò ignavis custodita fuisset. Carbonariam resistentem admotis machinis Rex concuti jussit, & ad deditionem coëgit; concesso, ut præsidiarii cum vexillis explicatis, ac cum armis, & impedimentis suis abirent. Sed magis de Monmiliano solicitus, quod eousque Aldigerius parvo profectu obsidebat, eo ipsemet cum expeditioribus copiis concessit, & explorato circumquaque quod Arx in plano sita, & arduis præcelsisque rupibus undique clausa à nulla parte machinarum ictibus peti posset, nisi ab uno montium, sed nimium prærupto, & inaccesso, præsertim ducendis jumentorum labore machinis, legioni peditum Helvetiorum aliquot vini dolia obtulit, si eò tormenta necessaria manibus traherent. Illi ergo hilari contentione operi accincti intra paucas horas aspera ascensus superarunt, & lacertorum vi subductas machinarum moles septem in vertice montis collocarunt, nihil minus quam inde periculum obsessis expectantibus, cum alioquin sine ullo discrimine aditum illius montis prohibere potuissent. Vnde isti videntes præter spem suam occupatum fuisse illum montem, diffidere sibi cœperunt, & petitis quinque dierum induciis cum suo Præfecto Brandisio in hoc consenserunt, quod si intra unum mensem Dux ipsis non subveniret; cum omnibus impedimentis suis arce dedita salvi abirent, & interim unum centurionem nuntiaturum Duci tale pactum liberè mitterent. Atque ita nullo auxilio intra mensem comparente, decima sexta die novembris arcem munitissimam præter spem & omnium opinionem Rex obtinuit. Ac inde Aldigerio Mustiersii ad territorium Tarantasiense occupandum dimisso, Sancatharinum contendit, ubi jam Sancius oppugnationem inchoarat, adjuvantibus Genevensibus, quorum maximè intererat, arcem illam suis confiniis infestam expugnari. Nec dissimilem fortunæ applausum ibi quoque Rex habuit; nam postquam paucis diebus vehementioribus machinarum fulminibus arcem quassasset, præsidiarii decem dierum pactis induciis, cum nullum illis durantibus subsidium sibi advenire viderent, armati cum vexillis, & tertia parte tormentorum, quæ ibi erant, abire permissi arcem dediderunt. Collegerat Dux Sabaudiæ aliquantam manum, ut subveniret primum Monmiliano, postea Sancathatino, sed nivibus ingentibus transitu impedito, eoque pabuli equorum inveniendi facultate adempta, retrocedere est coactus, majori spe reposita in Pontifice Summo, cujus opem pro cohibendo illo bello, quod totius Italiæ pacem turbaturum erat, omnes Italiæ Principes studiosius implorabant. Immo jam in formula pacis inter Hispaniæ & Galliæ Reges factæ, qua etiam Sabaudus comprehendebatur, cautum fuerat, quod controversias illa pace non sublatas inter Ducem Sabaudiæ & Henricum Regem, intra annum ipse Pontifex arbitrio suo decidere deberet. Sed anno elapso, ille longius spatium ad deliberandum postularat, ac etiam eo finito, cum neutrum offendere cuperet, utrumque admonuerat, ut amice inter se consentirent. Et nec sic re sopita, excitus demum tanto belli exinde profecti incendio, illam curam rursus assumendo expedivit in Galliam Petrum Aldobrandinum Cardinalem, nepotem suum cum authoritate Legati à Latere, qui primum Taurinum divertens Duci Sabaudiæ persuasit, ut Legatos suos Franciscum Arconatum, & Renatum Lusingium plenaria potestate ad tractandam pacem

A.C. 1600.

Henricus IV Galliæ Rex Monmilianum ipse venit & capit.

Sancatharinum oppugnat Rex Galliæ & capit.

Clemens VIII PP. Legatum mittit ad tractandam pacem inter Galliæ Regem & Sabaudum.

 instru-

A.C. 1600. instructos miserit, eosque Cardinalis in suo comitatu ducens, ad Regem in castris tunc propè Chamberiacum morantem venit, summo honore exceptus, ut etiam tesseram militarem Præfecti vigilum ab ipso petere & accipere debuerint. Pacis tamen ibi concordia tractari non potuit, Rege properante ad visendam suam sponsam Lugdunum, quò & Cardinalis invitatus sequebatur. Interim autem dum Lugduni de concilianda pace deliberatur, Genevenses permittente Rege, Sancatharinum solo æquaverant, quod Cardinalis adeò acerbè tulit, ut omnem tractationem pacis abruperit: demumque cum adverteret Regem esse propensiorem ad bellum, & sedulo arma apparare, per veredarios Pontifici re annunciata iterum tractatum pacis inchoavit, ac tandem Lutetiæ conclusit ea lege, quod Dux Sabaudiæ Marchionatum Salussii retineret, & pro eò Regi traderet territorium Bressanum, ac valles Bangianam & Veroneam cum omnibus locis, Rodanum & Savonum fluvios interjacentibus: seu quicquid Dux ultra Alpes confine Galliæ habebat, Regi traderet: Salussium autem cis Alpes in visceribus Sabaudiæ situm retineret; ac simul aditus omnis in Italiam Regi fuit ademptus, quod quandoque sibi dux Nivernensis Mantuani Principatus spectans successionem, & Regi si aliquando in Italiam transiturus esset, incommodum futurum præmonebat. Tamen & Sabaudus molestius eas conditiones pacis audivit, sed colloquio cum Cardinali ex Gallia redeunte habito mitigatus, illas approbavit. Et quod diximus de sponsa Regis Henrici in Galliam conducta, iverat mense Septembre hujus anni Rogerius Bellegardius Legis Legatus Florentiam, ubi principio mensis Octobris Duce Mantuano & Cardinali Aldobrandino (dum iret ea in Galliam) præsentibus, Regi suo Mariam Mediceam Francisci Magni Ducis Hetruriæ filiam desponsavit in summa celebritate, & splendidissimo epularum, ludorum, spectaculorum comicorum apparatu. Ac medio Octobre Livornum deducta sponsa à Ferdinando suo patruo Magno Duce, inde comitata à Ducissa Mantuana & Florentina, 17 triremibus versus Massiliam vehebatur. Et quidem reflatu ventorum præpedita, aliquot dies substiterat in anchoris propè Genuam, sed tranquillitate maris reddita, felici cursu portum Massiliæ tenuit, in quo à Cancellario Galliæ & Nobiliorum Gallorum in ejus occursum magnis agminibus effusis, pompa Regali fuit excepta. Inde progrediens, non minori magnificentia Avinionem intravit, & itinere continuato Lugdunum pervenit; quo Rex ex Castris à Chamberiaco cum paucis advolans, a cœna euntem inopinatus osculo salutavit, ac post paucos dies mense Decembre, nuptiæ ibidem fuerunt celebratæ, non minori splendore quam Regi Galliæ conveniret. Omnes enim primarii Proceres Galliæ ad eas convenerant, & Cardinalis Aldobrandinus Legatus illis adfuit, ac demum eis finitis, tractatu pacis concluso, Romam rediit proximi anni initio.

Genevenses Sancatharinum solo æquant.

Pax inter Regem Galliæ & Sabaudum.

Florentiæ sponsalia Mariæ Mediceæ cum Rege Henrico IV celebrantur.

Galliæ Regina ex Italia Massiliam deducitur classe.

Lugduni sponsam suam Rex salutat, & nuptias celebrat.

Ex Anglicis non est quod in hoc anno memoremus, præter insidias Regi Scotiæ Iacobo VI, instructas à Comitibus Gauriensibus, quorum unus junior Alexander Regem ex venatione ad Castrum suum Perthum vicinum specie inventi ingentis thesauri commonstrandi invitaverat, & deductum in penetralia castri (quasi ad visendum thesaurum) in potestate habebat, occidereque voluerat: alter autem frater à foris Regis comites convivio morabatur, ne dolum impedirent. Rex tamen post multam intrò cum illo insidiatore luctam è fenestra acclamans, accivit sibi auxilium, salvusque evasit, & utrumque conjuratorem trucidari confestim jussit: prodigio similior casus, ejusque narratio in vulgus sparsa, fidem rei gestæ minuit, propterea omittendam maluimus.

Iacobus Rex Scotiæ incidit in insidias.

In Polonia hoc anno Comitia Generalia fuerunt celebrata Varsaviæ, mense Martio irrito eventu. Cum enim Rex Sigismundus Sueciæ, Regnum sibi à Carolo patruo

Comitia Varsaviæ in Polonia.

A.C. 1600.

patruo injuria fuisse ereptum quæreretur, & arma publico Regni Poloniæ nomine contra eum sumi postularet, Ordines molem alieni belli subire, ne illud in viscera Regni attraherent recusabant: sed si Rex proprio periculo illud promoveret, se auxilio convenienti ipsi non defuturos respondebant. Quantumvis tamen ipsi sibi à tali bello præcaverent, vel inviti illo implicati fuerunt, præsertim studio privatorum, qui ea via gratiam Regis demereri contendentes, inscia Republica pacta cum Regno Sueciæ avita incaute abruperunt. Georgius enim Farensbach, Carolo Duce cum suis armis in Estoniam adveniente, & Revaliam ac omnia quæ eousque in possessione Suetica censebantur occupante, cum solum fines Livoniæ Polonicæ, ne quid damni à Carolo paterentur, tueri debuisset, in Estoniam irrupit, & Caroli copias sæpe velitationibus lacessivit. At cum ille ad ipsum misisset sciscitatum cujus jussu ea faceret, & num ab Ordinibus Regni Poloniæ pactorum securitas, an hostile quid expectandum sibi esset, Farensbach ejus Legatum detinuit, & in Poloniam ad Regem misit. Unde Corolus cum responsum non haberet, & in dies Farensbachum sibi graviora minitari sentiret, publico Ordinum Poloniæ nomine ea fieri, ac nonnisi infesta in suis ditionibus eorum arma expectanda sibi esse arbitratus, priusquam majores copiæ ex Polonia confluerent, prævenire, belloque futuro sedem in alieno solo figere maluit, moxque ingressus in Livoniam, Parnaviam, & plura loca munitiora intercepit, ut in anno proximo attingemus.

Poloni recusant molem belli Suetici.

Poloni inviti bello Suetico implicantur.

Carolus Sudерm. Livoniam oppugnat.

In eisdem Comitiis deliberabatur de conscribendo exercitu, quo reprimeretur Michaël Palatinus Valachiæ, qui nuper in Transilvania Cardinalem Batoreum profligarat. Is enim ut sibi recuperaret Valachiam, interim dum in Transilvania morabatur à Simeone Mohila occupatam, ex Transilvania rediens Simeonem inde expulerat. Et cum nihilominus Simeon adjutus à fratre Hieremia Palatino Moldaviæ vires suas instaurasset, Michaël iterato prælio cæsum usque in Moldaviam sequutus, etiam Moldaviam sibi subjicere, Hieremiamque inde pellere decreverat. Nec infelici ab initio successu, nam intra breve tempus postquam semel Hieremiæ copias fugarat, nullo amplius resistente totam eam Provinciam obtinuit; Soczaviam, quæ est præcipuum ibi propugnaculum, deditione cepit, ad arcem Chocimensem in ipso confinio Poloniæ ad Tyram fluvium sitam Hieremia recedere coacto.

Michaël expellit ex Valachia Simeonem Palatinum.

Michaël Hieremiam Palatinum ex Moldavia pellit.

Eam igitur Provinciam, Hieremiamque ipsius Principem clientem Regni Poloniæ juratum ab ipsis audacia defendere Reipublicæ incumbebat. Sed nulla tributa fuerunt in illis Comitiis ad hoc concessa, ne & Suetico bello servirent. Tamen Zamoyscio Cancellario belli Duci fuit demandatum, ut ille ab ea parte curaret, ne quid detrimenti Respublica pateretur. Magis autem in illis Comitiis certabatur pro sacerdotalibus dignitatibus, quæ Cardinale Radziwilo Cracoviensi, & Hieronymo Rozrazewski Vladislaviensi Episcopis Romæ recens defunctis vacabant.

Zamoyscio cura Moldaviæ committitur.

Certatim enim Ecclesiastici in ambitum effusi, singuli singularibus mediis, gradus altiores petebant, ut & dicteriis publice sparsis notarentur. Quorum præcipuum erat idiomate Polonico cum inscriptione *Bábietolo*, compositum singulos carpens modeste, sed festivum; cujus author Stanislaus Grochowski postea pœnas luit, spoliatus suis Sacerdotiis ab Alberto Bàtánowski Episcopo Plocensi, quem præ cæteris perstrinxisse videbatur. Omnium autem opinione potiores partes in illa promotione consequuturus credebatur Ioannes Tarnowski Episcopus Posnaniensis: is enim tunc præcipuam in Republica rerum gerendarum authoritatem obtinebat, subnixus maxime favore populari, quem cultu humaniori (ut erat liberali, & omnium horarum ingenio) tum & variis officiis,

Tarnowius popularitate præstans.

A.C. 1600. ac beneficiis, cum nuper fugeretur Vicecancellarii Magistratu à Rege pro diversis suis clientibus impetratis, sibi comparaverat; unde nullo illo melius Regias partes tueri, & adversis præsertim Zamoyscianis æquilibritatem opponere solebat, eoque Regis animum sibi singularius devinxerat. Petro Tilicki pro gradu officii Vicecancellarii quod tunc gerebat, ex lege quoque ad majores dignitates vacantes ascensus debebatur. Sed is non ita pridem post sublatum Cardinalem Batoreum Episcopatum Varmiensem acceperat, eoque contentus quievit. Senio vero in Ordine Sacerdotali, meritisque & doctrina præcellebat Laurentius Goślicki Episcopus Præmisliensis, ac Albertus Báránowski, & ipse in Ordine Episcopali antiquior ex Episcopatu Plocensi, ad majorem vulgi opinione vocabatur. Reliqui autem juniores, nonnisi senioribus istis designabantur successores. Verum sors expectationi populari non respondit; nam Cracoviensem Episcopatum obtinuerat Bernardus Mácieiowski Luceoriensis Episcopus Iesuitis addictior, quibus & patrimonium suum amplum Oppidum Chodel pro Collegio Lublinensi non multo ante donaverat. Ioannes Tarnowski Petro Skárga Religioso Societatis I E S V Regis nomine Episcopatum Vladislaviensem sibi deferenti, acerbioribus verbis exprobravit, quod ejus & aliorum illius Societatis opera Cracoviensi Episcopatu fuerit fraudatus: illorum enim favore tunc præcipue partitiones munerum hujusmodi constabant, & non solum Sacerdotales, sed & Equæstres dignitates ac beneficia eorum arbitrio dispensabantur. Nec susceperat initio Tarnovius Vladislaviensem Episcopatum, sed responso illi relatori dato, quod esset de hoc deliberaturus, demum colloquio cum Rege habito, ejus voluntati se submisit. Goslicius quoque cum Vladislaviensem affectasset, ejus loco Posnaniensem sibi oblatum ut acciperet, ægre sibi persuaderi permisit, ac in præmisliensi successorem habuit Matthiam Pstrokonski Referendarium Regni. In Luceoriensi autem successerat Stanislaus Gomolinski relicto Chelmense, quam obtinuerat Zamoyscius Cancellarius Regni pro agnato suo Georgio Zamoyski. Atque talibus studiis intentis tunc Ecclesiasticis, etiam Equestres in suffragiis unusquisque conjunctiori suo ferendis distracti, curam Reipublicæ seposuerant, & nullo publicorum negotiorum, quæ in deliberationem venerant, definito, Comitia solverunt. Istis autem finitis de felicioribus Michaëlis Palatini in Moldavia progressibus frequentiores nunrii adferebantur, qui jam tota Moldavia expulso Palatino Hieremia potitus, unicam quæ supererat, & quo Hieremias omnia sua pretiosiora comportaverat, Arcem Chochim obsidione cinxerat. Nec dubie volebat ea expugnata transferre signa infesta in proximiores Poloniæ Provincias, quas omni pæne præsidio vacuas, non difficile in suam potestatem redigi posse judicabat. Immo jam plures in Polonia ad eum inclinabant, ejusque adventum desiderabant rerum novandarum cupidi, præsertim cum esset Religionis Græcæ, isti Religioni addicti Russiæ populi impensius ipsi favebant, pertæsi maxime illorum, quibus assidue propter ejusdem Religionis suæ cum Catholica Romana conjunctionem recens in Regno isto instauratam divexabantur. Et non unius vel alterius Provinciæ inde jactura timebatur, sed totius Regni conversio, cum non obscuris argumentis appareret, Michaelem pluribus & in Transilvania, & contra Turcas, ac novissime in Valachia & Moldavia partis victoriis elatum Regnum petere. Zamoyscius itaque Rempublicam ad tanta pericula prope nullo præsidio munitam esse sciens & hostem celeritate priusquam in Poloniam veniret, majoresque vires acquireret præveniendum judicans, collecta in nomen publicum aliquanta pecunia, exercitum conscripsit, & majorem copiarum numerum ex amicorum auxiliis collegit, insignioribus quibusque Proceribus ad eum non solum ex Polonia, sed etiam ex Lithuania concurrentibus. Quorum præcipui erant Gabriel & Andreas de

Macieiovius renunciatur Cracovia Episcopus.

Tarnovius obtinet Episcopatum Vladislaviensem.

Goslicius Posnaniensem Episcopatum obtinet.

Chocimum obsidet Michaël.

Michaëlis consilia de infestanda Polonia.

Zamoyscii expeditio contra Michaëlem.

de Tæczyn Comites, Hieronymus Sieniáwski Pincerna Regni, Christopherus Dux Zbáráwski, Constantinus Dux Wis'niowiecki, Danielovicii duo, Carolus Chotkiewicz postea exercitus Lithuaniæ Dux celebris, singuli propriis stipendiis numerosas cohortes militum ducentes. Ac præter hos Præfectus militaris minor Stanislaus Zolkiewski, Droiewski Referendarius Regni Præfectus Præmisliensis, Nicolaus Strusz, Sigismundus Kázánowski, Potocii, & veteranorum multa nomina,ut mirum fuerit, in tam brevi tempore tam florentem, tamque fortem,nec numeratis stipendiis, sed sola unius Ducis cura confluxisse exercitum. Nec minori celeritate promovens Zamoyscius ad confinia Moldaviæ, cum audisset ad famam adventus sui hostem soluta obsidione Chocimi, ad tutiora Moldaviæ recessisse, ipse quoque Chocimo omisso per compendia viarum apud Colodrobkam vado transiens Tyram fluvium, rectà per Alpes Moldavicas Bukowina vocitatas, & transitu difficiliores in Moldaviam penetravit, ac magnis itineribus prætergrediens Szoczaviam præsidio hostis munitam, ejus oppugnatione dilata, ne ea mora à persequendo distineretur, superato etiam fluvio Sereto, eum usque in finibus Valachiæ assequitur. Ad Telesinum amnem alveo limosum & ripis alte præruptis inaccessum Michaël castra posuerat, & vadosa ejus omnia firmis præsidiis insederat. Sed Zamoyscius situm loci contemplatus, ut erat planicies amne illo in coronam circumfusa,& collibus ac vinetis instar theatri circumsepta, uno colle occupato, dispositisque in eo tormentis peditatum Michaëlis à custodia transitus illius fluminis rejecit, & etiam ad longinquiorem ripam quam hostis non observabat, per montana circumactis aliquot equitum agminibus, à latere eum invasit. Ac primum quidem impetum hostiles cunei ferocius represserunt, sed mox perfracti à superveniente auxiliari turma Elearorum quos Petrus Łaścz & Venceslaus Beques ducebant, confusis Ordinibus retrocedere cœperunt. Ipse Michaël statim fuga è prælio se subduxit: cumque Poloni fugientem insequerentur, Zamoyscius veritus ne incautos & ignaros locorum hostis eorum peritior ex fuga conversus deciperet, receptui cani jussit, ac omnia impedimenta castrorum hostilium obtinuit. Sexaginta millibus armatorum constabat Michaëlis exercitus: quem ex Transilvanis, Valachis, & Serbiis contraxerat, & in pugna non plures quam mille ceciderunt: capti multi, & plures insequenti die ex fuga collecti frequentibus turmis revertentes in obsequium Zamoyscii concedebant. Tertio autem à conflictu die, primarii Valachiæ in Castra Zamoyscii venientes, subjectionem Regi & Reipublicæ Polonæ detulerunt, & Simeoni Palatino nuper à Michaële pulso, ac per Zamoyscium reducto, fidem & obedientiam jurarunt. Moldavi quoque Zamoyscio redeunti apud Szoczaviam, quam tum demum exturbato inde Michaelis præsidio recuperarat,occurrentes,Hieremiæ Palatino suo obedientiam iterum jurarunt.

A.C.1600.

Zamoyscius in Moldaviam transit.

Michaël apud Telesinum profligatur à Polonis.

Valachi Zamoyscio se dedunt.

Hieremias Palatinus Moldaviæ restituitur per Zamoyscium.

Atque ita belli ingentis incendium, quod jam Valachiam & Moldaviam involverat, & Poloniæ imminebat, intra paucos dies fuit restinctum. Provide autem Zamoyscius reliquerat pro præsidio illarum Provinciarum cum quatuor equirum millibus Ioannem Potocki Camenecensem Præfectum,nam paulo post ejus inde discessum, Michael ex dispersis suis copiis, & ex montanis Serbiorum, quo confugerat, collecta aliquanta manu in Valachiam rediens, eam repetere conabatur. Sed iterum una cum Buzoviis primariis Valachorum, qui ei adhæserant in campo Lovisca dicto apud Hardisz fluvium à Ioanne Potocki cæsus, vix cum paucis servulis evasit. Et in Transilvaniam reversus, eadem mutatione fortunæ, omnia sibi interim à Georgio Basta adempta fuisse reperit. Imperator enim quousque Michael in Transilvania rerum potiretur, omne jus in ea suum ambiguum fore reputans, eum inde amovendum ab initio decreverat: quod tamen inte-

Potocius Michaëlem iterum profligat.

Michaëli in Transilvania adimuntur omnia.

A.C. 1600.

integris ejus viribus tuto tentati non potuit, donec eo absente in ista expeditione Moldavica, & à Polonis contrito, eam occasionem nactus Georgius Basta Imperatoris in eis partibus Præfectus, præsidia ipsius ex Civitatibus ejecit, ac redeunti nullam amplius administrationis vel potestatis in Transilvania partem permittere voluit, dissipatis paucis ejus copiis, quas redux ex Valachia colligere cœperat.

Michaël Viennam ivit promissa ab Imperatore repetiturus.

Vnde Michaël undique destitutus, Viennam cum uxore & tota familia sua concesserat, imploraturus Imperatoris gratiam pro impensa opera contra Batoreos solemnioribus pactis sibi promissam. Sed neque excluso hoc modo Michaële Transilvania subire voluit jugum Austriacum, & secessione facta, ordines illius Provinciæ Imperium Georgii Bastæ detrectabant, palam ad Turcicum potius patrocinium velle confugere, quam Imperatori subjici præferentes.

Bator Sigismundus redit in Transilvaniam.

Et magis in Batoreos propensi, Sigismundum Batoreum, qui post traditam Andreæ Cardinali Transilvaniæ gubernationem in confiniis Poloniæ desidebat, ad resumendum eundem Principatum advocarunt, ac cum eo Cæsarianis resistentes, variam vicissitudem belli sunt perpessi, priusquam ab alienigena Principe liberarentur, ut in subsequentibus apparebit. Dum autem Imperator invitam Transilvaniam in suum jus trahere nititur, & eo vires suas distrahit, debilior in Vngaria contra Turcas majora detrimenta sensit. Et primo cum cum ærarium Imperiale tantis simul bellis alendis non sufficeret, ideoque stipendia militibus solvi non

Cæsariani in Vngaria secessionem faciunt ob stipendia detenta.

possent, seditone concitata multi, præsertim Vallones secessionem fecerant: eoque res processit, quod isti solutione stipendiorum & impunitate desperata, Pappæ commorantes, præfectum suum Marottum in carcerem detruserunt, alios qui ab eis dissentiebant expulerunt, & misso Albam Regalem Nuntio cum Turcis paciscebantur, quod ipsis Pappam traderent, vicissimque ab eis stipendia sibi ab Imperatore retenta reciperent, & in militiam Turcici Imperatoris adscriberentur.

Pappam Turcis tradere volunt tumultuantes milites.

Iamque ex tali pacto viginti milia nummorum aureorum à Turcis acceperant, & non pauci ipsorum Albam Regalem sub signa Turcica, plerique sumpto habitu Turcico transierant, condicto quod ad finem Iunii Turcæ ad occupandam Pappam venirent. Sed (aquarum inundationes tardarant Turcarum adventum) celerius prævenarat talem proditionem Suartzembergius Cæsarianarum copiarum Præfectus cum octo millium exercitu, moxque intercluso circumquaque aditu arcem illam obsedit, ac demum etiam vi oppugnavit, cum precibus & promissis liberalioribus non proficeret. Nihil tamen rebelles illi oppugnatione inchorta ex pertinacia sua remiserunt, & contumeliosius rejecto deditionis tractatu; mori po-

Suartzembergius Comes apud Pappam occubuit.

tius pugnando, quam se dedere statuerant. Ac audacia desperatione aucta, crebris excursionibus Cæsarianos multum afflixerunt: donec & ipse Suartzembergius subventurus laborantibus suis ad locum certaminis accurrens, jaculo bombardæ in capite percussus, ibidem occubuit.

Nihilominus oppugnationem continuavit Melchior Rederus, qui vice Suartzembergii occisi, & Iaurinum ad sepeliendum deducti, munia Præfecti militaris obibat, ac obsessos ad extremam annonæ penuriam redactos, cum relicta arce per

Pappenses præsidiarii omnes trucidati.

stagnum adjacens aqua demissa evadere tentassent, die nona Augusti in fuga oppressit, eosque qui vivi capi poterant, exquisitioribus tormentis subjecit, plures vero acerrime resistentes in pugna sunt cæsi, & eorum antesignanus della Morre, cum se capi non permitteret, fuit trucidatus, vix 10, ex illis vivis elapsis,

Vallones Pappa dilapsi Turcis militant.

præter eos qui ante oppugnationem concesserant ad Turcas, quibus deinde contra Cæsarianos in expugnanda Canisia & Alba Regali recuperanda utiliorem navarunt operam: Tantique constitit non solvisse furioso militi debita stipendia. Multo autem gravior post recuperatam Pappam res Imperatoris invasit calamitas: nam Ibraim Vesir congregato centum millium exercitu, sub finem

Augusti

A.C. 1600.

Augusti movens, primum Boborſcham petiit, eamque post paucorum dierum oppugnationem, quartâ Septembris ad deditionem coëgit, præsidiariis ejus dimissis, præter Præfectum arcis & Signiferum Germanorum, quos abduxit, eorum consilio uti volens in oppugnatione Canisiæ. Ac nihil moratus inde rectà Canisiam contendit, quo promissus ab eo Kiai Bassa octava die Septembris jam perveneratitinera intercipiens,& aditus ad illud Oppidum. Ad Styriam pertinebat Canisia, & ad Sortem Archiducis Ferdinandi, qui illi arci præfecerat Paradisium non ignavum militem cum mille virorum, parte Germanorum, sed majori Vngarorum præsidio. Ac ad famam adventus Turcarum Paradisius necessaria defensioni solertius comparaverat, turbam imbellem amandaverat, Oppidum ipsum quod difficilius posset defendi exusserat, & loca arcis defensioni opportuna instauratis operis firmaverat,obligatis insuper jurejurando mutuo concepto omnibus Ordinum Ductoribus ac militibus suis, quod arcem ad extremum spiritum non desererent, sed defenderent, nec ulla colloquia de deditione admitterent. Nec segnius excepit Ibraim Vesirum decima Septembris arci appropinquantem; exiens enim ex arce cum expeditiori militum manu fortiter velitando diutius hostem distinuit, donec Turcis majori numero contra ipsum concurrentibus, intro redire fuit coactus. Statim autem Turcæ ingentes aggeres, & munitiones prope ex adverso arcis axcitarunt, inque eas inductis machinis viginti, muros arcis magna contentione quatiebant. Fossam etiam alte mundatam,quæ multum conatus eorum impediebat, virgultis replerunt: & cum obsessi erumpentes sæpius operas eorum subjecto igne elusissent, & non raro edita in oppugnatoribus strage eorum progressus morarentur, tamen multitudine operariorum superante, & fossa fuit obruta & munitiones hostiles tam proxime muro arcis admotæ, ut alter alterum jactu teli attingeret.

Boborſcham Turca capiunt.

Canisia ad Styriam pertinet.

Paradisius comparat necessaria ad defensionem Canisiæ.

Canisiam oppugnant Turcæ.

Acerrime tamen obsessi tantos hostiles impetus propulsabant, toto mense Septembre expectantes à Cæsarianis subsidia, quæ infirma, seroque nimis comparabantur. Hærentibus enim potioribus in Transilvania cum Georgio Basta copiis, ea pars exercitus quæ in Vngaria fuit, tanto molimini, nempe centum millibus Turcarum opponenda, impar erat, & Suartzembergio ad Pappam occiso, Dux belli in ejus locum usque ex Gallia Dux de Mercurio advocari debuit, qui demum initio Octobris adveniens, contra hostem processit cum viginti quatuor millibus, majori parte equitum levioris armaturæ, quos Banus Slavoniæ ex Croatis & Dalmatis collectos, ac Franciscus Nadasti, Comes Serinus Vngaros adduxerat. Germanorum Ductores præcipui erant Sifridus Golnitz Silesius, Ardensteinius, Hoffkirchius. Et cum ad Muram fluvium duobus à Canisia milliaribus castra posuissent, Vesir Ibraim misso interprete ad tractandam pacem eos invitabat:sed Mercurius eam primam in sua expeditione Vngarica probandæ militaris peritiæ aleam sibi oblatam prælio experiri malens,die septima Octobris instructa acie hostem aggressus, æquali marte, sed cæde suorum eo graviori quod pauciores haberet,aliquot horis dimicavit,& demum ad hostem recentiores majori numero in aciem identidem copias summittentem, pugnamque instaurantem, inclinante victoria, fatigatos sub noctis beneficio ad castra recollegit. Ac insequenti mane magni stratagematis loco reputari voluit, quod densiori sub nebula lacerum exercitum ad tutiora abduxerit, priusquam hostis ejus fugam advertisset. Mox autem Turcæ majori vehementia oppugnationem Canisiæ continuarunt, obsessis postquam desperarant de auxiliis remissius resistentibus. Fortiores etiam ex illis in diversis conflictibus perierant, plures saucii armis gerendis inutiles decumbebant, commeatus omnis defecerat, & fortuito pulvis nitratus accensus, partem arcis convulserat, cujus ruina non paucos militum unà cum multo ap-

Mercurius Dux in auxilium Canisiæ venit.

Turca multitudine copiarum vincunt Cæsarianos.

Canisia præsidiarii in angustias rediguntur.

A.C. 1600.

Canisium deditur Turcis.

apparatu necessaria oppressit. Nec poterant sperari alia subsidia hyeme jam ingruente: Vnde Vngari præsidiarii primum de deditione inito consilio, postea & Germanos nequicquam Paradisio renitente in suam sententiam traxerunt, & pacta sibi incolumitate ac facultate abeundi cum sarcinis suis, die 22 Octobris Arcem dediderunt cum tormentis & cum omni instrumento bellico. Paradisius à Duce Mercurio ad dicendam causam deditionis Viennam remissus, nullis rationibus juvari potuit apud judicium ibi militare, quominus amputata manu dextera, capite plecteretur, exemplo futurus aliis arcium præsidiariis, ne ullam unquam deditionis tractationem admittere debeant.

Persarum Legatus ad Imperatorem venit.

Sub finem anni venerant ad Imperatorem Rudolphum Nuntius Regis Persarum societatem belli contra Turcas, & libera commercia cum exercitio Religionis Catholicæ in Persia Christianis à Rege suo offerens: cum qua Legatione Romam postea deflexit, & deinde omnes Christianos Principes circuierat, ubique magnifice exceptus: & dato acceptoque promisso, de tenenda ista societate, ac continuando contra Turcam bello, fuit dimissus. Legatus iste Luscinati Beg socium suę Legationis habuit Antonium Syhirle Anglum natione, illis in partibus educatum. Sed tempora subsequentia docuerunt, istam Persæ societatem nihil contulisse rebus Christianorum: ille enim pacem cum Turca Machometano Machometanus & ipse, arbitrio & commodo suo moderatur. Cultus tamen Religionis Catholicæ cum plurimis familiis Monachorum, præsertim Carmelitarum & Dominicanorum in illis partibus ea occasione fuit introductus.

Persa societas parum adfert Christianis.

Iubilei solennitas finit.

Clausit autem hunc annum Clemens VIII. Papa clauso Iubilæo, & Porta sancta, ad quam die ultimo mensis Decembris istius anni solenni apparatu cum Collegio Cardinalium & Episcoporum ac Legatorum Romæ residentium veniens in Pontificali habitu, calcem & lapides quibus porta clauderetur consecravit, & postea sumpta trulla murali, eaque calce in fundamenro posita, lapidem primum illi apposuit, actis certis precibus, fabris reliquam muri illius observandæ Portæ sanctæ structuram perficiendam reliquit.

Annus Christi, 1601.

ANni Millesimi, Sextentesimi Primi, initia signanda sunt gestis Polonicis: ibi enim Ordines exciti bello Suetico, (quod privatum Regi, fautores Regiarum partium studiosius induxerant in Provincias Regni, ut commune vel potius proprium Regno facerent) consilia de eo reprimendo agitare cœperunt, ad finem mensis Ianuarii inchoatis Generalibus Comitiis Varsaviæ. Principia autem Comitiorum data fuerunt agendo triumpho, & publicæ nomine Ordinum gratiarum actioni Zamoyscio Cancellario & exercituum Duci pro obtentis victoriis de Michaële Palatino, ac liberata Moldavia atque Valachia, Ordinis Equestris Marischalcus tunc erat Zbigneus Ossolinski, olim partium Maximilianarum acerrimus assectator, nempe Zborovia genitus, eoque Zamoyscio infensissimus. Sed tum mutato illo primo animi sui affectu ab Ordine Equestri in consessu totius Reipublicæ perorans, in laudes Zamoyscii totus effusus, elegantissimo Panægyrico (ut erat disertissimus) clariora ejus gesta & in patriam merita celebravit, ut nemo non vera reputaret, quæ testimonio tanti æmuli probarentur. Nulla autem sub illud tempus post pacata per Zamoyscium confinia Turcica, Rempublicam premebat necessitas, præter bellum ex Suetico Livonicum: unde ad illud omnium conversis studiis, liberaliora fuerunt decreta pecuniaria subsidia. Zamoyscius fracta laboribus & senio ætate (erat sexagenarius)

Comitia Polonorum Varsaviæ.

Zamoyscio publica gratia aguntur pro recuperata Moldavia & Valachia.

Livoniacum contra Suecos bellum decernitur.

narius) se excusans, tandem exoratus à Rege & Ordinibus, ejus curam suscepit, & paucis, maximè circa judiciorum Ordinem legibus sancitis, Comitia fuerunt soluta.

A.C. 1601. Zamoyscius curam belli Livonici suscipit.

Sub iisdem Comitiis obierat Nicolaus Fierley Palatinus Cracoviensis, vir non magis dignitatis gradu quam generis claritate & motum ac judicii maturioris gravitate sublimis, Zamoyscius dixerat de ejus morte flos nostri lactis est decerptus) in cujus locum successit Nicolaus Zebrzydowski ex Archimarissallatu Regni, officium autem Archimarissalli cum plures solicitè ambirent, Rex ne quem offenderet, eoque studia partium à Bello Livonico distraheret, tantisper conferendum distulit. Interim autem Carolus Suecus in Livonia contra tam inopinatam vim non provisa grassabatur, & indefensas arces in suam redigebat potestatem. Collegerat Farensbachius ex Polonis aliquantam manum, sed imparem, qua tot arces muniret: Vnde leviotibus tantum excursionibus carpebat hostem, & Derpatum oppugnante Carolo Sueco, copiarum ejus partem Vendam digredientem fudit, pluribus Suecis in glaciem infirmam impulsis, & ea fracta demersis. Primo etiam Vere, Christopherus Radziwil Palatinus Vilnensis, copiarum Lithuanicarum Dux cum quinque millibus equitum, & sexcentis circiter peditibus in Livoniam ingressus, circa Cokonhausum Caroli filium nothum cum septem millibus Suecorum in subsidium Kokonhausiano suo præsidio advenientem, ipso die Vigiliæ sancti Ioannis Baptistæ prælio fudit, & Castris exuit, Sueticumque præsidium ex eo Oppido, cum arx à Polonis adhuc teneretur, ejecit; & postea Vendam ac alia minora Castella recuperavit. Sed adveniente paulo post Carolo cum viginti millibus armatorum, omnia præter Rigam, Dinamuntum ac Kokonhausum, ad ejus partes concesserant. Equestribus suis copiis Ioannem Nassovium, qui conduxerat ex Germania magnum numerum militum exercitatiorum quam essent Sueci, præfecerat Carolus, ac tanto magis viribus suis confisus, Rigam oppugnare proposuerat. Statimque movens ut Polonos in proximo consistentes prius repelleret, cum isti quod essent pauciores numero pugnam detrectassent, & Rigam versus recederent, eo quoque ipse processit. Cum autem audisset Barensbachium Civitatem munisse, & præ mœnibus castra sua collocasse, duobus milliaribus à Riga substitit, atque inde iteratis vicibus in conspectum Civitatis Rigensis adventans, obsidionem ostentavit: sed semper rejectus, ad medium usque Septembrem inani ibi labore fatigabatur. Interim in Polonia magnum apparatum bellicum Rex Sigismundus colligebat, & non solum stipendiis publicis, sed & privata impensa, plerique insigniores nobiles multa militarium agmina (favorem Regium hoc modo demerituri) congregabant, eo inutiliori opera, quod dum istæ majores copiæ ex longinquis Provinciis majoris Poloniæ ac Russiæ expectarentur, tempus rei bene gerendæ effluxit. Tandem tamen Zamoyscius Cancellarius cum suo exercitu primus in Livoniam medio mense Septembre intravit. Sed ut integer belli ductus nonnisi arbitrio Rege ordinaretur, ejus adventum expectabat: quamvis sciret hostem ad famam adventus sui Rigam reliquisse, & occasiones eum adoriendi abeuntem inveniri potuisse. Miserat tantum tibicinem ad ipsum cum literis exprobratoriis, quod contra morem non solum Christianorum, sed & gentium, stantibus inter Regna Poloniæ & Sueciæ pacis fœderibus, nulla lacessitus injuria, nec denuntiato bello Provinciam Poloniæ Livoniam invaserit, & patruus nepotem Regno paterno spoliarit. Simulque præsentabat ipsi prælium, quo tantæ injuriæ justo Dei judicio discernerentur. Verum Carolus nullo tunc dato responso, prælium subterfugiendo, Properè Parnaviam, ac inde Revaliam rediit, una parte copiarum suarum Volmariam, alia cum Nassovio Derpatum

Fierleius Palatinus Cracoviensis moritur.

Zebrzydovio defertur Palatinatus Cracoviensis.

Sueci in Livonia grassantur.

Radziwil Palatinatus Vilnensis Suecos apud Kokonhausum profligat.

Sueci rejiciuntur à Riga.

Zamoyscius venit in Livoniam cum exercitu.

Zamoyscii cum Carolo Sudermano expostulatio.

A.C. 1601.

Sigismundus Rex Livoniam venit.

tum dimissa. Et Sigismundus Rex demum sub finem Septembris eo advenit, tardis passibus incedens propter innumera turbæ aulicorum bello inutilium impedimenta. Cum quibus inchoato jam autumno nimium pluvioso, indeque itineribus (soli natura ut minimum permaduit uliginosi) impeditis, pænè immobilis ad medium Octobrem hæsit, Duna fluvio ad Kokonhausum ægrè transmisso.

Nec ulla ratio iniri potuit vel hostem insequendi, vel aliquid contra eum operæ prætii tentandi. Immo multitudine illa Castra sequentium sine ordine & discrimine Provinciam illam longè lateque populante, & obvia quæque oppida ac villas prædis & rapinis divexante, mox commeatus omnis, & maximè pabulum equorum defecit, evidenti conjectura, quod ad proximam æstatem bello ibi post tantas depopulationes in summa rei frumentariæ penuria continuando nullus suppeteret modus, nisi celerius insolens illa grassatorum manus, priusquam reliquum frugum depasceret, ex ea Provincia abduceretur. Vnde consilio habito, Rex administrationem totius belli Zamoyscio Cancellario commisit, & ipse postquam Rigam prius invisit, quo illotum Civium ad omnes belli casus animos confirmaret, cum suo Aulico comitatu in Lithuaniam rediit: ubi quoque extrema pænè caritate annonæ laborabatur, exhaustis à transeunte in Livoniam milite omnibus illis Provinciis, ac invalescente diriori fame, qua multa ex plebe egentiori hominum millia peribant. Nec pauca Hierosolymitanæ famis exempla tunc in illis locis numerabantur, ex quo lues morborum contagiosorum exorta, totam Poloniam pervasit, & in totum subsequentem annum acerbè vexavit. Zamoyscius autem post Regis discessum ex Livonia, ut primum limosis transitibus frigore concretis machinæ bellicæ promoveri poterant, Volmariam obsedit. Reliquerat ibi Carolus duorum millium Suecorum præsidium cum Carolusino suo notho filio, ac totam eam Civitatem muro & firmis propugnaculis cinctam, magno numero machinatum, pulveris nitrati copia, & omni instrumento bellico, ac ad unum annum commeatu sufficienti munierat, ut qua Polonorum ad expugnanda fortiora mœnia, præsertim hyeme in illis locis asperiori non satis instructorum impetum, donec majores colligeret ad resistendum vires, remorari volebat. Ea tamen spe frustratus fuit à Zamoyscio, qui diligentius eò conferri fecerat apparatum oppugnationi necessarium: & cum in terra frigore solidè congelata operæ collocandis tormentis necessariæ extrui non possent, ejus superficie duos palmos altè resecta, humum morbidam erui, eaque corbes repleri, ac vineas aggeresque erigi jussit, quibus impositæ machinæ, Civitatis muros quatiebant. Nec segniores obsessi defensioni continuisque tormentorum jaculis ac excursionibus frequentioribus emittendis instabant, sed semper cum magna cæde rejecti, cum rescisso aquæ ductu, etiam à flumine & aquatione fuissent exclusi, ac murorum ruinæ tam latè jam paterent, quod nullus congestus materiæ ad eas obstruendas sufficeret, post trium mensium oppugnationem, victoris arbitrio deditionem fecerunt. Carolusinus & Iacobus Pontus de la Gardia, Præfecti illius præsidii cum præcipuis centurionibus vincti ad carcerem Arcis Ravensis in Poloniam fuerunt relegati. Nec admittere voluit Zamoyscius Carolusinum ad tactum dexteræ suæ, uti spurium: Pontium tamen uti virum militarem admisit, & liberalius habuit. Capta autem Volmaria reliquum hyemis reficiendis fessis à frigore, & oppugnationis labore militibus fuit concessum.

Sigismundus Rex Rigam venit & redit in Poloniam.

Fames ingens in Lithuania.

Volmariam oppugnat Zamoyscius & capit.

Pontus de la Gardia, ac filius Caroli notus captivi.

Zamoyscius denegat tactum dextera sua filio notho Caroli Suder.

In vicina Transilvania hujus anni initio Sigismundus Batoreus sua pro recuperando illo Principatu consilia stabiliturus, Clausenburgi Ordines Transilvaniæ congregari curaverat, ubi à suis sectatoribus iterum Princeps Transilvaniæ

Bator Sigism. iterum Transilvaniam recuperat.

fuit

fuit renunciatus, & præconis voce proclamatus: & qui pro Cæſare reſiſtere conabantur, cuſtodiæ ſunt traditi, ac uxor Michaëlis Palatini cum liberis capta. Arces etiam ac Civitates plures in ejus nomen concedebant, & Georgius Baſta Cæſaris Præfectus ad tutiora confinium Vngariæ recedere initio menſis Martii maluit, præſidiis in arcibus quas retinuerat relictis. Ad quam famam Cæſar Michaëlem Viennæ tunc ſubſiſtentem, Pragam vocavit, ac tanto liberalius habuit, quod iterum ejus opera indigeret. Munuſculis itaque cumulatum, & novis promiſſis de concedendo illi Tranſilvaniæ Principatu delinitum dimiſit, ut conjunctis cum Georgio Baſta viribus, Botoreum edomaret. Is enim menſe Aprili Clauſenburgum veniens, copias numeroſas congregabat, & pluribus locis in ſuam poteſtatem vindicatis, omnia præſidia Imperatoris ex Tranſilvania exturbare conabatur. Sed Georgius Baſta, ut primum Michaël redierat, & manipulos Valachorum ſuorum diſperſos collegerat, majori fiducia progreſſibus iſtis Batorei obſiſtere cœpit, ac recollecto exercitu apud Moyzinium Michaëli conjunctus, Batoreum eò ad initium Auguſti venientem prælio excepit. Primoque congreſſu ictibus tormentorum Cæſarianorum opportunius locatorum turbatam Batorei aciem Michaël à latere irrumpens in fugam convertit, magna cæde ſæviens in obvios, maximè pedeſtres, qui fugæ præſidio ſalvari non poterant. Caſtra quoque Bathorei & machinæ quæ erant grandiores æneæ viginti, prædæ Cæſarianorum ceſſerunt, & loca amiſſa, poſt hanc victoriam facilè ad obſequium Cæſaris redierunt: tertia exemplo Clauſenburgi, quod magna pecuniæ ſumma, uti defectionis caput, Georgius Baſta mulctavit. Omnis autem illa Batoreorum clades in caput Michaëlis tandem recidit; nam quantumvis iſte in ea pugna fidelem operam ſuam Imperatori ſatis probaſſet: Baſta tamen æmulum, cui victoriæ illius partes præcipuè tribuebantur, non ferens ſingula ejus geſta in ſuſpicionem trahebat, & cauſatus quod res Imperatoris Tranſilvanicæ ipſo ſuperſtite in incerto ſemper eſſent manſuræ, 18 Auguſti miſſis aliquot Vallorum & Germanorum Centurionibus, eum ex improviſo adhuc quieſcentem in tentorio, priuſquam ejus ſtipatores conveniſſent, interfici fecit: caput reſciſſum cadaveri equino ſuperpoſitum, & truncus ejus corporis toto biduo inhumatus ſpectabatur. Atque talem mercedem tulit ille tantus Cæſaris ſatelles, qui in evertendis Batoreis, & ſubjuganda Cæſari Tranſilvania, nil audaciæ, nil perfidiæ prætermiſit. Quamvis neque tunc Cæſar dominatum ſuum in illa Provincia firmare potuerit, abhorrentibus à Principatu Germanico illis populis: Vnde iidem Batoreo poſt illam pugnam ad confinia Poloniæ reducto, nihilominus adhærentes, pro eo & patriis libertatibus reſtituendis conſtanter decertarunt, ut in conſequentibus apparebit.

Michaël Vienna contra Batoreum expeditur.

Bator Sigiſmundus profligatur à Cæſarianis.

Michaël occiditur à Georgio Baſta.

Tranſilvani Batoreum deſerere nolunt.

Et ut proximis proxima conjungamus. In Hungaria hoc anno damna præterita reſtauraturi Cæſariani bipartitam & diſparem exitu expeditionem contra Turcas inſtituerunt. Vnà Dux Mercurius Albam Regalem oppugnandam ſuſcepit, cum quo iverant præcipui Ductores bellici Ruſvurmius, Sifridus, Golnits, Staremberg, Althemirs, ac nona die Septembris propè ſuburbia Caſtra poſuit, muſcoſa & paluſtri planitie duo millia paſſuum latè totam illam Civitatem circumambiente, ut nullus propior ad eam, niſi per ſuburbium Segetanum pateat acceſſus. Et cum ab iſta parte propugnaculo firmo excitato Turcæ diligentius excubarent, & nonniſi longo atque ancipiti labore poſſent inde exturbari, comperto Mercurius per exploratores, eſſe ſemitam per paluſtria, qua ſinguli ruſtici ad mercatum commearent, tentandum eum tranſitum decrevit, diſpoſitiſque neceſſariis, nocte intempeſta trecenti pedites cum Reſvurmio uliginoſa illa ſuperantes, à latere in medium ſuburbium Segetanum irruerunt, ubi clamore ſublato,

Albam Regalem oppugnant Cæſariani.

A.C.1601. lato, & ad datum bombardæ sonitu signum Mercurio à suis Castris extrema ejusdem suburbii invadente, Turcæ rei ignari, & Civitatem ipsam jam esse captam suspicati, relictis munitionibus exterioribus in arcem confugerunt. Quam etiam Mercurius admotis machinis verberavit, & post aliquot dierum oppugnationem vi cepit, Turcis in extremo discrimine nitraro pulvere incendium ingens incitantibus, quo ducenti ex oppugnatoribus perierunt, & ædificia arcis, quæ magnificentia sua quasque Regias Europæ augustiores facilè superarent, corruerunt; præter templum Cathedrale, quod mansit integrum. Sed capta hoc modo Civitate & Arce, ac Bego cum trecentis Turcis præsidiariis, qui cladi superfuerunt Iaurinum conducto, majus periculum Cæsarianis incubuit. Exciti enim illo damno Serdar, & Bassa Budensis, cum quinquaginta millibus Turcarum advolarunt, quibus Cæsarianos non plures quam decem mille acie opponi nulla recte belli gerendi ratio permittebat. Alba itaque munita, in proximo campo Cæsariani positis castris, in eis consistebant, & præ castris per aliquot dies velitando hostem sustinuerunt fortuna variante, donec quindecima die Octobris assumptis animis conflictu commisso cum ad frontem aciei incautè excurrens Kichai Bassa fuisset occisus, Turcæ ejus morte consternati receptui cani fecerunt, Budamque redierunt. Dux Mercurius præsidio firmo Albæ relicto Pragam concessit, ac ibi à Cæsare missione impetrata in Galliam rediens, Norumbergæ mense Februario anni proximi morbo inopinato correptus obiit.

Albam Regalem capiunt Cæsariani.

Cæsarianorum cum Turcis conflictus dubius.

Aliam expeditionem promovebat Ferdinandus Archidux ad recuperandam Canisiam, tanto majori studio, quod ea Arx ditionis ipsius proximiora Styriæ loca perpetuo Turcicarum incursionum metu distineret. Vnde majores vires ad eam aggrediendam comparaverat. A Clemente VIII. Papa habuit duo millia equitum, & sex millia peditum, in quibus colligendis omen infaustæ expeditionis fœdus Androgyni partus præcessit. Germanus erat Daniël Barchametus vocitatus, qui ex concubitu cum alio milite peperit filium, & demum, examinatus Piadenæ Androgynum se esse fassus, quod ante pro masculo se gerens, ac uxorem tenens, militemque agens celaverat. A Principibus Italiæ Ferdinandus Archidux obtinuerat quinque millia militum, quibus Dux Mantuæ Vincentius & Ioannes Mediceus, Pontificis vero copiis Franciscus Aldobrandinus præerat, universusque (cum Hispanicis & Germanicis legionibus) exercitus ille viginti quinque millibus militum constabat. Cum quo mense Augusto Ferdinandus à confluente Muræ & Dravi, ubi castra pro conjungendis suis omnibus legionibus tenuerat, movens, Canisiam pervenit: & repressis excursionibus Turcarum, cænosisque transitibus strato in longum ducentorum passuum ponte superatis, proximè mœnia arcis illius aggeres erexit: in quibus collocatæ trifariam machinæ contra arcem, à medio Septembre explodi cœptæ, unam turrim & magnam muri partem convulserant. Sed in superanda fossa intermedia profundiori, & nimium limosa accessum ad arcem impediente, quæ ponte vel sarmentis ob continuum jaculorum Turcicorum imbrem sterni non potuit, oppugnatores illi gravius laborarunt; & acriori irruptione sub finem Octobris facta, cum magna sua strage fuerunt rejecti, pluribus ex eis in lacuna illa cœnosa suffocatis. Duces quoque belli non satis inter se consentiebant, & Francisco Aldobrandino in castris ex intemperie autumni frigidioris, pluviisque continuis humidi extincto, Pontificii inter se divisi nullam ferme operam utilem impendere poterant. Nec pauci in universo exercitu illo ex morbis & laboribus in dies extinguebantur, ut ad extremum Archiduci magis quo modo rediret, quam quo arcem caperet, consulere fuerit necesse. Ad quòd consilium supervenerat etiam Rusvurmius ab Alba Regali, & reditum non improbans licet fugæ non dissimilem,

Ferdinandi Archid. expeditio ad Canisiam.

Androgyni partus.

Italiæ Principes mittunt auxilia ad Canisiam.

Ferdinandus Archidux Canisiam oppugnat.

Canisiæ oppugnationem deserit Ferdinandus Archidux.

(nem-

A.C. 1601.

(nempè tormentis, ad quæ ex limo extrahenda equi sufficere non poterant, tentoriisque & ægrotis plus mille relictis) in eo profuit, quod cum suis copiis abeuntis Archiducis terga observavit. Atque hunc exitum habuit expeditio illa tantis studiis & impensis præcipuorum Christianorum Principum instituta.

Mauritius Auranius Mursensem Comitatum acquirit.

In Belgio Comes Mauritius postquam donatione à Valpurge Comitissa Mursensem Comitatum obtinuerat, mense Februario castrum illius comitatus Crocoviam usurpatum pro Hispanis repetere constituit, & eò missus ab ipso Clutius Tribunus aditu per fossas aquis gelû conglaciatis facili invento, præsidiariis ejus nil tunc hostile expectantibus eam occupavit. Mense autem Iulio ipse Mauritius cum viginti millium exercitu egressus, Bercham ad Rhenum sive Rinbercam petiit, eo quod prælidium Hispanicum ibi collocatum navigationem Rheni Hollandis infestam faceret. Ac summa celeritate excitatis circa castra sua contra externam vim munitionibus, omnique aditu ad Civitatem illam terra ac flumine occluso, totis viribus obsessos oppugnavit, cuniculis etiam ad ipsas fossas productis, hostiles munitiones præ mœnibus locatas disjecit. Præerat illi præsidio Ferdinandus Davila, cum tribus selectiorum peditum millibus, equites pauci aderant, & postquam circa defensionem plures ex suis amiserat, & non pauciores saucios haberet, auxilio insuper desperato, deditionem fecit, pacta non solum militibus, sed etiam Civibus incolumitate, ac etiam transmigrandi quo vellent libertate, & vicissim facto promisso, quòd Archidux debita interim apud oppidanos a militibus illis Hispanicis contracta, & aratoribus vicinis pecora abacta solveret. Præsidio ibi relicto, Mauritius versus muram sui, ut diximus Comitatus Arcem à Duce Iuliacensi eousque occupatam transivit, eamque per deditionem recepit. Inde vero redut Hagam Comitis ad conventum Ordinum Hollandiæ, qui ibi de paranda defensione Ostendæ consultaturi convenerant.

Rinbercham capiunt Hollandi.

Ostenda obsidio suscipitur.

Archidux enim Albertus cum Rimbercæ nimium remotæ tam cito subvenire non posset, in Flandriam omnes suos exercitus converterat ad obsidionem Ostendæ, quam Flandri à multis annis importunius solicitaverunt, promissis in singulos menses ad sumptus belli 400000 florenis, donec obsidio duraret, & expugnata Ostenda 90000 florenis in menses singulos proximi biennii. Tantum enim damni inferri ajebant Flandriæ à præsidiariis illius loci, qui excursionibus continuis eam oram divexantes, ab Oppidis & Villis vicinioribus immania tributa extorquebant. Cui incommodo ut obviaretur primum à Farnesio anno 1583. deinde ab aliis Ducibus expugnatio ejus loci, magno conatu, sed irrito semper eventu fuit tentata. Et Archidux Albertus ut excursiones illas inhiberet, plura in illis confiniis constituerat castella, quorum custodiæ ac præsidia 80000 millia florenorum in menses singulos consumebant, nec tamen sufficere poterant ad omnem vim illius incursionis hostilis coercendam. Fuit autem ibi primum pagus non adeò nominatus, inhabitabaturque à piscatoribus majori parte, quem Ioannes Austriacus muro circumduxit: eumque Hollandi nacti, quod Zellandiæ inde maxima incommoda metuerent, firmioribus propugnaculis munierant, Angliæ Reginæ hipotecæ nomine, ejus usu & defensione tunc commissa. Demum verò Caleto Gallis, & Hulsto ipsis ab Alberto Archiduce intercepto, ne nimium lubricum in Flandria pedem retinerent, illum locum majori cura & impensa vallo & fossis undique duplicibus ductis cinxerunt, ut inexpugnabilis videretur, etiam opinione Hispanorum, qui ideo expeditionem illam Archiducis improbabant: unde quendam liberius eum locum inexpugnabilem prædicantem, in terrorem aliorum malè de illa expeditione ominantium, laqueo publicè necari fuit necesse. Eò itaque sub finem mensis junii hujus anni Duce Ossuna cum octo legionibus peditum præmisso, ipse Archidux reliquas copias conduxit, ac operis

Ostenda situs.

A.C. 1601. operis excitatis, vineisque vallum oppidi prope actis, die 5 mensis Iulii inchoata ibi fuit oppugnatio futuris sæculis memorabilis, & præteritis nullo exemplo audita, præter Troianam fabulosam. In triennium enim & totidem menses fuit illa continuata, summa ingeniorum, virium, scientiæ militaris, & opum profusarum contentione, ac mirum in modum erectis ad ejus exitum studiis, & expectationibus Christianorum Principum, qui certatim ad eam visendam, vel industriæ militaris, tanquam in palæstra talis artis, experimenta capienda, magno numero assiduè commeabant. Præfectus in ea Civitate tunc erat Noot cum viginti stipendiariorum militum, & uno Civium signis, ad quos paulo post advenerat Veer Anglus cum octo signis Anglorum. Et cum primo eo accessu Archidux usum portus veteris dicti ademisset, ac ad novi littoris ripas occupandas sarmenta, atque ejus generis materiem in maxima copia comportari fecisset, propiusque applicatis suis munitionibus vallo oppidi immineret, non difficilis ejus oppugnatio videbatur, sed obsessi continuis eruptionibus ac cuniculis ex adverso actis mox oppugnatores inde removerunt. Æstus quoq; refluentis maris vehementior aggeres istorum non multo post disjecit, & fortuitum incendium in castris ipsorum exortum, operas quas ad intercludendum illum portum extruxerant disturbarat, quo & transitus navibus venientibus in Civitatem patuit, & in dies recentibus auxiliis & cibariis à longe allatis obsessi reficiebantur. Erectum vero postea ab iisdem oppugnatoribus altius contra ea littora propugnaculum, adeo infestum erat navigantibus, ut vix aliqua navis ictibus tormentorum non perforata in portum intraret. Ac maximè in illo initio certabatur jaciendis utrimque machinarum vi pilis ignitis, quæ nullo loco Civitatis securos obsessos consistere sinebant, continuo & crebro instar densorum fulminum pervolantes, nempe quæ majori sæpius quam minori in uno mense in Civitatem 50000, & ex Civitate in castra 20000, numero intorquebantur. Sub finem anni aliquantum fracti laboribus obsessi, & peste inter eos grassante ad tractandam deditionem inducias obtinuerant, quibus industria Præfecti eorum Veeri protractis, cum interim quinque naves Hollandicæ cum novo milite & abundanti commeatu in portum appulissent, rejecto omni tractatu, majoribus animis ad defensionem sese compararunt longiorem, ut subsequentia docebunt.

Albertus Archidux oppugnat Ostendam.

Mauritius Auranius Sylvam Ducis petit irrito eventu.

Duxerat etiam interim Comes Mauritius exercitum ad Sylvamducis, ut obsidione ibi instituta Archiducem ab Ostenda avocaret. Sed cum non plures milites quam duo millia equitum, & octo millia peditum haberet, cingere ita Civitatem non potuit, quin ad eam subsidia venientia aditum invenirent, & mense demum Novembre obsidione incœpta, pluviæ & frigora ingruentis hyemis in tantum exercitum ejus afflixerunt, ut sub finem ejusdem Novembris receptui canere debuerit.

Hispanorum cum Hollandis navalia certamina.

Nec aliud singularius hoc anno in Belgio accidit, præter maritimas classium expeditiones, quæ & ab Hispanis & ab Hollandis emissæ plurima ab utrinque à tempestatibus maris damna tetulerunt, ex Hispanicis sedecim navibus cum magna copia auri & mercium, ac plures mille viris demersis. Olivarius à Nort Hollandicus navigator, Magellanicum fretum tunc transierat, & apud Manillam Hispanicas naves aggressus, Prætoriam ex iis depressit, pluresque alias incendit: sed iterato conflictu superatus, ex suis unam navem amisit, quam Hispani Manillam conduxerunt, & ejus nautas spe veniæ ad Fidem Catholicam, præter Navarchum, conversos suspendio necarunt.

Classis ab Italia contra Algerim.

Ab Italia quoque à Comite Fontano Mediolani Gubernatore, unà cum Genuensibus, & Florentiæ Duce emissa fuit classis contra Algerim, quæ etiam non multum præstitit, nam nulla excensione in littus hostile facta ingloria post brevem velifi-

A.C. 1601.

velificationem ad proprios portus rediit. Alia autem Hispanica classis cum præfecto Ioanne Aguillario, ac quinque circiter millibus militum Hispanorum in Hiberniam diverterat, ut opem ferret Tyronio, ac Catholicis ibi contra Reginam Angliæ ad arma concitatis. Sed nec ista meliorem fortunam invenit; nam ad portum Quinsalensem appulsa, vix in terram egressis Hispanis, Reginæ Angliæ in illa Insula Gubernator Baro Montiojus gente Blontius, collectis statim tumultuariis copiis, portum illum & ipsam Civitatem Quinsalam obsedit. pars Classis istius Hispanicæ portum Castellavensem, Baltimorensem & Beranum occupaverat, adjuvantibus Hibernis Catholicis, qui ad famam adventus talium auxiliariorum Hispanorum ad arma concurrebant, & Tyronius eorum Dux, collecta aliquanta manu Quinsalam ad liberandum obsidione Aguillarium adjunctis sibi illis Hispanis processerat: sed à Montiojo cæsus, vix in devia sylvarum; ejus vero filius Odonel nactus navim in Hispaniam evasit. Hispanorum qui cum Tyronio erant Tribunus cum tribus Centurionibus & quinquaginta militibus vivus in potestatem Anglorum venit, ac alii mille Hispani ac Hyberni in illo conflictu occubuerunt. Vnde Aguillarius de hac clade suorum nuntio accepto, transigere coactus fuit cum Montiojo, ut Quinsalam & alios portus interceptos Anglis redderet, obtenta incolumitate suis Comitibus, & armorum ac impedimentorum abducendorum libertate, ad quæ conducenda, etiam naves aliquæ fuerunt ei cum cautione restitutionis subministratæ. Hac occasione rerum Anglicarum memorari potest exemplum inconstantis fortunæ Aulicæ, quod hoc anno Anglia stupefacta spectavit in persona Roberti Devoreusii Essexiæ Comitis. Is privatis obsequiis demeruerat sibi gratiam Reginæ, & ea subvectus ad summos honorum gradus, præcipuas rerum gerendarum partes in illa Aula obtinebat. Illectus autem majoris potestatis ac gloriæ militaris cupiditate, assumpserat administrationem belli contra illum rebellum Tyronium in Britannia, quod biennio toto continuatum feliciter confecit, ac ipsum Tyronium ad suscipiendas conditiones subjectionis coëgit. Sed interim in Aula Regia ejus æmuli, quem præsentem lædere non poterant, absentem occultis criminationibus facile supplantarunt, ductis contra eum affectati Regni suspicionibus, inde quod cum Tyronio remotis arbitris, colloquia habuerat, quasi in illis de obtinenda pro seipso illa Provincia composuisset, & quod multos ex suo Comitatu Equites auratos creasset Regia potestate usurpata, quæ & similia nonnulla credulo fœmineo animo tenacius inhæserant. Cum itaque & ad stabiliendа cum Tyronio pacta consensum Reginæ requisiturus, & injuste de se sparsa purgaturus ad Aulam venisset, monitu ne veniret spreto, nimirum arbitratus id non jussu Reginæ, sed æmulorum arte fieri, ea familiaritate qua nuper absque ullo reprehensionis periculo utebatur, in Gynæceum rectà ad Reginam adhuc discinctam & incomptam irruit, quæ propterea magis indignata, vocato consilio, eum omni dignitate privatum sub custodia manere jussit; & demum ne domo sua pedem efferret, vel ad Aulam non vocatus veniret, severe præcepit. Vnde æmuli sumptis animis, nova crimina apud Rginam ipsi affingebant: nempe conspirationes quibus illam injuriam vindicaret (sibi magis metuebant accusatores & Iudices, si ille evasisset) eum moliri, imperium fœmineum dicteriis proscindere, ac pensa & stamina Reginæ improperare; tum & superbe exceptos consiliarios qui ad eum leniendum missi fuerant. Ac facile hæc apud exasperatum jam Reginæ animum fidem invenerunt: & Essexus comprehensus, ac causam læsæ Majestatis dicere jussus, licet constanter objecta crimina negaret, nec ulla persuasione ac veniæ spe induci posset, ut culpam fateretur deprecareturque, in area Turris Londinensis capite truncatur ictu tertium repetito. Ejus caput inter alia damnatorum capita in Turri

Hispani Hybernis auxilia ferunt.

Tyronius Hibernorum Dux profligatur.

Hispani ex Hibernia abire coguntur.

Essexia Comitis in Anglia fortuna inconstans.

Essexius Comes capite truncatur.

A.C. 1601. Londinensi sublime affixum, Regina è fenestra contra illam Turrim prospectans, inter colloquia ipsamet monstravit Duci Bironio Mareschallo Galliæ apud se paulo post illius Regis Legato, exhorrenti tam feralis sententiæ recordationem, qua nescius imminentis fati sui similis admonebatur.

Henrico IV Galliæ Regi filius Delphinus nascitur.

Gallia hoc anno alta pace quiescens, faustis acclamationibus personuit Delphino nato Regi Henrico Quarto, ex Maria Medicea vigesima septima mensis Septembris die, assistentibus puerperio de more veteri Principum sanguinis Galliæ delegatis, & observantibus ne alienus fœtus supponeretur: Ludovici nomen ipsi fuit impositum. Eodem anno, eodemque mense, at octavo mensis die editus fuit in lucem filius secundo genitus Electori Comiti Palatino Friderico IV, ex Loisia Iuliana Nassovia Comitis Mauritii sorore. Infaustum Germaniæ illum partum futurum terra eo ipso tempore inter Francofortum & Argentinam tremens, augurabantur. Sed non diu superstes fuit ille puer nam infans obiit.

Friderico Palatino nascente motus terræ.

Iaponum Regnis conversiones.

In gratiam propagationis Fidei Christianæ studiosorum præstat quoque hic memorasse, quod successit hoc anno maxima Imperii Iaponum conversio Taicosamæ morte, qui cum filio suo infanti Iejasum Daifusamam tutorem dedisset, adjunctis ei aliis Coadministratoribus præcipuis diversorum Regnorum in illa Monarchia Dominis, qui tamen ab ipso dependerent, illi mox in factiones divisi, alii cum Iejaso, alii contra Iejasum steterunt, & Iejasus congregato trecentorum millium exercitu, suos illos adversarios profligavit, eorum vero præcipui re desperata, cum ventrem sibi scidissent, (est fortitudinis in illa gente consciscere sibi mortem talem potius quam vivum venire in hostis potestatem) antesignanos tamen tres, Gibunoscium, Ancocugum, Bonzum, sive Antistitem idolorum suorum, & Augustinum Turnoca Mindonum præcipuum Religionis Christianæ in illis partibus propagnatorem & patronum, vivos cepit, & Mejacum deductos capitis supplicio affecit, ac triginta prope Regna suis istis æmulis erepta, inter suos asseclas distribuit. Quo rebus Christianorum, præsertim morte Augustini multum afflictis, rescissis tamen ea accasione per Iejasum Taicosamæ severioribus decretis contra eos sancitis, quæ alioquin pars contraria inviolata conservari voluisset, plurima commoda accesserunt, & majorum incrementorum speciosæ occasiones sunt oblatæ ex partitione nova Regnorum illorum in personas Christianis conjunctiores, quorum favore isti in loca earum Provinciarum ac Insularum nec dum sibi pervia ad disseminandam Christi Fidem penetrarunt. Copiosior istorum narratio à relatoribus Iaponicarum rerum peti posset: ex quibus adhuc excerpsisse, hicque annotasse commoditati lectoris non oberit, quod illæ Insulæ sitæ sunt ultra Indias Orientales, inter Septemtrionem & ortum solis, cis tropicum Cancri sub elevatione poli Arctici graduum circiter triginta quinque, ut in globo Terræ è diametro Italiæ opponantur; alluunturque mari Sinarum à quibus à meridie sibi obversis sexaginta leucis tantum distant, & ab Hispania nova 150 leucis, ut margine extrema in gyro globi Terræ prope Americam contingant, ut alias diximus.

Christi fides propugnatur in Iaponia.

Annus Christi, 1602.

Zamoyscius in Livonia Felinum obsidet.

CVm autem ut supra diximus Zamoyscius Cancellarius Poloniæ cum exercitu in Livonia hybernasset, remittentibus aliquantum hyemis asperitatibus, mense Martio hujus anni Millesimi, Sexcentesimi secundi, exercitum ex stativis contraxit, nihilque feriandum ratus, arces ab hoste in Livonia occupatas, recuperabat. Et primo Volmario movens Anzelmum, Erme-

A.C. 1602.

Ermezum, & Helmet Oppida ad deditionem coëgit, & omnes arces obvias partim vi, partim metu præsidiariis incusso, in suam potestatem redigens, Felinum pervenit. Arx illa est muro ac fossis circumducta, & majori cura à Cruciferis quondam contra Moschorum potentiam munita, adjacens Moldaræ fluvio, à confiniis Moschorum per lacus frequentes in vicinum mare magnos fluctus volventi.

Felini situs.

Hanc itaque aggressus Zamoyscius, eò difficilius expugnandam fore advertit, quod pedites non plures quam quingentos in exercitu haberet: tamen instituta oppugnatione, Ducis alacritas defectum illum supplevit; nam dejecta machinarum vi mœnium parte, & aditu ad arcem patefacto, ipsemet ex equo descendens, & ad assiliendum arcem progrediens, equites commovit, ut omnes equis relictis certatim peditum munia subirent. Ac prima aggressione isti superatis fossis inter densissima ab obsessis explosa bombardatum jacula summo nisi ad arcem penetrarant, eodemque impetu eam pæne ceperant, nisi jaculatorum errore summis muri tantum concussis, ima altiora quam ut sine scalis ascendi possent, eos irruentes improviso retinuissent. Vnde eo die re infecta retrocedere sunt coacti, non sine multa strage, & quidem Nobiliorum, inter quos & Georgius Farensbach Palatinus Vendensis occubuit. Insequentibus etiam diebus in promovendis propius arcem operis & machinis, ac in dejiciendis propugnaculis arcis, gravius fuit laboratum, & non pauci desiderati: immo & ipse Dux Zamoyscius dum locum instaurandæ oppugnationi commodiorem speculatur, periculum vix evasit ab ictu bombardæ, qui fibulam singuli ejus ventrem stringentis disrupit. Iterata vero irruptione virtuti oppugnatorum etiam fortuna præsto adfuit; nam fervente pugna ignis in arce fortuito in depositorium pulveris nitrati illapsus, incendium ingens excitavit, & propugnaculum proximum convulsit, quæ ruina plurimos defensores unà cum Præfecto Arcis oppressit, & reliqui deditione facta, furorem militarem effugerunt.

Zamoyscius periclitatur apud Felinum.

Felinum capiunt Poloni.

Sed capto Felino major cura Zamoyscium excepit; milites enim secessione facta, stipendia quæ tota illa expeditione Livonica non habuerant, tanta pertinacia repetebant, ut omne obsequium recusarent, nisi prius illa numerarentur. Ac plurimæ interim occasiones rei benegerendæ effluebant: Consternatus enim hostis ex Felino amisso, omnem spem defendendæ Estoniæ deposuerat, cum & copias quibus progressus Polonorum retardare posset non haberet, & subsidia ex Suecia nonnisi tardiora expectaret. Quare missis Legatis ad Zamoyscium, pacem vel inducias, sub quibus pax firmior tractaretur petebat. Comes Mansfeldius præerat tum cum Imperio militari loco Caroli Sueci in illis Provinciis: & cum nullas inducias concedendas fore, nisi Derparo, Parnava, Lais, Narwa, & Vaifteino restituto responsum tulisset, remorante militari seditione Zamoyscium, recollegit aliquantas vires, & arces Estoniæ, quæ eousque præsidiis destitutæ fuerant munivit, ipsemet intentus ad lacessendum Zamoyscium, uti sperarat à militibus deferendum, & in Poloniam rediturum. Quæ tamen expectatio eum fefellit; nam partim prece, partim pecuniis ex peculio Zamoyscii proprio deprompris milites mitigati, ut stipendia uno & altero mense expectarent, ad officium redierunt. Sicque impedimento omni sublato, Zamoyscius statim levioris armaturæ cohortes in Estoniam expedivit, quæ totam eam Provinciam summa celeritate decurrentes, in pluribus locis Mansfeldianos ex inopinato oppresserunt, Mansfeldio Revaliam fuga ægre elapso. Derpatenses præsidiarios ducentros pabulatum egressos ex insidiis adortus Kosakovius profligavit, paucis fuga salvatis: Kozacy prope Iberpolim excurrentes, Præfectum Vaisensteinensem Hilium Anglum, & Pilum Livonensem Centurionem cæso ipsorum comitatu vivos cepe-

Poloni milites in Livonia tumultuantur ob stipendia non soluta.

Zamoyscius in Estoniam ducis exercitum.

Derpatenses præsidiarii cæduntur à Polonis.

A.C. 1602. ceperunt. Ipse Zamoyscius cum toto exercitu subsequens ad finem Iunii prætergressus Iberpolum desertum ab hoste, præsidioque illi imposito, proxime Vaisensteinum castra posuit. Pro Hilio à Kozacis capto præsidiarii ejus loci Alphonsum quendam Hispanum sibi præfectum delegerant, & Oppidum arci vicinum quod difficilius defendi posset, exusserant: erantque trecenti selectiores stipendiarii, præter Oppidanos & rusticos intro receptos, qui erant quadringenti. Arx autem illa in planitie sita, est accessu difficilis propter paludes cænosas eam circum late stagnantes, & structura muri, propugnaculis, vallo, fossis munitissima. Vnde peritiores rei militaris eam nisi longa obsidione stringeretur inexpugnabilem judicabant, & tempus illud pro expugnandis aliis opportunioribus locis utilius insumendum suadebant. Zamoyscius tamen ut Polonis etiam ad munitiora quæque debellanda vires & consilium non deesse probaret, præsertim apud Germanos & Gallos, quorum plurimi eò spectatum advenerant, oppugnandam decrevit, & dispositis ad intercludendos omnes ejus aditus excubiis, necessaria oppugnationi comparari jussit. Ab Australi parte qua paludes magis lutulentæ latius patebant, municiones arcis infirmiores & ad quatiendum machinis faciliores videbantur, sed immensi & incredibilis pæne erat operis viam eà parare, præsertim ducendis & propius arcem admovendis majoribus machinis, ubi nec humanum, nec jumentorum vestigium consistere poterat. Superavit tamen labor improbus, & vincendi cupido omne arduum, nam comportatis ingenti multitudine palis, trabibus & virgultis, illa omnia luto & aquis profunde hiscentia replebantur. Et dum hæc ibi perficiuntur, exploratores attulerant Suecos cum Estonibus Duce Rainoldo Arnep Vicario Comitis Nassovii (ipse enim Nassovius majores copias à Carolo adducturus in Sueciam abierat) prope Revaliam congregari, ut Vaisensteino subvenirent. Eo itaque Stanislaus Zolkiewski cum parte copiarum profectus, cum à pabulatoribus Polonis interceptis de suo adventu præmonitos Suecos instructos ad pugnam reperisset, nil cunctatus eos prælio aggreditur. Ac initio una & altera & hora ancipiti Marte certabatur, maxime quod frontem aciei Sueticæ hastilibus complicatis instar sepis munitam equitatus Polonicus, nempe cohortes Stephani Potocki, & Sigismundi Kázánowski cæteris præeuntes perrumpere non poterant, & etiam post iteratum impetum retrocedere cogebantur, donec circumacta velitum legio ad tergum hostium Ordines eorum turbavit, & omnis equitatus irruens edita magna strage eos confecit. Præfectus eorum Rainoldus hastâ transfixus occubuit, & ex peditatu vix aliquis vivus superfuit, præter paucos in captivitatem ductos: equites fugientes usque ad portas Revaliæ Poloni prosequuti, plurimos occiderunt, & aliquos insigniores vivos ceperunt, Revalia nemine excurrere, & ne quidem bombardas in victores prope portas Civitatis circumcursantes explodere audente. Castra cum tormentis & impedimentis omnibus prædæ victorum cesserunt. Apud Vaisensteinum autem postquam toto mense Iulio pontium, & erigendorum in paludibus aggerum operæ fuerunt perfectæ, machinæque in eis collocatæ, partem muri Arcis prostraverant, obsessi desperata defensione deditionem tractarunt, & initio mensis Augusti cum armis & sarcinis suis arce tradita abire sunt permissi.

Vaisensteinum obsidet Zamoyscius.

Vaisensteini situs.

Zolkievius Suecos profligat apud Revaliam.

Nec ultra progredi voluit Zamoyscius, sed præsidio Arci illi imposito, omnique instrumento bellico ibi relicto; ac Carolo Chodkiewicz cura illius Provinciæ commissa, reditum in Poloniam maturavit, recrudescente militum seditione, qui stipendiorum solutionem iterum obstinacius urgebant. Maxime quod non deessent invidi gloriæ ipsius, quorum arte necessariorum illi bello, & præsertim pecuniæ subministratio præpediebatur. Immo jam inde æmuli (præsertim Potocii

tocii alioquin ejus patrocinio evecti ad meliores fortunas) eam in diversas suspiciones trahebant, quasi milites ad tumultuandum contra Regem, nisi statim ex Livonia abiisset, subornarit, novasque in Republica turbas moliretur, ut infra suo loco attingemus.

A.C. 1602.

Nil autem aliud memerabile sub id tempus in Polonia accidit, pestis enim acerbius, in omnibus pæne ejus partibus sæviens, non solum publicorum, sed & privatorum negotiorum cursum interruperat. Comitia tamen Generalia ad principium anni proxime advenientis Cracoviæ celebranda fuerunt denuntiata.

In Belgio vero Archidux Albertus obsidionem Ostendæ diutius quam putarat trahi moleste ferens, eam accellate oppugnatione decrevit, comparato apparatu necessario, militeque ad periculum subeundem solutione stipendiorum animato, Tribunis functiones & loca distribuit, qua ad signum datum septima die Ianuarii munitiones hostiles invaderent. Hora itaque pomeridiana ejus die, cum aquis recedentibus per nudata spatia arenosa aditus pateret ad mœnia Civitatis præsertim veteris, quæ facilius capi posse videbatur, densa agmina Archiducalium processetunt, ut à quatuor partibus impressionem facerent, simulque veniebanr cunicularii primo Ordini militum permixti, cum scalis & ligionibus, quibus propugnacula ascenderent aut suffoderent. Ac fuisset actum tunc de obsessis, nisi à quodam transfuga Italo præmoniti, diligentius periculo providissent, dispositis majori numero quà hostes erant adventuri tormentis, quibus primum eorum impetum edita in eis maxima strage fregerunt. Maxima autem vis contrà Civitatem veterem cum Gambeloto conversa fuit, & quamvis manipulatim sternerentur oppugnatores jaculis machinarum, & etiam apertis catharactis erumpentes aquæ plurimos eorum præcipites everterent, tamen per tot discrimina eluctati ad propugnaculum Santhilanum, illud suffodere cœperant, & in Civitatem ipsam veterem penetratant. Sed tamen adnitentibus obsessis, post longum conflictum fuetunt rejecti.

Ostenda oppugnatur.

Ostendam strenue defendunt Hollandi.

Ab aliis quoque partibus Civitatis, summa contentione utrique certabatur ultra duas horas, donec nocte & æstu maris superveniente Archidux receptui cani fecit. Bis mille ex Archiducalibus tunc feruntur cæsi & inter Hispanorum cadavera unum muliebre fuit inventum, nudotenus torque aureo redimitum: virili habitu illa fæmina militiam pluribus annis professa, inter primos fortiter pugnans occubuerat. Ex obsessis non plures trecentis sunt desiderati, vulnerati plures. Nil tamen territus illa clade Archidux obsidionem prosequebatur, ac præcipuam curam eo convertit, ut cum primis intercluderet maris aditum obsessis, peritissimosque undique rei bellicæ Magistros conquiri, & ad sua castra conduci fecit, qui diversa ad hoc artioficiosissima instrumenta fabricarant, & inter cætera erexerant propugnaculum (plana forma dictum) terra virgultisque alta mole congestis, ex quo commeantia ad illum portum navigia perpetuo verberabantur. Nautæ tamen pericula omnia continuato ultro citroque cursu, licet raro sine damno, evadere assueverant, & à navigatione præsertim nocte, non cessabant, ac quicquid moliebantur Hispani, labore & industria obsessorum eludebatur, ut subsequentia docebant.

Fœmina militiam professa.

Ostenda portum occludi fecit Archidux Albertus.

Non multo post nempe mense Majo Franciscus Mendoza Admirabilius Aragoniæ, eousque apud Hollandos à prælio Nouportensi captivus, soluto viginti quatuor millium nummorum aureorum lytro, & commutatione multorum captivorum Hollandicorum fuit liberatus, ac rectà ad Archiducem in Castris apud Ostendam degentem venit cum capillitio in humeros dependente, quod toto captivitatis suæ tempore tonderi non permiserat. Hollandi autem cum vident Archiducem circa oppugnationem Ostendæ persistere, ut eum inde avoca-

Admiralius Aragoniæ ex detentione Hollandica liberatur.

A.C. 1602. avocarent, collectum validiorem exercitum contra Brabantiam duxerunt, & sub finem mensis Iunii Comes Mauritius eorum Dux Mosam transgressus, Admiralium qui eo ab Archiduce cum copiis periculo opponendis missus circa Tienam castra habebat, adoriri proposuerat, missoque caduceatore eum ad prælium evocavit. Sed cum ille in Castris se contineret, Mauritius Graviam contendit, eamque 20 die Iulii obsedit. Civitas illa est in confinio Brabantiæ & Geldriæ ad Mosam sita, & nonnunquam ad Duces Geldriæ, nonnunquam ad Brabantiam pertinebat, Guilhelmus vero Nassovius Mauritii pater eam à Burensi Comite, cujus filiam tunc habebat uxorem emptionis titulo acquisierat, sed à Parmensi occupata, eousque ab Hispanis detinebatur. Eam itaque recuperaturus, Mauritius, primo ejus propugnaculum ad Mosam situm occupavit, ac erecto vallo & fossa castra sua circum Civitatem diffusa ita comminuit, ut omnem vim auxiliariorum à foris venientem facile sustineret. Mox excitatis vineis propius munitiones Civitatis, machinas expediri fecit, & jaculando continuo obsessos fatigavit. Mille quingenti intro erant præsidiarii, præter cives trecentos circiter, qui eruptionibus frequentibus oppugnatores lacessebant alacrius, quousque subsidiis ab Admiralio dandis confidebant. At ubi iste tentato ad obsessos transitu rejectus recessit, segnius operi defensionis instabant, & apparentibus oppugnationem Mauritianis, die decima nona Septembris deditionem fecerunt, pacta impedimentorum ac armorum signorumque militarium auferendorum facultate; Civibus etiam promissa fuit prætetitorum Amnestia, & manendi ibidem vel alio migrandi potestas, tum & immunitas à tributis ad certum tempus, ac libertas à recipiendis hospitio militibus, pro quorum habitatione loca quædam seorsim fuerunt destinata. Seditiosis militibus hoc damnum Archidux imputabat, & eos publicato edicto, ni intra certum terminum ad obsequium redirent, proscripsit; bona illorum fisco applicanda fore edixit, & in capita singulorum præmium percussoribus assignavit. Sed illi nihil eo edicto moti in pertinacia sua perstiterunt, ac tanto majori audacia Brabantiam, agros Leodienses, ac etiam viciniora Cliviæ, Iuliæ, Coloniæ, Treveris, Aquisgrani territoria direptionibus & exactionibus vexarunt; donec Principes illorum locorum ea de re acerbioribus quærelis Archiducem permoverunt, ut eis non tanquam jure debitam, sed gratuito summam pecuniæ certam numerari jusserit. Agrum autem Lucemburgensem Hollandorum copiæ ex alia causa excursionibus afflixerunt: multo enim ante bellium tributum colonis illius tractus imposuerant, quod cum hoc anno à Magistratibus illorum locorum dari prohiberentur, Ludovicus Nassovius eo excurrens, centum quinquaginta circiter pagos exussit, & magnam prædam abduxit, una cum pluribus captivis, inter quos fuit Abbas S. Huberti, postea quadraginta millium nummorum auteorum lytro liberatus. Vnde Archidux graviora veritus, Comitem Buquojum ab Ostenda ad tuendam eam regionem evocavit, & obsidio Ostendana hoc modo distractis Hispanorum viribus languebat. Fridericus vero Spinola Genuensis emeriturus ab Hispano Rege titulos, quibus divitias suas ex mercatura cumulatas nobilitaret, sumptu proprio classem octo triremium instruxerat, ut Hollandica littora infesta tenendo, obsidionem Ostendanam juvaret: sed ex eis duas primum prope portum Sabusalensem Pyratæ exusserunt, & appropinquantes Galliæ littoribus reliquas Angli conspicati, conjuncta manu cum Hollandico Architalasso in naufragia compulerunt, & Spinola cum sua Prætoria ac una oneraria ægre evasit Duncherkam.

Graviam capiunt Hollandi.

Militum ob stipendia non soluta tumultuantium insolentia.

Hollandi in Lucemburgam occurrunt.

Spinola Fridericus octo triremes adducit contra Hollandos.

Conspirationes contra Regem Galliæ.

In Gallia nonnulli quietis impatientes damnata pridem de tradendo Hispanis Galliæ Regno consilia instauraturi, primum procurabant, ut veneno Regem tollerent: ad quod semel & iterum deprehensum cum Rex esset cautior, nutrici

Del-

A.C. 1602.

Delphini illud propinari fecerant, quæ tamen ut virus sumpti pharmaci persensit, infantem à se amovit, & paulo post ipsa eo extincta perut. Itaque cum hoc conspiratoribus non successisset, Regem ac Reginam, postcaque Delphinum occidendum statuerant, Bironio Marischallo, & Comite Avetniæ tanti sceleris administris, ut qui Regi familiariores faciliorem perpetrandæ ejus necis occasionem habituri videbantur. Fidus & charus inter paucos erat Regi Bironius Carolus Gontault genere, à Rege primum Marischallus Galliæ, postea Dux Bironii creatus, & administratione Ducatus Burgundiæ, ac aliis amplioribus Præfecturis ornatus. Conceperat autem odium in Regem, quod iste æmulum suum quendam ad dignitates evexerat: seu magis elatus tanta felicitate, majores spes sequi voluit, & pactus nuptias filiæ Ducis Sabaudiæ, ac Gubernationes in Gallia ampliores, adhæserat illi conspirationi contra Regem, quæ hoc anno per Fineum talium arcanorum conscium detecta, in ipsiusmet Bironii caput recidit. Vt enim accitus venerat Fontaneblum ad Regem, comiter ex more susceptus, & remotis arbitris à Rege ipso de conjuratione & agnitione culpæ admonitus, cum pertinacius negans nullam deprecationem, eoque magis obfirmatum ad perficiendum facinus animum præseferret, postquam a Rege sera nocte in hospitium suum redierat comprehensus, insequenti die mensis Iunii quatuordecimo ad carcerem turris Antoniæ vulgò dictæ Bastilla, Parisios fuit deductus. Vyrrius curam habuit demandatam ut eum apprehenderet, qui capulo ejus gladii apprehenso, cum dixisset ut arma traderet, & se captivum dederet, ille graviore querela, arma quibus Patriæ salutem vindicârat, ne sibi adimerentur deprecabatur. Sed Vytrio Regis esse jussum respondente, ea tradens dixit, nunc primum & ultimum ea depono. Aliqua etiam acerbiora effutiit, quæ magis Regem irritârunt: unde quantumvis exorantibus ejus propinquis, coram Iudicibus causam suam dicere fuit jussus. Nec multa indagatione opus fuit, ut enim Bironius vidit à Fineo coram Iudicibus productas suas literas, quas uti mandaverat exustas fuisse credebat, & etiam in testem adductum Renazeum, quem ipse in carcerem conjici & ibi necari præceperat, nec superstitem esse putârat, ipsemet factum agnovit, nec purgare voluit; sed cogitatum solum patrato crimini æquari non posse ajebat, & effusus in jactationem meritorum suorum, eorum rationem haberi, vitamque sibi, uti plurimis post impletum damnatumque scelus clementia Regis præstitit, condonari petebat, triginta vulnerum adversorum in corpore suo pro Rege & Patria acceptorum cicatrices Iudicibus ostenstans: ut commoti tanto viri summi casu lachrymis temperare non potuerint. Sed ea conjuratio non solum in Regem, sed & in omnes Proceres qui Hispanis adversarentur fabricata erat tam atrox, ut nonnisi terrore supplicii Bironii opprimi potuisset. Vnde cum nullus appareret ignoscendi modus, mense Iulio sententia damnationis ad mortem fuit in eum prolata: quam adhuc ille non cessavit deprecari, ut saltem in carcerem vel exilium perpetuum mutaretur, & advenientem quemque esse Nuntium factæ sibi gratiæ arbitrabatur, identidem inclamans plurimos perduelles fuisse absolutos, se autem ob meditatum duntaxat crimen damnari. Indulserat tamen Rex amicorum precibus, ne in foro Graviæ damnationum loco publico supplicium ex eo sumeretur, & bona ipsius quæ Iudices fisco Regio applicari voluerant, ejus hæredibus abdixit. Die vero decima septima Iulii exsequendo supplicio destinato, Cancellarius cum quatuor Senatoribus, & totidem Scabinis Civitatis ac Capitalium causarum Prætore Bastillam ascendens, primum à damnato insigne Ordinis S. Spiritus, quod ille ex collo suspensum gerebat, reposcit; postea & Coronam ac pallium, insignia Ducalia, & baculum Marischalleum: eisque receptis, sententiam judicii prælegi, tempusque supplicii ipsi denuntiari fecit. Mox ad pegma quatuor palmos à terra

Bironius Marischallus contra Regem Galliæ conspirat.

Bironius Marischallus in custodiam traditur.

Bironius Marischallus damnatur ad pœnam capitis.

A.C. 1602. ad hoc erectum ductus ille, cum multa fortunam suam incusans dixisset, Cancellarium infra unum, (vixit superstes Bironio tres annos) pro injusta sententia ad judicium Dei vocabat, multisque minis, territo carnifice ne se nisi gladio attingeret, linteolo oculos sibi ipse obligavit: sex vix genibus flexus, se proripiens linteum abjecit, cum minacibus indignantis animi signis: demum vero cum iterum se composuisset, carnifex præveniendum ratus ne denuo assurgeret, ocyus stricto gladio caput verba adhuc quædam ore volventis abscidit. Corpus jussu Regis in sancti Pauli æde fuit conditum: ac tota illa conspiratio ejus nece conquievit. Nec Rex contra alios conjurationis socios, quamvis plurimi illique insigniores deferrentur, inquiri permisit, & publicari fecit edictum, quod omnibus veniam daret, dummodo quisque se in Aula Regia sisteret, & culpam deprecaretur. Comitem quoque Averniæ liberum dimitti jussit, imposita ipsi obligatione, ut se domi contineret. Dux Bullioneus cum monitus ad Aulam venire, & culpam deprecari detrectaret, difficiliori negotio offensam illam Regis placare debuit, ut in consequentibus attingemus.

Henricus IV Rex Galliæ in socios conjurationis non inquirit.

Geneva Civitas.

Dum autem talis hydra in Gallia opprimitur, Dux Sabaudiæ aliam contra Genevam suscitabat. Civitas ea est in finibus Allobrogum seu Sabaudiæ, ubi Rodanus è lacu Lemano exit sita, & in sorte illius Provinciæ computatur, ac propterea graviora semper cum Ducibus Sabaudiæ odia exercere debuit, dum ille requirit, ista denegat diversa servitutis officia: sed maxime propter Episcopatum, cujus omnes possessiones Genevenses occupârant, & mox viribus invalescentes pacto cum Helvetiis, præsertim Bernatibus, & Friburgiis societatis fœdere, etiam ipsi Duci Sabaudiæ plura viciniora Castella & pagos eripuerunt. Eas igitur injurias palam, præsertim propter Regem Galliæ, qui illius Reipublicæ protectionem susceperat, cum ulcisci Sabaudus non posset, arte capiendos decrevit. Conscriberat itaque exercitum ad Ducem Lotaryngiæ contra Argentinenses (uti famam sparserat) mittendum, & eum per vicos hinc inde dispersum, uno condicto die propere contractum nocte duodecimam diem Decembris præcedente, cum Albignio Genevam misit: primi fasciculos quibus fossas replerent ferebant, alii scalas bini singulas artificiose dissectas, ut uncinulis mox colligari, & rotulis ac panno etiam villoso in extremitatibus obductæ facile sine sonitu admoveri, ac in altum protrudi possent. Et initia quidem satis prospere illis insidiatoribus cesserunt; fossa enim ad novam portam, qua excubiæ negligentius agebantur superata, tribus locis scalas muro applicârant, eumque transcendentes circiter trecenti in Civitatem penetrârunt. Sed priusquam portam uti instructi erant, admotis petardis ad intromittendum majores copias aperuissent, cum incauti per Civitatem sublato magno clamore captam esse Civitatem vociferantur, alii tabernis mercatorum effringendis, prædisque quærendis attendunt, exciti vigiles & Cives, alii scalas admotas ne plures Sabaudici ascenderent deturbant, alii ad portam defendendam accurrunt, & consertis cum oppugnatoribus manibus, eos pauciores superant, frustra reliquis instructa acie in campo portæ novæ adjacenti, ut aperiretur illa porta, expectantibus; ac omnes qui intro venerant fuerunt occisi, paucis saltu ex muro delapsis; quinquaginta vivi capti, statim suspendio fuerunt necati, è Civibus non pluribus quam duodecim desideratis. Graves deinde contra Sabaudum querelæ propterea fuerunt concitatæ, præsertim ab Helvetiis Genevensium colligatis, & à Rege Galliæ, quas ille placans excusabat tale consilium suum, quod diversis injuriis à Genevensibus fuisset lacessitus, & quod timeret ne à Ladigerio eadem Civitas non dissimili actu opprimeretur.

Sabaudiæ Dux insidias struit Genevensibus.

Sabaudiæ Dux insidias struit Genevensibus.

Genevenses profligant Sabaudicos insidiatores.

Transilvaniam eo usque pro libertatibus suis anhelantem, Cæsarianæ copiæ cum Georgio Basta ad obsequium Cæsaris cogere non cessebant, & pluribus cædibus

cædibus afflictam cum edomitam esse crederent, iterum nobiliores illius Provinciæ recollectis animis & viribus, Batorei partes instaurare conabantur Bistriciæ congregati. Sed Georgius Basta cum expeditis legionibus eo propere advolans, consilia ipsorum turbavit. Vt enim obsidione cinxerat, & oppugnare cœperat Civitatem illam, licet fortiores præsertim Nobiles ad defensionem sese compararent; plebs tamen timidior, (maxime quod Basta nisi sponte deditionem facerent, omnes in prædam militibus tradendos fore comminabatur) magis pro sua incolumitate solicita, importunis clamoribus & seditioni non dissimilibus effecit, ut pacifica deditio tractaretur. Batoreus quoque quo sibi Bastam devinciret, & ad meliores conditiones pacis flecteret, scripserat ad Magistratum, ut deditionem facerent, ac miserat ad Bastam Nuntium, qui declararet, ipsum omnia sua permittere Cæsaris arbitrio. Vnde obsessi postquam aliquot diebus oppugnatores fortiter repressissent, accepta à Basta securitate de conservandis libertatibus Civitatis & Provinciæ, & de immunitate sua ac bonorum suorum, præsidium Cæsareum susceperunt. Quæ tamen pacta, postquam nobiliores ex Civitate abierant, fuerunt violata à Vallonis & Germanis, qui crudelius omne virorum & fœminarum promiscuum vulgus spoliabant. Reliquæ etiam Civitates dedita Bistricia, in nomen Cæsaris concedebant, Batoreo ipsomet hortatore, qui dimissis paucis quas habebat copiis Geonstadium, æquam pacem vel inducias saltem, quibus durantibus Cæsarem adiret, à Basta obtinere nitebatur. Proceres nonnulli ad Moysen Siculorum Ducem secesserant, & misso ad Bastam nuntio, conditiones pacis cum Batoreo statuendas ita demum se recepturos significabant, si juribus & libertatibus suis & Provinciæ convenirent. Quod ille conscio Batoreo, & ex composito fieri suspicatus, abruptis tractatibus & nullo dato responso, nisi ut Moyses exercitum dimitteret, & ita demum pacis conditiones peteret, ad eum opprimendum priusquam Tartarorum auxiliis quæ in proximo adventabant augeretur ivit, eumque consequutus prope Albam Iuliam, commisso prælio fugavit potius quam profligavit, manipulis ejus ex fæce diversarum gentium collectis, nec Ordinem militarem tenere gnaris, statim per montana in fugam dilabentibus. Batoreus triduo post ipsemet in Castra Bastæ veniens, ab iis quæ Moyses proprio arbitratu tentasset se purgavit, ac pollicitus se in potestate Imperatoris futurum, cum Basta Vissleburgum intravit, indeque Pragam ivit, intercessore Summo Pontifice Romano reconciliationem cum Imperatore procuraturus, Basta interim reliquos qui resisterent in Transilvania debellante.

A.C. 1602.

Bistriciam in Transilvania oppugnant Cæsariani.

Transilvani nova auxilia comparant contra Imperatorem.

Moysen Siculorum Ducem in Transilvania Cæsariani profligant.

Bator Sigismundus Pragam it ad Imperatorem deprecandum.

Ac meliore hoc anno Cæsariani in occupandis alienis, quam in defendendis in Vngaria propriis, fortuna sunt usi. Rebus enim Transilvanicis nimium intenti, infirmiorem exercitum quam Turcicæ potentiæ opponi posset, ab illa parte tenebant, & Turcæ hanc occasionem nacti, ad Albam Regalem, quam anno proximo amiserant, recuperandam omnem suum conatum converterunt, tanto majori studio, quod à Turcarum Imperatore interminatum fuit supplicium mortis Serdari Bassæ, sub cujus Præfectura ea capta fuerat, nisi eam recuperaret. Nec latebant Cæsarianos hostis consilia, & conductum fuisse ab eo ad eum usum Budam ingentem bellicum apparatum, ac propterea tempestive Rusvurmius ac Golnitzius copiarum Cæsarianarum ductores, introduxerant in eam Civitatem commeatum curribus septingentis. Sed Turcis præter suum bellandi morem maturius, nempe initio mensis Augusti eam oppugnationem accelerantibus, illi ex longinquo pares periculo vires in tam angusto tempore conducere non poterant: immo non credebant Turcas tam tempestive adfuturos, & aliquem de eorum adventu nunciantem, mortis supplicio punire voluerant, nisi alii atque alii in horas ab illis partibus accurrentes illam famam divulgatam confirmâssent.

Turca cum magno apparatu bellico in Vngariam veniunt.

A.C. 1602. Nona itaque Augusti die, Sedar Bassa exercitum septuaginta millium adductum Civitati circumfudit, etiam paludes eam ambientes complexus, & à duabus ejus partibus, una qua Budam, altera qua Iaurinum spectat, aggeribus & vineis excitatis, magno numero machinas bellicas disposuit, quibus continuo contra Civitatem jaculabatur, majori vi contra propugnaculum suburbii Segetani conversa, eo quod illo expugnato, ad Civitatem & arcem oppugnandam aditus pateret facilior. In præsidio erant duo millia militum selectiorum, inter quos plurimi genere & virtute clariores, præter Oppidanos quingentos, cum Comite Isolano Italo Arcis Præfecto. Qui disposito ad defensionem illius propugnaculi Segetani peditatu Hayducorum Vngarico, ipse eum Germanicis peditibus, sæpius eodem accurrens, primam oppugnationem rejecit. Sed post alterum diem, cum hostis fossas congestis virgultis replêsset, eis superatis excitata acertima comminus pugna, defensores victi propugnaculum deseruerunt; & ipse Isolanus dum succurrere laborantibus nititur, ægre evasit. Neque moratus hostis, machinas suas propius Civitatem conduci fecit, earumque vi mœnibus concussis, ut invadi possent, obsessos eruptionibus acriter certantes, & sæpe vincentes, immissa oppugnatorum numerosiori manu intro repulit. Cumque triduanas pro tractanda deditione inducias petentibus concessisset, & illi interim novis operis retro mœnia diruta excitatis, ad defensionem se comparâssent, deditionemque denegarent, delusum se dolens, vehementiori impetu oppugnationi instabat, & labefactatis vi tormentorum propugnaculis, tanta pertinacia suos intro penetrare cogebat, quod 24 irruptionibus cum immensa sua strage, & repletis cadaverum suorum congestu fossis repulsi, usque vigesima quinta longe majori contentione, ab orto sole ad occasum continuata, periclitari debuerint, quo & obsessi fatigati iterum ad colloquium provocârunt.

Albam Regalem Turcæ recuperant.

Et dum ad illud se componunt, Turcæ ab alia parte per muscosa (qua nuper Rusvurmius transierat) virgultis instrata transgressi, plenis agminibus in Civitatem irruerunt, totoque exercitu subsequente, cum nullus amplius tantæ multitudini resistere valeret, omnes præsidiarii illius loci & Oppidani quotquot arma ferre poterant, trucidabantur penultimo mensis Augusti die: Isolanus utroque pede saucius cum aliquot sociis captivus Constantinopolim fuit amandatus; quem tamen inde anno uno elapso Legatus Gallicus liberavit. Capta autem hoc modo Alba Regali, Cæsariani Duces sero collectas copias ad ea confinia adduxerant, ut ulteriores hostis conatus observarent. Et cum iste instauratis mœnium Albæ ruinis, munitionibusque reparatis Budam revertisset, ipsi quoque eum sequuti, damna Albæ recepta ibi reparare volebant. Adulto jam Autumno Budam oppugnare cœperant, non satis præviso, quod Arce situ & structura propugnaculorum tam munita, ac non solum à præsidio valido, sed & à Serdare Bassa cum exercitu potenti custodita, non tam facile potiri liceret. Vnde mox bruma pluvia urgente inde recedere sunt coacti, frustra impenso gravi labore, & plurimis fortissimis viris in excursionibus amissis, inter quos & Carolus Gonzaga Dux Nivernensis, qui eam expeditionem cum insigni Gallorum nobilium delectu sequebatur, ictus bombardæ jaculo graviter circa pectus, ægre spirans evasit, & Comes Martinengus ibidem occubuit. Pestum tamen Oppidum in adversa Budæ Danubii ripa à Turcis neglectum occupârunt, & præsidio imposito munierunt ad iterandam oppugnationem ejusdem Civitatis maxime opportunum, nisi postea in brevi fuisset amissum, ut suo loco dicetur.

Budam oppugnant Cæsariani.

Carolus Gonzaga Dux Nivernensis casus apud Budam.

Pestum capiunt & muniunt Cæsariani.

Annus Christi, 1603.

Comitia Polonia Cracovia 1603.

Anni Millesimi, Sexcentesimi Tertii, initia Rex Poloniæ Sigismundus destinavit Comitiis Regni Generalibus, quæ ad finem mensis Ianuarii Cracoviæ incoata in maxima Procerum & Nobilium frequentia celebrabantur. Ac eorum primæ sessiones maxime personuerunt lætis trophæis Zamoyscii Cancellarii: in cujus encomia ob rem præclare in Livonia gestam, & recuperatam intra annum unum de manu hostis prope totam eam Provinciam, magnamque præterea Estoniæ partem capto Vaisensteino quæsitam, æque Senatorius atque Equestris Ordo effusus publico nomine gratias ei testabatur. Bernardus Maćiejowski Episcopus Cracoviensis peroravit nomine Senatorum, primus tunc in eo ordine, cum Archiepiscopus Gnesnensis Karnkovius senio gravi deficiens ad Comitia non venisset, nec Archiepiscopus Leopol. senectute & ipse languens: pro Ordine autem Equestri ejus tunc Mariſchallus Felix Kryski vir ingenio festivo, & oratione nativa excellens. Sed æmulos Zamoyscii bellica illa ejus felicitas angebat: unde jam ante cum ille adhuc esset in Livonia, Regis animum (præsertim Stephanus Potocki Felini Præfectus) ab ipso alienare cœperant, ac magis imminentibus istis Comitiis, in quibus ne pro vacantibus dignitatibus apud Regem intercedere posset caute providerant. Vacabat autem tunc à biennio dignitas Archimariſchalli Regni dimissa à Nicolao Zebrzydowski ad Palatinatum Crac. promoto, ad quam Zamoyscius Marcum Sobjesbi Palatinum Lublinen. seu Nicolaum Wolski Mariſchallum Aulæ Regiæ promoveri cupiebat. Illam igitur Rex, ne præsentis Zamoyscii aucti novis meritis suffragia pro ea rejicere non posset, suasore Ioanne Tarnowski Episcopo Vladislaviense partium adversarum antesignano, pridie adventus ipsius, Marchioni Sigismundo Myszkowski contulerat, in tantum obnitente Petro Tylicki minore Cancellario partium Zamoyscianarum, quod vocatus à Rege ad tradendum illud officium (ut ejus fuit muneris) valetudine infirma se excusârit; iterum tamen monitus quod si non veniret, ipsemet Rex functionem illam renuntiandi Mariſchalli obire vellet, vel invitus adfuit, ac multa præfatus in laudem stirpis Myscoviorum, nomine Regis baculum insigne illius Magistratus Marchioni tradidit. Quo Zamoyscius Prosoviciæ intellecto ab Andrea Lipski Secretario Regio sibi obviam progresso, nil simulata indignatione, usque & reditum apparere cœperat. Alia quoque simultatum causa intercessit, quod cum Rex viduus iterare vellet nuptias cum altera Austriaca sorore germana Reginæ defunctæ, nempe in gradu affinitatis primo legibus Christianis maxime vetito, Zamoyscius propositum hujusmodi mori castiori Polonico detestabile improbabat, & ipsius æmulis eum ad impediendum tale matrimonium & domi & foris, præsertim apud Summum Pontificem Romanum, multa moliri criminantibus, Rex facile credens, aversum ab eo animum palam præferebat. Ac aliqui dissensiones illas augeri cupientes, rumorem sparserant, quasi Regii ad eum (Regi tam adversum) in Senatu, exemplo Caji Iulii Cæsaris, opprimendum conspirassent. Unde auctis diffidentiis, etiam partium studia in diversa trahebantur, omni malo in jacturam Comitiorum redundante. Quamvis enim Zamoyscius offensam taciturnitate premeret, remissius tamen publica negotia tractabat, & discordiarum hujusmodi gnari, præsertim novandarum rerum cupidi, quasi custode remoto, occasionem sibi ad turbandam Rempublicam oblatam rati, nonnisi querelis contra Ecclesiasticos, & dissensionibus Religionum Comitia ducebant, præcipuo Comitialium de continuando bello contra

Zamoyscio publica gratia aguntur pro recuperata Livonia.

Zamoyscii simultatum cum Sigismundo Rege nova causa.

Myskovius renunciatur Mariſchallus Regni Polon.

Discordia Civiles Polonorum Comitia turbant.

A.C. 1603. Suecos deliberationum capite neglecto. Summa vi hæretici fœderationem suam lege publica stabiliri contendebant, & conjuncta sua causa cum sectatoribus Religionis Græcæ Schismaticæ, nulla negotia publica tractari permittebant, nisi prius eorum controversiæ sopirentur. Ac sæpe parvo respectu dignitatis Regiæ & authoritatis Senatus à Nuntiis Terrarum postulata & responsa in Senatu inferebantur. Quadam vice contra Ecclesiasticos & Religionem Romano Græcam Ioanni Swoszowski Scribæ tunc Terræ Leopoliensis (tamen meo cognato) coram Senatu acerbius in Ecclesiasticos invehenti, cum Albertus Báránowski Episcopus Plocensis nomine omnium Episcoporum respondens dixisset; degeneres esse præsentis sæculi in hac Republica Cives à majoribus suis, qui Religionem Catholicam & ejus Sacerdotes summo honore coluerunt: abiens ille ad consessum Nuntiorum, & iterum cum majori eorum parte ad Senatum rediens, inter alia petulantius ad perorationem Baranovii replicata dicere non erubuit, ipsum potius esse degenerem, cum nesciatur quo loco sit natus; omnibus ad talem ipsius audaciam tacentibus: Nec Baranovius contumeliam illam vindicavit. Dux autem Alexander Ostrogski Palatinus Volhiniæ, ascendens in arcem, dum Palatii Regii portam catena protensa, ne Rhedæ & Equites cortem interiorem ea ingredi possent, interclusam invenisset catenam rescindi jussit, cum toto equitatu suo quem numerosum ducebat in aream Palatii Regii invectus: insequentique die eandem iterum distentam, iterum avelli fecit: Et alioquin Zamoyscio eo usque infensior, tum demum ab arce recta ad eum ultro digressus, reconciliationem & amicitiam ipsius ambivit. Atque talis erat facies eorum Comitiorum, quod uno qui authoritate invaluerat remittente, nullus è tam multis, qui potiores partes in Republica sibi vendicabant, & eo gratiam Regis venabantur, reducere poterat ad concordiam divisas in diversa Comitiorum sententias; ut vel inde constaret, facilius esse carpere virtutem aliorum, quam propria operari. Forenses tamen Comitiorum causæ diligentius tractabantur à Rege cum Senatu ipsis continuo præsidente. Et auditæ fuerunt plures Legationes exterorum Principum, ac Chami Tartarorum Tauricanorum donativum solitum petentis, pacemque offerentis. Et postquam nullo profectu tempus Comitiorum effluxisset, unicum remedium superfuit Hæreticorum & Schismaticorum Græcorum, ac etiam Politico-Catholicorum contra Ecclesiasticos præsumptis conatibus reprimendis, ut Comitia quæ alioquin nonnisi in illorum commodum coaluisset, irrita solverentur.

Baranovio Episcopo Plocensi facta contumelia.

Ostrogia Dux insolentius agit contra Regem.

Comitia Cracoviæ irrita solvuntur.

Sicque nullo publico negotio definito fuerunt finita illa Comitia, una sola eaque exigua collecta agraria concessa pro bello Livonico, quæ vix emeritis jam militum stipendiis exsolvendis sufficeret. Cura autem illius belli cum titulo & potestate Administratoris Livoniæ Carolo Chodkiewicz fuit commissa Duci strenuo, cui & Zamoyscius inde discedens, copias suas consignârat.

Carolo Chodkiewicz Administratio Livoniæ committitur.

Nec aliud singulare hoc anno in Polonia accidit, præter mortem Stanislai Karnkowski, Archiepiscopi Gnesnensis, Primatis Regni, cum octuagesimum ætatis annum excessisset, vegeta usque in finem senectute. Aliquis adnotavit sub hæc tempora in Pictavis Galliæ inventam fuisse puellam, quæ concepto edendi fastidio, absque ullo cibo & potu integrum triennium vixit, cui naturæ commento Magistratus & Medici illius loci fidem adstruxerunt. Vnde non abs re erit, si nos quoque observationibus Medicis æque utile memoremus, quod in matre istius Archiepiscopi Karnkovii accidisse ipsius Medicus Ioannes Oczko vir in ea arte solertissimus mihi & pluribus, qui simul aderant narravit, ipsi nonagenariæ dentes novos crevisse, naturæ magis consentaneum, qua operante plura in ea ætate pueritiæ propria redire deprehenduntur, indeque bis pueri senes esse dicuntur.

Karnkovius Archiepiscopus Gnesnensis moritur.

Nonagenariæ dentes novi enati.

Belgium

A.C. 1603.

Ostenda obsidio continuatur.

Belgium hoc anno nil remisit ex contentione pro obtinenda Ostenda: Hispanis enim ejus oppugnationem ex secundo anno in tertium continuantibus, Hollandi non minori fervore defensionem sustinebant. Ac jam Archidux fauces illius portus, & omnes aditus ad obsessos concluserat navali opere; sed vi æquoris relabentis omnia collidente, iterum pervia omnia subsidiis Hollandicis advenientibus patuerunt, nisi quod eadem fluctuum vi labefactatis munitionibus obsessorum, unum eorum propugnaculum Hispani occupaverant, & ab altero ad os littoris pæne intercepto, nonnisi post diuturniorem colluctationem virtute propugnatorum fuerunt rejecti. Vt autem firmiori provisione intercluderent subsidia obsessis Hispani, evocaverunt Slusa Fridericum Spinola cum octo triremibus & duabus Liburnicis, ut eam maris oram obsideret. Quod ut cognoverunt Hollandi, ipsi quoque validiorem classem eo expedierant, ac ad Vielingam (tractu maris à nautis ita denominato) congressæ infestæ illæ utrinque classes, acerrimo & pluribus horis dubio prælio decertârunt, donec numero Prætorianarum & peritia nautarum prævalentibus Hollandicis, & Spinolas ictibus pilarum tormentorum urgentibus, ipse Spinola jaculo bombardæ percussus cum suis plurimis occubuit, plenamque victoriam Hollandis concessit. Triremium quoque (quarum multæ ex illa pugna evaserunt Slusam laceræ) usus eo usque Hollandis formidolosus, exinde vilior fuit, eisque navigatio Ostendam navali apparatu prævalentibus prohiberi non potuit. Hoc tamen Hispani ab oppugnatione Ostendana nil deterriti, insistentes operis circum eam excitandis, & nonnullis munitionibus Civitatis præsidio hostili exclusо occupatis, eam prosequebantur magna militarium, & operariorum multitudine in dies utrinque cadente, tanquam non bellum aliquot legitimum, sed laniena & macellum hominum ibi fuisset institutum. Obsessis omnia erant difficiliora, undique enim illis Hispani ex munitionibus suis præaltis imminebant, ut intra mœnia oppidi nullibi tuto consistere valerent, non solum cum hoste, sed magis cum fluctibus marinis mœnia eorum refluxu conquassantibus perpetuo colluctantes. Nec minora à frigoribus & cœli injuriis tolerare isti cogebantur; dejectis enim omnibus pæne ædibus, in tuguriis cespite contectis degere, ac proxime mœnia sese subducere, atque plerumque sine lare & vesta manere, cibisque crudis vel in longinquo coctis, navibusque allatis vesci cogebantur; trabes, tigni, longurii, pali, virgultorum fasces, magno labore navibus allatæ, nunquam sufficere poterant ad reparandos aggeres: qui vix refecti, iterum æstu maris redeunte hiscentes vitium faciebant, novaque reparatione indigebant. In tanta tamen rerum angustia obsessi biennio elapso, in annum tertium oppugnationem sustinere, & munitionibus aliquibus amissis, novas erigere, hostique resistere non dubitârunt, in locum cæsorum, vel malo contagioso, quod gravius ibi serpebat, extinctorum, aliis atque aliis succedentibus, qui ex Hollandia Ostendam tanquam ad destinatam mortem se mitti, quantumvis non ignorarent, amplioris tamen mercedis cupiditate eo commeare non cessabant.

Spinola Fridericus navali prælio victus ab Hollandis.

Ostendæ defensorum incommoda.

Nec deerant, qui ab Hispanis ad obsessos transfugiebant, licet illi omnium necessariorum copia abundarent, & ædes in castris innumeras haberent ad quævis aëris incommoda fugienda. Vnum autem deteriorem rem Hispanorum reddebat, nempe æris penuria, ob quam sæpius miles imperia detrectavit, in seditiones vel secessiones divisus: ut non tantum Ostendana obsidio, sed & plura Belgii munitiora loca propterea periclitarentur. Cui malo ut tandem provideretur, cæso nuper Friderico Spinola, ejus Germanum Ambrosium Marchionem Venafri hominem opulentissimum Archidux Genua in Belgium advocavit, eique cum titulo & potestate Præfecti exercitus Generalis obsidionem illam com-

Hispanis deficit æs Castrense.

Spinolæ Ambrosio committitur obsidio Ostendæ.

A.C. 1603. commisit. Is itaque imperio tali suscepto, exercituque lustrato, gloriæ avidus meliori cura & arte omnem illam obsidionem ordinavit, sumptimis suppeditata mutuo in nomen & fidem Regis Hispaniæ de proprio peculio pecunia, ex qua militi stipendia stato tempore solverentur, ac commeatus & omne instrumentum Castrense tempestive provideretur, fructu non inani, ut in subsequenti anno attingetur.

Sylvam Ducis iterum oppugnant Hollandi frustra.

Interim Mauritius Comes, ut Hispanorum circa Ostendam progressus interrumperet, copias Hollandicas ad tentandam iterum oppugnationem Sylvæ Ducis duxerat, Castrisque positis 18 Augusti die Civitatem prope contra portam Vuchtensem vineas excitârat, ex quibus machinarum vi mœnia & ædificia Civitatis vehementius concussit. Sed mox Archidux Comitem Fridericum Schetemberg cum exercitu eo misit, qui ab alia Civitatis parte castris suis munitis, conatus hostis observabat: nec aliquid singulare fuit ab alterutro ibi gestum, nisi quod cum Schetembergius ripam Dieſæ fluminis muniri volens, qua hosti commeatum intercluderet, eo selectiores militum legiones ductore Marchione *della Bassa* misisset, eos Mauritiani conjunctis viribus cum seditiosis Archiducalibus, quos ad suas partes traxerant, plures numero aggressi fugârunt 3 Septembris, cæso & ipso Marchione, cujus corpus stragulo involutum Mauritius in Civitatem remitti fecit. Sub initium vero Octobris ipsemet Archidux ad Castra illa venit, Civitatemque paulo post ingressus, obsessorum animos ad defensionem confirmavit. Et bruma ingruente, cum Mauritius contra Civitatem à tanto præsidio custoditam parum se posse proficere videret, convasatis omnibus suis impedimentis initio Novembris ad propria recessit. Seditiosis etiam qui ad ipsum transierant stationem pro hibernis Graviæ concessit, receptis ab eis obsidibus & fidelitatis sacramento.

Albertus Archidux Sylvam ducis intravit.

Hollandi obsidionem Sylvæ ducis deserunt.

Societas Iesu in Galliam restituitur.

Gallia hoc anno alta pace quiescens, postquam acerbitates omnes belli Civilis præteriti oblivione ac Amnestia perpetua sepelisset, reliquam illius calamitosi temporis memoriam abolevit, recepta in Regnum Religione Societatis I E S V, quam illa tempestate corruptæ, & in necem Regis armatæ studiosæ juventutis incerta conjectura exulare fecerat. Reginæ præcipue favore fuerunt restituti, cujus opera primum ad familiaritatem Regis admissi, sensim animo ejus placato, repetere sua Collegia Rothomagi, Ambiani, & in aliis Galliæ locis sunt permissi, præterquam Parisiis, ubi domum tantum Professam & facultatem prædicandi verbi Dei in Templis insignioribus obtinuerunt.

Elizabeth Angliæ Regina moritur.

Anglia autem luxit mortem Elisabethæ Reginæ suæ defunctæ, tertia mensis Aprilis hujus anni, anno ætatis suæ septuagesimo primo: quorum quadraginta quatuor regnans transegit non inglorià, & pæne in finem usque sine vicissitudine fortunæ prosperioris. Fœmina animo severiore quam ab isto sexu posset expectari, hocque & subditis & hostibus fuit formidolosa. Sed Religioni Catholicæ justo infensior, cujus cultores ne sibi insidias struerent, aut rebellionem concitarent, semper timens, severioribus suppliciis perpetuo afflixit, & ex Anglia exterminari curabat. Pii Papæ V anathemate magis irritata, eoque contempto, nihilominus nonnisi ipsam se agnosci pro summo capite Ecclesiæ Anglicæ jussit. Virginalem statum & habitum præseferebat: de quo tamen varii rumores spargebantur. Certum est Comitem Essexium apud eam in pretio fuisse: unde etiam quæri solebat, quod illum Iudices celerius damnassent. Et demum ad venationem egressa, arcem illam in qua ille captus fuerat præteriens, alto ducto suspirio ingeminatoque, *ô Comes*; deliquio concidit, ex quo invalescente morbo in Castro Richmundi obiit intra paucos post dies. Successorem sibi in Regno designaverat (Abnepotem Margaritæ Henrici VIII sororis, filium vero Scotæ Mariæ nuper capitis supplicium passæ) Iacobum VI Scotiæ Regem codicillis obsignatis, quos Robertus

Iacobus VI Rex Angliæ renunciatur.

bertus Cecilia sibi ab ea vivente concreditos Proceribus in indictis Comitiis de successore deliberantibus ut præsentavit, concordibus suffragiis illum Regem acclamaverunt.

A.C. 1603.

Nuntius ad eum missus in Scotiam Edemburgum nocte intempesta veniens, quiescentem à somno excitari petiit, confestimque admissus, ipsum Regem Angliæ salutavit. Inde proximo mense Majo Rex ipsemet Londinum venit, ac diadema Regni, jusjurandumque fidelitatis à Proceribus solenni ritu ac superbo festivitatis apparatu recepit una cum uxore Anna Danica tantæ dignitatis participe. Aliquantum autem turbavit illa Regni initia detecta mox in Regis novelli necem conjuratio, orta ex innato Anglorum contra Scotos odio: istos enim Angli sibi comparari, vel in familiaritate Regis præferri ægre ferebant. Sed unius & alterius supplicio res fuit sopita: & facile deinceps coaluerunt in unum imperium utriusque gentis illius studia sub Rege in utramque æquabili, & in hæresim ibi receptam tenacius propenso. Circa quam ut sententiam suam palam faceret, ejus articulos mox typis exprimi & divulgari jussit, & coacta Londini Synodo dogmata Puritanorum damnari, ac anathemate notari voluit: spe sua frustratis etiam Catholicis, qui eum matris suæ Mariæ Catholicæ crudelem necem vindicaturum, & Religioni Catholicæ benigniorem fore sperabant. Cum enim libellum supplicem ipsi obtulissent pro libero avito usu Religionis suæ, accepta severiori repulsa, duriorem sunt experti.

Iacobus VI Angliæ Rex cum Anna uxore coronatur.

Iacobus VI Angliæ Rex à Catholica Religione alienus.

In Vngaria cum tractatus pacis non successissent inde, quod Turca non nisi restituto sibi Strigonio in eam consentiret, Tartari Samariam usque excurrentes, rapinis & incendiis eam Provinciam longe lateque vastârunt. Cæsariani autem iterum Budæ oppugnationem tentârant, sed repulsi ab ejus præsidiariis, infecto negotio recedere sunt coacti: rejectis tamen ab obsidione Pestensi Turcis. Cum etiam Cæsariani Canisiam, & Turcæ Strigonium excitato intto per subornata mancipia incendio, ac Papam proditione obtinere voluissent, utrique irritum eventum sunt sortiti, nec quid memorabile ab alterutra parte fuit ibi gestum, præter leviores excursiones & Pagorum populationes, inter quas Cæsariani Hatuanum à Turcis desertum occupârunt.

Tartari in Vngariam veniunt.

Budam Cæsariani frustra tentant.

In Transilvania Georgius Basta Cæsarianorum Dux, cum crederet fuisse jam debellatum, adhuc & hoc anno invenit quem vinceret. Nam Moyses Siculorum Dux anno superiore ab ipso fugatus potius quam victus, recollectis suis copiis, Visseburgum viginti dierum obsidione ad obsequium Batorei & suum coëgerat, & Claudiopolim ac plura viciniora loca in suam potestatem receperat auxilio Turcarum, qui hac occasione non pauca ejus oræ oppida in suum jus usurpârunt. Basta itaque congregatis copiis prope Coronostadium hostem excipiens, eum fudit, Moysis inter cæsorum cadavera reperti resectum à trunco caput, conto infigi & Coronostadii spectandum exponi fecit. Memoratur etiam hoc anno circa Varadinum terram gravi motu concussam tremuisse, & mulierem gravidam eo tempore octo infantes uno partu effudisse; sed quid illud prænuntiârit huc usque non constat, nisi quis inde conjecturam traxerit proximiorum Transilvaniæ conversionum, quibus Sigismundo Batoreo ex illo Principatu ejecto, & Moyse sublato, tot alii Duces sunt exorti, qui eundem Principatum à Dominatu Austriacorum vindicârunt, vel solum pro ingenio cujusque portentosa hujusmodi succedentibus rerum eventibus accommodari possunt, non quod naturæ innumeros fœtus concipientis errores ex subjecta materia fortuiti, cæco casu certum quid futurum possint designare. Plurima similia hoc sæculo à diversis enumerata volens omitto, expertus longo usu omnia illa vana & observatione indigna fuisse.

Moyses Siculorum Dux in Transilvania occiditur.

Fœtus octo infantum.

Annus

A.C. 1604.

Annus Christi, 1604.

AD exitum obsidionis Ostendanæ studiis omnium pæne Christianorum Principum & populorum anxia expectatione suspensis, hic demum Annus Millesimus, Sexcentesimus Quartus satisfecit, litemque diremit. Sed quemadmodum validior quisque morbus in corpore humano propius terminum mortis majori vi insurgit, & natura omnes reliquas vires suas ad resistendum exerit, summâque cunctatione contra extremum periculum colluctatur; ita & ad Ostendam Hispani pro expugnatione, & obsessi pro defensione istius Civitatis fatali jam termino belli illius imminente, omnibus simul ingeniorum & corporum viribus adnixi, pertinacius, & pæne supra humanum decertârunt. Et pro Hispanis quidem Spinola minus jam de occludendo illo portu sollicitus, in quo frustra toto triennio fuit laboratum, nonnisi cuniculis perpetuo agendis attendebat, quibus dejectas obsessorum munitiones identidem occupabat, obsessis in locum amissarum alias atque alias immenso labore excitantibus, ut perditâ magna parte Civitatis quasi alteram (quam novam Trojam denominârant) erectis retro vetera ab Hispanis capta, aliis propugnaculis constituerint, quam etiam vallo ac fossa profundiori, & aqua circumducere cœperant, pro suo receptu si ex Civitate veteri tota excluderentur. Hollandi vero ut laborantibus ibi suis aliqua ratione subvenirent, Ducem Mauritium cum valido exercitu in Flandriam medio mense Majo, classe ingenti trajecerunt. Qui Slusam potius oppugnare quam Ostendæ subvenire malens, (ut quod Hispani vel Ostenda relicta illo vires convertere, vel Slusa neglecta graviori jactura damnum Ostendæ Hollandis compensare deberent) eo directo cursu, Casandam Insulam Slusæ imminentem appulit, ibique exposito exercitu, propugnacula Hispanicis præsidiis firmata unum ab excubitoribus desertum, aliud vi occupavit, eaque Insula munita in aliam dictam Isendicam illatus, illius quoque præsidia magna celeritate expugnavit. Moxque circum Slusam operis excitatis, omnes aditus inferendis eo subsidiis interclusit, obsessis ad tam insperatam obsidionem omnibus necessariis, & præcipue annona destitutis. Ac collegerat Albertus Archidux maxima festinatione pertractis in suum obsequium seditiosis decem millia militum, quorum opera (adjunctis aliquibus legionibus ex statione obsidionis Ostendanæ) Slusanos sublevaret, & Duces belli cum istis copiis progressi, cum nullum transitum ad inferendum obsessis commeatum invenirent, viam ferro sibi per castra hostis aperire tentârant, perrupta fortiter una hostilium castrorum parte, quam Frisii observabant: sed majore copiarum numero ex aliis stationibus Mauritianis eo accurrente, sunt rejecti cum sua magna strage, in qua cecidit & Marchio Rentheus vir primarius. Obsessi itaque rerum penuria omnium pressi, & auxilio desperato, 18 die mensis Augusti pacti incolumitatem corporum, & libertatem abducendi impedimenta sua, ac ut cum armis suis, tympanis, vexillisque explicatis prodirent, tradiderunt Civitatem illam & Castellum Mauritio cum copioso apparatu bellico, & multa classe præsertim triremibus, quas Fridericus Spinola eo conduxerat. Civitati illi præerat tunc quidam Hispanus, Classi autem Aurelius Spinola: & nonnisi datâ cautione quod quidam Hollandici apud Archiducem captivi vicissim liberarentur, fuerunt dimissi: Ecclesiastici quoque cum omni supellectili sacra abire sunt permissi. Captam autem hoc modo Slusam Mauritius, majori diligentia muniri curavit, & in ejus præsidio Friderico Nassovio relicto (inciderat in morbum ipsemet, eoque victoriam prosequi non poterat) Hagam redierat.

Ostenda obsidio laboriosa.

Ostendani expulsi è veteri Civitate novam muniunt.

Mauritius Auranius Slusam oppugnat.

Slusam capiunt Hollandi.

rat. Nec tanti duxit (præsertim jam bene compensatam habens illam jacturam) Ostendam,ut periclitanti cum summo discrimine & eventu nimium dubio subveniret; sed ipsimet Ostendani suæ defensioni naviter incumbebant, Spinola sæpe quadraginta simul tormentis fulminante pro disturbandis eorum munitionibus, quarum identidem aliquas occupabat,sensimque obsessos loco, cedere & dimidia Civitate exclusos,in reliqua nimis anguste consistere cogebat.Et demum ingenioso artificio constructas ex trabibus,superque multa dolia colligatas rates terra protrusas; in canalem Civitatis novum induxit,earumque beneficio ad propugnacula Civitatis eo usque intacta transmissis cunicularis magnam eorum partem evertit, moxq; immissa validiori oppugnatorum manu ad propugnaculum Santhilanum, à quo tota salus illius Civitatis pendebat,illud occupavit. Atque exinde obsessi Civitatem retineri diutius non posse judicantes, omnem supellectilem suam convasarunt, ac unà cum muliebri & imbelli turba, tormentisque & peculio Castrensi navibus impositam, in Zelandiam transmiserunt, sclopetis & gladiis solum retentis,quibus quoad potuerunt hostem propulsarunt. Ad extremam autem necessitatem adducti, & præsertim insolita tempestatum vi fluctibus maris continue effervescentibus,eorumq; reliquam stationem inundantibus,ut umbilicotenus in aquis hærentes pugnare debuerint, decima octava Septembris die deditionem tractare cœperunt,dieque vigesima prima ejusdem mensis perfecerunt. Præfectum ejus loci cum primariis militiæ Ductoribus Spinola in Castris suis splendido convivio excepit, insequentique die eos militesque ipsorum omnes cum armis suis, tympanis, vexillisque extensis, ac cum quatuor quæ retinuerant tormentis per media Hispanica Castra tria millia numero procedentes, Slusam deduci jussit: ægroti vero ex vulneribus plurimi qui ibi remanserant, navigiis in Zelandiam fuerunt translati.

A.C. 1604.

Ostendam deditione capit Spinola.

Atque ita finiit post triennium mense tertio illa inter multorum sæculorum memoriam celebrior obsidio, suscepta non pro Civitate alicujus Provinciæ capite, vel maris domina; sed pro oppido nonnisi ex clade sua orbi cognito, & cujus incolarum victus & opes vili piscatu, & remigio, ac paucis adjacentis terræ jugeribus constabant. Magis autem fortassis mirabitur posteritas in illa obsidione cæsorum seu mortuorum hominum recensionem quæ sequitur. Ex parte Ostendanorum Gubernarores illius Civitatis 13,Præfecti militiæ 29, Centuriones 563, Signiferi 322, Vicepræfecti 1192, Ordinum ductores 4911, Tribuni vigilum 9188, Milites gregarii 54683,Nautæ 811,mulieres & impuberes 1198, partim peste ac morbis, & gladio maxima parte absumpti,omnes in universum 72900. Ex parte autem Hispanorum Magistri equitum 7, Præfecti peditum 15, Magistri vigilum 29 Centuriones 565, Signiferi 322, Vicepræfecti 1116, Ordinum ductores 4911, Tribuni 9166, Decuriones 600,milites & cunicularii 54663. Summus Classis Præfectus 1, Nautæ 611, mulieres 140, omnes in summa 72144, præterquam quod cæsorum Hispanorum numerus hac recensione nonnisi ad finem mensis Iulii istius anni fuit comprehensus. Sumptus autem ibi impensi, non tantum calculi ponendi modum omnem, sed & fidem excedunt. Sed vel inde colligi possunt, quod fertur Hollandiæ Ordines singulis mensibus, ultra militum stipendia centum aureorum nummorum ibi communium millia in necessaria hujus belli impendisse. Hispanis vero dubio procul illa victoria tanto majori venit, & amissione Graviæ, atque Slusæ commoditate portus instrumento classico, & habitatorum frequentia longe præstantioris. Cum Ostenda capta magis sepulchrum mortuorum præferret, horrens tota cadaverum semisepultorum fœtore intolerabili, quo correpti tanquam lue contagiosa plurimi interibant. Vnde Hispani ad eam incolendam non obæratos tantum, sed & criminosos commeatu, gratiis, privilegiis singularioribus invitare debuerunt. Dunchetchæ tamen securitatem & celebritatem portus

Ostenda in oppugnatione cæsorum numerus.

Ostendam ad habitandam mercede conducuntur multi.

A.C. 1604. portus qua nunc est, illa accessio Ostendæ comparavit, nec aliud singulare in Belgio tunc intervenit, præter quod sub finem anni Hispani, quo Hollandis transitum in Flandriam prohiberent, propugnaculum apud Isendicam extruere cœperant: sed repulsi à præsidiariis Slusensibus, infectum opus illud intermiserunt, moxque majores copias Maritius Princeps Slusam contra talem eorum conatum summisit.

Galli iterum conspirant contra Regem.

Gallia confinis Belgio hoc etiam anno feriabatur: sed restinctæ jam in Regem conjurationis scintillæ, iterum prorumpere videbantur. Vnde adductus in ejus suspicionem Comes Averniæ, qui & cum Bitonio in ea consensisse deprehensus fuerat, cum nonnullis aliis captus iterum in dicenda causa sua periclitari debuit.

Iacobi VI Angliæ Regis edicta contra Catholicos.

In Anglia autem postquam lues pestifera hyemis frigoribus temperata sævire desierat, Rex Londinum solenniori pompa reversus, munia Regni obibat, assumpto etiam titulo Capitis Ecclesiæ Anglicanæ, nec remisso odio in Anglia contra Catholicos introducto, quos hospitiis alicubi retineri vel recipi severioribus edictis prohibuit. Convenerant ad ipsum salutandum multorum Principum Christianorum Legati, ac ea occasione inchoati cum Regina defuncta de pace ex parte Regis Hispaniæ sermones fuerunt denuo assumpti.

Iacobus VI Rex Angliæ pacem facit cum Hispano.

Nec multo post adveniente Londinum Ioanne Valasco Cemestabili Castigliæ, cum sufficientibus ad hoc à Rege Hispaniæ mandatis, ac ex Belgio procuratoribus Archiduci Alberti, cujus operâ illa pax tractabatur, firma pax à tot annis omnibus expetita æquis conditionibus coaluit, indigne ferentibus Hollandis, quod in beneficio liberæ navigationis illa pace Anglis in ditionibus Hispanicis concessæ non fuerint comprehensi, quasi eos à societate sua Rex Angliæ excluserit.

Turcæ expeditionem suscipiunt in Vngariam.

In Vngaria hoc anno Turcæ vel pacem qualem vellent constituere, vel armis quæ amiserant repetere proposuerunt. Veziro ipso Magno illud bellum administrare jusso à novo Achmet Sultano, qui patri Machometi sub finem anni antecedentis defuncto in Imperio illo recens successerat. Nec latebat Rudolphum Imperatorem, quod Turca initia Imperii sui (pro more gentis) glorioso aliquo belli successu consecrare, sibique æstimationem apud suos comparare cupiens, præcipuum militiarum suarum robur, quo certior esset victoriæ, cum Veziro in Vngariam destinaverat: Vnde & ipse Ratisbonæ Comitiis celebratis, auxiliisque ab Ordinibus Germaniæ conquisitis, majores copias quas hosti opponeret, comparabat, & misso Romam Archiduce Maximiliano, à Summo Pontifice Clemente VIII, centum quinquaginta millia nummorum aureorum ibi communium ex decimis Ecclesiasticis Italiæ collecta pro subsidio illius belli impetraverat. Transilvanicæ quoque res cum in securo consistere viderentur. Georgium Basta cum selectioribus legionibus inde in Vngariam, ut illi bello cum potestate Vicepræfecti generalis præesset transire, ac omnes arces finitimas, maxime Strigonium, quod Turcæ spectabant, introducto copioso commeatu & apparatu bellico, muniri fecerat. Priusquam autem Vesir Bassa advenisset, Turcæ ad pacis tractationem Cæsarianos invitabant; quam licet isti nonnisi ad trahendum tempus donec copiæ omnes cum Veziro advenirent, quæri exploratum haberent, ne tamen prorsus ab ac abhorrere viderentur, & vel saltem hostis propositum circa conditiones pacis explorarent, (Michaëli Althemio præcipue negotium illius tractationis Cæsar commiserat) ad colloquium cum ipsis apud Hatuanum convenerant. Sed ex prima propositione apparuit magis hostilis, quam ad æquam pacem illorum inclinatus animus: Tributum enim ex veteribus cum Zelimo pactis ante hoc bellum quotannis à Cæsare solvi consuetum, & Strigonium ac Tran-

Rudolphus II Imperator conquirit auxilia contra Turcas.

Pacis cum Turca tractatus Cæsarianorum.

Transilvaniam restitui sibi volebant: quod si ista armis recuperatent, nullam deinceps tractationem pacis se admissuros minabantur. Et cum Cæsariani inprimis urgerent, ut caveretur Cæsari, pacta quæ statuerunt in futurum servanda fore, cum præterita Zelimi temere ab ipsismet Turcis fuerint violata, ac enumerarent plura ab eis sub isto bello inique occupata, quæ ex vi pactorum Cæsari potius restituenda essent, Turcæ dato responso, quod nullas alias conditiones proponendas vel accipiendas in mandatis haberent, colloquium illud re infecta abruperunt. Cumque ad finem Bassam Budensem majorem potestatem ad moderandum pacis conditiones habere insinuassent, Althemius Cæsarem Gallum Pestam ablegavit, ut ibi in vicinia cum Bassa de istis ageret. Sed neque ibi æquius quid potuit impetrari.

A.C. 1604.

Et interim Vezir Bassa cum exercitu adveniens, primum Pestam à Cæsarianis nec expectato periculo desertam occupavit, ac inde movens ad Strigonium oppugnandum, 18 Septembr. penes montem Carolinum castra posuit. Nec post multos dies paci iterum tractandæ frustra impensos, Castellum S. Thomæ prope vineas ac aggeres extruxit, unde vi machinarum ejus mœnia quatiebat, continuata oppugnatione ad Octobrem, parvo profectu, præsidiariis fortiter resistentibus, & eruptionibus ex castris Bastæ oppugnatores acriter reprimentibus; in quibus tamen & ipsorum non pauci unà cum Comite Casimiro Hohenloh ceciderant. Vnde Bassa iterum assumi tractatus pacis voluit; sed neque tunc certi aliquid stabilito, tredecima die Octobris obsidionem solvit, nec Cæsarianis, nec Turcis, prælio universali rem committere ausis. Budam tamen Bassa revertens, Hatuanum desertum à Cæsarianis, imposito suo præsidio munivit, & emissa magna pabularorum manu cum Tartaris, quos Chami Tartarici filius adduxerat, longe lateque omnem regionem circa Fillecum & Pallancam, igni & ferro devastavit, magna populi Christiani multitudine in servitutem abducta. Dum autem Georgius Basta circa Strigonium moratur, in Transilvania novi præteritis graviores motus fuerunt excitati à Stephano Botscai, & à Gaborio Bethlemo, qui quatuor millia Turcarum ad defendendam contra Cæsarianos Transilvaniam adduxerat. Et hunc quidem, unaque Turcas ab ipso conductos Comes Dampiet, quem Basta abiens pro præsidio illius Regionis Lippæ reliquerat, ad Temesam fluvium ex inopinato deprehensum facile tunc fugavit, verum Botscaii rebellio non solum Transilvaniæ, sed & Vngariæ insigniorum Procerum consiliis & consensu fabricata majoribus difficultatibus Cæsarem implicavit, eumque à dominatu Transilvaniæ exclusit. Vngariæ quoque Regni erga Cæsarem fides exinde nutare cœpit, eo facilius quod jam à multo tempore omnes illos populos, commovissent acerbiores injuriæ, quibus sub ipsius imperio perpetuo exagitabantur. Omnes enim meliores Præfecturas, & dignitates æque militares ac togatas, Cæsar non indigenis Vngaris, uti ex vi jurisjurandi sui tenebatur, sed externis Germanis conferebat. Nobiliores cum dote ampliori Virgines nonnisi ex voluntate Cæsaris nubere poterant, favore Cæsaris in eis maritandis ad Germanos semper inclinante. Si aliquis splendidiora patrimonia possidebat, levi objecto infidelitatis indicio, bonis suis mulctabatur, & eadem bona non Vngaris aliis fidelioribus, sed Germanis tradebantur, ut in brevi titulis dotalibus, & fisci nomine Germani, Vngaris veteribus pulsis colonis, opimiora quæque in tota Vngaria prædia possiderent, & Vngari Magistratibus, & omni regiminis potestate exauthorari, quasi in peregrino solo peregrinis dominis parere cogerentur. Tributa quoque non consensu Provincialium, sed prout Cæsarianis dominantibus libuisset, imponebantur; & miles Germanus odio in eam gentem innato, magis quam Turca sæviebat. Communi autem hujusmodi causæ propriam dissidentes in Religione adjunxerant, eam occasionem rebus novandis,

Pestam capiunt Turcæ.

Strigonium Turca oppugnat frustra.

Hatuanum Turca occupant.

Transilvani iterum deficiunt ab Imperatore.

Stephanus Botscai contra Imperatorem rebellionem concitat.

Vngarorum defectionis ab Imperatore causæ.

A.C. 1604. vandis, & asserendis libertatibus suis opportunam fore arbitrati. Et maxime commoti Comitiorum anno superiore Posonii celebratorum decreto, quo omnis in illo Regno hæreticarum sectarum usus prohibebatur, & sectarum hujusmodi assecclis pœna exilii fuerat interminata, contra illud obtestationem interpositam facto Gallati Conventu iterârant, postquam Comes Belgioiosa vice Georgii Bastæ Præfectus Cæsareus Cassoviæ templa omnia ipsis ademerat, & exercitum quodvis, etiam privatum suæ sectæ cuique prohibuerat. Ac cum talibus querelis Vngari justa remedia in Aula Imperatoris sæpius quæsiissent, á ministris illius Aulæ omnibus Germanis, vel Germanis conjunctioribus rejecti, & ad Imperatorem nunquam admissi, nonnisi tristem repulsam domum referebant.

Stephanus Botscai venit ad Aulam Imperatoris.

Itaque tanto magis exasperatis sub hoc tempus eorum omnium propterea animis, ut aliquod levamen inveniretur, Stephanus iste Botscai de Kizmaria iverat Pragam: sed in ea Aula duos menses commoratus, nunquam potuit obtinere, ut cum hisce querelis ab ipsomet Imperatore audiretur. Imperator enim Rudolphus sub illud tempus vergens in senectam, & persuasus à Ticho Brahe celebri tunc Mathematico, ut insidias (propinquiorum) caveret, in dies magis morosus erat, omnibus diffidens in penetralibus secessibus sese continebat, & neque in templum, neque foras quoquam prodibat, nisi quod deambulare solebat in porticibus interioribus, quas multimodas intra Arcem Pragensem fabricari fecerat cum fenestris angustis & obliquis, ut prospiciens videri, vel jaculo (quod semper timebat) peti non posset. Præsertim ad stabula equorum quibus videndis impensius oblectabatur, per angiportuum longos anfractus quotidie commeare solebat, & curiosiores ejus videndi copiam nusquam facilius habere poterant, nisi assumpto habitu Agazonum, quasi curandis tunc illis equis assisterent. In privato ministerio paucissimis familiarioribus utebatur, potissimumque mechanicis, ac fœminis: Ac publicorum negotiorum curam omnem prorsus seposuerat, rariori aditu pro eis tractandis, ad eum patente paucis ministris, quorum favore ad ipsum nonnulli in gravioribus, præsertim Legati externorum Principum quandoque admittebantur, eorumque arbitrio cuncta regiminis ratio constabat. Ac sub tali rerum statu Botscaius nullam proponendis Cæsari negotiis Vngaricis viam inveniens, etiam à Cancellario Cæsareo, quod ei sejugas suas præstantiores petenti denegasset inhumaniter habitus; Praga rebus infectis, Aulaque insalutata abierat. Comes Belgioiosa quoque Vicarius Bastæ in Transilvania cum ab eo mutuo magnam pecuniæ summam petiisset, nec obtinuisset, Castella ejus spoliari à suis militibus permiserat.

Rudolphus II Imperator in senecta sua otio deditus.

Stephano Botscai Aulici Imperatoris occasionem dant rebellandi.

Stephanus Botscai Belgioiosam Imperatoris præfectum profligat.

Vnde tanto magis ille irritatus, res novare, & exercitu collecto ordines Transilvaniæ in suas partes non invitos trahere cœpit. Auxilia quoque à Turcis mox obtinuit, & viribus auctus adventantem contra se Belgioiosam prope Varadinum donativis corrupto ipsius Vngarico peditatu, & ad suas partes in ipso initio pugnæ traducto profligavit, paucis ejus militibus ex sex millibus Germanis ad sylvam vicinam, & ipso Belgioiosa Varadinum fuga elapso, Petzius & Lippaius Præfecti Cæsarianorum Vngarorum primarii saucii fuerunt ibi capti, & eorum castra cum tormentis omnibus prædæ victoris cesserunt. Ad famam autem tantæ victoriæ, certatim Proceres & Civitates Transilvaniæ Imperatorem deserebant: Cassovia quoque Cæsaris præsidium ejecit admissis Botscaianis, qui ibi statim plurimos ne Cæsarianis faverent suspectos, majori parte Catholicos, trucidârunt. Atque ad initium mensis Novembris Ordines Transilvaniæ, & plerique ex Vngaria ibidem congregati unanimi consensu Principem Transilvaniæ Botscaium nominârunt, jurejurando se invicem obligantes, quod cum ipso legitima Patriæ, & Religionis libertatem defenderent. Quo audito Georgius Basta rebus apud Strigonium compositis,

Stephanus Botscai Princeps Transilvaniæ renunciatur.

positis, reditum in Transilvaniam maturavit, & Filecum prætergressus, Crassoviam contendens, varia fortuna nunc victor, nunc victus à Botscaianis itinera illa obsidentibus, tandem sub finem Novembris superatis difficilioribus transitibus ad S. Andream vicinum Cassoviæ Oppidum pervenit, illudque suo præsidio munivit. Et cum cætera proximiora Castella præsidia ipsius admittere recusarent, nisi prius Cassoviam recepisset, per literas promissa delictorum impunitate, & libertatum amplificatione, Cassovienses ad deditionem solicitavit. Responso autem accepto, quod nil fiderent ei qui multa ante Transilvanis promiserit, & pauca præstiterit, initio Decembris ad Civitatem castra admovit, intempestivo jam autumni decedentis, & præter solitum pluvii tempore, ut facile judicari potuerit, nihil tunc operæpretii perfici potuisse contra Civitatem omni bellico apparatu, fossis, vallo, propugnaculis firmis, & præsidio sex millium armatorum instructam: uti & successit: Nam castra sua prope Civitatem vix dum posuerat, frequenti jaculorum imbre turbata, statim alio transferre debuit, & eruptiones obsessorum ægre sustinens, gravioresque timens, noctis beneficio relictis multis impedimentis inde se subtraxit Epperiam versus, quam ab Oppidanis multis precibus & promissis impetraverat. Ibi autem hibernans, majora incommoda & damna tulit à Botscaianis, qui assidue ejus Castra impugnabant, & pæne obsessa tenebant, ut nec ligna, ac alia à foris necessaria absque quotidiano conflictu ad ea conduci potuerint.

A.C. 1604.

Transilvani Georgium Basta revertentem non recipiunt.

Cassovia obsidionem deserit Georgius Basta.

Ac sub finem Decembris noctu irruentes Botscaiani, parum abfuit quin tota illa castra ejus expugnârint cæsis tribus legionibus, quæ stationem Golnitzii observabant, ut & ipse Golnitzius periculum vix evaserit, ab accurrentibus reliquis Bastæ copiis hoste demum represso. Magnam etiam copiam pannorum laneorum, & pecuniam centum millium nummorum argenteorum Imperialium, quæ Vienna ad Bastam pro exolvendis militi stipendiis conducebatur, Botscaini interceperant: Et Arces plures trucidatis Germanis in eis præsidiariis, & oppida montana, circa quæ sunt aurifodinæ, Superioris Vngariæ defectione incolarum occupabant: & quasi ad omnes Vngariæ Civitates proditoribus submissis, repentino excitato metu vel incendio Cæsarianos exturbabant, ut & Comorra ac Rabba assidue clausa teneri, & ab hujusmodi insidiis diligentius custodiri debuerit. Atque eo reciderant res Imperatoris Transilvanicæ, deteriores mox futuræ, ut annus insequens monstrabit.

Botscaiani persequuntur Cæsarianos.

Vngariæ Civitates multæ desciscunt ab Imperatore ad Botscaium.

Et ut nostra potius curemus. Polonia hoc anno quiescebat, magis veterno quodam, vel ut mare, malacia, futurarum tempestatum prænuntia, dum nimirum præter bellum diuturnum Sueticum, etiam armorum Civilium commotionem, ejusque pedissequam Moschicæ pacis violationem, (quæ plena funestarum calamitarum agmina in hoc Regnum induxit) præ foribus haberet, ut mox constabit. Enim vero res Sueticæ felicioribus Zamoyscii Cancellarii Anno Millesimo Sexcentesimo secundo in Livonia successibus fuerant instauratæ: Suecorum qui palam Sigismundo Regi favebant, vel taciti ferociam Caroli Ducis oderant animis ad novas melioresque spes ita erectis. Sed Rege deinceps remissius agente, hoc anno reciduo, & irreparabili casu plane corruerunt. Carolus enim interim resumptis viribus & spiritibus, reliquos addictiores ibi Regi, qui ex Polonia subsidia recta per Livoniam jam securam in Sueciam summittenda expectantes incauti sese prodiderant, artibus suis usitatis subvertebat, & destitutos omni ope, solum vertere coëgit. Aliorum etiam studia beneficiis sibi delinivit, & paucis qui latebant, nec hiscere quidem amplius audentibus, omnia prout liberet sibi successura fore non dubitans, Comitia Generalia Ordinibus Regni Sueciæ Stocholmiæ indixit. In quibus cum proposuisset, ut Sigismundo Rege præteritorum Comitiorum decretis Regno Sueciæ abdicato, de Rege novo eligendo, sine quo uti corpus sine capire,

Carolus Sudermanus in Suecia rebellionem promovet contra Sigismundum Regem.

Carolus Sudermanus Sueciæ Rex denuntiatur.

A.C. 1604.

Carolus Sudermanus Sueciæ Rex denuntiatur.

pite, Regnum tuto consistere non valeret, deliberarent, omnium acclamationibus Rex Sueciæ fuit salutatus: ac statim uti Regi, jusjurandum fidelitatis ipsi fuerat redditum, actu illo tali formula edicti publicato.

Sueci excusant suam rebellionem contra Sigismundum Regem.

Carolus Dei Gratia Electus Sueciæ Rex, & cum eo Ordines Regni militiaque Iudices. Notum facimus universis & singulis. Quod quandoquidem Legitimus & Naturalis Sueciæ Rex ad multiplicem Procerum petitionem non solum comparere & Regni administrationem suscipere recusarit, sed & hostem sese declarando, armis Patriam petere non dubitarit, jure eum quo hæreditario fruebatur spoliatum, idque in Carolum Sudermaniæ Ducem ejusque hæredes masculos ea qua decet solennitate collatum voluerimus, tradita ei potestate secundum præscriptarum legum tenorem, Nobis & Universo Regno imperandi & Regalibus Regni omnibus, ut legitimum Regem decet utendi, fruendi, &c. Addita etiam fuerunt decreta de subsidiis ipsi dandis durante bello, & de exulibus, ut intra certum tempus redirent, & Regem novum sibi reconciliari curarent. Quæ statim typis excussa, ad exteros divulgabantur, quo palam fieret Sigismundo Regi non solum jus Regni illius abrogatum, sed & successionem illius in lineam masculam Caroli fuisse translatam, Sigismundo Rege fatali quadam cunctatione ad omnia hæc quiescente.

Sigismundi Regis Poloniæ cunctatio in rebus Sueticis.

Poterat enim anno præterito victoriarum suarum cursum sequendo facili negotio copias in Filandiam ducere, & classe in Sueciam aliqua subsidia transferre, quod multi Suecorum partium ejus studiosiores desiderabant. Sed dum ex proprio peculio impensas ad tale bellum subministrare recusaret, & Poloni Livonia recuperata, rem non suam agi arbitrari, (seu quod plerique Proceres alieno essent à Rege animo) tributa pro Suetica rebellione compescenda denegarent, omnis occasio retinendi illius fugitivi Regni præteriit, longoque ac difficili bello, quantumvis nolentem Poloniam illa cunctatio implicuit. Tunc vero in Livonia publico Regni sumptu alebatur exiguus exercitus solum pro defensione illius Provinciæ, & cum eo Carolus Chodkiewicz Suecos Vaisensteinum oppugnantes, insigni prælio vicit, ac Derpatum quod eo usque illi detinuerant recepit.

Carolus Chodkiewicz Suecos profligat.

Cæterum intra Regnum pacatiora videbantur esse omnia, Rege intento distribuendis dignitatibus & beneficiis, quæ sub illud tempus vacârunt. Nempe postquam Ioannes Tarnowski transierat ad Archiepiscopatum Gnesnensem in locum Stanislai Kárnkowski proxime defuncti, accepit successorem in Vladislaviensi Episcopatu Petrum Tylicki Minorem Cancellarium, & iste in Varmiensi Simonem Rudnicki Secretarium Majorem Regni.

In Lithuania quoque obierat Christopherus Radziwil Palatinus Vilnensis, cui in Palatinatu illo successit Nicolaus Radziwil (peregrinatione Hierosolymitana clarus) Palatinus Trocensis. Præfectura autem generalis exercitus Lithu. cesserat Carolo Chodkiewicz Duci fortissimo. Ac sub finem ejusdem anni vix auspicatus Præsulatum suum Ioannes Tarnowski nempe post ingressum suum Gnesnam solennem quartò mense, vivere desiit, acerrimus partium Regiarum antesignanus, & eo in aucupanda gratia Regis felix. Sed omnino usus probavit, Civium hujusmodi divisiones Regis commodis nil unquam profuisse, verum inseruisse solis lucris ducum illarum partium, Rempublicam autem eousque distraxisse, quod ista pro juribus & libertatibus suis in tanta rerum perturbatione, Civiliumque studiorum divisione periclitantibus servandis decertans, sæpe ultimum discrimen subierit. Quod & paulo post evenit ex novis Nobilium in diversas partes secessionibus, quarum initia hoc anno, ut attigimus, gliscere cœperant ex rumore sparso in vulgus, enato vero ex dictis ejusdem Tarnovii, qui factus Archiepiscopus Gnesnensis, aliquando hilarior & effusior in profitendo suo erga Regem studio gloriabatur, quod esset coronaturus Regem in brevi Vladislaum ejus filium tunc

Tarnovius Archiepiscopus Gnesnensis moritur.

noven-

novennem. Quod cum percrebuisset, turbari incipiebant omnes, & timore plures suspiciones suggerente, secretas machinationes quibus libertates Regni everterentur, ac Dominatus absolutus in Regnum introduceretur, apparari querebantur. Unde sub finem hujus anni in Conventibus Terrarum singularibus, qui Generalem Conventum in annum proximum indictum ex more recepto antecedebant, graviores de hoc querelæ personabant: & simul veteres quoque inducebantur, de pactis circa Regis Electionem & inaugurationem conventis, ac jurejurando ipsius stabilitis, nec eo usque impletis. Magis autem augebat rumores istos perseverans, nec quicquam contradicente majori Senatus parte; Regis propositum de ducenda uxore Austriaca sorore germana Reginæ defunctæ. Vt enim obfirmata est istius gentis de Austriacis opinio, quasi in Regnis quantumvis liberis, cum in eis posuere pedem, successiones suas perpetuare nolint, plerique suspicabantur illo connubio vires & artes quæri, quibus Regnum hoc in titulos ipsorum hæreditarios transiret. Talibusque & aliis inaniotibus sumptis ex improvida jactatione affectatorum Regiorum conjecturis, concitata populi studia, gravius Rempublicam concusserant, ut in consequentibus annis apparebit.

Poloni incipiunt commoveri contra Sigismundum Regem.

Sigism. III Regis Poloniæ de ducenda secunda uxore propositum.

Prudentiores tamen rerum non ignari, aliam causam illi matrimonio opponebant, nempe honestatem publicam, quam lex omnis in matrimoniorum contractibus præcaveri jubet, & affines in proximo gradu invicem nubere vetat: & maxime mos gentis hujus, quæ tenacior talis honestatis, copulas quasvis sanguine junctorum etiam dispensatione Apostolica permissas execratur, infaustas semper experta. Quod Zamoyscius Cancellarius Clementi Papæ VIII, ne in dispensando tali matrimonio esset facilis, insinuaverat, deprecans, ut parceret (inquit) honestati Polonæ, quam avita gentis istius morum severitas, etiam in gregibus equarum violari non permittit. Nec vano profectu ista scripsetat Zamoyscius; nam Pontifex per celeriores veredarios ultro citroque missos explorato consilio ipsius, dum vixit dispensationem illam non dedit. Quid autem fuerit subsequutum, loco suo attingemus; nunc signasse suffecerit futurorum in Republica dissidiorum in hoc anno exorta initia.

Poloni abhorrent à matrimoniis in gradu prohibito.

Hoc eodem anno Polonia diuturnioris belli Moschovitici concepit incitamentum: Demetrius enim quidam ex Moschovia veniens, & pluribus annis in Provinciis Russiæ oberrans, in Aulis diversorum ibi Principum habitu famulari, cum originis suæ ex Ducibus Moschoviæ, & servatæ ab insidiis vitæ seriem diutius prædicasset, tandem narrationi suæ fidem & patrocinium causæ invenit. Eam autem (veramne an commentitiam hucusque parum constat) tali relatione instruebat. Ioannes Basilius Dux Moschoviæ duos filios reliquisse dicebatur, Theodorum & Demetrium, quorum Theodorus primogenitus, & tunc jam adultus in illo Principatu Patri defuncto successerat. Demetrius autem in ultima senecta illi susceptus à Matre in propinquo quodam castro Vglecz dicto educabatur. Cum itaque Theodoro natura placido & valetudine infirma, ac propterea Imperii curas postponente, Boris Odonow Comestabilis seu Magister equitum (Stabuli præfectum vulgo illi dicunt) Moschoviæ, cujus sororem uxorem Theodorus habebat, favore ejusdem sororis suæ apud illum summum rerum arbitrium obtineret, inescatus dominandi dulcedine, ad occupandum illud Imperium aspiravit. Nec difficilis ad id patebat illi accessus, cum Theodorus ægritudinibus consumptus, & procreandæ proli minus habilis, in brevi moriturus esset sterilis, dummodo prius infans tenellus Demetrius è vita tolleretur. Hunc itaque Demetrium summissis ad Castrum in quo alebatur sicariis personatis, idem Boris necari jusserat: Sed mater Demetrii præmonita, alium ei coævum in ejus lecto supposuit, venientibusque sicariis occidendum permisit, (verita nimirum & ipsa Borissii sævitiam)

Demetrius fingit suum genus ex Ducibus Moschoviæ.

Demetrii fictionis series.

A.C. 1604. Demetrio clam cum uno nutritio talis arcani conſcio ad tutiora dimiſſo. Et Boriſſius quidem patrato tali ſceleri ſpeciem obtendens, Demetrium illum fuiſſe peſte extinctum dicebat, ac matrem ipſius in Monaſterium detruſam, ut hoc idem aſſeveraret ſeverioribus minis obſtrinxerat, Demetrius vero (niſi tamen fabulam egerit) in Ruſſia Polonica educabatur.

Non multo poſt autem Theodorus deceſſit, & ſtirpe Ducali nulla alia ſuperſtite, (aderat Mikitá Románowicz remotior illius ſtirpis cognatus ſed ignavus) Boris Principatum ſine negotio obtinuit Optimatum ſuffragiis, quorum ſtudia vivente Theodoro ad hoc ex induſtria ſibi conciliaverat. Sed Demetrius ut adoleverat, generis & viciſſitudinem fortunæ ſuæ ſeriem prodit: & ludibrio primum re excepta, cum dicta ſignis & argumentis clarioribus comprobaret, pluribus perſuaſit, & præcipue Georgio Mniſzek Palatino Sendomirienſi, ut patrocinium ejus cauſæ ſuſceperit, facta pactione, quod ille Imperium Moſchoviæ adeptus, filiam ejus uxorem duceret, ac refunderet impenſas in talem expeditionem faciendas. Summa itaque celeritate Palatinus conſcripſit exercitum, & adſcito in ſocietatem ſuam Duce Conſtantino Wiśniowiecki, multiſque aliis inſignioribus Ruſſiæ Proceribus, qui numeroſa militum agmina ſtipendiis propriis ad hoc collegerant, ſub finem anni iſtius in Moſchoviam cum Demetrio illo intravit, armis eum in Principatum paternum reſtituturus. Nec infelici ſucceſſu, ſi finis principio reſpondiſſet, ut paulo poſt apparebit. Haud dubie maxima rerum converſio in Imperio Moſchorum inde promanavit, & ſi verum illud, Cometas magnas calamitates prænuntiare, non alteri niſi Poloniæ & Moſchoviæ proxime ſubſequentia belli Civilis mala prædixit Cometes ille, qui anno antecedenti tertia die Octobris primum in decimo ſeptimo Sagittarii gradu conſpectus, uſque ad finem anni iſtius luxit, magnitudine & ſplendore Heſpero ſeu Veneris ſtellæ non diſſimilis, cum & caudam nullam haberet Cometis alioquin uſitatam.

Georgius Mniſzek in Moſchoviam deducit Demetrium.

Cometes ab Octobri 1604 ad finem 1605.

Annus Chriſti, 1605.

VT autem Demetrius ſub finem anni præteriti trajecto apud Kijoviam Boriſthene confinia Moſchoviæ attigerat, non paucos Moſchorum in ſuas partes trahebat, & plura viciniora Oppida occupaverat. Et licet initio Anni iſtius, Milleſimi, Sexcenteſimi Quinti, iniquiorem fortunam fuerit expertus, nempe quod exercitus Ducis Boriſſii Moſchoviticus apud Nowogrodek Severiæ menſe Ianuario ejus copias, necdum ad prævidendum & excipiendum periculum bene ordinatas diſſipâverat, paulo poſt tamen ille recollectis animis ſuorum & viribus Boriſſianos repreſſit, & Putiwlum, Bielſcum inſigniora Moſchoviæ in illo tractu Oppida in ſuam poteſtatem redegit. Vnde Boris gravius illud periculum quam ſperaverat ſibi imminere videns, ſexaginta millium exercitum ex Provincialibus ſuis conſcripſit, eumque menſe Aprili contra Demetrium convertit. Miſerat etiam Legatum ad Regem Poloniæ Sigiſmundum, exprobrans fractam pacis ad 20 annos nuper ſtabilitæ fidem illo hoſtili Polonorum in Moſchoviam cum Demetrio (impoſtore addebat) ingreſſu; ſed reſponſum accepit, ea Rege & Republica inſcia agi, & à Demetrio Moſcho nato ac à Moſchis adjuto, tumultus ibi excitatos ad pactorum vincula nil pertinere. Nec multum obfuiſſet paci communi illa offenſa, niſi ſucceſſiſſet alia, ex eadem tamen enata, ut ſuo loco apparebit. Tunc autem accepto tali reſponſo Dux Moſchoviæ Boris Odonow, arma ad reprimendum Demetrium comparabat: & facile oppreſſurus videbatur virium magnitudine, hominem non plus quam quinque millium tumultuaria manu,

Moſchi plurimi deficiunt ad Demetrium.

Boris Moſchovia Dux Legatum mittit ad Sigiſmundum Regem Poloniæ.

manu, nullis certis stipendiis ad fidelius obsequium, & ad subeundam militarem disciplinam obligata stiparum, non pecuniis, non ullo apparatu, aut peculio bellico instructum, & rei militaris prorsus ignarum. Sed fortuna raro inconstantiæ & temeritati non sociata, juvit ausum Demetrii, quantumvis male consultum vicissitudine subita, quæ illius sæculi prudentiorum & celebriorum militiæ Ducum de isto bello nullo consilio, ordine præpostero, & per omnia temere suscepto, male ominantium ingenia fatigavit. Ecce enim occulto Dei Judicio, quo imperia stant & cadunt, Boris Dux mensis Aprilis die 13 dum Legationes Principum externorum publice audit, repentino viscerum cruciatu correptus, ore, naribus, auribus, multam sanguinis copiam, & una animam profudit, illicoque extinctus procubuit.

Boris Dux Moschoviæ moritur.

Quo casu tam horribili Moschi Proceres, etiam conjunctiores isti defuncto territi, animis conciderunt, & plures (ut est gens superstitiosior) justitiam causæ Demetrii inde metientes, ad eum inclinare cœperunt. Reliquerat Boris filiolum infantem, penes quem ejusque matrem imperium manere Optimates Moschi voluerant, & exercitus collecti in ejus fide persistebant. Sed Demetrio majori jam fiducia copias suas versus Moschuam Imperii sedem promovente, postquam semel & iterum minus prospere (ut in perturbatis & divisis animis evenire consuevit) contra eum pugnassent, unà cum suo Præfecto Bogdano, in partes ipsius transierant, & Borissii uxor re desperata, filio filiæque suæ venenum propinavit, idemque ipsa sumens unà interiit.

Borissi Ducis Moschoviæ uxor & filii veneno extincti.

Omni itaque ope destituti Proceres Moschi, cum nullum (unoquoque Procerum periculum subterfugiente) Ducem haberent quem sequerentur, nec tempus haberent ad recolligendas vires quas opponerent Demetrio, accessione copiarum Borissianarum, & auxiliis novis ex Polonia accurrentibus aucto, ei se submiserunt, ac vigesima die mensis Iunii hujus anni in Regiam Moschoviæ introducto fidelitatem jurârunt, traditis ipsi ritu solenni Imperii insigniis. Visitaverat Demetrius altero post ingressum suum Moschuam die, Ioannis Basilii Ducis uxorem, matrem suam (ut asserebat) in Monasterio quodam degentem, quæ in præsentia Procerum, cum esse filium suum ex Basilio Duce agnovit, & indicia veritatis ostendit, ac omnem illius fabulæ seriem confirmavit. Sed tamen taciti Moschi eum esse impostorem judicabant, investigato quasi esset Otropiei Bojari cujusdam ab oppido *Gálicz* filius Hriszko denominatus: & presso consilio, jam inde tollendum decreverant opportunitate quæsita, maxime ad submovendos ab eo primum Polonos, quorum validum robur pro custodia sui corporis in ipsa Vrbe Moschua retinuerat. Augebantur autem in eum odia illius populi Religionis suæ tenacissimi, inde quod statim ritus eorum Græcos contemnere cœperat, Latini ritus illi genti nusquam visi, & ab auditu exosi, tractatione publicè introducta: coma etiam capitis, gestu, habituque corporis cum eorum more non conveniebat, quod ipsi reputant piaculi summi loco. Nec in moribus apparebat ingenuitas Principe tanto digna, minusque gravitas, aut judicium in dirigendo statu publico: mox enim Regno Sueciæ bellum denuntiârat: contra Turcas & Tartaros sese arma sumpturum Regi Poloniæ scripserat, necdum sui status satis securus. Expedierat etiam confestim Legatos ad desponsandam sibi uxorem Palatini Sendomiriensis Georgii Mniszek, cujus ope ad tantum fastigium ascenderat, filiam Marinam nomine pretiosioribus gemmis, & maximæ æstimationis monilibus depromptis ex veteri thesauro Ducum Moschoviæ, ac ad ejus usum in Poloniam transmissis. Hocque magis Moschos offendit: sed ipsi Demetrio forte profuit in eo, ut necem ei paratam conspiratores distulerint, donec cum sponsa supellex illa pretiosa integra, ducentis nummorum aureorum communium millibus æstimata in Moschoviam

Demetrius Dux Moschoviæ inauguratur.

Demetrius pro impostore à Moschis habetur.

Demetrius incurrit odia Moschorum.

Demetrius mittit Legatos pro condacenda sibi sponsa.

 rediret.

A.C. 1605. cediret. Quod ejus Legati dum essent in Polonia (nempe ita instructi & talium arcanorum conscii) priusquam ea munera sponsæ præsentassent, apud Palatinum sponsæ patrem solicite præcaverant. Vna cum illis Legatis Demetrii ad sponsam, alia Legario adfuit ad Sigismundum Poloniæ Regem: & Cracoviæ mense hujus anni Novembre, præsente Rege, & frequentia Procerum Poloniæ, qui ad nuptias Regias ad proximum Decembrem instructas confluxerant, sponsalia illa apparatu superbo fuerunt celebrata. Rex cum filio & sorore Principe Sueciæ adfuit convivio, & manu sua Legato Moscho tradidit sponsam; eam adhortatus, ut generis sui Poloni memoriam, & amorem retineret, ac fidem Catholicam in qua fuit educata tueretur. Reliqua scenæ istius in anno subsequenti attingentur. At in Polonia cum solutis irritis Comitiis anteactis, domi & foris neglecta, & tota pæne deserta Respublica langueret, quo laboranti subveniretur.

Demetrii sponsaliorum celebratio.

Comitia Generalia Rex Sigismundus ad finem Ianuarii istius anni 1605 Varsaviæ indixerat, ad quæ Senatores plurimi & omnium Ordinum primatii quique convenerant quidem, sed simultatibus alii pro Rege, alii contra Regem ab invicem divisi, non dissimili profectu & exitu, quam præcedentia Cracoviæ absolverunt: veteribus querelis nova adjuncta, quod recens defuncta vidua Dzialinia Zamayscii Cancellarii germana, Præfecturam Brodnicensem quasi legibus vetantibus, Rex sorori suæ Annæ Principi Sueciæ contulerat.

Sigismundus Rex Poloniæ Comitia celebrat Varsaviæ 1605.

Pro dignatibus quoque tunc vacantibus candidatorum concertatio, studia partium non parum distrahebat, dum quisque sibi conjunctiorem promoveri desiderat. Et primatialis quidem post Ioannem Tarnowski Bernardo Maciejowski Cardinali Episcopo Cracoviensi, Secretaria vero Regni Major Andreæ Opalinski, ac Referendaria Henrico Firley collata, omnium votis satisfecit, partium Ducibus æqualiter in istos propensis. Sed pro officio Minoris Cancellarii Regni, quod Petrus Tylicki nuper ad Episcopatum Vladislaviensem promotus (cum utrumque simul retinere lex vetaret) dimissurus erat, majori contentione labotabatur. Laurentium enim Gæmbicki Episcopum Culmensem ordo ascensus ad altiorem gradum præcipue spectabat, ut qui emiritus, eruditione & eloquentia culriori, rerumque usu & ad obeundas istius officii functiones dexteritate, modestia quadam ac affabilitate temperata excelleret: & omnino alium nullum tali Magistratui æque patem eo tempore reperiri potuisse communis opinio judicabat. Sed ipsi obstabat, quod minus esset acceptus Regiarum partium asseclis, qui faverebant conjunctiori sibi Matthiæ Pstrokonski Episcopo Præmisliensi, nempe affini & alumno illius Regalistæ Ioannis Tarnowski nuper defuncti, viro moribus quidem integro & probo, sed si Gæmbicio comparetur, loquendi & scribendi facultate (quod munus illud maxime requirit) minus instructo, & Religioso magis otio, (eo fuerat in juventute initiatus) quam negotio idoneo; iste tamen, cum eo obligatior & obsequentior Regi futurus existimaretur, suffragia potiora obtinuit, renuntiatusque fuit in istis Comitiis Regni Vicecancellarius. Atque talibus tractandis, & forensibus litibus agitandis trahebantur Comitia, gravioribus Reipublicæ negotiis prorsus derelictis, quæ Nuntii Equestris Ordinis in deliberationem suam admittere detrectabant, querelis & suspicionibus omnia permiscentes. Vt enim alias attigimus, sparsus fuit rumor in vulgus, quod Rex Filium suum Vladislaum designari sibi adhuc viventi successorem in Regno, coronarique vellet, & novum connubium, ac novam cum Austriacis societatem libertati istius Regni adversam tractaret.

Polonorum offensa contra Sigismundum Regem.

Eo itaque metu commoti Nobiles in Conventibus Terrarum singularibus interim celebratis, præsertim in Belzensi, Nuntiis suis dederant in mandatis, ut in his Comitiis nova lata lege securitati Reipublicæ ab hujusmodi affinitatibus Austriacorum caveretur, & provideretur, ne Rege vivente alius Rex, præsertim

Regis

A.C. 1605.

Regis filius vivente Patre, designari vel coronari posset, cum hoc modo gentis istius libertas eligendi sibi Regem periclitatura videretur. Cui propositioni in consessu Comitiali quanto majori fervore Regalistæ obsistebant, tanto magis Nuntii in conceptis à principio diffidentiis confirmabantur, suspicionibusque divulgatis eo major fides conciliabatur, quod Rex consilium suum de nubendo, totis Comitiis (dum in pleno Senatu examinari potuisset) silentio premebat. Nec erat qui se medium interponeret ad illas concertationes dirimendas: Zamoyscius enim Cancellarius cujus authoritate potissimum nitebatur ordo Nuntiorum, cum videret offensum esse sibi Regem, (in sua sententia publice in Senatu conquerebatur, quod suum sincerum amorem, quo uno eodemque Regem & Rempublicam simul, cum hæc inquit, recto judicio ab invicem sejungi non possint, diligebat, malevoli criminationibus in malam partem retorquerent) negotiorum publicorum curam seposuerat, & ne semel quidem privatum cum Rege, ut ante consueverat, colloquium habuit. Cumque Nuntii pertinacius circa postulata sua persisterent, immo multo plura, nempe de conventis in Coronatione Regis, ac circa educationem Principis Vladislai, qui tunc decimum ætatis suæ annum complebat, definiri vellent, nec obtinerent, alia quoque quæ magis premebant Rempublicam tractari, concludique non permiserunt: ut de subsidiis ad bellum Sueticum promovendum subministrandis; confiniis contra incursiones Tartatorum melioribus præsidiis muniendis; conditionibus fiduciariis Duci Prussiæ præscribendis; cui tamen curator alius Ioachimus Fridericus Elector Brandeburgicus à Rege fuit datus in locum Georgii Friderici olim à Rege Stephano eidem Duci curatoris assignati, ac interim defuncti. Finitis vero Comitiis postquam Zamoyscius Cancellarius, & alii non pauci Senatores discesserunt, proponi demum Rex fecerat in Senatu suum illud de iterando connubio desiderium, & variis varia sentientibus, plurium sententiæ eo inclinabant, ut acciperet Electoris Saxoniæ filiam: quod si mallet Austriacam, duceret potius Ferdinandi Archiducis filiam in gradu affinitatis remotiore, & lege minus vetito, quæ Tyroli educabatur. Sed postquam Senatores omnes suas sententias dixerunt, nihilominus Rex suam voluntatem non declararat.

Clemens VIII PP. moritur.

Sub idem tempus die 3 Martii obierat Romæ Clemens Papa VIII, ætate annorum septuaginta, & insuper podagræ incommodis gravatus, cum sedisset in Pontificatu annos tredecim, mensem unum, dies tres. Merito inter clariores rerum gestarum gloria Pontifices numerandus, propter multa præclare in suo Pontificatu ordinata, & incorruptum judicium quod in moderanda Ecclesiæ Catholicæ Hierarchia, & cum primis in deligendis ad dignitatem Cardinalitiam quibusque insignioris notæ viris probavit. In ejus locum Cardinalium Collegium suffecit Alexandrum Mediceum Cardinalem, qui die 2 Aprilis renuntiatus Papa, nomen Leonis undecimi assumpsit: sed & ipse annum ætatis septuagesimum egressus, ac languens, dum ineundi Pontificatus consuetam ad Ædem S. Ioannis Lateranensis pompam ducit, corpore defatigato majori debilitate, & mox ægritudine (non sine suspicione veneni) concepta, vigesimo quinto post Electionem suam die Aprilis 28 decessit, in ejusque locum concordibus Cardinalium suffragiis, die 16 Maji electus fuit Camillus Burgesius Senensis denominatus Paulus V.

Leo XI Papa creatur & moritur post dies paucos.

Paulus V Papa creatur 16 Maij 1605.

Zamoyscius Cancellarius Pol. moritur.

Sed ut ad Polonica redeamus, quorum occasione hæc quoque attigimus, ut ex insequentibus constabit, hoc anno tertia die mensis Iunii præcipuum gentis Polonæ columen Ioannem Zamoyski Archicancellarium & Ducem exercitus Regni vis mortis extinxit, ætatis annum sexagesimum tertium paucos ante dies egressum; de cujus climate (clarioribus viris sæpe fatali) superato, congratulationes amicorum proxime receperat. Sed paulo post paralysi, vel alio occultioris

morbi

A.C. 1605. morbi malo adeo repente concidit, ut vix aliqua verba leniendis uxoris lamentis proferre potuerit. Providus tamen ad omnia, testamentum dum adhuc bene valeret ordinarissimum condiderat, & sine pomposo apparatu funus suum efferri, ac in templo primano Zamoscii suæ stirpis & cognominis hæreditario loco deponi jusserat: vir armis ac literis clarus, omniumque virtutum numeris absolutus: vindex severus juris morisque patrii, & cui soli totum debet gens Polona, quicquid Regalis dignitatis apud eam habet stirps nunc Regia, quicquid ipsamet prisci decoris, quicquid libertatum retinet avitarum, quas universas prorsus concidisse perpetuo, eandemque cum Boëmis miserandæ servitutis subiisse fortunam necessum fuisset, Maximiliano Austriaco ejus opera non victo, & ad hoc Regnum admisso. Aliquis dixerat de eo: *Sciet olim quem habuerit Ducem Polonia, similem quando sit habitura nesciet.* Sed non in Polonia tantum, verum in tota Europa inter multa sæcula, pauci ei pares nominari possunt. Gestorum ejus præcipua sparsim locis suis attigimus, & si quis volet singula singularius recensere, copiosam materiam ad implendum justum volumen habebit. Sublato autem hoc modo Zamoyscio, istoque obice nuptiarum Regiarum cum Austriaca defunctæ Reginæ germana, & altero Clemente Papa VIII in eis permittendis difficiliore amoto, alii plures Proceres eas improbantes palam in hoc Regi contradicere non ausuri credebantur. Et totius Aulæ curis ac studiis ad eas perficiendas conversis, Andreas Opalinski Secretarius Regni major Romam gratulatum novo Pontifici Regis nomine, simulque ad obtinendam dispensationis pro illo conjugio gratiam fuit amandatus. Sigismundus autem Myszkowski Marchio Archimatischallus Regni susceperat in se onus Legati ad Imperatorem Rudolphum pro petenda sponsa, & desponsanda Græcii, ac in Poloniam conducenda. Ad quod interim dum dispensatio Romæ expectabatur, apparatum & comitatum splendidiorem immenso sumptu, eoque proprio conquirebat. Sed priusquam reliquam nuptialem illam pompam recenseamus, Martialia interponenda occurrunt. Diximus in Comitiis Regni proximis omnem securitatis confinium, præsertim Livonicorum curam fuisse abjectam: Quo fretus Carolus Rex Sueciæ novus, omnem Livoniam in suam potestatem facile redigi posse sperabat, & solito majorem collectum exercitum Rigam versus trajecit initio mensis Augusti cum Mansfeldio Comite suarum copiarum Præfecto, qui Dinamuntum Rigæ proximam arcem maritimam à Bialozor Vicepræfecto Lithuaniæ Marischalli Dorostáyski temere desertam, statim occupavit. Ipse Carolus cum Duce Luneburgensi altero copiarum suarum Præfecto subsequens, apud Parnaviam littus tenuit, & conjunctis sibi aliis copiis quas ex Filandia Andreas Linderson ducebat, ad Mansfeldium perrexit, eumq; assecutus undecima Septembris lustrato & recollecto in unum toto exercitu Rigam obsedit. Desperatæ pæne res Livonicæ tunc erant, cum viribus hostis quatuordecim millibus armatorum constantibus, exiguum quod erat in Livonia militare præsidium omnis humana ratio objiciendum dissuaderet. Dei tamen beneficio magnanimitas Ducis Caroli Chodkiewicz, qui tunc illi Provinciæ cum exercitu & Imperio, tituloque Administratoris præerat, periculum illud prælio inter celebriora memorabili superavit. Circa Derpatum tunc degebat Chodkiewicz, quod ad illas partes primos hostis impetus converrendos fuisse speraret: sed audito primum Mansfeldii adventu, relictis castris & impedimentis cum selectiori Equitatu duorum millium & quingentorum, ac peditibus prope mille, ac paucis expeditioribus tormentis, ad eum inveniendum propetavit: cognitoque quod & Carolus Suecus adveniens, Rigam obsedisset, ipse quoque ut ex propinquo Rigensium animos confirmaret, & hostis consilia observaret, donec majoribus ex Lithuania copiis augeretur, ad Dunam fluvium prope Iskelium tribus à Riga milliaribus consedit, summi periculi aleam non

Sigismundus III Rex Poloniæ mittit Romam pro dispensatione sui matrimonii.

Myskovius Marchio Legatus ad Rudolphum Imperatorem & ad sponsam Regiam.

Sueci in Livoniam exercitum ducunt.

Rigam obsidet Suecus.

Chodkiewicz, Rigæ in auxilium venit.

Suecus Riga relicta Chodkievicium persequitur.

non jacturus, nisi cogeret necessitas, vel opportunitas invitaret. Sed Carolus Suecus intellecta paucitate exercitus illius multitudine copiarum suarum ad spem victoriæ & Riga facilius potiundi si prælio vinceret erectus, dimissa obsidione Rigensi, die 27 Septembris Translationi Divi Stanislai sacro Kircholmum ivit, ibique Castra sua Castris Chodkievicii opposuit. Nec multum utrinque morati acies instruxerunt, & protractis ad meridianam prope horam velitationibus, in quibus Poloni prosperioris certaminis omen referebant, Chodkiewicz explorato hostilis aciei ordine, admonuit suos, quod ab una flumine Duna, ab aliis partibus hostium armis cincti, nonnisi à Divina ope & fortitudine sua salutem expectare possent, quodque prælium ipsis universale jam ineundum esset denuntiavit. Et opportune dum in procinctu statent directæ acies, Fridericus Curlandiæ Dux cum quingentis Equitibus Curlandis, in subsidium Polonis veniens, ac per Dunam fluvium contempto periculo nando celerius transitum quærens, adactis in flumen equis in vadum nulli ante nec peritissimis illorum locorum cognito fortuna futuræ victoriæ præsaga illatus, transiit incolumis, atque in fronte una cum Prætoria Chodkievicii hastatorum cohorte constitit. Dextrum cornu Ioannes Sapiha tenebat, lævum Thomas Dambrowá tam arcte conglobati, ut cum pauci essent numero, prospectu longe pauciores apparerent, consilio Ducis, quo hosti paucitatem illam contemnenti tanto magis securitatem augeret. Vnum gravius Chodkievicio obstabat, quod hostilem aciem in collibus extensam equitatu invadere commodum ipsi non esset. Vnde solertiori industria remedium tanto dispendio quæsivit: Inter aciem utramque lata planicie campus patebat, eo itaque ut ex collibus detraherentur Sueci, concitis equis de repente specie fugientium turmas velitum obverti mandavit, & hostis eo serio in fugam metu effusos velocius aggrediendos esse judicans, in plana descendit. Sed mox conversi illi, aciem suam ex condicto dilatarunt, ac explosis tormentis, primum Prætoria hastatorum cohors, Ductore Vincentio Woyna, in phalangem peditum hostilem contis prælongis à fronte & sclopetis munitam, sed aliquantum incessu illo turbatam irruit. Dambrowá vero cum legione sua procurrens ad latus apertum dextræ alæ hostilis, vento sibi secundo à mari flante usus, impetu vehementiore in Sueticas turmas invectus, eas cædibus permiscebat. Sinistræ suæ alæ Equites Carolus Suecus direxerat, ut à tergo Polonos circumvenirent; sed & hos à Chodkievicio instructus Ioannes Sapiha diligentius observans, advenientes fortiter excepit, & insistens fugientibus, remotiora hostilia agmina invasit. Atque ita ab omni parte conflictu fervente, Sueci per tres horas multitudine prævalentes pugnam sustinuerunt: sed Ordines turbatos dum redintegrare non valent, majori confusione inter pugnandum implicati deficere cœperunt, victoria ad Polonos inclinante: qui in disjectas hostium catervas usque ad vesperam sævierunt. Novem millia in loco conflictus occisorum Suecorum fuerunt numerata, præter eos qui in fuga à rusticis cæsi, vel ex vulneribus in conflictu acceptis perierunt. Ex primatiis autem Caroli Sueci Præfectus Fridericus Brunsvicensis Dux, & alter Luneburgensis, ac Andreas Linderman, qui primas Imperii militaris apud Carolum partes tenebat, occubuit. Mansfeldius accepto vulnere in fugam concessit, ac ipse Carolus saucius ope paucorum suorum familiarium ad naves ægre evasit. Castra ejus universa prædæ victorum cesserunt, cum Suecis captis vivis quingentis, signis militaribus sexaginta, & tormentis undecim. Ex victoribus vero non plures quam octuaginta fuerunt desiderati, vulnerati plures, & equi plurimi jaculis bombardarum prostrati. Lætus autem hujus victoriæ Nuntius Aulam Regiam ad instruendos majori alacritate nuptiarum apparatus excitavit. Et jam etiam dispensatio ad eas à Summo Pontifice Paulo V allata fuerat, ac Archimariscallus

Legatus

A.C. 1605.

Curlandiæ Dux in auxilium Polonis venit.

Kircholmensis pugna Polonorum cum Suecis.

Chodkievicius memorabili prælio profligat Suecos.

Suecorum strages in prælio Kircholmensi.

A.C. 1605.

Myskowski Marchio Legatus Regis Poloniæ Pragam venit.

Legatus pro petenda ſponſa ad Rudolphum Imperatorem iverat, vigeſima ſexta die Septembris cum ſplendido & numeroſo Comitatu Pragam ingreſſus. Socium Legationis (ejus arbitrio hoc Rex permiſerat) acceperat Martinum Szyskowski recens favore ſuo ad Epiſcopatum Luceorienſem evectum, nempe alumnum Patrui ſui Petri Myſzkowski Epiſcopi Cracovienſis, ut eum merito tali ad meliores gradus promoveret. Sequebantur etiam ipſum Enſifer Regni Bränicki, Niemojewſcii duo, Felix Kryski, Maximilianus Przerembski Præfectus Petricovienſis, & plerique alii inſigniores Nobiles, novæ Reginæ gratiam tali officio demereri geſtientes: Triginta octo ſejugas, ciſia totidem (quibus inſidebant Aulici nobiliores) trahentes, antecedebant viginti equi præſtantiores Turcici, phaleris auro & gemmis intextis fulgentes: & demum ſequebatur Legatus cum ſuo Collega Epiſcopo, duo ſoli una Rheda vecti, altero vero curru vehebatur Cancellarius Boëmiæ Cæſaris nomine Legatum excipiens, totum agmen claudente magna Equirum caterva. Sed cum ad ſalutandum Cæſarem irent, omnes, trecenti Equites, ſinguli veſtitu & equorum ornatu elegantiore jucundum ſpectaculum præbuerunt. Et liberalius habiti Legati, votique compotes à Cæſare dimiſſi, principio Octobris Græcium Styriæ divertentes, ſpoſalia ibi celebrârunt, Archimariſchallo ſponſi perſonam in ſtipulatione ſponſaliorum repræſentante. Turcicum præſidium Caniſia tunc Græcium prope excurrens, illam feſtivitatem nonnihil turbaverat: ea vero peracta, mater Sponſæ cum Maximiliano Sponſæ germano, ac Margarita ejuſdem ſorore, quæ nuper à Sigiſmundo Batoreo Principe Tranſilvaniæ repudiata fuerat, itineri ad deducendam Sponſam celerius ſe accinxit, & initio Decembris Cracoviam venit. Primumque in ſuburbano Palatio Regio Łobzowo excepta, ibi duobus diebus quieti datis, quarta Decembris die, Regali magnificentia arcus triumphales exquiſitis artificiis fabricatos, & emblematibus ornatos ſubiens, in Arcem Cracovienſem fuit introducta. Triginta turmæ Equitum à Proceribus diverſis exquiſitiori ornatu inſtructæ, pompam illius ingreſſus antecedebant, ac totidem peditum ſigna, quibus inſiſtentes duodecim tibicines Regios holloſerico rubeo veſtitos, Aulicorum inſigniorum & Procerum longus ordo ſequebatur, cum Mariſchallis tribus ſceptra ſua præferentibus, filio Regis & Archiduce ad ejus dextram, & demum Rege ipſo ſolo cum duodecim circum ſtipatoribus, ac totidem curſoribus holloſerico rubeo veſtitis equitante. Inde parvo intervallo præeuntibus aliis familiarioribus ab obſequio Regio Aulicis, octijugæ ex ſelectiſſimis equis phaleris holloſerico rubeo, & uncinulis ex argento inaurato, loco ferri contextis ornatæ cum ſeſſoribus, rubeo quoque holloſerico veſtitis, trahebant Rhedam exquiſitioris operis & pretii, cui inſidebat Regina cum matre & ſorore, cæteris Heroinis & Gynæceo cum aliis duodecim Rhedis agmen illud claudentibus. Spargebantur etiam in populum nummi argentei cum Symbolo *Regnorum ſecuritas*, pari turturum appoſito ab una parte, & ab altera nominibus & inſigniis gentiliis Regis & Reginæ expreſſis. Sed tempus fuit adverſum, pluvium, omni tranſitu luto fœdo ſquallente, ac incondito quodam ordine, & intempeſtive omnis illa pompa ducebatur, in ſeram noctem cum faſtidio ſpectatorum protracta, ut in turba populi voces, mala inde Reipublicæ ominantis audirentur. Quod vere evenit, ſtatim ab illis nuptiis occaſione diſcordiarum Civilium enata. Acciderat enim quod domum in Arce Palatio Regio contiguam juris quidem Regii, ſed quam Cracovienſis Arcis Præfectus inhabitare ab antiquo ſolebat, & tunc Nicolaus Zebrzydowski Palatinus Cracovienſis ejuſdem Arcis Præfectus tenebat, pro recipiendis nuptialibus hoſpitibus Rex occupari fecerat excluſo Palatino. Quod iſte adeo acerbe tulit, ut injuriæ propriæ, etiam publicas toties in Comitiis agitatas, conjunxerit, omnibus Ordinibus Regni ad eas vindi-

Sigiſmundo III Regi Poloniæ deſponſatur Conſtantia Auſtriaca.

Conſtantia Regina Cracoviam venit.

Polonorum offenſa contra Sigiſm. III Regem in nuptiis Conſtantiæ enata.

vindicandas concitatis, ex more gentis pene inveterato, quod vix unquam causam Reipub. contra Regem defendendam quis suscepit, nisi & propria offensa stimuletur. A.C.1605.

In anno proximo ista constabunt. Altera fuit quod Cardinalis Máciejowski (eousque iste dilato aditu possessionis Gnesnensis Archiepiscopatus, Cracoviensem Episcopatum retinebat, ut fructus utriusque perciperet) Legatus à latere ad eas nuptias à Summo Pontifice Romano designatus, cum post expeditum coronandi actum umbella sive Baldachino adhuc eo die, quasi ultimo suæ Legationis duarum hebdomadarum spatio circumscriptæ, uti vellet, Rex tempus illud pridie finitum fuisse persuasus, umbellam deponi volebat; & cum non deponeretur, missis janitoribus suis eam deponi fecit, ingrediente jam templum Cardinale, qui eam contumeliam magis Dignitati Sedis Apostolicæ illatam dissimulare non valens, Missa sacra brevi expedita, ex templo se proripuit, & eodem impetu Cracovia exiens, ad suburbanum suum Palatium *Pramnik* recessit. Iverat statim ad eum leniendum Petrus Skárgá Concionator Regius ex Societ. I E S V, qui durius ab ipso exceptus nihil effecit. Et licet aliis aliisque operantibus Cardinalis pressa ad tempus offensa videbatur, tunc mitigatus, tamen despicatui fuisse habitos duos simul ex Senatoribus Regni primariis, populus ægre ferebat, hincque sumpto argumento, variis rumoribus qui de novis consiliis immutandæ Reipublicæ ferebantur, facilius fidem adhibuit, ut paulo post attingemus. Male ominantium quoq; voto respondit, quod sub hoc tempus Tartari in Volhiniam usque excurrentes, multam gentem agrestem in servitutem abduxerunt, aliqua tamen pars prædæ eis redeuntibus fuit excussa, & eorum Ducem Cantimirum Mursa (juvenis annorum decem octo prima ista expeditione explorabat suam ad bellum fortunam ut mos est Tartaris) in campis Vdicza castris positis manipulos suos prædatum dimissos opperientem, Stanislaus Zolkievius Præfectus minor militaris fugavit.

Ritum sacrum Reginæ coronandæ Petrus Tylicki Episcopus Vladislaviensis (cui hoc absente Archiepiscopo Gnesnense incumbit) tractavit 11 die Decembris anni istius in Pontificali Templo Arcis Cracoviensis, Cardinalis autem Macieiovius, cum nondum adiisset possessionem Archiepiscopatus Gnesnensis, solum desponsationis actum uti Legatus Summi Pontificis Romani expedivit. *Constantia Regina coronatur Cracoviæ.*

Et ut ad externa transeamus, proximior Poloniæ primum occurrit Vngaria hoc anno undique misere dilacerata. Vt enim Stephanus Botscajus Principatum Transilvaniæ invaserat, omnia in deterius etiam in Vngaria partium Imperatoris declinabant, & Georgius Basta Præfectus ibi Cæsareus militaris, non jam pro Transilvania, sed magis pro superiore Vngaria conservanda laborabat. Et quidem postquam Cassoviam amiserat, adhuc tamen nonnullas illius tractus Civitates, nempe Epperiam, Leutsiam, Bartfeldiam, & Zebenam, utcunque retinuerat cautione præstita, quod ab eis propositos articulos de privilegiis eorum conservandis, tributis & militum hospitiis eis non gravandis, ac libertate Religionis ipsis permittenda approbaturus esset Imperator. Sed reliqua loca ad obsequium Cæsaris eadem ratione revocare contendens, cum proclamari edictisque divulgatis omnibus significare fecisset, quod ad exemplum Epperiensium, aliis quoque privilegia confirmanda forent, nihil profecit, certatim omnibus ad Botscaium deficientibus. Neque armis hostem multitudine copiarum prævalentem reprimere valuit, quoquo se verteret succumbens. Nam & mense Februario Sagmaria à Butscaianis capta cum Toccaio illi viciniori subvenire nititur, apud Bodacum desideratis pluribus ex suis pedem referre est coactus. Villecum quoque à Botscaianis non multo post ad deditionem fuit coactum, & Vesprinenses victo suo Cæsareo Præfecto, nulla vi coacti ad Botscaium transierant. Nec minus negotii Bastæ dederunt *Rudolphi II Imp. partes in Vngaria deficiunt.* *Georgii Basta Cæsares Ducis milites tumultuantur.*

V ipsius-

A.C. 1605. ipsiusmet milites, qui seditione facta ob non soluta stipendia ejus currus diripuerunt, & Posonium abeuntes, suburbium Viennense ibi occuparunt, ferrum & ignem minitantes Civitati, nisi illis stipendia retenta numerarentur; ac ægre postea fuerunt mitigati, accepta stipendiorum octo Mensium pro duodecim Mensibus solutione. Denique cum vires Cæsarianis non suppeterent, & tractatu pacis cum Botscaio transigere voluissent, iste quoque non ex voto ipsis successit.

Botscaius proponit conditiones pacis Imperatori.

Botscaius enim colloquio instituto, tales pacis conditiones proposuit, ut Transilvaniæ gubernatio penes ipsum esset: In Vngaria Generalis Præfectus nonnisi genere Vngarus constitueretur: Vallones & Galli ne militarent in Vngaria: Religionis ut esset liberum cuique suæ exercitium: Arcium præfecturæ nonnisi Vngaris committerentur. Cæsar ut ipsemet Posonium veniret, & conditiones istas approbaret; Basta vero eas nimium duras esse judicans, tractatum illum re infecta intermisit.

Botscaius rejecto tractatu pacis contra Imp. Vngaros concitat.

Vnde Botscaius pace desperata, ad diem decimam septimam Aprilis Serentii Ordinibus Vngariæ Comitia indixerat, interminando pro hoste patriæ habendum fore unumquemque Nobilem, qui ad ea non veniret. Atque ibi fortioribus vinculis partes suas firmavit, & mox pecuniam in stipendia suorum militum contribuendam Civitatibus imperavit. Sub idem quoque tempus deprehenderat Botscaius insidias sibi instructas à Lippaio (ex partibus Cæsarianis istum Botscaius in conflictu ceperat, & in gratiam receptum copiis suis præfecerat) quem propterea capite mulctari fecit, ejusque dives peculium fisco suo addixit. Turca vero mense Aprili misso ad eum Bassa quodam ad transigendum, quod arcis cis Tibiscum ad Turcas, ultra vero Tibiscum ut olim ad Ioannem II. Regem, ad Botscaium pertinere deberent, magna subsidia pecuniaria ei dederat; & intellecto quod pacem cum Imperatore tractaret, per alium suum Nuncium ad eum destinatum, munera eximii pretii, ac equos præstantiores ipsi miserat, una cum Regia Corona Vngariæ capta circa cladem Varnensem Vladislai Regis, eum Regem Vngariæ nuncupando, quo sibi devinctiorem redderet. Decem prætera millia Tartarorum ad eum destinarat, qui cum expeditoribus ipsius velitum turmis in Moraviam & Austriam eruptione facta, miserabili devastatione eas Provincias afflixerunt, abducta multitudine innumera Christianorum in Turcicam servitutem. Alia vero Tartarorum ala, cum eisdem Botscaianis Canisiam versus excurrens, longe lateque eam regionem populabatur. Turcæ quoque ea occasione usi, Visegrado mense Martio proditione Botscaianorum occupato, arcem ejus diutius à præsidiariis Imperatoris defensam, tandem ad deditionem coëgerunt. Ac paulo post Novigradiam quoque commeatu destitutam ceperunt, & institutam validiorem ad Strigonium oppugnationem urgentes, propugnaculum S. Thomæ summa vi, licet non sine magna strage suorum, expugnarunt; occupatisque omnibus circum munitionibus sub finem Septembris etiam suburbium Strigonii (aquaticum dicunt) inferius ceperunt, omnibus præsidiariis ejus trucidatis. Cumque jam arci, defiecta cuniculis majori mœnium parte imminerent, milites præsidiarii Comitem Dampierum Præfectum suum tractare de deditione recusantem comprehensum in custodia tenentes, ipsimet tertia Octobris transegerunt, ut arce cesserint, pacti incolumitatem corporum, & vecturas quibus ægroti Comorrham deducerentur cum suis impedimentis; mille illorum egredientes sani fuit numerati, præter ægrotos: & commeatum non paucum, una cum septuaginta tormentis æneis Turcis reliquerunt. Vnde de propera deditione accusati, Posonii plures eorum pœnas dederunt, & ipse Dampier diutius propterea sub custodiis detentus, ægre inobedientia militum excusatus evasit. Atque tanti constitit Imperatori Transilvania Batoreos ejecisse,

Botscaio Turca auxilia dant.

Tartari à Botscaio conducti in Moraviam & Austriam excurrunt.

Visegradum Turca capiunt.

Strigonium oppugnant Turca.

Strigonium deditur Turcis.

A. C. 1605.

ejecisse, eamque sibi vendicare voluisse, quod eo cum potioribus viribus suis intentus, tot impensas, ac recuperatam Albam Regalem, tum Strigonium & intermedia plura insigniora castra iterum amisit, Transilvaniam autem nunquam obtinuit. Sub id enim tempus Botscaius possessionem ibi suam tantò melius firmavit, congregatisque Claudiopoli Transilvaniæ Ordinibus, jusjurandum fidelitatis ab eis recepit, & per Vngariam cum exercitu incedens, plures arces, & ex præcipuis Neoselium occupavit, ac Posonium manus ejus vix effugit. Mense demum Decembre pacis tractatio fuit iterum inchoata, una & cum Turcis, ad quam Imperator Sigismundum Forgaz, Botscaius autem Illischium destinaverat, & cum eo Bassæ Budensis Nuncios. Ac faciliores jam Turcæ recuperato Strigonio, cujus restitutionem semper urgebant, ad componendam pacem videbantur, sed Botscaius felicioribus suis progressionibus ad Vngariæ totius Regnum obtinendum erectus, omnem illam tractationem in longum protrahendo, nonnisi consiliis suis stabiliendis accommodavit.

Botscaio Transilvani jurant subjectionem.

Botscaius in Vngaria multa occupat.

Rudolph. II Imp. tractat pacem cum Turcis & Botscaio.

In Belgio hoc anno fortuna varia vicissitudine fluctuans, tandem ad Hispanos inclinavit. Primis diebus Maii Mauritius Comes Hollandicas copias Antverpiam prope duxerat, ut ruptis aggeribus stagnorum, partim aqua, partim terra firma Civitatem illam obsideret. Sed Hispani tempestive de tali consilio ipsius admoniti, circa illum aggerem insidias disposuerant, & advenientes cum Ernesto Nassovio ad disjiciendum aggerem Hollandicos, primos è navibus expositos trucidarunt, reliquos in fugam verterunt. Vnde Mauritius proditis consiliis suis, nil operæ pretii se posse ibi perficere existimans, Bergosomam rediit, & in reditu propugnaculum Vou Hollandis ex Dorthemio in Zelandiam navigantibus multum infestum cepit. Et cum percrebuisset, quod Spinola nuper ex Hispania redux, novis honoribus Aurei velleris Burgundici, & titulo Præfecti Orientalis Frisiæ auctus Flandris instigantibus Slusam recuperare proposuisset, eo Mauritius primus cum suo exercitu transivit. Eodem vero subsequens ad diem sextam Iunii Spinola, nonnisi Castra sua Castris Hollandicis, quæ jam Mauritius bene munierat opposuit. Nec alter contra alterum majorem vim exercere tentavit, præter leviores utrinque excursiones, in quibus Mauritiani fere semper vincebant. Interim Classis Hollandica, intellecto quod Classis Hispanica octo præsidiariorum, & duarum minorum navium viris militaribus exercitatissimis onerata cum Præfecto Petro de Sarmiento Vlissipona solvens medio mense Maio, in Flandriam adventaret, ipsa adjicitis pluribus suis præsidiariis decem octo numero omnibus cum Præfecto Haultino obviam illi processit, & prope Devoram primum ex illis Hispanicis duas naves, ac post triduum octo reliquas excipiens, alias in scopulos compulsas allisasque, alias ictibus bombardarum concussas aqua hausta naufragare fecit, & duas cepit apparatu bellico onustas.

Botscaius ad Regnum Vngariæ aspirat.

Hollandi ab obsidione Antuerpiæ rejiciuntur.

Hollandi Vou capiunt.

Spinolæ expeditio ad Slusam recuperan. irrita.

Hollandi classem Hispanicam profligant.

Spinola autem advertens, quod Mauritio propugnante nil contra Slusam vel Isendecam proficere posset, ad Rhenum & in Frisiam, ubi proditiones variæ pro Hispanis instructæ, rei bene gerendæ opportunitatem expectabant, concessit, sub principium mensis Iulii exercitu Coloniam prope coacto. Et primo Cæsaroverdam ditionis Coloniensis Oppidum Prodromi ejus interceperant, quod ipse adveniens imposito præsidio munivit, ac inde in Frisiam pergens, octava Augusti Allenseiliam ad deditionem coegit, & undecima ejusdem Mensis Lingam ad præparatam proditionem veniens, vix tentata oppugnatione, ejus deditionem impetravit, Præfecto illius loci invito, qui tamen Agam Comitis postea veniens, pœnam capitis propterea retulit. Mauritius vero Princeps, relicto in Flandria circa Slusam Marchione Brandeburgico, cum inde versus Frisiam triginta millium

Spinola versus Rhenum transit à Slusa.

Spinola Lingam proditione capit.

 lium

A.C.1605. lum exercitum hosti opponendum traduxisset, magis à proditoribus sibi timens, quo se verteret nesciebat. Iam enim & Groningæ proditio fuit detecta, ac ejus author Consul illius Civitatis cum duobus primariis Civibus supplicio mortis fuit affectus. Rinbercæ quoque similes insidiæ fuerunt deprehensæ, sed tempestive sublatæ; immo & inter Assessores secretioris consilii Hollandici adfuisse aliquos qui Hispanis faverent, & deliberata revelarent, non obscure apparebat, cum & consilium aggrediendæ Antverpiæ occultius habitum nuper celerius Hispanis patuisset.

Groninga proditio detecta & puniti proditores. Hispanorum fautores in Hollandico consilio deprehenduntur. Hollandi stipendia militaria solvunt in menses sex hebdomadarum quadraginta.

Itaque ille Dux palam professus, quod nihil contra hostem tentare vellet, nisi contra tales proditiones sibi provideretur, & (quod Anglis non ita pridem secessione facta auctiones stipendiorum exigentibus, totum ejus exercitum concitarat) Menses stipendiorum solvendorum, qui in militia Hollandica sunt solito longiores, nempe dierum quadraginta, ad genuinum numerum triginta dierum reducerentur, in Castris se apud Daventriam continebat. donec Ordines Hollandiæ summam omnem ducendi belli ejus arbitrio, & quorum ipsæ fidem probatam haberet, consilio permiserunt, ac menses hujusmodi pro ea vice ad triginta quinque dies, dum in Castris miles moratur reduxerunt. Demumque istis constitutis Daventria movit ulteriores conatus Spinolæ, observans ejusque copias carpens: ex quibus prope Mulchemium ex improviso superveniens, mille quingentos milites, una cum Comite Theodoro Triultio, eorum Præfecto profligavit: in alio vero loco Thomas Fillet ab eo ad impediendum hosti commeatum missus, aliquot cohortes Hispanicas, quas Marchio Haurius & Comes Solte ducebat, dissipavit. Dum tamen circa Geldriam astu intercipiendam frustra occupatur, Bucquoius Comes cum alia exercitus parte, cum qua eum Spinola ad custodiam transitus Rheni reliquerat, Vachtenduncum propere ducens, initio mensis Octobris alio derivato eam alluente flumine, cuniculos agere cœpit, & operis nemine impediente, cum præsidium ejus loci exiguum excursionibus faciendis non sufficeret, proprius munitiones arcis productis, ut semel & iterum irruptionem apparavit, obsessos ad deditionem compulit: eodemque impetu Crocoviam Oppidum ibi vicinum Mursensis Comitatus per deditionem occupavit initio mensis Novemb. Satis autem præstitisse visi Hispani tunc in hyberna recesserunt, & Spinola iterum in Hispaniam nova mandata accepturus discessit. Iverat etiam Teralius Comes cum collectis ex Antverpiæ præsidiis vicinis quatuor circiter militum millibus ad intercipiendam Bergopsomam, & jam nocte intempesta Petardarum beneficio unam portam aperuerat, ac intro cum magno militum numero penetraverat, sed ocyus accurrentes oppidani & præsidiarii eum excluserunt. Et cum iterum illud idem artificium instruxisset, priori periculo præmoniti Bergosomenses, paratiores venientem majori cum clade represserunt. Idemque obvenit apud Graviam Sylveducensibus præsidiariis, quorum astum rusticus ab eis male tractatus præcurrens Gaviensibus revelatat.

Vachtenduncum, Hispani capiunt.

Bergopsomam insidiis Hispani tentant frustra.

In Gallia hoc anno reliquiæ conjurationis Bironianæ, condemnato ad carcerem perpetuum Comite Averniæ & Comite Interaquensi sublatæ videbantur. Dux tamen Bullioneus in non purganda innocentia sua persistebat. At Religiosi Societatis IESU ab exilio nuper revocati, ut etiam pyramis sceleris Kastelii in Regem commissi monimentum, in cujus inscriptione aliqua erant addita, quæ famam istius Religionis sugillabant, everteretur, effecerunt opera Cottonii sive Gosippii ejusdem Religionis Sacerdotis, qui se in gratiam illius Regis penitus insinuarat.

Societ. IESU proscriptionis ex Gallia memoria abolitur.

In Angla autem hoc anno conspiratio in Regem sceleratior fuit composita, authore

Angliæ Regi insidiæ struuntur.

A.C. 1605.

thore Roberto Catesbii Nobili Anglo, eoque Regis armigero, adscitis in societatem doli Thoma Vintero, Thoma Percio, Ioanne Vrigt, & Guidone Fauke ex Belgio ad hoc accersito, qui Londini domum proximam Aulæ Regiæ Westmonasterii, in qua Parlamentum seu Consilium magnum congregari solebat conduxerant, & ex ea actis cuniculis subter æde Parlamenti, triginta sex vasa pulveris posuerant, ut coacto consilio, incensa materia, concussum adificium, & Regem & Proceres qui adessent, opprimeret. Forte congregatio talis consilii, à mense Februario ad Octobrem, & inde ad quindecimam Novembris fuit dilata, & interim numerus conspiratorum crevit, quorum unus Comitem Mounteglium sibi devinctiorem in illo consilio non postremum à tali periculo servare volens, suppresso nomine traditis ejus famulo literis, monuerat, ut illo die ad consilium non veniret. Quas literas sensu ambiguo perplexas, ille ad Secretarium Regis Comitem Salisburiensem eadem hora detulit, & conjectura insidiarum in loco consilii instructarum inde sumpta, Rex omnes angulos illius Aulæ scrutari jussit, fraudemque comperit: ac intercepto apud illud depositum nitrati pulveris Guidone Fauke, qui perficiendo facinori, fomite & instrumentis necessariis instructus ad excitandum incendium attendebat, ex illo omnem conjurationis seriem, & socios cognovit. Quorum præcipui Catesbyus, & Perciu, dum se capi non permittunt, à satellitibus Regiis sunt trucidari, alii vero proscripti, alii vivi capti exquisita supplicia pertulerunt. Tres etiam Religiosos ex Societate IESV illius criminis suspicio notavit, Ioannem Gerardum, Henricum Garnetum, & Osvaldum Tesmendium, quorum medius Henricus Garnetus, plus viginti annis in Anglia degens, Provincialis ac Summi Præsidis Religionis Catholicæ officium sustinuerat: & comprehensus quamvis in tormentis diffiteretur culpam, ac diceret detestari se tantum facinus, sique scivisset, prohibiturus illud fuisset, tamen eodem supplicio quo & conjuratores fuit consumptus, tractus equis ad locum supplicii, & ibi in quatuor partes dissectus: caput ad pontem conto infixum spectaculo populi fuit expositum. Advenerat autem sub id tempus Londinum Legatus Regis Hispaniæ, qui gratulabatur Regi de conjuratione detecta, & excusabat, ne de suo Domino aliqua sinistra suspicio ex illa conjuratione conciperetur. Sed cum pro Garneti liberatione intercederet, & etiam tringinta millia nummorum aureorum pro eo redimendo offerret, magis irritavit Regem, & ejus supplicii executionem acceleravit. Eodem tamen anno Rex Hispaniæ pacem cum isto Rege compositam, jurejurando solenni Madriti confirmavit, præsente Legato Anglico maximo festivitatis Taurocertaminum, hastiludiorum, ac chorearum apparatu excepto.

Conjuratio in Regem Angliæ detecta & conjuratores puniti.

Henricus Garnetus Soc. IESV insimulatus conjurationis in Regem pœnas dat.

Hispaniæ Rex facit pacem cum Rege Angliæ Iacobo VI.

Hoc eodem anno Legatus Regis Persarum ad Imperatorem Rudolphum & ad Regem Poloniæ advenerat, societatem belli contra Turcam expetens, & multa de victoriis proxime de isto hoste Regi suo partis predicans. Sed ut uno verbo me à tali materia liberem, cuperem ut de istis aliquis Zonaras vel Procopius, seu Asiaticus de Asiaticis scriberet: Credi enim non potest, quin nobis aliquando imponant nostri narratores perpetuarum Persæ de Turca sine vicissitudine fortunæ victoriarum, quæ utique si veræ essent, jam consumi Turcicum Imperium debuisset, & uter de duobus Machometanis vincat, Christianis parum conferre longa experientia comprobavit.

Persarum Regis Legatus in Europam venit ad Principes Christianos.

Sub finem autem anni hujus in Italia gravius dissidium initia sumpsit à Venetis, qui potestatem Summi Pontificis Romani eousque posthabuerunt, quod assumptis armis ei palam resistere non dubitarunt. Tulerant illi varias leges, quibus libertates Ecclesiasticorum Pontificiis, Conciliorumque decretis, & consensu universi Christiani orbis approbatæ restringebantur: & tum recens promul-

Veneti Sum. Pont. Romano sese opponunt pro restringendis libertatibus Cleri.

A.C. 1605. *Venetorum leges diminuentes libertatem Cleri.*

mulgato edicto inhibuerant, ne cui in ditione ipsorum liceret Templum, Monasterium, aut aliquem sacrum locum sine consensu Senatus ædificare, fundare: & ne quis possessiones, fundos, domos, & quævis bona stabilia in Ecclesias vel pias causas testamento vel titulo venditionis, donationis, aut aliquo alio transferre posset, sine licentia Senatus ejusdem, ac in personas Ecclesiasticas jurisdictionem sibi passim usurpabant ipsorum Magistratus. Hæc itaque molestius accipiens Summus Pontifex abrogari volebat, primum Clemens VIII, qui lenioribus mediis in hoc usus cum nihil profecisset, successor ejus Paulus V, severiora adhibenda judicavit. Tanto magis, quod defuncto Clemente VIII, Dux & Senatus non solum leges illas non aboleverat, sed eas etiam ad omnes ditiones suas novo publicato edicto extenderat, & quendam Scipionem Canonicum Vincentinum, ac Brandelinum Valdemarum Abbatem Monasterii de Nervosa ob nonnulla objecta crimina capi, includique in suis publicis carceribus jusserat. Acciderat autem quod dum iste Pontifex esset Cardinalis, negotia illa nomine Clementis VIII, tunc Pontificatum gerentis cum Oratore Veneto Romæ præsente tunc Leonardo Donato tractans, & Oratorem in eis conciliandis nimium renitentem inveniens, indignatus dixerat: Si ego essem Summus Pontifex, non agerem tot verbis, sed Ducem & Senatum excommunicarem. Cui Orator respondit: & ego si Dux essem, excommunicationem non curarem. Nec multo post ille Pontifex Romanus, & iste Dux Venetiarum creatus, eisdem studiis in Magistratu quibus ante Magistratum pro illa causa certarunt; nam Paulus V. ut iniit Pontificatum, monuerat sub finem anni hujus Grimanium tunc Ducem & Senatum de illis legibus abrogandis, & vinctis Sacerdotibus dimittendis, vel Apostolico Venetiis Nuncio tradendis: & cum illi monita ista negligerent, eorum Oratori Romæ degenti, excommunicationem contra ipsos promulgandam prædixit. Cumque nihilominus in proposito persisterent, Pontifex Ducem interim Donatum defuncto Grimanio suffectum, & Senatum anathemate, eorum autem ditionis Civitates & loca Interdicto Ecclesiastico seu prohibitione Sacrorum ligavit: Dux quoque propositi tenax usque ad acerbiorem contentionem Pontifici restitit, ut in anno proximo attingemus.

Veneti carcerant Canonicum Vincentinum & Nervosæ Abbatem.

Pauli V. PP. ante Pontificatum cum Oratore Veneto contentio.

Paulus Papa V. Venetos excommunicat.

Annus Christi, 1606.

Annus Millesimus, Sexcentesimus sextus, præcipue Poloniæ Regno nefastus, illud Civili eoque difficili bello afflixit. Et quidem istius jam in annis præteritis clara indicia apparebant, quæ suis locis adnotavimus, partim à publicis, partim à privatis Procerum in Regem offensis profecta. Hoc autem anno demum ad maturitatem & vindictæ consensum producta, in apertas dissensiones eruperunt, concitato toto Equestri ordine ad *Rokoſſ*. Genuinum Etymon istius nominis vix dari potest, sed sonat terminum stato tempore controvertendi, & est Symbolum in ista gente usitatum, quo universi Nobiles genere ad consurgendum contra Regem & Senatum pro vindicandis libertatibus suis convocantur. Formidolosum quondam Regibus, nam eo Nobiles etiam familiares Regis & Procerum heros suos tunc deserere, & in commune opem suam conferre obligabantur. Usus tamen ejus nunquam alius fuit, nisi cum occasione alicujus Conventus publici, seu expeditionis bellicæ, ad Regem omnes Nobiles congregarentur. Cujus ultimum exemplum præcesserat Sigismundi I. Regis tempore, in Anno 1537, cum

Poloni commotionem faciunt Rokoſſ. contra Regem Sigiſ.

Rokoſſ. Polonis symbolum in unum concurrendi.

cum coacta totius Equestris Ordinis manu Moldaviam petens Castra ultra Leopolim prope Oppidum Gliniany potuisset; tunc enim acclamata hac tessera *Rokoss*, Nobiles omnes Rege & Proceribus relictis invicem conjuncti, severiorem rationem administratæ Reipublicæ ab ipsis requirebant, ac Senatores quosdam malorum consiliorum authores, seu tali suspicione notatos tumultu populari pene oppresserant.

A C. 1606. *Rokoss in Polonia primum concitat 1537. apud Gliniany.*

Aliud vero antiquus talis commotionis prope simile exemplum vulgo memoratur circa Annum Christi 1380 cum omnes Nobiles Regni à Raphaëli Granovio (ex istius stirpe veniunt Sieniavii) incitati, hujus Tesseræ *Rokoss* comminatione (seu injecto metu novandarum rerum, & gravioribus querelis, *Cromer. lib.* 13.) Regem Ludovicum adegerunt, ut ipsorum libertates, quas in Vngaria perpetuo degens, per Administratores plerumque extraneos Regnum administrans, Præfecturas Arcium Russiæ Vngaris committens, labefactare cœperat, confirmarit; & remisso tributo Rastrali, *Poralne* nuncupato, auxerit; alienigenas præsertim Vladislaum Oppoliensem Ducem ad administratione Regni amoverit, ac in ea sufficerit Proceres Polonos Zavissium de Kurozwaki Episcopum Cracoviensem Dobeslaum ejus fratrem Castellanum Cracoviensem ac Sendivoium de Subino Palatinum Calissiensem Præfectum Cracoviens. abrogavitq; decretum suum de avellendis à Polonia, & adjungendis Vngariæ Regno Provinciis Haliciæ & Sanociæ.

Istius autem secessionis *Rokossianæ*, de qua loquimur, series fuit talis: Indixerat Rex Comitia Generalia Varsaviæ ad mensem Februarium, propter diversas necessitates, quæ Rempublicam binis Comitiis præteritis solutis irritis neglectam, & nulla parte contra hostiles injurias munitam premebant. In uno itaque Conventuum Provincialium, qui in singulis Palatinatibus præcedere solent, nempe in Prosovicensi Palatinatus Cracoviensis Nobiles congregati, omnia quæ Rempublicam & libertates Ordinis Equestris afficere videbantur, conscripserunt; utque omnino corrigerentur, in Comitiis quæ imminebant procurandum statuerunt, non per Nuncios ut consueverant, sed ut ipsimet omnes irent ad Comitia, negotiumque promoverent, ac locum Varsaviæ vicinum suæ stationi ad hoc designarant Oppidum Stæzyca, unde facilius ad Comitia commeare, & responsa recipere, de responsisq; consultare, & etiam alios in suam societatem trahere valerent. Inchoatis itaque Comitiis Varsaviæ, illi quoque Stæzyciæ convenerant, & inde omnia quibus gravari Rempublicam ajebant, miserant ad Comitia scripto concepta per suos Legatos. Capita eorum præcipua erant: Quod Rex pacta conventa & jurata intra annos viginti à sua Electione præter lapsos adimplere ne quidem incæperat, quæ singula nominatim ab illis Legatis coram Rege in consessu Senatus legebantur; Vxorem secundam dissentiente Senatu acceperat germanam defunctæ iterata affinitate cum Austriacis, quorum amicitia Ordinibus Regni semper fuerat suspecta: Aliquas Præfecturas arcium & possessionum Reipublicæ distribuerat personis quæ lege publica similia beneficia obtinere vetabantur: Ac nonnullas sub titulo Oeconomiarum contra jura Regni propriis commodis adscripserat: Alienigenas plures in Aula tenebat.

Rokoss inchoandi modus.

Sigism. III Regi Pol. proponunt suas querelas Rokossiani.

Addita etiam fuerunt complura in quibus Polonici libertates Ecclesiasticorum restringi, & hæretici ea occasione usi, sui sectis majores immunitates quærebant. Commoverant ista universorum Comitiorum consessum, & studia Equestris Ordinis adeo distraxerant, ut jam inde appareret, multos ad eos partes secessuros fuisse.

Vnde Rex & Senatus expedierat Albertum Baránowski Episcopum Plocensem cum aliis duobus ex Senatu ad illam Congregationem Stæzyciam, qui suaderent, ut ordinatim Comitiorum vita, illa proposita tot offensarum capita promoverentur, ne Respublica divideretur. Miserat etiam Rex privatim Conciona-

Sigism. III Rex mittit Legatos Stezyciam ad Rokossianos.

A.C. 1606.

Zebrzydovius præcipuus Rokoſſianorum.

torem ſuum Petrum Skárgá, ut Nicolaum Zebrzydowski Palatinum Cracovienſem, illius ſeceſſionis præcipuum moderatorem (atrigimus aliis locis alienati ejus à Rege animi cauſas) mitigaret: ſed publicam cauſam agi, eamque in tot Comitiis præteritis introductam, ac oſcitanter tractatam, amplius negligi non poſſe, niſi plena ſatisfactione componatur, æquè Zebrzydovius atque totus ille Conventus reſpondebat. Comitiorum quoque ſententiæ male cohærebant, plurimis, præſertim qui Regis gratiam tali occaſione demereri cupiebant, poſtulata illorum diſſidentium tortuoſa interpretatione elevantibus. Augebantur in dies privatorum mutua odia, quæ non minus publica negotia turbarunt, præcipue quod defuncto Palatino Vilnenſe Chriſtophero Ratziwilio Præfecturam Dudenſem Rex Carolo Chodkiewicz contulerat, filio defuncti Palatini Ianuſſio Radziwil Pincerna Lithuaniæ præterito: quam ille repulſam moleſtius ferens, Lithuaniæ Nuncios pene omnes ad partes Stæzycianæ ſeceſſionis avocarat, & ipſemet mediis Comitiis abierat Stæzyciam. Acciderat etiam quod Archimariſchallo Marchioni Myſzkowski, ex officio ſuo turbas à Senatus conſeſſu ſubmoventi, famulus ejuſdem Radziwili educta framea ſeſe oppoſuerat, quem à ſtipatoribus armatis Archimariſchalli comprehenſum, & ad pœnam capitis damnatum, ut liberaret Radziwil, tota Comitia commovit, uſque dum veniam illi obtinuit intercedente Senatu: ſed nihilominus abierat Varſavia ſtatim, & cum ſuis aſſeclis Palatini Cracovienſis partibus exinde ſe conjunxit. Comitia autem cum eorum tempus inter contradictiones effluxiſſet, nullo poſtulatorum Equeſtris Ordinis & ſeceſſionis Stæzycianæ definito, nec aliquo negotio publico ſtabilito fuerunt ſoluta. Vnde majores querelæ in populis excitabantur, quaſi Rex ortam tempeſtatem ſedare tempeſtive negligeret, petitioneſque Stæzyciani Conventus juſtas poſtponeret: ac pro libertate patriæ ſolicitis, metus novas ſuſpiciones ſuggerebat, quaſi Rex deſideriis Ordinum reſpondere non curaret, ſed fretus affinitatum Auſtriacarum adminiculis, abſolute dominari vellet. Et cum alii ob reverentiam tantæ Majeſtatis ipſum Regem in iſtis incuſare erubeſcerent, fidelioribus Regi Senatoribus & Conſiliariis quicquid offenderet imputabant, in crimen & pœnam vocantes omnes illos, qui gratia aut familiaritate aliqua apud eum præſtarent. Cæterum in illis Comitiis Archicancellariatus Regni, qui defuncto Ioanne Zamoyſcio vacarat, Minori Cancellario Matthiæ Pſtrokonski Epiſcopo Præmiſlienſi fuit collatus: Cancellariatus autem Minor Staniſlao Minski, Palatino Lencicienſi, viro humanioribus literis ſingularius exculto, & cum primis animo & moribus ſuaviſſimus, ut Magiſtratum illum tanquam ipſi ſoli tunc debitum nullus inviderit. Deſignaverat etiam Rex Cracovienſis Epiſcopatum Petro Tylicki, ægrè ferente Cardinale Maciejowski, qui eum una cum Gneſnenſi retinere deſiderabat. Vladiſlavienſis ceſſit Alberto Baranowski, cui in Plocenſi ſuffectus fuit Martinus Szyskowski pro navata opera in adducenda Græcio Regina; iſti autem in Luceorienſi ſucceſſit Paulus Wolucki, relicto Camenecenſi Andreæ Pruchniki, Internuncii tunc Neapoli munus obeunti pro exigendis cenſibus in vectigali paſcuorum Apuliæ, & Serici Safaranique Aprucii iſti Regiæ ſtirpi obligatis ex hæreditate Bonæ Sfortiæ Sigiſmundi I Regis Poloniæ uxoris.

Radziwil t. anſis ad Rokoſſianos.

Comitia Varſavia irrita 1606.

Minski Staniſlaus Vicecancellarium Regni renunciatur.

Bona Regina ex Polonia rediit in Italiam 1556 neglectis filiabus nubilibus.

Illa enim Annus Chriſti 1556 Rege filio ac filiabus duabus nubilibus neglectis, immo & omni mundo muliebri pretioſiore ſpoliatis, fruſtra reclamante Senatu Polono, in Italiam profecta, præter Ducatum Barenſem & Roſſanenſem, quem poſt patrem Ioannem Galeacium Sfortia, & Iſabellam Aragoniam matrem jure ſucceſſionis naturalis poſſidebat, coëmerat ibi multa Caſtella, ac iſtos cenſus pro quadringentis triginta millibus Ducatorum Neapolitanorum; ſed ex tam amplo opulentique peculio, ad hæredes ipſius nonniſi hi cenſus (triginta octo millia octua-

Bona Sfortia hareditas in Ducatu Barenſi.

Polonia Rex cenſus percipit Neapoli ex hæred. Bonæ.

octuaginta sex Ducati Neapolitani nunc solvuntur in annis singulis) pervenerunt, fraude Ioannis Laurentii Papagoda, unici illius Reginæ consiliorum sequestri, qui ea A. C. 1558. 17 Novembris moriente Barii, jam linguæ memoriæque usu destituta, sublevato ad nutum faciendum ejus capite, conscribi fecit testamentum, & in eo legari Regi Hispaniæ Barium, Rossanumque, sibi castrum Capurci, ac multa alia magni pretii dona; hæredibus vero illius Reginæ pauca supellex, & census prædicti obtigerant.

A.C. 1606.

Bona Reginæ testamentum falsum supponit Papagoda defunctæ. 1558.

Conventus autem Stæzycensis ut vidit in Comitiis nihil se obtinuisse, literis ad omnes Provincias Regni & Magni Ducatus Lithuaniæ datis, promulgavit rationes eorum, quæ & Stæzyciæ, & in Comitiis acta fuerant: & adjunctis querelis, quod à Rege in Comitiis nihil obtinere potuerit, indixerat Conventum Lublini ad mensem Maium proximum, in quo Ordo Equestris ex toto Regno conveniens, collatis consiliis remedia meliora vindicandis libertatibus suis provideret. Nec multum cunctati convenerant eò stato tempore, non ex Equestri tantum, sed & ex Senatorio Ordine frequentes, ac positis castris seu statione Conventus in prato infra Lublinense suburbium *Slomiány Rynek* dictum, versus villam Iakubowice patente, consultationes agebant. Primus Palatinus Cracoviensis nempe dignitatis Senatoriæ gradu omnes alios in illo Conventu præcedens, sermone instituto obtestabatur, quod nihil aliud intenderet, nisi ut Rex pactis jurejurando suo firmatis staret, & Privilegia ac leges Regni illibatas servaret. Tunc recensuit omnia quæ Conventus Stezycensis in Comitiis Varsaviensibus requisietat, & quæ responsa acceperat: concludens frustra jam à Comitiis instaurationem Reipub. legibus ejus violatis labefactatæ expectari, de eaque actum esse, nisi securiori compendio procuraretur. Alii liberius, nec conviciis parcentes, in facta Regis & Senatorum, qui Regi familiariores erant, invehebantur.

Rokossiani indicunt alium Conventum Lublini.

Rokossianorum consultationes Lublini.

Aderat ibidem & Stanislaus Zolkiewski Præfectus exercitus Regni, & non pauci alii partium Regiarum, qui ad media pacatiora illum Conventum flectere nitebantur: Sed eorum consilia erant suspecta, eò, quod beneficiis recens acceptis Regi devincti fuisse viderentur. Vnde prævaluit sententia, ut *Rokoss* institueretur ad mensem Augustum proximum, ad quem promulgato nomine Conventus illius edicto, omnes genere Nobiles apud Oppidum Pokrzywnica convenire, fide, honore, & bonorum omnium jactura obligabantur. Aliquis etiam industriolus, quo majori suspicionum specie concitaret statum Equestrem, sparserat famam quo Palatinus Cracoviensis in Conventu illo *Rokoss* Generali, revelaturus esset (*Cos*) nempe *quiddam*, innuendo eum singularius quid Rempublicam afficiens ibi dicturum, ac certatim ex omnibus Provinciis ad illum Pokriwnicensem Conventum concurrebant Nobiles; ut illa arcana audirent, & simul opprimerent. Sed commentum hoc recidit in authorem: Palatinus enim nihil usquam aliud in consessibus illis intulit, præter ea quæ à principio in publico scripto ad Comitia Varsaviensia misso expresserat. Rex vero tunc morabatur Cracoviæ: & cum vereretur ne à Conventu illo Rokossiano nonnisi violenta omnia expectanda sibi essent, si consilia sua expedire permitteretur, eum exemplo Eugenii Papæ IV qui Concilium Basiliense convocato Ferrariam alio Concilio feliciter dissipaverat, distrahendum decrevit, aliumque Conventum Visliciæ Ordinibus Regni indixit, admonito militiæ Præfecto Zolkievio, plurimisque primariis sibi obstrictioribus, ut ibidem cum numerosis militarium turmis præsto adessent. Inchoato itaque apud Pokriwniciam Rokossiano Conventu, cum eo ex omnibus Palatinatibus magno numero Nobiles & præcipui Senatores non pauci convenissent, ac electo Marischallo totius Conventus illius moderatore Ianussio Radziwil Pincerna Lithuaniæ, deliberationes suas auspicarentur; Rex ex suo Visliciensi Conventu Stanislaum Minski Vice-

Rokossianis Conventus Pokrzywnicia indicitur.

Sigism. III Rex VVisliciæ Conventum indicit.

Minski Vicecancellarius Legatus ad Rokossianos à Rege.

A.C.1606. Vicecancellarium Regni ad eos miſit, monens ut à cœtu illo præter ordinem collecto abſtinerent, & ſi quæ haberent requirenda à Rege, ad Conventum Viſlicienſem ritè congregatum venirent, libereque referrent. Habebat & alia pacificationis media Vicecancellarius ille, ſed in medio ſuæ Legationis curſu, inopinara catharri fluxione uſum auditis plane amiſit, & negotiorum illorum curam relinquere debuit ſuis Collegis, qui longioribus concertationibus magis Rokoſſianos exaſperarunt. Hoc enim offenderat illos magis, quod legitima patriæ aſſerendarum libertatum *Rokoſſii* remedio, in dubium vocarentur, nihil ſalvum ex libertatibus Equeſtris Ordinis manſurum aſſerentes, ſi iſte unicus earum retinendarum nervus convelleretur. Immo & in Conventu Viſlicienſi congregati pro hac libertate pertinacius decertabant, ſed Regiarum partium promotores numero ſuffragiorum & armatorum prævaluerant. Mariſchallus Equeſtris Ordinis in illo Conventu Viſlicienſi erat Hieronymus Sieniawski Picerna Regni, nuper à Rege Præfectura Iaworovienſi honoratus, qui duo millia armatorum in ſuo Comitatu habebat, & omnibus acceptus, multos in ſuam ſententiam trahebat. Addictior partibus Regis fuit & Ioannes Potocki, Præfectus Camenecenſis, vir acer, & rebus præclare bello in Moldavia geſtis conſpicuus, qui una cum germanis ſuis Iacobo & Stephano Potociis, præcipuum robur haſtatorum ducebat; iſti Rex ſub id tempus Præfecturam Rawenſem (ut eam vendiderit Stoniſlao Voluckki) contulerat. Ex Proceribus quoque potentior quiſque à Rege ſtabat, & ſi qui contradicere vellent, cum viderent quod contra plures ac potentiores nil prævalerent, ſententiam ſimularunt. Aliqua etiam à Rokoſſianis propoſita ex pactis Conventis, & de libera Regis Electione Rex in Comitiis proximis lege publica ſtabiliturum ſe promiſerat.

Minski Vicecancellarius repente ſurdus factus.

VVislicienſis Conventus ad partes Regis inclinant.

Atque ita Conventu illo Viſlicienſi in partes Regis reducto, Rokoſſianus Conventus diffluere cœpit, aliis ad Regem, pluribus domos proprias recedentibus. Continuabant tamen præcipui illius Conventus præſides deliberationes ſuas, donec iterum per Caſtellanum Bidgoſtienſem Grzymultowski ad concordiam Conventus Viſlicienſis invitati, cum nihilominus in propoſito ſuo perſiſtent, & alium Conventum ad menſem Octobrem Sendomiriæ pro concludendis conſiliis Rokoſſianis indixiſſent, Rex publicato edicto, quod pro ſeditioſis habendi eſſent, & armis comprimendi, niſi Conventus intermitterent, armaque deponerent, ipſemer cum exercitu contra ipſos ivit, ac ſumma celeritate cedentes perſequens, ad Ianovum Oppidum retardatos trajectu Viſtulæ offendit die 4 Octobr. Solus Staniſlaus Stádnicki cum quingentis fere ſuis flumen tranſierat, Palatinus autem Cracovienſis & Ianuſſius Radziwil ab accurrente Staniſlao Golski Palatino Ruſſiæ cum mille Coſacorum manu, moxque aliis Regiis legionibus ſuccedentibus remorati, ſubſiſtere maluerunt potius, quam in tranſitu fluvii iniqua ſorte confligere, aciemque inſtruxerant non plus tribus millibus armatorum conſtantem: promptam tamen ad omne diſcrimen, niſi Dux Ianuſſius Zbáráski Palatinus Braclavienſis, cui Rex imperium militare tunc commiſerat, aciem continuiſſet Regiam, exoratus à veteranis Equitum Ductoribus, ne pugnare cogerentur contra concives & affines ſuos. Tunc accurrens Zbigneus Oſſolinski Palatinus Podlachiæ cum aliquot Primariis partium Regiarum, inter medias acies obviam ſibi facto Palatino Cracovienſi ac Radiwilo Pincernæ Lithuaniæ, poſt multas per ſalutem Patriæ obteſtationes perſuaſit, ut relictis armis ad Regem venirent, & pacate controverſias de Repub. ſuas dirimi permitterent: & cum adhuc Palatinus Cracovienſis cunctaretur, ne pedes inſidentem equo (præter morem ajebat) Regem ſalutaret, Palatino Podlachiæ, ejuſque exemplo Alexandro Chodkiewicio Trocenſe, & Adamo Sendivoio Czarnkovio Lenciciæ Palatinis deſcendentibus

Rokoſſiani monentur ut ſolvant Conventum.

Rokoſſianos Rex cum exercitu perſequitur.

Rokoſſiani recedentes apud Ianovum ſiſtuntur.

tibus ex equis, ille quoque fide securitatis accepta, ita ab eis associatus una cum Radiwilo pedes venit ad Regem equo insidentem, ejusque dexteram osculatus, paucis verbis(nocte jam ingruente)salutationem & testificationem studii sui æque in Rempub. atque in Regiam dignitatem propensi expedivit, manserantque ambo in castriis Regiis, hospitio à Palatino Lencicienfi ad stationem suam recepti.

A.C.1606. Rokossianorum Duces ad Regem veniunt apud Ianovum.

Turmæ autem eorum militares postquam tota nocte,uti & Regiæ instructa acie steterant, insequenti mane accepto ab eis signo transmiserant ad adversam Vistulæ ripam, complures vexillis explicatis: complicate enim ea nolebant, licet nomine Regis monerentur. Ac duobus subsequentibus diebus Senatorum, qui ibi cum Rege aderant Ordo (in consessu Senatus vehementiori Epilogo Palatinus Podlachiæ exagitavit Palatinum Cracoviensem quod ad arma concitarit totum Regnum pro causa civili, quæ civiliter componi potuisset)tractavit apud Regem reconciliationem Palatini, & Radziwili conclusione tali: Quod omnia à Rokossianis & Ordinibus Regni contra Regem opposita in Comitiis Generalibus proximis definiri debent.

Interim autem Palatinus cum Radziwilo scripto suo caverunt, quod milite dimisso, quiete Comitia proxima expectarent, nec Conventus Nobilium convocarent. Alio quoque scripto Palatinus Cracoviensis requisitus à Senatu, si quid aliud sciret contra Regem, (uti vulgo jactabatur dicturus *Cos* seu *quiddam*) repetitis singularibus suis circa hoc declarationibus, primum Stezyciensi, postea Lublinensis ac novissima Pokriwniciensis illis contineri quicquid sciret, nec plura se scire manifestavit, præter dicta Supremi Marischalli & Stephani Kázimierski, ac Marciani Chelmski Aulicorum Regiorum, ex quibus jam introductæ ab ipso Palatino suspiciones de novis consiliis Regis confirmari videbantur. Atque ita rebus compositis Rex exercitu dimisso, Cracoviam redierat.

Zebrzydovii Palat. Cracovien. declaratio in Senatu apud Ianov.

Et dum hæc in Polonia aguntur, in Moscoviam deducta sponsa Demetrii Moschoviæ Ducis Marina filia Georgii Minszek Palatini Sendomiriensis Moschuam illius Imperii sedem die 26 Mensis Aprilis superbo apparatu intravit. Aderat cum ea Pater ejus Palatinus, aderant & Legati Regis Nicolaus Oles'niki Castellanus Malogostensis & Alexander Corvinus Gasiowski Referendarius Lithuaniæ. Dux quoque Constantinus Wis'niowiecki, Matthias Niemoiewski, & plurimi ex Polonia,præsertim militares, qui omnes magnifice à Duce illo excepti 29 Aprilis die solennia nuptiarum celebrarunt, epulis & ludis continuatis, ad diem 16 Maii, cui ultimæ festivitatis illius,proxima 17 sponsis & hospitibus luctuosa successit. Attigimus autem alio loco,quodMoschi necessitate constrictiDemetrium istum in suum Ducem receperant,ad tempus opportunum dissimulato, quod eum fuisse ementitum Basilii Ducis filium præsensissent.Sed ille adeptus imperium,auxit sibi subditorum odia, eo quod nulla imperandi arte instructus, nempe inter viliores servulos tota vita sua conversatus, omnia regiminis munia sine ratione, sine dignitate obiret, ganeonum & joculatorum familiaritati,consiliisque addictus.Inter quos etiam profusa liberalitate inter convivia pretiosiorem suppellectilem ex veteri thesauro Ducum distribuebat.Quod vero magis commovit illam gentem tenaciorem moris sui patrii, quem vel minimum immutari summum piaculum reputat,omne pene Ducum Aulæ veteris institutum,introducto in eam cultu & habitu externo inverterat,& Religionis Græcæ Schismaticæ innovandæ,seu Romano Catholicę sociandę metum illis populis incusserat evidentioribus argumentis,quam ratioPolytica in Dominatu necdum benè stabilito suaderet. Vnde quamvis à principio non paucos haberet, qui ab ejus partibus stabant, vitiis tamen ejus & isti offensi, cum cæteris facile in ipsius perniciem conspirarunt. Studio aurē ad nuptialia festa fraudem instructam occultatant, nimirum donec monilia pretii ex auro & margaritis

Demetrii Ducis sponsa Marina Mniszkowna venit in Moscuam.

Demetrii Moschi Ducis vitia & errores.

ingen-

A.C.1606.

ingentis de publico Ducum ærario deprompta, sponsæque dono (ut alias attigimus) missa, ex Polonia cum sponsa redirent, & præsidium Polonorum quod Dux tenebat, festis & ludis ducendis intentum, incautum (nempe genus ad pericula semper nimis securum) absque negotio opprimerent. Quod omnino ipsis ex voto successit: Vt enim Vasil, Iuan,& Bogdan Suiscii fratres,in quos materna stirps sanguinem Ducum & successionem proximiorem ad Principatum derivabat,conjurationem in illum Ducem novum instruxerant, in dissitis possessionibus suis collecta viginti armatorum millia, diversis portis, quasi diversi nobiliores ad obsequium tam celebris nuptiarum actus venirent, in Vrbem introduxerunt, & nocte subsequente diem 16 Maii, qua splendidiori convivio omnes Poloni à Duce excepti solito plus in seram noctem hilaritati indulserant, & proinde tanto graviori somno torpebant, primo diluculo campanæ majoris sonitu ut condixerant signo sibi invicem dato, omnes opportunos transitus Vrbis occuparunt, eodemque momento diversi diversa Polonorum hospitia, & Palatium Ducis invaserunt. Dux excitus insolito campanæ sono prospexerat è fenestra, & ut vidit tumultuantes armatorum turbas, vestes assumere cœpit: sed priusquam vestiri potuisset, irruentes conjurati portam primam illius conclavis effregerunt, facile paucis cæsis excubitoribus, cum reliqui adhuc in suis stationibus quiescerent, & mox alias portas demolientes Ducem persequebantur, qui semivestitus ad interiora palatii fugiens, cum ultra non haberet quo se reciperet per fenestram se demisit, & quantumvis casu illo collisus usque & sanguinem vomendo reptans, ad stationem stipatorum suorum Moschoviticorum, quæ in Arce erat pervenit. Multitudine autem conjuratorum illo quoque accurrente, & atrociora quæque stipatoribus, eorumque uxoribus ac liberis, ni ille dederetur comminante, traditus fuit, ac statim ab ipsis miserabiliter trucidatus. Deinde fune per pudenda transmisso, in forum ignominiosè tractum ejus cadaver ut populi fuisse occisum Ducem tecto scirent, conspicerentque, jacuit toto eo die ibi expositum, licet ob deformatam vulneribus faciem dignosci jam non potuerit, & demum in frusta concisum, igne fuit crematum. Per totam autem Vrbem immaniori trucidatione Moschi (ut est gens tantò crudelior quod natura timida) sævierunt in Polonos, præsertim militares, quos in hospitiis somno adhuc sepultos aggredientes, primum arma tradere jubebant, annunciantes ita jussisse Ducem; quem illi cæsum jam fuisse ignorabant, & armis ablatis omni amictu ad nudum spoliatos, securibus conficiebant. Aliqui solertiores cum tumultum audissent domibus suis obseratis, arma sumpserant, ac fere omnes tales periculum evaserunt. Et Dux Wisniowiecki ad quem plures Poloni sese aggregatant, non paucos ex Moschis vim sibi admotis etiam tormentis bellicis intentantibus, occiderat. Legati Olesnicii domus mansit illæsa: Palatinus quoque Sendomiriensis, cum se ad defensionem comparasset, omnes quos apud se habebat, incolumes servavit. Sedato tumultu, Vasil seu Basilius Suyski Dux fuit renunciatus, qui data securitate Legato Regio, & Palatino, ac Duci Wisniowiecki, eos intra septa stationis, quam quisque eorum tenebat sese continere jussit, additis custodiis, quæ eos observarent. Sponsam cæsi Demetrii reduci fecit ad Patrem Palatinum, sed omni pene mundo muliebri pretiosiori spoliatam: gemmæ autem & monilia aurea, quæ à Demetrio habuerat, ad thesaurum Ducalem referri curavit. Gynæcei Præfecta Tarlowa Castellana Sanocensis vulnus in capite acceperat, dum turbam à cubiculo Sponsæ arceret, leve tamen, ac ipsa quoque cum omnibus Gynæcei cui præerat fœminis ad Palatinum fuit deducta. Statim autem à tumultu invaluerat rumor Demetrium Ducem vivum effugisse, eique applausu plurimorum excepto, fidem addidit non multo post apparens Demetrius, sive ille, sive

Moschi contra Demetrium Ducem conspirant.

Moschi campanæ sono convocantur contra Demetrium.

Moschi invadunt Palatium Demetrii.

Demetrius Dux Moschæ trucidatur.

Moschi sæviunt in Polonos hospites.

Basilius Suyski novus Dux Moschoviæ.

Demetrii sponsa marita reducitur ad Patrem.

Demetrium à cæde evasisse fert rumor.

A.C. 1606.

Demetrio novo adhærent plurimi.

sive alius, qui probè mores ac personam ipsius finxit. Poloni quoque necis suorum vindicandæ avidi, mox ad eum magno numero confluxerunt, pro Demetrioque vero & Duce Moschoviæ ipsum agnoverunt, ordirique sunt Suyscio Duci novo fatalis belli telam, cujus ductus in annis subsequentibus attingetur.

Rudolph. II Imp. tractat pacem cum Botscaio & Vngaris.

In Vngaria hoc anno cum res Imperatoris ad ultimum discrimen devenissent, non solum Transilvania, sed & Vngaria tota subjectionem ipsi detrectante, unicum quod restabat remedium, nempe pacis tractationem quæsierunt. Cujus anno præterito jacta quidem cum Botscaio fuerunt fundamenta, sed cum deinceps Ordines Vngariæ eam impedirent, nisi simul & cum tota Vngaria pax institueretur, hoc anno demum ad eam perficiendam tam à Botscaio, quam ab Ordinibus Vngariæ delegati Viennæ convenerunt: quorum primarii erant Iliaschius, Stanislaus Turzo, Georgius Humanaius, & Sigismundus Forgatz. Et Botscaius quidem jam penè ultimam vitæ suæ lineam ducebat, veneno infectus, ob quod sibi propinatum Cancellarium suum Caraium capitis supplicio punierat, sed tamen de suis usurpandæ Transilvaniæ rationibus nil remisit. Vnde cum conditiones pacis decima quarta Septembris à delegatis utrisque fuissent stabilitæ, illa fuit prima, quod Botscaius cum suis hæredibus masculis Transilvaniam cum Cassovia retineret, eam tamen esse partem Regni Vngariæ recognosceret. Cæteræ vero conditiones erant tales, Vngaris permittebatur ut Palatinum Vngariæ eligerent: Archidux vero Matthias non Administratoris, sed Proregis Vngariæ titulum gereret, & Corona cum insigniis Regni in potestate Cæsaris maneret. Exercitium Religionis, quam quisque profiteri vellet, per totam Vngariam ut esset omnibus liberum: Episcopi autem & Ecclesiastici illi tantum qui essent genere Vngari nobiles, & possessiones ac fundos juris nobilis suos proprios haberent, Consiliis publicis adesse, jureque suffragii in illis uti possent, non vero illi qui Episcopatus solos & sola Ecclesiastica bona vel titulos tenerent. Amnestia quoque damnorum utrimque illatorum fuit sancita, & conditiones istas pacis etiam Ordines Boëmiæ, Moraviæ, Austriæ, jurejurando firmare, Principesque Imperii ad eas subscribendas invitari debebant. Conclusa autem tali cum Vngaris concordia, facile & cum Turcis pax successit, qui eventum istorum tractatuum expectabant, apparantes interim obsidionem Gomorrhæ, vel Iaurini, nisi Botscaius conquievisset. Ac primum Althemius inducias ad unum mensem, ut interim Vngarorum difficultates componerentur, à Veziro Budæ tunc commorante obtinuerat, & mense Novembre, Strigonium cum Cæsare Gallo transiens, omne negotium pacis ad annos viginti duraturæ transegit; hac conditione quod Turcæ Strigonium, & quæ interceperant, retinerent: Vacciam verò Cæsariani haberent. Cæsar ut centum millia nummorum honorarii nomine Imperatori Turcico mitteret, & singulis trienniis Legati utrimque ad firmandam pacem commearent. Atque ita Vngaria miserè tot diuturnis bellis undique dilaniata, hoc anno respirare, exoptatamque tranquillitatem postliminio revocare cœperat. Sed ad finem Decembris Botscaio veneno extincto Cassoviæ absque prole mascula, Transilvania fuit iterum turbata. Nec profuit Cæsarianis ille dolus subministrati Botscaio veneni, Transilvani enim Claudiopoli congregati, Sigismundum Racocium sibi Principem Transilvaniæ mox elegerunt, ut in anno subsequenti dicetur.

Botscaius veneno infectus à suo Cancellario.

Pacis cum Botscaio & Vngaris conditiones.

Pax cum Turcis in Vngaria stabilita.

Botscaius veneno extinguitur.

Rakocius eligitur Princeps Transilvaniæ.

In Belgio non iniquiorem fortunam Hispani hoc anno sunt experti; nam licet ad Slusam quam observato maris recessu & aditu arenis siccatis patente tentarant, magnam cladem retulerint mense Iunio; tamen Spinola converso versus Rhenum cursu, indeque in Frisiam veniens, Grollium aggressus summa vi (non parcendo vitæ suorum) primum munitiones ejus exteriores post iteratam oppugnationem occupavit, & congesta humo fossis impletis ad vallum usque

Grollam Spinola capit.

X· Civi-

A.C. 1606. Civitatis perveniens, obsessos nono ab obsidione inchoata die, nempe quatuordecima Augusti ad deditionem coëgit, data præsidiariis securitate vitæ, & asportandorum impedimentorum suorum facultate. Inde progressus Rinbercam decima septima Augusti cum Comite Bucquoio obsedit, ac principio difficultates majores quam sperarat in ea obsidione est expertus; obsessi enim erumpentes frequenter plurimos ex ejus exercitu, præsertim in Castris Bucquoii trucidabant, & ipsum Spinolam pænè ceperant, nisi inter multas suorum strages viam elabendi invenisset. Ad propugnaculum quoque trans Rhenum situm, semel & iterum irruptione facta, cum morte suorum plusquam mille fuit rejectus, sed tertium repetita oppugnatione cum exteriores muniriones occupasset, & Egmontius Præfectus illius præsidii occubuisset, obsessi abductis omnibus tormentis,& reliquo apparatu igne absumpto, ad aliam munitionem in Insula Rheni sitam concesserunt. Occupato vero illo propugnaculo, Spinola ad alteram ripam ad Bucquoium transivit, & conjunctis totius exercitus viribus majori cura Civitatis oppugnationem urgebat. Et cum venisset Mauritius Comes cum Hollandicis copiis suppetias obsessis laturus, sed aditum ad Civitatem undique firmo Castrorum Hispanicorum vallo circumdatam nulla inveniret, nec hostem ad prælium evocare posset, ac inde recessisset, re infecta, præsidiarii post multos propugnationis labores cædesque Hispanis datas, secunda Octobris die destituti pulvere sulphureo deditionem fecerunt, pacti duas naves pro avehendis infirmis & suppellectili, & duo tormenta, quæ armari cum vexillis passis exeuntes secum abduxerunt. Interim recuperarat Mauritius Lochumum Oppidum Grollæ vicinum, & ipsam Grollam obsederat: sed maturiore jam autumno pluvias frigidiores fundente, cum diutius militem ibi in Castris continere non posset, re infecta recessit; ægrè reductis tormentis, cum ferè ubique usque ad modulos rotarum luto immersis vehiculis, difficulter traherentur. In mari benigniore fortuna Hollandi usi hoc anno in Galicia oppidum Ponuedra & Vagona diripuerunt, & Classem Hispanicam decem octo præsidiarium navium ad eos ex eo mari depellendos egressam profligarunt. Ex classe etiam eorum quæ ante biennium in Indiam Orientalem abierat, aliquæ naves variis mercibus onustæ salvæ redierant, sub hoc tempus in Hollandiam, ac de expugnatis Lusitanorum propugnaculis uno in Insula Annabona, altero in Insula Tidorensi, narratione jucunda plebem Hollandicam permulserunt.

Rinbercam obsidet Spinola & capit.

Mauritius frustra conatur obsessis Rinberta.

Hollandi Galicia oppida diripiunt.

In Gallia Dux Bollioncus accusatus de conjuratione Bironiana, cum solum per literas & amicos purgare se vellet, venire autem ipsemet ad Regem vocatus eousque detrectaret, Rex eam cunctationem suspectam habens, collecto exercitu primo vere anni hujus Doncheriam transierat, ut inde vicinum parvo milliari Sedanum, illius Ducis sedem, ipsumque Ducem ibi degentem oppugnaret. Sed Dux vires suas impares esse tantæ potentiæ videns, summissione cum Rege agendum maluit, & opera Legatorum Ducis Virtenbergici ac Hollandorum æquas conditiones reconciliationis à Rege obtinuit. Atque ita intra paucos dies compositus fuit ille motus, ad quem plurimi præsertim Religionis adversæ, sibi illam fabam cudi opinantes, erectis animis pro resistendo vires comparabant.

Henricus IV Rex Galliæ Bullioneum Ducem persequitur.

Bullioneus Dux reconciliatur Regi Galliæ.

In Anglia nihil hoc anno singularius occurrit, præter supplicium Henrici Garneti ex Societate Iesu, quod hucusque dilatum, nec quicquam Comite sancti Georgii Legato Regis Hispani deprecante, & triginta millia nummorum aureorum Anglicorum pro eo redimendo offerente, mense Maio hujus anni Londinum spectavit: nempe equis tractum Garnetum ad locum supplicii, & ibi (ut aliis evenit conjuratis) in quatuor partes dissectum, inque varia Vrbis compita corporis ejus partibus expositis, caput conto ad pontum Londinensem infixum. Nec

Garnetus Soc. Iesu in Anglia supplicio afficitur.

multò

A.C. 1606.

Angliæ Regi inſidiæ ſtructæ deprehenduntur.

multo poſt alia conjuratio in illum Regem fuit detecta, & in ipſis initiis oppreſſa fortuna Regis, quam ille benigniorem in ſimilibus periculis ſæpius experiebatur.

Roma inundata.

Inundationes in Anglia portentoſæ.

Romam hoc anno menſe Ianuario inundavit Tyberis eluvione omnibus præteritorum ſæculorum majore. Audita fuerunt & tonitrua ſub illud tempus, & Templum D. Petri, ac Templum Capitolinum Aræ cæli fulmine fuit tactum. Idem malum inundationum hoc eodem anno & menſe Anglia quoque ſenſit, fluctibus maris in proximum continentem, maximè Somerſeliæ Provinciæ ad viginti in longum & quinque in latum milliaria erumpentibus, & pagos, ædificiaque obvia proſternentibus, cum quibus innumeri armentorum, oviumque greges, & hominum agreſtium multitudo magna interiit. Eademque tempeſtas in mari quoque vicino verſus Galliam & Belgium multas naves demerſit.

Veneti excommunicantur à Summo Pontifice Romano.

Veneti opponunt excommunicationi interdicta ſua.

Venetorum in causa pro & contra defenſiones.

Baronius Cardinalis Paræneſim ſcripſit ad Venetos & obiit anno ſubſequenti 1607.

Quod autem attigimus in anno præterito commotionem Venetorum contra Sedem Romanam Apoſtolicam exortam, ea hoc anno magis exarſit. Nam Summus Pontifex cum leges Venetorum Eccleſiaſticis libertatibus adverſas abrogari vellet, & illi ad ejus poſtulata obduruiſſent, fulmine excommunicationis ad officium reducendos decrevit: quæ excommunicatio menſis Aprilis die decima-ſeptima, in hoc anno publicata, opinione plus obfirmatos eorum animos invenit. Non ſolum enim ei non detulerunt, verum etiam eam nihil valere, neminemque obligare declaraverunt, & publicato ſexta die Maii per omnia loca ditionis ſuæ edicto ſeverè prohibuerunt, ne quis illam ſervaret, aut quævis alia ſcripta Roma, & undecunque ab Eccleſiaſticis, aut ad Eccleſiaſticos tranſmiſſa reciperet. Subſequuta deinde fuerunt ſcriptorum jurgia moleſtiora, quibus Iuriſdictio Summi Pontificis in decreta ſingularium Principum plenam poteſtatem in Provinciis ſibi ſubjectis obtinentium, quoad temporalia, & quoad ſtatum Politicum in dubium vocabatur, & ex defectu Iuriſdictionis quoad iſta ipſius cenſurarum robur elevabatur. Et quidem ab Eccleſiaſticis, eiſque Italis, & majori parte Religioſis, quorum præcipui erant Antonius Quirinus, Ioannes Marſilius Neapolitanus, Paulus Venetus ex Ordine Servitarum, Fulgentius ex Ordine ſancti Franciſci, & alii diverſi: ad quorum ſcripta cum Cardinalis Bellarminus eruditè reſpondiſſet, & Cardinalis Baronius non minus docta quam pathetica paræneſi (edito hoc Opuſculo, & duodecimo ultimoque Annalium ſuorum Tomo, obierat ſubſequenti anno Scriptor ille celeberrimus) omnes illorum ſcriptorum ac Venetorum rationes diluiſſet, contentionis hujuſmodi æſtus perículoſius efferbuit, & contraſcriptorum ſtylus, eouſque acerbitatis proceſſit, ut neque à contumeliis contra tanta nomina cumulandis temperarit. Singula ſi recenſeantur, innocuæ aures non poſſent non offendi: Vnde & ſuprema Apoſtolica poteſtas, ea ſcribi vel legi vetuit: & excedit rationem compendii iſtius noſtri prolixior narratio eorum. Vnicum tamen monuerim Lectorem, ut maturius conſideret Pontificis excommunicationem convelli à defenſoribus Venetorum, inde præcipue quod dicunt eam fuiſſe latam monitione & cauſæ cognitione non præmiſſa, cum tamen omnes illæ controverſiæ prius Romæ cum Legato Veneto ſæpius fuerint diſputatæ, & ei ipſemet Pontifex prædixerit, quod excommunicationem ferre decreviſſet, monueritque de hoc Ducem ac Senatum per literas breves, ac per ſuum Venetiis reſidentem Nuntium: atque integri decem menſes (præter tempora Clementis Papæ VIII) iſtius cauſæ cognitionibus, pœnarum comminationibus, ac ultro citroque reſponſis dandis fuerunt inſumpti, priuſquam excommunicatio prodiiſſet. Schiſma ſanè perniciosum in Eccleſia Catholica excitaſſet talis diſſenſio, niſi tempeſtivè fuiſſet ſopita. Iam enim Eccleſiaſtici (præter viliores animo, qui exilii metu morigerari Venetis maluerunt) memores ſui Sacerdotalis officii, & erga Sum-

Veneta cauſa defenſionum fundamentum.

Veneta ex ditione abeunt Eccleſiaſtici propter interdictum.

A.C. 1606. mum Pontificem observantiæ tenaciores, imperium Venetorum detrectabant, clausa Templa tenebant, divinis publicè peragendis abstinentes. Et cum ad ea exercenda cogerentur, exulare maluerunt: idque integræ congregationes, ut Capucinorum, & Societatis Iesu, quæ è cunctis Venetorum locis ad viciniora Pontificiæ ditionis & Mediolani oppida secesserant. Anglia verò & hæretici omnes læto applausu illud Schisma exoriens salutantes, omnem opem contra Pontificem Venetis promiserant, & Pontifex ad tuendam causam suam copias colligere cœperat, simulque Rex Hispaniæ, qui Venetis denuntiari fecerat, quod Pontificem totis viribus & opibus suis defendere statuisset. Singuli quoque Principes Italiæ, alii contra Venetos, alii pro Venetis arma apparabant, & tota Italia Classicum canebat, nutriente maximè illum ignem oleo suffuso à Comite Fontano Mediolani tunc Gubernatore, qui arbitratus oblatam sibi fuisse hanc opportunam occasionem, qua Civitates meliores Venetorum suo Regi subjugaret, omnes quos poterat Principes contra eos (dicebat ille ad juvandum Summum Pontificem) excitabat. Sed nimium comparandis apparatibus bellicis intentus, metum vicinis Principibus, immo & ipsi Pontifici injecerat, ut magis essent soliciti, ne Hispanus Venetis in ordinem redactis, totius Italiæ imperium usurparet. Atque hoc juvit, ut pax celerius componeretur; Galliæ enim Rex, cujus potissimum intererat, ne in Italia potentia Hispanorum majora caperet incrementa, & ne postea bello aperto eorum conatus reprimere cogeretur, tractationem pacis introduxit. Et primo Dux Florentinus proponi fecerat talem concordiæ modum, ut Veneti quatuor Cardinales eligerent, quorum arbitrio in causa ista starent: quod cum illi non probassent, sed solius Regis Galliæ judicio se submitterent, iste commiserat Cardinali Gioieusio, ut nomine suo negotium illud expediret.

Fontanus Mediolani Gubernator arma comparat contra Venetos.

Gallia Rex tractat pacem inter Summum Pontificem & Venetos.

Et ne fastidium patiat Lectori, si ista materia nunc finiente anno 1606 intermissa, in alio demum loco requiri deberet, eam cum Anno Christi Millesimo, Sexcentesimo septimo continuabimus.

Annus Christi, 1607.

Mense itaque Martio Anni istius 1607. Cardinalis Gioieusius Venetias divertens, ibique explorato quibus conditionibus pacis Dux & Senatus ille acquiesceret, Romam rectà inde iverat, & ad colloquium Pontificis admissus, eum faciliorem ad ignoscendum, quam ad vindicandum invenit. Statim enim Cardinalibus Seraphino, Giurio, Delphino, & Perona (Galli omnes & Venetus unus) pacificationis media examinanda permisit, & post paucorum dierum deliberationes operante Cardinali Perona, conceptam ab illis Cardinalibus abrogandæ excommunicationis in Venetos latæ formulam approbavit. Reversus itaque Cardinalis Gioieusius Venetias mense Aprili, cum exhibuisset in Collegio illius Senatus literas Summi Pontificis Breves ut vocant, pro stabilienda pace, eam perfecit tali ordine. Post prævia aliquot Senatusconsulta illius Reipublicæ, ad quæ Doctores & Theologi primarii fuerant accersiti, ad Cardinalem Gioieusium, qui in domo Legati Regis Galliæ ibi residentis subsistebat, adduxit Secretarius Ducis & Senatus illos duos Ecclesiasticos carceratos, Scipionem Saracenum Canonicum Vincentinum, & Brandolinum Abbatem Nervosiæ, & obtestatus quod eos Summo Pontifici daret Dux & Senatus in gratiam Regis Galliæ, salvo jure suo quod in puniendis Ecclesiasticis obtinet, eos tradidit Cardinali, qui eosdem acceptos, iterum custodiæ tradi mandavit, uti Summi Pon-

Gioieusius Cardinalis pacem Venetus cum Summo Pontifice concludit.

A.C. 1607.

Pontificis captivos. Deinde Cardinalis veniens in consessum Ducis & Senatus, excommunicationem interdictum jam esse sublatum à Summo Pontifice denuntiavit, & vicissim ut Dux & Senatus mandatum suum quod censuris Pontificiis opposuerat abrogaret, sublatamque esse à Summo Pontifice excommunicationem & interdictum omnibus ditionis suæ subditis significaret, postulabat. Quod & obtinuit, totumque negotium pacis ita stabilivit, omni quæstione de firmitate illarum legum in præjudicium libertatis Ecclesiasticæ promulgatarum suppressa, & etiam omisso alio ritu relaxandarum similium Ecclesiasticarum censurarum. Paulo aliter recenset hujus reconciliationis seriem *Thuanus lib.* 137. nos sequimur Maurocenum Senatorem Venetum, qui præsens ibi interfuit, & melius potuit scire. Nec Amnestiam offensarum usquequaque plenam concesserant Veneti, præsertim incolis ditionis suæ; nam licet Ecclesiastici, qui solum verterant ad suas stationes redire fuerint permissi, ut redierant statim Capucini, tamen qui audacius propugnando jus Pontificium, gravius offenderant, extorres manserunt: ut Episcopus Patavinus, & Religiosi Societatis Iesu, contra quos insuper severiora fuerunt sancita Decreta, ne per ditiones Venetas commeare deberent. Quam proscriptionem ignominiæ similem nullæ Pontificis, Regum, Principumque intercessiones deprecari valuerunt. Alias quoque causas odorari potest sagax Lector, propter quas illa concordia plurimis displicuit: & magis Gubernatori Mediolani Fontano, frustrato exinde ossa, quam spe devoraverat pinguiori, sed culpa maximè sua, cum inconsultè terruerit, Pontificem, petens ab eo Ferrariam & Anconam pro constituendo ibi ad usum belli illius (ut ajebat) armamentario, & cautione ne Pontifex posset facere pacem ante quinquennium sine consensu Regis Hispani, sumptusque in idem bellum faciendos ipsi compensaret. Non solum autem Italiæ, sed & Belgio hic annus in sedandis bellicis motibus propitius affulsit. Et quidem annis duobus antecedentibus, & Rex Angliæ, & alii intercessores diversi pro componenda ibi pace laborarunt, sed remora illa unica, quæ & Rudolphi Imperatoris pro ea perficienda conatus everterat, nempe ut inprimis Hollandorum communitas pro libera Republica agnosceretur, non solum tractatus ipsos, sed omne eorum initium distinebat.

Venetias redeunt Ecclesiastici.

Soc. Iesu Religiosi redire Venetias prohibentur perpetuo.

Pax inter Hispanum & Hollandos tractatur.

Hoc anno itaque dubium illud sublatum, facilem viam promovendo negotio aperuit. Primo autem miserat Archidux Albertus Ioannem Gevart Turhautanum, qui Hollandos invitaret ad pactionem, vel pacis diuturnæ, vel induciarum aliquarum: & cum illi constanter renuerent, omnem tractatum cum Rege Hispaniarum vel Archiduce, quorum imperium excusserant, & Rempublicam liberam multo labore & sanguine sibi comparaverant, ne nimirum semel partam libertatem in dubium vocarent, Archidux iterum cum pleniori mandato misit Ioannem Naium Franciscani Ordinis virum disertum, qui ineunte Martio Agam Comitis veniens, spem Hollandis fecit, quod si tractare pacem vellent, Rex Hispaniæ & Archidux tanquam cum liberis, & in quos nullum jus haberet se tractaturum declaraturus esset. Cumque illi ad hoc expressam cautionem requirerent, Naius Bruxellas reversus Archiduci persuasit, frustra cum jactura pacis illis negari, quod re ipsa tenerent, & literas ipsius obtinuit, in quibus expressum fuit, quod Archidux mandatum ipsi ejusque Collegis dederat, ut cum fœderatarum Provinciarum Ordinibus tanquam liberis, & in quos nihil juris quisquam habeat, pacem vel inducias tractaret. Nihil minus Hollandi quam eousque descensurum Archiducem sperarant, ut tamen literas ejus manu cum illa declaratione subscriptas receperant, amplius sibi nil cunctandum rati, ad pacem quam tot bellis quæsierant, tractandam consenserunt. Primumque inducias octo mensium stabiliebant, quæ à 4 die Maii inciperent, ac super eis consensus à Rege Hispaniarum

Naius Franciscanus nomine Hispaniæ Regis pacem cum Hollandis tractat.

Hollandos Hispaniæ Rex agnoscit esse Rempublicam liberam.

A.C.1607. intra tres menses obtineretur, authographaque induciarum hujusmodi 24 Aprilis utrimque commutarentur: durantibus autem istis inducus, ut tractatio pacis firmioris mense Septembri inciperet. Interim tamen Hollandi priusquam ad tractationem induciarum consensissent, & dum adhuc dubitarent, an illam delararationem Achiducis Hispani raram haberent, expedierant sub finem Martii classem triginta navium cum Architalasso Iacobo Hemskirchio, ad decurrendum mare Hispanicum: qui cum à pyratis Anglis & Gallis accepisset, classem Hispanorum viginti navium circa fretum Gaditanum commeantibus Hollandicis insidiari, transgressus Promontorium S. Vincentii, propè Gades illam classem invenit, cum ejus Præfecto Ioanne Alvares Davila, commissaque pugna 26 Aprilis, acerrimè quatuor horis continuata classem illam Hispanicam dissipavit, septem ex ea majoribus triremibus, & aliis minoribus pluribus igne absumptis aliis demersis, ut nonnisi binæ triremes, & quinque aliæ naves Hispanæ salvæ evaserint, & ipse Præfectus classis Davila cum tribus millibus militum exercitatiorum periit. Hollandicus quoque classis Præfectus Hemskerchius in primo conflictu ibi occubuerat, sed socii nil territi ejus morte, & magis accensi ad vindictam, victoriam obtinuerunt non plus centum desideratis ex suis, & quinquaginta vulneratis, Stabilitis autem induciis Hollandi illam classem revocarant: & sub finem Iulii cum allatus Regis Hispaniæ super induciis consensus, pro quo impetrando ille idem Ioannes Naius Franciscanus in Hispaniam iverat, votis eorum non responderet, (nempe illis verbis conceptus, approbamus omnia quæ frater noster Albertus in causa induciarum cum Ordinibus Hollandiæ tractaturus est, ratum habituri, quicquid in vita sua cum eis egerit)iterum in ampliori formula procuratus, & mense Octobre redditus, ipsos tandem placavit, & ad tractandam pacem longiorem induxit, ut in subsequenti anno attingemus.

Hollandica classis profligat Hispanicam.

Poloniæ quoque hic annus in componendis domesticis motibus fatalis fuit, licet isti longè diversa sorte, & nonnisi sanguine Civili restincti, demum conquieverint. Videbatur autem anno præterito, apud Ianovum omnis illa tempestas fuisse sedata, remissis ad Comitia Regni Generalia omnibus quæstionibus utrimque controversis: sed Nobilium ordo malè consultum fore libertatibus suis judicavit, si authoritas congregationis *Rokossiana*, nempe universalis Reipublicæ Concilii, subjiceretur censuræ Comitiorum, ad quæ Senatores & Nuntii tantum Terrarum, iique cum circumscripta potestate convenire solent. Nec usquequaque confidebat judicio Comitiorum, in quibus Rex præsideret, & præsens facilius in suam sententiam plures trahere, vel etiam deterrere posset; ac propterea concordiæ Ianoviensi subscribere noluit, sed actis Conventibus in Kolo Sieradiæ, & unusquisque Palatinatus in suo consueto loco, Conventum Generalem ad 28. Martii istius anni 1607. Andreioviæ celebrandum indixit. Quo ad diem præstitutum Nobiles magno numero convenerant, atque unà aderat Palatinus Cracoviensis, qui omnem seriem rei gestæ apud Ianovum prius per literes ad omnes Provinciarum Tribus perscriptam, in eo Conventu voce propria singularius exposuit, testatus ibi transacta pro sua parte rata fore, si ea communi consensu Ordines rata haberi vellent, ad quod unicum determinandum eò convenissent. Quam propositionem consessus ille majori offensarum exaggeratione excepit: querebantur enim plerique, quod artibus novis Rex coacto apud Vissiciam anticonventu (ut ajebant) eorum unicam retinendarum patriæ libertatum anchoram abrumpere, & vi armisque apud Ianovum quod libuerat extorquere studuisset, atque ita adempta Ordini Equestri potestate convocandi *Rokoss*, absolurè genti liberæ dominari vellet. Et pluribus similibus odiorum & suspicionum fomentis cumulatis Conventus ille incitatus, rejecta Ianoviensi concordia,

Poloni continuant secessionem contra Sigismundum Regem.

Andreioviensis Conventus Rokossianus.

Zebrzidovii Palatini Cracoviensis declaratio Andreiovia.

concordia, uti (ajebant) vi extorta, & cum solo Palatino Cracoviensi ac Pincerna Lithuaniæ Radziwilo inita, Rokossianum Concilium jam ante omnibus Ordinibus denuntiatum continuandum, determinandumque decrevit. Cui siquidem Rex arma opponeret, armorum quoque præsidium providendum ordinavit, audaciore quoque curam colligendi militis suscipiente. Vnde Rex toto Regno rursum turbatos Nobilium Ordines nulla alia ratione ad officium reduci posse videns, nisi cum primus suæ & Comitiorum quæ celebranda erant securitati prospiceret, miserat Hieronymum Cielecki Secretarium suum ad Stanislaum Zolkiewski Præfectum exercitus, ut copias Quartianas dominatas promptas haberet, & cum eis ad condictum Comitiorum tempus adesset, vel magis ut confirmaretur pro partibus Regiis; affinitate enim Palatino Cracoviensi conjunctus, timendum erat, ne ad illius partes transiret, seu neutras teneret. Ac propterea in omnem casum Rex intentus, Potocios, qui præcipuum robur Equitum hastatorum in illo exercitu ducebant, singularius sibi obstrinxerat, & Stephano Potocki custodiam Arcis & Civitatis Cracoviensis commiserat. Alii quoque Regiarum partium multum militarium agmina congregabant, & Lithuanicæ copiæ cum Carolo Chodkiewicz earum Duce fuerunt accersitæ. Atque ita rebus constitutis, Rex ad Comitia quæ in mensem Majum (tempus operæ militari commodum) indixerat, relicta Regina Crucoviæ, Varsaviam cum Aulico solo comitatu suo venit. Moxque diversis itineribus subsequutæ militares legiones. Castris medio milliari à Varsavia apud villam *Folwárki* positis consederunt. Nec minori cura Rokossiani vires suas instruxerant, & collecti prope Stezyam stationem expediendis consiliis suis fixerunt: ubi orsum querelarum contra Regem institutarum retexentes, eas augebant novis inventorum recens (ut ajebant) ad evertendas libertates Nobilis Ordinis consiliorum suspicionibus, & nisi plena satisfactione tollerentur, articulum jurisjurandi Regii de non præstanda ipsi obedientia, cum ea quæ juravit non adimpleret, exequendum urgebant. Quidam circumforaneorum rumorum collector, scripsit causam illarum turbarum fuisse, quod Poloni Concilium Tridentinum recipere recusarent: nihil fallacius. nam illud receptum fuit in Polonia altero postquam finierat anno in Synodo Petricoviensi opera Stanislai Hosii Cardinalis, Episcopi Varmiensis. Alteram idem causam recenset, Iesuitas, quos inquit Status Equestris pellendos Regno volebat: sed neque hoc verisimile, nisi quod istorum ut & omnium aliorum Ecclesiasticorum libertates hæretici, & Politici Catholici in aliquibus restringi volebant. Causæ autem veræ illorum motuum fuerant, ut alias attigimus, pacta conventa in Electione Regis, quæ ut implerentur, Nobilis Ordo pertinacius instabat: tum & leges publicæ in aliquibus violatæ, quarum observantiam restitui optabat, idque castigaris illis qui earum violatarum authores fuissent, pulsisque externis, qui Regi familiariores, morem regiminis exoticum in Rempublicam inducere videbantur. Ac præterea hæretici quoque hac occasione (ut & in aliis Regnis fecerunt tempore difficiliori semper) libertates sibi protogari petebant. Authenticis scriptis ista omnia expressa circumferebantur, & tabulis publicis singularum Provinciarum fuerunt inscripta, ut facile quis consequi possit omnium illarum propositionum capita præcipua ista fuisse; nec illud *Cos* artificiose imputatum moderatoribus Rokossianis, usquam in illis publicis scriptis apparuisse. Neque hic Apologiam teximus, sed lectorem præmonemus signari hic singulariora, & veriora, missis rumoribus, aut conjecturis pro animi cujusque in alterutram partem affectu compositis, quorum dubia fides ex monumentis Actorum publicorum facile convincitur.

A.C. 1607.

Rokossiani arma sumunt contra Sigismundum Regem.

Sigismundus III Rex Poloniæ arma comparat contra Rokossianos.

Comitia Varsaviæ 1607.

Rokossiani Stezicia sororum congregantur.

Polonorum causa querelarum contra Sigismundum Regem.

Longum autem esset recensere, quæ inter Conventum illum Rokossianum & Comitiorum Regiorum consessus intercessetunt: sed pro more nostro rem ipsam

A.C. 1607. ſolum attingemus. Totum illud Comitiorum tempus inſumptum fuit mittendis ultro citroque legationibus, & diſputationibus trahendis, quibus Comitia Regia Conventum Rokoſſianum illegitimum & ſeditioſum eſſe arguebant, Rokoſſianis ejus authoritatem præſtare Comitiorum conſulto defendentibus;ac interim Comitiorum Regiorum conſeſſus, ut aliquid pro libertatibus communibus inſtaurandis præſtitiſſe viderentur, nonnulla principaliora ex articulis à Rokoſſianis propoſitis, præſertim ea quæ legibus palam contraria irrepſerant, tollenda decreverunt. Et correcta fuerunt aliqua novis tunc legibus ſancitis, ut ſunt expreſſæ in publico Actorum Comitialium volumine: addita quoque fuerunt Regis promiſſa de implendis pactis conventis in Electione Regia, nunquam tamen fuerunt impleta. Et cum maxime commoviſſet Regem rumor divulgatus, quaſi aliqua conſilia ad opprimendam Rempublicam agitarit, ut evidentius eum dilueret in conſeſſu Senatus & Nuntiorum Terrarum publico, patentibus etiam Curiæ portis, quo ex populo plures introvenirent ac audirent, ipſemet clara voce in eam ſententiam peroravit. Injuria ſibi ab inimicis illam calumniam impingi, quaſi aliqua in perniciem iſtius Reipublicæ & libertatum illius derogationem moliretur, cum nunquam niſi jurijurando, & debito ſuo ſatisfacere, & libertates Ordinum magis augere quam minuere ſtuduerit, eaque voluntate ſe fore ſemper certo omnes ſcirent, ac aliis ſecus perſuaſis annuntiarent, lacrymis obortis reliquum ipſi ſermonem abrumpentibus. Actis etiam illorum Comitiorum declarationem talem inſeri juſſit, quod Electio Regis genti iſti, uti fuit ante, in futurum quoque æviternis temporibus maneret libera: hocque & diplomate manu ſua ſubſcripto, & ad Archivum Reipubl. tradito cavit. Sed magis derogatum tunc fuit libertatibus iſtis lege lata, quæ articulum jurisjurandi Regii de non præſtanda Regi obedientia, quando jurijurando ſuo non ſatisfaceret, circuitu multiplicium monitionum ambiguo circumſcribens, enervavit, & pæne abrogavit, ut ex ejus contextu colligere licet.

Sigiſmundi III Regis Poloniæ publica declaratio.

Electionem Regis Poloniis confirmat Sigiſmundus Rex.

Poſtquam autem Rokoſſiani nullis mediis flecti poterant, ut acquieſcerent in Decretis Comitiorum,iſtiſque finiendis dies præſtitutus immineret, edictum Comitiale Rex promulgari fecit,quo illis mandabat, ut Conventum ſuum ſolverent, ac arma deponentes, pacem publicam turbare deſinerent. Deſignari quoque fuerunt ex Senatus conſulto nonnulli qui ſi ita res ferret, pacificationem cum eis tractarent. Atque ita Comitia finierant.

Rokoſſiani monentur à Rege ut arma deponant.

Ipſi vero conteſtati quod à Rege officii ſui debitum requiſierint, nec obtinuerint, articulum ejus jurisjurandi de non præſtanda ipſi obedientia, ſi pactis in eo expreſſis non ſatisfaceret, in tali caſu valere declaraverunt, literiſque in publicum ſpargendis conceptam obnuntiationem, quod Sacramento obedientiæ ei præſtito ſint propterea ſoluti, manibus ſuis ſubſcripſerunt: à qua tamen ſubſcriptione non pauci ipſorum ſe ſubtraxerant, & cum altero die Caſtra moviſſent, plurimi ad propria abierunt: Staniſlaus quoque Stádnicki cum ſuo Comitatu quingentorum armatorum aleam Martis tentare nolens, eos deſeruerat, & pæne ſtipendiarii militares ſoli cum Zebrzydovio Palatino Cracovienſi, ac Radziwilo Pincerna Lithuaniæ remanſerant, omneſque reſidui ad numerum paulo ſupra 4 millia fuerunt reducti. Ibant tamen audacius iter Regis Cracoviam petentis intercepturi. Statim enim finitis Comitiis Rex occaſione ingentis incendii Varſaviæ fortuito excitati, quod magnam Civitatis partem abſumpſit, nocte intempeſta ex Arce (veritus in incendio hoſtium inſidias) ad caſtra ſua conceſſerat, & inſequenti die convaſato omni ſuo apparatu, movit verſus Cracoviam itinere Vareenſi. quod ipſi prævenientes, ultra oppidum *Wárká* obſederant. Regemque ea pergentem, die 23 Iunii inſtructa acie expectabant. Ac perſuaſum habebant, quod

Rokoſſiani obedientiam Regi præſtare nolunt.

Varſaviæ incendium ingens 1607.

Sigiſmundus III Rex movet contra Rokoſſianos.

Rex

A.C. 1607.

Rex prælio certare non vellet, sed per delegatos ad hoc ob Ordinibus in Comitiis præteritis concordiam aliquam tractaturus esset: & magis confidebant quod milites Quartiani præcipuum exercitus Regii robur majori parte Nobiles genere Cives cum Civibus, & plurimis propinquitate sibi conjunctis pugnam recusaturi essent: unde transitum Regiis copiis per fluvium *Wárká*, quem facile impedire poterant, permiserunt. Nec usquequaque tunc sua spe frustrati sunt quoad Quartianos, nam ut adversæ hinc inde acies constiterant, (præter quod pauci ex turmis levioris armaturæ ad velitandum excurrebant) cataphracti nempe Quartiani immoti stabant, & ex eis Gabriel Leznicki ad illos procurrens, ne sibi timerent à Quartianis admonuit. Sed utraque acie ad castra reducta, cum severius propterea in Leznicium, & alios qui confligere detractarent inquiri Rex jussisset, eum nonnisi prælium meditari, & Quartianos vel invitos pugnaturos adverterunt. Vnde ne imparibus viribus cum Regiis congredi cogerentur, verum traherent tempus, quousque Rex pacem tractaret, vel advenirent ipsis subsidia quæ à diversis (seu ut fama ferebat à Gabriële Batoreo Transilvaniæ Principe in locum Sigismundi Rákocii sub id tempus suffecto) prima vigilia insequentis noctis præmissis impedimentis, ordine servato abietunt: idque gressu non ignavo: nam ea nocte licet brevi (prope solstitium æstivum) sex milliaria Polonica sunt emensi. Evitate tamen non potuerunt conflictum: nam Rex Quartianos exemplo Leznicii, quem concilium bellicum propter pridianum cum hoste colloquium, suspendii supplicio damnarat, territos, obsequentiores sibi fore judicans, majoribus quam sperari poterat itineribus insistendo illorum vestigiis processit, utque eos fuerat assecutus tertio ultra Radomiam milliari Polonico apud Pagum *Guzowo* (fatali denominatione à tubere ex ictibus alicui incussis insignito loco) die 6 Iulii instructis Ordinibus consistentes, nullo oblato aut admisso colloquio, statim ad pugnam signa infesta promoveri jussit. Aciem non firmaverant illi suam auxiliis, & incommodo loco congressus electo, solem ventumque habebant adversum, ac ex agri in quo stabant, recens arati gleba arida, arenosa, ad motum equorum ingens pulvis surgens, omnem pæne prospectum ipsis adimebat. Exceperunt tamen prælium fortiter, & ala eorum sinistra invecta in Regiam dextram, Cui Carolus Chodkiewicz militiæ Lithuanicæ Præfectus præerat, eam dissiparat. Eleati quoque eorum (sic dicti præstantiores Equites ex toto exercitu selecti ad audaciorem impressionem faciendam, pro tessera humeros rubris fasciis præcincti) ut irruerant in mediam aciem Regiam, eam totam pervaserunt, quo universæ Regiorum turmæ turbari cœperunt, ac in Prætoria cohorte, quæ Regem custodiebat pluribus dilapsis, vix quinquaginta Equites remanserant, & accurrens Palatinus quidam (cujus nomini parco) suadebat ut Rex ad tutiora tempestive se reciperet: qui si ita fecisset, quasi concitatis ad fugam reliquis succubuisset prorsus; sed percontatus, an suorum peditum phalanx, cui præerat Iacobus Potocki cessisset loco, & num bombardas explosisset? auditoque quod firma adhuc cum bombardis non explosis staret; ipse quoque immotus mansit, Ordinesque tenuit. Ex Rokossianis vero cum nulli alii ad continuandam inceptam pugnam subsequerentur, atque auxilia ad hoc disposita à loco destinato fatali quodam errore aliò deviassent: immo Petrus Łascz, qui sinistram alam Regiam oppugnanti Herburto cum sua legione auxilium ferre debuerat, jam iniens certamen (metune Panico an dolo) repente complosis manibus exclamans *Periimus*, retro signa sua convertisset, illi quoque qui primi satis strenue pugnarunt, eodem impetu usque ad extrema castrorum Regiorum eruperunt, ordinibusque solutis, in diversa sunt dispersi.

Sigismundi III Regis apud VVarkam congressus cum Rokossianis.

Leznicius supplicio afficitur.

Sigismundus III Rex Rokossianos apud Guzowo profligat.

Et Palatinus Cracoviensis qui summum imperium apud ipsos tenebat, persuasus alios

A.C. 1607. alios perlisse, alios cum Lascio vi rejectos, & in fugam compulsos fuisse, seque solum nil amplius proficere posse, complicatis vexillis suis recessit; vel magis quod præ aëre nimium pulverulento, nec videri quibus esset subveniendum, nec imperia dari, aut exaudiri poterant: unde & Regii primum postquam subsedit pulvis recolligebantur, tumque demum neminem ex adverso pugnantem videntes, in dispersos præsertim pedites,& in impedimenta (Equitibus Rokossianis ille pulvis tempus fere duarum horarum commodarat ad evadendum) sæviebant. Omnino autem sola perseverantia Regis illam victoriam comparavit, miro Dei consilio, quod Rokossianis in cursu ferociæ suæ confusis, & Regiis magis ad avertendos quam inferendos ictus intentis, paucissimi occubuerunt, nec plures quam triginta in ipsa acie utrinque occisi sunt inventi: in fuga circa direptionis sarcinarum, pedites maxime circiter ducenti:ex insignioribus nullus,præter quod ex Regiis Alexander Kálinowski Præfectus Braclaviensis hasta graviter fuit vulneratus. Erant qui putabant longius esse insequendos Rokossianos fugientes;sed Stanislaus Zolkiewski Præfectus militiæ suasit,ut parceretur Civili sanguini,dum in tuto jam Regis res esset, & quibusdam violentiora consilia urgentibus, palam restitit. Tamen Felicem Herburt, cui Regem offensiorem fuisse constabat, quidam in longinqua persecuti comprehenderant,& Procopium Pekoslawski in domo propria, quam ibi proximo habebat; propterea alii cautius se servabant, ne in manus Regiorum venirent. Hieronymus quoque Rozrazewski Noviemiscanus, cum inter Regios aberrasset,agnitus à Comitatu Adami Czarnkowski Palatini Lenciciensis fuit detentus. Ex Regiis vero plurimi nec postremi nominis, altero demum die ex fuga revertebantur ad Regem,& alii ad remotiora delati, Regem profligatum fuisse sparserant. Recta autem à loco prælii Rex Cracoviam versus contendit, ac inde demum exercitum dimisit; prius tamen misso Stephano Porocki ad occupandam Lanckoronam Arcem, natura loci & præsidio Palatini Cracoviensis munitam, quæ Cracoviæ quatuor milliaribus vicina, novis ipsius molitionibus, & ex proximis Vngariæ confiniis conducendis copiis oppurtuna fuisset. At Palatinus Cracoviensis postquam tribus mensibus partim apud Bernardinos in Monasterio Oparoviensi, partim apud Martinum Szczucki prope Opatoviam paucis consciis latuerat,sub finem Septembris in villa *Ryki* Sręzyciam prope cohortem suam Prętoriam recollectam lustravit, ac alios Rokossianos manipulos palatim vagantes convocavit, quorum numero circiter duorum millium armatorum auctus, mense Octobre Versaviam, ac inde Varkam transiens, vires & copias suas instaurabat, pluribus ad ipsum ad redintegrandum bellum illud Civile à vulnere magis recrudescens concurrentibus. Paulo post discessum Palatini Varsavia, convenerant ibi Senatores primarii & Equestris Ordinis non pauci,ex Comitiis antea ctis ad componendas controversias sæcularium cum Ecclesiasticis designati. Qui missa legatione eum ad tractandam cum Rege concordiam hortabantur, hocque idem flagitarunt à Rege molestius accipiente quod Palatino licet victo, præsertim Ecclesiastici, nuper ab ipso Rege ad summas dignitates evecti, patrocinari non desisterent. Subinde tamen aliis atque aliis Proceribus concordiam hujusmodi suadentibus tandem Rex cessit, ut in proximo dicemus.

Felix Herburt captus.

Pekoslavius captus.

Zebrzydovius Palatinus Cracoviensis dispersas copias suas colligit.

Interim Felix Herburt cum Procopio Pekoslavio captivus Cracoviam ductus ad pœnam criminis læsæ Majestatis vocabatur: Iamque Rex eum capite mulctari jusserat, sed postea illi pepercit Sigismundo Marchione Myszkowski Archimarischallo Regni, penes quem est in Aula Regia jus gladii, studio exequi talem sententiam, quousque Rex placaretur differente, ne sibi imputaretur hujusmodi severitas, eoque in se odia popularia cumularet, quæ eum maxime uti Regi proximum, seu magis ipsum Regem per ejus latus petebant.

Herburt & Pekoslawski periclitantur de vita.

Et

Et dum Polonia talibus dissidiis Civilibus laborat, grave damnum tulit à Carolo Sueco Rege in Livonia, omni tunc præsidio militari ad Civile bellum inde abducto nudata. Vaisteinum illius Provinciæ sive Estoniæ Arcem, opere artis militaris,& situ loci circumquaque paludibus muscosis late patentibus, munitissimam, Ioannes Zamoyscius anno 1602, summa vi ceperat, præsidiumque ibi relictum assiduis excursionibus vicina hostis loca divexabat. Ad eam itaque Arcem recuperandam cum Caroli Sueci copiæ ivissent, Andreas Zborowski, cui Arcis illius custodiam Chodkievicius tunc commiserat, juvenis ingenio & animo acri, sed ad bellica pericula incautus, cum toto fere illo præsidio trecentorum militum excurrerat, ut hostes distractis alicubi Ordinibus incedentes interciperet. Sed nimium longe ab Arce, nempe duo milliaria Polonica progressus,& itinera ipsorum minus explorata habens, ab eis ex improviso circumdatus,& vulnere accepto vivus cum pluribus suis captus, temerarii sui consilii pœnas dedit. Eo vero sublato, ad arcem oppugnandam Sueci procedentes ut primum advenerunt, vacuam defensoribus inventam, deditione paucorum qui intro manserant occuparunt, commeatu & apparatu bellico sufficienter instructam. Ibi enim Zamoyscius omne instrumentum bellicum Tikocino, Vilnaque magna copia ad illam expeditionem conductum reliquerat,& Chodkievicius ad diuturnam ejus obsidionem, ac ad majorem vim repellandam necessaria providerat.

A.C. 1607.

Vaisteinum Arx Estoniæ capitur à Suecis.

Aliam quoque jacturam Polonia hoc anno sensit amisso Stanislao Minski minori Cancellario Regni, quem anno præterito fluxione catarrhi auditum amisisse diximus. Iverat ille Neapolim ad Thermas Puteolanas, earumque beneficio recuperarat sanitatem: sed mense Augusto, quo in Italia Solis ardores viatoribus exitiales esse solent, in Poloniam properans, ex æstu itineris nimio correptus febri ardentiori, Patavii obiit omnium dolore, cum in omnes comis, æque omnium studia sibi devinxisset.

Minski Vicecancellarius Poloniæ, moritur.

Et quoniam nihil occurrit quod ex successibus aliarum Europæ Provinciarum in hoc anno singularius adnotemus; Vngaria enim tunc nonnisi stabiliendæ conclusioni cum Turca pacis,& Gallia gratulationibus novæ proli Regis masculæ vacabat, eo Polonicis gestis finito, insequentem Millesimum, Sexcentesimum octavum, eisdem quoque inchoabimus.

Annus Christi, 1608.

ATtigimus autem paulo ante commotionem illam Rokossianam à prælio Guzoviensi, redivivam novis incrementis & viribus succrescere cœpisse. Exemplo enim Herburti cum Pækoslavio detenti in captivitato, & Palatini Cracoviensis spoliati possessione Arcis & Præfecturæ Lanckoronæ, (licet ea non ad ipsum sed ad filium ejus pertineret) omnes alii ejusdem factionis territi, ne eadem fortuna de vita & bonis suis periclitari cogerentur, non tam causam Rokossianam quam securitatem jam propriam armis tueri volebant. Quare Proceres Regni soliciti, ne iterato & graviori Civili bello Respublica involveretur, Regem precibus & persuasionibus fatigare non cessabant, ut motus illos priusquam venia desperata invalescerent, pacata reconciliatione sopiret; tanto magis quod Palatinus Cracoviensis suo & omnium partium suarum nomine nil aliud requirebat, nisi ut salvo honore & securitate pristini sui status arma deponere valeret.

Sd Rex gravius offensus criminationibus quæ de illo è conventiculis Rokossianorum in vulgus sparsæ ferebantur, ne inultæ fidem apud credulos invenirent,

vel

A.C. 1608. vel alios in posterum spes impunitatis ad convitia similia temere fingenda, divulgandaque provocaret, eorum authores severiori animadversione castigari volebat: si modo de istis certi quid constaret inter multos Rokossianos, præsertim antesignanos negantes, qui nonnisi causam scripto conceptam, & in acta publica relatam, ut immutari non posset, se tractasse affirmabant. Ac ea difficultate indagationis opposita, intercessores illi post multos labores obtinuerunt, ut Rex ad pacificationem consenserit, ad quam perficiendam vocatus Senatus mense Majo Cracoviæ convenit. Eo itaque & Palatinus Cracoviensis à Stanislao Zolkiewski Præfecto militari Regni, concordiæ illius sequestro associatus, utque erat condictum tecta in consessum Regis & Senatus introductus, Regem ipsum sedentem accedens voce summissa salutavit, offensamque remitti sibi (aliquis irrisor festivus subornarat puerulum ut in conferta turba Regi proxime adstantium sublatus sublimis in humeros perorante Palatino exclamarit alta voce *Ave Rabbi*, ocyusque se subtraxit) petiit: hocq; facto cum locum suum in Senatu accepisset, Archiepiscopus Leopoliensis Zamosczki (tunc Princeps Senatus) nomine concordiam illam laudabat initio sumpto à verbis: *Hac dies quam fecit Dominus*, Regi minus grato, quod non humilius Palatinum tractasset, & solam tranquillitatem Reipub. hoc modo restitutam prædicasset. Nullæque reconciliationis conditiones sunt interpositæ, præter illam simplicem deprecationem; sed Amnestia præteritorum tam Palatino, quam aliis qui cum eo advenerant, & omnibus aliis qui postea eadem ratione Regem deprecarentur, fuit concessa: Et quidem ita, ut etiam stabilienda esset eadem Amnestia lege publica in proximis Generalibus Comitiis, in quibus & ea quæ in Rokossianis Conventibus à Rege requirebantur Ordines examinarentur, ac universali consensu definirent, talique definitioni Rokossiani stare tenerentur. Præfectura quoque Lanckoronæ Palatino fuit restituta, cauto insuper quod & alias Prefecturas tuto retineret, quamvis justæ causæ subessent, propter quas, nempe ob non solutam ex eis juxta præscriptum legum pensionem Reipub. (Quartam dictam) jure privari illis potuisset.

Sigismundus III. Rex Poloniæ reconciliatur Rokossianis.

Herburt & Pekoslavius liberi dimittuntur.

Felix Herburt & Pekoslawski fuerunt quoque dimissi ex custodiis, data sponsione quod à Conventibus publicis frequentandis abstinere, & intra domesticos suos parietes se continere deberent. Calumniæ autem in mores Regis jactatæ imputabantur Stanislao Stadnicki Lanczucensi *Diabolo* ob morem malitiam denominato, pro quo ut causam diceret, vel se purgaret, ad Comitia proxima Regni Generalia dies illi fuit dictus: ubi die adveniente verbis conceptis ex scripto ea quæ de Rege dixisse ferebatur in publico Comitiorum consessu inficiari, & Regem deprecari est coactus. Inter eundem Palatinum & Marchionem Sigismundum Myszkowski Archimarischallum Regni intercesserant jurgia acerbiora, circa quæ convitiis, usque & scripto divulgatis, impotentius mutuo certarunt, & ne novarum turbarum ansa essent, condictum fuit, ut ea scripta quoque lege publica abrogarentur in comitiis proximis juxta formulam abrogationis in illa Cracoviensi Convocatione probatam. Reliquum illius Convocationis progressum abrupit morbus Regis, quo graviore nempe febri ardentiori pluribus diebus non sine periculo vitæ laboravit, tuncque decumbens Archiepiscopatum Gnesnensem, qui nuper extincto Cracoviæ Cardinali Macieiowski vacabat, Alberto Baranowski detulit, in Vladislaviensi Episcopatu Matthiæ Pstrokonski Archicancellario successore ipsi designato.

Myszkovii cum Zebrzydovio jurgia componuntur.

Macieiowski Cardinalis moritur.

Livonia hoc anno in præsentia Caroli Chodkiewicz Præfecti militaris Lithuaniæ tutior, Regis Sueci minas facile contempsit. Isti enim venienti & Rigæ Civitati obsidionem ostentanti, magnam classis partem Chodkievicius, pretio corruptis ejus nautis quibusdam Anglicis, exussit, eumq; cum reliquis navibus in fugam com-

compulit. Inde autem Parnaviam, ut eam Civitatem portu commodam, quam unicam ex Livonicis Civitaribus Suecus adhuc detinebat, recuperaret, ivit. Nec infelici eventu, ut enim oppugnationem ibi instituerat à Septentrionali Civitatis parte, omnibus obsessis eò conversis, summisso Vilhelmo Barberio Gallo cum Perarda ad meridianam portam, eam aperuit, intromissoque milite, inopinatos propugnarores oppressit, ac Civitatem cepit.

A.C. 1608.

Parnaviam à Suecis capit Chodkievicius.

In Moschovia post cæsum Demetrium Ducem, pluresque Polonos eadem fraude circumventos ac sublatos, & Sponsam Demetrii una cum Palatino Sendomiriensi Patre, Legatisque Regis a novo Duce Basilio Suyski in captivitate detentos, attigeramus rumorem percrebuisse, quod ab illa cæde licet saucius vivus tamen evaserit Demetrius. Cui rumori apud credulos, fidem mox conciliavit è latibulis prodiens Demetrius sive ille idem, sive quis alius nomine ejus assumpto: ferebatur fuisse Hawrilo Wierowkini Boiari Starodubensis, seu Hrysko Orropiei Galicensis filius. Sed quisquis ille fuerit, tanta industria simulatorem gessit, ut etiam familiarioribus Demetrii cæsi secretiorum consciis non paucis imposuerit. Polonis autem se esse verum Demetrium tanto facilius persuasit, quod isti motibus Civilibus domi compositis, agmina militaria stipendia mereri, iisque solis vivere adsueta, non haberent quo educerent, & injuriam circa illam cædem Demetrii genti suæ illatam vindicandam cuperent. Vt primum itaque Demetrius iste novus apud Starodubenses & Putiwlenses apparuerat, certatim ad eum ex Polonia & Lithuania numerosæ militarium turmæ confluebant, cum quibus ille ad finem proxime anni elapsi, Millesimi, Sexcentesimi septimi, apud Kozielsko octo millia Moschorum Suyscianorum profligavit, Præfectumque eorum Matthiam Misinowi cepit, eoque progressu felici, statim omnes Civitates Severiæ in suum obsequium traxit.

Demetrium ad novum concurrunt Poloni.

Moschi profligantur à Polonis cum Demetrio novo venientibus.

Initio autem istius anni Millesimi, Sexcentesimi octavi, Dux Roman Rozynski majores copias ex Polonia cum Martino Walawski suo vicario ad eum miserat: nec multo post Dux Adam Wiśniowiecki, Samuël Tyskiewicz, Charlinski, Mielefzko, & demum ipsemet Dux Roman Rozynski cum frequenti armatorum comitatu adfuerunt. Cosacorum quoque Zaporoscianorum & Dunensium octo circiter advenerant eò millia, ut jam validus ex omnibus istis simul junctis constaret exercitus, in quo summa imperii militaris delata fuit Duci Rozynski omnium consensu; & pæne seditione, ac reditu in Poloniam comminato, nisi proscriberetur Miechowiczki, eò quod ex istius consilio Demetrius parum fideret Rozinio, eumque levius eousque tractasset. Suiscius quoque novus Moschoviæ Dux, excitus tanto æmuli sui incremento, Delectum in omnibus Moschoviæ Provinciis indixerat, ex quo centum septuaginta millium tumultuariam magis quam bello utilem turbam congregatam cum germano fratte suo Demetrio Suiski obviam hosti expedivit, & decima die mensis Maii apud *Bolchow* Oppidum utrinque exercitus illi congressi, primum leviter velitando æquali Marte certarunt: sed insequenti die prælio commisso, post brevem pugnam Moschi magis territi conspectu subsequentium curruum, & Castrensis Comitatus Polonici, in quo lixæ & calones maximo numero vexillis extensis speciem novi adventantis exercitus præferebant, locò cedere, majorique impetu æquitatu Polonico irruente Ordinibus turbari cœperunt, moxque accepta clade magna dissipati, castra cum machinis bellicis, impedimentisque omnibus prædæ victorum reliquerunt. Quinque millia Moschorum qui ex illo conflictu Bolchoviam confugerant, quarto post die oppido tradito, in nomen Demetrii jurarunt, ejusque Castris se adjunxerunt: Caluga quoque & singula obvia Oppida progredienti obsequium deferebant: Mosaiscum vi ad deditionem fuit coactum. Vnde nihil quod amplius sibi obsisteret

Rozynski Dux exercitus Demetrii renunciatur.

Moschoviæ Ducis Suiscii expeditio contra Demetrium.

Moschorum clades apud Bolchow.

Demetrio deditionem faciunt oppida multa Moschoviæ.

Y tepe-

A.C. 1608. reperiens Demetrius, magnis itineribus inde recta ad sedem imperii illius Moschua contendit, spe plenus quod Moschi post Bolchovianam cladem consternati, facilè Suisio relicto, in ejus partes transirent. Et successisset hoc omnino, nisi illa quinque millia Moschorum à Bolchoviensi deditione ipsum sequuta, mutata fide Moschuam transfugientes, infirmiores quam ferebat opinio vires Polonorum fuisse divulgassent. Ex quo Moschi animis confirmati, Suiscio adhærere maluerunt, Polonisque diutius, quodnam in prosequenda victoria tenere deberent consilium, fluctuantibus, & instabilibus castris circum Moschuam oberrantibus, tempus habuerunt instaurandi exercitum, cum quo itinera Severiam versus intercluserant, Polonis ultra Moschuam progressis, ut nullus ex Polonia ad illos pateret aditus, & plurimi ad eos ex Polonia commeantes, rei ignari intercipperentur. Donec ipsi comperto suo errore, versus partem Australem ad aditum Vrbis Moschuæ ex Severia castra sua reduxerunt, & cæsis Moschicis copiis, quæ ipsis transitum apud viam Tuerensem insederant, in loco Tusin, confluentia fluvii Moschæ & Tusini cincto, stationem sibi tutam firmarunt, indeque excursionibus crebris Moschos intra mœnia Civitatis compulerunt.

Moschi cum Suiscio Duce vires reparant.

Demetrius cum Polonis Moschuam obsidet.

Mense verò Iulio à Legatis Regiis & Palatino Sendomiriensi, apud Suiscium à cæde Demetrii detentis, Petrus Borkowski missus ad ipsos in castra, tractavit ut in Poloniam redirent, nec interrumperent compositionem pacis generalem, quam jam Legati isti constituissent: sed nihil obtinuit. Et interim Dux Rozynski præveniendum ratus Moschorum consilium, quorum septuaginta armatorum millia cum Duce Basilio Kniasio Masalski ad rivum Chodinka constiterant, ut quæsita opportunitate Polonos oppugnarent, summo silentio exercitum nocte è castris eduxit, & instructis Ordinibus, hostilia illa castra una leuca Moschica inde dissita in aurora invasit, editaque ingenti strage, totum illum exercitum dissipavit; Ducemque ipsum Masalski, & castra cum triginta machinis bellicis cepit, cæsorum numerus erat 14000, inter quos plurimi nobiliores & patricii. Nec Polonis incruenta illa victoria cessit, nam dum in castris hostium diripiendis occupati, multi ex eis ordines deseruissent, recollecti Moschi ex fuga, & plures ex Vrbe Moschua excurrentes, prælium instaurarunt, illudque à summo mane ultra meridiem protraxerunt, in quo cæsi plures ex Polonis partam victoram pænè amiserant, nisi ad extremum pro salute magis (cui fuga nulla profuisset) ferocius pugnantes, ingruentem hostium multitudinem repressissent. Ac ab illa victoria plures Provinciæ ad Demetrium accesserunt. In dies quoque majores ex Polonia quoque ad ipsum conveniebant: Alexander Zborowski legionem mille quingentorum equitum, alteram non minorem Sapiha, Andreas Mlocki, Wilamowski, Bobowski, singuli numerosas veteranorum cohortes adduxerant; ut exinde Moschi desperarent viribus suis profligatis, tam fortem adversarium posse debellari. Nova itaque inierant consilia, & pacti cum Legatis Regiis, ac cum Palatino Sendomiriensi, quod reversi in Poloniam efficerent, ut mandatis Regiis exercitus ille revocaretur, & cogeretur ex Moschovia exire, eos una cum Marina Sponsa cæsi Demetrii dimiserunt. Sed Demetriani causæ sui Demetrii meliora inde adminicula comparaturi, misso Alexandro Zborowski cum duobus equitum millibus, eos omnes à Moschua Vrbe ad quinquaginta milliaria, nempe Bialam usque progressos, ex itinere ad castra sua retraxerunt; voti ab initio non satis compotes, cum Sponsa & Pater Sponsæ, omnesque illi Demetrium hunc longè diversum esse à cæso Demetrio vero affirmarent, & Kniasius Masalski in prælio Chodinensi captus, clàm profugiens Moschuam, tota reductæ Sponsæ, & dubiorum ipsi oppositorum serie Moschis narrata, nutantes ipsorum animos in fide Suiscii con-

Legati Regis Poloniæ conantur Polonos à Demetrio avocare frustra.

Demetrianorum Polonorum cum Moschis conflictus apud Chodinka.

Moschi ex fuga recollecti Polonos cædunt.

Demetrii exercitus augetur.

Legati Regis Poloniæ dimittuntur à Suiscio Duce Moschorum.

Demetriani Poloni Legatos Regios à Moschis dimissos intercipiunt.

Demetrii cæsi sponsa cum sua patre Demetrium novum non agnoscunt.

A.C. 1608.

confirmavit. Tamen post varios utrimque tractatus, & Sponsa & Sponsæ Pater (ne in Patriam inglorii redirent) simulare cum aliis maluerunt, & post dies decem Sponsa quæ interim cum Patre separatam stationem habuerat, ad stationem & cohabitionem Demetrii transivit. Eique etiam Pater Palatinus cum filio suo Stanislao adhæsit, data Legato Regio Nicolao Olesnicki Castellano Malogostensi potestate, ut in Poloniam rediret, cum & ejus Collega Alexander Corvinus Gasiowski jam à Biala priusquam à Zborovio interciperetur diverso itinere in Lithuaniam abiisset. Atque ita Demetriani fabulam quam inchoarant verisimiliori specie instructam, majori applausu continuarunt. Castra sua ad longiorem usum & hyemis imminentis incommoda muniunt, excitatis in eis Duci Demetrio, & plurimis aliis ædificiis, ut civitatem amplam præferrent. Provinciæ quoque Moschoviæ omnes, præter Nowogrodek majus & Smolescum ad eos transierant, & commeatum ipsis copiosum tota hyeme suppeditarunt. Nec aliud præsidii superfuerat Moschis Suyscianis, nisi ut à Rege Sueciæ tunc Carolo implorarent auxilia, quæ valida cum Duce strenuo Ponto della Gardia cum recepissent, eorum opera Demetrianos tota subsequenti ætate distinuerunt. Provinciæ quoque non paucæ gravioribus tributis ac injuriis exacerbatæ, à Polonis paulo post defecerant, & discordiæ mutuæ eosdem non parum turbarunt, pænè quadam fatali vi (veluti imposturam Demetrii istius detestaretur) fortunæ ipsius cum jam jam ad culmen perveniret, obicem opponente.

Demetrii casi sponsa novo Demetrio copulatur.

Demetrio novo Provinciæ Moschæ tributa dant.

Moschi ex Suecia auxilia advocant.

Moschi à Polonis vexati tributis deficiunt.

In Polonia autem nonnulli Senatores suadebant Regi, ut ipse imperium Moschorum tunc ita distractum invaderet, quo honestiori occasione parta gloria, præteriti belli Civilis Polonici macula aboleretur, & Provinciæ Poloniæ reliquis insolentium turmis, quæ passim adhuc agricolarum & mercatorum commeantium facultatibus insidiantes vagabantur, purgati atque liberati potuissent. Et licet maturiores pacta induciarum cum Moschis dudum stabilita, quorum tempus nondum prætererat, violati non debere, judicarent; tamen vicit eorum sententia qui censebant, pactorum illorum vinculum in diversa divisis Moschorum populis servire non posse, sed ad Demetrium qui magna parte Imperii Moschici jam potiretur referri debere, cumque Rex ipsi suffragaturus duceret exercitus in Moschoviam, eum potius conservationem pactorum adjuturum, quam eis contraventurum. Cum vero nisi Comitiis generalibus celebratis, & reliquis Rokossianis difficultatibus in eis sublatis, Rex eam expeditionem suscipere non posset, ad annum proximum fuit dilata, ut suo loco dicetur.

Sigismundus III Rex invitatur ad invadendam Moschoviam.

Discordiæ inter Rudolphum Imperatorem & fratrem ejus Matthiam Archiducem hoc anno sunt exortæ à tali principio: Vngariæ & Austriæ utriusque Ordines, sive ita instructi, sive etiam pertæsi, quod ad Imperatorem solitarium difficilis ipsis pateret pro expediendis negotiis suis accessus, tumultuari, & de constituendo sibi Rege murmurare cœperant. Itaque cum Matthias Archidux coactis Posonii Generalibus Comitiis, quibus Austriæ quoque utriusque Legati interfuerunt, ea quæ pacem illarum Provinciarum concernerent tractanda nomine Imperatoris proposuisset, præcipuè ut pacificatio nuper Viennæ cum Legatis Botscaii inita approbaretur, ac ab omnibus Ordinibus Vngariæ & Austriæ observaretur, eo quod in ea potissimum tranquillitas gentis illius consisteret, istis ex voto expeditis, in colloquiis eorundem Comitiorum introducebantur à diversis querelæ contra ministros Imperatoris Aulæ, à quibus nunquam tempestivè negotia gentis istius curarentur; Alii considerandum suadebant, quam melius saluti earum Provinciarum consultum esset, si Principem haberent, qui præsens necessitates eorum cognosceret, ac ingruentibus undecunque periculis prævidendis intentus, maturè subveniret. Nec mulcta cunctatione consenserunt illi populi omnes, ut Matthiam

Rudolphi II Imperatoris discordiæ initia & Matthia Archiduce.

A.C. 1608.

Matthias Archidux Vngariæ Rex renunciatur.

sibi Regem & Principem eligerent, conjunctaque manu Vngari cum Austriacis mutuo sese fœdere obligarunt, ut nonnisi ipsius imperio parerent. Quod molestius accipiens Rudolphus Imperator, (nimirum se viventem exauthorari & à fratre supplantari) cum nil simulato dolore, illam omnem Posoniensis Conventus fabricationem irritam facere niteretur, Matthias milite mox magno numero conscripto, causam suam armis, tueri volebat. Rudolphus quoque tanto majori inde indignatione & suspicione concepta. delectus militares in Provinciis fieri, arcesque muniri jussit: & apertè classicum jam utrinq; canebatur, ut fraterna illa odia nonnisi gravi bello conciliari posse viderentur. Statim tamen summus Pontifex medium se inter posuit, & unà Electores Imperii, quorum opera mitigatus Imperator, jus Regni Vngariæ Matthiæ concessit, utque ad illud inaugurareturs, coronam & insignia regalia Vngarica, quæ apud se Pragæ tenebat, cum Cardinali Dietrichsteino, Posonium ad diem inaugurationi novi Regis præstitutum misit. Administrationem quoque Austriæ utriusque ipsi concessit, Tirolensi Comitatu sibi reservato. Atque tali cinere operta tunc fuit illa fratrum discordia, quæ in brevi post gravius exarsit, ut subsequentia docebunt. Interim Rudolphus Comitia Ordinum Germaniæ celebravit Ratisbonæ, in quibus loco ipsius Ferdinandus Græciensis Archidux præsidebat. In Belgio, postquam à Rege Hispaniarum securitas de rata habenda pace quæ ibi tractaretur allata fuit, licet in aliquibus punctis non satisfaceret Hollandis, tamen isti consenserunt, ut tractatio hujusmodi institueretur, atque ad eam Regis Galliæ, Angliæ, Daniæ (sine quorum arbitrio nihil se velle agere profitebantur) Legatos accersierunt. Mense itaque Februario Ambrosius Spinola cum aliis ab Alberto Archiduce deputatis Hagam Comitis transierat, à Mauritio, Gulhelmo, Henrico Nassoviis, obviam cum splendido Equitatu venientibus humanissimè ibi exceptus. Sed instituto colloquio, cum pacis conditiones examinarentur, plura in eis impedimenta hinc inde sunt deprehensa; & maximum navigationis indicæ, quam Rex Hispaniæ prohibitam esse Hollandis volebat. Nec minores difficultates opponebantur de religione, & commerciis mutuo in Europa exercendis: Tamen scripto concepta in istis dubiis moderatio transmissa fuit cum Ioanne Naio, ad Regem Hispaniarum, si eam probaret: & expectatus ille (prorogatis de mense in mensem induciis) demum mense Iulio rediit; non tamen attulit confirmationem Regis qualem Hollandi desiderabant. Vnde magis fluctuari, & diffidere isti de Regis animo, & etiam ea, quæ jam in fidem ab Archiduce interpositam concluserant, ambigua habere cœperunt; quo pacis firmæ conclusione prorsus desperata, cum Spinola saltem longarum induciarum tractationem institui curasset, ea quoq; abrupta rebus infectis cum suis Collegis mense Octobre Bruxellas rediit. Legati Regum nihilominus colloquia de hujusmodi induciis longioribus continuarunt, præsertim Ioanninus supremi consilii in Gallia præses illius Regis Legatus, qui magis intermedias partes agens, Archiducemque identidem conveniens difficiliora impedimenta superaverat, & eis sublatis reassumpta tractatio tandem anno insequenti finem optatum fuit sortita, ut illo loco attingemus.

Concordia inter Rudolphum Imperatorem & Matthiam Archiducem tractatur.

Hagæ Comitis pax inter Hispanos & Hollandos tractatur.

Angliæ Rex Hibernos ad obsequium suum reducit.

In Anglia Rex rebellionem dudum in Hibernia grassantem hoc anno extirpavit, Tironius Comes eam excitaverat, & per multos annos strenuè promoverat: sed ministris Regiis majori cura invigilantibus, in angustias redactus, fuga in Galliam & inde Romam evasit, salutique suæ consuluit. Reliquiæ quoque illius rebellionis, cum iterum attollerent caput, à Regiis copiis depressæ, in Provincia illa tota conquieverunt. Nec armis solum, sed & scriptis Rex Angliæ illas conjurationes & defectiones persequebatur.

Legem tulerat tali verborum tenore ut jurarent cuncti: *Se vere & sincerè agnoscere, profiteri, testificari declarare ex animi sententia coram Deo & hominibus Iacobum*

A.C. 1608.

eobum Regem supremum omnium Regnorum & ditionum quæ possidet Dominum, nec Pontificem, nec per se, nec ullius auctoritatis Ecclesiasticæ vi, vel Sedis Romanæ vel ulla alia ratione, potestatem aut auctoritatem habere Regem deponendi, vel de Majestatis suæ regnis ac ditionibus disponendi, aut potestatem cuiquam Principi extraneo faciendi, ut eum damno afficiat, aut ditiones invadat, aut ullos subditorum suorum à Majestatis suæ obedientia & subjectione exonerandi, aut licentia concessa ad arma contra ipsum capienda, tumultus excitandos, & statum publicum conturbandum. Iurare item ex animo non obstante ulla declaratione, vel excommunicationis, aut privationis bonorum sententia jam concessa, vel in posterum concedenda per Pontificem ejusque successores, vel quamcumque auctoritatem ab iis vel à sancta Sede derivatam contra Regem hæredesque suos, vel quamcumque subditorum ab illius & hæredum obedientia absolutionem, se fidem & veram obedientiam suæ Majestati & hæredibus & successoribus præstituros, ipsumque & illos totis suis viribus contra omnes conspirationes & invasiones quæ prætextu alicujus declarationis vel sententiæ fient, defensuros, & operam daturos, ut eorum notitia ad se undecunque pervenerit, eas protinus revelent, & manifestas faciant; Insuper jurare quod ex toto corde abhorrent, detestantur, & abjurant hanc impiam & hæreticam doctrinam, Principes à Papa excommunicatos & ditionibus privatos per suos subditos & alios quoscunque posse deponi & occidi. Ad ultimum credere, & teste, & conscientia persuasum habere, neque Papam, neque alium quemcunque potestatem habere ab hoc juramento aut aliqua ejus parte subditos suæ Majestatis absolvendi. Proinde ad illud jurandum sponte accedere, omnibusque indulgentiis ac dispensationibus in contrarium factis renuntiare, & juxta verba expressa, & planum eorum ac communem sensum, citra illam æquivocationem aut mentis evasionem, vel secretam quamcunque reservationem, ex animo & ultro in vera viri Christiani fide jurare, sic me Deus adjuvet, &c.

Angliæ Regis juramentum.

Quod juramentum licet Rex ille ad civilem tantum obedientiam pertinere affirmaret, tamen cum aperte potestatis Sedis Apostolicæ Romanæ repudiationem contineret, improbabatur à Catholicis. Vnde contra Georgium Blacuellum Presbyterum in Anglia Catholicorum, qui illud posse sustineri dicebat, & jurarat, Cardinalis Bellarminus & Franciscus Suares aperiendo ejus graves errores scripserat, & ille quoque Rex à gladio ad stylum conversus, ipsemet confecit libellum cum titulo, *Triplici nodo triplex cuneus*, seu *Apologia pro juramento fidelitatis*; illumque ad omnes Principes Christianos misit, quasi eorum causa ageretur, cum defenderetur ipsorum potestas Civilis, ut vulgo dicitur *In temporalibus*; sed ubique explosus fuit ille libellus, & provocavit Card. Bellarminum, ut iterum sub nomine Matthæi Torti, & demum nomine proprio cum titulo *Apologiæ* contra illum responderit, ut extant ista typis impressa. Tamen hucusque Catholici Angli de isto juramento quoad Civilem obedientiam invicem diffident, & plerique pertæsi vexationum, Blacuellum sequuntur.

Bellarminus Cardinalis refutat scripta Angliæ Regis.

In Italia hoc anno Paulus Papa V, Franciscam Pontianam Romanam Viduam vitæ innocentia & miraculis claram, in Sanctorum numerum retulit, die 29 Maii hujus anni, solennia illa rituum Sacrorum populo Romano applausu, & magnifico apparatu celebrante. Nec multò ante venerat Romam ad Pontificem Legatus Regis Gongi ex Iaponibus ætatis annorum plusquam ducentorum, sed ex incommodis longioris itineris, in quo unum annum ferè consumpserat, seu ex intemperie aëris insolita naturæ suæ, in morbum incidit, & priusquam salutasset Pontificem obiit, cujus funus pompa celebri elatum, in Basilica S. Mariæ Majoris fuit depositum.

Francisca Pontiana refertur in Sanctorum numerum.

Iaponum Regis Legatus venit Romam.

Mense autem Octobre ipso die festo S. Lucæ Ferdinandus Magnus Dux Hetruriæ celebravit Florentiæ festivitatem nuptiarum filii sui Cosmi cum Magdalena filia Caroli Archiducis Austriæ Græciensis, sorore Ferdinandi ac Maximiliani, qui

Florentiæ Duci nubit Magdalena Austriaca.

 eam

A.C. 1609. Florentia Ducis nuptiarum celebratas.

eam conducebat Florentiam & præter Archiducem aderant septem Cardinales in illis nuptiis, cum insignioribus quibusque Romanis, aliisque Italicis nobilibus. Nec defuit illi pompæ magnificentia apparatus, magis speciem luxuriantis Italiæ repræsentans.

Annus Christi, 1609.

Ferdinandus Florentiæ Dux moritur.

Hispanica præsidia ex locis Ducum Florentiæ exclusa.

NOn multum autem illis nuptiis Ferdinandus Dux supervixit: sed quasi per eas tradito in filii manus imperio, ipse ineunte hoc anno Millesimo, Sexcentesimo Nono, è vivis excessit. Princeps animo excelso, & omnibus polyticis artibus in tantum instructus, ut in multis sæculis vis æqualem habuerit. Et ille maxime Principatum Hetruriæ pro familiæ suæ successione secura stabilivit. Eo præcipuè, quod cum ex pactis Caroli V Imperatoris omnia præsidia locorum munitiorum Hetruriæ nonnisi ex Hispanis genere constare deberent, hoc subjectionis jugum eousque à Medicis toleratum; primus iste Ferdinandus feliciter excussit, sensim suffectis in locum singulorum Hispanorum decedentium Italis, astuque caute celato, donec Hispani omnes se inde exclusos fuisse mirarentur. Commoverat ea res gravius Hispaniæ Regem, qui severius illud jus suum vindicaturus videbatur; sed Philippum II tunc senio deficientem, ac ad omnia languentem, Dux Ferdinandus misso Philippo Guicciardino Legato, variis oppositis excusationibus distinuit, & mora longiori mitigato Hispanorum consiliariorum fervore, Iuvenem quoq; Philippum III Regem facile placavit. Ac demum ista nova affinitate cum Austriacis, omnem illam offensam abolevit. Maritima tamen Tuscæ oræ propugnacula, ut Herculis portum. ac Orbitellum hucusque Hispani tenent, solo Livorno in potestate Ducis relicto, quod idem Ferdinandus portu commodiori ibi constructo, aggeribus, operisq; in mare productis munito, & Civitate ibi insigniori fundata nobilitavit, classeq; valida (pactis cum Hispanis prohibetur, ne plures quam quinq; triremes armatas emittat in mare) comparata, ac ibidem collocata, in mari Tyrrheno pyratarum audaciam compressit, & littora Africana continuis excursionibus divexans, Turcas ea parte in perpetuo metu continuit. Quinimmo & remotiora Turcici Imperii loca, Classis hæc Livornea sæpius expugnavit, & proxime ante Ducis istius mortem ad Cyprum Insulam progressa, Famam Augustam ejus insulæ caput pænè cepisset, nî detectis maturius quæ præparatæ ad hoc fuerant, insidiis, Turcæ securitati suæ præcavissent. Iustis autem persolutis Duci Ferdinando, Ordines omnes Hetturiæ jusjurandum fidelitatis reddiderunt filio ejus Cosmo annorum viginti, & tali oneri non satis maturo; unde summa regiminis penes matrem ejus Lotaringam multis annis permansit.

Livornum à Ferdinando Florentiæ Duce munitum.

Cosmo novo Duci suo Florentini jurant fidelitatem.

Persarum Legatus Romam venit.

Nec aliud singularius hoc anno in Italia accidit, præter Legationem à Rege Persarum Xanabas, cum qua Roma Aligolisek Mordar venerat & in publico concursu populi, per portam Populi à curialibus Pontificiis multo Romanorum equitatu præeunte introductus, Regio splendore à Pontifice fuit tractatus. Ad hoc profuit illa Legatio, quod per eam patuit tanto liberior transitus in Persidem Religiosis diversis, qui eo ad disseminandam fidem Catholicam, à Pontifice Romano iterum cum hoc Legato fuerunt destinati.

Hispani cum Hollandis pacem faciunt ad annos 12.

In Belgio hoc anno tandem per multos labores emollitis Martialibus animis pax desiderata coaluit ad annos duodecim, Antverpiæ die decimaquarta Aprilis è sublimi Senatorii palatii pergula publicata per Secretarium civitatis Henricum Moy, assistentibus ipsi delegatis partium. Triginta octo articulis illa fuit comprehensa, & typis divulgata, cum conditione quod eam ratam habiturus esset Rex Hispaniæ, confirmaretq; intra tres menses, uti Albertus Archidux se procuraturum submi-

A.C. 1609.

submiserat, & obtinuerat. Summa autem conditionum pacis ea fuit, quod Rex Hispaniarum & Archidux Ordines Hollandiæ esse Rempublicam liberam agnovit, & quod cum eis tanquam cum liberis, & in quos nullum jus haberet tractabat. De cætero ut remotis hostilibus studiis quisque quod eousque possedit retineret, commercia utrinque in omnibus locis cujusque partis, etiam in Indiis, dempta insolentia pyratica, exerceri possent. Aliqua etiam fuerunt addita de litibus forensibus, & persequendis hæreditatum ac successionem privatorum juribus. Ac magnis lætitiæ signis illa conclusio pacis fuit excepta, præsertim Antverpiæ toto triduo collucebant ignes, & ludi festivi ad hoc instituti visebantur, licet in Hollandia plures è plebe, præsertim quibus tota victus ratio ex stipendiis militaribus constabat, vel qui præda pyratica vivere assueverant, contra eam fremerent; & omnino isti omnem illam consensionem evertissent ni authoritas Regum Galliæ, & Britanniæ, Legatorumque ipsorum prudentia eos ad pacatiora consilia flexisset. Vnde nonnisi istis universa illius conciliatæ pacis laus cessit. Atque ita teconditi fuerunt ad tempus enses Belgici sanguine civico respersi.

Pacis inter Hispanos & Hollandos conditiones.

Hollandica plebs execratur pacem cum Hispanis.

Sed in Germania hoc anno novo bello occasionem dedit mors Ioannis Guilhelmi Iuliæ & Cliviæ Ducis vigesima quinta Martii Dusseldorpii defuncti. Cum enim nullam prolem reliquisset, diversi qui connubia cum sobrinis & cognaris ejus inierant, tali cognationis jure successionem quoq; hæreditariam in ejus Principatu sibi vendicabant. Præsertim Elector Saxoniæ ac Marchio Brandeburgicus, & Vilhelmus Volfgangus Comes Palatinus Neoburgicus. Imperator autem Rudolphus intermedius ad fœminarum successionem jus fiduciæ Imperialis derivari non posse arguens, commiserat Archiduci Leopoldo, ut omnem illam Ducis defuncti ditionem occuparet, & promulgato edicto competitores monuit, ut coram Tribunali suo rationes successionis quisque suæ deduceret, & hæreditatem adire, nisi ex sententia judicii Imperialis non auderet. Graviori itaque metu illi competitores perculsi, ne ipsis exclusis, ad Austriacos Imperator eam hæreditatem traheret, quærelas apud propinquos amicosque suos circumferebant, & conquisitis copiis, Iuliacum vi repetere statuerant. Et tunc quidem cum Archidux Lopoldus eas Provincias occuparet, armis abstinuerunt, singuli tamen hinc inde auxilia sibi tempestive comparantes, totam fere Germaniam ad arma concitarant, usque & Galliam, ubi Rex sub istis rumoribus mense Iulio magna festinatione numerosum colligebat exercitum, non sine timore vicinorum, ne in quem alium moles illa belli recumberet; sed subsequentia docebunt, quem exitum res illa Iuliacensis habuerit.

Iuliacensis Dux ultimus moritur.

Iuliacensis hæreditatis competitores.

Rudolphus II Imperator Iuliacensem ditionem committit Leopoldo.

Iuliacenses heredes arma sibi & auxilia comparant.

Henricus VI Rex Galliæ conscribit exercitum.

In Vngaria autem initio hujus anni Posonii, permittente ut supra memoravimus Cæsare Rudolpho, Matthias Archidux ejus germanus Regnum Vngariæ solenni inauguratione capessivit, cum applausu summo Vngarorum denominatus Matthias II, Rex Vngariæ, hocque nomine insignita numismata aurea & argentea tunc circa illam solennitatem in vulgus spargebantur. Non tamen ibi conquieverunt fraterna odia; nam Matthias Vngariæ Regno minus contentus, mox de Boemiæ quoque & Imperii successione sibi caveri voluit, exorta suspicione ne eam Imperator Archiduci Leopoldo quem impensius colere videbatur, deferret: armata manus eam litem diremit, ut suo loco dicemus.

Matthias Rex Vngariæ coronatur Posonii.

Matthiæ Regis nova causa odiorum contra Rudolphum Imperatorem.

Attigimus autem alias, quod rerum omnium statu in Moschovia perturbato, Regi Poloniæ Sigismundo plures suadebant, ut ea occasione uteretur, conversisque eo militiis quæ post sopitum recens domesticum Rokossianum bellum otiosæ vagabantur, ad minus Smolenscii & Ducatus Severiensis, quem olim Moschi à Lithuania & Kijovia avulserant, recuperationem tentaret. Sed magis domesticorum jurgiorum Rex pertæsus, & gloriæ avidus, eam expeditionem susci-

Sigismundi III Regis Poloniæ in Moschoviam expeditio.

A C. 1609.

Varsaviæ Comitia 1609.

suscipiendam decrevit, Comitiaque Generalia Varsaviæ ad mensem Ianuarium hujus anni Ordinibus Regni indixit, in quibus reliqua civilium controversiarum dubia componeret, & abiens in Moschoviam, quieta omnia domi relinqueret. Quod ipsi ex voto successit, adversariis quoque clementiam ejus extollentibus, quos post simplicem deprecationem in gratiam recipiebat: Stanislao Stadnicki Lancycensi excepto, qui priusquam Regi reconciliaretur, publice ex scripto verbis conceptis negare debuit, quæ de Rege temere dixisse ferebatur, ut alias attigimus. Legem etiam Rex sancivit, qua jus liberæ Electionis Regis Ordinibus Regni confirmavit, & aliam circa restitutionem Estoniæ, ac arcibus in confiniis Regni suo sumptu ædificandis, tum & de classe maritima pro usu Regni comparanda; & de externis ad consilia tam publica quam privata non adhibendis, nec ad dignitates aut beneficia Regni promovendis. Aliquæ etiam leges fuerunt latæ circa privatas querelas inter Ordinem Ecclesiasticum & Equestrem, & circa Ordinem judiciorum. Et officium Archicancellarii relictum à Matthia Pstrokonski ad Episcopatum Vladislaviensem promoto, contulerat Rex Laurentio Gembicki Episcopo Culmensi Vicecancellariatum autem post defunctum Stanislaum Minski, Felici Kryski, à quo Referendariam relictam obtinuit Ioannes Swiętosláwski favore Andreæ Bobola Cameræ Regiæ Præfecti, molestius ferente repulsam Stanislao Zolkiewski militari Regni Præfecto, quod ejus suffragium pro Nicolao Danielowicz post operam in bello civili prætcrito tam fideliter (ajebat etiam contra conscientiam) navatam posthaberetur. Quievit tamen aliorum beneficiorum spe delinitus, & comitia pacata finierunt.

Stadnicius verbis scripto conceptis renunciatur dicta in Regem Sigismundum.

Sub eisdem autem Comitiis Rex Sigismundus Duci in Prussia Alberto Friderico ægromente, postquam decesserat ejus curator primus Georgius Fridericus, & alius Ioachimus Fridericus Elector Brandeburgicus, assignarat tertium curatorem Ioannem Sigismundum itidem Electorem Brandeburgicum. Hoc vero peracto, Cracoviam rediit, auctus filio de Lunæ 21 Martii hujus anni nato, cui nomen Ioannis Casimiri dedit. Et ut primum Regina ex doloribus illius partus convaluerat, Vilnam cum ea & liberis, ac toto Comitatu Aulico ivit, eoque copias omnes convenire jussit. Mense vero Augusto lustrato apud Orsam exercitu, qui sex millibus hastatorum, & decem octo levioris armaturæ equitum millibus, quinque vero millibus peditum constabat, adversi littora Boristhenis legens in Moschoviam processit. Persuaserat autem ei Leo Sapiha Cancellarius Lithuaniæ, quod Smolenscum, ut primum illi oppugnatio ostentaretur, deditionem esset facturum. Vnde Rex eo recta contendens, apparatum bellicum, præsertim machinas majores ad concutienda mœnia idoneas, conduci non fecerat. Sed ut Mense Septembre eo propius accessit, densioribus jaculis & excursionibus Smolensciani præsidii exceptus, sensit hostem nonnisi hostilia meditari. Michaël Borissius Sehin Palatinus præerat illi loco cum triginta millibus armatorum ex Bojaris ejusdem Provinciæ collectis, & præter eos in Civitate censebantur quadraginta millia virorum, qui arma ferre possent, omnes bello, præsertim munitionum defensioni idonei, ut est gens Moscha etiam plebs vilior in pugnando pro vallo & fossa summe industria. Aderat præterea in civitate peculii castrensis, & commeatus immensa copia, quo robore fretus Sehinus, nullum colloquium de deditione à Cancellario Lithuaniæ sæpius evocatus admittere voluit, immo eruptionibus crebris Regios assidue lacessebat. Spes tamen erat quod civitas muro quidem octo cubitis crasso, eoque à tetra quindecim cubitis secto lapide, ac aliis viginti in altum cubitis coctis lateribus constructo, propugnaculisque opportune circum dispositis cincta, sed nullo vallo, nullis fossis à foris munita, vi machinarum demolitis mœniis expugnari, vel in tanto populo quantumvis copiosa annona in brevi consumi, deditioq;

Casimirus Sigismundi III Regis Poloniæ filius nascitur die Lunæ 21 Martii 1609.

Sigismundus III Rex Poloniæ in Moschoviam transit.

Smolenscum deditionem facere recusat, & obsidetur.

Smolenscii mœnium structura.

ab

A.C. 1609.

ab obsessis post paucos menses necessitate extorqueri potuisset. Atque tali consilio obsidio inchoata, inter varias laborum vicissitudines prope biennium duravit. Primum autem tunc Rex, cum vidisset obstinatioribus animis resistere velle obsessos, machinas Vilna & Tikocino adduci, instrumentumque omne ad oppugnationem necessarium conquiri jusserat, & in istis conducendis reliquum tempus istius anni effluxit. Nec aliud notabile ibi interim successit, præter quod exercitu circo disposito, omnes ad illam Civitatem transitus fuerunt interclusi, Rex ipse in aditu ab itinere Orsensi prope ejus mœnia castris positis, eisque ad ripas Boristhenis ab eâ parte protensis constiterat, & à parte Orientali, usque ad fluvii ejusdem alveum Cosaci stationem habebant. A Septemtrione autem ultra Boristhenem montem Pokrovii occupaverat Ioannes Potocki Palatinus Braclaviensis cum sua legione hastarorum, qui intra paucos dies exusto oppido in adversa Civitati Boristhenis ripa usque & aquationem obsessis ademerat. Applicaverat etiam Bartholomæus Nowodworski Eques Melitensis stipatorum Regiorum Præfectus ad portam Michaloviensem Petardam, qua disjectis repagulis, aditum intro civitatem aperuerat. Sed cum trecentis solis peditibus opus aggressus, dum alii ad hoc destinati oscitanter subveniunt, à concurrentibus magna vi Moschis exclusus, re infecta retrocedere debuit: & hostis illo periculo præmonitus, portas omnes retro eas excitatis intra Civitatem aggeribus, operisque ita munivit, ut amplius dolo simili tentari aut convelli non possent.

Novodworscianus Eques Melitensis Petardam applicat ad portam Smolenscensem frustra.

Annus Christi, 1610.

VLteriorem illius obsidionis post Ostendanam nostro sæculo celebrioris progressum, excepit Annus Millesimus, Sexcentesimus Decimus. Et quidem ab ea Regem speciosiores occasiones ad Moschuam ipsam Imperii sedem avocabant: ibi enim Moschorum Suyscianorũ vires quamvis auxiliis ex Suecia accersitis fulcirentur, crebriora cum Polonis Demetrianis prælia atriverant, & isti in solo alieno, neglectu tamen summo, securitate nimia, ac propter multitudinem imperantium instabilibus semper consiliis rem gerentes, propriamet mole in ruinam trahebantur. Iamq; in anno superiore 1609. ab eis desciverant omnes pæne Civitates majores, præter Severienses, irritatæ tributis, quę immoderata ac intempestive seditio militaris extorto Ducis Demetrii consensu, in solutionem suorum stipendiorum colligi voluerat. Vnde tumultuantes locorum diversorum populi, quæstores hujusmodi tributorum partim in vincula conjecerant. partim trucidarant: & Poloni rebellionem illam vindicaturi, in plures Provincias dispartito exercitu, vires suas distraxerant, ut in castris, quæ perpetuo circa Vrbem Moschuam hærebant, ad reprimendas excursiones Moschorum præsidium infirmius haberent. Ac exinde non raro iniquiorem Martem experiebantur. Eorum præcipuus Dux Rozynski in quodam conflictu sagitta in latere dextro trajectus, longo tempore graviter decubuit, & nunquam bene convaluit. Et mense Majo commissum prælium postquam diutius sustinuissent, ac victores ad castra redirent, novis subsidiis aucti Moschi eos fatigatos, & confusis Ordinibus pugnam repetentes adorti fugarunt, capitis plurimis, & cæsis multis, præsertim peditibus, qui quadringinti observabant vadum torrentis Chodinká.

Moschorum Suyscianorum ac Polonorum Demetrianorum rerum status.

Dimissa quoq; duo millia Equirum cum Alexandro Zborowski obviam copiis Germanicis ex Suecia cum Ponto della Gardia ductorem Skopin Suyski advenientibus, eodem mense apud Torcicum feliciter unam legionem illorum profligarunt, cæsis sexcentis Germanis; & postea coëuntem universum Moschorum ad Ger-

Poloni apud Torcicum Moschos profligant.

A.C. 1610. Germanos illos exercitum, ipsi quoque accersitis ex castris suis melioribus auxiliis, apud Twerum triginta leucis à Moschua distantem mense Septembri prælio adorti, dissiparunt. Iamque ibi debellatum fuisset, nisi media acies, quam ipsemet Alexander Zborowski ducebat cessisset loco: ala enim & dextra & sinistra superarat opposita sibi hostium agmina, & eos quoque qui illam Zborovii aciem mediam insequebantur excepit, & toto campo fugavit; sed numero longe inferior, hostes recedentes longius insequi, ac pedites hostiles qui equitatu suo, utrinque in pugnam effuso immoti steterant, aggredi non valuit. Cæsi fuerant in illa pugna mille Germani equites ex parte Moschorum, & ex ipsis Moschis sex millia, ex Polonis non pluribus quam quinquaginta desideratis. Et hæc quidem prospera reputabantur: sed ut diximus, inclinante Demetrii fortuna, lætioribus istis adversa mox succedebant. Illa enim Zborovii media acies ex fuga ad victoriam vix quinta die revocata, ut ignominiam suam novo aliquo facinore edito aboleret, in eodem loco alium cum hoste congressum expectandum esse censebat, cæteris ad tutiora paululum recedendum suadentibus, ubi majora subsidia expectarent, & equos acquirerent, quorum plurimos in pugna proxima amiserant. Et ita divisis studiis dum incaute, alii in campo ibi vicino, alii in ipso oppido Twer degunt, à Moschis in aurora ex inopinato irruentibus pœne fuerunt oppressi, nisi celeri fuga (cum ex somno ad pugnam in tanta perturbatione concurrere, ordinesque instruere non possent) alii per campestria ad castra ad Moschuam, alii in arcem Twer præsidio Kosacorum munitam elapsi salutem servassent, impedimentis omnibus & majori parte equis amissis. Insuper illos qui in arcem Twer confugerant, Moschi diutius oppugnarunt: sed tertio cum maxima sua strage rejecti, veriti adventantia obsessis auxilia recesserant, & inde Volgam progressi apud Kolasinum iterum cum Polonis variante sorte decertarunt. Vtrunque autem nec dum desperata, dubia tamen jam æque Moschorum Suyscianorum ac Demetrianorum Polonorum fortuna, spem amplam Sigismundo Regi suggerebat, quod si relicto Smolensco recta Moschuam ipsam petiisset, inter duos illos litigantes fractos, ipse potentior facile rerum potieretur. Alii suadebant ut si circa obsidionem Smolensci, persistendum esset, partes Demetrianorum Polonorum, ad quas inprimis distrahendas Rex propendebat, integræ relinquerentur: quin potius juvarentur summissis auxiliis, ne eis debilitatis vel sublatis Suyscianæ confirmatæ, & Smolensco subvenirent, & Suyscio Imperium, vel Moschis jus eligendi sibi Ducem stabilirent. Quod planè evenit, omniumque in annos plures subsequentium malorum causa fuit. Rex enim Polonos à Demetrio avocare non potuit, nisi multis præmiis & stipendiis ipsis concessis, quæ in brevi in tantum excreverant, ut in eis exolvendis militi per secessionem juncto plus repetenti, Respublica Polona in ultimum pæne discrimen adducta, nullo operæ pretio diu multumque laboraverit. Demetrio quoque à Polonis relicto, omnes civitates & Provinciæ quæ eum eousque sequebantur, Suyscio se conjunxerunt, coëuntesque hoc modo sopitis intestinis dissidiis, & quasi bello civili restincto, in mutuam concordiam Moschi, domi securi externam vim unanimes felicius represserunt, libertatemque eligendi Ducem sibi servarunt. Licet enim, ut mox apparebit, validus Suyscii exercitus ad subveniendum Smolensco tendens profligatus, & Suyscius ipse cum duobus fratribus captivus in Poloniam fuisset abductus; Moschi tamen qui ante pro Demetrio varie distrahebantur, eo amoto conjunctis mutue suis viribus ac studiis, pro non admittendo alio Principe, nisi eo quem ipsimet elegissent, constantissime certarunt, & quantumvis per multas clades vicerunt. Et ut seriem ipsam rei gestæ prosequamur, postquam steterat sententia ut Poloni cum Demetrio militantes inde avocarentur, destinarat Rex ad illos Adamum Stádnicki Castel-

Poloni apud Twerum à Moschis fugantur.

Sigismundus III Rex Poloniæ opportunitatem occupandi Moscham rejicit.

Demetrianarum virium Polonis distractio damnosa.

Sigismundus Rex mittit Legatos ad avocandos à Demetrio Polonos.

A.C. 1610.

Castellanum Præmisliensem, Christophorum Zbáráski Hyppatchum seu Comestabilem Regni, Ludovicum Veiher, & Martinum Kázánowski, præmisso eodem prænuntio Ioanne Łojoczowski Dobek; miserant & ipsi ad Regem Nicolaum Marchocki, Vrzescium, Dudzinski, & Slatkowski, qui petebant ne eorum conatus pro Demetrio suscepti impedirentur: sed toto negotio ad tractatus in castris Demetrianis ineundos rejecto, ibi demum coram delegatis utrinque longioribus disceptationibus certabatur. Militares enim omnes tenacius persistebant circa fœdus, quod recens ad primam adventus Regis intra fines Moschoviæ famam, de non relinquendo Demetrio jurejurando interposito inierant: Non pauci ad Regem dimisso Demetrio transire volebant, dummodo stipendia emerita apud Demetrium Rex illis solveret. Verum prudentiores censebant cum Demetrio perseverandum, hostemque distinendum, donec Smolensco expugnato Rex ipse Moschuam veniret; ita enim futurum judicabant, ut totus exercitus ille cum Civitatibus Demetrio eousque subjectis, quasi manu traditus in potestatem Regis veniret, qui alioquin dubiis adhuc omnium animis de Regis apud Smolenscum progressibus, & voluntate Reipublicæ ad exsolvenda quæ stipulabantur publico nomine stipendia, in diversa studia distrahendus esset. Nec pauci prævidebant Demetrii damna ex dissipato ejus exercitu, non alteri quam Moschis Suyscianis commodum allatura, cum obsidione Vrbis Moschuæ tam molesta eo ipso liberari deberent, & non tantum Civitates & Provinciæ Demetrianæ, sed & magna pars illius exercitus, presertim Kosaci Dunenses, ad eos essent transituri, ac non pauci mutuis dissidiis interituri. Quod eventus mox probavit.

Rozynski Dux & Zborovius deserunt Demetrium.

Postquam enim Delegati Regii illius exercitus Ducem Romanum Rozynski & Alexandrum Zborowski, ac præcipuos militum Tribunos variis promissis in partes Regis traxerunt, Demetrius, re desperata clam cum omnibus Bojaris Moschis qui ei adhærebant Calugam profugit: Sponsa ejus Marina Mniszkowna in castris manserat, & multum sollicitata à Delegatis Regiis (promittebant ei usumfructum in vita sua Præfecturæ Samboriensis) ut ad Regem concederet, Demetrium sequi maluit, virili habitu cum una ancillula, & paucis Dunensibus Kosacis, primum ad oppidum Dimitrowo, deinde Calugam assumtis nonnullis Polonis equo vecta. Major autem deinde castra Demetrianorum universa turbaverat confusio, dum contenderent alii sequendum Demetrium, alii Regem, alii expectandum donec Rex super solvendis sibi stipendis certi quid responderet. Audiebantur passim querelæ acerbiores contra Ducem Rozynski, quod ipsius artificiis Demetrio in fugam compulso, exercitus totus tantorum laborum præmiis fraudaretur, & usque ad tumultum res processit. Kosacos enim Dunenses ex castris prodeuntes Rozynski, quasi à secessione prohibiturus, instructa equitum suorum legione invasit, in quo conflictu duo millia virorum ciciderant, parsque magna illorum Kosacorum Moschuam ad Suyscium, alii Calugam ad Demetrium evaserunt, pauciores cum Zaruczki suo Tribuno in castris manserunt. Et post dies paucos graviorem seditionem Poloni Equites excitarunt explosis sclopetis in Rozinium, ut periculum vitæ ægre evaserit, secedenresque extra castra, melior pars ipsorum cum Tyszkievicio ad Demetrium abire decreverat. Et licet tunc matutiorum cura mitigati illi motus aliquantum conquieverint, non multo tamen post recrudescentibus jurgiis, cum non esset tutum hostem prope ad omnes occasiones intentum inter perpetua dissidia sine ulla disciplina & obsequio militari hærere, vel exclusis seditiosis, paucos in castris excubare, omnes conspiratione facta conclamarunt discessum, ac convasatis præmissisque impedimentis, initio mensis Martii anni istius castra sua, quæ civitatem amplam structuris ædificiorum repræsentabant, incenderunt: fide sibi mutuo data, quod servatis ordinibus omnes simul

Demetrius profugit ex castris.

Marina uxor ad Demetrium profugit.

Demetrii Castra tota turbantur.

Demetriani obsidionem Moschæ solvunt.

A.C. 1610. simul concordes Volokum usque progrederentur; ac inde demum in diversa quo cuique libuit sunt divisi. Sapiha cum suis Calugam ad Demetrium concesserat: cum Duce Rozynski & Alexandro Zborowski quatuor millia Equitum ac pauci Dunenses Kosaci in partes Regias transierant. Atque ita robur illud quod Vrbem Moschuam, & totam Moschoviam plusquam biennio obsessam, oppressamque tenuit, & in finem subjugare potuisset, concidit Regiorum consilio & damno, cum hostem prostratum obsidione Moschuæ tam gravi soluta erigi, & bellum quod meliore compendio alieno periculo & impensa ducere expediebat, nullo fructu in proprias cervices & sumptus assumere maluerunt.

Suyscius Dux Moschoviæ vires resumit. Nec dubie Moschi Suysciani inde primum attollere caput cœperunt: statim enim ut Demetrianos post adventum in eorum Castra Delegatorum Regiorum nutare & tumultuari intellexerant, Peraslaviam & Alexandriam (Oppida cum territoriis amplis) exturbatis inde Demetrianis præsidiis recuperarunt, Sapiham ab obsidione Troycze recedere coëgerunt, & omnes ditiones circa Volgam in potestatem suam receperunt. Obsidione autem Moschicæ Vrbis soluta, tanquam post diuturnum carcerem libertate plena donati, viribus & animis assumptis, omnes Regiones Moschicas in suum obsequium traxerunt. Expedierantque mox Volviovium ad persequendum Ducem Rozynski, qui retinuerat *Wolok* oppidum, & *Osipovi* Monaster, opportuna loca ad servandos liberos transitus pro reditu Moschuam, ac ipsemet ibi manserat cum mille quingentis equitibus & quadringentis Dunensibus Kosacis, reliquo exercitu Viasmam usque versus Castra Regia cum Alexandro Zborowski præmisso: Sed morbo gravi non multo post correptus ibidem obiit, & Volviovius meliorem occasionem rei bene gerendæ nactus, Polonis morte ejus inter se divisis, Volocum nemine resistente (cum & Dunenses conspecta tantum oppugnatione inde decessissent) recepit. Osipovii Præsidiarii diutius ipsi restiterunt, & Gallos cum Tribuno Petro della Ville recens ex Suecia conductos, beneficio petardæ dejecta porta in Arcem irruentes fortiter rejecerunt. Sed penuria commeatus pressi & subsidiis desperatis, cum armata manu transitum per infesta ab hoste circumquaque itinera audacius, quam consultius quærerent, pars cæsi, pars vivi ab hoste capti, ex mille quingentis vix trecenti salvi evaserunt. Atque ita Moschi Suysciani illis expulsis omnem regionem usque ad Smolensciana territoria, ubi Regia Castra stabant, obtinuerunt. Et majora aggressi contempto Demetrio circa Calugam cum paucis Sapihanis desidente, collectum triginta millium exercitum, una cum Gallis mille & Germanis cum Ponto della Gardia, ac recens cum Eduardo Horn ex Suecia conductis sex circiter millibus ad succurrendum Smolensco duxerunt. Dies fuit Dominicus mensis Iulii octavus, quo Stanislaus Zolkiewski Dux exercitus Regni cum parte copiatum ex Castris Regiis Smolenscianis educta, istos prope Clusinum oppidum primo diluculo assecutus, memorabili prælio superavit, cum ipse non plus quam octo millia pugnatorum haberet: peditatum enim omnem cum Kosacis reliquerat circa Czarowe Zamieście ad intercludendum ibi Volviovium cum octo millibus veteranorum Suyscianorum præcedentem. Non incruenta tamen illa victoria Polonis cessit: nam primo ab hastatorum congressu profligata ala sinistra Moschorum, quibus Demetrius Suyski frater Ducis cum summo imperio præerat, in dextra ala contra Germanicas legiones gravius laborarunt, maxime quod istæ constiterant circa sepes quasdam quercinas, quas dum illi perfringere conantur, Germani usque tertio onerandi & explodendi sclopetos suos tempus habuerunt, & plurimos ex adverso irruentes confecerunt: donec equorum impetu & plurimorum morte aperta via, ac à latere subvenientes aliæ cohortes eodem illatæ, hostilem equitatum cædibus permiscentes in fugam

Rozynski Dux obiit.

Volocum Moschi recuperant.

Poloni Osipovii in præsidio relicti caeduntur.

Moschi in auxilium Smolensco veniunt.

Clusinense prælium Polonorum cum Moschis.

A.C.1610.

Germani auxiliares Moschorum vincuntur à Polonis.

Germani auxiliares Moschorum deditionem faciunt.

fugam compulerunt, quam ipsemet quoque Pontus della Gardia ad tres leucas continuavit. Sed Poloni ab insequendo illo equitatu revocati, ut peditatum Germanicum ex pugna ad sua castra subductum oppugnarent, dum acie instaurata ad confligendum procurrunt, Germani primum singuli, tum bini, ternique ad eos transibant, & demum omnes sublatis pileis tractari deditionem petierunt, obsidibusque datis ex parte Polonorum Adamo Zolkiewski agnato Ducis exercitus, & Petro Borkowski, nec quicquam Ponto ex fuga reverso obnitente, deditio fuit conclusa. In Moschos autem qui dispersi iterum confidentes illo peditatu Germanico recolligebantur, effusa tota acies, magnam stragem edidit fugientibus ad vesparam usque insistens. Castra quoque & tormenta bellica, ac impedimenta Moschorum omnia prædæ victorum cesserunt. Periit in ea pugna Stanislaus Bac Lanckoronski Tribunus Equitum veteranus, Andreas Borkowski affinis meus, & plurimi minoris nominis fortiores. Apud Czárowe Zamieśćie occubuerat Martinus Vehier, dum avidius insequeretur Voluiovianos, qui etiam post conflictum Clusinensem deditionem fecerunt. Zolkievius autem victoriam prosequens, nil moratus Moschuam versus contendit: quo interim Sapihani quoque cum suo Demetrio, cæsis Tartaris apud Troycza quos ipsis Suyscius oppusuerat, & præsidio Suysciano decem millium circa Borowsko appresso, via Colomnensi pervenerant. Vnde Moschi post cladem Clusinensem assurgente insuper etiam obsidione Demetriana, qua jam perfuncti fuisse videbantur, cum & auxilia Germanorum à foris accersita à se defecissent, & domi nulla facultas reparandi vires superesset, in extremas redacti angustias tale consilius sunt commenti. Basilio Suyski Duci suo exoso, jam apud populum ob infelices successus, Imperium abrogarunt: nempe ut post cum amotum spe Polonis injecta de eligendo in Ducem Moschoviæ Principe Polono, eorundem opera Demetrium hæreditario successionis titulo illum Principatum ambientem tollerent, & jus liberæ Electionis Ducis sibi instrurarent in persona Poloni Principis, quem deinde metu præsenti liberati, & viribus aliquando confirmati, causis & artibus jam tunc præmeditatis, hoc gradu excluderent, ac demum pro arbitrio Ducem sanguinis & moris sui nativi sibi eligerent. Quod ipsis ex voto successit, cum Polonis nimium credulis, & ad futura incautis, quo suo vitio isti jam ante Demetrianas partes debilitarant, & tunc errorem errori cumularunt. Nam Præfectus Polonici exercitus Stanislaus Zolkiewski, statim ut Moschi Principem Vladislaum pro Duce Moschoviæ recipere promiserant, subsidia ipsis contra Demetrium misit, & ipsemet cum toto exercitu propere subsequens, à parte Occidentali Mosaiscum spectante Moschuam Vrbem prope castra posuit. Et cum ab adversa Vrbis parte Colomnensi Demetrius cum suis Sapihanis stationem sibi sumpsisset, ipse quoque eo per Vrbem mediam cum exercitu instructo, Moschis portas omnes aperientibus, transiit. Nec difficile Sapihanos Regnis Poloniæ fide publica interposita, quod solvenda essent ipsis eousque apud Demetrium emerita stipendia (in quibus solvendis postea Respublica Polona ingemuit) à Demetrio avocavit, & Demetrio fuga Calugam elapso, omnes etiam alios ejus socios in suas partes attraxit. Adhæserant enim illi adhuc non pauci Bojari Moschi, & Zaruczki Dux strenuus Dunensium Kosacorum: alioquin genere Polonus à Tarnopoli, ab infantiâ apud Tartaros, & postea apud Dunenses in militia exercitatus. Isti itaque una cum Principe Tartaro Kazimowski, relicto Demetrio, ad Zolkievium transierant: & Moschi tradito in ejus custodiam Basilio Suyski Duce suo exauthorato cum Ioanne & Demetrio ejus germanis, in nomen Vladislai Principis Sigismundi Regis Poloniæ filii jurarunt. Zolkievius quoque cum præci-

Zolkievius à pugna Clusinensi Moschuam petit.

Demetriani iterum Moschos prosligant.

Suyscio Moschi abrogant Imperium.

Zolkievius fert subsidia Moschis contra Demetrianos.

Zolkievius reliquos à Demetrio Polonos avocat.

Suyscius Dux Moschoviæ Zolkievio deditur.

Moschi in nomen Principis Vladislai jurant,

puis

A.C. 1610.

Zolkievius jurat Moschis de adducendo ipsis Duce Vladislao Principe.

Moschi Legati pro conducendo Vladislao Principe mittuntur.

Moschorum dolus in eligendo sibi Duce Principe Vladislao.

Smolenscum deditionem non facit in nomen renuntiati Ducis Vladislai.

puis Tribunis juravit, quod Vladislaus Princeps ad eos quamprimum veniret, ac jura libertasque eorum conservaturus esset. Ad Regem autem Smolenscum tunc adhuc obsidentem expedierant Moschi Filaretum Fedorium Mikitowicz Metropolitam Rostoviensem, & Basilium Galiczyn, qui nomine omnium Ordinum Moschoviæ rogarent, ut Vladislaum Principem Moschuam quamprimum adduci, eumque Ducem Moschoviæ inaugurati permitteret. Sed jam inde apparebat eos longe diversa meditari: Prælatum enim in illa Electione Patri filium Imperio immaturum, nempe annorum quindecim, idque conditionibus à quibus mens quævis honesta abhorreret, præcipue ut Religionem ritus Græci profiteri, ejusque baptismo initiari deberet, palam innuebant, eum eligi qui fraudi magis obnoxius facilius tolli posset, vel si Pater differret eum mittere donec adoleverit, aut si uterque in suscipiendis illis conditionibus hæsitaret, causa in alium transferendi suffragia prompta adesset. Nec ambigua talis consilii conjectura illa fuit, quod Præsidiarii Smolensci deditionem in nomen Principis Vladislai tanta solennitate jurisjurandi Ducis Moschoviæ renuntiati facere pertinacius recusabant, ea sola excusatione opposita, quod ei nonnisi Moschuam advenienti subjici vellent: Seu ista ac similia plura lubricæ gentis illius fidei argumenta Regi suggerebant Zolkievii æmuli, qui gloriæ suæ detractum putantes, quicquid cederet alienæ, ejus apud Moschuam acta perpetuo sugillabant, & abrogari volebant.

Potocii dissuadent Sigismundo Regi ne Principem Vladislaum mittat Moschis.

Præsertim Potocii, primas partes in consilio militari apud Regem à bello Rokossiano consequuti, facile ei persuaserunt, Moschos tot cladibus jam confectos, armis in finem posse subjugari, & gloriosius ipsi futurum, si victor genti illi jura daret, non electus in persona filii reciperet: Demum vero bello partum Imperium, ac aliqua certa pace securum, traderet filio tanto gratiori propterea futuro. Atque hæc sententia prævaluit, nempe non concedendum Moschis eligentibus Principem Vladislaum, sed vi adhibita obsequium ipsis imperandum; quantumvis præmonerent maturiores, fidem Rege conscio à Zolkievio ipsis datam, & jurejurando firmatam violari non decere; bellum cum gente juris & propositi sui tenace nonnisi anceps, difficile & diuturnum fore; militem à Demetrio magno numero avocatum, promissa stipendia, quæ ex ærario Moschico à novo Duce Vladislao Principe habuisset, repetiturum in Polonia, & Rempub. in tam immenso ære solvendo summas angustias passuram, vel illo soluto exhaustam, longiori bello trahendo non suffecturam.

Poloni damna multa referunt ob denegatum Moschis Vladislaum Principem.

Dolosa quoque Moschorum ingenia magis jam fuisse nota, quam ut caveri non possent, & Principi Moschuam ingresso, Imperiique habenas adepto non defutura media quibus conditiones illas duriores sibi impositas faceret remitti, vel saltem differri, interim dum persolverentur stipendia militibus, & contra majores Moschorum fraudes, subsidia firmiora ex Polonia providerentur. Ad minus autem Rex ipse statim ivisset Moschuam, quod & à primo suo in Moschoviam ingressu consultissime fecisset; ac dubio procul fluctuantes adhuc tunc Moschos omni robore militari destitutos non difficile subjugasset: Sed hoc quoque consilium fuit neglectum fatali quadam illius Imperii sorte:

Sigism. III. Rex Poloniæ ad occupandam Moschuam, pro filio Vladislao dum ire renuit eam amisit.

Nempe quod indecorum videretur desertere obsidionem Smolensci ab uno prope anno continuatam, & eo magis, quod speraretur feliciter expedienda fore proxima oppugnatione, ad quam jam omne instrumentum necessarium fuerat comparatum. Tali tamen spei non respondit eventus; nam dum Regii oscitanter agunt, & postquam machinas prope murum Civitatis applicarant, nulla impressione facta ultra quindecim dies otiantur, obsessi interim à tergo illius loci ducta profundiore fossa vallum excitarunt, ac tum demum vibrari cœptæ machinæ licet

jam

jam magnam muri partem, ac duo proxima propugnacula dejecissent, irruptione tamen facta oppugnatores nil profecerunt, immo plurimi in illa fossa novissime ducta non prævisa præcipitati, nec pauciores à vallo novo bombardarum jaculis petiti ac prostrati perierant. Sicque magna clade accepta retrocedere sunt coacti. Postea cuniculis agendis diutius certabatur, profectu nullo, sed cum jactura evidenti temporis, quod utilius summæ rei apud Moschuam impendi potuisset. Ibi enim (ut ad propositum redeamus) licet jam Moschi audirentur querulari de non servatis pactis mutuo juratis, & eorum Legatis apud Regem eousque detentis, in apertam tamen secessionem necdum proruperant, veriti potentiam Zolkievii, in Urbe Moscua cum exercitu excubantis. Et non minus quod Demetrius Galugæ desidens Zarucio à Rege (indignabatur iste quod ibi vilius quam speraras habitus sit, & redierat ad Demetrium) ad se reverso aliquantas vires assumpserat. Istum enim Moschi uti hostem domesticum, ac pro quo invicem diffiderent, magis metuebant, & Polonos quorum ope ab ipso defenderentur, observabant, totamque Urbem una cum Ducali palatio Krimgrod nuncupato eorum potestati permiserant, quamvis Zolkievius diu multumque restiterit priusquam legionibus stationes intra Civitatem disposuisset insidias metuens. Talis itaque rerum apud Moschuam eousque fuit status, quod adhuc ad aliquam frugem reduci potuerit, dummodo Rex operam quam apud Smolenscum perdebat, illuc convertisset. Sed turbata fuerunt ibi magis omnia non multo post discessum Zolkievii, qui pertæsus quod ejus consilia apud Regem postponerentur, & à malevolis carperentur, simulato quod iret Vladislaum Principem adducturus, Moscua abjerat Smolenscum, & inde in Poloniam. Et ut primum apparuerat, quod post colloquium ipsius Rex nihilominus persisteret in sententia de non mittendo in Moschoviam Principe Vladislao, ac insuper Suyscios captivos, ac Legatos Filaretum & Galicinum in Poloniam sub custodiis amandasset, dignitates etiam & Magistratus Moschicos personis vilioribus distribueret, Moschi per omnes Provincias summo animorum consensu defectionem apparare cœperunt. Adjuvit autem eorum conatus mors Demetrii, quem sub finem anni hujus circa venationem occiderant Tartari custodes fideliores corporis ipsius, ulciscendo necem Czary Kazimowski Tartari nuper ab eo ob suspicionem proditionis trucidati. Eo enim cæso statim ipsis conjunxit Zarucius vires Demetrianas & Cosacos Dunenses, licet ipsemet adhuc adhæreret filio Demetrii ex Marina Mniszkowna suscepto, seu suppositio; ut alii volebant, ipsa enim sterilis fuisse narrabatur. Cætera istius tragediæ in anno subsequenti prosequemur, postquam singulariora quæ in aliis Christiani orbis partibus hoc anno evenerunt breviter attigerimus.

A.C. 1610. Oppugnatio Smolenscii inordinata. Moschua Urbs statim dum expellat Vladislaum Principem. Zolkievius Moschua discedit in Poloniam. Suyscius Dux exauthoratus & Legati Moscha in Poloniam ablegantur. Moschi deficiunt à Vladislao Principe. Demetrio filio ex Marina Mniszkowna adhærent aliqui Moschi.

In Polonia enim nihil aliud occurrit præter mortem Matthiæ Pstrokonski Episcopi Vladislaviensis, cui suffectus fuit Laurentius Gæmbicki Cancellarius Regni, & isti in Culmensi Konopácki Palatinus Chelmensis, post amissam uxorem tunc viduus. Decesserat quoque sub finem anni Barbara Tarnowska Ioannis Zamoyski olim Cancellarii Regni relicta, fœmina generis claritate, marito victoriis & literis inclyto, filioque ex eo genito Thoma spei maximæ felicissima: Præfectura Miedzyrzecensis, quam illa obtinuerat vivens, delata fuit Zolkievio exercitus Præfecto.

Polonia Procerum vicissitudines.

Et ut tandem ad externa transeamus. Gallia præcipue hunc annum agendis inaugurationis Reginæ suæ triumphalibus festis faustissimum transigere volens, nefastum vidit, & funestum Regi suo Henrico IV, qui ad summum fortunæ fastigium evectus, repente decidit. Composuerat ille summa felicitate & virtute sua in Gallia belli civilis tempestates, & restituerat pristinum nitorem ac armo-

A.C. 1610. rum gloriam illi Regno: quin & vicinioribus populis tranquillitatem ejus authoritas facile persuasit. Ac majora quædam animo ille volvens, conscripserat sub hoc tempus validum exercitum, sive Mediolanum repetiturus, sive Iuliacensem controversiam moderaturus, seu quod spem conceperat consequendi Romanum Imperium annis & morbis confecto jam & morti proximo Imperatore Rudolpho. Sed quicquid illud fuerit, magnum & arduum quid illum moliri apparebat, vel inde quod tanquam ad dubios gravioris alicujus belli eventus, primum filio & uxori omnia domi secura, & Regni successionem certam providere conabatur. Atque eo fine diem tredecimam Maii ritu solenni coronandæ Reginæ indixerat, quem actum postridie inunctio quoque primogeniti (Delphinum Galli vocant) subsequi debuisset, nisi tanta consilia turbasset fortuna diu constans stare nescia. Ecce enim postquam Gioieusio Cardinale sacra inaugurationis operante apud S. Dionysium, die præstituto Regina fuerat coronata, Rex Parisios reversus dum insequenti die per eam Vrbem rheda vehitur, à scelerato quodam nominari indigno, ictus cultro in ventre vulnus lethale accepit, & statim animam exhalavit. Angustior transitus ad vicum obliquum non permittebat stipatores assistere rhedæ, & ea in obversando phaleris quadrigarum implicatis firmata, sicarius in omnes occasiones intentus, repente insiliens axi, toto nisu impegit cultrum in ventrem Regis; statimque comprehensus, nec cruciatibus exquisitioribus, nec blanditiis potuit induci, ut nominaret socium, vel conscium criminis, sed affirmabat instinctu proprio se concepisse illud facinus, & toto triennio procuratum, sæpiusque irrito conatu tentatum, tunc tandem perfecisse: supplicii quoque acerbitatem, ne gemitu quidem deprecari visus fuit ille nefarius. Vrbs autem tota casu tanto concussa parum abfuit à tumultu, diversis in diversos, priusquam certi quid scirent, causam necis Regis referentibus, & vindictam exposcentibus. Sed tandem sedato illo motu, omnes in luctum effusi, pro pomposo inaugurationis Regiæ apparatu, lugubrem commutarunt, nec ullum alium Regem magis Galli planxerunt.

Galliæ Regina Henrici IV Regis uxor coronatur.

Henricus IV Rex Galliæ à sicario occiditur.

Sicarius Henrici IV Regis neminem conscium sceleris nominavit.

Nulli quoque in Provinciis rerum novatores apparuerunt; forte quod formidarent Regias illas in tanto numero copias, quasi de industria ad talem casum collectas. Et statim congregati Proceres primogenitum defuncti seu Delphinum Regem Galliæ salutarunt, nuncupatum Ludovicum XIII novennem tunc, interim dum adoleret Reginæ ejus matri, (Blancha tunc vocatur) vicaria administratione Regni commissa: quod voce præconis illico fecerunt proclamari. Præsidio locorum duplicata fuerant, ac paulo post ut constitit secura ubique esse omnia, totus ille exercitus exauthoratus, parte in auxilium Brandeburgico Electori concessit Iuliacum, quo nos quoque commode transire possumus, postquam in Gallia adhuc unicum in hoc anno gestum singularius adnotaverimus, nempe Ludovicum XIII, octava die Octobris Rothomagi Regem Galliæ fuisse solenni ritu inunctum & coronatum.

Galliæ res ubique pacatæ post mortem Henrici IV.

Ludovicus XIII, Galliæ Rex renuntiatur.

Ludovicus XIII, Galliæ Rex coronatur 8 Octobris, 1610.

Iuliaci autem, ut in anno præterito attigimus, Rudolphus Imperator Administrationem commiserat Archiduci Leopoldo, qui inter hæredes competitores in Tribunali Cæsaris pendente pro eo Ducatu longa lite, longa tempore gauderet bolo tam pingui, vel inter dubia litigantium jura, non dubiam spem in titulos suos ditionem illam transferendi teneret. Hæredes itaque illi injuriosum esse sibi rati, quod non cognita causa ab adeunda hæreditate arcerentur, immo excluderentur, postposito Cæsaris mandato, quo à vi abstinere, sed jure pro eadem hæreditate experiri jubebantur, in suffragium suum arma sumpserunt præsertim proximiores in illa successione, Princeps Neoburgicus, & Elector Brandeburgicus, qui partim ex Gallia, partim ex Germania contractis copiis, meliora ditio-

Iuliaci hæredes armis suam hæreditatem repetunt.

ditionis illius loca occuparunt. Iuliacum Provinciæ illius caput non tam facile obtineri poterat, eo natura loci, ac uliginoso circum solo, fossisque & structuris firmioribus munitum ab Archiduce Leopoldo impensiori cura custodiebatur. Sed hoc quoque in potestatem Principum hæreditatem illam prætendentium mox concessit opera Mauritii Comitis Nassovii, qui cum apparatu ingenti bellico & numeroso veteranorum exercitu ex Hollandia adducto, sub finem mensis Iulii hujus anni obsidione ibi instituta, adituque à duabus partibus per paludinosa congestis virgultis instrata patefacto, ac propugnaculis exterioribus vi captis, civitatem illam ad deditionem coëgit. Arx aliquantum restitir, & demum post quatuor septimanarum oppugnationem, cum auxilia non haberet, mense Septembre deditionem fecit. Atque hoc perato Mauritio victore ad propria reverso, duplicatum ibi præsidium Brandeburgici & Neoburgici mansit, indignante ob ejectum inde Leopoldum Imperatore Rudolpho, qui tamen præter quædam edicta, tunc contra istos Principes nil severius decrevit: sed tantum instituto Coloniæ conventu, ab Electore Trevirensi & Comite Hohensollerio, cum adjunctis Ludovico Hassiæ Landgravio, Electore Moguntinense & Duce Brunsvicensi, controversiam hanc hæreditatis Iuliacensis tractari ac componi voluit, irrito eventu ab initio Septembris ad Novembrem usque protracto illo tractatu, cum Principes possidentes requisiti, ut ante omnia arma deponerent, præsidia ex locis occupatis, Iuliaco præcipue deducerent, & sequestres bonorum controversorum aliquos non suspectos eligerent, in eorumque manu bona ista reponerent, demumque judicarò ac Cæsaris decreto starent, rejecta tali propositione insistere maluerint possessioni acquisitæ: nempe confisi patrociniis Galliæ & Angliæ Regum, quorum Legati tanquam intercessores causæ ipsorum ad illos tractatus semper admittebantur: vel magis quod Imperator molestiis domesticis implicitus, longinquiora curare non valeret. Recrudescebant enim in dies gravius contentiones Archiducis Matthiæ pro successione in Imperio & in Regno Bohemiæ, quam Archidux Leopoldus favore ipsiusmet Imperatoris ambiens, exercitum occasione Iuliaci collectum, Passavium Bohemiæ vicinum traduxerat, non obscuro indicio consiliorum, quæ sub initium anni proximi in apertum eruperunt.

A.C. 1610.

Mauritius Nassovius Iuliacum capit pro hæredibus.

Iuliacensis causæ controversia tractatur frustra.

Rudolphi Imperatoris cum Matthia Archiduce odia recrudescunt.

Leopoldus Archidux conscribit exercitum.

Romæ hoc anno prima Novembris die festivitati Omnium Sanctorum dicata, Paulus Papa V, Beatum Carolum Borromæum Cardinalem & Archiepiscopum Mediolanensem in Sanctorum numerum retulit: cujus celebritatis pompam apud S. Petrum in Vaticano Mediolanenses sumptu perquam magnifico instruxerant. Nec dubia ille vir Beatus perfectionis Divorum honore dignæ testimonia æque vivens ac moriens habuit, ut in divulgato de ejus vita libello videre licet.

Carolus Borromæus in numerum SS. refertur.

Sub finem ejusdem anni Hispani centum millibus ducatorum mercati à Rege Xequo Mauritano, celebre portu propugnaculum Marroci Larachium dictum, die Præsentationis Beatæ Mariæ Virginis, ipsomet Xequo portas aperiente occuparunt. Pulsus ille fuit à Mulero Gidano suo fratre paterno Regno, quod ut vindicaret, auxilia ab Hispanis obtinuit, & pro mutuata ad hoc sibi pecunia, ipsis tradidit illud castrum, ex opposito Gadium ad columnas Herculeas mari imminens, natura loci inexpugnabile, & navigatoribus Hispanis eousque infestum.

Larachium in Africa Hispani occupant.

Annus Christi, 1611.

A.C. 1611.

Smolensci obsidio continuatur.

SEd cum inchoatione Anni Christi, Millesimi, Sexcentesimi Vndecimi, ad nostra redeamus. Sigismundus Rex Poloniæ oppugnationem Smolensci, quam deserere indecorum videbatur, in istum annum continuavit, non inutili labore, ut paulo infra constabit. Nisi quod majora damna tulit, dum ibi occupatus, Moschis dedit tempus resumendi animos, & arma conquirendi, quibus impositum jam pæne cervicibus suis jugum excuterent. Ac eousque illi clam consilia defectionis agitarant; ad principium autem istius anni Leponow apud Perasłaviam Rzezaniæ aliquanta manu militarium sub signa convocata palam cœpit tumultuari, & Bojaros omnes ad arma sumenda concitare, dimissis per Provincias Nuntiis ac literis, in quibus querebatur fractam à Polonis fidem, Principe Vladislao in Moschoviam non adducto: occupata per dolum Vrbe Moschua, & Legatis Moschis una cum Suyscio Duce nuper exauthorato in Poloniam relegatis. Kosacos quoque Dunenses cum Zaruscio ad se attraxit, promisso quod pulsis Polonis filium Demetrii cæsi, cui illi adhærebant, Ducem Moschoviæ creari faceret. Et alium exercitum circa Nowogrodkum majus, Proszowecki colligebat, nemine tanta ausa, uti expediebat, in ipsis initiis opprimente, cum Rex à Smolensco ne viribus distraheretur, nullas copias ad dissipandos illos cœtus mittere vellet, & præsidiarii Moschuæ numero interim multum imminuti ad tutandam stationem suam vix sufficerent. Vnde turbatorum illorum Moschorum catervæ in dies crescebant, & populi civitatum, confisi tantis rebellionis viribus, ubique novandis rebus studebant. Maxime autem Vrbis Moschuæ incolæ, quibus dudum ad talem perfidiam nonnisi Duces deerant, ad famam adventantis Leponovi, in necem Polonorum ibi præsidium tenentium conspirarunt, eo periculosius quod istorum robur sex mille equitibus, & mille peditibus constans, longe impar esset viribus multitudinis tam ingentis. In Vrbe enim Moschua centum octuoginta millia domus tunc numerabantur, ad quas præter habitatores genuinos, plurimi à foris Moschi refugii specie, vel magis conspirationis conscii confluxerant. Hocque veritus Alexander Coruinus Gasiowski præsidii illius Polonici tunc Præfectus, licet præmoneretur à Bojaro sibi addictiori Soltycho, ut præveniret conspiratores priusquam armis instruerentur, præsertim lacessitus ab illis, die Dominico Palmarum ex suis aliquibus cæsis, maluit quiescere & dissimulare tunc, intentus solùm muniendis contra graviora pericula castellis Kitaigrod & Krimgrod, quæ intra civitatem instar propugnaculorum fortissimorum continent tabernas mercatorum opulentiorum, & palatium Ducis: immensa universæ Vrbis spatia ambiente muro Albo denominato, cujus parietum, turriumque ac portarum structura cujusvis celebrioris Vrbis mœnium magnificentiam æquaret. Sed tamen evitari non pôtuit, quin Moschi instructam habentes conspirationem, tertio die post Dominicam Palmarum signo dato sonitu per totam Vrbem campanarum arma sumpserint contra illos præsidiarios Polonos, qui fortiter exceptum primum hostis impetum represserunt, strage plusquam sex millium Moschorum, & demum excitato pluribus locis incendio, quod intra paucas horas omnia tam amplæ Vrbis ædificia (nempe lignea) & cum eis innumeram plebem absumpsit. Insequenti die etiam suburbium ultra fluvium Moschuam situm à Strzelciis seu Sagittariis habitatum exustum fuit jussu Gasievii, ut eà subsidiis Polonicis

Moschi ad defectionem perficiendam arma sumunt.

Moscha Vrbis magnitudo.

Moschi oppugnant præsidium Polonorum in Vrbe Moscha.

Moschi profligantur à Polonis in Vrbe Moscha.

cis pateret aditus, qua prohibitus nuper Nicolaus Strusius sub ipso tumultu cum sua legione à Mosaisco advolans opem ferre non poterat eis laborantibus. Et tunc quidem illi habitatores Moschi ferro & igne sic edomiti supplices veniam petebant, sed post paucos dies intra Festa Paschalia ad naturam redierunt, & omnes (pauci insigniores Bojari intra arces cum Polonis degentes, in eorum fide persistebant) conjunxerunt se Lepono, qui cum Zarucio & Prosovecio centum millium exercitum ducens, adjutus insuper à tanta conspiratorum manu, post paucas cum Polonis leviores dimicationes, illius civitatis mœnia seu muros albos occupavit, & Polonos arcem Krimgrod & Kitaigrod cum parte albi muri castellis illis proxima retinentes obsedit, unico transitu circa fluvium Moschua ipsis remanente libero, qua commeatum & subsidia longo tempore recipiebant, & crebras excursiones in hostem emittebant fortuna variante.

A.C.1611.

Moschi obsident Polonos in Vrbe Moscha.

Interim vero Sigismundum Regem solicitum tenebat longior quam sperarat obsidio Smolensci, & magis rei nummariæ defectus ac stipendia militi toto illo tempore non soluta, propter quæ in exercitu illo secessio aliqua periculosior timebatur. Nec suppetebat alius modus quærendæ ad eum usum pecuniæ, nisi apud Ordines Poloniæ in Comitiis Regni, quæ propterea ad mensem Septembrem proximum fuerant indicta. Eo itaque Rex profecturus, ne quid intentatum ad frangendam pertinaciam obsessorum relinqueret, oppugnationem scalis admotis apparari jussit nocte diem tredecimam Iunii antecedente: Iacobus Potocki (post defunctum paucos ante dies Ioannem Potocki fratrem suum) Palatinus Braclaviensis, & tunc primus militiæ Præfectus à parte Orientali scalas suas applicaverat, Germani autem pedites Vejeri ad turrim angularem castra Regia spectantem; & aurora illucescente ascenderant utrique murum, sed intro civitatem ob præcipitem locum cum descendere non possent, ibidem ab accurrentibus defensoribus constricti, dubio nimium eventu pugnarunt, donec Bartholomæus Novodwotski stipatorum Regiorum Præfectus, ipsemet applicata subter canalem è civitate Boristhenem versus patentem petarda, triginta cubitis late murum ea parte dejecit, & Dorostayski Marischallus Lithuaniæ cum Prætoria cohorte illa irruens, forum civitatis occupavit. Perculsi enim tam inopinato casu defensores, arma & stationes suas statim deseruerunt, & oppugnatoribus libero transitu jam undique patente, nonnisi latibula quærebant, plurimique deductis uxoribus & supellectili pretiosa ad templum unicum instar arcis sibi muro exstructum pulverem nitratum, qui ibi subtus in summa copia asservabatur, Saguntina rabie succendi curarunt, & ruina templi obruti interierunt. Sehin Palatinus & Præfectus civitatis in propugnaculo quodam cum sociis quindecim sese continuit, & denuntiari fecit, quod potius pugnando mori vellet, quam sese dederet, nisi alicui ex Ducibus primariis: nimirum veritus ne milites exosi crudelitatem hominis quam in captivos exercuerat, ipsum discerpetent: unde ipsimet demum Iacobo Potocki accurrenti sese submisit. Atque ita Rege ab adversa Boristhenis ripa spectante, militaris fortitudo vi cepit Smolenscum desideratis ex Germanis peditibus octo tantum; sed periissent omnes in illo ascensu mœnium nullo fructu, nisi tempestive beneficium Novodworscii petardæ ipsis subvenisset.

Smolenscum oppugnatur à Polonis.

Novodworscius petarda dejicit murum Smolensci.

Smolenscum captum vi aperta.

Smolensci defensorum obstinatio.

Sehin Palatinus Smolensci captus.

Occubuit quoque Stanislaus Gotecki Tribunus equitum veteranus, dum fossam dituto vi machinarum muro oppositam superare conaretur. Nec multi ex hostibus quoque in illo conflictu ciciderunt, statim enim proclamatum fuit, ut miles cædibus abstineret, præda contentus: ob quam etiam exorta rixa denuntiari Rex fecit, ut singuli quicquid cepissent, conferrent in commune, (Maydan vocant) ex æquo inter omnes dividendum. Sed meliora ignis devoravit fortuito

A.C.1611. exorto incendio, quo & tecta omnium mœnium conflagrarunt. Frumenti vis maxima ibi reperta fuit, ut non dubie triennio adhuc obsidionem sustinere potuissent obsessi, cum & omni instrumento bellico abundarent, præterquam quod plurimi eorum decesserant, partim morbis, partim pugnando, ex octuaginta millibus (comprehensa hoc numero plebe promiscua) ab incœpta obsidione vix octo mille relictis superstitibus. Sedato illo motu Rex triduo continuo convivium militibus exhibuit: & paucis diebus datis ordinando præsidio Civitatis illius captæ, ac subsidio mittendo Moschuæ obsessæ, in Poloniam ad præstitutum Comitiis diem reditum maturavit, fato quodam erroribus errorem novissimum cumulante, quo partum Polonis Imperium Moschoviæ è manibus elaberetur. Prudentiorum enim judicio expediebat continuare victoriam, & à Smolensco capto, recta Moschuam ivisse, ubi Moschi consternati clade Smolensci, & nec dum pro rebellione satis concordes, cum à parte Polonorum nobiliores adhuc starent, ad officium revocari, vel saltim solvi potuisset obsidio Vrbis Moschuæ, qua in potestate Regis manente, omnia redintegrare non difficile fuisset. Sed Rege in Poloniam reverso, omnia in deterius ruere cernebantur: Moschi fideliores Regi desperare cœperunt, rebelles vero majori audacia oppugnationi Arcis Moschuæ instabant, & ejus præsidiarii Poloni, quo citius logioribus propugnationis laboribus liberarentur honestiori titulo ob non soluta sibi tanto tempore stipendia missionem flagitarunt.

Sigismundus Rex epulum militibus capto Smolensco exhibens.

Sigismundus III Rex Poloniæ capto Smolensco negligit continuare victoriam.

Moschica res post discessum Sigismundi Regis ruunt in deterius.

Ac jam initio secessiones permittente Rege in solutionem hujusmodi stipendiorum, thesaurum Ducalem acceperant: sed quod æqua æstimatione pro universis exercitus stipendiis exolvendis suffecisset, illi pro exigua sui debiti parte licebantur. Erat ibi statua Salvatoris ex auro solido magnitudine justæ hominis staturæ, pondo trecentorum quinquaginta librarum auri, quam illi dissectam in partes rapuerunt: duodecim Apostolos ejusdem magnitudinis, & metalli Suyscius Dux necessitate belli pressus in nummos conflaverat. Erant & alia rariorioris pretii supellectilia, quibus tamen militaris avaritia expleri non valuit, licet ex tantis divitiarum acervis nonnisi sceptra, coronas, sellas, & insignia Ducum in illo gazophilacio relinquerit. Vtcunque tamen præsidiarii illi Moschuæ tunc placari tanto auro sacro, aliquanto tempore strenuam & constantem operam in sustinenda obsidione præstiterunt, assiduis excursionibus tam in adversa Moschuæ ripa, quam intra muros albos cum hoste certantes. In medio enim Civitatis exustæ, erat taberna publica, in qua in magna copia sal depositum pro usu communi Civitatis asservabatur, quod inde & obsessi & oppugnatores quotidie petentes, cruentos semper congressus agebant. Leponoum quoque insigni arte Gasievicius trucidari fecerat, confictis litteris, quibus ipse Leponow Provincialibus mandasset, ut Kosacos Dunenses ubicunque locorum invenirentur tollerent, quæ literæ per subornatam personam cum ad manus Sidori Ducis Kosacorum Dunensium venissent, concitatis iste in tumultum suis Kosacis, Leponoum occidit. Et licet in istius locum statim Moschi Trubecium suffecerint, qui cautior contra similes Gasiovii dolos, ejus emissarios novas conspirationes inter Dunenses seminantes comprehendi, & exquisitis cruciatibus necati curabat, nec multo post discessum à Smolensco Regium obsessos tanta vi oppugnavit, ut omnem aditum muri albi, (cujus ille eousque quatuor portas retinuerant) & etiam transitum ultra fluvium Moschua ipsis ademerit: tamen postquam sex septimanis inclusi nulla ope humana liberari posse viderentur, manifesto divino auxilio 15 Augusti (circa Sacra Festivitatis Assumptionis Deiparæ Virginis Mariæ, Concionator prædixerat illis, ut à pluribus talis periculi consciis audivi, quod eò die sublevandi essent à tam gravi obsidione, patrocinio ejusdem Gloriosæ Virginis) præter

Poloni milites ærarium Moschæ Ducum expilant.

Moscha Ducum thesauri.

Gasievius Leponum Ducem Moschorum tollit.

tet omnem suam spem obsidionem illam excusserunt. Emiserant illi priusquam ab hoste fuissent in tantas angustias redacti, pabulatum ter mille & quingentos lixas ac servulos, quibus cum commeatu reversis, & tranare fluvium Moschuam inchoantibus, Moschi qui illum transitum observabant subito timore perculsi, & nulla pugna tentata profugerunt, desertis Castellis quæ satis firma tenebant. Obsessi quoque eruptione facta Moschos totis Castris, quasi validiora venissent ad arcem auxilia turbatos, ex proximis arci stationibus ejecerunt, ac partem albi muti cum quatuor portis quas ante habuerant, recuperarunt. Sed ab eo tempore nonnisi de profectione consilia agitarunt, & in Poloniam ad Comitia Legatos expedierant denuntiatum, quod si Rex non mitteret in Moschoviam Principem Vladislaum, ipsi sua stipendia à Republica repetituri essent, & non amplius quam ad diem sextam Ianuarii proximi Moschuæ defensionem sustinere vellent. Nec minus attulit incommodi bello illi Moschovitico post discessum Regis in Poloniam discordia Ducum: præsertim quod Iacobus Potocki Palatinus Braclaviensis à Rege relictus Smolensci cum Imperio militari, moleste ferret Carolum Chodkiewicz Præfectum exercitus Lithuaniæ ad propugnandam Moschuam fuisse accersitum, quasi ad consortium partæ gloriæ, ad quam iste eousque nil contulerat, & aliquali plausibili successu totam ad se traheret. Vnde etiam Tribunorum ac militum (prout quisque in hunc vel alterum propendebat, & Potociis favebant plures) distracta studia, magnas sæpe rei bene gerendæ occasiones interverterunt. Post illum conflictum diei Festi Virginis Assumptæ Moschos confusos tota Vrbe pelli potuisse evidentius apparebat, sed unus Tribunus militaris addictior Chodkiewicz, ne ea laus ipsi Chodkiewicio in proximo adfuturo præriperetur intercessit, & pugnam tunc dissuasit. Chodkiewicio autem advenienti, malevoli sumptis levibus argumentis à severitate ipsius, odia acerbiora apud præsidiarios Moschuæ conciliarunt, ut judicia ejus recusaverint, & obsequium ipsi denegarint. Nec quicquam contra hostem illo præsente tentarunt, immo accelerata conspiratione pro discessu, prodierant ex Arce Moschua, relictis ibi ad sextam Ianuarii è medio sui paucis defensoribus, quo respectu reliquum thesauri Ducalis fuit expilatum. Isti enim defensores ut intro manerent, ultra stipendium solitum, aliud murale denominatum, pro eo quod excubias pro muro equitibus non convenientes agere deberent, sibi assignari postularant, utque ejus essent certi, pignoris loco acceperant Coronas Ducum, unum à Maximiliano Imperatore olim Duci Iuano datam, alteram à Demetrio comparatam, utraque autem erat ex auro solido, gemmis & lapidibus preciosis ornata: Item sceptrum è cornu unicornis integro in summitatibus auro & gemmis incluso: Cornua bina unicornis integra, tertium dimidiatum: sellam pro equo Ducis auro & gemmis variegatam: duos pileos auro & lapidibus preciosis contextos, quibus Duces Moschoviæ coronari solebant, sceptrum & pomum aureum, utrumque lapidibus rarioris precii insigne. Et quomodo postea à die sexta Ianuarii in Poloniam abierint in anno subsequenti dicetur.

A.C.1611. Poloni Moschæ præsidiarii auxilia recipiunt & oppugnatores Moschos profligant.

Legati ad Comitia à præsidio Moschæ.

Præsidiarii Poloni Moschæ secessionem faciunt.

Polonorum Ducum militarium æmulationes Moschicas res everterunt.

Poloni præsidarii Moschua discedunt.

Moschuæ Ducum thesaurus reliquus diripitur à militibus.

Coronas Ducales Moschoviæ milites accipiunt.

In Comitiis autem hujus anni Varsaviæ nonnisi gratulationes & applausus ob expugnatum Smolenscum audiebantur. Stanislaus quoque Zolkiewski Præfectus Exercitus Regni memorabilem duxit triumphum, antecedente splendido & numeroso equitatu, sequebatur eum in curru sublimis Basilius Suyski nuper Dux Moschoviæ, & duo Suyscii ejus germani captivi holoserico rubeo vestiti, quos ille ingressus Curiam ubi Rex cum Senatu & Ordinibus universis consederat, præsentavit adhibita ex historiis in quibus erat versatissimus, ad venustatem & gravitatem instructa peroratione, qua adversam fortunam captivorum & majestatem istius Reipublicæ ex debellato & victo tanto Duce satis antiquiori

Comitiorum Varsaviæ 1611 status.

Suyscius Moschæ Dux captivus publicè in Comitiis præsentatur. Zolkievius in historiis exercitatissimus.

A.C. 1611. quiori ævo visis exemplis comparavit. Ad Arcem Gostinensem fuerant amandati deinde isti Suyscii, & sub custodiis quidem, liberaliter tamen habiti, ac post annum unum defuncto Basilio Duce, ac altero ejus fratre, Iwan junior obtinuit libertatem.

Suyscius in Arce Gostinensi sub custodiis detinetur.

In tantum autem corruperat illa publica lætitia judicium Comitiorum, quod in eorum consultationibus, ac si jam debellatum fuisset nonnisi de retinenda Moschovia, & redigenda in Provinciam tractabatur, nec ulla subiit mentio de periculis, quæ fœdus illud militare erat allatum Reipublicæ: nempe quod omnes censetent, non obligari Rempublicam ad solvenda stipendia militibus Demetrianis, quæ ipsa inscia promissa nonnisi ex Moschicis tributis æquo jure ipsis essent repetenda. Vnde binæ tantum collectæ agrariæ pro necessitatibus illius belli fuerunt à Republica concessæ, ex quibus Rex centum millia aureorum nummorum seu florenorum in Polonia usitatorum, quæ de proprio peculio apud Smolenscum erogaverat, in primis detraxit, & Præfectus ærarii (Stanislaus Warszycki tunc fuit) in milites quidem, sed domum jam reversos reliquum dispensavit, nulla parte illius pecuniæ publicæ in Moschoviam ad milites, qui sub signis & in fœdere secessionis erant, missa: cum tamen isti quantumvis exigua solutione à perficienda tunc secessione sua remorati potuissent. In iisdem Comitiis Ioannes Sigismundus Marchio & Elector Brandeburgicus, fiduciariam successionem in Ducatu Prussiæ, sibi à Republica concedi petiit, post defunctum proxime Albertum Fridericum Anspacum Ducem, qui motus mente sub cura Georgii Friderici, ac isto defuncto sub Ioachimi Friderici, & deinde sub istius Electoris, ipsius vice eam Provinciam administrantis eousque vixit. Ac post varias consultationes, decreta ipsi fuit possessio illius Provinciæ: verum circumscripta diversis legibus, quibus Reipublicæ jus & proprietas Dominatus in illa Provincia stabiliretur; præsertim quod jure successionis talis gaudere possent masculi filii legitime nati solummodo Ducis istius Ioannis Sigismundi, & ejus Germani fratres Ioannes Georgius in Silesia Dux Iegendorfius, Ernestus & Christianus Vilhelmus Archiepiscopus Magdeburgi, filiique eorum masculi ex legitimo matrimonio tantum; eis vero deficientibus Provincia illa ad Regnum Poloniæ rediret. In eadem circumscriptione injunctum fuit Duci, ut tributum triginta millium florenorum ad ærarium Regni Poloniæ annuum solveret, & alia triginta florenorum millia, quoriescunque in Comitiis Provinciis Regni istius contributio agraria indiceretur. Addita quoque fuerunt multa circa jurisdictionem & judicia Ducis in subditos illius Provinciæ, & circa liberum recursum ad Regem appellantibus a Decretis ejusdem Ducis ejusque Magistratus, quæ longiora sunt quam ut hic singularius recenseri possint, & extant typis expressa, cunjuncta voluimini legum Regni istius. Solutis demum Comitiis Elector ille medio mense Novembre venerat Varsaviam, & obvium habuit Regem in campo suburbano Civitatis via Zakrocimensi, quem primus ex equo descendens Elector postquam salutasset, & ad palatium deduxisset, ipse quoque ad palatium Villæ Regiæ Iazdowo comitatus à Delegatis Regiis secessit, ac insequenti die insumpto moderandis conditionibus committendæ fiduciæ (seu feudi) hujusmodi, die tertio ad Regem super pegmate in area Bernardinorum ad hoc erecto habitu Regali considentem venit, flexusque genu utroque jusjurandum fidelitatis, uti cliens Regi præstitit, prælegente verba jurisjurandi Archicancellario Regni, qui tunc erat Laurentius Gembicki Episcopus Vladislaviensis, & Rege Vexillum cum insigni Regni Poloniæ Aquila alba, ac leges feudi conceptas scripto ipsi tradente. Episcopus autem Fulinatensis Simoneta, uti Nuntius Apostolicus denuntiavit interpellationem Summi

Brandeburgico Electori feudum Prussiæ confertur.

Brandeburgicus Elector jurat fidelitatem Regi Poloniæ.

Pon-

Pontificis de Episcopatu Sambiensi & Pomesaniæ, ab illis Ducibus suppresso, & de jure quod Cruciferi Sedi Apostolicæ in illa Provincia quæsierunt: atque hæc in Polonia anno isto agebantur.

A. C. 1611.

In cognata autem ejus Bohemia, fraterna odia iterum recruduerant: cum enim Matthias Archidux Regnum Vngariæ vi à Rudolpho Imperatore extorsisset, eoque ut attigimus supra, non contentus, etiam Bohemiæ Regno inhiaret; Imperator eam injuriam vindicaturus, Archiducem Leopoldum ipsi opponere volebat. Is itaque milites à Iuliaco deductos, & eousque tali fine Passavii subsistere jussos, ac ad numerum quatuor millium equitum, & novem millium peditum auctos, initio hujus anni in Boëmiam Romano Duce venire fecit, qui prædis & populationibus in obvia quæque sævientes, Buduitium Oppidum insigne, summissis insidiis captum spoliarunt, & præsidio imposito ad longiorem præmeditatæ necessitatis usum munierunt. Ac primo divulgatum fuit, quod isti milites quasi tumultuantes stipendia solum emerita ab Imperatore repeterent; sed cum Pragæ appropinquarent, longe diversa parari apparuit: denuntiari enim fecit Leopoldus, ut in tota Vrbe reciperentur, quodque venirent non hostili animo, sed ut dignitatem Imperatoris defenderent. Boëmis autem præsertim quod Matthiæ magis faverent, ad arma conclamantibus, illi ad vim conversi, irruptionem in Oppidum Pragæ parvum fecerunt, & trucidatis fere quadringentis ex Civibus qui resistere voluerant, conflictum illum in duas horas (non sine cæde quoque suorum) continuarunt, ac nonnullis ædibus direptione & incendio deformatis, reliquos habitatores subsidium à Civitate veteri (ponte interclusa) desperantes & linteamina alba è fenestris in signum subjectionis explicantes, ad obsequium coëgerunt. Nec difficile Curiam quoque pulsis custodiis occuparunt, & præsidiarios à Boëmis in Arce constitutos, una cum Felsio Præfecto, ad suas partes transire fecerunt.

Leopoldus Archidux in Boëmiam exercitum ducit.

Leopoldi milites vi Pragam parvam occupant.

His ex voto peractis, die 16 Februarii Leopoldus tanquam delegatus Cæsaris in campo arci proximo totum illum exercitum lustravit, & jurejurando in nomen Cæsaris ab eo recepto, stationes & machinas ad quatiendam Civitatem veterem disponi ac displodi jussit. Sed neque hoc modo illa ad officium revocari potuit, magno numero Proceribus & Nobilioribus quibusque ad ejus defensionem concurrentibus, qui & fecialem mandata Cæsaris adferentem admittere noluerunt; responso dato, quod in fide Cæsaris permanerent, Leopoldo tamen & ejus militi subjici nulla ratione vellent. Interim ad Matthiam miserant, ut subsidia vel adventum maturaret, & Franciscum Tenagelium à Cæsare ad Electores & Principes Germaniæ pro conquirendis contra Matthiam auxiliis dimissum ex itinere retraxerant, pontem & ripas fluvii intermedii firmioribus excubiis munierunt, ne inde à Passavianis offenderentur observantes: donec Leopoldus videns quod obstinationem eorum frangere non posset, & Matthiam cum decem octo armatorum millibus in proximo adesse audiret, nocte undecimam Martii præcedente, milites illos Passavienses Buduitium dimisit, & ipse Praga discessit. Matthias vero 24 Martii die adveniens, summo applausu & superbo Boëmorum apparatu fuit introductus in Civitatem veterem, ubi post multas querelas, opera Henrici Iulii Ducis Brunsvicensis reconciliatio inter ipsum & Cæsarem coaluit certis conditionibus, quarum capita præcipua erant; ut Rex Matthias ex vectigalibus Boëmiæ Cæsari quotannis vita ejus durante trecenta millia nummorum aureorum solveret: Cæsar Præfecturas Bardovitiæ, Brandisiæ, Lisaviæ, & Persevariæ una cum Arce Pragensi in vita retineret, Iurisdictionem Imperialem plenam haberet: Boëmiæ autem Regni & ejus Provinciarum admini-

Leopoldi milites à Praga veteri rejiciuntur.

Leopoldus cum suo milite Praga discedit.

Matthias veniens Pragam cum Imperatore transigit de Regno Boëmiæ.

A.C.1611. ministrationem cederet Matthiæ Regi Consiliarii quoque Cæsaris nonnulli interim sub custodiis detenti, fuerunt liberi dimissi, una cum Tenagelio, qui usque & tormenta pertulit. Nec minus negotii in concilianda illa pace attulit concertatio super Privilegiis & libertatibus Boëmorum, præsertim hæreticorum, quorum licentia & publicus hæresis usus tunc maxime fuit stabilitus, literis ut vocant *Majestatis*, tali occasione à Rudolpho eis datis. Atque his omnibus sopitis, postquam Cæsar absolverat Boëmos à jurejurando fidelitatis sibi debitæ, Matthias Rex juravit se servaturum eorum Privilegia, nominatim Boëmiæ, Silesiæ, Lusatiæ, Moraviæ Ordinibus servientia, & ritu Ecclesiæ Catholicæ solenni à Cardinali Dietrichsteino sacram unctionem, omniaque insignia regalia, ac simul jusjurandum subjectionis Ordinum illius Regni recepit die vigesima tertia Maii, in Sacello D. Venceslai Basilicæ Pragensis Arcis.

Rudolph. II Imp. absolvit Boëmos ad obedientia sibi debita.

Matthias coronatur Rex Boëmiæ 23 Maii 1611.

Iuliacensis quoque controversiæ hoc anno concordia fuit tentata, congregatis ad eam tractandam Iutroboci Lipsiam prope Electoribus Saxoniæ & Brandeburgi, ac multis Principibus illarum prosapiarum, ubi post longa colloquia in eo consenserunt, quod Elector & Domus Saxonica quæ interim obtinuerat ab Imperatore diploma (seu notiori nomine Investituram) super illo Principatu, deberet conjunctim cum Brandeburgico & Neoburgico Principe possidere eundem Principatum, numerata certa pecunia, simul atque ad ejus possessionem admitteretur: Et intercederet apud Cæsarem pro revocandis edictis contra illos Principes publicatis, quibus diploma quoque super illa successione à Cæsare si possent obtinere liceret: Quodque causa tota in judicio Cæsaris cognoscenda & definienda essent, cum adjunctis ad concipiendam sententiam definitivam duobus Principibus à partibus nominandis, & demum victor causæ rem obtineret: Neoburgicus tamen illam concordiam nunquam ratam habuit. Nec multo post Elector Saxoniæ Christianus II denominatus obiit subita Apoplexia correptus, cum fatigatus, ac sudore madens ab hastiludio haustium frigidioris cerevisiæ avidius sumpsisset. In ejus locum successit Ioannes Georgius frater ipsius germanus.

Iuliacensis hæreditatis concordia tractatur Iutroboci.

Neoburgicus Princeps concordiam Iutrobocen. non suscepit.

Christianus II Elector Saxoniæ moritur.

In Comitiis autem Imperialibus Norimbergæ toto mense Octobre & Novembre in magna frequentia Principum continuatis, nihil fuit conclusum deliberatione super eligendo Romanorum Rege ad proximum Ver rejecta. Interim Matthias Rex initio Decembris Viennæ Austriæ nuptias celebravit cum Anna Archiduce Ferdinandi Tirolensis filia, sicque annum hunc totum lætus transegit, præter quod ex Vngaria non satis prospera adivit. Gabriel enim Batori novus Transilvaniæ Princeps, usus hac opportunitate, quod Matthias Rex Boëmicis rebus distineretur, occuparat Hermestadium, & reliqua Transilvaniæ loca, pulsis Austriacis præsidiis.

Matthias Rex nuptias celebrat cum Anna Austriaca.

Gabor Betlem Transilvaniam occupat.

Hoc anno etiam bellum inter Daniæ Regem & Suecum initia sumpsit, inde quod Suecus mare Balticum infestum teneret, & plures Danos navigantes Rigam, in Curlandiam, in Prussiam, spoliasset, ac in Norvegia Daniæ propria diversa Regalia & titulum Nordlandiæ sibi usurparet. Vnde Daniæ Rex postquam scriptis ad Ordines Sueciæ literis, præjudicia illa tolli, & damna illata sibi compensari postulasset, & ne responsum quidem obtinuisset, misso caduceatore bellum Regi Sueciæ denuntiavit; nec expectato quid responderetur, (tardius enim responderat Suecus amicam compositionem offerens) primis diebus Maii Christianopoli movens Calmariam contendit, & contra Oppidum primo oppugnatione instituta, illud vi cepit, trucidatis omnibus ejus defensoribus sub finem mensis Maii. Arx diutius restitit, sed & istam profligata classe Suetica, quæ obsessis subsidium ferebat, & Suecis qui in proximo castro posuerant in fugam versis,

Daniæ Rex Suecó Regi bellum infert 1611.

Calmariam Dani Rex capit.

in fugam versis, ad deditionem tertia de mensis Augusti coëgit, ac Insulam Olandiam ac Borcholmiam, quæ Arcis illius jurisdictionem sequi solet, in suam potestatem redegit. Nec multo post ultimis diebus Octobris Carolus Sueciæ Rex, confectus mœrore ex infelici hoc suo successu obiit, & belli illius difficultates reliquit successori, de quo à principio Sueci multum dissentiebant, aliis ad Sigismundum Regem, aliis ad ejus fratrem Ioannem ex alia matre Gunilla, aliis demum ad Gustavum Adolphum defuncti Caroli filium inclinantibus; sed tandem iste omnium suffragia & Regnum obtinuit.

A.C.1611.

Carolus Rex Sueciæ moritur.

Gustavus Adolphus Rex Sueciæ renunciatur.

Annus Christi, 1612.

Diximus supra Polonos præsidiarios Arcis Vrbis Moschuæ condixisse secessionem ad sextam Ianuarii consequentis istius Anni Millesimi, Sexcentesimi, Duodecimi. Adveniente itaque illa die præstituta, cum nec monitionibus Regis, nec precibus præfectorum militarium à proposito suo avocari possent, discessum conclamarunt, & concilio facto elegerunt sibi Marischallum Iosephum Cieklinski, ac certos Consiliarios & Tribunos, quibus commiserunt Imperium militare: istisque Ducibus recta in Poloniam atce Moschuæ relicta abierunt. Septem millia Equites erant isti sponte propria unius impostoris Demetrii auspicia sequuti, cum quo nullis stipendiis, vel saltem non Polonicis Moschoviam edomuerant, & in finem subjugare poterant; ab eo autem inconsulto ad partes Regias nullo operæprecio, (immo Moschorum commodo quorum vires ita fuerant redintegratæ) avocati, stipendia ingentis summæ à Republica Polona usurparunt, ne thesauro quidem Moschico Ducali tantæ æstimationis, quem ut alias memoravimus discerpserant, satiati.

Præsidiarii Moscha facta secessione ex Moschovia discedunt.

In Poloniam autem ingressi, Leopoli Marischallo & Magistratui suo sede fixa, manipulatim in Palatinatibus minoris Poloniæ divisi, omnes Præfecturas Regias occuparunt, & æque istis atque Ecclesiasticorum possessionibus immoderata tributa imposuerunt, donec stipendia quæ prætendebant à Republica reciperent.

Moschica secessionis militum insolentia.

Sed ne Moschuam quam ipsi deseruerant nos quoque deseramus, ibi mansefrat Demetrianorum una legio Sapihana denominata. Pars quoque Smolenscianarum copiarum cum Stanislo & Predborio Koniecposki eo iverat: ac quo non cessaret Ducum æmulatio, (unica ibi causa secessionum militarium, & demum rei totius jactura) Iacobus Potocki Palatinus Braclaviensis laudem servatæ Arcis illius sibi ipsi non Chodkievicio tribui cupiens, miserat eo Nicolaum Strusium suum sobrinum cum parte peditatus Smolensciani; isque toto tempore reliquo à discessu fœderatorum pro præsidio ibi præfuit, studiis militum ita divisis, ut non minus ad simultates mutuo exercendas, quam ad hostem propulsandum essent intenti. Vnde provenit, quod Moschis circumcirca Arcem illam obsidentibus, pro servando angusto, qui adhuc patebat ad Arcem juxta fluvium Moschuam transitu, & obsessi in recipiendis, & subsidiarii in ferendis subsidiis oscitanter agebant, nec alter alteri subvenire opportune curabat, illudendo laboranti, ut gloriam sibi suamet virtute pararet. Non multo post legio illa Demetrianorum Sapihana, quæ quatuor millibus equitum constabat, ab hujusmodi turbatoribus concitata à Chodkievicio descivit, ac inito quoque fœdere pro repetendis suis stipendiis in Poloniam secessit, moderatoremque talis fœderis seu Marischallum elegerat sibi Ioannem Zalinski, qui Brestiæ Lithuaniæ

Moscha in præsidio remansit Sapihana legio.

Polonorum Ducum in servanda Moscha dissensiones.

Sapihana legio secessione facta Moscha deserit.

Miles secessionis Moschica tributa gravia exigit.

A. C. 1612. cum adjunctis sibi consiliariis confidens, longe lateque circum in Palatinatibus vicinioribus Regias Ecclesiasticorum possessiones sociis fœderis ejusdem distribuit stationibus & tributis divexandas, donec à Repub. stipendia ipsis solverentur. Rex autem Sigismundus tum demum permotus querelis Ordinum, quod debitum stipendiorum tantæ multitudini solvendorum recideret in Rempublicam, nonnisi propter denegatum Moschis Principem Vladislaum, serum consilium de eo in Moschoviam deducendo suscepit, spe non incerta quod adhuc Moschi ad officium revocari potuissent, si modo celerius egisset. Sed in in conquirendis copiis totum tempus rei gerendæ opportunum effluxit. Fœderati equites, qui sperabantur sequuturi istum Principem tantopere ante desideratum, inescati otio & affluentia suorum stativorum, loco moveri noluerunt. Peditatus vero Germanici legiones duæ, quarum unam Theodorus Dinhoff Dux militaris veteranus, alteram Vrsemberg ducebat, adulta jam æstate Vilnam advenerant, eisque demum receptis, ac lustratis, Rex essumpto Principe Vladislao movens, eas tarde incedentes Orsæ iterum diutius expectavit. Smolenscum deinde mense Octobre adveniens, majorem remoram invenit; Equitatus enim ibi subsistens (in quo potissima spes erat) Regiis conjungi castris jussus, pertinacius recusabat, nisi pars stipendiorum emeritorum, vel donativum aliquod sibi numeraretur: quæ difficultas plurimum negotii attulit, cum deessent & pecuniæ, & alius equitatus, præter unam Prætoriam hastatorum, & paucas velitum cohortes, nec superari potuit, quantumvis Rex (persuasus ab aliquibus quod eo modo flecterentur) convocatos omnes pro concione milites ipsemet allocutus, ad illam expeditionem invitarit; donec eo cum suo Comitatu iter Moschuam versus ingresso, à maturioribus admoniti, quod evidentem turpitudinem non evitarent, si in tanta necessitate desererent Dominum suum, resipuerunt. Non omnes tamen, sed mille ducenti equites solum Ductore Adamo Zolkiewski (Iacobus Potocki Palatinus Braclaviensis, qui illi militiæ præerat, decumbebat ex quartana) Viasmam concesserant, ubi Rex & eorum & Chodkievicii adventum præstolaturus substiterat, medio itinere inter Moschuam & Smolenscum. Acciderat autem quod ipso die discessus Regis è Smolensco, catharacta pensilis Ducalis portæ, (seu ita denominatæ) qua Rex erat transiturus casu abrupta & delapsa portam obstruxerat, nec ulla vi dimoveri poterat, ut Rex ad aliam portam deflectere debuerit: omine non vano, quod introitus Ducales in Moschovia consequuturus non esset.

Sigism. III, Rex Pol. consilium serum suscipit de mittando Vladislao Principe in Moschoviam.

Miles seceßionis Moschicæ Regem comitari in Moschoviam recusat.

Smolenscum Rex Sigism. venit.

Præsidium Smolensci Moschuam ire cum Rege detrectat.

Sigism. Rex milites Smolensci ipsemet pro concione invitat ad iter Moschicum.

Omen sinistrum eundi Moschuam Sigismundo Regi.

Interim enim Moschi obsidioni Arcis Moschicæ instabant, tanto majori fervore, quod Chodkievicius post discessum legionis Sapihanæ viribus diminutus, eorum conatibus reprimendis non sufficeret; præsertim quod peditatum nullum habebat ad oppugnandas munitiones, quas illi ingenti opere extruxerant, & continuo in circuitum arcis promovebant. Tota tamen æstate distinuit hostem, & obsessis necessaria suppeditavit; & demum mense Septembre cum Moschi excitatis aggeribus & Castellis ad ripas fluvii Moschua ex adverso Arcis omnem ad eam aditum intercelusissent, ac obsessi extrema rerum penuria laborarent, ille cum commeatu copiosa adveniens, hostilem primo exercitum, qui campestria proxima insederat dissipavit, deinde & transitum ad Arcem vi aperuit. Ad horam meridianam à summo mane duravit ille conflictus, & jam patente libero ad Arcem accessu, isti auxiliarii omnia in tuto esse arbitrati, tantisper donec reficerent obsonio vires consederant, introducturi mox quadringentos currus intro Arcem cum commeatu: Pedites quoque quingenti, quos recens adduxerat Niewiátowski intrarant in Arcem, cum Moschi recollecti densis agminibus in currus illos irruerunt. Nec poterant equites subvenire in

Moschi obsident Polones in Arce Moschua.

Moschi profligantur à Polonis.

in loco ruderibus fossisque toto impedito, & ripis præaltis Moschuæ fluminis imminente, circa quas Moschi pedites omnes statim ut accurrerant abditi, densum jaculorum imbrem emittebant. Verum Strusius præsidii Arcis illius Præfectus incusabatur, quod tunc (forte invidia gloriæ Chodkievicii) excursionem non fecerit, cum valuerit peditatu. Sed quisquis causa fuerit, illo casu concidit tam certa, tanto sanguine, tot victoriis, totque impensis parta Polonis spes potiundi Moschoviæ imperio: priusquam enim Chodkievicius alium comparasset commeatum, Moschi firmioribus propugnaculis aditus illius Arcis omnes obstruxerant, & obsessi consumptis in cibum non equis tantum, sed & iis à quibus natura abhorret, (neque enim canibus, felibus, ac humanis carnibus pepercerunt, quodvis corium minutim concisum ac elixum manducarunt) fame constricti sub finem mensis Octobris deditionem fecerunt, non Arcis solum, sed & personarum suarum. Statim enim in custodias ad longinquiora Moschoviæ loca sunt omnes abducti, præter Strusium, qui Moschuæ toto tempore captivitatis suæ detinebatur. Viazmiæ Rex eum nuntium accepit, & deliberatione inita redireine progredi maluit, ut Moschi de eligendo sibi Duce adhuc animis fluctuantes, ad recognoscendum Principem Vladislaum, vel ad tractatus aliquos pacis elicerentur. Ac Federouscum usque pervenerat, legione equitum Smolenscianorum recta Moschuam præmissa, qui sub ipsis Vrbis illius portis excursionibus excepti, ne ad colloquium quidem Moschos evocare potuerunt. Ad ipsum quoque Regem nullus Moschorum venit, immo clausis ubique oppidis hostilia præferentes, ex insidiis pabulatores Regios non leviter affligebant. Quod isti ulturi, Volocum oppidum oppugnarunt irrito eventu. Inter injurias enim hyemis acerbioris cum sub dio in castris diutius consistere non possent, & pabula equorum deficerent, reditum maturare sunt coacti. Rex recta Smolenscum, & inde in Poloniam revertebatur itinere molestissimo (adfui præsens) propter alternas inter frigora intensissima pluvias, quibus glacies uliginosorum locorum & fluminum (ibi sunt frequentia) dissoluta, difficiles ac pæne impervios transitus viatoribus reddebat; plane præter solitum illius regionis usum, quod à medio Decembre ad medium Ianuarium Borysthenem fluvium bis gelu concretum, bis humidior tepidi aëris intemperies dissolverat. Atque hic fuit exitus expeditionis illius, & Electionis Principis Vladislai in Ducem Moschoviæ, ad quam evertendam unus error non suffecisset, nisi tam multiplices fuisset cumulati. Nec licuit deinceps tanta damna reparare, cum Moschi statim Michaëlem Fedorowicz filium Metropolitæ Rostociensis, qui tunc adhuc sub custodia detinebatur Mariæburgæ, Ducem Moschoviæ concordibus votis elegerint, & uno ex diadematibus Ducalibus, quæ in illa direptione thesauri Ducalis Sapihanæ legioni sorte cesserant, ac penes quosdam ex illa legione in præsidio Arcis Moschuæ usque ad deditionem demoratos vinctosque circa deditionem reperta fuerant, coronarint, pro eoque constantissime decertarint, ut locis suis apparebit. Demetrii quoque affectatores circa Calugam diversantes, eadem hyeme oppresserant, corruptis pretio Donensibus Kosacis, à quibus Marina Mniszkowná cum filio suo ex Demetrio suscepto tradita, aquis subter glaciem immersa, & Zarucki ipsius defensor palo infixus interiit.

A.C.1612.
Moschi præripiunt commeatum Polonis.
Poloni Præsidiarii Arcis Moschuæ deditionem faciunt.
Sigism. Rex accepto Viazmiæ de dedita arce Moschuæ Nuntio progreditur versus Moschuam.
Moschi elici non possunt ad tractatus de recipiendo Vladislao Principe.
Volocum oppugnant Poloni irrito eventu.
Sigism. Rex redit ex Moschovia in Poloniam.
Hyems solito tepidior in Moschovia.
Moschi eligunt sibi Regem Michael. Federowicz.
Demetrii uxor Marina Mniszkowná suffocatur cum filio.

Dum autem ita Poloni hoc anno infeliciter aliena quærunt, etiam propria in Moldavia amiserunt; tanto graviori jactura, quod inde processit infinita series majorum calamitatum, quæ Regnum hoc in annis consequentibus miserabiliter afflixerunt, eique perpetuum timorem ultimi interitus adduxerunt, Tartaris tali occasione in Moldavia sede comparata. Cujus mali germina in dies & annos

Moldaviam amittunt Poloni.

A.C. 1612. annos singulos acerbiora vidit nostra ætas: posteri judicabunt an non sequentur longe deteriora. Præsentia quod attinet, ante triennium decesserat Moldaviæ Princeps Hieremias Mohila, cujus filius natu major Constantinus (jus hæreditariæ successionis in illo Principatu habebat, prosapia vetus Ducalis, præsertim ista Mohiliana) successerat in illo Principatu, & Machmet Imperator tunc Turcarum, eam successionem confirmarat, hocque præcavebant semper in pactis suis cum Turca Reges Poloniæ, & usque armis sæpius (ut olim expeditione Ioannis Tarnovii contra Petrum Palatinum, & alia Nicolai Sieniavii Palatini Russiæ, A. C. 1552 qua Alexandrum Moldavis Palatinum dedit, tum & A. C. 1572. Nicolai Mielecki, pro Bogdano restituendo ad illum Principatum. & altera A. C. 1595 Ioannis Zamoyscii Ciczoriana. & A. C. 1600 Michaliana, ac Ioannis Potocii plurimis, vindicarunt, ut in ista Provincia socia Regni Poloniæ, nempe cui à multis retro sæculis socialem fidelitatem uti clientes Duces illi jurare solebant, nonnisi legitimi Ducalis sanguinis, nativique Moldavi Polonis addicti præessent, statumque tantum, illudque moderatum tributum ad ærarium Ottomanicum penderent: ne nimirum istis exclusis, Turcæ præficerent ibi alienigenas fideliores sibi, & iniquiores Polonis, vel instituerent præsides Bassas sui generis, sui permitterent eò conduci colonias Tartarorum.

Is itaque Constantinus ætate & consilio immaturus, in brevi offenderat in multis vitio affinium, à quorum arbitrio summa regiminis totius Moldaviæ pendebat, & meliora emolumenta, immo vectigalia quoque Turcæ destinata in eorum usus derivabantur. Vnde Turca cum uno & altero anno consuetum ab eo tributum non recepisset, & monitionibus nil proficeret, subornarat Stephanum Tomsza (incertum quo fuerit genere iste, nisi quod inter Vngaros pedites Regios meruerit in Polonia) qui opera Tartarorum à Cantimiro Murza adductorum, Moldaviam invasit, ipso Constantino Chocimum fuga ægre elapso. Quam injuriam Proceres Regni maturiores magis Rempublicam, quam Constantinum afficere judicantes, per Legationes & amicam compositionem vindicandam censebant, & si hoc non succederet, tum demum armis idque nomine publico, & cum exercitu bene instructo, pro recuperanda Provincia Reipublicæ socia certandum. Verum Stephanus Potocki affinis Constantini, nempe cujus sororem germanam Mariam uxorem habebat, moræ impatiens, & elatus victoriis fratris sui Ioannis Potocki nuper præfecti Camenecensis, qui multa bello in illa Provincia præclare gesserat, viribus propriis pellere è Moldavia Tomszam constituit. Nec desistere voluit à proposito, licet monitus à Rege, sed conquisitis subsidiis à primariis illorum confinium, ac collecta in fidem Constantini justa militum manu, una cum ipso & ejus fratre Alexandro intravit in Moldaviam initio mensis Augusti istius anni; sex millibus pugnatorum constabat ipsius exercitus, præter juvenes nobiliores plurimos, qui exercitationis causa ejus castra comitabantur: & par fuisset periculo, si modo nimius contemptus hostis peritiorum in arte militari Tribunorum consilia non turbasset. Inde enim evenit, quod nulla lex militaris in incessu servabatur, sine ullo ordine pabulatores in longinqua deflectentes ab hoste intercipiebantur: excubiæ raræ agebantur: excursores, ac exploratores nulli præmittebantur, & nulla prorsus notitia quo loco hostis esset, quas copias duceret habebatur, donec transmisso fluvio Prut, Gerazus Ammiano Marcellino, *libro* 31. *Historiæ fol.* 3. (aliis, & Cromero *libro* 12. *Hierasus* dictus, forte quod regionem ex qua emanat inhabitabant Hieri populi Sarmatiæ olim finitimi, ubi nunc est Russiæ Pocutia montibus Transilvaniæ conjuncta) apud confluentem Dzie-

Moldaviam invadit Tomsza.

Potocii Stephani expeditio in Moldaviam.

Potocii Stephani clades in Moldavia.

A.C. 1612.

Dziezam hostis ex inopinato advolans cum triginta millibus equitum Tartarorum, montes proxime imminentes insedit, & nil moratus cum Potociani tum primum Ordines instruerent, & locum commodum ubi aciem explicare possent non haberent, (*Sasowy Rog* ille locus denominatur à multis cladibus Moldavorum & Polonorum præsertim Wisniowiecii notus) irruens & à fronte, & ab utroque latere, ut ne quidem expedire arma possent, eos conclusit; & etiam à tergo ripis fluminum occupatis, omnes sine pugna & cæde in vincula accepit, præter paucos qui inter confertas hostium turbas eruperunt, ex quibus etiam in lubricis fluminum illorum nimium rapidorum alveis alii absorpti, alii aquis superatis à Tartaris intercepti perierunt. Ipse Stephanus Potocki refugerat inter currus Castrenses, sed agnitus perductusque ad Tomszam, paucos post menses Constantinopolim fuit missus. Constantinus inter viliores captivos latens apud Tartaros, nec agnitus, frigore & egestate cui non assueverat interiit, ejus frater Alexander tenerior annis & facie venustiori Gynæceo Turcæ adscriptus, ad Machometismum transivit. Alii Nobiliores gravi lytro Tartaris persoluto libertatem redemerunt. Aperta autem, qua nunquam patuit via, per Moldaviam ad interiora Poloniæ, statim Tartari ab illo conflictus loco, recta in Poloniam excurrerunt, cædibus incendiis & rapinis longe lateque in obvia quæque sævientes. Nec erat qui obsisteret. Potocius enim omnes ex illis partibus militares, & etiam præsidium Arcis Camenecensis secum abduxerat. Stanislaus Golski Palatinus Russiæ, collegerat quidum tumultuarie duo millia equitum, sed ipsos quoque clade illa Potociana perculsos, meliori tempori servare maluit. Nec mulro post senecture & morbo gravatus obierat, eique in Præfectura Barensi Stanislaus Zolkiewski Palatinus tunc Kijoviensis, & exercitus Regni Præfectus beneficio Regis successit, dimissa Alexandro Zborowski Præfectura Miedzyrzecensi. Hoc anno quoque natus fuit Sigismundo Regi filius nominatus Ioannes Albertus die a 5 Maii hora antemeridiana.

Potocius Stephanus captivus mittitur Constantinopolim.

Constantinus Mohila Palatinus Moldaviæ interiit.

Tartari in Podoliam excurrunt.

Ioannes Albertus filius Sigismundo Regi nascitur.

Et ut externa quoque attingamus, hujus anni initio mense Ianuar. Imperator Rudolphus II, obiit 60, ætatis suæ anno, Imperii 36. quos omnes exegit in summa animi tranquillitate ac quiete, Praga, immo & ex palatio suo vix unquam se movens, & bella quæ cum Turca habuit, per Legatos administrans. Ad ultimum turbarunt ejus otia odia fraterna, quæ & vitam ipsi abruperunt: Rex Matthias cum uxore ad finem Ianuarii Vienna Pragam adveniens, funus ejus ad Templum Arcis Pragensis efferri fecit ex palatio, pompa lugubri in aliud tempus dilata. Inquiri etiam fecit in ejus ministros familiariores, quorum Ruscius ærarii Præfectus, veritus acerbiorum quæstionum cruciatus, laqueo sibi injecto in carcere vitam finivit. Elector vero Saxoniæ & Palatinus Rheni (Bipontinus tunc uti tutor Friderici Electoris impuberis) qui ex Bulla aurea Caroli IV, vices Imperatoris vacante imperio sustinent, statim mortem Imperatoris omnibus Germaniæ Ordinibus denuntiarunt, singulos ad pacem interim servandam adhortantes, quoad Imperator novus eligeretur. Et morte Imperatoris comperta Elector Moguntinus, ut Cancellarius Imperii, Electores Francofurtum evocavit. Nam condicta fuit dies undecima Maii pro eligendo Rege Romanorum Francofurti; eodem tempore præstituro convenientes Electores Francofurtum, Matthiam Regem, qui etiam præsens ibi adfuit, Imperatorem Romanum salutarunt, eumque ritu solenni decima quarta Iunii coronarunt, sacra Coronationis exequente Archiepiscopo Moguntino. Uxor Imperatoris tertio post die fuit coronata ritu persimili: cujus rationes cum sint jam à multis divulgatæ, non est quod hic recenseantur.

Rudolphus II Imperator moritur.

Matthias Rex inquirit in ministros Rudolphi.

Electores denuntiant mortem Imperatoris in Germania.

Matthias Imperator Rom. eligitur & coronatur. 14 Iunii, 1612.

Matthia Imperatoris uxor coronatur.

Pragam reversus Imperator, mense Octobre Rudolphi Imperatoris funus so-

A.C. 1612. *Rudolphi Imperatoris pompa funebris.*

lenni apparatu efferri, ac in templo Cathedrali sepulchro includi fecit, ipsemet assistens illi celebritati, una cum Archiduce Maximiliano fratre, & Ambrosio Spinola, qui tum Pragam venerat ex Italia, accitus ab Hispanis novum bellum in Germania apparantibus; cujus causam ut haberent, obtinuerant ab Imperatore, quod commiserit ipsis, sive Administtatori Belgii Alberto Archiduci executionem mandati pro demoliendo opere Mulchemiano prolati. Iuliacum enim possidentes Principes oppidum ditionis Iuliacensis Mulchemium munierant instar Civitatis contradicentibus Coloniensibus, qui post multas ea de re querelas agitatas impetrarunt, ut decreverit Imperator, quod obstantibus Coloniensis Civitatis privilegiis, in loco illi tam vicino aliam Civitatem fundari non liceret, & cum nihilominus Principes Iuliacenses in muniendo Mulchemio persisterent; mandata contra ipsos pœnaria nisi desisterent, Imperator interposuerat, eorumque executionem Hispanis commiserat, ac etiam executionem alterius mandati prolati contra Aquisgranensem Civitatem, ubi hæretici contra Catholicos pro asserendo sibi libero hæresis usu, quantumvis mandatis Imperatoriis prohiberentur, tumultuari non cessebant: quid porro successerit, paulo infra attingemus.

Mulchemium demoliendum committitur Spinolæ.

Aquisgrani tumultus.

Ludovico XIII. Galliæ Regi desponsatur Anna Hispana.

Gallia & Hispania hunc annum festivis ludis ac spectaculis exegit, propter initas mutuo connubiales affinitates. Hispani enim Regis filiam Annam desponsavit tunc Galliæ Rex Ludovicus XIII, & vicissim Hispani Regis primogenitus Philippus Elizabetham illius Regis germanam.

Hispaniæ Regi desponsatur Elisabetha Galliæ Regis soror.

Friderico Electori Palatino desponsatur filia Regis Angliæ.

Anglia quoque hoc anno nuptialibus curis vacavit, filia unica illius Regis Iacobi VI, in matrimonium collocata Friderico Electoti Palatino, qui sub finem istius anni per Hollandiam in Angliam classe delatus, Londini sponsalia ista confirmavit. Sed in primo eo suo adventu lugubrem illam Aulam invenit ex morte Henrici Valliæ Ducis Regis illius primogeniti, interim veneno extincti. Vnde ad principium anni proximi pompa ejus nuptiarum fuit rejecta. Nec aliud ad præsens notabilius ex illis partibus occurrit.

Henricus Angliæ primogenitus veneno extinctus.

Dani cum Suecis belli progressus.

Attigimus alias à Daniæ Rege Suecis fuisse illatum bellum, quod ille continuans, multa damna à Suecis in Norvegiam excurrentibus accepit, & naves plures onerarias amisit; ipse autem Sueciam ingressus, Elsburgum & Goltbergum oppida bene munita oppugnauit, & ad deditionem coëgit; inde progressus Ienocopiam cinxit obsidione, quam tamen re infecta solvit, deficiente sibi commeatu, & tandem utrique bello isto fatigati, pacem tractarunt anno subsequenti. Ex Italia hoc anno nil singulare occurrit, præter conjurationem contra Ducem Parmensem ab ejus subditis fabricatam, quam tempestive detectam, Dux ille bene vindicavit, aucto suo peculio prope quinquaginta millibus nummorum aureorum in annuis censibus ex possessionibus conjuratorum fisco suo applicatis, & insuper supplicio conjuratorum, quorum præcipui fuere, Hieronymus de Sala Matchio, Horatius Simoneta Comes, Pius Torellius Comes, Alphonsus San Vitalis Comes, Ioannes Baptista Massa Comes, ac minoris notæ plures, præsertim ministri istorum.

Parmenses contra suum Ducem conjurant.

Annus Christi, 1613.

Sigismundus III, Rex Poloniæ reversus ex Moschovia celebrat Varsaviæ Comitia 1613.

Revertens autem ab Expeditione Moschica Rex Poloniæ Sigismundus, indixerat Comitia Generalia Ordinibus Regni ad mensem Februarium hujus anni, Millesimi, Sexcentesimi Decimitertii Varsaviæ, quo emenso ducentorum viginti milliarium Polonicorum itinere, (tanta enim

est

est à Smolensco Varsaviam distantia) veniens, præcipua deliberationum Comitialium capita proponi fecit, de procuranda solutione stipendiorum militi Moschico: & si impensæ pro bello contra Moschos prosequendo non suppeditarentur, ad minus providerentur pro servandis ibi arcibus quæsitis, præcipue Smolensco, ac de vindicanda clade in Moldavia nuper accepta, ipsaque Moldavia temere à Tomsza usurpata. Pro recuperatione Regni Sueciæ subsidium à Republica tantis angustiis pressa sperari non poterat, insinuatum tamen fuit, ut admonerentur Ordines, quod Moschua, unde Rex in Sueciam divertere proposuerat amissa, amitteretur quoque tanta rei benegerendæ pro vindicando illo Regno occasio, & bellum quod inde Livoniæ immineret, meliori compendio Moschicarum virium averti potuisset. Quamvis autem tam ardua negotia intentiorem curam requirerent, de recepto tamen more distrahendi privatis Comitialia consilia studiis nil remittebatur. Laurentius Gembicki post adeptum à triennio Episcopatum Vladislaviensem eousque lege vetante retinebat Archicancellariatum Regni, cujus dimissionem cum observantiores legum urgerent, alii ad proxima Comitia differendam suadebant, ne nimirum offenderentur suffragatores, & præsertim Marchio Sigismundus Myszkowski Archimarischallus Regni, qui Henrico Firley ex competitoribus potiori, nempe favore Reginæ subnixo, maxime aversabatur. Atque ista contentio majorem Comitiorum partem extraxit, & tandem dimissum Archicancellariatum, Felix Kryski minor Cancellarius obtinuit, in minori autem Cancellariatu Firlejus successit. Nec hic tamen quieverunt Nuntii Terrarum (Marischalli inter eos munere Maximilianus Przerzbski Præfectus Petricoviensis fungebatur) sed quasi tunc primum experrecti damna suscepti inconsultò contra Moschos belli, & magis avocati à Demetrio exercitus, ac in stipendia Reipublicæ adscripti, tantoque exinde onere Rempublicam gravatam esse sentientes, querelis omnia permiscebant. Parumque absuit quin Comitia abrumperentur rebus infectis, & nulla pecunia provisa in solutionem illorum stipendiorum, ut quæ insciis Ordinibus Regni promissa, suos authores non Rempublicam obligarent: Vicit tamen eorum sententia, qui domum non tunc dum incendio flagraret, sed eo prius restincto (tale argumentum Kryscius Archicancellarius opposuerat) verrendam esse ac ordinandam censebant: nempe imtempestive inquiri causas mali, cum jam militi rapinis Provincias omnes divexanti persuaderi non posset, ut stipendia sua non à Republica, sed à promissorum sponsoribus repeteret. Ac finientibus Comitiis imposita fuit omnibus Provinciis octupla collecta agraria, quæ sufficitura videbatur solvendo illi debito. Sed insolentia militum variavit calculum; non contenti enim stipendiis consuetis, extraordinaria seorsum pro excubiis mutalibus, ad quæ eques (ut ajebant) non tenebatur, requirebant, ac præterea compensari sibi damna accepta (nempe equorum amissorum) volebant. Interim legiones quoque Smolenscianæ secessionem maturarunt, & relicto Smolensco, in Poloniam progressæ, occuparunt Provincias majoris Poloniæ & Prussiæ, Electo sibi Marischallo Zbigneo Silnicki, qui Sedem sibi cum potioribus illius militiæ Præfectis Bydgostiæ fixerat. Et æque isti ultra solita stipendia, donativa exigebant, universique illi exercitus debiti sui summam reducebant ad centies centena millia aureorum seu florenorum communium in Polonia, id est in optimæ qualitatis moneta, cum duobus florenis, & decem communibus obolis seu grossis, unus tunc aureus nummus Vngaricus, quadraginta autem obolis argenteis denarius (talerus dicitur) Imperialis constaret. Cui solutioni cum rationes tributorum ex proximis Comitiis collectorum non respondetent, alia Comitia extraordinaria ad finem mensis Novembris ejusdem anni

A.C. 1613.

Kriscius Felix renuntiatur Cancellarius Regni.

Firleio defertur Vicancellar. Regni.

Poloni serò errores in bello Moschico commissos advertunt.

Miles Moschicus non tantum stipendia sed & damna accepta repetit.

Smolenscum præsidiarii deserunt.

Stipendiorum Moschico militi debitorum summa.

A.C.1613. Varſaviæ Rex cum Ordinibus Regni celebravit. In eiſque partim ex donatione Eccleſiaſticorum & Præfectorum bonorum Regiorum,partim ex agraria collecta ſolito majori,ac novis tributorum nominibus tantæ neceſſitati proviſum fuit,cum admiratione omnium etiam externorum, qui judicabant nulla ratione in Polonia conquiri potuiſſe tantam vim pecuniæ,in qua conferenda ditiſſima quævis Regna laborarent, præſertim in tantis anguſtiis, cum miles omnes Civitates & poſſeſſiones juris Regii ac Eccleſiaſticorum veluti bello captas teneret, & premeret ingentibus tributis,ut quæ extorta à ſingulis agricolis pauca jugera colentibus, quolibet trimeſtri excederent duodecim aureos ſeu florenos communes. Anno demum ſubſequenti conquievit hoc malum, ut ſuo loco dicetur.

Tributorum ſumma quæ militaris inſolentia exigebat poſt bellum Moſchicum.

Hoc autem anno nihil accidit aliud in Polonia memoria dignum,cum Moldavica negotia domi rebus tantopere turbatis curari non potuerint. Expeditus tamen fuit Samuël Targouwski Nuntius ad portam Ottomanicam, conqueſtum quod Conſtantino Mohila legitimo Moldaviæ Principe pulſo, contra pacta mutua Tomſza ibi præſideret. Liberatio Stephani Potocki, qui in turri nigra denominata, compedibus ferreis vinctus apud Conſtantinopolim tenebatur, privatim tractari debuit, ne iſte publico nomine invaſiſſe Moldaviam crederetur. Menſe Aprili Gneſna tota cum templo Cathedrali, & inſtitis Mercatorum, qui eo ad nundinas magna frequentia confluxerant, incendio fortuito conflagravit: quod malum in Germania quoque Magdeburgam & Oſnaburgam ſub idem tempus afflixit. Aula vero Regia toto hoc anno congratulationibus feſtivis vacavit, ob renuntiatum primo ſub Comitiis novum Magiſtratum Cancellariæ, deinde menſe Iulio collatam Referendariam Hieronymo Cielecki,& Secretariam majorem præteritis pluribus maturioribus emeritis, juveni Iacobo Zadzik impotenti favore Andreæ Bobola Præfecti tunc Regii Cubiculi adjuto.Demum die ſeptima Octobris ipſi Regi Sigiſmundo natus filius Carolus Ferdinandus ad fauſtos applauſus omnium animos tanto magis excitavit.

Legatus mittitur ad Turcam pro rebus Moldavicis.

Gneſna conflagravit.

Carolus Ferdinandus filius Regi Sigiſm. naſcitur 7 Octobris. 1613.

Apud exteros quoque hoc anno Mars quievit, nam & Dani cum Suecis initio hujus anni bellum & controverſias mutuas ſopierunt, ea conditione, ut Suecus Rex à titulo quem uſurparat in præjudicium Dani abſtineret, ipſi Danus Colmariam cum Inſula Olandia reſtitueret, Helſpurgum vero interim retineret, donec certum pecuniæ debitum ſibi ſolveretur à Sueco.

Danus cum Sueço pacem facit.

Imperator Matthias menſe Martio Poſonii Vngarica Comitia celebravit, in quibus uxorem ſuam diademate Regio Vngariæ ſolenni ritu coronari fecit: cumque rumor ferret Turcam ſtabilita cum Perſianis pace, arma ſua in Vngariam tranſlaturum, munioribus Vngariæ locis præſidia Germanica impoſuit, fruſtra reclamantibus, & Privilegia ac pacta recens ab ipſo jurata opponentibus Vngaris. Mox etiam ad alia Comitia Ordinum Germaniæ Ratisbonam Imperator tranſivit: ubi multis oneratus querelis contra judicium ſuum Aulicum propoſitis, quod majorem debito juriſdictionem ſibi uſurparet, Cameralem autem deprimeret, ſubſidia contra Turcas Tranſilvaniam armis infeſtis interim petentes dubia obtinuit, & imperfectis aliis negotiis Comitia illa ſolvit. Editis quoque novis mandatis, ut intermitterentur operæ Mulhemicæ munitionis quæ contra edicta Imperialia continuabantur, ſeverius inhibuit. Palatinus autem Rheni Fridericus Elector celebratis in Anglia Londini anni hujus principio nuptialibus feſtis, ſponſam ſuam per Hollandiam Heidelbergam menſe Iunio hujus anni conduxit. Et non multo poſt quoque Volffgangus Vilhelmus Princeps Neoburgicus Palatinus, uxorem accepit Magdalenam Vilhelmi Ducis Bavariæ filiam Catholicam ipſe hæreticus, non vana ſpe ſuæ converſionis facta, ut in ſubſequentibus apparebit.

Matthiæ Imp. uxor coronatur Regina Vngariæ.

Matthias Imperator imponit præſidia Germanica arcibus Vngariæ invitis Vngaris.

Ratisbonæ Comitia Germaniæ celebrat Matthias Imperator.

Frideric. Palat. Elector adducit ex Anglia in Germaniam ſuam ſponſam.

Neoburgicus Princeps Volffgangus accipit uxorem Vilhelmi Bavariæ Ducis filiam.

Batoreæ

A.C. 1613.

Batoreæ stirpi hic annus fatalis fuit, ut quæ sub hoc tempus & Principatu Transilvaniæ penitus excidit, & tota fere defecit. Mense Martio extinctus fuerat apoplexia Sigismundus Batoreus, quondam Princeps Transilvaniæ varias fortunæ vicissitudines expertus. Allectus enim affinitate Austriacorum, cum eis propterea Transilvaniam invitam tradere promisisset, illum errorem nec perficere nec corrigere unquam potuit, & demum supplex Imperatori factus, cum in Arce Lobkowicii in Boëmia privatam, eamque quietam vitam ageret, ex novis suspicionibus malæ fidei insimulatus apud Rudolphum Imperatorem, sub custodiis Pragæ misere vitam finiit. Gabriel autem Batoreus, quem Transilvani libertatem suam avitam vindicantes, & iniquius reputantes, ut Austriacis folius Sigismundi Batorei arbitrio subjicerentur, (cæso Andrea Cardinale à satellite Rudolphi Michaële, & deinde Sigismundo Rakocio eo Principatu sponte cedente) Principem sibi suffecerant, mox odia Provincialium, præsertim Nobiliorum impotenti Dominatu in se concitavit. Eorum vero exinde insidias, ac Turcarum vim evitans, cum Cæsarianas copias in auxilium sibi accesisset, ab istismet trucidatus interiit, tali modo: Gabor Bethlem ab ipso proscriptus confugerat ad Imperatorem Turcarum ibique degens & patrocinium sui aliorumque Transilvanorum ab eodem Batoreo (ut affirmabat) oppressorum agens, ut erat vir ingenio acri, magnas amicitias apud Primores illius Aulæ sibi conciliarat, ut ei Principatum Transilvaniæ detulerint, pacto, quod Lippam & Geneum ipsis redderet, & fidelior esset. Ac demandatum fuit hoc negotium Serdaro Bassæ seu Generali Duci exercitus Budensis, qui sub finem mensis Augusti istius anni cum decem millibus equitum, & aliquot millibus peditum, itinere in Transilvaniam instituto, à meridie portam ferream (ut vocant) transitum versus Devam nimium angustum, & qui à paucissimis contra majorem vim defendi posset, per subordinatos à Bethlemo Transilvanos occupavit, viaque Devam versus patefacta, Leippam & Geneum ad lævam linquens, Lugatium, quod in proximo obvium resistere voluerat expugnavit, eaque exercitum intra Transilvaniam conduxit. Ab alia quoque Transilvaniæ parte contermina Valachiæ Oglii Bassa cum tribus Ianizerorum millibus in tractum Bersacensem ac Cronostadiensem per aspera & invia montium fugatis paucis Seclis, qui ibi excubabant, penetravit. Vnde Transilvani tam insperato periculo consternati, & alii jam ante à Batoreo animis alienatis ad novas spes erecti, ad Bethlemum & ad Serdarem deficere cœperunt. Princeps vero Batoreus collecta tumultuaria militum manu, cum eam viribus hostilibus imparem esse adverteret, Varadinum concessit, ut ibi in loco munitiori subsistens, majores copias colligeret, & auxilia à Cæsarianis expectaret. Nec tardarunt ista, sed feralia: eo enim Georgii Tursonis Palatini Vngariæ jussu à Forgatsio Cæsareæ in Vngaria militiæ Præfecto missus Nicolaus Abbasi Præfectus Tokaiensis propere adveniens, præsidium Cæsareum in arcem Varadiensem intromitti postulavit: Et cum Batoreus renueret, hostilemque magis Cæsareanorum animum odoratus, suasu Transilvaniæ consiliariorum, quorum insigniores non pauci ipsi adhuc adhærebant, immo ipso quoque Bethlemo invitante, potius reconciliationem cum Turcis tractare vellet, eum vigesima septima Octobris, quasi ad lustrandum exercitum evocatum Abbasius à suis peditibus in insidiis collocatis, sclopetorum jaculis configi, & trucidari curavit. Nempe ratus quod eo sublato Varadinum in partes Cæsaris transiret, ejusque præsidium reciperet. Ea tamen spe frustratus fuit, offensis tam atroci scelere Varadinensibus, qui non multo post misso Andrea Gitio Præfecto suo ad Gaborum Bethlem, ei potius se dediderunt; cadaver Batorei plaustro impositum & bobus Etserum conductum sine ullo honore humatum fuit. Omnes autem Transilvaniæ Proceres

Batoreus Sigismundus Transilvaniæ Princeps moritur Pragæ sub custodia.

Batoreus Gabriel Transilvaniæ Princeps eligitur.

Gabor Bethlem auxilio Turcæ adducit contra Batoreum.

Transilvani à Batoreo deficiunt ad Bethlemum.

Batoreo venientes in auxilium Cæsariani contra Bethlemum.

Batoreus occiditur ab auxiliariis suis.

Varadinum deditur Bethlemo.

A.C. 1613.

Bethlem Gabor Princeps Transilvaniæ renuntiatur.

ceres & Civitates Bethlemo statim adhæserant, & Setdar Bassa datis literis ad Palatinum Vngariæ, quod tantum ad amovendum ex Transilvania Batoreum advenerat, nec hostile quid Vngariæ adferret, Temesuariam exercitum suum reduxit, ibique hibernavit, observans quomodo Transilvani obsequentes essent Bethlemo, præsertim in Comitiis, quæ initio Novembris Claudiopoli cum Ordinibus illius Provinciæ celebravit, ibique feliciter sopitis controversiis sub Principatu Batorei excitatis, Principatum suum stabilivit.

Mantuæ Dux Franciscus moritur.

Mantuæ Dux Ferdinandus.

Sabaudiæ Ducis dissidiorum cum Mantuano causa.

Sabaudiæ Dux in Monsferratum infesta arma ducit.

In Italia autem hoc anno diuturnum bellum principium sumpsit à morte Ducis Mantuæ Francisci sine prole mascula defuncti, relicta unica filia Maria & Margarita filia Ducis Sabaudiæ genita. Cum enim Ferdinandus Cardinalis frater germanus Francisci defuncti in illo Principatu successit, filiamque ejus uti tutor naturalis in sua cura retineret, Carolus Emmanuel Sabaudiæ Dux, eam curam ad se Avum, & ad matrem pupillæ Margaritam, Turinum statim à morte mariti translatum, pertinere ratus, tanquam injuriosè sibi præreptam, armis repetere decrevit. Et quo meliorem belli causam haberet, adjunxit veteres querelas de Marchionatu Montisferrati à Carolo V Imperatore Prosapiæ Gonzageæ adjudicato, cujus ipse Sabaudus hæreditariam successionem per longas Paleologæ genealogiæ ambages ad se trahebat. Mense itaque Aprili anni hujus cum valido exercitu Monsferratum hostiliter ingressus, Trinum, Albam, & alia plura Oppida, ad tam inopinatam vim minus provisa facile cepit, omnemque eam regionem spoliavit, agricolis ingenti pecunia direptionem redimentibus. Mox tamen Mantuanus Dux collectis copiis, & aliis ex Gallia cum Duce Nivernensi agnato suo accersitis, conatus ejus Nisam obsidentis repressit.

Sabaudiæ Dux Mantuano reddit loca intercepta.

Pontifex quoque Romanus, Veneti, & alii Italiæ Reguli patrocinium Mantuani susceperunt, denuntiaruntque Sabaudo, quod si pacem Italiæ turbaret, & ablata Mantuano non restitueret, contra ipsum communia arma converterent. Statim etiam Rex Hispanus uti Mediolani Dominus, (cui ex mutuo Principum Italiæ olim initio fœdere pacem Italiæ tueri incumbit) Gubernatorem suum Mediolani contra Sabaudum arma sumere jussit, & Regina Galliæ exercitum conscribi fecit, ducendum in ditiones Sabaudiæ, nisi ille Dux occupata in Monsferrato dimitteret, ac dubia controversiarum suarum arbitrio amicorum Principum permitteret. Quod tandem ille precibus ita armatis tunc concessit, & confisus maxime Hispano Regi, quod uti affinis causæ suæ in tractanda concordia faveret, ac ante omnia pupillam suæ matri Margaritæ restitui faceret, relictis locis quæ interceperat, exercitum suum ad propria reduxit. Sed tamen non multo post cum amica compositio ex animo ipsi non successisset, iras resumpsit, & tota istius belli moles in Hispanum recubuit, ut infra attingemus.

Annus Christi, 1614.

Miles fœderatus Moschicus in Polonia exauthoratur.

Militum seditiosorum manipuli dissipantur.

ANno Christi, Millesimo, Sexcentesimo, Decimo Quarto, Polonia vacavit congregandis pro milite ingentis summæ pecuniis, ad quas cum tributa in Comitiis proximis imperata non sufficerent, quod desiderabatur, quæstores publici ex privatorum peculio mutuo conquisierunt, & tandem mense Iunio solutione completa illas insolentium turmas dissiparunt. Ex eis plurimi ad latrocinia conversi, sub signis magno numero cum oberrarent, Stanislaus Koniecpolski cum præsidiariis Russiæ Quartianis eorum Ducem Kárwácki circa Haliciam profligavit, ac captum cum aliquot primatiis sociis Leopoli palo infigi fecit. In Lithuania quoque grassantem Czeladká, Rex missa velitum

A.C.1614.

tum suorum cohorte Aulica, comprehendi; & Varsaviæ capite plecti jussit, atque ita latrocinia illa coërcita conquieverunt. Confinia tamen Russiæ à Tartarorum incursionibus tota hac æstate infesta tenebantur, Tomsza novo Moldaviæ Palatino hoc modo vires Polonorum distinente, ne in possessione Moldaviæ ab ipsis turbaretur. Nec quicquam æqui obtinere potuit Samuël Targowski Constantinopoli Legatus Regius, cui minitanti quod pax abrumpenda esset, nisi Tartari in officio continerentur, & Tomsza homine facinoroso & externo amoto, Palatinus in Moldavia nativus ex stirpe illius gentis Ducali commendatus à Rege Poloniæ juxta morem veterem, & pacta per Felicem Herburt Legatum Regium stabilita constituerentur; Turcæ ambigua responsa dabant, debilitatas à Moschico Polonorum vires minoris æstimantes, quam ut tunc talem injuriam possent vindicare. Sed tamen ea non omnino inulta cessit: Kosaci enim Zaporoviani centum scaphis transgressi Pontum Euxinum sub id tempus, celebre Asiæ Septemtrionalis propugnaculum Synopen ceperunt, & ablata cuncta pretiosiore supellectili, incolisque ejus omnibus internecione deletis vastarunt, cædibus & incendiis in illa maritima ora longe lateque grassati. Atque eo transitu explorato, irruptionibus continuatis diutius Turcicas ditiones divexarunt, ut subsequentia docebunt.

Tartari incursionibus Russiam divexant.

Cosaci Synopen expugnant.

Mensis Novembris die quarta Sigismundus Rex auctus fuit filio quarto ex Constantia Austriaca, cui nomen imposuit Alexandri. Nec aliud memorabile hic annus attulit Polonis post expeditionem Moschicam ægras vires domi continentibus. Moschis quoque enervatis diuturno illo bello, satis fuit reprimere impetum Gustavi Regis Sueciæ, qui spe sibi injecta consequendi apud eos Principatus, cum auxilia ipsis contra Polonos misisset, postea Michaële Fedorovicz ad illum Principatum evecto, elusum se sensit. Eam itaque injuriam vindicaturus, mandavit Ponto della Gardia suo auxiliariarum copiarum apud ipsos Præfecto, ut Castella omnia quæ ibi custodiebat, in nomen Sueticum Moschis exclusis retineret, & ipsemet Rex collecto majori exercitu Moschoviam ingressus, Plescoviam obsedit. Sed oppugnatione instituta ab obsessis fortiter rejectus, & à superveniente Moschico exercitu non levi clade accepta retrocessit. Et demum pacto quod nonnulla ex occupatis castella, & certam pecuniam pro impensis in auxilia eo summissa factis acciperet, amicitiam cum novo Moschorum Duce instauravit.

Alexander filius Sigismundo Regi Poloniæ nascitur 4 Novembris 1614.

Suecia Rex bellum infert Moschis.

Suecia Rex pacem facit cum Moschis.

Pro pace autem Polonis componenda Moschi opem Matthiæ Imperatoris implorarunt, missa Legatione splendida, quam Imperator Lincii audivir, & sequestrum se offerens eorum causæ in futuris anni proximi Polonorum Comitiis tractandæ, initio hujus anni Legatos illos munifice habitos dimisit Hollandiam versus, qua iter mari ad portum Archangeli Moschicum erant facturi. Et ut occasione ista ad res Imperii transeamus, præcipue ibi pro Iuliacensi hæreditate distrahenda Principes possidentes & viciniores novis artibus certarunt, oborta suspicione de Volfango Vilhelmo Neoburgico Principe, post connubium cum filia Ducis Bavariæ, & Religionem Romanam Catholicam per ipsum susceptam, ne consentiret Hispanis, qui omnes modos potiundi illa Provincia Iuliacensi quærebant. Hoc enim veriti Hollandiæ Ordines, vel forte conscio Electore Brandeburgico, qui in causa hac sua ipsorum patrocinio nitebatur, summiserunt Suigellium, ut munitiora illius Provinciæ loca solertiori aliqua machinatione interciperet. Quod ipse cum Cliviæ & Duszeldorpii frustra tentasset, Iuliaci mense Aprili hujus anni, feliciter perfecit, corrupto Friderico Pithamio Arcis illius Præfecto, à quo velut hospes in transitu Iuliacum intromissus cum Hancroto & Bonno, ostensis literis Mauritii Principis ad quid venerant, præsidiariis

Moschi Legati ad Matthiam Imperatorem.

Neoburgicus Princeps ad fidem Catholicam Romanam convertitur.

A.C.1614.

Hollandi præsidio proprio muniunt Iuliacum.

Neoburgicus Princeps Dusseldorpium occupat.

diariis Brandeburgicis ut quiescerent facile persuaserunt: Neoburgicos vero qui resistere voluerant, cæsis nonnullis oppresserunt: Ac mox utrisque exclusis, accersitum ex vicinioribus propugnaculis Hollandicis validum præsidium ibi collocarunt. Neoburgicus quoque hoc intellecto, Duszeldorpio Præfectos Brandeburgicos qui ibi, ut in omnibus illarum ditionum locis ex concordia Tremoniensi & Hallensi, tanquam simul possidentes degebant, ablegavit, eamque Civitatem externo milite (interim dum introduceretur ille miles, convocarat ad convivium primarios qui contradicebant ex illo Senatu) munivit. Nec multo post Monhemio & melioribus in Bergensi Ducatu oppidis præsidia propria imposuit. Brandeburgico etiam sua non negligente circa Cliviam, quo à Duszeldorpio omnia sua impedimenta transferri fecerat.

Spinola Aquisgranum ad officium reducit.

Spinola in Iuliacensi ditione multa loca occupat.

Mulhemium demolitur Spinola.

His autem exciti Hispani, consilium invadendi Iuliacenses ditiones diu ante conceptum maturarunt, prætexentes exequutionem decreti Imperialis contra Aquisgranum & Mulhemium, quam Archiduci Alberto ab Imperatore commiti fecerant. Delegatus itaque exequutionis illius Ambrosius Spinola cum exercitu Hispanico ex Belgio movens, mense Iulio Aquisgranum venit, ac facili negotio, ad obsequium Imperatoris revocavit illam Civitatem, quæ dimisso Brandeburgici (hoc sponte receperat Civitas illa Ducum Iuliaci patrocinio uti solita) præsidio, Imperialis potestatis arbitrio sese permisit, ac exauthorato novo ex hæreticis collecto Magistratu, veterem Catholicum, pro quo amoto, talis controversia fuerat exorta, in locum & dignitatem pristinam restituit. Inde Spinola controversus ad regionem Iuliacensem, Duranum deditionem sponte offerens præsidio suo munivit, & tertiis Castris Mulchemio appropinquans, illud quoque nemine resistente occupauit, immissisque operariis, quos magno numero Colonia advocaverat, munitiones & ædificia oppidi illius demoliri ac solo æquari curavit. Atque istis rigori decreti Imperialis satisfactum videbatur. Sed Spinola alio exequutionem illam derivans, etiam Duysburgum, Orsaviam, Berchemium, Casteram, Grevenbrucum, Iuliacensis hæreditatis oppida, ad deditionem coëgit, præsidiaque Hispanica in eis collocavit: & infra Rynbercam Rheno ponte instrato trajiciens, exercitum cum multo apparatu bellico Vesaliam duxit. Et principio quidem Vesalienses ad defensionem necessaria comparare cœperant, sed ut primum vibratis machinis una porta concussa dedicit, & non paucos propugnatores oppressit, plebs imbellis edito magno ejulatu, Magistratum ad tractandam pacem flexit; mulieres quoque cum liberis mœnia complentes Spinolæ clementiam implorabant. Vnde colloquio instituto deditio conclusa fuit iis conditionibus, quod Civitas mille præsidiarios Hispanicos reciperet, nec victum nec stipendia illis subministratura: quod isto præsidio liberaretur restituto Iuliaco ab Hollandis in statum pristinum: quod Brandeburgico tali facto nil præjudicaretur, liceretque ipsi abducere tormenta sua quæ ibi habebat: & quod nihil mutaretur tam in Politico quam in Ecclesiastico Civitatis statu. Interim Mauritius Nassovius Hollandorum Dux cum copiis suis, quas dum Spinola decreto illo Imperiali exequendo insisteret, apud Castrum Senchianum detinuerat, cognito quid ille plus ultra quærebat, ipse quoque Emericum, Reesam, nec quicquam opponentem, quod neutri parti adhæreret, per vim occupavit, ac Calcaram, Gocham, Genepum, aliaque plura Cliviæ oppida ad suscipiendum præsidia Hollandica coëgit.

Vasaliam introducit præsidium Hispanicum Spinola.

Mauritius Nassovius Emericum Reesam occupat.

Hæcque partitio hæreditatis Iuliacensis tunc stetit, dum Hollandi Hispanos eam præripientes timent, & vulgus existimat Hispanos Neoburgico, Hollandos Brandeburgico militare, neutro istorum fructum ex tanto patrocinio sentiente, ut experimentum evidentius mox probavit. Cum enim sub finem anni iidem Prin-

Principes opera Legatorum Angliæ, Galliæ, Daniæ Regum & Electorum Coloniensis, ac Palatini, atque Ducis Virtembergensis Xanri oppido Cliviæ tractatu instituto, certa concordiæ capita conscripsissent, nempe ut demolitis Iuliaci & Dusseldorpii munitionibus, & præsidiis Vesalia aliisque locis abductis, juxta Tremonianam & Hallensem concordiam uterque Princeps conjunctim ad decisionem causæ illas Provincias administraret, fructusque earum æqualiter participaret, Archidux Albertus eam concordiam sibi quidem placere, pro parte tamen Hispaniæ Regis & Imperatoris ratam se habere, vel Vesalia præsidium deducere non posse respondit. Quinimmo Spinola Vesaliæ præsidium ad tria millia armatorum auxit, Vesaliensibus (cum opponerent deditionis conditionem de recipiendis mille præsidiariis expressam) elusis, eo quod verborum conditionis illius contextus majorem præsidii numerum non excluderet. Vnde Hollandi quoque cum ad dimittendum Iuliacum & demoliendas munitiones ibi excitatas omnia præparassent, in eo retinendo perstiterunt, & æquè isti atque Hispani propria compendia quærentes, nomine tantum quisque clientis sui in expugnandis & usurpandis illius hæreditatis oppidis abuti non cessarunt, ut in subsequentibus constabit.

Iuliacensi de hereditate concordia tractatur.

Vesalia præsidium Hispani augent.

Francofurti ad Mænum turbæ jam dudum contra Senatum à plebe excitatæ, hoc anno in Iudæos conversæ, eos miserè afflictos, Vrbe ejecerunt. Tandem tamen delegatis Imperatoris adnitentibus, post longas controversias conquievit seditio illa contra Iudæos incitata, & antiquus Magistratus in locum suum fuit restitutus, paucis ex populo tumultus authoribus comprehensis, & in carcere delegatorum ad pœnas edicti Imperialis reservatis. Imperator verò Lincii Comitia Provinciarum sui patrimonii sub hoc tempus celebravit, in quibus præcipuam deliberationem habuit, an induciæ cum Turca ad annos viginti initæ servari deberent, postquam eas ipsemet Turca violasse videbatur, usurpato sibi Dominatu Transilvaniæ; quam nuper armis oppressam imperato majori tributo, Gaborio Bethleemo suo nomine administrandam dediderat, ab eaque non paucas arces avellere, ac propriis præsidiis munire statuerat.

Francofurti tumultus excitati sedantur.

Matthias Imperator Comitia celebrat Lincii Provinciarum hereditariarum.

Quod priusquam perficeretur, omnino impediti, & Transilvanis quorum adhuc non pauci patrocinium Imperatoris implorabant, subveniri matureque jus ad eam Provinciam Regno Vngariæ vindicari expediebat. Sed Vngari experti quanti ipsis constaret fidem tali hosti datam infringere, inducias illas servandas censebant. Præsertim quod conditionem illis appositam (ut Transilvania insimul Regi Vngariæ & Turcæ jurata esset) Turca nunquam approbarit, & transacta cum Sigismundo Batoreo ac Stephano Botzscaio circa illam Provinciam semper impugnarit: Vnde ille conditioni quam nunquam recepi contravenisse dici non poterat: magis autem quod apparatus ad tantum bellum nullus in promptu haberetur, & nonnisi longo tempore conquiri deberet, cum tamen Turca jam satis esset armis instructus, & accepto rupti fœderis responso, quod ejus Legatus in eisdem Comitiis præsens avidius expectabat, prius Vngariam invadere, quam justus exercitus ipsi opponendus comparari potuisset. Placuit itaque tunc pactis qualia Turca confirmarat acquiescere, donec tempus opportunitatem meliorem resarciendæ jacturæ Transilvaniæ præsentaret. Turcæ autem ministri, publicata pace cum Imperatore, suas vires Temesuariæ collectas ad proxima inde Transilvaniæ confinia converterunt, ut Lippam, Geneum, Aratum, Borenum vi occuparent, nisi ipsis à Gabotio Bethleemo sponte traderentur. Quod præsentientes illorum oppidorum incolæ, Præfectos Gaborii ejecerant, & necessaria ad defensionem summa alacritate præparabant, confisi auxiliis à Forgazio Vngariæ militari Præfecto Imperatoris jussu sibi mittendis. Sed post expedita Lincii Comitia, iis desperatis,

Vngari non permittunt interrumpi pacem cum Turca propter invasionem Transilvaniæ.

A.C. 1614. ſperatis, Gaborii qui contra eos ipſemet occaſione ſumpta ob Præfectos ſuos ab ipſis ejectos, quaſi contra rebelles arma ſumpſerat, arbitrio ſeſe permiſerunt.

Lippa Genuum Turcis traditur à Bethlemo.

Ille verò ſive quia Turcis ita condixerat, ſive quod Ordines Tranſilvaniæ Varadini ad Comitia ſub id tempus congregati idem cenſerent, Turcam non irritandum eo tempore maximè, quo nulla alicundæ ſubſidia ſperari poſſent, præſidia Turcica in ea loca introduci permiſit, promiſſo accepto quod Givaria, & Huſta à Turcis pridem occupata, viciſſim Tranſilvaniæ reſtitueretur.

Galli conſurgunt contra Reginam propter affinitates initas cum Hiſpanis.

In Gallia à cæde Regis Henrici IV, cum Regina mater pro filio impubere Ludovico Tredecimo Regnum adminiſtraret, varias inde offenſarum & odiorum cauſas Galli traxerunt, quæ eouſque gliſcentes, hoc anno in apertum eruperunt, occaſione accepta ex tractatu Reginæ cum Hiſpanis inito de danda filia ſua Elizabetha primogenita Regis Hiſpani primogenito filio Philippo in uxorem, & viciſſim filia illius Regis primogenita nomine Anna Maria accipienda in uxorem filio ſuo Regi Ludovico. Illum enim tractatum pernicioſum Regno Galliæ Proceres arbitrati & magis quod ipſis inſciis & inconſultis concluderetur indignati, ab Aula, Regina matre & Rege juvene inſalutatis receſſerant: præſertim Princeps Condæus, Bullionius, Longavillus, Nivernenſis, qui ab initio anni hujus militem, quo tutiores concepta ſua conſilia promoverent, conſcripſerant, divulgatis per

Condæi Principis querela contra Reginam.

Provincias ſub titulo Condæi literis, in quibus omnes querelas ſuas congeſſerant. Præcipua autem fuit, quod Regina in adminiſtrando Regno externorum, nempe Italorum & Hiſpanorum opera uteretur, ac meliores officiorum gradus ex illorum arbitrio diſtribueret, vel illis ipſiſmet conferret; ut nuper Marchionem de Ancri ad officium Mariſchalli Regni evexerat, atque ab ejus conſilio non in privatis tantum, ſed in gravioribus publicis negotiis, omnes alios Aulæ Regiæ miniſtros pendere volebat, ne Parlamenti quidem authoritati parcendo. Quæ cum evidentiora eſſent, quam ut poſſent diſſimulari vel excuſari, omnium animos commoverant, & à Regina averterant magis, poſtquam tanti Duces novandis rebus claſſicum cecinerunt. Tempeſtive tamen ſcintillla iſta in ipſis initiis fuit re-

Gallia Regina inducit Principes ad concordiam.

ſtincta: cum enim Principes illi menſe Aprili Soiſſonii ad conſultandum de hujuſmodi offenſis conveniſſent, Regina mater miſſis eò delegatis ſuis cum literis fidei, cavit, quod Comitia Generalia ad menſem Auguſtum Senæ indicerentur, & in iis quicquid ex tribus Regni Ordinibus deputandi pro inſtaurandis juribus & libertatibus communibus ſtatuendum judicaverint, Rex exequi, ac noxia quæ irrepſiſſe deprehenderentur abrogare vellet. Principi quoque Condæo & omnibus qui eum ſequebantur, Amneſtia admiſſorum plena fuit conceſſa, & nonnulli ex illis dignitatibus & beneficiis aucti. Ac licet Comitia illa promiſſa celebrari non potuerint, multa tamen quæ offendere videbantur, tunc Regina corrigi fecerat, niſi integrum manſiſſet, quod maximè Gallos afficiebat, de ineunda Regia affinitate connubiali cum Rege Hiſpano, & de Ancreo, qui nihilominus dignitatem Mariſchalli ac regiminis poteſtatem retinuit. Vnde poſtea diſſidium illud recruduerat, ut ſuo loco apparebit.

De rebus Italicis adnotavimus Anno ſuperiori, quomodo Sabaudiæ Dux expugnata & ablata in Monſerrato Duci Mantuæ reſtituerat, fretus quod ita pro obtinenda re controverſa conciliaret ſibi favorem Regis Hiſpani, verum iſte poſt longos & Summi Pontificis & Regis Galliæ per Legatos tractatus reſponderat

Sabaudiæ Duci conditiones pacificationis cum Mantuano data.

reſtitutionem pupillæ, & cognitionem totius controverſiæ inſtitui non poſſe, niſi Sabaudus filiam ſuam Margaritam Viduam Franciſci Ducis Mantuæ Ferdinando Cardinali novo Duci Mantuæ in matrimonium traderet, ac arma deponeret: de quo mandatis quoque Cæſareis ipſum admoneri procuraverat.

Sabau-

Sabaudus itaque frustratum se videns, & quidem ab affini cujus suffragio confidebat, omnes iras, quas contra Mantuanum conceperat, in Hispanos convertit, & tanto majorem apparatum bellicum collegit, quod jam cum potentiore decertare deberet. Mediolani quoque Hispani Regis Gubernator, magno numero copias & ex Hispania & ex Regno Neapolitano congregarat. Sed tamen utetque hoc anno dirimentibus congressum armorum Summi Pontificis & Galliæ Regis Legatis Vercellis ad hoc congregatis, intra tractatus pacis sese continuit, præter leves dimicationes circa munienda utrinque confinia, præsertim ad Borgetum Vercellas prope, ubi Hispanos novum propugnaculum excitantes Sabaudi impedire conabantur.

Sabaudia Dux contra Hispanos arma sumit.

Cum autem tractatus Vercellenses non successissent, alios instaurarant in Civitate Astensi, sub finem anni iidem Legati, Savellus pro Summo Pontifice, & Marchio Rambolietus pro Rege Galliæ, ac conscripserant leges pacis tales.

Astensis tractatus pacis inter Sabaudum & Hispanos.

Quod Sabaudus omnem militem dimitteret, præter ordinaria suorum locorum præsidia, & Hispanus sponsore Summo Pontifice & Galliæ Rege caveret ipsi, & ejus ditioni securitatem. Ejus controversiæ cum Mantuano per arbitros utrinque eligendos intra sex menses deciderentur: Mantuanus Margaretæ viduæ filiæ Sabaudi Gazam pretiosam ac supellectilem omnem, & dotem, ac donationem propter nuptias redderet. Subditi utrinque qui adversæ parti militaverint in gratiam sui quisque Principis immunes redirent: damna damnis acceptis mutuo compensarentur; & loca intercepta Dominis propriis restituerentur. Quas conditiones Sabaudus quidem ratas habuit, sed dum Hispani in eis suscipiendis deliberant, ipsismet instigantibus, iteratum decretum monitionis Princeps Castilonius Imperatoris nomine Sabaudo præsentavit, ut arma plane deponeret.

Sabaudia Dux monetur ab Imperatore ut arma deponat.

Annus Christi, 1615.

VNde majoribus difficultatibus subortis Annus insequens, Millesimus, Sexcentesimus, Decimus Quintus, totum negotium magis turbatum excepit. Hispani enim meliorem causam nacti oppugnandi Sabaudum specie exequendi decreti Imperialis, omissa pacis compositione Astensi, bellum appararunt, & congregatum apud Nonnam exercitum, mense Maio ad obsidendam Astim duxerunt. Nec minori fervore Sabaudus contra hostem cum copiis suis processit, ac post plures conflictiones Hispanos Asti imminentes excursionibus cruentis afflixit, demumque ad accipiendas conditiones pacis coegit. Gubernator siquidem Mediolanensis, oppugnatione illa in alterum mensem protracta, cum in dies ex suis plures partim cæde, partim peste absumi, & esse difficiliorem quam putarat illius Civitatis expugnationem videret, indecorum quoque ac periculi plenum reputaret pedem inde referre, dum Sabaudus ad se insequendum esset promptus, formulam pacis primæ Astensi similem à Marchione Rambolieto pro Rege Galliæ, ac à Reinaldo Zeno, pro Republ. Veneta Legatis conscriptam approbavit, eaque servata postquam Sabaudus mille pedites ex Civitate Astensi dimiserat, Gubernator cum suis Castris ad Crocebiancam recessit; cumque ille reliquum militem præter necessaria præsidia dimisisset, Gubernator quoque ad propria rediit, ac subsequenti tempore reliquæ conditiones utrinque adimpleti debuerant.

Hispani Astam oppugnant.

Hispani formulam pacis Astensis cum Sabaudo suscipiunt.

In Germania hoc anno, cum Hispani (ab hoc incipiendum quod maxime premebat Germanos) Principis Brandeburgici & Neoburgici concordiam Xantensem approbare nollent, immmo Duisburgum & alia loca intercepta majoribus præsi-

Hispanorum in Germania dilatata vires suspecta.

A.C.1615.

Germaniæ Principes conqueruntur contra Hispanos apud Imperatorem.

præsidiis munirent, Siburgum quoque Abbate ejus loci consentiente recens occupassent, Principes Germaniæ dissidentes in Religione suspicabantur eos à Catholicis subornatos, alia quoque in Germania Hæreticorum loca in suam potestatem redigere proposuisse. Cæsarem autem ad omnia connivere, cujus nomen falsò tem executioni Aquisgranensi ac Mulchemiensi Hispani prætenderent, & longè alia peterent taliter palliati. Principes itaque illi Religionis dissidentis mense Februario hujus anni Norimbergæ per Legatos suos frequentem conventum celebrarunt, in quo præsentibus etiam Legatis Galliæ, Angliæ, Daniæ Regum, & Ordinum Hollandiæ fœderatorum, consultarunt de remediis contra talia pericula. Ac in eo consenserunt quod Elector Saxoniæ nomine omnium supplicavit Imperatori, ne permitteret terminos commissæ à se potestatis pro executione Mulchemiana in tantum dilatari, ut vicinis sit gravis, & quandoque Imperium Germaniæ transferat ad Hispanos. Ipsis autem Hispanis (cum palam culpa dari non posset, jussa Imperatoris ac Neoburgici Principis titulos ad omnia præferentibus) æquè personatos Antagonistas opponere placuit, quod eousque displicuerat. Molestè enim tulerant nonnulli, quod Hollandiæ Ordines quasi Brandeburgici causæ patrocinium gerentes rebus Imperii sese immiscuerant, ac arma sua in Iuliam introduxerant. Sed tunc major potentiæ Hispanicæ metus eas querelas sopivit pluribus illorum confinium Iuliæ ac Vestphaliæ incolis sub Hollandorum tutelam sponte concedentibus. Mox enim Altena ac totus Comitatus Marchensis, & non multo post Herfordia cum Comitatu Ravenspurgensi eorum præsidia suscepit, verita ne ab Hispanis præoccuparetur. Quinimmo & Brema, ac multæ Ansiaticæ Civitates hoc eodem timore perculsæ, societates cum iisdem Hollandis inierunt, quamvis Imperatoris & Electoris Saxoniæ monitis ab hujusmodi consilio avocarentur.

Ravenspurg. Comitatum Hollandi occupant.

Ansiaticæ Civitates fœdus ineunt cum Hollandis invito Imperatore.

Hic idem annus in Germania Brunsvicensium cum Duce suo à multis annis vario forensi & Castrensi litigio agitatam controversiam terminavit, post trium mensium obsidionem strenuè toleratam ab illa Civitate, adjuta maximè ab Ansiaticis Civitatibus, quarum Legatis, & à parte Ducis Rege Daniæ ac Principibus Electoribus adnitentibus sub finem hujus anni obsidione soluta, reconciliataque fuit suo Duci, conditionum præcipua, ut Cives Duci suo fidelitatem juxta formulam anno Christi Millesimo, Quingentesimo, Sexcentesimo Nono conceptam jurarent, & Dux eorum Privilegia confirmaret, ac manuteneret, abolitis utrinque actis omnibus tempore dissensionis in Aula & Camera Imperiali procuratis, cum Amnestia damnorum mutuo acceptorum. Aliqua autem difficiliora ad arbitros communes & judicium ordinarium fuerunt rejecta. Vormatia quoque sub id tempus concitata in tumultum Iudæos ejecit: sed paulo post eò adveniente delegato Electoris Palatini cum valida militarium manu, popularis ille furor conticuit, & jussu Imperatoris aliquibus ex populo tumultus autoribus comprehensis tranquillitas, & Iudæi Civitati fuerunt restituti.

Brunsvicensis civitatis cum suo Duce controversia sopiuntur.

Vormatia ejiciuntur Iudæi.

Imperator autem Matthias Viennæ degens Turcicam Legationem audivit, & pacta ex proximis Comitiis Linciensibus per delegatos juxta concordiam apud Situatoroeum 1606 factam utrinque conscripta, ad annos 20 roboravit. Exoratus quoque à Turca pro Moschis, ut pacem inter eos Polonosque uti jam promiserat componeret, miserat Erasmum Heidelium ad eam tractandam in Poloniam, ubi etiam omnium studia à bello illo deferbuerant. Nam licet Sigismundus Rex jus filii sui Vladislai ab illa gente in Ducem Moschoviæ Electi vindicare cuperet, id tamen nonnisi per tractatus tentari tunc posse judicabat, cum Poloni à bello præterito fessi, & magis à milite fœderato exhausti, nullam pecuniam ad sumptus bellicos contribuere vellent, & Comitia mense Februario anni hujus

Matthias. Imperator Legatum in Poloniam mittit pro pace cum Moschis. Comitia Poloniæ Varsaviæ irrita 1615.

hujus Varsaviæ instituta irrita fecerint, ne tributis sanciendis consentirent. A.C. 1615.

Unde solutis hoc modo Comitiis, recuperatio quoque Sueciæ & Moldaviæ ac provisio contra incursiones Tartarorum, aliaque plura quæ Rempublicam premebant, tunc fuerunt neglecta. Nec aliud utilius in eis stetit, præter quod secessionis militaris Moschicæ authores, nempe Christopherus Iaykowski, Valerianus Slawski, ac 30 alii ejusdem secessionis antesignani criminis perduellionis & infamiæ pœna fuerunt damnati & proscripti. Ac paulò post Ioannes Białoskurski præcipuus illius secessionis (licet tunc non militarit) impulsor ac machinator, eandem pœnam infamiæ tulit. Ejusdem autem generis sive nominis alter Białoskurski puer à Tartaris captus, ibique educatus sub hoc tempus acerbiora odia contra Patriam exercuit incursionibus & populationibus crudelioribus cum Deuletgerii Galga, apud quem domi & militiæ præcipuus rerum gerendarum partes habebat, in Podoliam & Volyniam frequentatis; præsertim initio A.C. 1617. (hyems tunc solito rigidior flumina & paludes fecerat pervias) positis Castris apud Sulzincze, longe lateque circa Miedzibosz, Zinkowo, Satanowo, flammis plurimas villas devastavit, & captivos ejus regionis colonos magno numero abduxit, ex quibus multi in illa captivitate præsertim parvuli & imbelles frigore interierunt.

Milites fœderis Moschici proscripti.

Białoskurski Tartaris militat.

Tartari in Podoliam excurrunt 1617. in Februario.

Sed ut ad Legatum Imperatoris pro pace cum Moschis tractanda destinatum redeamus, processerat ille Viasmam usque una cum Delegatis Polonicis, ubi colloquio cum moschis inchoato, cum isti Smolenscum & Provincias sibi ablatas ante omnia restitui, & titulum Ducis Moschoviæ (quod præcipuè in conditionibus pacis disputari debuerat) non Vladislao Principi, sed Michaëli Fedorowicz dominanti jam in Moschovia Duci tribui vellent, hocque pertinacius urgerent, eos magis bellum quam pacem cogitare apparebat, præsertim quod Polonos imparatos viderent: unde re infecta Legatus ille Imperatoris redierat. Nec aliud memorabile in Germania vel Polonia hoc anno gestum occurrit; præter quod annus idem Sigismundo Myszkowski Marchioni de Mirow Regni Poloniæ Supremo Marischallo fatalis fuit, viro magnanimitate, prudentia, & cum primis Civilioris vitæ studiis nulli secundo, non in Sarmatia tantum, sed & apud exteros, præsertim Italos Principes, quorum plurimos strictiori familiaritate sibi devinxerat, à Vincentio Gonzaga Mantuæ Duce etiam in familiam Gonzagorum receptus, & à Clemente Papa VIII titulo Marchionis insignitus: Iverat ille Patavium, ut valetudinem curaret, sed cum Medici illi contra vim morbi occultiorem nil profecissent, Bacchani in reditu obiit, & Cracoviam delatus, ibidem in Capella Templi Religiosorum S. Dominici quam ipse Patruo suo Episcopo olim Cracoviensi, & familiæ suæ sumptu magnifico construxerat, honorem sepulturæ accepit, summo sui desiderio relicto, præsertim apud Regem, cujus gratiam singularius demeruerat. In Magistratu autem Marischallatus successerat illi Nicolaus Wolski, qui vicissim in Marischallatu minori Andream Przyemski successorem habuit.

Moschi Legatum Imperatoris re pacis infecta dimittunt.

Myszkovius Marischallus moritur Bacchani.

In Gallia turbæ anno antecedenti ob affinitates matrimoniales à Rege Ludovico cum Hispanis initas, & propter impotentem Ancrei Marchionis dominatum exortæ, quæ ut diximus, aliquantum conquieverant, hoc anno gravius invaluerunt. Non solum enim Principes & Nobiles persistebant in improbando & impediendo illo matrimonio, verum & Parlamenti Assessores, palam professi quod in illud consensuri non essent, nisi omnium Consiliariorum Regni votis concordibus probaretur. Simulque repræsentabantur illapsi errores in regimine, quod potissimum ab arbitrio Ancrei pendebat, & Parlamentum publicato decreto congregari voluerat sub finem mensis Martii, omnium Procerum consilium, in quo de eis abrogandis vel corrigendis ageretur. Cumq; Concilium illud convocari non permitteret

Parlamentum Parisiense improbat matrimonium Regis sui cum Hispana.

A.C.1615. rer Ancteus, immo Assessores Parlamenti in suspicionem conspirationis contra Regem propterea vocatet, isti oblato libello Regi exposuerunt longo ordine singula, in quibus præsens administratio Regni à præscripto legum & consuetudinum antiquarum discrepabat, ac proximum interitum portenderet Regno, nisi tempestivè ad rectiorem tramitem revocaretur. Præcipua autem erant, quod Rex ipsemet non imperaret, nec ad regimen adhiberet Principes sanguinis & Consiliarios veteres, qui natura & commodo suo ad salutem Patriæ conservandam movetentur, sed permitteret potestatem Regiam alienigenis, iisq; genere vilioribus, qui muneribus corrupti, externorum Principum rem magis, quam salutem publicam curarent; fœdera & amicitias ab isto Regno cum diversis Dinastiis antiquitus initas in eorum gratiam convellerent, Magistratus, dignitates, ac officia venalia exponerent: Iudiciorum Ordinariorum & justitiæ cursum variis artibus impedirent; ærarium publicum expilarent in tantum, quod cum ex censu annuo, fisci Regii ultra quotidianos Aulæ Regiæ sumptus, duo milliones (vicies centena millia) nummorum auri in Gallia communium in annos singulos asservari, jamq; inde ab initiis Regni istius Regis viginti milliones in deposito inveniri potuissent, nihil tamen superesset: immo ex repertis post mortem Regis Henrici in Regio ærario quatuordecim millionibus nummorum aureorum, undecim milliones profusi deessent.

Parlamentum Parisiense exponit Regi querelas publicas.

Atque alia plura his similia nomine quidem Ancri presso, sed non obscurè digito in eum intento, Regi tunc fuerunt insinuata, quo ille excitus deliberaret maturius, priusquam consilia à privatis fide dubia suggesta & à fidelioribus suis non explorata probaret. Sed nihil hoc terruit educatores illos juvenilis ætatis Regiæ, qui præveniendum rati priusquam partes contradicentium majores vires sumerent, procurarunt, ut tanto majori celeritate perficeretur contractus illius matrimonii. Ac Rex cum Regina matre, collecto splendido tam Aulico quam militari Comitatu, medio mense Augusto Luteria Pyrenæum versus sunt progressi, & Regina mater Rege subsistente in illa vicinia, sola cum aliquibus Principibus Baionam usque ivit, indeque Sponsam Annam Mariam nomine susceptam, Burdegalam conduxit, ac die 18 mensis Octobris nuptiis ibidem celebratis, Rex matrimonium cum ea confirmavit, & post paucos dies Elizabetham sororem suam desponsatam filio Regis Hispaniæ Philippo, Baionâ Guisio Duci deducendam commisit.

Gallia Rex Burdegalis nuptias cum Hispana celebrat.

Hispania Regi deducitur sponsa ex Gallia.

Interim Condæus cum suis collegatis exercitum conscripserat, quem ad obsidenda revertentis regis itinera disponebat, & publicato scripto in quo omnem Ordinem tractatuum suorum cum Rege pro tollendis publicis querelis expressit, reliquos Principes & Parlamenta Galliæ, ut causæ suæ faverent invitabat. Vgonotos quoque seu nominari malebant Reformatos in Gallia, solicitavit, nec difficile ad suas partes traxit, cum isti jam persuasum haberent suo maxime periculo illam amicitiam cum Hispanis coire. Imo quasi Gallia cum Hispania in omnium hæreticorũ interitum conspiraret, ille metus etiam finitimos invaserat, magisq; socios fœderatosque Galliæ, eosq; plerosq; Catholicos Hispanam potentiam suspectam habentes, qui unicum obicem Galliam Hispanis redigendæ in Monarchiam totius Europæ, tali connubio removeri arbitrati, illud impugnantibus consentiebant; ut jam inde appareret amicitiæ cum Hispanis vinculum illud infirmũ futurum, quod judicio tot populorum damnaretur. Sed tamen postquam Rex prævenerat, & consilia impedientium interverterat, isti aliis remediis causæ suæ prospicere sunt coacti. Maximè autem verebantur arcanas illius connubii conditiones, & uti eousque regnante Regina Itala, penes Italos ejus ministros rerum summa erat, ne Hispana quoque regnante, Hispani clavum regiminis tenerent. Vnde volebant ut pacta dotalia illius matrimonii in publico Parlamenti libro consignarentur: Rex caveret quod nemini Hispano vel extero cuiquam dignitates aut officia Regni

Condæus Dux concitat Ordines Galliæ contra Regem.

Gallia Regis cum Hispano affinitas vicinis suspecta.

A.C. 1615.

Regni publica, vel etiam ipsius Reginæ privata administranda committeret, & legem de hoc circa matrimonium Philippi II, Hispaniæ Regis cum Maria Valesia latam innovaret, ac stabiliret. Item ut Rex fœdera cum finitimis & remotioribus quibusque tam Regnis quam communitatibus & Civitatibus à defuncto Rege inita confirmaret, & inviolata servaret: Parlamento Parisiensi super quærelis ab eo propositis satisfaceret, ejusque authoritatem imminui ne permitteret: In authores cædis Henrici IV, Regis Patris sui inquiri diligentius faceret, eam enim quorundam studio procuratam fuisse, multus de hoc populi sermo suspicionem faciebat, licet sicarius in tormentis neminem alium, præter seipsum ejus conscium vel socium nominarit: Concilium Tridentinum ne Rex in Regnum introduci permitteret. (quod tamen paulo ante plurimi Episcopi Parisiis congregati in omnibus Regni partibus recipiendum decreverant) Promissas in Nannerensi Conventu dissidentibus in Religione immunitates, ut Rex manuteneret. Hisque plura similia attexebant, confisi Regem in eis concedendis pro consequenda Regni pacificatione æquiorem futurum, postquam voti compos in consummando matrimonio factus esset. Sed dum illi ita Gratianopoli ac Nimeri deliberant, copias Condæi in aliquibus locis milites Regii redeunti Regi viam aperiendo dissiparant, ac mense Decembre postquam ad S. Maxentium utrique cruento admodum prælio conflixissent, inducias pro tractanda concordia ad Calendas mensis Martii proximi fecerunt.

Galli quibus conditionibus caveri securitati suæ volunt ab affinitate Hispana.

Condæi copiæ profligantur a Regiis.

Annus Christi, 1616.

Atque ita inchoarunt Annum Millesimum, Sexcentesimum, Decimum sextum, tractatibus Lugduni ad hoc institutis mense Februario. Vbi plurimis hinc inde difficultatibus longiori disceptatione submotis, ad quædam postulata Condæi & ejus Colligatorum Rex descendit; & nonnulla difficiliora per consilium suum Aulicum intra trimestre resolvi jussit, initioq; Maji fecit publicari pacis formulam, qua præteritorum omnium injuriarum ac damnorum, præsertim Fisco Regio illatorum memoria oblivione deleta, omnes Principes illos eisque conjunctos in gratiam recepit: Serione an Ancreo ita simulante, ex subsequentibus conjicere licebit. Vt enim Rex medio mense Majo nuptam suam Parisios intrroduxerat, eamque celebritatem in summo Principum & Nobilium concursu peregerat, novas suspiciones Ancreo suggerente contra eosdem Principes concepit, & Condæum, cum fide Lugduni data securus ad Aulam venisset, initio Septembris in custodiam ad Arcem Luparam abduci fecit. Quo territi alii Principes Soissonium profugerunt, eòque omnibus aliis suis sociis convocatis, proposita facti ac violatæ publicę fidei atrocitate persuaserunt, ut innovato fœdere ad defensionem mutuam arma iterum sumerent. Ac longe majori animorum contentione militem conscribere, auxilia conquirere, præsidiisque munitiora Regni loca in suas partes firmare cœperunt, ut illa commotio omnibus præteritis periculosior Regi futura videretur. Nec juvit quod Rex promulgato edicto causas comprehensi Condæi declaverat; vicissim enim colligati scripto expressas secessionis suæ rationes divulgarunt, & fractæ fidei ac contumeliæ Condæo illatæ acerbitatem exaggerantes, ad indignationem populos excitabant. Magis autem simultates & odia illa exarserant, cum Rex suasu Ancrei ad severiora remedia conversus, contra Nivernensem Principem, nisi ad officium rediret criminis læsæ Majestatis & proscriptionis pœnam proclamari jussit, & non multo post Ducem quoq; Bellioneum, Mænium, Vendomium, eorumque socios ejusdem criminis reos denun-

Lugduni tractatur pax inter Regem & Fœderatos Galliæ.

Condæus Dux traditur custodiæ Parisiis.

Galliæ Principes Soissonium confugiunt.

Nivernensis Dux proscribitur à Rege Galliæ.

A.C. 1616. denuntiari fecit: inde enim vix aliqua amplius reconciliationis media requiri potuissent, præter unicum quod in nece Ancrei anno proximo apparebit.

Hispani in Iuliacensi ditione occupant multa.

In Germania sub hoc tempus quieta erant omnia, præter Hispanorum pro Neoburgico, Hollandorum vero pro Brandeburgico in Iuliacensi hæreditate distrahenda certamen. Cum enim Hollandi nuper Comitatum Ravensburgensem obtinuissent, Hispani hoc anno Susatum & Lippiam in Vestphalia, & Schernbocum Civiliæ oppida, eousque neutri parti addicta. Henrico Comite à Berchen Duce occuparunt.

Matthiæ Imp. uxor coronatur Regina Boemiæ.

Vschoci Croatici pyratæ.

Veneti inferunt bellum Archiduci Graciensi.

Cæsar Matthias initio anni hujus uxorem suam Reginam Boëmiæ renuntiari & coronari fecit. Ferdinandus autem Archidux in suo Græciensi tractu novi belli initia sensit hoc anno: cum enim lentius ageret in coercendis Vschocis ex Croatici sinus anfractu excurrentibus, & continua pyraticea mare Adriaticum infestum tenentibus, Veneti quod prece per multos annos repetita obtinere non potuerant, armis vindicandum decreverunt; vel quod eam causam belli palam præferrent, aliam autem agitarent arcano consilio, uti belli illius ductus suspicari permittit. Collectum enim exercitum, non quà Vschoci in Croatiæ parte Austriacis subjecta oppugnandi erant, sed contra Comitatum Goriciensem duxerunt, ubi de terminis ditionis Foro Iuliensis cū Goriciensi Austriaca utrinq; non satis conveniebant, præsertim circa Gradiscam, qua ipsi potiri maxime cupierunt, eo tota bellimole cōversa. Sed majoribus animis, quàm viribus arteq; militari obsidionem ibi instituerant ineunte Martio anni istius. Nam ut ad Medeam castra posuerant, ab illa parte progressi, vineas & aggeres ad oppugnandum illud oppidum excitarunt, cum ab altera parte fluvius Natison sive Lisoncius omnem commoditatem, commeatum, & militem recipiendi oppidanis præberet. Militem quoque cum inexercitatum haberent, nempe ex plebe propie tantum ditionis promiscua collectum, in promovenda illa oppugnatione & excipiendis obsessorum eruptionibus fere semper succumbebant. Vnde prope bis mille ex suis amissis priusquam finiret Martius, inde retrodecere debuerunt: firmatis tamen præsidio castellis vicinis, & propugnaculis excitatis, quibus commeatum Gradiscensibus adferri prohiberent.

Veneti Gradiscam obsident.

Iustinianus militiæ Venetæ Præfectus cæsus.

Veneti in Istria eruptiones faciunt.

Ad Triestam quoque classe advecti, portum illum irrito conatu oppugnarunt: similiter & Goriciam, ubi Pompejus Iustinianus eorum præcipuus militię Pręfectus, dum adversum Civitati montem incaute speculatur, jaculo bombardæ percussus occubuit. Lucinium tamen vicinum Goriciæ deditione occuparant, & Istriæ eorum Prætor Lindera intercepta, vicina loca Croatiæ excursione facta diripuerat, totoque tempore ad finem anni hujus in diversis hostici locis diversi militares ipsorum Præfecti nunc victi, nunc victores, prædis terra marique agendis vacarunt, bello hoc in annum subsequentem continuato: A quo avocari non potuerunt exhortatione Summi Pont. Rom. nec minis Hispaniæ Regis, qui ad distrahendas ipsorum vires Mediolani validum exercitum conscriptum, contra Sabaudum novum bellum, pro non impletis conditionibus concordiæ Astensis molientem, convertere tunc fuit coactus.

M. Antonius de Dominis in Apostasiam prolabitur.

Verum omni bello horribilius monstrum protulit Illiricum hoc anno Marcum Antonium de Dominis ArchiepiscopumSpalatinum sive Salonitanum, qui Societ: Iesu Religionem, & in ea profanarum ac sacrarum literarum magisterium Veronę, Brixiæ, Patavii multis annis professus, eoque modo fama eruditionis sibi comparata, Archiepiscopatum illum Spalatinum, nempe summum in Dalmatia & Croatia dignitatis Ecclesiasticæ gradum assequutus, & ejus munere diutius perfunctus, turpi apostasia totam Ecclesiam Catholicam contristavit. Nullo amico vel familiari conscio, abierat ille sub finem anni hujus Spalato, simulans quod iret Viennam suos amicos visitatum, sed relicta Vienna, recta perrexit in Hollandiam, ibi-

que

que Principi Mauritio rationibus itineris sui expositis, ac literis securitatis ab eo acceptis, transivit navi in Angliam. Ac primo divulgatat scripto discessus sui causas, præcipue quod à Curia Romana (ut ajebat) iniquius tractaretur: revera autem fuit, quod ipse sub tempus lati à Summo Pont. Paulo V. in Venetos anathematis, Schismati illi Veneto favit: & licet Summus Pont. cum illo dissimularet, sibimet tamen ille male conscius, semper quid adversi à Romana Curia propterea timuit, aversumque animum exinde ab ea gerens, tandem in apertum convitiorum hujusmodi campum protupit. Sed in Angliam delatus, quasi freno omnis timoris pudorisque laxato alium libellum de discessu suo sparsit, manifestioribus hæresiis plenum. Atque ibi pluribus annis degens, diversa volumina edidit, in quibus Anglicanos & Calvinisticos errores asseruit, sive quod ita senserit, sive quod vero magis simile, hæretici tantum hæresiarcham nacti, hæreses suas nomini ejus suppofuerint. Resipuerat tamen postea & impunitate sibi pacta, Romam veniens, eidem Summo Pontifici Palinodiam suorum errorum typis impressam præsentaverat, ut suo loco attingemus.

In Polonia cum anno præterito irritis factis Comitiis Ordines Regni nulla subsidia contra ingruentia Reipub. pericula providissent, hoc anno ista cumulata majores vires sumpserunt. Nam injuriam in Moldavia pulso à Tomsza Constantino legitimo ejus Principe, Turcisque ea Provincia usurpata acceptam, cum privati tantum nempe Samuël Korecki & Michael Wiśniowiecki, affines Ducis Mohilii nuper cæsi, idque propriis duntaxat, ac propterea debilioribus viribus persequuntur, (victores quidem prope quindecim prælus Turcas cum Tomsza tota Moldavia ejecerant) sed tandem ab hostium (novas identidem majoresq; semper copias in locum profligatarum ad prælia conducentium) multitudine superati defecerunt. Et Wiśniowiecius quidem morbo ibidem decesserat, Korecki autem desertus à militibus ob non numerata stipendia, (vel fatius quod Stanislai Zolkiewski minis ac mandatis fuerint revocati) cum nihilominus loco cedere turpe duceret, & à quingentis tantummodo Equitibus associatus pugnam cum Skinder Bassa commisisset, victus venit in potestatem hostis, Constantinopolimq; fuit abductus. Qua victoria Turcæ elati, miserant Czausium ad Regem Varsaviam, renuntiando fœderi pacis mutuo, nisi Polonica arma Moldavicis rebus sese immiscere desisterent. Et magis quod recens Cosaci superato iterum mari Euxino sive nigro, Trapesuntum diripuerant, & Cicalam Bassa, Cicalæ Genuensis genere quondam celebris Architalassi Turcici filium, cum sex triremibus & pluribus navigiis minoribus classis Turcicæ, demersis tribus ipsius triremibus profligarant. Mercatorum quoque naves plurimas diripuerant, & rorum illud mare infestum tenebant. Cumque anno proxime præterlapso Skinder Bassa, transitum ipsis ad mare illud præclusurus apud fauces Boristhenis ab adversa Oczakoviæ, paulo superiore ripa bina propugnacula, Aslan Horodek dicta excitasset, ipsi cæsis præsidiariis ea diruerant, paulo post cum in Tauricam irent conducti à Tartaro SanGerejo, ut ejus fratrem Mechmet-Gerei à Turcis exauroratum ad illum Principatum restituerent. Nec aliud Turcis remedium superesse videbatur, nisi ut eos in propriis sedibus immisso exercitu perquirerent, ac eradicarent, quo omnes Provinciæ Russiæ (nempe promiscua Cosacorum ubique domicilia) periclitari debuissent. Ab altera quoque parte Moschi cum illa confinia ex præteritis Comitiis nullo præsidio militari firmata viderent, spreto pacis tractatu, quem Cæsaris Legatus introduxerat, Smolenscum obsederant, & finitima Lithuaniæ excursionibus vastabant. Difficilioris quoque belli cum Suecis omne Sigismundi jus in illo Regno Gustavo Adolpho Caroli Regis filio deferentibus, jam inde initia apparebant; portentosumque inde brevi exiturum belli ducem prænuntiabit monstrum marinum ad finem

Korecki Samuël in Moldaviam transit.

VVisniowiecki Dux in bello Moldavico moritur.

Korecki Samuël deseritur à militibus & captus à Turcis.

Cosaci Trapesuntum diripiunt.

Cosaci propugnacula Turcarum apud Oczakoviam diruunt.

Moschi Smolenscum obsident.

Monstrum in Suecia repertum.

A.C. 1616. finem anni præteriti Calmariæ captum sesqui ulnas longum, in cujus capite gladio pinna similis, in tergo autem tres hastarum cuspides, & ab ore bini dentes elephantini, ab umbilico pes humanus prominebat, cum expressis in latere verbis: Væ, væ, væ homo.

Comitia Poloniæ Varsaviæ 1616.

Tanta itaque cum Regno imminerent pericula, Rex Sigismundus non expectato ut ex lege debuit biennio, Comitia Generalia Ordinibus Regni indixerat Varsaviæ, ad finem mensis Aprilis, eaque ex voto absolvit, cum nulla tunc beneficia vel officia vacarint, quibus ut solet, studia partium distracta turbarent negotia publica. Decretum autem fuerat in illis Comitiis, ut præsidia Russiæ augerentur, & ingruente à Turcis majore vi, Rex omnes Nobiles sumere arma juberet; prius tamen pax æqua cum ipsis tractaretur, dato negotio Stanislao Zolkiewski Præfecto Generali militiæ Regni, ut Cosacos ad officium revocaret, & à Pytatica contineret: ne Turcæ ad eos coercendos confinia Regni ingrediendi necessitatem haberent.

Kochánski Legatus ad Turcam mittitur pro amovendo ex Moldavia Tomsza.

Legatus quoque ad Turcam Georgius Kochánski fuit destinatus pro instauranda pace, & excusanda inditiones Turcicas excursione Cosacorum, uti facta ex occasione data à Tartaris irruptione in illorum domicilia; & magis pro restituenda in statum pristrinum Moldavia, seu removendo ad minus inde Tomsza, quem postquam victus captusque fuerat à Skinder Bassa dux Korecki, restituerat Turca ad administrationem Provinciæ illius: Et contra Moschos bellum apparari placuit, quod ut Princeps Vladislaus (indole excelsa, *curasque animosque vires, Ætatem ante gerens*) ipsemet administraret, & jus in illo Principatu sibi quæsitum persequeretur, fuit concessum. Subsidia quoque Sigismundo Regi pro recuperando Regno Sueciæ fuerunt promissa. Ad hoc enim ille animum tunc magis quam unquam alias applicaverat, persuasus quod dum Gustavus Rex adhuc esset ætate immaturus, facile ab ejus obsequio Sueci possent avocari. In quo negotio miserat quoque ad Regem Daniæ suum Legatum Ioannem Veiher Præfectum Pusensem, postmodum promotum ad Palatinatum Culmensem, ut illius animum tempestive ad juvandas partes suas flecteret.

Sigismundus Rex Poloniæ recuperare Sueciam decernit.

Veiher Legatus in Daniam.

Nec vana erat talis conjectura, cum iste studia popularia nec dum sibi devinxisset, & plures ibi adessent, qui illatas sibi à Carolo ejus Patre injurias aliqua occasione vindicare cuperent: si modo Sigismundus Rex tali opportunitati rei bene gerendæ consilia cauriora conjunxisset. Verum omnia intempestive, præpostere: ac magis ad præmonendum hostem fiebant. Nihilque de istis cum Consiliariis Polonis conferebat Rex, sed cum Suecis ac Germanis tantum, qui pauci, illique rerum & præsertim belli ducendi expertes in ejus Aula aderant. Michael Adolphus Comes ab Althein (qui etiam sub hoc tempus instituendo novo ad debellandos Turcas ordine militum speciosius quam utilius laborarat) præcipuus belli illius arbiter in se receperat, quod 20 millia militum Germanorum conscriberet, & classe in Sueciam transportaret, qui tamen nullum experimentum comparandi exercitus, vel conquirendæ classis habebat. Et nihilominus expeditionis istius moderatores præsertim Franciscus Tenagel, (carcerem & tormenta à Matthia Imperatore propter arcana Rudolphi Imper. perpessus) quem Rex Sigismundus Cancellarium Sueciæ renuntiarat, ac Gabriel Poze Suecus illo bellico apparatu ab Altheinio promisso freti, (quasi exercitus in procinctu haberetur) bellum in Suecia divulgarunt, typo impressis Regiis edictis per Provincias ibi sparsis, quibus populi illi contra Gustavum, uti illegitimum Regem concitarentur. Ac commoverat hoc non leviter eam gentem, rationesque Gustavi turbasset gravius, si ibi adfuisset præsto robur aliquod militare, cujus præsidio partes Sigismundianæ fultæ succrescere potuissent.

Sigismundi Poloniæ Regis præparationes inordinatæ ad recuperandam Sueciam.

Sed

A.C. 1616.

Sed cum illæ copiæ & classes Altheinii nusquam apparerent, omnes earum partium veriti exemplum, quod ibi tempore Caroli Regis multos similibus Regis Sigismundi consiliis confisos, frustratosque perdiderat, sese à novandis rebus continuerunt. Gustavus quoque tali prænuntio admonitus, tempus longum habuit, ut in singulis Provinciis fideliores sibi Rectores instituerit, qui diligentius omnes hostiles conatus observarent, & Patrem imitatus, prævenire periculum maluit, bellumque induxit in Livoniam anno subsequente.

Gustavus Rex Sueciæ præmonitus de Sigismundi Regis consiliis suas res stabilit.

Præfectus autem exercitus Regni Stanislaus Zolkiewski, collectis præsidiariis copiis Russiæ, adulta jam æstate castra posuerat ad Vliczam fluvium, ubi cum Præfectis Turcicis stabilito, quod contra Poloniæ ditiones hostile nil tentarent, dummodo Cosaci ab excursionibus in mare Euxinum prohiberentur, Pauloczam versus movit ad conveniendum Cosacos, qui ibi magno numero constiterant. Ac introducto tractatu per Delegatos à Rege ad hoc destinatos, certæ leges præscriptæ fuerunt, quibus illa militia regeretur, ac disciplina servata, à damnis tam in Regno quam in mari Turcico inferendis abstineret. Atque istis expeditionibus impeditus hoc anno Sigismundus Rex, Moschoviticam quæ pro Principis Vladislai præsentia majorem apparatum desiderabat, in annum subsequentem distulit. Destinarat tamen Christopherum Korycinski virum genere & animi dotibus conspicuum, cum Legatione ad Regem Hispaniæ Philippum III, ut gratularetur ejus filio Philippo IV. de nuptiis recens cum Elisabetha Reginula Galliæ celebratis, & obtineret aliqua subsidia pro istis bellis: ac magis ut certiorem faceret solutionem censuum in Regno Neapolis super vectigali Doganæ Fogiæ mentæ pecudum Apuliæ & Safarani Abruzii domui isti Regiæ ex hæreditate Bonæ Sfortiæ Reginæ Poloniæ aviæ Sigismundi Regis obligatorum, quam Viceregges illius Regni nimium retardabant. Ipse autem mense Septembre Czæstochoviæ unà cum Regina Carolum Archiducem Episcopum Vratislaviensem Nissa eò delatum convenit, Crepiciamque deductum post quinque dierum colloquium dimisit. Et in reditu nuntium tristem accepit ex Podolia, ubi interim Cham Tartarorum Dziambegerei apud Felstinum castris positis, indeque dimissis numerosis (adduxerat octuaginta millia Tartarorum) turmis suis, omnem illam regionem ac Volhiniam vicinam longe lateque ferro, igni, prædisque agendis crudelius vastavit, ac ingentem gregum, armentorum, hominumque, præsertim agricolarum multitudinem captivam in Moldaviam abduxit, nemine persequente, cum ex Comitiis anteactis nulla præsidia adversus tales hostis illius excursiones fuerint provisa.

Zolkievius contra Kosacos proficiscitur.

Korycinski Legatus in Hispaniam.

Sigismundi Poloniæ Regis cum Carolo Archiduce Czæstochoviæ congressus.

Tartari vastant Podoliam & Volhiniam.

Mense Octobre ejusdem anni obierat Albertus Baránowski septuagenarius Archiepiscopus Gnesnensis, postquam Regem Czæstochovia redeuntem Lovicii hospitio exceperat, ac liberalius tractarat: eiq; successit Laurentius Gembicki, dato loco in Vladislaviensi Episcopatu Paulo Wolucki, Vicecancellarius vero Henricus Firley repulsam passus in istis majoribus, etiam Luceoriensem à Volucio relictum ut obtineret, dimittere debuit pinguiora seu prope æqualia censu Luceoriæ, quæ habuerat sacerdotia, sola Præpositura Plocensi Cum Luceoriensi Episcopatu retenta.

Gembicki in Archiepiscopatu Gnesnensi succedit Baranovio.

Sub finem autem ejusdem anni decesserat quoque Cubiculi Regii Præfectus Andreas Bobola octuagenarius, homo rudis, morosus, promotus ad illud officium patrocinio Sacerdotum Societatis I E S V, quod illis in omnibus consentiret. Unde utrique conjuncta opera in privatis colloquiis, quæ ipsis semper patebant, solicitantes Regem adeo constrinxerant, ut omnia ipsorum consiliis ageret, & Aulicorum spes & curæ non nisi ab eorum favore penderent: quin & in publicis negotiis isti suggerebant quid Rex decerneret,

Bobola moritur.

ret,

A.C. 1616. *Aule Regiæ facies.* ret, tanto majori Reipublicæ periculo, quod ad hujusmodi familiaritatem Regis assumebantur personæ (præsertim Confessor & Concionator) à scholis vel à Magisterio Novitiorum Religiosorum, rerum & status Politiæ prorsus expertes: hæcque causa unica fuit errorum, non in domestiis solum, sed & in publicis, ut Moschicis, Sueticis, Livonicisque Regis rationibus, & tamen pene sacrilegii crimen reputabatur, si quis eorum dicta factave reprehendisset, & nemini qui non ipsis applauderet facilius ad dignitates aditus patebat. Sed remiserant aliquantum illud supercilium amisso isto Bobola, tanti artificii aptiori instrumento: nec alium Rex in illo officio (præstat hoc cæteris majoribus Magistratibus familiaritate Regis) surrogare voluit: & demum lege arctatus publica, quæ ejusmodi officia supprimi vetat, talem suffecit, qui senio & morbis confectus minus habilis illi muneri exercendo ad Aulam Regiam nunquam veniret.

Tamen istis ambiendis petendisque reliquum anni hujus cessit: & mox vacarunt aliæ insuper dignitates, quæ omnes gravius distinuerunt studia candidatorum æque militarium atque Ecclesiasticorum.

Annus Christi, 1617.

Kryscius Poloniæ Cancellarius obiit. INitio enim Anni Millesimi, Sexcentesimi, Decimi septimi, mense Februario post longos languores decesserat Felix Kryski Archicancellarius Regni, vir liberaliori ingenio & eloquentia ornatiori, quodque ratius in tanto fastigio nemini injurius. Et hic quidem Magistratus cum ex lege conferri non possit, nisi in Comitiis Generalibus Regni, idque de consilio Senatus, reservatus fuit Comitiis proximis: verum Episcopatus Cracoviensis post Petrum Tylicki mense Iulio defunctum, fuit delatus Martino Szyskowski, quem sequutus in Plocensi Henricus Fierley Vicecancellarius Regni, Luceoriensem reliquit Andreæ Lipski: quæ breviter perstringimus, ne ambitu privatorum chartas impleamus. *Szyskovius Episcopus Cracoviensis renuntiatur.*

Vladislai Principis expeditio in Moschoviam. Publica autem quod attinet, toto illo tempore apparatus militaris pro conducendo in Moschoviam Vladislao Principe conquirebatur. De Ducibus illius belli magis diffidebant sententiæ Consiliariorum; plures enim volebant, ut Stanislaus Zolkiewski Præfectus militaris Regni, qui ad recipiendum Principem eundem in Ducem Moschoviæ devictos Moschos adegerat, ille idem ab eis datam ad hoc fidem repeteret. Sed iste magis veritus, ne jusjurandum à se tunc præstitum, postea que violatum, Moschi sibi exprobrarent, vel etiam iniquum ratus, quod consilium suum de dando Moschis isto Principe dum valere poterat abjectum, & demum post tantam vicissitudinem rerum, in incertum adductum probare deberet, eam Provinciam constanter recusavit. Acciderat etiam interim, quod cum Kosaci sprete suo anno superiori cum Delegatis Regiis inito pacto, mare Euxinum infestum haberent; Turca misso Skinder Bassa cum exercitu valido, castella in confiniis illis sita, quæ esse domicilia Kosacorum reputabat (*Palanki* Turcis dicuntur) expugnari, ac devastari jusserat. Ea itaque insuper speciosiori propria confinia Turcis defendendi causa oblata Zolkievio, ejus loco Carolus Chodkiewicz Præfectus militiæ Lithuaniæ munus illud deducendi in Moschoviam Vladislaum Principem suscepit, cum adjunctis Delegatis Andreæ Lipski Episcopo Luceoriensi tunc renuntiato, ac Leone Sapiha Cancellario Lithuaniæ, & ex Ordine Equestri Iacobo Sobieski, Domino in Zloczow, ac quibusdam aliis, quorum consiliis ille Princeps sive de pace cum hoste tractandum, sive armis decernendum esset uteretur, *Skinder Bassa cum exercitu venit ad confinia Podoliæ.* *Chodkievitio demandatur munus ducendi in Moschoviam Principis Vladislai.*

uteretur. Ac sub finem Aprilis ipsemet Rex cum Regina & Aulico suo Comitatu frequenti usque ad villam *Wilczyská* duodecim leucis Varsavia distantem, processerat cum eodem Principe, ibique cum multis lachrymis (quasi certo regnaturo in Moschovia, nec in Poloniam vivente se reversuro ultimum valediceret) dimiserat abeuntem. Verum istis votis fortuna non respondit, ut suo loco dicetur. Immo statim increbrescente de adventu Skinder Bassa rumore, pars copiarum in Moschoviam destinatarum eò divertere debuit, ut Principe propterea in Volhinia subsistere coacto, tempus opportunum ipsius expeditionis Moschicæ effluxerit. Demum enim re transacta cum Skinder Bassa exercitus ille cum suo Tribuno veterano Martino Kázánowski conversus, versus Moschoviam processit, & retardatus in itinere expugnatione Starodubi quod & cepit, tardius ad Principem advenit. Princeps tamen ad famam ejus adventus celerius in interiora Moschoviæ penetrarat, & quantumvis consternatos & imparatos Moschos invenerit, ut omni illa regione pervia ubique patente, ipsam Vrbem Moschuam rectà petere potuisset, ingruentis tamen hyemis incommoda veritus, circa Viazmam triginta sex leucis Moschicis ab Vrbe Moschua distantem hiberna sumpsit, vernum tempus bello ducendo commodius ibi præstolaturus. Moschi verò animos & vires interim assumpserunt, ac paratiores toto anno insequenti imperum Polonorum sustinuerunt, ut suo loco dicetur.

Sigismundus Rex Vladislaum Principem dimittit in Moschoviam.

Vladislaus Princeps Viasma hiberna sumit.

Quod autem attigimus de adventu cum Turcicis copiis Skinder Bassa, ad confinia Poloniæ, Stanislaus Zolkiewski Præfectus militiæ Regni, collectis stipendiariis copiis, & magno numero diversorum Procerum Russiæ auxiliis, prope confluentem Tyram Morachuamque apud Oppidum Bussa castra posuerat, quò Skinder Bassa quoque ad diversam ripam Tyræ conduxerat Turcicum exercitum, Tartaricis, Transilvanicis à Bethlem Gaborio adductis, tum & Moldavicis, & Valachicis subsidiis auctum in immensum.

Per aliquot itaq; dies cum Turcæ & Tartari vado ad ripam Polonicam transeuntes pugnam ostentarent, Zolkievius præter paucas præ castris excursiones, in quibus æquali Marte certabatur, aleam prælii universalis experiri noluit, licet non parva victoriæ indicia haberet, offerentibus Transilvanis ac Moldavis defectionem à Turcis: vel saltem vinci non potuisset in castris vallo, fossa, ac loci naturâ, apparatuque bellico copioso munitissimis sese continens: tamen instituto colloquio, nullo ad hoc munitus Regis Reipublicæque mandato seu consensu, conscripsit conditiones pacis, quibus (seu interpretatione earum subdola) freti Turcæ, omnimodum Dominatum in Moldavia usurparunt, & ejecta inde stirpe Ducali vetusta ex eo tempore primum hominibus externis, iisque aliqua insigni Christianis illata clade sibi commendatis, Principatum illum deferunt: immo venalem jam exponunt plus auri offerentibus; & qui non ut olim, moderatum tributum, sed universos illius Provinciæ census ad ærarium Ottomanicum solvere, contra Christianos Turcis militare, Tartarosque eam Provinciam liberè pervagantes, occupantesve tolerare coguntur. Pepigerat autem tunc (ab hoc pendet ratio tantæ jacturæ) Zolkievius inter alia quod ex Polonia (Duces genuini Moldaviæ jus hæreditariæ successionionis suæ in illo Principatu tueri solebant, sociis Polonorum auxiliis cujus rei extabat vetus exemplum, expeditio Ioannis Tarnovei contra Petrum Palatinum, & alia Nicolai Sienavii pro Alexandro constituendo Palatino Moldaviæ, & Nicolai Mielecki pro restituendo Bogdano, tum recentior Zamoyscii Cicoriana, & contra Transilvanum Rozwan, ac Michaëlem Valachum, ac Ioannis Potocii, aliorumq; diversæ, tunc verò hæredes Hieronymi Mohilii Ducis, ac Constantini ejus filii cæsi nuper, iis destituti per hanc pactionem Zolkievii, quasi custode remoto, prorsus exciderunt ex illo Principatu non minori Polonorum damno quam

Zolkievii cum Skinder Bassa tractatus ad Bussam.

A.C.1617. suo) nulli exercitus ac turmæ militares in Moldaviam conducendæ essent, quæ illam Provinciam, aut Palatinum à Turca in ea institutum turbarent. Atcem Chocim quæ pro eisdem hæredibus Mohilianis adhuc ibi servabatur, dimitti fecerat, & Nicolaum Ivonium Præfectum illius præsidii ab ipsis constitutum, capitis supplicio punierat innoxium, eò quod ad ejus jussum statim inde decedere recusârat. Bersabeam quoque & Rascoviam Colònias Polonorum Procerum circa Tyram fluvium unius diei itinere à Tehinia finitimo Turcico præsidio sitas, quas receptacula Cosacorum fuisse, & fundum Turcicæ ditionis occupasse Skinder Bassa arguebat, vastari permisit, ratus (hoc excusabat) quod tali modo Turcæ devincti, pacem firmiorem cum Regno Poloniæ servaturi, & Tartaros in officio ac intra fines Tauricæ contenturi essent. Sed vix solutis utrinque castris inde recesserat, Tartari Skinder Bassa connivente, excurrentes viciniores Podoliæ terras spoliarant, magna multitudine plebis rusticanæ in servitutem abducta, cum omnes confisi excubiis tam numerosi exercitus, relictis munitioribus suis refugiis securiores in Campestribus degerent, & multo crudelius, idque impunè idem Tartari, anno insequenti Volhiniam vastarunt, ut tunc attingemus.

Farensbach prodit Sueco Livoniam.

In Livonia quoque hoc anno Polonis parum prosperè successit; Sueci enim exciti classico, quod Consiliarii Suetici Regis Sigismundi, ut supra adnotavimus, verbis tantum non armis instructi canebant, maluerunt prævenire, bellumque in Livonia potius quam domi expectare. Et quidem tempus induciarum ab ipsis cum Republica Polona, præcipuè pro Livonia stabilitum, nec dum præterierat. Sed quod eis durantibus palam aggredi jura gentium vetabant, dolo licere judicarunt. Itaque nacti Georgium Farensbach Livonem hominem manu & ingenio ad omne facinus promptum, eum induxerunt, ut præsidia Polonorum ex propugnaculis ac Civitatibus Livoniæ ejiceret, eisque Gudavo Regi Sueciæ traditis, ab eo summam administrationem illius Provinciæ obtineret.

Quod ille sive arte, (ut postea Poloniæ Regi reconciliatus asserebat) quo Gustavum in Livoniam evocaret & deciperet, sive quod seriò à Polonis defecisset, acceptis à Gustavo pro colligendo milite stipendiis, & assumptis auxiliaribus copiis ex Succia commissis, summa audacia perfecit: Tanto facilius quod Provincia illa freta induciis, nihil à Suecis, multominus à concive suo expectaret. Vnde pleræque Civitates eum venientem, ut amicum receperunt, & demum cum præsidia Suetica apud se relinqui viderent, ut Parnavia, Dinamuntum hostem agnoverunt. Riga Civitas cognita proditione celerius ad resistendum necessaria comparaverat, ac oppugnantem Farensbachum propugnacula extra Civitatem ad tuendum illum portum exstructa, fortiter rejecerat, & graviora licet damna præsertim in suis prædiis suburbanis direptis ab ipso perpessa, ad finem hujus anni, & hyeme proximam imminentem assiduè mœnibus Civitatis sola sustinuit: Cum Chodkievicius Gubernator Livoniæ, qui subvenire ibi laborantibus debuerat abiisset in Moschoviam cum Principe Vladislao, & nonnisi subsequente Vere alia subsidia Dux Christophetus Radziwileò conduxisset.

Heilbrunæ Germaniæ dissidentes fœdus ineunt.

Liga Catholica in Germania facta.

Matthias Imperator successorem sibi in Regno designat.

Sed externa videamus, in Germania hoc anno dissidentes in Religione Heilbrunæ congregati fœdus mutuæ defensionis, quod à multis annis agitarant, arctioribus vinculis firmarunt. Nempe veriti Ligam Catholicam paulò ante stabilitam, & cujus opera arma Hispanica in Iuliacenses Terras in Vestphaliam introducta, toti Germaniæ imminere credebantur. Nec acquiescere volebant, licet Imperator Matthias promitteret, quod Catholici essent recessuri à sua Liga, dummodo ipsi quoque à tali fœdere abstinerent. Cæterum, Imperator Pragæ tunc commorans, cum nullam spem suscipiendæ prolis haberet

de

de successore sibi designando consilium suscepit. Ac jure Austriacæ familiæ succedere ipsi debuerant Albertus & Maximilianus Archiduces ejus germani, sed cum isti quoque steriles fenuissent, alium in linea ejusdem prosapiæ suæ proximum ad illam successionem vocari permiserunt, Hispano Rege quoque tali compositioni subscribente. A Boëmia itaque auspicaturus Cæsar, Comitia Ordinibus illius Regni ad mensem Iunium istius anni Pragæ indixerat, in quibus de eligendo in Regem Boëmiæ Ferdinando Archiduce Græciensi deliberatione instituta, Boëmi murmurabant quidem taciti, quod tali arte jus liberæ Electionis Regis ipsis præriperetur, sed palam contradicere non ausi, seu in aliud tempus consilio asserendæ libertatis suæ dilato, permiserunt ut Ferdinandus renuntiaretur ac coronaretur Rex Boemiæ, interposita cautione, ne hoc præjudicare deberet ipsorum juri liberæ Electionis, quod ad petitionem Cæsaris sponte sua tunc fecissent. Cautum quoque fuit, quod ita demum in Regno succederet Ferdinandus, si Matthias sine prole mascula decederet, quodque vivente Matthia præter titulum coronati Regis, nihil juris sibi in administratione illius Regni Ferdinandus usurparet, alioquin Boemi absolverentur à jurejurando fidelitatis ei præstito, & nullam ipsi obedientiam exhibere tenerentur: quodque circa inaugurationem suam Boemiæ Ordinibus de eorum immunitatibus servandis consueta forma juraret, & Matthia Cæsare defuncto non prius administrationem Regni adiret, quam diploma confirmationis eorum privilegiorum ad Archivum Regni Boemiæ traderet. Coronatus autem Ferdinandus sub initium Iulii, mense Augusto Dresdam ad Electorem Saxoniæ cum Cæsare & Maximiliano Archiduce concesserat, jam inde sibi suffragium ipsius pro successione in Imperio aucupaturus. Venientibus, ad quatuor leucas Germanicas obviam processerat ille Elector cum splendido Equitatus comitatu, & tantis majestatibus magnificentia digna hospites illos octo diebus tractavit.

Ferdinandus renuntiatur Rex Boemiæ.

Matthias Imperator Dresdam ad Electorem Saxoniæ venit.

Interim Præfecti militares Ferdinandi in ditione Græciensi varia sorte cum Venetis certarunt: isti enim ex occasione pyraticæ Vschocorum vindicandæ anno præcedenti sumpta arma, hoc anno majori fervore instruxerant, & continuatis tota hyeme in Carinthiam & Istriam excursionibus, mense Martio iterata obsidione propius excitatis novis munitionibus circumsederant Gradiscam, quæ maxime eorum confiniis Foro Juliensibus officere videbatur. Quo ex Hollandia quoque conduxerant stipendiariam quatuor millium peditum legionem cum Comite Ioanne Ernesto Nassovio, classe per tot marium discrimina circumductam; necessitate adacti inde petere militem, quem ex vicinis circumquaque Austriacorum ditionibus colligere non permittebantur, & ex propriis nonnisi exercitatam bello turbam habebant. Ista autem æstate laborarunt maximè in intercludendo flumine Lisoncio ab obsessis firmioribus custodiis munito, circa quas rejiciendas non parum præstiterunt cæso Trautmansdorfio præcipuo militiæ Ferdinandi ductore, & Hermenstenio Gradiscæ Præfecto. Nunquam tamen intercluserunt omnes ad eam Civitatem aditus, magis inertia rei militaris, cum etiam inter eorum propugnacula late paterent intervalla, qua irrumpens Comes Dampier paucis illorum excubiis facilè pulsis, non semel obsessos annona sublevavit: & ad finem mensis Augusti, cum frequentiores excubiæ Venetæ transitus illos insedissent, Dampierici cæsis ferè trecentis ex eis, ac Horatio Puglione eorum Tribuno, viam ferro sibi apparuerunt, commeatumque copiosum in Civitatem introduxerunt: Hollandici quoque milites, præsertim Duce eorum Nassovio Vdenæ febri interim maligna extincto, conquesti de tenuiori ratione victus, & non solutis sibi ea liberalitate quam speraverant stipendiis, castra eorum deserebant plurimi, pacto cum Austriacis libero sibi per Germaniam in Patriam reditu. Sicque illa obsidio parvo profectu trahebatur. In mari vero majora damna res Veneta tunc sensit, cum præter Vschocos,

Veneti iterum Gradiscam obsident.

Nassovius Comes Venetis conducit auxilia.

Dampier Comes fert auxilium Gradiscæ obsessæ.

Nassovius Comes Vdenæ moritur.

Hollandi milites auxiliares à Venetis diffugiunt.

Vschoci naves Venetas diripiunt.

A.C. 1617.

Offuna Prorex Neapolis Venetas naves deripit.

cos, qui viginti mercatorum Venetorum naves ex Oriente commeantes ſpoliarant: etiam Dux Offuna Prorex Neapolis claſſem Neapolitanam (cum vexillis & inſigniis Ferdinandi) in mare Adriaticum expediviſſet, à qua duas eorundem naves cum mercibus pretioſioribus captas, Neapolimque conductas, prædę militari addixit. Atque tali rerum viciſſitudine bellum illud ad menſem Novembrem protractum, primo induciis brevibus diremptum, deinde perpetua pace ineunte anno proximo ſopitum conquievit.

Veneti inducias faciunt cum Ferdinando.

Cæterum Sabaudus Hiſpanorum arma, quæ avertere à Venetis voluerat, in ſe conversa hoc anno ſenſit. Poſtquam enim acceptis auxiliaribus copiis à Ladigera Delphinatus Gubernatore, qui ex pactis Aſtenſibus ipſi non expectato alio Regis Galliæ mandato, ſubvenire tenebatur, Hiſpanos priuſquam juſtum exercitum comparaſſent, apud Crevecoram profligaſſet, & ex locis in Pedemonte occupatis exturbaſſet, Montilianumque expugnaſſet. Gubernator Mediolani Petrus de Toleto, irritatus tali ipſius progreſſu, validiorem conſcripſit exercitum, quem ipſemet ducens, cum Sabaudos nuſquam evocare poſſet ad pugnam, Vercellas ſub finem menſis Maii obſedit. Ac exceptus quidem fuit ab excurrentibus Vercellanis cruento prælio, in quo plus mille ab ejus parte ceciderant: ſed cum à foris nemo impediret, nec Sabaudus cum exercitu uti expectabatur adeſſet, facilè aggeres & operas promovit proximè mœnia civitatis, eáque vibratis triginta ſex machinis majoribus quaſſavit. Et licet invadentes vallum Civitatis Hiſpanos obſeſſi, ſæpius fortiter rejeciſſent, in quibus conflictibus etiam Ioannes Sultzenſis Comes ex parte Hiſpanorum occubuerat; tamen reficiente pulvere nitrato, ac iterum repulſis, qui à Duce Sabaudiæ ſummiſſi cum illo pulvere nocte obſcura fluminis alveo in Civitatem penetrare tentarant, deſperato ſubſidio deditionem tractarunt.

Sabaudia Dux in Ducatum Mediolanenſem excurrit.

Vercellas obſidet Mediolani gubernator.

Vercellæ deditionem faciunt Hiſpanis.

Poſt duorum menſium obſidionem, ipſo die S. Iacobi Apoſtoli Hiſpanis fauſto, cum armis ac vexillis explicatis, duobuſque tormentis prodierant illi ex Civitate, ad quatuor milliaria ab Hiſpanis deducti incolumes, ab incolis autem Vercellenſibus extorto grandi lytro Toletanus illam Civitatem præſidio Hiſpanico munivit, nec ultra contra Sabaudum proceſſit. Verum iſte paulo poſt receptis ex Helvetia & Gallia novis auxiliis, in Mediolanenſem ditionem excurrens, multa damna Hiſpanis dedit: Felicianum oppidum vi cepit, & diripiendum militi ſuo conceſſit. Inde progreſſus Annonem civitatem munitam ad deditionem coëgit, & præſidio proprio firmavit, agendiſq; prædis in illis confiniis ſæviit, donec opera Pontificii Legati Ludoviſii induciæ breves fuerunt ſtabilitæ, & eis durantibus, tractatu pacis continuato in annum ſubſequentem, dum inter Venetos quoque & Regem Ferdinandum aliquid convenisset, pax coaluit conditionibus compoſitionis Aſtenſis, & reſtitutionis occupatorum utrinque locorum, quod in anno proximo ſucceſſit.

Sabaudia Dux in Mediolanenſi ditione Felicianum & alia oppida capit.

Ludoviſius Legatus Pontif. Rom. inducias facit inter Sabaudum & Hiſpanos.

In Gallia anni iſtius principia nimium turbulenta fuerunt, poſtquam publicari juſſerat Rex contra Principem Nivernenſem decretum proſcriptionis: & paulo poſt Principem Bullioneum, Mænium, alioſque Principes ſanguinis, & Pares Franciæ ad eandem pœnam edicto publico vocatar. Omnes enim illi reconciliatione deſperata, quam toties quæſiram novæ ſubinde machinationes Ancrei diſſolverant, ad defenſionem ſeſe comparabant, & præcipui quique ad eorum partes tranſibant, communem cauſam reputantes, cum leges ac libertates Patriæ labefactatæ eſſent vindicandæ. Rex quoque magno numero militem conſcribi, & alium ab Helvetiis & Hollandis conduci juſſerat, magnamque partem copiarum ſtatim deſtinarat ad obſidendum Soiſſonii Principes congregatos, & ad expugnandas Nivernenſis aliorumque Principum ditiones, ut propediem totæ

Galli Principes contra Regem arma comparant.

Gallia Rex militem conſcribit contra ſeceſſionem Principum.

A.C.1617.

tota Gallia acerbo belli Civilis incendio flagratura videretur. Nec suppetebat modus insinuandi Regi artes, quibus Ancreus maturiorum de componendo illo motu meliora consilia alia occultabat, alia invisa apud Regem Reginamque matrem reddebat, quasi ab odiosis, & Regiam stirpem extingui cupientibus profecta, dummodo potentiam suam stabiliret. Omnes enim aditus ad aures Regis & Reginæ matris (magicis ajunt præstigiis) ita occuparat, quod criminis esset loco, si quis remotis arbitris Regem alloqueretur, & negotia quævis ardua nonnisi ipso ejusque uxore conscia à Rege Reginaque cognoscebantur; relegarat ab Aula Sillerolum Cancellarium, & Villeroium, Gianninum; sigillorumque Regiorum Magistrum Vairium spectatæ probitatis & integritatis virum loco moverat, sigillaque in suam potestatem receperat, eo quod ipsum suspectum haberet. Sed tamen benignior Gallorum sors tanto malo remedium invenit. Iverat Ancreus in Normandiam, ubi tutiora pro necessitate refugia sibi perabat. Ea itaque opportunitate quidam maturiores Regem adeuntes, ipsi per Dominum de Luines repræsentarunt causas præsentis in Regno diffidii, quibus sublatis facilè ad tranquillitatem & dignitatem pristinam reduceretur. Nimirum quod Ancreus homo externus contra leges publicas primas in Regno dignitates ac Præfecturas obtineret, & majores ambiret: summam administrationis Regni ipse haberet, & omnia prout liberet ageret, titulo solo & nomine Regi relicto: ad dignitates & Magistratus personas viliores, & nonnisi affectatores suos promoveret, & dignioribus a Rege Henrico collatas non raro abrogaret, abrogandasque plurimas designaret: Principibus viris insidias strueret: Beneficia æquè profana seu militaria, atque Ecclesiastica Rege inconsulto distribueret, quò omnes felicitatem suam ab ipso pendere intelligant, illique adhæreant: ærarium Regium, ex quo ad usus proprios quindecim milliones nummorum aureorum, seu prope viginti quinque millena millia nummorum aureorum levasset, & diversis asseclis suis diversas summas pecuniæ publicæ assignasset, ab ipso planè exhauriri, & tributa diversarum Provinciarum integra, in illius ejusque clientum ac ministrorum usum derivari. Quod autem magis premebat Gallos, evidentioribus argumentis probabatur, omnes regiminis publici rationes ex voto & consilio Hispanorum ab ipso dirigi, eoque Hollandis auxilia ex veteri conventione dari solita, ejus astutia, ærarii Regii inopiæ excusatione prætensa denegari, & præsidia in eorum gratiam sustentata abduci, vel hostium potestati permitti: externum militem magnis catervis ab eo in Regnum conduci, eique subditos & beneficiarios Hispani Regis præfici, & ad præsens ejus jussu in Belgio novas copias Comitis Belgiojosæ Regis Hispaniæ stipendiarii opera conscribi, & in præsidiis Hispano confinibus ab eo occupatis, externos milites collocari, quo ipse à Gallis deficiens confugere, & Hispanorum ope securus vivere cogitaret. Clarius quoque apparebat ab eo & ejus uxore, Divinos & Hariolos de vita Regis ejusque fratris consultos fuisse, & ne sterilitatis venena procurarent, vel alia veneficia Regiæ domui supposuerint, vel suppposituri sint verendum esse. Et demum illi iidem relatores confirmabant, tantis malis nulla ratione alia obviari posse, nisi ut Rex ipsmet gubernationem Regni assumeret, quo matre Regina privatam vitam agente, Ancreus qui ipsius potestate niteretur, publica munia tractare desineret, & Principes timore tantorum periculorum levati, secessione relicta ad obsequium Regis redirent. Forte autem Rex ipse omnia ista jam ante præsenserat, & pertæsus custodiæ maternæ, sub qua eousque vixit, ad libertatem aspirabat: unde facile talia suadentibus acquievit. Sed veritus ne si Regina mater ab Aula prius amovenda esset, Ancreus talia consilia interverteret, eum prius coërcendum decrevit, ac Vitrio summo stipatorum suorum Præfecto mandavit, ut eum comprehenderet, & sub custodiis retineret. Quod iste exequi volens, vigesima

Ancrei Marchionis apud Regem Galliæ potentia.

Vairium sigillorum Regiorum Præfectum exauthorat Ancreus.

Ancreo absente Galli Regem de statu Regni instruunt.

Galliæ Rex acquiescit consiliis contra Ancreum sibi datis.

A.C. 1617. Ancreus Marchio jussu Regis Galliæ occiditur.

sima quarta mensis Aprilis die, illum ex Normandia revertentem, ac palatium Regis ingressum arma deponere jubet, & reluctantem Regii satellites uno & altero bonbardæ jaculo prosternunt, ut statim animam exhalarit. Aliquantum tumultuari cœperant Reginæ matris Aulici ac satellites, sed cum Rex è fenestra prospectans scitu suo illud factum fuisse annuntiasset, & quiescere omnes jussisset, magis in lætitiam per totam Vrbem populus effusus acclamationibus, Vivat Rex, gratam omnibus obvenisse cædem illam probavit: Quin etiam in cadaver occisi sævijt, quod postridie è sepulchro erutum per Civitatem raptavit, & ad furcam à pedibus suspendit, præcisisque naribus, auribus, manibus, atque pudendis deformatum, rogo impositum combussit: Vxor quoque ipsius unà cum Secretario Barbino in carcerem fuit abducta, bonis omnibus utriusque conjugum in tabulas fisci Regii relatis. Atque talem finem habuit homo ille ad summum honorum & divitiarum fastigium evectus, dum alienigena inter nativos nobiliores immoderatius effertur, & malis artibus petit altiora. Ac putaret aliquis eum invidia potius fuisse oppressum; nempe non dicta causa damnatum, nisi subsequens disquisitio in persona uxoris facta, hujusmodi dubia solvisset: data enim ista ad quæstiones, & acerbioribus tormentis dicere veritatem coacta, (& quidem coram legitimis ac fidei incorruptæ judicibus) agnovit illa omnia quæ marito objiciebantur, ac una cum Magicis characteribus libtisque apud ipsam & maritum deprehensis, die octava Iulii publice capite truncata, ac igne cremata fuit. Regina autem mater gloriosè alioquin officio suo in administrando illo Regno tot annis perfuncta, sexus imbecillitate in eo offendit, quod ipsa peregrina homini peregrino tam ampli Regni difficile regimen permiserat, & errori errorem majorem cumulando, genti gentem moribus prorsus dissimilem, & odio natura insito adversam Hispanis Gallos (quasi aqua igni posset commisceri) sociare voluit. Et quidem Reginæ istius commissa in Ancreo Galli diutius toleraverant, sed ut primum illa amicitias & fœdera inire cœpit cum Hispanis, ipsi quoque simul & illis primis, & his novissimis offensis suis coacervatis, in odia aperta erumpentes, totidem querelis implacabilibus eam onerarunt, ut excidere ab administratione Regni debuerit. Statim enim post cædem Ancrei Rex annuntiari ipsi fecit, quod ita requirentibus Ordinibus Regni ipsemet munia Regia obire vellet: & post paucos dies convocatis primariis nobilitatis & Magistratibus Vrbis, illud propositum suum publicè declaravit, ejus sermonem excipiente Verduno Parlamenti, & Cevalito Senatus præside oratione diserta, qua prudentiam ipsius in avertendo tunc bello Civili celebravit. Bloesam tali facta rerum conversione tecesserat Regina mater, cui valedicens Rex sciscitanti causas talium consiliorum, osculo dato sermonem abrupit, & plura dicere parantem reliquit, abeuntemque finito ocyus prandio, è fenestra cum Regina conjuge præter solitum hilarior spectavit. Inde autem manifestius apparuit illam fuisse causam præteritarum in illo Regno dissensionum, quod post divulgatam Ancrei mortem, & Reginæ ab Aula discessum, statim nullo tractatu reconciliationis præmisso, magno numero Principes & Nobiles ad obsequium Regis redierunt, & Mænius Dux claves Soissonii ad Regem cum subjectionis testificatione misit, quas Rex laudata ipsius fidelitate eidem remisit, & obsidionem illius Civitatis solvi, militemque ab offendendis Nivernensis & Bullionei, aliorumq; Principum possessionibus revocari jussit. Literis quoque ad Civitates & Provincias missis publicari fecit, quod omni præteritorum memoria abolita, Principes adversus quos edicta proscriptionis nuper promulgata fuerunt, eorumque partium asseclas in gratiam reciperet, & in gradum dignitatum & officiorum pristinorum restitueret. Condæus solus sub custodia

Ancrei cadaver ignominiis affectum.

Ancrei uxor capta.

Ancrei uxor fatetur præstigiis magicis se & suum maritum fuisse usam.

Regina Galliæ offendit Gallos Hispanis sociare volens.

Galliæ Regina relinquit Aulam Regiam.

Galliæ Principes redeunt sponte ad obsequium Regis.

Galliæ Rex condonat offensam omnibus sibi subditis.

custodia Boisæ mansit. Atque ita unius Ancrei mors salvavit innumeros homines, qui bello illo Civili periissent, & toti Regno Galliæ pacem comparavit.

A.C. 1617. *Condaus Dux retinetur sub custodiis.*

Eodem anno in Provinciis Hollandiæ ab Arminianis Schisma excitatum in seditionem prorupit, quæ maxima confusione illam Rempub. involvere cœperat, eamque ad interitum prope conductura fuerat, nisi tempestive in ipsis initiis oppressa fuisset, ut in anno subsequenti attingemus.

In Germania autem Lutherani anni sæcularis, seu decursi sæculi à die ultima Octobris Anni 1517, quo Lutherus instituta disputatione publica Vittembergæ fundamenta suæ hæresis jecerat, celebrarunt festivitatem indictam ab Electore Saxoniæ Ioanne Georgio, qui etiam monetam auream tunc cudi fecit cum tali gnome: *Sæculum Lutheranum.*

Lutherani sæculi decursus celebratur.

Annus Christi, 1618.

ANni Millesimi, Sexcentesimi, Decimi Octavi initio, in Polonia Rex Sigismundus Comitia Generalia Ordinibus Regni Varsaviam ad mensem Februarium indixerat, in quibus filio Vladislao Principi ad bellum Moschium & Livoniæ contra proditionem Georgii Farensbach, Ruthenisque contra Tartaros subsidia provideret. Sero enim in Moschoviam, ut attigimus in anno præcedenti, Princeps ille veniens, nulla re memorabili gesta, Viasmæ hibernans hærebat, & omnem pecuniam illi bello à Repub. destinatam, interstipendia militaria parvo operæ pretio absumpserat, ut nulla ratione cœptum suum prosequi potuerit, nisi dunuo ære Castrensi sublevaretur. In Livonia quoque Sueci proditione Farensbachii Dinamuntum & Parnavam introducti, continuo Rigam excursionibus lacessebant, & quasi obsessam tenebant. Ac magis affligebant Rempublicam Stanislai Zolkievii Præfecti exercitus cum Skinder Bassa ad Bassam conventa, quibus primævum morem (cujus plurima & antiqua & recentia habebantur exempla) de tuenda conservandaque armis Polonicis successione nativorum Ducum Moldaviæ, gravi jactura Regni, Ordinibus inscius, nulla necessitate adactus convulsit, & tamen certitudinem nullam securitatis ab incursionibus Tartaricis obtinuit, siquidem Tartari post illam tractationem, in Moldavia, quasi Turcæ propria, sede sibi in campis Budziaki dictis, perpetua fixa assidue in proxima Poloniæ confinia excurrentes, prædas agere non cessabant. Hæc itaque introducta agitabantur, in Comitialibus deliberationibus sed lentis nimis, potiorem curam re privata sibi vendicante. Vacabat autem tunc à morte Felicis Kryski officium Archicancellarii, & post defunctum nuper Andream Bobola, Præfectura Cubiculi Regii; ac Henricus Firley ad Episcopatum Plocensem promotus, ex lege tenebatur dimittere officium Viceçancellarii. In quibus dignitatibus aucupandis distracta partium studia, suspensum Comitiorum exitum ad finem usque tenuerunt, ne quidem contentione abstinendo, privatæ rei ut solet lege publica obtenta, quæ Regem obligat, ut in ipso initio Comitiorum distribuat officia omnia, & beneficia tunc vacantia. Ea enim lex ut servaretur, Nuntii Terrarum tanta obstinatione urgebant, quod ne sententias quidem Senatores dicere permiserunt, donec Comitiis jam mediis Rex veritus ne eorum tempus reliquum inaniter efflueret, legi, non pertinaciæ ipsorum satisfecit. Georgius & Christopherus Duces Zbarascii tunc Tribunitia inter Nuntios Terrarum potestate prævalentes, illos præcipue motus ciebant, quo repulsam in petitione istarum dignitatum acceptam vindicarent, vel Regem stringerent, ut eorum opera ad cohibendam hujusmodi Nuntiorum

Comitia Poloniæ Varsaviæ 1618.

A C. 1618.

Zolkievio defertur officium Cancellarii.

duritatem uteretur. At Rex magis inde offensus, talem contumaciam ut retunderet, Stanislao Zolkiewski Præfecto militiæ, à quo illi inveterato odio diffidebant, Archicancellariatum contulit, præter spem omnium & ipsiusmet Zolkievii votum, nihil minus quam illum Magistratum in ætatæ septuagenaria, & professione militari ambientis. Hoc autem expedito, auditis Senatum sententiis, Nuntii Firlejum Vicecancellarium contendentem retinere officium suum ad alia Comitia, eo quod nondum plene adiisset possessionem Episcopatus Plocensis asperioribus quam sperarat acclamationibus ut dimitterer exagitarunt. Sed hoc quoque Rex dimissum, contra opinionem & expectarionem omnium contulit Andreæ Lipski, homini duro, impotentia animi, importunitate & audacia incredibili, & nemini cum quo aliquid negotii haberet non molesto, sed eo præcipue commendato, quod esset versatior in legibus Magdeburgicis ac Polonicis, quibus constant Aulæ Regiæ judicia, & quod calleret linguam Germanicam, qua via aditu ad colloquium Reginæ quæsito, Regi reconciliatus, ad Aulam longo postliminio redierat, & mox ope Vicecancellarii Firley per talem æmulum vexare volentis Hieronymum Cielecki Referendarium Regni, Cancellarium Reginæ virum integerrimum, ab illo Cancellariatu prope extruserat; demum vero in petendo isto Vicecancellariatu, ab ejus modestia (se non ambire dicentis) criminatione ducta quod contemneret, vere supplantavit, ministerio Germanarum fœminarum Reginæ familiarium; Ipsemet vero tunc cum Vladislao Principe in Moschovia morabatur, & demum accepto nuncio de collato sibi Vicecancellariatu, advolarat Varsaviam ad finem Comitiorum. Atque tali sortitione unius & alterius officii territi Nuncii, tertium nempe Præfecturam Cameræ Regiæ, ad quam Christopherus Zbáráwski maxime aspirabat, dari non urgebant: forte quod præsenserant non ita ut optarent fore conferendam, uti postea Rex præcavens similes molestias in alia Comitia, eam dederat Stanislao Wołucki Castell. Ravensi, nec Aulæ, nec alicui actioni humanæ ob paralysis morbum idoneo: Palatinatus Kijou. dimissus à Zolkievio, cesserat Thomæ Zamoyski juveni annorum 23. Cæterum, publica negotia in tanto strepitu privatorum certaminnm vix audiebantur: Taciti fremebant plerique contra pacta ad Bussam cum Turcis conclusa, sed palam nemo audebat conqueti, vel errorem accusare, cum nonnisi malevolentiæ Zbarasciorum tribueretur, & offensam conciliaret apud Regem, si quispiam argueret gesta Zolkievii. Ipse quoque Zolkievius magnificis assidue potentiam Turcarum extollebat elogiis, multisque rationibus suadebat, declinandum esse omnimode bellum Turcicum, ac optime collocari omnem impensam qua illud redimeretur, vel saltem differretur, donec moles tanti Imperii, cui evertendæ multorum simul Regnorum vires non sufficerent, pondere proprio, vel fatali casu aliquo corrueret. Hocque consilio evitandi belli cum illo hoste se circa res Moldavicas transegisse, nempe latrantis canis (tali adagio utebatur) porrecta offa, os se obstruxisse excusabat. Eventus tamen ipsiusmet Zolkievii malo non multo post probavit, ex tali metu Polonorum, Turcas majorem audaciam sumpsisse, offaque illa inescatos, & commoditate tanta promovendi belli adjutos, totam Poloniam subjugare voluisse, ut suo loco constabit. Sed in illis Comitiis opinio Zolkievii oraculi instar habita prævaluit, & sub severioribus, nempe proscriptionis & publicationis bonorum pœnis Comitiali decreto prohibitum fuit, ne quispiam Regnicolarum pacta initia cum Turcis violare, & arma signaque infesta Moldaviæ inferre, vel eam invadere auderet. Vladislao Principi pro bello Moscovitico continuando unam collectam agrariam Ordines concesserant, & alteram pro necessitatibus Regni, si quæ evenirent; præsertim pro defendendis confiniis contra Tartaros, vel in Livonia.

Lipscius obtinet officium Vicecancellarii.

nia. Atque ita fuerunt soluta illa Comitia querelis Nunciarum Tertiarum de malis quibus publicus status gravari videbatur sepositis ad alia proxima Comitia. Interim Princeps Vladislaus in Moschovia ex hybernis collegerat suum exercitum, & adulto vere movens Moscuam Vrbem versus, obvia quæque oppida intercepit Mosaysum Urbi Moschuæ vicinum, & bello continuando maxime opportunum cum Moschi diligentius custodirent, nonnisi diuturniori oppugnatione obtineri poterat: unde Princeps ne ibi tempus utilius ad obsidendam ipsammet Urbem Moschuam impendendum tereret, postquam Bartholomæus Nowodworski Eques Militensis ducens cohortem prætoriam contra Moschos inde excurrentes in eo conflictu bombardæ jaculo in brachio sinistro percussus, retrocedere fuerat coactus, rectà ad Vrbem processit, & uno ab ea milliari in Tussino ubi Demetriani quoque stationem habuerint olim, positis castris, ad Moschos misit caduceatorem adventum suum annuncians, subjectionemque quam sibi jurejurando solenni devoverant, requirens. Verum cum surdis auribus Legatio illa excepta fuisset, disposito ad omnes in Vrbem transitus equitatu, eam tota æstate obsidione pressit & oppugnavit. Cosaci quoque 20 mille Moschoviam ingressi; per campestria qua Tartari eo irruptiones facere solent, Saczko & Ielsko insignia oppida expugnarant, ac cædibus incendiisque vastatis illis opimis Moscoviæ regionibus ad castra Principis delati, inde paulo post versus fluvium Ocza conversi, longe lateque illas regiones populabantur, & oppidum ejus caput Kaluba dictum solo æquarunt, trucidatis ejus habitatoribus omnibus. Nil tamen his permoti Moschi in pertinacia sua persistebant, asserentes se non obligari amplius jurejurando Vladislao Principi præstito, quod ille ipsemet irritum fecerat, cum præstituto tempore Principatus istius possessionem adire, ac Electionis suæ conditiones adimplere neglexerit. Nec aliud consilium supererat, nisi ut armis bello longiori edomarentur, ad quod continuandum subsidia pecuniaria à Repub. Polona concessa non suppetebant, ac nulla alia sperari inde poterant, perturbato adhuc rerum statu in Moldavia, ubi à Tartaris incursionem in Russiam apparari constabat, atque ad eam reprimendam omnes vires Regni converti oportebat. Tractatu itaque cum Moschis transigendum placuit, & si quidem illi nullum colloquium de recipiendo in Ducem suum Vladislao Principe habere volebant, de induciis tantum ad aliquot tempus ut tractarent persuaderi sibi permiserunt. Acciderat autem nimis intempestive, quod inter tractandum, præsidiarii Moschici erumpentes à Mosaysco, interceperant venientem ex Polonia tabellarium cum literis, in quibus Andreas Lipski Vicecancell. ab Aula Regia scribens, delegatos ad illius belli consilia à Republ. designatos monebat, ut (imminente à Tartaris periculo Reipubl.) quamvis iniquioribus conditionibus pacem ibi componerent. Istis vero Moschi perlectis, insolentiores facti, difficiliores pacis conditiones requirebant. Sed tandem induciæ ad annos 14 & 6 mensis fuerunt stabilitæ, sub finem mensis Decembris circa pagum Divulino tali pacto: quod captivi utrinque commutarentur, & Poloni omnia loca occupata in Moschovia, nempe Ducatum Severiensem Czernieiovensem & Nowogrodiensem retinerent: Viasmam solam cum suo territorio Moschis restituerent. Hisque peractis Vladislaus Princeps in Poloniam redierat mense Martio A. C. 1619 subsequentis sub tempus Comitiorum, in quibus æquæ Rex Sigismundus atque Ordines Regni illam pacem ingratam habuerunt, & Vicecancellarius Andreas Lipski (licet ejus literarum ut diximus impulsu factum fuerit) Leonem Sapiha Cancellarius Lituaniæ, dum illorum tractatuum & Consilii in Senatu coram omnibus Ordinibus Regni rationes red-

A.C. 1618.

Vladislaus Princeps Moschuam versus progreditur.

Moschuam Vrbem obsidet Vladislaus Princeps.

Cosaci Putivlum expugnant.

Moschorum responsum Principi Vladislao.

Vladislaus Princeps tractat pacem cum Moschis.

Moschi literas ex Polonia ad Principem Vladislaum venientes intercipiunt.

Moschis conceduntur inducia ad annos 14.

Vladislaus Princeps ex Moschovia redit.

A.C. 1616.

Solkievius in campo Orinin. Tartaros expectat.

redderet, aspetiori reprehensione & responso Regis nomine excepetit. Zolkievius autem præfectus exercitus Regni, accepto nuncio de adventu Tartarorum, in confinio Moldaviæ Cameneciam prope in campis Orinienfibus constiterat; quo etiam insigniores quique Regni Proceres cum magnis militaribus catervis confluxerant, ut omnes illæ copiæ 5, millium hastatorum, 12 levioris armaturæ æquitum, & 6 millium peditum numerum complerent. Apparatus quoque instrumenti bellici copiosissimus aderat, & promptissimum omnibus studium ad pugnandum cum hoste. Sed deerant potiora fatali quadam sorte, vel propter lassam inclinatamque annosi Ducis fortunam: late per stationes dispersi manipuli in formam Castrorum munitorum colligi non poterant, ne forte detrectarent imperium, præsertim Zbarasciani, Sieniviani, Kalinovii, eorumque asseclæ animis à Zolkievio dissociari. Consilia bellica non convocabantur, notitia de hoste nulla habebatur, & si quid exploratores singularium Ducum adferebant, in dubio manebat, donec confirmaretur à Zolkievii exploratore, qui tunc demum annunriavit adventum hostis, cum jam ab omnibus conspiceretur. Dauletgerei Galga Principis Tartarici frater, & ex recepto apud Tartaros more ipsius Vicarius, copiarumque summus Præfectus, triginta millia selectiorum Tartarorum adduxerat, cum quibus ex adverso aciei Polonicæ, quam tunc primum Zolkievius tumultuarie instruxerat transiens, postquam Zolkievium pugnam (præceperat iste sub pœna capitis, ne ullus ex suis ad confligendum prodiret) detrectare advertit, in extremum exercitus illius agmen, ubi Thomas Zamoyski Palatinus Kijoviæ cum proprio trium millium comitatu separatam stationem tenebat, impetum fecit immoto stante Zolkievio: præter quod exoratus ad ultimum gravius in pugnando laborantibus Zamoyscianis, ne à multitudine hostium opprimerentur summiserat quadringentos pedites sclopetarios. Nec abeuntem hostem insequi voluit, licet plerique suaderent mittendum expeditiorem relictis impedimentis equitatum, qui ejus terga carperet, vel onustum ingenti præda pecudum, ac prope triginta millium hominum captivorum, ex Volhinia (quo securus penetraverat) revertentem, in transitu fluminum excuteret. Atque ita sine exemplo spectante florentissimo, equis, armisque probe instructo, & ad pugnandum alacri exercitu, incendiis, rapinisque Provincias Regni, hostis ille crudeliter divexavit, ac exinde maxime arma Polonica contemnere didicerat, ut infra ipsiusmet Zolkievii casus docebit.

Zamoyscii stationem oppugnant Tartari.

Tartari in Volhiniam excurrunt.

Tomsam removent Turca ex Moldavia.

Gratianus novus Moldavia Palatinus renunciatur.

In Moldavia tamen Tomsam incursionem hujusmodi authorem Turca ad postulationem Nuncii Regii Gregorii Kochanski, ab administratione illius Provinciæ removerat, eique suffecerat Gasparum Gratiani, multis Legationibus pro illo Monarcha apud Romanorum Imperatorem feliciter expeditis celebrem, externum quidem nec ex genere Ducum Moldaviæ, sed tamen æquiorem Christianis, cujus opera Tartari à divexandis Poloniæ confiniis aliquantum conquieverant.

Livonia liberatur à proditione Farensbachii.

Parnaviam proditam à Farensbachio retinent Sueci.

Farensbachius reconciliatur Regi.

Cæterum Livonia perduellione Georgii Farensbachii perturbata, hoc anno metum illum deposuit. Farensbachius enim pacta impunitate commissorum, sententiam mutavit, & Suecis desertis, arces quas ipsis prodiderat in potestatem Regni Poloniæ restituit, præter Parnaviam, ubi Præfectus ab ipso institutus Suecis addictior cognito tali consilio, eum venientem noe admisit, ac in fide Suecorum Civitatem illam retinuit. Nec caruit veri specie sparsus rumor de illa proditione, quasi fuerit arte ad decipiendum Suecum Gustavum conficta; (licet fraus redundarit Parnavia amissa in authorem) nam Farensbachius postea reversus ad Aulam Regiam Varsaviam, satis benevolum Regem habuit, solo Michaële Bechano Sacer-

Sacerdote Societatis Iesu Regio Confessore reconciliationis ipsius arbitro, immo & toties illius scenæ conscio.

Elbinga Templum primarium pro usu Catholico destinatur.

Hoc quoque anno Elbinga Civitas proscriptione Regia adacta Ecclesiam Parochialem ritui Catholico in manus Parochi Sigismundi Sreison restituit. Sed altra mente reposita illa offensa, exinde à Rege & Regno Poloniæ alienatiori animo, & ad defectionem pronior esse cæpit. Et hæc strictim de nostris, externa strictius expediemus.

Matthias Imperat. successorem sibi in Regno Vngariæ accipit.

Imperator Matthias postquam anno præterito fecerat eligi & coronari Regem Boemiæ Ferdinandum Archiducem Austriæ patruelem suum, hoc anno successorem quoque sibi in Regno Vngariæ eundem designari voluit. Ad quod indictis Posonii Comitiis ad diem decimum nonum Maji, Vngariæ Ordines conditiones Regii eligendo proposuerunt, ut privilegia eorum juxta formulam in anno Millesimo, sexcentesimo octavo, & Millesimo, sexcentesimo nono, ab ipso Matthia tunc Rege electo jurata, juraret & confirmaret: præjudica quæ interim irrepserant intra triennium tolleret, vivente Matthia Imperatore, solo titulo Regis coronati contentus, in administrationem Regni ne se ingereret, alioquin Ordines à jurejurando & fide ipsi præstita, eo ipso liberarentur. Talibus itaque conditionibus Ferdinandus acceptis & confirmatis, Rex Vngariæ renunciatus, ac die prima Iulii ritu solenni fuit coronatus. Postquam autem Austriaci titulos Vngariæ & Boemiæ in personam Ferdinandi à Matthia Imperatore obtinuerant, etiam plenam illorum Regnorum administrationem ipso inviro usurparunt, nec injuriis exercendis (oderant illum à tempore quo Hollandis militavit, & propterea etiam à successione in istis Regnis post Rudolphum eum excludere voluerant) abstinuerunt: præsertim in ejus ministros, quibus præsentibus in illa Aula rerum potiri non potuissent, ut erat Melchior Cleselius Episcopus Viennensis, Rom. Eccl. Cardinalis, vir ingenio promptus & sagax, omniumque Imperatoris æque publicarum atque privatarum rationum solertissimus moderator. Huncque conatuum suorum præcipuum obicem ut ab Aula relegarent, Archidux Maximilianus, (istius jussu res fuit instructa) Rex Ferdinandus Carolus Archidux, & Legatus Hispanus in Palatio Imperiali Viennæ 20 Iulii congregati, eum ad consilium mutuo habendum invitarant, & cum venisset, ad interius cubiculum, quasi colloquii semotis arbitris causa evocato, Sigismundus Bremer nunciavit, ut rubeum Cardinalitium vestitum, ita jubente Domo Austriaca, deponeret, & nigro assumpto (qui in promptu aderat) captivum se dederet; adfuit & Comes Dampier ad Colaltus, qui eum eductum ignominiose per secretam palatii januam, carruca ad hoc præparata incluserunt, & equis ex industria in itinere dispositis, celeri cursu Tyrolum conduxerunt ad Archiducem Leopoldum, quem ille maxime offenderat in asserenda Matthiæ Imperatori post Imperatorem Rudolphum successione. Et quomodo inde ope Summi Pontificis Romani post triennalem detentionem fuerit liberatus, suo loco dicetur. Aulici autem Imperatoris tunc omnes consternari tanto casu, ne mutire quidem vel Imperatori quæ gesta fuissent narrare audebant, singuli veriti ne eandem cum Cleselio fortunam subire cogerentur. Imo Imperator ipse cum hoc demum ab ipsismet Archiducibus intellexisset, suspicatus ne sibi quoque in custodiam esset concedendum, simulavit dolorem: sed exinde ex melancholia invalescente quo laborabat morbo, assidue decumbebat in lecto, & identidem inter gemitus proclamabat, *reddite mihi Cleselium*. Imperatrix vero quæ istum patris habuerat loco, tanta afflictione mariti, & insperata rerum vicissitudine perculsa, ex animi anxietate infirmitatem concepit, ex eaque sub finem anni istius obiit.

Cleselium Cardin. Archiduces in custodias tradunt.

Matthias Imperator & ejus uxor casu Cleselii consternati.

Atque hoc modo Archiduces Imperatore pene in ordinem redacto, summam

A.C. 1618. mam rerum ad se traxerunt, ut ministri Cæsareæ Aulæ omnia nonnisi ex ipsorum arbitrio agerent, nomine solo Imperatoris ad edicta, decretaque & mandata quæ publicabant prætenso. Non diu tamen Archidux Maximilianus ex rali victoria exultavit: nam mense proximo Novembre, febri maligna correptus (probabili argumento ultionis Divinæ) intra paucos dies decessit anno ætatis sexagesimo. Nec Ferdinando satis prospere nova illa publici regiminis ratio successit: Hæretici enim à tempore quo eos ex Styria ejecerat ipsi infensiores, ut primum ab ejus voluntate in Aula Imperatoris omnia pendere advertebant, ubique turbari & novandarum rerum consilia inire cœperunt. Præsertim in Boëmia tunc maxime invaluerunt suspiciones ab ejus inauguratione exortæ, quasi abrogare vellet *Literas majestatis*, illi Regno à Rudolpho Imperatore pro libero Religionis dissidentium usu concessas. Et quoniam inde bellum non Boëmiæ solum, sed toti Germaniæ tam funestum & diuturnum initia sumpsit, paulo altius, sed tamen breviter more nostro originem turbarum hujusmodi memorabimus.

Maximil. Archidux moritur.

Ferdinandus incurrit odia dissidentium & Boëmorum.

Anno 1609. Imperator Rudolphus cum jam à Matthia fratre suo dissentiret, & ne ad eum Boëmi deficerent timeret, quo eos nutantes & tumultuantes, præsertim *Dissidentes* de Religione in obsequio suo contineret, libertatem exercitii publici hæreseon, nempe Boemicæ confessionis, seu utraque specie & Euangelicorum ipsis firmavit, dato diplomate (*Literas majestatis* vocant) in quo expresse in omnibus Regni illius locis liberum exercitium talis confessionis, & facultatem templa ritus illius ædificandi concessit: Consistorium inferius, & Academiam Pragæ eidem confessioni addixit: *Defensores* ad quos injurias suas judicandas & vindicandas deferret, ut sibi eligat, concessit: Literas quasvis in contrarium eousque editas obrogavit, ac in futurum contrarias isti Privilegio non dandas, & si quæ à se vel suis successoribus darentur, cassas, nullasque, nec recipiendas fore decrevit: nulliusque sive Ecclesiastici sive Politici status personæ contradictionem præmissis obesse posse voluit: Ac similes literas majestatis, Augustanæ confessioni in Silesia eodem Anno concessit. Matthias quoque Regnum illud Boëmiæ Anno 1611 adeptus, easdem *Literas majestatis* & concordiam partium sub una & sub utraque specie (ut vocantur) ac decreta Comitiorum super eodem Religionis usu, jure patronatus, fructibus cujusque Ecclesiæ, sepulturis morientium, ac modo decidendi controversias, si quæ propterea aliquando exorirentur initam, decretisque Comitiorum istius gentis generalium roboratam confirmavit. Atque eo freti Dissidentis de Religione in ditionis Ecclesiasticorum degentes, præsertim Claustrograbii oppido Archiepiscopi Pragensis, & Brunaviæ oppido Abbatis ejus loci, templa confessionis suæ Boëmicæ, seu sub utraque specie ædificarunt, Archiepiscopo Pragense & Abbate Brunaviense illam ædificationem impugnantibus, & interpositis mandatis Regiis impedientibus, ex eo quod tenor illarum *Literarum majestatis* nil disponeret de libertate Religionum adversarum, & præsertim de templis ædificandis in possessionibus Romano Catholicorum Ecclesiasticorum speciatim. Vnde multæ difficultates graves circa interpretationem earundem *Literarum majestatis* & concordiarum inter illas partes initarum fuerunt excitatæ: nempe an illæ deberent extendi ad possessiones & subditos Ecclesiasticorum, & an illarum executionem remorari possent mandata Regia, ac quisnam controversias similes judicare possit. Ac tunc quidem valuit arbitrium *Defensorum* (ut vocabantur) qui convocatis primariis ordinum, cum litigatores juxta præscriptum Comitiorum judices pari numero ab utrinque ad controversiam illam decidendam eligere negligerent, ipsimet decreverunt

Rudolph. Imp. Majestatis literas dat Boemis.

Majestatis literarum vis.

Matthias Imperator confirmat Boemis Majestatis literas.

Boëmicorum motuum initia.

A.C. 1618.

runt *Literas majestatis* ad subditos quoque & possessiones Ecclesiasticas extendi, sumpto argumento ex verbis illarummet literarum, ubi dicitur generaliter; *Omnibus sub specie utraque licere ubique & in omnibus Regni locis* (non expresso Ecclesiasticis) *libere suam confessionem exercere, & si quis Ecclesiasticorum aut Politicorum hanc legem violaret, tanquam turbatorem pacis publicæ puniendum fore.* & ex alia earundem literarum clausula tali: *quod nulla contraria Regis seu Cæsaris mandata promulgari, recipi, vel rata haberi deberent*, derivata probatione, responderunt licere Claustrograbiensibus & Brunaviensibus non obstantibus mandatis Cæsaris, structuras templorum suorum inchoatas continuare ac perficere. Quod responsum in Comitiis quoque generalibus Pragæ in Anno 1615 celebratis, fuit approbatum. Sed paulo post ministri Aulæ Cæsareæ rejecta tali *Defensorum* declaratione, *Literas* illas *majestatis* hæreticis subditis Ecclesiasticorum minimè suffragari censuerunt, & Archiepiscopo Pragensi permiserunt, ut templum Claustrograbii ab Hussitis seu utramque speciem profitentibus extructum dirui, soloque æquari curaverit: Abbas etiam Brunavienses suos, ut claves Templi novissimè fabricati apud Cancellariam Boëmicam deponerent, mandatis Cæsaris constrinxit; & cum renuerent, eorum præcipuos in carcerem Arcis Pragensis detrudi fecit. Non minus etiam commoverat *Dissidentes* in Religione, quod eis ad dignitates & Magistratus nullus aditus patebat, & eorum multi ab officiis quæ ante obtinuerant, amovebantur: Henrico Matthæo Comiti Turrensi Burgrabiatus Carolsteinensis fuit abrogatus: in nonnullis parochiis Pastoribus sub utraque ut vocantur ablegatis, alii sub una, seu Catholici substituebantur. Hisque & similium metu incitati illi *Dissidentes*, magno numero Pragæ in Collegio Carolino convenerant, libellumque supplicem inde ad Imperatorem expedierant, quo deprecabantur, ne adversa interpretatione, & Decretis Aulæ Cæsareæ ipsorum privilegiis & *Literis majestatis* vim inferri permitteret, utque Brunavienses eousque in carcere detentos libertati restitui juberet. Alium autem Conventum ad 21 Maii indixerant; in quo sponsum Imperatoris expectantes, cum præter spem severius accepissent (nempe quo arguebantur quod injusta peterent, & quod Conventus privata authoritate agentes, præsertim eorum authores pœnas criminis læsæ majestatis incurrissent, easque essent recepturi) ad tumultum sunt conversi. Ac die Mercurii 23. mensis Maii, cum consedissent in Curia Arcis Pragensis Consiliarii & Ministri Cæsaris, ad eos illi armis & bombardis instructi, turmatim ingressi, audito super querelis suis responso minus grato, in ipsosmet Consiliarios verbis injuriosis invehi cœperunt, quasi eorum interpretatione subdola non Cæsaris voluntate *Literarum majestatis* genuinus sensus inverteretur, & crescente ex sermonibus ultro citroque habitis jurgio, Vilhelmum Slavata, & Iaroslaum Smiezáwski, ac Philippum Secretarium quos maximè suspectos habebant, & qui audacius eorum rationes impugnabant (præstabat cedere furori, ut fecit Burgrabius supremus ac Popelius & evasit salvus) correptos, è fenestra in hortum Arci contiguum præcipitarunt, more gentis in puniendis proditoribus libertatum patriarum recepto. Et quidem præter collisa aliquantum brachia & crura, delapsi isti incolumes manserunt, sed autores illius tumultus commisso tam inexpiabili in Cæsarem delicto, omni causæ suæ defensione in seditione reposita, eam majori conatu promovebant, & laxatis omnis obsequii habenis, Cæsareos Præfectos Arcis & Magistratus Civitatis Pragensis, alios loco moverunt, alios in suum nomen jurare fecerunt, *Ordinum titulo* secessioni suæ assumpto. Mox etiam fœdus mutuo inierunt, quod pro defensione *Literarum majestatis*, & libertatis Patriæ concordibus studiis essent certaturi, & vitam facultatesque suas profusuri: ad quod fœdus omnes quoque Civitates & Populos Regni illius traxerunt, & qui renuerent, aperta vi adegerunt. Pilsna

Majestatis literarum interpretatio Boëmis adversa.

Boëmi supplicant Imperatori pro non convellendis literis majestatis interpretatione.

Boëmi incipiunt tumultuari.

Boëmi è fenestra dejiciunt Ministros Imperatoris.

Boëmi Imper. Præfectos ab officiis removent.

A.C. 1618. Civitas Catholicæ Religionis obſervantior, eorum conjurationi ſubſcribere noluerat, ſed illi collecto exercitu Erneſto Comite Mansfeldio Duce, eam obſidione & oppugnatione acriori ad deditionem & ſocietatem ſuam coëgerunt. Publicarant quoque Apologiam illius facti ſui, in qua conteſtati, quod in fide & ſubjectione Regis ſui perſiſterent, violari ſibi *Literas majeſtatis*, adverſariorum ſuorum interpretatione prava quærebantur. Ac paulo poſt Religioſos Societatis Ieſu è toto Regno excedere juſſerunt, quaſi illorum opera concordia inter Catholicos, & diverſas Religiones Boëmiæ *Literis majeſtatis* ſtabilita rumperetur, vel magis quod crederent Ferdinandum ſeu Miniſtros Aulæ Imperatoris eorum ſuaſione militem externum cum Dampiero & Buquoio Comite in Boëmiam expediiſſe, & nihil remiſiſſe ex propoſito atrocioribus pœnis turbas illas vindicandi, penituſque abrogandi (ut ajebant) Boëmorum libertates. Omnia enim edicta minis plena Imperatoris nomine contra ipſos publicabantur, & reſponſa ad eorum libellos ſupplices quibus bellum deprecabantur, duriores ſemper conditiones reconciliationis continebant. Nempe ut ante omnia arma deponerent, miles Cæſareus diſpoſitus in Provinciis illis ſub ſignis maneret, & ſtipendia cum annona ab ipſis haberet, ac tum demum cognitio fieret de delictis privilegiiſque ipſorum. Simile reſponſum interceſſori quoque cauſæ iſtius Electori Saxoniæ fuit datum: nec lenius impetrare potuerunt Ordines Germaniæ fœderati, qui Rotenburgi ad Tobaram congregati pacem Religionis, ſi apud Boëmos rumperetur, in Germania quoque periclitaturam ſuſpicantes, Imperatorem miſſis literis exorabant, ut ſeveritati clementiam anteponeret, & remitteret, iſtam conditionem formidoloſam Boemis, qua jubebantur deponere arma ab armatis exercitibus Cæſareis obſeſſi, priuſquam de ſalute ſua, & de conſervatione *Literarum majeſtatis* eſſent certi. Cumque ab aliis quoque diverſis magni nominis deprecatoribus (præſertim pro Auſtriæ populis, qui idem malum in ſuas cervices redundaturum videbant) replicata eadem interceſſione, in Aula Cæſarea obtineri nil poſſet, Boemi re deſperata bellum appararunt. Triginta viros elegerant, denominatos *Directores*, qui plenum regiminis publici, & armorum tractandorum arbitrium obtinentes, in brevi triginta millia armatorum collegerunt, moxque ad ſocietatem belli Moravos quoque & Sileſios, tanquam ad communem cauſam defenſionis libertatis Religionis traxerunt, ac ex tam exigua ſcintilla ingens incendium erumpens, totam Germaniam in multos annos pervaſit, ut conſequentia docebunt.

Boemi conſpirationem ineunt pro defenſione mutua.

Pilſnam capiunt Fœderati Boëmi.

Religioſi Soc. Ieſu ; elluuntur ex Boëmia.

Germania diſſidentes in Religione pro Boemis intercedunt apud Imperatorem.

Boëmi deſperata reconciliatione Imp. arma ſumunt.

Nec caruit præſagio bellum tam funeſtum: nam ſub ejus initium Cometes inſolitæ magnitudinis apparuit, à die 9 Novemb. iſtius Anni 1618. in ſigno Scorpionis cauda porrecta verſus Orientem, inter ſpicam Virgineam & Arcturum, poſtea ad ſignum Libræ pergens, ab Eclyptica ad Tropicum Cancri pervenit, ab Oriente verſus Septemtrionem cauda diſtenta juxta inferiorem Vrſæ majoris pedem.

Cometes à 9 Novemb. 1618. viſus.

Et quod Italiam quoque præſertim Tranſpadanam in tantis malis non fore periculo vacuam prænunciaret, in ejus veſtibulo Rhetia, imminens Pioure vico mons, 25 Auguſti inopinato motu convulſus ſub veſperam, totum illum vicum repentè obruit, ut ne faſtigium ullum ædificiorum appareret, & omnes ejus habitatores circiter mille quingenti tanta ruina operti interierint, præter Franciſcum quendam, qui extra Oppidum allatum pro cœna vinum ad cellam vinariam iverat, & alium puerum in horto, itidem extra Oppidum colligendis pomis intentum, ac fratrem Præfecti qui peregrè abierat. Pridie illius diei cum inſolitus fœtor vicum eundem pervaſiſſet, aliquis vilior ex plebe præcipuos ex Magiſtratu monuerat, quod exitium illis immineret, niſi mox inde exirent,

Pioure vicus in Rhetia monte collabente obruitur.

A.C. 1618.

rent, sed ludibrio habitus, ipse solus secessit, & periculum effugit. Convocati autem postea magno numero fossores, ut locum repurgarent, vel saltim cadavera, seu opes obrutorum eruerent, fætore tetro alii infecti, alii etiam extincti, & reliqui territi spectro, quod locum nunquam instaurandum fore monebat, desistere debuerunt. Atque hoc eodem anno inchoatæ fuerunt dissensiones inter istos Rhetos, consurgente populo contra quosdam, qui authoritate apud eos præstantes, corrupti muneribus diversorum Principum, plus istorum commodis, quam bono illarum communitatum consulere videbantur; præsertim Zersetenses, & Vespranenses aliqui propterea insimulati, pœnam capitis luerunt: mitigatusque tunc istorum supplicio ille populorum furor, nihilominus non multo post vires resumpsit, ac totam illam gentem, viciniore sque populos cum Mediolanensibus difficiliori bello implicuit, ut suo loco attingemus,

Plurs vicus monte obrutus repurgari non potest.

Rheti tumultuari invicem incipiunt.

Cæterum bellum quod ibi prope Sabaudus eousque ducebat cum Hispanis, hoc anno conquievit, & postquam ille ex formula pacificationis restituerat occupata à se loca ditionis Mediolanensis, ei quoque restitutæ fuerunt Vercellæ 15 mensis Iunii ab Hispanis.

Sabaudiæ Duci Vercellæ restituuntur.

In Hollandia, ut supra attigimus, Arminianæ sectæ occasione à multis inita consilia de immutando statu illius Reipub. hoc anno in apertum prodierunt; nempe quod nonnulli pertæsi Dominatus Generalium ordinum, & Mauritii Auraniæ Principis, aliquas Provincias quibus ipsimet singulares locorum ordines præessent, ab eorum obsequio avellere, & Mauritium tollere decreverant. Ad hoc perficiendum præsertim Vltrajectum, & Lugdunum Batavorum specie coërcendi populi pro Arminiana secta tumultuantis, militem collegerant *Expectantem* denominatum, quem in proprium nomen, nempe singularium suarum Civitatum Ordinum, jurare fecerant. Sed ut primum Princeps Mauritius persensit illorum consiliorum scopum, eo tantisper simulato, expeditionem suscepit, ut lustraret Civitates, & motus Arminianos componeret: Et postquam Neomagum primò, ac Campidunum invisit, Amsterodamo Arnhemium instituto itinere ex improviso Vltrajectum, quasi ibi pernoctaturus (quantumuis dissuadente illius Civitatis Senatu, tumultumque populi comminante) intravit, ac nocte summo silentio locis ac portis Civitatis præcipuis occupatis, primoque mane Equitum quoque turmis aliquot (sclopeti explosi signo dato) intro accitis, Artfeldio militum Civitatis Tribuno imperavit, ut arma deponeret, nisi pugnare secum mallet. Nec cunctatus iste licet à Senatu mandatum habuerit ut resisteret, jusso paruit, & Princeps hoc modo Civitate in suam potestatem redacta, statim Senatores recensuit, & quosdam loco movit, alios substituit, omnesque admonuit ut quiescerent, ac Ordinibus Generalibus obsequerentur. Hocque audito Lugdunum quoque militem dimisit, & aliæ omnes Civitates ad officium redierunt. Excussis autem tali arte armis conspirationi illi novæ, instituta fuit inquisitio in ejus autores, & capti præcipui Ioannes Olde Barneveltius Advocatus Hollandiæ, Hugo Grotius, Romboldus, Hegenbertius, ac Ledenbergius Secretarius Vltrajecti. Et quo tolleretur universa conspiratio quæ sub nomine Arminiani dogmatis latebat, nationis Synodum Dordraci Ordines Generales indixerunt, & celebrarunt: cui finem & conjuratis illis captivis supplicia dedit.

Arminiani in Hollandia res novare volunt.

Vltrajectum in Hollandia & Lugdunum ad secessionem militem conscribunt.

Mauritius Princeps Vltrajecti & in aliis civitatibus Arminianos motus componit.

Barneveltius & alii conspirationis Arminianæ autores in Hollandia capti.

Synodum Dordraci instituunt Hollandi.

Annus Christi, 1619.

Synodi Dordracensis frequentia.

SVbsequens Annus Millesimus, Sexcentesimus, Decimus Nonus, tali ordine. Convenerant ad eam Synodum ex Fœderatis Belgii Provinciis Calviniani seu Reformati, vel Contraremonstrantes Dogmatistæ propè septuaginta, & ex Civitatibus Germaniæ & Helveriæ ejusdem sectæ Legati, inter quos adfuit quoque à Rege Angliæ missus Archiepiscopus Laudanensis, professionis ejusdem Calvinianæ; Galliæ Rex exoratus ab Ordinibus Hollandiæ, ut mitteret, permitteretve venire volentes subditos suos; neminem misit, imo sub pœna capitis interdixir, ne quis è suis eò ire auderet. Ex altera autem parte nempe Arminianorum seu Remonstrantium, nonnisi quaruordecim personæ ex omnibus Belgii locis advenerant. Inchoata itaque Synodo, præsidente in ea Ioanne Bogermano Pastore Leovardiensi, Arminiani primum opposuerant, quod se subjicere non tenerentur tali Synodo, quæ libera censeri non posset, cum in ea sui adversarii præsiderent, ac simul Iudicis & Actoris partes agerent, nec impugnari sinerent rationes Calvinismo contrarias, sed pro arbitrio, potestate absoluta opinionem propriam assererent, eamque credendam docendamque juberent. In quo non audiri, cum interpellatione opposita discessum pararent, interdicto detenti, subsistere debuerunt. Et continuatis ad initium mensis Maii sessionibus, illa Synodus plures conclusiones contra Arminiana dogmata sancivit, eaque omnia damnavit, una cum quinque de prædestinatione articulis, (licet isti non multo ante judicio Ordinum Generalium fuerint approbati) qui Calvinianæ doctrinæ repugnabant. Nec aliud fortius argumentum Reformatis contra Arminianos suffragabatur, nisi quod Reformatæ Religionis vinculo ab initio fœderis sui Provinciæ ille Belgii fuerunt colligatæ, & verendum esset ne eo disrupto, tota quoque compages Reipub. illius dissolvi & corruere deberet. Libertatem quoque conscientiæ, defensores isti Calvinismi, præsertim Orator Angliæ Regis, in illis initiis cautam fuisse omnibus ajebant, non ad novam Religionem introducendam, sed ad Reformatam tunc receptam asserendam & propugnandam, sanè dignæ rationes propter quas retinenda fuisset illis populis Religio Catholica Romana, in cujus cultu concordes plus mille annis floruerunt) durante adhuc Synodo Concionatores Arminiani omnes è suis Cathedris fuerunt ejecti, & eorum loco Reformati substituti, non sine labore armatorum in compescenda plebe, præsertim Alcmariæ, Hornæ, Roterodami propterea tumultuante.

Arminiani Synodum Dordracen. pro legitima non agnoscunt.

Synodus Dordracensis Arminianos damnat.

Calvinistarum rationes in Synodo Dordracensi prævalent.

Arminiani concionatores ejiciuntur ex Hollandia.

Hollandia civitates tumultuantur propter ejectos Arminianos.

Ea vero finita, & in templo Cathedrali Dordraci ejus decretis Latino idiomate in frequenti populi concursu publicatis, Ordines iidem Hagæ Comitis congregari de Barneveltio ejusque sociis captivis judicium habuerunt, dici potest omnium quæ ibi præcesserant difficillimo, in quo succumbendum fuit, uni ex duobus, vel Mauritio Principi insimulato quod regnum affectaret, & libertatem conscientiæ restringeret, vel Barnevelrio ad res novandas Civitates incitanti, quorum uter vinceret (ferè exemplo Cæsaris cum Pompejo) summa rerum gerendarum authoritate in illa Republica potiretur, victus autem periret. Et ut simul adnotemus instabilis auræ popularis exemplum, apud illos populos Mauririo Principe ob paterna præclara merita nullus fuit gratiosior; propter difficiliora bella felicissimè gesta, nullus gloriosior; erga neminem Civium propensio effusior, cum triumphanti etiam nudas virgines publicitus aliquando obtulerint; tunc tamen repentè converso ad commenta Barnevelrii populi favore, pænè loco exciderat, nisi pro eo servando gravius desudasset Rex Angliæ, & ipse-

Barneveltius in judicio causam dicere cogitur.

Mauritius Princeps periclitatur de suo statu in Hollandia.

& ipsemet Mauritius propria industria in herba (ut ajunt) oppressisset periculum, armis adversæ parti celerius ademptis, ac Synodo nationis pro suo voto instructa, ut attigimus.

A.C. 1619.

Ita enim demum prævaluit, & Barneveltius discussis omnibus quæ illi objiciebantur de initiis consiliis pro mutando illius Reipub. statu, capitis supplicium subiit tredecima mensis Maii in area Arcis Hagensis spectante populo, cum annum jam septuagesimum. tertium attigisset, summis Magistratibus in illa Republica perfunctus. Ledembergius in carcere mortem sibi consciverat, & cadaver ipsius in patibulo fuit suspensum. Hogerbetius verò & Grotius propinquorum intercessione vitam impetrarunt, bonisque tantum eorum fisco addictis, ad carcerem diuturnum fuerunt damnati. Non multo post omnia publica officia in singulis Civitatibus illius Reipublicæ fuerunt mutata, & Arminianis ubique amotis, Reformati successerunt. Formulam etiam jurisjurandi Magistratibus à Barneveltio præscriptam abrogarunt Ordines, & novam proposuerunt. Ac Hollandia quidem dissidia sua tam brevi compendio sopivit: sed Boëmorum motus cum conquieturi sperarentur in proximo Conventu Egeræ, ad eos componendos ab Electore Saxoniæ Duce Bavariæ & aliis intercessoribus instituto, mortuo interim Matthia Cæsare 20 mensis Martii, ætatis suæ anno sexagesimo tertio, majora incrementa ceperunt. Illo enim Conventu Egerensi, & cessatione armorum quam jam Dux Saxoniæ promittebat intermissa, Imperiales Duces direptionibus Boemiam vexabant, & quod magis offendit, Ferdinandus statim à morte Matthiæ Cæsaris, postquam (Archidux Albertus jus suum successionis in hæreditate Matthiæ Cæsaris, cum jam istæ morti proximus esset, cesserat Ferdinando) Austriam in nomen suum receperat, ad Vicarios & Consiliarios in Boëmia à defuncto Cæsare institutos literas misit, in quibus potestatem administrandi Regni, quam à defuncto Cæsare obtinuerant, ipsis prorogabat, donec aliud quid decreverit. Hoc enim occasionem quæritandi Boëmis dedit, quod non præstitis conditionibus circa suam inaugurationem promissis, administrare vellet Regnum, & vehementius auxit opinionem apud illam gentem de se conceptam, quasi vivente adhuc Cæsare summam regiminis in illo Regno usurparit, ab ejusque arbitrio omnia anteacta promanarint, cum illismet vestigiis insistendo, rejectos ab Ordinibus Boemiæ Præfectos, & Consiliarios defuncti Cæsaris in integrum, & ad pristinas dignitates, nulla præmissa cognitione causæ restitueret, eoque ipso Ordinum Boemiæ communem causam damnaret. Nec profuit, quod ille postea publicarat Diploma, quo Privilegia omnia illi Regno à suis antecessoribus data, ac Decreta Comitiorum consuetudinesque ibidem usu receptas confirmabat, nam non solum Boemi, sed & adjunctæ Provinciæ, ut Silesia, ac Lusatia, ad quas ipse Ferdinandus Ottonem Melandrum cum similibus confirmationis literis miserat, eas repudiarunt, respondenteque quod in tam turbulento rerum statu cum Privilegia eorum variis interpretationibus convellerentur, & excitato belli incendio, non verbis sed armis de illorum firmitudine disceptaretur, verba & promissa, ac nuda confirmationis Privilegiorum scripta, sibi non sufficerent, sed eorum re ipsa redintegrationem, & securitatis evidentius remedium requiri. Cumque nihilominus Ferdinandus literis tantum imperiosis ad obsequium suum Boemos vocaret, nec ullam, nisi arma prius deponerent, pacificationem cum ipsis tractare vellet, ac variæ exprobrationes violatæ fidei, & amissorum seu abrogandorum privilegiorum, hostilisque persecutionis comminationes eis denunciarentur, implacabilem eum sibi fore suspicati, omnem curam ad apparandam defensionem, & conquirenda sibi vicinorum auxilia converterunt. Ablegarant statim Comitem Turrensem in Moraviam, qui illam gentem ad fœdus istud Boemicum propendentem, sed ab Imperialibus eousq; occu-

Barneveltius condemnatur ad pœnam capitis.

Hollandi omnibus magistratibus civitatum novam formulam jurisjurandi dant.

Matthias Imperator moritur 20 Martii 1619.

Albertus Archid. jus successionis sua cedit Ferdinando.

Boëmicorum motuum invalescentium causa.

Ferdinandus promittit quod confirmaturus esset privilegia Boemorum.

Silesii repudians literas confirmationis suorum privilegiorum.

Turrensis Comes Moravos ad fœdus Boemicum reducit.

A.C. 1619.

Dieterstein Cardin. captus à Turrensi Comite.

Turrensis Comes Viennam cum exercitu venit.

Viennæ Cives heretici ægre continentur à tumultu.

Bethlem Transil. Princeps promittit Boemis auxilia.

occupatam induxit inopinato suo adventu, Olomucensibus, & Brunæ in Conventu Generali Ordinibus ejus Provinciæ armis circumdatis, ex quibus Cardinalem Dieterſteinium, & Carolum à Zerotin partium Ferdinandi antesignanos sub custodiam accepit. Inde progressus, Austriam quoque superiorem ad idem fœdus pertraxit: & spe concepta quod Viennæ non deessent, qui sibi advenienti portas aperirent, eo contendit cum exercitu, suburbiumque Lincienſe occupavit. Sed ut advertit, quod *Dissidentes* in Religione uti condixerant, tumultum ibi excitare non possent, quo aliquam Portam ad se intromittendum interciperent, Frequentibus Ferdinandi excubiis ad omnem eorum motum invigilantibus, explosis aliquoties contra Arcem tormentis, ad fines Boemiæ nemine insequente recessit, Ad Gaborium Bethlemum in Transilvaniam expediti etiam à *Directoribus* Boemiæ Legati, ab illo Principe spe acquirendi tali occasione Vngariæ Regni ad novandas res erecto, eoque ad societatem belli illius propenso, promptæ subsidia obtinerunt; & ipsemet Bethlemus accitis copiis Turcicis, cum quadraginta millibus armatorum contra Ferdinandum movens, primo Cassoviam cepit, & mox omnes montanas Vngariæ Civitates in suam potestatem redegit.

Bethlem Cassoviam cepit.

Boemi Ferdinand. non admitti ad Electionem Imp. procurant.

Francofurti indicitur Electio Imperatoris.

Electorum favor inclinat ad Ferdinandum contra Boemos.

Electoralis jus non personæ sed conditioni inhæret.

Sic autem instructis ad defensionem Boemis, ultimum & unicum medium cum superesset, quo Ferdinandus ad tractandam concordiam induceretur, si nimirum arceretur ab Electione novi Imperatoris, donec Ordinibus illius Regni reconciliaretur, illud quoque non omittendum voluerunt. Itaque postquam Elector Palatinus Rheni, & Saxoniæ Dux Vicariam Imperialem potestatem post defunctum Imperatorem Matthiam susceperant, & Archiepiscopus Moguntinensis Cancellarius Imperii in Germania ac Elector ad Electionem novi Imperatoris pro die 20 mensis Iulii (nempe tribus mensibus à die denunciationis exactis, juxta præscriptum Bullæ aureæ Caroli IV) omnes alios Electores vocarat, addita comminatione, quod si quis per se vel per Nuncium suum ad illum diem præstitutum non advenerit, nihilominus alii Electores præsentes ad Electionem processuri essent. *Directores* Boemiæ apud Electores, præsertim Moguntinum & Saxonicum missis literis opposuerunt, quod Ferdinandus uti Rex & Elector Boemiæ ad Electionem Imperatoris vocandus non esset, cum necdum possessionem re ipsa istius Regni obtinuerit, & ejus receptio ac inauguratio conditionibus circumscripta, aliis necdum adimpletis pro rata & firma haberi non possit. Cumque nihil profecissent, favore Electorum, præsertim Ecclesiasticorum pro causa Ferdinandi pugnante, Francofurtum ad Electionem tempore præstituto inchoatam Legatos miserant, qui loco sibi in Civitate denegato, Hanoviæ subsistentes, per libellum longa serie causas primum Moguntino, & postea toto Electorali Collegio repræsentarunt, propter quas non Ferdinandus, sed Legatus Ordinum Boemiæ locum Electoris Boemiæ in illo consessu Electorali habere debuerit: vel saltim Electio Imperatoris tantisper differenda esset, donec controversiæ inter ipsum & Ordines Boemiæ exortæ deciderentur. Præcipuam autem causam ad hoc dabant, quod dignitas Electoralis non personæ: sed rei sive ditioni Electorali inhæreret, neminique competat, nisi illi qui re ipsa ditionem illam electoralem possideret. Quod comprobabant Bullæ aureæ *cap. 20.* istis verbis expressis: *Quod jus, vox, dignitas, & officium, aliaque jura ad quemlibet eorundem Principatuum spectantia, non possint in alium cadere, præter illum qui Electoratum ipsum cum Terra, Vassalagiis, & juribus universis ad eam pertinentibus, possidere dignoscitur.* Et iterum paulo inferius: *Quod præter Principes Electorales nemo alius ad electionem, aliosve omnes actus pro Sacri Imperii honore vel opportunitate gerendos assumi vel admitti, vel etiam pro Principe Electore reputari debeat, quam possessor cujuslibet Principatus, nec unum*

unum sine alio obtinens audiendus vel admittendus sit. Hocque idem confirmabant Decretis Imperialib. compluribus, in quibus omisso eo qui jus potius ad Electoratum habebat, possidenti Electoratus ditionem jura Electoralia deferebantur. Et adducebant in medium exempla, ex quibus proprietatem Electoralis dignitatis Ordinibus Boemiæ servire apparet: ut quod Rege Boemiæ à Regno absente, nonnisi Pragæ residentibus ejus vicariis denuntiationes Electionis Imperialis insinuabantur; quodque Rege eodem ætate immaturo, usus & possessio dignitatis istius non ad agnatos proximiores juxta morem aliorum Electoratuum, sed ad Ordines Boemiæ devoluta censeatur: quemadmodum usu venit in Ludovici Regis pueritia, cujus tutoris naturalis Sigismundi Regis Poloniæ Legatis in Electione Caroli V rejectis, Vladislaus à Sternberg Legatus Procerum Boemiæ ad consessum illum Electoralem fuerat admissus. Ac distinuit aliquantum talis concertatio Electionem illam, dubiosque renuit Electores seculares, an illam differrent, donec negotium hujusmodi Boemicum transactum fuisset. Sed postea Saxone ad partes Ferdinandi transeunte, cæteri majori parti suffragiorum cesserunt, ac die 18 mensis Augusti renunciarunt Ferdinandum Regem Romanorum, qui præstito jurejurando consueto, & allatis Aquisgrano & Norimberga Imperii insignus, die 9 Septembris solenni ritu ad tantam dignitatem fuit coronatus. Vnde Boemi spe reconciliationis illa via consequendæ frustrati, & insuper aucti timore, ne Ferdinandum propter ipsius Electionem Imperialem impeditam infensiorem haberent, explicuerunt consilia sua in talem casum præmeditata, de alio sibi Rege deligendo, cujus opera & opibus in tam periculosa status sui conversione servarentur. Ex industria illi sub hoc tempus collecti ad Comitia sua generalia Pragæ, una cum Moraviæ, Silesiæ, & Lusitaniæ Legaris, præstolabantur exitum Electionis Francofurtensis, & ut primum intellexerunt, electum fuisse Imperatorem Romanorum Ferdinandum, sub finem Augusti facta deliberatione, eum Regno Boemiæ abdicarunt, & alium Regem eligendum decreverunt. Cujus facti rationes longa Apologia edita tales dederunt; quod nimirum non fuerit legitimè electus, cum non eligi sed recipi voluerit: idque non vocatis Proceribus omnibus, sed invitatis tantum paucis, qui in Aula Cæsarea tunc fortuito aderant, iisque minis ad consentiendum ut coronaretur adactis. Quod Conditiones in sua inauguratione interpositas, nempe administratione Regni vivente Cæsare usurpata per omnia violarit, & eis violatis Boemos à jurejurando sibi præstito, apposita in eo tali clausula, hoc ipso solvi voluerit. Quod cum Rege Hispano sanguinem Annæ Ludovici Regis sororis, ex qua Austriaci hæreditarem in isto Regno sibi derivant, nulla ratione (nisi quod omnis Austriacorum sanguis mutuis connubiis sit jam commistus) attingente, transegerit de successione in isto Regno, si deficeret sua proles mascula, quo jus liberæ Electionis Ordinibus ejusdem Regni auferret, & jugo Hispanico gentem invitam subjiceret. Et quoniam Apologiæ utrinque super istis extant typis divulgatæ, ad eas lectorem remittimus. Vnicum tamen admonemus, quod omnis controversiæ hujusmodi æquitas à jure Boemorum liberæ Electionis Regis sui pendet, & in isto evertendo defensores Austriacorum fatigantur. Sed evidentiora in monumentis Boemorum extant istius liberæ Electionis documenta, quam ut sine temeritatis nota inficiari possint. *Ioannes Dubravius libro 9. Boemicæ Historiæ*, recenset plurimas de Regno illo lites inter filios & nepotes Vratislai exortas, favore Procerum Boemiæ terminatas, & responsum Borivoii ad querelam fratris Vladislai tale, *quod non à Fratre precibus, sed à Proceribus, Regnum impetrandum, Ordinumque decreto opus esse, si Regno potiri velit, & lib. 13. narrat.* quod cum Vladislaus Rex Boemiæ filio suo Vdalrico Regnum cedere

A.C. 1619.

Sigism. I. Regis Pol. tutoris Ludovici Regis Boemiæ Legati ad Electionem Imp. non admissi.

Ferdinandus eligitur Imp. 18 Augusti 1619.

Boemi Ferdinandum Regno Boemiæ abdicant.

Boemorum Apologia.

Boemi habent jus firmum liberæ Electionis Regis sui.

A.C. 1619. cedere vellet, Fridericus I, Imperator Barbarossa dictus respondit: *ut Rex Vladislaus vel ipse regnaret, velpermitteret ut Boemi aligerent ipsi successorem. Cosmas item Pragensis historia Boemica lib.* 3. hæc dicit: *Vdalricus* (fuit filius Conradi & iste Vratislai) *in Comitiis Ratisbonæ petiit à Cæsare ut sibi ablatum, (nempe à Borivojo fratre juniore) Boemiæ Principatum restitueret, Cæsar accepta pecunia, Vdalrico insignia Ducatus cum vexillo confert, Boemis tamen jus eligendi Ducis non adimit.* Et longa seculorum serie, tam iste quam ille Historicus enumerat Reges Boemiæ, illorum Procerum arbitrio nunc viventibus Regibus, nunc defunctis suffectos. Servato quidem digno Regii sanguinis & paternorum meritorum respectu, sed ita ut nihil derogaret Electionis libertati, imo gentis erga Reges suos propensiora studia commendaret. Quemadmodum & Poloni gens Boemis cognata, licet habeant perfectam plenamque eligendi sibi Regis libertatem, nunquam tamen superstitem Regii sanguinis stirpem, ne quidem fæmineam à succeessione Regni excluserunt; jus liberæ Electionis suum in liberis suffragiis reponentes: in quibus tamen nonnunquam primigeniis, seu proximioribus minus idoneis postpositis, remotiores ætate, vel sanguinis gradu, sed habiliores Regno personas stirpis Regiæ prætulerunt. Quod ad Boemis usu venit, præcipue vero in filiabus Venceslai Præmislai filii, ultimi antiquorum Boemiæ Regum stirpis masculæ. Henrico enim Carinthiæ Duce, cui major natu filia Venceslai nupserat, quod minus placeret excluso, detulerunt Regnum Ioanni Lucemburgico, Henrici VII Imperatoris filio, collocata ipsi in matrimonium Elizabetha secundo genita filia Venceslai. Nec desunt Boëmis diversis extra ordinem delati Regni exempla, sanguinis Regii stirpe neglecta: præsertim cum Anno Christi 1420, post defunctum alterum Venceslaum Henrici Imperatoris filium omisso Sismundo ejus fratre germano (iste Sigismundus paulo post factus fuerat Imperator) detulerant Regnum Vladislao Iagello, licet iste repudiata illorum Legatione, maluerit favere illi eidem Sigismundo, ut meminit *Cromerus suæ Historiæ lib.* 18, *prope finem*, & extant in Archivo Regio Poloniæ exemplaria talis Lgationis. Et iterum post Ladislaum Alberti II Imperatoris posthumum, quando postposito Familiæ Austriacæ pacto de successione proximioris ex illa familia, in locum sine ptole mascula decedentis Regis vel Ducis, (nempe Boemis non consentientibus initio) elegerant sibi Regem Georgium Podiebravium Boemum, & post eum detulerant Regnum Vladislao Casimiri Regis Poloniæ filio, sobrino quidem Ladislai, nempe nato ex Elizabetha Alberti filia Ladislai sorore, sed si spectanda etat sanguinis ratio, potiori jure cessisset Regnum Vilhelmo Saxoniæ Duci, qui majorem natu Ladislai sororem Annam uxorem duxerat. Ludovico demum filio Vladislai, apud Muchatium in prælio à Turcis sublato anno 1526. Boëmi spreta concordia ejusdem Vladislai cum Maximiliano I Imperatore Viennæ super successione in eodem Regno ad casum mortis Ludovici pro Ferdinando stabilita, quæ ipsis non consentientibus facta præjudicare non poterat, Regem Poloniæ Sigismundum Boëmiæ Regem sibi designarant; ut extant designationis hujusmodi & Legationis ipsorum ad illum Regem in tali causa authographa in Archivo Regni Poloniæ monnmenta: Sed Sigismnndus ætate gravatus, plus de Sigismundo Augusto uuico filio suo vix tunc quinquenni educando, quam de quærendis novis Regnis solicitus, dum nimium cunctatur, Ferdinandus I adjutus viribus fratris Caroli V tunc Imperatoris, Regnum illud armis occupavit. Hic autem cautius pressisset tantam turpitudinem defensor Laureatus, (suaderet iste Austriacis ut tollerent in Polonia quoque liberam Regum Electionem, si quando ibi ab incautis Polonis regnare permitterentur) quod refert Ferdinandum primo

in

in sua inauguratione dedisse diploma Boëmis, quo cavit libera eorum Electione se obtinuisse Regnum. Postea autem cum jam securus regnaret, eum diploma illud (quasi à se ignorante tunc jus suæ uxoris concessum) à Boëmis repetiisse, & aliud restituisse, in quo dixit, Regnum hæreditate Annæ suæ uxoris sororis Ludovici se accepisse; cumque illi deinde tali collusione offensi, lata lege ne hæreditarium jus in eo Regno cuiquam tribueretur præcavissent, Ferdinandum eos quasi tumultuantes, occasione belli Caroli V, contra Saxoniæ Electorem 1547, (nimium ignominiosis & justo atrocioribus pœnis) compescuisse, & jus successionis familiæ suæ firmasse. Tacuisset (inquam) ad minus scriptor tam formidolosum violatæ fidei & ereptæ manifesta vi liberæ Electionis (dum quæritur & accipitur Regnum probatæ, postquam autem est quæsitum puerili prætensæ ignorantiæ argumento impugnatæ, ac expugnatæ) monumentum. Et tamen idem Ferdinandus, cum postea vellet succedere in eodem Regno filium suum Maximilianum, petiit à Boëmis, ut eum eligerent Regem, omissa mentione hæreditariæ successionis: idemque fecit maximilianus pro filio suo Rudolpho II, ac plurima habentur apud Boëmos munimenta literarum, quibus non solum alii externi Principes, sed etiam Austriaci, idque post Austriacos vacante illo Regno, ut post Albertum Imperatorem, petebant se eligi Reges, ac repulsam sunt passi, nec ullam quærelam de violato sibi hæreditariæ successionis jure fecerunt. Opponunt alii Boëmorum rationibus in hac materia diversa decreta Imperatorum, & Bullæ aureæ Caroli IV, Anno Christi 1356, publicatæ super successione Electoratuum dispositionem, ac multa addunt de qualitatibus fiduciæ seu feudi Imperialis. Sed in Bulla illa aurea, postquam Imperator firmaverat hæreditariam successionem aliorum Electoraruum, de Boëmiæ Regno addidit: *Salus Privilegiis, Iuribus, & consuetudinibus Regni nostri Boemiæ super Electione Regis in casu vacationis per Regnicolas, qui jus habent eligendi Regem Boemiæ facienda, juxta continentiam eorundem Privilegiorum, & observatam consuetudinem diuturnam, quæ decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus, in omni suo tenore & forma indubiam tenere roboris firmitatem.* Et Fridericus II, Imperator, literis suis publicis de anno 1212, 1216, 1231, jus hujusmodi Electionis Regis liberæ Boëmis confirmavit, additis in eis his verbis: *Volentes, ut quicunque à Boëmis in Regem electus fuerit, ad nos & successores nostros accedat Regalia debito modo accepturus.* Et si quæ in contrarium forte promanarint Imperatoriæ sanctiones, non vocatis nec auditis Boëmis, jus primævum ipsorum tollere non possunt, nec aliquando eorum dispositionem Boëmi admiserunt. Boemia quoque (ut Silesiam taceamus quæ longe post avulsa à Polonia, & sponte sua conjuncta Boëmiæ majores retinet libertates) non potest dici vere feudum Imperiale ut alia feuda, cum non sit ab Imperio profecta, nec unquam fuit vectigalis Imperii, sed libera volens accessit ad societatem Imperii, allecta consertio dignitatis Electoralis. Vnde ad indictiones & collectas Imperii nil confert: ad gratuita onera, vel defensionem publicam Imperii non obligatur: in serie circulorum seu Tribuum, in quas Imperium est partitum, non numeratur, nec comprehenditur; nullumque fœdus unquam inivit cum Ordinibus Germaniæ pro defensione mutua, seu manu tenendo communi statu. Ac potissimum Germaniæ Principes in Boëmiam variis occasionibus adsciti, illud Regnum, nonnisi ut ejus successionem pro suis prosapiis stabilirent, seu ambitiosi in Ordinum Boëmiæ suffragiis legitimis justam repulsam passi, per vim auxiliorum externorum ibi regnare volentes, ipsorummet Boëmorum incuria seu imprudentia in clientelam Imperatorum & Imperii asseruerunt. Quæ paucis delibasse suffecerit, cum longior disputatio Boëmis jam subju-

A.C. 1619.

Bulla Aurea cavet Boemis liberam Electionem Regis.

Boëmia non obligatur ad collectas Imperii.

A.C. 1619. subjugatis ac pene extirpatis prodesse non possit, & hoc tempore jus Regnorum in armis consistat. Injusta tamen arma non raro in authores recidunt, & horrendo quodam judicio Dei, qui aliena evertunt jura, sero forte, sed aliquando tandem propria quoque perdunt: ut manifestius apparebit ad finem in hoc casu violatarum Boëmiæ libertatum, à cujus incendio erumpens flamma belli, totam Germaniam injuriæ hujusmodi conscíam, ac omnes Austriacas ditiones, usque & Indianas corripuit, implevitque tristioribus ærumnis, & qui jure belli (uti gloriantur) oppressam tenent Boëmiam, eodem jure belli propria amittunt.

Fridericus Elector Palatinus Rex Boemiæ renunciatur.

Ad propositum ut redeamus repudiato Ferdinando Boëmi, paucis diebus elapsis, deliberationem de eligendo alio sibi Rege instituerunt, collatisque calculis, Fridericum Electorem Palatinum Regem Boëmiæ tennunciarunt, confidentes quod ejus potentia Angli soceri opibus, & consanguinitatibus tot Principum, maximeque fœdere dissidentium Religionum Germaniæ fulta, ab Austriacorum videsendi possent. Propendebant illi primum ad Saxoniæ Electorem, sed metuebant, ne iste æque ac Austriaci hæreditarium jus in hoc Regno, vel aliquibus ei adjunctis provinciis usurparet. Daniæ Regem reservabant ultimæ necessitati, magis inclinati ad Ducem Sabaudiæ, cui etiam Fridericus Palat. (ut compertum fuit ex Cancellaria Anhaltina) adhuc ante obitum Matthiæ Cæsaris, ad hoc & ad consequendum Regnum Romanorum operam suam offerebat, dummodo vicissim ab ipso in occupanda Alsatia & Regno Vngariæ consequendo adjuvaretur. Sed cum ille parum virium tanto negotio conferre posset, Fridericus propriis impensis sibi ipsi potius quam alteri quærere Regnum maluit. Nec à proposito abduci potuit suasionibus Maximiliani Bavariæ ducis agnati sui: & initio Octobris Valdsachsii Legatione Boemorum audita, privilegiisque eorum & decretis uti petebant approbatis, ultima Octobris cum uxore & filiis Pragam intravit: quartoque post die Corona Regia solenni ritu in summo Arcis Templo, præstito jurejurando super legibus Regni servandis insignitus fuit, & deinde septima Novembris Elizabetha uxor ipsius Diadema Regium accepit ritu persimili, quem exequebantur Ministri sectæ Euangelicæ, templi illius Cathedralis Catholicis Sacerdotibus ad aliud templum migrare coactis; imo Rex iste novus ejecerant paulò post ex illo templo imagines sacras, & omnes cultum Catholicum. Statim autem post peractam illam solennitatem, *Directores* Boemici officiis suis renunciarunt, & plenum jus regiminis tam togati quam militaris permiserunt Regi novo: Qui Præfectura generali exercitus Boemici Christiano Anhaltino Principi commissa, ipsemet non multo post ivit Norimbergam ad Conventum Fœderatorum dissidentium in Religione, uti supremus fœderis illius præses. Ac facile traxit in societatem belli Boemici fœderatos illos, persuasos quod ageretur causa libertatis Religionis, literis pro pace Religionis toti Imperio à Rudolpho Imperatore datis comprehensa, quæ si in Boemia Imperii membro violaretur, in omnibus Imperii partibus periclitatura videbatur: Quem metum augebant delectus militares in diversis locis tunc à Liga Catholica instituti, & Conventus ejusdem Ligæ Herbipoli eodem mense Novembre celebratus. Majori autem ausu urgebat nutantes res Ferdinandi Gabor Bethlem Transilvaniæ Princeps: iste enim uti condixerat Boemis cum triginta millibus armatorum in Vngariam ingressus, omnia pene ibi munitiora præter Comorram & Iaurinum occupavit, & Posonii præsidio firmo relicto, Viennam circum exercitus suos Duce Budiano disposuit, cæso Buquojo, & à custodia Pontis Danubii, ac suburbii Neostadiensis intro Civitatem compulso. Iamque convocarat Comitia Procerum Vngariæ Posonium, in quibus finiente mense Septembre coronaretur Rex

Fridericus Elector Palat. coronatur Rex Boemiæ.

Sabaudiæ Dux aspirat ad Regnum Boemiæ.

Fridericus factus Rex Boemiæ ejicit è templo Pragensi clerum & imagines sacras.

Anhaltinus Princeps præficitur militiis Friderici.

Betlem Vngariam occupat.

Betlem Comitia Vngarorum celebrat Posonii.

A.C. 1619.

Rex Vngariæ, nisi vis fortunæ Ferdinando propitioris consilia ipsius præter omnem spem turbasset. Sigismundus Rex Poloniæ, qui impensius partibus Ferdinandi favebat, eousque distinebatur contradictionibus Polonorum, ne arma pro eo juvando sumeret, & non nisi Legationibus ad Boëmos, Silesios, Vngarosque missis, eos ad pacatiora consilia hortabatur nullo fructu. Sed sub hoc tempus cum jam magis Ferdinandi status periclitari videretur, non amplius differenda ipsi auxilia ratus, octo millia equitum levioris armaturæ expeditissimotum (denominabantur *Lisowczycy*, eo quod cum Lisovio celeritate pugnandi claro in Moschovia militarunt) quasi ab Humanajo Procere primario in Vngaria Ferdinando fideliori conducerentur, ad confinia Vngariæ congregari jussit. Isti itaque duce Ioanne Rogawski: cum Adamo Lipski Delegato Regio mense Septembre Carpato monte superato, Cassoviam prope progressi, apud Castrum Humeniam Stephanum Ragozium cum exercitu Gaborii ibi excubantem prælio commisso profligarunt, omnemque circum vicinam Regionem illam cædibus complerunt. Ac magis auxit cladem illam fama velocius Posonium perlata: unde plerique Proceres Vngari consternati, relictis Comitiis, & Electione novi Regis intermissa, singuli ad defendenda propria se subduxerunt, & Gabor Bethlem veritus ne exercitus ille Polonicus victoriam prosequens (ut rumor erat) recta Posonium peteret, omnes copias ad se revocavit à Vienna, quæ obsidionem illam suam ultra sex hebdomadas ob penuriam commeatus tolerare non potuisset. Arque tali ope Regis Poloniæ Vienna tunc liberata, & Corona Vngariæ Ferdinando servata fuit: nec aliam opportunitatem eam sumendi Gaborius deinceps habere potuit; quinimo exinde metuens hujusmodi irruptiones Polonorum in Vngariam, inducias cum Ferdinando tractavit, ac conclusit à fine anni hujus ad mensem Octobris anni proximi duraturas: pacto præcipue quod possideret interim omnia quæ in Vngaria occuparat, quodque querelæ Ordinum Vngariæ in Comitiis Neosselii proxime celebrandis componerentur: & Poloni incursionibus Vngariam ne vexarent. Quibus induciis durantibus Ferdinandus securus ab ea parte, tempus habuit colligendi à Summo Pontifice & Hispano Rege auxilia, comparandi vires, easque totas non distractas convertendi contra Boëmos cum evidenti commodo suo, & maximo momento ad subsequentes victorias. Poloni autem licet statim ab illo conflictu ex Vngaria in Poloniam fuerint (Proceribus Poloniæ illam irruptionem in Vngariam damnantibus) revocati, tamen non multo post alio itinere per fines Silesiæ in Moraviam, indeque Viennam transierant, optimamque operam toto illo bello navarant Ferdinando, ut eventus docebunt.

Sigismun. III Rex Pol. Ferdinand. auxilia mittit.

Poloni Ragozium profligant.

Vngarorum Comitia Posonii dissipantur post cladem Racocii.

Vienna obsidione Bethlemi liberatur post cladem Ragocii.

Bethlem facit inducias cum Ferdinando.

Ferdin. Imp. res nutantes juverunt inducia cum Bethlemo facta.

Poloni ex Vngaria per Silesiam redeunt in auxilium Ferdinando.

Nec aliud singulare hoc anno gestum fuit in Polonia, præter quod missus fuerat Legatus Petrus Ozgá Præfectus Treboulæ Constantinopolim ad Imperatorem Turcarum Osmanum Achmeti filium interim in locum Mustaphæ exautorati patrui sui suffectum, pro confirmandis pactis mutuæ pacis, præsertim recentioribus à Zolkievio ad Bassam cum Skinder Bassa stabilitis: & initio Septembris decesserat Ianussius Dux Ostrogiæ, Castellanus Cracoviensis vir longe præstans cæteris Proceribus dignitate Senatoria, ac magis magnificentia opum, quibus etiam Crassum Romanum æquaret, cum potuerit legiones alere, alueritque propriis stipendiis in omnibus expeditionibus Regni hujus bellicis. Immo & hæreditatem suam (caruit liberis virilis sexus, & cum unica filia suscepta ex Hungara Comitatus Macoviciæ Domina ad Duces Zasłaviæ ab eadem stirpe profectos, & istis deficientibus ordine præscripto ad alios suos cognatos amplissimas possessiones transmisit per Fiduciam seu Fidci-

Ostrogia Dux obiit.

A.C. 1619. Fideicommissum, ut nunc dicitur, decreto Comitiorum Generalium publico stabilitum, cum alioquin irritum haberetur, uti legibus gentis istius vetitum) obligavit, ut ejus stipendiis sexcenti equites armati perpetuo in Castris istius Reipubl. contra hostes finitimos Russiæ militarent ac militant. In peculio autem suo numerato, reliquerat trecenta millia nummorum seu Ducatorum aureorum Hungaricorum, ac communioris pecuniæ, tam & gemmarum, auteæ, argenteæque suppellectilis vim ingentem, maximeque copiam omnis generis apparatuum.

Ostrogia Ducis divitiæ.

Galliæ Regina evadit Blesis Bruagium.

In Gallia hujus anni medio mense Februarii Regina mater, quæ Blesæ domicilium à nece Marchionis Ancrei habebat, clam inde Lochetum, & deinde Bruagium oppidum maritimum satis munitum concessit, ministerio Ducis Espernonii, cujus filius Archiepiscopus Tolossanus, cum ex condicto nocte intempesta cum aliquot turmis equitum prope illam Arcem Blesæ accessisset. Reginam comitatam à duabus pedissequis suis Italis, & Comite Bremosio, ex Gynæceo per secretum ostium in hortum Arcis deductam, & inde per scalas ex funibus contextas in fossam ambientem Arcem demissam excepit, & quo proposuerat conduxit. Commoverat ea res gravius Regem, qui statim conscribi jusserat validum exercitum, ut Espernonium aliosque facti illius conscios bello persequeretur, sed in brevi reconciliationem cum Regina matre fecit, data venia Espernonio & ejus sociis, ac permisso quod Regina in Aula ipsius, seu ubicunque in Regno vellet, degere posset. Hoc etiam anno idem Rex Galliæ sororem suam secundo genitam Victorio Principi Sabaudiæ Ducis primogenito Lugduni desponsavit. Mense autem Octobris Principem Condæum ex custodia tam diuturna liberavit, conductoque ad Aulam, per Burranum causas detentionis exposuit, & in posterum uti cognatum in honore cum habendum fore promisit.

Galliæ Rex reconciliatur Reginæ matri.

Sabaudiæ Duci Victoria desponsatur soror Regis Galliæ.

Condæus Dux è custodia liber dimittitur.

Annus Christi, 1620.

Annus Christi 1620, majores bellorum turbas sensit, & inprimis Boëmici, pro quo tota Europa Christiana concitata, pars Imperatori Ferdinando, pars Friderico Palatino Electori militavit. Et neque Religio tam cruenta certamina vacua spectare potuit: sed ille Catholicam Romanam, iste Hæreticam in suum subsidium armavit, persuasam quod ejus causam ageret, cum tamen nonnisi (ut Imperator in suis edictis firmiter asseverebat) de Regno Boëmiæ ageretur, ac demum de continenda potentia Austriaca, ne armis Hispanicis in Germania collocatis, absolutoque Dominatu usurpato, hæreditariam successionem in Imperio sibi stabiliret, totamque Europam Christianam in Monarchiam redigeret. Vt autem singularius ista attingamus, Ferdinandus potiori cura, nempe in consequendo Imperio perfunctus, & etiam Vngaricis motibus per inducias cum Gaborio ut diximus, ad tempus compositis, omnem suam solicitudinem ad coërcendos Boëmos convertit. Accessivit statim majora auxilia à Rege Hispano, qui ad initium anni hujus summissis tribus millibus Hispanorum peditum Præfecto suo in Austria militari Balthasaro Matadas, aliarum copiarum delectus Neapoli, Mediolani, & in Flandria pro isto bello indixit. Summus etiam Pont. Rom. Paulus V, in tota Hispania, Italia, Sicilia, Flandria, fructuum ex bonis Ecclesiasticis in annos singulos provenientium decimam partem seponi, ac ingentem pecuniæ vim inde collectam, ad impensas ejusdem belli applicari fecit. Immo ex proprio quoque Pontificio ærario 20 millia

Ferdin. Imp. preparationes ad bellum Boëmicum.

Hispanus Rex mittit auxilia Ferdinando.

Paulus V. PP. decimas indicit in auxilium Imperatori.

lia nummorum aureorum in menses singulos contribuit pro Liga Catholica, quæ validum exercitum sibi comparaverat, eumque in auxilium Imperatori miserat. Ac primum quidem cum iste exercitus per Alsatiam à Fœderatis dissidentibus transitu prohiberetur, Liga nonnisi pro securitate propria, & non ad lacessendum aut lædendum quenquam eum collectum fuisse asseverabat, sed postquam transitum illum impetraverat, eum palam ad partes Imperatoris destinavit sub regimine Ducis Bavariæ Maximiliani, qui tria millia Equitum, & quindecim millia peditum conscripserat quoque in suis ditionibus pro juvando Imperatore. Ex Hæreticis autem Principibus Germaniæ solus Elector Saxoniæ, ne Palatinum auctum Boëmiæ Regno potentiorem videret, cum quo eousque æquali parique jure vixerat, seu quod vereretur ne Duces Vinmarienses quandoque ope ipsius avitum Electoratum Saxoniæ repeterent, Mulhusii Electoribus Ecclesiasticis congregatis se conjunxit, eorumque Decretis causam Boëmorum (nec dictam nec auditam) damnantibus subscripsit. At Palatini res statim ab initio languescebant: nam licet Rex Angliæ & Daniæ, ac omnes fere dissidentes in Religione & Austriacorum æmuli ipsi faverent; tamen dum in illis principiis oscitanter agunt, nullam utilem operam ejus rationibus præstiterunt hoc anno ut solus cum Boëmis totam belli molem sustinere debuerit.

A.C. 1620.

Liga Catholica in Germania exercitum conscribit.

Liga Catholica exercitus Bavariæ Duci committitur.

Saxoniæ Dux conjungitur partibus Imp.

Mulhusii Electores congregati damnant causam Boëmorum.

Friderici Electoris Palat. initia rerum languent.

Fœderati enim Vlmæ congregati satis habuerunt tunc in eo consensisse cum Liga Catholica, quod (exclusis ab illa concordia Boëmis) in Imperio alter alterum non læderet. Ac caverant quidem, quod comprehenderetur uterque Palatinatus in illa concordia, sed Spinosa hoc neglecto (festive Moguntinus Elector eum excusavit, quod Austriaca Domus in Liga Catholica non esset, nec obligaretur ipsius pactione) ab Archiduce Alberto missus ex Belgio cum exercitu valido in Palatinatum, primo illius Oppidum insigne Crucenacum, ad tam insperatam vim minus provisum post brevem oppugnationem ad deditionem coëgit, ibique sede belli sibi fixa, ultra progrediens, Altzenam ac Oppenhemium, & demum alia plura ejus regionis loca vi cepit, eamque partem Rheni cum utraque ripa in suam potestatem redegit, præsidiisque munivit: Fœderatorum copiis cum Duce Georgio Federico Marchione Badensi in proximo desidentibus, nec ejus conatus impedientibus. Angliæ quoque Rex nimium cunctando, tum demum decrevit mittere ad talem necessitatem subsidia, cum audisset de ista expeditione Spinolæ: Vnde illa conducta ab Henrico Nassovio intempestive, Palatinatum nil juverunt. Et Hollandorum Dux Mauritius Nassovius cum exercitu in Iuliacensi ditione degens, à longe Spinolæ progressus observabat, propriisque magis periculis seu commodis prospiciens, in Insula Rheni Komperuerth dicta inter Bonnam & Coloniam propugnaculum excitavit, ad ludibrium Ecclesiasticorum mitram Sacerdotalem denominatum. Similiter & alii earum partium colligati otiosi hærebant, forte quod Palatini fortunæ non adeo faverent, seu quod majori ejus necessitati auxilia sua reservarent, sperantque adhuc negotium tractatione amica componi potuisse, cum id Legatus Regis Galliæ, Angliæ, & Daniæ apud Imperatorem diligentius urgeret. Palatinatus itaque pene indefensus tunc manibat, & in Boëmiæ Regno Palatinus solis Boëmicis viribus rem gerebat, eisque nimium distractis, cum Silesii potissimum illius Regni robur in prohibendo Polonis ad Imperatorem transitu apud Viadrum seu Oderam fluvium continuo excubarent omnes: sed tamen non infelices tota æstate successus habuit. Principio anni transierat in Moraviam & Olomucium magnifice ingressus, jusjurandum fidelitatis ab Ordinibus Provinciæ illius accepit, vicissimque eorum Privilegia confirmavit. Inde in Silesiam progressus, Vratislaviam tanto cum majori splendore intravit, Ioanne Chri-

Fœderati Germaniæ cum Liga Cathol. conventionem faciunt.

Spinola in Palatinatum cum exercitu Hispanico venit.

Crucenacum capit Spinola.

Fœderati otiosi spectant in Palat. progressus Spinolæ.

Angliæ Rex tarde auxilia mittit in Palatinatum.

Hollandi muniunt Insulam Rheni Komperuerth.

Friderici Palat. in Boëmia vires distractæ.

Fridericus Palat. Olomucii recipit à Moravis jusjurandum.

A.C. 1620.

Vratislavia Frid. Palatin. Silesia fidelitatem jurant.

Frid. Palat. cum Bethlemo fœdus confirmat.

Frid. Palat. filius renunciatur Rex Boëmiæ.

Anhaltinus profligat Cæsareos.

Kleczkowski Polonorum ductor cæsus.

Polonorum excursiones, damna dant inimicis Imp.

Galliæ Rex legatum mittit ad tractandam pacem inter Imp. & Frideric. Palat.

Daniæ Rex inducias petit ab Imp. pro Frideric. Palatino.

Ferdinandus Imp. negat inducias Palatin. nisi prius renunciet Regno Boëmiæ.

stiano Duce Legnicense nomine omnium Ordinum Silesiæ cum salutante. Vbi postero die in Templo S. Elisabethæ Luterano omnes Principes & Nobiles Provinciarum Silesiæ, insequenti vero die Troilus Decanus Ecclesiæ Cathedralis Vratislaviensis cum duobus Canonicis nomine Collegii sui, & deinde Cives Vratislavienses ei jurarunt subjectionem. Reversus autem Pragam filium recens sibi natum è fonte Baptismi levari, Rupertumque nominari fecit, & Comitia celebravit, in quibus fœdus cum Gaborio Bethlemo ac cum Ordinibus Vngariæ, præsente Emerico Turso Comite Falbano Legato Bethlemi, additis ei firmioribus securitatis conditionibus, & interposito jurejurando ratum fecit. Quo autem jus illius Regni in successione familiæ suæ retineret, in eisdem Comitiis filium suum primogenitum Fredericum Henricum sexennem, Regem Boëmiæ solenni ritu renunciari, coronarique curavit. Arma quoque non iniqua sorte sub illud tempus tractavit; nam apud Gretseisteinum mense Februario Dux Cæsareus Bucquoius, commisso cum Boëmis prælio non paucos ex suis amisit, & prope Egenburgum ac Veissam mense Martio Princeps Anhaltinus Dux copiarum Palatini, cum Cæsarianos Duces Bucquoium & Dampirum simul congregatos invenisset, levioribus præliis uno & altero die remoratos, tandem in insidias conduxit, ac inita pugna tormentis ab uno monte displosis, ordines eorum turbavit, emissoque equitatu cæsis plurimis, reliquos in fugam convertit. Major autem jaculorum vis ibi incubuerat in Polonos Cosacos, qui in omni conflictu, licet leviorem armaturam gererent, sed quod eo expeditiores & audaciores essent, ad omne periculum ineundum, in prima acie collocabantur. Vnde Dux eorum Albertus Kleczkowski in fronte aciei tunc stans, pila tormenti percussus cum paucis ex suis occubuerat: reliqui tamen ejus socii Ordines retinuerunt, & hostem in Cæsarianos dispersos sævientem represserunt, Dampirumque cum equo collapsum à nece servarunt.

In Moravia quoque Tifenbachius Dampiricos sexcentos Nikelsburgo ejecit; alibi Razium oppidum prope Cremsam à Boëmis fuit interceptum, Bucquoio, ac Maradasio diversa oppida vicissim in Boëmia occupantibus, ut collato calculo, Mars utrinque esset communis: præter excursiones Cosacorum Polonorum, qui frequentibus turmis per medias Silesiorum excubitorum stationes (non raro ut belli fert alea cum aliqua jactura) ad Imperatorem assidue perrumpebant, & incredibili celeritate famam adventus sui prævenientes, hostem incautum ad talem pugnandi modum sæpe oppresserunt; hocque superiores tunc fuisse, ac hosti formidolosiores Imperatori videbantur. Quod autem attigimus de pacis tractatu, Rex Galliæ requisitus à Legato Imperatoris Furnstenbergio Comite pro auxiliis contra Boëmos, Boëmorum Legatis eadem implorantibus, cum neutri deesse mallet, expedierat Ducem Angolismensem, qui non solum in Germania, sed & apud Gaborium de mediis pacis ageret. Rex quoque Daniæ intercedebat pro tractanda cessatione armorum, & magis Rex Angliæ, cujus Legatus in Aula Imperatoris continue degens, hoc idem solicite procurabat. Sed Imperatorii nullum tractatum pacis admittendum judicarunt, nisi prius Palatinus Boëmiæ Regno se abdicaret, quantumvis iste & in responso ad literas Mulhusiensis Conventus Electoralis, & ad Electorem Saxoniæ, ac ad Ducem Bavariæ datis obtestaretur, se subire velle omne judicium, dummodo non à damnatione inciperet, & in eo Imperatorii non actoris simul & Iudicis officio fungerentur. Tanto minus obtineri potuit ullus tractatus, cum initio æstatis Imperator viribus augeretur, & ejus voluntatem de proscribendo Palatino, & Boëmis, Mulhusii congregati Electores approbassent. Elector Saxoniæ aliquantum isti proscrip-

A.C. 1620.

scriptioni restitit, sed & iste amplioribus promissis per Carolum à Dona Imperatoris Legatum expugnatus, sententiam mutavit, & pacto quod Lusatiam in præmium laboris, suarumque impensarum compensationem haberet, etiam executionem mandatorum ac proscriptionis hujusmodi in se suscepit. Hispanos quoque cum Archiduce Alberto, & Ducem Bavariæ proscriptio illa Palatini ad juvandum Imperatorem erexit, cum illis inferiorem Palatinatum, isti interim in pignus superiorem Austriam, & bello finito superiorem Palatinatum addixisset, ac insuper eidem Bavaro dignitatis Electoralis consequendæ spes injecta fuisset.

Electores Germaniæ Mulhusii consentiunt, ut proscriberetur Palatinus.

Saxoniæ Electori committitur executio contra Boëmos.

Et is itaque una cum Alberto Archiduce arripuit lubens decreti Imperialis exequendi munus, seu honestiorem expeditionis bellicæ, ac hæreditarias Palatini ditiones occupandi causam, omnique tractatuum mentione rejecta, Duces isti partium Imperialium ad oppugnandum à pluribus locis simul Palatinum expeditionem instituerunt. Mense Augusto Ambrosio Spinola, ut supra attigimus, ex Belgio in Palatinatum arma infesta conduxit; & eodem Mense Elector Saxoniæ, datis literis ad Boëmos & Lusatos quod Decretum Imperatoris exequi vellet, nisi sponte ad ejus obsequium redirent; cum illi monitionem hanc negligerenr, in Lusatiam superiorem quindecim millia armatorum cum magno apparatu bellico præmisit, & ipsemet subsequens, Budissinum illius Provinciæ caput obsedit, magnaque vi ad deditionem coëgit. Nec multo post pene totam Lusatiam inferiorem obtinuit, Silesiis qui cum Marchione Iagerndorfio ad eas partes defendendas fuerant destinati, in avertendis Polonorum incursionibus occupatis. Duci Bavariæ summa rei obtigerat, ut nimirum fontem controversiæ Boëmiam ipsam una cum Bucquoio & Maradas Cæsariarum copiarum Præfectis peteret. Sed priusquam cum istis conjungi posset, ne tempus perderet, in Austriam superiorem initio ejusdem mensis Augusti, una cum Leopoldianis copiis movit. Et primo Arcem Sternbergensem post levem præsidiariorum propugnationem cæpit, deinde Freidstadio, Hageno, Elistemio præsidia à Boëmis imposita facile ejecit, & Lincium à Provincialibus derelictum inrravit, præsidioque proprio munivit, ac ad præstandum sibi fidelitatis jusjurandum ejus Magistratum coëgit. Atque hæc ad securitatem illius Provinciæ tunc sufficere reputans, contempto Comite Turrensi ibi prope Neuhusium castra habente, ad Moraviæ & Boëmiæ confinia properavit.

Bavariæ Dux suscipit onus executionis Imp. contra Boëmos.

Saxoniæ Elector Budissinum capit.

Bavariæ Dux in Austriam ducit exercitum.

Lincium occupat Bavariæ Dux.

Interim Imperator non minori studio laborabat, quomodo turbas Vngaricas sedaret, institutis ad eum finem Comitiis Neosolii Ordinibus Vngariæ, in quibus ipse quoque Gabor Bethlem comparuit. Aderat & Legatus Gallicus, ac Regis Poloniæ Nicolaus Firley Castellanus Woynicensis, tum & Turcicus, Boëmicus, ac magna frequentia Procerum Vngarorum. Inter quos cum præcipuum rerum arbitrium obtinerent Georgius Ragozi, ac Emericus Turso Gaborio addictiores, ac Religione hæretica conjuncti, ejus partes fortissime tuebantur. Vnde pro commodo Imperatoris nihil ibi potuit æquum obtineri, ne induciæ quidem longiores, præter quod industria Legati Poloni Electio novi Regis Vngariæ, quam Legatus Turcicus vehementer urgebat, & Vngari desiderabant, ad proxima Comitia Posonii celebranda fuerat rejecta.

Vngari Neosolii Comitia celebrant.

Bethlem vult eligi Rex Vngariæ.

Firlejus Legatus Regis Pol. in Comitiis Vng. bonam operam navat Imp.

Sieque tunc elusa Electio illa Regis Vngariæ, nunquam amplius perfici potuit ob supervenientes belli invalescentis vicissitudines, quæ Comitia illa Posonii celebrari non permiserunt. Statim vero Gabor Bethlem expedierat octo millia Equitum in Boëmiam, & ipse Neoselio à Comitiis recta Endeburgum transivit,

A.C. 1620. ut finitis induciis ad finem proximi Septembris inde Austriacas Provincias invaderet. Quibus conatibus Imperator quoque obviandum ratus, Viennam muniri jussit, & Dampirum Ducem belli pro Austria & Vngaria designavit, eventum ipsi Dampiro infelici: postquam enim apud Hundeshenium & Teccamburgum hostiles incursiones aliquantum, præsertim ope Polonorum Cosacorum represserat, elatus tali successu, Posonium cum Corona Regali Vngariæ ibi asservata, quod minus sufficienti præsidio munitum fuisse Vngari quidam retulerant, intercipiendum decrevit, & secundo Danubio quadraginta navibus demisso peditatu cum apparatu bellico, nona Octobris eo adveniens, pontem navalem disjecit, suburbiumque Danubio ibi proximum cæpit. Sed dum ipsemet speculatur, qua ad Arcem oppugnandam tormenta applicaret, jaculo bombardæ à præsidiatiis percussus interiit. Ejus cadaver ad Arcem raptum, & abscisso capite ludibrio habitum, demum gravi lytro redemptum, Viennæ in Monasterio Franciscanorum honorem militarem sepulturæ obtinuit. Præsidiarii autem Posonienses eruptione facta, etiam copias ejus profligarant, insistentesque fugientibus, Viennam prope alias turmas equitum & peditum Cæsarianorum ex inopinato in eo itinere deprehensas fuderunt, interfectis Præfectis eorum nominis non postremi.

Dampir Dux Cæsareus apud Posonium occiditur.

Vngari Posonio excurrentes Cæsarianos profligant.

Bavariæ Dux in Boëmiam exercitum ducit.

Sed ut ad Ducem Bavariæ redeamus, is rebus in superiori Austria ex voto compositis, omnes copias Imperiales ad finem Boëmiæ contraxit: cum quibus Pragam Regni & negotii tanti caput peteret. Et cum simul incedere non possent propter itinerum angustias, easque à Boëmis in sylvis præsertim Hirciniis obsessas, & magis propter pabulum equorum, quod nonnisi ex longinquo provideri debuit, per diversa incedentes demum prope Pilsnam omnes convenerunt, postquam unusquisque Ducum illorum in suo transitu plura Oppida partim vi, partim deditione occupasset. Nec dubiam victoriam promittebat tam validus exercitus, in quo aderant Duces experti, milites stipendiarii omnes veterani, majori parte pedites Hispani selectiores, universe quinquaginta millia numero pedites & equites computati; cum in Palatini exercitu nonnisi sex millia stipendiariorum exercitatiorum, quos Dux Vinmariensis ex Hollandia nuper conduxerat haberentur, & paucæ cohortes à Boëmis ab initio tumultuum illorum collectæ (Ernestus Mansfeldius Comes ultra Pilsnam, ut in Bavariam irrumperet, cum suis turmis substiterat) ac Vngarorum octo millia levioris armaturæ. Cætera autem agmina Palatini ex delectu Boëmorum ac Moravorum Provincialium constabant, universis copiis triginta millia hominum non excedentibus. Et hi egestate rerum omnium pressi, cum decemocto mensibus stipendia nulla receperint. Vnde etiam non adeo bene affecti Palatino, præsertim Centuriones ac Ordinum Magistri majori parte Pragæ morabantur, officiis suis neglectis. A principio tamen venientes Cæsarianos non segniter exceperunt, carpentes extrema castrorum, & interceptis plurimis, præsertim fæminis & ægrotis, qui in Bavariam remittebantur, inter quos etiam fuit Aslangius ipsiusmet Ducis Bavariæ Consiliarius. Ac cum Pilsnam ptimum oppugnandum fore putassent, Rokisanum & inde Rákonicium castra sua promoverant, tam prope Cæsarea castra, ut contineri utrinque non possent à conflictu, qui deinde in justum prælium processit, Marte utrinque æquali, cæsisque in eo insignioribus è Cæsarianis Marco Philippo Fuggero, Aquaviva Neapolitano, ac Comite Bucquoio ictu sclopeti leviter vulnerato, & ex Boëmis Theodoro à Dona & Cratzio desiderato. Sed cum intellexissent Boëmi Ducem Bavariæ, nec de Pilsna oppugnanda cogitare, nec prælio generali ibi decertare velle, sed

Friderici Palatini vires infirmæ.

Cæsariani cum Palatinis in Boëmia congrediuntur æquali Marte à principio.

Fuggerus & Aquaviva ex Cæsarianis cæsi.

sed rectâ Pragam iter dirigere, ipsi ut prævenirent ejus conatus, primi sua castra Pragam versus moverunt, scienter satis & commode, nempe ut præ mœnibus arcis, & parvæ partis Pragæ hostem exciperent, & si fortunam invenirent adversam, receptis intra munitiones suis copiis, vallo & propugnaculis ante ad talem casum tempestive excitatis defenderentur. Quid autem interverterit illud tam salubre consilium, explicari non potest, nisi referatur ad Deum unicum victoriarum auctorem, qui confundit sapientes, quos vincendos decrevit, ut manifestius pugna ista edocuit. Quæ priusquam successisset, miserat Palatinus ad Ducem Bavariæ, colloquium cum ipso & tractatum pacis aliquem requirens, & explicationem verborum, quæ ipse Bavarus in ultimis suis mandatis ad Boëmos datis apposuerat, (*ea de ipso Palatino neque dici, neque accipi debere.*) Verum Bavariæ Dux respondit, sero nimis colloquium peti, nec concedi posse, nisi prius Palatinus Regno Boëmiæ cessurum se promitteret: verborum autem illorum significationem talem esse dixit, quod cum in diplomate executionis à Cæsare sibi commissæ nulla mentio Palatini facta sit, se quoque nolle hanc executionem ultra extendere. Desperato itaque omni tractatu die septima Novembris, primi Boëmi pervenerunt ad campum Albo monti, Arcis Pragensis itinere dimidiæ horæ vicino, & satis opportuno loco instruendæ aciei constiterunt. Nec multas post horas Bavarici quoque (in transitu proximi fluenti limosi eos Boëmi remorari potuissent) supervenerunt. Et quidem Bucquoio, qui æger ex vulnere nuper accepto lectica vehebatur, tardius cum extremo agmine succedente, ea die nihil fuit tentatum, verum insequens octava Novembris (Dominica fuit) litem illam diremit. A parte Cæsarianorum summus rerum moderator Bavariæ Dux, ejusque Vicarius Comes Tillius, Bucquojus, Maradas Hispanorum Ductor, à parte autem Boëmorum Princeps senior Anhaltinus (Palatinus qui toto tempore eousque in castris fuerat, recesserat ad Pragensem Arcem) Comes Hohenlojus, & Matthæus Turrensis acies instruxerunt, peritia summa quæ in ea arte desiderari potest, ac pari utrinque animorum alacritate, ab hora meridiana inierunt prælium, in quo junior Anhaltinus cum juniore Turrensi invecti in Bucquojanos, illud latus pene dissiparant, cæso præcipuo ejus Ductore Megavio, Rompheo, Præsingeo, & quatuor Vallonicis centurionibus, ac capto Breinero, cujus Legio pedestris cum Tiphenbachica jam deserere signa ceperat, cum Poloni Cosaci à Maximiliano Litchtensteinio illius alæ Præfecto confligere jussi, Vngarorum turmas invaserunt, & à primo congressu statim in fugam effusis insistentes, Ordines Boëmorum ab illis fugientibus turbatos penitus distraxerunt. Bucquojanis quoque laborantibus interim Tillius subvenerat, & instaurato prælio Anhaltinus aliique capti, pene omnes suos amiserunt: tota deinde acies Imperialis in cædes fluctuantium Boëmorum conversa, multo plures in fuga quam in pugna conficiebat, ut numerus ex eis occisorum ad duo millia ascenderit, cum ex Imperialibus non plures trecentis ceciderint.

Atque tunc primum apparuit error neglecti primi consilii Boëmorum de non committenda summa rei universali prælio, sed custodiendo vallo Civitatis, vel ad minus firmandis (uti poterant) castris, & parando periclitantibus in pugna recursu circa mœnia urbana, ubi cum nulla præsidia constituta fuerint, usque & sub ipsis muris hortorum Arcis in tuto se jam esse putantes è pugna elapsi cædebantur, & plurimi in fluvium Moldawa, præsertim Vngari qui ea parte, cum alium receptum non invenirent, in fugam eruperant impulsi, ibidem submersi perierunt. Immo & à pugna munitiones Civitatis parvæ (alioquin non adeo

A.C. 1620.

Frid. Palat. colloquium cum Bavaria Duce frustra petit.

Prælium Pragense Cæsarianorum cum Boëmis.

Poloni Vngaros persequentes aciem Boëmorum turbant.

Boëmi vincuntur à Cæsarianis.

Boëmorum error circa prælium Pragense.

A.C. 1620. adeo viles quin ad sustinendum primum impetum hostis sufficerent) occupasse, viresque ex dispersis recollectis, & ex Civitate tam ampla aliis militibus adscitis, instaurasse non difficile fuisset. Sed ut ab inito prælio præcipui Ductores senior Anhaltinus & Turreus senior ac Hohenlojus ad Arcem concesserant, nullus adfuit, qui inclinatam aciem restitueret, ita & de avertenda post cladem illam majori rerum jactura, curam nemo gerebat, omnibus non tam metu periculi, quam horrore quodam Panico, seu è cœlo immisso perculsis. Quod in ipsis Boëmorum castris qui adfuerunt magis sunt experti; referebant enim in illis duabus horis ante pugnam quasi terra tremeret omnes trepidasse, & in fervore pugnæ postquam aliquandiu feliciter pugnassent Boëmi, non viros tantum, sed & equos horrore quodam correptos tremuisse, fugamque inde arripuisse. Tesseram militarem eo die Dux Bavariæ dederat *Sancta Maria*, cujus Virginis Beatæ effigiem signum ipsius Prætorium præferebat, ac prædixerat illi *Sacerdos Dominicus Religionis Carmelitarum Discalceatorum*, eam victoriam divinitùs sibi (ut ajebat) revelatam. Statim autem post pugnam, miserat Palatinus ad Ducem Bavariæ petens viginti quatuor horas induciarum. Sed cum non impetrasset nisi octo horas, idque tali conditione, ut abdicaret se titulo Regio, eodem vespere convasatis quæ raptim de gaza sua auferri poterant, ex Arce transiit ad Vrbem veterem, ibique pernoctavit. Et proximo mane cum uxore & filio recens nato, ac Gynæceo, comitatus à Principe Anhaltino seniore & Comite Turrensi nemine insequente abiit Vratislaviam. Nec plus quam uno die ibi moratus, dimissis literis ad fœderatos Germaniæ Principes, ad Ordines Moraviæ, ac ad Gabotium Transilvanum, in quibus rationes illius conflictus cum Cæsarianis, & discessus sui exposuit, Berlinum, quo ante duos menses præmiserat filium suum Coronatum Regem Boëmiæ, ad affinem suum Electorem Brandeburgicum concessit. Ac Dux Bavariæ postridie mane Civitatem minorem & Arcem Pragensem nemine resistente intravit, & jusjurandum fidelitatis in nomen Imperatoris ab illo Magistratu recepit. Ex veteri Civitate ponte à minori Civitate interclusa, miserant Boëmi petentes tres dies ad deliberandum super deditione: sed cum Dux Bavariæ respondisset, neque tres horas se concessurum, deditionem fecerunt, accepta promissione quod Privilegia eorum conservarentur, libertas Religionis ipsis permitteretur, & condonarentur commissa præterita: quæ an condonata fuerint annus proximus docebit. Certe à militum rapinis ut erat promissum, non fuerunt liberati; isti enim nulla severitate Ducis Bavariæ cohiberi potuerunt à diripiendis & expilandis domibus opulentiorum, postquam noluerant satiari ingenti præda in Arce & in castris Boëmorum reperta. Militaria signa centum, & tormenta bellica permulta cesserant Duci Bavariæ: Qui recepto à Boëmis jurejurando fidelitatis; redierat Monachium, & captæ Vrbis Pragæ curam commiserat Maximiliano Lichtensteino, ac Comiti Tillio, præceperatque, ut omnibus trium oppidorum Pragensium Civibus arma adimerentur, & muniriora quæque Boëmiæ loca statim pro Imperatore recipiebantur, præter quod Pilsna & Taborum, manserunt in fide Palatini cura Mansfeldii, qui absens ab illo prælio Pragensi integras vires suas servaverat, easque ex dispersis Palatinalibus mox auxerat.

Ostenta observata in castris Boëmicis ante pugnam.

Fridericus Pallat. fugit Praga.

Bavariæ Dux Pragam occupat.

Pragam expilat totam miles Cæsarianus.

Bavariæ Dux Monachium revertitur.

Mansfeldius Pilsnam & Taborum in Boëmia pro Palatino retinet.

Quid porro successerit, in anno proximo attingemus, expeditis quæ alibi quoque occurrerent.

Ac in Gallia quidem nil adeo memorabile accidit, dubia enim quæ circa concordiam Angolesnensem Reginæ matris cum Rege movere cœperant, & ad novos tumultus multos excitarant, mox fuerunt sublata, additis illi concordiæ firmioribus cautionibus. Similiter & offensa quam Rex contra Vgonotos conceperat,

Galliæ Rex concordiam cum Regina matre firmat.

perat, & vindicare decreverat intercedentibus Angliæ & Hollandiæ Legatis, placide tunc conquievit.

A.C. 1620.

Rheti Catholici Hispanos sibi in auxilium advocant.

Sed in Rhetia bellum, cujus præsagia in superioribus annis gravia præcesserunt, in apertum hoc anno prorupit. Catholici enim à Reformatis variis injuriis irritati, cum eis potentioribus resistere non valuerent, Hispanos Mediolano in auxilium suum advocarant, qui post diversos ad Vurmiam & Titanium cum Bernatibus & Tigurienfibus conflictus, Vallem Tilinam dispositis in ea propriis præsidiis suæ potestatis fecerunt. Communitates itaque illarum Alpium, veritæ ne si ibi Hispani pedem figerent, omni illi viciniæ sub jugum ipsorum concedendum esset, Lucernæ convenientes, de eis inde exigendis variè consultarunt. Nec minus Gallos & Venetos solicitos tenebat, quod transitu illo ab Hispanis impedito, in Italiam, & ex Italia in Galliam Germaniamque commeare non possent. Vnde æque isti, ut illa Vallis Tilina in pristinam libertatem restitueretur, magna studiorum contentione procurabant, ut paulo inferius apparebit.

Vallem Tilinam Hispani præsidiis suis muniunt.

Galli & Veneti volunt restitui Vallem Tilinam in pristinum statum.

Sub iisdem turbis Veneti arcana sua consilia Hispanis prodi advertentes, solertioti cura literis interceptis, Baptistam Pregati Senatorem authorem talis sceleris invenerunt: & nec quicquam deprecantibus ejus cognatis convictum criminis, strangulari, ac à pedibus in loco suppliciorum publico suspendi fecerunt. Neapoli autem Hispani æmulationibus mutuis prope ad seditionem populum concitarant hoc anno. Cum enim Rex Hispaniæ Duci Ossunæ Gyronio Viceregi (quinque annis gessit illud munus) Neapolitano, Magistratum illum abrogasset, iste petiit tantisper differri adventum successoris sui, donec perficeret stratagemata quædam contra Turcas instructa; (ut erat vir ingenio acri, & totus ad audaciora facinora quibus inclaresceret intentus, ac ille ante biennium subornaverat proditionem Venetiis, quæ nisi fuisset ab uno è conjuratis detecta, exitiali periculo Civitatem illam involvisset) sed dum expectat ex Hispania super petitione sua responsum, Cardinalis Borgia designatus ejus successor, metuens ne à tanto honore longiori mora excluderetur, Capua, ubi interim subsistebat, clam nocte intempesta cum tribus vel quatuor ministris Neapolim venit, & receptus ad Arcem S. Elmi, ab ejus Præfecto sibi addictiori, summo mane explosis tormentis, signum dedit advenisse novum Viceregem. Novitate itaque rei commotus populus, parum abfuit quin arma corriperit, aliis Ossunam, aliis Borgiam Viceregem acclamantibus. Tandemvero Ossuna derelictum se videns ab Hispanorum Prætoria cohorte, quæ statim Borgiæ adhæserat, in Hispaniam abiit, ac ibi oneratus variis suspicionibus, quasi Regnum affectaverit, sub custodiis mœrore consumptus vitam finivit.

Baptista Pregati Venetiis damnatur.

Ossuna Dux Vicerex Neapolis dimittere non vult officium.

Borgia Card. clam intrat Neapolim contra Ossunam.

Neapoli populus ad tumultum commovetur.

Tristiora prout evenerunt Polonis ad finem anni hujus reservavimus, eo acerbiora quod inexpectata: nihil enim tam adversi sperari in Polonia tunc poterat, cum initio anni proximi Comitiis Varsaviæ celebratis, pax cum Moschis stabilita fuerit, & Turca post compositionem Skinder Bassæ cum Zolkievio ad Bussam, nullam causam habuit violandi fœdera ad longum tempus cum isto Regno inita. Sed qui bello Austriaco implicuerant Regem in summittendis Imperatori auxiliis Cosacorum, iidem tempestatem tantam Regno isti acciverunt.

Ossuna Dux Neapoli exclusus in Hispaniam abiit.

Poloni dando auxilia Imperatori Turcam in se concitarunt.

Quæ tamen aliorum censuræ relinquimus, & periculo ducendæ conjecturæ audacioribus permisso, simplicem rei gestæ narrationem more nostro prosequemur. Angebat nimium Gaborium Bethlemum Transilvaniæ Principem, quod propter irruptiones Polonorum in Vngariam, Moraviam, ac Boëmiam, suscepta sua contra Austriacos consilia tuto expedire non posset: & cum nulla alia suppeteret ratio eos à tali instituto cohibendi, Turcam assidue sollicitabat, ut Poloni Regis vires distraheret, eumque ad defendenda propria Cosacos revocare cogeret. Miserat & ad Chamum Tartaricum magni pretii munera, ut eum ad invadenda & vastanda

Bethlem concitat Turcam contra Polonos.

A.C.1620. ſtanda confinia Poloniæ commoveret, quorum omnium luculentiora documenta à Porta Ottomanica, & ex Taurica Chami Tartarici ſede per Legatos & exploratores Regis deprehenſa fuerunt. Et magis exacerbaverat eundem Gabor Bethlem, quod Gaſper Gratianus Palatinus Moldaviæ ejus literas ad Turcam interceperat, & ad Regem Poloniæ tranſmiſerat, in quibus ille pollicebatur Turcæ in brevi expugnaturum ſe, & in ejus poteſtatem traditurum Viennam Auſtriæ. Literas iſtas Andreas Lipski Vicecancellarius Regni (propter Reginam cujus favore ſuccreverat in Auſtriacos propenſior) per Nuntium Regium Staniſlaum Zadorski Bethlemo (ut exprobraret ipſi tales Chriſtiano homine indignas actiones) nuntiaverat veniſſe in manus Regis, etiam earum (nimium inconſulte) interceptionis authore divulgato. Ille itaque iratus propterea Gratiano (dixerat Nuntio, certe iſte morietur propter has literas) & ſpecioſam cauſam nactus, qua Turcis perſuaderet, ut ad finitima Poloniæ mitterent exercitum, gravioribus querelis apud Portam illam excitatis, de proditis illis ſuis literis, tantum egit & effecit, quod fuit commiſſum Skinder Baſſæ, ut tranſiret in Moldaviam, & comprehenſo ſeu pulſo Gratiano, in ejus locum Moldaviæ Palatinum Radulium conſtitueret; & hæc quidem fama expeditionis illius publice ſparſa fuerat: ſed ex apparatu Skinder Baſſæ majora agitari apparuit. Convocaverat enim ille omne robur Tartarorum, una cum ipſorum Chamo & Cantimiro Murſa bellatore famoſo; collegerat veteranos Turcas Danubium accolentes, (Rumelienſes vocantur) præter magnum numerum Valachorum & Tranſilvanorum, quos miſerat Gabor, ut ille exercitus ſexaginta millibus equitum, & mille Ianizeris peditibus conſtaret, nec ſolum Gratiano opprimendo, ſed & vicinis divexandis ſuffeciſſet. Nuncium quoque Regis Sigiſmundi Samuëlem Otrinowski interim pro quibuſdam Buſſenſium pactorum dubiis declarandis miſſum, Turca contumelioſius haberi,nec admiſſum ad ſuam audientiam abire juſſit. Vnde Poloni præſertim Staniſlaus Zołkiewski Præfectus copiarum Regni, cui præcipua illarum Regionum cura incumbebat, nil niſi hoſtile ab illa parte expectandum eſſe ratus, nec permittendum putans, ut Gratianus pro navata fideliori Polonæ Reipub. opera pœnas daret, Moldaviæque Principatu propterea excideret; collegit quoque præſidiarias legiones, (Quartianæ denominantur) & invitavit inſigniores Ruſſiæ Sarrapas, qui mox cum magno armatorum numero ad eum confluxerant: non plures tamen erant omnes, niſi mille ſexingenti haſtati, ducenti Raitari quater mille levioris armaturæ Equites, & bis mille pedites, præter multitudinem promiſcuam, qua ſemper gravantur nimium Caſtra Polonorum. Difficilior autem inciderat deliberatio ſuadentibus aliis, ut ipſe Zołkievius poſitis munitiſque Caſtris, ſubſiſteret in limite Poloniæ & Moldaviæ ad fluvium Tyram circa Arcem Chocimum,& non objiceret ita potenti hoſti manum tam exiguam, ſed Campi præfecto militari Staniſlao Koniecpolski, qui promptam ſuam operam ad hoc offerrebat, dimiſſo cum parte exercitus expeditiore verſus Teinam, ibi Skinder Baſſam à propoſito diſtineri curaret. Sed vicit eorum ſententia, qui cenſuerunt(Zolkievius dicebat,quod mallet præſens ſpectare,quam in longinquo audire rumores) eundum in Moldaviam,& maturius ſubveniendum Gratiano Polonis adeo fideli,præveniendumque hoſtem priuſquam diſſiparet Moldavos illi militantes,quorum congreſſu (ferebantur fuiſſe quindecies mille equites ſed falſo) exercitus Polonicus augeretur. Hærebat etiam Zolkievio in memoria exprobrata expeditio Orinienſis, tum & jactura in tractatu ad Buſſam facta, quæ cumulate reſarcienda videbatur, ſi Polonorum auxiliis Gratianus Moldaviam retinuiſſet. Sed maxime urgebant profectionem Conſiliarii Regii Aulici, quibus perſuaſum erat, quod Skinder Baſſa ſublato Gratiano (præſertim ſi adverteret fines Poloniæ

Gratianus Palat. Moldavia intercipit literas Bethlemi.

Gratianum ob interceptas Bethlemi Turca pelli jubet ex Moldavia.

Skinder Baſſa expeditio in Moldaviam.

Zolkievius comparat exercitum in auxilium Gratiano.

contra suos conatus bene custodiri) Tartaros illos in Vngariam contra Imperatorem destinatutus esset: statimq; acceptis literis Zolkievius ab Aula à Vicecancellario, ut iter maturaret, apud Sledziowká transmisso Tyra fluvio in Moldaviam Castra movit secunda die Septembris, dubiusq; primum in quo loco hostem quæreret, demum ab adveniente altero die Gratiano) cum sexcentis tantum Equitibus venerat Moldavis) porsuasus ut apud Cicoram notitiam de eo expectaret, ibi duodecima Septemb. castra posuit. Et neque ibi ullum indicium per aliquot dies haberi potuit de hoste, negligentius agente Gratiano, qui eam curam in se susceperat, donec decima septima die Septembt. trecentos circiter Tartaros advenientes conspicati excubias Castrorum tenentes Cosaci Lissoviani, eos aggressi aliquorum capita abscissa in Castra attulerunt, nullum autem vivum ceperunt. Verum Tartari non paucos pabulatores Polonicos oberrantes procul à suis Castris interceperant, & ex iis didicerant de paucitate Polonorum. Vnde insequenti mane Cantimir Mursa cum viginti millibus Tartarorum in conspectum Zolkievii Castrorum approquinquavit, quem Skinder Bassa post paucas horas subsequutus, ibidem prope tentoria sua fixit: Polonis intra vallū sese continentibus, præter quod Cosacis Lissovianis ad excursiones dispositis (cum isti Tartaros loco movissent, & à supervenienite majore eorum numero, iterum repulsi ad Castra retrocederent) in subsidium aliquæ cohortes emissæ, & una ipsimet Lissoviani ad pugnam iterum conversi strenue conflixerunt cum hoste, ad vesperā usq; insistentes cedenti. Neq; tunc tamen ex hostibus vivum ullum ceperunt, præter unum Turcā Sedziacum Tehinensem, qui ex vulneribus in illo conflictu acceptis mox obiit. Nec aliunde quicquam certi de viribus hostis eousq; constitit. Sed Zolkievius eas non majores fore reputabat, quam quæ conspiciebantur, seu prælio melius explorandas decrevit. Ac die proxima decima nona Septemb. illucescente (ignarus quod ea nocte Sultan Galga Chami Tartarici frater cum triginta millibus Tartarorum selectiorum ad Castra Skinder Bassæ venerat) præ Castris aciem instruxit, munivitq; dextrum & sinistrum cornu, constituto utrobiq; Castello (*Tabor* nostri dicunt) ex curribus junctis arte militari constructo, unde pedites tormentorum & bombardarum jaculis hostem pulsantes latera equitum pugnantium tuta servarent. Skinder Bassa quoque ex adverso aciem suam disposuerat, collocatis in ea Turcis solis & Transilvanis à Gabor Bethlem missis, ac Valachis, qui esse Tartari pridie visi putabantur. Verum isti ac alii recentius conducti non prodierant in apertum, donec Poloni nullis alis & præsidiis contra vim insperatam constitutis, tota sua acie versus aciem illam inimicam conversi, longius (neglecto Zolkievii Imperio) Castella promoverant, & ipsimet cum signis nimium procul processerant à vallo Castrorum, ex quo à tergo defendi debuissent. Demum itaq; prælio inchoato apparuerunt immensa Tartarorum agmina à latere dextro, quæ undiq; summa celeritate diffusa, etiam à tergo copias Polonicas circumplecti nitebantur, & Poloni ad eam partem defendendam omnes turmas in præsidium aciei primæ collocatas (cum aliæ non adessent) obvertere sunt coacti. Pugnatum tamen fuit æquo Marte duabus horis, sed cum prima illa acies subsidia nulla reciperet, & in ultima pugnantes (licet adjuti aliquantum à vallo remotiori Castrorum) vim multitudinis hostium sustinere non valerent, ad Castra servatis Ordinibus per hostes medios perrumpentes recesserunt: Turcis insequi non ausis propter Castella recedentes Polonos propugnantia, quorum tamen unum dexteræ partis adorti prope expugnarunt, cæsis ejus præsidiariis peditibus plusquam trecentis, & ablatis inde tormentis minoribus quatuor. Poloni vero à porta Castrorum conversis signis, iterum in eos excurrerunt, & reliquias defensorum illius Castelli ab hoste eousque oppugnati fere quinquaginta pedites salvarunt. Castellum autem sinistri lateris, in quo erant pedites quadringenti, mansit inte-

A.C. 1620.

Zolkievius jussu Regis in Moldaviam transit.

Gratianus venit ad castra Zolkievii.

Zolkievius apud Cicoram Castrametat.

Tartari prius conspiciuntur ab excubiis Polonicis.

Skinder Bassa venit prope Castra Zolkievii.

Zolkievius ignorat vires hostis.

Zolkievii prælium apud Cicoram cum Skinder Bassa 19 Septembr. 1620.

Zolkievii prælia cum Skinder Bassa dubius eventus.

A.C.1620. integrum. Sicque ambigua fuit fors illius prælii, in quo mille ex hostibus ceciderunt, ex Polonis sexingenti, saucii plures: & evasissent isti victores, ni ignorantes hostis vires aciem propius vallum Castrorum suorum continere, opportunioribusque auxiliis munere neglexissent. Nocte vero & die subsequente quieverunt Turcæ ac Tartari. Sed Poloni instituto inter se consilio quid agerent, diffidere sententiis, & vigesima Septembris, quæ fuit Dominica, sparso rumore, quod Duces præcipui Castra essent deserturi, totis Castris turbari cœperunt. Sub vesperam enim ejus diei cum convocasset Zolkievius insigniores Præfectos militares, ac proposuisset, ut postridie prælium instauraretur, & errores illius primi corrigerentur; quod si non succederet, Castris (alias *Taborem*) ut de Castellis diximus instructis, redirent ad confinia Poloniæ, ubi refectis viribus, contra hostem salubriora remedia invenirent: ad eam mentionem novi prælii infremuerunt plerique, præsertim Alexander Kalinowski Præfectus Camenecensis Samuël Dux Korecki, Nicolaus Strus, qui propter veteres simultates Zolkievio infensi, omnia consilia ipsius sugillanres, magis ad fugam, quam ipsimet jam meditabantur, militias concitarunt: Ac ante primam vigiliam noctis, postquam Zolkievius tesseram militarem dederat, & excubias disposuerat ad vallum nocturnas, cum Præfectus Camenecensis Kalinovius & Dux Korecius, Strussius, eorumque comitatus, ac etiam Gratianus è Castris excessissent, universi credentes, quod Zolkievius quoque abiret, magno rumultu ad fugam componebantur. Quin & excubitores Castrorum stationes suas reliquissent, nisi Zolkievius (faces accensas præferri sibi jusserat, ut inter renebras videretur & agnosceretur) ipsemet accurrens, adesse se, & saluti omnium consulere, non discessum cogitare affirmasset; & inde obequitans Castra, ægre tumultum sedavit, deterritis maxime plurimis à fuga; postquam viderant fugientium primos viam ingressos prævenisse periculum non evitasse. Cum enim superandus illis esset statim relictis Castris fluvius Prut (seu Hierassus non adeo profundus, sed rapidos nimium fluctus volvens, fundo alvei petrosi tam lubrico ut vestigium figere non permittat) plurimi in eo cum Kalinovio Præfecto Camenecensi demersi perierunt, alii qui natando emerserant, à Tartaris adversam ripam observantibus necabantur; Gratianus evaserat quidem cum suis Moldavis transituum gnaris sed ab iismet fuit occisus: reliqui metu perculsi è mediis undis madentes ad Castra redierant. Tumque demum conquievit illa commotio, & pacatioribus animis consultarunt Duces per aliquot dies, quomodo salvi inde exirent. Prælium tentari jam non poterat propter diminutum exercitum cæde & fuga plurimorum, (abierat enim in illo tumultu & Stephanus Chmielecki, cum quadringentis, & Ioannes Odrzywolski cum quingentis Cosacis per campestria invento feliciori transitu) ac vulneratorum in illo conflictu debilitatem, inter quos & Ioannes Zolkiewski filius Ducis exercitus, ac Lucas Zolkiewski ejusdem agnatus, & præter gregarios milites, non pauci ex insignioribus Ordinum Ductoribus saucii decumbebant. Nec minor strages apparebat in equis, cum & illi qui supererant ex defectu pabuli conciderent. Vnde & hærere diutius ibi difficile erat, cum & pro equis, & pro militibus commeatus deesset, & in tam arcta obsidione, Tartarica colluvie circumquaque late excubante, à foris conquiri, vel auxilia ex Polonia in tam longinquo advocari non possent. Neque enim modus transmittendi eo liretas suppetebat: Vnde nec certi quidquam constabat in Polonia de tota illa expeditione, præter quod unica tantum ac sero nimis pervenerat epistola ad Regem, in qua Zolkievius illius rationes & temeritatem fugientium perscripserat. Hostis quoque nullam æquam tractationem admissurus videbatur, præsertim post tumultum illum fugientium è Castris nocturnum, ex quo judicabat res manentium ibi fuisse desperatas: ac statum

Poloni in castris suis tumultuari incipiunt.

Secessio ex castris Zolkievii.

Kalinovius in fluvio Prut demergitur.

Poloni qui castra deseruerant à Tartaris casi.

Gratianus à Moldavis occisus.

Chmielecius cum suo Equitatu castra deserunt.

Polonorum angustia apud Ciceram.

statim vigesima secunda Septembris, adduxerat omnes suas phalanges in conspectum Castrorum, ostentando oppugnationem ni se dederent; idemque fecit vigesima tertia Septembris: & vigesima sexta septembris Galga seu Dux Tartaricus cum Vielis Mursa veniens propius castra Duci Korecki ad colloquium evocato, proposuit ingens lytrum quo se redimerent; cumque iste faciliores conditiones offerret, ille proripiens se dixit ne alios tractatus, sed vim frameæ suæ expectarent. Discessum itaque Zolkievius apparari jussit, in quo unica spes salutis supererat: nempe ut armata manu, & Castris munitis (Tabor Polonis dicitur) per medios hostes transirent. Instruendis istis castris (opera præcipue Martini Kazanowski Tribuni militum veterani) totum triduum fuit datum, & die vigesima nona Septembris sub vesperam vallo qua educerentur disjecto, tali ordine prodierunt. Ab utroque latere currus in longum ad sexingentos passus) ita castra extendebantur) dispositi, & alter ad alterum quasi concatenati, equis suum quemque currum trahentibus incedebant; Frons etiam lata passus trecenros ex curribus junctis tota constabat, ac extrema quoque Castrorum claudebant currus, una cum tormentorum bellicorum apparatu, quæ impetus hostiles à tergo arcerent. In medio Castrorum consistebant debiliores, ægroti, ac meliores equi cum impedimentis omnibus, & pone latera curruum ab extra pedes ibant milites omnes; quisque sub suo signo, distributi per Legiones, semper ad confligendum parati. Quod Tartari videntes, ad prælium instrui aciem putabant: Sed cum integra Castra progredi, nec excurrere quenquam ad velitandum, sed tantum Castra ipsa propugnari vident, ignari quid agerent, præsertim nocte jam imminente, nonnisi speculatores, qui illud Castrorum iter observarent, emiserant: Ac ita nocte illa Castra Polonica ad secundum milliare Moldavicum pervenerunt, nonnihil distracto curruum ordine in transitu cujusdam paludis, qui tamen Tartaris tum reversis ad suam stationem & quietem, facile fuit restitutus.

A.C. 1621.
Skender Bassa ostentat oppugnationem castris Polonorum apud Ciceram.
Zolkievii castrorum ordo.
Zolkievii castrorum iter.

30 Septembris. Skinder Bassa cum omnibus copiis suis ac Tartaricis consequuti Castra, eâ impetu facto ab utroque latere sunt adorti, sed repulsi fortiter à Polonis, amissis suis non paucis recesserunt, & Castra sub vesperam mota trium milliarium Moldavicorum (sunt longiora Germanicis) iter tota nocte confecerunt, à solis excubitoribus Tartaris lacessita.

1 Octobris. Castra illa posita circa quoddam stagnum, tota ea die & nocte proxima substiterant, eàque tunc hostis ab adversa ripa stagni illius tormentorum jaculis, & ab altera parte incursionibus graviter oppugnavit, sed rejectus cæsis multis ex suis cum à meridie iterum aciem instruxisset ad oppugnationem, misso caduceatore à Zolkievio postulavit, ut mitteret ad se interpretem Linguæ Turcicæ Drusbicium, quem missum detinuit.

2 Octobr. majori impetu quam unquam quindecies iterato, oppugnarunt Turcæ eadem Castra, sed tunc quoque Poloni eos ferocientes represserunt, ademptis ipsis duobus signis militaribus, & uno tormento, in tantum aucti animo, ut etiam longe à Castris Tartaros fugientes insequerentur. Et eodem die à solis occasu iter continuarunt tota nocte ad alia tria milliaria.

Turcæ oppugnant castra Zolkievii frustra.

3 Octobris cedentes Poloni, circa quendam rivulum montosis locis ab utraque parte muniti, furorem hostium à summis montium jacula mittentium facile superarunt, & effusi cursu ad montes, signum unum militare Tartaricum rapuerunt. Imminente nocte qua ituri erant, instruxerat hostis insidias, sed iis quoque elusis, nocte tota iverunt.

4 Octobr. circa fluvium quendam castra firmarunt. Vbi iterum oppugnatione à Skinder Bassa imperata, cum Tartari periculum refugerent, Turcæ ut viderentur alacriores ad pugnam, ipsimet in latera Castrorum irruerant, & ea in uno loco disru-

A.C. 1620. disruperant, à defensoribus tamen cæso ex eis audaciori quoque, cum multo ejulatu fugam arripuerunt. Ac eodem vespere moventes Poloni, processerunt ad tria milliaria ripam ejusdem fluvii tenentes, eum alteram Turci tenerent, & aquationem illis prohiberent.

5. Octob. cum vias, qua pergendum fuit Tartari insedissent, transierunt tamen inter medias eorum stationes & ignes, Tartaris cedere coactis, & ad carpenda Castrorum extrema conversis, quæ aliquantum distrahi cœperant pavore aurigarum, nisi Theophilus Szemberg in illa parte excubans obviasset. Duobus milliaribus tunc superatis, postquam paucas horas reficiendis equis concesserant.

6 Octobr. pergebant ultra, inter densas Tartarorum catervas, & Turcas circumcirca infestos, pilasque tormentorum, bombardarum, ac imbrem sagittarum contra illum Castrensem Comitatum jacientes; quin & herbas camporum, ac fœnum, stramina obvia quæque exurebant illi, ut pabulum subtraherent equis euntium, qui tali defectu maxime laborabant, eoque die propter crebros cum hoste conflictus nonnisi unius milliatis iter fecerant. Dirigebant autem cursum ad ripam Tyræ fluvii limitem Poloniæ contra Mohilow, quo delati omne periculum evasissent, & pervenissent eo pauciorum dierum itinere, si rectum tenuissent; sed uliginosa, montosa, ac silvestria, per obliqua & longiora cum tanta castrorum mole declinare fuit necesse. Nihilominus jam appropinquarant Mohilowo, ab eoque tantum uno milliari aberant, illo vespere æternæ rerum causæ necessitate ad locum funesti casus sui compulsi. Nec suppetit alia tanti mali ratio, Castra enim eorum constabant eodem ordine, quo illam vim hostilem tanto tempore sustinuerunt, ac perpessi tot rerum discrimina, portum securum pene oculis suis jam spectantes, magis lætitiæ quam formidinis occasionem habuerant, hostisque fessus paucis speculatoribus in proximo relictis, à labore ad quietem concesserat. Narranda vero est omnis eventus illius series, qua & vulgi opinio informabitur.

Zolkievii castrorum inceßsum fortuitus tumultus turbat. Cum defatigi sub vesperam illius diei parumper circa aquationem substitissent, nocte ingruente iter continuantes, offenderunt aream vicinam cum multis cumulis fæni ac segetum congestarum, quo plurimis conversis ad tollendum pro equis pabulum, principia castrorum progrediebantur, non expectato donec ab illa pabulatione recolligerentur dispersi, nec dato signo (ut oportebat) extremo agmini, ut illud quoque absque mora incederet, prout adsueverat ire conjunctim. Vnde hæsit ibi extremum agmen avulsum, & confusio cum trepidatione magna ac fragore horribili, quasi Tartari adessent, & ultimum illud agmen invasissent, exorta in lateribus, ad principia pervasit, statimque calones à curribus solverunt equos ad fugam, ut compages illa castrorum duci non posset. Alia origo fuit istius perturbationis, quod colluvies illa Castrensis lixarum adhuc apud Cicoram spoliando Gratiani aliorumque fugitivorum tabernacula, simul non paucorum militum, qui tunc erat in excubiis supellectili manus injecerat, in quod cum ibi propter periculum majoris dissensionis inquiri non posset, Duces belli cum ventum fuisset ad Tyram fluvium advertere, direptoresque illos excutere proposuerant, hocque palam (nimium improvide) etiam illomet vespere minabatur Dux minor. Illarum ergo rapinarum conscii comminatum judicium expectare nolentes, Tyram jam propinquum primi transire arrepta fuga properarunt. Nec dubium, quod

Zolkievii castra dißipantur. ista & similis fæx apud illam aream primum tumultuari incæpit, sive insolentia, sive horrore aliquo, non ab hoste qui tunc aberat, sed fortuito commota, & inter tenebras obscurioris (ut tunc erat) noctis, ac in tanto fremitu, exaudiri non poterant Imperia Ducum, nec valuit ullum consilium. Tartari etiam moniti de illa confusione ab excubitoribus suis, mox accurrentes, tanto majori terrore omnia permiscuerunt. Quod autem plures perdiderat, ab initio Duces belli statuerant,

ut

A.C. 1620.

Tartari majorem partem Polonorum ex castris Zolkievii in captivitatem abducunt.

ut omnes stipendiarii quantumvis equites, pedes incederent (Canensis pugnæ fato, in qua Consul Romanus descendere suos ex equis jussit, & Annibal dixit, quam vellem vinctos mihi traderet) eo quidem fine, ne præsidium fugæ habentes Castra desererent; sed cum jam fugam necessitas suadebat, agazones & festvuli equis illati effugerunt, heri vero istis destituti, cum celeritatem Tartaricam cursu pedestri superare non valerent, alii ibidem cæsi perierunt, plures concesserunt in captivitatem Tartaricam & Turcæ, paucisque contigit per devia ad Tyram conductis, natando evasisse. Samuel Korecki in ipso fugæ initio à Tartaris fuit comprehensus: Zolkievii juvenes duo debiles ex vulneribus, ac Strussius, Balaban, cum uno pilento veherentur, ab aurigis una cum equis quibus insidebant in fugam conversis derelicti, cum illomet pilento ad Tartarorum Galgam fuerunt abducti. Hermanus Dinoff diutius fortissime pugnando ne caperetur, acceptis multis vulneribus, ex eis obiit in loco pugnæ. Zolkievius senex belli Dux postquam valedixerat filio, expiatus sacra Confessione à Sacerdote Simone Carmelita multa nocte oberravit, & die lucescente unius peditis captivi, forte sui ad ultimum comitis, indicio fuit inventus medio milliari Moldavico à littore Tyræ, & truncatus capite, quod Skinder Bassa hastæ infixum ante suum tentorium toto illo die ostentavit, & postea Constantinopolim misit, ubi etiam in loco publico suspensum multis diebus pependit. Alii retulerunt ipsum volentem, ne vivus in manus hostis veniret, vel ne sibi superstiti ab æmulis illa clades exprobraretur, ab uno ex ejusmet Cosacis Barensibus fuisse occisum, sed adversa vulnera quæ apparebant in manu qua frameam tenuit, ac in capite & pectore, testabantur eum occubuisse pugnantem, ætatis suæ anno 73. Minor Præfectus militaris Stanislaus Koniecpolski, post multos conflictus inciderat in manus Moldavorum, à quibus proditus Skinder Bassæ, Bialogrodumque (ibidem Skinder Bassa veneno ajunt à Turcis ipsismet tantam victoriam ei invidentibus propinato infectus paulo post decessit) ac inde Constantinopolim fuit conductus, ac una cum Samuële Korecki, Luca Zolkiewski, ac Georgio Fatensbach, ibi vinctus triennio mansit in Turri nigra. Tartari vero ab illo loco in Provincias Poloniæ, præcipue in Podoliam & Russiam irruptione facta, longe lateque ferro & igne (nemine resistente cum nullæ militares copiæ collectæ haberentur) obvia quæque vastarunt, innumera plebe in captivitatem abducta. Et neque hic quievit furor Barbaricus, sed Turca elatus illa victoria, totius Poloniæ subjugandæ spe conceptа, bellum Polonis in annum proximum denuntiavit. Pro quo Rex Sigismundus ut tempestive vires compararet, Comitia Generalia Versaviæ Ordinibus Regni ad initium Novembt. indixerat, in eisque extraordinaria tributa in sumptus tanti belli fuerunt decreta, & apparatus ingens conquiri jussus, omnium studiis concordibusque votis ad avertendum tam præsens excidium Patriæ conversis: licet non defuerint, qui Turcam annuo tributo placandum censebant, exemplo Imperatoris Ferdinandi, Maximiliani, Rudolphi, summamque rei aliæ belli non esse committendam suadebant.

Korecki Samuel captus.

Zolkievii juvenes capti.

Zolkievius invenitur occisus in littore Tyræ fluvii.

Zolkievii caput defertur Constantinopolim.

Koniecpolscius Dux militiæ captus Moldavis.

Tartari excurrunt in Poloniam.

Turca bellum denunciat Polonis.

Comitia Pol. Varsav. 1620.

Horret autem mens & trepidat manus ad annotandum detestabilem audaciam, quæ sub his Comitiis, plusquam clades illa Moldavica gentem Polonam afflixit. Hæc enim cum ab initiis suis nulla magis virtute floruerit, nullaque laude magis gloriari soleret, quam fide erga suos Principes incorrupta, tunc inventus est unus sceleratus, qui primus fidem illam gentis violavit, si tamen genti imputari possit facinus expertis rationis, qui potius inter feras belluas esset censendus. Michaël Piekárski fuit genere nobilis, sed à nativitate mente motus ac furiosus: unde Rex, cui hoc incumbit, dederat ipsi curatores ejusmet cognatos, qui patrimonium ipsius (non vile) gubernarent, ipsumque alerent; & demum seria cognitione super

ipsius

A.C. 1620. ipsius amentia institura, judicii publici sententia fuit declaratum, quod esset expers rationis. Hoc igitur vesanus ille injuriam reputans, seu quod audisset fremitus populi (ut audiebantur passim) propter auxilia Austriacis missa, ac Turcam inde incitatum, in Regis persona ulcisci proposuerat à multo tempore, opportunitate rei gerendæ quæsita, & die 15 Novembr. Dominica à poste templi, quem retro ad hoc laruerat, exiliens in caput ingredientis Templum Regis, clavam mucrone eminentre munitam (genus teli usitatum est Polonis *Czekan* vulgariter dictum) semel & iterum impegit; unus ictus à capite fefellit, & inter scapulas deflectens, leve inflixit vulnus; alter vero maxillæ sinistræ supremam cutim abrasit, dicto citius, ut nullus expedientem manus adverterit, illis qui præibant gressui continuando intentis, & Principe Vladislao qui subsequebatur; ad colloquentes converso. Conciderat autem Rex percussus in terram, & statim sublevatus ab Adamo Kalinski, recessit ad proximum Sacellum, ibique obligata plaga, rediit ad Palatium. Princeps Vladislaus ad illum fragorem demum conversus, frameam in sicarium vibraverat, & prohibito, ne à quoquam (ut multi parabant) feriretur, captum ad quæstiones reservari jussit. Sed neminem nefarius ille socium vel conscium tanti criminis inter acerbiora tormenta nominavit, & nonnisi manias narrabat, magis dolens manus suæ errorem. Ac sub finem Novembr. sententia Comitiorum damnatus, supplicium subiit tale. Curru ab Arce ad forum novæ Civitatis vehebatur, & in eundo igniris forficibus laniatum, deinde manu dextra & digitis articulatim præcisis, equis in diversum incitatis, à pedibus distractum carnifex flammis consumpsit, ejusque cineres in profluentem Vistulam abjecit. Bona quoque ipsius fisco fuerunt applicata, ex quibus Kalinski qui Regem cadentem sublevarat, unam Villam obtinuit.

Sigism. III Rex Pol. à sicario vulneratur.

Piekarski sicarius comprehenditur.

Piekarski sicarius supplicio afficitur.

Piekarscii sicarii bona fisco applicantur.

Sub finem Comitiorum officium Cancellarii vacans à morte Zolkievii, delatum fuit Andreæ Lipski Minori Cancellario, in istius vero locum Venceslaus Leszczynski successit. De officio Præfecti armorum generalis quod etiam vacabat, Rex ambiguus exquisierat sententiam præcipuorum Senatorum, cuinam ex tribus, nempe num Christophero Zbárawski, vel Thomæ Zamoyski, seu Stanislao Lubomirski deferendum censerent. Sed judicium illud Paridis omnes recusarunt, nempe ne quem in tam periculoso Regni statu offenderent, vel magis irritarent, præsertim Zbarascium, qui recens in officii Vicecancellarii, & ante in aliorum Magistratuum petitione repulsam passus, una cum fratre suo Georgio Zbárawski, Castellano Cracoviensi tunc renunciato, contra regem ex occasione summissorum Imperatori auxiliorum, ac exinde Turcici belli exorti, apud Equestrem Ordinem concionibus populariter incitatis, graviorem indignationem commovebat. Vnde Rex quoque ne odea sibi ipsi accerseret, quæ alii subterfugiebant, longiori deliberatione competitorum illorum vota suspensa retinere maluit. Et non minus remorabatur in tali deliberatione Regem, quod bellum ita difficile Turcicum, Ducem veteranum & expertum requireret: nec alium quam Carolum Chodkiewicz, Palatinum Vilnensem, Lituaniæ militarem Præfectum, longo armorum usu & multis præclare partis victoriis probatum, cui Præfectus militiæ Polonicæ, si fuisset renunciatus, uti gradu major, administrationem belli illius non permisisset. Affines quoque Stanislai Coniecpolski minoris Præfecti militaris invigilabant, ut isti dum ex captivitate Turcica rediret, Magistratus ille servaretur. Atque ita accumulatis suffragiis Chodkievicio summum illius belli arbitrium fuit commissum.

Leszczynski renunciatur Vicecancell. Poloniæ.

Chodkievicio Præfectura belli Turcici committitur.

Annus

Annus Christi, 1621.

A.C. 1621. Babiloniam Persiæ Rex Turcis accepit.

INeunte autem A. C. 1621, tanto majori cura Sigismundus Rex illam expeditionem apparari fecit, cum clare appareret nonnisi hostilia meditari Turcam, qui nuper Nuncium suum Samuëlem Otwinowski pro quibusdam pactorum Bussensium dubiis declarandis missum ad eam Vrbem contumeliosius haberi, nec admissum ad audientiam vacuum abire jusserat, & quod intellexerat Turcam intermissa jactura Babiloniæ, quam ipsi Persarum Rex anno proxime elapso ademerat, pacem cum illo hoste iniisse, & omnes Arabicas, Asiaticas, ac Europæas militias pœnis severioribus interpositis, ut primo Vere ad fines Poloniæ convenirent monuisse, ingentemque bellicum apparatum adverso Danubio ad ripas Moldaviæ comportandum curare. Persuasum enim iste habebat, quod Polonorum viribus (nempe utroque belli Duce cum flore militiæ à Skinder Bassa deleto) nimium attritis, omnes eas Provincias obtinere posset, usque ad mare Balticum, unde circumiret totam Europam classe, Fœderatisque Germaniæ contra Austriacos, uti assidue petebant, conjunctus, ab illis partibus longe patenti lateri Germaniæ immineret. Neque latebant illa Christiani nominis hostis consilia, Principes, & populos Christianos, qui propterea Polonorum res perditas esse palam conclamabant: sed forte ut Medici desperatis morbis nullam medicinam adhibendam censent: sic illi quamvis æque de ipsorum cujusque salute ageretur, nihil prorsus operæ vel auxilii in tam gravi periculo laborantibus Polonis conferre voluerunt. Nec quicquam obtinuerunt Legati ex Polonia tunc missi ad omnes Principes Christianos implorando subsidia, ne quidem ab Austriacis à quibus certiora sperabantur; ut quorum causa præcipue bellum illud conflatum fuisset, & quorum commodo gereretur. Angliæ Rex Iacobus VI solus Legatum Regium Georgium Ossolinski cum aliqua spe auxiliorum, si bellum durasset, dimiserat. Et alter Legatus Petrus Zeronski ab Archiduce Alberto Administratore Belgii aliquantum apparatum armorum obtinuerat, ab Hollandis nil prorsus.

Turca apparatus bellicus contra Polonos.

Christiani Principes nullum auxilium dant Polonis contra Turcas.

Georgius Ossolinski in Angliam Legatus mittitur.

Præcesserat autem hanc expeditionem Ecclipsis Solis solito major in eodem A. 1621, 21 Maii hora 1. pomeridiana in ipso ingressu Solis in Geminos, in quo signo etiam ♃ gradum primum tenebat, ♄ vero consistebat in 4 gr. Cancri ♂ in 10 gr. Scorpionis.

Et sub idem tempus terræ motu tremuit Moldavia ac ei contermina Podolia alioquin in istis partibus Septemtrionalibus vix aliquando sentiuntur motus tales.

Et interim Rex Sigismundus vana illa de externis auxiliis fiducia seposita, propriis Regni sui facultatibus, omne instrumentum bellicum magna copia conquiri, & validum exercitum conscribi jusserat. Sexaginta millia armatorum congregari debebant, in quibus 14. hastatorum seu Vssarorum equitum millia essent, Cataphractorum Germanicorum 4 millia, Cosacorum stipendiariorum 15 millia, & reliquum agmen constaret ex peditatu partim Polonico ac Vngarico, partim Germanico, sub Ducibus Ioanne Weier Culmensis Konarscio Malboriensibus Palatinis; Ernesto Dinoff, Gerardo Dinoff. Verum in tam arcto tempore, tot hastati colligi non poterant, eo quod Nobiles plurimi mereri non possent, publica illorum Comitiorum lege impensis propriis viritim singuli Patresfamilias unà cum Rege, si major vis hostis ingrueret, ad idem bellum venire obligati. Multi tamen Proceres tam ex Polonia quam ex Lituania numerosas militum turmas propriis stipendiis conductas miserant, alii adduxerant ipsimet ad Castra præsertim Duces de Ostrog, Wiśniowiecz, Czartoriæ, Radziwil, Sapieha Marisal. Lituaniæ,

Sigism. III Regis Pol. apparatus ad bellum Turcicum.

 Petrus

A.C. 1621. Petrus Opalinski Posnaniensis, Raphael Leszczynski Belzensis Palatini, Volucius Episcopi Vladislaviensis frater.

Peditatum Germanicum non permisit Imperator collegi in suis ditionibus ob tumultus Boëmicos, nec dum bene tunc sopitos, unde nonnisi decem circiter millia peditum ex Poloniæ Provinciis Germanici idiomatis, ut ex Prussia, Pomerania, Livonia habebantur conscripta. Et in universum copiarum illarum numerus, ad 35 millia armatorum fuit reductus, Cosacis Zaporovianis prope 30 mille exceptis. Istum itaque exercitum Carolus Chodkiewicz militaris Præfectus Lithuaniæ, & illius belli Dux Supremus, sub initium mensis Augusti congregavit, & occupata Tyræ fluvii ripa ditionis Moldavicæ, apud Arcem Chocim (quo jam Stanislaus Lubomitski Pincerna Regni, cum suis Legionibus maturius præcesserat, & commeatum præpararat sibi copiosum, qui postea universis profuit) castra posuit, ipsa quoque Arce in potestatem suam accepta, tali consilio, ut intra vallum & fossam securus consistens, nonnisi nacta commoditate certus de victoria confligeret, vel hostem longiori munitorum castrorum oppugnatione debilitatum cogeret ad æquiores pacis tractatus. Quod non infeliciter successisse monstrabit subsequens rei gestæ series talis: A die 15 Augusti stationibus sumendis disponendisque exercitus vacavit, 26 Augusti Delegati à Repub. ad consilia istius belli Stanislaus Zorawinski Castellanus Belzensis & Jacobus Sobieski iverunt obviam Principi Vladislao, ut iter acceleraret, & venerat iste paulo post ad castra cum 16 millibus armatorum selectiorum, 30 Augusti Præcursores Tartarorum congressi cum cohorte levioris armaturæ Piotrovii excubias ab ea parte tunc tenentis, eam in fugam compulerunt, & eodem impetu cœlo nimium nebuloso delati ad stationem Cosacorum Lissovianorum, post levem conflictum cum altera turma Cosacorum, qui turbatis inopinato casu Lissovianis auxiliaturi ex Castris accurrerant, tribus viris ex istis interceptis, & aliquot ex suis amissis recesserunt. Primumque illud indicium fuit adventantis hostis, quem Dux Chodkievicius eo die sua Castra prope accessurum arbitratus, exercitum totum in campo proximo instruxerat, locaque insidiis opportuna munierat.

Chodkievicius ducit exercitum in Moldaviam contra Turcas.

Lubomirski præit in Moldaviam.

Vladislaus Princeps venit ad Castra sub Chocimum.

Vltima Augusti Legio una Cosacorum Zaporovianorum veniens, totum reliquum eorundem Cosacorum exercitum inter crebros cum hoste conflictus subsequi nunciavit. Apud Soroka enim transmisso Tyra per ditiones Moldavicas iter instituerant, & in medio suo cursu incidentes in Turcas, per media eorum agmina ægre evaserunt ad Castra Polonica 1 Septembris. Insequenti die dum ipsemet Chodkievicius Cosacos illos Zaporovios lustrat, ac in stationibus disponit, nuntium accepit ab excubitoribus suis, Turcicas excubias jam apparere, & Turcicum robur in proximo adesse: statimque copiis omnibus ex Castris prodire jussis, aciem instruxit, & à lateribus campi prælio committendo idonei inter virgulta præsidiis dispositis, ipse cum Legione sua Prætoria frontem aciei tenens, hostem expectavit, quem non multo post sub horam meridianam advenientem excursionibus Cosacorum ad pugnam elicere, & in insidias inter virgulta collocatas trahere dum conatur, ille conspicato artificio prælium detrectavit, sed producta sua tormenta contra insidiarum propugnacula direxit, aliisque contra Prætoriam Chodkievicii phalangem explodendis vacavit, ac levioribus dimicationibus cum excurrentibus Cosacis aliquot horis certavit.

Cosaci veniunt ad castra Chocimum.

Turcæ veniunt in conspectum Polonorum.

Tartari cum Cantimir Mursa dextrum aciei Polonicæ cornu invadere voluerant, sed & isti ab illis præsidiis inter virgulta latentibus intercluſi, nil præstiterunt præter levia certamina cum procurrentibus manipulis Cosacorum ad vesperam æquali Marte continuata. Duos Turcas tunc Chodkievicius ceperat, ex quibus primum rescivit ipsummet Osmanum Turcarum Imperatorem advenisse,

Osman Turcarum Imperator ipsemet venit ad bellum contra Polonos.

& in

& in exercitu suo 300 millia equitum & duodecim millia Ianizerorum habere, præter Tartaros 80 mille cum Zaimbegerei Chamo, seu Regulo ipsorum.

A.C. 1621.

Turcici exercitus numerus.

3 Septembr. primo diluculo Turcæ illum montem in quo pridie cum Cosacis velitabantur occuparunt, ibidemque disposito ingenti apparatu Castrensi, & fixis tentoriis (superbo opere ac auratis pleraque fastigiis fulgentia, præferebant prospectui speciem tot Palatiorum Regalium, luxusque Asiatici) per immensa camporum adiacentium spatia sua stativa dilatarunt. Nec multum morati, cum Chodkievicius eo die explorando ipsorum consilia, aciem suam instructam contineret, remotiora ab ejus statione Castra Cosacorum Zaporensium tunc necdum bene munita adductis tormentis, & Ianicerorum robore, summa vi oppugnarunt; fortius tamen rem gerente Petro Saidacino Duce eorum experto primus ille ferocior impetus sustinebatur, donec accurrentes in auxilium laborantibus pedites Germani & Vngari, cum magna strage oppugnatores inde repulerunt, demumque emissus à Chodkievicio levioris armaturæ equitatus, illis longius propulsis insistens, acerrima excitata pugna ad occasum solis protracta, agmina illa barbarorum in fugam vertit, cæsis plurimis, inter quos occubuit & Bassa Silistriæ bellator veteranus, ex Polonis Nobiles soli Zavisla & Iedreowski perierunt, ac Tartarorum Lithuanicorum (isti quoque licet Machometani contra Machometanos strenue pugnarunt) ductores Bohodan, & Czárowic, gregarii aliquot, vulnerati plures, & equi jaculis bombardarum non pauci læsi. Captivi referebant Turcarum Imperatorem eo die cibum sumere noluisse, nisi prius illa Cosacorum Castra cepisset.

Turca castra sua locans prope stationem Polonorum.

4 Septembr. Turcæ majori vi Castra Polona, quæ tum primum partim vineis, partim curribus junctis tumultuaria opera muniebantur, oppugnarunt, & ab excubante legione Petri Opalinski Castellani Posnaniæ (uno ex cohorte Grimultovii equite cæso) compulsi versus portam Lubomirscii, densis tormentorum jaculis inde rejecti, ad aliam Castrorum partem debiliorem impetu facto, inde quoque ab erumpentibus pedes equitibus & ab accurrente Nicolai Kochanovii, ac Ioannis Veiher peditatu multis ex suis desideratis recesserunt. Ac à meridie cum convertissent omnes suas vires contra stationem Zaporoviorum melius præcedente nocte munitam, defensores sumptis animis & pugnandi modo ex pridiana pugna, permissoque ut proprius vallum accederent, maximam stragem in eis irruentibus ediderunt, & etiam eruptione facta cædibus permiscuerunt fugientes. Istis nil territi Turcæ, altero die conductis 13 grandioribus tormentis, eandem stationem iterata irruptione vehementius oppugnarunt, sed postquam illa tormenta horrendum (solus Vasil nomine, centurio fuit occisus, equi plurimi) per duas horas detonarunt, excurrentes Cosaci una cum summisso equitatu Rusinovii & aliquot Cathaphractis cohortibus, prælio acri inito eos profligarunt, occuparunt tormenta (subduci non poterant tam cito) fugientesque insequuti, invaserunt eorum Castra tota tunc trepidantia, nisi turbis peditum & calonum ad prædas abducendas conversis, spatium recolligendi spiritus habuissent.

Turca castra Cosacorum oppugnantes rejiciuntur.

Turca castra Polonica oppugnantes rejiciuntur.

Chodkievicius ad prælium Turcas elicere non potest.

Postridie vero Turcæ crebro excurrentes proxime Castra Polonica speculabantur, qua ea facilius possent invadere, & à transfugis Vngaris edocti, quod stationes peditatus præ Castris illis prope portam Lubomirscii tum campi Ducis necdum essent perfecte munitæ, & aggeres haberent humiliores, ut parvo negotio superari possent, primo mane 7 Septembr. tentata oppugnatione stationis Cosacorum, Lermani, ac Dinofii, inde rejecti, conductis sub meridiem tormentis contra illas stationes densa jacula emittebant, eorumque vi turbatis excubiis equitum Sieniavii & Gliniecii, & usque ad vallum Castrorum per frutetum proximum recedere inde coactis, toto impetu irruerunt in stationem peditum Zydczovii & Slad-

Turca invadunt stationem peditum.

A.C. 1621. & Sladkovii, cæsisque prope centum ex eis, & uno vexillo ablato, (cæsorum capita abscissa deferebant ad suum Imperatorem, acsi insigniorum Polonorum essent) procurrebant ad vallum castrorum, donec ab excurrentibus Vssaris fuerunt repressi, & non pauci deprehensi in fuga inter fruticeta cæsi. Elati tamen tali successu, à meridie iterum prodierant ad aliam partem castrorum versus Fanum Græcorum muro extructum, ut eo custodias equitum stationes peditatus observantium averterent, & rejecti ibi cum clade à statione Veiheri Palatini Culmensis repente contra illas stationes peditatus infirmiores conversi, plures numerosioresque quam unquam (erant ad minus 40 millia) equitum peditumque phalanges admoverunt; cumque jam strictis ensibus sublato magno clamore ad assiliendum procurrerent, Chodkievicius Dux periculum conspicatus, per portam Lithuanicam signa hastatorum (proprium unum, alterum Bogussai Zieniewicz Castellani Polocensis Rudominii tertium, & quartum Nicolai Sieniawski Incisoris Regni excubias tunc agens) quæ erant in promptu, aliis interim colligi jussis, celerius eduxit, ac ipsemet præcurrens in latus hostile dextrum, ubi potissimum erat robur, irrumpere fecit: quibus postquam hastas in sternendis strenue obviis quibusque contriverant, manu conserta fortiter inter ingentes fremitus fragoresque armorum dimicantibus, dum monitus à Chodkievicio, Lubomirscius Campi Dux summittendam in auxilium suam equitum alam instrueret tardius, ipsi hoste jam ad remotiora confusis manipulis dilabente, revertebantur ex acie Ordinibus servatis, satis præstitisse visi, quod tam parva manu impetum illum selectioris roboris hostilis rejecerunt. Ceciderunt ex Turcis in illius diei conflictibus ultro 5 millia, & inter eos Vsaim Bassa seu alius eorum Dux primarius cum plurimis insignioribus, ut quorum cadavera insequenti nocte diligentius cum facibus accensis visebantur Turcæ requirere in loco prælii & inter proxima fruteta oppleta cæsorum acervis. Ex Polonis nonnisi 20 sunt desiderari, saucii plures, & Castellanus Polocensis ex vulneribus tunc acceptis post triduum objerat. Signifer Chodkievicii Iankowski, cum effrenatum equum in receptu flectere non valeret, inter turmas hostium delatus, cæsusne fuerit an vivus captus, sciri non potuit, sed signum quod ferebat interceptum Turcæ in subsequentibus congressibus ostentarunt; hocque maxime afflixit Chodkievicium, quasi fatalem victoriarum & fortitudinis ipsius terminum mox adfuturum fuisse præsignificasset.

Veiher cladem dat Turcis.

Chodkievicius committit prælium cum Turcis.

Turci victi.

Numerus cæsorum.

Zieniewicz ex vulneribus moritur.

Chodkievicii signum perditum.

8. Septemb. quieti utrinque data, 9 ejusdem & 10 Chodkievicius cum instructa acie in loco prælii antecedentis expectavit, & cum præter pauca singulatium hinc inde excurrentium certamina, Turcæ in campum apertum prodire detrectarent, ille consilio militari facto, eorum Castra 11 Septemb. adoriri decrevit. Ad quod post secundam vigiliam noctis insequentis, totus exercitus ordinatus ex suis stationibus longe processerat, & jam præmissæ Cosacorum Zaporoviorum ac peditatus Polonici & Germanici turmæ, Castra illa hostilia attigerant secura nimium sine ullis munitionibus vel excubiis, & plane tali dolo opportuna, sed repente pluvia tempestate exorta, qua usus bombardarum adimeretur, Cosaci illius operis antesignani sinistre inde ominantes (gens superstitiosa in captandis auspiciis) receptum suaserunt rebus infectis. Turcæ vero à transfugis duobus Vngaris ex cohorte Mośćinski de illo periculo postridie primum admoniti, post hæc cautiores, excubias diligentiores habebant.

Polonorum irruptionem in castra Turcica pluvia impedit.

Turcæ admonentur de consiliis Pol. per Vngaros transfugas.

13 & 14 Septemb. Baptista Vevelli (Cretensis fuit, & jam ante venerat ad Castra cum Theophilo Szemberg, reverso à Vesiro ad quem fuerat missus, ut exploraret hostis consilia) nomine Palatini Moldaviæ Radulii, seu potius à Vesiro subordinatus veniens ad Castra solicitavit, ut mitteretur aliquis ad Castra Turcica pro

Baptista Vevelli à Turca invitat ad tractatum pacis Polonos.

pro tractanda pace, ac destinatus eo fuit Iacobus Zelenski vir usu rerum præstans, & tanto par oneri: nihil tamen temiserunt interim Turcæ de studio promovendi & belli, & juncto ponte Tyra fluvio, ad adversam ripam ditionis Polonæ partem exercitus trajecerunt, ut inde quoque Polonica Castra oppugnarent, pabulationeque prohiberent.

A.C. 1621.

Zelenski mittitur ad castra Turcica pro tractanda pace.

15 vero Septembris cum recentes copias Kárákás Bassa Budensis ad Turcica castra adduxisset, & ipse in re militari probatus non ita difficilem expugnationem castrorum Polonicorum asseveraret, eam commiserat ipsi Turca. Ab hora itaque pomeridiana descenderat acies Turcica in campum intermedium, & Kárákás Bassa per saltus virgultis consitos à transfugis Vngaris conductus, qua minime sperabatur, prætervectus stationem Ioannis Veiheri Palarini Culmensis ad latus Castrorum à porta Polonica protensum aggere exili cinctum cum Ianizeris peditibus & equitatu expeditiore pervenit, indeque magna vi rejicere defensores contendebat: & cum isti in sustinenda tanta hostium multitudine laborarent, nec jam jaciendis telis jaculisque sufficerent, per illam eandem portam equitatus relictis equis pedes excurrens, & alii ab aggere saltu delapsi, oppugnatores invaserunt: peditatus quoque Veiheri Germanicus ab incauto hoste transeunte ad manum dextram neglectus, in ejus latus bombardarum pilas direxit, & Cosaci qui ibi prope in pascuis equorum excubabant, accurrerunt ad tergum ipsius. Atque ita concitato à pluribus partibus acerrimo prælio, Turcæ cum multa sua strage fuerunt tejecti, & accepto cadavere Kárákás Bassæ in eodem conflictu cum fortioribus quibusque cæsi, fuga evaserunt ad aciem suam, quæ immota in suo ab initio tunc capto loco steterat, nec aliud subsidium dederat suis pugnantibus, præter quod eos fugientes recepit.

Turcæ oppugnantes castra Polonica accipiunt cladem.

Karakas Bassa cæsus.

Poloni quoque ne cum illa acie viribus integra fatigati congrederentur, ab insequendo abstinuerunt: inde per aliquot subsequentes dies, hostis nil tentavit. Sed Polonos magis affligebat quod nullum commeatum à foris recipiebant, cum Tartari longe lateque vicinas Regiones Poloniæ excursionibus infestas, & Camenecium, vicinaque oppida, ex quibus necessaria ad castra suppeditari debuerant, quasi obsessa tenerent. Vnde nonnisi à peditibus per sylvestria & montana devia à Camenecio & Oppido Czarnokozienice panes ac esculenta pauca ad castra adferebantur: & nonnunquam Cosaci Zaporoviani excurrebant pabulatum. Potus vero cum nullus adduci posset, milites adsueti cerevisiæ, vel vino, cum aquam solam bibere cogerentur, dissenteriæ morbo inde concepto multi, præsertim Germani interibant. Immo alii quoque commodiores, forte ex intemperie aëris insoliti (ut est ille Moldavicus longe diversus à Polonico) varios morbos plurimi contrahebant, & Princeps Vladislaus statim à suo in Castra adventu valetudinem amisit, totoque eo tempore decubuit, nec aciem Turcæ vidit, ac ex ejus Comitatu per vices continuo multi ægrotarunt. Et demum etiam Chodkiewicz Dux belli illius, sive mœrore animi quod tyrones veteranus monitores haberet, sive labore fractus (erat sexagenarius) graviorem infirmitatem contraxit, cum qua deductus ad Arcem Chocim, ibidem 24 Septembris decessit, vir magnanimus, & vera Martis soboles, quo nullus Imperator militaris fortius unquam pugnavit, nullus austerius servavit disciplinam militarem. Eo defuncto munus Præfecti militaris subivit Stanislaus Lubomirski Pincerna Regni, qui etiam illo vivente in parte exercitus Polonica denominata, fungebatur munere Ducis Campi: sed multi milites adsecessionem nimium propendebant mortuo Chodkievicio, præsertim Lithuanicæ cohortes, ac Cosaci Zaporoviani, nisi eos retinuisset liberalitas solertiaque Lubomirscii, & Principis Vladislai authoritas, permissa cura rurmarum Lithuanicarum Alexandro Sapiha Præfecto Orsensi. Et ut reliquas Castrorum

Polonica castra commeatu destituuntur.

Polonicis in castris morbi exoriuntur.

Vladislaus Princeps in castris morbo decumbit.

Chodkievicius Dux belli Chocimi moritur.

A.C.1621. illorum ærumnas recenseamus, præter annonæ defectum, ad summam penuriam instrumenti bellici fuerant reducta: plumbum pro formandis pilis ac glandibus bombardarum deerat, & pulvis nitratus defecerat, magis ministrorum publici ærarii incuria, qui ut lucra inde quærerent, pulveres illos corruptos humiditate, nulliusque usui magno pretio coëmerant (Nicolaus Danielowicz officium Præfecti ærarii tunc gerebat, vir magnus & providi consilii, sed indulgentior in ministros suos.) Quod autem maxime succiderat nervum roboris Castrensis, deventum ibi fuerat ad extremam inopiam pabuli equorum, qui propterea innumeri quotidie interibant, eorumque cadavera totis castris jacentia, (poterant facile omnes sordes in Tyram præterlabentem dejici, & castra munda servari) horribili fœtore omnia replebant, & pene aërem infecerant, ex quo contagiosus equis morbus exortus, per totam tunc serpsit Poloniam. Deliberatione itaque instituta, varia remedia proponebantur; ac non pauci suadebant discessum, relictis Cosacis & peditibus ad custodiam castrorum; alii volebant, ut saltem Princeps Vladislaus cum primariis viris abiret, priusquam majore necessitate concluderetur. Sed utraque ista sententia explosa, post tot partas de hoste victorias, eadem fortitudine perseverandum in Castris ex sententia Lubomirscii Princeps Vladislaus decrevit. Interim etiam redierat Iacobus Zelenski ex Castis Turcarum, qui mitti quidem ad se Legatos cum plena ad tractandam pacem potestate volebant, omnem tamen curam eo converterant, ut armis decernerent, vel priusquam pax concluderetur ignominiam in præteritis conflictibus acceptam, glorioso aliquo successu delerent. Vnde 25 Septembris instructis suis turmis oppugnationem iterum instituerunt ad latus Castrorum inter portam Lithuanicam & Polonicam medium: ubi ab excurrentibus Cosacis Zaporovianis impulsi in propugnaculum Szembergi quod ignorabant recens ibi ex cespitibus fuisse congestum, densis ex tormentorum bombardarumque emissis jaculis percussi plurimi pericrunt, & reliqui retrocedere sunt coacti. Et insequenti die tormentis grandioribus binis ad ripam Tyræ Polonicis Castris oppositam traductis, contra tabernacula Principis Vladislai fulminarunt: ubi nonnisi unus ex Germanis excubitoribus fuit occisus. Inde etiam explosis tormentis aliis minoribus stationem Cosacorum Lissovianorum usque ad vesperam oppugnarunt, nullo istorum damno. Ipse vero Osman Imperator Turcarum transierat Tyram cum potiori equitatus sui parte & Ianizeris, ut aliquam Arcem vicinam interciperet, & vel ita expeditioni illi suæ nomen aliquod compararet. Et pervenerat Cameneciam usque, eamque à monte vicino prospectans, cum munitiorem quam sperarat videret, & unus ex adstantibus interroganti à quo fuisset munita; à Deo munitam (loci natura mirabili) dixisset, respondisse fertur: itaque Deus eam ipse expugnet, exustoque in eo monte Fano Armenorum ligneo, inde conversus, Castrum Paniowce tormentis quati & oppugnari jussit: sed ibi quoque uno & altero Magistro tormentorum ab illa arce pila bombardæ percusso, cum alii præsto non adessent, qui scirent illam artem, re infecta recessit. Nec aliud experimentum fortunæ suæ (ne quidem contra arcem Zwánec in adversa Chocimi arci ripa sitam, qua capta arctius Castra Polonica conclusisset) sumere voluit, veritus (ut ajebat) suorum militum ignaviam, quam ipsis assidue exprobrabat, & exinde odia sibi apud Ianizeros conciliarat. Tartaris autem proposuerat 50 aureos nummos in singula capita Cosacorum quos adducerent; & pene quotidie in resecandis magno numero agricolarum, sub nomine Cosacorum interceptorum cervicibus spectaculum capiebat. (bis mille fuisse dicuntur illi miseri in ipsius conspectu jugulati) Interim nil remittebatur utrinque ex fervore bellico, sed Turcæ ut illam Cosacorum Lissoviorum stationem expugnarent, iterum ad omnes Polonicorum Castrorum

Equorum pestis a castris Chocimensibus profecta.

Turcæ iterum oppugnant castra Polon. & caduntur.

Turcæ ab adversa ripa Tyræ castra Polon. oppugnant.

Osman Turcarum Imper. Cameneciam à Deo fuisse munitam audiens, dicit à Deo esse expugnandam.

Osman Turcarum Imper. oppugnat Paniowce & rejicitur.

Osmani Imp. Turcarum sevitia in occidendis agrestibus.

strorum partes, distributus suis Equitum, Ianicerorum, Tartarorumque turmis, ad adversam Tyræ fluvii ripam conductis majori numero grandioribus tormentis, contra latus fluvio illi proximum, & in illam stationem Cosacorum Lissoviorum, ingentem vim jaculorum ultra duas horas continuato impetu explodebant: ac à continenti Ianiceri selectioresque Equites, descendentes ex equis, in eandem stationem, adjuti fossis à Zaporoviis relictis (nuper à ripa fluvii recesserant propius Castra majora) nec bene demolitis, irruptionem fecerunt, magnaque pertinacia eam oppugnarunt, ex opposita ripa tormentis tonantibus, ac Tartaris quasi tranaturi simulque irrupturi essent, cum horribili clamore ei loco imminentibus. Iamque illi inter cruentam cum tanta multitudine oppugnatorum luctam periclitari cœperant, cum accurrentes pedites Bobovii, Almadii, Kochanovii, & custodiæ Vladislai Principis pugnam instaurarunt, & deinde excurrentes tam ipsi Lisovii, quam Zaporovii & alii plurimi ex Castris majoribus Equites, non solum stipendiarii, sed & voluntarii Nobiles, quibus præibat Georgius Rzecicki Præfectus Vredoviæ, post diuturnum difficileque certamen, adjuti maxime è propugnaculo à Szembergo in vertice viciniotis collis opportune erecto, bombardisque majoribus, & præsidio fortiorum militum munito, unde in hostes jacula densiora emittebantur, cuneos illos Turcicos plurimis cæsis in fugam coëgerunt. Partem quoque Castrorum eorundem versus oppidum Chocim protensam, aliæ phalanges Turcicæ simul oppugnarunt, sed & istæ fortius à defensoribus ibi dispositis exceptæ, ad extremum fuga ad rubeta proxima, amissis non paucis ex suis evaserunt: Et ex equitatu hostili undique tunc in auxilium suis excurrente, (cum collatis signis certare detrectaret) in velitationibus ad vesperum protractis plurimi sunt cæsi, ex Polonis paucis desideratis, pluribus sauciis, inter quos Copazovius & Lermont præcipui. Et apud Chocimum quidem hæc agebantur: In Polonia autem Rex Sigismundus anxius de Filio Vladislao Principe, & de toto illo exercitu, ne longiori obsidione fractus tandem succumberet, expeditionem Nobilium Regni publicam maturari jussit, cum qua ipsemet quoque contra hostem illum iret. Ad mensem Iulium decreto Comitiorum anteactorum expeditio illa indicta fuerat: sed cum alia Comitia breviora præcedere debuerint, in quibus ordo & modus illam expeditionem exequendi præscriberetur; ista tardius, nempe cum jam de adventu ipsiusmet Turcæ, de quo plurimi eousque addubitarant, constaret, mense Augusto Varsaviæ sunt habita. Non intempestive tamen illis statim finitis Rex movisset: sed persuasus à primariis Senatoribus, ut priusquam abiret, inauguraret novum Ducem Prussiæ Georgium Guilhelmum Electorem Brandeburgensem, post ejus Patrem Ioannem Sigismundum paulo ante defunctum, (speraverat Rex ab Electore magna pro illo bello subsidia, sed exigua obtinuit) aliam moram fecit, & demum 18 Septembris peracto ritu illo, receptoque ab Electore solenni fidelitatis jurejurando 24 Septembris Varsavia discessit. Lente etiam propter tarda venientium ex Palat. suis nobilium molimina progrediebatur, & medio demum mense Octobris Leopolim appropinquantem, nova consilia exceperunt allato Nuncio de rerum ad Chocimum in Castris statu. Ibi enim cum in dies attenuarentur vires exercitus, cibariorum (semel paucaque advexerat Nicolaus Kozakowski Præfectus V. snæ Camenecia inter sævos cum Tartaris insidentibus illud inter conflictus) & apparatus bellici, maximeque pulveris nitrati, & equorum defectu, Consiliarii ex Comitiis Regni ad illud bellum destinati, tractatum pacis quem Turcæ remisso cum tali responso Iacobo Zelenski summopere desiderabant, non intermittendum censuerunt. Redierat etiam interim Vevellius cum literis (obsides dari indignum ducebant Turcæ majestate Osmani præsentis, ac si dubia haberetur ejus fides) à Dilavet Vesiro

A.C. 1621.

Sigism. III Rex Pol. expeditionem facit contra Turcam.

Comitia Pol. Varsavia 1621.

Elector Brandeburgicus inauguratur Dux Prussiæ.

A.C.1621. Vesiro recens in locum Vsaimi ob rem eousque infeliciter in illo bello gestam amoti suffecto datis, pro securo transitu Legatorum ad peragendos tractatus. Ac in fine Septembris expediti Stanislaus Zorawinski Castellanus Belzensis & Iacobus Sobieski ad castra Turcica (expedierat tractasse in loco liberiori) transierunt. Nec tamen faciles pacis conditiones proponebant; immo audacius spernebant minas, ac rejecerunt contemptim mentionem Dilaverii Vesiri de tributo annuo Constantinopolim mittendo, & de tradendis ad pœnas antesignanis Cosacis, pro damno illato ditionibus Ottomanicis: magisque trahebant tempus, donec ex Polonia aliquo commeatu, & novis copiis sublevarentur. Vnde Turcæ ad vim conversi, tanto vehementius oppugnationi Castrorum Polonicorum instabant, & die 4 Octobris aucto numero tormentorum (erant sexaginta grandiora) ab adversa Tyræ ripa, iterum contra stationem Lisoviorum fulminarunt. 6. vero Octobris & à flumine & à continenti, majori quam unquam contentione eam aggressi, non paucos conciderunt pilis maxime bombardarum Ianiceratum, præsertim ex iis qui in auxilium, per declive ex Castris majoribus, (in editiore paulo stabant ista loco) & à Zaporovianis eo descendebant: verum post longum conflictum graviori accepta jactura, in fugam concesserunt, & etiam nocte subsequenti Zaporoviani in eorum stationem circa Tyram positam excurrentes plurimos ex illis necarunt, tentoria eorum diripuerunt, spoliis opimis inde ablatis, & Vsaim exautorato Vesiro, qui illi tunc exercitus parti præerat spoliato, fugaque cum non agnosceretur elapso. 7 Octobris tormentis tantum illis suis contra Castra Polonica explodendis vacarunt, citra ullum eorum damnum, nec prodierunt in aciem ut cominus pugnarunt. 8 vero Octobris Præfectus exercitus Stanislaus Lubomirski eduxerat signa aliquot equitum per portam Lithuanicam, ut tormenta majora 7. quæ Turcæ contra stationem Germanorum & Cosacorum Zaporovianorum direxerant interciperet: & cum illi maturius sese inde una cum tormentis subduxissent, ad portam Polonicam contra quam illi acie instructa stantes, ad velitationes manipulatim excurrebant, transivit; eos tamen ad pugnam elicere non potuit: in illis velitationibus excelluit fortitudo Simonis Kopycinski, & Vicarius cohortis Prusinovii Kriniecki perierat pilo Arabico trajectus. Hæcque fiebant inter tractatus, in quibus Delegati illi in castris Turcicis commorantes, cum neque de Rege adveniente quicquam audirent, nec auxilia ulla sperarent, & magis quod vererentur ne bellum tam sumptuosum in plures annos duraret cum evidenti exitio Reipub. vix inchoato bello fatigatæ. 9 Octobris. (eousque illi hæserunt in castris Turcicis, nec redire permittebantur ad propria, nisi finito tractatu) concluserunt pacem conditionibus pactorum antiquorum, præsertim (nunquam potuit corrigi error pactionis Zolkievii ad Bussam cum Skinder Bassa de labefactato Polonorum jure dominatus in Moldaviam) Bussensium: præter quod additæ fuerant nonnullæ cautiones de finibus limitibusque utrinque non extendendis, ac contra pyratas Cosacos, & excursiones Tartarorum, utque Legatus Polonus Constantinopolim mitteretur, & postea Nuncius ibi resideret, ac ejus loco interim Stanislaus Sulesevius ibat. Paulo ante autem Iacobus Sobieski, relicto apud Turcas Castello Belzensi, venerat ad sua castra, ut illa transacta conferret cum aliis Consiliariis: & ipso iterum ad Turcas proximo mane reverso, tandem 9 Octobris pax coaluit, & mox in utrisque Castris fuit publicata, dieque altero Turcæ relicto Polonis integro ponte in fluvio Tyra constructo, primi (Lubomirscius fortius restitit ne Poloni moverent Castra nisi Turcæ abiissent) abierunt. Compertum autem fuit à tempore congressus cum Polonis ex eis & ferro & morbis 60 millia periisse; & in reditu multo plures, cum mox solutis castris, imbribus & nivibus sæviente Autumno, plurimi

Iacobus Sobieski cum Zorawinski eunt ad castra Turcica pro tractanda pace.

Turca castra Polonorum denuò oppugnant & cum sua clade rejiciuntur.

Cosaci in castra Turcica noctu irruunt.

Pax cum Turcis concluditur apud Chocimum.

Turca primi solutis castris abierunt à Chocimo.

A.C. 1621.

plurimi in itinere afflicti, & amissis equis, pedibus per limosa longo intervallo loca incedentes ad summam miseriam reducti interierint, nec plures quam tertia pars Constantinopolim sunt reversi. Poloni 4 demum die post discessum Turcarum, litori Moldavico reddita arce Chocim Palatino Moldaviæ valedixerunt, & ipsi numero nimium diminuti, adversa valetudine plurimis, ferro vix 400 extinctis, aliis varie dilapsis, equorum innumera multitudo corruerat. Atque tali belli illius exitu per Andream Szoldrski Præpositum Gnesnensem tunc Procancellarium Principis Vladislai, cum hoc ex castris missum, intellecto Rex Sigismundus, licet offensorium animum præferret, quod sc non expectato nec consulto cum hoste transactum fuisset, corrigi tamen cum amplius non posset, habito Leopoli Senatu qui aderat frequens, reditum Equestri Ordini denunciari fecit. Conveniret autem adnotare hic rationes istius expeditionis Nobilium cum Rege, sed constare non poterant, cum nonnisi Cracoviensis, Sendomiriensis, Siradiæ, Masoviæ, Lublinensis, ac Russici Palatinus, iique confusis tunc adhuc ordinibus comparuissent. Palatinatus majoris Poloniæ adhuc circa Vistulam hærebant: Prussici non venerant, Lithuanici vero manserant domi ad defensionem Livoniæ, sed male defenderunt.

Turcarum cæsorum apud Chocimum numerus.

Sigismund. III Rex Pol. ægre fert pacem insciо se factа cum Turca.

Expeditionis nobilium Poloniæ publica ratio.

Vt enim ad Livoncia transeamus, Gustavus Rex Suecus ea opportunitate (nempe gravi bello Turcico Polonis implicitis) utendum ratus, cum 24 millium exercitu in Livoniam veniens, initio mensis Septembris Rigam obsedit, & oppugnavit, summa celeritate prope ejus vallum productis operis cuniculisque actis.

Rigam obsidet Rex Suecus.

Ac principio strenue resistebant Rigenses, sed stipendiarios militiæ gnaros nonnisi trecentos habebant, confisi quod Rex uti petierant, præsidium suum eo esset missurus; istud vero cum diutius frustra expectassent (quidam Livones & etiam Religiosi quorum honori parco, Riga ad Aulam Regiam scripserant, ea æstate ab hoste nihil ibi fuisse metuendum) aliunde conquirendi militem tempus amiserunt. Cives etiam ipsimet cito vigiliarum & laboris militaris pertæsi fuerunt, ac aliquo eorum circa mœnium propugnationem læso vel cæso, miserabiles tota Civitate mulierum ejulatus audiebantur, & lamentationes lugubres contra Magistratum, quod cives suos ferro perire sineret. Nec deerant qui occulte Sueco favebant, & operam ipsi suam ad tradendam Civitatem promiserant; præsertim Rhamius, qui pro seditione in ea Civitate sæpius excitata decretis Regiis fuerat perstrictus: ac non pauci ibi alii, tam ex Senatoriis, quam ex plebejis ad novandas res jam dudum propendebant, exacerbati molestiis perpessis, in jurgiis & controversiis forensibus continuo apud Regium judicium cum Religiosis Societatis Iesu Collegii Rigensis agitandis, ex quibus eousque impatientiæ processerant, ut Vlricus Syndicus illius Civitatis aliquando perorans coram Rege & frequenti Senatu, in quibusdam litibus contra illos Religiosos (prope ducentas tunc habebant, & pene totidem aliæ sub hoc belli tempus ab iisdem Religiosis illatæ ipsis fuerant) prorumpere in ista verba ausus fuerit: *Verendum esse, ne ad desperationem talibus controversiis Civitas adducatur.* Isti itaque & eorum similes, cum eousque odia illa concepta pressérint, veriti fideliorem Regi Poloniæ populum, & Consulem (Ioannem Ecchium tunc) qui ibi est perpetuus seu ad vitam cum potestate summa, sub illa demum obsidione Civitatis Suetica, populum indignantem ab obsequio Magistratus, & à fide Regis facile averterunt. Adminus enim sustinere potuisset obsidionem ad tertium vel quartum mensem Civitas tam operoso ductu fossarum, & propugnaculorum artificiosa structura munita, ac instructa omni instrumento bellico, copiosoque commeatu. Tanto magis quod obsessi scirent comparari, & mox adfutura fuisse auxilia: nam Dux Christophorus Radziwil, cui tunc illa cura incumbebat, collegerat statim aliquantam manum, & in prospectu

Riga proditionem condixerat Rhamius Suecis.

Rigensium defectionis causa.

Radziwil Rigensibus venit in auxilium.

Civitatis

A.C. 1621.

Riga deditionem facit Sueco. *Rigensis Arx deditur Suecis.* *Dynamuntum vacuum præsidio occupat Suecus.* *Suecus sine denunciatione bellum intulit Polonis contra pacta.* *Paulus V. PP. obiit.*

Civitatis in adverso Dunæ littore excubabat, expectans quidem ex Provinciis Lithuaniæ (tardigradas) majores copias, sed paratus etiam cum illis paucis quas ducebat subvenire in tali obsidione laborantibus, (præsertim non tam arcte ab hoste cinctis, quin pateret inferendis subsidiis aditus) si vel commeatu vel milite indigere se significassent. Verum illi nullo dato ad eum signo, quod diutius resistere non possent, post iteratum cum hoste colloquium medio mense Octobris Rhamio procurante deditionem fecerunt. Aderat in Civitate Theodorus Dinoff Palatinus Vendensis ac Ioannes Gottardus Tiffenhaus Castell. Vendensis quibus libera migrandi quo vellent facultas fuit permissa. Arx aliquantum restitit, sed nullo vallo munita è mœnibus Civitatis facile peti, concutique ac dirui potuisset. Vnde ejus Vicepræfectus obtenta securitate abeundi cum armis, & omnibus quæ ferre posset, in Lithuaniam concessit. Nec multos post dies Arcem Dynamuntum præsidio pene vacuam, omniaque propugnacula portus illius Rigensis tam celebris Suecus obtinuit. Atque ita hoc anno Poloni dum contra Christiani nominis hostem cum summo suo discrimine decertabant, à Christianismet majora detrimenta acceperunt, sine ulla denunciatione belli, quam hostis ex formula induciarum præmittere tenebatur.

Gregorius XV PP. creatur. *Philippus III Hispan. Rex moritur.* *Philippus IV. in Regis Hispan. succedit Patri.* *Albertus Archidux in Belgio moritur.* *Bellarminus Cardin. moritur.*

Sed externa videamus. Annus iste multis Principibus fatalis fuit, primum Paulo V Pontifici Romano, qui die Beatæ Agneti sacro, cum ex more suo ædem ejus Sanctæ visitasset, paralysis morbo (forte quod aër solito frigidior detectum ejus caput penetrarat) correptus, intra triduum, nempe 24 Ianuarii decessit, anno ætatis 69, cum sedisset in Pontificatu annos 15 menses 8 & dies 3, cui concordi Cardinalium calculo suffectus fuit Cardinalis Ludovisius denominatus Gregorius XV Bononiensis, septuagenarius. Nec multo post, nempe ultima mensis Martii, Rex quoque Hispaniæ Philippus III febre interiit, relicto in successionem suorum Regnorum Filio primogenito annorum 16 Philippo IV, cui præ cæteris Germanicarum rerum curam summe commendavit. Mense autem Iulio Albertus Archidux Administrator Belgii, idem naturæ debitum persolvit, & cum eo defecit stirps mascula Maximiliani II Imperatoris, omni hæreditate ad ipsius Patruëlem Archiducis Caroli Grecensis Filium Ferdinandum II Imperatorem translata. Et demum medio mense Septembre, obiit Romæ Robertus Cardinalis Bellarminus, eruditorum Theologorum hujus sæculi facile Princeps.

Fridericus Elector Palat. proscriptus ab Imper. cum asseclis. *Hassiæ Landgravius cum Spinola facit pacem.* *Fœderati Germaniæ deserto Palatino Cæsari reconciliantur.*

Cæterum res Germanicæ initio hujus anni post publicatam proscriptionem contra Fridericum Electorem Palatinum, ac contra Christianum seniorem Anhaltinum, Ioannem Georgium Iagendorfensem Marchionem Brandeburgicum, Georgium Fridericum Hohenloium Comitem, nimium exulceratæ, nonnihil ad tranquillitatem inclinare cœperant. Territi enim omnes fulminibus illis potestatis Imperialis, ac felicioribus progressibus Spinolæ, qui totam jam Veteraviam in suam potestatem redegerat, Hassiæque imminebat, nec solum Palatini Electoris proscripti, sed etiam aliorum Principum nullius culpæ in Cæsarem multoque minus belli illius conscioium arces expugnabat, quantumvis injustam vim deprecari maluerunt. Et primis Hassiæ Landgravius Mauritius cum Spinola transegit, quod neque Palatini, neque Dissidentium fœderatorum partes sequi vellet, sed quietus in suis ditionibus fidem Imperatori servaret. Eumque Civitates Imperiales sequutæ, fœderatorum societati renunciarunt, & non multo post omnes quoque fœderis illius asseclæ per Legatos suos Fridericum Comitem Solmensem, Benjamin Bunighausen, Georgium Zobelium, ac Doctorem Ioachimum Faber Imperatori se submiserunt; ac intercessore Electore Moguntinensi, Darmstadino Landgravio, cum Spinola Moguntiæ initio Aprilis Conventu facto, cui Fridericus Dux Vittenbergicus, & Ioachim Ernestus Marchio Onoltzbacensis pro Fœde-

ratis

A.C. 1621.

interfuit, composuerunt, quod fœdus suum solverent, novumque in favorem Electoris Palatini, vel contra Imperatorem non inirent, & copias suas à quarta Maii dimitterent; è converso Spinola in terris illorum aliorumque Principum, Nobilium, Ordinum sive Catholici sive Euangelici sint, tractatu illo comprehensi, à quavis actione hostili abstineret, ac executionem sibi commissam contra Electorem Palatinum ad Majum proximum prorogaret: quæ prorogatio iterum ad mensem Iulium fuit dilata.

Friderico Palat. inducias breves concedit Spinola.

Interim etiam Orator Regis Angliæ Digbius Viennæ degens urgebat, ut Elector Palatinus in gratiam Imperatoris, & in gradum suum pristinum restitueretur, vel saltem induciæ longiores statuerentur, sub quibus tractaretur pax generalis. Cui petitioni annuere tunc quidem videbatur Imperator: nam licet restitutionem Palatini rejiceret ad Comitia proxima Ratisbonensia, accepta tamen cautione à Digbio, quod loca adhuc in nomen Palatini in Boëmia retenta restituerentur, ac Iagendorfius & Mansfeldius cum suis militiis exauthorarentur, aliique Palatini Duces arma deponerent, consenserat ut Dux Bavariæ & Belgii Gubernatrix defuncti Alberti Archiducis conjunx inducias faceret, eo insuper adjecto, quod si eis durantibus pacificatio plena non sequeretur, tribus mensibus ante præmoneri deberet Rex Angliæ, priusquam ulteriorem executionem contra Palatinum Cæsariani continuarent. Sed majora jam animis Consiliarii Austriaci conceperant, non magis Germaniæ tranquillitatem, quam securitatem retinendi in illa prosapia Imperii armis victoriam prosequendo comparandam esse judicantes, nempe ut sublato Friderico Palat. cui & Religione alieno, & tam graviter læso, quantumvis postea reconciliato, nunquam tuto confidendum esset, in ejus Electorarum subrogaretur Dux Bavariæ, quem & sanguinis & Religionis Catholicæ necessitudine, ac tanto beneficio devinctum obligatumque Austriaci habituri essent; seu quod & Hispani & Bavariæ Dux tali pacto & mercede partiendi inter se Palatinatum Imperatori militarent, inducias illas promissas, quibus spes hujusmodi everterentur, & illi & iste variis ambagibus (causam præcipuam dabant quod exercitum magnis impensis collegissent, victoriamque in manibus haberent, & rejiciebant culpam in Mansfeldium arma non deponentem, qui tamen tanti non erat ut adeo timeri deberet) oppositis impedierunt; nullaque facta mora, Dux Bavariæ movens, superiorem Palatinatum majori parte occupavit: Ambergæ ac aliis insignioribus locis, propria præsidia imposuit. Consalvus Cordubensis quoque cui Spinola Bruxellas profectus euram exercitus Hispanici in Palatinatu commiserat, inferiorem Palatinatum infestum habuit, ac montana omnia & Lytram cum pluribus vicinioribus locis, in suam potestatem redegit, demumque Franchentalium primarium illius Regionis propugnaculum obsedit: Ac paulò post Tillius à Bavariæ Duce in auxilium Ecclesiasticis tractus Rhenani missus, Heildelbergam petiit. Atque ita omnis illa spes tractandæ pacis evanuit, & sero nimis Angliæ ac Daniæ Rex (qui exercitum jam conscriptum pro Palatino spe illorum tractatuum dimiserant) edocti, prece & lachrymis nihil ab Austriacis victoribus impetrari posse, demum postquam hostis sæpius injecta spe pacificationis indefensum Palatinatum totum intercepetat, arma ad eum vindicandum sumpserunt, eo inutilius quod tardius, ut infra patebit.

Angliæ Regis Legatus procurat reconciliationem Palatino Viennæ.

Friderico Palat. induciarum spes ab Imp. data evanescit.

Bavariæ Dux Palatinatum superiorem occupat.

Hispani inferiorem Palatinatum invadunt.

Angliæ & Daniæ Rex spe induciarum dimissum exercitum sero recolligunt.

Hoc anno adhuc Mansfeldius (qui eousque monitus à Digbio, ne procurationem induciarum turbaret, de loco ad locum commeans tempus trahebat, & Duci Bavariæ ex Palatinatu superiori sponte cesserat: immo & felices circa Boëmiam successus Bavaricis ibi cum Iacobo Baurio Tribuno militum celebri fusis, intermiserat; amissa etiam Pilsna per proditionem militum, dum Heilbronam ad Conventum fœderatorum abiisset) ubi de induciis actum fuisse advertit,

Mansfeldius spe induciarum rei bene gerendæ commoditates intermittit.

A.C. 1621.

Mansfeldius Spirensem Episcopatum invadit. *Iagendorfius pro Palat. in Silesia multa occupat.*

tit, resumpto fervore Spirensem Episcopatum ac aliorum viciniorum Ecclesiasticorum possessiones sævis direptionibus vastavit, & nonnulla loca capta, præsidiis suis munivit. Responso dato Ecclesiasticis vim deprecantibus, ut si pacem vellent, eam aliis darent, exercitum quem Fœderati dissidentes dimiserant, ipsi quoque cum Liga Catholica à Terris Palatini avocarent, & Ecclesiasticarum rerum suarum curam gererent, non alienarum Politicarum, quæ ad ipsos nil pertinent. Iagendorfensis vero accepta ab Electore Palatino (qui tunc Agam Comitis concesserat auctus Custrini in itinere filio Mauritio denominato) commissione, ad arma denuo assumenda, coactis copiis Neutra & Glatsio Cæsarea præsidia ejecerat.

Nissam spoliat Iagendorfius. *Pragenses horrenda supplicia luunt.* *Moravis & Silesiis promittit impunitatem Imp.* *Alberstatensis Dux pro Palat. exercitum colligit, & Amanoburg. capit.* *Franchentalium ab obsidione Hispanorum liberatur.*

Nissam & alia oppida Vratislaviensis Episcopi Caroli Archiducis tunc spoliavit, ejus vicarios vinctos abduxit, & plura loca Silesiæ & Moraviæ non invita deditione occupavit. Pene enim omnes illarum Provinciarum populi ad partes Palatini iterum propendebant, territi maximi sumptis mense Iunio hujus anni de Pragensibus suppliciis, non Christiano solum homini, sed quantumvis barbaro (nolumus fœdare chartas innocuas descriptione tam feralis carnificinæ) ob immanem crudelitatem exectandis, ni mature Imperator annunciasset omnibus deinceps condonationem commissorum, edicto tali publicato Olomuncii, ac Vratislaviæ, & insuper Elector Saxoniæ fidem suam pro securitate impunitatis & immunitatis hujusmodi Silesiæ toti interposuisset. Ab altera parte circa Vestphaliam Christianus Dux Brunsvicensis Alberstatensis Episcopus mense Octobre collecta tumultuaria militum manu pro defensione Palatinatus in Moguntinensi tractu Amænoburgum, cum Arce situ editioris rupis munita, cepit. Inde Neostadium & circumvicina loca occupavit, & plura in direptionem militi suo concessit. Sicque ad finem anni hujus Duces militares Palatini, incursionibus variis progressus majores Cæsarianorum utcunque distinuerunt, Cordubense quoque ab obsidione Franchentalii recedere coacto, sed damna inter spem induciarum accepta, nunquam repararunt.

Vngaros spe pacis frustrasse Cæsarianus male cessit. *Bucquoius occupat Posonium.*

Secùs autem evenit Cæsarianis in Vngaria, ubi æque ac in Palatinatu tractatum pacis promissum rejecerant, ut armis potius Vngaros edomarent. Ac principio satis prosperam fortunam sunt experti: Statim enim Georgius Setschius, Palfius, Thomas Bosniacus impetrata præteritorum venia, ad Imperatorem transierant cum plurimis nobilioribus Vngaris suis sociis. Et Comes Bucquoius Cæsarianorum Dux præcipuus, cum viginti quatuor millibus armatorum movens, priusquam Gabor Bethlem vires aliquas (dimiserat enim exercitum spe tractatus pacis) recolligere potuisset, initio mensis Maii Posonium nemine resistente occupavit, arcemque ejus post paucorum dierum oppugnationem, cum præsidiarii auxilia nulla sperarent, & Germani ab Vngaris periculum defensionis subire detrectantibus dissentirent, data utrisque securitate cum suis impedimentis abeundi, deditione obtinuit.

Bucquoius Comes circa Neoselium cæsus. *Cæsariani castris relictis à Neoselii obsidione abeunt.* *Betlem Gabor Cæsarianos prosequitur.* *Betlem Gabor recipit loca à Cæsarianis intercepta.*

Indeque progrediens Sangeorgium, Moderam, & complura ejus tractus loca vi cepit: Tirnaviam, Nitriam, ac Schitnaviam ad deditionem coëgit. Sed mox forte conversa, circa Neoselii oppugnationem, cum speculantem cum paucis suis locum pro collocandis ad quatiendam Arcem tormentis, præsidiarii excurrentes trucidarunt, & exercitus ille Cæsareus, cum Ducem æque peritum alium non haberet, subsidia vero Neoseliensibus à Bethlemo cum Comite Turrensi in proximo advenirent, castris ac impedimentis majoribus, unà cum quindecim tormentis æneis relictis, beneficio noctis fugienti similis, & dimidio pene tam cædibus quam morbis ac fuga plurimorum diminutus, Huttam versus transiit. Bethlemus vero interim apud Eperiam collectis copiis, summa celeritate Tirnaviam petiit, & oppugnatione decem dierum magna parte ejus loricarum dejecta, præsidiarios prope mille à Buc-

à Bucquoio relictos inde excedere coëgit, omniaque alia oppida intercepta, intra paucos dies recuperavit: præter Posonium, quod recenti & numeroso præsidio firmatum diuturnioris obsidionis laborem requirebat. Parte autem equitum levioris armaturæ cum Iagendorfio in Moraviam dimissa, ejus opera oppidum Leipnicium & Helfenstenium cæpit, & innumeros pagos in prospectu Viennæ ferro & igni vastari fecit. Et ab altera parte Budianus, qui rota æstate variante Marte cum Colalto Cæsariano Duce conflictatus, ejusdem abeuntis in auxilium Posoniensibus extrema agmina dissiparat, currusque plusquam centum ipsius diripuerat, in Austriam excurrens, in obvia quæque cædibus, rapinis, ac incendiis sæviit, etiam prope Viennam uno milliari, ut una nocte plusquam viginti incendia villarum ab ipso excitata ex Arce Viennensi conspicerentur. Quo permori Cæsariani resumptum postea Nikelsburgi tractatum pacis non amplius comperendinarunt. Et licet mors Emerici Turso, non sine suspicione propinati veneni extincti eum iterum interruperat, tamen Stanislai Turso opera anni insequentis initio coaluit. Interim Maradas amissis plurimis fortioribus viris in obsidione Taboræ in Boëmia integro anno continuatæ, eam tandem ad deditionem coëgit, cum obsessi nullum subsidium à Palatino expectare possent.

A.C. 1621. Iagendorfius cum Betlemi copiis in Moravia grassatur.

Budeanus pro Betlemo circa Viennam multa loca incendio vastat.

Cæsariani reassumptum tractatum pacis cum Betlemo fidelius exequuntur.

Emericus Turso non sine suspicione veneni moritur.

In Belgio hoc Anno tempus duodecim annorum induciarum cum Hispanis 9 Aprilis finiit, nec potuit prorogari quamvis Archidux Albertus priusquam obiisset mense Martio, misso Petro Beccio Cancellario suo, ad Ordines fœderatos Hollandiæ id experiretur, quin immo ille Legatus pene contumeliis à plebe in aliquibus qua transibat Civitatibus fuit exceptus. Hagam vero Comitis à Mauririo Rusuicum usque obviam prodeunte honorifice deductus, responsum accepit, priores inducias fidelius servandas fuisse, & propositionem, qua insinuarat præcipuum illarum Provinciarum commodum in eo consistere, si ad statum pristinum, unumque corpus ac unum caput reducerentur, libertatem & constitutionem illius Reipublicæ evertere,& propterea in deliberationem Ordinum admitti non posse. Nil tamen hostile elapsis illis induciis per aliquot menses fuit utrinque tentatum, sed æquè isti ac illi muniendis confinium suorum propugnaculis, & comparando omni instrumento bellico vacarunt.

Maradas Taborum longa obsidione ad deditionem coëgit.

Hollandorum cum Hispanis induciæ finiunt.

Hollandi prorogationem induciarum cum Hispanis renuunt.

Mense demum Septembre Hispani, quos ad Palatinatum intentos hoc anno ad aliam impressionem graviorem suas vires non distracturos Hollandi putarant, Iuliacum obsederunt; & demum Mauritius Comes Hollandorum quoque copias congregari fecit, quibus apud Emericum lustratis,cum Iuliaci obsessis in auxilium iret, à Spinola, qui relicto Comite Henrico Bergensi ad continuandam illam obsidionem; Vessaliam usque cum exercitu processerat, transitum sibi interclusum sensit. Arque ita hærere coactus, initio mensis Decembris exercitum in hyberna dimisit, & obsessi Iuliacenses ad extremam rerum necessitatem reducti, desperatis subsidiis, deditionem paulo post tractarunt. Antverpiensis autem Gubernator Inicus Borgia, suppeditantibus ad eam expeditionem Ordinibus Flandriæ omnem apparatum bellicum, Slusam exercitum duxerat, diversasque operas ad oppugnandum illum portum, & prohibendum eo ex Selandia transitum excitarat, intercepto uno propugnaculo à parte Occidentali Slusensibus, labore ad ultimum inutili.

Iuliacum obsident Hispani.

Mauritio venienti in subsidium Iuliaco iter intercludit Spinola.

Slusam obsident Hispani irrito eventu.

In Gallia motus concitati ob instauratam Religionem Catholicam in Bearnensi Provincia anno præterito, qui conquievisse videbantur, hoc anno recruduerunt. Vgonotos enim illam mutationem ægre ferentes, eandemque aliis suis locis metuentes (cum propterea Conventus diversis locis agerent, mandata Regia nil curantes) Rex armis compescendos decrevit. Ac collecta viginti mil-

Vgonoti in Gallia novos motus excitant.

A.C. 1621. lium peditum, & Equitum sex millium manu, in Bearnia primum reliqua loca quæ nec dum tumultuari cœperant, propriis præsidiis munivit.' Inde transiens Fanum Angeriaci, quæ Civitas insolentius obsequium ipsi denegabat, à Duce de Subisse uno ex Vgonotis custodita, corona cinxit, & excitatis operis oppugnari jussit. Nec ita tamen ad officium redire voluerunt obsessi, immo eruptione facta, tertiumque repetita fortiter Regios rejecerant, in quibus conflictibus ex Regiis Comes Maurevortanus occubuerat, & sauciati fuerunt ex præcipuis plurimi, nempe Crequius castrorum, Montignius cohortis Regiæ Prætoriæ Præfectus. Sed tandem viribus suis diffisi deditionem fecerunt, impetrata venia commissorum & libertate Religionis: De cætero Regi plena in omnibus potestate salva.. Plura deinde oppida, ut Pontacum, Begeratum, Fanum Fidei sponte Regi se submiserunt. Cleracum aliquantum restitit, ex Regiis prope quadringentis cæsis, & totidem ex suis desideratis, postea tamen iis conditionibus quibus Angeriacum in potestatem Regis concessit.. Montalbanum, cum pertinacius resisteret, cæsis ex Regiis Gubernatore Carnutensi & Comite Susano, pluribusque aliis insignioribus, ac nonnisi diuturna oppugnatione edomari posset, pestis etiam in Castris Regiis vigeret, Legato Anglico deprecante, Rex obsidione tunc solvit.

Fanum Angeriaci Rex Gall. ad deditionem cogit.

Regii insignes casi apud Angeriacum.

Cleracum deditur Regi.

Montalbanum pertinacius resistit Regi.

. In Rhetia postquam ut supra attigimus Vallem Tellinam Hispani occuparant, populi inferioris, & ex parte superioris Rhetiæ præsertim Engaddini partim Euangelici, partim Catholici ad vindicandam illam vallem, conspirarunt, & non minus ad puniendos societatis initæ cum Hispanis authores, quorum antesignanum Pompejum Planta in ipsius arce Riedberga invaserunt, sub finem Februarii, ac obtruncarunt: ac postea Fortunatum Planta, Dominicum Ruderum, & plurimos illius fœderis cum Hispanis conscios trucidarunt. Collecti autem majori numero, oppida & pagos Catholicorum invadebant, cædibusque & direptionibus sævientes, cogebant eorum incolas, ut fœderi illi Hispanico renuntiarent, ac mutuam operam ad defensionem communem jurejurando interposito obligarent. Nec paucos hoc modo ad partes suas revocarunt: Cum reliquis vero qui armis à Mediolanensi Gubernatore subministratis adjuti, in sua sententia persistebant, tota æstate cruentis admodum dimicationibus certarunt, tanta odiorum obstinatione, ut in tractatibus multoties, opera Montholonii Regis Galliæ Legati reperiris, nullas rationes reconciliationis admitterent, nisi Vallis Tellina ab Hispanis in statum pristinum restitueretur.

Rheti vindicare volunt Vallem de manu Hispanorum.

Pompejum Planta occidunt Rheti.

Rheti concives suos Hispanis Fœderatos prosequuntur.

Annus Christi, 1622.

A Tque tales concertationes continuabantur in Annum Christi, Millesimum, Sexcentesimum, vigesimum secundum. Quo etiam magis magisque invaleruntt: non solum enim militares sed inermis quoque plebs fustibus, telisque à furore subministratis instructa, Grusckii, & Sevisii, Schirsæ ex Hispanis eorumque fœderatis plusquam quingentos interemit, & advenientes Prætigavienses ac Tigurini, Meiseldiam, Præfectum ejus loci Ritnaverum, qui eos prælio jam accinctos Vaccimungos per ludibrium denominabat, cæsis & in aquas præcipitatis pene sexcentis ex ejus parte, profligarunt, ipsamque Meilfediam, ac paulo post mense Iunio Curiam, vi ad deditionem compulerunt.. Tiscastam à sexcentis Hispanis custoditam pulso præsidio, ac alios transitus commodiores, præsertim Rithenaviam, Haldensteinium, & Furnstenaviam cum suis vectigalibus occuparunt; & in superiorem Rhetiam armis illatis,

Rheti Hispanica præsidia trucidant.

Meilfediam & Curiam Rheti ad deditionem cogunt.

Rheti in Fœderatos Hispanis crudeliter saviunt.

A.C. 1622.

tis, interceptos multos qui fœderi Hispanico subscripserant, nulla excusatione admissa crudeliter occiderunt: Abbatem Dissentinum magna pecunia mulctarunt. Cum autem Fœderati contra vim tantam à Gubernatore Mediolanensi majora auxilia conquirerent, Rhetos quoque Rex Galliæ armis suis defendere constituit, unaque Veneti, cum plerisque Principibus Italiæ, qui illa Valle Tellina ab Hispanis interclusa, strangulari Italiam (eo quod nullum pro auxiliis conquirendis in casu necessitatis transitum in Galliam & Germaniam liberum esset habitura) actumque esse de communi ejus libertate conclamabant: ac nonnisi difficile bellum, quod totam Hispaniam, Italiam, & Galliam pervaderet, inde expectabatur. Ad quod avertendum varii tractatus Lindaviæ, & in diversis Rhetiæ, Helvetiæque locis, ac Madriti in Hispania sunt habiti, Summi Pontificis, Galliæ Regis, Venetorumque Legatis negotium pacis promoventibus. Quod donec perficeretur, interim Rex Hispaniæ illam Vallem Tillinam tradidit in depositum Summo Pontifici, ratus quod hac ratione suspicionem affectati in ea Dominatus à se averteret, & Pontifici pro officio suo Catholicæ Religionis libertatem, pro qua violata tales tumultus provenisse videbantur, deposito duranre ibi instautanti, Galliæ Rex jure obsistere non posset. Atque ita Summus Pontifex Gregorius decimus quintus, misso Hotatio Ludovisio Duce Fiani fratre suo germano, cum quatuor millibus armatorum, depositum hujusmodi susceperat, dimissisque præsidiis Hispanicis, propria eo introduxerat, cautione data, quod illud in pristinum statum ad condictum tempus restitueret. Vnde motus illi bellici aliquantum tunc conquieverant, licet paulo post recrudverint, ut suo loco attingemus. Cæterum Summus Pontifex hoc anno mense Maio in Sanctorum numetum retulit BB. Philippum Nerium, Congregationis Clericorum, in qua & Batonius celebris nostri temporis Historiographus vixit, Ignatium Loyola Societatis IESU Fundatorem, Franciscum Xaverium ejusdem Societatis IESV, Isidorum Madriensem, & Teressiam Hispanam Ordinis Carmelitanorum Discalceatorum Matrem. Nec multo post creavit Cardinales octo, plerosque Auditores Rotæ, & omnes emeritos, inter quos fuit Cosmus de Torres Nuncius Apostolicus tunc in Polonia, vir ingenio & magnarum rerum usu præcipueque suavitate morum excellens. Idem Pontifex memoriam Beati Ioachim Patris Deiparæ Virginis Mariæ vigesima Martii celebrati jussit: Quæstionem diu agitatam, quod eadem Beata Virgo Maria fuerit concepta absque peccato Originali definivit, ac licentiam exemptorum Regularium, qua gravari nimium potestatem Episcoporum, Archiepiscopatum Bononiensem regendo comperetat, in multis restrinxit.

Abbatem Dissentinum Rheti magna pecunia mulctant.

Italia strangulari videtur dum Hispani occupant Vallem Tellinam.

Tractatus pro pacificanda Rhetia instituti.

Vallem Tellinam Hispani in depositum tradunt Gregorio XV. PP.

Gregorius XV PP. accipit in suum depositum Vallem Tellinam.

Gregorius XV PP. Sanctorum numerum auget.

S. Ioachim memoriam celebrari jussit Greg. XV Papa.

Conceptionis B.M.V. quæstiones definivit Gregorius XV. PP.

Greg. XV. PP. Religiosorum licentiam coercet.

In Sicilia vero hoc Anno pestis gravius sævit, eaque Philibertus Princeps Caroli Emmanuëlis Ducis Sabaudiæ filius ibi tunc Protex interiit.

Philibertus Sabaudia Princeps peste extinctus in Sicilia.

Quod autem adnotavimus supra in anno præterito Regem Hispaniæ Philippum III decessisse, ei successerat filius ipsius primogenitus Philippus IV dictus, nimium quidem juvenis, nempe annorum sedecim, sed pene supra ætatem ad subeundas curas publicas Patre promptior. Statim post adeptum Regnum jura quoque Principatus Mediolanensis, Finalis, & Senensis, confirmari sibi ab Imperatore fecerat: & ad corrigendos Aulæ suæ Regiæ errores conversus, severius in præcipuos Patris sui ministros advertit; præsertim in Ducem de Lerma (ultimis diebus Philippi III factum Cardinalem, quasi mala ista sua præsagierit, & & contra ea tali clypeo præmuniri voluerit) & ejus filios, quibus census amplio_ res à Rege Patre suo assignatos, & Magistratus abrogavit: Calderonem Secretarium ejusdem Ducis Lermensis, insimulatum de veneno Reginæ matri suæ propinato, (prunis in authepsa ardentibus aliquis thura venenata injecerat, ex quo-

Philip. IV Rex Hisp. accipit Omagium ab Imperatore pro Medsolano & Siena.

Philip. IV Rex Hisp. severius advertit in ministros sui patris.

A.C. 1622. rum odore interiit tunc illa Regina, moris Germanici tenacior, eoque Hiſpanis invisa) licet vivente Patre Rege fuerat abſolutus ad quæſtiones reduci, & damnatum, in foro publico capitis ſupplicio affici mandavit. Ducem quoque de Oſſuna nuper Viceregem Neapolis, eo quod Cardinali Borgiæ in illud munus ſuccedenti, locum cedere noluerat, comprehenſum ab Auguſtino Mexia in Caſtro Sancti Orcadis ad mortem uſque ſub cuſtodiis detinuit. Familiares vero ſuos evexit ad ſummas dignitates, præſertim Comitem de Olivares, pueritiæ ſuæ non moroſum cuſtodem, inter Magnates (dicunt Grandes) Hiſpaniæ cooptavit, eique ſummum rerum arbitrium una cum ſuprema Præfectura Cubiculi ſui permiſit: Immo iſtius conſilio omnis illa mutatio ſteterat. Aliud ſingulare in Hiſpanicis geſtis hoc anno nil occurrit, præter memorata cum Rhetis litigia, & irritam obſidionem Bergæ ad Somam, quam Marchio Spinola à menſe Iulio ad initium Octobris ingenti opera & impenſa continuaram, amiſſis prope tribus millibus ex ſuis deſerere fuit coactus. Sluſam etiam cum Inicus Borgia variis ejus munimentis interceptis, & pluribus circum excitatis conſtrinxiſſet, Hollandici ruptis aggeribus caſtra ipſius inundarunt, ac inde excluſerunt.

Calderonius datur ad quæſtiones ob datum venenum matris Regis Philippi.

Calderonius ſupplicio capitis publice afficitur.

Oſſuna Dux ob non dimiſſum Neapol. officium cuſtodia traditur ad mortem.

Comes Olivares rerum potitur apud Philip. IV.

Spinola obſidet Bergam Soma irrito eventu.

Hiſpani ab obſidione Sluſa rejecti.

In Gallia, poſtquam Vgonoti Civitates, quas ab aliis Galliæ Regibus vadimonii & ſecuritatis ſuæ cauſa obtinuerant, poteſtati Regis uti Legatus Anglicus promiſerat, ſponte permittere nollent, quin immo Angeriacum à Rege anno præterito captum reſtitui ſibi peterent, Rex contra ipſos arma iterum ſumpſit. Ac promittebat illis Rex omnem Religionis ſuæ libertatem, dummodo diplomatis & verbi ſui Regii ſecuritate, qua & Catholicorum libertas ſubſiſtit, contenti eſſent, & in Civitatibus Regiis dominarum ſibi, aut armorum congregandorum licentiam non uſurparent, ſed cum illi (ut ajebant non quod Regi ſubjici nollent, verum ut ab hoſtibus ſuis tutiores eſſent) in propoſito retinendi illas Civitates perſeverarent, vi inde ejiciendos decrevit, & intra paucos Menſes plurimas eorum Civitates & Arces, partim vi, partim deditione cæpit. Cleracum quod deditione facta tertium deſciverat, permiſſis habitatoribus exire quo vellent, incendio delevit. Soubiſſii copias pro Vgonotis collectas profligavit: Vendomio ut Montalbanum oppugnaret commiſit, & ad obſidendam Rupellam terra Soiſonium & Vitrium, mari vero Nivernenſem Ducem deſtinavit, ubi Rupellenſes cum ſeptuaginta navibus egreſſi, poſt dubium aliquot horis continuatum conflictum victi, totam illam pene ſuam claſſem, parte demerſam, parte à Regiis captam amiſerunt. Portus eſt celebris Rupella ad Oceanum Gallicum, occaſum verſus in Santonibus ſita, quam etiam Henricus Andegavenſis Galliæ Regis tunc Caroli IX frater, A.C. 1572, novem Menſibus obſedit ac oppugnavit, & amiſſis pluribus ex ſuis capere non potuit. Atque hac vice quoque Rex Ludovicus parta illa victoria navali, & vindicatis ibi pleriſque munitioribus locis, pacem Vgonotis annuntiari fecit, perſuaſus iterum, quod armis depoſitis ad officium redirent: ſed paucos poſt annos, eandem obſidionem iterare coactus, felicius expedivit, ut tunc dicemus.

Ludov. XIII Galliæ Rex contra Vgonotos expeditionem facit.

Cleracum obmutatam fidem incendio deletur.

Rupellam obſidione cingi facit Rex Galliæ.

Rupella claſſem Regii profligant.

Rupella ſitus.

[Vgo]notis pax conceditur à Rege.

In Polonia hoc anno nihil accidit memorabile: ſeceſſionem fecerant milites ob non ſoluta ſtipendia ab expeditione contra Turcam Chocimenſi, ſed paulo poſthac celebratis Rex Comitiis, contribui fecit ab Ordinibus pecuniam, & illa ſtipendia exſolvi.

Polonia milites Chocimenſes ſeceſſionem faciunt.

In Livonia quoque Proceres Lituaniæ, qui illius Provinciæ curam in ſe aſſumpſerant, nonniſi prorogandis cum Guſtavo Sueco tractatibus & induciis toto hoc anno vacarunt. Ad Turcam vero ex pactis Chocimenſibus, pro confirmando fœdere ibi ſancito, Legatus fuit deſtinatus Chriſtopherus Dux de Zbaraz ſtabuli Regii Præfectus (ſeu Equitum Magiſter, Hypparchus, Marchion) vir acris

Lithuani prorogandis cum Sueco induciis tempus trahunt.

A.C. 1622.

Zbarawski Dux Legatus mittitur ad Turcam.

acris ingenii, & quod illa legatio maxime requirebat, magnanimitate, opumque affluentia ad splendorem probe instructus. Verum interim dum ad illud iter se componit, casus successit Constantinopoli mœstus Turcis, at Christianis non inutilis; nempe indicium haud dubium inclinantis illius Imperii, postquam summum ejus firmitatis arcanum cultus majestatis Principis Divinitatis instar, illibatus eousque, cœpit violari, tali serie. Ab expeditione contra Polonos Chocimensi, ut alio loco adnotavimus, Osmanus Imperator Turcicus inglorius, exercitu majori parte amisso, reverti coactus, omnem culpam in ignaviam militum suorum, præsertim Ianizerorum referebat, exindeque eis infensus, plurimos circa vini potum (nempe legibus Mahometicis vetitum) deprehensos, uti militiæ inutiles in dies strangulari curabat, & omnes tollendos, novamque militiam ex Arabibus, quorum in illo bello fortitudinem (agilitate & pilis vulgo *Dzidá* jaciendis præstant) magis probavit, conscribendam decreverat. In Syriam itaque ubi tale propositum perficeret, simulata Religione visitandi sepulchrum Machometi pseudoprophetæ, quod Mechæ in Arabia ad mare rubrum magna veneratione ab illa secta frequentatur, iter instituit, illudque medio mense Maio Ianizeris, aliisque militaribus denuntiari fecit. Vnde conturbati omnes, & veriti molestias difficilioris peregrinationis, quæ per loca invia, arida, ac sæpe longis intervallis aqua & jumentorum pabulis carentia, nonnisi cum gravissimo labore (præsertim in tam numeroso Comitatu) nec breviori quam quindecim mensium spatio, uxoribus, domibus, liberis, in incerto Constantinopoli relictis sustinendæ essent, eam deprecari nitebantur, & per aliquot dies in Divano (locus est in Palatio Imperatorio publici ad solemniores actus faciendos concursus) convenientes, Bassas & Magistratus præcipuos solicitarunt, ut Imperatorem à tali consilio averterent. Cumque nihil proficerent, immo ille obfirmato animo pretiosiora quæque asportanda ad littus Asiaticum, quà proficiscendum fuit, efferri curaret, decima octava Maii tumultuosius Palatio circumfusi, flagitarunt illam profectionem abrogari, & ejus authores (quatuor Bassas nominabant primarios) ad puniendum sibi tradi. Et quidem eo die cum inermes venissent, nil aliud tentarunt, præter quod per plateas & fora densis catervis discurrentes, ad avertendum interitum sibi & toti Imperio Turcico ab Osmano (ut ajebant) paratum, sese mutuo exhortabantur. Sed postridie cum armis convenientes, Palatium obsederunt, & expectato dum Muphti Sacrorum Machometicorum Summus Antistes, ac Vezir Dilavet Bassa super eorum petitione pridie exposita, responsum ab Imperatore peterent, ut primum isti ab ipsius colloquio prodeuntes, eum (dissuadentibus iter responderat indignatus, sic volo) in sententia persistere retulerant, cum magno furore in Palatium irruerunt: Eunuchos & familiariores Imperatorios plurimos necarunt, obvia quæque diripuerunt, ac ipso Osmano ad latibulum quoddam elapso, Mustafam ejus patruum, qui post Achmetem aliquanto tempore regnaverat, è carcere in quo à principio istius tumultus ab Osmano inclusus detinebatur, extraxerunt, eumque trementem Imperatorem salutarunt. Hic Mustapha Achmetis Imperatoris Osmani Patris frater, ex more Domus Othomanicæ in unico universorum hærede stirpem suam & Imperium integrum conservare volentis, & propter stoliditatem suam omnino inhabilis Imperio ad mortem sæpius destinatus, sive præstigiis à matre sua (ut ferebatur) subministratis, sive alia aliqua ope illæsus semper evasit; quod Turcis in Religionem venit, ut eum fato ad Imperii firmamentum servari crederent, & vita privari piaculum reputarent. Vnde licet propter nimiam stupiditatem eum rejecerint à successione Imperii post mortem Achmetis, & Osmanum impuberem, Regnoque immaturum ei prætulerint, ac deinde Osmano surrogatum, iterum ex eadem causa repudiarint, vivum

Turcicarum rerum conversio.

Osman Imperator Turcicus odia incurrit apud Ianizeros.

Osman Imperator Turcicus Ianizeris sublatis novam militiam instituere vult.

Osmano Imp. Turca dissuadere non possunt iter in Syriam.

Constantinopoli tumultus contra Osman. Imperatorem.

Mustafa Imp. Turcarum tumultuarie eligitur.

A.C. 1622.

tamen ſemper ſervarunt, ut infra liquebit. Tunc autem die proxima vigeſima Maii tumultuantes militares illi Oſmanum comprehenſum juſſu Muſtafæ novi Imperatoris ad carcerem Ediculæ (eſt carcer vetuſtus prope portam Andrinopolitanam) equo vili impoſitum, per Civitatem duxerunt, & metuentes ne ſervatus vivus, uti Muſtafa præceperat, recuperarat Imperium, eamque injuriam vindicaret, fruſtra culpam in Conſiliarios rejicientem, & dona ampla offerentem interemerunt. Cadaver ejus ſine ullo honore delatum ad templum novum Divano vicinum, ibidem in Imperatorio buſto fuit reconditum. Neque hic tamen illa ſeditio conquievit: nam Ianizeri magnis agminibus (ad minus viginti quatuor millia Ianizeri, & ſex millia Spachii, ſeu equites in illa Civitate Conſtantinopoli, penes ſuum Imperatorem continue morantur) per totam Civitatem diffuſi, Baſſas Oſmani conſiliorum authores inquirebant, ac alios trucidarunt, plurium fuga elapſorum ædes ac ſupellectilem omnem diripuerunt. Præfectum ſuum (Ianzar Aga vocatur) qui de Oſmano reſtituendo (priuſquam occubuiſſet) & honorariis ab eo recipiendis in medium aliquid injecerat, ſuſpectum exinde habentes occiderunt, multaſque inſolentias & mutuas cædes ad vigeſimam quartam Maii continuarunt, donec Imperator novus duorum menſium ſtipendium ipſis donavit, & ejus mater congiarium amplum inter ipſos diſtribui fecit. Quater mille homines diverſi ſtatus in illa turba perierunt: Chriſtiani, etiam Legati Principum Chriſtianorum, ac Iudæi mercatoreſque omnes, præmoniti à Præfecto Prætorii (Caimachan vocatur) interim clauſis ædibus ſeſe continentes evaſerunt periculum: ſed tanto terrore perculſi, quod ad vigeſimam ſeptimam Maii nullus ex eis in publicum prodierit, niſi plene motu illo ſedato.

Oſman. Imp. Turca trucidant.

Ianizeri ſæviunt in conſiliarios Oſmani.

Ianizerorum Aga occiditur in tumultu Conſtantinopolitano.

Conſtantinopoli tumultus octavo die ſedatur.

Chriſtopherus vero Zbaráwski, à quo digreſſi ſumus, tali mutatione rerum Turcicarum intellecta, nihilominus cum ſua Legatione Conſtantinopolim perrexit, eamque coram novo Imperatore Muſtafa expedivit in anno ſubſequenti.

Zbarawski Dux Legatus Conſtantinopolim venit.

Hoc anno narrandæ adhuc reſtant tricæ inextricabiles belli Germanici Civilis, in quali ſemper inſolentem eſſe victoriam, & non alium finem habere, niſi extremum malorum, victoriſque dominatum, vel hoc unicum exemplum abunde confirmabit. Poſtquam enim Boëmiæ Regnum cum ſuis Provinciis ad obſequium Ferdinandi Cæſaris redierat, & Boëmi acerbiores erroris ſui pœnas luerant, eaſque nec Moravi (licet iſtis venia commiſſorum fuerit promiſſa) effugere poterant, Fridericus Palatinus quoque, qui cauſam perduellioni naſcenti Boëmicæ nullam dedit, ſed vocatus & rogatus ne membrum illud Imperii ad Gaborium Bethlemum, & ad Vngaros aut Turcas avelleretur, ſuam operam interpoſuit, inſuper omnem ſubmiſſionem & ſatisfactionem offerret, Cæſarem iras depoſiturum, pacemque & tranquillitatem Germaniæ daturum æquitatis ſtudioſiores omnes ſperabant. Tanto magis quod Rex Angliæ pro genero, Daniæ Rex pro ſobrino, & Saxoniæ Elector pro tollendis diuturnioris belli occaſionibus intercederet, plurimique in Palatinatu & circa Rhenum Principes, Viduæ Electorales, Pupilli conſiliorum Friderici Palatini prorſus ignari, bonis tamen ſuis ab exercitu Cæſareo & Hiſpanico ſpoliati, & ad turpem egeſtatem reducti, pro innocentia ſua ſupplices deprecarentur. Verum jacta jam tanti diſcriminis alea, Cæſariani propriæ pacis compendia quærebant, tutioremque fore Familiæ Auſtriacæ perpetuo retinendi imperii viam judicabant, ſi ejus in Germania æmuli ita edomarentur, ut quamvis vellent nocere non poſſent. Ac ſtatim à Pragenſi victoria ratum firmumque ſtatuerant illi, Palatinum ne amplius timeri deberet, ejuſque exemplum cæteros terreret, dejiciendum eſſe omni gradu, hocque arcanum diligentius occultum, (ex literis Imperatoris interceptis, illud mature deprehenderat Palatinus, & de eo Rex Angliæ initio hujus anni apud Regem Hiſpaniæ quaſi illo ſolo contradi-

Victoria in bello civili Victoris dominatus.

Germania ſperata Pax Boëmia recuperata evaneſcit.

Frid. Palat. interceſſiones Regum non juvant.

Auſtriaci à Pragenſi proſto exauctorandum Palat. ſtatuerunt.

tradicente eousque suspensum teneretur querelam interposuerat) demum ad finem hujus anni palam factum, docuit telam ordiri victores, sive Regni in Germania perpetui, sive belli immortalis, ut rune constabit. Prius autem removendæ erant difficultates quibus impediretur tale consilium, præsertim motus Vngarici, ad quos componendos totis viribus conversis, Imperator initio hujus anni pacem cum Bethlemo Nikelspurgi opera Stanislai Turso tractatam stabilivit, conditionibus ipsi Bethlemo quascunque petere præsumpsit concessis, nempe ut septem Præfecturas opulentiores eum suis Arcibus & emolumentis, & Cassoviam in Vngaria; in Silesia vero Principatum Opoliensem & Rariboriensem eum titulo Principis Imperii dum viveret retineret: Quinquaginta millia nummorum Vngaricorum aureorum in annos singulos ab Imperatore pro stipendiariis præsidiorum illarum arcium acciperet. Titulo vero Regis Vngariæ abstineret, & redderet Coronam Regiam Vngariæ (quam asporraverat Posonio, & apud se detinebat) pro Comitiis proximis Vngariæ, in quibus etiam querelas statuum Vngariæ componere Imperator teneretur.

A.C. 1622.

Ferdinandus Imperator pacem facit cum Bethlemo.

Bethlemo Ducatus Opolia Ratiboria in Silesia datur.

Indicta itaque fuerunt ad eum finem Comitia Ordinibus Vngariæ Endeburgi ad mensem Maium, quæ priusquam advenissent, Imperator transierat Gretzium Styriæ, ubi desponsavit sibi Leonoram Gonzageam Mantuæ Ducis sororem, quam mox in illis Comitiis Vngaricis Reginam Vngariæ coronari fecit, ipsaque Comitia ex voto absolvit. Interim etiam ut partes Friderici Palatini spe reconciliationis distineret, miserat Comitem Szwartzemburgicum ad Angliæ Regem cum Legatione speciosa, à quo Rex ille persuaderi sibi permisit, negotium Palatini arbitra Gubernatrice Belgii amice conficiendum fore, dummodo ille Mansfeldium & Alberstadiensem exauthoraret, omnemque exercitum suum dimitteret, quod Daniæ quoque Regis Legato dum ad Comitia Vngarica Oedenburgum venisset, ab Imperatore responsum fuerat. Ac non contemnendos isti Palatinales Duces progressus interim faciebant; Mansfeldius Hagenoam in Alsatia, & mox Maydeburgum Spirense cæperat; postea Friderico Palatino ipso præsente, qui per Galliam mutato habitu cum paucis Comitibus eo tunc advenerat, Tillium cum Bavarico exercitu apud Mingelschemium mense Aprili prælio fuderat, cæsis ex eo duobus millibus, & pluribus insignioribus Præfectis, quatuor tormentis, signisque militaribus plurimis captis; deinde Ladeburgum obsedit, & vi aperta expugnavit: Eppingam ac Sinshelmium recuperavit, præsidiis Hispanicis cæsis. Et Tillius quidem paulo post sub finem Aprilis Marchionem Durlacensem apud Vimpsenam profligarat, castris & universis ejus impedimentis potitus, & mense Iunio Alberstadiensis copias apud Hæchstiam in fugam verterat: sed Mansfeldius nihil mutato fortunæ suæ cursu, ex pluribus in Palatinatu locis Hispanos rejiciebat, ab obsidione Hagenoæ Archiducem Leopoldum recedere coëgerat dissipato primum ejus equitatu obviam sibi misso, & magna parte illius exercitus in fuga trucidata, curribusque plurimis cum instrumento bellico & impedimentis Castrensibus interceptis Darmstadium cæperat, & deinde Andlavia Obernhemioque occupato, tabernas Alsatiæ obsidione gravi prope ad necessitatem deditionis redegerat. Tamen cum Palatinus voluntati Regis Angliæ & Daniæ refragari non posset, postquam illi spe pacificationis ab Imperatore accepta ipsum serio monuerant, ut arma deponeret, tredecima mensis Iulii Tabernarum obsidionem solvi fecit, & Mansfeldium ac Alberstadensem cum universa militia dimisit. Iam enim Comes Szwartzemburgicus ex Anglia redierat, recta conversus Bruxellas, eoque venerat Anglicus Legatus Vestonus, tractatus pacis inchoaturus, quos culpa sua Palatinus remorari nolebat. Statimque Mansfeldius cum Alberstadensi inter quotidianos cum Imperialibus, & Hispanicis conflictus

Ferdinando Imperatori desponsatur Leonora Mantuana.

Ferdinandus Imperator Legatum mittit in Angliam ad destinendum Palat. spe reconciliationis.

Frider. Palat. mutato habitu per Galliam in Palatinatum venit.

Mansfeldius apud Mingelschemium profligat Tillium.

Tillius Marchionem Durlacensem profligat.

Leopoldum Archidux Mansfeldius apud Hagenoam fugat.

Fridericus Palat. spe reconciliationis progressus suos felices relinquit & exercitum dimittit.

Mansfeldius & Alberstadensis dimissi à Palatino in Hollandiam transeunt.

A.C. 1622. flictus ad fines Galliæ per Metensem Episcopatum transeuntes, pene cum vinginti millibus armatorum, sparso rumore quod Regi Galliæ militaturi irent, apud Sedanam obliquarunt cursum in Hollandiam per Brabantiam, ubi Gonzalum de Corduba cum viginti quinque millium exercitu itinera ipsis intercludentem apud Falleis oppidum, sub finem Augusti prælio commisso fuderunt: Et licet restituerit Cordubensis aciem suam inclinatam peditatus Hispanici opera, qui in illo conflictu firmus disperso equitatu stetit, tamen prohibere non poterat, quin illi transirent Bredam, extremaque solum eorum agmina carpens, aliqua signa & currus suos ablatos recuperarat.

Mansfeldius Hisp. apud Falerorum dissipat.

Alberstadiensis manum amittit.

Franciscus Guevara casus in pugna cum Mansfeldio.

Friderici Palat. res postquam dimisit exercitum in pejus ruunt.

Frider. Palat. promissum de tractanda pace non tenetur.

Leopoldus Archid. postquam Palat. spe pacis dimiserat exercitum recuperat Aagenoam.

Cæsarei Duces postquam Palat. spe pacis dimiserat militem reliquum ejus ditionis indefensum occupant.

Heidelbergam Tillius capit.

Bibliotheca Heidelbergen. abducitur Monachium.

Manchemium obsidet Tillius.

Echelberga captivus sedit Ioannes XXIII Papa.

Manchemium vi captum, & Arx per deditionem.

Hollandorum munitio in Rheni Insula Kampervert expugnatur.

Franchentalium tantum retinet Palat. in sua ditione.

In illo conflictu Alberstadiensis jaculo bombardæ in manu sinistra percussus, vulnere ex labore pugnæ inflammato, eam iterata sectione rescissam amisit, manifesteque pœnam tulit sacrilegii facti in Templo Paderbonensi expilato, ubi ex auro 80 pondo conflatum loci ejus Patronum S. Liberium abstulit, & ex argento Monasterii Susati, aliisque ædibus sacris rapto, monetam signari jussit, ab una parte manu ex nube protensa gladio armata, ab altera inscriptione *Amicus Dei, inimicus Cleri*, omninoque ad talem ictum illam manum extenderat. Ex insignioribus Hispanicis ceciderat in ea pugna Franciscus Guevara, gregarii prope mille, pauciores ex Mansfeldicis. Cæterum post illam Mansfeldii & Alberstadii missionem, res Palatini cum sublevari debuissent, in peius ruerunt; nam & tractatus pacis Bruxellis magis ad tempus trahendum institutus, perfici non potuit, eo quod Belgii Gubernatrix, non habebat ad decidendum illud negotium, vel ad concedendas inducias plenam ab Imperatore potestatem; quod demum inchoatis tractatibus patuit. Et statim postquam à Palatinatu discesserat Monsfeldius & Alberstadiensis, quasi custodibus remotis Leopoldus Archidux, ex superiori Alsatia adveniens Hagenoam recepit, & inde movens, Spiram, ac plura viciniora Oppida occupavit: & alii Imperiales Duces, nemine jam propugnante Landavia, Vinsinga, Neostadio, quæ adhuc in nomen Palatini tenebantur, istius præsidia ejecerunt. Tillius vero Heidelbergam (ad Nicrum fluvium sita est illa Civitas Electorum Palatinorum sedes) medio mense Augusto obsidione cinxit, summaque vi oppugnatam, sedecima Septembris (magis inertia defensorum) immisso per ruinas propugnaculorum dejectorum milite cæpit, diripiendamque permisit. Arx quoque paucos post dies deditionem fecit, pacta defensoribus, & magna parte Civibus, qui eo confugerant, incolumitate. Supellex autem omnis Palatini & Bibliotheca instructissima Imperatori & Duci Bavariæ cessit. Nec moratus Tillius Manchemium (ad confluentem Nicri & Rheni situm, in cujus arce veteri Echelberg dicta, quondam Ioannes Papa XXIII. à Concilio Constantiensi exauthoratus per triennium captivus manserat) obsedit, magnaque contentione oppugnatum & defensum, demumque à præsidiariis ad Arcem concedentibus incendio deformatum, sub finem Octobris vi obtinuit. Verius Anglus pro Palatino præerat illi loco, & satis strenue rem gessit, sed multitudine hostium superante, etiam Arcem dedit 2 die Novembris, libertate & incolumitate tam corporum quam facultatum omnium plena, non sibi tantum & millitibus suis, sed omnibus qui cum ipso erant obtenta, & ut cum vexillis explicatis, bambardis, funiculisque accensis, ac duobus tormentis minoribus præsidiarii exirent. Propugnaculum in Rheno infra Bonam ab Hollandis extructum dictum *Pfafenmutz*, Princeps Neoburgicus cum Henrico Comite Bergensi interim quoque expugnatat, cum Iuliaco capto interclusi Hollandi ab illa regione, subsidia eo mittere non possent. Totoque Palatinatu in potestatem Imperatoris redacto, Franchentalium solum Palatinales retinuerant, non amplius quam ad annum proximum, ut tunc dicemus.

In

A.C.1622.

In Silesia quoque Glatzium Comes Turrensis junior, quod fortiter eousque defenderat, & adhuc retinere poterat, nisi Palatinus prohibuisset, accepta cum suis militibus securitate vitæ Carolo Archiduci Episcopo Vratislaviensi dimisit, & omnes copiæ quæ ibi cum Iagendorfio pro Palatino militarunt, postquam Imperator cum Gaborio Bethlem ac Vngaris pacem composuerat, partim in dispersionem vexillis laceratis, partim sub signa Imperialia transierunt.

Turrensis Comes Glatzium dedit Carolo Archiduci.

Friderici Palat. copia in Silesia dispersa facta pace cum Betlemo.

Atque ita Imperator hostes suos spe reconciliationis ad arma deponenda inductos facile superavit, & ex omni parte Imperii exturbavit. Tuncque demum Comitia Generalia Germaniæ sæpius dilata, pro abdicando Palatinali Electoratu Friderico ad finem anni hujus celebranda indixit Ratisbonæ, quo ipsemet cum Imperatrice & Comitatu Aulico mense Novembre transierat. Sed ex Electoribus nullus à principio adfuit: ac paulo post cum nonnisi Ecclesiastici advenissent, invitandis & expectandis Saxonico & Brandeburgico Electoribus, reliquum anni hujus tempus fuit concessum. Offenderat autem gravius Saxoniæ Electorem, & omnes Dissidentes in Religione, quod Imperator abrogaverat Boëmis *Literas Majestatis*, ac Iurapatronatus, & jusserat expelli Praga, ac ex toto Boëmiæ Regno dogmatistas tam Euangelicos, quam Lutheranos, & aliarum Religionum adversarum, eorumque templa claudi fecerat.

Ferdin. Imp. hostes suos spe pacis ad arma deponenda inductos facile superavit.

Comitia Germ. Ratisbonæ indicit Imperator ad finem anni 1622.

Pro Augustana itaque secta seu Lutheranis restituendis, scripserat Elector Saxoniæ ad Imperatorem, fidem appellando edictorum literarumque ipsius diversarum, in quibus profitebatur bellum illud pro recuperatione Provinciarum suarum hæreditariarum, non pro tollendis *Literis Majestatis*, neque in præjudicium Euangelicæ vel Lutheranæ Religionis susceptum fuisse. Ad quam querelam cum Imperator Boëmos propter rebellionem suam privilegia omnia amisisse, & si ex gratia ipsis restitueretur beneficium *Literarum majestatis*, eos ad ingenium & ad novas turbas ciendas sub earum tutela redire posse respondisset, omninoque in sententia sua de eis non restituendis persisteret, illum eo magis indignatum ad Comitia Ratisbonam venire noluisse multi opinabantur. Verum præter hanc causam alia longe diversa cunctationis hujusmodi apparebit ex progressu Comitiorum, quæ Imperator pertæsus moræ longioris, non expectatis illis Electoribus.

Saxoniæ Elector offensus Imp. non venit ad Comitia.

Praga ejecti hæretici concionatores.

Ferdin. Imp. respondet Boëmos privilegia sua amisisse.

Annus Christi, 1623.

Die septima Ianuarii, Anni Millesimi, Sexcentesimi, Vigesimi tertii, fecit inchoari, & proponi negotia, propter quæ Conventum illum convocarat. In primis longa serie narratis Frederici Palatini delictis, declaravit, quod eum proscripserit, Electoratu privaverit, ejusque Electoratum lege ut vocatur *Commissoria*, ad se devolutum ex plenitudine potestatis, transtulerit in DucemBavariæ Maximilianum, cujus fidelem operam toto illo bello fuit expertus. Addita quoque erant aliqua, super quibus Imperator deliberationem, & consilium illius consessus requirebat, nempe de juvandis rebus Vngaricis: de modo restituendæ pacis Germaniæ, de instauranda authoritate judiciorum Cameræ Imperialis, de Hollandis qui multa loca in Imperio occuparunt, de Monetariis. Sed illud caput rei fuit, de exauthorando Friderico Palatino, contra quem cum accusationem & judicium vel saltem ad speciem instituendum, & cuinam Electoratus deferendus esset, in illis Comitiis primum dignoscendum fuisse, omnes sperassent, eum damnatum, Magistratu abdicatum, prætertisque omnibus qui ex lege vocabantur ad illum Magistratum, remotiorem gradu in serie gentis Palatinæ, victoris arbitrio solo fuisse evectum videntes, principia absoluti Dominatus exhorruerunt.

Ratisbonæ in Comitiis Imp. propositio.

Frid. Palat. de abdicando nullum judicium Comitiorum præmissum.

Varia-

A.C. 1623.

Electorum Concilium respondet sine pravia cognitione Iudiciali Palat. abdicari, & in remotiorem Electoratum transferri non posse.

Variabant etiam studia Collegii Comitiorum, plures Imperatore ac Bavariæ Duce ad partes suas trahente: sed tamen sub finem Ianuarii, ab illo datum fuit responsum ad Cæsaream propositionem tali sensu: Quod Palatinus promeruerit quidem tantas pœnas, sed procedendi in hac causa modum illegitimum videri, in quo reus, nec citatus, nec auditus, sine ulla judiciali cognitione damnaretur: Cum tamen etiam in minoribus causis, secundum genuinas Imperii leges & pacta ab ipsomet Imperatore circa inaugurationem suam jurata, pares Curiæ & ejusdem cum reo dignitatis, & conditionis personæ, ad judicium sint adhibendæ in quovis delicto quantumvis manifesto. Translationem quoque Electoratus ad personam remotiorem omissis filiis, fratre, agnatis proximioribus, qui nihil peccarunt, quinimo Cæsari in hoc perturbato rerum statu utilem operam navarunt, & ex præscripto Bullæ aureæ jus quæsitum super Electoratu habent, Legibus Imperii & omni æquitati ac consuetudini in similibus antiquitus receptæ adversari, aliisque Electoribus sæcularibus exemplum hoc præjudicare, & successionis Electorialis jura à fundamentis convellere. Hæque & aliæ in iterato responso (postquam ad primum Imperator immotus in proposito persistebat) graviores rationes inducebantur: & demum invocabatur clementia Imperatoris, ac pietas erga

Ferdinandus Imperator non flectitur precibus Comitiorum ut servet ordinem Bullæ Aureæ in abdicando Palat.

patriam, quæ perpetua Electorum ac Principum Imperii diffidentia, belloque perenni conflictatura esset, si in ea successionis Electorialis confusa vestigia manerent, & Palatinus ope tot Regum & Principum affinium, amissa recuperare conaretur. Sed fructu ad extremum inani hæc omnia agitabantur, cum Imperator nullis suasionibus & deprecationibus flecti vellet, vel non posset rescindere sua promissa, seu rationes præjudicatas status sui conservandi, continendæque in freno Germaniæ (*ragion di stato moderni dicunt*) sanctioribus obligationibus, armis Hispanicis, diversisque recens (sub hoc tempus novum fœdus fecerat Austriaca Domus, de consiliis & opera mutua conferenda pro conservanda successione suæ prosapiæ in ditionibus suis) initis fœderibus connexas. Atque propterea

Saxonia & Brandeburgi Elector non venit ad Comitia ne consentiret inordinatæ abdicationi Palat.

Electores Saxoniæ & Brandeburgi etiam ad repetitam per Volfgangum à Verszevitz Cæsaris vocationem, pro Comitiis illis venire detrectarant, causis absentiæ suæ perscriptis, quod illam damnationem Palatini, & Electoratus collocationem legibus, consuetudinibus Imperii æquitatique contrariam probare non possent, & timerent majorem Imperatoris offensam, si præsentes ipsius obfirmatæ voluntati contradicerent. Et paulo post iidem Electores Anneberga daris ad Imperatorem literis, de violato jure Collegii Electoralis questi, omnia à suis Nuntiis contra illam translationem Electoratus facta dictaque confirmarunt. Appo-

Dissidentes in Religione intercedunt pro templis Pragensibus reserandis.

suerant etiam ex illo Collegio Comitiali dissidentes in Religione petitionem pro templis Augustanæ confessionis Pragensibus occlusis, quorum causam, licet videretur Boëmorum propria, cum omnium dissidentium Germaniæ libertate indissolubili vinculo esse colligatam, & nisi restituerentur, solidam pacem in Imperio sperari non posse ajebant. Sed æque ista atque illa prima pro Palatino rejecta,

Bavariæ Dux renuntiatur Elector Palatinus 25 Februarii 1623.

Imperator vigesima quinta Februarii solenni ritu Ducem Bavariæ Maximilianum Electorem Archidapiferum Imperii renuntiari fecit, per Vicecancellarium Germaniæ, qui disertiori oratione declaravit, quod isti Cæsar dignitatem Electoralem, Friderico ob sua delicta ademptam, cum jure sessionis in Collegio Electorum & suffragii in eligendo Imperatore contulerit. Qua renuntiatione Dux per internuntios accepta, in Concilium veniens, genu flexus ad pedes Imperatoris, ab eo pileum & pallium Electorale accepit, & jusjurandum consuetum tactis Euangeliis præstitit. Tres Electores, Moguntinensis, Coloniensis & Trevirensis, ac Episcopus Salspurgensis, Ratisbonensisque aderant illi actui: Legatus Hispaniæ Regis adesse (ac si Rege suo inscio illa fierent) recusavit, & Legati

Electoris

Electoris Saxoniæ & Brandeburgici, ac Princeps Volffgangus Vilhelmus Neoburgicus Comes Palatinus, qui uti proximior agnatus Friderici, ac Catholicus, illum gradum appetebat. Et ne penitus à sua spe iste excidisse, vel ne Angli ac Dani pro Friderico (spe adhuc aliqua eos distinuisse oportebat) intercessiones neglectæ fuisse viderentur, in ultima sua declaratione Imperator opponi jusserat, quod filiorum, ac fratris Friderici, & Principis Neoburgici, aliorumque ejus agnatorum jus ad Electoratum & ditiones Palatinatus, in Conventu proxime ad hoc instituendo, amica compositione, vel si hæc non succederet, judiciario processu, adhibito Electorali Collegio, ac aliis Iudicibus non suspectis intra certum tempus definiendum esset: Ac possessio Electoratus Duci Bavariæ data, illis præjudicare non deberet. Immo in diplomate isti super eodem Electoratu dato adderetur clausula, ac ipsemet Dux reciproca obligatione caveret. *Quod si alicui ex proximioribus prædictis idem Electoratus adjudicaretur, illi ditio ejusdem Electoratus post obitum ipsius Ducis Bavariæ ab Imperatore consignanda esset.* Prætendit autem Bavarica prosapia jus ad Electoratum etiam ex successione sua hæreditaria ab Ottone Duce Bavariæ, qui Anno Christi 1215, ducta uxore Agnete Henrici ultimi tunc Electoris Palatini unica filia, cum ea Palatinatum & Electoratum illum obtinuit. Sed prout à prima institutione Electoratuum, nonnisi penes possessorem Palatinatus, si iste divisim à Boiaria obtineretur, Electoratus ille erat, ita & post Ottonem Anno Christi 1295, cum ejus Nepotes filii Ludovici III partirentur inter se hæreditatem paternam primogenito Rudolpho I cum cessisset Palatinatus, cessit & Electoratus: Ludovico vero IV cessit Boiaria. Et licet Ludovicus iste IV factus Imperator spoliarit fratrem Rudolphum Palatinatu & Electoratu, eo quod ille circa Electionem Imperatoris faverat Friderico III Austriaco, & postmodum circa restitutionem filiorum ejus Rudolphi II & Ruperti in ditionem paternam, caverit, ut istis commune esset jus Electorale cum filiis ipsius Ludovici IV nempe Ludovico & Stephano, alternaque suffragia darent isti in Electione Imperatoris, hancque concordiam in Comitiis Francofurti Anno Christi 1339, confirmari curaverit, tamen Carolus IV Imperator illam concordiam uti Constitutionibus Imperialibus antiquis contrariam, ac vi extortam, ex consilio Electorum Ordinumque Germaniæ, Anno Christi 1353, rescidit, jusque Electorale Ruperto Palatino (ejus frater major natu Rudolphus II interim obierat) soli integrum addixit; diplomaque publicum super hoc in Comitiis Norimbergæ Anno Christi 1356, ab Electoribus approbari & subscribi fecit. Ab illoque tempore, citra ullam controversiam soli possessores Palatinatus Rheni Electorali prærogativa utebantur. Neque tamen ex ista, neque ex alia causa amicorum arbitrium seu judicium illud ab Imperatore promissum, unquam fuit habitum: & insuper cum pro patre Friderici quo Imperator placaretur, illudque arbitrium seu judicium celerius perfici juberet, Rex Angliæ Francovalium seu Franchentalium præcipuum in Palatinatu (hoc unicum ubi Palatinus adhuc retinebat) propugnaculum durantibus adhuc Comitiis Ratisbonæ Belgii Gubernatrici per modum depositi tradidisset, fide utrinque interposita, ut nisi intra quindecim Menses tractatus hujusmodi pacis terminaretur, ista Franchentalium cum omni apparatu bellico Regi Angliæ redderet, elapso illo tempore præstituto, nec tractatus fuit completus, nec Franchentalium restitutum. Sub finem vero Martii solverat Comitia Imperator, ac paulo ante dimiserat Tillium cum mandato, ut exercitum augeret ad cohibendum Mansfeldium & Alberstadensem, qui ex Hollandia in Saxoniam inferiorem, & ille in Frisiam Orientalem concesserat, viresque restaurarat. Ipse Imperator solutis Comitiis Pragam invisit, ibique rebus constitutis & Saxoniæ Electore, collata

A.C. 1623.

Frid. Palat. agnatis salvum jus reservatur in Electoratu.

Bavarica stirpis jus ad Electoratum.

Francovallium Rex Angliæ per modum depositi tradit Gubernatrici Belgii.

Tillius accipit mandata Imperatoris ut exercitum suppleat.

A.C. 1623.

Lusatiam Imp. confert. Saxoniæ Electori.

Bethlem ob non servatas conditiones ab Imperatore in Moraviam excurrit, & Cæsarianos profligat.

Bethlem inducias facit cum Imper.

Turcæ auxiliares Bethlemi in reditu caduntur.

lata ipsi Lusatia superiori & inferiori fiduciario jure, in amicitia confirmato, iterum Viennam mense Iunio transietat, propter novos motus in Vngaria exortos, ubi Gabor Bethlem offensus, quod quinquaginta millia nummorum aureorum annua ex pactis Nikelspurgensibus sibi promissa non solverentur, & quædam conditiones non servarentur, per Comitem Turrensem seniorem Legatum suum Constantinopoli à Turca majora auxilia impetraverat, illisque acceptis, Budianus in Austriam inferiorem, ipse vero Bethlem in Moraviam irrumpens, mense Octobre plurima damna Cæsarianis dedit: Tisenbachicam legionem profligavit, plurimos ex ea cæpit, & una cum Vanglero Vicepræfecto Tisenbachii Tyrnaviam, quam etiam receperat, vinctos oblegavit: præsidiarios Moraviæ circa Brunam exustis ibi suburbiis fudit, & Comitem de Montenigro cum Cæsarianis copiis fuga ægre ad Gedingum oppidum elapsum, ibidem obsidione gravi ad vigesimam Novembris pressit: Demum vero Tursone Palatino Vngariæ procurante inducias fecit ad mensem Aprilem proximum. Turcæ tamen ipsius auxiliares in reditu à Novoselensibus, Comotensibus, Iaurinensibus Cæsarianis præsidiis multum incommodi acceperunt.

Germaniæ Principes Dissidentes in Religione sibi timent & fœdus ineunt pro mutua defensione.

Germania vero conquietura videbatur, postquam totum Palatinatum Imperator obtinuerat, & Rex Angliæ tradita Franchovalia in depositum Gubernatricis Belgii, inducias ad Menses quindecim stabilierat, Fridericumque Palatinum omni societati cum Mansfeldio & Alberstadensi aliisque renunciare fecerat, fretus maxime, quod tota illa lis, si tractatus cum Gubernatrice non successissent, certe connubio (unicum hoc supererat reconciliandi cum Austriacis Palatini medium) Caroli Valliæ Principis filii sui, cum Maria sorore Regis Hispaniæ sopiri deberet. Sed majore metu suspicionibusque inter Principes dissidentes in Religione ab illis Comitiis Ratisbonensibus subortis, bellum novum concepit: Territi enim isti processu illo contra Fridericum Palatinum præter juris Ordinem & inconsulto Collegio Electorali, mera victoris potestate facto, cum Imperator jam debellatis suis hostibus, nihilominus majores copias colligeret, ac Liga Catholica, licet fœdus dissidentium jam esset solutum, arma retineret, ea contra se parari, & causa non licta exequutionem pro restituendis Ecclesiarum bonis contra se instituendam fore opinabantur. Vnde statim Principes & Civitates referioris Saxoniæ, ubi plurimi Episcopatus ac Ecclesiastici fundi à Principibus & Nobilibus, communitatibusque Religionis adversæ tenentur, inierant fœdus, & conscripserant militem pro mutua defensione, eique præfecerant Christianum Ducem Brunsvicensem Alberstadensem Episcopum. Tillius itaque ex Veteravia movens per Hassiam, nec quicquam transitum denegante Mauritio Landgravio, eo contendit, scriptis literis ad Vlricum Ducem Brunsvicensem, quod Alberstadensis occasionem sibi daret ingrediendi illas ditiones. Et tunc quidem Principes illius circuli non satis contra tantam vim instructi, persuaderi sibi permiserunt solum Alberstadensem quæri, eoque amoto sese immunes fore. Ac propterea illum ablegarant postquam excusarunt, quod nil hostile contra Cæsarem vel contra vicinos moliretur, verum studio per ipsos avocatus à Mansfeldio, securitatis suæ personæ causa in castris se contineret, reconciliationem Cæsaris expectans. Et licet Tillius tali excusationi non acquiescens cum exercitu ad eorum fines appropinquaret; jamque in Brunsvicensi Principatu Arcem Friedland, aliaque circa Volfenbutelam plura loca occupasset, tamen ipsi quieverunt. Sed cum iste cæso postea septima Augusti Alberstadensi in Vestphalia apud Lonerbruchum prope Monasterium, (abeuntem ex Imperio & pugnam detrectantem, cum transitum Knipausius ejus Tribunus male custodisset,

Tillius movet exercitum in Saxoniam inferiorem.

Tillius profitetur quod tantum Alberstadensem persequi velit.

Tillius Alberstadensem profligat.

A.C.1623.

ſet, improviſo conſequutus profligarat) Mansfeldio quoque ex Phriſia Orientali excedere coacto, nulloque jam qui Imperatori ibi reſiſteret apparente, nihilominus in Haſſia militibus ſuis hyberna diſtribuiſſet, impoſita Provincialibus ſuſtentandi alendique eos neceſſitate, nec loca in Brunſvicenſi territorio occupata dimitteret, tanto magis in ſuſpicione initio concepta, confirmati, ad capeſſenda arma pro ſua defenſione mutuo conſpirarunt; Ducemque armorum ſuorum elegerunt Regem Daniæ: Qui nil moratus illud onus ſuſcepit, præſidia circa tranſitus Viſurgi diſpoſuit, velutique novum bellum exorſus, acri contentione duxit, in ſubſequentibus annotandum.

Tillius in Haſſia hyberna ſumit.

Saxonia inferior cum Tillius caſo Alberſtaden. nihilominus ibi exercitum teneret, Regem Danum in auxilium vocat.

Interim opportunitate victricium ubique armorum Auſtriacorum uſus Princeps Neoburgicus, Lippiam hæreditatis Iuliacenſis longa & difficili oppugnatione ad deditionem coëgit, totumque Comitatum Ravensburgenſem recepit: Et Cordubenſis Eſſenum in Montenſi Comitatu præſidium Hiſpanicum introduxit. Hollandi quoque occaſionem nacti, quod Embdana Civitas in Phriſia Orientali Tillium metuebat, ſuum præſidium ibi ut ſuſciperetur, non difficile impetrarunt, ac Legato Imperatoris Gramaio menſe Octobre Hagam Comitis advecto, reſtitutionemque illius, & aliarum Civitatum Imperialium requirenti reſponderunt, eas non uſurpari in præjudicium Imperii, ſed cuſtodiri ne inde ſui fines ab hoſte impugnentur. Addiderat idem Legatus de penſione annua Matthiæ Imperatori promiſſa ab illis Ordinibus ſolvenda, & præſtandis auxiliis contra Turcam, ac offerebat interceſſionem Imperatoris ad Regem Hiſpaniæ pro conſtituenda inter ipſos pace perpetua, ſed & interceſſione tali opus non eſſe, & auxilia contra Turcas æque ac penſionem Matthiæ, quouſque tantum Gubernatoris apud ipſos munus gerebat, aſſignatam dari non poſſe replicarunt, vacuumque dimiſerant illum Legatum. Terra nullos alios apparatus bellicos fecerunt iſti hoc anno, ſed claſſem prope quadraginta navium expedierant cum Architalaſſo Eremito, qui in Galiriam delatus, Civitatem Sancti Angeli invaſit & diripuit, & in Orientali India Luſitanorum claſſem diſſipavit, multis navibus demerſis, & non paucis una cum Meccao civitate captis. Domi vero deprehenderant Arminianos toties caſtigatos novas conſpirationes in necem Mauritii Principis Auraici, & ad novandam Rempublicam moliri, quorum authorem Slatium cum aliquot ſociis Concionatoribus Arminianis Hagæ Comitis ſupplicio capitis affici fecerunt: duo Barneveltii filii olim Advocati Hollandiæ cum intellexiſſent illam conjurationem fuiſſe detectam, fuga elapſi crimen agnoverunt.

Neoburgicus Princeps Ravensburgum recipit.

Hollandi Embdam præſidium ſuum introducunt.

Imperatoris Legato Hollandi dant reſponſum.

Hollandica claſſis in Galiciam damna dat Hiſpanis.

Luſitana claſſis in India ab Hollandis profligata.

Arminiani iterum conſpirantes puniuntur.

Barneveltii filii profugiunt ex Hollandia.

Quod tamen attigimus ſupra de filio Regis Angliæ Principe Valliæ nuptias ſororis Regis Hiſpaniæ ambiente, licet Senatus in eo diſſentiret, tamen cum Pater Rex ita vellet, cum paucis Comitibus mutato habitu mari Caletum ille tranſiens, poſtea Pariſios, indeque Veredis, ac ad velociorem curſum diſpoſitis equis in Hiſpaniam, Mantuam, Carpenatorum ſeu Madritum medio menſe Martio pervenit; ſpe plenus, quod præſens facile reſtitutionem Palatini, & tractatum illius matrimonii perficeret. Declinaratque recta ad domum Digbii Legati Anglici extraordinarii nocte intempeſta: ubi cum latere, & ab itinere aliquot diebus quieſcere propoſuiſſet, die inſequenti divulgato rumore de ſuo adventu, evitare non potuit, quin miſſo Marchione Buquingamio, præcipuo itineris ſui præſultore ad Comitem Olivarez, Regem Hiſpaniæ de adventu ſuo certiorem faceret: Rex quoque eodem die cum Regina & duobus fratribus ſub veſperam, quaſi animi gratia per civitatem curru iret, eum curru ex induſtria illa eadem via vectum offendit, & ſalutavit. Moxque Rex deducta Regina ad Palatium, ſolus cum Comite Olivarez ad hoſpitium Angli reverſus, obviam eum iterum in medio itinere habuit, & poſtquam ambo deſilientes ex curru mutuis amplexibus ſeſe con-

Valliæ Princeps filius Regis Angliæ in Hiſp. venit.

Hiſpaniæ Regis cum Valliæ Principe congreſſus.

A.C. 1623.

Hispaniæ Regis cum Valliæ Principe congressus.

salutarunt, Regium currum ascendentes, Anglo dextram licet tenuerit tenente in campo quodam semihoræ spatio diversos sermones inter se conferebant. Et demum elapsis aliquot diebus à monasterio S. Hieronymi, quasi tunc primum ingrediens Vrbem hospes iste, à Rege magnoque Hispanorum Procerum numero pompa solenni ad Palatium Regium fuit deductus, ac Regio splendore habitus. Quid porrò intercesserit circa matrimonii tractatum, melius liquere potest ex relatione Buquingamii in reditu anno subsequenti (sed huic loco magis convenit) apud Senatum Angliæ facta, in qua hæc narrabat ille:

Valliæ Principis Madritum solennis ingressus.

Valliæ Principis tractatus de matrimonio in Hispania series.

De restitutione Palatinatus Hispanos nunquam serio cogitasse, illudque vanum fuisse, quod Gubernatrix Belgii Isabella in Bruxellensi tractatione Anglis Legatis affirmarat, habere se plenam potestatem conscribendi & dimittendi militem. His tamen ejus verbis credidisse Regem Angliæ, ut Mansfeldium cum exercitu è Palatinatu revocaverit: cumque idem Rex viceversa de abducendo inde milite Hispano urgeret Bruxellis, responsum fuisse, illud non esse in potestate Infantis, sed ab Hispaniæ Rege impetrari debere. Regem itaque Anglum misisse tunc celeriter in Hispaniam Potterum, ut peteret clarum responsum à Rege Hispaniæ, & de matrimonio, & de restitutione Palatinatus, præstituto ipsi, ne ultra decem dies ibi hæreret. Et cum Digbius Legatus Anglicus jam ante propterea ad illam Aulam missus, eum in incerto diutius tenuisset, ipsummet Potterum ad Comitem Olivarez accessisse, ab eoque responsum tulisse, quod negotium matrimonii & restitutionis Palatinatus dubium adhuc esset. Cum tali responso cum Potterus in Angliam redire constituisset, Digbium eo tantisper remorato, aliud responsum à Comite Olivarez flagitantem, non aliud obtinuisse nisi quod iste indignatus Pottero de relevato responso ipsi soli concredito, nullum aliud dari posse replicavit. Digbium nihilominus spe inani obtinendi utrumque Regem Angliæ lactasse eousque ut eum permoverit ad mittendum in Hispaniam filium suum, cujus adventum insperatum ibi fuisse, nihilque permotos Hispanos Principis præsentia primum ante quartam hebdomadam ab ejus adventu de Matrimonio tractatum ullum inchoare noluisse, & demùm plane denegasse Matrimonium, nisi Princeps Religionem mutaret. His auditis Princeps cum reditum in Angliam pararet, Hispani quo eum adhuc retinerent, promiserant super illo Matrimonio, ad quod Ecclesiastici Hispaniæ consentire nollent, nisi Princeps mutaret Religionem, à Summo Pontifice Romano dispensationem per Regem Hispanum obtinendam fore. Interea Digbium suasisse Principi, ut Religionem mutaret, vel saltem hoc simularet: sed Principem utrumque recusasse, discessumque tanto magis maturasse. Demum cum persuasus expectavit dispensationem, eam tandem allatam fuisse: sed conditionibus (præsertim circa Catholicos in Anglia degentes) appositis adeo restrictam ut eam probare non potuerit, & omnino discedendum decreverit. Aliud igitur medium Hispani proposuerant, nempe ut Legati Hispani Regis tractarent in Anglia super moderando dispensationis articulo. Recusantes sive Romano Catholicos in Anglia degentes concernente: sed illis Legatis ex Anglia reversis, rumorem fuisse sparsum, exorituras ibi propterea seditiones, ad easque compescendas Principi exercitum, & auxilia sufficientia Hispanum Regem obtulisse. Denique Regem Hispanum aliam dispensationem liberaliorem Romæ procurare voluisse, in qua expectanda Principem longioris moræ incommoda veritum, discessum instituisse, apud Digbium super utroque negotio informatione sufficienti relicta. Addiderat insuper: *Quod toto illo tempore nonnisi semel Principi Regiam Virginem illam, idque verbis præscriptis licuerit alloqui, quodque in literis à Rege Hispaniæ in Angliam post Principis discessum missis expressum apparebat, de restitutione Palatinatus cum solo Imperatore agendum esse.* Et hæc Buquingamius.

Valliæ Principi nonnisi semel licuit alloqui Infantem Hisp.

Et licet ex istis perspicua sit tota ab initio ad finem series tractationis illius, quo

A.C.1623.

quo tamen satisfiat lectori, nos quoque potiora quæ circa eam evenerunt attingemus. Quousque Princeps Valliæ Madriti hæsit, negotio Palatinali suspenso, de nuptiis solis deliberationes habebantur, persuasis Hispanis potitum istis illum Principem postpositurum res Palatini, & Anglis arbitrantibus, quod sponsaliis conclusis, Palatinales offensæ perpetuorum utrinque bellorum & dissidiorum ansa in gratiam novorum sponsorum tollerentur.

Valliæ Principi conditiones propositæ pro connubio cum Hispana.

Conditiones vero Matrimonii ex illis consultationibus propositæ fuerant istæ præcipue: *Ut Rex Hispanus à Summo Pontifice super illo matrimonio dispensationem obtineret: Matrimonium ritu Catholico in Hispania celebraretur, & in Anglia si qua ejus festivitas iteranda esset, ne quid ibi contrarium Religioni Catholicæ, vel quod Sponsam offenderet adhiberetur. Familiam omnem Regina Catholicam haberet, non ex subditis Regis Angliæ, sed quam Rex Hispanus ordinaret, & in decedentium locum alios substitueret, illaque Familia legibus Angliæ non ligaretur. Familia hæc fidelitatem Regi Angliæ juraret, forma juramenti approbanda à Sede Apostolica, ut nihil in ea inseratur, quod conscientiam Catholicam gravaret.*

Regina haberet in Palatio Sacellum amplum, & Templum Palatio vicinius pro exercitio Religionis Catholicæ, cum numero Sacerdotum Catholicorum sufficienti arbitrio suo.

Ut filii & filiæ ex hoc Matrimonio procreandi à Matre educarentur, & succederent in Regno quamvis profiterentur Religionem Catholicam.

Angliæ Rex confirmat conditiones datas filio suo pro matrimonio cum Hispana.

Hæcque utrinque erant rata & confirmata à Rege Angliæ (nimium credulo) summa celebritate in præsentia duorum Legatorum Hispanorum & Gubernatricis Belgii. Ad dubia quoque post hæc à Rege Hispaniæ proposita de securitate adimplendarum istarum conditionum, & matrimonio hoc non rescindendo, & de ætate filiorum ad quam manere deberent in potestate Matris, Rex Angliæ satisfecerat. Et pro danda dispensatione Romana Curia, ultra libertatem Religionis ad personam Reginæ & Aulæ suæ satis firmatam primis illis conditionibus, volebat quidem in commodum Catholicorum per totam Angliam aliquid concedi, sed ad ultimum acquievisset iisdem conditionibus, quibus Sororem Regis Galliæ paulo post eidem Principi Valliæ jungi permisit: omninoque de pactis illius connubii inter partes convenerat, nisi illa concepta de controversia Palatinali opinio unam & alteram fefellisset. Quod demum reverso in Patriam Valliæ Principe patuit, allatis Hispani Regis literis, quas relatio Buquingani nominat. Ex eis enim primum Angliæ Rex perspecto quod negotium restitutionis Palatinatus ad ambiguum Imperatoris arbitrium remittebatur, contractum illum matrimonialem potius rejiciendum, quam Palatinum deserendum decrevit, & Hispani affinitate Angli satius frustrati, quam Palatinatus arcanique sui de subjuganda Germania jacturam facere maluerunt, exindeque tractatus illi intermissi, in anno consequenti prorsus evanuerunt, acerbioribus odiis inter illos Principes propterea exortis, ut tunc dicemus.

Palatinatus restitutio matrimonium Angli cum Hispana impedivit.

Valliæ Princeps Madrito revertitur.

Mense vero Septembre discesserat Madrito Princeps Valliæ Regali magnificentia dignis muneribus acceptis, & datis in illa Aula Comitatus à Rege ejusque fratribus Escurialem, & inde deductus à Cardinale Zapata, ac Comite de Monterei usque ad portum Asturiæ S. Andreæ, ubi classem Anglicam conscendit, medioque Octobre Londinum rediit. Sub illud autem tempus quo mansit Madriti, fortuito eo Orator Regis Poloniæ Adamus Makowski functus officio Internuncii Regii Neapoli multis annis, advenerat opportune Hispanis, qui eum pro Principe Poloniæ Vladislao matrimonium cum eadem Hispana procurare jactabant, ut terrerent Anglos & ad suscipiendas graviores conditiones flecterent. Longe autum alia tractavit, & nihil obtinuerat, præter larga promissa, ac rediens in Gallia ad Aquas Sextias decesserat,

Makowski Polon. Regis Legatus Madriti præter larga promissa nil obtinet.

A.C.1623. ob evacuatum nimium ſectione venæ ſanguinem Hiſpano more, qui Septemtrionalium naturæ nunquam conducit.

Makowski moritur in reditu ex Hiſpania.

Hoc anno Romæ obierat Gregorius Papa XV octava Menſis Iulii, & non multum ante ſuam mortem è captivitate Archiducum Auſtriæ liberaverat Cardinalem Melchiorem Gleſelium, miſſo Auditore Rotæ Veroſpio, qui examine facto, eum injuſte fuiſſe detentum invenit, & ſecum abduxit Romam, ubi in Caſtro Sancti Angeli per paucos dies ſubſiſtere juſſum, poſtea Pontifex innocentem declaravit, & Collegium Cardinalium ad conclave Electionis novi Pontificis eum admiſit. Receperat etiam idem Pontifex à Duce Bavariæ Bibliothecam inſtructiſſimam ablatam Heidelberga, quam in Vaticano Bibliothecæ Pontificiæ adjungi fecit. Decima autem nona Iulii ejuſdem anni Cardinales Romæ præſentes quinquaginta quinque Conclave ingreſſi, initio ſtudiis diviſi, diutius de eligendo Pontifice novo deliberaturi videbantur, ſed ex æſtu nimio in anguſtioribus illius conclavis Vaticani cubiculis (ubi præſertim æſtate aër eſt inſalubris) nonnullis morbo correptis, & aliquibus extinctis, rem maturare coacti, die ſexta Auguſti Maffeum Barberinum Cardinalem ætatis annorum quinquaginta ſex, Pontificem Summum renunciarunt, qui ex more nomine mutato, Vrbanus VIII vocari voluit.

Gregor. XV PP. moritur.

Gleſelius Card. liberatur ex captivitate Auſtriaca.

Bibliotheca Heidelbergenſis donatur à Duce Bavariæ Pont. Rom.

Vrbanus VIII PP. creatur 6. Aug. 1623.

Invenerat autem ærarium Pontificale exhauſtum, unde reſtringere largitiones anteceſſoris, præſertim pro bello Germanico coactus, offenderat Auſtriacos. Gravatam etiam Apoſtolicam Sedem impenſis (pluſquam centum millium nummorum aureorum annuorum) pro præſidiis in Valle Tellina ſuſtentandis, eo onere ut liberaret, ad reconciliandam pacem inter Regem Hiſpaniæ & Galliæ pro illa Valle diſſidentes omnem curam ſuam convertit: in proximis annis adnotabitur iſtius conſilii exitus, Duci quoque Venetorum Menſe Auguſto defuncto ſucceſſit Franciſcus Contarenus, & iſto mox Decembre Menſe extincto, ſuffectus fuit Procurator S. Marci Ioannes Cornarus.

Venetiarum Dux moritur.

In Polonia poſtquam Sigiſmundus Rex militarem à bello Turcico Chocimenſi ſeceſſionem ſolutis ſtipendiis compoſuerat, pacata omnia in Regno habens, ad viſendas Provincias ac Vrbes Pruſſiæ, & Majoris Poloniæ animi gratia iter ſuſcepit. Sub finem itaque Iulii navibus conſcenſis, unà cum Regina & filia quadrienni, & filio Vladiſlao Principe, ac numeroſo Aulico Comitatu ſecundo flumine Viſtula Ploekam attigit: ubi magnifice ab Henrico Firley tunc Epiſcopo Plocenſi exceptus, Toruniam perrexit, ac inde Mariæburgum tranſiens initio Iulii, Elbingam primum ac deinde Gedanum viſitavit, utroque Regio ſplendore tractatus: Gedani præcipue, ubi ad alteram hebdomadam ſubſiſtenti, quotidie variati ludi delectabiles, ac convivia ſumptuoſa exhibebantur. Paulo ante autem fuerat in Aula Regis Comes Michaël Adolphus Althein, quem transferendi in Sueciam belli pro illo Regno recuperando Archiſtrategum fuiſſe ſupra attigimus, unde percrebuerat, quod eadem conſilia tunc agitarit. Vnde de hoc Suecus Guſtavus (aderant in Aula plures Germani & Sueci ejus exploratores) præmonitus, cum inſuper Regem Sigiſmundum tranſire Gedanum intellexiſſet, eum claſſem ibi apparaturum, tranſlationiſque talis belli initia facturum credebat; & ſtatim præſidiis firmioribus muniri curaverat maritimas ſuas Arces, navibuſque triginta quinque (iſtis Suecia abundat) collectis, ipſemet ſinum Balticum decurrens, prope portum Gedanenſem appulerat, obſervaturus illius rumoris progreſſus. Sed præter opinionem ſuam pacata omnia reperit, & licet non difficile fuiſſet, eum inſoleſcentem nimium (ad ſingulos tormentorum in honorem Regis, vel in introitu, vel ſub conviviis in ſignum lætitiæ exoneratorum ſonitus, ille quoque non minori fragore in

Sigiſm. III Polon. Rex in Pruſſiam tranſit.

Elbingæ Sigiſmund. Rex ſplendide excipitur.

Gedani Sigiſmund. Rex commoratur.

Guſtavus Rex Suecus prope portum Gedanicum cum claſſe venit.

in anchoris stans respondebat) rejicere,ad quod aderant in illo portu novem Prætoriæ Regiæ naves, & aliæ Civitatis ac mercatorum prope centenæ; operamque suam ad hoc Ioannes Vejer Palat. Culmensis offerebat, tamen Rex Sigismundus stantibus induciis ratus non lacessendum hostem, satis habuit quod Regni Senatores qui aderant miserint ad eum expostulantes de induciis violatis.Præseferebat ille tunc quod ad tractandam pacem inclinaret, sed tam importune, absque præparatione cum hoste tam superba ostentatione tumente tractare, indignum videbatur. Nihilominus dissimulatum fuit, ut Gedanenses Cives (ne Civitatis mercaturis navibusque eò commeantibus infestus esset) ei petenti nonnulla cibaria suppeditarint. Rex vero Sigismundus decima nona Iulii Dantisco relicto,per Pomeraniam conversus Gnesnam, Majorem Poloniam perlustravit,& demum initio Septembris Vasaviam rediit.

A.C.1623.

Sigismund.III Rex Pol. majorem Poloniam invisit.

Sub hoc tempus Dux Christopherus Zbárâwski pervenerat Constantinopolim cum splendido Comitatu pro confirmandis pactis Chocimensibus, ac Legationem illam ex voto absolvit; præter quod à principio Methgiorgium Bassa Vesiratum tunc tenentem, infensiorem rebus Polonicis habuit, sed eo mox amoto, & Mere Vssin Bassa in eo officio surrogato, omnes difficultates superávit, ac pacta Chocimensia in nonnullis punctis correxit, illamque conditionem de tenendo continue Legato Regio in illa Aula aboleri fecit. In liberandis etiam è captivitate Stanislao Koniecpolski, Luca Zolkiewski, ac Georgio Ferensbach,multum laboris subiit, & ultra dona munifica diversis ejus Aulæ ministris (ut sunt avarissimi & venales) distributa, lytrum octuaginta millium denariorum argenteorum seu talerorum Germanicorum pro ipsis persolvit. Et hoc quidem extorsit necessitas, cum aliter liberari non possent isti captivi: sed splendor in Comitatu (quadringentis personis constabat) & liberalitas profusa Legati, obfuit postea aliis Legatis, quos Turcæ minus ad magnificentiam & largitiones instructos, pro Legatis agnoscere noluerunt, & contemptui habuerunt. Post ejus discessum in fine hujus anni pœnitentia ducti Turcæ de occiso Osmano, & magis quòd Mustafæ ejus successori mentis impoti Bassæ Syriæ & Ægypti parere recusarent, iterum conspiratione facta, citra tumultum tamen, Mustafa vitam privatam agere jusso, Imperatorem novum elegerunt Amuratem quartum dictum Osmani fratrem annorum quatuordecim: quem equo impositum ad templum sive Meczetum Sultani Ægypti denominatum ultra mœnia Civitatis duxerunt, ibique Muphti seu summus eorum Pontifex framea illum accinxit: ritus est inaugurationis apud ipsos Principum.

Zbarawski Dux Legatus Constantinopolim venit.

Koniecpolski cum sociis liberatur è captivitate Turcica.

Zbarascii Ducis splendor in Legatione Turcica.

Zbarascii Ducis profusio in Legatione obfuit aliis Legatis.

Turcæ deponunt Mustafam Imp. & sufficiunt Amuratem.

Interim etiam captivitatem suam apud Chamum Tartaricum redemerat Ioannes Zolkiewski filius Præfecti militaris nuper circa expeditionem Cicorensem cæsi 40 millibus Talerorum, & Ianussius Tyszkiewicz, Nicolaus Potocki, Nicolaus Strussius, Balaban, aliique plurimi à clade Cicorensi in Tauricam à Tartaris abducti pro sua libertate plusquam centum millia talerorum Imperialium numerarunt. Martinus Kázánowski Tribunus celebris equitum tunc etiam captus à Tartaris, simulato quod esset vilioris conditionis,citius & facilius evaserat. Nec aliud singulare in Polonia hoc anno acciderat, præter quod Tartari pactis recens initis neglectis, à Sniatino in Russiam Leopolim usque excurrentes, magnum numerum plebis rusticanæ & pecudum abegerant, omnemque illam Regionem incendiis vastarant, desidentibus in proximo cohortibus præsidiariis Quartianis dictis, quarum etiam aliquas Ordinibus confusis occurrentes fugarant.

Turcis Imp. suum inaugurandi ritus.

Zolkievius juvenis redimitur à captivitate Tartarica.

Tartari in Pocuciam excurrunt.

Annus Chriſti, 1624.

A.C. 1624.

Comitia Pol. Varſa. 1624.

AD has incurſiones inhibendas, & Livoniam à Sueco vindicandam indixerat Rex Sigiſmundus Varſaviæ Comitia generalia Ordinibus Regni ad menſem Martium Anni Milleſimi, Sexcenteſimi, Vigeſimi Quarti; in quibus inchoatis nihil remiſſum fuit ex cunctatione ſolita & ſtudiis partium, præſertim popularium, qui nacti novas quetelarum contra Regem occaſiones, eis exaggetandis Comitiorum deliberationes gravius diſtrahebant. Nuper defuncto Simone Rudnicki Epiſc. Varmienſe, contulerat Rex illum Epiſcopatum filio ſuo Principi Ioanni Alberto, quod vetitum videbatur lege Regni, quæ à Senatoriis dignitatibus & Magiſtratibus ac Præfecturis publicis arcet perſonas ſanguinis Principum: tanto magis ob ætatem immaturam muneri Senatorio inutiles. Regina quoque emerat Comitatum Zywiecenſem (patet in longum ad decem, & in latum ad ſex milliaria Germanica inter confinia Sileſiæ & Vngariæ Moraviam attingens, ſitu ad oppugnandam Cracoviam, octo milliaribus Germanicis inde diſtantem, & ad tes novandas, avulſionemque à Polonia faciendam, ac exetcitus ibi congregandos plane opportuno) à Nicolao Komorowski ſexingentis millibus aureorum nummorum ſeu florenorum Polonicorum, advetſante conſuetudine & legibus Regni, quæ provida majorum induſtria ſancitæ caverunt, ne Rex acquirendo fundos Ordini Nobilium addictos, potentiam ſuam augeret, Nobilium vero minueret. Vnde ne quidem devoluta propter crimen læſæ Majeſtatis, ſeu quavis alia de cauſa ad fiſcum Regium Nobilium ſeu militaria bona, Rex poteſt retinere pro uſu ſuo, ſed obligatur ea (arbitrio tamen ſuo) alicui ex illo ſtatu tradere. Ac tanto diligentius prohibuetat ſagax antiquitas, manutenendæ liberæ Electionis Regis ſtudioſior, ne Principes eorumque filii Arces & loca in confiniis Regni munitiora poſſiderent, in quibus congregato milite externo, ſub Interregno Regis novi Electionem turbarent, vel repulſam paſſi, ad vicinos, ut Sileſii Duces olim, deficerent. Nec minus offenderat quod Rex inconſultis Ordinibus bello Germanico ſe immiſceret, & Coſacos in auxilium Imperatori mittere non deſi netet, quo (præter bellum difficile Turcicum nuper iſti Regno propterea conflatum) & pacta vetuſta ac vicinitatis cum illa gente jura violarentur, & Poloniæ ab illa parte confinia continuis depopulationibus paterent: De moneta demum adulterata tanto majora lamenta audiebantur, quod hoc malum ſingulos lęderet. Pro his itaque abrogandis ſeu corrigendis moris patrii tenaciotes æſtuabant: ſed ante omnia beneficia vacantia (lege ita diſponente ne Candidatorum ambitu curſus Comitiorum diſtineretur) Nuncii Terrarum diſtribui urgebant: præcipue Cancellariatum Regni, quem Andreas Lipski ad Epiſcopatum Vladiſlavienſem, poſt defunctum nuper Paulum Wołucki aſſumptus, quamvis ex lege dimittere obligaretur, adhuc ad Comitia proxima retinere nitebatur. Et demum prope finem Comitiorum Nunciï Terrarum hoc impetrato, ac Cancellariatu quidem Vicecancellario Venceſlao Leſzczynski, Vicecancellariatu autem Staniſlao Lubienski Epiſcopo Luceorienſi collato, nihilominus alias ſuas propoſitiones ſumma contentione promovere non ceſſarunt, concertationibus hujuſmodi ad finem Comitiorum continuatis, cum Regiatum quoque partium rationes ex adverſo fortius propugnarentur. In privatis etiam colloquiis Proceres, maxime Lithuani Regi ſuadebant, ut conſiderato quod populi totius Regni bellis præteritis exhauſti, ad vocem tributi, ſumptuſque bellicos ſubminiſtrandos induruerant, eoque bellum Sueticum difficilius duci poſſet, potius honeſtis mediis cum illo hoſte tranſigeret: ac proponebant conditiones pacis non indecoras, quas fidiſſimi Guſtavi

Varmien. Epiſcopatum filio Sigiſmun. Regis collatum Poloni agre ferunt.

Zywiecen. Comitatum Conſtantia Regina emit.

Pol. Rex lege prohibetur emere poſſeſſiones in Regno.

Princeps ſanguinis Regii in Polonia non poſſunt tenere finitimas arces.

Poloni agre ferunt quod Rex dandis auxiliis immiſceret ſe bello Germanico.

Leſſczynski Cancellarius Regni renunciatur.

Sigiſmun. III. Rex Pol. admittere non vult conditiones pacis honeſtas cum Rege Suecia.

stavi Regis Sueci familiares sugesserant; nempe ut restituta Regno Pol. Livonia, universam Estoniam & Filandiam cum spe successionis in Regno Sueciæ, si Gustavus decederet sine prole mascula, unus ex filiis Sigismundi Regis haberet: titulo quoque Regis Sueciæ Rex Sigismundus uteretur, dummodo Gustavus cum eodem titulo Regio Regnum Sueticum secure teneret.

A.C. 1624.

Sed nihil profecerunt, ex iisque luctationibus inter nonnullos Primarios Regemque exorta diffidentia, omnium animi in promovendis Comitiorum consiliis languebant. Aliam præterea dissensionis materiam dederant literæ ex Polonia interceptæ & transmissæ à Gubernatrice Belgii, quibus Aurelianensi Duci Gastoni Galliæ Regis Fratri spes succedendi in Regno Poloniæ post fata Sigismundi Regis injiciebatur, eorumque conscium fuisse Ducem Christopherum Radziwil Præfectum minorem militarem Lithuaniæ Rex persuasum habebat. Nec dissimulata offensa, alienatiorem ab eo inde animum præferebat, denegato ipsi officio Præfecti majoris militaris Lituaniæ morte Caroli Chodkiewicz vacante; quod paulo post gliscentibus iisdem odiis dederat Leoni Sapiha Palatino Vilnensi octuagenario prope, authoritatis quidem magnæ, & ad supplendos bellicos sumptus (quod maxime spectabatur) proprio peculio abunde instructo, sed professionis tota ætate alienæ à militari. Verum omnes istæ acerbitates in jacturam Livoniæ, perniciemque Reipub. & commodum hostis Sueci redundarunt, ut in consequentibus advertere licebit. Et quidem quoad Livoniam, statim ab istis Comitiis in quibus tanta divisione voluntatum perturbatis subsidia pecuniaria pro illo bello Suetico obtineri non potuerunt, cum Sueco Rege induciæ fuerunt prorogatæ ad finem Martii anni proximi, eisque ita prolatis (invitus Rex cum nervus pro bello ducendo denegaretur eas concesserat) illi hosti tempus & commoditas data fuit, ut ex opibus ipsiusmet Livoniæ vires suas auxerit, animosque sumpserit ad bellum diuturnum. Negotio vero Zywiecensi ad alia Comitia rejecto, Varmiensis Episcopatus dubium ita fuit compositum, ut Rex diplomate suo caverit, quod Princeps Ioannes Albertus Episcopus cum ad ætatem idoneam perveniret, Sacerdotio initiaretur, & jurejurando fidelitatem suam Reipub. obligaret, quando sessionis & sententiæ in Senatu dicendæ prærogativa uti vellet. Pro non mittendis Imperatorii auxiliis majori contentione ad ultimum Comitiorum terminum (Rege noctè tota incomparabili æquabilitate ac tolerantia assidente) ad auroram insequenquentis diei protractum Regii laborarunt, sed contraria factione prævalente, lex fuit sancita, quod omnes qui apud exteros (presso honoris causa nomine Imperatoris) militarent, & intra præstitutum tempus militiæ illi non renunciarent, vel in posterum ultra limites Regni militaturi sub signis exirent, pro infamibus & perduellibus haberentur ac punirentur.

Litera intercepta de vocando ad Regnum Polon. Aurelianensi Duce.

Sigismund. III Rex Pol. offensus Christophero Radziwilo.

Sapiha defertur Præfectura militaris Lituanica.

Inducias concedit Rex Sigismun. Sueco invitus.

Sigismun. Rex cavet quod ejus filius Episc. Varmiens. Sacerdotio initiandus esset & juraret fidem Reipub.

Sicque Comitia illa & Regi & Ordinibus fastidiosa nullo Reipub. fructu finierunt. Sub initium eorum obierat Laurentius Gembicki Archiep. Gnesnensis cui successit Henricus Firley. Nec multo post decesserat etiam Ioannes Kuczborski Episc. Culmen. deditque locum in Plocensi, ad quem post Firleyum fuerat designatus, Hieronymo Cielecki Referendario Regni, & in Culmensi Iacobo Zadzik Secret. Majori Regni: Peculii vero sui prædivitis, nempe quingentorum millium nummorum aureorum seu florenorum communium Polonicorum, cum omnium admiratione ex censu Ecclesiæ suæ, idque intra decem solum annos quibus illi Episcopatui præfuit collecti, constituerat hæredem Regem Sigism. præterito fratris sui germani filio, aliisque agnatis; forte quod crederet ex grata munificentia Regia eos majora recepturos: ipsi lucra ista sua enarrent. Posnanien. Episcopatus mortuo Andrea Opalinski sub finem anni præteriti, cesserat Ioanni Wæzyk Episc. Præmislien. mihi vero post istũ Abbatia Claræ Tumbæ. Fatalis quoq; hic annus fuit Ioanni Zolkiewski

Gembicius Archiep. Gnesnen. moritur.

Kuczborscius Episcop. Culmensis hæredem facit Regem sui peculii.

A.C. 1624.

Zolkievius juvenis moritur.

Zolkiewski Cancellarii olim Magni & Præfecti militaris filio, qui ante paucos Menses è captivitate Tartarica multo ære redemptus, reversusque Varsaviæ febri maligna intra paucos dies interiit cælebs, amplissima hæreditate suæ germanæ relicta, & Regiæ dispositioni Præfecturis aliquot insignioribus Mense autem Iunio

Tartari in Russiam excurrunt.

Terras Russiæ gravius afflixit incursio Cantimiri Murza, qui cum 30 millibus Tartarorum ex Valachia veniens, à Sniatinio summa celeritate Medicam pervenit, ibique Castris positis, phalanges ejus in omnes ejus Regionis partes longe lateque procurrentes ultra Iaroslaviam, Brzozoviam, Crosnam, Rzesoviam, Sendisz-ovum, rapinis, incendiis, innumeros pagos vastarunt, magna plebis multitudine in captivitatem abducta. Eousque autem vices Præfecti militaris sustinuerat Stanislaus Lubomierski Pincerna Regni: recens vero reversus ex captivitate Turcica Stanislaus Koniecpolski, Præfectus Minor militaris tunc assumpsit administrationem officii sui: & cum non posset colligere copias præsidiarias Quartianas tam

Tartari profligantur apud Martinowo.

cito, ut hostem præveniret, ad reditum ejus aliquanta manu congregata, prope Haliciam apud Martinowo transitus omnes insedit. Ea itaque cum Tartarus rediret, conspecta paucitate Polonorum (erant equites ter mille, pedites vero septingenti) prælium cum eis tentavit, sed primo conflictu rejectus statim in fugam concessit, præda omni hominum pecudumque relicta.

Vladislaus Princeps extra Regnum proficiscitur.

Eodem anno Princeps Vladislaus post longas Patris Sigismundi Regis deliberationes obtinuit, ut iret visitatum nationes exteras. Ac primum consilio habito Nissæ apud Archiducem Carolum, Episcopum tunc Vratislaviensem, Viennam

Vladislaus Princeps Imperatorem Viennæ convenit.

transiens Imperatorem salutavit; ex composito ad villam Erbersdorff suburbanam prodierat Imperator, quò advenientem Principem, Carolo Archiduce eum inter suum Comitatum intercedentem ignotum commonstrante, agnovit, & cœna finita in suo curru Viennam duxit. Inde Princeps idem sub nomine Ducis Alberti Radziwił, quem suum Patronum fuisse Comitatus ille fingebat, cum viginti personis per Germaniam in Belgium ivit, & à præmonita ab Imperatore Gubernatrice Belgii summo honore exceptus, tractatusque, viso Bredanæ obsidionis exercitu ac apparatu, per Alsatiam Mediolanum pervenit, præcipuasque Italiæ Vrbes visitavit, ubique præveniens famam adventus sui, & nonnisi amicis insignioribus copias sui agnoscendi concessa.

Vladislaus Princeps Romam venit.

Romæ inchoationi Sacri Iubilæi adfuit, in Palatio Pontificio magno cum splendore tractatus. Iterum autem Neapoli rediens, quò liberius Romanas antiquitates viseret, noluit ad Palatium Pontificis diverti, sed in Vrbe versus portam Populi dictam in Palatio Caponum incognitus mansit: conscio tamen Summo Pontifice, quem iterum in discessu convenit, ac demum insequente anno in Polo-

Carolus Archidux in Hispaniam abit.

niam incolumis rediit. Archidux vero Carolus postquam ut diximus peregrinatum expedierat Principem Vladislaum, ipse quoque in Hispaniam omine infeliciori iter instituit, spe adipiscendi Regni Portugaliæ illectus; sed ut primum Bar-

Carolus Archidux moritur in Hispania ex nimia venæ sectione.

cellonam attigit, mox (ex potu vini meracioris) languere cœpit, & Madritum conductus, summaque cum lætitia ab illo Rege & ejus fratribus Carolo & Ferdinando exceptus, mense Novembre 30 à suo eò adventu die obiit, ideo quod Medici Hispani morbis septemtrionalium mederi nescientes, plus justo sanguinis sectione ejus venæ emisissent. Priusquam ivisset in Hispaniam, adoptaverat sibi successorem seu coadjurorem Episcopatus Vratislaviensis Carolum Ferdinandum Poloniæ Principem, quam adoptionem Collegium illius Ecclesiæ Vratislaviensis eo de-

Cosaci Constantinopolim prope excurrentes prædam agunt.

functo ratam habere noluit, & multo labore per Electionem novam ille Episcopatus Principi eidem acquiri debuit in anno proximo. Mense vero Septembre anni hujus Cosaci Zapotovienses ex Boristhene, centum myoparonibus Pontum Euximum mare nigrum vulgo dictum ingressi, usque in prospectum Constantinopolis vene-

venerunt, & ibi prope uno milliari in littus descendentes, Oppidum insigne Iangikoie expilarunt, ac incendio immisso vastarunt. Tantus autem terror in ea Vrbe fuit, ut intra sex horas, quibus tales hospites illi portui imminebant, nullæ vires vel ad defendenda littora, vel ad eos invadendos expediri potuerint: demum vero aliquanta triremium classis egressa, spectavit tantum cum præda opima ipsos abeuntes, confligere non ausa.

A.C. 1624. Constantinopolis trepidatur ad adventum Cosacorum.

In Germania novæ dissensionum materiæ, quam supra attigimus, nempe Diffidentium timori ne reformationis Religio apud ipsos institueretur, prior illa videlicet Palatini restitutio, à tot cladibus quasi rediviva sese conjunxit, postquam ultima spes ejus à matrimonio Principis Valliæ cum Hispano pendens, hoc abrupto concidit universa. Rex enim Angliæ cum suo Parlamento audita relatione Marchionis Buquingami, quam supra adnotavimus, fassus est in publico consilii sui consessu, detentum se spe inani & circumventum fuisse, quominus pro Palatino pridem arma sumpserit, & ne in posterum restaret, quod suam ad eum juvandum intentionem impediret, nihil amplius de matrimonio filii sui cum Hispanis fore tractandum, sed Palatinatum cujus restitutionem Hispani ambiguam fecerant, armis recuperandum, Hispanumq; Regem pro hoste habendum decrevit. Ac statim sumptus pro tali bello, apparatusque terra & mari necessarii à Parlamento fuerunt ordinati. Mansfeldius ex Hollandia, ubi dilapsis suis in Phrisia copiis aliquantum substiterat, per Galliam in Angliam veniens, nova mandata pro conscribendo milite accepit; nec multo post & Alberstadensis eò transiens illi Regi pro eodem bello operam suam obligavit. Catholicis omnibus in illo Regno arma fuerunt adempta, & Iesuitæ severioribus edictis inde migrare jussi. Tractatus quoque alterius Matrimonii fuit inchoatus, nempe cum sorore Regis Galliæ Henrica Maria, ac felicius successit in anno proximo, ut tunc apparebit. Atque tale classicum tunc insonuerunt Angli pro Germania: arma tamen non expedierunt hoc anno, durantibus induciis cum Gubernatrice Belgii sancitis, dum eis Frankentalium traderetur; vel quod vincere victorias Austriacorum non esset solius Angliæ opus, sed omnium qui ipsorum potentiæ incrementa formidarent. Vnde prius varia consilia de conjungendis contra eos viribus agitabantur, fœdusque fuit initum: in quo Angliæ, Daniæ Regi, Diffidentibus Germaniæ, Hollandisq; consentientibus, Galliæ quoque Rex, Sabaudiæ Dux, & Veneti pro vindicanda Valle Tellina se conjunxerunt; ingentesque delectus militares & præparationes ad hoc bellum in omnibus locis istis fiebant: præcipue in inferiori Saxonia, ac in Dania, qui Rex tanti propositi summus arbiter designabatur. Circumferebatur passim fœderis illius formula, sed eam uti incertam omittimus, secretioremque fuisse censemus in re tam gravi, ac inter Dynastas adeo excelsos, quam ut in vulgus spargeretur. Nec deerant Austriaci quoque rebus suis: nam Rex Hispaniæ ut primum de illo fœdere Nuntium accepit, tributa pecuniaria solito majora omnibus subditis suis imperavit, militesque & in Hispania, & in Italia magno numero conscribi jussit. Imperator vero ne haberet quo in talibus periculis circum Viennam remoraretur; iterum mense Maio, cum Gaborio Bethlem pacem tractavit. Persuasus iste erat, quod Imperator anno hoc pacata omnia habens in Germania, totas vires in Vngariam ad Transilvaniam invadendam converteret, eoque territus haud gravatim veteres conditiones pacis tunc suscepit. Hac autem conclusa Imperator, hæreticis omnibus qui ad novandas res omni oblata occasione propendere videbantur, exercitium Religionis suæ tam in Austria utraque quam in Boëmia interdixit; quinimo jus Civitatis Pragæ, ubi tumultus periculosius concitarentur, talibus ademit, ibidemque Templa Lutherana & Calviniana aliquandiu occlusa, alia Carmelitis Discalceatis, alia Societati IESU tradi fecit. Exercitus quoque qui in Suecia, Hassia, & Saxo-

Germania Diffidentes in Religione timent reformationem.

Angliæ Rex fatetur se delusum fuisse spe reconciliationis amica Palatini cum Imperatore.

Angliæ Rex rejicit tractatum matrimonii cum Hispana.

Angliæ Rex pro recuperatione Palatinatus arma comparat.

Angliæ Catholicis arma adimuntur.

Angliæ Rex tractat matrimonium suo filio cum sorore Regis Galliæ.

Reges & Principes diversi ineunt fœdus contra Austriacos.

Austriaca Domus præparationes bellicas contra Fœderatos Germaniæ.

Ferdin. Imp. iterum sibi reconciliat Bethlemum.

Ferdin. Imp. hæreticis jus civitatis Pragæ interdicit.

A.C. 1624. Pragæ hæreticorum templa clausa dantur Religiosis.

& Saxonia inferiori erant, suppleri jussit, & quantumvis Princeps inferioris Saxoniæ copias suas nonnisi pro defensione propria teneri, nec ab eis quicquam hostile timendum esse obtestarentur, militemque Tillii inde abduci peterent; ille tamen eum retineri, & loca transituum ad Visurgim opportuna muniri præcepit. Fridericum Altenburgicum, & Vilhelmum Vinmariensem Saxoniæ Duces, & Christianum Anchaltinum Principem seniorem in gratiam recepit. Quin & Electorem Saxoniæ propter Electoratum Palatinalem ad Ducem Bavariæ translatum male contentum, placari curavit, ut in Conventu Electorum ac Principum Germaniæ ad finem Iunii indicto Sleusingæ translationem illam Electoratus probaverit, & ad consessum Electoralem novum illum Electorem admiserit, licet obtestatus fuerit quod per hoc oppositioni per suos Nuntios in Comitiis Ratisbonensibus contra eandem translationem Electoratus factæ, aut juribus familiæ Rhenensi Palatinæ derogare non intendat. Moguntinus solus cum Saxone adfuit præsens illi Conventui, alii Electores per Legatos, idemque Moguntinus jusjurandum Electorale ab Electore eodem novo recepit.

Tillius exercitum auget in Saxonia inferiori.

Anhaltinus Princeps reconciliatur cum Imper.

Saxonia Elector approbat translationem Electoratus ad Ducem Bavariæ.

Tentata etiam fuit concordia pro hæreditate Iuliacensi, ac conveneratinter Electorem Brandeburgicum ac Neoburgicum Principem, ut iste Iuliacum cum Montensi Comitatu possideret, ille vero Cliviam, Marcam, Ravensburgum, ac Ravensteinum: sed Hispanorum desiderabatur ad hoc assensus, qui nunquam potuit obtineri, licet ipsemet Neoburgicus pro eo petendo primum in Hispaniam, deinde Bruxellas iverit.

Iuliacensi pro hæreditate concordiam Hispani non permittunt concludi.

Quo autem distinerentur Hollandi, ne se immiscerent rebus Imperii, majori vi domi oppugnandos Hispani decreverunt. Et mense Iulio Spinola collectum viginti quatuor millium peditum, & sex millium equitum exercitum, cum dubium esset quò duceret, sub finem Augusti tandem ad Bredam obsidendam conduxit, operisque excitatis, in brevi totam eam Civitatem circumdedit, quamvis à præsidiariis (præter Cives erant prope septem mille) eruptionibus quotidianis & tormentorum jaculis impediretur. Poterant Hollandi inferius Bredam fluminis Mercani munisse ripas, ne illum transitum hostis occludere potuisset: verum initio contempserant periculum, eo quod fiderent excubanti ibi præsidio selectiorum militum numeroso, commeatu ad unum annum sufficienti, & omni instrumento bellico instructo, ac crederent Hispanos hyeme superveniente ad hyberna recessuros, aut redigendos fore ad annonæ pabulorumque inopiam, interclusо ipsis itinere excursionibus à castris Henrici Nassovii & à Bergomsoma, seu avocari posse aversione belli aliqua, præserrim ad Antverpiam, ad quam intercipiendam Mauritius Princeps stratagema instruxerat: sed talibus conjecturis eventus non respondit, ut in anno subsequenti videbimus.

Bredam obsidet Spinola.

In mari benigniorem fortunam hoc anno Hollandi habuerunt, nam & plures naves Hispanorum, mercibus magni pretii onustas interceperunt, & ad sinum Omnium Sanctorum in Brasilia eorum classis viginti quinque navium cum Præfecto Iacobo Vilhelmio mense Maio delata, portum illum una cum Civitate Sancti Servatoris in suam potestatem redegit, magnamque ibi vim auri argentique præsertim in templis acquisivit, Gubernatoremque loci illius captum cum Episcopo & Provinciali Societatis IESU in Hollandiam abduxit.

Portum Omnium SS. in Brasilia Hollandi capiunt.

Romanus Pontifex ad annum insequentem Iubilæum sacrum Romæ celebrandum hoc anno indixerat, & pridie Natalis Christi descendens ad ostium Basilicæ Sancti Petri Portam Sanctam ritu solenni usitato (quem alias descripsimus) aperuit, quam Cerimoniam Vladislaus Princeps Poloniæ præsens spectavit, & beneficium obtinuit à Summo Pontifice, ut in manus sumeret S. Veronicæ linteum sacrum, in quo Christi Domini crucem gestantis facies verberibus fœdata ad vivum opere

Annum Iubilæi 1624. Romæ inchoat Vrbanus VIII Papa.

opere Divino cernitur expressa. Cum vero nulli liceat illud sacrum depositum attingere, nisi sit Canonicus illius Basilicæ sancti Petri, debuit Princeps, ut olim Carolus V Imperator, assumere titulum Canonici sancti Petri, & vestiri Clericali habitu, ac ita demum sumere in manus illam effigiem. Paulo ante idem Pontifex Marcum Antonium de Dominis Archiepiscopum Spalatensem ab Apostasia, cura & persuasionibus Congregationis de propaganda fide, data securitate impunitatis ex Anglia revocatum, in Castro S. Angeli includi fecerat, ubi cum intra paucos dies, (forte ex melancholia) morbo concepto interiisset, ejus cadaver delatum ad Templum sanctæ Mariæ supra Minervam, sententia ex scripto prælecta damnatum ut hæreticum, deinde conductum ad campum Floræ igne publicè fuit combustum, ac cineres in Tyberim abjecti.

A.C. 1624. Vladislaus Princeps assumit habitum Canonici sancti Petri, ut possit habere S. Veronicam in manibus.

Antonius de Dominis ab Apostasia convertitur.

Rheticis rebus finiemus hunc annum, & inchoabimus subsequentem. De istis solicitus Pontifex, ut occasiones belli inter magnos Reges Hispanum & Gallum tolleret, ac ærarium suum Pontificale levaret onere alendi (Hispaniæ Rex illas impensas subministrare ex pacto debuerat, sed parum præstabat) in propugnaculis Vallis Tellinæ præsidia, diversas pacis & restitutionis in pristinum statum illius Vallis formulas proposuerat, sed eas non probaverunt Rheti, præsertim Religionis adversæ, qui liberiores esse volebant in gubernanda illa Valle, quam uti conditionibus illis à Pontifice latis circumscribebantur: vel quod ex illis Hispani aliquid juris vetusti Mediolanensium Ducum ad eam Provinciam usurpaturi essent. Et ut hoc quoque breviter delibemus: Provincia ista ab antiquo paruit Mediolani Præfectis, donec Anno Christi 1512. eum opera Helvetiorum & Rhetorum recuperasset à Gallis Mediolanum Sfortius Maximilianus Dux, nec haberet promptam pecuniam, qua promissa stipendia solveret, illis præmii loco Comitatum Bellensem, ac Præfecturas Loversiam, Luggarasiam, Mendrisiam, Meinthaliam, istis vero Vallem Tellinam cum Comitatu Clavensi & Vormsensi jure perpetuo addixit. Sed Vallis propius attingit Mediolanenses Terras, totasque prope lacum Comensem intercludit à Tyrolo & Helvetiis, qua solum patent illius transitus ex Italia in Germaniam, & per Helvetios Rhetosque in Galliam; Gallis vero Mediolanum & in Bergomascum tractum Dominatus Venetorum, vel etiam per Sabaudiam, si permitteret ille Dux Mediolanum, longoque circuitu Italiæ ad Venetos ex Gallia penetrare liceret. Verebantur itaque Rheti, ne tali juri suo pactis novis à Pontifice sanciris derogaretur, vel ne sub diuturniori Pontificio deposito Hispani erectis novis propugnaculis (uti non multo ante Comes de Fontibus unum denominatum Forte Fuentes construxerat) fortius ibi pedem figerent. Galli etiam & Veneti prævidebant, ne Mediolanum finibus suis, Valle illa intermedia subjugata, ad Tyrolum productis, commoditatem Austriacas sibi conjungendi vires, & excludendi statum Veneticum à commercio auxiliorum Helveticorum, Gallicorumque haberet. Unde utrique rejecto pacis tractatu, & deposito Pontificio posthabito, vel quod ejus tempus jam prætererat, restitutioque à Pontifice tam facilè impetrari non posset, pro recuperanda illa Valle arma expedierunt, tanto silentio, ut Præfectus Hispanus Mediolani tum primum id adverterit, cum jam hostis difficilliores ad illam Vallem transitus superasset. Marchioni de Coeuvre Rex Galliæ eam curam commiserat, qui per Bernates cum sex millibus armatorum facto itinere, assumptis Rhetorum copiis, summa celeritate Stavgenses angustias intercepit, ac munivit; indeque progrediens, Mansfeldiam sub finem Novembris, dein Curiam ac Prettingaviam ad deditionem coëgit, pluribus oppidis cum suo milite ad ejus partes transeuntibus, & eorum populis sævientibus in eos, quorum opera Hispani ibi fuerant recepti. Nec moratus Coeuvrius, omnes aditus Tyrolis occupavit, & intrò Vallem Tellinam descen-

Antonius de Dominis cadaver damnatum crematur.

Vallis Tellina in pristinum restitutio tractatur.

Vallis Tellina olim paruit ad Mediolanum.

Vallis Tellina situs.

Gallia Rex Vallem Tellinam ex deposito Pont. recuperat.

A.C. 1624. Tyranum in Valle Tellina Galli capiunt.

descendens, Tyranum obsidione cinxit, tormentisque viginti quatuor à Venetis adductis pulsatum, post aliquot dies deditione cæpit. Arcem aliquandiu defendit Marchio de Bagni, & Robustellius Pontificii Præfecti: sed cum hyeme jam sæviente auxilia sperare non possent, deditionem medio mense Decembre fecerunt. Inde Coëuvrius transiens, Sondersiam caput Regionis brevi oppugnatione in suam potestatem redegit, Arcemque ejus paucis ex suis amissis vi expugnavit, præsidiarios tamen Italos in gratiam Pontificis liberos dimisit.

Annus Christi, 1625.

Vormsam capiunt Galli in Valle Tellina.

INeunte autem Anno Christi, Millesimo, Sexcentesimo Vigesimo quinto, Vormsam ejusque Arcem Comitatus Vormsensis præcipuum propugnaculum, quam prope Tyrolum in Germaniam commodior est transitus, admotis majoribus machinis oppugnavit. Ducenti sexaginta Pontificio Hispani milites in præsidio ibi erant, & fortiter primos Gallorum impetus exceperant; sed & isti auxiliis desperatis deditionem fecerunt. Restabat Clavena, quam etiam (intermissis paucis diebus, dum itinera nivibus benigniore aëre solutis aperirentur) vi aggressus, triginta ex suis desideratis, pluribus autem ex Pontificio Hispanicis cæsis expugnavit, & præsidiarios Arcis ita constrinxit, ut desperata defensione mense Februario tradiderint Rhetorum perduelles, & pacta sibi incolumitate abierint. Sed Riva plus negotii fecit: sita enim ad ostium latus Comensis, à recipiendis subsidiis intercludi non potuit, & post diuturnos cum excurrentibus Præsidiariis sanguinolentos conflictus, Papenheimio cum duobus millibus Germanorum adveniente securior, hosti ad finem restitit. Volebant autem Hispani, ut Summus Pontifex illam injuriam fidelis depositi, uti Ecclesiæ Romanæ propriam severius vindicaret, vel Gallos quasi hæreticos in opprimendis Catholicis juvarent, anathemate notaret: & cum renueret, eum istis addictiorem talisque consilii recuperatæ Vallis conscium fuisse suspicabantur. Verum prudens Pontifex extremis istis (nempe in causa prorsus rationem solam status *ragion di stato* dicunt concernente) remediis sepositis, tutiora fore judicavit, quod Cardinalem Franciscum Barberinum fratris sui germani filium Legatum à latere mense Aprili ad Regem Galliæ misit, æquioremque compositionem de illa Valle in pristinum statum restituenda tractavit, non infelici exitu, ut suo loco dicetur.

Clavenam capiunt Galli.

Rivam obsident Galli irrito eventu.

Vrbanus Papa connivere Gallis in occupanda Valle Tellina Hispani arbitrantur.

Barberinus Cardin. Legatus in Galliam mittitur pro pace Vallis Tellina.

Interim novum bellum in Italia incœpit à Genuenses (forma præsens hujus Reipub. instituta fuit, A.C. 1528. & confirmata à Carolo V Imperatore, ex viginti octo Familiis Patritiis fit unus Dux biennalis Senatores quadringenti, Octoviri Gubernatores, Octoviri Procuratores, Syndici quinque, & Dux functus officio suo biennali inter Procuratores censetur) obtinuerant ab Imperatore Zuccarellum, quod Sabaudiæ Dux ad suam ditionem asserebat: & cum rationibus nihil proficeret, ad vim conversus, bellum Genuensibus indixit, collectoque exercitu & accersito Ladigerio cum subsidiis Gallicis ex Delphinatu, eorum territoria invasit, Gavium ac plura illius viciniæ loca occupavit. Ad Otaglium vero duodecim milliaribus Italicis à Genuæ distans defendendum, cum copiæ Genuensium processissent, commisso prælio ad septem horas continuato tandem succubuerunt: eorum Dux Ludovicus Guasco, & unus ex Doriis, ac prope triginta militares Præfecti, & trecenti alii Genuenses fuerunt cæsi, quadringenti cæsi, ac Otaglium recepit Gallicum præsidium. Inde vero Sabaudus statim ipsam Vrbem Genuam petere decreverat, & consternatam, nullaq; parte munitam (non difficilius quam olim Romam post pugnam Cannensem Annibal) invadere potuisset. Sed Ladigerius Savo-

Sabaudia Dux Genuensibus bellum infert.

Genuenses apud Ottagium prælio vincuntur à Sabaudia Duce.

Sabaudus opportunitatem capiendæ Genuæ emittit.

A.C.1625.

Savonam oppugnare maluit, eoque suas copias divertit inutili profectu. At Sabaudi soli tanto ausô impares, tamen populabundi in illa regione grassabantur, iterumque Hieronymum Doriam cum copiis quas ducebat fuderunt, eumque cum pluribus Nobilioribus Genuensibus ceperunt. Pievium oppidum, & Zuccarellum occuparunt. Ad quos reprimendos Hispanus Mediolani Gubernator Dux Feriensis Genuensibus multas turmas Germanorum & Neapolitanorum militum in auxilium miserat, & ipse exercitu validiori collecto, ad ditiones Sabaudi expugnandas movit, ibique Vervam oppidum ad ripam Padi fluvii loco opportuno situm obsedit. Et Genuenses quidem Sabaudo ad defensionem Vervæ converso respirarunt, Gaviumque & alia loca amissa recuperarunt: Feriensis tamen ab obsessis Vervanis, nova identidem ex Crescentino ipsomet Sabaudo auxilia assiduè ipsis subministrante rejectus, multa accepta in reditu bellici apparatus jactura, illam obsidionem post alterum mensem deseruit, saltisque habuit quod bellum tunc à cervicibus Genuensium avertit.

Genuenses iterum profligantur à Sabaudis.

Versam obsidens Hispani tristio eventu.

Nec multo post publicata fuit cessatio armorum inter illas partes, ac pro Valle Tellina in Hispania tractata; sicque hoc anno & ab obsidenda Riva fœderati Rheti, & Genuenses cum Sabaudo quieverunt. In Gallia quoque cum Vgonoti iterum cristas erigere & Regi recalcitrare voluissent, Rexque collecto exercitu, Rupellam obsideri jussisset, motum illum Regis Britanniæ intercessio sedavit. Recens enim illis Regibus colligaris arctiori affinitatis & necessitudinis vinculo, ne colendæ hujusmodi amicitiæ ea pro Vgonoris dissensionum ansa obstaret, amputari debuit. Ac affinitas successit, sorore Regis Galliæ Henricheta Maria, Carolo Valliæ Principi tunc jam Regi Angliæ (Iacobo Rege Angliæ ejus Patre tredecima mensis Aprilis hujus anni vita functo) in matrimonium tradita. Quod matrimonium statim à reditu ex Hispania illius Principis supra attigimus fuisse tractatum, & vivente Iacobo Rege sub finem anni præteriti ejus conditiones pars utraque stabilierat tales:

Induciæ pro bellis Italicis in Hispania tractantur.

Angliæ Principis cum sorore Regis Galliæ stabilitur matrimonium.

Iacobus VI Angliæ Rex moritur 13 April. 1625.

Angliæ Principis cum Galla matrimonii conditiones.

Primò Rex Galliæ dispensationem super illo matrimonio à Summo Pontifice Romano intra tres menses impetrabit & obtinebit.

Pactis Matrimonialibus utrinque approbatis, Rex Britanniæ viro illustri quem ad hoc delegerit, mandatum plenum dabit, ut nomine Principis Valliæ matrimonium cum sorore Regis Galliæ contrahat, ritu in Ecclesia Catholica Romana usitato.

In Anglia verò matrimonium confirmabitur eo modo, qui in Gallia in Henrici Regis defuncti cum Regina Margarita, & Principis Berrensis cum sorore ejusdem Regis matrimonio fuit servatus.

Sponsalibus celebratis, Regia sponsa quamprimum commode poterit, in Angliam deducatur, Rege Galliæ Caletum usque sumptus omnes ad ejus iter suppeditante; inde verò à Regis Britanniæ Legatis excipietur sumptibus ipsius, & in itinere ac postea ita tractabitur, uti convenit Principi Regii sanguinis in Gallia natæ, & Britannicorum Regnorum hæredi desponsatæ.

Matrimonii istius solennitatibus in Gallia peractis, simul ac Regia sponsa in Angliam venerit, dies certus constituatur, quo Rex & filius ejus Valliæ Princeps, ac nova nupta in aliquo cœnaculo pro dignitate talium personarum ornato conveniant, illicque pacta matrimonialia, quemadmodum literis consignata fuerunt, cum potestate Legatis data totaque tractatione à principio facta, palam recitabuntur, simulque à Rege & à Principe ejus filio initum matrimonium coram iis qui ipsorum nomine illud in Gallia contraxerunt, aliisq; Regnorum Britannicorum Proceribus, qui tali actui interérunt denuo confirmabitur, ita tamen, ut nullæ Cerimoniæ Ecclesiasticæ adhibeantur.

Regiæ sponsæ liberum Romano Catholicæ Religionis exercitium, pro ipsa totoque ejus Comitatu, ac liberis, qui ex ipsius ministris nascentur concedetur.

 Quod

A.C. 1625. *Quod ut commodius fieri possit, illa in omnibus locis, Palatiis, domiciliis Regiis in toto Regno in quibus Rex commorabitur, Sacellum in suum & suorum usum habebit. Hac sacella instruentur & ornabuntur, ut decet ab illis quibus eorum cura & custodia ab ipsa Regia sponsa fuerit demandata.*

In eis Conciones Verbi Dei, Sacramentorum administratio, Missa Sacra, & alia officia Ecclesiastica publicè, ac liberè absque ullo impedimento Romano Catholico more peragentur. Indulgentia, venia, à Pontifice Romano, & ritus Iubilai accipientur, & observabuntur.

Locus aliquis Londini pro sepultura eorum, qui ex ipsius ministris illic morientur, & ad ritum Romana Ecclesia, circa eam peragendum (quod tamen absque strepitu & offensione fiet) designabitur, hocque cameterium claudetur, & custodietur ne polluatur.

Eidem sponsa licebit penes se habere Episcopum tanquam primarium suum Eleemosinarium, cum plena Iurisdictione & authoritate in causis ad Religionem pertinentibus. Ille potestatem habebit in Ecclesiasticos Aula Sponsa secundum prascriptum Iuris Canonici animadvertendi. Tum si forte Magistratus Politicus Ecclesiasticorum illorum aliquem propter aliquod delictum contra leges Regni commissum comprehendat, facta sufficienti inquisitione, eum cum causa processu & tota informatione, testiumque depositione, ad eundem Episcopum mittet, ut ille de ipsius delicto cognoscat, & si gravi aliqua pœna dignum esse accusatum judicaverit, eum exauthoratum & Sacerdotio exutum puniendum Magistratui Politico reddat. In omnibus aliis delictis minoribus iste Episcopus potestatem habeat judicium contra illos Ecclesiasticos, juxta juris Canonici statuta exercendi, eandemque potestatem habebit Vicarius ipsius, cui causarum hujusmodi cognitionem committet.

Eadem Sponsa apud se & in aula sua habebit 28 Sacerdotes sive Ecclesiasticos, quo numero etiam Eleemosinarii & Sacellani comprehendentur, qui in supradictis Sacellis Aulicis munus suum eo modo atq; ordine qui ipsis prascribetur peragent: & si inter ipsos aliqui sint Monachi, seu alicui Ordini Religioso adscripti, illi habitum sui Ordinis gerent.

Rex & Princeps magna Britannia jurejurando cavebit, quod sape dictam sponsam nulla ratione inducere conabitur, ut à Romana Catholica Religione desiscat, aut aliquid agat & suscipiat, quod illi adversetur.

Aula Regia Sponsa ita ordinabitur, sicut ipsius conditio & dignitas postulat cum sufficienti ministrorum ac domesticorum numero, atque eo splendore & magnificentia, quantam unquam Princeps Vallia habuit,

Omnes Ministri atque Aulici quos secum in Angliam ducet, erunt Catholici, & in Gallia nati, quos Rex Gallia ipsemet eliget, & si unus aut alter moriatur, aut ipsa sponsa quosdam permutare, & illorum loco Anglos assumere volet, istud ipsi fas erit, modo id cum Regis magna Britannia consensu fiat.

Ipsius Ministri & Aulici cùm Regi & Principi Vallia, tum ipsi Regia Sponsa jusjurandum praestabunt hac formula: Ego N. juro, ac promitto me prapotenti Domino Iacobo Regi Magna Britannia, & Illustriss. D. Carolo Principi Vallia, nec non Illustrissima D. Henrica Maria Regis Gallia sorori, Domina mea clementissima, fidum & addictum fore, fidemque ipsis datam firmiter, constanter, atque inviolate servaturum, ita ut si rescivcam quenquam contra supradicti Regis, Principis, ac Domina vitam, honorem, dignitatem & existimationem, aut contra statum & incolumitatem hujus Regni aliquid moliri, illud absque mora Regi, Principi, ac Domina, aut quibus harum rerum cura incumbet annunciaturus & patefacturus sim.

Eidem Sponsa Regia dotis loco octingenta millia Coronatorum, quorum singuli trium librarum communium in hoc regno astimationem aquent, numerabuntur à Rege Gallia, dimidia pars pridie nuptiarum Londini celebrandarum, reliquum intra annum à prioris partis solutione inchoandum.

Si con-

A.C. 1625.

Si contingat ut Princeps Vallia, ante suam conjugem absque liberis ex hoc matrimonio susceptis decedat, integra dos Vidua restituetur, ut cum ea agat quicquid sibi libebit, sive in Anglia maneat, sive in Galliam redeat, quo casu dotem illam secum auferre ipsi licebit,

Si verò liberi ex hoc matrimonio superstites erunt, Bes seu dua partes dotis tantum ipsi restituentur, nec reliquam tertiam partem ipsa unquam repetet, sive in Anglia maneat, sive in Galliam revertatur, nihilominus fructum seu pensionem annuam hujus tertia partis ad dies vita accipiet.

Liberi qui ex hoc matrimonio procreabuntur, apud Matrem manebunt, & ab ea educabuntur usque ad annum atatis decimum tertium.

Liberi iidem ex hoc matrimonio procreati, post mortem Matris habebunt, & jure hareditario consequentur bessem dotis materna, qua ipsis reddetur; nisi illa ad secundas nuptias transeat, quo casu liberi postremi conjugis bessem restituta dotis aqualibus portionibus cum liberis prioris conjugii divident, & inter se partientur.

Si verò ipsa conjux ante Principem ex hac vita migret, nec ullos ex se haredes relinquat, convenit ut Princeps superstes dimidiam partem dotis retineat, sed si liberi supersint, integra dos ipsis maneat.

Illa vicissim loco donationis propter nuptias, accipiet 18 millia librarum Anglicarum, qua ad Gallicam monetam reducta 60 millia coronatorum conficiunt.

Rex Magna Britannia in honorem & favorem hujus Matrimonii Sponsa donat gemmas & monilia 50 millibus coronatorum astimata, qua jure proprietatis, sicut ea qua jam ante habuit aut deinceps consequetur, possidebit & retinebit.

Ad necessariam sustentationem jam dicta Sponsa & ipsius Aula in casu ejus viduitatis, assignabuntur certa possessiones, eisque ac omnibus donationibus, qua ipsi concessa fuerint, liberè fruetur, ita ut si Princeps è vivis excedat, sive liberi superstites essent, sive non, ipsi liberum sit habitare ubicunque velit in Provincia, arce, aut domo, qua ipsi in hunc viduitatis casum assignata fuerit, quarum una & altera ita comparata erit, ut in ea commorari & sedem suam habere possit, atque etiam ita ornabitur & instruetur, sicut tanta Principis dignitas & conditio requirit.

Ad hac plenam potestatem habebit in illa provincia, qua ipsi propter viduitatem attributa erit, sive Principatus aut Comitatus titulum gerat, beneficia & officia iis quibus volet conferendi.

Liberum quoque erit sape dicta Sponsa Regia, sive haredes, habeat sive non in Galliam reverti, & dotem sibi redditam, sua mobilia, monilia, gemmas, & thesauros, secundum supra positos articulos secum asportare, & Rex Magna Britannia tenebitur eam suis sumptibus Caletum usque deducendam & comitandam curare, sicut ipsius dignitas & conditio postulat.

Denique illa renunciabit omni juri & actioni in Paterna & Materna hareditatis, atque etiam linea collateralis successione, quod attinet ad Ditiones, Dominia, & Provincias qua Regi Gallia immediate subjecta erunt, aut etiam bona, qua junioribus liberis prius legata & reservata fuerunt, aut quocunque alio nomine appellentur. Hac pacta Matrimonialia & hic contractus in Acta Parlamenti Parisiensis referuntur, & in Anglia ab illius Regni Parlamento confirmabuntur, atque etiam illius publicis tabulis & publicis Commentariis Regni inscribentur, quodque Rex & Princeps promiserint sancte ea observare, nec ullum eorum articulum aut clausulam violare.

Postremo convenit, ut qui ex duobus Regibus aliquid in se desiderari patietur, quominus hoc Matrimonium consumetur, alteri summam 400 millium Coronatorum in pœnam mutata sententia persolvere teneatur. Actum & confirmatum Lutetia, per Commissarios Regum Magna Britannia & Gallia, 10 Novemb. Anno 1624.

Hæc itaque pacta licet morte Regis Iacobi fuerint interrupta, tamen postea

 rata

A.C. 1625. Galliæ Regis soror sponsa Angliæ Regis deducitur Londinum.

rata habuerunt Reges illi, & mense Iunio istius anni Sponsa Boloniam deducta, inde classe transiit in Angliam cum Duce Chevreusio ejusq; Conjuge, ac Villoclaro Secretario, Episcopo Mundensi, & ao circiter Sacerdotibus, splendidoque Aulicorum Comitatu: ubi Calendis Iulii nuptiæ illæ Regiæ in magno Procerum Britannicorum concursu fuerunt celebratæ. Coronato tamen Carolo novo Angliæ paucos post (nempe Calendis Februarii consequentis) Menses, Regina non fuit coronata, eo quod ministerio hæretici Archiepiscopi Cantuariensis titulum & locum tenentis, idque ritu Ecclesiæ Romanæ Catholicæ contrario coronari noluit.

Carolus Rex Angliæ coronatur.

Regina Angliæ noluit coronari ab Hæretico.

Angliæ Rex commercia Hispanis in suis Regnis interdicit.

Franchentalium non redditur Anglo contra fidem datam.

Anglica classis serò expedita ad infestandam Hispaniam nil præstitit.

Daniæ Regis apparatus pro bello Germanico.

Cæterum in Hispanos Rex ille Britanniæ, quod spe injecta contrahendæ consanguinitatis se elusum fuisse, & Palatinum exulare ægrè ferret, hostilem animum palam præferebat, commercia omnia in suis Regnis illis interdixit, & cum Palatinalibus induciis elapsis, nulla spes reconciliationis Palatini appareret, ac insuper Franchentalium Gubernatrix Belgii contra fidem datam non redderet, exercitum in Anglia conscribendum, ducendumq; in Germaniam Mansfeldio commisit. Classem etiam validam instrui fecerat, qua bellum in Hispaniam transferret, hostisq; vires distraheret: non inconsulto si maturasset negotium: sed tardius Pleymontho Classis illa solvens, adulti autumni sævis tempestatibus in mari diutius jactata, demum sub finem Novemb. ad littora Lusitaniæ delata, magis præmonuit hostem ut sibi caveret, quam offendit: quin & tormenta aliquot, ac equos ducentos in littus expositos cum viris prope mille à præsidio ejus loci ad talem casum tempestivè prævisum bene instructo cæsis amisit, laceraq; nimium in Angliam rediit. Nec aliud tentatum fuit hoc anno pro recuperando Palatinatu, præter præparationes magnas in Dania, & in inferiori Saxonia a Rege Daniæ institutas, qui Sueciæ quoque Regem ad memoratum fœdus asciverat, & in colligendo majori numero milite, muniendisque circa Visurgim locis opportunis, & excludendis inde Imperialibus ad finem ejusdem anni variante Marte laboravit.

Vallenstein conscribit exercitum contra Danum.

Brunsuicensis Principum Conventus avertere non potest Tillium ab irruptione.

Imperator quoque legiones suas omnes ex Hassia & Veteravia, unà cum novo exercitu 24 millium peditum, & 6 millium equitum ab Alberto Valenstein conscripto eo convertit; & quantumvis Principes illius Provinciæ ex Conventu suo Brunsuicensi sæpius repetita cum Tillio Legationum commutatione deprecarentur, ne in eorum ditionibus stativa exercitus isti haberent, utque loca ibi occupata relinquerent, tamen ille sepositis hujusmodi Legationum & literarum, ultro citroque missarum concertationibus, donec arma tam Principes illi, quàm Rex Daniæ deponerent, in Brunsuicensi ditione ac circa Visurgim hospitia suis militiis vi sumpsit. Circa quæ leviora prælia committebantur assiduè utrinque, nunc istis, nunc illis munitiora illius oræ loca præoccupantibus, & in suam potestatem assetentibus. Et tali contentione auctis animis, sub finem hujus anni prope ad justum prælium res devenit apud Hanoveram, ubi Obentrautium equitum Danicorum Magistrum cum aliquot legionibus subsistentem, Tillius à Calenberga, quam paulò antè deditione ceperat, nocte itinere facto, ex inopinato aggressus profligavit, cæsis prope quingentis ex Danicis cum ipsomet Obentrautio, & Friderico Duce Saxoniæ Altemburgico ac Vicepræfecto eorum capto, Daniæ verò Rex dum primo Havelia lustraret exercitum, ex equo à fragore sclopeti explosi territo & collapso excussus, graviter læsus fuerat, ab eoque omine expeditio ipsius inchoata, minus fortunatos habuit progressus & exitus. Tunc tamen recuperata valetudine, Verdam concessit, ibique consistens in Episcopatu Osnaburgensi, Hildescheimensi, & Monasteriensi, plurimis oppidis circumvicinis præsidia imposuerat. Tillius vero eo abeunte, Hameliam & Vallensteinius Halberstadium, totumque illum Episcopatum occuparat, ac aliquot militares Turmas Episcopi Magdeburgensis tunc dissipavit, & pontè in fluvio Albi Dessaviensem excluso Danico præsidio munivit.

Tillius Obentrautium apud Hanoveram profligat.

Daniæ Regi in procinctu belli Germanici omen minus faustum obvenit.

Vallensteinius Alberstadium occupat.

nivit. Taliterque alternante Martis alea annus iste transiit, & insequenti integrum bellum transmisit, cum Conventus illius Provinciæ Ordinum Brunsvicensis ad tanta sua damna, & moniriones Imperatoris immotus, armis pacem Religionis & libertates suas tueri decrevisset, ac sub finem anni majores copias colligi curasset in Michelburgensi Principatu, quo Mansfeldius quoque cum 12 millibus pugnatorum ex Hollandia per Colonienses Bremensesque ditiones pervenerat.

A.C. 1625.

Mansfeldius in Germaniam redit cum exercitu.

Imperator vero sub hoc tempus Comitia Ordinum Vngariæ Oedenburgi celebravit, & renunciari fecit Regem Vngariæ filium suũ majorem natu Ferdinandum III denominatum, cujus coronandi festivitas 8 Decembr. ibidem fuit celebrata. Leopoldus autem Archidux Imperatoris frater, dimisso Episcopatu Passaviensi & Argentinensi filio Imperatoris Leopoldo Vilhelmo, desponsaverat sibi uxorem, Claudiam Ferdinandi olim Magni Ducis Hetruriæ filiam, Viduam Vrbini olim Ducis Gabor etiam Bethlem Transilvaniæ Princeps finiente hoc anno contraxit matrimonium cum Catherina sorore Electoris Brandeburgici, cujus nuptiis Cassoviæ Regia magnificentia peractis adfuit Legatus Imperatoris, Hispani Regis, & Ducis Bavariæ, diversorumque Magnatum plurimi cum muneribus amplis, quæ sumptus nuptiales longe superabant. Istis tamen devinciri ille non potuit, quin iterum ad partes fœderis Germanici transierit, ut in consequentibus attingemus.

Ferdin. III filius Imp. renunciatur Rex Vngariæ.

Leopold. Archid. ducit uxorem Claudiam Mediceam.

Betlem Gabor ducit uxorem Electoris Brandeburg. sororem.

In belgio Spinola Hispanicarum copiarum Dux obsidionem Bredæ in hunc annum continuavit, spe certa quod eam fame & rerum necessariarum inopia ad deditionem adigeret, postquam Hollandi ad ejus castra oppugnanda, & commeatum ipsis adimendum omnibus viribus & consiliis suis conversis, nil proficere poterant. Decumbebat quoque Mauritius Princeps Auraniæ summus eorum Dux ex morbo sub expeditione ad initium istius obsidionis facta, concepto, illoque languente, languebat ibi opus bellicum, ac eo defuncto 23 Aprilis Hagæ Comitis, nulla cura ferendarum Bredæ suppetiarum profuit: Vnde iis initio mensis Iunii desperatis, ibi obsessi deditionem fecerunt.

Breda obsidionem continuat Spinola.

Mauritius Auranius moritur 23 Aprili 1625.

Breda deditionem facit.

Nec benigniorem in Indiis fortunam Hollandi hoc anno habuerunt, Hispani enim primo vere ad recuperandum sinum omnium Sanctorum, & Civitatem Servatoris classe 30 bellicarum navium vecti, felici cursu sub finem mensis Aprilis eo appulerunt. Hollandica vero classis eòdem in auxilium destinata aberravit: unde præsidiarii illius loci postquam diebus 15 oppugnationem fortiter sustinuerant, & diutius sine spe auxiliorum resistere non valerent, pacta sibi incolumitate, & aliquot navibus pro discessu, Hispanis locum illum reddiderunt. In portum etiam Divitem aliquot naves Hollandicæ invectæ, & ab Hispanicis circumclusæ, nonnisi duæ evaserunt: & aliæ triginta circa portum Mardianum Hispanicis insidiantes à tempestatibus disjectæ, pluribus demersis, aliquibus ab Hispanis captis paucæ in Angliam refugerunt.

Portum Omnium SS. in Brasilia recuperant Hispani.

Hollandica Classis jacturam patitur.

Huic cladi apponi potest damnum à Turcis datum hoc anno Melitensibus Militibus in mari Mediterraneo, ubi cum classe Algeritana conflictu facto, quatuor triremes magnas amiserunt, earum Architalasso & centum quadraginta equitibus, pluribusque militibus stipendiariis cæsis, duæ reliquæ triremes, nimium ab ictibus tormentorum labefactatæ ægre effugerunt periculum. Qua necessitate constricta illa militia, nullam excursionem maritimam longo post tempore tentavit, donec integram novam classem comparasset.

Melitensium Classis à Turcis profligatur.

In Polonia Rex Sigismundus ad initium hujus anni instituerat Ordinibus Regni Comitia Varsaviæ, quæ pestis contagiosa anno præterito ex Vngaria allata, & propter hyemem solito tepidiorem (pluvias ferebat continuas) nil ex suo fervore remittens, turbavit, ut Rex ne ejus Aula commisceretur populo illa labe infecto, in villa suburbana Iazdowo morari, & non nisi ad sessiones Comitiales in Civita-

Comitia Pol. Varsav. 1625. Pestis ingens Varsawa grassatur.

A C. 1625.

Sueci inducias nonniſi longiores volunt.

Civitatem venire debuerit. Præcipuum autem deliberationum Comitialium caput fuit de bello cum Suecis Livonico, ad quod iſti dum Induciæ ad menſem Aprilem proximum ſtabilitæ finirentur, majores vires apparabant. Nec induci poterant ad prorogandas illas inducias in tractatu interim ſuper hoc habito, niſi Rex Sigiſmundus eas longiores, nempe in multos annos eſſe vellet, vel Sueciæ Regno ſe abdicaret, pacemque faceret perennem.

Et majores illi ſumpſerant animos, cum inaudiſſent in Conventibus Terrarum (qui antecedere ſolent Comitia Generalia) Poloniæ Ordines à bello abhorrere, ſuiſque Nuntiis ad iſta Comitia mandata dediſſe, ut nulla tributa pro impenſis belli illius concederent: quibus Regem Sigiſmundum deſtitutum, etiam iniquiores conditiones pacis ſuſcepturum Sueci ſperabant. Nec eos fefellit conjectura quoad tributa, exigua enim fuerunt conceſſa & quæ vix debito in præteritis expeditionibus contracto exolvendo ſufficerent.

Sigiſmund. III Rex leges pacis à Suecis propoſitas reſpuit.

Sed tamen Rex leges pacis aut induciarum ab ipſis propoſitas non probavit, quamvis Proceres evidentioribus argumentis reliquæ Livoniæ jacturam & majora Reipublicæ incommoda inde naſcitura demonſtrarent. Præſertim ex eo quod rationes adminiſtrandi iſtius belli male cohærerent, cum Dux Radziwil Præfectus minor militaris Lithuaniæ offenſus repulſa in petitio majoris Præfecturę accepta, nullam ad illud operam conferret, & Leo Sapiha novus Præfectus major, gravatus ſenecta ad labores bellicos minus expedita etiam ſubdelegatum ſibi à Rege ad hoc munus Alexandrum Corvinum Gasiewski Ducem veteranum & peritum rejeciſſet filio ſuo Staniſlao Sapiha Mariſchallo Lithuaniæ bello inexercito ſumma rei militaris permiſſa. Ne nimirum (ut palam ajebat) gloriam bellicam ab alienis ſuo nomini præripi permitteret, ſeu quod in illa Præfectura filium potius quam alium ſuccedere voluerat. Hincque promanarunt omnia ſubſequentia in illo bello Reipublicæ adverſa, quæ à prudentioribus tempeſtive præviſa, pace aliqua honeſta evitari potuiſſent.

Livonici belli imperium bellicum apud Lithuanos confuſum magna d..mna attulit.

Carolus Pol. Princeps in conſequendo Epiſc. Vratiſlavienſi laborat.

Quod autem attigimus ſupra de Principe Poloniæ Carolo Ferdinando, à defuncto in Hiſpaniis Archiduce Carolo ad Epiſcoparum Vratiſlavienſem adoptato, cum illud Collegium jure ſuo eligendi ſibi Epiſcopum uti vellet, miſerat Rex ad illam Electionem Vratiſlaviam Sigiſmundum Ducem Opácki Legatum ſuum, qui Electione inſtituta, majores difficultates quam ſpetarat, eidem Principi opponi ibi ſenſit, cum & Legatus Imperatoris Annibal à Dona frigide nimis negotium hoc promoveret, & ex illo Collegio plures illam dignitatem ambirent. Eoque res devenerat, quod poſt longas deliberationes ad alteram hebdomadam protractas conſeſſus ille eligentium, renunciarat Legato Regio, Principem ea vice eligendum non eſſe. Sed fortuito illo ipſo die Princeps Vladiſlaus à ſua peregrinatione rediens Niſſam venerat, & quinque mille Coſacorum ex Polonia in Sileſiam intrarant: quo audito præſides illius Collegii exiſtimantes rem geri armis, quibus ipſi inſtructi non erant, & Imperatorem ad talia pro jure affinitatis connivere, eodem veſpere conſilio facto Legatum monnerunt, ut aliud reſponſum tantiſper expectaret, & primo mane congregati in loco ſeſſionis conſueto, Principem Carolum Epiſcopum ſuum renunciarunt.

Vratiſlavienſe Capitulum permovetur ad eligendum Epiſcopum Carolum Principem Poloniæ.

Cracovienſem Academiam Religioſi Soc. Ieſu oppugnant.

Eodem anno Academia Cracovienſis grave certamen habuit cum Religioſis Societatis Ieſu, qui Antiacademiam ſeu aliam Academiam & Scholas inſtituti ſui publicas, adjuti favore Regio & Epiſcopi Cracovienſis tunc Martini Szyskowski Cracoviæ aperuerant, ac ultimum Academiæ tam claræ & vetuſtæ (A. C. 1344, 17 Auguſt. fundatæ) excidium illud futurum erat, cum diſcipuli novarum rerum cupidi Gymnaſia illius Academiæ veteris deſerturi viderentur, & ejus Doctores omni patrocinio deſtituti, (etiam Curiæ Romanæ mandatis oppugnabantur

Cracovienſis Academia fundata 1344.

bantur) de conservando statu suo desperarent. Tanto magis, quod neque vis defuit armorum, quibus aliquot Studiosi Academiæ oppressi occubuerant, & plures sæpius ad carcerem Arcis Cracoviensis abducebantur, orta aliquali contentione cum Iesuiticis, à quorum partibus erat Præfectus Regius illius Arcis Gabriel Comes à Tarnow, & omnes ejus ministri. Concordiam quæ obtrudebatur, aliqui volebant: sed quæ firmaret jus novæ Scholæ Iesuitarum, Academiæ vero infringeret, iterumque infringi posse doceret, & novi nil præstaret Academicis. Vnde Academici senes cautiores litem apertam paci inutili & periculosæ prætulerunt, nec facilius Academiam cum Scholis Iesuiticis coire, quam mare cœlo misceri posse judicarunt. Sicque fortiora potius quam pacatiora consilia sequuti, evaserunt tandem ex illo periculo auspiciis novi Regis Vladislai, postquam aliquot annis in forensi jurgio pæne succubuerant, ut suo loco dicemus.

A.C. 1625.

Hoc itidem anno obvenit calamitas conflagratæ Iaroslaviæ in Polonia medio mense Augusto. Ad diem B. Virginis Assumptæ frequentari ibi solent Nundinæ post Francofurtenses ad Mœnum in tota Europa celebratissimæ, comportanturque eo ex Italia, Germania, Dantisco, Torunia, Regiomonto, Vilna, omnibusque Regni Poloniæ Civitatibus & Provinciis, ac vicina Turcia, Vngaria, Moldavia utraque ingenti copia variæ merces. Fortuitum itaque exortum incendium (ut ibi sunt ædes ligneæ) intra unius horæ spatium universum illud Oppidum ita pervasit, ut omnes divitias ibi tanto studio lucri, ac pretio plusquam decies mille millium (seu decem millionum) florenorum coacervatas in cinerem redegerit. Hocque indicium certum fuit in Prussiam mox translati belli Suetici, quod ærarium illud & penu locupletissimum totius Poloniæ, atque adeo totam Poloniam exhausit.

Iaroslavia nundinarum celebritas.

Iaroslavia conflagravit incendio gravi.

Postquam enim ut attigimus ex Comitiis Regni præteritis exigua subsidia pro Livonia defendenda decreta fuissent, & pacis conditiones à Suecis propositæ in dubio manerent, Gustavus Suecus opportunitatem, totius illius Provinciæ in potestatem suam asserendæ nactus, induciis ineunte Aprili finitis, alias quæ traherent bellum non sopirent, tractare noluit, sed collecto exercitu arces in quibus præsidia Polonica ibi erant, expugnavit.

Ac processerat illi obviam Stanislaus Sapiha Marischallus Lithuaniæ Præfecti magni militaris Lithuaniæ filius, cum duobus equitum millibus, & mille peditibus, sed confusis Ordinibus incedens sine ulla de hoste notitia, repente circumventus sub finem Aprilis apud pagum Valmoisa, ne aciem quidem ad pugnam explicare valuit: equites evaserunt, pedites pæne omnes sunt capti, paucis qui resistere voluerant cæsis. Castro cum magno curruum numero, & tribus minoribus tormentis, victor Suecus obtinuit, illoque præsidio unico Livoniæ tam facile sublato, loca omnia quæ ibi adhuc à Polonis possidebantur, ad deditionem coëgit, præsertim Arcem Kokonhausiam in littore Dunæ opere Teutonici Ordinis & situ loci munitissimam, aliaque minoris nominis oppida. Derpatum aliquantum restitit, sed cum auxilia sperare non posset, hoc quoque deditionem fecit. Inde in Lithuaniam erumpens, Bietze Ducis Christophori Radziwil in Samogitia Arcem bene munitam, sed ad tam insperatam vim milite non satis provisam occupavit, & 60 tormenta ænea inde Rigam abduxit. Dineburgum solum ex oppidis Livoniæ Lituani retinuerunt, pro Bierzis vero instituto commutationis tractatu, Laudauum Suecis tradiderunt. Atq; ita tota Livonia præter Dineburgum cum suo territorio in manus Sueci transiit. Qui tamen neque his contentus donec à Sigis. Rege pro Regno Sueciæ conditiones pacis quas volebat obtineret, bellū apparavit continuandum omnium opinione contra Lituaniam; sed jam inde consilia de invadenda Prussia susceperat, & de portu Pilaviensi cum Duce

Sapiha Marischallus Lithuaniæ à Suecis profligatur.

Kokonhausia Arx à Suecis capta.

Derpatum Suecis deditum.

Bierza Arx Radziwils capitur à Suecis.

Dineburgum præter totam Livoniam occupant Sueci.

A.C. 1625.

Suecus Rex cum Duce Prussia & Elbingensibus de bello in Prussiam transferendo tractat.

Prussiæ obtinendo, ac opera Fabiani de Dona cum Elbingensibus transigebat tanto silentio, ut Poloni tum primum id adverterint, cum jam & Pilavia & Elbinga hostem pene protensis manibus receperat, ut in anno proximo dicemus.

Sigismund. III Regis Pol. aula peste inficitur.

Sigismund. III Rex Pol. Osieczkum & Ciemiernikum recedit propter pestem.

Interim Polonis & Lituanis nihil minus quam de periculo Prussiæ cogitantibus, pro vindicanda Livonia Rex Sigismundus Comitia ad Ianuarium anni advenientis indixerat Varsaviam, necdum satis tutam à peste, quæ etiam Aulam Regiam infecerat, & penetrarat ad familiariores Regis ut Rex cum Regina ac filiis Osieczkum cum pauco Comitatu recedere debuerit: & hic quoque uno ex Cubiculariis Reginæ Georgio Val Livone peste extincto, ac duobus janitoribus cubiculi Regii eodem morbo correptis, circumque oppidum illud lue tali vires sumente, Ciemiernicum (erat hæreditarius locus Henrici Firley) transivit, ibique ad finem anni hujus hæsit, frigora hyemis opperiendo quibus contagio illa purgaretur.

Cosaci in Tauricam eunt.

Tartarum Principem Cosaci occidunt.

Sub idem tempus Cosaci evocati à Sangerejo in Tauricam, ut ejus fratrem Mechmetgerei à Turcis exautoratum ad illum Principatum restituerent, totam eam Tartariam pervaserunt, & fusis partium adversarum Tartaris, Capham in ultima illius Peninsulæ ora sitam oppugnarant, donec Mechmetgerei Turcæ fuit reconciliatus. Iterum vero paulo post in auxilium ejusdem Mechmetgerei eo profecti, comperto dolo quod unam eorum phalangem cum Duce Doroszenko Tartari ipsius partium circumvenissent, eum trucidarunt, & amissis illis paucis servatis ordinibus, cum impedimentis Castrensibus inter crebros cum Tartaris conflictus ad propria evaserunt.

Koniecpolscii expeditio contra Cosacos.

Cosaci vincuntur apud Curucowo.

Verum Turca propterea querelas commovente, Koniecpolscius Palat. tunc Sendomiriæ, Præfectus militiæ Regni, collecto exercitu & auxiliis Procerum finitimorum ad eos coërcendos ivit: & ad finem Octobris hujus anni ultra *Crilow* consistentes (erant 30 millia armis bene instructi) postquam moniti ut deponerent arma, contumaciter respondissent, prælio excepit, ubi aliquanta clade accepta, in aciem amplius evocari non potuerunt, in castris sese continentes, quæ ad loca silvestria versus lacum *Curucowo* dictum mox traduxerunt. Sed eo quoque subsecutus Koniecpolscius, post sanguinolentas Castrorum eorum oppugnationes, in quibus plurimi peditum præsertim Germanorum, tum & equi multi à jaculis bombardarum perierant, & nonnulli fortiores, inter quos & Thomas Zamoyscius Palat. tunc Kijoviæ, ac Martinus Kazanowski Castell. Haliciæ periclitati sunt, effecit, quod coram Regiis Delegatis Iacobo Sobieski Crasnostaviæ, ac Balabano Trebowlæ Præfectis jurarunt subjectionem, & quod abstinere deberent ab excursionibus in Turcicas ditiones, solis stipendiis quæ aliquantum ipsis aucta fuerunt contenti.

Annus Christi, 1626.

Comitia Pol. Varsav. 1626.

Polonia Rex Præfecturas Iuris Regii non potest dare filiis vel uxori sine consensu Ordinum.

INeunte autem Anno, Millesimo, Sexcentesimo, Vigesimo Sexto, redierat Rex Versaviam sub finem Ianuarii Comitiis exordiendis præstitutum, in quibus deliberatione de negotiis Reipubl. introducta, Ordines de Livonia amissa soliciti, ad eam recuperandam omnem curam converterant: non remiserunt quidem ex recepto trahendi Comitia more, publicis privatas causas intermiscentes, & querelas de Comitatu Ziewiecensi à Regina empto, recens vero defuncta Regia sorore Anna, Præfectura Brodnicensi & Golubensi non requisito (uti necesse erat) Reipublicæ consensu ipsi Reginæ collata, tamen ad ultimum istis sepositis, sumptus pro illo bello Livonico necessa-

rios

A.C. 1626.

nos providerunt, Rege ad deprecationes Senatorum ut cessione juris Regni Sueciæ in personam solam viventis Gustavi, tam Nobilium Provinciarum jacturam & bellum difficile diuturnumque redimeret, immoto persistente. Nempe quod fideret victoriis Imperatoris, & promissis (quando finirent bella Germanica) auxiliis pro recuperando illo Regno. Paulo post finita illa Comitia, iterum Lituanicæ paucæ cohortes Alexandro Gasiewski Ductore cum Sueticis numero prævalentibus apud pagum Dalmoisa congressæ cladem acceperunt, cæsis prope ducentis ex Lituanis, unde tanto majori diligentia convocabantur in Polonia milites, pedites præcipue qui in Livoniam properarent. De irruptione hostis in Prussiam ne tunc quidem habebantur indicia, præter quod adulto vere Gedanenses injecerant aliquid suspicionis Regi, nunciato de apparatu hostis maritimo, solito majori, & Legationibus ad illam Civitatem, ut neutras partes sequeretur, atque ab ipso ostendendo abstineret, nisi vellet privari commerciorum in Suecia libertate, & in mari naves suas periclitari. Hoc tamen ab illo tempore quo Rex fuerat Anno Christi, Millesimo, Sexcentesimo, vigesimo tertio, Gedani tractatum, eo pertinere credebatur, ne quid adversi ex portu illo metuendum esset Suecis, & ne ibi classis Regia receptaculum haberet. Crescente vero rumore de illa classe Suetica, satis visum fuit, quod Rex monuerit Ducem Prussiæ, ut diligentiores in Pilavico transitu, prout ex formula suæ fiduciæ tenetur, excubias, & quatuor naves milite & bellico apparatu instructas haberet. Delegatos etiam suos eò destinarat Rex, qui munitionem illam Pilaviæ & ordinem vigiliarum recognoscerent, ac Regentes illius Prussiæ dato responso affirmarunt, securitati Regni ab illa parte sufficienter esse prospectum. Omninoque tuta esse omnia ab illa ora maritima videbantur; cum initio mensis Iulii Gustavus Rex ex Suecia cum triginta navibus adveniens, Pilaviam intravit nemine resistente, & tormenta solo pulvere nitrato sine pilis onerata, adventante hoste plane lætitiæ causa explodi fecerat Præfectus ejus loci, qui etiam convivio lauto tantum hospitem excepit. Præsidio ibi suo relicto, & Ducis Prussiæ dimisso, altera die Suecus lacum *Frisch Haff* denominatum, qui à mari Neringa insula separatur, & altero suo latere Episcopatum Varmiensem ac agros Elbigensium alluit, classem introduxit, medioque lacu defixis anchoris explicavit; ipsemet vero ad castrum Ducis Prussiæ Brandeburgum novum divertens, à Borkio Præfecto loci, magnificis epulis honoratus, equos prope quingentos (cum ex Suecia non plures quam 30 conduxisset) tum & currus, ac omne instrumentum Castrense conquisivit alacri ministerio Ducalium. Octavo Iulii ex Haffo ad littus Passeriæ fluvii militem exposuit, rectaque Bransbergam conversus, eam sine ullo negotio occupavit, Oppidanis tanto pavore inopinati casus correptis, ut consilium defensionis inire non potuerint. Fravenberga Pontificalis Ecclesiæ Varmiensis sede, intra illud biduum ab adventu hostilis classis Canonici in summa trepidatione, in qua nec obsequium subditorum ad subvectiones habere potuerant, paucam supellectilem sacram Ollenstenium abduxerant, relicto ad custodiam Templi Henrico Endenberg Canonico, cum ducentis ex delectu rusticano peditibus: Cui procurrenti versum Bransbergam, deditionemque offerenti, dummodo Templo parceretur, ipsemet Gustavus Rex talem immunitatem promiserat. Sed cum ventum fuit ad Arcem, nec quicquam Endenbergo fidem datam obtestante, & portam clausam tenente, donec sibi de securitate caveretur, irruens multitudo hostilis, & domos privatas, & Ædem sacram, usque & sepulchra, præsertim Simonis Rudnicki Episcopi, diripuit, Sanctissimum Sacramentum Eucharistiæ ex pixide argentea super pavimento Templi abjectum & dispersum ipsemet Gustavus Rex spectavit, ac

Sueci in Livonia Alexandrum Gasiewski fugant.

Sueci consilia de transferendo in Prussiam bello non præspiciunt Poloni.

Prussiæ Ducalis Regentes asseverant securitatem Regno à porta Pilaviensi.

Gustavus Suecus Rex Pilaviæ recipitur à Ducalibus sine ulla vi.

Suecus Rex acquirit equos in Prussia ministerio Ducalium.

Bransbergam capit Suecus.

Varmienses Canonici in summa trepidatione Ollenstenium abducunt sacram supellectilem.

Varmiensi templo Cathedrali immunitatem promissam violat Suecus.

Sueci etiam sepulchris in Varmiensi Ecclesia non parcunt.

Suecus Rex videt disjectam per pavimentum templi Sacram Eucharistiam.

A.C. 1626.

Endenberg. Canonic. Varmiensis captivus ducitur ad naves Sueticas.

Gustavus Suecus munita Varmia Elbingam transit.

Elbinga à consciis proditionis Consulibus traditur Sueco.

Gustavus Suecus primum circa Elbingam justum exercitum acquirit.

Mariaeburgam Sueco dedit Penclawski.

Sosnowski quaestor Regius Mariaeburga Elbingam vinctus mittitur.

Poloni primum rescivere de adventu Sueci postquam cepit tot loca in Prussia.

Sigismund. III Rex Pol. summa celeritate colligit exercitum & ducit contra Suecum in Prussiam.

Sueco Regi majores copiae ex Livonia per Ducalem Prussiam adveniunt.

Sigismund. III Poloniae Regis congressus primus cum Sueco apud Mevam.

Suecus Rex subvenit Mevae.

ac accersito Endebergio illusit: suppellex omnis Ecclesiae, etiam tabulae altarium cum picturis ad naves Sueticas asportabantur, quo & Endenbergius in custodiam transiit invitus. Inde postridie Gustavus Elbingam perrexit ad destinatam proditionem, cujus plebs illius Civitatis nescia ad defensionem omnia necessaria comparaverat. Sed Consul cum paucis ex Senatu tanti arcani consciis, ad Gustavum extra portam, quasi ad colloquium prodiens, nullo tractatu facto, & ne quidem Civibus vel sibimetipsi securitate provisa, eum in Civitatem introduxit: parumque abfuit à tumultu cum Cives armati excubantes ad portam, rei novitate turbari, & Suecos ingredientes submovere coepissent, nisi Magistratus praesens obstitisset: & iisdem vestigiis Suecorum magnae catervae intro successerunt, qui vallum Civitatis statim remotis inde custodiis Vrbanis in suam potestatem acceperunt, & Cives omnes non secus atque vi captos direptionem Civitatis ingenti lytro redimere coëgerunt. Nec aliis injuriis abstinuerunt, impositis Civitati gravioribus tributis, & onere alendi militem, ac suppeditandi castris suis omnem apparatum bellicum, ibique primum Gustavus justas equitatus legiones collegit, & stipendiarios exercitatiores Germanos, qui ex Ducali Prussia (Duce illo connivente dum sua signa relinquerent) certatim ad ipsum concurrebant, (ex Suecia nonnisi sex mille pedites fossoribus potius quam bellatoribus similes adduxerat.) Eadem facilitate tertio post die cepit Mariaeburgum praesidio vacuum, praeter quod Albertus Penclawski cum ducentis peditibus in Livoniam tendens, audito periculo ad illam Arcem diverterat: verum rei militaris ignarus, licitumque esse reputans stationem non sibi commissam deserere, satis habuit quod coenarit cum Gustavo, & cum sarcinis suis libere abire potuerit: quaestore Regio Iacobo Sosnowski cum peculio suo divite, & multa Regia pecunia in manu hostis relicto, Elbingamque vincto abducto. Tum demum itaque Polonis constitit consilium hostis de bello ex Livonia in Prussiam transferendo, eademque fama attulit eum venisse, ac tot insignia loca cepisse, ut nulla ratione primos illos impetus ipsius potuerint cohibere. Sed exciti demum tanto classico, summa festinatione ad signa currerunt. Legiones Quartianae in ultimis confiniis Russiae excubantes, tam facile adduci non potuerant, eis tamen subsequi jussis, ipsemet Rex Sigismundus Varsavia sub finem mensis Augusti, cum suis Aulicis & diversorum Procerum auxiliariis cohortibus movit, & circa Toruniam exercitum lustratum versus Peplinum, (octo equitum & tria peditum millia in tam brevi tempore confluxerant) qua hostis auctus equitatu ex Livonia interim à Comite Turrensi per Ducalem Prussiam conducto, Dersavia & Meva intercepta, transitus Dantzicam intercludere volebat, magnis itineribus duxit. Nec segnior Suecus, Mevam quam peti arbitrabatur, cum suis copiis statim processit, ibique primum venit in conspectum exercitus Polonici, circa aggeres Vistulae, & quercetum quoddam ibi proximum suis copiis dispositis. Signo pugnae dato, cum Poloni tota acie praesertim equitatus hastatorum, majore hostilium agminum parte inter querceta consistente, confligere non possent, peditatu tantum & turmis equitum tribus emissis laevam eorum alam in aperto stantem, magna strage edita (ibi fortiter pugnans occubuit Otto Dinoff Regis domesticus juvenis egregius) ultra aggerem repulerunt, & in fugam jam conversam facile dissipassent: sed repente Mariscallus Regni (cujus muneris est, si non adsit Praefectus militum generalis ejus functiones obire) ignarus quid in conflictu ageretur, receptui canere jussit.

Sueci igitur post haec recollecti, Mevam firmius praesidium introduxerunt, & altero mane recesserunt Dirsaviam, ubi etiam nil memorabile accedit: Gustavus enim praelium detrectans, tractatum pacis institui petiit, & eo durante transmisit

misit Vistulam, abductoque toto exercitu in Insulam Matiæburgensem, nusquam pugnandi copiam fecit, ac tandem etiam pacis tractatum deseruit. Nec abundabant consilio Poloni, pulvis nitratus in Mevensi conflictu eis defecerat, & tum primum Dantisca adferri debuit. Duces periti deerant: & cum uni summam regiminis bellici Rex non commisisset, plures præesse & imperare volebant.

A.C. 1626.

Suecus prælium detrectando ad tractatus pacis provocat.

Medio demum Octobre advenerat eodem cum Legionibus veteranis Quartianis Præfectus militaris Stanislaus Koniecpolski, cum jam hostis abiisset. Ibidem tamen castris positis, tota hyeme Dirsaviam obsidione pressit, ac loca circum vicina ab excursionibus Suecorum defendit. In Episcopatum Varmien. Martinum Kázánowski veteranum Tribunum cum una legione destinarat, qui Gutstadio & Vormdito intra paucos dies Suecos ejecit.

Dirsaviam obsidet Koniecpolski.

Vormditum recuperat à Suecis Kázánowski.

Rex verò Sigismundus transierat Gedanum, ut illam Civitatem in sua fide confirmaret; ac rebus ibi ex voto dispositis, Toruniæ sub finem Novembris Comitia cum Ordinibus Regni celebravit, exitu felici, cum etiam illi qui pro Livonia contra illum hostem defendenda subsidia denegabant, tali contentione eum in Prussiam malo Reipublicæ fuisse accersitum sentientes, lubenter tributa tantis impendiis necessaria concesserint.

Comitia Polon. Toruniæ. 1626.

In prohibenda navigatione è fluvio Niemen Regiomontum gravius decertabatur, cum Lithuani unicam illam commoditatem conquirendæ pecuniæ adimi sibi ægrè ferrent, & Poloni judicarent hostem constringi non posse, quousque ab illa Civitate (Dux Prussiæ præseferebat quod neutram partem sequeretur, sed Suecis favebat palam) commeatum & omne belli tam terrestris quam maritimi instrumentum habere posset. Vnus autem ex Senatoribus gravioribus, isque Magistratum Cancellariæ Regni gerens, injecerat mentionem ut in tam periculoso statu suo Respub. Regni successorem Regni designaret, ac intendebat digitum in Casimirum Principem secundogenitum Regis: ad quam vocem exhorruerant omnes Ordines, & fremitu concitato, ad pœnas legum deposcere ejus authorem volebant, ni difficilioris temporis rationes silentio potius tunc illam indignationem premere coëgissent. Cæterum Archiepiscopo Gnesnensi Henrico Fierley nuper defuncto, Rex sufficerat Ioannem Wæzyk Episcopum Posnaniensem, isti verò in Posnaniensi Matthiam Lubienski Episcopum Chelmensem.

Polonis de successore Regi viventi designando mentio ingrata.

Ioannes Wæzyk Archiepiscopus Gnesnensis in locum Firlæi renunciatur.

Et cum hoc modo iniquiorem fortunam belli in Prussia Poloni experirentur, in confiniis Russiæ de Tartaris celebrem victoriam reportarunt. Commiserat Præfectus militaris dum abiret in Prussiam vices suas in illis confiniis Stephano Chmielecki viro forti, qui cognito per exploratores de adventu Maradin Sultan, cum triginta millibus Tartarorum selectiorum mense Septembre, ipse quoque suas copias (nonnisi bis mille stipendiarii erant, auxiliares diversorum Procerum mille, & sexies mille Kosaci Zapotoviani) collegit, ac summa celeritate contra hostem duxit. Apud fluvium Rosia prope Biala Czerkiew posuerat Tartarus castra sua, indeque dimiserat expeditiores turmas suas prædatum. Ibi itaque securè subsistentem, ac contempta paucitate Polonorum, in aciem (alioquin fugiendo pugnare solitum) audacius prodeuntem, Chmielecius invasit; & quamvis Tartari numero longe præstarent, & bombardarum usum pluvia (ab eadem arcubus suis madidis ac lubricis factis Tartari uti non poterant) Polonis ademisset, frameis tamen rem gerentes, hostem pertinacius pugnantem, post alterius horæ acerrimum dubiumque conflictum superarunt, quater mille Tartari in loco pugnæ manserunt cæsi, & in fuga plures circa transitus fluminum, partim in aquis suffocari, partim à plebe rustica trucidati perierunt: vivi mille ducenti capti, inter quos Ordinum Ductores quinquaginta Murzi vocantur, ipse Sultan fuga evasit. Singulæ deinde Turmæ Tartaricæ ad castra sua (insciæ quid ibi interim succes-

Chmielecius Tartaros profligat.

sent)

A.C. 1626. ferit) cum præda redeuntes profligabantur à victoribus, ut ex tanto numero vix sexta eorum pars effugerit. Ex Polonis nonnisi novem fuerunt desiderati, & vulnerati quinquaginta.

Valsteinii cum Fœderatis tractatus pacis ad trahendum tempus.

In Germania initio anni hujus varii tractatus de pace sunt habiti, præsertim inter Valnstenium, Tilliumque Duces Imperiales, ac Principes inferioris Saxoniæ, ubi plurimis ultro citroque legationibus missis, eas rationes pacis isti proposuerant, ut Imperiales copiæ quamprimum ex finibus ipsorum abducerentur, loca occupata relinquerentur libera, damna illata compensarentur, caveretur que ipsis Religionis libertas, & Liga Catholica (diffidentiæ præsentis in Germania omnis fons ajebant) solveretur. Illi verò negarunt salva dignitate Imperatoria abduci inde posse exercitum suum, nisi prius Principes, ac una Daniæ Rex arma deponerent: impensas belli Imperatori refunderent: Mansfeldio ac aliis Imperatoris hostibus subsidia & receptaculum non darent: de cætero securi essent de gratia majestatis suæ, qua in libertate Religionis Augustanæ conservarentur. Hisque disputandis intercessore & arbitro Saxoniæ & Brandeburgi Electore, tota hyems cessit, profectu ad ultimum inani. cum illi Principes nullis persuasionibus induci possent, ut primi arma deponerent: fortè quod non fiderent Valnsteinio ac Tillio: vel quia subscripserant fœderi Anglico, & jam præmeditatum habebant bellum etiam pro recuperando Palatinatu, ut evidentius colligi potest ex literis ad Electores Catholicos Dani Regis excusantis apparatus suos bellicos sensu tali:

Daniæ Regis de bello suscepto in Germania rationes.

Profitetur inprimis arma sua non ad opprimendum ullum Principem aut Ordinem Romani Imperii, qui sit Religioni Catholicæ addictus, sed ad pacem recuperandam, & Germanicam Religionis libertatem tuendam spectare.

Deinde narrat omnem suam operam & intercessionem pro Comite Palatino apud Cæsarem interpositam effectu caruisse, tametsi Palatinum induxerit, ut Bohemiæ Regno renuntiare, Cæsarem submisse deprecari vellet, dummodo suas ditiones hæreditarias, ac dignitatem Electoralem recuperare posset.

Interim exercitus Cæsareos retineri, Ordines quibus cum turbis Bohemicis nihil negotii fuerit, præsertim Provincias inferioris Saxoniæ, militum immissionibus, traductionibus, hospitiis, rapinis, incendiis exhauriri. Ducem Luneburgicum aliquot auri miriadum, Brunsuicensem trecentorum millium Talerorum Imperialium damna accepisse. Itaque Ordines illius ditionis ad sui defensionem convenisse, nec quidquam contra Imperii constitutiones machinatos esse. Præterita autem æstate adversam partem rapinis, cædibus, & incendiis, ita omnia divexasse, ut Turcæ & Tartari sævire magis non potuerint. Tillium quoque cum ipsi Legati & Consiliarii sui amicum tractatum proposuissent, & exercitum Regium honestis conditionibus retrocessurum obtulissent, superbe respondisse istud sibi minime satisfacere, sed exercitum illum à Rege prorsus dimittendum esse, aut illum disturbandum fore. Nihilominus se Cæsari & Regi Hispaniæ animum suum pacificum denuo per litteras testatum fecisse; ad quas cum nullum responsum acceperit, se compulsum fuisse ut arctius fœdus cum circulo inferioris Saxoniæ pro libertate Religionis & pace Reipublicæ Germaniæ iniret. Se autem nihil aliud cupere, quam ut Cæsar & omnes Electores Principes, atque Ordines unius & alterius Religionis mutuam inter se pacem & amicitiam colant. Mansfeldii causa, non esse cur sinistre aliquid suspicentur.

Daniæ Rex Osnaburgensem & Monasteriensem occupat.

Sive autem ex isto respectu, sive ex illo quod Ducibus Imperialibus nonnisi ad lucrandum tempus spem concordiæ ostentare solitis parum fiderent Principes illi, pacis tractatum sub initium Martii abruperunt, & armis assumptis Rex Danus Osnaburgensem & Monasteriensem Episcopatum occupavit. Christianus Halberstat. Dux Brunsuicensis in Hassiæ finibus, & circa Gottingam pluri-

pluribus oppidis præsidia sua imposuit. Tillius etiam pro Cæsare plurima loca circa Fuldam & Veseram,& Valnsteinius reliquum Alberstatensem Episcoparum in suam potestatem redegit ; & paulo post mense Aprili Mansfeldium à Ponte Deslaviense præsidium Imperiale ejicere conantem profligavit ; sex tormentis, & triginta septem militaribus signis impedimentisque omnibus captis, & toto ejus peditatu parte cæso, parte in Sacramentum Cæsaris adacto. Equitatus evaserat cum Mansfeldio, qui recollectis suis manipulis, inde in Marchiam concessit, ibique conquisitis majoribus copiis, quo Cæsarianorum vires distraherentur, in Silesiam una cum Ernesto Duce Vinmariense sexdecim millia militum,& quindecim tormenta duxit, consilio non inutili; nam ita & Gabor Bethlemum iterum ad arma contra Cæsarem sumenda concitarat, & Valnsteinium coëgerat, ut magnam exercitus Cæsarei partem cum Pechmano eo converterit, tantoque debiliorem Tillium Dano opposuerit. Nihilominus Tillius interim feliciter rem gessit : Mindam vi expugnavit, Veidenbrucum & Gottingam deditione cepit; partem copiarum Danicarum apud Calenbergam misso cum triginta sex equitum turmis, & mille quingentis peditibus Comite Furstenbergio fudit, sexcentis ex eis cæsis, & quinque signis equitum captis, ex parte vero sua Ioanne Martino, Horivio,Sevrio Tribunis , ac circiter sexaginta gregariis militibus desideratis. Ipsemet verò Tillius decima Augusti die (quo etiam Electus fuerat Rex Romanorum Francofurti Ferdinandus II) obtinuit victoriam apud Luthram pænè omnibus aliis quæ præcesserant celebriorem. Northemio imminebat Tillius & suffecisse poterat Dano, quod ipsum ab obsidione illius oppidi recedere coëgerat : sed eum non satis tunc instructum ad pugnam , ac Gottingam quo transitus erat difficilior recedentem, dum avidius insequitur , in loca iniquiora ab exploratoribus male cognita præcipitavit. Tillius itaq; auctus interim quatuor legionibus peditum & turmis tribus equitum à Valnsteinio sibi summissis , in tali opportunitate rei bene gerendæ converso cursu, Danos ex illis angustiis eluctari , iterumque versus Volfenbutelam ad tutiora transire adnitentes , integro triduo velitando distinuit , ut subsistere & pugnandi copiam dare debuerint prope Luthram Ducis Brunsuicensis Arcem , ubi prælio commisso post acerrimum utrinque conflictum , Danici succubuerunt. Cæsorum ibi in ipsa acie , præcipue ex peditatu quinque millia numerabantur, cum aliquot Ordinum Ductoribus : capti plusquam bis mille , inter quos insigniores Tribuni non pauci & Centuriones, Vicarii, Signiferi prope centum. Occubuerat ibidem ex Danicis Philippus Fuchsius Dux belli veteranus, tanto majori dispendio Dani, quod parem alium tunc belli Ducem non haberet, cum & Christianus Alberstadensis paulo ante febri ardenti obiisset. Tormenta viginti duo ænea cum insigniis Dani Regis,& in summa copia instrumentum bellicum, ac castra universa cum impedimentis omnibus cesserunt in potestatem victorum, ac signa capta pedestria octuaginta, equestria sex. Rex ipse cum equitatu Volfenbuttelam concessit , nec multum ibi morari ausus , Albim transiit. Mox verò aliquantum numerum copiarum suarum ex fuga convocavit : & quo animos sui resumerent , circa Verdam ad Visurgim aliquos pagos vastavit , & inde progrediens , Hoyam Arcem obsedit , continuataque in diem septimum acri oppugnatione cepit. Niemburgum Episcopatus Bremensis, & Stoltsenaviam commeatu introducto sublevavit, & tandem in hiberna concessit. Tillius vero prosequens victoriam Neostadium , Steinbrucum , Hanobriam , Verdam , & plura alia vicina ibi Oppida ad recipiendum præsidium Cæsarianum coëgit , ac totum Comitatum Hoyensem , præter Arcem Hoyam , & Episcopatus Bremensis ditionem , præter Niemburgum occupavit. Wolfenbuttela quæ tam facile hyeme imminente oppugnari non poterat, in fide Dani mansit, pacto ut Tilliani

A.C. 1626.
Tillius circa Veseram pro Imp. multa loca munit.

Valnsteinius Mansfeldium profligat.

Mansfeldius recollectis viribus in Silesiam irruit.

Bethlemus iterum contra Imperatorem arma sumit.

Tillius Mindam capit & Danicos fugat.

Dania Regem Tillius afficit clade magna apud Luthram 27 August. 1626.

Fuchsius celebris belli Dux occisus in prælio Luthren.

Dania Rex recolligit ex fuga suos milites.

Tillius prosequitur victoriam,& multa loca ad deditionem cogit.

A.C. 1626.

Aselman Præfectus classis Polonicæ, literas Camerarii intercipit.

Civitatem liberè ingredi, & vicissim Cives extra exire ac negotiari securè possent. Quanti autem æstimata fuerit clades illa Dani, & quam ab ea desperaverint de rebus suis omnes ejus colligati, liquebit clarius ex literis Ludovici Camerarii, Comitis Palatini ac fœderis istius sagacioris Consiliarii, interceptis ab Apelmano Præfecto Classis Regis Poloniæ, cum sub finem anni hujus aliquas naves Sueticas propè portum Dantiscanum expugnasset. Longiores sunt literæ quàm ut in isto compendio nostro extendi possint, sed verba earum proposito nostro servientia ponemus. Hagæ Comitis scribit 15 Septembris, 1626 ad Regni Sueciæ Cancellarium.

Camerarii litera intercepta de clade Dani.

Legatus Gaborei hodie discedet in Angliam profecturus. Vltra mensem detentus fuit, & tamen in re pecuniaria nil ab Hollandis obtinuit. Metuo si ille acta rescisçat, ne resiliat, quod si facit periit Mansfeldius &c. Dani clades magna fuit, præcipitavit in loca iniquiora, & caruit exploratoribus. Res ab Imperialibus in magis extolletur ubique, maxime ut Gaboreum contineant in amicitia, & Mansfeldii res ad incertum redigant, Danus mea opinione nec cito se recolligere, nec diu consistere poterit. Civitates Hansiaticæ ex metu Iulii Tillii imperatis satisfacient, nisi viderint aliis utriusque maris majorem curam fore. Postularet sane necessitas, ut Gustavus, Danus, Hollandi, Angli, aliique quorum interest ea de re peculiares tempestive Conventus agerent. Hocque sæpius Camerarius Hollandis instillat, sed parum promovet. In Aula Electoris Brandenburgici misera est facies rerum, & optimus noster Winderfeldius cogitat de discessu, sequentur exemplum alii: Sic Comes Swartzenbergius vacuæ dominabitur Aulæ, &c. Et in aliis literis inquit: *Dani clades quæ sane ingens fuit, adeo DD. Ordines perculit, ut etiam in consiliis de suis rebus fluctuare inceperint. Volebat omnino Princeps aliquid magni adhuc tentare & de obsidenda Vesalia actum fuisse scio, sed infortunio Danico percepto, non audent experiri fortunam, quam sibi quoque adversam fore metuunt.*

Hæc ille, & vere divinavit; nam ut judicium ipsius de viribus Dani non facile instaurandis, & non multum duraturis anno proximo reservemus, ea quæ de Gaboreo ac Mansfeldio prædixit actutum evenerunt. Et quidem Mansfeldius, ut alias diximus, à clade Dessaviensi in Silesiam conversus, magnos progressus fecerat: fuderat apud Oppolium Cæsarianos, quorum Dux Annibal de Dona etiam vulnus acceperat in illo conflictu: occuparat non in Silesia tantum, sed & in Moravia plura Oppida, ut Kozle, Iagendorfium, Tesinam, Ratiboriam, Tropaviam, omnemque illam oram, qua liberum transitum ad fines Vngariæ sibi aperiret, in suam potestatem redegerat: & relicto Duce Vinmariensi cum Baudisio ac octo millibus militum pro custodia illorum locorum interceptorum, in Vngariam transierat; ubi Cæsarianis in territorio Posoniensi magnam stragem intulit, integra eorum legione Vallonica cæsa; Gaboreus quoque ad famam ipsius adventus collecto numeroso exercitu, totam Vngariam ad novandas res concitarat, ac commoverat Budensem Bassam, ut circa Neoselium & Strigonium castella quædam ad Imperatorem pertinentia expugnaverit, & Novigradiam obsessam ad necessitatem deditionis prope adegerit.

Mansfeldius apud Opoliam profligat Cæsarianos & multa loca capit.

Mansfeldius in Vngariam transiens apud Posonium profligat Cæsarianos.

Sed audita Dani clade, & intellecto quod neque ab Hollandis, neque ab Anglo subsidia pecuniaria certo habere posset, indeque timens ne tota belli moles sibi soli incumberet, in castris circa Conventzium pacem, cura Esterhasii Palatini Vngariæ ad mensem Aprilem anni proximi composuit cum Valnstenio, qui eò cum copiis Imperatoriis advenerat, & vinci poterat non prælio nec ferro, sed cunctatione & inedia, injuriisque humidioris tunc Autumni, quibus jam ejus copiæ adeo diminutæ fuerant, ut ex viginti millibus ipsius equitum in Vngariam conductis, vix quatuor millia cum equis ad hiberna redierint. Atque ita resiliente

Bethlem audita clade Dani iterum pacem facit cum Imperatore.

Valnstenii copia in expeditionem contra Bethlemum conscripta.

liente Gaboteo à fœdere Anglico, Mansfeldius, ut Camerarius prædixerat, periit. Et quidem in pactis illarum cum Cæsarianis induciarum Gaboteus caverat ei securitatem reditus ad propria, ejusque sociis ac militibus, sed ipse cum qualivis cautione non satis tutum sibi fore reputans per medios Cæsarianos redire, tormenta sua bellica & impedimenta militaria vendiderat Bassæ Budensi, ac per Turcicas ditiones impetrato transitu ad Veneros, cum Dalmatiam attigisset, prope Zaram morbo ex itinere concepto interiit: Et Vinmariensis qui manserat in Silesia, ac Cæsarianos excursionibus crebris fatigarat, Lisuitzium vi ceperat, iteraro profligarat Annibalem de Dona capto ipsius Patrueli, tandem ipse quoque obiit non multo post, relicto Imperio militari penes Baudisium & Carpezanum, qui omnia illa loca in Silesia & Moravia capta in nomen Dani Regis manu forti retinuerunt ad æstatem proximam.

Mansfeldius resiliente Bethlemo a fœdere Germanico perit.

Mansfeldius Bassa Budensi vendit instrumentum bellicum.

Mansfeldius moritur.

Vinmariensis Dux in Silesia facto magno progressu moritur.

Baudisius loca in Silesia capta retinet in nomen Dani Regis.

Aliud bellum gesserunt hoc anno Imperiales in Austria superiori circa Onasum, ubi plebs rustica stipendiis militi Bavarico in menses singulos contribuendis, hospitiisque præstandis nimium gravata, & indignè ferens, quòd mandatis Imperatoris & consilii Viennensis stringeretur ad ejiciendos Dogmatistas suos hæreticos, sequendamque Fidem Catholicam Romanam, tumultuabatur. Octuaginta millia rusticorum ibi arma sumpserant, & occuparant Velsam, Ebersbergam, Steirum, Schatlusium, Valkenburgum, aliaque non pauca, ex quibus collecto magno apparatu bellico, castrisque instructis, Comitem Hebersdorfium Gubernatorem Lintzii fugarant, & etiam Lintzium obsederant, acriterque iteratata irruptione oppugnarunt. Nec poterant à tali pertinacia avocati tractatu pacificationis per Delegatos Cæsaris sæpius oblato, quinimmo licet acceperint cladem magnam in oppugnatione Lintzii, ac à Lebelio Tribuno apud Onasum oppidum, amissis prope duobus millibus ex suis, unà cum Duce suo Stephano Fadingero pila tormenti occiso, infesta tamen arma per illas Provincias circumferebant, & multa oppida spoliabant. Legionem Ducis Alsatiæ ex Bavaria venientem novi sui Antesignani Achatii Villingeri (calcearius fuit) opera, tum & alias copias Bavaricas cum Lindloio Tribuno circa montem Saccari profligarant. Quinimmo & prælio manum conferere ausi, prope Velsiam Imperiales legiones sub Breunero, Avenbergio, Lebellio, Schafenbergio militantes dissiparant, continuatuntque seditionem suam variante fortuna, & sæpius ad ipsorum partes inclinante toto hoc anno, ut cum majori exercitu peritior belli Dux Pappenhemius contra ipsos fuerit advocandus, qui sub finem hujus anni circa Efferdingam, & iterum prope Gemundam diutius anceps, & difficile certamen cum ipsis habuit, inde quod circa sylvas hærerent, ad easque vi ingruente refugientes periculum evaderent, & non minus quod eorum plerique Magicis præstigiis muniti essent contra ictus bombardarum, ab eisque securi (eorum Dux pilam tormenti pectore illæsus excepit, deinde vero sclopeti ictu prostratus occubuit) audacius pugnam inirent. Tandem tamen ipsemet Pappenhemius in acie obequitans milites ad fortiter pugnandum excitando, & hic & ibi pæne furentem illam colluviem multo labore superavit. Et cum nihilominus in armis præfractè persisterent, apud Reclapontem & iterum apud Volfekium, & deinum Griesburgi plurimis trucidatis, (quindecim millia in omnibus illis conflictibus perierant) eos domuit.

Austriæ superioris rustica plebs arma sumit pro Religione.

Rustici tumultuantes ab obsidione Lintzii rejiciuntur.

Rustici tumultuantes prælio certare audent & vincunt.

Pappenhemius post difficile certamen rusticos rebelles profligat.

Præstigiis muniti ab ictu tormenti illæsi evadunt.

Rustici Austriæ rebelles edomantur multis cladibus.

In Italia difficilioris belli inter Regem Hispaniæ & Galliæ pro Valle Tellina initia, Summus Pontifex Romanus misso Cardinali Francisco Barberino in Galliam, tollenda procuravit: & eum ubi integra pacificatio non successisset, eundem Cardinalem hoc anno in Hispaniam ad eam perficiendam mandaverat. Sed priusquam iste Cardinalis Madritum venisset, Hispani conditiones pacis hujusmodi jam ante conscriptas approbarunt, & pacem concluserunt, eamque publi-

Barberinus Card. Legatus in Hispaniam mittitur.

A.C.1626.

Hispanus Rex pacem pro Valle Tellina approbat in gratiam Regis Galliæ.

carunt, ut in gratiam Regis Galliæ fuisse factam appareret, huncque potius tali officio sibi devincirent. Conditiones autem erant tales:

Vallis Tellina Summi Pontificis ministris restituatur, qui securitati Religionis Catholicæ in ea provideant. Munitiones recens extructæ diruantur, & uterque Rex liberum ea transitum habeat: Rheti tenebuntur eos Magistratus quos Vallis Tellinæ incolæ in Provincia conservatores sibi eligent, confirmare.

Pacis pro Valle Tellina conditiones.

Comitatus Vormsianus & Clavenæ sub Valle Tellina comprehendantur, atque inde utriusque partis præsidia abducantur.

Vallis Tellinæ incolæ tenebuntur Rhætis quotannis in recognitionem veteris clientelæ certam pecuniam pendere. Ambo Reges incolas in suam tutelam recipient, ut hæ conditiones observentur.

Et licet postea ipsimet Rhæti in recipiendis hujusmodi legibus pacis hæsitaverint, tamen cum jam inter Hispanos & Gallos de eis servandis convenisset, illi quoque intra rixas verborum suas oppositiones continuerunt. Et ne alia in Italia belli Regibus istis ansa restaret, circa controversiam quoque Ducis Sabaudiæ cum Genuensibus in illo tractatu Madriti hæc fuerunt decreta:

Delegati eligentur, qui controversias inter Genuam & Ducem Sabaudiæ componant. Interea Induciæ ad quadriennium serventur, & si eo temporis spatio controversiæ illæ componi nequeant, ambo Reges tantum ut intermedii se interponent.

Barbarinus Card. in Hispania Regis filiam baptizat.

Sicque quieverant aliquantum motus illi Italici, & Cardinalis Barberinus Regali splendore tractatus in Aula Hispanica, postquam illius Regis filiam paulo ante suum adventum genitam è sacro fonte Baptismi levavit, & sororem Regis ejusdem Mariam, in sua præsentia sponsam Imperatoris filii Ferdinandi Vngariæ Regis renunciatam salutavit, Romam rediit ad initium mensis Octobris.

Maria soror Regis Hispaniæ desponsatur Vngariæ Regi.

In Gallia hoc anno nova contra Regem conspiratio priusquam perficeretur, in lucem prodiit. Decreverant conjurati Regem in venatione comprehendere, & in Monasterium detrudere vel tollere, eique sufficere fratrem juniorem; sed re tempestive detecta, præcipui ex eis (viri primarii) fuerunt comprehensi, & etiam Regis frater sub custodiis aliquanto tempore debuit hærere: demumque Comitis de Chales supplicium capitale temeritatem illam expiavit.

Galliæ in Regem conjuratio detecta sopitur.

Cum Anglis autem Galli hoc anno prope in apertum bellum proruperant, cum & illi Gallicis, & isti Anglicis navibus, in mari illo hostiliter intercipiendis ac diripiendis instarent. Ducem Subissium ex Gallia profugum cum viginti navibus, & pro Vgonotis Rupellanis contra Regem Galliæ auxilia conquirentem in suam clientelam Angli receperant: & gliscentibus exinde simultatibus, Angliæ Rex fere omnes ministros Reginæ (trecentos circiter) fœminas, pariter ac viros Catholicos, distributis inter ipsos munusculis in Galliam remiserat, causa relegationis per Carletonem Nuntium suum declarata, quasi illi præsertim Ecclesiastici, in rebus ad officium suum non pertinentibus se ingererent. Miserat itaque Rex Galliæ Legatum suum Bassompetra in Angliam, qui negotium quidem restitutionis ministrorum Reginæ Catholicorum ita composuit, ut duodecim tantum Sacerdotes, unus Episcopus, duodecim Matronæ, unus Cubicularius, Secretarius, Medicus, & tres præterea alii Ministri Catholici pro Reginæ obsequio ibi manerent, aliquam etiam restitutionem & commutationem interceptarum navium obtinuerat; sed patrocinium Subissio & Vgonotis Rex Angliæ cum præstare non desisteret, acerbiores post hac inimicitiæ inter utrumque Regnum exarserunt, ut suo loco patebit.

Subissius Dux pro Vgonotis in Anglia auxilia conquirit.

Angliæ Rex Reginæ ministros Catholicos relegat.

Angliæ Reginæ ministri Catholici restituuntur.

Angliæ Rex Vgonotis auxilia dare non desistit.

In Belgio Hispani mense Septembri anni hujus, fodere cœperunt novum alveum, quo Rhenum à Rinberca ad Geldriam & inde Venloam, ibique ad Mosam

A.C. 1626.

Rhenum ad divertendum Hispani novum alveum faciunt.

Hollandi novi alvei fossionem impediunt.

Hollandi à Mauris cæsi in Guinea apud Minam.

ſam diverterent, ac navigationem Rheni Hollandis adimerent, infra Rinbercam initio ſumpto, ubi ipſemet Spinola principium fodiendi ſuis manibus fecit. Octo milliaribus Belgicis, nempe itinere totidem horarum ille alveus duci debuit 35 pedes latus, & 5 altus opera & impenſa incredibili, cum ad reprimendos impedientes Hollandos propugnacula pluſquam viginti in illo tractu excitare fuerit neceſſe, & excubare cum exercitu armato, ut Hollandi quoque excubabant, ac cruentis pugnis ibi continuè certabatur, & ad extremum labor ille aliquot annorum manſit imperfectus. De reliquo nihil adeo memorabile ibi hoc anno ſucceſſit, quamvis utrinque ſtudia militaria non quieverint: Sed & Spinola Sluſam, & Hollandi Oldenſeela diruta, Hulſtam irrito conatu tentarunt: Et cum iſti duas cohortes Hiſpanas cum Fuggero militantes circa Veſaliam fugaſſent, pari ſorte Comes quoque Bergenſis apud illum novum alveum, excubias ipſorum Comite Stirumio earum Duce capto, & Barone Botlitzio cæſo diſſipavit. In mari ſimiliter æquali Marte certarunt, & tam Hiſpani Hollandicas, quam iſti Hiſpanicas naves plures mercibus magni pretii onuſtas cæperunt. In Guinea vero Hollandi à Mauris cladem acceperunt, dum ad Caſtellum Minæ, quod Luſitani ibi tenent, oppugnandum deſcendiſſent: oppreſſi enim ab inexpectata Maurorum multitudine perierunt quadringenti, una cum Frumio uno ex ſuis Præfectis, alter Præfectus Theodorus Lammius recollectis à conflictu ſociis ſuis, integram Claſſem licet re infecta inde abduxit, & mercibus pretii pluſquam mille librarum auri, eboriſque magna copia conquiſita, damnum compenſavit.

Annus Chriſti, 1627.

Poloni tota hyeme in castris se continent & infestant Suecos.

Pucensis Arcis præsidium Sueticum ad deditionem cogitur.

Hamerstini auxilia Sueco ex Germania venientia Koniecpolskius ad deditionem cogit.

Koniecpolskius post victoriam Amerstinen. exercitum ad stativa dimittit.

Diximus ſupra Præfectum militarem Poloniæ Staniſlaum Koniecpolski in caſtris continuiſſe ſuum exercitum circa Derſaviam, ubi hæſit tota hyeme Anni Milleſimi, Sexcenteſimi, Vigeſimi ſeptimi, & emiſſis continuè excurſionibus, Elbingam, Mariæburgamque verſus, coarctavit Suecos, ut quaſi obſeſſi in ſuis præſidiis immoti hærerent, & magis ne poſſent ſubvenire Pucenſi portui, quem interim obſideri fecerat, commiſſa ea cura Tribuno militum Ioanni Lanckoronski, Vexillifero Halicienſi, demumque redegerat præſidiarios ejus Suecos ad neceſſitatem deditionis ſub finem menſis Martii, ademitque eam opportunitatem hoſti, qua ab una, & ex Pilavienſi ſinu ab altera parte intermedium Gedanum occluſerat. Ad ſubveniendum autem ſuis in tanto periculo conſtitutis Guſtavus Rex, cum ex Suecia hyberno tempore ſævientibus procellis maris auxilia mittere non valeret, in Marchia Germanicæ Pomeraniæ exercitum quinque millium peditum, & trium millium equitum conſcribi fecerat, & conduci in Pruſſiam, à Tribunis Streffio & Taufelio. Quo cognito Koniecpolski, ſumma celeritate ad confinia Pomeraniæ duxit, eoſque ſecuros & nihil adhuc hoſtile expectantes, Hamerſtini corona cinxit: Vnde illi conſtricti, ut nec pugnam inire, nec fuga evadere poſſent; cum jam æquitatus Polonicus in eos irrueret, ſublatis in haſtilibus pileis deditionem fecerunt talem. Signa equeſtria 25 pedeſtria 30, & tympana ſua ad pedes victoris abjecerunt. Streffius & Taufelius captivi ſunt accepti, reliquis venia data redeundi in Germaniam, præſtito jurejurando, quod intra annum contra Polonos non militarent, & majori parte præſertim pedites, ſub ſigna Polonica conceſſerant. Hac parta victoria Poloni, caſtris ſolutis in diverſa ſtativa abierant ad reficiendas vires poſt hybetna inter acerbio-

A C. 1627.

tes hyemis injurias in tabernaculis vilioribus transacta, & maxime quod pabula equorum circa Dersaviam defecissent. Sed dum illi in stativis quiescunt, Gustavus Rex ex Suecia Mense Majo adveniens, bellum Majori fervore apparavit, parumque abfuit quin Gedanum in periculum adduxerit, nisi ipsius conatus turbasset casus talis: Expugnare primum voluerat ille propugnaculum quod Gedanenses excitarant ex adverso munitionis à Suecis ad Caput inferius Insulæ Mariæburgensis locatæ, in qua oppugnatione Gedanensi præsidio fortiter rem gerente, ipsemet Gustavus ab ictu sclopeti vulnus circa sinum accepit, plurimosque ex suis amisit. Interim vero Præfectus militaris Poloniæ, dum Gustavus ex tali vulnere decumbebat, convocarat suum exercitum, & Meva circumdata, præsidium Sueticum, oppugnatione decem dierum inde ejecit: & cum ille recuperata valetudine, iterum infra Dersaviam Gedanensium ripis infestus immineret, illamque munitionem circa quam vulnus acceperat, ex inopinato accurrens, (Nicolaus Potocki cum auxiliis tardaverat) deditione obtinuisset, Polonicæ quoque copiæ à Meva infra Dersaviam transierunt, eumque coëgerunt, ut relicta oppugnatione aliorum illius oræ locorum, vires omnes contraxerit Dersaviam, castris suis in prospectu Polonicorum locatis: ubi præter excursiones leviores per dies multos nil notabile successit, Duce Polonorum Koniecpolscio expectante, donec majores copiæ ad sua castra confluerent, cum nonnisi quatuor millia militum in eis eousque haberet, & peditatu (Mevæ reliquerat potiorem) pene careret, quo præcipue ad invadenda castra Suetica indigebat. Sub id etiam tempus advenerant Legati Ordinum Fœderatorum Hollandiæ ad Regem Sigismundum Varsaviam, operam suam pro illo bello sopiendo offerentes. Sed prius ad Gustavum Suecum diverterant, & clara indicia dederant, quod ipsius rationibus magis faverent. Nihilominus Rex annuit, ut tractatus pacis institueretur in castris, quo ipse quoque in brevi erat transiturus. Dum autem illi Legati hujusmodi tractatum à Koniecpolscio priusquam Rex adveniret inchoari, vel arma tantisper sisti urgent, Suecus die Martis suas turmas equitum contra castra Polonica emisit. Præter omnem spem illud Koniecpolscio acciderat, ut qui adhuc ea hora convivantes apud se Legatos Hollandicos haberet: tamen relictis mensis tumultuarie convocatas septem equitum Ussarorum, & octo Cosacorum cohortes ipse quoque eduxit trans vadum paludis, quæ castra sua ab illa parte claudebat. Nec ultra processit, hoste etiam firmo consistente, donec occidente Sole cum dato receptui signo, major pars Polonorum jam ad sua castra concessisset, & iterum ad locum prælii redire facile nequiret, nempe vado adeo stricto, ut nonnisi singulis equitibus euntibus pateret, Sueci ad pugnam signa sua converterant, à 4 tantum Polonicis cohortibus hastatorum, & duabus Cosacorum excepti acerrimo conflictu, in quo cadentibus utrinque plurimis, Koniecpolscius ipsemet inter confertos hostes pugnando illatus, periculum ob lapsum equi ægre evasit, & ingruente majori vi, cum Poloni ad vadum paludis retrocederent, excurrentes è castris Butleri, pedites jaculis bombardarum rejecerunt hostem insequentem, deinde à latere dextro cum legione sua ex castris tardius longo paludis circuitu educta, accurrens Martinus Kazanowski in subsidium laborantibus, propulsis Suecis instauraverat prælium, quod tandem nox diremit: octuaginta ex Polonis ibi occubuerant, ex Suecis pene totidem. Et non diu isti læti sunt illa victoria: Nono enim post hæc die cum Gustavus in illo præterito congressu Koniecpolscium (equus ex quo iste tunc pugnarat, profugerat ad Suecos) occubuisse, seu debiliores esse Polonorum vires judicans, ad eorum castra priusquam Sigismundi Regis adventu majores vires sumerent, oppugnanda venisset, pila è bombarda à peditatu Ducis Kotecki explosa, in pectore sub humero sinistro

Gustavus ex Suecia in Prussiam revertitur.

Gustavus Suecus vulneratur ictu bombardæ.

Meva ejicit Koniecpolscius præsidium Sueticum.

Dersaviam prope Polonorum castra & Suetica consistunt.

Hollandi Legati ad Sigismundum Regem veniunt pro pace tractanda cum Suecis.

Polonorum cum Suecis anceps conflictus apud Dersaviam.

Gustavus Suecus, oppugnando castra Polonica vulneratur, & in fugam vertitur.

humero sinistro percussus, grave vulnus accepit, ejusque copiæ pluribus ex suis amissis in fugam concedere sunt coactæ.

A C. 1627.

Legati vero illi Hollandici, sic abruptum de pace tractanda colloquium adveniente ad castra Rege Sigismundo Mense Septemb. iterum instaurarant, & prope ad optatum finem perduxerant, adnitentibus Proceribus Poloniæ, Regemque suum pro tranquillitate publica deprecantibus. Tanto magis quod Gustavus omnium ablatorum restitutionem offerret, præter Rigam, quam ad plenam super jure successionis in Regno Sueciæ durantibus triginta annorum induciis faciendam decisionem, retinere volueratt. Sed totum illud negotium pene maturum evertit nova Regi de recuperando Regno Sueciæ spes injecta ab Austriacis, quorum intererat, ut Gustavus bello Polonico distineretur, & à Germanicis rebus averteretur. Ad finem enim tractatuum, cum postridie pacis leges concludi & publicari debuissent, advenerat cum Stanislao Makowski ab Hispano Rege missus Gabriel Roy, & paulo post ejus collega Baro de Auchi, qui promisit quod intra duos Menses Regis Hispaniæ impensis, classis viginti quatuor navium bellicarum in sinu Baltico comparanda esset, eique imponendi duodecim mille milites à Valnstenio jam ad hoc destinati, in Sueciam trajicere, ibique sedem belli figere deberent, ac impensis Regis Hispaniæ sustentari, donec bellum duraret: Ad quod ducenta millia talerorum Imperialium in collybis se habere prompta dicebat. Tam speciosis itaque promissis confisus Rex, induciis pro Regno Sueciæ quod vivens illis auxiliis recuperare maluisset, longioribus subscribere renuit, & rebus infectis Varsaviam tediit ad Comitia Regni, quæ pro Mense Novembre indixerat. Suecus vero abrupto hoc modo pacis tractatu, simulans quod in hyberna abiret, summa festinatione divertit Vormditum ditionis Varmiensis, quo Koniecpolski quoque properavit quidem, sed cum pontem in proximo non haberet ut trajiceret Vistulam, & Grudentum usque exercitus ipsi circumducendus esset, tardius longinqua circuiens apud Oppidum Pravuti in itinere accepit nuncium de tradito Vormdito à Vladislao Lipnicki & Henrico Losvango, qui ibi erant cum ducentis equitibus & peditibus trecentis præsidiarii imperiti. Inde Gustavus Elbingam redierat, & post paucos dies in Sueciam. Quare Polonicus quoque exercitus in diversa stativa fuerat distributus.

Sigismun. III Rex Pol. venit ad castra ad Dersaviam.

Pacis cum Sueco conclusionem impedit Hispani Regis Nuncius.

Hispani Regis promissa de classe tenenda in mari Baltico contra Suecum.

Vormditum Suecus cogit ad deditionem.

Gustavus Suecus redit in Sueciam.

Cæterum Varsaviæ in Comitiis nonnisi querelæ audiebantur, veteribus circa statum publicum additæ novæ de illo bello Prussico necdum confecto. Et magis quod oscitanter nimium tractaretur, præsertim à Lituanis, qui cum à parte sua armis in Livoniam illatis vires hostis distrahere debuissent, eas prolongandis induciis potius foverunt, & tamen expenderant inutiliter magnam vim pecuniæ publicæ in paucas turmas militares, quas Stanislaus Sapiha Præfectus Rigensis intempestive conduxerat in Prussiam. Intermittere etiam nolebant, commerciorum usum, nec cessabant devehere annonam, ac omnis generis commeatum Regiomontum, unde & classi & terrestribus copiis Sueticis necessaria suppeditabantur: Post longas demum concertationes, permiserant illi ferri legem, qua commercia illa fuerunt inhibita. In eisdem Comitiis officium Vicecancellarii à Stanislao Lubienski ad Episcopatum Plocensem post obitum Hieronymi Cielecki evecto depositum, detulerat Rex Iacobo Zadzik Episcopo Culmensi, mihi vero paulo ante Comitia, Episcopatum Camenecensem die Divisionis Apostolorum 15 Iulii Polonis festo & fausto, nempe quo memorabilem de Crucigetis Ordinis Teutonici in Prussia obtinuerunt victoriam apud Grunevaldum A. C. 1410, ubi centum quadraginta millium exercitum collectum ex Germania, quæ tota tunc in perniciem Poloniæ cum

Comitia Polon. Varsav. 1627.

Lituani à Livonia inducias faciendo cum Sueco, vires illius augent.

Lituanis commercia cum Regiomonto prohibentur.

Zadzik Episcopus Culmen: Vicecancellarius Regni designatur.

A.C. 1627. cum Crucigeris conspirarat, profligarunt, cæso & supremo illius Ordinis Magistro.

Comitiis expeditis Rex Sigismundus, majori fiducia in Hispanicis auxiliis, & maritimo bello reposita, summa diligentia apparari Gedani jusserat, classem suam novem navium, quam illi ab Hispanis promissæ conjungeret. Et quidem Gabriel Roy, quem nominavimus, iverat Rostochium ac Lubecam, ubi in nomen Imperatoris & Valnstenii classem hujusmodi compararet, re nummaria bene ad hoc instructus. Sed cum primum societas Ansiatica advertit Austriacos eosque Hispanos cum classe sua Baltico mari incubare velle, ne unam quidem scapham ipsi conducendam permisit, præterieruntque bis bini menses ac postea & anni, Rex Sigismundus tamen promissam illam classem obtinere non potuit. Immo cum postulasset (me ministro) ut saltem illa ducenta talerorum millia ad hoc à Rege Hispanico in collybis destinata suæ potestati permitterentur, ex quibus Gedani mercatorias naves tali usui idoneas non difficile conquirere potuisset, neque hoc persuaderi sibi (dicebat quod nihil haberet in mandatis de tradenda pecunia) permisit ille Delegatus Hispanicus Auchius, qui in Aula hac à suo adventu perpetuo hærens, Regem à tractatu pacis cum Gustavo variis insusurratis rationibus avertebat, & ingerebat nihilominus spem certam illius Classis instruendæ, cum Stralsuntum, Lubeca, Rostochium, omnesque Civitates illius oræ maritimæ (ita ajebat) in brevi in potestatem Imperatoris venirent. Denique solicitabat, ut naves Regiæ Dantisco in nomen Imperatoris Rostochium ex ea ratione transirent, quod ad tanta principia classis militaris aliæ naves conductitiæ (solæ bellica pericula subire formidantes) facilius adsciri possent. Absit verbo invidia, me præsente in Aula constanter hoc ipsi negabatur: vix autem abieram Mense Augusto anni proximi ad Episcopatum, effecit Auchius quod voluit, & evenerat uti præmonueram, quod Danus ægre ferens palam contra se ex portu Polonico armatam classem prodire, Dantiscanis ad eosque commeantibus, quos eousque ab injuriis Suecorum defenderat, ab eo tempore multa damna dedit, & rationibus Regiis infensior fuit, omnesque illæ naves Regiæ (cum solæ potentiori classi & Danicæ & Sueticæ resistere non possent, & Cæsariani plures unde aggregarent non invenirent) partim captæ ab hostibus Imperatoris, partim demersæ cum centum viginti tormentis æneis, & copioso instrumento bellico, atque nautico perierunt. Antequam tamen è portu Dantiscano abiissent, non levem metum hostili classi inferebant, & sub finem anni hujus insignem victoriam reportarunt. Vndecim enim Sueticæ naves cum excubarent prope illum portum, eum obsessum tenentes, Architalassus Regius Apelman Mense Decembre, collocatis in subsidium nonnullis Dantiscanorum in proximo navigiis armatis, classem istam Regiam contra eas eduxit, & tanta fortitudine oppugnavit, ut duas earum cæperit; unaque demersa & Suetico Præfecto cæso, reliquæ laceræ Pilaviam fuga evaserant.

Hispani Regis Nuncius Gabriel Roy Rostochii naves conductitias ad bellum habere non potest.

Hispani Regis Nuncius non cessat dissuadere pacem cum Suecis spe auxiliorum.

Apelman classis Polon. Præfectus classem Sueticam profligat.

Ad impensas autem classis istius Respublica Polona nil contribuebat: sed ex proprio Regis peculio, ejus nautæ & milites ali debuerunt. Vnde deficientibus stipendiis, sæpius in portu otiosa delituit: alioquin majora præstitisset, si Hispani saltem illud pecuniarium subsidium contulissent.

Terræ motus in Apulia horrendus.

Et ut externa quoque attingamus. Hoc anno horrendus terræ motus in Italia Apuliam Regni Neapolitani Provinciam concussit, præcesseratque eum anno præterito similis calamitas, qua in Calabria convulsa Civitas Cantazata, Nicastrum, Miglianna, Gomfalcone, magnam jacturam ędificiorum ac simul hominum pecudumque fecerunt. Sed superat pręsens casus alios omnes præteritorum longo ordine

ordine sæculorum, ut non tam facile comparationis exemplum inveniri possit. Ac incidit hîc terræ motus in trigesimam diem mensis Iulii hujus anni 1627, quem fide digni exploratoris verbis hic signandum voluimus, ne immutata, genuinam ejus relationem corrumpant.

A.C. 1627.

Terræ motus in Apulia descriptio.

Dictus terræ motus hora decima sexta (nobis hora duodecima meridiana) incepit, & licet quinque horis duraverit, primus tamen ejus impetus tantus fuit, ut bonam statim Apuliæ partem, in eaque peculiariter Vrbem cui à S. Severo nomen est devastarit, magnumque ædium, palatiorum, ac turrium numerum, ita ut ne quidem ipsarum vestigium appareat, nec locus à loco, platea à platea, aut domus à domo discernatur, pessumdederit. Atque in hac ruina omnes fere incolæ, qui tunc temporis in Vrbe erant, extincti sunt, præter eos qui foris circa cerealia morabantur, primo hoc terræ motus insultu nemini inducias aut fugiendi tempus largiente. Loci hujus Episcopus vel in medio ruinæ (nescio an non mirifice, & non ex singulari Dei providentia) illæsus mansit; eo enim à prandio ob tuberculum in crure lecto parum incumbente, in momento cubiculi structura disrupta est, ejusque tegumentum decidit, præterea & murus post ejus accubitum magnum detrimentum accepit, ipso Episcopo nil adversi in suo corpore passo, tametsi duo ex ejus familia perierint.

Omnes etiam Moniales salvatæ sunt, præterquam quod una sola spiritum efflarit, & quinque vulneratæ sint. Illæ, ne in graviorem perniciem inciderent, à Vicario Episcopi in rus ductæ sunt, ubi ipsarum pastor erat, ibique postquam ad dies aliquot commoratæ essent, nescia quo se verterent, victus inopia conflictatæ, à quibusdam Luceriam (quæ Vrbs duodecem milliaribus inde distans, necdum à terræ motu multum nocumenti senserat) inhabitantibus invitatæ sunt. Episcopus à R. Pozzo, Cathedræ istius Thesaurario, mulieres ab aliis mulieribus certatim in ædes sunt susceptæ. Paucis tamen post diebus, & istius loci incolæ omnes patriam fugere, rurique ob horribiles terræ motus, quibus de novo vexabatur se concredere coacti sunt.

Insuper in Cœnobio Monachorum Cœlestinorum duo vitam finiêre, multi mutilati, ac ipsorum Cœnobium in nihilum est redactum. Partes Capucini omnes incolumes evasere, sed postquam in rus concesserant, Monasterium ipsorum pessum ivit. Hoc terræ motu non solum Vrbs Sancti Severi ruinam vidit, sed etiam tota Apulia inde percussa est, sicuti Oppidum quod Termini appellatur ultra medietatem destructum jacet. Sarra, Capriola prorsus deleta est: Sancti Pauli pagus Albancusium, mons saxeus factus est.

Turris major locus Principis S.Severi tantum non omnimodo dirutus est.

Castelli novi ejusdem Principis vix tertia pars restat, ut cum Princeps cum suis in eam arcem quæ munitissima est, se contulisset, ipse quidem cum quibusdam in rus salvus evasit, alii autem ipsius ministri interiêre, alii mulitati sunt.

In Regnano ubi Iesuitæ habitant, maxima pars ædium cum interitu multorum corruit.

Dragonaria in ejusdem Principis territorio sita penitus eversa est.

Idem S. Liandri oppido, quod ad DD. à Calapressa spectat contigit.

In Abbatia Melanicana Patriarchæ de Sangro templum collapsum est, ita & illud quod in Ripa alta fuit, à varogine devoratum fertur.

Procina cum habitantibus concidit.

Vrbes, Asculum, Bovium, Troja, Tranium, Andria, Foggia, Fortore, Campus marinus, Remitium, Hestonium, Franca villa, Hortoria, Ausarium, Casininum, Teregnola, Canusium, locaque alia multa tam personarum quam rerum jacturam haud levem fecere, ita ut oppida, pagi, castra numero 17 hominum vero ultra 1700 perierint. Extendit se hic terræ motus ad ducenta millia Italica.

Hæc

A.C. 1627. *Hæc in ruina multa & notatu & admiratione digna acciderunt, quorum aliqua, quæ in contentione minime posita sunt, enumerabo.*

Procul à lacu Lesinensi, qui multas horas sine aqua fuit, pisces reperti sunt, unde dictum fuit furorem terræ motus fundum lacus bis elevasse. Mons in tres partes à tribus voraginibus horrendis divisus est.

Roseti terra ad duodecim milliaria aperta fuit.

Multi putei etiam profundissimi non solum aquam, sed & terram ejecere.

In Vrbe S. Severi inventus fuit infantulus vivus mammis matris suæ adhærens, & lac exsugens.

Campana quædam suprà infantem cadens, ipsum non solum non offendit, sed etiam ab omni malo defendit.

Repertum est inter rudera dolium, in quo mulier atque puer viventes adhuc visi sunt.

Porro etiam scribunt Cheateæ, terræ motum integram silvam eradicasse.

Montes & lacus alicubi veteres periisse, alicubi novos apparere.

Hæc ille relator; verum pluta portentosa de illo laborantis naturæ hiatu circumferebantur, quibus nos compendii causa omissis, mox graviorem totius Italiæ motum bellicum referemus, concitatum post extinctum fato 29 Decembris Vincentium Mantuæ Ducem, cujus hæreditatem jure naturali Carolo Gonzaga Duci Niverniæ in Gallia agnato defuncti proximo debitam, alii Gonzagani gradu sanguinis remotiores præripere voluerant, ut anno subsequenti apparebit.

Vincentius Mantuæ Dux moritur.

In Gallia, cum Vgonoti post iteratas sæpius pacis compositiones quiescere nollent, & novum fœdus opera ducis Subissi ad suam defensionem cum Angliæ Rege iniissent, Galliæ Rex eos armis ad officium revocare decrevit, & majori quam unquam apparatu bellico conquisito, ipsemet ad Rupellam eorum receptaculum præcipuum expugnandum ivit: ubi obsidione arctiori instituta, etiam fauces portus illius vastiores oportuit occlusisse, ingenti labore & impensa, navibus innumeris miro opere concatenaris, & non paucis ibidem demersis. Cumque isti obsidioni non parum negotii facesserent, auxilia ex Anglia à Buquingano & Subissio adducta, quæ Insulam Sancti Martini littoribus Rupellanis oppositam occuparant, & quod Roanus Dux, ut obsessis subveniret, vel ad minus distraheret oppugnatorum conatus, magnas copias in Linguadoca collegerat, Rex ad utrumque intentus, alium exercitum cum quo Dux Condæus in Linguadoca excubaret, conscribi jusserat; & ab alia parte armari fecerat quadraginta navium classem, cum qua expeditus Dux Guisius, propugnaculo Insulæ Sancti Martini, quod adhuc restiterat Anglis, introducta eo annona, & majori militum præsidio tempestive subvenit: demum vero Gallis strenue rem gerentibus, Angli desideratis ex suis prope duobus millibus, & amissis tormentis quatuor, signis militaribus viginti, navibus aliquot è tota illa insula exclusi, in Angliam redire sunt coacti. Obsessi tamen Rupellenses istis nil territi, eruptionibus continuis cum oppugnatoribus certatunt, & quamvis multitudine Regiorum superante ubique succumberent, & tenerentur undique circumsepti, ut nullum commeatum à foris recipere possent, tamen spe novorum ex Anglia auxiliorum obsidionem pertinacius tolerarunt ad extremam deditionis necessitatem, quæ sub finem anni proximi successit.

Gallia Regis contra Vgonotos expeditio.

Angliæ classis auxilia ferens Rupellanis insulam S. Martini occupat.

Angli ex Insula S. Martini ejiciuntur à Gallis.

Rupella pertinacius obsidionem tolerat.

Hollandi hoc anno cum Hispanos post captam Bredam quiescere, nec copias ad subitam vim propulsandam paratas habere vident, celerius collecto exercitu, Grollam obsederant, & priusquam auxilia Hispanica cum Comite Bergensi eò advenissent, aggeribus & vineis circum excitatis Oppidum illud ita constrinxerunt, ut Comes nullum auxilium dare potuerit obsessis. Qui tamen fot-

Grollam Hollandi capiunt.

A.C. 1627.

fortiter resistebant: sed ad extremum postquam Hollandi actis cuniculis partem mœnium dejecissent, & aditum ad irruendum in Civitatem patentem haberent, deditionem fecerunt.

Spinola in Hispaniam proficiscitur.

Exorta tunc etiam fuit aliqua diffidentia inter Duces belli Hispanicos, & Spinola nonnihil odii ac invidiæ à Bredana expeditione apud Hispanos incurrerat. Vnde ut specie honesta à munere suo removeretur, anni hujus mense Octobre post amissam Grollam evocatus fuerat in Hispaniam, nec amplius rediit in Belgium.

Saxonia inferior subjicitur Imperatori.

Michelburgi Principatum Imp. confert Valstenio.

Brunsuicenses Principes reconciliantur Imperatori.

In Germania post profligatum Regem Daniæ apud Lutram, Cæsarianis victoriam prosequentibus nulla munitio resistere valuit, & intra paucos menses tota inferior Saxonia ejectis vi aperta Danicis præsidiis, præterquam Arenburga & Voltenbutela, in eorum potestatem concesserat. Principes quoque Brunsvicenses territi Palatini, & recenti Michelburgensium Ducum exemplo, quorum ditiones Imperator Valnstenio jure donationis contulerat, ne sibi quoque eadem fortuna exilii & amissionis bonorum subeunda esset, palam renuntiârunt societati Danicæ, & ad obsequium Imperatoris redierunt.

Valnstenius Tropavia & Kozlia ejicit Mansfeldianos.

Baudisius Kozleo relicta erumpit per Poloniam in Marchiam Brand.

In Silesia vero & Moravia hærebant adhuc copiæ à Mansfeldio & Vinmariensi sub nomine Dani Regis introductæ, & Imperialibus tota hyeme eorum vicinas stationes excursionibus divexando, aliquid damni dederant. Sed eo conversus Valnstenius, primo Vere postquam Tropaviam non sine magno oppugnationis labore cepisset, & Kozle, unius ex Oppidanis ductu per divia & uliginosas Oderæ fluvii ripas transitu invento, (munitum fuit illud Oppidum ad resistendum diutius omni majori potentiæ, nisi tali proditioni patuisset) securis & nil ab ea parte metuentibus ibi præsidiariis, intercepisset, omnia alia in illis partibus occupata loca Danicos relinquere, indeque migrare coëgit. Baudisius eorum Ductor præcipuus fuit, qui omnia itinera in Silesia à Valnstenio clausa sibi fuisse videns, per Poloniam Koséianensi tractu eruperat in Marchiam, plurimis Polonorum Nobilium domibus in itinere, ac Abbate Paradisiense Martino Lentowski diviti peculio spoliatis. Post expulsos autem Danicos ex Silesia, reversi iterum in Saxoniam Valnsteniani tanto majori vi, reliqua inferioris Saxoniæ, quæ in nomen Dani Regis adhuc retinebantur, expugnabant. Præsertim in Holsatia, ubi Marchionem Durlacensem cum copiis Danicis Comes Slichius Valnstenii Vicarius non minori clade quam nuper apud Lutram profligavit, cæsis bis mille equitibus, & sex mille peditibus, ac captis plusquam quadraginta signis militaribus, & tormentis viginti cum copiosa supellectili Castrensi. Ipse Marchio vix cum Nellio suo Præfecto & paucis Tribunis fuga se salvavit. Post quam victoriam, Holsatia tota Imperiales sunt potiti, præter Glukstadium & Crempam, ac circa Bremam pauca oppida.

Slichius Danicos in Holsatia profligat.

Imperatrix coronatur Regina Boëmiæ.

Ferdin. III filius Imper. renuntiatur Rex Boëmiæ.

Mulhusii Conventus Electorum Germaniæ ad quem refertur Pax Pragensis.

Interim Imperator Vienna Pragam transierat, & fecerat Imperatricem coronari Reginam Boëmiæ sub finem mensis Novembris, simulque renuntiavit Regem Boëmiæ (nulla forma Electionis servata ut olim, sed absoluto jussu juxta novam pragmaticam perpetuæ hæreditatis) filium suum Ferdinandum, conditione adjecta, quod vivente Patre non deberet usurpare Rex novus illius Regni administrationem. Sub id quoque tempus in fine Octobris & initio Novembris Conventus Electoralis Mulhusii fuit celebratus, in quo Imperatoris Legati proposuerant ad deliberandum, quomodo pax universalis Germaniæ restitueretur, debita pro bello præterito contracta solverentur: & si pax componi non posset, sumptus providerentur pro ulteriori defensione Imperii. Electores Moguntinus & Saxoniæ soli præsentes ibi aderant, alii per Legatos: sed colloquio facto omnia illa negotia ad Generalia Germaniæ Comitia rejiciebantur, nec quidquam pro

A.C. 1627. tranquillitate publica fuit definitum; quinimo novas diffidentias commoverat ibi injecta mentio ex Conventu Ligæ Catholicæ Herbipoli nuper celebrato, de restituendis bonis Ecclesiarum Catholicarum, & reducenda pace Religionum ad concordiam Passaviensem, Anno Christi 1552, & Augustanam Anno Christi 1555. Quod tamen longioris belli causam futuram nemo tunc suspicabatur, præsertim quod arma Impetatoria vincere non cessarent, eisque nemo se oppositurus credebatur.

Germania Principes novam diffidentiam concipiunt ex mentione restitutionis Ecclesiarum.

Iterum enim paulo ante incœptum illum Conventum decima octava Octobris, Valnstenii Vicarius Slichius reliquas Dani legiones, quæ prope Viburgum cum Conrado Nellio, Kallenbergo, & Baudisio ex Silesia per Poloniam reverso convenerant, penitus dissipavit, Nellio & Kallenbergo cum viginti octo signis militaribus capto: Baudisius fuga evaserat. Tillius vero Nienburgum post longam obsidionem decima sexta Novembris deditione obtinuit, ac inde Volfenbutelam (arx Guelphorum antiquis) translata obsidione, ejus quoque præsidiarios omni spe auxiliorum destitutos ad deditionem coëgit. Et neque hic vincendi finem Cæsariani fecerunt, sed versus Iuttiam Danici Regni ditionem progressi Valnsteniani, obvia quæque expugnârunt ad viginti quinque milliaria Germanica regionis illius Danicæ oppidis & locis in suam potestatem redactis, ubi etiam hibernârunt.

Slichius iterum profligat Danicas copias.

Nienburgum Tillius ad deditionem cogit.

Iuttiam Danicam ditionem Cæsariani invadunt.

Annus Christi, 1628.

IN Annum autem Christi, Millesimum, Sexcentesimum, Vigesimum Octavum, aliæ longe diversæ belli illius ducendi rationes Cæsarianos exceperunt. Ad maritima enim delati, ubi sinus aquarum ad Insulas invadendas trajiciendi, & Civitatibus oppugnandis auxilia è mari intercludenda essent, sine classe valida rem gerere non potuerunt. Ad eam vero comparandam accinctis, plurimæ difficultates occurrebant. Miserat Imperator Comitem Szwartzenbergium ad Conventum societatis Ansiaticæ Lubecæ sub hoc tempus celebratum, postulans ut operam suam societatis illa conferret ad instruendam hujusmodi classem, quæ mercaturæ ipsius exercitio contra monopolia Anglica & vectigalium in transitu Hellesponti Danici *Zund* dicti injurias usui esse posset. Verum responsum accepit, quod Civitatibus non esset tutum suscipere bellum contra Principes maris illius Dominos, in quorum locis commorati & negotiari consueverunt. Imperiales etiam Civitates illius oræ maritimæ requisitæ ut præsidia Cæsarea reciperent, & classem in suis portubus pro Cæsare armari permitterent, omnino recusarunt, præter Vismariam & pauca loca vi occupata à Delegato Valnstenii Arnhemio. Aliæ vero potentiores Civitates contra talem jussum, etiam armis sese munierant, & Stralsunda usque obsidionem gravissimam prope anno integro propterea sustinuit; demumque vicit, ipsimet Valnstenio, qui eam totis viribus promovebat, magna clade illata: Deinde Insulam Denholmiam suis littoribus propinquam ab Arnhemio occupatam recuperavit auxiliis Dani & Sueci Regis, quæ Cæsariani classe destituti prohibere non valebant.

Cæsariani ad maritima delati classe carentes ad versam fortunam inveniêrunt.

Imperator petit classem ab Ansiaticis nec obtinet.

Germania maritimæ civitates præsidia Imp. recipere nolunt.

Stralsunda obsidionem Valnstenius accepta clade deserit.

Daniæ itaque Rex, qui confirmato interim cum Anglo & Sueco ac Hollandis fœdere vires recollegerat, classeque maxime valebat, tali occasione bellum instaurarit, infirmiorum apud maritima ex defectu classis Imperialium ex Femera Insula & Ecklenfurto præsidia ejecit; Volgasto & Visedomia Insula intercepta, transitus à Stetino, ne commoditati illorum inservirent, obsedit; & plurimas etiam

Daniæ Rex renovat fœdus cum Anglo & Sueco, & Cæsarianos à maritimis pellit.

A.C. 1628.

etiam naves quas circa VisＭariam , ac à Rege Poloniæ mutuo conquisierant , variis præliis conquassavit. Quin & Tillius cum alio exercitu circa Holsatiam demorans, postquam initio mensis Maji istius anni præsidium Anglicum cum Præfecto Morgano Stada decedere coëgerat, inde progressus, Crempam, & Gluckstadium mari vicinum & opportunum recipiendis inde auxiliis, cum ad ista arcenda classe careret, damni multum in longa & inani locorum illorum oppugnatione accepit. Profuit tamen Imperialibus penetrasse ad regiones illas mari confines, præsertim in Pomeraniam omnium rerum copia abundantem: Ibi enim eis in stativa divisis, non solum commeatum, sed & stipendia incolæ locorum subministrare inviti debuerunt, quantumvis Boguslaus Dux Pomeraniæ, adjutus intercessione Electoris Saxoniæ deprecaretur Imperatorem, ne præter suum meritum, & contra immunitates sanctionesque antiquas Imperiales gravaretur; vel magis privato Valnstenii commodo inservivit, introduxisse tantum (quadraginta millium prope) exercitum in illas partes, nempe ut Principatum Michelburgensem sive Megapolitanum ac Saganensem, quem ipsi Imperator, abdicatis eo ob perduellionem veris Dominis, contulerat; occuparet possideretque secure potentia tanta subnixus. Vnde ne sibi imputaretur si esset oneri Imperatoris ærario miles tanto numero collectus, non Imperatoris sumptibus fore alendum ille promiserat, alendumque curaverat (de suo aliturus putabatur) ex alieno, Provinciis illis ad tributa graviora & solvenda eidem militi stipendia adactis; & pæne in prædam concessis avaritiæ militari. Quid porro successerit propter Principatum illum Megapolitanum hoc modo ad alium possessorem translatum, & ex isto novo artificio militem sustentandi spoliis populorum, sequentia docebunt. Tunc expulso ultra maria hoste omnia licere, & esse in tuto videbantur: insuper & novum bellum minus necessarium suscipere libuit contra Ducem Mantuæ Carolum Gonzaga Ducem Niverniæ, qui Mantuæ & Montisferrati hæreditatem acquiesierat tali jure.

Tillius cum classe careret à maritimis damna accepit.

Pomeraniam Cæsariani stativis divexant.

Valnstenii inventum perniciosum alendi militem ex rapinis Provinciarum.

Franciscus Dux Mantuæ decesserat relicta unica filia Maria, ex Margarita Sabauda, illi vero succedens frater germanus Ferdinandus, ac deinde Vincentius cum nullam quoque prolem haberet, vivens ipsius filiam dederat in matrimonium Duci de Rettel filio Caroli Gonzaga Ducis Niverniæ in Gallia proximi sui agnati, eundemque generum suum ac gradu stirpis proximiorem declaraverat successorem hæreditatis Mantuanæ, una cum dicta filia Francisci ei desponsata Maria, ipsumque Mantuæ in spem successionis alebat: unde eodem Vincentio Duce in brevi post defuncto, Carolus Nivernensis hæreditatem illam & sibi uti agnato proximo, & filio propter uxorem filiam Francisci jure naturali debitam accepit, seu à vivente adhuc illo Duce Vincentio manu eidem filio suo traditam retinere continuavit, jurejurando fidelitatis à subditis in nomen suum recepto.

Mantuani Ducatus successio ad Carolum Nivernensem devolvitur.

Carolo Nivernensi jurans fidelitatem Mantuani.

Ac statim initio suæ possessionis, miserat ad Imperatorem Archiepiscopum Mantuanum, petens, ut pro cliente jus fiduciarium Imperiale in illo Principatu recognoscente haberetur. Sed Hispani Gallicis affinitatibus & patrociniis potentem Principem (ut erat Nivernensis) vicinum Mediolano habere nolentes, Principem de Guastalla remotiorem quidem gradu, sed ex eadem stirpe Gonzagea genitum præferri ei in illa hæreditate optabant: & effecerant ut Imperator jus ipsius in dubium vocaverit, Legatoque illi audientiam petenti renuntiari fecerit, quod uti Archiepiscopum negotia propria narraturum libenter audiret, sed uti Legatum Ducis Nivernensis, quem pro Duce Mantuæ non agnosceret, admissurus non esset, nisi prius ille atreptam authoritate propria possessionem Feudi Imperialis dimitteret, & jus successionis, si quod ibi prætendit, in judicio suo probaret, pareretque judicato: nempe ea ratione qua Imperator Rudol-

Hispani favent magis Gonzaga Guastallano in successione Mantuana.

Nivernensis Legato denegat audientiam Imp. & jubet ut dimittat Mantuam usque suum jure vindices.

A.C. 1628. phus II, Iuliacensem hæreditatem deponi apud se, judicioque per cohæredes vindicari voluerat. Verum ut ibi formulam talem consequendæ hæreditatis Elector Brandeburgicus & Princeps Neoburgicus esse inusitatam in Imperio asserebant, & possessionem illius Principatus jure naturali, quo aliæ quoque hæreditates sine prævio deposito more communi adeuntur, adepti retinuerunt, ita Nivernensis quoque possessioni potius quam actioni insistere maluit; tanto potiori jure quod Iuliacensem hæreditatem plures Principes potentes (etiam Saxoniæ Elector) æquali titulo petebant, & ne pro ea certantes bellum Civile concitarent, remedio depositi præcavendum erat; Mantuam vero alteri nulli quam Nivernensi deberi liquidò constabat, eamque iste non vi, sed per manus a vivente adhuc Vincentio Duce sibi traditam acceperat. Vel quicquid fuerat de justitia causæ, Nivernensem si sponte non cederet Mantua, Imperator armis amovendum decreverat, ut mox dicemus.

Imp. recipit Austriam superiorem à Duce Bavaria.

Interim Pragæ demorans Imperator, receperat Austriam superiorem, eousque nomine Hypothecæ subjectam Duci Bavariæ pro sumptibus belli, qui jam Electoratu & Palatinatu ipsi ab Imperatore addicto satis compensati videbantur.

Florentiæ Dux juvenis venit Pragam.

Norberti S. Ossa Magdeburgo transferuntur Pragam.

Venerat etiam sub id tempus Pragam Ferdinandus II Magnus Dux Hetruriæ, ac Imperator avunculus obviam ipsi processerat ultra portam ad Montem Album, & magno honore habitum, demum mense Majo dimiserat. Eo autem præsente Pragam adducta Sacra Ossa B. Norberti Magdeburgensis olim Archiepiscopi in Ordine quatuordecimi ab Altringero & Abbate Strochoviensi, summa veneratione ac solennitate ipsemet Imperator deponi fecit in Templo Cœnobii ejusdem Abbatis. Obierat iste Sanctus Anno Christi 1142, postquam cum Lothario Imperatore in Italiam profectus, Romæ Petri Leonis dicti Anacleti schisma contra Innocentium II, commotum una cum D. Bernardo sedaverat. Exuviæ ipsius jacuerant Magdeburgæ in Cœnobio S. Mariæ in uno lapide excavato depositæ, & alio plano lapide solido contectæ terra aggesta. Nec aliud inventum fuit intro præter ossa & crucem auream, ac annulum cum diamante non vilis pretii togæque carie consumptæ aliquas partes. In procinctu autem cum jam esset Imperator rediturus Viennam, advenerant literæ à Senatoribus Danicis, qui moniti à Duce Holsatiæ quod pax tractari possit, eam tractari petierunt: designavetarque ad hoc Imperator locum Lubecæ: & inde major spes tranquillitatis Germaniæ affulserat. Ne vero in Germania restaret turbarum incitamentum hæresis, postquam restitutio Catholicæ Religionis feliciter successerat Viennæ in Austria, & Boëmia, eam Imperator in Silesia quoque instituì fecerat, & tanto majori studio in Palatinatu Rheni, ubi in brevi Heidelbergæ, Crucenaci, Germerschemii, Hagenoe rejectis hæresiis plurimi fidem Catholicam receperunt: Franchentalia multi migrârant alio divenditis suis possessionibus, cum hoc liceret omnibus qui nollent converti ad Catholicismum. Itidem Delegati Cæsarei pro instauranda Religione Catholica destinati, è Iuliacensi & Monrensi regione ac Dortmunda, Caussobero, Dogmatistas hæreticos ejecerunt, & Senatui Augustæ Vindelicorum persuaserunt, ut explicatione confessionis Augustanæ saniori, corrigerent errores ex Calvinismo derivatos.

Pacis tractatus cum Dano instituitur Lubecæ.

Catholicæ Religionis instauratio instituitur in Palatinatu.

Franchentalia multi abeunt propter reformationem Religionis.

Hæretici Dogmatistæ ejiciuntur ex Iuliaco.

Augusta monetur ut veram Augustanam re, ecto Calvinismo instauraret.

Leopoldi Archid. filius primogenitus baptizatur.

Aliud nil singulare occurrit ex rebus Germanicis hujus anni, præter quod Leopoldus Archidux filium sibi recens natum, denominatum Ferdinandum Carolum, fecerat levari è sacro fonte Baptismi Oeniponti decima octava Iunii à Magno Duce Hetruriæ, ab Aula Cæsarea sub id tempus illa revertente: & Imperator celebratis Znaimæ Moraviæ Ordinum Comitiis, redierat Viennam initio Iulii. Srudia vero Martialia interim ex Germania in Italiam transierant, ubi Præfectus Hispanicus Mediolani Gonzales Corduba magnum apparatum bellicum colligebat

A.C. 1628.

Bellum ex Germania in Italiam transfertur.

gebat contra novum Mantuæ Ducem Nivernensem, & in societatem istius belli traxerat Ducem Sabaudiæ, ea occasione vindicare volentem veteres suas cum Mantuanis controversias. Ac præmiserat Imperator ad Ducem Nivernensem Mantuam Delegatos suos Ioannem Comitem Nassoviæ,& Hermanum Questenburg, qui requisierunt ut Ducatus Mantuæ & Montisferrati traderetur in depositum Imperiale, donec judicium decerneret, cuinam ejus successio jure deberetur. Cumque ille parere nollet, & judicium ab executione inchoandum non esse, possessioneque bene quæsita nisi post rem judicatam cui stare vellet, se jure spoliari non posse respondetet, Mediolanum reversi illi Delegati, aliam monitionem ipsi per caduceatorem mense Majo insinuari curârunt, quod nisi intra quindecim dies paruerit mandatis Imperatotis, proscriptio Imperialis contra ipsum promulganda esset. Et ut omnes subditi illorum locorum non alteri quam sibi Delegatis Imperatoris interim obedientiam præstarent, sub pœnis contra perduelles legibus Imperialibus sancitis interdixerunt. Post hanc itaque denuntiationem cum Nivernensis Dux ad Cæsarem melius informandum provocâsset, & quæsita non dimitteret, Præfectus Mediolani in Montferratensem ditionem exercitum duxit, ac interceptis aliquibus minoris nominis oppidis, Casale illius regionis caput obsedit, contra portum quà Mediolanum itur, aggeribus & operis ad prohibendas obsessorum eruptiones excitatis: Ab altera vero parte Dux Sabaudiæ Alba post triduanam oppugnationem intercepta, obsedit Trinum & Niceam alius exercitus Mediolanensis cum Præfecto Serbelone. Sicque à multis simul partibus Nivernensis oppugnatus, difficilem belli aleam subivit: Tanto magis quod ex Gallia subsidia promissa recipere non posset, eò quod Sabaudiæ Dux omnes Alpium transitus munierat, ut apud unum eorum à Sancto Petro denominatum Gallici militum Tribuni vi irrumpere contendentes, prope quingentis ex suis amissis retrocedere fuerint coacti. Vnde Trinum longa obsidione ad inopiam commeatus, & pulveris nitrati reductum deditionem fecit, & Niceæ præsidiatii post diuturnos conflictus, in quibus plurimi ex Hispanis occubuerant, & ipsemet Serbelonus ac alius Præfectus Genuensium copiarum Trottus vulnus acceperat, desperatis auxiliis Civitatem illam potestati Hispanorum cesserunt: similiter & Pondesturam ac Montecavallum auxiliis destitutum Sabaudus non paucis in utraque oppugnatione ex suis amissis cepit. Casale tamen structuris munitionum & præsidio numerosiore, omnique instrumento bellico melius provisum tantam vim superavit, & eruptionibus frequentibus plurimum damni dedit Hispanis. Denique Padi exundantis aquæ oppugnatorum stationes adeo oppleverant, ut & Insulam ex adverso Civitatis cum magno obsessorum incommodo occupatam deserere, & ad postremum cum totis Castris ab obsidione illa recedere fuerint coacti, nisi quod in vicinorum collium munitionibus præsidia reliquerant, ut à longinquioribus excursionibus Casalenses, & à commeatu conquirendo prohiberent. Aliud etiam acciderat, quod non levius turbavit illam obsidionem Hispanorum: Dux Sabaudiæ quamvis inducias haberet cum Genuensibus, subornaverat Iulium Cæsarem Vacherum, ut cum aliis conjuratis (erant quingenti) Ducem & Senatum Genuensem, quadam die pompam Religiosam ex more per Civitatem ad Xenodochium majus ducentem opprimeret, ad quem tumultum ipse quoque Sabaudus cum exercitu ex castris tunc ad Trinum consildentibus advolare, Genuamque hoc modo occupare statuerat. Sed dolum talem unus conjuratorum Radinus pridie quam perficeretur detexerat, ac Vacherus cum fratre, paucisque suis sociis fuit captus, plures fuga evaserunt. Et quidem Dux Sabaudiæ excusabat factum, quasi ante initas inducias fuerit instructum, & nisi Vacherus cum suis dimitteretur liber, Genuensibus omnibus apud se

Nivernensis Dux monetur ut tradat Mantuam in depositum Imperatori.

Nivernensis Dux Mantuam retinet & provocat ad Imp. melius informandum.

Mediolani Gubernator Montferratum arma convertit.

Gallica subsidia intercluduntur Nivernensi.

Trinum deditur Sabaudiæ Duci.

Niceam capiunt Hispani.

Pondesturam capit Sabaudus.

Casalis obsidionem deserere coguntur Hispani.

Sabaudiæ Dux instruit proditionem Genuæ.

Genuæ proditio detegitur.

Genuæ proditores supplicio mortis afficiuntur.

 captivis

A.C. 1628. captivis laquei supplicium minitabatur. Verum Senatus Genuensis hoc postposito, de eo & aliis authoribus illius conspirationis pœnas sumpsit, & Gubernator Mediolani Corduba exinde omnia consilia Sabaudi suspecta, magisque progressus illius in illo bello feliciores quam suos invisos habebat. Remissus tamen hoc modo tunc belli illius furor, in annum subsequentem majores sumpsit vires, ut suo loco apparebit.

Cornarus Dux Venetiarum accusatur à Zeno.

Hoc anno etiam Veneti intestinis odiis gravius laborârunt: Reginoldus Zeni Eques Sancti Marci unus ex decem viris invehebatur in Ducem Cornarum acerbius propter leges patrias ab eo non servatas, præsertim in promotione filii sui ad Cardinalitiam dignitatem. Quod moleste ferens alter Ducis filius Georgius Cornari, subornârat sicarios, ut Zenum prodeuntem ex Curia Senatoria trucidarent: aberrârant tamen illi ictu, & non nisi levia vulnera ipsi inflixerant. Sed atrocitas talis facinoris omnes commovit: & magis cum famulus saucii Zeni sublatam tunicam sanguine à plagis madentem per Vrbem circumferret, identidem clamitans, herum suum in defendendis patriis legibus cæsum fuisse. Elapsis itaque fuga authoribus criminis, Zeni in Ducem culpam omnem conferebat, & instituta actione parum abfuit, quin renovatum fuerit exemplum vetus Ducis Marini in anno 1362, quondam ob affectatum absolutum in illa Republica dominatum capite multati. Tandem vero cum Dux crimen se inscio commissum ejuraret, sicario ejus filio pœna proscriptionis perpetuæ & privationis bonorum fuit irrogata: Et propter alium filium Cardinalem creatum, cum Dux abdicare se Ducali Magistratu vellet, Respublica rei novitatem & indignitatem exauthorandi Ducis abhorruit, accusationemque illam rejecit.

Zeno à sicariis Cornari vulneratur.

Venetiæ Dux Marinus capite mulctatus 1362.

Cornarus Dux ab accusatione Zeni absolvitur.

Rupellæ obsidionem Rex Galliæ continuat.

In Gallia obsidio Rupellæ continuabatur hoc quoque anno, summa animorum ac virium contentione: nempe quod Vgonoti omnes spes suas in ea conservanda reponerent, & Rex nisi ea capta à turbis domesticis vacare, ac obsequium subditorum habere non posset. Et Regii itaque tota hyeme non cessârunt instare munitionibus terra marique ducendis, quibus obsessos magis coangustarent, & obsessi eruptionibus assidue infesti Regiis imminebant. Maximo autem adjumento istis fuit æstus maris præter solitum tum effervescentis, quo compage Regiarum navium portum illum claudentium soluta, & etiam classe pro ejus custodia excubante disjecta, decem naves cum commeatu obsessi ex Anglia conductas receperant. Indefessus tamen Regiorum fervor sumptu immenso, & artificio Pomponii Targoni Architecti ingenioso, iterum portum illum instravit navibus ingenti multitudine colligatis, & aliis immersis, ut veniens paulo post Anglica octuaginta navium classis, ne tentare quidem illum transitum ausa fuerit, octo diebus stans in anchoris in prospectu ejusdem portus Rupellani. Et quidem ista juvabatur intumescentibus cum plenilunio aquis, ac vento secundo, sed cum ante ingressum cum Regiis navibus prius confligendum esset, deinde per sinum demersis tot navibus obstructum, quasi inter scopulos via quærenda, demumque pons navalis innumeris tormentis, & præsidio militari valido munitus perrumpi deberet, ac insuper obsessi nil à se operæ in aperiendo isto transitu sperari posse significâssent, Archithalassus Anglicus maluit servare suam classem, quam certo periculo nullo operæ pretio committere, reque infecta vela in Angliam convertit. Spe quidem data obsessis, quod cum majori apparatu in brevi rediret, (unde isti deditionis tractatum sub hoc tempus agitatum & pæne conclusum rejecerant, ideo quod Rex Ducem Roanum in eo comprehendi noluerat) nunquam tamen rediit, & alii peritiores navalis militiæ Duces à Rege Angliæ summissi, nullam rationem invenire potuerunt, qua in illum portum penetrarent. Confidebant adhuc obsessi progressu feliciore Ducis Roani in Linguadoca, ubi iste apud

Anglica classis non potest penetrare Rupellam.

Roanus Dux Condæum in Linguadoca profligat.

A.C. 1628.

apud Afriquen profligârat Ducem Condæum cum Regio exercitu, sed aliæ diversæ copiæ Regiæ ita præoccupârant omnia itinera, ut nemini accessus ad Rupellam pateret. Et prorsus vana expectatione auxiliorum perdiderant illi etiam beneficium tractatus pacis, quem satis liberalem Rex ipsis offerebat, & postquam fuerant hoc modo undique constricti, ne ad colloquium quidem eos admisit, nisi ut absoluto ipsius arbitrio uti perduelles victi se dederent: Hacque lege deditionem fecerunt ad extremam rerum omnium necessitatem reducti sub finem hujus anni. Capta Civitate, Rex omnes Vgonotos à Magistratu removit, & usum cujuscunque professionis hæreticæ prohibuit incolis illius Civitatis, sola Catholica Religione relicta.

Rupella deditionem facit.

Vgonoti omnes ejiciuntur Rupella.

Hollandi hunc annum in observandis solum Hispanicis conatibus transegerunt, & deprehensam proditionem Bergæ ad Somam coërcuerunt supplicio severiori proditorum: Novis quoque fossis ductis prope Steinbergam, præmunierunt transitus ad illam Civitatem. In mari autem multa damna dederunt Hispanis apud portum Coronæ, & apud Gades, pluribus eorum navibus demersis, ex classe novem navium veniente è Regno Peruano, quatuor argento puro onustas Duce Petro Heinio ceperunt, præda divite inde acquisita, quæ octuagies centum millibus nummorum aureorum seu florenorum ibi communium æstimabatur: taliqve nervo instructi in annum subsequentem expeditionem bellicam solito majorem apparari fecerunt.

Bergæ Somæ deprehensa est castigata proditio.

Hollandiæ classis multa damna dat Hispanis.

Flotam intercipit.

In Polonia abruptum fuisse pacis cum Sueco tractatum alias attigimus: tota tamen hyeme nil memorabile utrinque successit, exercitu Polonico in diversa hiberna disperso, eo quod in Prussia æstiva præterita expeditione, longe lateque agricolarum messibus in herba absumptis, annona & equorum pabula haberi non possent. Quam ob causam adveniente quoque Vere milites eo non properarunt, & Bidgostiæ congregati, etiam secessionem facere voluerant ob non numerata stipendia; ac nonnisi post multas difficultates composuerat illos motus Præfectus bellicus Stanislaus Koniecpolski, promissa solutione & auctione stipendiorum, & quod annona ipsis esset suppeditanda à Ministris ærarii publici. Demum itaque adulto Vere convenerant ad castra, quæ infra Grudentum fuerunt posita, cum in ea parte & Gustavus Rex Suecus prope Quidzinum suas copias contraxisset, ac aliquem propinquiorem locum, vel Toruniam petiturus videretur.

Grudentum prope castra locat Koniecpolscius.

Interim Rex Sigismundus Comitia cum Ordinibus Regni Varsaviæ celebravit mense Iulio, in quibus potissimùm de necessario commeatu & pecuniis pro sustentando milite consultabatur. Sed ab eis contribuendis Nuntii Terrarum alieniores animos præferebant, nisi prius meliores belli illius ducendi rationes inirentur. Audiebantur querimoniæ contra Lithuanos, quod tam graviter tunc laborante toto Regno, ipsi induciis pro Livonia trahendis vacarent, nec abstinerent à prohibitis commerciis maritimis, unde hosti maxima commoda proveniebant. Et magis contra Ducem Prussiæ Electorem Brandeburgicum, quod ipso conscio bellum illud in Prussiam introductum, ejusdem opibus consiliisque ac armis sustentaretur. Omne enim vectigal Pilaviense nauticum permiserat ille Sueco, ac libertatem conquirendi sumendique in suis ditionibus, quæcunque usui suo servirent. Militem quoq; ibi hostis quando libuisset conscribebat, armabat, receptum tutum habebat: imo & Ducis ipsiusmet stipendiarii communes erant Suecis, & ubi venit occasio illis conjuncti, mutua opera oppugnabant Polonos: nec raro etiam soli cum inciderent in Polonos, si debiliores invenissent, hostiliter eos tractabant uti Sueci, captosque remittebant ad præsidia Suecorum: si vero inferiores essent Polonis, ut periculum evaderent, pro Ducalibus se gerebant. Sed circa initia

Comitia Pol. in Iulio Varsaviæ 1628.

Lithuani nullam operam conferunt pro bello Prussico.

Poloni conqueruntur contra Ducem Prussiæ de conductu in Prussiam Sueco.

A.C. 1628. istorum Comitiorum clarior quam ut simulari posset collusio ibi fuerat deprehensa. Sæpius admonitus ille Dux officii sui erga Regnum Poloniæ bis mille pedites ne viderentur collecti pro Sueco, ad Castra Regia promiserat mittendos, quibus Suecus inter suas stationes transeuntibus (plane ex condicto cum aliis circa Dzialdoviam ac Nidborcum transitus liberiores haberent) obviam factus, vi ad speciem ostentata persuasit, ut in suam militiam transirent, Tribuni & Ductores ordinum cum tormentis quatuor quæ ducebant, redierant ad Ducem, ne ipsis consentientibus illud evenisse crederetur. Ac plura similis inter Suecum & Ducem Prussiæ consensionis argumenta in dies referebantur, ex quibus judicabant Ordines, non aliter bellum contra illum externum hostem tutè promoveri posse, nisi iste quoque pro hoste haberetur. Aderant tamen non pauci illi Duci amicitiis vel Religionis consortio, seu largitionibus devincti, qui partes ejus defendebant, nec aliud fuit contra ipsum conclusum, præter quod Rex Comitiis finitis per Henricum Dinoff Secretarium suum operam ejus fideliorem requisivit. In eisdem Comitiis cum vacaret officium Cancellarii Regni post Venceslaum Lesczynski proxime defunctum, ex more delatum fuit Vicecancellario Iacobo Zadzik Episcopo Culmensi; istius vero locus vacans, cum omnium opinione deberetur Maximiliano Przerembski Castellano Siradiensi, Referendario Regni, nempe officii gradu proximo, maturo ac doctrina rerumque in Republica longo usu conspicuo, eo excluso odiis Ecclesiasticorum, quos aliquando offenderat, Thomæ Zamoyski Kijoviensi Palatino obvenit. Sub finem tandem Comitiorum concesserant Nuntii Terrarum pro illo bello Prussico contributiones exiguas, idque inviti, cum mallent tractari pacem. Sed mentio istius erat ingrata quousque hærebat in Aula Regia Baro Auchius minister Hispanicus, & prædicabat victorias Cæsaris, ac ingerebat spes feliciores comparandæ classis, bellique transferendi in Daniam & Sueciam: hocque ille prætexens, obtinuerat paulo post, ut Rex classem suam novem navium ex portu Gedanensi abduci permiserit Vismariam pro usu Imperatoris, magno incommodo Gedanensium, quibus ea classis præsidio fuerat, & emissa conciliârat graviorem offensam Dani, contra quem ducebatur. Atque hæc agebantur in Aula Regia. In Castris autem Præfectus exercitus Koniecpolski non satis instructus ad offendendum, de sola defensione solicitus, observabat conatus hostis. Qui interim dum apud Quidzinum hæreret, partem copiarum suarum emiserat versus Gedanum, & initio Iulii à Neringa, portum illius Civitatis Motlâwâ dictum oppugnari fecit. Sed postquam aliquantum damni navibus ibi subsistentibus dederant Sueci, densis tormentorum jaculis ex propugnaculis vicinioribus Civitatis explosis repressi, prope ducentis ex suis amissis abierunt. Apud Grudentum vero cum exundantes aquæ Vistulæ, pontem Polonorum navalem abrupissent, Gustavus Rex Suecus ipsemet præsens in suis castris infra Pokriwniciam translatis, mille pedites lintribus celerius ad ripam adversam trajecit, & oppidum *Nowe* priusquam Poloni ponte destituti subvenissent intercæpit, cum commeatu & impedimentis Castrensibus, quæ ibi in magna copia fuerant deposita. Paucas tamen post hebdomadas adveniens Stephanus Moczárski cum suis Cosacis recuperaverat illum locum. Et neuter exercitus aliud singulare tentavit totâ æstate, donec sub finem Septembris Suecus movens, magnis itineribus Brodniciam duodecim milliaribus Polonicis inde distantem contendit: quo Koniecpolscius quoque rum primum re cognita, exercitum duxit, præmisso cum expeditiori equitum manu Alberto Kozakowski, ut transitus difficiliores custodiret. Sed iste non servatis Ordinibus incedens (circa Radzinum vix viso hoste in fugam concesserat) nil præstitit, & hostis præveniens, Brodniciam quinta Octobris obtinuit, proditione præfecti illius præsidii della Montanie Galli.

Prussiæ Dux milites in auxilium Polonis destinatos Suecis prodit.

Sigismundum III Rex Poloniæ Legatum mittit ad Ducem Prussiæ requirendo fideliorem operam ab ipso.

Lesczynski Cancell. Pol. moritur.

Zamoyscius renunciatur Vicecancell. Poloniæ.

Sigismundus III Rex Pol. classem suam Imper. mittit Vismariam.

Gustavus Suecus rejicitur ab oppugnatione Gedani.

Nowe oppidum Sueci intercipiunt.

Moczárski recipit Nowe à Suecis.

Kozakowski fugatur à Suecis apud Radzinum.

Galli. Hunc Koniecpolscius (aderat jam præsto cum auxiliis, & pulveres nitratos ad obsessos inferri fecerat) capite plecti jussit, & abeuntis Sueci postremum agmen trium millium equitum cum Baudisio Tribuno consequutus, apud Ostroda oppidum Ducalis Prussiæ sexto à Brodnicia milliari prælio commmisso fudit, ipsumque Baudisium saucium ac duodecim signa equestria cepit, paucis Sueticis ex eo conflictu noctis beneficio elapsis.

A.C. 1628.

Suecus Rex proditione Galli continuitans, obtinet Brodniciam.

Baudisium profligat & capit Koniecpolscius.

Annus Christi, 1629.

INtegrum itaque bellum illud mansit in Annum Millesimum, Sexcentesimum, Vigesimum nonum, aucto insuper hoste accessione Brodniciæ, cujus recuperationem licet facilem futuram fuisse Poloni putârint, gravius tamen circa eam laborârunt. Reliquerat Koniecpolscius Præfectus militiæ in vicinia pro hibernis circumcirca totum pæne exercitum, ut à longinquo commeatum prohiberent Suecis in illo præsidio cum Comite Turrensi juniore excubantibus, hocque modo in multam hyemem isti constricti, ne efferre quidem pedem ex illa Civitate ac Arce potuerunt, & annona omni consumpta, propediem deditionem facere decreverant. Demum tamen mense Februario fuerunt sublevati à Ioanne Vrangêlio Elbingensi Suetico Præfecto cum clade obsidéntium. Qui nimium securi periculum imminens non prævìderant, nec tempestive convenerant milites majori parte in diversa signis relictis dilapsi. Nec erant plures quam quater mille, cum Sueci essent decem mille: & ex Tribunis Ordinumque Ductoribus vix unus atque álter aderat præsens. Quodque potissimum, deerant consilia, prohiberi debebat & facile poterat hostis transitum fluvii Drwenczá, à quo custodiendo peditatu Germanico Equitis Melitensis Iudicki temere revocato, & omnibus copiis ad proximum campum retrocedere jussis, ordines fuerunt turbati, hostique tempus datum vadum illius fluvii superandi, ac spatium explicandi aciem. Qua etiam utrumque suum latus Poloni circumdari permiserunt,& Ordines suos confusos restituêre(uti veterani monebant)neglexerunt,quin & tormentis propriis in illa perturbatione contra suammet stationem conversis, & subsidiis non dispositis, ac nulla servata arte militari, sola quinque Hastatorum & quatuor Cosacorum signa prælium inierunt. Pugnârunt tamen acriter, & magnam stragem in Suecis ediderant, sed multitudine hostium superante, destituti auxiliis quæ una cum Duce (Stanislaus Potocki Castellanus Camenecensis erat) integris turmis tormentorum & suorum & Sueticorum densa jacula declinando, statim ab initio prælii remotius sese avulserant, illi quoque qui pugnabant receptum quæsierunt, signis nihilominus servatis præter unicum Præfecti militiæ Koniecpolscii tunc degentis in Comitiis Varsaviæ Signifero ejus cæso interceptum. Atque hæc fuit series illius prælii prope Oppidum Gorzno Episcopi Plocensis die Lunæ Februarii 19 commissi, in quo ex illis equitibus qui pugnârunt insigniores Drozdowski Signifer Koniecpolscii, & Chodakowski Vicepræfectus Kalinovii, Ioannes Bokiey Centurio unius cohortis Cosacorum, alii vero minoris nominis nonnisi octuaginta ceciderunt, & ex hostibus multo plures una cum collega Vrangelii Majero duabus lanceis transfixo. Pedites Germanici trecenti, & Vngarici ducenti nec evadere nec pugnare in illa perturbatione potuerunt, & omnes fuerunt partim cæsi, partim capti, una cum quatuor parvis tormentis. Castra nulla erant; cum impedimenta sua singulæ cohortes, procul in diversis suis stationibus reliquissent, & circa Lubaviam, ac pridie circa Gorznam in itinere aliquos currus ipsorum Sueci diripuerant. Inde vero Vrangelius

Brodniciam obsident Poloni.

Vrangelius apud Gorzno profligat Polonos.

A.C. 1629. lius libere Brodniciam pervenit, commeatumque sufficientem intulit. Et utendum ratus victoria, qua jactabat universum exercitum illum & robur Polonicum concidisse, Toruniam petiit, spe concepta, quod Civitate ad tantum periculum non provisa, & recenter ab illo certamine metu consternata facile potiretur. Ac pervenerat ad mœnia & portam Civitatis, quam Cives militiæ expertes pæne deseruerant: tamen à Gerardo Dinoff Tribuno veterano fortuito ibi tunc præsente ad fortitudinem erecti, tormentis majori numero ad eam partem conductis & explosis, hostem rejecerunt, & ex illo equitatu Polonico à pugna Gorznensi disperso, apud Golubiam mille quingenti collecti, eum in regressu carpebant, ut vix tertiam partem è suo peditatu salvam Elbingam reduxerit. Opportune autem sub hoc tempus Varsaviæ Comitia Regni Generalia celebrabantur, Ordines enim in contribuendis pro illo bello pecuniis eo usque nimium remissi, tanta elatione hostis excitati, magna studiorum conjunctione, etiam extraordinaria plurima tributa decreverunt: & tum primum concessa fuit collecta Fumalis denominata dimidii floreni communis à singulis domibus tam Civitatum, quam pagorum & villarum, (Curiis nobilium & Ecclesiasticorum exceptis) quæ quadruplum usitati tributi agrarii æquavit. Ac resistebant pertinacius Provinciæ Russiæ, Kijoviæ, Volhiniæ, Podoliæ, ne talis lex nova contra ipsos præcipue inventa (in modo consueto contribuendi ex agrorum æstimatione, defraudabant isti ærarium publicum, fere decimam partem tantum justi census conferentes) cuderetur, sed industria Georgii Ossolinski inter Nuntios Terrarum ingenio & eloquentia tunc præstantis, tum acclamationibus & concordia omnium victi, Reipublicæ necessitati tam urgenti cesserunt. Post illam quoque cladem Gorznensem primum depositis suspicionibus, propter quas gens ista exercitus ex milite externo sub signis & Ductoribus externis (alioquin singulares milites quamvis advenæ sub Imperio Ducum indigenarum hic mereri magno numero consueverunt) introduci in Regnum à sæculis vetabat, placuit ut ab Imperatore copiæ auxiliares ad istud bellum advocarentur: nempe quod imminente proximo belli gerendi verno tempore, in tam brevi tempore domi solito major, uti necessitas requirebat, militarium manus congregari non posset, & apud Imperatorem prope jam (uti tunc apparebat) perfunctum suis periculis domesticis, in promptu multæ legiones haberentur feriatæ. Et statim Comitiis finitis Rex Sigismundus omni studio ad apparatus bellicos conquirendos converso, miserat pro hujusmodi auxiliis ad Imperatorem, à quo destinatus Arnhemius (post obsidionem Stralsundæ irritam) cum quinque millibus peditum, & duobus millibus equitum per Pomeraniam veniens, initio Maji apud Hamerstinum delegatis Regiis exercitum illum suum lustrandum permisit, ac inde ad stationem sibi designatam versus Grudentum processit; quo Præfectus quoque militiæ Polonæ Koniecpolski suas copias jusserat convenire. Nec segnior Gustavus Rex Suecus tempestive ex Suecia trajecerat Elbingam, & recensitis apud Mariæburgum quinque millibus equitum, & peditum octo millibus, mense Iunio apud Quidzinum castra posuit. Ibi itaque Koniecpolscius, licet tunc adhuc nonnisi mille trecentos sub octo signis equites hastatos, ac mille ducentos Cosacos sub novem signis haberet, aleam belli ex periri decrevit. Et ut hostem à munitionibus suis avocaret, ac in campestria eliceret, cum equitatu solo, relicto itinere Quidzinum recta tendente, versus castra Arnhemii quasi Prabutum iturus deflexit, teq; communicata Arnhemio, iterum retro ad Lusnam conversus, primo diluculo vigesima septima Iunii, transitus fluvii Lyba, quos hostis custodire solebat, apud molendinum Sadow, & supra Trzéiáná summa celeritate per Cosacos occupari fecit. Successitque ei ex voto; nam Suecus hoc cognito Quidzino relicto, eo cum suis copiis processit, ut transitus illos defenderet,

Torunia ab oppugnatione rejicitur Vrangelius.

Vrangelius in reditu multos ex suis amittit.

Comitia Pol. Varsav. 1629.

Fumalis collecta primum instituta in Polonia.

Poloni permittunt ut Rex advocaret auxilia ex Germania contra Suecos.

Arnhemius ab Imp. cum auxiliis copiis missus lustrat exercitum contra Delegatis Regis Pol.

Gustavus Suecia Rex apud Quidzinum castra metat.

Koniecpolscius ad prælium elicit Suecum & vincit.

deret, quos in potestate sua tenens jam Koniecpolski, aliquot prætereа turmas Cosacorum emisit ad hostem velitando distinendum, donec suus equitatus omnis fluvium superavit. Ac Arnhemius quidem censebat expectandum peditatum suum duobus milliaribus inde subsistentem, verum Koniecpolski in Equestri congressu omni fiducia reposita, aciem statim instruxit, in læva Equitibus hastatis, in dextra Cosacis, ac in medio auxiliariis Cæsarianis cum Arnhemio collocatis, præliumque inchoantibus Cosacis, ipsemet cum hastato equitatu in confertissima Suecorum agmina, ubi Gustavus prope sua tormenta stabat, magno impetu irruit, cuneumque illum disjecit, ac tormenta occupavit. Inde tota Suetica acie in subsidium suis laborantibus effusa, & Polonos, præsertim jaculis bombardarum, equis plurimorum prostratis urgente, Cæsariani prælium exceperunt, & universe utrinque acerrimo conflictu inito, tandem Sueci terga verterunt, plurесque in fuga occubuerunt, à Polonis Strazevum usque insequentibus cæsi.

A.C. 1629.

Prælium Polonorum cum Suecis apud Trzcianam.

Sueci profligantur à Polonis.

Revocaverat tamen ex fuga Gustavus majorem partem sui equitatus, & resarcitam aciem reduxerat, prælium instauraturus, si forte victores incauti ordines solvissent: sed invenit bene paratos, eumque hoc conspecto retrocedere parantem, Koniecpolscius iterum pugnare coëgit, emisso omni equitatu Polonico, & aliquot Cæsarianorum turmis, qui collatis signis post brevem dimicationem Suecos represserunt, & aliæ Cosacorum turmæ tardius ad pugnam advenientes in latus ipsorum recedentium invectæ, eorum manipulos omnes dissipârunt, plurimosque trucidârunt, dispersis Stummum usque ad vesperam insistentes. Cæsariani à persequendo abstinuerunt, propter itinera fossis frequentioribus impedita, & equos suos celeri cursui minus adsuetos. Gustavus ipse maximum periculum tunc subiit, apprehensus primum, balteo quo tenebatur super caput abjecto, & petaso à capite sibi detracto aufugit, & iterum cum captus ad cædem à Polonis traheretur, à Germano quodam, qui eum agnoverat dicente, quod esset ex vilioribus Ringravii famulis, liberatus, ac equo perniciori impositus Mariæburgum intempesta nocte evasit: Ringravius junior, & Comes de Maydeburg in isto conflictu ex parte Suetica perierat, aliorum vero occisorum late per campos à Trzcianá Stumum usque parentes cadavera jacentia numerari non poterant: vivi ducenti, & inter eos plerique Ordinum Præfecti capti, una cum quindecim signis equestribus, & tormentis decem ligneis, corio (artificio novo) affabre compactis, ut facile circumferri, & tamen decies ad minus vibrari possint. Ex Polonis inter paucos desideratos perierat meus frater Nicolaus Piasecki Signifer cohortis Kazanovii, & ex Cæsarianis unus tantum Centurio gravius in capite fuit vulneratus, & pauci Equites saucii.

Gustavus Suecus Rex captus à Polonis nec agnitus elabitur.

Ringravius junior occiditur.

Suecorum cæsorum ingens numerus.

Tormentorum bellicorum novum artificium.

Rex Sigismundus sub id tempus Varsavia decima nona Iunii profectus, Bydgostiam veniens primum Nuncium de illa victoria accepit, & festinavit ad castra, sperans quod suo adventu aucto exercitu, ultima manus bello illi imponenda esset. Nec caruisset optato successu, nisi hunc evertissent occultiores doli, quibus & Præfectus Koniecpolscius circumventus victoriam illam non prosequebatur. Mariæburga summa rei statim à pugna Trzcianensi petenda erat, sed Arnhemius cum suis Cæsarianis maluit divertere ad ripam Vistulæ ex adverso Albi montis (Insulæ Mariæburgensis superum caput, à quo Vistula divisa uno alveo Gedanum, altera Elbingam decurrit) ut munitionem à Suecis ibi excitatam trajecto flumine (ut ajebat) occuparet, & Koniecpolski tardius positis castris propius Mariæburgum, atque carens peditatu illo Germanico, contra muros & vallum illius oppidi proficere nil potuit, tempusque datum ita fuit hosti, ut munitiones ibi suas ductis aggeribus opera Colonorum Zulaviensium magno numero eo conductorum firmârit, & novas copias comparârit, accitis ex Livonia præsi-

Sigismundus III Rex de victoria Trzcianensi Bydgostiæ accepit nuntium.

Arnhemius montem Album oppugnandum suscipit ut tempus daret Suecus.

A.C. 1629. præsidiis, quæ interim cum Lithuanis (istis quoque conveniebat tunc distinuisse ab illa parte hostiles vires) factis induciis vacabant. Atque talis error totum rei bene gerendæ tempus extraxit. Nam etiam præsente Rege in castris Arnhemius cum suis apud illam ripam hæsit, & monitus ne ibi impensam perderet (consumebat in dies magnam vim pulveris nitrati, & pilarum, resonando in aëra, nullo damno Suecorum, & naves innumeras perdidit, quas contra omnem rationem objiciebat ictibus tormentorum Sueticorum sub eorum mœnibus Vistulam ponte jungere inaniter contendens) militem suum ad castra Regia progredi nolle prætendit, nisi ipsi stipendia solverentur. His quoque numeratis (Rex statim fecerat ea dari ex privato suo ærario) parere noluit, cum Rex decrevisset dividere copias tam numerosas (erant 15 millia Equitum, & viginti quatuor millia peditum) ut parte Elbingam, parte Pilaviam (opposuit ad hoc Arnhemius sibi non esse commissum à Cæsare ut invaderet ditiones Electoris) dimissæ commeatum haberent copiosiorem, & à pluribus locis hostem oppugnarent. Ad ultimum fuit deprehensum à Trzcianensi conflictu, Electoris Ducis in Prussia Nuncium perpetuo ipsi Arnhemio adhæsisse, omniaque consilia Polonica inde Electori, & ita hosti patuisse (erat Electoris cliens Arnhemius, in ejusque ditione Electorali domicilium habebat) & quoddam arcanum à Rege cum eo Præfecto militari Polonico solo conscio, usque & Principe Vladislao excluso, tractatum, ab ipso Electori revelatum fuisse, eoque opportunitatem quandam rei bene gerendæ effluxisse. Actum demum Rex fraude comperta, misso celerius ad Valnstenium Nuncio, effecerat, ut eum revocaverit, ejusque loco substituerit Henricum Iulium Ducem Saxoniæ Lauenburgi, & deinde Philippum Mansfeld utrumque ignavum. Ac prorsus remedia tantæ rei quærebantur sero nimium adultâ jam æstate, & cum Rex languore ex dissenteria concepto castra relinqueret. Post discessum autem Regis, Præfectus exercitus Koniecpolscius Insulam Marieburgensem occupandam, Gustavumque hoc modo intercludendum instituerat, ac infra Mariæburgam altero milliari munitionem Sueticam ad ripam Nogati pro inhibendo in illam Insulam transitu excitatam, redegerat summâ vi in potestatem suam: ejusque cura ac custodia Cæsarianis commissa, aliquot Cosacorum turmas in Insulam expedierat. Sed priusquam majores copias eo transmisisset, inducias 30 dierum pepigerant cum hoste Delegati ex Comitiis Regni deputati pro tractanda pace, persuasi ab Electore Duce Prussiæ, quod ipsius opera æquioribus conditionibus illa tunc concludi posset; alii quoque graviores casus inciderant, qui cursum illius belli interrumpere tunc cogebant. Pestis sæva ex Sueticis castris ad Cæsarianos, qui ibi liberius conversabantur, translata, tota Polonica castra invaserat, & multis ex ea in dies singulos morientibus, tanto plures inficiebantur, ut insigniores qui numerosam familiam alunt à tali malo tuti esse non possent; nullumque remedium supererat, nisi ut concursus ille multitudinis quamprimum solveretur. Tanto magis quod præter metum contagionis, ex oppidis proximis Propolæ commeatum ad castra adferre non auderent. Vel etiam quod itinera uno milliari à castris propter latrocinia non essent secura, unde exercitus ille magna annonæ & pabuli equorum inopia laborare cœperat, & ad Suecos ex Cæsarianis non pauci proterea transibant. Imo isti propugnaculum illud apud Nogatum interceptum, cum jam Cosaci in Insula, cæso Vrangelio juniore felices progressus haberent, temere deseruerunt, non tam propter victus necessitatem, quam ex simultatibus post Arnhemium relegatum conceptis, propter quas nulla etiam fidelis opera ab illis amplius erat expectanda, eosque quamprimum, ne inaniter æs Castrense lucrarentur, dimitti conveniebat. Tractatus itaque pacis fuerat introductus: & licet Delegati Poloni non eam facilitatem quam Elector promiserat,

Arnhemii excusatio ne tempus perderet apud Album montem & veniret ad castra Regis.

Arnhemii fraus deprehensa.

Arnhemius ablegatur ad Valnstenium.

Sigismundus III Rex Pol. incidit in morbum & reliquit castra.

Cosaci in Insulam Mariæburgi irrumunt.

Vrangelius junior in Insula Mariæburgi à Cosacis casus. Germani milites propter Arnhemium ablegatum nullam operam utilem Polonis præstant.

A.C. 1629.

ferat, in eo continuando invenissent, ac statim ab initio offensi elatione Gustavi (fraus Arnchemii istum post tantam cladem ad meliores spes erexerat) colloquium inchoatum abrumpere voluerint, tamen adnitentibus Galliæ & Angliæ Regum Legatis continuabatur, ac post longas disceptationes induciæ ad A. 1635, mense Iunio illius anni terminandæ, fuerunt stabilitæ. Talibus conditionibus præcipuis quod Brodnicia, Vormditum, Melsacum, Stumum, Dirsavia restitueretur Polonis, Mariæburga traderetur in depositum Electori Duci in Prussia, qui utilitates annuas ex illa Insula provenientes in ærarium Regis Poloniæ inferret, & inducus finitis, nisi pax plena interim constitueretur, arcem illam & Civitatem una cum Dirsavia Suecus reciperet, ac loco pignoris interim haberet Portum cum Arce Memelense Ducatus Prussiæ, & Elbingam, Bransbergam, portumque Pilaviensem, ac omnia quæ eousque in Livonia occupârat, teneret: Rex & Ordines Regni Poloniæ conventionem hanc confirmarent. Ad quod Comitia Varsaviæ mense Novembre fuerunt celebrata in maxima perturbatione propter pestem ibi grassantem ex castris Prussicis dilatatam, & quod Rex talem pactionem reptobaret. Exoratus tamen à Senatu, ut bellum illud tam difficile ad feliciora Reipublicæ tempora differet, eam suscepit, apptobarique publico Ordinum decreto permisit. Atque ita ad tempus restinctum fuit belli illius Prussici incendium, ex quo subsequens pestis calamitas, non minus afflixit Poloniam, late per vicinas Prussicis Provincias, præsertim Masoviæ & Majoris Poloniæ diffusa, innumeram populorum multitudinem crudeliter depascens, ut non raro integri pagi atque villæ habitatotibus suis omnibus tali lue extinctis, vacuæ viserentur. Statim quoque post Comitia metu pestis Aula tota dispersa, Rex cum Regina & filiis, ac paucissimis domesticis recesserat Osjecium.

Germani milites propter Arnhemium ad legatum nullam operam usdem Polonis præstant.

Pax tractatur & concluditur cum Suecis in Prussia ad annos 6.

Comitia Pol. Varsav. in Novembre 1629.

Pestis crudelior totam Poloniam pervadit.

Mense autem Octobre hujus anni, memorabilem victoriam obtinuit de Tartaris, quorum 60 millia Duce Galga fratre Chami seu Principis Tartarici, ac Murza Cantimiro Russiam ingressi, dimissis prædatum suis turmis Socaliam usque incendiis & rapinis illas partes fœdarant. Eos vero revertentes apud Monasterisca & Burstinowo Stephanus Chmielecius (etiam Cantimiri Murza filius ibi fuit occisus) cum Cosacis profligavit; alios Stanislaus Lubomirski Palat. Russiæ superveniens cum aliis copiis excepit & fudit, ut vix aliquis ex illis turmis quæ prædatum intro Poloniam iverant, evaserit, ptæter Salmazat Murza cum suis manipulis, qui audito à longe periculo per aliam viam diverterat; vivi capti bis mille, inter quos fuit frater Chami Principis Tartatorum junior à Palat. Russiæ captus. Alter frater illius Principis Galga, & Cantimirus ultra Tyram posuerant castra sua, & audito adventu Chmielecii cum Cosacis, abierant non tentato prælio.

Tartari profligantur apud Burstinowo à Polonis.

Initio Decemb. obierat Palat. Lublineñ. Nicolaus Olesnicki, Zbignei illius Cardinalis Episc. Cracoviæ (floruit ad 1 Aprilis 1455 quo obiit Sandomiriæ) generis magnanimitatisque dignus hæres, ac vera imago. Toto suo tempore nulla Comitiorum vel aliarum publicarum actionum celebritas præteriit, in qua ipse non præstaret splendore apparatus, populari favore, ac gratia libertateque dicendi in tuendis æquioribus Reipub. partibus: sed præcipue enituit ejus animi excelsitas in obeunda Legatione apud Ducem Moscoviæ Demetrium cæsum, & Basilium Suyscium ejus successorem: tum & in componenda secessione partis exercitus ex Moscovia egressi, qui Leopoli confœderat: dumque sequitur Regem cum magna militum manu propriis stipendiis conducta prima Gustavi Sueci irruptione in Prussiam, quæ etiam expeditiones tem ipsius privatam attenuarunt nimium, gloriam auxerunt.

Olesnicki Palat. Lublin. moritur.

Zbignei Card. seculum.

Sub finem vero ejusdem anni obierat Gabor Bethlem Transilvaniæ Princeps, qui propria industria partum Imperium, virtute retinuit, & sine vicissitudine for-

Bethlem Gabor moritur feliciter gestis bellis contra Austriacos clarus.

A.C. 1629. turiæ solus sub hoc tempus cum Austriacis feliciter bellum gessit, eisque clades multas (cæso Dampiero & Bucquoio Ducibus Cæsarianis) intulit. Ei successit in Principatu Transilvaniæ favore Turcæ & Procerum Transilvaniæ Georgius Rakocy, remota vidua Bethlemi & ejus fratre Isthuano Bethlem posthabito.

Georgius Rakocy renunciatur Princeps Transilvaniæ.

In Germania cum Cæsariani pulsis toto Imperio suis hostibus securiores, sed classe destituti, circa maritima otiosi hærerent, partemque copiarum suarum in Poloniam, partem in Italiam amandassent, Daniæ Rex recollectis suis, & misso Mogano in ditionem Holsatiæ ac Slevicensem, plurimas ditiones ibi suas ejectis præsidiis ipsorum recuperavit. Quod profuit ad tractatum pacis Lubecæ à Delegatis Cæsareis Danicisque tota hyeme inani labore continuatum, tandem æquis mediis terminandum: Hoc enim Cæsariani permoti, seu quod ad sublevandam Sylvam Ducis ab Hollandis sub id tempus arcta obsidione cinctam, & in Italiam contra Gallos Duci Mantuano auxilium ferentes, avocarentur, faciliores conditiones pacis, Dano proposuerant. Et coaluerat illa pax sub finem Maji istius anni tali lege:

Daniæ Rex recollectis viribus suis ex Holsatia Cæsarianos ejicit.

Lubecæ pax tractatur inter Imp. & Danum.

Nempe ut amicitia inter Imperatorem & Danum Regem vetusta coleretur: Danus rerum Imperii nonnisi uti Dux Holsatiæ curam haberet, & in actionibus regiminis Imperatoris nil corrigeret: Episcopatus in Germania non occuparet. Speciali tamen diplomate postmodum concesserat Imperator ejus filio Friderico Episcopatum Bremensem. *Insulas Femeram, Nordstrand, & alia loca intercepta legitimis Dominis restitueret; Vensliam, Stormariam, Holsatiam, Iuttiam, Ditmarsiam, Nesuicum & alias ditiones ac loca ab Imperialibus occupata integra reciperet, salvo Imperatori jure directi Dominatus super Holsatia, Stormaria, & Ditmarsia. Expensa utrinque ut compensarentur, & captivi dimitterentur. Pactis istis à parte Imperatoris Rex Hispaniæ, Poloniæ, Administratrix Belgii cum tota Domo Austriaca, & Electoribus ac Principibus Ordinibusque Imperii. A parte vero Dani Rex Galliæ, Angliæ, & Sueciæ, & Ordines Hollandiæ includerentur, si eis non contradicerent.*

Pacis cum Dano & Imp. conditiones.

Daniæ Regis filius retinet Bremensem Episcopatum.

Sed contradixerunt isti statim ob non restitutum Palatinum, & Michelburgenses, ac alios Principes, qua flamma adhuc tunc neglecta paulo post tota Germania misere conflagravit. Auxerunt etiam mox dissidiorum in Germania materiam edicta Imperatoris severiora, 6 Martii istius Anni C. 1629, (propter prolixitatem omittuntur) promulgata, pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum, & Religione Catholica instauranda, dissidentiumque Religionum pace ad concordiam Passaviensem A.C. 1552, & Augustanam 1555, tum & ad terminos Confessionis Augustanæ 1530 reducenda, hoc anno divulgata. Et simul insolens militis alendi introducta ratio, invitis Provinciarum populis eo onere contra præscriptum antiquarum sanctionum Imperialium gravatis, idque nulla æquabili moderatione servata, sed licentiæ militaris arbitrio, ut Civitates & Oppida quasi in prædam datæ, à receptis hospitio, seu præsidii Imperatorii titulo militibus, stipendiorum nomine diriperentur, conniventibus ad omnia eorum Præfectis. Isti enim non aliud responsum dabant ea de re conquerentibus, nisi quod *Imperator mallet suos subditos habere pauperes, quam rebelles.* Hæc itaque novarum offensionum cumulata materia non solum fovit, sed etiam accelavit novum belli Palatinalis incendium, à Magdeburgo Civitate celebri sumpto hoc eodem anno initio. Gustroviæ (est primaria Ducum Michelburgensium sedes) desidebat tunc Valnstenius Dux Cæsareanæ militiæ, ut Dominatum suum in illo Principatu firmaret; & tenebat quadraginta millium exercitum circumcirca per Pomeraniam, Marchiam, Saxoniæque partem dispositum, modum illum emungendi à Civitatibus stipendia non negligentem. Quo nomine Magdeburga quoque aliquoties magnam vim pecuniæ numeraverat, & tandem fatigata, cum tantis sumptibus se sufficere

Ferdinandus Imp. publicat edicta pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum.

Germaniæ Provinciæ diripiuntur à milite Imper.

Imper. malle habere suos subditos pauperes, quam rebelles respondent querulantibus Cæsariani.

Magdeburga motuum initia.

A.C. 1629.

sufficere non posse respondisset, eosque præstare recusâsset, Croatorum Legio cum Præfecto Bechero ad extorquendam hujusmodi solutionem missa, omnes transitus ad Civitatem insedit, & multos currus ad mercatum eò venientes diripuit: vicissimque populus Civitatis arma pro defensione sua corripuit, eruptioneque facta, naves aliquot cum commeatu pro usu Valnstenii transeuntes in Albi fluvio intercepit, & ex vicinioribus stationibus, ac ex pago ibi vicino Cracovia Cæsarianos inde Civitati infestos imminentes, cæsis prope centenis ejecit: ex eoque initio res in apertum bellum prorupit. Valnstenius enim eo statim plures legiones cum Tribuno Cronico direxerat, quæ Civitatem obsiderent, quantumvis Magistratus per Legatos Hamburgensium & Lubecensium excusaverint illum populi errorem se inconsulto & invito perpetratum, ac offerret multum auri ut pacem redimeret. Nec alia ratione placari ille voluit, nisi ut reciperet præsidium Cæsareum Civitas, à quo ista direptionem timens, & magis ne exequi vellet mandata Imperatoris nuper edita pro restitutione Religionis Catholicæ ac bonorum Ecclesiasticorum, extremam defensionis fortunam maluit experiri, exindeque à Cæsarianis continuo fuit oppugnata exitu tristi, ut suo loco apparebit. Paulo ante inchoatum hoc bellum mœnia Civitatis illius ab una parte centum ulnis in longum corruerant, uti & Bransbergæ in Episcopatu Varmiensi acciderat paucos ante menses, quam à Gustavo Sueco caperetur. Non solum autem Magdeburga, sed & aliæ Civitates Imperiales iisdem ex causis, nempe mutationis Religionis, & expilationis metu turbatæ, pro conservando suo statu varia defensionis remedia tunc quæsierunt: Hamburgenses à Tillio, qui Stadæ cum suo exercitu subsistebat, requisiti ut præsidium Cæsareum reciperent, omnino renuerunt, ac illo munitiones ad obsidendam eam Civitatem exstruente, ipsi quoque de milite sufficiente ad reprimendam omnem vim sibi prospexerant: Stralsunda cum Sueco fœdere propterea stabilito, ipsius præsidium admiserat, ac ad finem anni majori numero ibi congregatæ Sueticæ copiæ, Michelburgensium, Magdeburgensium, plurimorumque aliorum illius oræ locorum patrocinium susceperant, tota pæne Germania ad earum ingressum applaudente, ut infra patebit.

Magdeburgenses intercipiunt naves Valnstenii.

Valnstenius Magdeburgam obsidet.

Valnstenius reconciliari non vult nisi Magdeburga recipiat præsidium Imper.

Magdeburga mœnia ante inchoatum bellum corruunt.

Hamburgenses à Tillio coguntur ut recipiant præsidium Imp. sed nolunt.

Gustavus Suecus Rex in auxilium Michelburgensibus Transfulso venit.

Quod autem attigimus de obsidione famosa Sylvæducis Civitatis in Zelandia, eam ab ultimo die Aprilis hujus Anni Henricus Vilhelmus Auraniæ Princeps Hollandorum Dux instituit, conducto valido & numeroso exercitu, qualem Hollandi vix aliquando habuerunt, & apparatu bellico ingenti. Maxime autem ibi industria militaris & artificia ingeniosa oppugnationis enituerunt, ut omnia plane & antiquioribus bellatoribus usitata, & à modernis inventa, hæc unica obsidio in perfectione summa repræsentârit.

Sylvamducis obsident Hollandi.

Intra decem ab adventu suo dies, Dux ille Hollandicus totam Civitatem concluserat, ab una parte Ernesto Casimiro, ab altera Guilhelmo Nassoviis, & à Petleriano propugnaculo Brederodio collocato; castraque sua circumvallavit ducto aggere & fossa 24 pedes lata, & 8 profunda, in quam etiam Domne fluvium à consueto intro Civitatem cursu aversum derivavit, ac ita ab extra securus, pluteos & testitudines (galeriæ nunc dicuntur) & inde cuniculos ad mœnia Civitatis promovit, quibus obsessos non minori fortitudine & scientia militari resistentes à propugnaculis extra Civitatem sitis post sanguinolentos plurimos utrinque congressus exclusit, & demum cuniculus subter vallum contiguum portæ Vuchtensi ductus, magno fragore emergens, latum ingressum intro Civitatem aperuerat. Vnde desperata obsessi defensione, ultimo die Augusti deditionem fecerant. Secundo demum obsidionis mense Henricus à Berga cum viginti quinque millium exercitu venerat in auxilium Civitati, sed munitiones Castrorum Hollandorum, tanto tempori intervallo operis continuatis firmatas, nulla parte perfringere

Sylvaducis deditionem facit Hollandis.

Henricus à Berga non potest subvenire Sylvaducensibus.

A.C. 1629.

Henricus à Berga cum Cæsarianis auxilius in Velaviam transit.

Vesaliam Hollandi intercipiunt.

gete valuit, & unica subsidii spe in eorum viribus distrahendis avertendisque reposita, in Velaviam concesserat, quo Cæsarea quoque auxilia cum Comite de Montecuculi, paulo post advenerant, gravem aliquam cladem illi ditioni hostili, Vltrajectum & Amsterlodamum usque præsidiis vacuæ illaturi. Nec caruissent optato eventu, nisi fortuna hoc anno magis Hollandis favisset: Emissæ ab istis aliquæ militares turmæ ad observandos hostis progressus, summo silentio Vesaliam (cujus Gubernator nonnisi de securitate itineris pro conducendo commeatu ad castra Hispanica solicitus, eo bonam partem sui præsidii amandaverat) in aurora advolant decima nona Augusti, & superato propugnaculo quodam, necdum perfecto, excubias trucidant, apertisque portis ædes Gubernatoris illius Civitatis statim occupant, ipsum Gubernatorem capiunt; ac inde alia porta aperta Civitatem ingressi, eam totam in potestarem suam redigunt, cæsis prope centenis Hispanis, qui collecti resistere voluerant, reliquis captis una cum magna copia apparatus bellici & annonæ. Cives nullum damnum acceperunt, sed Mercatorum Brabantinorum facultates in prædam victoribus cesserunt, in singula militum capita bis mille aureis nummis æstimatam.

Henricus à Berga Velaviam deserit post captam Vesaliam.

Hoc audito Bergensis ac Montecuculi Oppida quæ in Velavia interceperant, direpta prius deseruerunt, veriti maxime ne amisso illo unico loco unde in necessitate sublevari potuissent, à superveniente Ernesto Nassovio ex castris à Sylvaducis cum magno copiarum numero contra se dimisso, & à præsidiis Hollandicis vicinioribus circumvenirentur. Atque ita Hollandi anno hoc accessione duarum potentium Civitatum rem suam auxerunt.

Montmorantius Privasii Vgonotorum mœnia solo æquat.

Vgonoti & Dux Roanus ad obsequium Regis redeunt.

Galliæ Regum potentia aucta Vgonotis sublatis.

In Gallia Rupella à Rege capta, Vgonotorum res conciderant, & quamvis in Linguadoca non paucæ adhuc Civitates in eorum nomen tenerentur, tamen expugnato summâ vi Privasio, & solo æquatis à Montmoranzio Duce ejus mœnibus, primariisque Civitatis in crucem actis, reliquæ Civitates territæ, ad obsequium Regis redierunt, venia commissorum impetrata; quam Dux quoque Roanus obtinuit, ita ut per triennium extra Regnum degeret. Atque ita corruit societas Vgonotorum, quæ in Gallia partim minis, partim precibus domicilio impetrato, etiam Dominatum Civitatum optimarum & totius Reipublicæ Gallicæ administrandæ potiores partes sibi usurpârat, ut Reges illi nonnisi ipsius arbitrio, belli pacisque consilia agitare, arma sumere & deponere, & quasi in diviso Imperio precario regnare cogerentur. Ea vero sublata, (plane Herculeus fuit ille labor) quantum accesserit potentiæ illorum Regum, consequentium temporum series docebit: nempe qui olim singulis bellis sustinendis (nisi ita Vgonotis placuisset) sufficere vix poterant, paulo post simul per Germaniam, Burgundiam, Lotaryngiam, Artesiam, Italiam, Hispaniam, terra marique fortes victoresque exercitus circumduxerunt.

Pax inter Gallos & Anglos instauratur.

Galliæ Rex Susam capit & ipsemet in Sabaudiam venit.

Italia tota ad adventum Regis Galliæ commovetur.

Cum Angliæ Rege pax quoque facile Vgonotorum rebellione sopita, redintegrata fuit Gallis, & verera inter ista duo Regna fœdera restituta. Cæterum cum in Italiam anno præterito pro defendendo Mantuano Ducatu subsidia Gallica penetrare non potuerint, eo quod transitus omnes Alpium Sabaudiæ Dux diligentius custodiret, hoc anno primo vere ipsemet Rex Galliæ cum triginta millium exercitu eo adveniens, claustrorum illorum præcipuum Susam dictum, vi irrumpens occupavit, & toto exercitu suo in Sabaudiam introducto, in proximis commodioribus retinendo illi transitui locis, propria præsidia disposuit. Ad quam famam commota tota Italia, suspensis animis, magnam aliquam rerum vicissitudinem expectabat, propter veteres Gallorum cum Hispanis pro Mediolanensi Ducatu, & Regno Neapolitano controversias. Magis autem Hispanicos Ministros inopinatus ille Gallorum adventus terruerat, eo quod propugnacula

prope

prope omnia, tam circa Mediolanum, quam Neapoli vacua præsidiis essent, & vires tunc excipiendo tanto periculo pares non haberent, nec satis fiderent populis Italiæ novandarum rerum studio in Gallos propensis. In discrimen igitur armorum descendere minus tutum futurum sibi judicantes, consilio Gallicum illum primum fervorem restrinxerunt.

A.C. 1629.

Gallorum primum impetum consilio restringunt Hispani.

Iverat Dux Sabaudiæ statim Susam, & inprimis causam propriam cum Mantuano potestati Regis permittens, operam suam ad componendum omne negotium quod eidem Mantuano cum Cæsare & Hispanis intercedebat obtulit, dummodo Rex ultra non progrederetur, & Susæ rei ex voto suo perficiendæ exitum expectaret. Ac effecit ut Rex ibi substiterit, & tractatu pacis introducto, conditionibus satis æqualibus acquieverit. *Præcipue ut Gubernator Mediolani, ab obsidione Casalis statim recederet, & loca in Montferrato occupata dimitteret, Sabaudus retineret Trinum cum annuo censu inde proveniente quindecim millium nummorum aureorum. Cæsar intra Bimestre Diploma super Principatu Mantuano & Monteferrati Nivernensi daret; & Rex Hispaniæ intra idem tempus hac omnia approbaret.*

Sabaudiæ Dux convenit Regem Galliæ Susæ, & permittit omnia ejus potestati.

Verum istam concordiam nonnisi ad lucrandum Hispanis tempus fuisse compositam, mox apparuit. Imperator enim conditionem illam de dando Nivernensi diplomate pro Mantuæ Ducatu se inconsulto (uti ajebat) susceptam, ratam habere noluit, indignum ducens ut armis ac arbitrio alieno ad deferendum alicui Imperialem ditionem cogeretur: & Rex Hispanus respondérat, ita demum Mantuano se pacem daturum, si Galliæ Rex Sabaudo Susam restitueret, exercitum ex Italia abduceret: Mantuanus depositis armis sententiam Cæsaris in causa juris successionis suæ Mantuanæ expectaret. Atque hoc modo tractatus illi ad remorandos Gallos arte instituti, evanuerant, & Hispanis ad præmunienda sua propugnacula, augendasque copias tempus fuit datum. Solverant tamen obsidionem Casalis statim, & ex Monteferrato excesserant. Hocque Rex Galliæ sufficisse sibi tunc ratus, novo præsidio cum commeatu Casalium introducto, ac circa Susam toto relicto exercitu in Galliam redierat, alterius mensis insuper induciis factis, quibus durantibus Imperator, intercessorum, præsertim Summi Pontificis Romani cura, ad approbandum illum tractatum pacis induceretur. Sed istæ quoque induciæ magis conducendis in Italiam Austriacorum legionibus, quam paci conciliandæ servierunt. Nam interim Comes Merode, Sultius, Altringer, Ossa, Galassius, Cæsariani Duces Lindaviæ lustrato triginta millium exercitu cum viginti tormentis & magno apparatu bellico, transitus Helveticarum & Rheticarum Alpium à nemine tunc custoditos interceperunt, eisque munitis in Rhetiam penetrantes, initio mensis Iunii Curiæ, Gallico inde Legato ejecto, suum præsidium collocârunt. Hocque modo de libero majoribus ex Germania conducendis copiis transitu securi, per Mediolanensem ditionem in Mantuanum agrum recta transierunt. Ab altera parte Hispani Neapoli numeroso milite adducto, & alio Mediolani conscripto una cum Duce Sabaudiæ Padi ripas insederant, ut Galli licet in propinquo adessent circa Susam, Casalium tamen transitum nullum haberent. Ambrosium Spinola militia celebrem tunc Rex Hispanus ab Aula sua dimissum præfecerat Mediolano & Ducem illo bello, quod rescisso omni pacis tractatu proclamatum, maxima studiorum contentione (nempe quo summum in Italia rerum arbitrium Hispanis vindicaretur) promovebatur. Imperialibus enim Mantuanum territorium hostiliter ingressis, Nivernensis Dux fortiter se opposuit: & cum illi Canneto (Veneti defendendum susceperant) intercepto Mantuam appropinquassent, eos ipse ad finem hujus anni continuis dimicationibus distinuit, ac demum & castra ipsorum demisso lacu inundavit. Sicque

Hispani Galliæ Regi conditiones promissas non servant, postquam primum ejus impetum evaserunt.

Galliæ Rex abit ex Sabaudia prolongatis induciis.

Imp. copiæ in Italiam veniunt.

Hispani Padi ripas insederant transitum Casalium Gallis intercludendo.

Spinola designatur gubernator Mediolani & Dux belli ad Casalium.

Veneti amittunt Carnetum quod custodiendum susceperant.

A.C. 1630. Sicque illi prope quinque mille partim cæsis, partim aquis suffocatis ex suis amissis à Mantua tunc tecesserant, & in Mutinensi, Regiensi, Placentino, ac Cremonensi tractu sumptis hibernis, non minus quam in hostico extorquendis stipendiis & commeatu populos divexârunt.

Nivernensis Cæsarianos rejicit ab obsidione Mantua.

Annus Christi, 1630.

IN Annum autem subsequentem Millesimum, Sexcentesimum Trigesimum, iterum Imperiales Duces ab una parte contra Mantuam, ab altera Hispanici cum Spinola novo Mediolani Gubernatore ad expugnandum Montferratum & Casalium arma converterunt. Ac illi quidem aucti novis copiis ex Germania magno numero primo Vere conductis, postquam Venetorum copiarum Ducem (belli imperitum) apud Portum fugârant, Nivernensem intro Mantuam compulerunt, & non multo post proditione Præfecti tunc illius Civitatis, quasi auxiliares à Venetis adventantes in Civitatem admissi, eam ceperant, & spoliârant, Duxque Nivernensis pacta sibi Ferrariam transeundi securitate, etiam Arcem ipsis dimiserat, ejus vero filii Principis uxor salutem quæsierat fuga ad Monasterium Monialium deducta: postea tamen fuit permissa libere citra injuriam ad maritum abire. Hocque modo totum Mantuanum territorium devenerat in Imperatoris potestatem. Sed Spinola circa Casalium difficiliorem fortunam est expertus; præsidium enim Gallicum ejus loci, cui cum Imperio militari præerat Comes Torrasius obsidionem illam fortissimum tota æstate sustinuit, & eruptionibus continuis magna damna oppugnatoribus intulit, plurimis cæsis insignioribus, inter quos perierat Marchio Malaspina Præfectus Italici equitatus, & Octavius Sforza, ac ipsemet Spinola ex mœrore conceperat morbum lethalem, & Hispani non pauci occubuerant: Gallicus etiam exercitus interim Pinarolum & Marchionarum Salutii, ac plura loca Sabaudiæ Ducis ceperat, ut haberet quo Nivernensis damna commutaret: & demum mense Augusto progrediens in auxilium Casaliensibus, apud Carignanum & Pondesturam prælio commisso Hispanos profligavit; Ponte tamen ab istis fugientibus disjecto, Padum ut Casalium perveniret superare non potuit, & priusquam transitum sibi comparâsset, Legatus Summi Pontificis Iulius Massarinus tempus habuit ad pacificationem inchoandam, brevibus induciis ab utraque parte impetratis conditione tali: *Nimirum ut Galli Casalii Citadellam retinerent, Hispanis vero* (ne nimirum isti jacturam existimationis suæ facerent si obsidionem nullo profectu solvissent) *Oppidum cederent possidendum ad quindecimam Octobris, ad quam si Gallis in præsidio illius Citadellæ manentibus subsidia venissent, iterum Hispani oppidum & Arcem ipsis restituerent, si vero non venirent etiam Citadellam totumque Casale Hispani obtinerent.* Ad speciem potius composuerat Massarinus concordiam hujusmodi, saltem ut arma sisteret, donec sanciretur ab Imperatore pax firma, quæ jam in Comitiis Germaniæ Ratisbonæ per Oratorem Galliæ Regis Catolum Brulardum, ac Frà Iosephum professionis Capucinorum tractabatur: Et juxta eam introducti fuerant Hispani in oppidum & Arcem Casaliensem, Gallis Citadellam retinentibus: & cum terminus induciarum in proximo adesset, ac Galli suum exercitum apud Polangaram Pado trajecto ad sublevandum Cassale adduxissent, reddique sibi ex pacto oppidum cum Arce ab Hispanis vellent, eo magis quod Rex Galliæ pacis formulam Ratisbonensem non probaret, iterum idem Legatus Pontificius concursum armorum (habebant Hispani in promptu vires quibus potuis-

Veneti auxiliares Mantua apud portum à Cæsarianis fusi.

Mantuam proditione gubernatoris Cæsariani capiunt.

Nivernensis Dux Ferrariam deductà Mantua abit.

Spinola Casalium obsidet.

Torrasius Hispanis apud Casalium cladem infert.

Octavius Sforza apud Casalium cæsus.

Pinarolum Galli capiunt.

Galli apud Pondesturam prælio Hisp. vincunt.

Massarinus Pont. Legatus facit conditiones induciarum circa Casalium.

potuissent prohibere inferri Casalium auxilia, licet uti condixerant Gallis Citadelam tenentibus, oppidum arcemque cessissent) alia ingeniosa pactionis regula diremit. *Nempe ut æque Galli Cittadela, atque Hispani oppido Arceque excederent, & filius Ducis Nivernensis secundogenitus Dux Vmenæ totum Casalium teneret jurejurando interposito, quod eum locum in nomen Cæsaris custodiret, neminique traderet, nisi ei cui Cæsar tradendum juberet.* Dubia vero quæ supererant circa abducendum ex illis partibus militem, composuerant Delegati Gallici, & Sabaudiæ arbitro eodem Legato Pontificio & Marchione Sancrucio vices Gubernatoris Mediolani post Spinolam (quindecima Septembris prope Casalium in Castello Scriviæ defunctum) gerente. Atque ita conquieverat tunc furor ille armorum in Italia: Verum pestis à Germanis introducta duravit ibi in longum tempus, & crudelius afflixit pæne totam Italiam, præsertim Lombardiam, Venetias, Patavium, Parmam, Placentiam, multa parte Florentiam, Neapolim, in quibus locis major pars plebis, & ex ditioribus numerus non exiguus tali labe interiit: sola ditio Ecclesiastica minus eam calamitatem sensit, exquisitiori adhibita severitate in non admittendis commerciis, & advenis ex locis suspectis, nisi prius quadraginta dierum spatio (experimentum pestis extinctæ certissimum) sub aëre puro eos degentes, nullo morbo laborare appareret, & merces ventilarentur: literas papyraceas non recipere infectionem, nisi filum canapeum vel sericeum quo ligarentur, communis est opinio.

A.C. 1630. *Massarini Pont. Legati conditiones aliarum inducarum circa Casalium.* *Spinola circa obsidionem Casalis moritur.* *Italia gravi peste à Germanico exercitu infecta.* *Pestis extinctæ experimentum certum 40 dierum.* *Literæ papyraceæ non inficiuntur peste.*

Quod autem attigimus de formula tractationis Ratisbonensis super lite Mantuana, illa fuit talis:

Ratisbonæ stabilitæ conditiones pacis pro Ducatu Mantuano.

Primo, ut Rex Galliæ Imperii statum nullo modo lacesseret, hostibus & rebellibus Imperii ac Domus Austriacæ auxilia non daret. Et viceversa ab Imperatore nil simile contra ipsum tentaretur.

Sabaudiæ Duci propter ipsius prætensa jura, Trinum cum locis quorum census annuus 15000 aureorum nummorum Italicorum æquaret, cederet. Lotaryngiæ Ducissæ causa ratione hæreditatis Mantuanæ amica conciliatione vel Cæsarea decisione, adhibita Electorum sententia intra semestre componeretur, & Carolus Gonzaga (Nivernensis Dux) omne quod ibi in eadem causa statutum esset, adimplere teneretur: sin minus Cæsareæ executioni, absque pacis hujus præjudicio subjaceret.

Duci Guastellensi ob ejus prætensa jura in Mantuana successione annui 6000 aurei nummi, seu loca quorum census annuus hanc summam æquaret, addicerentur.

Carolus Dux Cæsarem deprecaretur. Hoc facto Imperator Pontifice & Rege Galliæ intercedentibus, ex gratia ipsi Diploma super ditionem Mantuæ & Montferrati intra sex septimanarum spatium daret, & inde intra quindecim dies, loca occupata ipsi à Delegatis Imperatoris consignarentur. Ac Imperator ipsum contra hostes suos, qui ei in hoc Principatu molestiam facerent, tueretur.

Confirmatis utrinque his articulis, & Tribunis militaribus in Italia significatis, hostilia omnia intermitterentur. Et Imperator intra quindecim dies, aut intra tempus ab utraque parte interim in Italia constitutum, copias (in Mantua & Canneto præsidiariis quantum opus esset relictis) ex Mantuana ditione abduceret. Idem Galliæ Rex (Pinaroli, Bricarasiæ, Susæ, Aviglianæ tantum suis præsidiis relictis,) faceret, & Dux Sabaudiæ milite suo è Montferrato educto, Trinum retineret.

Casale & alia in Montferrato loca Duci Carolo redderentur; si vero à Tribunis militaribus in Italia de munitionum demolitione ante tractatum horum subscriptionem aliquid conclusum esset, id ratum haberetur.

Hisque demum impletis, Imperator Mantuam & Cannetum Duci Carolo redderet. Similiter Rex Galliæ Pinarolum, Bricarasiam, Susam, & Avilianam Sabaudiæ Duci restitueret, munitionibus de novo utrobique extructis solo æquatis.

A.C. 1630. *Imperator primo tempore transitus Vallis Tellinæ & Rhetiæ in pristinum statum restitueret hac lege, ut munitiones illarum Regionum ab alio occupari non debeant.*

Pro majori certitudine Pontifici vel Magno Duci Hetruriæ seu alicui Principi Germaniæ Catholico ab utraque parte obsides sisterentur, ibique ad completum hunc tractatum morarentur: & si ab altera parte aliquid in eo violari contigerit, illius obsides alteri traderentur.

Hac concordia Veneti quoque includerentur: ita tamen ut contra Imperatorem & Imperium Romanum nihil moliantur, & militem dimittant.

Alterius tractatus in Italia forte interim initi contenta, præsenti confirmarentur.

Controversia cum Rege Galliæ de Civitatibus & Episcopatibus, Mediomatricum Divoduri seu Metense, ac Leucorum Tullo, tum Viroduno, Goritia, Abbatia cum aliis locis occupatis, paci huic non præjudicarent, & in aliud tempus rejicerentur, abductis utrinque copiis militaribus.

Cum etiam Dux Lotharyngiæ durante hoc bello copias collegerit, hoc tractatu comprehenderetur. Injuriæ omnes sub hoc bello hinc inde illatæ, oblivione delerentur, & occupata utrinque suis Dominis redderentur, ac captivi liberi dimitterentur.

Circa ista vero ortis aliquibus dubiis, nempe quod Rex Galliæ vellet exprimi quinam hostes Austriacorum essent intelligendi, & nollet dividi hæreditatem Mantuanam in partes pro Duce Sabaudiæ & Guastallensi, Legatus Pontificis Massarinus effecit, ut nihilominus ab armis utrinque abstineretur, & Montferrati loca utrinque abductis copiis libera relinquerentur, custodienda nobilibus illius status ad decisionem Cæsaream. Et paulo post ambarum partium & Principum arbitrorum Legati Chierasci in Pedemonto convenientes, post longas controversias illa dubia sopiverunt, ac correctis nonnullis punctis utriusque propositionis, tandem pacem firmam concluserunt in anno proximo, ut tunc adnotabimus.

Chierasci iterum tractatur pax pro Sabaudo & Mantuano.

Sub finem hujus anni Emmanuel Carolus Sabaudiæ Dux septuagenarius morte obita quievit, in vita nunquam quietus, & nunc Hispani nunc Galli partes secutus, quo ipsum vel cupido bellorum, vel species commodi pertrahebat. Reliquitque successorem in eo Principatu Victorium filium suum primogenitum.

Sabaudiæ Dux Emmanuel moritur.

Decesserat & Vrbini Dux post expletum octuagesimum tertium ætatis suæ annum, ultimus ex Familia Rovete Sixti Papæ IV, à quo Principatus Vrbini in illam Familiam introductus, iterum post mortem istius Ducis rediit ad Pontificatum Romanum. Peculii vero ejus locupletissimi hæreditas cessit fœminæ Nepti illius ex filio unico immature defuncto ex Claudia Medicea genitæ, quæ Florentiam conducta juveni Magno Hetruriæ Duci Ferdinando desponsata fuit, ibique enutriebatur.

Vrbini Dux moritur & ditionem suam relinquit Pontif. Romano.

Vrbini Ducis neptis Duci Florentiæ desponsata.

In Germania domesticum bellum tot victoriis Cæsaris & pace cum Rege Daniæ facta pæne oppressum, novæ turbæ ex Suecia ut diximus, accitis armis instaurârunt. Duravit enim in hunc annum tumultus Civitatis Magdeburgensis, & Sueciæ Regem Gustavum cum apparatu ingenti bellico advenientem non ista tantum, sed plurimæ aliæ Pomeraniæ, & Marchiæ Civitates eodem quo & illa malo commotæ, uti defensorem suum lætæ susceperunt. Ac primum Stralsunda fœdus in defensionem suorum Privilegiorum cum eo pepigerat: & inde tanquam è præcipua belli sede exercitus Sueticus in plures illarum Regionum partes dimissus, obvia quæque non proxima tantum, sed & longinquiora summa celeritate

Gustavum Sueciæ Regem venientem German. Civitates pro defensore suscipiunt.

ritate & facilitate (cum Civitates eum sponte admitterent) occupabat. Ex Rugia primum Cæsarea præsidia ejecerat, & progressus ad portum Peinemundanum ac Volgastensem, eum nullo negotio in potestatem suam redegit. Moxque adversi fluvii Oderæ littora legens Vsedoniam Insulam, Vollinjam (Iulinum olim celebre emporium) ac paucos post dies Stetinum cepit, Ducemque Pomeraniæ Boguslaum adegit, ut cum omnibus suis Provinciis in societatem ejus concesserit. Ab altera quoque Sralsundæ parte portum Ribniciæ, Damgartensem, & in proximo Trubsessium intercepit, Michelburgensemque Principatum intra paucos menses pulsis Valnstenianis præsidiis, ad obsequium Ducis naturalis revocavit; præter Rostochium & Vismariam, Gripsualdam, ac pauca alia loca, quæ aliquanto diutius restiterunt. Tantus autem flammarum erumpentium imperus cum à Ratisbonensibus Comitiis hoc anno, ut alias attigimus, celebratis cohiberi adhuc potuisset, veluti suffuso oleo magis impulsus, totam Germaniam corripuit. Quod priusquam referamus Comitiorum illorum Ratisbonensium seriem breviter perstringemus. Præcipuus fuit eorum scopus, ut filius Imperatoris Rex Vngariæ, in Regem Romanorum eligeretur: ad quod Electores animos applicare noluerunt, nisi prius pax in Imperio componeretur, & onera quibus gravarentur status Germaniæ tollerentur: nempe ut sopiretur bellum Italicum, restitueretur Palatinus, aliique Principes præsertim Michelburgenses, ac mandata Cæsarea pro Restitutione Religionis Catholicæ ac bonorum Ecclesiasticorum, & cum primis novus modus introducendi in Provincias militis, & extorquendi stipendia abrogaretur. Ad ista itaque omnibus deliberationibus illorum Comitiorum conversis, bellum Italicum ut diximus, utcunque conquieverat. Anglico vero Legato pro Palatino deprecanti, conditiones reconciliationis propositæ fuerant, ut Palatinus Cæsari se submitteret, veniamque commissorum ab ipso peteret, Boëmiæ Regno pro se & suis posteris renuntiaret, Electoratu se abdicaret, & à Societatibus fœderibusque quibusvis abstineret.

A.C. 1630.

Rugiam capit Suecus.

Pomerania maritima apud Odera ostia Suecus capit.

Iulinum antiquis in Pomerania nunc Vollinia dicitur.

Pomeraniæ Dux Boguslaus convenit cum Sueco.

Michelburgensem ditionem capit Suecus pulsis Valnstenianis.

Comitia Ratisbonæ Imp. celebrat.

Electores nolunt eligere Regem Rom. nisi pax restitueretur Germaniæ.

Palatino conditiones propositæ pro reconciliatione Imper.

Cumque Legatus Anglus urgeret, ut ille pro commodiori negotii totius tractatione à proscriptionis vinculis inprimis liberaretur, & declarari peteret, quidnam adimpletis dictis conditionibus de restitutione sui status ipsi sperandum esset, responsum accepit; tum demum postquam illas conditiones præstiterit, eum absolvendum fore à proscriptione, habiturumque ab Imperatore ex iis ditionibus Palatinatus, quas Administratrix Belgii tenet, provisionem alimentorum quæ Principem decerent. Nec aliud impetravit ille Legatus: & indignum ducens illam Palatini restitutionem tam angustis alimentorum cancellis constringi, eam repudiavit, reque infecta discessit. Multominus elici potuit restitutio Michelburgensis Principatus, in quo Valnstenius jus sibi jam quæsitum fuisse prætendebat. Immo sub hoc tempus passim per Imperium bona aliorum quoque plurium qui contra Imperatorem militaverant, ab ejus ad hoc Delegatis fisco Imperiali applicabantur. Circa Decretum pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum publicatum, Imperator immutare nil voluit, & Vittembergensi Duci conquerenti quod octo millia armatorum pro executione illius Decreti in suas ditiones hostiliter tunc intrassent, responsum dedit; quod inde discessuri non essent, nisi Dux illi Decreto paruerit. Privato tantum nomine Catholici promiserant, quod Francofurti in brevi convenire, ac amice de tali controversia tractare deberent. Contra novum abusum imperandi Provinciis & Civitatibus immensa tributa prout liberet militari aviditati, æque Catholicorum atque Dissidentium graviora lamenta audiebantur: Vnde eo magis permotus Imperator, talis instituti authorem Valnstenjum, & in quem præcipue querelæ illæ colli-

Angliæ Legatus conditiones reconciliationis Palatini rejicit.

Imp. fisco rebellium bona in multis locis applicantur.

Imp. nil immutari vult circa suum edictum de restitutione bonorum Ecclesiasticorum.

Valnstenio abrogatur Præfectura militaris.

A.C. 1630. collineabant, (odiis Ducis Bavariæ maxime petebatur) generali militati Præfectura abdicavit. Cautum quoque fuit Comitiali Decreto ut exercitus imminuetur: Legiones ad certum numerum reducerentur: nullum novum bellum absque Electorum consensu susciperetur; & tributa pro alendo milite nonnisi in Conventibus Provinciarum ad hoc celebrandis peterentur, ac decernerentur. Sed cum Bavariæ Duci Præfecturam illam generalem militatem, pro fideliori talis decreti observatione committi Electores postularent, & Imperator renueret, majoris diffidentiæ ansam inde arripuerunt, & pacificatione universali, quam à Comitiis illis exspectabant desperata, omnes Germaniæ Ordines magis turbari cœperunt. Sub finem Comitiorum initio Novembris conjugem suam Leonoram Gonzagæam Mantuanam Imperator corona Imperiali coronari fecerat. Sicque Comitiis solutis redierat Viennam, nullum periculum ab istis novis simultatibus prævidens, præter bellum cum Sueco, quem revocatis ex Italia copiis parvo negotio, ut nuper Danum superandum fore persuasum habebat. Verum ut primum Elector Saxoniæ Lipsiam ad mensem Februarium anni proximi omnibus dissidentibus in Religione ad deliberandum de tollendis præjudiciis publicis Ratisbonæ propositis, Comitia indixerat, eo classico tota Germania ad novandas res concitata, Imperatoris rationes difficiliores propterea paulo post futuras apparuit. Plurimi enim exinde ad fœdera cum Sueco jungenda concurrebant, eoque erectus ille majori fiducia in remotiores à Mari Baltico Germaniæ ditiones arma sua promovit, & sub finem anni hujus Griffenagam, ubi bis mille quingenti præsidiarii Cæsariani erant, vi cepit, una cum Ferdinando Capua illius præsidii Præfecto, qui Stetinum abductus, ibidem ex vulneribus obiit. Gartzio quoque Comitem Schavenburgicum cum præsidio excedere coëgit: Colbergam quam solam in Pomerania Cæsariani retinebant, obsideri fecit; & intra paucos dies meliorem partem novæ Marchiæ obtinuit, continuavitque ex Cæsarianis tota hac hyeme victorias, & auxit suas vires fœderatorum ad eum concurrentium numero in dies crescente, ut in anno subsequenti constabit.

Principes Germani novas diffidentias concipiunt ex Comitiis Ratisbonen.

Leonora Gonzagæa coronatur Imperatrix.

Elector Saxoniæ indicit Lipsiæ Conventum Diffidentibus.

Sueci Regis felices in Pomerania, & Marchia progressus.

Hispani hoc anno magnam jacturam fecerunt in America, amisso ibi Ferambuco portu præcipuo, quem Hollandi Duce Vartemburgio ex inopinato aggressi, post brevem oppugnationem interceperunt, excitatisque magna diligentiâ novis operis munierunt, ut non tam facile recuperari possit. Omnes etiam Provinciæ illius incolas ad societatem suam attraxerunt, libertate ac securitate possidendi bona sua tanquam si essent indigenæ Hollandici ipsis stipulata, dummodo mutuas vires ad propulsandum Hispanos advenientes conferrent. Pacem autem Hispanus Rex cum Rege Angliæ, eousque solicite tractatam, randem hoc anno conclusit, tali formula:

Ferambucum in Americam Hollandi capiunt.

Vt hostilia utrinque intermitterentur: Commercia terra marique essent libera, & portuum usus tam Hispanis in Anglia, quam Anglis in Hispania, etiam navibus præsidiariis aliqua tempestate jactatis, dummodo non plures quam septem vel octo simul accederent, & prius Magistratui loci cujusque sui adventus causam significarent, ac Angliæ Rex nihil quod ad Hollandos spectaret in suis navibus in Hispaniam deferri permitteret.

Angliæ Rex facit pacem cum Rege Hispaniæ.

Nuptialibus quoque curis Hispani hoc anno vacârunt, sorore Regis Maria ad sponsum suum Vngariæ Regem expedita. Quæ Barcellona solvens, Neapolim primum concesserat, ac ibi aliquot menses commorata, & ad iter terrestre longinquius instructa, Loretum rectâ, Roma omissa petiit: ubi Regio splendore à Thadæo Barberino Nepote Summi Pontificis tractabatur, & acceptis honorariis pretiosis à Pontifice & Cardinalibus insignioribus transmissis, sub finem anni Anconam ivit. Inde vero duodecim triremibus à Venetis subministratis, Triestam

Maria Hispana ad Sponsum Regem Vngariæ proficiscitur.

stam trajecit, & excepta ibi ab Archiduce Leopoldo Viennamque deducta, initio anni proximi, magnificentia tantis nominibus convenienti, nuptias cum suo sponso celebravit.

A.C. 1630. *Maria Sponsa Regis Vngaria venit Viennam.*

In Polonia hoc anno induciis cum Sueco factis omnia erant tranquilla, præter quod miles ob stipendia non soluta ad seditionem propendebat: quod præcavens Præfectus militaris Koniecpolski, interim donec pecuniæ ad hoc in Comitiis præteritis designatæ contribuerentur, cohortes singulatim in diversa longinquiora stativa distribuerat.

Accidit autem cum in tractu Kijoviensi (præcipua Cosacorum sede) aliquæ hospitia sumpsissent, quod Cosaci (Archimandrita Kijoviensi Schismatico eam suspicionem ipsis movente) veriti ne ad ipsos extirpandos, seu in Ordinem reducendos totus exercitus ex Prussia converteretur, tumultum concitârunt. In quo Præfectum suum Hriczkonem à Rege constitutum, motum illum sedate contendentem trucidârant, insimulatum quasi cum Regiis stipendiariis in eorum perniciem consensisset. Aliquas etiam cohortes Regias in suis stationibus hibernantes invaserunt, præsertim Lascii, Lanckoronii, Sladkovii, & plurimis ex eis cæsis, ac reliquis locum mutare coactis, omnia impedimenta ipsorum diripuerant. Neque hic quieverunt, sed convenientibus ad eas partes jussu Koniecpolscii, ad cohibendam illam insolentiam, omnibus copiis Regiis, ipsi quoque electo sibi novo Duce *Táras* dicto, magno numero concurrerant, Castraque sua opposuerunt Koniecpolscio, qui trajecto apud Kijoviam Boristhene, circa Pereslaviam demum ipsos fuerat consequutus. Tandem tamen, post multos sanguinolentos conflictus, in quibus ex Regiis præter milites gregarios, Equites Nobiles plures quam toto bello proximo Prussico (trecenti numerabantur) ceciderant; & rari non amiserant meliores equos, misso ex castris suis (bene munita habebant) ad Koniecpolscium Nuntio, veniam erratorum petierunt, ac obtinuerunt tali lege, ut authores criminis ad Comitia proxima mitterent arbitrio Regis puniendos, Duci suo quem idem Koniecpolscius statim illis præfecerat, obedientes essent, & fidem atque subjectionem Regi jurarent. Atque ita inconditum illud militiæ vulgus ad obsequium redierat. Verum stipendiarii Prussici hac occasione congregati, colloquia miscendi de secessione facienda, ob non soluta ad tempus præstitutum stipendia commoditatem habuerunt, & vix finito cum Cosacis tractatu, indixerunt sibi Conventum apud Gliniány, ubi societatem seu fœderationem inirent, non pro illis stipendiis tantum, sed & pro damnis ex jactura equorum in illo bello acceptis à Republica repetendis. Iamque elegerant sibi Mariscallum Iarosium Wilinski, & alios Præsides talis societatis ad instar fœderis militaris belli Moschovitici, & Turcici Chocimensis, quod una cum calamitatibus tunc Regno illatis veluti redivivis repræsentare decreverant.

Cosaci concitantur ad secessionem.

Cosaci post sanguinolentos conflictus redeunt ad officium.

Milites à bello Prussico stipendia flagitant.

Sed hanc quoque commotionem, Sigismundi Regis publicæ salutis cura prohibuit: statim enim expeditis ad Conventum illum Delegatis suis, qui & prece & precio delinitis antesignanis, moram brevem pro ineundo debitorum calculo & pecunia numeranda impetrarent, ex peculio Reginæ proprio magnam pecuniæ summam depromi fecit, & aliam in fidem publicam à privatis (etiam deposito Ducis Zaslaviensis in Prætorio Leopoliensi Delegati Regii manus injecerant) mutuati, hacque publicæ pecuniæ adjuncta, debitum illud militare, rescissa damnorum quæ prætendebatur compensatione, præter spem omnium fuerat exsolutum. Satisfactionem tantum Cæsarianis Arnhemianis, quam Valnstenius importunius & pæne exprobratoriis literis exigebat, tantisper donec ex proximis Comitiis provideretur, oportuit differri, monito Valnstenio de auxiliis majoribus ex Po-

Militis Prussici secessio sedatur solutione stipendiorum.

Valnstenii exprobrationi respondetur Imp. majora auxilia accepisse ex Polonia quam præstitisse.

A.C. 1630. ex Polonia bello Cæsariano citra exprobrationem & mercedis duriorem repetitionem suppeditatis. Et quidem à Comitiis præteritis decreta tributa omnibus istis oneribus sufficere poterant, nisi sorices ærarii communis, nervum hunc Reipublicæ arroderent, inveterato rei privatæ ex publico censu augendæ studio, quem errorem omnes in hac Republica palam norunt, & in singulis Comitiis perpetuo deplorant, & nunquam corrigunt.

Piaseczynski Legatus ad Turcam mittitur.

Aliquid periculi expectabatur hoc anno à Tartaris, qui cladem nuper apud Burstinowo acceptam vindicaturi ferebantur. Sed miserat Rex in Turciam Legatum Alexandrum Piaseczynski Præfectum Vlanoviensem, ut Turcam admoneret pactorum recens initorum, quæ incursionibus Tartaricis violarentur. Ac obtinuerat ibi responsum, quod prohibendæ essent hujusmodi irruptiones Tartarorum, dummodo Cosaci quoque à pyratica in Euxino mari abstinerent. Legatus iste non parum habuit negotii ab initio cum Turcis, qui ipsum non ut Legatum, sed ut Nuntium vulgarem seu tabellarium tractare volueranr, eo quod non cum eo splendore ut Christopherus Zbáráwski paucos ante annos (prima hæc fuit Legatio post Zbárascianam) comparuisset. Et tunc primum constitit quantum præjudicaverat illa Legatio Zbarasciana successoribus Legatis largitione profusa, qua inescati Turcæ Legatos minus liberales contemnerent.

Zbarascii profusio in Legatione Turcica obfuit Legatis minus profusis.

VVolowicz Episcopus Vilnensis vir insignis obiit. Chmielecius qui toties Tartaros prælio vicit moritur Synanchia.

Clarioribus viris non paucis hic annus fatalis fuit. Nona Ianuarii obierat Eustachius Wołowicz Episcopus Vilnensis Lithuanici nominis ob suavitatem morum singulare decus. Mense vero Februario Synanchia extinxit repente Stephanum Chmielecki vix dum ad Palatinatum Kijoviensem evectum, bellatorem fortissimum, qui apud Białaczerkiew, & iterum apud Burstinowo à longo sæculo non auditam cladem Tartaris intulit; & alibi sæpius, licet minori numero eos felicissime profligavit, primusque docuit gentem illam fugiendo pugnare adsuetam prælio posse superari, ac nullus hac ætate gloria militari æque floruit, vel sui desiderium majus in universali istius gentis opinione reliquit.

Invidiam tamen majorem incurrit apud militares Optimates, qui virtutem suam bellicam æstimari volunt ex lauto mensarum in Castris apparatu, & satellitio quod (non raro impensis miserorum agricolarum) circumducere solent numerosum, ignaviam vero suam excusant pernicitate Tartarorum, quam miles (inquiunt) gravioris armaturæ consequi non potest. Chmielecium secutus est mense Martio Nicolaus Wolski Marischallus Regni, octuagenarius viator etiam in extrema senecta perpetuus, & nullo non anno in Italia vel Germania peregrinus. Nec multo post mense Aprili decesserat Martinus Szyskowski Episcopus Cracoviensis, ætatis suæ septuagesimo sexto anno, vir ingenio sagacissimo, & quamvis utraque aure surdus, ad miraculum tamen nullus eo in publicis Regis & Reipublicæ negotiis curiosior, ac nullus solertior in curanda re privata & propinquorum, ubique magnificentia & munificentia singulari servata. Ei successit in Cracoviensi Episcopatu favore Reginæ Andreas Lipski, Episcopatu Vladislaviensi Matthiæ Łubienski Episcopo Posnaniensi relicto. Pestis autem præterito ex bello Prussico allata, hoc anno acerbius in tota pene Polonia invaluit, propter quam & Comitia ad mensem Octobrem Varsaviam indicta, transferri debuerunt ad initium anni proximi, & Rex cum Regina ac filiis ad locum tutiorem Osieczkum secedere coactus, eo quoque eadem labe paulo post irrepente, Tykocinum transivit, ibique mansit, donec frigora hyemis gelidioris illam vim tabificam restrinxerant.

VVolscius Mariscallus Poloniæ viator perpetuus moritur.

Andreas Lipski Martino Szyskowski in Episcopatu Cracoviensi sufficitur.

Sigismundus Rex Poloniæ Tikocinum recedit propter pestem.

Annus

Annus Christi, 1631.

A.C.1631.

Comitia Polonia Varsavia 1631.

AD finem itaque mensis Ianuarii Anni Millesimi, Sexcentesimi Trigesimi Primi, demum redierat Rex Varsaviam, morbo articulari identidem recurrente debilitatus. Eo tamen negotia publica nunquam intermittebat, & Comitiis mense Februario inchoatis, quanrumvis languens præsidebat continuè. In quibus præcipuè de eliberanda fide publica pro conquisitis pecuniis ad solvendum æs Castrense obligata, & de retentis Cæsariano militi stipendiis solvendis tractabatur. Ac concordibus Ordinum studiis, collecta Fumalis ad hoc fuit decreta. Querelas quoque publicas in diversis Comitiis anteactis agitatas, & eousque dilatas Rex sopivit tali satisfactione. Diploma super libera genti isti Electione Regis Anno 1607. in Comitiis Rokossianis datum, quo palam omnibus innotesceret in Volumen legum publicarum inseri fecit, idque lege publica iterum approbavit. Legem sancivit, ne bona Nobilium terrestria nuncupata, alius quam Nobilis & æqualiter juri & pœnæ cum aliis Nobilibus subjacens (nempe qui non sit Regii sanguinis nomine isto honoris causa suppresso) emptionis, hypothecæ, seu alio quovis titulo acquirere possit, & Zywiecensem Comitatum quem Regina emerat, cuivis Nobili redimere liceret: Interim autem illa possessio nonnisi per Præfectum Nobilem ex genre Polona administranda esset. Pro Episcopatu verò Varmiensi (licet hæc quæstio sopita jam fuisse videbatur) aliam legem tulit, ut in posterum dignitates similes nonnisi Regnicolis Nobilibus æqualitare juris & pœnæ Nobilis Ordinis gaudentibus conferri deberent, & Diplomate suo ad Archivum Regni tradito cavit, quod ejus filius Ioannes Albertus Princeps Episcopus Varmiensis, Regno huic fidem suam cum ad ætatem maturiorem & Sacerdotio idoneam perveniret jurejurando obligaturus esset. Compositionem demum controversiarum Ecclesiasticorum cum Ordine Equestri arbitri utrinque designari tractandam susceperant, & nonnulla pro conservanda pace Dissidentibus in Religione ac pro constitutione melioris monetæ fuerant decreta.

Sigismundus III Rex Polonia iterum ratam facit libertatem Polonia Electionis Regis.

Sigismundus III Rex Polonia cavet lege ne persona sanguinis Regii bona juris Nobilis vel dignitates Regni acquirant.

Atque ita Comitia placide finita, tranquillitatem Regno restituerant. Sed mox successit fatalis tempestas, quæ gravius Regiam domum totumque Regnum concussit. Regina Constantia in solemnitate Sanctissimi Corporis Christi fatigata circa Processionem sacram, quam pedes Religionis causa ultra mille passus fervente sole corpulentior comitabatur, concepit inflammationem, eamque Medici imperiti balneo frigido magis auxerunt. Nec adverterunt ejus incrementa, donec repentè inter quietem nocturnam nulla famularum tanti discriminis conscia, Heroicam illam Principem extinxit. Decima die mensis Iulii primum in aurora Vrsula Meierin fidelissima ejus alumna, dum explorat quomodo Hera dormiret, mortuam invenit. Ac exprimi verbis non potest, quantum ea morte Sigismundus Rex fuit consternatus, alioquin in adversis immotus, & sibi semper constans. Immo Regnicolas quoque universos non minus ille casus contristavit: licet enim nonnulli offenderentur, quod defuncta ista Regina res Austriacas curaverit impensius, inde sperans atque parans ad futuras rerum in Polonia vicissitudines filiis suis præsidia, omnes tamen condolebant Regis ætati provectæ, & afflictæ valetudini, quam sola illius Reginæ viventis diligentia sublevabat. Pompa funebri ad tempus commodum dilata, ejus corpus depositum fuit in Arce Varsaviensi inclusum Sarcophago, cui lamina argentea affixa hanc inscriptionem præferebat.

Constantia Polonia Regina moritur 1631, 10 Iulii.

Epitaphium Constantia Regina Polonia.

A.C. 1631.

D. O. M.

C O N S T A N T I A

Ferdinandi Primi, Imperatoris Optimi

N E P T I S,

Caroli Archiducis Auſtriæ & Mariæ Ducis Boiorum

F I L I A,

Ferdinandi Secundi Cæſaris ſemper Auguſti

S O R O R,

Sereniſſimi ac Potentiſſimi Poloniæ & Sueciæ Regis

SIGISMVNDI TERTII CONIVNX.

Mortalitatis ſuæ exuvias ad Dei ſupremi Iudicis adventum hic depoſuit, Ioannem Caſimirum, Ioannem Albertum, Carolum Ferdinandum, Alexandrum Carolum, Annam Catharinam, lectiſſimos terris Principes fœcunda boni publici MATER reliquit.
Cœlo autem fœcunditatis ſuæ partem filium & filiam infantes conſecravit.
Multis illa decora, quâ Proſapiæ, quâ generis, quâ propinquitate, quâ affinitatis nominibus.
Sed eminentiſſima ob incredibilem erga ſuperos Divoſque obſervantiam inopino mortis caſu
Regina Regnum,
Conjunx Regem,
Mater Principes,
Totam Chriſtianitatem Piiſſima Princeps in mœrorem traxit.
Varſaviæ x Iulii, Anno Reparatæ ſalutis M. DC. XXXI.
Ætatis XLIV. Conjugii XXVI.

Zbaraſciorum ultimus Caſtellanus Cracovienſis moritur.

Reginæ obitus multis primi Ordinis viris fatalem diem indixiſſe videbatur. Non pauci enim ſub hoc tempus Senatores primarii vitam deſeruerunt. Ex præcipuis paucos poſt dies morte repentina inter quietem nocturnam deceſſerat (iniquior illi Reginæ & Auſtriacis) Georgius Dux Zbáráwski, Caſtellanus Cracovienſis, ultimus Zbaraſciorum nulla prole relicta: nam licet incontinentius vixerit, ab uxore tamen ſibi ſortienda adeo abhorruit, ut etiam plurimos nobiliores familiares ſibi à propoſito conjugalis vitæ averterit, & fratrem ſuum juniorem Chri-

Christopherum uxorem ducere non promiserit, orbumque fleverit defunctum, hæreditate amplissima ad sobrinos transmissa. Mense verò Septembre Andreas Lipski Episcopus Cracoviensis, idem naturæ debitum persolvit: vir in legibus Polonicis exercitatissimus, & dicendi facultate audacius promptus, vehemens, sed moribus æquò durioribus tam in æquales quam in domesticos, magisque in propinquos, quibus ex ingenti peculio (noningenta Polonica aureorum seu florenorum millia numeratæ pecuniæ præter supellectilem pretiosam, & tot horrea plena reliquit) quod exactiori rei familiaris cura corraserat, vix sesquiunciam assignavit. Monimentum tamen sibi suisque insigne fecit Collegium Sacerdotum & Præposituram in Chotecz, in quo Præpositus ex ejus genere perpetuo succederet; ac donavit decem millia florenorum, de quorum censu annuo Episcopi Camenecensis cura aliqui captivi ex servitute Tartarica redimerentur. Aliorum vero tunc mortuorum nomina longum esset recensere, & luctum quo eo tempore Aula squallebat: suffecerit adnotasse, quod torpebant tunc omnia negotia publica, Rege inter gemitus continuos vix sui compote, & ex infirmitate corporis solita, talique mœrore aucta plerumque decumbente. Delegati tamen ex Comitiis tractarunt Posnaniæ cum Cæsarianis, qui nuper cum Arnhemio in Prussia isti Reipublicæ militarunt, de stipendiis debitis ipsis solvendis, & post longas controversias quingenta millia aureorum seu florenorum ipsis numerarunt.

A.C. 1631.

Lipscii Episcopi Cracoviensis defuncti ingens peculium.

Sigismundus III Rex Poloniæ mœrore ex morte Reginæ & morbo consumitur.

Cæsarianis auxiliaribus in Prussia stipendia solvuntur.

In Gallia sub initium Anni hujus novæ conspirationes de Rege exauthorando, ac in Monasterio includendo fuerant detectæ, quibus deprehensis Regis frater earum conscius Aureliam primum, & ibi non satis rebus suis fidens, postea Nanceium ad Ducem Lotharyngiæ concesserat. Regina verò mater summa tanti arcani arbitra subsistere fuit jussa Campiegni, cum facultate tamen liberè prodeundi in publicum quo vellet, assistente sibi præsidio Regio, dummodo non veniret ad Aulam Regiam nisi vocata. Procerum multi talis criminis socii fugam arripuerant, alii in custodiam fuerunt abducti, plurimi ab officiis remoti, & Præfecti diversarum Civitatum in locum constitutorum à Duce Aurelianensi, novi suffecti, sicq; dissipatæ conticuerant illæ technæ. Reginæ quoque matris & fratris Regii cum Rege reconciliatio ab eo solo pendebat, ut eorum asseclæ damnati ex illa causa ad pœnas læsæ majestatis, à Parlamento Parisiensi absolverentur, & rem promovente Duce Lotharyngiæ, in brevi feliciter successura expectabatur. Sed vix audita præteritis sæculis metamorphosis intervenit, quæ domum illam Regiam magis conturbavit: Regina mater nihilo placatior, immo majoribus iris ex illa detentione conceptis, locum eis exercendis aptiorem quæsivit, & ex oppido Campiegiensi clam custodes à Rege oadinatos, sive quod illi tantæ majestati manus injicere non auderent, in Hannoniam ditionem Flandriæ Hispanicam transiit, excepta ibi in primo limine Avennis à Marchione de Aytona, & mox ab Administratrice Belgii, quæ certior de hoc facta Regio cultu Bruxellas eam conduci curavit.

Galliæ Rex conspirationem in se factam deprehendit.

Aurelianensis Dux in Lotaryngiam profugit.

Galliæ Regina profugit in Belgium.

Galliæ Regina Bruxellis excipitur splendide.

Atque eò etiam frater Regis Dux Aurelianensis non multo post venerat, ibique longum tempus degens, varia consilia contra fratrem Regem agitavit, ut singula locis suis adnotabimus. Licet autem Hispani propter adventum in Belgium talium hospitum incursionem Gallorum in Artesiam timerent, & ad illa confinia custodienda majorem partem militiarum convertissent, tamen & contra Hollandos numerosum exercitum congregarant, qui Duce Ioanne Nassovio, Hollandorum Ducem Henricum Auranium in Flandriam cum viginti quinque armatorum millibus Hollandicis ingressum, & Brugas oppugnare volentem, re infecta retrocedere coëgit.

Aurelianensis Dux venit in Belgium ad matrem.

Henricus Auranius in Flandriam ducens re infecta recedere cogitur.

A.C. 1631.

Inde verò Antverpiam conversus, sub Imperio Marchionis Sanctęcrucis summi tunc ibi militaris Hispanici Præfecti, contra alias moliriones Hollandorum tota æstate diligentius excubavit. Instruxerat etiam Antverpiæ magnum numerum navium, quibus cum multis militaribus insignioribus Tribunis impositus, versus Bergomsonam cursum dixerit, ut ibi aliquod propugnaculum Hollandicum interciperet. Sed tristem expeditio illa exitum habuit; solvens enim Antverpia classis ista, primum à præsidio Lilloo, densis tormentorum jaculis excepta, multum damni accepit, & Safftinga progrediens ad locum destinatum, cum Hollandi re prævisa dolia alveorum indicia è locis suis extracta in deviis posuissent, in arenosa deflexit, ac priusquam maris refluentis æstu aquæ intumuissent, ab Hollandis ad hoc intentis ab omni parte accurrentibus circumventa, tota periit, solus Nassovius cum Ballanzenio & paucis comitibus opera cujusdam rustici alveorum gnari effugerat. Cæteri omnes partim cæsi, partim aquis immersi, plures vivi in potestatem victorum venerunt, ac unà naves bellicæ mediocres quinquaginta, pontones decem grandiores, & plurima navigia minora cum tormentis æneis centum quadraginta, ac apparatu copioso. Captivi præcipui fuerunt Dux Bornevillius, Princeps de Chymay, Comes Hockstratensis Dulhenius Vicarius Nassovii, & alii militares Præfecti non pauci. Nautæ plures quam bis mille, inter quos reperti transfugæ ab Hollandis, graviores pœnas subierunt. Hispani vero arrepta ea causa contra Sanctucium, quem sibi in illa Præfectura prælatum fuisse ægrè ferebant, eum Magistratu abdicarant, & in Hispaniam transire fecerant, ut ibi facti hujusmodi redderet rationem. Atque hæc singulariora ex gestis illarum Regionum excerpsisse sufficiat hoc anno.

Hollandi classem Hispanorum Bergomsonam tendentem, in arenosa impellunt & dissipant.

Imp. subscribit conditionibus pacis Chierasci conscriptis pro Mantua, Sabaudia, & Rhætia.

In Imperio memorabilia plura hoc anno evenerunt: & inprimis Italica pars occurrit, cujus conditiones Hierasci tota hyeme disputatas, tandem Imperator approbavit ex formula priore quibusdam correctis, & aliis adjectis tali forma.

Investitura Duci Carolo juxta priorem transactionem daretur. Militum Cæsareorum & Hispanicorum sex mille pedites, & mille equites ante decursum mensis Iulii ex Italia abirent. Pro locu verò adhuc retentis mille trecenti pedites, & centum equites relinqui possent.

Quo certior sit locorum tam in Rhætia quam in Sabaudia & Mantua restitutio, obsides Gallasius ex parte Imperatoris Pontifici Romano, & Torrasius ex parte Regis Galliæ Duci Sabaudo traderentur ante vigesimam Augusti: munitiones utrinque in locis occupatis novæ demoliendæ essent ad sextam & decimam, ad ultimum vigesima Augusti, & simul loca illa occupata restituerentur, vel etiam restitutio hæc diverso tempore fieret: nempe ut Galli Bricarasiam, transitus autem Rhætiæ à parte Imperatoris die vigesima Augusti: & iterum Susa & Anegliana illinc, Portum vero & Carnetum isthinc vigesima sexta ejusdem mensis; & tandem Pinarola ab uno & Mantuo ab altero in statum pristinum restituerentur.

Rhæti Mantuæ præsidiariis Cæsarianis qui ultimo ex Italia excederent; concederent transitum absque sumptibus, dummodo nonnisi trinæ cohortes simul incedentes transirent.

Captivi utrinque ultima die Iunii libere dimitterentur.

Ac alia quæ Chierasci fuerant concordata Gallasius adimpleret, juxta facultatem sibi datam à Duce Feria Gubernatore Mediolanensi.

Carolum Nivernensem investit Imp. ad Ducatum Mantuanum.

Is enim successerat in illo regimine post discessum in Belgium Marchionis Sanctæ Crucis. Atque omnia ista tempore præstituto, fideliter utræque partes impleverant, & Carolus Nivernensis Dux novus Mantuæ iverat Viennam, ibique Diploma pro Principatu Mantuano & Montferratensi obtinuerat ab Imperatore

A.C. 1631.

peratore. Tamen Galli postquam restituta Mantua & Rhæticis locis ab Imperialibus, ipsi quoque ex vi pactorum restituerant Pinatolum & Susam, eosdem transitus Rhæticos relictos, præsertim Staigam post breve intervallum (eo quod Dux Feriensis legiones Germanicas non dimitteret, ac iterum Rhætis imminetet) tum & omnia loca in Sabaudia dimissa iterum occuparant certis conditionibus Duce Sabaudiæ juvene (Emmanuël senex interim obierat) connivente, seu quod ipsorum opera veteres cum Genuensibus pro Zucharello controversias vindicare vellet. Illi verò magis hoc spectabant, ut ita Hispanos metu belli alicujus in Italia novi suspensos, à cura Germanicarum & belgicarum rerum, ac à juvando Ducis Aurelianensis proposito distinerent. Sed qualicunque modo, tunc Mars ex Italia pulsus, omnem suum furorem convertit in Germaniam, ubi Gustavus Rex Suecus in dies majora incrementa sumebat, tota hyme nil intermisso bellico opere, quo reliqua loca in Megapolitano seu Michelburgensi Principatu expugnabat, ut Melchinum, Demminum, Lotium, nec multo post Gripsualdam vi cepit. Colberga quoque postquam obsidionem quinque mensium sustinuisset, destituta commeatu, & quod in ultimis finibus Pomeraniæ maritimis sita, nullum subsidium Cæsarianum sperare posset, initio Martii hujus anni, eidem Gustavo deditionem fecit, omnesque illæ cis marinæ Provinciæ Pomeranica, Michelburgensis, Marchia nova pro ejus exercitu alendo (persuasum habuerunt quod non ut hostis, sed uti eorum defensor advenisset) pecuniam & necessariam annonam confetebant, vectigalibus etiam præcipuis ad ipsius usum conversis. His accesserunt auxilia diversorum Principum; Galliæ Regis imprimis, qui fœdus ad hoc consiliis suis sancivit, opibusque sustentavit; ut melius liquebit ex regulis ejusdem fœderis, quas Legati Galliæ cum Sueticis Consiliariis Berouualdi in nova Marchia, multis difficultatibus superatis mense Martio hujus anni conscripserunt tali sensu.

Galli postquam restituerant per pacta qua possidebant, iterum occupant Susam & Pinarolum.

Gustavus Suecus reliqua loca Michelburgi & Pomerania capit.

Colberga deditionem facit Suecis.

Gallia Rex conciliat fœdus pro restitutione Germania in pristinum statum.

Sit fœdus inter Galliæ & Sueciæ Reges pro defensione suorum communium amicorum, securitate etiam maris Baltici & Oceani, libertate commerciorum, nec non restitutione oppressorum Imperii Romani Ordinum, & ut propugnacula qua exstructa sunt in portubus & littoribus alterutrius maris Germanici, & Baltici, vel in Rhætia demoliantur, ac in eum statum reducantur, in quo proxime ante hoc bellum Germanicum fuerunt.

Et quoniam adversa pars à justa illatarum injuriarum reparatione in hunc usque diem sit aliena, factasque hactenus circa ista intercessiones rejecerit, idcirco communium amicorum salus armata manu vindicetur, ac in eum finem Rex Sueciæ triginta millia peditum, & sex millia equitum suo sumptu in Germania habebit.

Rex Galliæ quadringenta millia talerorum Imperialium quotannis contribuito, ejusdem summæ mediam partem 15 Maii, alteram 15 Novembris Parisiis, vel Amstelodami in Batavia, prout Regi Sueciæ commodius acciderit, ejus ministris ad hoc deputatis numerabit.

Conscriptio militum & nautarum, exportatio navium ac rerum bellicarum in mutuis territoriis liberæ sunto, hostibus denegentur.

Si Deo placuerit felices Regi progressus concedere, in negotio Religionis non aliter se geret in locis occupatis, quam secundum leges Imperii, & in locis in quibus exercitium Catholicæ Religionis Romanæ repertretur, id integrum maneat.

Ad hoc fœdus quicunque alii Principes vel status sive in Germania, sive extra eam accedere voluerint, admittantur, idque debite caveatur, ut qui admissi fuerint nec clam nec palam suo vel alieno nomine adversæ parti faveant, aut Regibus præfatis, vel communi causæ noceant, quin potius singuli ad hoc bellum sumptus contribuant, quantos cujusque vires permiserint, & rationes requirunt, seu quod peculiari conventione paciscetur.

A.C. 1631. *Cum Duce Bavariæ & Liga Catholica in Imperio Romano amicitia servetur, vel saltem neutrarum partium esse permittantur, si illi reciprocum præstiterint.*

Quod si per Dei gratiam occasio tractandæ pacis se offerat, ex communi Fœderatorum consilio tractetur, nec ullus Fœderatorum sine altero quid statuito pacemve inito.

Hoc Fœdus quinque annos durato, à data nimirum præsenti ad primam diem Martii anni 1636. intra quod tempus nisi pax secura obtineatur, ex communi rursus Fœderatorum consilio prorogetur.

Angliæ Regis Legatus deprecatur Imper. pro Palatino nec aliud responsum nisi quod & Ratisbonæ obtinet.

Angliæ Rex subsidia Sueco Regi mittit.

Ad hoc itaque fœdus plurimi concurrentes, magna subsidia Sueco subministrabant, & Rex Angliæ, postquam misso iterum Viennam Legato suo Roberto Austratero in negotio restituendi palatinatus aliud responsum non obtinuit, nisi quod Ratisbonæ acceperat, nempe ut primum Palatinus deprecatetur Imperatorem, & demum aliquam ditionis Palatinalis partem quæ esset in potestate Gubernatricis Belgicæ pro suis alimentis expectaret, collectos in Anglia Milites cum Marchione Hamelthonio ad hoc bellum transmisit: mari vecti isti Stralsundam appulerant, & inde ad castra Suetica per Marchiam novam transierunt.

Lipsiensis Principum Dissidentium Conventus 153 decreta.

Multo autem plus auxit animos viresque Sueco Lipsiensis Conventus, in quo Dissidentes in Religione convocati ab Electore Saxoniæ, post multas querelas contra executionem pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum ab Imperatore nuper institutam, & insolentias militum, vi tributa ingentia in diversorum Principum ditionibus extorquentium, hospitiaque sumentium, Decretum fecerant initio Aprilis, quod amicè de restitutione bonorum illorum tractare vellent, loco & tempore à Catholicis ad hoc designando. Executionem autem decreti Imperialis uti in dubio præscriptionis concordiæ Passaviensis, Anno Christi 1552, in Comitiis Augustæ 1555 declaratæ, & approbatæ, (hac nonnisi Ecclesias directè Imperio Imperatorique subjectas comprehendi volebant Dissidentes, non autem eas quæ in ditionibus singularium Principum seu Magistratuum consisterent, & istis interjectis quasi intermediis Patronis suis ad Imperium demum pertinerent) nisi cognitione Comitiali & interpretatione ejusdem concordiæ præmissa non admitterent: Injurias milites Cæsarei & Ligæ Catholicæ ne amplius cuipiam facerent, alioquin Electoribus & Principibus liceret subditos suos ab eis secundum Constitutiones Imperii defendere, ad quod militem singuli in suis locis conscriberent, & alter alteri juxta condictum in Recessu Comitiali, Anno Christi 1555, in necessitate subveniret, & tamen in fide Imperatoris se perseverare obtestabantur, Expressè quoque in literis ab illo Conventu ad Imperatorem & Ligam Catholicam datis, addita fuit obtestatio, quod extremum illud pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum executionis remedium, nisi amica compositione sopiretur, ac militares licentiæ refrenarentur, interitum Imperio adducturum esset, & accidere posset ut tandem Principes exteri se tali negotio immiscerent. nempe & propria arma instruenda & externa (non obscurè digitum intendebant in Gustavum Suecum in Germania jam præsentem) advocanda statuerant, quibus copias Imperatoris unà cum executionis Ecclesiasticæ rigore è suis finibus exterminarent.

Lipsienses fœderati arma sumunt.

Nec abduci potuerunt à tali proposito dehortationibus Imperatoris satisfactionem æquam offerentis, vel deterreri exemplo inferioris Saxoniæ, quæ ex eisdem causis sumptis armis, unà cum Rege Dano succubuerat, sed certatim omnes æque Principes atque Civitates militem statim à Conventu illo soluto conscribebant, & demum Sueco se conjunxerant in ulteriori tantæ secessionis continuatione, & feliciori ipsius ab initio progressu.

Ad quem ut revertamur, moverat exercitum Tillius, relicto apud Magdeburgum

A.C. 1631.

Tillius in novam Marchiam transit.

Brandeburgum novum Tillius capit.

gum Pappenhemio in novam Marchiam, ut Suecum tempestive priusquam tali fœderi conjugeretur reprimeret, & ejecerat præsidium ipsius ex Arce Feldsbergensi, Brandeburgumque novum die nona Martii aperta vi ceperat, cæsis omnibus præsidiariis Suecis, ac Tribuno Kniphusio, & præcipuis Ordinum ductoribus vivis ibi captis una cum signis militaribus novem, & multo bellico instrumento. Sed cum inter paludinosa glacie jam liquescente ulterius progredi non posset, vel diutius donec aquæ ex nivibus solutis intumescentes decrescerent otiose ibi hærendum ipsi esset, pluris æstimavit ut Magdeburgum rediret, oppugnationemque illam urgeret. Cujus exitus ex subsequenti cujusdam testis oculati relatione melius patebit. *Eo die* (octavo Maji dicit ille) *sub meridiem tubicinem Comes Tillius in Urbem ablegavit, ut aliqui ex Civitate ad tractandam pacem venirent, æqua media proponenda fore innuens. His motus Administrator & Senatus, quosdam ad audiendas illas conditiones amandare decreverant. Interea Pappenhemius ex nova Urbe prope Albim, ubi fossa aquis carebat irruptionem tentavit, sed ab erumpentibus Magdeburgensibus fuit rejectus. Postquam vero decretum esset, ut postero die Tillii tubicen cum non iniqua declaratione dimitteretur, nihilominus Falckembergius cum cæteris Præfectis quod ex crebra copiarum hinc inde traductione moliri aliquid Cæsarianos suspicarentur, in vallo omnem noctem consumpserunt. Illucescente autem die cum nil amplius periculi timendum sibi arbitrarentur, atque pars altera Civium & militum domum abirent concessissent, & officia gerentes quoque quos ordo excubandi non tangebat, ad quietem se composuissent, Falckembergio interim in Curiam ad amandandum tubicinem se conferente, Pappenhemius circa horam septimam, cum exercitui Tesseram proposuisset* Iesus Maria *cum candido circum brachium ligamento, irruptionem, ad quam etiam equites equis descendere jusserat, tanto fervore tentavit, ut in verticem valli statim penetrarit. Tamen Falkembergio è Curia advolante, eum insigni jactura retrocedere est coactus. Postquam autem portæ Cæsariani insultarent, & Falkembergius illis sese opponens pila bombardæ trajectus fuisset, militibus quoque & Civibus pulvis nitratus ob crebras explosiones deficeret, coortentem inde confusionem Cæsariani observantes, reliquis ut simul ab aliis partibus oppugnationem tentarent, signa dedere. Qui quidem facile in duobus locis in facientes, vallo ibi præsidiis ob rumorem de Urbe jam capta nudato, post sexaginta saltem virorum cædem propositum assequebantur. Inde cives in Urbem rejecti, licet in locis quibusdam Cæsarianis se magna virtute opponerent, ita ut eos iterum ad urbem novam retrocedere coegerint, tandem tamen supervenientibus pluribus copiis, numero superati & tormentis etiam à vallo in urbem directis petiti, ad ædes suas refugiebant, alii cadebant pugnando. Quidam in vallo vitam deprecabantur à militibus, quod tamen non ab omnibus potuit obtineri. Vallones enim nemini fere parcentes, nulla sexus aut ætatis habita ratione in obvios quosque sæviebant. Reseratis interim portis postquam Equitatus cum Croatis introisset, majores cædes edebantur. Hoc miserando Urbis statu, flamma (incertum an ab oppugnatoribus, an à Civibus desperantibus injecta) diversis locis erumpebant, quæ exiguo temporis spatio tanta incrementa sumpserunt, ut milites à direptionibus per eas avocati, Urbe præter aliquas legiones ad custodiendum vallum destinatas, iterum excedere cogerentur. Administrator acceptis in crure & capite vulneribus, captus in Pappenhemii Castra fuit abductus, & unà Amsterrodius, Usterus, Bojus cum aliis Præfectis. Illi etiam qui in Albi insulam inter pontem sitam custodiebant, licet initio Cæsarianos oppugnationem aggredientes fortiter non paucis cæsis exceperint, tamen Urbe capta postquam sibi de salute cautum fuisset loco cesserunt. Incendia accedente ex improviso venti vehementia tanto impetu obvia quæque corripuere, ut intra*

Magdeburga calamitosa expugnatio.

A.C. 1631. *ante decimam meridianam & decimam nocturnam universam Urbem cum majoribus sex insignis structuræ templis in cineres redegerint: exceptis saltem 139 ædibus, quarum pleraque sunt sitæ in littore piscatorum, paucæ autem ad templum primarium, quod solum cum S. Mariæ templo à Monachis & militibus ægre servato illæsum permisit.* Hæc ille.

Atque talem vastitatem pertulit illa Civitas, gloriari solita originis antiquitate, & integritate Virginali, quæ tunc adeo fuit vitiata ferro, igne, & direptione quatriduana, ut nihil salvum in ea remanserit, & cæsorum, flammis absumptorum, inter minas & latebras suffocatorum sciri non potuerat numerus. Sola cadavera in profluentem Albim dejecta, sexies mille numerabantur, & ex Civibus nonnisi quadringenti vivi evaserunt.

Francofurtum ad Oderam Suecus Rex capit & incendio deformat.

Prope similem sortem Francofurtum quoque ad Oderam tunc subiit. Suecus enim postquam Tillius ex nova Marchia abierat, locis ibi quæ ille occuparat recuperatis, reliqua Marchiæ circa Oderam oppida expugnavit, & Francofurtum quod Comes Schavenbergius, Tifenbachius, ac Monte cuculi cum septem millibus Cæsarianorum custodiebant, ineunte Aprili adveniens, summa vi oppugnavit: post acriores vero quatuor dierum continuos conflictus partim vallo pulsis Cæsarianis superato, partim machinis pyrobolaribus (petardæ vulgo appellantur) porta Gubenensi prostrata, in illam Civitatem irrupit, omnesque ibi Cæsarianos pedites concidit, equitibus solis cum suis Ducibus fuga versus Glogoviam elapsis. Incendium quoque nocte insequenti fortuito obortum, illis oppidanis terrorem auxerat, sed nonnisi viginti domus absumpsit, & à direptione suos cohiberi jusserat Rex Suecus; qui ibi præsidio relicto, Lansbergam petiit, & illud quoque oppidum uno & altero conflictu Cæsarianis cum Grazio Tribuno, à mœnium custodia repulsis, deditione cepit. Krossnam etiam ad Oderam Silesiæ oppidum probe munitum ejus præsidiarii Francofurto erumpentes interceperant, & ipsemet cum meliori parte copiarum Albim versus movens, munitiora quæque in illo itinere loca in suam porestatem redegit; Spindaviam, Berlinum prope, ubi Electorem Brandeburgicum visitarat, simulata oppugnatione, & comminatione, quod eam nisi sponte dimisso Electorali præsidio sibi dederetur, vi caperet, illo connivente obtinuit. Inde summa celeritate movens, Brandeburgo veteri præsidium proprium imposuit, & circa Rattenaviam castris collocatis non multo post trajecto Albi Tangermundam, moxque Havelbergam cæsis Cæsarianis qui illa loca defendebant occupavit. Tunc flumine illo in duobus locis ponte instrato, partem exercitus qui assidue augebatur, Verdam conduxit, ibique alia castra posuit; ac validissimis propugnaculis contra omnem majorem hostilem impetum munivit, omnem late circum regionem excursionibus infestam reddens. Nec usquam Cæsariani justum exercitum opposuerunt, quo in illis principiis conatus ipsius reprimeretur, sed binas tantum seu ternas legiones contra eum submittebat aliquando Tillius, quæ eò facilius vincebantur. Ipse autem Tillius post captum Magdeburgum in Vinmariensi, Coburgensi, Altenburgensi, Allensleibiæ ditionibus, & demum in Hassia copias suas distribuerat, ut ibi dissiparet fœderis Lipsiensis militares delectus, à quibus majus periculum rebus Imperatoris imminere, & eis tempestive oppressis hostis iste externus ex Germania non difficilius quam Rex Danus nuper expelli posse videbatur. Unde eodem fine & alius exercitus Cæsareus viginti millium armatorum ex Italia post pacem ibi cum Duce Mantuano conclusam reversus, in Alsatia, Suevia, & Franconia cum Comite Furstenbergio Præfecto mansit. Ubi primum Memminga obsidione cincta eam ad renuntiandum fœderi Lipsiensi, & suscipiendum præsidium Cæsareum, alendumque sumptibus propriis coëgit, ac 50000, taletorum Imperialium loco pœnæ ab ea

Landsbergam capit Suecus.

Spindaviam Elector Brandeburgicus tradit Sueco.

Gustavus Suecus auget suas copias & castra ponit apud Albim ad Verdam.

Tillius à Magdeburgo in Saxoniam copias ducit.

Tillius dum prius vult edomare fœdus Lipsiense Sueci vires auget.

Imperatoris copiæ ex Italia redeuntes ducuntur contra Socios fœderis Lipsiensis.

Similiter & Campidonum, ad exemplum Memingensium præsidium sexcentorum Cæsareorum militum suscepit, & 80000 talerorum lytro direptionem redemit. Inde in Principatum Vvirtembergicum, ubi pro eodem fœdere Lipsiensi sedecim millia armatorum colligebantur, Furstenbergius transivit, & Administratorem illius ditionis Lipsiensi decreto renuntiare fecit, eumque obligavit, quod in fide Cæsaris permaneret, ac suo exercitu dimisso, certo numero Cæsarianorum militum in sua ditione hospitia & alimenta assignaret. Vlmenses quoque ac circulum Franconiæ ad abnegandum Lipsiense fœdus, & suscipienda alendaque præsidia Cæsarea adegit: totamque æstatem exercitus Cæsarei in diversas partes dispersi, circa cohibendum fœdus illud Lipsiense consumpserunt exiguo fructu. Nam nihilominus pleræque Provinciæ & Civitates in illo fœdere persistebant, ac Conventus Hamburgi ac Dresnæ celebrarunt, in quibus de eo promovendo consultarunt, strictioribusque vinculis se invicem colligarunt ad mutuam defensionem. Et licet Catholica Liga in Dunkelspiel congregata, pro tractanda plena concordia Conventum Francofurti instituisset ad initium Augusti, tamen illius fœderis dissidentium socii omnes, totis viribus apparatum bellicum (eo quod Catholici quoque in illo suo Conventu Dunkelspilensi suis copiis supplementa conscribi decrevissent) conquirere non desistebant. Ac Francofurti Conventu illo re infecta soluto, ideo quod Delegati Cæsaris media pacis nonnisi consentanea edictis Imperialibus pro executione restitutionis bonorum Ecclesiarum sexta Martii 1629, promulgatis, proponi vellent, & Catholici pactioni Passaviensi Anno Christi 1552, & Augustanæ 1555; insisterent, ejus sensum clarum (Dissidentes provocabant ad interpretationem Passaviensis concordiæ, cujus verborum contextum perplexum esse dicebant, præsertim quoad bona Ecclesiarum Catholicarum non directe subjectarum Imperatori, sed in ditionibus Principum, seu sub jure patrocinii Dominorum loci cujusque consistentium post illam concordiam Catholicis adempta) dubia interpretatione corrumpi non permittentes, majores diffidentiæ utrinque exarserunt, & fœderati spe amicæ compositionis desperata arma jam instructa habentes, palam de accersendo ad suas partes Sueco deliberationes agitabant. Tillius vero cœptum de eis in ordinem redigendis consilium priusquam Sueco conjungerentur, tanto majori fervore perficiendum decrevit, & in Saxoniam, ubi præcipuum illius fœderis robur erat, una cum Furstenbergio ex Suevia accersito signa convertit. Primum autem nomine Cæsaris per Nuntios suos requisierat ab Electore Saxoniæ, ut renuntiaret illi fœderi, exauthoraret suum militem, & Cæsareo assignaret hospitia in suis ditionibus, ac commearum suppeditaret, nisi mallet pro hoste haberi. Et cum iste respondisset, se in fide & obedientia Cæsari sæpius probata permanere, & à se plura quam Constitutiones Imperii jurejurando Cæsaris firmatæ requirant exigi non posse, immo gratiam ac remunerationem pro tam amplis erga Cæsarem meritis sibi deberi, ille postposita tali obtestatione, in Saxoniam suis copiis progredi jussis, Merseburgum, Veisentelsium, Friburgum, ac plura illius tractus oppida, licet sponte deditionem fecerint, diripi à militibus, & incendio vastari permisit. Naumburgo, Pegaviæ præsidia sua imposuit, à Lipsiensibus postulavit ut commeatum sibi præstarent; quem postquam in magna copia accepisset, imperavit, ut præsidium Cæsareum in Civitatem admitterent, alioquin eandem fortunam quam nuper Magdeburgenses senserant, experturi essent: tandemque cum omnia ad expugnandam illam civitatem præparasset, reluctantes Cives, verum exemplo tam formidoloso perculsos coëgit, ut initio Septembris Electorale præsidium dimiserint, & Cæsareum receperint. Sed hoc magis acceleravit periculum, quod Tillius prævenire voluerat, dubiosque adhuc fœdera-

A.C. 1631.

Memmingam Furstenbergius fœderi Lipsiensi renuntiare cogit.

Campidonum præsidium Cæsareum suscepit.

Vvirtembergica ditio cogitur renuntiare fœderi Lipsiensi.

Francofurti Conventus Dissidentium cum Catholica.

Francofurti à Conventu majores diffidentiæ exortæ.

Tillius persequitur fœderatos Lipsienses priusquam Sueco conjungerentur.

Tillius requirit ut Sax. Elector renuntiaret fœderi Lipsien. nisi vellet haberi pro hoste.

Saxon. Elect. responsum Tillio.

Tillius in ditionem Elect. Saxon. ducit exercitum.

Lipsia suscipit præsidium Tillii.

Tillius volens prævenire periculum conjunctionis cum Sueco Elect. Saxon. acceleravit.

dera-

A.C. 1631.

Saxon. Brandeburg. Electorum congressus cum Sueco Diebena.

Saxon. Elect. init fœdus cum Rege Sueco.

Lipsiense prælium Tillii cum Sueco Rege 7 Septembris 1631.

Tillius profligatur apud Lipsiam.

deratos impulit, ut societatis cum Sueco conciliationem maturarint. Elector enim Saxoniæ reliquæ ditioni suæ idem quod jam Lipsiæ evenerat metuens, consilium quod diutius aspernabatur de conjungendis pro defensione sua cum illo Rege armis suscepit, & una cum Electore Brandeburgico eum Diebenæ (apud Vittembergam Rex Suecus transmisso Albi eò transierat) conveniens, prima Septembris hujus Anni Christi, 1631, conditiones mutui fœderis cum ipso stabilivit. Moxque eventus docuit quantum attulerit dispendii, irritasse fœderatos Lipsienses, & non prius repressisse externum illum hostem, cum quo potentiæ domesticæ istorum, tantum virium accessit, quod statim conjuncti hoc modo exercitus Suetici, & fœderati, Cæsarianis quibus singuli fuissent impares, potentia longe præstiterunt. Primum in prælio septima Septembris die à Lipsia uno milliari, inter pagos Breitenfeldium ac Podeluisium commisso, in quo post acerrimum utrinque certamen quinque horis continuatum, Tillius succubuit. Nec dubie ab ipso principio pugnæ victoria ad Suecum inclinabat, cornu enim sinistrum Tillii ventum tunc ab Occidente flantem præripere volens, longius à corpore exercitus processerat, & exceptum à Sueticis peditibus equitatui immistis (tali arte pugnabant illi) totum turbatum nullam utilem operam præstitit. Tillius vero cum ipsemet à fronte selectiores turmas contra infirmiorem aciem hostilem, in qua Saxonicæ legiones stabant, convertisset, dissiparat quidem illam, sed dum ibi sui debellatum putantes, alii fugientes Saxonicos insequuntur, alii occupant tormenta, alii currus diripiunt, distractis ita Ordinibus, impetum mox supervenientium fortiorum subsidiorum Sueticorum sustinere non valuit. Dextræ alæ Tillianæ legiones pedestres, quæ ex veteranis constabant, ab ipsomet Gustavo Rege Sueco impugnatæ diutius restiterunt; verum istæ quoque cum nulla subsidia haberent, fuerunt profligatæ paucis fuga elapsis. Cæsi ibi feruntur ex Cæsarianis novem mille, ex Saxonicis bis mille, ex Sueticis septingenti, & præcipui ex istis Ordinum Ductores Teufel (nuper ex captivitate Polonica dimissus) Hallius, Callebach, Corvillus, Bantuffius: ex Cæsarianis vero Adolphus Dux Holsatiæ Otto Bato à Scheumberg, Ottmar ab Ervite, Bongardus Grotte perierunt, plures vivi capti, una cum centum signis militaribus & viginti quatuor majoribus tormentis bellicis æneis, ac omnia impedimenta & apparatus Castrensis prædæ victorum cesserunt. Tillius duo vulnera accepit in brachio, quo ictus à suo capite avertebat, & ereptus è pugna Halam evasit, moxque lectica se portari fecit Halberstadium, indeque Alefeldium Visurgim versus, reliquias exercitus sui ex fuga colligendo. Suecus autem Rex illam victoriam prosequens, relicto apud Lipsiam Electore Saxoniæ, cui præsidium ejus loci Cæsarianum postridie deditionem fecerat, Merseburgum duxit, ibique Cæsarianos prope quinque mille ex fuga congregatos iterum profligavit.

Prælio in Lipsiensi cæsorum numerus.

Tillius accepto vulnere è pugna evasit.

Lipsia ejicitur præsidium Imperatoris.

Inde progrediens, Halam undecima Septembris, & sequenti die arcem Mauritii ad deditionem coëgit plurimis Cæsarianorum sub ipsius signa concedentibus, ut intra paucos dies ad sexaginta millia armatorum exercitus ejus excreverit. Nec multum moratus fortitione facta, ut Elector Saxoniæ cum suo exercitu in Regno Boëmiæ sedem belli figeret, Cæsarique ea parte restaurandi vires commoditatem adimeret, ipse Erfordiam ivit, eâque Civitate in potestatem suam decima octava Septembris redacta, summa celeritate per sylvam Thuringicam, in Franconiam penetravit, obvia quæque late incendentibus suis legionibus complectens, Herbipolim usque, quæ statim impetrata libertate exercitii Catholicæ Religionis, & soluto direptionis lytro deditionem fecit. Arx ejus cum aliquantum restitisset spe subsidiorum à Tillio sibi mittendorum, (in Hassia adventu Altringeri & Fugeri cum copiis Bavaricis, viginti quatuor millia armatorum

Saxonia Electori fortitione cedit Boëmia oppugnanda.

Suecus Rex Erfordiam capit.

Suecus Rex in Franconiam transiens Herbipolim capit.

Bamberga redimit direptionem.

A.C. 1631.

rum interim congregarat) eis frustra expectatis vi fuit expugnata. Hoc teriiti Bambergenses, & Collegium illius Ecclesiæ Pontificialis, soluro lytro gravi, & tributis in menses singulos promissis, hostilia redemerunt. Norimbergenses similiter, & tota Franconia intra unum mensem Suetica præsidia suscepit. Nec mora, Rex Sueciæ relicto Gustavo Horn pro defendenda illa Provincia, ipsemet Hannoviam, quam interim ejus excursores interceperant contendit, & Mæni ripis insistens, plurima ejus oræ Oppida, partim deserta à præsidiis Ligæ Catholicæ, partim oppugnatione ostentata intercepir. Francofurtensibus quoque ad tam insperatam vim minus paratis subjectionem facile persuasit tali lege, ut ipsi fidelitatem jurarint, & in ea Civitate Suecis commorari liceret, præsidiumque Sueticum Sachsenhusii reciperetur. Paucis autem diebus circa tractatus cum Langraviis Hassiæ & Comitibus Veteraviæ, de ratione belli continuandi Francofurti insumptis, Moguntiam iter instituit, & cum transitus Rheni Hispani insedissent, apud Gernshemium eorum custodiis fusis, ac Oppenhemio quoque ejectis, plura Oppida Palatinatus cepit, viaque sibi ferro aperta Moguntiam pervenit. Duo millia Hispanorum Elector ille (ipsemet è periculo se subripiens, Coloniam concesserat) pro præsidio ejus loci reliquerat, qui initio fortiter resistebant: verum cum hostis omnes aditus ad Civitatem interclusisset, & vineis propius actis, ejus mœnibus immineret, obtenta abeundi cum suis armis & impedimentis securitate, deditionem fecerunt tredecima Decembris. Cives vero octuaginta millibus talerorum Imperialium redemerunt direptionem, & octuaginta tormenta bellica ænea cum centum viginti cadis pulveris nitrati, ac magna copia omnis instrumenti Castrensis ibidem inventa cesserunt victori. Nec minorem felicitatem experiebantur Regis illius Legati in occupandis aliis locis Germaniæ. Bernatdus Dux Vinmariensis in Palatinatu Rheni Menhemium interceperat, alii Duces ipsius Heilbronam pulso præsidio Lotaryngico, & plura oppida vicina, Vilhelmus Hassiæ Landgravius Mindam, Amenoburgem, & diversa oppida ad Visurgim, ac pæne totum Episcopatum Padebornensem, Bannerus Alberstadium, Magdeburgum, alii Rostochium, & Vismariam, & reliquas Michelburgensium Ducum ditiones; Vormatiam quoque, Spiram præsidia Lotaryngica paulo post Suecis reliquerunt: & majori parte milites Oppidorum seu Arcium Cæsarianarum custodes deditione facta, concedebant ad partes Sueci, ut in dies numerus ejus exercitus cresceret, & quocunque arma ipsius progrederentur, nonnisi victricia redirent. Elector quoque Saxoniæ in Boëmiam movens, Pragam, Egeram, & plura insigniora Oppida pulsis Cæsarianis, & ad Limburgum profligatis occupavit, ac Lusatiam recuperavit. Et priusquam ulteriores belli istius progressus recenseamus, memorabile quod in Italia sub finem anni hujus evenit, attingemus.

Norimberga præsidium Sueticum suscipit.

Francofurtum ad Mænum deditur Sueco.

Hispanos apud Gernshemium Suecus profligat.

Moguntiam ad deditionem cogit Suecus.

Sueci Regis Duces militares felices ubique progressus faciunt.

Imp. milites transeunt sub signa Sueci.

Saxonia Elector Pragam, Egeram capit.

Die quinta Decembris, Mons Vesuvius Neapoli vicinus horrendum incendium concepit, à quo concussa circumjacens terra, & Oppida præsertim Civitas Neapolitana adeo tremuit, ut nullum ædificium aliquam ruinam exinde non senserit. Mons autem ille primum visus est evomuisse atras nubes, quæ totum aërem obtenebrarunt: deinde inter erumpentes immensos flammarum globos, tonitrua & fulgura formidoloso plane ruituri mundi speciem præferentia, audiebantur. Septima vero Decembris, flamma quæ illum montem pluribus locis perforaverat, instar torrentis ad radices montis procurrens, innumeros homines & pecudes rapuit, ac domicilia obvia quæque combussit, & alia parte in mare influens, illud commotum insolita tempestate defluere fecit; ut per aliquot horas naves Neapoli in sicco hærerent. Lapides ingentis magnitudinis è faucibus montis ejecti, multos qui tempestive fuga sibi non prospexerant interemerunt, & cinis decidens instar nivis, uno palmo in terra altus tetro fætore omnia compleverat. Nonoque demum Decembris die incendium illud totum evanuit.

Vesuvii montis apud Neapolim incendium.

Eodem

A.C. 1632.

Florentiæ Ducis Cosmi uxor offendit Florentinos exhausto ærario Ducis pro Imperatore.

Eodem Anno sub finem Octobris obierat Passaviæ Magdalena uxor Ducis Magni Hetruriæ Cosmi, Ferdinandi II, Imperatoris soror. Offenderat illa Florentinos, eò quod ærarium ibi Ducale exhausisset in mittendis Imperatori subsidiis, & evitans inde enata in se odia, transferre voluerat domicilium suum in Austriam; sed priusquam salutasset Imperatorem, in itinere repentina morte interiit.

Annus Christi, 1632.

VT autem belli Suecogermanici in Annum Christi Millesimum, Sexcentesimum, Trigesimum secundum continuati seriem prosequamur, Suecus Rex postquam Moguntiam ceperat, eamque novis munitionibus firmarat, extructo ad Rheni & Mæni confluentem propugnaculo, omnem circum regionem illam & Palatinatum, in suam potestatem redigebat. Crucenacum cum Hispani fortius defenderent, tandem vi expugnavit, ibique Arcem quæ amisso Oppido resistere diutius non poterat, deditione obtinuit. In Alsatiam quoque ejus copiæ profectæ, apud Argentinam transmisso Rheno, multa damna ditionibus ibi Austriacis dederunt. Cum vero Tillius recollectis viribus in Franconiam movens, recepisset Bambergam, & mox ad famam adventantis contra se Suetici exercitus ex Palatinatu superiori, ea relicta versus Bavariam recederet, Rex Suecus convocatis ad se ad duodecimam Martii hujus anni, Hornii & Banneri legionibus, eum persequi decrevit, ejusque insistens vestigiis ad Verdam Danubii delatus, eam primum quo transitum Danubii liberum haberet, oppugnari fecit sub finem Martii. Ad defendendum illum locum reliquerat Tillius præsidium quingentorum equitum, & mille ducentorum peditum, præter magnum numerum selectorum agricolarum cum Rudolpho Duce Saxolavenburgico, quem Sueci è munitionibus in monte Oppido adjacenti extructis, jaculis bombardarum crebris petentes intra Oppidum mox compulerant, deinde per aliquot dies oppugnatione summa vi continuata adegerunt, ut desperata defensione & subsidiis, cum equitatu beneficio noctis per pontem Danubium superarit: pedites vero proximo diluculo idem remedium salutis quærentes, plures à Suecis in fuga sunt cæsi. Rex Suecus præsidio ibi firmo relicto, & ponte (jaculis in fugientes Tillianos explosis fuerat debilitatus) reparato, magna festinatione ad insequendum Tillium Danubium transiit: compertoque quod una cum Duce Bavariæ ad Raynam castra posuisset, ipse quoque uno inde milliari Northemii consedit. Hinc vero cum ad Licum fluvium venisset, & Bavarici adversam tenentes ripam ipsi transitum impedirent, eminus jaculis tormentorum utrinque fuit certatum, & quinta Aprilis Bavari majori vi operas Suecorum ad conjungendum pontem, ac propugnaculo ad instar dimidiatæ lunæ in altero littore firmandum, beneficio tenebrarum noctis, & aëris nubilosi propere excitatas, disjicere contendentes, magna accepta clade fuerunt rejecti. Tillius in femore à pila tormenti sauciatus, ex eo vulnere Ingolstadii obiit ultima Aprilis, & alter Dux belli Bavaricus Altinger grave vulnus in capite accepit, alii circiter mille, inter quos plurimi Ordinum ductores occubuerunt, ex Sueticis nonnisi viginti desideratis. Bavariæ Dux cum videret hostiles copias ad invadenda castra sua per pontem illum traduci, præmissis celeriter impedimentis Ingolstadium abiit. Rex autem Suecus Raynæ præsidio relicto, statim altero die versus Augustam Vindelicorum exercitum duxit, & Lichusii subsistens, cum Civibus tracta-

Crucenacum deditur Sueco Regi.

Suecus Rex persequitur Tillium in Bavariam.

Donaverda potitur Rex Suecus.

Tillius pila tormenti vulneratus moritur Ingolstadii.

Bavariæ Dux profligatur à Rege Sueco.

Augusta Vindelicorum deditur Sueco Regi.

tractavit (interim Bavariæ Dux habuit tempus ut Ratisbonam quæ jam de recipiendo Sueco tractabat prævenerit, suoque præsidio munierit) ut non expectata oppugnatione, Bavaricum præsidium dimiserint. Ipsemet vero quatuordecima Aprilis, una cum Friderico Palatino Boëmiæ Rege, qui interim Haga Comitis ad ejus castra venerat, pompa celebri Civitatem ingressus, Sacramentum fidelitatis à Civibus recepit, Catholicos Magistratu movit, totam Civitatem arbitratu suo ordinavit, munivitque præsidio suo trium legionum peditum, & unius equitum. Nec multum ibi moratus, tam ampla sibi porta patente ad occupandam totam Bavariam, diversas legiones in diversa ejus loca dimisit, & ipsemet cum robore præcipuo Ingolstadium obsederat. Sed cum videret eam Civitatem contra diuturniorem oppugnationem optime esse instructam, & non tantum momenti importare, ut circa eam longioris temporis jactura facienda esset, in meditullium Bavariæ Landshutam concessit, omnique illi Regioni, ac Episcopatus Frisingensis ditioni tributa imperavit. Ac Monachium conversus, illud quoque septima Maii deditione obtinuit, ac à Civibus illis ducenta millia Talerorum Imperialium lytri loco accepit, & armamentarium omne, in quo præcipue tormenta ænea bellica centum quadraginta numerabantur Augustam transferri jussit: Deinde Memmingam occupavit, præsidioque suo munivit.

A.C.1632.

Fridericus Palatinus venit Aga Comitis ad castra Sueci Regis.

Ingolstadium Suecus Rex oppugnat irrito eventu.

Monachium Suecus Rex capit ac gravi ære mulctat.

Alii verò Duces ipsius Landsbergam, Fussenam, Mundelhemium totamque illam Provinciam Lindaviam usque, alii Lichtenaviam, Pappenhemium, omniaque loca circum Licum; alii circa Danubium infra Vlmam jacentia Oppida Donavertdam usque subegerant. Ecclesiastici vero, præsertim Electores, in tanta rerum perturbatione Coloniam confugerant, & implorabant patrocinium Regis Galliæ, eoque sequestro ut neutrarum partium esse permitterentur tractarunt Bervaldii cum Delegatis Sueticis: Sed magis ad lucrandum tempus, donec Imperiales partes vires resumerent; præter Treverensem qui illius Regis tutelæ suas ditiones commiserat, cum istæ viciniores Galliæ, & à subsidiis Imperialibus remotiores, nullo alio remedio à tam repentina vi hostili servari potuissent, circumstrepentibus undique victricibus armis Sueticis: Quæ in alia quoque parte Germaniæ Pappenhemium à Stada & à tractu Bremensi discedere, ac Varburgum cum pluribus ad Visurgim Oppidis deserere coëgerant, & quoquò se verterent, Cæsarianos consistere non sinebant. Atque ita bellum illud à fœdere Lipsiensi intempestive damnato incitatum, impetu sumpto ex prælio apud Lipsiam Tilliano, in tam brevi tempore (quod alicui ociosè tantam terrarum intercapidinem peragranti vix sufficeisset) totam Germaniam pervasit, & Sueco Regi parere fecit: Omninoque ille totum negotium eòusque confecisset, nisi ipsi meliora (fatali Domus Austriacæ sorte) consilia defuissent. Et quidem statim à principio bellum illud offenderat in eo, quod olim Annibalem post pugnam Cannensem uti victoria nescisse probavit. Rex enim Suecus fulmen istius belli post pugnam Lipsiensem omne suum robur (ut succideret inprimis nervos Ligæ Catholicæ) converterat contra Germaniam, quam (præter Bavariam & paucos Episcopatus) à quocunque divexari Austriacis fortè magis expediret, eaque ab aliquo hoste occupata, ipsorum viribus in reliquo integris, quandoque liberari posset. Caput vero rei Vienna & hæreditariæ Provinciæ Austriacæ, à quibus plena victoria pendebat, & quæ facilius obtineri poterant, ac si de industria cladis Lipsianæ damnis reparandis servarentur, illæsæ manserunt. Seu quod illa belli pars cesserat Electori Saxoniæ, cujus Ministris satis præstitisse rati, quod Pragam ac pauca in Silesia & Boëmiæ oppida intercepissent, ultra, (fortè quod essent viribus debiliores) non processerunt. Spectarat etiam Suecus, quod novus Princeps

Electores Ecclesiastici neutralitatem tractant cum Sueco.

Treverensis Elector patrocinio Regis Galliæ se submisit.

Sueci progressibus consilia bona desunt.

A.C. 1632.

Ragocius Transilvaniæ Princeps non vult immisceri bello Germanico.

Imp. circum Viennam securus, tempus habuit instaurandi vires.

Valnstenius recusat munus Præfecti militaris.

ceps transilvaniæ Ragocius aliquas turbas in Vngaria, & circa Viennam (uti eum per suos Nuntios solicitabat) commoturus esset; sed ille recens Principatum adeptus, (præsertim cum domi haberet gravem æmulam Gabori Bethlemi viduam, & fratrem ejusdem Isthuanum Bethlemum rebus novandis idoneum) maluit Imperio suo stabiliendo invigilare, quam alienis difficultatibus immisceri. Sed quicquid sit de consiliis fœderatorum, Imperator hoc modo circa Viennam securus, tempus recolligendi vires habuit; ad quod certatim non solum Rex Hispanus ac Romanus Pontifex, sed alii quoque Principes ipsius subditi opulentiores, magnam pecuniæ vim conferebant. Summum autem imperium bellicum commiserat Imperator Valnstenio Principi Fridlandiæ, quod ipse memor injuriæ in abrogato sibi nuper eodem officio illatæ recusavit primum, præter curam conscribendi exercitus: demum tamen illud suscepit, speciosioribus promissis ac conditionibus illectus, quarum præcipuæ erant.

Valnstenio speciosa promittuntur ut suscipiat Præfecturam militarem.

Vt ipse Fridlandinus non solum Imperatoris, sed & Regis Hispaniæ ac totius Domus Austriacæ supremus belli Dux esset, cum potestate plena, & nec Imperator, nec Rex Vngariæ ad exercitum veniret, quo Dux solus in exercitu obsequium promptius haberet. Ius ipsius in Ducatum Megapolitanum circa tractatum pacis generalis firmaretur. De expensis & remuneratione in hæreditaria aliqua Austriacæ Domus Provincia ipsi caveretur: & ex Provinciis Imperii occupandis, aliqua insignior honorarii loco ipsi cederet. Iudicium de bonis post rebelles fisco applicandis penes ipsum esset, & nonnisi ipsius arbitrio in bene meritos eadem bona distribuerentur. Sumptus belli tempestive subministrarentur, & receptacula militi etiam in ditionibus Imperatoris hæreditariis ad mandatum ipsius paterent.

Valnstenius Znaymæ conscribit exercitum.

Valnstenius Pragam recuperat de manu Saxonis.

Saxoniæ Elector: tractatibus pacis distinet Valstenius.

Bavariæ Dux Valnstenio conjungitur apud Egram.

Istis itaque constitutis Valnstenius Znaymæ in Moravia stativa pro colligendo exercitu & bellico apparatu conquirendo sumpserat, & translacta hyeme, primo vere movens in Boëmiam cum quinquaginta millibus armatorum, obvia quæque in potestatem suam redegit. Pragam ut advenerat, mœniaque Civitatis minoris à monte albo admotis machinis bellicis viginti quatere cœperat, ineunte Maio Saxonici defensione desperata, deditionem fecerunt, totamque Boëmiam statim deseruerunt, præter Egram, quam etiam vix inchoata oppugnatione, Holkio Valnstenii Legato cesserunt. Nec usquam Elector Saxoniæ laborantibus suis subvenire potuit, intentus magis ad pacis tractatus, quos Valnstenius ad lucrandum tempus novis identidem conditionibus propositis de industria trahebat, & demum inducias ad duos menses fecerat, quo securior ab ista parte, omnes vires contra Suecum Regem converteret. Vnde rebus in Boëmia tali modo stabilitis, primis diebus Iunii apud Egram conjunctus Duci Bavariæ, Sulzbachum transivit, ibique subsistens toto Iunio, progressus hostis observavit.

Norimbergam prope consistunt Suecus Rex & Cæsariani Duces.

Cum verò Rex Suecus hoc intellecto, veritus ne Palatinatus superior peteretur, Augustam ac loca in Bavaria intercepta reliquisset, Gustavo Horn cum parte exercitus custodienda, & ipse cum reliquis copiis Norimbergam, ad intercipiendum alicubi hostem transiisset: Valnstenius quoque ac Bavariæ Dux initio Iulii eò contendit, ac apud Steinum transmisso Rednitio fluvio, in proximo ex adverso illius Vrbis castra posuit: ubi toto mense Iulio nil memorabile utrinq; successit, præter excursiones Marte æquali hinc inde commissas, maxime circa præripiendum alter alteri commeatum, quem Frindlandinus, cum Equitatu, præsertim Polonorum ac Croatorum levis armaturæ prævaleret, copiosiorem habuit. Medio etiam mense Augusto, cum Regi Sueco Bernardus Dux Vinmariensis, ac Bannerus numerosiores copias ex præsidiis Franconiæ, & circa Rhenum collectas adduxisset, ut propè sexaginta millia armatorum in ejus exercitu numerarentur,

oppu-

A.C. 1632.

oppugnavit quidem ille Castra Cæsariana, sed munitiora situ loci editioris dumetis obsiri invenit, Valnsteniumque primos illos impetus cunctando frangere volentem, seu æquiorem ad pugnam (ne unius ejusque difficilis prælii aleæ summam rei permitteret) commoditatem expectantem, (nempe quod Suecus numero virorum ac equorum recens sibi conductorum præstaret, Cæsarianos autem longior in castris statio, defectusque pabuli debilitasset, seu quod Valstenius Ducem Bavariæ, cum quo alternis hebdomadis per vices imperium bellicum exercebat, consorrem alicujus victoriæ habere nollet) ad prælium elicere non potuit, præter quod paucæ illius cohortes sub finem Augusti tota die excurrebant ad velitandum, & sub vesperam ejus diei insistentes Sueticis, cum longius à suis castris recessissent, coactæ inierunt iniquiori Marte prælium, quod tandem nox diremit, desideratis in eo ex parte Cæsarianorum prope mille, inter quos fuerunt non pauci Ordinum ductores, & ex insignioribus Tribunis Maria Carassa, Cotonomontanus, ac Iacobus Fuggerus; ex parte Sueticorum prope sexcenti cum suis Præfectis occubuerant, & captivi utrinque æquali numero multi facti. Ad extremum ambo illi exercitus, nullo alio insigniori certamine tentato, (præter spem cum omnes suspensis animis, à tali eorum congressu summæ rei discrimen expectarint) in diversa recesserunt. Primumque Rex Suecus, ut Norimbergæ præsidio octo millium armatorum gravatæ parceret, ac suos copiosiore commeatu reficeret, solutis quæ apud Furthum tenebat castris, Neostadium ad Aischam abierat, & quarto post die 22 Septembris Valstenius Forchemium concessit, Lauffa & plurimis in proximo Norimbergensibus pagis crudelius expilaris. Nec amplius isto anno infestæ illæ acies usquam congressuræ videbantur, autumno jam ingruente, & præsertim quod fuerint dispertitæ in longinqua. Valnstenius magnam partem copiarum suarum dimiserat cum supremo vigiliarum Præfecto Galassio ac Holkio versus Boëmiam & Saxoniam, & Dux Bavariæ apud Coburgum, cujus Oppido capto arcem Frindlandinus irrito conatu oppugnabat, plures legiones suas separaverat à Cæsarianis Ratisbonam itinere suo converso. Rex vero Suecus Ducem Vinmariensem cum decem millibus Kizingam, aliosque Duces alio ablegaverat, & ipsemet iverat in Bavariam, ut recuperaret Rainam, quam interim Bavarici interceperant. Verum fatalis necessitas, mox utrumque in unum locum pugnamque compulit. ut enim Valnstenius videns quod apud Coburgum, & illius tractus loca a præsidiis Sueticis bene custodita, parum proficere posset, omnes copias apud Veidam convenire jusserat, easque conduxerat in Saxoniam præsidiis pæne vacuam, Suecus Rex statim Augusta, Rayna, Donaverda totoque illo continenti, ut commeantibus hinc inde suis securus pateret, præsidiis firmioribus munito, Norimbergam rediit, & summa festinatione utendum ratus, ne sibi ac auxiliis suis ex Suecia & Pomerania venientibus transitus Albis, si occuparetur ab hoste Saxonia intercluderetur, & Elector Saxoniæ constrictus obsidione Dresdæ ad partes Imperatoris teceder et, eò properavit, magnisque itineribus, iis tantum copiis quas præsto habebat, accito solo ad se Bernardo Vinmariensi Duce per sylvam Turingicam Erfordiam conductis, (in illa Civitate hærebat Regina ejus uxor) ibique ineunte Novembre lustratis, movit versus Lipsiam. Hanc enim Valnstenius interim ad deditionem coëgerat,& ejus Præfecti Gallasius, ac Holkius plura ibi Oppida Electoralia vi occupaverant, gravissimo lytro à Friberga pro redimenda direptione Civitatis, & sepulchri Electoralis ibi siti accepto, totamque illam oram Dresdam usque subegerant, nemine pene obsistente; cum Electorales copiæ in longinquo Silesiæ circa Glogoviam (feliciores ibi successus habebant) cum Arnhemio abessent, & viribus longè impares essent Cæsarianis.

Suecus Rex elicere non potest ad prælium Cæsarianos.

Cæsarianorum cum Sueticis conflictus pro castris.

Suecus Rex Norimberga relicto præsidio castra solvit.

Valnstenius à Norimberga solutis castris discedit.

Bavariæ Dux relinquit Valnstenium & Ratisbonam abit.

Valnstenius Coburga relicta in Saxoniam abit.

Suecus Rex prosequitur Valnstenium in Saxoniam.

Lipsiam Valnstenius cogit ad deditionem.

A.C.1632. *Naumburgum Suecus Rex capit & munit.*

Vnde isti ipsam quoque Dresdam Electoris sedem facilè obtinuissent, nisi celerius subvenisset Rex Suecus. Qui primo adventu pulsis Cæsarianis Naumburgum cepit, ibique decima Novembris castra sua posuit, & per exploratores comperto, quod Valnstenius Lipsia relicta ad duo milliaria Vensenfelsium, ac inde obviam sibi veniret, ipse quoque quarta decima Novembris, necdum finitis apud Naumburgum castrorum suorum munitionibus, processit ad pagum Chursirz quindecima die Novembris stylo novo, & instructa acie hostilibus agminibus se conspiciendum præbuit. Substiterat autem Valnstenius apud Lutzenam, ut ibi Pappenhemium à Mersburgo cum selectiori equitatu accersitum expectaret: sed Rex Suecus de hoc per exploratores admonitus, ut præveniret adventum Pappenhemii, primo diluculo insequentis diei in aciem prodiit, & tantisper expectato donec nebulosum aerem Sol oriens discussisset, pugnam inchoavit. Hujus itaque initio potissimum robur Sueticum dum ad congressum fossas binas quas Valnstenius, ut loco loricæ aciei suæ essent, beneficio noctis præcedentis duci, ac sclopetariis compleri fecerat, præter spem superare cogeretur, magnam cladem accepit, demumque post longam luctam vi (seu studio ut ibi intercluderetur permittentibus Cæsarianis) perrumpens, acerrimo conflictu inito, profligarat quidem frontem hostilem, verum cum subsidia recipere & pugnando defatigatum propter illas fossas retrocedere difficile posset, ab accurrentibus majori numero Cæsarianorum auxiliis rejectum concidit, ejus tota ferè Prætoria Finorum flava dicta, ac cærulea Vinchelii legione cæsa: ibidemque ipsemet quoque Rex Suecus duobus lethalibus vulneribus (incertum à quo, seu à tali qui ibidem simul perierat, aut à familiariori suo cui de hoc gloriari non licuit) pugnando acceptis occubuit. Franciscus Albertus Dux Saxoniæ Laoburgicus, qui paulo ante à Cæsarianis partibus ad eum defecerat, individuus ipsius comes in isto prælio illæsus mansit, idemque primus Valnstenio (isti fuit familiarior, & priusquam transisset ad Suecum, & post illam pugnam) de cæde ejus nuntiarat; & inter cadavera cæsorum non agnitum, cum lixæ spoliassent, ac diversi diversa ex ejus armis & vestibus circumferrent, hora antemeridiana increbuerat rumor de morte ipsius. Nil tamen propterea fuit remissum ex fervore dimicandi, & Bernardo Duce Vinmariense à sinistris, qua nullæ erant fossæ, in dextram hostilem alam irruente, dextra quoque Suetica vires resumpsit, fortuitoque curruum nitrato pulvere onustorum propè molas versatiles incendio turbatis Cæsarianorum ordinibus, tota istorum acies inclinare cœpit, plurimis ex ea in fugam dilabentibus. Demum vero Pappenheimius cum suo Equitatu serius à Mersburgo adveniens, non paucis ex fuga revocatis prælium instauraverat, quod isto quoque pila tormenti mox percusso, & saucio (in itinere priusquam Lipsiam pervenisset obiit ex illo vulnere) è pugna elato, ad noctem duravit. Et ita Mars dubius perpetuo inquirendum reliquit, Suecisne tum cesserit victoria, qui locum certaminis, (primi Cæsariani aciem deseruerant) ac tormenta bellica, impedimentaque hostis obtinuerunt, & pauciores (nempe cæsi Sueci ter mille, & Cæsariani sex mille, inter quos Ordinum ductores plurimi & pauci evaserunt non saucii) perierunt, sed amiserunt Regem: uti futura belli istius series docebit, quisnam exinde majora damna, ac victoriæ symbola tulerit. Tunc autem Viennæ, & in omnibus partium Austriacarum locis, ac si Rege illo sublato iam fuisset debellatum, speciosiores triumphi agebantur. Sueci vero dissipatis tunc copiis Cæsarianis, intercepta ab istis in Saxonia loca, recuperabant. Lipsiam (quo Valnstenius statim à pugna nocte intempesta cum paucis Comitibus confugerat, & timens ne ibi obsideretur, postridie exiguis lacerisque exercitus sui reliquiis recollectis abierat in Boëmiam) tertio post die pulso Cæsariano præsidio, & mox

Gustavi Sueci Regis apud Lutzenam cum Valnstenio prælium.

Gustavus Rex Suecus occisus.

Bernardus Vinmariensis Dux continuat pugnam cæso Rege Sueco.

Pappenheimius in pugna Lutzinensi periit.

Lutzinensi in pugna cæsorum à parte Cæsarianorum major numerus.

Lipsiam Suetici recipiunt pulsis Cæsarianis.

A.C. 1632.

Valnstenius in Boëmiam laceratum reducit exercitum.

& mox Chemnitziam, Zvikaviam, & Alrenburgum receperunt. Quin immo in omni ferè parte viribus superiores, Cæsarianos vincebant. In Alsatia Gustavus Horn Benteldiam, Selestadium, Molshemium, Colmariam, Hagenoam, ac plura illius oræ Oppida vi ad deditionem sub hoc rempus coegit, & aliæ Sueticæ copiæ cum Bannero & Christiano Comite Palatino in Bavaria ac Suevia, è multis locis præsidia Cæsarea ejecerunt, aliæ Hispanos Franchentalio Palatinatus Rheni Oppido munitissimo, sub finem Novembris excedere fecerunt, & Heidelbergam gravi obsidione premebant. Coloniensem quoque ditionem, quæ indifferentium partium conditiones acceptas, erecto novo propugnaculo Tuitii, rejiciebat, Baudisius incursionibus divexavit, & Laritium, Andernachium, ac in Monrensi Comitatu Siburgam cum pluribus ibidem vicinis Oppidis vi cepit, Tuitiumque expugnavit, ut Elector Coloniensis aliquot Hispanorum millia à Gubernattice Belgii pro defensione suæ ditionis recipere debuerit. Dux Vinmariensis cum suis copiis à Lutzinensi conflictu in Franconiam reversus, iterum Bambergam & Cronachium ad suum obsequium revocarat. Kniphusius cum parte copiarum ad retinendos ttansitus Visurgis destinatus, unà cum Georgio Duce Luneburgensi circa Rintelam & Hameliam Cæsarianis multa damna dederunt: & Saxonicæ copiæ, quæ post pugnam Lutzinensem tertio demum die ad Grimmam Sueticis sese conjuncturæ advenerant, iterum cum Arnhemio suo Duce redeuntes in Lusatiam & Silesiam, omnem illam regionem (Vratislavienses ad speciem indifferentes, connivebant ut iidem Saxonici occuparint & spoliarint Cathedralem Ecclesiam, & omnia templa Insulæ S. Ioannis, ibique stationem sibi contra Cæsarianos munierint) præter Nissam obtinuerunt, donec Fridlandinus novo conscripto milite, vires suas instauravit in annum subsequentem, ut runc attingemus.

Suetici Duces caeso suo Rege nil remittunt ex cura belli Germanici.

Franchentalio Sueci ejiciunt Hispanum præsidium.

Tuitium Coloniensium propugnaculum Baudisius expugnat.

Bambergam recepit is Vinmariensis Dux.

Vratislaviensem Insulam Episcopalem devastant Saxonici.

Sub hoc tempus paucos post dies à nece Sueci Regis Fridericus Elector Palatinus tantæ scenæ instructor obierat Moguntiæ sub finem Novembris, cujus loco Ludovicus Philippus Comes Palatinus ejus frater Administrationem Palatinatus pro ipsius filiis suscepit: Leopoldus etiam Archidux decesserat Tyroli mense Septembre, relictis duobus filiis masculis ex Claudia Medicea.

Fridericus Palatinus Elector moritur.

Leopoldus Archidux moritur.

In Hispania vero sub idem rempus idem naturæ debitum solverat Princeps Hispaniæ Carolus, juvenis animo acri, & Imperio pati, ac propterea Regi fratri suspectus. Vnde ad omnes ejus gestus diligentiores custodiæ adhibebantur, & rumor ferebat, veneno fuisse extinctum, potius morbo venereo.

Carolus Regis Hispaniæ germanus moritur.

Hollandi ea opportunitate, quod Hispani in mittendis Imperatori & pro retinendo Palatinatu inferiori auxiliis, distrahebantur, rem suam curare non neglexerunt. Et quo eas partes quas aggrediendas decreverant imparatiores invenirent, prope Caletum permittente Rege Galliæ, militem conscribebant, ut nonnisi Gravelingam seu illi oræ vicinius aliquod propugnaculum petituri viderentur.

Vnde Hispani omne suum robur militare eo conduxerant, quamvis Henricus Montensis Comes Præfectus Geldriæ monuerit, ut ab ista potius parte periculum præcaverent, uti evenit. Ille enim magna celeritate conversis copiis suis ad Neomagum, eas ibi lustratas Venloam duxerunt, eamque deditione ceperunt, post brevem oppugnationem: ac paulo post Ruthemundam apud quam Casimirus Nassovius, dum propius mœnia Oppidi locum vineis erigendis designat, ictu bombardæ percussus occubuit. Alia quoque vicina ibidem Oppida facili negotio Hollandi occupabant, cum Comes Montensis non habens exercitum quem hosti opponeret, inde abiisset, & alia subsidia in tam brevi tempore ex Flandria eò convenire non possent. Omnem vero culpam Hispani in Montensem Comitem

Hollandi Venloam deditione capiunt.

A.C.1632. *Henricus Comes Montensis odiis Hispanorum exagitatus deficit ad Hollandos.*

rejiciebant, & contentionibus hinc inde, ac simultatibus gravioribus exortis, iste metuens ne eis (uti multis aliis ibidem obvenerat) opprimeretur, defecerat ad Hollandos. At Princeps Henricus Auraicus Hollandorum Dux tanto majori rei bene gerendæ fiducia, quod alios quoque Belgas ad defectionem propendere speraret, versus Brabantiam cum omni exercitu processit, ac initio mensis Iunii Trajectum ad Mosam obsedit.

Trajectum ad Mosam obsidens Hollandi.

Nec potuerunt Hispani subvenire obsessis, prius quam ille totam Civitatem aggeribus & propugnaculis circumdedisset. Eas autem operas post quam perfecerat, & undique circumcluserat Civitatem, ut ad eam nuspiam pateret aditus, ipsi cum Gonzalo de Cordoua suo Duce eo conducti potius spectarunt quam impedierunt oppugnationem, nulla impressione facta contra castra Hollandica, præter quod sub initium mensis Augusti cum parte Cæsarianarum copiarum à Visurgi ex Saxonia inferiore per Vestphaliam magnis emensis itineribus Pappenhemius adveniens, contra stationem Vilhelmi Nassovii irruptionem fecerat: & cum Hispani sub idem tempus, uti condictum erat (fortè quod cum Pappenhemio Cordoua non bene consentiret, & gloriam illam ipsi invideret) ab altera parte assilire hostem neglexissent, ille cum magna clade suorum rejectus, iterum in Germaniam redierat ad Lutzinensem pugnam, ibique (ut attigimus supra) perierat. Præsidiarii tamen illius Civitatis, qui erant duo millia quingenti præter Oppidanos, eruptionibus continuis, & cruentis sæpius utrinque pugnis, diutius distinuerint conatus Auranii: demum verò cum iste ingenti labore vineas propius vallum Civitatis perduxisset, ac pontem expugnatorium, pluteosque apud portam Vimeringensem, dejectis defensorum munitionibus, instruxisset, jamque per cuniculos intrasset subtus mœnia Civitatis, illi subsidiis desperatis deditionem fecerunt, conditionibus satis honestis. Hollandi enim præter morem suum omnibus incolis Civitatis liberum usum Religionis Catholicæ permiserunt: Magistratus mutarunt quidem, sed loco amotorum subrogarunt Catholicos, Clero & locis piis Catholicis omnes libertates & Privilegia, tum & Leodiensi Episcopo Domino illius territorii, jura sua uti sub Rege Hispano erant, servanda fore caverunt, templaque omnia reliquerunt Catholicorum potestati, duobus tantum pro usu Religionis suæ diversæ assignatis. Nimirum ut hoc exemplo aliæ Civitates Belgii, quæ tunc concitatæ defectione Comitis Bergensis nutare videbantur, (præsertim Leodium) ad eorum societatem allicerentur.

Pappenhemius subvenire non potest Trajecto.

Trajectum ad Mosam deditionem facit Hollandis.

Hollandi permittunt liberum usum Religionis Catholicæ Trajecti.

Inde Hollandici Lemburgum ac multa Oppida vicina in potestatem suam redegerunt, & revertens in Hollandiam Vilhelmus Nassovius, Orsoiam ad Rhenum intercepit, Rinberchæ obsidione in annum subsequentem dilata.

Aurelianensis Dux contra fratrem Galliæ Regem arma sumit.

In Gallia fraterna Regiæ domus odia, quæ ad aliquam concordiam reduci potuisse alias attigimus, hoc anno in apertum bellum proruperunt. Aurelianensis enim Dux frater Regis Galliæ, cum matrem sequutus in Belgium, sub Hispanorum patrocinium concessisset, audaciora consilia nempe ut fratrem Regem vi aperta aggrederetur, ibi concepit. Ad quod Rex Galliæ intentus, copias suas quas in Alsatiam in auxilium fœderatis Germaniæ destinaverat, contra Lotaringiæ Ducem, qui Aurelianensis Ducis partes fovere videbatur, converti jussit, & intra paucos dies illum Ducem adegit, ut præsidia Gallica receperit Clermontii, Asteristæ, ac exauthorato suo milite caverit, quod contra eundem Regem nil hostile moliri vellet. Contra Aurelianensem autem qui in Galliam transierat cum exercitu in Belgio conquisito, & in Linguadocensi totaque Narbonensi regione, pertracto in suas partes Duce Montmorantio illius Provinciæ Præfecto, sedem belli instituerat, expeditus à Rege Mariſchal della Forze, illius copias conductas à Dilbeuffio dissipavit, & alias in quibus ipsemmet Aurelianensis cum Montmorantio

Galliæ Regis copiæ in Lotaryngiam ducuntur.

Aurelianensis copiæ profligantur.

præ-

A.C. 1632.

præerat, prope castellum de Ari prælio commisso Marischal-Schembergius profligavit, Montmorantiumque cepit.

Montmorantius partium Aurelianensis captus.

Atque tota Gallia, quæ specioso commento (quasi non Regia persona sed Cardinalis Richelius consiliorum ipsius arbiter ab Aurelianensi peteretur) ad novandas res tunc erecta, post unicum illud prælium conquievit; & magis ab exemplo Ducis Montmorantii, qui à Parlamento Tolossano criminis læsæ Majestatis propterea damnatus, sub finem Octobris ibidem Tolosæ in ipso virilis ætatis flore, nempe anno ætatis trigesimo quinto, capitis supplicio interiit, plurimique nobiliores ejus socii eandem pœnam subierunt. Aurelianensis vero cum in potestatem Regis post illum conflictum venisset, & subscripsisset conditiones reconciliationis, sive offensus in expectato Montmorantii casu, sive quod non satis fideret Regi, elusis custodiis iterum in Belgium evaserat, ibique cum matre Regina degens ad multum tempus, fraternis odiis nutriendis indulsit. Cæterum Rex Galliæ nil remisit propterea ex cura rerum Germanicarum & expedierat cum valido exercitu Marischallum Desiati in Alsatiam, ac in Electoratum Treverensem, in quo licet neutrarum partium esset (nimirum ut ita servaretur ab incommodis istius belli) Hispani hoc postposito, plura loca præsidiis suis muniebant. Unde Galli quoque eo conversis armis suis diversa certamina circa præoccupandos servandosque Mosellæ transitus cum eis commiserunt, & non paucis ditionis illius locis propria præsidia imposuerunt.

Montmorantius Dux capite plectitur.

Aurelianensis Dux elusis custodiis iterum in Belgium transit.

Galliæ Regis copiæ in Germaniam transeunt.

In Italia quoque Casalium Montisferrati præsidia militaria numerosiora introduci, ac circa Pinarolum in Sabaudia plures munitiones excitari curabat ille Rex, quo Hispanorum consilia atque vires, novi alicujus ibi instaurandi belli suspicionibus, à Germanico bello distraherentur. Aliud verò ex rebus Italicis hoc anno adnotandum nil occurrit, præter concertationes studiorum pro Hispanis contra Gallos, & pro Gallis contra Hispanos contendentium, aliis Hispano, aliis Gallo justiores belli causas tribuentibus.

Galliæ Rex Casalium & Pinarolum novis præsidiis firmat.

Quod malum etiam Romanam Curiam eousque invaserat, ut purpurati Patres partium Hispanicarum prope novum schisma excitarint, dum Summum Pontificem virum animo cauto, nec ad rumores flecti facili, media consistentem via, ad damnandum Gallum, & pro auxiliis Hispanicis, ærarium Ecclesiæ totum (miserat interim Imperatori ducenta millia nummorum aureorum) evacuandum pertrahere conantur. Scripto enim obnunciationem conceptam, quasi ipsi Pontifici imputandum foret, si quid detrimenti ex illo bello Fides Catholica acciperet, in publico Consistorio Cardinales Borgia, Vbaldinus præsentarant, & in vulgus sparserant. Pontifex tamen illam audaciam (quamvis multi suaserint renovandum in ea severitatis Vrbani VI exemplum) moderatius tulit post brevem indignationem, relicta authoribus pœna erroris angore cujusque conscientiæ, ex quo Cardinalis Ludovisius intra paucos post menses & Vbaldinus vix altero anno inter solicitas deprecationes completo obierat.

Romæ Card. Hispano Regi addicti, Pontificem pro auxiliis eò dandis importunius solicitant.

Vrbani VIII PP. æquanimitas insignis.

In Polonia hoc anno Rex Sigismundus post mortem Reginæ uxoris inter gemitus lugubres, etiam morbo articulari conflictatus, cum ope cauteriorum à quibus eousque abhorruerat aliquantum convaluisset, ne malum idem recurrens consilium ordinandæ rei suæ privatæ turbaret, Comitia Generalia Ordinibus Regni ad mensem Martium Varsaviæ indixit. In quibus potissimum de assignando à Repub. pro alimentis filiorum Regiorum ex secunda uxore censu decenti tractari fecit, ac obtinuit ut possessiones ac Præfecturæ Reginæ defunctæ tam in Polonia quam in Lithuania dotales inter illos dividerentur, eorumque usui servirent, sed aliquo ipsorum è vita decedente, eædem Præfecturæ iterum inter Nobiles indigenas Regni distribuerentur. Permissum quoque fuit ut Princi-

Comitia Polò Varsav. 1632.

Sigismundus III Regis Poloniæ filiis provisio à Republica datur.

Ioannes Albertus Polonus Princeps renunciatur Episcopus Cracoviensis.

A.C. 1632.

Sigismund. III Rex Poloniæ resignat Resp. jus signandæ monetæ.

Moneta Pol. sub Sigism. Rege adulteratur.

Poloni in designando Regi vivente successore, exemplo Imp. Boëmiæ & Vngariæ terrentur.

pem Ioannem Albertum Episcopatum Varmiensem in Episcopatu Cracoviensi (nam neque talia beneficia inscia Republ. conferre potest Rex filiis suis) Andreæ Lipski nuper defuncto sufficeret. Et vicissim Principes donationes propter nuptias Reginæ defunctæ factas Reipubl. condonarant, ac Rex gratificaturus Ordinibus renuntiarat juri eousque Regali signandæ monetæ, quo sincerior in posterum nullo inde captato lucro cuderetur. Nimium enim depravatant monetam Monetales Regii enormia lucra ex ea detrahentes, & in tantum arte tali expilarant Rempublicam, quod cum initio istius Regis nummi constarent ex argenio justæ probitatis, postea veteribus in novos recusis, & in dies vilioribus divulgatis, ad extremum nonnisi ænei, seu ex ære majori parte, ac exiguo immisto argento confusi in toto Regno numerarentur. Voluerat etiam tum Rex de designando sibi successore explorare Ordinum Regni voluntates: sed istis pro libertate Electionis Regis conservanda anxiis, & ad omnes cautiones circumspectis, nihil non dubium in hujusmodi materia proponi potuit. Nempe quod hæreret præ oculis formidolosum exemplum Regni Boëmiæ, ad quod liberum per Electionem liberam accersiti Austriaci, ut ibi pedem fixerunt, nunquam licuit Boëmiæ eam libertatem exercere, cum regnans alter alteri, vivens viventi, ex arbitrio suo successionem Regni traderet, & illi privati occasione Sedis Regiæ vocationis, quæ est unica & certissima instaurandarum libertatum cujusque gentis Ratio, tandem in miseram servitutem regnantium subinde hæreditarium titulum usurpantium concesserunt, similique artificio Vngari quoque irretiti tenentur. Immo & Imperium Roman. eodem modo dum Imper. vivens successorem sibi Regem Rom. designat, in eadem familia continuatum, jam pæne pro hæreditario habetur.

Sigismun. III Rex Poloniæ moritur ultima Aprilis 1632.

Non multum autem duravit Sigismundi Regis farta valetudo, nam altero mense post finita Comitia, dum pompam funebrem Reginæ defunctæ apparat, & ad eam expediendam Cracoviam transire disponit, experturus pro tali itinere vires suas ad villam Opacza duobus milliaribus Varsavia distantem hilaris profectus, concepit gravem catarrhum, quo natura jam ad resistendum debili oppressis, decima post die ultima Aprilis decessit, anno ætatis suæ sexagesimo sexto, Regni quadragesimo quinto. Princeps omnibus pietatis & regnandi virtutibus consummatus, vultu Majestate pleno, & toto habitu corporis venerando, tamque in adversis quam in prosperis sibi semper similis, amans tecti, maximeque cultus Divini, propositi tenax, nisi hoc ipsi magna rerum jactura sæpe constitisset. Aderant decumbenti filii ex secunda uxore Constantia, Casimirus, Ioannes Albertus, Carolus, Alexander, ac filia Catharina. Vladislaus primogenitus ex prima uxore Anna germana secundæ cum foris degeret, ac tam cito adsciri non posset, vix spirantem invenit, ejus tamen manu impositam capiti suo Coronam Regni Sueciæ accepit. Atque tot filiorum manibus elatum & stiparum funus, in habitu Regali publico conspectui expositum jacuit in palatio ad quartum diem, & demum inclusum loculo, appositum busto Reginæ defunctæ, asservabatur ad justa exequiarum, postquam eligeretur Rex novus celebranda: mos enim est isti genti, non humare defunctum Regem, nisi alio electo, proximo post funus die coronando.

Poloni non humant defunctum Regem nisi prius eligant alium.

Archiepiscopus Gnesnensis denuntiat obitum Regis.

Statim autem accurrit Varsaviam Ioannes Wæzyk Archiepiscopus Gnesnensis, cui incumbit subire vices dirigendorum consiliorum publicorum deficiente Rege, & sacris expiatis pro anima defuncti, cum Senatoribus qui in Aula aderant, seu ex vicinia ad tam tristem famam confluxerant, deliberatione instituta de providenda securitate Interregni, publicari fecit sub nominis sui titulo edictum, quo Regis mortem omnibus Ordinibus Regni denun-

A.C. 1632.

denuntiavit: & hoc propter subsellia Iudicum Terrarum, isti enim justitium non indicunt ex rumore solo de morte Principis, sed demum accepta Primatis Regni denuntiatione. Immo Tribunal Iudicum Generale Regni, quod tum Lublini consistebat, & viginti quatuor milliaribus Varsavia distans, altero die de morte Regis certam notitiam habuerat, etiam in carceres detrudi fecit annuntiatores privatos talis mortis, ac judicia sua continuavit ad octavum post diem, donec accepit significatorias Archiepiscopi. Eodem edicto Archiepiscopus præfinietat diem tertium Iunii Conventibus agendis in singulis terris, & vigesimum septimum ejusdem mensis, quo Nuntii ex illis singularibus Conventibus destinati, Varsaviæ congregarentur, ibique de loco & die Electionis novi Regis designando deliberarent, ac providerent interim securitatem ab hoste externo confiniis Regni, tum & modum conservandæ domi pacis publicæ, normamque servandæ in consiliis publicis concordiæ præscriberent. Invaserat autem omnes ingens timor, & opinabantur maturiores quique turbulentissimum futurum fuisse illud Interregnum, inde quod juxta veterem querelam, anterioribus sæculis succedere semper solerent deteriora, & post præcedentia Interregna tam gravibus dissidiorum fluctibus agitata, tanto turbulentius futurum istud sperabatur, quod sub eo non tam occulti discordiarum Civilium stimuli invenirentur, & novandarum rerum occasio adesset adeo speciosa. Et cum primis à parte Gustavi Sueci Regis, qui inter felicitates tot victoriarum in Germania partarum fortunam ad omnia ausa sua obsequentem habere, & Poloniam si tum invasisset, majorem applaudentium suis conatibus, quam resistentium in ea numerum reperturus fuisse credebatur. Sed ut vel exinde tantum constet, Deum solum dare Regna & servare, vana fuerunt indicia hujusmodi, nam & tranquillitatem intus & foris totum istud Regnum eo tempore talem sensit, qua meliorem sub pacatissimo Rege desiderare non posset, & Gustavus nulla affectati istius Regni prodidit indicia. Incertum an quod distineretur rebus Germanicis, seu vero proximius, quod in hac gente causæ suæ fautores quos speraret nusquam vidit. Immo palam apparebat eam tum mentem omnibus Polonis unam fuisse, ut à nullo magis nomine quam à Gustaviano in eligendo Rege abhorrerent, cum in plerisque majoris Poloniæ Conventibus (nempe ubi sunt frequentiores & propterea Gustavo sperabantur fore addictiores hæretici) publicæ acclamationes audirentur, hostem Patriæ futurum qui Gustavum Regem Poloniæ nominaret, & in Conventu Sadcensi Palatinatus Sieradiensis, cum Palatinus illius loci Ioannes Báránowski (ab Electore Brandeburgico Duce Prussiæ, cujus sororis Viduæ Gaborii Bethlem Transilvaniæ Principis nuptias ambiebat forte subornatus) in dicenda sententia tentasset explorare de hoc animos Nobilium, introducto sermone de libertate Regem externum eligendi, asperiori responso & fremitu universorum exceptus, & prope manibus peritus fuit, nisi propere ex illo consessu erupisset.

Iudicia Regni Pol. non vacant nisi post denuntiationem Primatis de morte Regis.

Poloniæ Ordines convocantur Varsaviam ad indicendam Electionem Regis.

Interregnum post Sigismundum III fuit pacatissimum.

Gustavum Suecum qui nominaret Pol. Regem hostis patriæ habetur.

Adveniente Convocationis Generalis die, Archiepiscopus Gnesnensis Regni Primas pro more solenni sacrificio pro invocatione gratiæ Sancti Spiritus in Templo Sancti Ioannis Varsaviæ celebrato, Senatum habuit in Arce Regia loco Comitiorum Generalium consueto, in quo primum Marischalli Supremi edictorum circa servandum in eo Conventu pacificæ conversationis ordinem articuli fuerunt examinati ac approbati. Nuntii quoque Terrarum, in suo conclavi solito eodem die de eligendo sibi Marischallo deliberarunt, & cum ea vice pervenisset ordo ad Lithuanos, ut ex ea gente eligeretur Marischallus, suffragiis collatis elegerunt Ducem Christopherum Radziwil Præfectum militarem Lithuaniæ, Religionis quidem adversæ, & à cujus authoritate omnes dissidentes in Religione

Polon. Conventus Varsaviæ pro indicanda Electione Regis seritur.

Radziwil Christophorus eligitur Marischallus Nuntiorum.

A.C.1632. ligione pendebant, sed tali functioni eo aptiorem, quod pro comparanda sibi majori existimatione ac gloria, in promovendis Religionum partibus de suo fervore remissurus, reliquosque dissidentes ad communem concordiam tracturus sperarerur: uti & successit, licet ab initio factio illa Religionum adversarum acriores contentiones excitarit. Sed ut ordine singulariora illius Convocationis acta attingamus, insequenti post electum Ordinis Equestris Marischallum die, Senatores præsentibus in eodem consessu omnibus Terrarum Nuntiis sententias dixerunt, & in primis Archiepiscopus Gnesnensis oratione gravi ac pathetica Ordines ad concordiam in expediendis ejusdem Convocationis consiliis, hortabatur.

Polonus quilibet Nobilis habet jus suffragii in eligendo Rege.

Hæc vero in eo consistebant, ut durante Interregno provideretur domi & foris securitas publica, & assignaretur locus ac tempus quo omnes Nobiles (singuli nobiles genere æque Senatores seu Magistratus officiave gerentes, ac privatam ducentes vitam, qui volunt venire ad Electionem, & viri isto suo jure, habent jus dandi suffragium in eligendo Rege) ad ferenda suffragia pro eligendo novo Rege convenirent. Nec poterat quicquam in illo congressu de aliis negotiis quantumvis universam Rempublicam concernentibus decerni, præter quod convenerat inter Ordines, ut præparationis nomine pro Conventu Generali Electionis futuro; omnia quæ afficerent Rempublicam, tunc examinarentur, eorumque remedia scripto concepta, mitterentur ad singulos Terrarum Conventus, & demum si ibi placerent, reciperentur ab universis in proximo Electionis Conventu. Vnde ad hæc, dum propriæ istius Convocationis deliberationes trahuntur, connotanda tam ex Senatorio quam ex Equæstri Ordine, certo numero usu rerum præstantiores fuerunt destinati, qui seorsum à multitudine continuatis suis cessionibus, consiliisque mutuo collatis, plurimas legum novellarum formulas conscripserant. Alii etiam instituto cum Pontificibus colloquio, laborarunt circa invenienda media, quibus querimoniæ Equestrium contra Sacerdotalem Ordinem à multo tempore opponi solitæ, nec unquam sopitæ componerentur. Præcipue quod fundos Equestri Ordini addictos, ac muneri gerendæ militiæ obnoxios coëmerent pro Ecclesiis, decimarum exactione & litibus pro eis in foro contentioso introductis, Nobiles nimium gravarent, scripturas suas privatas seu Libros Beneficiorum & Retaxationum nuncupatos in judiciis pro legitimis documentis, causæque controversæ probationibus haberi vellent: Causas in eorum judiciis cum Nobilibus vertentes ad Curiam Romanam per appellationes devolvi, & ita eis protrahendis litigantes sumptibus nimium gravari permitterent. Sed Episcopis jura sua ferventer propugnantibus, & multa ad Sedem Apostolicam, ac alia ad Congregationem seu Synodum Ecclesiastici Ordinis in Polonia universi, quæ prærogativas longo usu sibi quæsitas se inscio imminui ægre sentiret rejicientibus, omnia ad Conventum Electionis indefinita manserunt.

Conventus ille nihil decernit sed tantum examinari permittit causas publicas.

Dissidentes in Religione controversiam suam volunt decidi.

Sola controversia cum Dissidentibus in Religione differri non potuit, ut qui potissimas securitatis suæ rationes ab edictis pacis Interregnorum præteritorum ducentes, in præsentis quoque Interregni edicto pacis (*Kaptur* dicitur seu velum capitis lugubre vulgo usitatum) eam sibi caveri postulabant. Et quidem non contenti veteri forma verborum sub Interregno post Augustum Regem, & postea post Henricum Gallum, demumque post Stephanum in similibus edictis usitata. *Pacem inter Dissidentes de Religione tuebimur.* insuper expresse in omnibus Civitatibus Regni, æque Nobilibus atque plebejis publicum usum hæreseon quarumcunque (nullam excludere volebant) concedi, Principum mandata, ac Iudicum decreta, actaque publica tali exercitio contraria rescindi, pœnas severiores contra violatores eorum libertatis interponi, ad magistratus in Civi-

Civitatibus Regiis æque hæreticos atque Catholicos assumi, in Aula Regia certa officia, quæ nonnisi aliquis ex Religione ipsorum habere posset institui, eaque omnia (in eorum libello tunc publicè præsentato viginti articulis comprehensa) circa inaugurationem novi Regis lege publica stabiliri volebant, non parcentes & minis, quæ sub hoc tempus, Dissidentium in Germania fœdere, ac Gustavo Rege Sueco prope fines Poloniæ in Pomerania, Marchia, Silesia victrices exercitus tenente, tuto contemni non posse videbantur. Mox tamen de illo fervore suo remiserunt, cum opera Episcoporum omnibus Senatoribus ac Nunciis tam Catholicis quam hæreticis in Aula Archiepiscopi ad talem causam, uti communem, consilio communi tractandam congregatis, audita eorum, propositione, Catholici uno ore conclamassent, se nulla ratione permissuros dilatari licentiam hæreseon in præjudicium avitæ in hoc Regno Religionis Catholicæ. Explosæque statim fuerunt cunctæ illæ novitates, & negotium datum certis personis ex utroque ordine designatis, ut nonnisi exercitii Religionum in cujusque Nobilis propria sede securitatem, eorumque personarum à pœnis quibusvis propterea legibus Regni antiquis sancitis immunitatem concernentia examinarent, referrentque in communi omnium Ordinum congressu circa conscriptionem edicti pacis Interregni approbanda. Ad similem cognitionem remissa quoque fuit Græcæ Religionis controversia,eo difficilior quod populi Russiæ Græcoschismatici ab initio cum suo schismate ad Rempublicam accedentes, de more ac privilegiis suis sartis integrisque servandis à Republica caveri fecerant,ac cum multis querelis obtestabantur,quod violarentur etiam jura gentium, si publica fides sibi data una cum possessione tam antiqua ab adversariis (unitis Romanis denominatis) recens in hoc Regnum introductis turbaretur. E contra pro unitis militabant justiores causæ, ut qui Ecclesiæ Romanæ reconciliati, rem Catholicam in sua gente promoverent,eamque Patriarchæ Constantinopolitano subjectam, & propterea Turcarum dolis, cum periculo totius Regni obnoxiam, revocarent ad societatem Romano-Catholicorum vere Christianam. Propter quod jam à temporibus Regis Vladislai Iagellonis unitas hujusmodi tractari cœperat,eique ille idem Rex, ac deinde ejus filius Rex Casimirus exoratus à filio suo S.Casimiro decretis suis omnes Ecclesias in Lithuania & Russia Græcoschismaticas,una cum suis Episcopis addixerat,licet talia decreta obsistentibus Russis Schismaticis, vetustosque ritus Religionis suos retinere contendentibus,usque ad Sigismundum III, Regem non fuerint in usu.

Dissidentibus in Religione opponunt se non solum Ecclesiastici, sed omnes Catholici militares.

Russia Religionis Græca antiqua jura.

Dum autem ista in separatis Conventiculis agitarentur, Senatus Legationes diversorum Principum externorum audivit. Et inprimis Electoris Brandeburgici Ducis Prussiæ Regni Poloniæ vectigalis, qui expostulabat quod ad eum Conventum non fuerit vocatus, cum tamen ad consilia Regni, uti membrum & Civis Reipublicæ istius pertineret: hocque ipsum in diplomate à Sigismundo Rege primo Ducibus in Prussia antecessoribus suis concesso sit expressum. Vnde petebat ut hujusmodi juris ipsius ratio haberetur, & ad minus ad Electionem proximam Regis vocaretur, locusque ipsi assignaretur in Senatu. Conditiones quoque Fiduciæ suæ (ut ajebat) graviores sibi impositas, in quibusdam punctis volebat à Republica moderari, tum & lites componi ratione confinium à Præfectura Drahimensi cum Pomerania Ducali exortas. Deinde offerebat Reipublicę operam suam pro tractanda pace cum Gustavo Rege Sueco. Eandem Legationem iidem Legati exposuerunt apud Nuntios Terrarum seorsim consideres, & utrobique retulerunt responsum, quod dubium illud, num Dux Prussiæ interesse possit consiliis Reipublicæ jam ante in Conventibus Interregnorum pręteritorum motum,nec unquam definitū non possit dissolvi,nisi in plena Reipublica, nempe

Prussiæ Ducis Legatio ad Ordines Regni.

Dux Prussiæ an habeat locum in consiliis Regni nondum est definitum.

A.C. 1632. nempe præsente Rege Reipublicæ capite: & tum demum cum novus Rex inauguratus fuerit, declarationem hujusmodi dubii requirendam fore, interim vero insistendum esse consuetudini usitatæ. Rationes etiam Fiduciæ suæ nonnisi auditis illius Provinciæ Ordinibus, idque coram Rege novo cognosci posse. Pro differentiis terminorum Pomeraniæ discernendis & renovandis, similiter à Rege novo designandos fore Iudices. Pro officio ad tractandam pacem cum Sueco Rege promisso, quo Respublica tempore opportuno lubens uti vellet, gratiæ actæ. Alia Legatio à Duce Curlandiæ Friderico apud utrumque Ordinem exposuit petitionem pro restitutione in gradum pristinum ipsius fratris germani Vilhelmi, qui ob necem Magni Noldæ Nitaviæ, Anno Millesimo, Sexcentesimo Tredecimo, (fretus iste Aulæ Regiæ favoribus, molestior fuit Duci, ac Nobiles Curlandicos ipse quoque Curlandus ab ejus obsequio liberius divertebat) perempti à Ducis stipatoribus, forte sua in Ducatu Curlandiæ abdicatus, & proscriptus fuerat decreto Regio. Quod delictum cum Ducis illius misero decem octo annorum exilio satis expiatum fuisse appareret, & magis in gratiam ejus fratris Friderici Ducis, qui fidelem operam in bello Livonico sæpius navarat Reipublicæ, facile consenserunt Ordines, ut spem restitutionis certam circa inaugurationem novi Regis decernendæ ipsi fecerint.

Curlandiæ Dux Vilhelmus exauthoratur propter necem Noldii.

Curlandiæ Duci promittitur restitutio.

Adfuit Legatio & ex castris militum Quartianorum, qui nuntios suos ad danda suffragia in Electione Regis admitti petebant, & præcaveri, ut Rex nonus dignam meritorum ipsorum rationem haberet. Ac obtinuerunt ab utroque Ordine responsum, quod milites stipendia Reipublicæ merentes functionem suam naviter obire, sub signis stare, Præfectoque militari suo obsequi debeant, haud dubiam mercedem & remunerationem laborum suorum recepturi. In quantum autem Nobilitatis suæ quisque prærogativa ferendi suffragii in Electione Regis gaudere velit, non ex castris, nec in militari censu, sed à tali authoramento solutus, si veniret ex tribu & Palatinatu suo ad Electionem, id consequi posset. Fere simili quoque Legatione Cosacorum Zaporovianorum communitas Ordinem utrumque interpellavit, ac præterea Religionis Græcæ Schismaticæ immunitates salvas conservari petiit. Sed quo ad suffragia in Electione Regis danda, severius (ut decebat) responsum audivit, nempe quod Cosaci ex plebe collecti nullas partes habeant in consiliis publicis, neque in Electione Regis, quæ soli Senatui ac Ordini Nobilium convenirent: Merita autem ipsorum ac Religionis Græcæ rationes curæ Ordinibus futuras, dummodo ipsi in fide Reipublicæ & obsequio Præfecti militiæ generalis persisterent.

Militibus dum stipendia Respub. merentur negatur jus suffragii in Electione Regis.

Cosaci petunt jus suffragii in Electione, sed rejiciuntur cum severiori responso.

Deliberabatur quoque in eisdem sessionibus circa necessitates defensionis confinium Regni ab incursionibus Tartarorum, eæq; commendabantur militari Præfecto Stanislao Koniecpolski Palatino tunc Sendomiriensi, qui trifariam deposito exercitu, una parte apud Skálá Podoliæ, Lucam Zolkiewski altera circa Vinniciam & Braclaviam, Nicolaum Potocki, & circa ultima Campestria Cosacos Zapotovianos stipendiarios excubare fecit; ac sub tali provisione nulla damna hostis ille Provinciis Regni hoc anno intulit.

Inter alias deliberationes, hæc quoque in Senatu introducta fuit, quod cum Rex defunctus filio suo Ioanni Alberto Episcopatum Cracoviensem vacantem post Andream Lipski assentientibus Ordinibus Regni contulisset, & inopinata morte præventus non subscripsisset literas ad Cathedrale Collegium Cracoviense, & ad Summum Pontificem Romanum in similibus negotiis necessarias, num vacante Sede Regia Senatus supplere, talesque literas dare possit; ac post multas ratiocinationes, stetit concors sententia quod possit. Atque ex tali Senatusconsulto Primas Regni illas literas scripsit, eisque paruit Collegium Cathedrale Cra-

Cracoviensis Episcopatus dati à Rege defuncto expeditione pro obtinenda sub Interregno Senatus dat literas necessarias.

Cracoviense, & suam Electionem de more pro persona ejusdem Principis expedivit. Nempe quia constabat jam collatam fuisse Principi à demortuo Rege talem dignitatem, hocque à Rege novo rarum habendum, manutenendumque fore nemo ambigebar. Alioquin vacantia beneficia tempore Interregni distribui à Senatu aut à Republica non posse peritiores solidioribus argumentis demonstrabant, & adducebant exemplum Interregni post Regem Stephanum, sub quo cum Episcopatus Luceoriensis vacasset, eum Senatus ac Ordines Bernardo Macieiowski non contulerunt, sed à Rege electo Sigismundo conferri petierunt, electionis pactis intercessione hujusmodi sua apposita. Demum vero præfinito terminandæ illius Convocationis tempore adveniente, Senatores & Nuntii Tertatum omnes simul congregati, exemplar edicti pacis Interregni à Marischallo Nuntiorum conscriptum, ac omnia quæ eousque in diversis consultationibus fuerunt agitata examinarunt: ubi iterum circa edicti illius articulum de dissidentibus in Religione actior contentio exarsit. Cum enim aliquis Catholicorum dixisset hæreticis ea quæ legebantur non tam concedi quam dissimulari, ac veluti per transennam strictim, oculisque conniventibus spectari, Dux Radziwil Marischallus Nuntiorum (medius inter Marischallos Senatorios subsellio humiliori velut Tribunitio, ut Claudius Cæsar inter duos Consules, apud Suetonium consederat) vehementiori Epilogo (ut erat disertus & popularis) arguebat, tali ratione dissidentibus nihil certum sincerumque sed omnia suspecta & personata relinqui, cum tamen ejusdem Reipublicæ Cives, æquali cum Catholicis Concivibus suis jure in omnibus libertatum Nobilium titulis censeri æstimarique deberent. Ad talem itaque expostulationem plurimi Catholici certatim, alius alio gravius, ac ornatius pro causa Catholicæ Religionis respondebant, cum primis Thomas Zamoyski Cancellarius Minor Regni, cujus orationis disertæ argumenta nervosa concludebant: advenam & peregrinam hæresim Fidei Catholicæ venerandæ Matrifamilias Reipublicæ istius, quam ipsa fœcundo partu genuit, sinu vovit, & ad tantam rerum gloriam enutrivit, sine gravi injuria æquari aut comparari non posse. Succamerarius vero Leopoliensis Alexander Trzebinski (& iste arte dicendi ac humanioribus studiis non vulgariter excultus) sermoni ejus petitâ à Marischallis venia dicendi, subjunxit à Catholicis nil unquam personatum aut fucatum quid Concivibus suis, quantumvis Religione diversis exhibitum fuisse, immo eos fraterne, & pari cum cæteris honore tractari cum libere omnibus prærogativis Nobilitatis uti permittantur, ad affinitates & commercia Civilia admittantur, nec excludantur à Dignitatibus, Magistratibus, officiis, consiliis, beneficiisque Reipublicæ participandis. Cæterum eorum hæresim dissimulari potius ob bonum pacis non probari, cum eriorum Magistra à recte sentientibus de fide Catholica probari non posset, nec ullo æqualitatis gradu Catholicæ fidei tam grandævæ Matrifamilias, ac almæ parenti altricique felicissimæ hujus Regni sociari valeat, ab Apostata ignobili recens inventa, turbarumque ac discordiarum Civilium seminatrix hæresis, à qua ipsi dissidentes hæretici nuncupantur, nec aliter quam hæretici possunt vocitari. Commovebantur illi ad talem vocem, (*quod non possint appellari nisi hæretici*) sed inter hæsitandum quid responderent, aliam quæstionem inchoarant. Et cum præcipue quærerentur de conditione (*excepta confœderatione*) in subscriptionibus edicti pacis Interregni ab Ecclesiasticis, ac non paucis Equestribus Catholicis adhibita, concessum fuit, ut omissa illa exceptione, subscriberent Catholici adjuncto (*salvis Iuribus Ecclesiæ Catholicæ Romanæ*) atque ita acquieverunt, reliquis suis ac Religionis Græcæ querimoniis rejectis ad proximum Electionis Regis Conventum. Hinc quique Nuntii suorum Conventuum Municipalium plebiscita pete-

A.C. 1632.

Interregni tempore vacantes dignitates Respub. distribuere non potest.

Dissidentium in Religione concertationes circa edictum pacis Interregni.

Catholica Religio est materfamilias in Regno Poloniæ.

A.C.1632. bant approbari: singuli enim Palatinatus & Terræ conscribi fecerant militem ad fortuitos sub tale tempus casus, & indixerant collectas agrarias in stipendia ipsi solvenda, ac ordinarant multa pro diversitate necessitatum cujusque loci circa servandam concordiam mutuam, & punienda quæ interim committerentur delicta. Hæc vero cum rata non sint, nisi confirmentur in Generali Conventione, ne forte in illis subrepat aliquid Legibus publicis minus consonum, seu alicui qui in Conventibus Municipalibus potentiorum factioni resistere non poterat inferens præjudicium, variis contradictionibus in illo consessu excipiebantur: præsertim Decreta Palatinatus Cracoviensis in Conventu Prosoviensi sancita, ubi æmuli Zamoyscii Vicecancellarii Regni Arcis Cracoviensis Præfecti ejus Iurisdictionem in multis imminui voluerant, & stipendia illius Arcis præsidio ex pecunia publica dari vetabant, cum tamen Palatino Cracoviensi, qui ipsis erat acceprior pro custodia Civitatis Cracoviæ ea concessissent. Post longas tamen altercationes, omnium Provinciarum rogationes hujusmodi paucis ad regulam communium legum reductis, fuerunt publica authoritate roboratæ.

Provinciarum singularium scita rata non sunt nisi probentur in Conventu General.

Venerat etiam in disceptationem, num impensæ pro alendis Principum familiis interim dum funeribus Regiis donec justa referant assistunt, ex ærario publico essent subministrandæ: ad eas enim cum Senatus censeret obligari ærarium publicum exemplo privatorum, quorum familiæ aluntur liberaliter, quousque Patremfamilias defunctum humaverint, Nuntii Terrarum reclamabant, nisi prius super hoc dubio omnes Ordines in Conventibus Terrarum singularibus consulerentur: tandem tamen consenserunt, ut illas impensas suppeditaret Præfectus ærarii Regni ad proximum Electionis Convenum, dummodo ad nullam aliam occasionem inscüs Ordinibus publicam pecuniam dispensaret.

Regiæ d functi familias ali debere publici ærarii impensis consenserunt Ordines.

Nec minor fuit contentio de potestate Marischallatus sub futura Electione Regis: ut enim officium illud judicare solet crimina omnia quæ in Aula Regis, ac in Convenribus Generalibus, tum & sub tempus Electionis Regis patrarentur, Equestris Ordo urgebat, ut nonnisi cum adjunctis ex Senatorio & Equestri Ordine, ac jurejurando super recte judicando de novo præstito Marischalli judicia hujusmodi durante Electionis Conventu exercerent. Sed iniquum videbatur tanti Magistratus jura eousque inviolata labefactare, & multo durius vocare in dubium ejus fidem, quam ineundo officium suum quilibet Marischallus jurare consuevit. Vicit tamen ea sententia, ut Marischallus judicia sub Electione proxima tractaturus iterum juraret, ac initio Electionis ad exercenda simul cum Marischallis eadem judicia certo numero Senatores & Equestres delegarentur.

Marischalli Iurisdictio sub Interregno circumscribitur.

Desiguati quoque fuerunr ex utroque Ordine, quos Primas (præter morem vetustum, quem olim infringere volentes Stanislaus Karnkowski runc Primas, sub discessu Regis Sigismundi in Sueciam usque contumeliis à proposito deterruerat, & responso dato quod non indigeret adjutoribus non permisit adjungi sibi Consiliarios, sed ex officio suo communicabat negotia publica aliis Senatoribus) ad consilia in Legationibus externorum Principum, & necessitatibus occurrentibus publicis tractandis adhiberet.

Archiepiscopus Gnesnensis Primati adduntur Consiliarii pro negotiis Interregni.

Ad extremum placuit Electionis Regis præfinite tempus sex hebdomadarum à die 27 mensis Septembris proximi inchoandarum. Et dato negotio Præfectis ærarii publici, ac Præfecto Regio Varsaviensi, ut prope Varsaviam in campo patenti circa villas Wola & Powaski locum congregandis ad eum actum Ordinibus deligerent, munirentque, Convocatio illa fuit dimissa, in summa omnium concordia.

Electio Regis indicitur pro 27 Septemb.

Post paucos vero exinde dies, denuo in singulis Tertis Conventus habebantur, in quibus referebant Nuntii præteritæ Convocationis gesta, & juxta cujusque loci

loci consulta ibi approbata, eligebantur Iudices, qui durante Interregno causas securitatem publicam, & privatorum attingentes cognoscerent, delinquentesque severius punirent; designabantur ibidem quæstores pro colligendis & dispensandis pecuniis publicis, tunc pro defensione cujusque Regionis concessis: simulque instituebantur Tribuni, qui militi ad hoc delecto præessent, ac ad fortuita quæque pericula invigilarent. Atque tali provisione continebantur in officio non pauci turbulentiores, qui sub illud tempus suas veteres inimicitias vindicare voluerant, erantque omnibus æque Nobilibus atque plebeiis, præcipueque mercatoribus libere negotia sua ac nundinas de more celebrantibus, tranquilla securaque ubique omnia. Præter quod Iudices illi Terrarum potestatem justo majorem, & prope Decemviralem sive Dictatoriam sibi usurparant. Vnde oppressi non pauci suspirabant ordinaria sub Regibus judicia, & admonebant, ut in futuris Interregnis talium Iudicum Iurisdictionem angustioribus terminis Ordines Regni circumscribi procurent. Milites etiam illi Provinciales, possessiones Ecclesiasticorum ac Regias, non minus quam sub aliquo gravi bello divexarunt, conniventibus potentioribus, qui ex suis pedisequis illos manipulos collegerant, eosque ut in comparando sibi populari applausu obsequentiores haberent, hac liberaliore ex alieno impendio offa saginari permittebant.

A.C. 1632.

Iudices eliguntur in singulis Provinciis.

Interregni Iudices Dictatoriam potestatem sibi arrogant.

Interregni miles insolescit.

Tempore autem Electionis adveniente, concurrerant frequentes Nobiles Varsaviam: & ipso exordii ejus die, audito solenni Missæ Sacrificio ab Archiepiscopo Gnesnensi, pro impetrando auxilio S. Spiritus in Templo majori Varsaviensi celebrato, processerunt omnes ad locum in campo proximo circa villam Wola & Powaski vallo & fossa castrorum more circumductum, ubi una tantum porticus excelsa extabat, solo tabulato columnis ligneis subnixo constans, à lateribus pro repellendis ventorum injuriis cortinis lineis circumplicata; & pauca militaria tabernacula carbaseis operis Persici velis intenta.

Comitia Poloniæ Electionis Regis inchoantur.

Ordo rerum in principio idem fuit, qui & Comitiorum Ordinariorum Generalium; postquam enim tota Concio consederat, Equestris Ordo ad eligendum sibi Marischallum primum processit, & post aliquot dierum inter plures competitores contentionem, renunriavit Marischallum Iacobum Sobieski Incisorem Regni (officium est ministri mensæ Regiæ non postremum) gnarum Politiæ, ac eloquio ornatiori promptum, & moribus sedatis, eoque acceptiorem universis. Ac deinde conscriptæ leges pacis servandæ sub illo Electionis Conventu, non ut in Comitiis Ordinariis à Senatu solo, sed ab Ordinibus omnibus fuerunt approbatæ; & deputati ex utroque Ordine, qui cum Marischallis Regni & Magni Ducatus Lithuaniæ causas violatarum hujusmodi legum cognoscerent, jurarunt una cum Marischallis eadem judicia tractaturis de recte judicando.

Comitiorum Electionis ordo idem qui & Comitiorum Ordinariorum.

Sobieski Marissallus Nuntiorum renuntiatur.

His expeditis, Senatores dixerunt sententias suas Ordine Equestri præsente, qui præseferebat, quod ibidem vellet suas quoque sententias auditi, sessionesque simul cum Senatu continuare, ne divideretur Respublica. Sed plerisque assuetis Tribunitia in populo potestate gratiam Regis ac insigniorum Procerum favorem demereri, hacque via commoda propria augere, cum istæ artes præsente Senatu succedere vix possent, Ordinariorum Comitiorum morem seorsum à Senatu consultandi, sequi magis placuit, & proxime illam Aulam Senatoriam intra eundem castrorum circulum, Corona sub dio consederant, ubi post breve colloquium, omnes in eo consenserunt, ne quicquam de Electione novi Regis, vel conditionibus ipsi proponendis tractaretur, nisi prius certi quid statueretur de reducendo ad meliorem ordinem legum publicarum, totiusque regiminis statu, & tollendis toties repetitis Equestrium contra Ecclesiasticos querelis. Ac primo Dissidentes in Religione suas introduxerunt, auctas contradictione Episcopi Luceo-

Electionem Regis Ordines tractari nolunt, nisi prius super eis quæ gravant Rempublicam decernatur.

A.C. 1632.

Dissidentes in Religione iterum cautiones majores suæ libertati requirunt.

Luceoriensis Achatii Grochowski, quam contra transacta in præterita Convocatione circa pacem Religionum interposuerat, eamque fecerat in Actis publicis conscribi. Vnde illi veriti ne oppositionibus hujusmodi eluderentur, meliores cautiones securitati suæ præstari requirebant. Sed non minori studio Catholici æque Ecclesiastici atque Equestres retundebant illorum conatus, & ad quindecimam diem tali disceptatione protracta, cum nullis aliis deliberationibus locum darent, comminationesque jactarent, Catholici ferre non valentes tantam contumaciam, responderunt hæresim advenam precario degentem in hoc Regno à legitimis rerum Dominis possessoribusque antiquis extorquere nil posse, sed quicquid vel minimum ipsi conceditur à sponte offerentibus grato animo accipere debere: quod si vim præferret, certo sciret Reipublicæ ad vindicandas leges Patrias Religionemque avitam conservandam animos ac vires non defuturas. Nec pauci suadebant ea quoque quæ eousque concessa erant subtrahenda, nihilque ipsis penitus concedendum, sed armis ad officium reducendos: jamque potentiores de conjungendis contra eos turmis suis militaribus (habuissent justum exercitum fere quindecim millium armatorum, cum adversæ partis cum Duce Radziwilo Præfecto militiæ Lithuaniæ, & Raphaële Lesczynski Palatino Belzensi, præcipuis ejus antesignanis comitatus vix quinque millibus constaret) consilia agitare cœperant; sed maturiores, præsertim Ecclesiastici, veriti ne sumptis armis Conventus Electionis Regis distraheretur, & aliis ad unam, aliis ad alteram, forteque pluribus turbulentis, ac æquitatem causæ utilitate propria metiri solitis ad injustiorem partem concedentibus, bellum Civile concitaretur diuturnum, illas controversias pacatioribus mediis conciliabant. Princeps quoque Vladislaus (venerat paulo post inchoatum Conventum Varsaviam, ægre id ferentibus Ordinibus, licet primarii quique venienti obviam processerint: unde legem postea fecerunt, ne ullus Principum Candidatorum Regiorum, præsens adesset in Electionis loco) authoritatem suam interposuit, ut post longas ambages formulam securitatis Religionum in Convocatione antedenti conscriptam omnes approbarint, eo solo adjuncto, quod illi nullæ cujuspiam oppositiones præjudicare unquam deberent. Dissensiones etiam Religionis Græcæ idem Princeps Vladislaus tali provisione diremerat, ut Romano-Græci in certis locis Episcopi instituerentur, in aliis vero veteres Orientales Schismatici. Eodem Principe sequestro fuerunt sedatæ discordiæ (quæ etiam plurimum retardabant negotia publica) inter Iudices Interregni Palatinatus Cracoviensis, & Zamoyscium Vicecancellarium Præfectum tunc Arcis Cracoviensis exortæ à tali principio. Iudicibus illis ad exercenda judicia sua assignatus fuerat locus in Arce Cracoviensi, studio æmulorum Zamoyscii, ut nimirum hæc suprema decemviralis potestas Magistratum ipsius Castrensem redigeret in ordinem, & sibi ipsi custodiam Arcis arrogaret.

Dissidentes prope ad arma sumenda concitant Catholicos.

Vladislai Principis Candidati ad Regnum ægre ferunt adventum Varsaviam Ordines.

Dissidentium in Religione controversia sopitur.

Russiæ Religionis Græcæ controversia componuntur.

Zamoyscius Vicecancellarius Arcem Cracoviens. ad arbitrium Palatinatus Cracoviensis solius patere non permisit.

Sed Zamoyscius tempestive explorato tali consilio, permittere noluit ut Arx in qua insignia Regni deposita custodiuntur, sub tempus Interregni adversis casibus obnoxium, populis passim ad judicia commeantibus pateret. Nempe quam fidei suæ concreditam, & universæ Reipublicæ communem, quando uni Palatinatui liberet, periculis exponere non teneretur, tanto magis quod de consuetudine antiqua clausam hanc Arcem sub Interregno tenendi constaret. Et cum nihilominus Iudices illi arcem ad celebranda ibi judicia sua intrare vellent, Vicarius Zamoyscii alios qui prævenerant exclusit, alios ingressu prohibuit. Illi vero eundem Vicarium cum ipsius Collegis ad suum Tribunal, quod postea in Prætorio Civitatis Crocoviæ constituerant, vocarunt; ac criminis violati edicti pacis publicæ accusatum, cum judicio se non sisteret, tanquam contumacem pœna infa-

Cracoviensis Arx sub Interregno ad arbitrium solius Palat. Cracov. non pendet.

infamiæ damnarunt. Eam itaque controversiam post longas partium, earumque adstipulatorum concertationes, authoritas Vladislai Principis ita composuerat, ut decreta illa contra Zamoyscii Vicarios lata, lege publica in Comitiis Generalibus proximis abrogarentur.

Postquam autem Ordines à difficultatibus istis fuerunt liberati, assumpserant tractanda reliqua, quæ non minus afficiebant Rempublicam, & prius quam eligeretur Rex expediri debebant. Præsertim compositio inter statum Equestrem & Ecclesiasticum; Correctio legum; restitutio monetæ ad meliorem qualitatem: tum & justitiæ distribuendis à Rege beneficiis muneribusque publicis servandæ circumscriptio. Ad quæ singula determinanda certo numero personæ tam ex Senatorio quam ex Equestri Ordine designatæ, seorsum in tentoriis proxime Aulam Senatoriam distentis, sessiones ac deliberationes suas continuarunt prope ad finem Electionis exiguo fructu. Et quidem Ecclesiastici, ea quæ ab ipsis super restringendis Cleri ac Ecclesiarum libertatibus desiderabantur, ad Sedem Apostolicam à qua toti dependerent, remiserant: ita ut novus Rex apud illam sedem Equestris Ordinis postulata hujusmodi promoveret, & quicquid ibi statueretur, id ratum firmumque esset. Tempus etiam præscriptionum in causis fundi Ecclesiæ, annorum sexaginta præfinierant. Atque tali ratione mitigarant tum aliquantum acerbitatem livoris fastidiosorum.

Ecclesiastici satisfaciunt querelis Equestrium.

Verum de monetis Regni ad justum pretium reducendis, nullus potuit inveniri modus durantibus bellis, & quousque vicini circumquaque viles dispensarent. Futurum enim prudentiores judicabant, quod miles stipendia sua trimestria, quadraginta florenis pro Vssaris seu Equitibus gravis armaturæ, & triginta florenis pro Cosacis seu velitibus lege circumscripta imminui non permitteret, & hæc in eodem numero moneta nova meliori computata, duplo plus geminataque crescerent.

Moneta Regni restitutionis rationes difficiles.

Vicini quoque monetam Regni, quando melior cuderetur, facile è Regno efferrent, & suam vilem Regnicolis obtrudere non cessarent. Tum quod stipulationes omnes emptionum, hypothecarum, donationum in ratione præsentis vilis monetæ consisterent, & morosi creditores numerum debiti sibi in eis nominatum repeterent in moneta, quæ sub tempus solutionis in usu esset quantumvis meliori, vel inextricabiles propterea lites excitarent. Feliciori itaque tempori quæstione hac reservata, lege tantum publica cavendum censuerant Ordines, ut jus signandæ pecuniæ penes Rempublicam maneret, & nonnisi ex communi consensu Comitia futura ejus in meliori qualitate restituendæ rationes præscriberent.

Non minus exoptabant omnes populi, ut Legum publicarum formula corrigeretur. Licet enim istæ habeantur optimæ, & summa quadam justitiæ æquitatisque temperatione moderatæ, maximeque ad conservandam status Nobilis æqualitatem comparatæ, tamen quod nunquam fuerunt (ut in Ditionibus aliis) unius alicujus Principis seu Legislatoris cura, sub certa universalium sanctionum regula traditæ, sed nunc una, nunc altera inter longissima temporum intervalla à diversis Principibus, & quàm plurimum in castris, dici potest tumultuarie inter armorum strepitum rogatæ, à diversisque scriptoribus diverse conscriptæ, non paucæ in eis ad perfectam judiciorum instructionem desiderantur, quodque deest ex Legibus exoticis suppleri non permittitur. Quæstus ingens provenit inde causidicis, cum non raro repræsentent illum Iurisconsultum Bizantinum, qui interrogatus in quadam causa, qualis lex esset Bizantinis? respondit qualem ego volo: nempe genus hoc hominum serendis tantum protelandisque litibus industrium, non solùm ea quæ sunt legibus præclare constituta,

Polonæ leges maxime ad conservandam æqualitatem mutuam Nobilium comparatæ.

Poloniæ leges ex exoticis suppleri non possunt.

A C. 1632

Comitia Electionis in corrigendis legibus nil præstiterunt.

sæpe turpis lucri gratia corrumpit, & depravat; verum multo magis ubi lex deficit, opinionibus quisque propriis Iudicum subsellia usque eo circumagit, ut qui verbosior, ille arbitrio suo causæ novæ legem novam affingere soleat. Tanto malo itaque remedia sessio ad hoc ab Ordinibus designata ut inveniret, diutius laboravit: sed nihil præstitit, majorem animorum tranquillitatem maturitatemque sententiarum tam arduo negotio requirente. Ad ultimum placuerat rescisso usitato longo circuitu, agitandis terminandisque Iudicialibus controversiis saltem pauciores gradus assignare, & præfinire normam celerioris executionis rei judicatæ. Durior enim est hic conditio litigantium, cum bona sua per multiplices processus, provocationesque ad diversa, eaque longinqua subsellia judicio persequi coguntur, & demum postquam litem obtinuerint, majores difficultates experiuntur in consequenda executione sententiæ, ideo quod jure victi, ac propterea proscripti, istam pœnam (nempe summum justitiæ rigorem) parvipendant, & locorum Regii Præfecti, quibus hoc incumbit in eos non advertunt. Sed neque hoc successit, plura enim in illa sessione circa hæc utilia conclusa, deinde in communi Ordinum consessu in dubium vocabantur, obstrepentibus ad singula iis præcipue, quibus ea parabantur; ut oberratis, trahendisque litibus adsueris, & etiam Præfectis Regiis Iurisdictionem in suis territoriis habentibus; nempe quibus graviores pœnæ lege nova imponendæ erant, si officii sui debitum in exequenda re judicata, corripiendisque proscriptis negligentius implerent.

Beneficiorum distribuendorum modus præscribi non potest nisi distribuentis æquanimitate.

Simili temporis & operæ jactura fatigarunt ingenia sua alii, quibus commissa fuerat consultatio de possessionibus Regalibus nonnisi in bene meritos distribuendis. Nulla enim acutissimi cujusvis ingenii sagacitas, aut definitionum subtilitas exprimere sufficeret tam infinitam rerum, temporum, personarum quoque & meritorum, præmiorumque diversitatem, nisi singuli dum promerentur, ab ipso distributore animi æquabilis dignoscantur ac dijudicentur: seu censeantur veteri more, ex quo nisi quis fuisset Legatione aliqua ad exteros Principes Regis aut Reipublicæ causa insigniter perfunctus, vel emeritus miles, damnumve in bello passus, aut Magistratus seu Minister Aulæ Regiæ, remunerationem à Rege petere erubescebat, cum hoc sæculo omnes passim, ac plerumque seditiosiores in populo, maledicta in Conventibus spargere publicaque negotia turbare gnari, & quorum fama militiæ magis ex rapinis quam ex fortitudine innotuit, remunerationes hujusmodi sibi præ cæteris deberi contentiose asseverent. Nonnulla tamen Deliberatores & isti & alii contexuerant, quæ in Generali consessu relata, paucis susceptis majori parte sunt rescissa, ut suo loco attingemus.

Vladislai Principi Fratres & Legati venientes in consessum Ordinum.

Dum autem hæc in illis sessionibus agerentur, universalis Ordinum consessus audiendis Principum diversorum Legationibus vacavit, Senatoribus, Equestrique Ordine (ducto vastioti circulo sub dio ubi Equestres soli eousque subsistrant) insimul congregatis. Ac cum prima à Principe Vladislao venerant Principes, Casimirus, Ioannes Albertus, Carolus, Alexander, unaque Legati Henricus Firley Episcopus Præmisliensis, Georgius Ossolinski Præfectus ærarii Minor, Sigismundus Kázánowski, quos Episcopus Vladislaviensis Matthias Lubienski nomine Senatus, & omnium Procerum turmæ militares honoris ac officii causa ab Arce ad Comitia deduxerunt: Appropinquantibus assurrexit Archiepiscopus Gnesnensis cum Senatu universo, & ad calcem Coronæ (ubi Marischalli præsident, ac ingressus intro patet) exceptos conduxit ad sellas in capite coronæ sellarum Senatoriarum (retro istas assistebant Equestres, alii pedes, alii humilioribus scabellis subnixi) præpararas, pone lævam sellæ Archiepiscopalis: Legati vero consederant inter sedes Marischallorum in consueto Legatorum

torum quorumcunque loco. Hinc silentio facto, Princeps Casimirus modestissime lingua Polonica est præfatus, inquiens: A.C. 1632.

Casimirus Princeps petit eligi Vladislaum Principem Poloniæ Regem.

Ego ac Fratres mei in sinu istius Reipublicæ communis vobiscum parentis nati, enutriti, eidem Almæ nostræ Matri nonnisi felicissima quæque precamur, & pro salute ipsius vitam nostram devovemus: Fratrem quoque nostrum Serenissimum Principem Vladislaum eodem animo in hanc Rempublicam semper fuisse, talisque propensionis suæ experimenta clara jam dedisse nemo inficiabitur: atq; ideo eum quem commoda & incrementa ejusdem Reipublicæ probe curaturum certò scimus, ac Regni istius fastigium promoveri desideramus, hocque ab omnibus vobis Ordinibus expetimus, quibus prò singulari ejusdem Serenissimi Fratris nostri in singulos vestrum grata beneficaq; voluntate vadesque obsidesque nosmetipsos offerimus. Tum ejus sermonem excipiens Episcopus Præmisliensis, disertiori oratione exposuit: *Quod quantumvis isti clarissimæ liberæq; genti Reges non dominentur sed præsint, nec nascantur, sed per libera Ordinum suffragia eligantur, innatam tamen ei fuisse semper talem erga Regum sanguinem observantiam, ut nunquam prolem superstitem Regiam in eligendo novo Rege præterierit, immo eam semper omnibus aliis competitoribus prætulerit; hocque longa exemplorum inductione illustravit.* Deinde merita & gratam memoriam Domus Iagellonicæ, ex qua per lineam maternam isti Principes descendunt, enumeravit; & recentiora Sigismundi III Regis Patris eorundem Principum erga hanc Rempublicam amoris insignia, fractamq; ac consumatam in ejus curis valetudinem, morte ad extremum extinctam repræsentavit: Ipsiusmet quoque Vladislai Principis laudes; recuperatam per ipsum à Moschis Severiam, & repressum ad Chocimum Osmanum Imperatorem Turcarum, atque ita gloriose deposita ejus ineuntis adolescentiæ tyrocinia memoravit. Ac demum subjunxit, Principis istius magnanimitatem liberali moderatione temperatam esse, nec eum ex ambitione aliqua Regnum affectare, sed quod ingenita ipsius virtus, paternis præclare gestis incitata, jugique bellicarum rerum studio à primo juventutis flore exercitata, labores subterfugere nesciat, quinimo ardua quæque subire cupiat, ac Deo adjuvante confidat utilem operam isti Reipublicæ se navare posse. Archiepiscopus itaque Gnesnensis ad utramque perorationem nomine Senatus respondit;

Firleius Episcopus Præmisliensis recenset merita Vladislai Principis.

Archiep. Gnesnen. respondet ex consilio publico dandum fore responsum super Electione Regis.

Ordinem istum Regis Sigismundi III inclytæ memoriæ gloriosa facinora toto orbe celeberrima, atque notissima, & cum primis Serenissimi Principis Vladislai in hanc Rempublicam insignia merita diffiteri non posse: patrium quoque morem colendi Regiam progeniem non ignorare, eumque sequi velle, tanto magis quod parentum virtutes in filiis agnoscat, speretque istos vestigia illorum imitaturos. Cæterum cum præscriptus legibus hujus Regni Electionis Regis modus exposcat, ut nonnisi collatis suffragiis unanimi consensu de sufficiendo Rege Ordines decernant, ista necessario præcedere debere: In eis tamen dignitatis Serenissimi Vladislai Principis, intercessionisque Serenissimorum Principum æquam rationem habendam fore. Deinde Mariſchallus Equestris Ordinis (iste licet simul cum Senatu Legationes audiret, separatim tamen suam sententiam nonnisi per Marischallum proprium renuntiari volebat) simile responsum dedit, & omnibus consurgentibus ad reducendos Principes, consessus illo die fuit solutus.

Marischallus Equestris ordinis seorsum respondet Legatis nomine Nuntiorum.

Postridie ad Ordines eodem modo simul considentes, veniens Honoratus Vicecomes Nuntius Sedis Apostolicæ, ac ad lævam Archiepiscopi Gnesnensis capto loco, Legationem ab Vrbano VIII Papa Romano exposuit oratione languidà & verbosa nimium, eoque ingrata, in qua postquam nonnulla præconia nominis Poloni recensuerat, hortabatur Ordines ad placatiora in rebus Ecclesiasticis consilia, utque eligerent sibi Regem Principem Vladislaum. Actulit responsum ab Archiepiscopo Gnesnensi (Cancellarii & alii Magistratus, quorum officii

Summi Pont. Legatus intercedit pro Electione Regis & pro Clero.

A.C. 1632.

Archiep. Gnesnen. respondet in eligendo Rege Religionis Rom. rationem habendam fore.

est reddere responsa Legatis nomine Regnantis Regis, eo defuncto non exercent functiones suas, sed Archiepiscopus Gnesnensis) acceptissimam esse omnibus Summi Pontificis paternam de Regno hoc solicitudinem, monitionesque salutares. Deliberationes vero publicas, eamque præcipue, quæ Regis nominationem concernit, in hac Republica nonnisi exploratis singulorum voluntatibus expediri solere. Curaturos tamen Ordines, ut Regem eligant, qui Apostolicæ Sedi placeat, Catholicam Religionem defendat, quemque Christiani populi hostis timeat, orbis admiretur.

Eodemque verborum sensu Marischallus quoque Equestris Ordinis respondit sermone ita compto, ut omnibus præsertim externis, admirationi esset, quod homo militaris nil præmeditatus tam promptam & cultam eloquentiam Latinam haberet.

Sueci Regis Legato in admittendo diffcultas exorta.

Deinde audiendi erant Legati Imperatoris, & Regis Sueciæ Gustavi, & cum prior venisset Sueticus, ac Imperatorius tardiùs superveniens, tum primum petiisset audientiam cum jam proximus dies audiendo Suetico fuisset datus, grave dubium occurrebat, quomodo prior Imperatorius, uti decebat, admittendus esset, cum Suecus jam præmonitus de audientia citra injuriam ad aliam diem rejici, vel uterque eodem die excipi non posset. Sed opportune accidit, quod Suecus eo die morbo podagræ correptus, ipsemet rogavit ut prorogaretur sibi tempus: atque ita illo die Legatus Cæsaris conductus ad consessum Ordinum, accepto loco inter sediculas Marischallorum, Latina lingua commemoravit Austriacæ Domus cum Regibus Poloniæ veteres conjunctiones, ac affinitates, earumque emolumenta, quibus adductus Imperator Ferdinandus II Legationis officio Electioni præsenti assistere, Principemque Vladislaum arctiori sanguinis vinculo sibi conjunctum Ordinibus Regem eligendum commendare voluerit.

Imper. Legatus intercedit pro Electione Vladislai Principis.

Ac isti quoq; Archiepiscopus & postea Marischallus Equestris Ordinis respondit, quod recordationem talium necessitudinum, humanissimamque Cæsareæ Majestatis erga hoc Regnum voluntatem Ordines gratissimam habeant, uberiusque responsum actu determinato ipsi sint daturi. Aliquis sublata voce (subornatus à quodam partium Austriacarum Procere) monuerat, ut adderetur in responso, circa Electionem Regiam, postulationis Cæsareæ dignum respectum habendum fore, sed reclamatio universorum ejus artificium improbavit.

Imperatori responso addi ejus intercessionem rationem habendam fore Ordines non permiserunt.

Perendie vero Suetica Legatio fuit audita, cum qua adfuit (Legatus ipsemet Steno Bielche necdum convaluerat) Vlricus quondam Syndicus Rigensis cum alio Collega Oratore, qui in eodem loco quo & Legatus Cæsaris considens, cum literas fidei primùm, ut moris est, exhibuisset, in earum titulo ad Ordines additum verbum (*respectu*) amicis, esse suspectam Regis Sueci amicitiam arguebat, & nonnihil animos Ordinum commoverat: tamen re perpensa, maturiores stultum fastum contemnendum judicarunt, & Orator ille repetitis longo temporum ordine principiis cultæ Polonis cum Suecis amicitiæ, eandem fato malo interruptam, cum jam inquit obicem sors removerit (Sigismundum Regem innuebat, ne verbo tamen eum læsit aut nominavit) facile reconciliari posse, Suecorumque studium ad hoc non defore asserebant. Iteratisque Orationis suæ argumentis persuadere conabatur, ut Ordines dum sui juris essent, & priusquam Regem eligerent, ea omnia quæ reconciliationem hujusmodi, pacemque tractandam impedirent tollere studerent; Nempe ut non eligerent Regem ex Regis Sigismundi filiis, nisi prius isti renuntiarent hæreditati Regni Sueciæ, quod unicum pro renovanda cum Regno Poloniæ pace perpetua Suecus Rex exposcebat. Respondit que ei Archiepiscopus ac Marischallus Equestris, Rempublicam à pace justa & honesta non abhorrere, & circa Electionem Regis ea quæ è Republica futura essent, curare velle.

Sueci Regis Legatus auditur in consessu Ordinum.

Legati sub Electione Regis non admittuntur intrò Civitatem.

velle. Vterque autem Legatus in villis diversis circa villam Wola hospitium sumpserat, veteri consuetudine præcavente, ne externis Legatis diversoria sub tale tempus concedantur in Civitate seu Electionis loco, unde facile arcana Reipublicæ penetrare, vel electionis cursum interpellare valerent. Præbebantur tamen ipsis ex publico non pauca in cibariis honoraria, & identidem Legato Cæsareo, nunc ab uno, nunc ab altero Procerum exhibebantur in Civitate lautissima convivia; fuitque iste permissus post paucos dies quibus hæsit foris, transire ad suburbanum Palatium Regium Iazdoviam; Suecus semel tantum apud Palatinum Vilnensem cœnavit, mansitque ad finem in villa Macioris.

A.C.1632.

Imp. Legato exhibentur lauta convivia.

Alii Legati minorum Principum, nempe Fiduciariorum Regni, degebant in Civitate; & cum ipsorum audientiæ non deberetur æqualis honor pleni consessus Reipublicæ, audiebantur in separatis congressibus Senatus ac Equestris Ordinis. Nec est quod singulare de illis adnotemus: Electoris enim Ducis in Prussia eadem fuit postulatio, quæ & in Conventu Convocationis antecedenti, nempe ut vocaretur ad similes Conventus, & locum haberet in Senatu, oneribusque Fiduciæ suæ gravioribus levaretur: & ex illismet causis fuit rejecta ad Comitia proxima, in quibus Rex novus præsideret. Curlandicis quoque spes fuit facta restitutionis in gradum pristinum Ducis Vilhelmi proscripti: sed ad Equestrem Ordinem cum sua Legatione transeuntibus Prussicis, jam ipsum circulum illius consessus introeuntibus accidit, quod diversi Equestres (præsertim Martino Tulibowski Iudice Brestensi insensore illi Duci alios concitanre) acclamationibus urgebant denegandam audientiam Legatis Ducis, qui jure ambiguo ob contradictiones interpositas Prussiam obtineret, & qui conscius consiliorum Gustavi Regis Sueci, eundem in Prussiam adduxerit, armis, pecuniis, commeatuque juverit. Vnde Legati retrocedere coacti, multas querelas de læsa tanto contemptu dignitate Ducis apud Proceres circumferebant, ac plures Senatores non solum conjunctiores eidem Duci, sed maturiores quique factum illud improbabant. Tamen non ultra verba res processit, excusante Mariſchallo Equestri, & causam rejiciente in adventum intempestivum Legatorum antequam accirentur, & priusquam commotio illa sedari potuisset. Dantiscæ Civitatis Legatis fuit concessum, ut æque ac Civitatis Cracoviæ, Vilnæ, Legati jus suffragii in Electione Regis haberent. Cumque jam pauci Comitiorum dies superessent, viritimque sententiis de modo Electionis concludendæ exquirendis non sufficerent, deputavit Senatus è medio sui Minoris Poloniæ tres, Palatinum Cracoviensem Ioannem Tarczynski, Palatinum Sendomiriensem Stanislaum Koniecpolski, ac Thomam Zamoyski Vicecancellarium Regni: Majoris Poloniæ tres, Iacobum Zadzik Episcopum Culmensem, Cancellarium Regni, Iacobum Sczawinski Palatinum Brestensem, Andream Opalinski Mariſchallum Regni: Lithuaniæ alios tres, Palatinum Vilnensem Leonem Sapiha, Abraham Woina Episcopum Vilnensem ac Cancellarium Lithuaniæ, Albertum Ducem Radziwil, qui una cum designatis ad hoc idem ex Ordine Equestri conscriberent conditiones eligendo Regi proponendas, easque cum Legatis Vladislai Principis conferrent. Interim vero omnes Ordines iterum simul in uno circulo convenientes, omnia illa quæ sessiones singulares censuerant, examinarunt: Sed ut alias attigimus, paucis receptis, plura utilia contradictionibus explodebantur, studiisque partium in diversa divisis, tempus inaniter trahebatur ad ultimam usq; Comitiorum diem. Qua adveniente, alia incidit difficultas, ea enim dies licet esset deponendorum suffragiorum propria, nec differri posset sine evidenti summæ rei periculo, multoque minus in tam angusto tempore, tam confusa negotiorum publicorum varietas dignosci valeret: nihilominus ista ante omnia terminari Ordo Equestris contentius postulabat. Sed aliquibus in hoc, ut prenz farent

Ducis Prussiæ Legati coram Senatu exponunt Legationem.

Ducis Prussiæ Legatus exprobratur consensus cum Sueco Rege in confessio Nunciorum.

Dantiscæ Civitatis conceditur suffragium in eligendo Rege æque ac Cracoviæ ac Vilnæ.

Eligendo Regi conditiones proponenda disputantur per Delegatos utrinque.

A.C. 1632. ſarent quoſque inſigniores magiſque populares ſubornatis, Senatoribuſque præcipuis adnitentibus, admiſerat temperamentum tale, quod illo quidem die darentur ſuffragia,ſed non publicarentur, nec Rex nominaretur:finis vero Comitiorum proferretur ad tres dies,intra quos omnia controverſa deciderentur,pacta conventaque cum Rege nominando ſtabilirentur,firmarenturque jurejurando ipſius Legatorum, & tum demum Ordinibus ſatisfactione in ſuis deſideriis neceſſitaribuſq; publicis accepta jubentibus, Archiepiſcopus ex ſuffragiis iſto die collatis Regem nominaret ac renuntiaret. Hoc concluſo fideque invicem data præcauto, omnes in genua procumbentes, Archiepiſcopo præcinente Hymnum *Veni Creator Spiritus* dixerunt, eoque finito totus conſeſſus eſt diviſus in Palatinatus, ſingulis tam Senatoribus quam Equeſtribus ad proprios Palatinatus ſecedentibus. Solus Archiepiſcopus Gneſnenſis non ſe movit loco, eo quod iſti competat in concluſione demum omnium ſuffragiorum, explicare ſententiam ſuam, ſimulque nominare Regem: & ut retineret ſtationem circuli,quo diſſoluto,permixta multitudo,difficilius (iſtud eveniſſet certo niſi tali conſilio fuiſſet proviſum) ad ordinatum conſeſſum revocari potuiſſet. Nec multum morati Ordines diviſi hoc modo, ſuffragia ſua enuntiabant,primo Senatore cujuſque Palatinatus rogante, eaque excipiente, unanimique voce VLADISLAVM Principem Poloniæ Regem nominabant. Nullumq; veſtigium apparuit contrariarum,voluntatum,(conduxerant plurimi turmas militares nomine ſuppreſſo, Principis ſtipendiis, & ex ſecretiori inſtructione Valnſtenius, quanrumvis majoribus copiis tunc in Germania contra Suecum Regem indigeret, tamen expeditiores legiones cum Tribuno ſolertiori Schaſgotzio diſpoſuerat in Sileſia circa confinia Poloniæ,ut exitum iſtius Electionis obſervarent) cum tamen vivente Rege Sigiſmundo Patre non pauci averſos ab eo animos præferrent. Præſertim ſuperſtite adhuc Regina Conſtantia ejus Matertera ac noverca, quæ cum impenſius favorem Procerum captaret, Caſimiro primogenito ſuo ſucceſſionemRegni comparare credebatur.Hujuſque rei non obſcuraapparuerant argumenta in Comitiis Anni 1626.Turonienſibus,ubi unus ex Epiſcopis,iſque Vicecancellarius propoſuerat vocandum ad ſpem iſtius ſucceſſionis CaſimirumPrincipem: & licet tunc indigne id audierint Ordines,nempe quod præcipuus legum cuſtos, legem tam claram de non novanda quæſtione circa ſucceſſionem Regni Rege vivente temerandam tentaret, tamen exinde fuit opinio, quaſi Regina ſucceſſionem hujuſmodi iſti ſuo filio procuraret, eaque ſuggerente, Epiſcopus ille cauſam hanc promoveret. Atque ex tali ſuſpicione ortus rumor, etiam exiſtimationem totius Cleri perſtrinxit, ut vulgo jactaretur eum adverſari Principi Vladiſlao.Auxerat autem famam hanc, quod iſte Princeps propter valetudinem(morbo Comitiali fuit aliquando obnoxius)ex conſilio Medicorum diutius ſolebat decumbere in lecto, & nunquam jejunus veſtiri,aut in publicum prodire. Vnde ſacrificia Miſſarum Catholicarum publica frequentare non poterat, ut proinde remiſſior in colenda Religione Catholica, eoque minus acceptus eſſe videretur Eccleſiaſticis, quos malevoli commento tam inani in diffidentiam apud eundem Principem adducere contendebant. Sed nihil minus quam alienationem ab illo Principe Eccleſiaſtici cogitarant,cum cauſæ non ignari, ejus conſtantem in Religione Catholica voluntatem probe ſcirent, & nulli magis quam iſti etiam vivente Sigiſmundo Patre ejus partes tutati ſunt, ipſiuſque Electionem promoverunt.

Suffragiorum pro Rege eligendo ferendorum ordo.

Nobiles ſinguli in Palatinatibus ſuis dant ſuffragia pro Rege eligendo.

Militares turmæ adſtrantes pro Candidato in Comitiis Electionis.

Valnſtenius in confiniis tenet exercitus, obſervat progreſſum Elect. Reg.

Vladiſlao Principi nullæ circa Electionem contradictiones opponuntur.

Eccleſiaſticos non faviſſe Vladiſlao Principi vanus rumor.

Collectis autem in Palatinatibus ſententiarum calculis, quarum autographa manibus Senatorum,& Nobilium cujuſque Palatinatus ſubſcripta Mariſchallo Ordinis Equeſtris conſignabantur,omnes ad unum conſeſſum redierunt,ut ſingularia Palatinatuum ſuffragia in commune ſimul conferrent. Primuſque Archiepiſcopus commemoravit fidem mutuo ab initio interpoſitam de non nominando Rege licet

tet suffragia intercesserint, nisi sublatis prius differentiis, quæ supererant inter Ordinem utrumque omnes consentirent eum nominandum. Obtestabaturque quod suffragium suum in quo conclusio rei nominatioque consisteret, tunc dicere non vellet, sed prius aliorum enunciationes esset auditurus. Eum vero sequuti Episcopi, aliique Senatores singuli, VLADISLAVM Principem cum brevi enumeratione laudum ipsius Regem nominabant, & deinde Palatinatus, Ordine quo distincti sunt, suffragia sua reddebant, eisque finitis iterum Archiepiscopus declaravit, Regem nonnisi determinatione Comitiorum de voluntate omnium Statuum nominandum fore. Quod demum triduo illo elapso, post protracta ad alios duos dies Comitia tredecima mensis Novembris (Sabbatho) successit. Hac enim primum, idque sub vesperam, postquam Dissidentium in Religione & Equestris Ordinis contra Ecclesiasticos querimoniis fuerat satisfactum, ac ad leges quasdam statum universi Regni concernentes, conditionesque Pactorum cum novo Rege initorum (habentur in volumine legum publicarum) omnes consensissent, Archiepiscopus interrogavit, placeretne jam nominare Regem, factisque acclamationibus faustis, Principes juniores fratres cum Legatis VLADISLAI Principis venerunt in medium Ordinum, ac Legati soli genibus flexis jusjurandum super pactis à Rege nominando VLADISLAO Principe observandis ipsius nomine præstiterunt verbis conceptis, quæ Cancellarii Poloniæ & Lithuaniæ prælegebant. Tum Archiepiscopus nominavit Regem, usus præfatione talis argumenti: *Quod etiam Prophetis adeò formidolosum fuit, cum juberentur jussa Divina populis annuntiare, ut subterfugerint tantam functionem, alii migrantes in longinqua à facie Domini, alii excusantes suam imbecillitatem, linguamque balbutientem, A, A Domine puer sum & nescio loqui:* tanto magis se longe infirmiorem, fragilitatisque suæ conscium trepidare, cum pronuntiare debeat hoc Dei decretum, quo ante sæcula Rex præsens isti genti est designatus. Omnino enim (inquit) solius Dei, per quem Reges regnant opus est censendum, cum tanta animorum ingentis populorum multitudinis varietas, in unam voluntatem eligendi sibi Regem coierit, hocque non tanquam consensum humanarum mentium, sed uti oraculum Divina virtute præsenti Congregationi afflatum, sibi sit pronuntiandum. Sed quoniam ex officio suo ad hoc obligaretur, non merito suo se metiens, verum obtemperans instinctui Dei, qui infirma mundi eligit quo fortia confundat, & humiliores sæpius magnorum arcanorum suorum Ministros adhibet, auxilioque suo confirmat: eo adjuvante in ejusque nomine (inquit) *Nomino Regem Poloniæ, & Magnum Ducem Lithuaniæ* VLADISLAVM *Principem Sueciæ Regem, Sigismundi III Poloniæ Regis recens defuncti filium primogenitum: precorque cælestem Regem, ut hunc quem à sæculis Regem genti isti providit, gratia sua in tanto munere sustinendo adjuvet, hancque Electionem isti Reipublicæ faustam fortunatamque, & cum primis Religioni Catholicæ salutarem esse velit.*

Ad ultimum Marischallos compellans monuit, ut nominationem hanc ex officio suo publicarent; qui confestim assurrexerunt simul omnes in loco sessionis suæ, & Marischallus Regni Major omnium nomine altiori voce promulgavit. *Regem* VLADISLAVM *Electum concordibus sententiis & ab Archiepiscopo Gnesnensi Regni Primate nominatum esse, ipsumque pro Rege vero legitimeque Electo ac nominato ab omnibus recognosci debere.* Hocque dicto, Archiepiscopus Hymnum gratiarum recitavit, toto illo cætu hilari cantu prosequente, tormentorumque ac bombardarum tonitruis undequaque resonantibus. Totum enim vallum Civitatis, ac campos late circumjacentes oppleverant agmina militaria, edendisque talibus lætitiæ signis in profundam noctem læta vacarunt.

Insequenti die qui fuit Dominicus 14 Novembr. Electus Rex ad Templum primarium

A.C. 1632.

Senatores in suo consessu enuntiant suffragia pro Electione Regis.

Renuntiatio Regis differtur donec publica negotia definiantur.

Archiepiscopus Gnesnensis nominat Regem Vladislaum IV.

Marischalli denuntiant nominatum fuisse Regem omnium consensu Vladislaum.

A.C. 1632. marium S. Ioannis Baptistæ Varsaviæ, cum frequenti Senatorum Nobiliumq; Comitatu descendit, peractoque ab Archiepiscopo solenni sacrificio, accessit ad Altare majus: ubi cum Georgius Ossolinski Præfectus Thesauri Minor, commissam sibi gratiarum actionem pro Rege Electo perorare vellet, & Cancellarii Regni functionem hanc muneris sui propriam concedere ipsi nollent, lis illa fuit composita tali modo, ut ille ante inchoatum actum tradendi decreti Electionis, uti privati adhuc Principis privatus ministet, sermonem suum expedierit. Rex vero Electus genibus nixus, jusjurandum ea forma qua illud Legati ipsius in consessu Comitiorum præstiterant, Cancellariis Regni & Lithuaniæ præloquentibus, clara voce enuntiavit.

Vladislaus Rex recipit decretum Electionis suæ ab Archiepiscopo & jurat.

Et cum iterum assurtexisset, Archiepiscopus primò obnuntiabat quod Iuribus Religionis Catholicæ nulla ratione jutejurando tali derogaretur, præsertim articulo ejus (*Pacem inter Dissidentes de Religione servabo*) vicissimque opponente Raphaële Lesczynski Palatino Belzense nomine Dissidentium, ne jura ipsorum in dubium vocarentur, respondit se scire quod pax hæreticis indulgeretur, sed de jure legeque publica qua confirmaretur nescire: Eoque dicto Regem Electum affatus admonuit, quod eam ob causam ei ad Altare Dei stanti Regnum traderetur, ut sciat Regnum Catholicum à Religione Catholica sibi deferri, hocque ipso ad ejus denfensionem se obligari: Simulque tradidit ipsi decretum Electionis in charta pargamenea conscriptum, omnium Procerum Nobiliumque qui Electioni aderant præcipuorum subscriptionibus & sigillis munitum. Marischalli autem obversi à summis gradibus adyti Templi ad populum, indicto silentio, tenuntiarunt Decretum Electionis Regi legitime Electo nominatoque fuisse traditum, & Archiepiscopo præcinente Hymnum *Te Deum laudamus* universi adstantes sono confuso cantarunt, frustra arte meliori cantare contendente choro Regio Musicorum. Redeuntem è Templo Regem proxime antecedentes de more Marischalli sceptra officii sui demissa tenebant, non sublevabant, eo quod priusquam Rex coronaretur, sceptrique insigne solenniter acceperit, ipsi à Marischallis sceptra præferri mos antiquus vetaret. Tandemque postridie Senatus in Palatio Regio congregatus, Legatis externorum Principum responsa dedit, & subscripsit Acta Electionis, in quibus Conventus Terrarum singulares ad decimam quintam Decembris, & Comitia coronandi Regis ad trigesimam Ianuarii proximi indicebantur.

Archiepiscopus Gnesnensis obtestatur contra clausulam juramenti Regi de Dissidentibus nil præjudicare Catholica Religioni.

Marischalli ante Regem nondum coronatum sceptra demissa tenent.

Coronando Regi dies præstituitur 30 Ianuarii.

Illud quoque erit observatione non indignum, quod Rex Electus ad istos Conventus Terrarum singulares non miserat, ut solet Rex regnans instructiones aut Nuncios suos (præter literas privatas in negotiis fratrum suorum juniorum ac pompæ funebris Patris sui) eò quod Electus Rex non potest exercere functiones Regias antequam coronetur. Nec distribuit beneficia aut officia, nisi aliqua in futurum promittat, ut iste liberaliter plurima plurimis promiserat. Vnde & Cancellarii nil sigillant, & demum postquam sigilla Regis defuncti circa ejus funeris celebritatem confregerint, à coronato Rege novo, nova accipiunt. Literæ autem ab Electo Rege præsertim officiosæ ad Principes exteros, interim scribuntur cum titulo Rex Electus, ac sigillo quo ille utebatur ante Electionem suam signantur.

Electus Rex non potest distribuere beneficia, nec uti sigillo Regio.

Annus

Annus Christi, 1633.

A.C. 1633.

Sigismun. III Regis Pol. funus adducitur Cracoviam.

ANni Christi, Millesimi, Sexcentesimi, trigesimi tertii, Ianuario mense, Rex Electus febri detentus Varsaviæ, cum ad præfinitum Comitiorum tempus Cracoviam transire non posset, præmiserat solum funera Patris Regis Sigismundi & Reginæ, quæ comitantibus junioribus Principibus Cracoviam conducta ad suburbanum Palatium Regium Lobzoviam divertetunt, inde ad pompam funebrem conducenda. Et die Coronationi, ac subsequenti Comitiis inchoandis præstituto adveniente, licet non pauci dubitarint, possentne absente, & nec dum Coronato Rege haberi Comitia, tamen Archiepiscopus Gnesnensis ne dilaberentur Senatores, ac Nuncii Terrarum, qui frequentes convenerant, solenne Sacrificium pro eis inchoandis celebravit in Templo Pontificali Cracoviensi ac inde ad Curiam Arcis Senatoriam transiens, cum Senatoribus & Nunciis colloquio facto, examinandis ac definiendis illis negotiis, quæ circa Electionis Actum imperfecta manserant, trahere tempus illud placuit, æque in Senatorio ordine atque in Equestri, apud quem ex more vetusto, ut ille qui Marissalli munere in proximis Comitiis functus fuisset, in subsequentibus quoque Comitiis, donec novus Marissallus eligeretur, idem præsideret, Iacobus Sobieski Incisor Regni, qui in Electione proxima officium Marissalli gessit, hæc quoque initia dirigebat. Iamque sessiones suas inchoarant, cum supervenientes diversi prodromi annunciarunt, Regem haud dubie intra triduum affuturum: unde omnes intermisso conventu, ei obviam properarunt. Veneratque Rex die B. Mariæ Virgini dicato 2 Febr. à Villa *Promnik*, ubi pernoctarat in prædio Celarii, & cum splendido militarium turmarum apparatu, ac magno Senatorum Procerumque numero progrediens, in campo ibi proximo Magistratuum Suburbanorum Casimiriæ & Clepardiæ, ac prope templum Divo Floriano sacrum, Academiæ Cracoviensis Salutationem audivit; Portam Civitatis primam Florianeam dictam subeunti, Magistratus Vrbis Cracoviæ claves civitatis præsentavit; & postquam inter festivos tubarum & tympanorum clangores, tormentorumque ac bombardarum sonitus arcus triumphales in introitu & exitu fori magni Civitatis affabre constructos, emblematisque exquisitioribus ornatos subierat, atque ad Arcem ascenderat, Thomas Zamoyski Vicecancell. Regni, tunc ejus Arcis Præfectus (istius cohortes pedites dispositæ in Vallo summo Arcis, tenebant passum vexillum Prætorium litera M. insignitum Maximiliani Archiducis Austriæ apud Byczina à patre ejus capti) claves quoque Arcis ipsi tradidit, ornata oratione laudibus ejus memoratis. Inde vero Basilicam proximam Pontificalem introeuntem apud Aram D. Stanislai Regni Patroni, Collegium illius Ecclesiæ gratulatione, Petro Gembicki Decano tunc ejusdem Basilicæ perorante excepit, Hymnumque Ambrosianum pro gratiarum actione Deo cantari fecit. Altero die quieti dato & præparationi funebri, quartus Februarii inciderat in feriam 6, cessit justis exsolvendis Regi Sigismundo III & Reginæ Constantiæ Austriacæ ejus uxori. Et quidem oportuisset servare consuetudinem veteri usu receptam, ut primum coronaretur Rex, sed ne funestum illum spectaculum interrumperet postmodum negotia Comitialia potius præmittendum fuit. Funera itaque illa Regia ex Palatio Lobsoviensi in SuburbiumClepardiense translata, postquam in hortis Montelupianis celebritatem hanc expectarant, inde processit pompa lugubris, præeuntibus longo ordine Monachorum, Sacerdotumque agminibus; ipsa feretra auro textis peristromatis, coronisque, sceptris, ac aliis insigniis Regiis superposi-

Comitia Cracovia ad coronandum Regem inchoantur, licet Rex nondum advenerat.

Vladislaus Rex venit Cracoviam salutatur.

Maximiliani Archid. signa capta eriguntur.

Sigism. III Regis funus.

A.C. 1633. tis operta, antecedebant Epiſcopi, Vladiſlavienſis, Poſnanienſis, Plocenſis, Præmiſlienſis, Culmenſis, Chelmenſis, Kijovienſis, Camenecenſis, unà cum Archiepiſcopo Gneſnenſi, & Nuncio Apoſtolico agmen claudentibus: Aderant & Epiſcopi Græci ex Ruſſia Eccleſiæ Romanæ ſociati, quos Collegium Baſilicæ Cracovienſis Pontificalis, uſque Nuncio Apoſtolico deprecante ægre permiſit Epiſcopis Regni Senatoribus in inceſſu proxime conjungi, eum locum non alteri niſi ſibi deberi contentius affirmans. Abbatibus vero nulla ratione concedere voluit, ut primo loco incederent, ſed permiſti Ordini Collegiali, vel prout quiſque haberet locum in illo Collegio, ut Tinecenſis, Claræ Tumbæ Abbates habent, ac Præpoſitus Miechovienſis. Retrò feretra ſequebantur Principes filii Regii cum turba Senatorum ac Nobilium, & à lateribus ſtipatores Regii obverſis ſariſſis, ac Equites vexilla omnium Provinciarum ferentes, in quibus Regni ſingularumque ejus Dynaſtiarum inſignia opere phrygio artificioſe intexta cernebantur. Rex cum Reginula ſorore ſua opperiebatur in domo Ioannis Foxii Archidiaconi Cracovienſis, ibique demum conjunxit ſe huic comitatui, & ad finem patentalibus factis interfuit, in magno Procerum, Nobilium, Legatorumque Principum externorum concurſu.

Græcis negatur præcedentia à Capitulo Cracov.

His ita peractis poſtridie Rex Religionis cerimoniam (omnibus Regibus priuſquam coronantur uſitatam) ut conficeret, Rheda vectus ad locum Martyrii S. Staniſlai in Rupella, vulgari nomine *Skalká* dictum (ubi nimirum ille Sanctus dum ſacra perageret, à Rege Boleſlao Audace Caſimiri ex Monaſterio Cluniacenſi ad Regnum aſſumpti filio, Anno Chriſti 1079, 8 Idus Maii fuit occiſus) inde pedes ad aliam Ædem ejuſdem Sancti in Arce Regia ſitam ivit, ibique in craſtino ejuſdem diei ſummo mane apud Sepulchrum illius Sancti præſente Nuncio Apoſtolico (ex manibus Archiepiſcop. Gneſnen. ſacram Euchariſtiam ſumpſit. Proxima vero deinde die 6 Februarii (Dominica) in illa eadem Pontificali Baſilica peragebatur ritus Coronandi Regis conſuetus, ex præſcripto libri Pontificalis Romani. Nec circa eum aliud ſingulare accidit, præter quod cum ad Archiepiſcopum Gneſnenſem tractare Divina pertineret, Gneſnenſis Eccleſiæ Canonici præferri ſe Cracovienſibus in eo volebant, ut aſſiſterent ad talem functionem ſuo Archiepiſcopo, ne ab eo uti membra à ſuo capite divellerentur: Cracovienſes vero in propria Eccleſia non alteri quam ſibi primas partes deberi, omnemque tractationem Divinorum nemini alteri incumbere aſſerebant. Neque conſtabat de conſuetudine in iſtis ab antiquo (annis 45 præceſſerat alia ſimilis Cerimonia) obſervata, aliterque non potuit dirimi tunc illa lis, niſi ut permiſti (plures eorum habebant dignitates in utraque Eccleſia) miniſtrarent Archiepiſcopo, jure cujuſque ſalvo, & judicis definitioni reſervato. Diſſidentes quoque in Religione commoverat, quod Archiepiſcopo ſtantem jam ad altare Regem initiaturus monuerat, ſolam Catholicam Romanam fidem Regia in Polonia ſceptra tenere, eaque Regibus dare, & propterea Reges ad altare Catholicum ſacro oleo perungi, ut memores accepti ibi muneris & honoris fidem Catholicam defendere & propagare debeant: Inſuper obteſtabatur, quod ea quæ ſub Interregno & circa Electionem Regiam hæreticis pro bono pacis conceſſa fuiſſent; vim legis perpetuæ habere non poſſint: illi vero hoc audito oppoſuerant ſuas querelas, quas continuatione ſacrorum interruptas, poſtea in conſeſſu Nunciorum Terrarum iterarunt. Poſtquam fuit coronatus Rex, altero die jurarunt ipſi fidelitatem inprimis Archiepiſcopus Gneſnenſis, dein Senatores qui aderant. Circa quod movebatur etiam quæſtio, quali formula illi qui ſemel jurarunt Regi & Reipublicæ iterum deberent jurare, ne videretur in dubium vocari primum eorum jusjurandum. Nec apparebant veſtigia tantæ rei ex anteriori-

Vladiſlaus Rex antequam coronetur, viſitat ex more locum martyrii S. Staniſlai.

Vladiſlaus Rex Sacram Euchariſtiam ſumit apud ſepulchrum S. Staniſlai.

Vladiſlaus Rex coronatur 16 Febr. 1633.

Gneſnen. cum Crac. Capit. de loco controverſia judicio legittimo ſervatur.

Diſſidentes in Religione querelas ſuas iterant & quieſcunt moniti.

Vladislao Regi jurant Senatores & Magiſtratus fidelitatem.

rioribus Interregnis: verum considerata formula jusjurandi hujusmodi, illa verba quibus regnanti Regi nomine expresso fides obligatur, ad singularem Regis cujusque personam referri, istisque sublatis, in nomen alterius succedentis ea sola repetenda esse nemo ambigebat. Iurarant itaque omnes omissis ex communi formula verbis, quæ Reipublicæ & muneris Senatorii recte administrandi finem sonabant, eisque duntaxat expressis, quæ personam Regis noviter Regnum capessentis spectarent. Qua norma & Magistratus Iudicesque omnium Terrarum priusquam Iudicia sua finitis Comitiis exercerent, jurarunt. Ac deinde Principes quoque Regis fratres (diligentius hoc requirebant Ordines) sed aliis conceptis verbis, nempe quod fideles essent Regi & Reipublicæ quandiu possessiones seu beneficia aliqua in hoc regno retinerent. Solus Princeps Carolus Ferdinandus Episcopus Vratislaviensis liber fuit à tali sponsione, eo quod nil tum obtineret in Regno, unde Regi & Reipublicæ obligaretur.

Iurisjurandi novo Regi formula disputatur.

Regis fratres Principes jurant fidelitatem Reipub. quandiu possidebunt beneficia in Regno.

Illo eodem post susceptam Coronam postero die, Rex ad forum Civitatis Cracoviensis descendit, & in Theatro ante palatium Prætorium contra plateam *Bracka* extructo, superboq; apparatu ornato consistens, subjectionis jusjurandum, ac simul honoraria munifica à Consulibus & Senatu Civitatis accepit. Ibidemque creavit Equites aliquot auratos, inter quos cum plures admitterentur plebeii, ac militiæ ignari, nobiles genere eum honorem vilem habuerunt.

Cracoviæ Magistratus jurat fidelitatem Regi.

Vladislaus Rex creat Equites.

Interim Nunciorum Ordo elegerat sibi Marisallum Nicolaum Comitem de Ostrorog, ac agebantur Comitia more consueto. Ac in principio distinebantur querimoniis Dissidentium in Religione, præcipue de obtestatione Archiepiscopi in coronando Rege, & de formula jusjurandi Regii, quasi immutata verbis *fidem Catholicam*, addito *Romanam*, cum tamen verbum illud intelligentiam sententiæ non mutaret, Catholico nomine nonnisi Romanam Ecclesiam communi intelligendi usu designante. Vnde cum diutius tam inaniter contenderent, asperiori reprehensione, quod dubia, in re nil dubia quærerent, minasque jactarent, reprimi debuerunt. Et inter illas concertationes in ea verba Ioannes Zebrzydowski Ensifer Regni proruperat, quousque Dissidentes de Religione intra limites Civilis concordiæ pacati viverent, tolerandos fuisse, at ubi tam aperte abuterentur patientia Reipublicæ, severiori animadversione coërcendos esse. Quieveruntque illi exinde, præter Græcos Schismaticos, qui circa Religionem suam transactorum in Conventu Electionis diversas conditiones ampliari, & ne defectu consensus Sedis Apostolicæ Romanæ ad quem eorum adversarii dicti *Vniti* rationes suas omnes referebant, in dubium aliquando vocarentur, firmioribus cautionibus provideri volebant, nec cessarunt solicitare Ordines, donec obtinuerunt diploma, in quo Rex promisit eorum omnia postulata, juxta partitionem Episcopatuum Græci ritus in illo Conventu Electionis factam; in Comitiis proximis generalibus determinanda, consensumque Sedis Rom. ad hoc interim obtinendum fore. Aliis vero negotiis singulatim in communi Ordinum consessu dignoscendis cum tempus non suppeteret, eorum cura in diversos ex Senatu & Ordine Equestri selectos fuit distributa; nempe ut alii controversias status Equestris cum Ecclesiasticis tractarent; alii de moneta meliori restituenda deliberarent; alii rationes ærarii publici excuterent; alii Academiæ Cracov. cum Religiosis Societ. IESV (isti privilegii à Regibus & Republica illi Academiæ dati interpretationem, quæ à Republica petenda erat, in Romana Curia sophisticam emendicarant, ex qua Cracoviæ novas suas scholas Academicis æmulas erigere nitebantur, sed Comitia ea rejecta declararunt, jus tenendi scholas publicas soli Academiæ *privative quoad alios*, servire) causam

Comitiorum Crac. 1633. series.

Dissidentium in Religione contentiones sedantur.

Russiæ Græci ritus datur cautio de servandis ipsis promissis libertatibus.

Constitutiones de Repub. distribuuntur diversis Senatoribus examinanda.

Qq 2 com-

A.C. 1633. componerent; alii bello Moschico & confiniis contra Tartaros muniendis necessaria providerent. Rex ipse cum Senatu, quamvis viribus adhuc infirmis & tali labori non assuetis, Iudicia naviter exercebat, sessionibus ad seram vesperam sæpe protractis. Licet autem hujusmodi publici actus pristinam Reipublicæ faciem præferrent, longe tamen ista immutata apparebat: Regis defuncti majestas ac gravior in rebus gerendis modus desiderabatur ubique. Et cum Rex novus valetudinis causa ex præscripto Medicorum jejunus lecto levari ac vestiri non soleret, ibique in privato Missam Catholicam audiret, ac demum prodiret in publicum tardius, mos augustior Regis defuncti, qui sacrificio sacro quotidie stata hora matutina in loco Palatii sui publico, & diebus Festis in Templo celebriori proximo religiose assistere, tum etiam epulum adstante Aula tota cum pomposo Apparitorum ac Dapiferorum ministerio frequentius sumere consueverat, intermitti cœpit. Accessus ad colloquium Regis istius novi difficilior patebat: cumque in lecto cubans, familiariores tantum admitteret, pleraque negotia etiam graviora per eos tractari oportebat; illi vero via communi ad aures Regias interclusa, summam rerum hoc modo ad se suumque quæstum trahebant.

Reipub. facies sub initiis Vladislai IV.

Vladislaus IV Rex liberalis.

Et quod maxime animos hominum offendit, cum idem Rex natura munificus alicui beneficium petenti promisisset, illi si istud prius aliis precio pacti erant, secretis criminationibus & exquisitioribus artibus Regis animum expugnabant, ut sæpe promissum mutato consilio alteri, & quandoque idem pluribus conferret: vulgus vero causæ ignarum nonnisi Regi adscribebat, & dicteriis carpebat incertitudinem pollicitorum. Nihilominus istis quantumvis haberentur incerta, non pauci corrupti Rempublicam deserebant, eoque nonnulla quæ ad pacta Electionis pertinebant Reipublicæ utilia, tunc fuerunt intermissa, populatioti quoque ne spe gratiæ sibi injecta excideret, ab eis quæ displicerent Regi promovendis declinante.

Prussiæ Dux per Legatum præstat Iusjurandum novo Regi exemplo novo.

Tali rerum statu Elector quoque Brandeburgicus Dux Prussiæ adjutus, obtinuerat quod petebat, (illæ quæstiones quas moverat in Conventibus Interregni de loco habendo in Senatu, & in Electione Regis, silentio fuerunt prætеritæ) ut jusjurandum fidelitatis pro Ducatu Prussiæ redderet Regi per Procuratorem suum. Licet enim Senatus coocordibus sententiis censuisset illud jusjurandum teneri Ducem præsentem ipsummet præstare, maxime ut fidem suam Reipublicæ in bello Suecico non satis probatam confirmaret; nec introduceret exemplum novum, talem obligationem quam ejus majores ipsimet præsentes semper implebant, per procuratorem adimplendi, tamen cum ille privatis delinitionibus favorem Regis sibi devinxisset, primarii Senatores quorum intererat, non contradixerunt, ut finitis Comitiis illud jusjurandum Rex ab ejus Legato reciperit: Pomeraniæ quoque Dux pro Ducatu Birowiæ & Lemburgi idem jusjurandum præstarat, post Comitia per procuratorem, sed in diplomate ejus fiduciæ ita fuit cautum, ac mox redierat illa fiducia ad Regem mortuo Duce.

Pomerania Dux per Legatum jurat fidelitatem Regi.

Ioan. Alberto Principi Pol. defertur Dignitas Cardinalitia.

Sub tempus Comitiorum attulerat à Summo Pontifice Bentivolius Pileum Cardinalitium Principi Ioanni Alberto: qui etiam tum primum obtinuerat plenum assensum Ordinum (circumscriptum conditionibus durioribus & cautione, ne filii Regis obtinerent in posterum dignitates Senatorias) super Episcopatu Cracov. sibi collato, & inita possessione Episcopatus usitato Episcopis ritu, intra paucos post dies, aliam pompam duxit, pro recipiendo illo insigni Dignitatis Cardinalitiæ apud Altare majus Basilicæ Arcis Cracoviensis.

Hispani Regis Legatus venit Cracov. cum officio congratulationis.

Eodem tempore advenerat Cracoviam Regis Hispaniæ Legatus, qui solummodo officia congratulationis tractavit, nec ullam publicam audientiam habuit.

Nun-

Nuncius etiam Imperatoris privatim tantum auditus, nonnisi salutationes tractavit, & exquirebat, si quo modo ex Polonia res Domus Austriacæ juvari possent. Sed cum bellum Moschoviticum premeret, & status Regni Sueciæ à morte Gustavi Regis apud Lutzenam cæsi turbatus ad novas spes animum Regis erigeret, illo omnibus consiliis viribusque conversis, nil interim pro Imperatore præter vota fausta præstari potuit.

A.C. 1633.

Imp. Legatus privatim expedit suam Legationem.

Expedierat tamen Rex finitis Comitiis Petrum Gembicki renunciatum internum Secretarium Majorem Regni ad Imperatorem, offerens se sequestrum (ingrata fuit pacis mentio bellum præjudicatum contentius apparantibus) ad tractandam pacem Imperii. Ipse vero Varsaviam rediens, instrumentum omne Castrense pro bello contra Moschos, qui nec dum finitis induciis, vel quod eas morte Sigismundi Regis finisse judicarent, Smolenscum obsidione cinxerant, & excursionibus confinia Lithuaniæ, immanius populabantur, conquiri jussit. Ac Mense Maio Vilnam veniens, post paucam ibi moram, dum exercitus Orsam convenisset, initio Septembris Smolenscum versus concessit, ubi jam Moschi Duce Michaële Boriszewicz Sehin, & Simone Wasilewicz Prozorowski, illam Civitatem coangustarant, circumquaque excitatis castellis, vineisque ductis, ut nullus ad eam pateret aditus. Muri quoque magnam partem cum duobus propugnaculis prope portam Michaloviensem cuniculis actis, & machinarum ingentium vi (Amstelrodamo ex Hollandia conduxerant Moschi tormenta, octuaginta pondo pyrobolarium pilarum capacia) Sehinus cum Germanico peditatu oppugnatione inde instituta dejecerat. Et licet obsessi non segnius defensionem promovendo, irruptiones hostis sæpius repressissent, novumque vallum retro munitiones veteres à vi machinarum cuniculorumque collapsas (Stanislaus Woiewodzki vir strenuus præerat tunc illi Civitati, & summa industria arteque Polonis prælio pugnare adsuetis pene ignota eousque omnibus oppugnatorum conatibus obviabat) excitassent, tamen ab istis longa (octo Mensium) obsidione, ac crebris cum hoste conflictibus numero imminutis, & ad extremam commeatus nitratique pulveris inopiam reductis, obsidio illa diutius tollerari non potuisset. Vnde Rex accelerandum ratus priusquam ad deditionem cogerentur, præmiserat eò Ducem Christopherum Radziwil militiæ Lituanicæ Præfectum (majorem Præfecturam & Palatinatum Vilnensem obtinuerat iste Dux sub id tempus post defunctum Leonem Sapiha Vilnæ Nonis Iulii) qui variis excursionibus hostem interim distinuit. Et cum Rex adveniens jam in morte Pokrowii dicto in prospectu Civitatis ab adversa Boristhenis fluvii ripa, castra sua fixisset, ab ea parte munitiones hostiles Radzivilius invasit, feliciterque expugnavit, ut via illa parefacta, altero die Rex in Civitatem intraverit. In eam vero novo præsidio introducto, cum nihilominus hostis alias circum Civitatem stationes & munitiones suas retineret, eas expugnari jussit: præcipuumque erat ab ea parte fluminis propugnaculum Kniazii Prozorowski, quo conversus Martinus Kazanowski Palatinus Podoliæ Præfectus Minor copiarum Polonicarum cum Equites contra hostem in vallo & fossa consistentem emisisset, prope trecentis amissis (rejiciebat culpam in subsidia quæ uti dispofuerat tempestive subvenire laborantibus neglexerant) retrocedere fuit coactus.

Petrus Gembicki Legatus ad Imp. à Rege Vladislao.

Moschi non expectato fine induciarum, confinia Lituaniæ invadunt.

Moschi summa vi oppugnant Smolenscum.

Vladislaus IV in auxilium venit Smolenscо.

Radzivil Palat. Vilnen. primus disrumpit Moschorum munitiones circa Smolenscum.

Kazanovium Palat. Podoliæ rejiciunt Moschi à sua munitione.

Interim Dux Radziwil alia propugnacula proxima mœnibus Civitatis ad ripam Boristhenis hosti ademit, ac illud quod Kazanovius oppugnarat nuper, Prozorovius priusquam aliis intermediis captis intercluderetur à transitu ad Sehini Castra nocte S. Michaëlis Archangeli diem festum antecedente deservit, Sehinoque se conjunxit. Qui etiam post paucos dies, cum videret Regem Boristhene trajecto, omnem exercitum contra suas stationes conducere, relictis tormentis majo-

Prozorovius deserit suam munitionem, & ad castra Sehini transit.

A.C. 1633.

Sehinus Moschorum Dux à mœnibus Smolenscii recedit ad sua castra.

majoribus, cum copioso apparatu bellico sub mœnibus Civitatis, ad Castra sua uno milliari inde dissita, quæ ad talem casum ac pro reponendo commeatu provide munierat, recessit. Sed eò quoque Rex, relicto Alexandro Corvino Gasiowski Palat. Smolenscensi pro custodia Smolenscii, statim movit ut hostem adigeret ad confligendum prælio, vel ibi hærentem obsideret, ac ad extremam commeatus penuriam reduceret, uti successit.

Vladislaus IV Rex castra Sehini obsidet.

Ille enim confisus multitudini copiarum suarum, nempe quod haberet triginta millia Equitum Moschorum, decem millia Cosacorum Dunensium peditum, ac sex millia stipendiariorum Germanorum cum Duce veterano Alexandro Leslæjo Anglo, initio cum adhuc poterat, ad remotiora tutioraque Moschoviæ loca recedere neglexit, ac in illis suis Castris subsistere maluit, ut ibi rei bene gerendæ seu pugnæ commoditatem quæreret, (sub finem Octobris collatis signis conflixerat cum Regiis Marte non iniquo) vel quod potissimum spectabat, ut Poloni pertæsi longiorum in campestribus stationibus laborum, frigorumque hyemis ingruentis, ac constricti defectu pabulorum equorum, in hyberna recederent, ipse vero receptis, insuper novis quæ expectabat à Moschua subsidiis, obsidionem Smolenscii tanto majori fervore instauraret. Nec unquam sperarat sibi suoque Exercitui tam potenti à manu dimidio minore circumcludendos fore omnes Boristhenis ripæ quam tenebat, tam late patentes transitus, nihilque minus expectabat, quam quod Poloni integris quinque Mensibus inter sævas hyemis in illa regione asperioris tempestates, nunquam intermiserint operas impugnationis Castrorum ipsius, præsertim circa lignationes, quas per multos cruentos conflictus, eis penitus ademerant. Et quidem ipsimet quoque in summa penuria rei frumentariæ constituti, propter quam (à primo adventu repererant in illo tractu magnam copiam pastionis equorum, omniumque cibariorum, sed insolens castra sequentium turba, quæ in annos suffecissent, intra paucos dies assumpsit, ac non pauca præsertim pecora abduxit in Lithuaniam) dilabebantur plurimi, & equi majori parte interierant: Nihilominus majoribus animis quam viribus premere hostem non cessarunt. Rex quoque Vladislaus ubique præsens (morabatur in casa ligneola angusta, milites vero in tuguriolis vilibus, & plerumque sub dio gelido in excubiis agendis) omnia pene militaria munia ipsemet obibat; ac non raro lustrabat vigilias nocturnas, quas hostis aliquoties summisso peditatu selectiori Germanico fallere tentarat. Miserat etiam Kazanovium Palatinum Podoliæ, Præfectum militarem, obviam copiis in auxilium obsesso Sehino à Moschua Vrbe venientibus, quas ille ultra Drohobusium, priusquam congregarentur manipulatim adhuc incedentes in locis diversis ex inopinato præventas facile dispersit. Hocque intellecto Sehinus, cum jam ad tantas angustias redactus esset, ut ne pedem quidem alicui ex ipsius Castris efferre liceret, ac in sextum obsidionis Mensem tantæ multitudini exiguus commeatus superesset, adnitentibus maxime stipendiariis Germanicis, qui sine lare & foco continua dimicationum pericula subire, & inedia (Moschis faciliora toleratu illa incommoda erant, aëri nativo, & pauco legumine eoque crudo vesci adsuetis) consumi cogerentur, deditionem tractavit ineunte mense Martio Anni proximi, eamque fecit, ut tunc adnotabimus.

Poloni tota hyeme castra Moschorum oppugnant.

Polonicus exercitus patitur commeatus penuriam.

Vladislaus IV Rex munia militaria ipsemet obit.

Kazanovius Palat. Podol. auxilia Moschica dissipat.

Sehinus cum suis Moschis deditionem facit Regi Vladislao.

Moschi à Turcis petunt auxilia contra Polonos.

Dum autem Rex Vladislaus hoc modo Moschos persequitur, isti miserant Legatos Constantinopolim ad Turcam pro auxiliis impetrandis quæ ipse speciosis inductus promissis, nempe ut omnes impensas belli Moschi suppeditarent, & certas Provincias Tartaricas circa mare Caspium controversas sibi cederent, liberaliter promisit. Et quantumvis recens à Chocimensi expeditione pacis diuturnæ cum Regno Poloniæ fœdus jurejurando interposito firmasset, eo

tamen

tamen neglecto (nam ille omnia fœdera utilitati propriæ duntaxat accommodat) Abazi Bassæ commisit, ut collectis Tartaris, ac Turcis Danubium infra Budam accollentibus, Palatinisque Moldaviæ utriusque adscitis, in Poloniam moveret, quo Rex Vladislaus à bello Moschico averteretur, aut viribus distractus, majores ibi progressus non faceret. Nec multum moratus ille Bassa, ultimis diebus Iunii primum Tartaros præmisit, qui Tyra fluvio infra Chocimum apud Villam Rinczug transmisso, tanta celeritate omnem circa Cameneciam ad sex milliaria patentem oram percurrerunt populationibusque vastarunt, ut famam adventus sui prævenerint, eodemque die cum præda in Moldaviam recesserant. Mox tamen Præfectus militiæ Regni Stanislaus Koniecpolski (paulò ante fuerat tenuntiatus Castellanus Cracoviensis) Bario ubi tunc morabatur accurrens, cum fuga jam eos fuisse elapsos avertisset, insequendos decrevit, & assumptis bis mille quingentis equitibus Quartianis in Moldaviam irruens in loco Sasowyrog pene media Moldavia eos securos deprehendit die 4 Iulii, ac vix commissa pugna in fugam conversos dispersit, & omnem prædam recepit, paucis cæsis & quinque insignioribus inter quos erat gener Cantimiri Murza captis; oppressissetque universos, ni unus Moldavus ex ejusmet Præfecti generalis famulatu, quasi exploratum, ut erat ejus officii, excurrens, eos equis pascendis intentos admonuisset periculi impendentis.

Abazi Bassa à Turca mittitur cum exercitu in Poloniam ad avertendum bellum à Moschis.

Tartari populantur Podoliam.

Koniecpolscius insequitur Tartaros in Moldaviam & prædam excutit.

Vt vero increbuit quod Abazi Bassa transmitteret Danubium cum numerosis copiis, ac multo apparatu bellico, Koniecpolscius Præfectus militaris cum non haberet exercitum justum quem tali hosti opponeret, nec alium militem in tam arcto tempore inconsultò Rege ac Senatu conscribere posset, insigniores quosque Proceres ac Kosacos ad sua Castra invitavit, & comperto quod Turcæ jam in proximo adessent, Cameneciamque rectà peterent, ipse quoque in monte illi Civitari, quà Tyram ac Chocimum spectat, imminente consedit, vallo & fossa circumdatis, munitisque suis Castris, ex quibus majorem vim propulsaret, nec committeret summam rei uni prælio, in quo hostis numero copiarum (triginta millia Turcarum & quindecim Tartarorum millia erant, & decem millia ex Moldavis Valachisque collecta: Poloni vero nonnisi ter mille stipendiarii Quartiani, ac auxiliares diversorum Procerum selectiores octies mille circiter, præter innumeram turbam agendis rapinis habiliorem) longe præstaret.

Koniecpolscius Castra ponit apud Cameneciam.

Venerat itaque Abazi Bassa die Sabbati vigesima secunda Octobris in prospectum aciei Polonicæ præ castris instructæ, & fuit primum exceptus densis jaculis tormentorum ex insidiis in proximo ad hoc arte, ut dignosci non possent, inter fossas congestosque cespites instructis. Cumque ad eas exturbandas viamque sibi ad Polonicam aciem aperiendam præcipuum suum robur ille convertisset, majori clade accepta, quingentisque ex suis desideratis, obvertit signa versus rivulum Mukśza, & inde qua nullæ impediebant insidiæ descendens, ad aciem Polonicam pervenit, eique suam opposuit in dextro cornu Tartaris, in sinistro Valachis, Moldavisque: Turcis vero in fronte ubi ipsemet præerat collocatis. Hinc dato aliquanto excursionibus spatio ut Polonos ad pugnam eliceret, cum isti sub signis præter paucos ad singularia certamina procurrentes, immoti starent, Tartaros Turcis permistos ad levam, & Moldavos in dextram eorum alam irruere jussit, ipsemet frontem invasurus, si illis prospere successisset. Et quidem Tartari perruperant destinatam sibi partem, quam Maximilianus Brzozowski Vicarius Palatini Russiæ male custodierat, ni accurrens Christopherus Wichrowski, & mox auxiliares aliæ cohortes, impetum eorum repressissent, jaculaque bombardarum à vallo Castrorum emissa fugientes longius abegissent. At Moldavi Valachique à Turcis qui illis instabant, renitentesque frameis vibratis ad pugnandum impellebant contra stationem Ducis Ianussii Wiśniowiecki adducti, vix tentato conflictu, (studio Christiani

Abazi Bassa profligatur.

Tartari irruunt in aciem Polonicam & ægre repelluntur.

Moldavi & Valachi detrectant pugnam cum Christianis.

A C. 1633.

Abazi Bassa recedit in Moldaviam.

Studzienica oppugnatur à Bassa & vastatur.

Koniecpolscius ab insequendo Bassa distinetur observatione pactorum.

cum Christianis pro Ethnicis pugnare nolentes) terga verterunt. Vnde Bassa extremam Martis aleam experiri metuens, receptui cani fecit, ac concito gressu, in seram noctem iter trium milliarium continuavit, usque dum ad sua Castra in adverso Tyræ fluvii Moldavico litore ex opposito villæ *Rinczug* subsistentia evasisset. Nec rediit amplius; sed postquam Pagum *Studzienica* in ripa Tyræ non procul à suis Castris situm, defensumque à sola rusticana plebe bombardis & nitrato pulvere minus instructa, integro triduo oppugnasset, & demum amissis ex suis prope mille incendio vastasset, ad Danubium rediit, ibique exercitum dimisit. Polonicum quoque exercitum in Castris suis apud Cameneciam Præfectus Koniecpolscius continuit, ac ab insequendo hoste destitit, ne sibi imputaretur, si quid adversi, ut fert belli fortuna, inde successisset, & quod Proceres nonnulli qui ibidem aderant, illam violati à Bassa fœderis, irruptione cum infestis signis in Regnum injuriam, tantisper dissimulandam, seu Legatione prius expostulationeque apud Turcam vindicandam, nec statim in apertum bellum contra potentiorem hostem in tam difficili cum Moschis ac Sueco decertantis Reipublicæ tempore prorumpendum esse censerent. Atque tali consilio paulo post missus fuerat à Rege Constantinopolim Alexander Trzebinski Succamerarius (Prætor finium Regundorum) Leopoliensis, cujus Legationis exitus in Anno proximo apparebit.

Trzebinski Legatus ad Turcam mittitur.

Fœderati Germaniæ caeso Sueco novum fœdus ineunt Heilbronæ.

Christina Gustavi filia, Regina Sueciæ renunciatur.

Alexius Oxenstern. summæ consiliorum belli Germaniæ præficitur.

Fœderis Germaniæ Duces novos delectus militum facit.

Et ut ad Germanica tam longo intervallo intermissa redeamus, ibi post pugnam Lutzinensem cujus supra mentionem fecimus, licet pax aliqua vel armorum cessatio (ut graviora prælia consequi solet) speraretur, nil tamen ex solito fervore studia Martialia remiserunt. Fœderati enim societatem suam, quæ post cæsum tunc Gustavum Regem Suecum omne præsidium stabilitatis suæ amisisse videbatur, novis vinculis colligarunt acto Conventu Heilbronæ in mense Martio hujus Anni, & altero Francofurti ad Mænum in Iunio, ubi partes istius fœderis quas ille Rex habuerat, Ordines Regni Sueciæ cum sua Regina (Christinam unicam filiam Gustavi Regis ad Lutzenam occisi interim Regis illius unicam hæredem Reginam Sueciæ renuntiarant, Stocholmiæ Comitiis celebratis, eique obedientiam jurarunt) assumpserant, ac unanimi consensu colligati illi omnes decreverunt persistere in incepto, donec libertates Germaniæ, & pax æque Religionis atque Politiæ restitueretur, Sueticumque Regnum pro opera ad hoc bellum collata compensationem referret. Summa vero consiliorum hujusmodi rectio Alexio Oxensternio Sueciæ Cancellario fuit commisso, & Imperium illius fœderis militare remansit penes Duces vivente Rege Gustavo institutos, præcipue penes Bernardum Vinmariensem, Gustavum Horn, & Ioannem Bannerum, qui Legiones suas (remanserant etiam Sueticæ omnes ad usum belli in Germania, præter paucas cohortes funeri cæsi Regis ejusque Reginæ viduæ conducendæ in Sueciam destinatas) mox novo delectu auxerunt, & distributi per totam Germaniam, solertiori cura belli illius rationes promovebant.

Valnstenius supplicium sumit de militibus qui in pugna Lutzenensi male rem gesserant.

Cæsarianas quoque copias in Lutzinensi conflictu multum imminutas, Valnstenius Friedlandinus Princeps Pragæ tota hyeme degens (viginti insigniores ex Ordinum Ductoribus qui initium fugæ apud Lutzenam fecerant, in theatro publico capite truncari, ac alios infami patibulo affigi ibi jusserat in terrorem futurorum) supplevit, ac in Silesiam, ubi præcipuum robur fœderatorum Electori Saxonico & Brandeburgico conjunctorum aderat, ineunte vere conduxit.

Liga Catholica Duces supplent suas copias.

Heidelbergam recuperant Fœderati.

Et Liga Catholica ac Dux Bavariæ aliique istarum partium socii, magnos in locis singulis suis apparatus bellicos congregabant. Vnde universa Germania exercitibus undique plena, non unum, sed quot Provincias, tot pæne bella tristia, armorumque sævos concursus, ac Civitatum expugnationes, direptiones, agrorum populationes, hoc quoque anno sensit, Marte fœderatis plerumque æquiore. Mense

vero

A.C. 1633.

vero Majo Heildebergam vi recuperarunt iidem Fœderati; & ex toto Palatinatu inferiori præsidia Hispanica ac Bavarica ejecerunt Duce Christiano Comite Palatino. Inde in Palatinatum superiorem armis conversis, Neomarcam, ac plura loca vicina interceperant, & demum Castrum Philippi (Vdenhemium ante vocatum) Hispanico præsidio munitum, post biennalem fere obsidionem ad extremam deditionis necessitatem redegerunt finiente hoc Anno, quod deinde post paucos menses Gallis cesserunt. Circa Augustam Vindelicorum Bavariæ Ducis copiæ recuperarant Aicham, Lansbergam, & aliqua opportuna ad constringendam illam Civitatem loca. Sed adveniens mense Martio Bernardus Dux Vinmariensis cum Gustavo Horn, eas facile inde rejecit, Civitatemque illam contra majorem vim probe munivit. In Sueviam vero & Alsatiam, omnes fere Duces istius fœderis exercitibus suis conductis, majora damna Cæsarianis dederunt; circa Memmingam & Campidonam, quam interim Bavarici interceperant, omnia infesta tenebat Nicolaus Bellooius Sueticus Tribunus. In Marchia Badensi Otto Ludovicus Comes Rhenanus Cæsarianis pulsis, Rotellam, Budevillam, & alia meliora loca recepit, & inde movens, sylvestria quoque ejus ditionis Oppida, prælio ibi profligatis Cæsarianis in suam potestatem mense Iulio redegit. Alius Comes Rhenanus Ioannes Philippus Brisaccum obsedit, & gravi oppugnatione diutius afflixit. Vlingam obsidens Dux Virtembergicus, venientes in subsidium obsessis mense Augusto Cæsarianos profligavit, & alios apud Aicham Marchio Durlacensis. Hagenoam obsederat Christianus Comes Palatinus; & cum Dux Lotharyngiæ ejus conatus interrupturus à Tabernis Alsaticis, ubi castra habuerat movens, in proximo Pfaffenhovium obsedisset, ille præsidiis in munitionibus obsidionis Hagenianæ relictis, contra ipsum cum selectioribus copiis processit, commissoque prælio mense Augusto in agro Pfaffenhoviensi, post diuturnum difficileque certamen Lotharyngicos dissipavit, plurimis ex eis etiam ab excurrente Pfaffenhoviano præsidio cæsis, tormentisque & impedimentis eorum majori parte interceptis. Gustavus Hornius cum suis legionibus Constantiam usque ad Podemicum seu Acronium lacum sitam processerat, eamque obsidione & oppugnatione diuturna ad extremam prope (Helvetiis reclamantibus, ne eorum viciniores agri hospitiis militum gravarentur, ac Legato Gallico Roano Duce pro eis neutris partibus immiscere se volentibus intercedente, obsidionem illam solverat Hornius) necessitatem, reduxerat, in omnibusque partibus illarum regionum iidem fœderati diffusi, fere ubique vincebant. Et cum mense Septembre Dux de Feria à Mediolano cum Hispanicis copiis partes Cæsarianas adjuturus advenisset, Altringio Bavaricarum copiarum Duci conjunctus in Suevia, Bibraccum pulso præsidio Suetico ceperat: Brisaccum obsidione liberaverat; Mox tamen ad famam ipsius adventus congregatæ majori numero Fœderatorum copiæ, cum contendentem ad ferenda auxilia Castro Philippi represserant, ac ita constrinxerant, ut nullibi copiam pugnæ dare valuerit: demumque ad penuriam commeatus adductus, urgentibus insuper Autumni frigidioris imbribus, ex quibus ipsius milites majori parte tali & Hispani talibus incommodis non adsueti plurimi peribant, relictis præsidiis in occupatis Alsatiæ & Sueviæ locis, in Bavariam secessit, ibique disposito circa Isaram ad hyberna milite, sub finem anni ipsemet obiit. In Vestphalia & circa Vesenim quoque infesta Fœderatorum arma circumferebantur: Georgius Dux Luneburgensis cum valido exercitu Hameliam obsederat, eamque Ligæ Catholicæ copiis cum Ducibus Comite Gronsfeldio & Bonninghusio apud Altendorpium initio Iulii sanguinolento prælio (quinque millia ex Ligisticis ibi ceciderant) cæsis, ad deditionem coëgerat. Cum aliis vero Legionibus Kniphusius Olenburgam post longam oppugnationem cepit, & totum illum Episcopatum occupavit, eique Gusta-

Philippi castrum Sueci capiunt.

Fœderatorum Germaniæ felices in Suevia progressus.

Brisaccum obsidet Comes Rhenanus pro Fœderatis.

Lotharingiæ Ducis copiæ apud Pfaffenhovium profligantur à Fœderatis Germaniæ.

Constantiam obsidet Horn pro Fœderatis.

Feria Dux Mediolano cum Hispanicis copiis venit in Germaniam.

Feria Dux copias suas in Bavaria hyberna sumit.

Feria Dux moritur.

Ligistici cæsi apud Altendorpium.

Olenburgam capiunt Sueci.

A.C. 1633. *Landgravius Hassiæ Vilhelmus Padeborn. Monasterio Amenoburgo ejicit Ligæ præsidia.*

Gustavum, Gustavi Regis Sueci cæsi filium nothum præfecit. Hassiæ Landgravius Vilhelmus Padebornensem ac Monasteriensem Episcopatum, ac in brevi post Salinas Vestphalicas, Lippadium, Amenoburgum pulsis Ligæ Catholicæ præsidiis in potestatem suam redegit, & circa Coloniam pro munitione Tuitii cum Baudisio Ligæ Catholicæ Duces tota hac æstate variante fortuna certarunt. Atque ita per totam Germaniam bellum fervebat.

Valnstenius Suidnicium oppugnat irrito eventu.

Vlricus Daniæ Regis filius fraude Picolomini caditur.

Valnstenius simulat tractatum pacis ad lucrandum tempus.

Valnstenius distrahit vires hostis.

Et licet Fœderatorum partes pene ubique prævalerent, nulla tamen mentio tractandæ pacis à Cæsarianis audiebatur, præter quod Valnstenius Fridlandinus Princeps in Silesia hærens, cum tentata expugnatione diversorum locorum à Fœderatis occupatorum, præsertim Suidnicii nil proficeret,& prope Munsterbergam invenisset Electoris Saxoniæ ac Brandeburgici Suecorumque exercitus congregatos præter spem suam potentiores, ut potius fallendo tempus consilia ipsorum distineret, simulavit tractatur pacis, sub quibus (ut hoc quoque adnotemus) venerat ad ipsius castra Vlricus Holsatiæ Dux, filius secundogenitus Regis Daniæ, fretus fide securitatis sibi data, & deinde evocatus ad colloquium ab Octavo Picolomini Equite Melitensi Tribuno militari Cæsariano Italo, ex insidiis ab eodem instructis, jaculo bombardæ fuit occisus. Conditionibus autem pacis in illo tractatu nunc istis, nunc aliis dandis,ambiguis explicandis,& induciis de mense in mensem consultò prolongandis, postquam Valnstenius extraxerat tempus totius æstatis, vires quoque hostiles feliciter distraxit; Holchio quem in finibus Boëmiæ circa Egeram cum aliquot Legionibus reliquerat contra Lipsiam, & Galassio à Litomeritia in alteram partem Saxoniæ movere jusso, ac suomet toto exercitu eodem converso, ut Arnhemius Electoralium militiarum Dux, eò præcipuum suum robur, relicto ad Stenaviam pro defensione Silesiæ ac transituum Odere fluvii cum octo millibus armatorum Comite sene Turrense, & Tubaldio, summa celeritate converterit. Et tum demum ipsemet Valnstenius mutato cursu è medio itinere festinanter in Silesiam rediit mense Octobre, præsidiumque ibi hostile ad Stenaviam desidens,quòd nihil minus quam ipsummet Valnstenium eò tunc rediturum expectabat, & solum Schafgotzium qui ibi remanserat adesse existimabat,oppressit; ita quod constricti ab una parte à Schafgotzio, ab altera à Valnstenianis Suetici, ne pugnare quidem potuerint, sed traditis vexillis, ac tympanis, tormentisque omnibus, in militiam Cæsarianam transire fuerint coacti. Solusque Comes Turrensis, ac Tubaldius cum paucis suis Ordinum Ductoribus ex pacto deditionis obtinuerant abeundi quo vellent libertatem.

Valnstenius apud Stenaviam fœderatos opprossit, & Duces capit.

Valnstenius Silesiæ loca potiora & Francofurtum ad Oderam recuperat.

Sublato vero hoc modo isto hostili præsidio Valnstenius, facile obvia quæque Regionis illius oppida occupabat: Gorlitium, Golbergum vi expugnavit, Legnitiam, Glogoviam majorem recepit, deinde versus Marchiam progrediens Lansbergam, Francofurtum ad Oderam à diffugientibus ad famam sui adventus præsidiariis Sueticis derelictam cepit. Sed dum jam Pomeraniæ & Michelburgensi ditioni immineret, aliæ ipsum curæ exceperunt: Interim enim postquam Fœderatorum copiæ Ducem de Feria ac Altringium Bavaricum militiæ Ductorem, recedentem ex Alsatia ac Suevia in Bavariam persequentes, nullibi ad prælium elicere potuerunt, Bernardus Dux Vinmariensis ab eis segregatus, Donaverdam concesserat, ibique advocatis ex Franconia majoribus copiis, præter omnem expectationem (Ingolstadium videbatur potius petiturus) insistens utrique Danubii ripæ celerrime Ratisbonam contendit, inchoataque ad finem Octobris oppugnatione ab eo continenti, qua Bavariam spectat ad portam Preprunensem, exteriora ejus propugnacula intra paucos dies occupavit, dejectoque machinarum vi magno spatio mœnium, medio mense Novembre Bavaricum præsidium, quod erat intrò duorum millium peditum, & quingentorum equitum ad deditionem coëgit. Nec

Ratisbonam oppugnat & capit Dux Vinmariensis.

post

A. C. 1633.

Valnstenius avocatur à Silesia Ratisbonam.

post multos dies secundo Danubio progrediens Staubingam, & Dechendorfium intercepit, in Austriam superiorem circa Onasum plebis ibi à multo tempore propter Religionem tumultuantis defectionem adjututus, transitum quærens. Eò itaque Valnstenius avocatus, tempus dedit Saxonicis & Sueticis in Silesia ac Marchia, ut vires recollegerint, ac Schafgotzium ibi cum parte exercitus relictum ab oppugnatione Briegæ, Insulæ Sancti Ioannis Vratislaviæ, ac Opoliæ rejecerint, securèque hybernarint. Proximus autem annus alias rationes ducendi istius belli spectavit, quibus tantisper sepositis, Gallica ac Belgica hujus anni paucis perstringamus.

Aurelianensis Dux ducit uxorem Lotharyngiæ Ducis sororem.

Galliæ Rex irritum facit matrimonium fratris sui.

In Gallia cum Dux Aurelianensis, ut supra attigimus, iterum post supplicium Momorantii in Belgium abiisset, novis ibi consiliis susceptis, majores offensas apud Regem fratrem, & sibi & suis fautoribus conciliavit: præsertim Duci Lotaryngiæ, cujus sororem Mariam uxorem duxerat Rege fratre inconsulto. Vnde iste indignatus, matrimonium hujusmodi fecit à Parlamento Parisiensi declarari irritum ex Lege illius Regni, quæ vetat filios Regum accipere uxores sine consensu summi consilii, ac filios ex tali matrimonio natos à successione Regni rejicit. Et cumulatis contra Lotharyngum odiorum causis, inde quod exercitum numerosum collegerat, (iste in Alsatiam contra Sueticos & Fœderatos Germaniæ iverat, & suspicionem movebat, ne ibi re bene gesta una cum Austriacis armis, partibus Ducis Aurelianensis promovendis inserviret) eum Rex suum esse hostem denuntiavit, ac ditionibus quas jure fiduciario à Regno Galliæ possidebat, publico Parlamenti decreto abdicavit. In ipsius quoque Provincias hæreditarias misso Marischallo della Forze cum valido exercitu, plura oppida munitiora ac primariam illius ditionis Civitatem Nancium, post longam obsidionem deditione cepit: ubi nova quoque nupta Aurelianensis Ducis pæne inciderat in manus Regiorum, nisi tempestive admonita, initio illius obsidionis in Belgium ad Reginam sponsi sui Matrem transiisset. Nec potuit Cardinalis Lotharyngiæ frater Ducis identidem commeans Parisios reconciliationem procurando placare iras Regis, quin concitatæ majora damna illi Duci intulerint in annis proximis, ut suis locis attingemus.

Galliæ Rex Lotharyngiæ Ducem hostem suum nuntiat.

Nancium Lotharyngiæ capit Galliæ Rex.

Tunc autem Gallici illi Duces capto Nancio, iterum in Electoratum Treverensem transierant, ubi diversos cum Hispanis custodientibus transitus Mosellæ sanguinolentos conflictus variante Marte committebant ad finem hujus Anni.

In Belgio vero Hollandi victoriam qua anno præterito Venloa ac Trajecto ad Mosam, multisque illius oræ Oppidis captis res suas auxerunt prosequentes, hoc anno Rheinbercam, quæ maximæ commodis ipsorum & navigationi liberæ Rheni obstabat, expugnandam decreverunt. Hocque ex vero ipsis successit in perturbato tunc Belgii Hispanici statu, & toto ipsius regiminis ordine male cohærente post defectionem Henrici Comitis Bergensis, propter quam Hispani Comitem Hermanum ipsius fratrem bonis omnibus spoliarant, eumque in carcerem detruserant, & insigniores quosque meliorisque notæ Belgas suspectos habebant: ac Ducem Ariscotensem, qui Gubernatricem Belgii monuerat de modis avertendæ majoris defectionis, capta inde conjectura quasi conscius esset alicujus conspirationis, & sciret ejus arcana, contra quæ remedia suggerebat, expedierant in Hispaniam specie Legationis pro obtinenda declaratione super propositis conditionibus pacis ab Hollandis, & cum spe recipiendorum pro tali opera præmiorum. Sed ille detentus ibi sub custodiis, misere contabuit, ut suo loco dicetur. Hollandorum autem Dux Henricus Auraicus Princeps, ut obsederat Rheinbercam ineunte Maio, intra paucos dies munitionibus circum excitatis, eam undique constrinxit, & ejectis vi Hispanis è propugnaculis exterioribus, vineisque ad fossas Civitatis productis ac cuniculis actis, nullo à foris auxilio Hispanorum impedien-

Belgæ multi incidunt in suspicionem conjurationis.

Ariscoti Dux relegatur in Hispaniam.

Rheinbercam capiunt Hollandi.

A.C.1633. pediente, nec dum finito uno ab inchoata oppugnatione mense ad deditionem coëgit, data securitate abeundi Namurcum præsidiariis, qui ibi erant mille sexcenti pedites, ac ducenti equites. Demum vero Hispanicæ milites Duces damna sua vindicaturi, instrato pontibus fluvio Mosa, Insulam S. Stephani occuparant, ut munitionibus ibi exstructis, Trajecti obsidionem appararent. Verum nil aliud tentarunt, cum Auraicus quoque eo statim advenisset, castraque sua castris ipsorum opposuisset. Et iste quidem introducto tecenti præsidio in illam Civitatem, ac Ruremundam, & in alia vicina oppida, illi vero in eadem Insula S. Stephani novis suis propugnaculis bene firmatis, in hiberna recesserant. Obierat etiam sub id tempus Bruxellis initio Decembris Isabella Regia filia Hispana Gubernatrix Belgii Anno ætatis suæ sexagesimo octavo olim Alberto Archiduci Austriæ nupta. Post cujus discessum Franciscus Mencada, Marchio de Aitona, & Marchio Fruentinus, Carolus de Columba pro Rege Hispaniæ administrarunt Belgium, donec veniret Ferdinandus Cardinalis illius Regis frater, qui ad hoc jam ante destinatus, Barcellonæ tota hac æstate hærebat, donec conquisiisset apparatum bellicum, cum quo veniens in Germaniam, & Belgio, & rebus Imperatoris subvenit.

Hispani Insulam S. Stephani prope Trajectum occupant.

Isabella Gubernatrix Belgii moritur.

Hispaniæ Princeps Cardinalis Regis frater destinatur Administrator Belgii.

Annus Christi, 1634.

Istas enim (ut eas cum Anno Christi Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo quarto prosequamur) post captam Ratisbonam, cum jam hostis proxime immineret Austriæ, difficiliores fuisse apparebat. Ac magis vacillabant propter dissensiones Aulæ illius consiliariorum & militarium Ducum, ex quibus enatæ molestiores diffidentiæ, Valnstenium ac præcipuos Tribunos ipsi addictiores in suspicionem initæ contra Imperatorem conspirationis, demumque in trucidationem immanem innixos traxerunt, Stratego technarum illarum & scenæ feralis Octavio Picollominio Equite Melitense Italo. Et quidem à multo tempore incurrerat Valnstenius odia Cæsareorum Aulicorum, præsertim Hispanorum, quorum ipse consilia de alendo diuturno in Germania bello, palam carpere solebat. Sed post pugnam Lutzinensem, cæsumque in ea Gustavum Suecum Regem gravius offendit, cum elatus fiducia tanti meriti, multa circa illius belli administrationem ex propria sententia liberius ageret, pacem authoritate sua præsumpta (circa tractatum pacis cum Electore Saxoniæ dixisse fertur, etiam invitum Imperatorem ad suscipiendam pacem se coacturum) in Imperio componendam fore præferret; mandata Imperatoris (dicebat ab ignaro rerum Imperatore data fuisse) exequi non curaret. Præcipuos militum obsequio suo largitionibus profusis manciparet. Malevoli autem in deterius ista omnia attolebant, ipsiusque potentiam, nisi tempestive imminueretur, quandoque Domui Austriacæ damnosam fore criminationibus artificiosis comprobantes, tandem Imperatori persuaserunt; ut de eo exauthorando, ac alio Duce militiis suis præficiendo cœperit cogitare.

Valnstenius incidit in suspicionem apud Imper.

Valnstenii à victoria Lutzinensi nimia fiducia.

Quod ille ut rescivit, sponte cedere Magistratu, nec dedecus repudiationis expectare decrevit: ac convocatis Tribunis militum Pilsnæ ad diem vigesimam Ianuarii istius Anni denuntiavit, quod fractus laboribus bellicis (plerumque à prælio Lutzinensi decumbebat in lecto ex podagra) ac pertæsus difficiliorum rationum ærarii Imperialis, ex quo nunquam tempestive stipendia impensæque belli necessariæ subministrarentur, officium illud amplius exercere non valeret, illudque deponeret. Verum ita potius accersivit quam evitavit fatale suum malum, favore militari (alioquin Ducibus suis semper utili) in majores calumniatorum suspicio-

Valstenius denuntiat militiis quod Præfecturam militarem deponet.

suspiciones præcipitatus. Cum enim Tribuni qui aderant concitato clamore respondissent, quod nullum alium Ducem vellent sequi, eumque obtestarentur, ut ad minus tantisper illis præesset, donec reciperent emerita stipendia, quorum solutio mutatione hujusmodi Magistratus bellici interverti posset, ac insuper conscripsissent formulam fœderis quod alium Ducem sequi nollent, nisi reciperent prius emerita sub Valnstenio sua stipendia, Corycæi qui ibi subauscultabant, inde sumpta conjectura, divulgarunt exercitum conspirasse ut adhæreret Valnstenio, quamvis ei abrogaret Magistratum bellicum Imperator, speciosioribusque rei exaggerationibus (ajebant Valnstenium obstrinxisse sibi fidem & operam militum ad opprimendum Imperatorem Domumque Austriacam, & inire societatem cum Fœderatis Germaniæ, quorum ope in usurpando Regno Boëmiæ juvaretur) in Aula Cæsarea tali commento fidem conciliarunt, præcipue ille Octavius Piccolomini Hispanicus explorator, qui statim Viennam per compendia viarum profectus, nocte intempesta impetrato per secretam januam ingressu, recta ad Legatum ibi Hispanum Comitem Ognati divertit, eademque hora ab ipso ad Imperatorem è somno studiose ad tantam novitatem excitatum deductus, affirmavit Valnstenium conjurasse cum exercitu in necem Imperatoris, & legiones ab ipso ex industria specie hybernorum circum Viennam dispositas in procinctu esse, ut irruant in Civitatem, Imperialemque domum opprimant, ad signum dandum tumultu vel incendio excitato, ab iis qui jam intro ad hoc ex ipsius emissariis magno numero ibi adessent. Vnde summo mane in omnibus Civitatis angulis perquirebantur Valnsteniani, & deprehensi (necessariorum coëmendorum causa commeabant eò quotidie non pauci) inscii ptorsus ullius conspirationis, trahebantur ad carceres, ac ad quæstiones severiores.

A.C.1634.
Militum studia Valnstenium præcipitant.
Viennæ inquiruntur Valnsteniani milites.

Piccolominius vero ad ipsummet Valnstenium, qui in judicium ad talem accusationem vocati, vel aperta vi coërceri non posse videbatur, dolo tollendum fuit destinatus; & acceptis mandatis Imperatoris ad Tribunos militares ne amplius parerent Valnstenio, summa festinatione in Boëmiam reversus, amplioribus præmiis ac promissis corrupit ejus Prætoriæ Legionis Centuriones, excubiarumque Præfectos Irlandos, & Scotos omnes, (istis fidebat Valnstenius) præsertim Ioannem Gordon, Valterum, Leszel, Buthlerum, ut isti quindecima die Februarii Egetæ, primum vocatos ad cœnam Kinschium, ac Tirskam Comites, Neumanum Equitum Magistrum, Illonium, in Arce inter mensas, immissis ex inopinato satellitibus trucidarint, & inde in oppidum ad hospitium ipsiusmet Valnstenii conversi, eum in cubiculo proprio nihil adversi suspicantem, & ad quietem nocte jam intempesta sese componentem occiderint. In aliis quoque Civitatibus præcipue Pragæ, Pilsnæ, ejusdem Ducis conjunctiores (Boëmi maxime & Silesii) fortiores quique Ordinum Ductores ac Tribuni militum, indicta causa sub idem tempus necabantur: alii vincti conducebantur Viennam. Inter quos fuit Franciscus Albertus Dux Saxoniæ Lavenburgius, ac Comes Schafgotz Silesius. Et licet ex tot captivis per exquisitiores quæstiones nullum indicium elici potuerit de aliqua conjuratione, cæsorum tamen illorum ac Schafgotzii paulo post ex ista causa capite truncati bona fisco Cæsareo fuerunt applicata, ac in magna parte Piccolominio ejusque adjutoribus in remunerationem talis facinoris cesserunt. Sublato autem Valnstenio, Imperium universum militare Ferdinandus Rex Vngariæ assumpsit, illudque ipsemet in exercitu præsens administravit, tanto majori felicitate, quod instructus ingenti omnis generis apparatu bellico, ac exercitu sexaginta millium ex veteranis non Germanis tantum ac Italis, sed etiam Hispanis exercitatissimis à Cardinale Hispaniæ Regis fratre addu-

Piccolominio committitur cura opprimendi Valnstenium.
Valnstenius trucidatur.
Valnstenii affecla trucidantur.
Conspirationis Valnsteniana nullum indicium elici potest.
Schafgotz capitis supplicium subit.
Ferdinandus Rex Vngariæ Imperium militare ipsemet administrat.

A.C. 1635.

Fœderatorum Germ. vires nimium distractæ excipiendo majori periculo impares factæ.

ctis collecto, invenerat hostem viribus nimium distractum; ut qui per totam Germaniam ad occupanda, præsidiisque propriis munienda tam multa insigniora Oppida, distribuerat suas copias.

Ratisbonam obsidet Rex Vngariæ.

Ratisbona deditionem facit.

Ratisbonenses jurant non tantum Imperatori, sed Domui Austriacæ.

Hisp. Princeps Card. sororem suam Vngariæ Reginam visitat Passaviæ.

Vnde ad certamen in quo de summa rei agebatur, cum iste viribus infirmior venisset, facile succubuit, prælioque victus, etiam omnia fere loca illa in diversis Germaniæ partibus intercepta amisit. Ac primum Ratisbonam Rex Vngariæ obsederat, collocatisque suis Castris ex adverso pontis Danubii, Duce vero Bavariæ prope mœnia ejusdem Civitatis à continente qua Bavariam spectat, eam ab omni parte summa vi oppugnari fecit à medio mense Maio, tandemque sub finem mensis Iulii ad deditionem coëgit, post acerrimos ancipitesque conflictus cum obsessis, qui quater mille à Duce Vinmariensi Bernardo ibi relicti, continuis eruptionibus plurimum damni intulerunt oppugnatoribus, prope sex millibus ex eis cæsis, demumque pulvere nitrato ac commeatu destituti, & auxiliis quæ Dux Vinmariensis nimium lente comparabat desperatis, colloquium die vigesima quinta Iulii petierunt, obtinueruntque à Rege Ferdinando ut liberi, armati cum sex tormentis, vexillis passis, cumque omnibus suis impedimentis abirent, ac securi Norimbergam versus deducerentur: Cives vero ut Privilegia & immunitates suas pristinas retinerent, præsidiumque nonnisi Cæsareum Austriacum reciperent. Capta Ratisbona Rex Ferdinandus cum sua uxore Maria ad excipiendum Cardinalem Hispaniarum Principem Passavium diverterat, ejus vero exercitus Duces nil feriati, à Ratisbona moverunt, adversique Danubii ripis insistentes, ut pervenerunt Donaverdam, eam post paucorum dierum oppugnationem à Præfecto Suetico deditione obtinuerunt. Inde divisi alii in Sueviam, alii in Bavaria, alii versus Norimbergensem tractum, varia oppida à præsidiis hostilibus custodita intercipiebant, nemine resistente. Et quidem Fœderati damna ista sua facile compensassent, præsertim quod viceversa copiæ Electoris Saxoniæ una cum Sueticis Banneri interim in Lusatia & Silesia Budissinum, Gorlitium, Francofurtum ac Oderam, Zittaviam, Glogoviam majorem, Crossenam vi ceperant, ac alia plura loca in dies occupabant, apud Legnitium mense Maio Cæsarianos cum Duce Coloredo collatis signis profligarunt, cæsis ex eis quatuor millibus, & sexaginta vexillis captis cum omni apparatu bellico: ac in Boëmia Mielnicio, Linburga, multisque aliis Oppidis occupatis, Pragam arcte obsederant: & in Alsatia Ioannes Philippus Comes Rhenanus, capta mense Iulio Rheinfeldia, in Vestphalia vero Georgius Dux Luneburgensis Luna, Hassiaci cum Sueticis Hammio, ac post unius fere anni obsidionem Hildesia mense Augusto ad deditionem coacta, magnos progressus faciebant, vel saltim evitassent seu distulissent pericula graviora cunctatione unius vel alterius mensis, nempe proxime imminente Autumno, pro quo Princeps Hispaniarum Cardinalis cum potiore robore militiarum, relictis Imperialibus in Flandriam transiturus erat, & primus ille impetus universæ potentiæ Austriacæ tanta cura in unum contractæ in expugnandis paucis tunc circa Danubium Sueviamque Oppidis retundi, hybernumque subsequens tempus justum exercitum tantis viribus opponendum colligendi commoditatem præstare potuisset. Hocque providens Bernardus Dux Vinmariensis, copias suas quas cum Gustavo Horn conjunxerat & conduxerat in Bavariam, pluribusque locis ibi interceptis, Altringium cum Ligisticis legionibus apud Landschuttam profligarat, accepto de Ratisbona ad quam sublevandam ibat dedita Nuntio, iterum diviserat retraxeratque ultra Bavariam, ut à longe tantum observaret conatus hostis, neo summam rei dubio Marti committeret. Sed istud ac omne pæne consilium ipsius fatalis quædam sors usque adeo subvertit, quod Legiones illas suas & Hornianas dimis-

Donaverda Sueticum præsidium pellunt Cæsariani.

Cæsariani obvia quaque capiunt circa Sueviam.

Fœderatorum felices progressus in Silesia.

Hildesia post unius anni obsidionem deditur Sueticis.

Altringius apud Landschuttam cæsus à Sueticis.

Vinmariensis Dux accepto Nuntio de capta Ratisbona à longe observat hostem.

A.C. 1634.

dimissas, nullo operæpretio (nempe pro liberanda ab obsidione Nordlinga cujus jactura facilior fuisset) non tantum revocavit ex longinquo ad confligendum cum Cæsarianis, verumetiam incaute (alioquin expertentissimus bellator) præcipitavit in angustias minus exploratas, ubi nec pugnare, nec pedem referre licebat.

Vinmariensis Dux præcipitat in angustias apud Nordlingam.

Quinta die Septembris ille Dux una cum Hornio (habebant sex millia equitum, & 15 millia peditum) venerant in conspectum Cæsarianorum, quorum numerus 40 millibus armatorum constabat, & prælio commisso circa convallem Ottingensem medio milliari à Nordlinga distantem, eos profligarunt magna strage edita, præsertim in Legionibus Italicis, quarum præcipui Tribuni Octavius Aldobrandinus Magnus prior Romanus militiæ Melitensis, ac Silvius Piccolominus Senensis ibidem occubuerant.

Octavius Aldobrandinus casus.

Victoriam vero illam sole occidente interruptam (postquam eam noctem insomnes instructa acie in eadem convalle stando exegerant) proximo diluculo prosequendo, cum ad expugnandas munitiones Castrorum hostiles per vias difficiles intra convalles immisissent peditatus suos, omnes istos Cæsariani novis auxiliis ea nocte è castris Hispanorum accersitis aucti, ab utroque latere medios ita incluserunt, ut aciem instruere, vel alter alteri subvenire non potuerit, & singuli, seu manipulatim ægre pugnantes, vi multitudinis oppugnatorum superati, cum paucis locus fugæ esset, cæsi perierunt: alii sub signa Imperialia transierunt, paucis per sylvas fuga elapsis. Gustavus Horn, Craitzius, Schafelt præcipui Præfecti militares sunt capti, & alii insigniores Ordinum Ductores occisi: Equitatus prope omnis cum Duce Vinmariensi Bernardo evasit cum equis solis quibus insidebat, impedimenta vero & omnis apparatus Castrensis prædæ victorum cessit, ac Nordlinga auxiliis desperatis, postridie deditionem fecit. Quinimmo omnes pæne Civitates Germaniæ exinde nutare, & partes Fœderatorum deserere cœperunt. Heidelbergam Ioannes Vert paulo post parvo labore pulso Suetico præsidio recuperarat: Herbipolim alii Duces Cæsariani mense Novembre vi ceperant; & cum Arx illius loci aliquandiu à præsidio Suetico defensa fuisset, hanc quoque initio subsequentis Anni ad deditionem coëgerunt. Totaque Franconia, Suevia, & Palatinalis ditio præter pauca loca Galliis viciniora, seu præsidiis Gallicis munita intra breve tempus ad obsequium Cæsaris redierat. Elector Saxoniæ statim ut intellexerat de illo conflictu Nordlingensi, relicta obsidione Pragæ, ex Boëmia abduxit suos exercitus, & tractatum pacis, quem hactenus Legati Cæsaris cum ipsius Consiliariis Lutomiritii lentis colloquiis traxerant, (nempe veritus ne tota belli moles cum pœnis læsæ Majestatis in suum caput recideret) ferventius promoveri curavit.

Vinmariensis Dux & Horn profligantur à Cæsarianis.

Gustavus Horn captus in prælio Nordlingensi.

Vinmariensis Dux cum solo equitatu evadit à pugna Nordlingensi.

Nordlinga deditionem facit.

Germanicæ Civitates à pugna Nordlingensi desciscunt à Fœderatis ad Imperatorem.

Saxon. Elect. post pugnam Nordlingensem relinquit obsidionem Pragæ & tractat pacem.

Tamdemque Pragæ Anno subsequente pacem conclusit non pro sua parte tantum, sed pro tota Germania, idque conditionibus durioribus ordini Fœderatorum, quorum causæ Religionis nonnisi induciæ ad annos quadraginta fuerunt ibi concessæ, & rescissa omnis spes restitutionis in gradum pristinum Palatinorum, præsertim quoad ditiones Electorales ipsumque Electoratum, ejus successione hæreditaria ad lineam Bavaricam Vilhelmianam translata, ac plerisque fœderis sociis, quos ipsemet Saxoniæ Elector in Lipsiensi, Anno Christi 1631, Conventu ad arma contra Imperatorem sumenda concitarat, ab illa Amnestia exclusis, Boëmiaque perpetuæ Austriacorum hæreditati addicta; Tum & Electione futura Regis Romanorum stabilita: prorsusque adolevit sub specie illius pacis Pragensis lex Majestatis Monarchiæ in Germania, ut singularius attingemus suo loco.

Pragæ tractatur pax pro tota Germania.

Pragensis pacis sub specie adolevit lex Monarchia Austriaca in Germania.

Atque tanti fuit clades illa Nordlingensis, quod in ea omnem fructum victoria-

A. C. 1634. rum eousque partatum, totumque robur suum Fœderati perdiderunt, ut exinde nonnisi Regis Galliæ facultatibus armisque fulciri, ac quasi novam belli telam pro sua defensione orditi debuerint annis proxime subsequentibus. Convocarat tamen interim Oxensterri Cancellarius Sueciæ socios suos Francofurtum mense Septembre, & cum eis consultavit de modo instaurandi exercitum, & continuandi hoc bellum, conscripsetatque octo millia militum ex profugis ab illa clade Nordlingensi collectorum, quos pro præsidio illius viciniæ in locis opportunis disposuit.

Hisp. Princeps Cardinalis post pugnam Nordlingensem it in Belgium.

Quod autem diximus de Principe Hispaniarum Cardinali in Germaniam conducto, is post pugnam Nordlingensem, relicto Rege Vngariæ, Rhenum Bonnæ transmisit, indeque recta Bruxellas ivit, spe plenus, quod recenti, eoque exercitato milite, ac apparatu pecuniario quem conduxerat copiosum, in brevi esset reparaturus damna sub illud tempus in ea Provincia accepta. Trajectum enim ibi amissum, sæpius etiam hoc anno repetita expeditione, nunquam recuperari potuit, & mense Iulio ejusdem Anni, cum Ioannes Nassovius Geldriæ Præfectus celetius expeditiorem exercitum Hispanicum ad recipiendam inopinata irruptione Rhinbergam duxisset, amissis ex suis plurimis, qui jam fossis penetratis vallum illius Oppidi ascendetant, retrocedere re infecta fuit coactus. Ac omnia ibi languebant animis omnium, præsertim Nobiliorum in illa Provincia metu & diffidentia consternatis, postquam in Aula Hispanica Ducem Ariscotanum custodiæ traditum intellexerant, & in Belgio Marchio Aitonæ, qui tunc ibi Gubernatoris vices sustinebat, Ducem Bornevillum & Principem Barbansonium capi detinerique in Arce Antverpiensi fecerat, ac Principem Espinoium cum Comite Henninio, nisi ocyus fuga in Galliam evasissent, comprehendi jusserat, idque ex levi conspirationis conjectura ab ipsiusmet Ducis Ariscotani officiosiore obsequio deducta, ut alio loco attigimus. Quare cæteri quoque Belgæ, præsertim insigniores quantumvis sibi bene conscii, inter tantas suspicionum latebras nihil securum sibi restare querebantur, donec Rex Hispaniæ publico promulgato edicto declaravit, quod omnes Provinciarum Belgicarum incolas pro fidelibus subditis haberet, illisque qui hactenus in fide nutassent omnia condonaret, præter eos, qui jam ex tali causa ad carcerem condemnati essent, seu fugam arripuissent. Princeps itaque Cardinalis veniens in Belgium, talem rerum statum ibi invenit: Ac cumprimis Belgarum animis ad meliorem spem erectis, omnem curam ad Hollandos victoriis annorum præteritorum exultantes, reprimendos convertit. Nec defuit illis primis ipsius auspiciis blandior fortuna, statim enim excursiones eorum in Brabantia ac Geldria Equitatu quo prævalebat cohibuit, & non multo post præsidiarii Geldrenses propugnaculum Senchianum, quod multis ab omni parte Civitatum Castellorumque præsidiis excubantibus securum negligentius custodiebatur, intempesta nocte superato scaphis Rheno, transituque intro illam munitionem exploratorum industria elusis custodiis reperto, interceperant. Quod Hollandos summopere turbavit, cum exinde Hispani Rhenum inter Vesaliam aliaque Cliviæ oppida à Neomago Hollandiaque interclusum, adempta utrobique commerciis & auxiliis mutuo summittendis commoditate medium tenerent, moxque Cliviam ac propinquum Neomago territorium suo juri censuique vendicatint. Vnde illi universas vires suas derelictis aliis rei bene gerendæ occasionibus, eo convertere cogebantur, & prope biennio integro in recuperando isto loco gravissime laborarunt, ut infra constabit. Daniæ autem Rex hoc anno propagandæ stirpis suæ curis vacavit, ac filio suo primogenito Christierno Quinto denominato, Magdalenam Sibilam Electoris Saxoniæ filiam desponsari copularique fecit.

Hispani à recuperatione Rhenbergæ rejiciuntur.

Ariscoti Dux in Hispania custodia traditur.

Belgæ diversi ob suspicionem conjurationis capti.

Belgæ consternati ad suspiciones occultas Hispanorum.

Senchianum propugnaculum intercipiunt Hispani.

Qui-

A.C. 1634.

Quibus nuptiis initio mensis Octobris istius Anni Coppenhagæ Daniæ Metropoli celebratis, non defuit Regiæ magnificentiæ conveniens apparatus, & splendor Legationum, præsertim ab Hispaniæ, Galliæ, Angliæ, Poloniæ, Sueciæ Regibus, cum honorariis pretiosis missarum.

Ex Gallicis unicum attingemus de Carolo Duce Lotaryngiæ, qui dum obfirmato animo Hispanicis, ac Ducis Aureliensis partibus adhæreret, reliquum ditionis suæ hoc anno amisit. Cum enim post captum nuper Nancium, in Italiam Mediolanum ad Cardinalem Principem Hispaniarum initio hujus anni, & deinde ad Imperatorem, ac Bavariæ Ducem pro auxiliis conquirendis abiisset, Rex Galliæ veritus ne Hispanica præsidia in reliquas illius ditionis Arces introducerentur, indeque confiniis Gallicis infesta essent, prævenire maluit, & misso exercitu cum Marischallo della Forze, præcipuum illius oræ propugnaculum la Motte vi cepit, omnesque ejus viciniæ Arces ac subditos Ducis illius, cum amplius resistere non valerent in suam potestatem redegit, ac in nomen suum Regumque Galliæ jurare fecit. Occupata autem hoc modo Lotaryngia, exercitus Gallici tanquam è sede belli inde in Germaniam eò liberius expeditiusque progrediebantur, ac plura loca circa Mosellam versus Rhenum, usque & Confluentiam ac Hermansteinium interceperant, munierantque propriis præsidiis ad diuturniorem belli ductum, seu ut liberarent servarentque à Suetica vi illam ditionem Electoris Treverensis, qui se propterea patrocinio Regis Galliæ commiserat. Demum vero sub finem hujus anni, etiam Philippi Castrum occuparunt, pactione facta cum Sueeis, qui illud nuper post longam obsidionem deditione ceperant, & post cladem Nordlingensem viribus imminuti retinere diutius vix poterant. Reconciliatus quoque sub id tempus fuerat ille Rex opera Pilaurentii Duci Aureliæ fratri suo, qui mense Octobre istius anni redierat ex Belgio in Galliam, exceptusque fuit benigne à Rege in Oppido S. Germani tunc degente. Et tamen paulo post, ejusdem Ducis cum Lotarynga Matrimonium initum, facto consilio, Parisienses Theologi irritum fecerunt.

Lotharingiæ Dux in Italiam it pro conquirendis auxiliis.

Lotharing. ditionem reliquam occupat Rex Galliæ.

Philippi Castrum Gallico præsidio munitur.

Et quia inter alia argumenta justitiæ belli ab Imperatore Regi Galliæ post talem irruptionem in viscera Germaniæ hostilem denuntiati, hæc quoque ob Lotharyngiam ab isto usurpatam querela sumetur, non oberit hic adnotare, quod Lotharyngia (Austrasia olim nominata) ab origine pertinebat ad Galliam, eratque in sorte patrimonii stirpis Regiæ Gallicæ. Et demum Anno Christi 980, Lotharius Rex Galliæ dederat eam filio Imperatoris Ottonis II, jure clientelæ seu fiduciæ, ita ut sub fide Regum Galliæ persisteret. Sensim vero Duces illius, licet Imperio Germaniæ, à quo non dependebant, subjectionem nullam præstarent, tamen confisi tanto patrocinio, seu rerum Gallicarum nonnunquam turbis domesticis debilitatarum vicissitudine usi, etiam Regibus Galliæ obsequium subtrahebant. Aut cum rarius adeo ardua severius requirendæ fidelitatis inde debitæ necessitas occurreret, Galli Reges ista dissimulabant: Immo nunc officiis, nunc affinitatibus deliniti, Duces illos quos nunquam discidium, aut hostilia Galliis meditaturos suspicabantur, aliis insuper in Gallico territorio possessionibus cumulabant, eorumque agnatis, ut sunt Duces Guisii, amplas dignitates in Regno suo deferebant, tanquam Regni ejusdem nativis. Verum causa belli melius æstimatur ex injuria illata, quam si uni Principi non de subdito tantum suo, sed & de externo quovis, potestate ac dominandi jure sibi æquali vindicare licet, alteri nescio (ut fatear ingenue) qua ratione non liceat? Hocque Parergon cum potius subsequentibus inter illos Principes concertationibus inserviat, eo nunc relicto ad nostra domestica stylum convertamus.

Lotharingia ab antiquo pertinebat ad Galliam.

Guisii Ducum stirps è familia Lotharingica.

In Polonia itaque Vladislaus Rex bellum contra Moschos susceptum in hunc

A.C. 1634. annum feliciter continuabat: & quantumvis præstaret hostis numero copiarum, ac commoditate ad sustinendam hyemis sævitiam, in castris omni commeatu, ædificiisque ligneis plurimis probe instructis consistens, Rex tamen cum suo exercitu inter asperrimas cæli injurias in oppugnatione ipsius, toto mense Ianuario & Februario nil fervoris remittens, tandem redactum ad extremam necessitatem coëgit ad hujusmodi deditionem, ut pacta sibi ac suis incolumitate, libertateque abeundi quo vellet, initio mensis Martii istius anni universum apparatum bellicum ac impedimenta, præter ea quæ singuli milites suo propria ferre poterant, potestati Regiæ tradiderit. Sed ut supra diximus, Turca interim solicitatus à Moschicis Legatis ad hoc Constantinopoli desidentibus, diligentius contra Polonos bellum apparabat, & toto hyberno tempore in omnibus infra Budam circa Danubium ditionibus suis militum delectus instituebat, quos primo Vere in Poloniam mitteret. Ac magis Abazy Bassa urgebat illam expeditionem, ut ea anni antecedentis damna compensaret, vel saltim obtegeret, uti etiam variis artibus præcaverat, ne cousque Turca cladem tunc ipsi illatam sciverit; immo crediderit optime rem gestam fuisse, ob vastatum vicum Studzienica, quem ille (miserat inde Abazy plures captivos, & unam formosam puellam Præfecti militaris Generalis Poloniæ filiam fuisse affirmans, cum tamen iste nullam unquam filiam habuerit) amplam potentemque Civitatem fuisse ajebat. Vnde & Legatum Regis Poloniæ Alexandrum Trzebinski, de quo supra meminimus, postquam transmisso Danubio pervenerat Provadiam, (est oppidum Bulgariæ medio itinere inter Andrinopolim & Danubium consistens) idem Bassa detinuerat, & severioribus nimis adigere conabatur, ut Legationem suam coram ipso exponeret, responsumque ibidem expectaret: ne nimirum veniens Constantinopolim gesta ipsius palam faceret, & duriori ut habebat in mandatis, exprobratione violatorum pactorum Imperatorem ab inferendo tali bello averteret. Cum vero Legatus spreta barbari insolentia, Legationem sibi ad Imperatorem Turcarum commissam non coram altero, quam coram ipsomet Imperatore se peracturum constanter asseveraret, & per emissarios solertiores querelam de sua illa detentione apud Turcam interposuisset, obtinuissetque securitatem veniendi Constantinopolim; tamen Bassa Abazy eo quoque statim accurrens, ita Imperatoris animum præmunierat, ut Legato consueta honoraria denegarit, eumque ægre, & nonnisi semel tantum ad audientiam suam admiserit, dimiseritque (prætexebat offensam ex pyratica Cosacorum in mari Euxino) cum denuntiatione belli, persuasus quod Poloni bello Moschico impliciti facilius devinci, ignominiæque in bello sub Chocimo ab ipsis Osmano Imperatori illatæ vindicari possent; & si illi Moschos subjugarent, aucti tanta potentia, Turcicæ Monarchiæ quandoque formidolosi essent futuri. Promissa quoque Moschorum liberaliora, incitabant ipsum ut bellum tale statim proclamari jusserit, apparatumque ingentem bellicum ad littus Danubii Moldavicum comportari. Et non multo post transierat Andrinopolim, ut inde ipsemet necessaria tanto molimini tempestive provideret. Interim Rex Vladislaus post exutos castris prope Smolenscum Moschos, paucis diebus præparandis itineri necessariis insumptis, prosequendo victoriam, versus Moschuam caput illius Imperii, signa promoveri mandavit. Et quidem eo pergere decreverat recta, qua Drohobusii, Viasmæ aliorumque obviorum oppidorum infirmiora præsidia ad deditionem faciendam propendebant, facilisque transitus patebat ad ipsam usque Vrbem Moschuam: at mutato consilio deflectens Bialam, plus negotii in prosequendo illo itinere invenit. Moschi enim Arcem illam custodientes, editi loci situ munitiore confisi, deditionem facere recusarunt, & postquam unam & alteram irruptionem, cæsis non paucis ex oppugnatoribus

Turca expeditionem apparat in Poloniam pro juvandis Moschis.

Trzebinski Legatus Provadia ab Abazy Bassa detinetur.

Trzebinski Legatus dimittitur à Turca cum denuntiatione belli.

Vladislaus IV Rex Poloniæ Schino exturbato Moschuam contendit.

Bialam oppugnant Poloni irrito eventu.

toribus rejecerant, animos & tempus addiderunt longinquioribus castellis, ut se ad defensionem compararent, & ipsimet audaciam sumpserunt ad sustinendam longiorem oppugnationem, quam deserere Polonis indecorum, & continuare cum temporis jactura, præsertim in ancipiti pacis cum Turca Sueticarumque induciarum statu, maxime periculosum fuisset. In dies enim afferebantur Nuntii de præparationibus Turcarum ad bellum Polonicum, & sub id tempus primum advenerat eo notitia de Legato Regio ab ipsis inhumanius à Bassa Abazy ipsoque Turca habito, cumque denuntiatione belli dimisso, ac Suecos relicta rerum Germanicarum cura, omnes vires suas, cum in brevi finirent induciæ, in Prussiam conversuros. Quodque potissimum, miles importune repetebat sua stipendia, ad quæ solvenda, & ad novum contra Turcas conscribendum exercitum, Prussiamque contra Suecos tempestive præsidiis firmandam, ingens requirebatur pecunia, eaque aliter haberi non poterat, nisi in Poloniam ad celebranda Comitia Rex rediret; discessu autem suo administrationem illius expeditionis Ducibus militiarum non satis inter se consentientibus relinquens, certum ibi partarum victoriarum suarum eousque fructum, nimis dubium fecisset. Quare placuit uti compendio, nec aspernari tractationem pacis, quam Moschi per Legatos suos continue prope castra Regia desidentes (sæpe cum lachrymis deprecabantur ut parceretur sanguini Christiano, cum quotidie à militibus Polonis Regionem illam longe lateque populantibus, non solum ex plebe, sed etiam ex Nobilioribus illius gentis innumeri, & non raro cuncti simul oppidorum incolæ necarentur) summissius quam unquam alias petebant, nempe destituti omni ope, nullibique exercitum justum habentes, præter pauca in oppidis suis præsidia, cum quibus periculum aliquandiu differre non evitare valebant, & priusquam à Turcis juvarentur, extrema experiri, ac de summa rei cum Polonis decernere debuissent.

A.C. 1634.

Moschi petunt institui tractatum pacis.

Instituto itaque apud rivum Polanowka inter Viasmam & Drohovisum colloquio, Delegati utrinque post longas difficilesque concertationes, formulam pacis talem composuerunt.

Pacis cum Moschis conditiones.

Vt abolita bellorum, damnorum, injuriarum mutuo illatarum memoria, Pax & Amicitia inter gentem Polonam Lithuanicamque & Moschos coleretur.

Rex Poloniæ jure ad Principatum Moschoviæ per Electionem Procerum Moschoviæ liberam sibi delatum, quæsito, se abdicaret. Moschosque à præstito sibi subjectionis fidelitatisque Sacramento absolveret. Titulo Ducis Moschoviæ amplius non uteretur, sed istum titulum Michaëli Fedorowicz Filareto Duci tunc dominanti daret, eumque pro vero Duce Moschoviæ agnosceret.

Authographum diploma Electionis suæ à Proceribus Moschoviæ subscriptum, sigillisque eorum obsignatum cum aliis scripturis illam Electionem concernentibus, eidem Michaëli Fedorowicz circa confirmationem istius pacis restitueret. Vicissim Dux Moschoviæ renuntiaret Regno Poloniæ Provinciam Czerniechowiensem cum Territoriis Oppidisque Czerniechow, Siewior, Nowogrodek, & Ducatui Lithuaniæ Smolenscensem Provinciam cum Civitate Smolensco, territoriisque ac arcibus Drohobus, Biala, Roslavia, Starodub, Trapiesko, Poczopow, Nevela, Sobiescza, Krasnybrod, Morosk'oncza, Popowa gorá, cumque omni instrumento bellico quod in Arcibus istis tunc inveniretur; ac cum incolis subditisque eorundem locorum, ita ut inde nemo habitatorum alio commigrare posset præter milites, mercatores & Ecclesiasticos, quibus liberum esset mutare locum si vellent. Quodque Dux Moschoviæ non uteretur titulo Ducis Smolenscensis & Czerniechoviensis: & alium suum titulum quo nuncupatur Dux Russiarum, non extenderet ad Russias subjectas Regno Poloniæ, uti neque Rex Poloniæ ad illas quæ Moschoviæ sunt propria.

A.C. 1634. *In Livoniam quoque, Estoniam, Curlandiam, Moschoviæ Dux nullum jus prætenderet, eademque pace eas Provincias comprehensas haberet, nec bello lacesseret, alisque qui hoc tentarent per suas ditiones transitum prohiberet; & viceversa Rex Poloniæ Moschicas Provincias Estoniæ conterminas, Plescoviam Neogardiam, Ebocum, non usurparet nec offenderet, aliisque hostile quid illi Regioni inferre volentibus obsisteret. Ad consignandos Czerniechoviensis & Smolenscensis Provinciarum, earumque Territoriorum versus Moschicas ditiones protensorum terminos, Delegati utrinque certo loco & tempore convenirent, ac jurejurando interposito, quod fideliter officium sibi commissum completuri sint, quicquid ex usu longævo, testimoniis senum peritorum singularum Regionum, monumentisque antiquis de hujusmodi terminis constiterit, statuerent, & locorum incolis perpetuo custodiendum, inviolateque servandum severe præciperent.*

Regis Poloniæ hostes Dux Moschoviæ nec commeatu, nec milite, nec transitu per suas ditiones juvaret, hocque idem Rex Poloniæ contra hostes Ducis Moschoviæ observaret.

Mercatoribus utriusque gentis commerciorum usus ubique liber esset, excepta apud Polonos Cracovia ac Vilna, & apud Moschos civitate Moschua Ducis illius sede.

Finitimi Provinciarum aut arcium Præfecti, læsis justitiam administrare tenerentur, & si quid gravius intervenerit, Iudices ab utraque parte eligi, quodque justum fuerit decernere debeant.

Captivi utrinque intra semestre liberi absque lytro dimittantur.

Militia Polonica & Lithuanica ex Moschovia quamprimum educantur, ita ut non offendant incolas Moschos transeundo, dummodo à Moschis non irritarentur.

Legati utrinque cum mittendi erunt, nonnisi cum certo personarum numero venirent, nec ultra duos menses detineantur.

Vt conditiones istas pacis Rex Poloniæ Varsaviæ, præsente Legato Moschico, & Moschoviæ Dux Moscuæ, præsentibus Legatis Polonis & Lithuanis, jurejurando solenni confirmaret, earumque exemplaria subscriptionibus manuum & sigillis utriusque Principis munirentur, ac ad Principes vicinos æque Christianos atque Ethnicos mitterentur.

Certam quoque pecuniæ summam pro impensis belli Regi Poloniæ Moschus circa conclusionem pactorum hujusmodi solverat, ac præterea, ultro magni pretii plurimas pelles zebellinas donarat.

Severia Moschis adempta ampla Provincia.

Atque ita Rex Vladislaus bellum illud difficillimum compendio forti confecit, Provinciasque amplissimas (ut quæ ad centum milliaria Germanica longe, ac ad quadraginta late patent) à ducentis annis à Polonia Lithuaniaque avulsas, & pene jam perditas ac desperatas, gloriose recuperavit. Fama quoque belli Turcici evanuetat, cum primum pacificatio illa Moschica fuit divulgata. Cum enim Moschi rebus suis ita compositis, Turcicum Legatum, qui toto eo tempore pacem cum Polonis dissuadens, promissamque pro auxiliis à suo Imperatore paratis mercedem repetens Moschuæ hæsit, vacuum dimisissent; Turca illusionem talem ægre ferens, pacemque cum Polonis temere à se fractam fuisse dolens, ad eam reconciliandam destinarat Sehinum Aga ad Regem Vladislaum, qui tunc reversus ex Moschovia, Comitia ad mensem Iulium indicta Ordinibus Regni Varsaviæ celebrabat. Excusando autem Turcicus ille Nuntius violationem pactorum, omnem culpam in Bassam Abazy rejiciebat, eumque debitas propterea pœnas luiturum promittebat, dummodo revocarentur exercitus Regii, qui jam in procinctu stabant in confiniis Moldaviæ magno numero congregati, ac in dies augebantur, conversis eo ex Moschovia universis copiis, multoque bellico apparatu.

Turca Legatum Moschi vacuum dimittum facta cum Polonis pace.

Turca mittit Sehin Aga ad Regem Poloniæ pro reconcilianda pace.

Verum Rex hosti illi raro non fallaci minus fidendum ratus, & magis cupiens, ne in-

A.C. 1634.

ne injuria tam petulanter ab eo rupti nuper fœderis inulta maneret, præsertim si forte apertis tam justa belli causa in hosticum viis, occasio rei bene gerendæ daretur, (redierat interim Constantinopoli Legatus Regius Alexander Trzebinski, & in consessu Comitiorum publico, repræsentavit seriem Legationis suæ, Turcæque nimium offensi propensionem ad bellum gerendum)arma tanto majori diligentia apparati jussit,& responso Sehino Aga dato, quod meliores cautiones servandæ in futurum mutuæ amicitiæ à Turca requireret,demumq; diligentius negotio perspecto,super hoc decernere vellet,solutis Comitiis(in quibus nonnisi de conquirenda in stipendia militum pecunia, muniendisq; Prussiæ contra Suecos Arcibus agebatur)ipsemet in Podoliam ad castra iter instituit.Interim vero adPræfectum exercitus StanislaumKoniecpolski apud Cameneciam castra habentem,assidue à Vezyro MurtazyBassa de resarcienda pace Nuntii ac literæ commeabant;cumq; illic ac una Delegati ad hoc ex Comitiis Regni consiliarii bellici(aderant ibi & Proceres plerique cum numerosis militaribus turmis ad famam tanti belli congregati)constanter rejicerent excusationes omnes læsæ pacis,nisi severius in authorem animadverteretur: Murtazy effecit apud suum Imperatorem,ut Bassam Abazy (vir fuit bellicosus,ac multis præliis contra Persas feliciter gestis clarus)cui error ejusmodi tribuebatur,fecerit strangulari,hocque præstito,omne suum pro læsa pace satisfactionis debitum adimplevisse videbatur.Vires etiam Polonici illius exercitus,non tam ad offendendum, quam ad repellendum hostem erant comparatæ: potissimum ejus robur stipendiarii milites erant pauci, & alii ex Moschovia tardius adventantes trahebant manipulos laceros,viris,equis,armisq; majori parte imminutos. Voluntatii militares plurimi quidem aderant, sed ad militarem disciplinam imperiaq; Ducis cum essent minus obligati,non adeo utilem operam promittebant. Insuper turba immensa (perpetuum malum castrorum Polonicorum, in quibus si sint decem millia bellatorum,ad minus quinquaginta millia calonum,totidemque equorum supervacaneorum possunt numerari: honestas tamen in eis est major quam in cæteris Christianorum castris, quia nulla scorta circumducunt) Castra sequentium, frugesque circum late miserorum agricolarum absque ulla lege consumentium,Ordinem universum confundente.Ex quo circa comportationes,assidue cædes, ac incendia in Castris frequentius excitabantur, & consiliarii bellici, licet à principio expedisset ducere in hosticum, suaserunt continendam illam multitudinem in solo proprio: Tantoque facilius divulgata illa summissione Turcæ, belliq; (castigato Bassa Abazy) ansa sublata, pacem stabilierunt cum Sehino Aga,qui iterum à Turca missus ad eam præficiendam in Castra Polonica venerat. Obierat in illa expeditione Stanislaus Comes de Tænczyn prosapiæ Tænczynianæ omnium Nobiliorum in hoc Regno vetustissimæ ultimus hæres; tamen supersunt adhuc alii rami è communi ejusdem generis (insigne gerit *Topor*, nempe Asciam, seu latam securim pergrandem) stirpe nati. Rex VLADISLAVS quoque accepto Nuntio Leopoli de illa pace conclusa, (propensior ad bellum gerendum cum Turcis ægre tulit eam pacificationem)ut redierat Varsaviam,sub finem Novembris amisit fratrem germanum ex noverca ac matertera sua CONSTANTIA AUSTRIACA natu minimum Alexandrum, vix dum vigesimum primum ætatis annum inchoantem,in quo præ cæteris fratribus, summa heroicarum virtutum specimina emicabant. Nec multo post trigesima Decembris die, excesserat è vivis Patavii in Italia ejusdem Regis alter frater Ioannes Albertus Cardinalis Episcopus Cracoviensis, anno ætatis suæ vigesimo tertio. Animi causa iverat ille in Italiam mutato habitu, & fixo Patavii hospitio,inde excurrebat ad visendum diversas ItaliæCivitates;morbo vero intra paucos menses ibidem concepto interiit, magno cum dolore Regis, & majori Procerum prudentiorum,qui talem æque istius,atq; Alexandri Principis

(hic

Trzebinski Legationis suæ Turcicæ rationem reddit in Comitiis Varsaviæ.

Vladislaus IV Rex responsum dat Nuntio Turcico Sehino Agæ.

Vladislaus Rex it ad castra contra Turcam.

Murtazy Bassa urget ut instaurarent pacem Poloni cum Turca.

Abazy Bassa strangulatur ob violatam pacem cum Polonis.

Polonicorum castrorum malum perpetuum turba sequentium castra.

Poloni instaurant pacem cum Turca.

Tænczyniana ultimus hæres stirpis moritur.

Vladislaus IV Rex de facta pace cum Turcis accepto Nuntio Leopoli revertitur.

Alexander Poloniæ Princeps moritur.

Ioannes Albertus Cardinalis, Poloniæ Princeps, moritur Patavii.

A. C. 1634.

Peregrinatio filiis Regum indecora & periculosa.

hic quoque paulo ante mortem excurrerat in Italiam viditque Summum Pontificem, Romam, Neapolim, Florentiam, Mediolanum, Venetias, ubiq; summo honore exceptus) peregrinationem Principibus majoris nominis, præcipue Regum filiis indignam improbabant. Funera illorum Principum deportata Cracoviam, in Templo Arcis Pontificali cultu Regio fuerunt humata. Episcopatum vero Cracoviensem ab illa morte Principis Ioannis Alberti vacantem, obtinuerat Iacobus Zadzik Cancellarius Regni, Culmensi relicto Ioanni Lipski Referendario Regni.

Zadzik Episcopus Cracoviensis renunciatur.

Annus Christi, 1635.

NEc minores curæ Regem Vladislaum exceperunt in Anno Christi Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo quinto, orbatus enim duobus fratribus, & reliquos nempe Casimirum à morbo debilem tunc ac infirmum, Carolum Ferdinandum vero sacris destinatum habens, domum suam ita inclinatam celeriori stabilimine connubiin idigere advertit. Sed quam duceret uxorem (præsertim cum accipienda esset, non ea quæ placeret, sed quam censeret Senatus) inter multiplices propositiones ambiguus, animo fluctuabat. De bello quoque Suetico dum finirent ad finem mensis Iunii istius anni induciæ solicitus, tempestive apparatum Castrensem conquiri volebat, & æque de isto, atq; de rationibus propositi sui nuptialis, ac de nonnullis aliis statum Reipub. tunc afficientibus consultaturus, Comitia Generalia Ordinibus Regni ad mensem Februarium Varsaviæ indixit. In eis vero, privatis negotiis Regiis ac publicis gravioribus ex more (inveterata corruptela) sepositis, querelas suas Nuntii Terrarum primum examinandas introduxerant, maxime contra Ecclesiasticos, quorum certas immunitates, cum Summus Pontifex Roman. tunc Vrbanus VIII, operante Duce Georgio Ossolinski Legatione splenda apud eum nuper nomine ejusdem Regis perfuncto, aliquantum restringendas permisisset, illi liberaliori concessionis Apostolicæ interpretatione, pæne totas convellere nitebantur: quodque Pontifex rescripserat, ut tantum Monachorum & Communitatum Religiosorum loca prohiberi possent, ne emerent seu acquirerent ullo quovis titulo fundos possessionesque (Terrestria bona vulgo denominantur) Equestri Ordini adscriptos, ipsi inhibitione hujusmodi universum statum Ecclesiasticorum, ac Pontificalium Cathedrarum Collegia obligari volebant. Similiter & compositionem, quę ex consulto Summi Pontificis de moderando precio Decimarum Messis controversarum tantum, & nonnisi circa fundes Nobilium cum Ecclesiasticis facienda erat, illi etiam pro Decimis usu longævo, decretisque Iudicum legitimorum, seu Regia donatione (quoad possessiones Iuris Regii) firmatis, eam requirebant. De rescindendis quoque appellationibus ad Romanam Curiam in causis injuriarum pœnariis, personam status Sacerdotalis afficientibus, (causæ fundi cum Ecclesiasticis expediuntur in Tribunali Regni) variæ quæstiones movebantur. Tamen post multum sermonem tam istæ, quam de Decimis Messium contentiones nonnisi æquabili, responsisq; Summi Pontificis congruente lege fuerunt in circumscriptæ; nempe ut illæ apud Iudices Ecclesiasticos) Iudices sæculares istius gentis nullam unquam potestatem temporalem ut dicitur, prætetquam in causis fundi usurparunt in persones Sacerdotales) in Regno consistentes terminarentur: pro Decimis vero, quæ eousque non consueverant dari in manipulis, solvetur pretium ab Episcopo cujusque loci moderate æstimandum. Sed de fundis hæditariis Nobilium non permittendis addici juri Ecclesiastico, contentius certabatur: & cum fortius adnitentibus Nuntiis Terrarum Ecclesiastici resistere non valerent, lex fuit sancita, ne præsides subselliorum Iudiciariorum, ac custodes tabullariorum publicorum Equestrium, venditiones donationesque bonorum hujusmodi in

Vladislaus Rex deliberat de uxore ducenda.

Polonorum Comitia.

Ossolinski Legatione ad Vrb. VIII. PP. perfunctus.

Vrb. VIII. PP. libertates Cleri Polon. restrinxit.

Poloniæ Ordines libertates Cleri magis coarctant.

Polonia Iudices seculares in personas Cleri nullam potestatem habent.

Polonia Cleri cum Laicis litigantium forum.

Polonia Ordines prohibent ne fundi terrarum vendantur pro Ecclesiis.

A.C. 1635.

in Actis suis (alibi quam in istis bonorum istorum traditio consignata esset irrita) in rem Ecclesiatum inscribi permitterent, præter paucos casus ibidem expressos, ac præter obligationes census annui, quæ etiam difficilioribus conditionibus sunt restrictæ. In eisdem Comitiis adfuit Legatus Moschoviæ Ducis Alexi Leo Hrchorowicz grandævus, in cujus præsentia Rex Vladislaus juravit in conditiones pacis cum illo Duce nuper apud Polánowká stabilitas. Et cum diploma Electionis Ducis Moschoviæ ei à Moschis tunc datum, ex formula pactorum eorundem sibi reddi postularet, & illud fortuito (nimia incuria ministrorum Cancellariæ Regiæ) fuisset perditum, ægre, idque prius per veredarios consulto suo Duce, acquievit cautioni Senatus & Ordinum de eo perdito factæ, & si reperiretur Duci suo reddendo bona fide. Singularioris autem gratiæ loco habuit, quod ipsi permissum fuit, ut reportarit in Moschoviam ossa Basilii Suyscii Ducis Moschoviæ in Polonia captivi defuncti. Interim etiam à Rege Vladislao missi Legati Alexander Piaseczinski Castellanus Camenecensis, ac Casimirus Leo Sapiha Palatinides Vilnensis (cujus opibus & splendore præcipue magnificentia illius Legationis constabat) Moschuæ à Duce illo jusjurandum ad confirmationem eorundem pactorum mense Martio istiusmet anni receperunt, ac plene coaluit pax inter istas Dynastias: præter quod limites earum à Smolensco & Severia per distributores mutuos condicto in formula horum pactorum modo & tempore, restabant assignandi. Atque istis expediendis, & sanciendis aliis paucis legibus publicis, collectisque agrariis pro bello Prussico indicendis, vix suffecit Comitiorum tempus. Eis vero demum finitis in frequenti satis (licet jam Archiepiscopus Gnesnensis, & nonnulli Senatores abiissent) consessu Senatus, instituta fuit deliberatio de Regis proposito accipiendi uxorem filiam Friderici Comitis Palatini Rheni Electoris Imperii nuper exauthorati, ad quam ille maxime applicarat animum, & pæne obligarat fidem suam de ea desponsanda, petitis receptisque per secretiores paranymphos, præsertim Regis Angliæ puellæ illius avunculi promissis. Rogati itaque Senatores sententias, aliqui censebant in Regno Catholico Regis Catholici thoro sociari non posse hæreticam, ut erat illa Virgo: Alii vero judicabant insistendum consuetudini usu receptæ, recurrendi in similibus dubiis ad Summum Pontificem Romanum, qui potest & solet permittere personam Catholicam hæreticæ copulari, exigente utilitate Regnorum publica, (Rex Angliæ promittebat auxilia pro recuperatione Sueciæ) dummodo non desit spes conversionis hæreticæ ad Fidem Catholicam, & absit periculum ne Catholica pervertatur; ad quod adducebant diversa & nova & vetera exempla, præsertim Catherinæ Valesiæ Henrico Borbonio Regi tunc Navarræ, & Magdalenæ filiæ Vilhelmi Ducis Bavariæ Volfango Vilhelmo Principi Neoburgico, recentiusque Mariæ sororis Galliæ Regis Carolo Angliæ Regi desponsatæ, tum & domesticum olim Alexandri Regis, cui nupserat Ducis Moschoviæ filia Helena Græcoschismatica: ac suadebant indulgendum esse aliquid in deligenda uxore propensioni honesti amoris, quam violenta aut severiori censura coarctasse, etiam patribus in filiis plerumq; infeliciter successit; Dynastas vero ac Dynastias non raro inter se commisit, funestisq; turbis implicuit, nec paucas perdidit Regiarum clariorumque Prosapiarum stirpes; (propter hanc sententiam ego vapulavi sermonibus obloquutorum) Ad extremum in eo omnes consenserunt, ut Rex miserit Ioannem Zawadzki Præfectum Swiecensem in Angliam, & Agam Comitis in Hollandiam, ubi illa Virgo cum matre Palatina Vidua degebat, ad explorandam ipsius voluntatem de suscipienda Fide Catholica Romana, qua cognita, Rex cum Senatu decerneret, quamnam sententiam sequeretur.

Moschoviæ Ducis Legatus confirmationem pacis recipit.

Suiscii Ducis ossa reportantur in Moschoviam.

Piaseczynski & Sapiha Legati in Moschoviam.

Vladislaus Rex consulit Senatum de ducenda uxore filia Palatini Rheni.

Catholicus quando possit ducere uxorem hæreticam.

Vxore in ducenda indulgendum propensioni amoris honesti.

Zawadzki Legatus in Angliam mittitur.

Finitis autem Comitiis, magna festinatione in omnibus Provinciis Regni miles conscribebatur, & conquirebantur apparatus bellici, conducebanturque in Prussiam,

Vladislaus Rex apparatur ad bellum in Prussiam contra Suecos.

A.C. 1635. siam, quo Rex Vladislaus quoq; Varsavia medio mense Iunio transivit,& Toruniæ commoratus, donec Aulicæ suæ cohortes confluxissent, eis collectis lustratisque, finito induciarum cum Suecis tempore, ad castra quæ prope Quidzinum Stanislaus Koniecpolski Præfectus militaris locaverat, cum magno Procerum Comitatu advenit. Sueci etiam Mariæburgam, Dirsaviam, à Duce Prussiæ sequestro ex pacto induciarum præteritarum sibi redditam,novis præsidiis muniebant,summoq; fervore utrinque bellum apparabatur. Sed statim Legati diversorum Principum, præsertim Claudius Memmius de Avo Galliæ Regis, ac Duglaius Comes Angliæ Regis Legatus,tum & Hollandorum Ducisque Prussiæ Oratores intercesserunt ut arma cohiberentur ad paucos dies,quibus durantibus,maxime connitentibus Procenbus Polonis effecerunt, ut Rex licet magis propenderet ad bellum (Cæsaris Legatis importune suadebat bellum,quo Sueci à rebus Germanicis revocarentur) permiserit haberi colloquium de pace. Ad hoc itaque induciis brevibus proclamatis, Delegati ex Comitiis Regni Poloniæ, quorum Princeps fuit Iacobus Zadzik Archicancellarius Regni Poloniæ designatus Episcopus Cracoviensis, & ex parte Suecorum Pontus de Garde, Ioannes Vrangel Præfectus militiæ Sueticæ, Oxensterna junior, & Abrahamius Vdenhofius, convenientes Stumdorfii, post longas easque molestiores de prærogativis ac titulis sui cujusque Regis, tum & de literis fidei ac mandati disceptationes, tandem pacem tractarunt. Et quidem propositum omnibus erat universas inter hæc Regna controversias sopire,solidamque in perpetuum pacem stabilire: Sed cum Rex Vladislaus cum suis germanis fratribus, uti Sueci requirebant titulo Regis Sueciæ, & jure hæreditariæ successionis in Regno Sueciæ sese abdicare (licet hoc circa suam inaugurationem Polonis syngrapha secretiori caverat) omnino nollet, nonnisi induciæ ad annos viginti sex,nempe ad undecimam mensis Iulii diem, Anno Christi 1661. fuerunt stabilitæ, conditionibus istis præcipue.

Gallia Regis Legatus inducias obtinet pro tractanda pace cum Suecis.

Ferd. II Imp. Legatus dissuadet pacem cum Suecis.

Delegati ad pacem tractandam inter Polonos & Suecos.

Vladislaus Rex juri suo ad Regnum Sueciæ renuntiare non vult.

Pacis Polonorum cum Suecis conditiones.

Quod Rex Vladislaus ac ejus successores Reges Poloniæ, totumque Regnum Poloniæ, & Magnus Ducatus Lithuaniæ cum Provinciis, Principibusque sibi subjectis nil hostile moliri debeant durantibus istis induciis contra Christianam Reginam Regnumque Sueciæ, & ejus Provincias ac Civitates, & nulla classe armata usuri, neque eam aliis quibuscunque subministraturi sint contra illud Regnum. Atque Ordines Regni Poloniæ & Magni Ducatus Lithuaniæ fidejuberent, neque ipsummet Regem Vladislaum, neque ipsius germanos fratres violaturos easdem inducias, & Dux Prussiæ atque Curlandiæ, Civitasque Gedanensis, præcavere teneantur, ne ex ipsorum portubus ulla classis prodeat in damnum Regni Sueciæ. Quod vicissim Regina & Regnum Sueciæ nil hostile terra marique contra Regnum Poloniæ, Magnum Ducatum Lithuaniæ, eisq; subjectas ditiones tentatura sit, durantibus eisdem induciis.

Quod Elbingam, Mariæburgum, Dirsaviam, Bransbergam, Pilaviam, omniaque loca occupata in Prussia post confirmationem horum pactorum Regina Sueciæ restituat Regno Poloniæ, & circa restitutionem omnis suppellex Templorum Catholicorum ac tormenta, omneque instrumentum bellicum quod tempore occupationis alicubi fuit, & circa restitutionem invenietur, similiter & actorum publicorum Archivia in locis suis relinquenda sint.

In Livonia autem quicquid utraque pars sub induciis præteritis possedit, id sub istis quoque induciis possideat.

Quod Rex Poloniæ condonaret omnes offensas illis qui secuti fuerunt partes Sueticas, actionesque juridiciales contra eos propterea forte institutæ aboleantur. Et Civitas Elbingensis retineat salvas suas immunitates, & Privilegia antiqua, (rejectis illis quas forte obtinuit à Gustavo Rege Sueciæ) ac jus libertatis religionis Evangelicæ, relicto tamen Templo majori seu Parochiali pro usu Religionis Catholicæ, & præstito jurejurando fidelitatis Regi Regnoque Poloniæ.

Si

Si quispiam ex Civitatibus, seu locis restitutis alio migrare, & bona sua divendere velit, id ei sit liberum triennio durante. A.C.1635.

Exules Sueci in Patriam redire possint, à Regina Sueciæ literis securitatis, impetratis. Durantibus istis induciis agi debeat de pace perpetua, & si semel & iterum non successerit talis tractatus, nihilominus induciæ eædem integræ maneant & serventur. Commercia mutua inter Civitates populosque istorum Regnorum sint libera, ac etiam navigatio Fluvii Duna ad portum Rigensem secura præstetur, tum & vectigalium ibidem exigendorum modus qui fuit ante hoc bellum retineatur.

Pro injuriis circa confinia inter populos istorum Regnorum obvenientibus utrinque deligantur Iudices, qui eas dirimant.

Pacta hæc decreto Comitiorum Generalium Regni Poloniæ confirmentur, ac à Rege Vladislao, & Christiana Regina, Administratoribusque Regni Sueciæ subscribantur, ac eorum exemplaria prototypa cuique partium consignentur. Actum Stumdorfii, die 12 mensis Septembris, Anno Christi 1635.

Atque ita restitutionis Livoniæ, ac usus tituli Regis Sueciæ, successionisque hæreditariæ in Regno Sueciæ negotio ad aliam tractationem seposito, restituta Elbinga, locisque Prussiæ in statum pristinum, coaluit tunc pax inter Polonos & Suecos, ac ad eam publica authoritate comprobandam indixerat Rex Vladislaus duarum hebdomadarum Comitia Varsaviæ ad diem vigesimam primam Novembris istius Anni Christi 1635. In quibus citra ullam controversiam pacta hæc cum Suecis Ordines Regni Poloniæ rata habuerunt, ac lege publica firmarunt: vicissimque Sueci bona fide præstiterunt quæ pepigerant, & pacificatio hujusmodi integre ante finem hujus anni fuerat completa. In istis Comitiis Archicancellariatum dimissum à Iacobo Zadzik facto Episcopo Cracoviense, contulerat Rex Thomæ Zamoyski, ab isto vero dimissum Minorem Cancellariatum Petro Gæmbicki Secretario Majori, qui finitis Comitiis obtinuerat quoque Episcopatum Præmisliensem, relictum ab Andrea Szoldrski promoto ad Posnaniensem in locum Henrici Firley tunc defuncti.

Livoniæ restitutio ad alios tractatus rejecta.

Prussiæ loca intercepta à Suecis restituuntur Polonis.

Poloniæ Ordines approbant factas inducias cum Suecis.

Zamoyscius renunciatur Archicancellarius Regni.

In iisdem Comitiis, Rex Vladislaus iterum proponi fecerat in Senatu, ut deliberaretur de suo matrimonio, quod cum aliqua (non nominabat quam cuperet) ex indigenis Regni istius, si cum filia Palatini Rheni non succederet, se contrahere velle significabat; seu quia re ipsa ita sentiret, sive quod verisimilius, ut inter tenaciores æqualitatis mutuæ, ne prærogativa affinitatis Regalis alter præstaret, metu incusso, omnes ad præferendam nativæ externam Palatinam impelleret.

Vladislaus Rex consulit iterum Senatum de ducenda uxore.

Verum collatis sententiis apparuit æque ab ista atque ab illa studia Procerum esse longe aliena: Palatinæ enim multo plures quam in Comitiis prætetitis adversabantur, & difficiliora impedimenta accumulabant non Religionis (spe conversionis non contenti, requirebant ut re prius vera profiteretur Fidem Catholicam Romanam) diversæ tantum, sed etiam amicitiarum societatumque transmarinarum, quæ cum vicinis Regnum Poloniæ committere, parum autem in periculis juvare valerent.

Palatini Rheni filiæ adversantur multi, ne sit uxor Regis.

Nativæ autem potentiores reclamabant, cum unusquisque timet seu invidet ne felicitas nuptiarum Regiarum æmulo suo obtingat, ejusque facultates tam sublimis propinquitatis accessione præ cæteris augeantur. Alii tamen indignum censebant, si tam excelsa Regii thalami decora tantis laboribus, tam copioso profuso sanguine, totque gloriosis victoriis Polonis comparata, exclusis istorum natis, tradantur alienigenis, & forte nomini Polono iniquioribus. Ac adducebant in exemplum affinitates stirpis Regiæ cum Proceribus Polonis initas, ut cum Elizabetha Pilecia Vincentii Granovii vidua Anni Christi 1416, & Sophia Andreæ

Vladislao Regi multi suadent ut ducat uxorem nativam.

A.C. 1635. Ducis Kijoviensis ex sorore Vitoudi filia Anni Christi 1422, Mattimonium Regis Vladislai Iagello, ac aliud Regis Augusti cum Barbara Radziwiliana, tum & Batoriæ Griselidæ à Stephano Rege datæ in conjugium Ioanni Samoyski, quæ dempta invidentia genti isti innata, nullum præjudicium cuipiam, nullumque incommodum Reipublicæ attulerant. Nec surdis auribus ista accipiebantur, nisi Austriacis addictiores omnia perturbassent; tantum enim illi egerant, quod alienarant prorsus non solum à Palatina, sed etiam à nativa animum Regis sub Comitiis hisce, & assiduissime insusurrantes secreto nunc has, nunc alias causas, à quovis nubendi proposito eum divertebant, donec ad Austriacam (quam eousque aversari videbatur) ducendam uxorem inclinaret, ut suo loco dicetur.

Austriacorum fautores consilia Vladislai Regis de ducenda uxore alia quam Austriaca turbant.

Nihil autem aliud in istis Comitiis evenit singularius, præter quod collectæ agratiæ ac fumales pro exolvendis militi stipendiis fuerant decretæ. Et hoc expedito Rex cum Aulico suo Comitatu redierat in Prussiam, receperatque ibi jusjurandum fidelitatis ab Elbinga & aliis Civitatibus à Suecis recuperatis; indeque concesserat in Lithuaniam feriaturus ab impensis profusioribus, ad quas totum ærarium suum exhauserat, succideratque ejus nervos, ac insuper debita contraxerat immensa. Sed ut ad externa transeamus.

Vladislaus Rex recipit Elbingam.

In Germania à pugna Nordlingensi magna rerum vicissitudo est subsecuta, pleræque enim Civitates illa clade prorsus obrutas desperatasque esse Fœderatorum vires existimantes, eos passim deserebant. Bellica quoque fortuna Cæsarianos propitia concomitabatur, & quoquo se vertebant, pæne ubique victoriam reportabant. Augustam Vindelicorum longa obsidione ad extremam commeatus inopiam tedactam, sub finem Martii istius Anni recuperarunt, data securitate præsidio Suetico, quod mille ducentis viris constabat, abeundi Norimbergam. Capta autem Civitate, Magistratus Augusto Lutheranus in custodiis fuit detentus, donec nonaginta millia nummorum argenteorum Imperialem multæ loco persolvit. Tormenta quoque egregii operis duodecim, quæ Monachio Rex Suecus abduxerat, iterum Monachium Dux Bavariæ reduci fecit. Nec multo post Coburgum Domus Saxonicæ munitissimum Oppidum ad deditionem coëgerunt. Dolus quoque ipsis satis favit, nam initio ejusdem Anni Philippi castrum, quod Galli à Suecis per pactionem acceptum male custodiebant, Gaspar Bambergerus Tribunus militum Cæsareus, immissis in habitu rusticano intro quinquaginta selectioribus ex suis militibus, & signo ab eis accepto, nocte intempesta vallo fossisque superatis invasit, præsidiarios Gallosque partim trucidari, partim captivos Heilbronam conduci fecit.

Ferd. II Imper. recuperat Germaniam à pugna Nordlingensi.

Augusta Vindelicorum redux ad obsequium Imper.

Augustæ Magistratus Lutheranus pœnas luit.

Coburgum recuperant Cæsariani.

Philippi castrum recuperant astu.

Et mox Spiram ad obsequium Cæsaris revocavit: licet istam Galli & Sueci conjuncta manu, obsidione quindecim dierum acri, iterum tunc recuperarant, eamque pulsis Cæsarianis, proprio præsidio munierant. Simili astu, licet ex causa longe diversa, Hispani ex præsidiis Lucemburgensibus collectis tribus millibus militum veteranorum, eisque à Theonville secundi aquis Mosellæ Treverim nocte sub finem mensis Martii hujus Anni devectis, Civitatis illius nil hostile expectantis inde, (nempe à Catholicis & potius ad defensionem ipsius, ex pacto veteri Ducum Lucemburgensium obligatis) portas ex ostris sive machina pyrobolari Petarda vulgo dicta effregerunt, Civitatemque in suam potestatem redegerunt, cæsis prope ducentis præsidiariis, quos ex Gallis ille Elector conscripserat; quin & ipsummet Electorem captivum fecerunt, abduxeruntque Bruxellas; demumque ad Imperatorem ad diuturniorem detentionem amandarunt sub custodiis, oneratum suspicionibus quasi Gallis consentiret; cum tamen ille Gallicum præsidium accersierit nonnisi contra vim

Spiram iterum capiunt Galli.

Treverem Elector capitur ab Hispanis.

Sueco-

Suecorum, quam sub præsidiis Hispanicis seu Cæsareis (ut evenit aliis Episcopis locisque Germaniæ, præsertim Moguntino, & Philippi castro) evitare nequivisset. Adeo non licuit tunc uti provido consilio, ut quis salvaret se in illa tempestate ab hoste externo, nisi ab amicis majori calamitate obrui voluisset. Cæterum in tanto armorum strepitu, tractationis quoque pacis mentio audiebatur, qua nihil optabilius nihilque convenientius ad restituendam tranquillitatem totius Germaniæ obvenisset, si ea legitime, & uti universos belli illius socios concernebat, ita cum universis instituta, æquabilique controversiarum mutuarum moderatione ponderata fuisset. Sed magis libuit uti compendio, & omissis omnibus aliis, tractare pacem tantum cum Electore Saxoniæ, cujus solius potentia rationibus Domus Austriacæ, magis obsistere, & ejus authoritate reliqui omnes ad pacifica consilia flecti, aut armis conjunctis compelli, seu etiam contemni posse videbantur.

A.C. 1635.

Pax Germanica tractatur cum Electore Saxoniæ.

Convenerant itaque primum Lutomeritii ac Pirnæ, deinde initio istius Anni 1635, Pragæ Delegati Cæsarei & Saxonici, ac post multimodas disceptationes, tandem die 30 Maii ejusdem Anni conscripserunt conditiones pacis Germaniæ, seu verius quoddam fœdus Imperatoris cum Electore Saxoniæ, qui tali conditione paciscebatur pro reliquis Germaniæ Ordinibus, si eidem fœderi subscriberent, ut apparet expressum in ejus exemplari Typis Germanica lingua divulgato: cujus articulorum singulariorum sensum genuinum summatim brevitati consulendo, & quod non habetur ratum, nec fit duraturum hic referre sufficiet, ut sequitur:

Ecclesias seu bona Ecclesiarum Catholicarum mediatarum, ut vocantur, (supra alio loco diximus mediatas Ecclesias dici, quæ sub ditione alicujus singularis Domini existentes, demum hoc intermedio pertinent ad Imperium, immediatas vero quæ directe sine jure Patroni aut patrocinio alicujus singularis Principis seu Dominatus, Imperatori & Imperio subsunt) *quæ Dissidentes in Religione ante concordiam Passaviensem A. C. 1552, occuparunt, eadem uti possident, ita possiderent virtute illius concordiæ, quæ de talibus solummodo Ecclesiis & bonis est intelligenda.*

Pacis Pragæ conclusæ conditiones.

Ecclesiæ vero seu bona Ecclesiarum immediatarum, quæ sive ante sive post Passaviensem illam concordiam, & etiam mediata, quæ post eandem concordiam usurparunt Dissidentes, eadem uti possederunt ad diem 12 Novembris, Anno Christi 1627, ita præsentis pacis vigore ad annos subsequentes quadraginta possiderent iidem Dissidentes, & interim à 12 Novembris prædicta, si quid ex hujusmodi bonis fuerit per Catholicos ablatum, ipsis restituatur, exceptis illis bonis, pro quibus ante eandem 12 Novembris 1627, lis mota, & in Iudicio Cameræ Imperialis Spiræ introducta fuisset. Similiter & Catholici quæ ad 12 Novembris 1627, habuerunt, quiete retineant, & si quid ablatum eis fuerit, integre restituatur.

Politicus status etiam Electionum, postulationum, mensium Papalium, in eisdem Ecclesiis seu bonis, idem qui fuit ad 12 Novembris 1627, utrinque servetur, & usus sessionis ac dandi sententiam, ratione earundem Ecclesiarum, in Conventibus Provincialibus continuetur.

In Conventibus vero Imperialibus hæc sessio interim intermittatur.

Usus Religionis utrinque liber sit, & si Catholicis in usu Religionis Catholicæ seu bonorum, aut viceversa Dissidentibus aliquid præjudicii fieret, id via communi apud judicium Imperatoris Aulicum, vel in Camera Imperiali Spirensi jure vindicetur.

Durantibus istis quadraginta annis, priusquam elabatur decennium, instituatur per Delegatos utrinque, tractatus de pace universali at perpetua, statuque earundem Ecclesiarum; quæ si perfici non poterit, tota controversia hæc remaneat in eo gradu, in quo fuit ad 12 Novem. 1627, cum integro Imperatoris jure moderandi eandem controversiam.

 Magde-

A.C.1635. *Magdeburgensem Archidiœcesim Augustus Electoris Saxoniæ filius teneat, & Christiano Vilhelmo Marchioni Brandeburgico annua duodecim millia nummorum argenteorum Imperialium dum vivit solvat.*

Quatuor Præfecturas ejusdem Archidiœcesis Querfurtum, Guttherboth, Dama, & Borcha, jure fiduciæ seu feudi Elector Saxoniæ perpetuo possideat.

Leopoldus Vilhelmus Archid. filius Imperatoris Episcopatum Alberstadensem teneat.

Donavardam Dux Bavariæ liberam Imperio relinquat, quando ipsi impensæ bellicæ restituentur.

Civitates Imperii quæ interim cum Imperatore seu ejus Ducibus belli, pacta aliqua inierint, eisdem gaudeant, alioquin pacis istius beneficio utantur. Sed Boëmiæ Regnum uti & aliæ hæreditariæ ditiones Domus Austriacæ ab ea exclusæ censeantur. Silesiæ tamen peculiare responsum ab Imperatore super hoc dabitur, & Lusatia in pactis seorsim ab Imperatore cum Electore Saxoniæ factis, contineatur.

De reformanda Camera Imperiali ejusq; visitationibus, Revisionibus, & instituendis in ea assessoribus Catholicis & Religionis Dissidentium personis in pari numero, (inter multa verba hoc unicum concluditur) *in Conventu generali utriusq; status Germaniæ agetur, interim servetur norma eadem Iudicia Cameræ Imperialis exercendi usitata.*

Similiter & de Iudicii Aulici Imperatoris potestate circumscribenda in Comitiis generalibus agetur: Interim procuratores & Agentes Principum in Aula Imperatoris degentes ratione diversæ suæ Religionis nulla molestia afficiantur, nec ullam causam introductam in Iudicio Cameræ Imp. ad suum Iudicium Aulicum advocabit Imperator.

Iudicium Imperatoris de damnatione abdicationeque Friderici Palatini Rheni, & translatione ejus Electoratus ad lineam Vilhelmianam Ducis Bavariæ, ratum firmumque sit; vidua tamen ejusdem Frederici dos, de qua constabit restituetur, & filiis ipsius si humiliter deprecati fuerint Imperatorem, pro alimentis aliqua portio ditionis Palatinalis concedetur.

Principum Brunsvicensium & Luneburgensium hæredes, Iulii Tillii successoribus, quadraginta millia nummorum argenteorum seu talerorum Imper. intra octo annos solvant, itaque ita si isti paci subscripserint, Volfenbutela & Nienberga ipsis restituatur.

Duci Megapolitano si eandem pacem approbaverit ignoscit Imperator, eumque in pristinum statum suum restituet.

Elector Brandeburgicus si hanc pacem ratam habuerit, Pomeraniam jure fiduciario obtinebit.

Pacta ista nil derogare debeant aliis pactis cum Rege Daniæ ab Imper. nuper initis.

Restituantur omnia Oppida, Arces, loca per fœderatos Augustanæ confessionis huic paci assentientes, personis Imperialium partium ad adventum in Germaniam Gustavi Sueci Regis ablata, etiam Duci Lotharyngiæ, citra compensationem tamen fructuum perceptorum & damnorum illatorum. Et si quæ loca in manibus Regis Galliæ vel Suecorum adhuc fuerint, ad ea recuperanda, suisque Dominis legitimis restituenda, omnes qui hac pace gaudere voluerint, suas vires & auxilia conferre tenebuntur. Viceversa quæcunque per Duces personasque partium Imperatoris ablata fuerint fœderatis, eisdem restituantur.

Bonorum tamen Ecclesiasticorum restitutio alteri articulo istius pacis supra posito, dispositioni relinquatur.

Philippi Castrum remaneat in potestate Imperatoris pro usu Imperii.

Captivi utrinque partium quæ huic paci subscripserint, intra unum Mensem liberi dimittantur.

Omnibus qui hanc pacem reciperint, intra decem ab ejus publicatione dies quarumcunque offensarum præteritarum conceditur Amnestia. A qua tamen res Palatina & Boëmica sint exclusæ, ac quædam personæ in secretioribus literis Imperatoris Electori Saxoniæ nominatæ. Vt

Vt pax ista perficiatur & conservetur, Imperator retinebit exercitum, & Elector Saxoniæ, ac omnes alii Principes suas copias tenebuntur isti exercitui conjungere ut sit unus exercitus, qui vocetur exercitus Imperatoris & Imperii Romani, cujus tamen pars committetur curæ Electoris Saxoniæ, reliquo autem præerit filius Imperatoris Rex Vngariæ: convertendus autem erit contra eos, qui huic paci contradicere, vel ablata suis Dominis restituere, novasque turbas in Imperio ciere voluerint. A.C. 1635.

Exercitus istius Præfecti & personæ omnes ultra consuetum Sacramentum militare, singulare jusjurandum fidelitatis præstare Imperatori tenebuntur.

Militares leges secundum consuetudinem Imperii conscribentur, ut observetur disciplina militaris, & in collectis, hospitiis, hybernisque distribuendis servetur æqualitatis ratio, ad quod invigilabunt Delegati ab Imperatore dandi.

Imperator indicet Comitia Generalia, in quibus singula quæ concernunt rectam administrationem belli providebuntur: Et in posterum nullus Regnicolarum collectas pro militaribus stipendiis tribuere tenebitur, nisi quæ fuerint communi omnium Ordinum Imperii concessu concessæ.

Post conclusionem & publicationem istius pacis omnia fœdera, societates, earumque jusjurandum sint abolita. Et Imperator cum vicinis Dynastis, qui nil hostile contra Imperium tentarunt, pacem & amicitiam colet, ac singulos Principes & status Germaniæ amore & benevolentia complectetur. Omnesque tam Catholici quam Dissidentes in Religione tenebuntur hanc pacem servare, & Imparatorem in ea manutenenda juvare; alioquin si quis eidem paci contradicere, & ad eam impugnandam arma sumere præsumpserit, seu à suo incœpto desistere noluerit monitus, severe juxta Constitutiones Imperii puniatur.

Aliorum negotiorum dubiorum quæ hic non sunt definita, petatur declaratio ex Constitutionibus & consuetudinibus Imperii, quæ si præsenti paci contrariæ fuerint in aliquo puncto, ei tamen neque per modum declarationis aut exceptionis limitationisve, neque alia quacunque ratione obstare debent.

Ad extremum tam Imperator quam Elector Saxoniæ præcavebunt, ne ullæ cum quopiam similes concordiæ in posterum tractentur, nisi in Comitiis Imperii, quod vero hæc facta sit, urgens extorsit necessitas. Istius pacis unum exemplar Imperatori, alterum Electori Moguntino, tertium Electori Saxoniæ dabitur. Actum Pragæ, die 30 *Maii, Anno Christi* 1635.

Aliorum singularium Imperatoris seu Domus Austriacæ cum Electore Saxoniæ pactorum tunc conventorum in præmissis fit mentio, & in eis perhibetur fuisse stabilita Electio Regis Romanorum filii Imperatoris, ac adoptio istarum familiarum ad mutuam in hæreditatibus suis successionem: sed quicquid sit de istis, haud dubie ibi non desunt arctiora vincula, quibus Austriacæ Domui Elector Saxoniæ cum sua prosapia perpetuo obligatur. *Pacis conditiones pecuniares Saxoniæ Electoris.*

Ista autem pacificatio Pragensis, magis concitavit incendium in Germania bellicum quam restrinxit: exhorruerunt enim omnes ad tantam novitatem, quod contra morem receptum patrium, sine Comitiis Generalibus, vel aliquo Conventu Germaniæ Ordinum legitimo, unus solus Elector Saxoniæ pro omnibus talia præsumpserit, in quibus cumprimis beneficium Passaviensis concordiæ ejus interpretatione Dissidentibus in Religione prorsus adimitur, & nonnisi breves annorum quadraginta induciæ conceduntur: Imperatori stabilitur potestas Monarchica usurpata in abdicando Friderico Palatino, & transferendo ejus Electoratu ad Duces Bavariæ, causa ejus non cognita, nec servata ulla judicii norma in Constitutionibus Imperialibus ad hoc præscripta; ac in mancipanda libera Boëmia contra omne fas in jus suum hæreditarium: plurimi innoxii bonis suis spoliati, ab omni restitutionis & Amnestiæ spe excluduntur, ac in desperationem adducuntur; Dy- *Pax Pragensis magis concitavit dissensionem Germanorum.* *Pax Pragensis dat breves inducias Fœderatis & Imperatori perpetuam Monarchiam.*

 nastis

A.C.1635. naſtis nominis magni externis, qui toties pro componendis hiſce Germaniæ motibus, authoritatem ſuam graviſſime interpoſuerunt, opes ſuas ingentes, vitam vireſque exercituum immenſorum pro conſervanda libertate Germaniæ avita invitati, ſuppliciterque (etiam ab ipſomet Electore Saxoniæ) exorati expoſuerunt, bellum indicitur, milites conſcribuntur, armantur; tributa pro eorum ſtipendiis imperantur, hoſpitia, hyberna aſſignatur, ut ibi non tam pax dari, quam claſſicum longe graviores belli canì videatur. Conſuli poteſt de his *Iuſtus Aſterius in ſuo libro de hac pace Pariſiis Typis impreſſo.* Sed tamen pleræque Civitates Imperiales hujuſmodi pacificationem Pragenſem ſuſceperunt, ſufficere ſibi ratæ, ſi ejus præſidio à præſenti calamitate ſervarentur, nepotibus autem integram relinquerent curam propugnandarum ſuarum immunitatum, ſi poſt quadraginta induciarum annos majori neceſſitate urgebuntur. Ac tanto plures ad obſequium Cæſaris redibant, cum filius Imperatoris Rex Vngariæ cum fortiori exercitu ex Vngaris & Croatis aucto, in Germaniam veniret: Norimberga ſtatim duos ex ſuo Senatu obviam ipſi miſit ſubjectionem offerendo, ac pacem illam Pragenſem recipiendo.

Ferd.III, Rex Vngariæ in Germaniam vadit cum exercitu novo.

Simili ratione & Vlma miſſis ſuis Nuntiis ad eundem Regem Vngariæ, reconciliationem obtinuit, ac Bernardi Ducis Vinmarienſis præſidium, quod eouſque excurſionibus ex ea Civitate ſuis multum negotii Cæſarianis faceſſebat, dimiſit. Eadem pace illectæ aliæ quoque Civitates, quæ diligentius cuſtodiebantur à præſidiis Sueticis, in iſtis ejiciendis plurimum Cæſarianos Duces juverunt. Vormatia ad adventum Comitis Matthiæ Galaſſii cum copiis, tumultuari cœpit contra præſidiarios ſuos Sueticos, eoſque coëgit, ut accepta ſecuritate abeundi reliquerint initio Iulii illam Civitatem liberam Imperialium poteſtati. Francofurtenſes ad Mænum acceptis literis Electoris Saxoniæ invitantis ad amplectendam illam pacem, ſtatim effecerunt, ut Ioannes Vicethumius Præfectus præſidii illius loci Suetici, exceſſerit è Civitate: & licet iſte mutato conſilio Suburbium in adverſa Mæni ripa Saxenhuſium dictum occuparit, & excitatis propugnaculis munierit, tamen ipſi accerſitis cum Vilhelmo Lamboio auxiliis Cæſarianis, eum fortiter diuturna licet oppugnatione ab ultimis diebus Iulii ad vigeſimam Auguſti protracta, inde quoque exturbarunt.

Norimberga reconciliatur Cæſari.

Vlma redit ad obſequium Cæſaris.

Vormatia ejicit Sueticum præſidium.

Francofurtum ad Mænum ejicit præſidium Sueticum.

Cæterum Regis Vngariæ caſtra quæ circa Heilbronam collocata hærebant, peſtis contagioſa multum turbavit, ut primarii militares Præfecti & Aulici, etiam familiariores Regis in diverſa loca, ne tanto plures lues illa corriperet, dimitti dividique debuerint. Vnde ille Rex nulla alia re præclare ibi geſta, menſe Octobre redierat cum pauco Comitatu Viennam: ubi interim quindecima Iulii, deſponſati fecerat Imperator Ferdinandus filiam ſuam natu majorem Mariam Maximiliano Bavariæ Electori & Duci, ac totum eum menſem in apparandis nuptialibus epulis, ludis, venationibus, ſpectaculis inſumpſit. Duces vero ejus bellici alii Tabernas in Alſatia & Franchentalium in Palatinatu recuperarunt, alii Sueticos præſidiarios circa Moguntiam ita conſtrinxerunt, ut propugnaculum denominatum Guſtavianum, quod apud confluentem Mænum & Rhenum Guſtavus Rex extruxerat, deſeruerint, & Moguntiam ipſam poſt longam obſidionem, quam Bernardus Dux Vinmarienſis ſubminiſtrato ſæpius obſeſſis commeatu ac auxiliis, multum diſtinuerat, ſub finem menſis Decembris iſtius Anni ad deditionem coëgerant. Iſtis vero Regionibus ab hoſte liberatis, Cæſariani in Veſtphaliam & Saxoniam diffuſi, ibi quoque ex multis locis & ex Monaſterienſi Epiſcopatu præſidia hoſtilia ejicerunt. Ab alia parte Hiſpani ut Gallicas vires diſtraherent, claſſem potentem in mari Tyrrheno inſtruxerant, cum qua Marchio Sancrucius Neapoli ſolvens, primo & iterum naufragium paſſus, quinque millia militum, & ſeptem triremes amiſerat, reliquaſq; laceras Neapolim reduxerat: ſed tertio repetito curſu, felici-

Peſtis ingens in Germania etiam Aulam Vngariæ Regis turbat.

Bavariæ Dux Elector ducit uxorem filiam Imper.

Tabernas Alſatiæ recuperant Cæſariani.

Franchentalium recuperant Cæſariani.

Moguntiam obſidione longa edomant Cæſariani.

feliciter pervenit ad Insulas S. Margaritæ & S. Honorati, Marsiliæ vicinas Gallis, que ad ram insperaram incursionem minus præparatis inde ejectis, eas propriis præsidiis munivit, ac principium fecit rumpendi vetusti fœderis quo Hispaniæ & Galliæ Regna colligata ab invadendis suis confiniis invicem abstinebant, licet interdum pro sociis, (immo ut hoc liceret utrique parti cautum erat expresse in tractatu pacis Vervinsi Anno Christi 1598,) mutuas armorum æmulationes bellaque contentiosa duxerint. Quale sub hoc tempus fervebat quoque in Itali, ubi Sabaudiæ Dux cum Parmensi Duce conjunctis armis, Gallicisque auxiliis accersitis, Hispanos ex Mediolanensi Ducatu territoria sua militum hospitiis divexantes ut reprimerent, Valentiam obsederant: demum tamen per diuturnos sanguinolentosque conflictus, sub finem Septembris à Marchione Celada, Carolo Columna, & Philippo Spinola Hispanicis Ducibus superati, eam obsidionem irrito eventu deseruerunt.

A.C. 1635. Sanctrucius cum classe Hispanica invadit insulas Marsiliæ. Pacis Hispania cum Gallis rapta initia. Valentiam obsident Galli.

Annus Christi, 1636.

Eadem felicitate Marteque propitio usæ sunt partes Imperatoris consequenti Anno Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo Sexto, licet enim Fœderati tota hac hyeme instauratis aliquantum suis viribus, multum negotii in plerisque locis facesserint Cæsarianis, tamen isti post brevem colluctationem, plerumque victoriam obtinebant, & facta comparatione superiores erant. Confluentiam mense Aprili Galliæ præsidiarii, videntes se undique circumdari, & ab auxiliis excludi, sponte deseruerunt: & Hermensteinii obsidione Cæsarianorum coangustati, diutius quidem fortiter restiterunt, sed tandem eum quoque locum non multo post coacti sunt tradere in manus Electoris Coloniensis, cum pacto ut eum Electori Treverensi restitueret. Elector Saxoniæ Magdeburgam post longam obsidionem & acerrimam oppugnationem, tandem mense Iulio deditione obtinuit, & inde conjunctæ cum Cæsarianis ejus copiæ in Marchiam Brandeburgensem, ac in Pomeraniam inferiorem transeuntes, Havelberga, Gartzio, Ratenavia, Brandeburgo veteri, Stargardia, pluribusque munitioribus oppidis illarum Provinciarum hostilia præsidia exturbarunt, totaque Germania in Cæsaris potestatem redacta fuit, præter Alsatiam ubi Mariscallus *della Forze* cum Gallico exercitu mense Martio Coloredum Tribunum Cæsareum circa Rauonam prælio acri commisso profligarat, ipsum Coloredum cum quadraginta Ductoribus Ordinum, & duodecim militaribus signis cepit, reliquamque multitudinem partim internecione delevit, partim dissipavit.

Hermensteinium deditur Electori Coloniensi. Magdeburgum deditur Electori Saxoniæ. Germania tota pene redit ad obsequium Cæsaris. Galli profligant Coloredum & capiunt.

Nec multo post Bernardus Dux Vinmariensis Tabernas Alsatiæ, quas nuper Cæsariani recuperarant, iterum obsidione cinxit, & oppugnatione vehementi diutius continuata, mense Iulio ad deditionem coëgit, & deinde Blamonrum, ac Rambervillam insignia in finibus Burgundiæ & Lotharyngiæ oppida vi cepit. Quæ tamen jactura levior fuisset, & facile compensari potuisset, postquam ex visceribus Germaniæ hostis expulsus, in extremis tantum ejus confiniis ægre subsistebat, dummodo victoria illa (natura semper ista est insolens) ad componendam aliquam pacem honestam, & non ad ferenda concitandaque nova bella uti placuisset. Sed statim Administrator Belgii Princeps Hispaniarum Cardinalis denuntiarat bellum Regi Galliæ per Heroldum suum, publicarique fecit initio Iulii hujus Anni 1636, Bruxellis edictum tali sensu:

Tabernas Alsatiæ iterum capit Dux Vinmariensis. Hispani ex Flandria bellum Galliæ denuntiant.

Etsi Galliarum Rex contra jus & æquitatem in Imperii Romani hinc inde ditionibus ac propriis Catholicæ Hispaniarum Majestatis Provinciis exitiosa valde bella movisset,

A. C. 1636. *ac pertinaciter etiam nunc continuasset, hostibusq; tam Cæsareæ quam Regiæ Hispaniarum Majestatem & subditis rebellibus suppetias venisset, necnon Suecica agmina in Imperium allexisset, quorum robore munitas aliquot Alsatiæ Vrbes partim pretio redemisset, partim etiam vi expugnasset, & præsidia sua diversis aliquot Oppidis in hæreditariis regionibus Serenissimæ Archiducalis Domus Austriæ, nullo respectu habito Ligæ Catholicæ, quippe quæ solum pro aris & focis arma corripuerat, vi adhibita imposuisset; ac propterea in fœdifragorum hujusmodi attentatorum aversionem urgentes causæ fuissent, cur bellum tunc Regi Galliæ denuntiari publicè potuisset, tamen ne innocentium forte sanguis profunderetur, sedulo intermissum esse. Verum cum in propatulo sit, Regem denuo hostilitates serere, missisq; suis exercitibus late omnia depopulantibus Belgii Catholici Provinciis, Mediolanensi Ducatui, Feudis Imperialibus in Italia, ut & hodie Burgundiæ Comitatui violatis directè Neutralitatis legibus, contra publicam & interpositam fidem expressamq; Principis Condæi promissionem ruinam machinari; ac exinde à parte Catholicorum haud difficulter colligatur, maximam eam dissimulationem, & nutritam in dies tot tantarumq; injuriarum patientiam, aliud non promovere, nisi quod per hæc ipsa furori Gallorum Confœderatorumq; stimulus addatur, proinde ex speciali ad hoc mandato Cæsareo conventum esse utriusq; Majestatis exercitus erectis signis in Galliam expedire, eo fine, ut Regi tolerabiles securæ pacis suscipiendæ conditiones persuadeantur, ejusq; obstacula tempestivius removeantur, tum & in testificationem quantum utraq; Majestas petitionem sibi à Regina Christianissimi Regis matre factam curaret. Notum igitur fieri publicis his literis, patrocinium simul & defensionem promitti omnibus Galliæ Regni incolis, qui vel per seipsos, vel per suos negotium hoc ad executionem perduci voluerint: necnon ordinari, ut cum Nobilibus & Equitibus velut & Civitatibus, manicipiisque, quibus hoc arriserit, certa neutralitas ac fœdus percutiatur, quatenus omne subsidium, ac suppetias denegaverint, iis quibus publica Christiani Orbis ac hominum salus minime cordi est. Conclusum insuper esse, arma citius non deponenda fore, nisi Regina Christianissimi Regis mater placata prius, rejectisq; ob indignas causas Principes ac Proceres è ditionibus suis restituti fuerint, necnon indubitata pacis stabiliendæ indicia ac signa, quæ tamen majori cautione nitantur, quam ab iis qui transacta Ratisbonensia ac alibi pacta irruperunt, proficisci potest, assulserint. Præterea hac ipsa expeditione aliud non queri, nisi ut (Deo eventum secundante) Religio Romana Catholica conservetur & dilatetur, pax aurea Europæ restituatur, indigne oppressi liberentur, efficiaturq; quo quilibet ad statum felicitatis ac tranquillitatis priorem redeat.*

Austriaca Domus bellum Gallis denuntiat. Simile edictum denuntiationis belli Galliæ Regi promulgari fecerat Brisaci 6. Idus Septembris ejusdem anni Christi 1636. Ferdinandus III Rex Vngariæ nomine Imperatoris & Domus Austriacæ. Iamque ad hoc Imperator accito ex Polonia equitatu levioris armaturæ sex millium, post pacem in Prussia cum Suecis conclusam exauthoratorum, cum Duce Paulo Noskowski Præfecto Lomzensi, ac Ioanne Gromadzki, eos ad incursiones in Gallia faciendas expediverat: Qui velociori cursu (ut omnem Nuntium de se prævenerint) in Picardiam delati, circa Monstruelam in obvia quæque internecionibus, flammis, prædisque agendis sævierunt, & circa Verdunum vigesima Maji Comitis Soissonii Legionem obviam sibi factam profligarunt. Sub finem tamen ejusdem mensis maturarant reditum in Poloniam, eo quod stipendia promissa ab Imperatore ipsis non solverentur, & quia severioribus comminationibus revocabantur à Proceribus Poloniæ, qui talem ipsorum expeditionem contra Gallos Regno Poloniæ veteri amicitiæ vinculo conjunctos, temere susceptam severius improbabant.

Poloni Cæsarei Imper. conducit & immittit in Galliam.

Poloni à parte Imper. circa Verdunum hostiliter grassantur.

Poloni revocantur ex servitio Imper.

Hispani ex Belgio excurrunt in Galliam. Ab alia vero parte Administrator Belgii post illam denuntiationem belli Galliæ Regi factam, expedierat in territoria Gallica suos exercitus, qui ibi Ciapellam, Corbium, Castelletum parvo negotio, incusso metu præsidiis Gallicis ad tam inopinatam

natam impressionem minus patatis occuparunt: ac Dorlantium licet irrito eventu, oppugnarant. Galli quoq; in Burgundiam Austriacis subditam irruerunt, & Dolam ejus Provinciæ Metropolim Duce Condeo Principe obsederant, oppugnarunrque diutius, donec à Carolo Lotharyngiæ Duce cum Hispanicis subsidiis advenientе sunt repulsi. Atque ita bello Germanico, quod præstabar finiri prius, & post tantas victorias facile sopiri poterat, aliud bellum importuna illa denuntiatione est additum, tantò difficilius & crudelius, quod Galli, qui eousque pro defendendis juvandisque suis sociis auxilia nonnunquam languida subministrabant, exinde proprium defensivum bellum gerere coacti, omnes suas ad illud vires exercuerunt, majorique contentione pro suis injuriis finibusque vindicandis certarunt, ut subsequentia tempora docebunt.

A.C. 1636.

Hispani Belgici capiunt multa oppida in Picardia.

Galli obsident Dolam in Burgundia Comitatu.

Imperator vero interim felicioribus illis armorum suorum successibus uti maluit ad levandum animum suum cura, qua maxime solicitabatur de filio suo Ferdinando Vngariæ Rege ad Imperialem dignitatem inaugurando; ac indixerat propterea Comitia Ordinibus Germaniæ Ratisbonæ, quo medio mense Augusto ipsemet venerat, expectavitq; tantisper donec eodem venerant Electores quoque Moguntinus & Coloniensis ac Bavaricus: Saxoniæ autem & Brandeburgi Legati tantum comparaverant. Quibus præsentibus medio mense Septembre proposita fuerunt capita deliberationum Comitialium: Præcipuum de eligendo Rege Romanorum, & de perficienda Germaniæ pace: hæcq; in sessionibus publicis tractabantur, sed remissæ nimium, & nemo audebat palam contradicere Imperatoris voluntati, cum appareret Electores Catholicos ad omnia ipsi connivere. Elector vero Saxoniæ ista omnia condixerat circa tractationem pacis Ptagensis, ex ejusque conditionibus jam Lusatiam quoque ab Imperatore solenni ritu mense Aprili sibi traditam receperat: Ac Electot Brandeburgi magis prospiciebat securitati successionis suæ hæreditariæ in Provincia Pomeraniæ, cujus Dux Boguslaus (ultimus ex prosapia Regum Poloniæ) decrepitus, morbo lethali tunc decumbebat, & paulo post mense Martio obierat: ne nimirum in ea adeunda præpediretur, si forte contradictione sua offendisset apud Imperatorem. Mussitabant tamen plerique; ac querebantur taciti, quod præter morem antiquum, non in pleno Electorum numero, juxta præscriptum Bullæ Aureæ, immo quasi studiose excluso, ac sub custodiis retento, priusque damnato quam judicato Electore Treverensi, eligeretur Rex Romanorum, apparebantque exempla vetera, in quibus præsertim Regis Romanorum (in Imperatoris Electione sufficit quod major pars Electorum consentiat) spreto quod unus aliquis Elector absuisset seu dissensisset, Electio facta irrita habebatur; præsertim Conradi III inaugaratio Anno Christi 1139, Confluentiæ inconsultis omnibus Principibus celebrata, & propterea impugnata: & Philippi Suecì, qui Electus Rex Romanorum à suis fautoribus, absentibus & contemptis aliis Electorale jus habentibus, abdicatus fuit ea dignitate Anno Christi 1198, ab Innocentio III Papa Rom. Tum & Maximiliani I ad cujus Electionem Anno Christi 1486, institutam cum Vladislaus Rex Boëmiæ non fuisset vocatus, eam tamdiu oppugnavit, donec placatus cautione Comitiorum Anno Christi 1489, Francofurti celebratorum, eam ratam habuit: Ac etiam Ferdinandi I Regis Romanorum, Anno Christi 1531, Coloniæ renuntiati absente Ioanne Friderico Electore Saxoniæ, qui eum ob hanc causam diutius pro Rege Romanorum agnoscere noluit, donec Anno Christi 1544, in Comitiis Spiræ allectus spe successionis in Ducatu Cliven. sibi tunc à Carolo V Imp. stabilitæ, illam renuntiationem Regis Romanorum confirmarat. Hocque præcavendo à principio Comitiorum voluerat Imperatot, ut Elector ille Treverensis judicaretur & exauthoraretur, quo alius ipsi interim sufficeretur, adesseq; posset Electioni Regis Romanorum in eisdem Comitiis. Verum Electores tam difficilem

Comitia Germania indicit Imper. Ratisbona.

Comitiorum Ratisb. deliberationes.

Boguslaus Dux Pomerania moritur.

Treverense Electore carcerate Electio Regis Rom. dubia.

A.C. 1636.

difficilem Censoriam potestatem assumere recusabant; præsertim contra Electorem Ecclesiasticum, cujus personam primum apud Summum Pontificem Romanum accusari, ejusque mandato capi judicarique decuisset. Nec satis justa ipsius abdicationis Electoratu causa esse videbatur ea, quòd Hispanis non esset strictius colligatus, vel quod in illa perturbatione totius Germaniæ sub adventu Regis Sueci in præsidio suorum locorum potius Gallos habebat, à quibus defendi poterat quam Hispanos, qui alia quoq; loca, præsertim Moguntiam servare non potuerunt, immo ei periculum accersierunt. Dubiumque erat cui magis fidendum esset in rationibus Imperii, Gallisné qui ejus libertatem in pristinum statum restitui vellent, an talibus qui illud in hæreditariam successionem mancipare contendunt? Atque ita omissa tam perplexa ambiguaque disquisitione, quantumvis absente illo Electore libuit Electionem Regis Romanorum celebrasse medio mense Decembre, in qua ritu consueto renuntiatus Rex Romanorum Ferdinandus III filius Imperatoris Ferdinandi II insignia & Coronam Imperii vigesima prima Decembris accepit, facta tantæ inaugurationis operante Archiepiscopo Moguntino. Nec multo post ejus quoque uxor (ne alio loco ista iterare cogamur) Imperatricis titulos unctionemque solennem obtinuit mense Ianuario Anni subsequentis.

Treverensem Electorem nolunt judicare alii Electores sine Papa.

Ferdin. III eligitur Rex. Rom. & coronatur 21. Decembris.

Ferdin. III uxor Imperatrix coronatur.

Nihilq; aliud in illis Comitiis fuit conclusum, quamvis etiam externorum Principum Legati, inter quos eminebat Dux Georgius Ossolinski Palatinus Sendomiriensis (nuper sponte sua idem Ferdinandus Imperator contulerat ipsi dignitatem & titulum Principis Imperii Romani) à Rege Poloniæ missus, diligentius urgerent, ut solidum quid pro avertendis diuturnioribus in Germania motibus statueretur. Imperator enim præferebat tranquillitati Germaniæ abunde provisum fuisse pace Pragensi, illiusque formulam ab omnibus probari servatique volebat, ac nonnisi collectas pecuniarias pro bello contra externos hostes, nempe Gallos & Suecos promovendo ab Ordinibus Germaniæ decerni postulabat. Concesserat tamen jam ante inchoata ista Comitia ad multiplices Summi Pontificis Vrbani VIII persuasiones, ut haberetur universalis cum omnibus Principibus Christianis pacis tractatio Coloniæ Agrippinæ, ad quam Summus Pontifex miserat Cardinalem Ginettum, & Imperator destinarat Episcopo Herbipolensem Ernestum Fruberum, & Ferdinandum Curtzium, Hispaniæ vero Rex Ducem de Alcala, & Rex Galliæ Marischallum de Pieze, Poloniæ autem Rex Gasparum Dinoff Palatinum Sieradiæ, Iacobum Sobieski Palatinum Belzensem, adjuncto ipsis Secretario talis Legationis Iacobo Maximiliano Fredro, Succamerario Præmisliense.

Ossolinski Legatione fungitur in Comitiis Ratisb.

Ossolinski creatur Princeps Imperii.

Coloniæ Agrip. instituitur Conventus ad tractandam pacem.

Eodem Anno initio Octobris Maximiliano Electori Duci Bavariæ, natus fuit filius Ferdinandus Maria denominatus, seni annorum plusquam sexaginta.

In Italia postquam Hispani liberaverant ab obsidione Gallorum Valentiam, totas suas vires converterant in ditiones Ducis Parmensis, quo cum Gallica auxilia interclusa Pado ac ditionibus Genuensium penetrare non possent, illi Parmensia præsidia ibi excubantia nimium infirma nullo negotio superabant. Rottofredum cæsis fere sexingentis Parmensibus qui resistere voluerant, ceperant, & mox Fiorensolam, Busettum, Campum Remotum, Monticellam, Rivaltam, aliaque vicina loca deditione occuparunt, ac ad redimendas ingenti lytro direptiones coëgerunt. Moxque Placentiam ubi Dux ipsemet cum uxore degebat obsederant, ac occupata prope confluentem Trebiam Padi Insula, indeque tormenta in Arcem illius Civitatis directa explodeutes, ad extremas angustias illum Ducem redegerant, ut ægre obtinuerit breves inducias, quibus durantibus, dimisso statim præsidio Gallico quod Placentiæ habebat, Regi Hispano fuit reconciliatus, sequestro Duce Florentiæ, cujus sororem ex Magdalena Austriaca natam uxorem habebat.

Hispani Ducatum Parmensem hostiliter invadunt.

Placentiam obsident Hispani.

Parmensis Dux reconciliatur Hispanis.

In Belgio hoc Anno nil incidit memoratu dignum, præter quod Leodium Eburonum

A.C. 1636.

ronum avaritia militatis calamitatibus minus expectatis involvit. Cum enim illa Civitas Ioanni Verth Præfecto Bavaricarum copiarum, multam pecuniam & annonam iteratis multoties vicibus solvisset, & demum fatigata plebs Vrbana tam frequentibus gravibusque expensis tumultuari cœpisset, Verthius pagos suburbanos plures hostiliter invadebat ac vastabat, ac quasi obsessam Civitatem tenebat. Cumque ista vim vi repelleret, insimulatus fuit defectionis ad Gallos ejus Magistratus, præcipue Consul Ruellius, quem unus ex Cæsarianis Comes Versusius invitatum ad cœnam crudeliter mactari fecit. Hocque plebs Civitatis illius commota, facto tumultu eundem Versusium comprehensum cum suis asseclis trucidavit, & longo tempore in inquirendis aliis authoribus cædis illius Consulis, turbisque ciendis perseveravit, donec Cardinalis Administrator Belgii necem Versusio illatam probavit, ac alios si qui homicidii in illo Consule perpetrati invenirentur rei, puniendos fore promisit.

Leodium in Belgio calamitates patitur à milite Cæsariano.

Leodiensis consul Ruellius cæsus.

Versusius author cædis Ruelli trucidatur.

Hollandi vero toto hoc tempore ex quo Senchianum propugnaculum Hispani astu surripuerant, omnes suas vires in eo recuperando implicuerunt, ut nullam aliam impressionem, nisi eo recuperato tentare potuerint, cum potius alicujus Provinciæ jacturam pati, quam ibi hostem vicino Neomago ac Frisiis semper imminentem timere, rationibus ipsorum expedierit. Post diuturnos itaque sanguinolentosque conflictus, difficillimamque oppugnationem, tandem constrinxerant præsidium illius loci Hispanicum, ut initio mensis Maji istius Anni deditionem fecerit, propugnaculumque illud cum omni apparatu bellico eorum potestati reddiderit. Cliviam tamen ea occasione intercepti Senchiani propugnaculi occupatam ac munitam Hispani retinuerunt.

Senchianum propugnaculum recuperant Hollandi.

Sub idem tempus gravis commotio rerum expectabatur in Vngaria ex dissensionibus inter Isthuanum Bethlem, Gaboris Bethlem nuper Principis Transilvaniæ fratrem germanum, & Ragocium Transilvaniæ Principem exortis; quæ tamen amicorum utrinque cura fuerunt sopitæ, tanto facilius quod Bethlemus non posset habere auxilia à Turcis bello Persico impeditis. Tunc enim susceperat celebrem expeditionem contra Persas Amurathes Turcarum Imperator, & ipsemet ad eam iverat cum trecentorum millium exercitu ex Europa, Asia, Syria, Arabiaque collecto, ac cum pervenisset ad minorem Armeniam, ubi inter istos Monarchas pro finibus hostiliter certatur, facile fugavit numero longe inferiorem Persicum exercitum, eoque pulso recepit Rouanum Civitatem prope Mare Caspium sitam cum Oppidis & Provinciis ei subjectis. Sed ut primum redierat Constantinopolim, iterum Persa occuparat illa loca: unde Turca statim iteratam contra illum suum hostem expeditionem apparabat.

Ragocium Principem Transilvaniæ infestat Gaborius.

Amurat. Turcarum Imp. it contra Persam.

Rouanum recuperant Turca à Persis.

Polonica autem quod attinet toto hoc anno Vladislaus Rex quieti & venationibus vacavit in Lithuania, quo assidue commeabant ad eum diversi Imperatoris Ferdinandi II Ministri, & præsertim quidam Sacerdos Magnus denominatus ex Ordine Capucinorum, solicitando, ut ipsius filiam duceret uxorem: tantumq; egit ille Monachus, ac suasionibus speciosisq; promissis effecit, ut Rex Vladislaus ne tam blanda delinimenta prorsus aspernari videretur, seu quo affinitatem tantam non repulsa manifesta rejiceret, verum aliquo excusationis honestæ titulo effugeret, proposuerit difficiliores conditiones, quas Imperatorem nulla ratione probaturum, suscepturumq; judicabat: præcipue Ducatum Opoliæ & Ratiboriæ in Silesia, seu aliquam Provinciam hæreditario jure suis filiis ex isto matrimonio nascituris addiceret: dotem Annæ Reginæ suæ Matris, ac alteram Reginæ Constantiæ eousq; non solutam, una cum dote Sponsæ suæ futuræ numerari, necnon mutuatam ipsi à Rege Sigism. Reginaque Constantia pecuniam statim solvi faceret. Quas tamen conditiones, aliasq; non minus ingratas cum Imperator sine cunctatione ulla

Vladislaus Rex conditiones proponit de ducenda uxore Austriaca.

(dum-

A.C. 1636. (dummodo Rex ad perficiendum tale matrimonium allicetetur, eo veto ſtabilito promiſſam ſatisfactionem, novum aliquod excuſaret dubium, ut poſtmodum evenit) ratas habuiſſet, earumque ſyngrapham manu ipſius ſubſcriptam Monachus ille exhibuiſſet Regi, iſte nil amplius opponere potuit, ſed ad Comitia Regni Generalia tantæ deliberationis concluſionem rejecit.

FinitimaRuſſię ſub hoc tempus ab incurſione Tartarorum erant libera. Sed Staniſlaus Danielowicz Pallatinides Ruſſiæ juvenili ardore glorioſæ ſibi comparandæ propriis ſtipendiis collecta aliquanta manu una cum ſuis Corſunenſibus Coſacis prodierat in Campeſtria, ut Tartaros ibi latitantes repentino adventu, opprimeret. Hæc male ſucceſſiſſet illum auſum: Sed poſitis Caſtris ductilibus Coſacorum præſidio bene munitis, cum ille ſpreto Veteranorum conſilio, ut proxime caſtra ſua eliceret hoſtem ibiq; ſecure pugnaret, ubi Vinci non potuiſſet præceſſerat longius in campos remotiores cum ſolo equitatu, ubi præter ſpem majori Tartarorum numero erumpente, ab eis repente circumfuſis ne arma quidem ad pugnam expedire valuit, ſed ſtatim comprehenſus devenit in captivitatem Cantimiri Murſa qui contemptum centum millium Talerorum oblato ſibi lytro eum propria manu occidit, ut vindicaret cædem filii ſui & cladem acceptam in A.C. 1629. ſub expeditione ſua in Ruſſiam ab exercitu Staniſlai Lubomirski Palatini Ruſſiæ, & Chmielecii prope Burſtinovo. Cujus corpus magna impenſa opera Pallatini Moldaviæ recuperatum Iacobus Sobieski cum ſua uxore defuncti ejuſdem germana & divitis hæreditatis ſucceſſore, ſumptu Magnifico Zolkievium reduci, ubique ſepeliri curavit.

Annus Chriſti, 1637.

Vladiſlaus Rex indicit Comitia Ord. Regni Polon. 1637.

INdixerat itaque Rex Vladiſlaus Comitia Varſaviæ Ordinibus Regni ad menſem Martium, Anno Chriſti Milleſimo, Sexcenteſimo, Trigeſimo ſeptimo, & interim præſeferebat, quod ab Auſtriaca ducenda uxore alienus eſſet; & ſi filiam Palatini Ordinis Regni prorſus rejiciendam eſſe cenſerent, potius Caroli Gonzagæ Mantuani Ducis filiam Ludovicam Mariam, Nivernenſis Ducatus in Gallia hæredem ducere vellet: ac ad Ioannem Záwádzki, quem pro exploranda filiæ Palatini Rheni ad amplectendam Fidem Catholicam animi propenſione miſerat, ſcribi fecit ut in Galliam diverteret, ibiq; iſtam Nivernenſem Principem videret, ſive quod te ipſa ita ſentiret, ſive ut ſimularet ſuum propoſitum, ſuſpenſoſque Polonos teneret, ne commoverentur (ut ſemper conſueverunt) tali cum Auſtriacis affinitate, & in Conventibus ſingularum Provinciarum ſuſpiciones de ea concitarent, venirentque ad Comitia Generalia ad contradictiones parati. Immo etiam in Comitiali Senatus conſeſſu hoc juvit, ut Senatores in ſuis ſententiis non multum laborarint in ſuadendo hancne an aliam Rex acciperet thori conſortem, præter filiam Palatini Rheni, de qua omnis mentio fuit prorſus exploſa: poſtquam Ioannes Záwádzki redierat ex ſua Legatione, & retulerat de obfirmata illius Virginis contra Fidem Catholicam Romanam voluntate, ſimulque allata effigie Duciſſæ Nivernenſis ſpeciem eximiæ venuſtatis Virginalis præferente, plurima de ipſius heroica Principe dignis dotibus prædicaret. Cum enim iſtius formam Rex coram ſuis familiarioribus ſæpius laudaret, plerique opinabantur ad eam ipſum propendere, nolebantque fruſtra obloqui alteri, quam credebant à Rege volente poſtponendam fore. Alioquin obverſabantur ante oculos formidoloſa exempla Vngariæ & Boëmiæ liberrimorum Regnorum, aliarumque inſignium Provinciarum ab Auſtriacis ſimilibus affinitatibus in ſervitutem hæreditariam compulſarum, propter quæ Poloni præſertim magis ſoliciti de ſalute Patriæ, ſemper ipſorum conſanguinitates evitandas eſſe cenſebant. Vnde recenter Anno Chriſti

Vladiſlai Regis propoſitum de ducenda uxore Nivernenſi Duciſſa.

Poloni prorſus obſiſtunt ne hæreticam Rex ducat uxorem.

Vladiſlaus Rex celat ſuum conſilium de ducenda Auſtriaca.

Poloni ſemper Auſtriacas affinitates evitarunt.

Christi 1592. Sigismundum III Regem, ut vel vi à matrimonio cum Anna Austriaca avocarent, (unus ex Pontificibus impudenter dixerat eum consentiente Repub. utramq; Austriacam sibi copulasse) Conventum Andreoviæ celebrarant, & cum prævenci Regis in perficiendis tunc illis nuptiis celeritate, nihil effecissent, in proximis tum Comitiis Generalibus Regni inquisitionem severiorem instituerunt, in qua Rex ille pactorum cum Austriacis propterea initorum strictam cogebatur reddere rationem, & non nisi post ambiguas de retinendo suo statu concertationes, reconciliatus fuit Regni Ordinibus. Contra secundam verò ejusdem Regis cum Constantia itidem Austriaca conjunctionem, non tantum ob suspectam tam arctam amicitiam Austriacam, sed etiam quod gens Polona natura incestas nuptias aversaretur (ex Pontificibus primarius dixerat ex veteri Iudaica lege cum cognatis à latere invicem conjunctis non fuisse prohibitas nuptias; easque succedere feliciter Austriacis: sed si Iudaismo insistamus, deveniendum erit ad absurda multarum Polygamiæ uxorum, simulque ancillarum, & Austriacorum incrementa provenerunt, ex nuptiis legitimis, propter incestas autem defectiones Provinciarum bellaque difficilia) interpellarunt Summum Pontificem Romanum tunc Clementem VIII, ut noluerit eas permittere. Præcesserant obnuntiationes (initium Rokossii) Conventus Belzensis, propter quas in Comitiis A. C. 1605. Rex noluit introducere istam quæstionem in deliberarionem Senatus, nisi solutis Comitiis, postquam potior Senatorum pars cum Zamoyscio Cancellario abierat. Successit deinde propter eas gravissima Reipublicæ istius commotio *Rokoss* dicta. Ac postmodum intra paucos Reginæ illius annos invaserunt hoc Regnum calamitates plures, quam in mille annis possent numerari: ut secessio militaris à bello Moschico, clades Stephani Potocki in Moldavia cum jactura Moldaviæ, clades Cicoriensis Zolkievii in eadem Moldavia, tum expeditio contra Turcam Osmanum Chocimensis, & post eam militares rapinæ, damna Livoniæ, Prussiæ, fames, pestes crudeliores, ut non vanè populi voces in primo adventu ejusdem Constantiæ Reginæ Cracoviam, infaustas hujusmodi nuptias futuras fuisse præsagierint. Atque talia silentio prætereibantur, dum unusquisque putaret Regis studium ad Nivernensem inclinare. Ac licet Pontifices in suis sententiis (fortè quod jam mentem Regis persensissent) nonnisi Austriacam laudibus celebrarint, major tamen pars Senatus applaudebat rumori de adamata Nivernensi, & permittebat Electionem arbitrio Regis, qui tunc auditis Senatorum sententiis, super eis se deliberaturum respondit. Finitis vero Comitiis statim designaverat Legatos ad accipiendam conducendamque Austriacam: ac præmiserat Maximilianum Przerebski Castellanum Sieradiensem Viennam, ut primo requireret ab Imperatore cautionem pro adimplendis pactis talis matrimonii ab Imperatore defuncto (obierat interim Ferdin. II Imper.) per Monachum Magnum stabilitis: sed ille post breve de istis colloquium, cum Imper. pacta Patris sui se rata habere non posse respondisset, ulteriori de ejus disceptatione Legatis Regiis qui Viennam paulo post venturi erant, relicta, (forte quod ita instructus fuisset) sponsaliorum nomine Regis cum Sponsa Regia stipulationem fecit, ut Legati (præcipui erant Ioannes Lipski Episcopus Culmensis, Gaspar Dinoff Palatinus Sieradiensis, eosque post triduum subsequutus est Princeps Casimirus Regis germanus, & Dux Georgius Ossolinski Palatinus Sendomiriensis, qui eam in finibus Poloniæ salutaret) Viennam venientes cum Comitatu insignium Procerum Polonorum splendido, apparatuque ambitioso, nil amplius habetent quid agerent, nisi ut agnoscerent, salutarentque Regis sui Sponsam. Sed Imperator dato responso, quod prohiberetur Austriacæ Familiæ fœdere Provincias ejus hæreditarias alienare, ne videretur prorsus frustrasse spem Regis, tanta illa, totque dotum ac debito-

Austriacorum incrementa ex nuptiis legitimis non ex dispensatis.

Poloniæ calamitates à nuptiis Regis dispensatis.

Vladislaus Rex mittit Legatos ad conducendam Sponsam Viennam.

Legati Regis Vladislai Viennam veniunt cum Comitatu splendido.

Ferdin. III. conditiones dotales à Rege Vladislao datas irritas facit.

A.C. 1637. bitorum nomina, unica eaque nimium tenui obligatione conclusit, ac pro eis usum fructum possessionis Virtengaviensis in funesta illa confusione rerum Boëmicarum, post Rosenbergium Nobilem Boëmum fisco Austriaco applicatæ (Viennæ vicinæ ne alia possessio Poloniæ confinis, ejus juri adscribi videretur) Regi Reginæque addixit. Dum autem hæc agerentur Viennæ, Rex Vladislaus expedierat ad Regem Angliæ Andream Rey Præfectum Libusensem, qui mutationem illam consilii Regii de filia Palatini Rheni excusaret, eò quod isti uti à Fide Catholica multum alienæ Senatus Regni Poloniæ totus Catholicus contradiceret, & Rex lege publica teneatur, ne accipiat uxorem nisi consentiente Senatu. Quod nimium ægrè ferens Rex ille, venientem hunc Londinum diutius ad audientiam suam admittere noluit, illique persuaderi curabat, ut tantisper expectaret, donec Regem suum (quasi adhuc flecti posset) per literas consuleret. Sed cum Legatus (ut erat vir solers & arcanorum Regiorum conscius) mandata sibi data de expedienda ocyus Legatione præterire non posse, semel & iterum respondisset, urgeretque potius missionem, tandem eum audivit indignabundus, minimeque simulans offensam, æquè ex repulsa filiæ Palatini, atque propter colligationem in arctiorem Polonorum cum Domo Austriaca, quam etiam omnes fœderis Germaniæ socii suspectum habuerunt.

Poloniæ Reginæ datis nomine obligatur Vittengavia.

Rey Andreas Legatus in Angliam.

Angliæ Rex indignè suscipit Legatum Regis Vladislai.

Angliæ Rex ægrè fert repulsam filiæ Palatini.

Sub idem tempus in Prussia cum Rex Vladislaus in littore Pucensi Civitatem portumque de suo nomine vocatum *Vladislavia* fundari curasset, comparassetque classem, quæ contra hostiles ex illo mari excursiones excubaret, pro ea alenda jure suo Regio moreque in omnibus aliis Regnis Dynastiisq; usitato, moderatum quoddam tributum ab advenis mercatoribus ad littora Regni sui, præcipuè Dantiscam commeantibus exigi voluerat. Cujus instituti præcesserat exemplum sub Sigismundo Augusto Rege Poloniæ: hocq; Nobilium Provinciarum Prussiæ (immo & Civitatum præter Gedanum) Ordines summopere expetebant. Gedanenses verò ad omnes occasiones contradictionibus dilatandi suas libertates intenti, & præsertim Magistratus in illa Civitate gerentes, ad quos opimiora lucra ex istis maritimis derivantur, statim querelas molestiores concitarunt, quod ista privilegiis ipsorum adversarentur: Nec aliam defensionem causæ suæ adducebant, præter quod Casimirus Rex Poloniæ in Anno Christi 1472, cum illam Civitatem ejectis Ordinis Teutonici Magistris pro Republica Polona recepisset, Magistratui custodiam maris commiserat. Sed qui custodiam maris alteri commisit, dominatum ejus habere debuit, illumq; potius stabilire quam alienare censendus est, cum subditis suis fideliter custodiendum commisit. Et cum idem Rex concedit ut Magistratus pro usu Civitatis certum genus tributi *Zulag* dictum, exigere possit à suis Civibus jure Regio, utique non privato jure suo proprio, neque omnia quæ libuerit tributa Magistratui exigenda concessit; & commodans Dominus ministro potestatis suæ partem, ea tota seipsum non exuit. Hacque potestate postmodum Sigismundus Primus Rex in eadem Civitate aliud tributum Maritimum *Phfalgeldt* dictum constituit, illudque Augustus Rex, ac iterum Stephanus Rex citra omnem querelam auxit; nec dum tamen universam potestatem illam evanuisse æstimandum est, præsertim ita volentibus Prussiæ Ordinibus, & eo magis pro advenis, quos immunitas Gedanensi Civitati data immunes non facit. Quæ paucis hic signasse sufficiat, cum ad annos proximè subsequentes pertineant longiora circa hæc jurgia enata in consequenti Anno Christi 1638.

Vladisl. Rex classem comparat ad custodiam maris Baltici.

Gedanenses obsistunt Regis proposito de tenenda classe.

Gedanensium frigida defensiones.

Poloniæ Reges semper habuerunt Dominium maris Baltici ex suis littoribus.

Poloniæ Reges statuebant tributa maritima.

Hoc eodem anno licet fortuna exituque tristiori Cosaci pro retinendis libertatibus suis laborarunt: Cum enim diversi Proceres Regni Poloniæ in ditionibus Kijoviensibus Cosacorum præcipuis sedibus multas possessiones partim emptione, partim liberalitate Regis acquisivissent, census earum ut augerent, licen-

Cosaci tollere volunt Proceres Poloni.

A.C. 1637.

licentiam Cosacorum quæ tali ipsorum proposito obstare videbatur, refrenari oportere apud Regem Senatumque prædicabant. Itaque Summus Præfectus militaris Stanislaus Koniecpolski Castellanus Cracoviensis impensis publicis propugnaculum Hudak denominatum apud confluentem Samaræ ac Boristhenis loco ad eos coërcendos maximè opportuno extrui munirique fecit: & ne impediretur tale opus à Cosacis, (ab initio isti oppresserunt ibi præsidium ducentorum Germanorum peditum Regiorum cum suo Præfecto Mariano, omnesque operarios diruerunt) eo maximam copiarum partem ad hyberna transire fecit. Cumque ad istarum adventum Cosaci vires quoque suas colligere cœpissent, & Duce suo Sáwá Konowicz ejusque consiliario Theodoro Onufzkievicio sibi suspecto in tumultu apud oppidum Borowicá occiso, quibusdam factiosis, quo à proditoribus essent tutiores, Magistratus abrogassent, ille tanto citius contra ipsos promoveri jussit, negotio dato Nicolao Porocki Minori militari Præfecto Palatino Braclaviensi, ut quamprimum eos antequam plures congregarentur adoriretur. Qui celeritate usus, dum adhuc ipsi de novis Magistratibus sibi sufficiendis dissentirent, & tumultuariè quendam Paulucum Ducem inexpertum pro illa expeditione sibi elegissent, ultra Corsunium in campis inter oppida Moszni & Cumeychi convenientes deprehendit, & priusquam currus præ castris (Thabor vocant) loco munitionis junxissent, pedestres eorum (equites paucos eosque viles habebant) phalanges, dum earum præcipuum robur cum peditatu Regio acri congressu decertaret, cohortesque Germanicas (cæso Præfecto eorum Morello Gallo) & ipsiusmet Potocii Prætoriam Vngaricam jam profligasset, immisso quo prævalebat equitatu facile dissipavit. Cumque à pugna Boiovitiam recessissent, eos ibi obsedit, commeatuque ad obsidionem longiorem sustinendam destitutos coëgit, ut Ducem suum Paulucum cum aliis quatuor Antesignanis, captivum ipsi tradiderint, fide accepta à sequestro talis deditionis Adamo Kisiel Succamerario Czetniechoviensi, quod istis captivis omnis culpa à Rege condonaretur. Sed nil profuit illa fides, ut in Comitiis Regni proximis Anno Christi 1638 videbimus.

Hudak Arx construitur ad comprimendos Cosacos.

Cosaci præsidium Hudaci & Ducem suum sibi suspectum trucidant.

Potocius Præfectus militaris profligat Cosacos apud Kumeychi.

Paulucus Cosacorum Dux deditione captus.

Initio ejusdem Anni 1637 Cosaci Moschoviæ *Tanas* Arcem vulgò *Azak* seu *Ozow* dictam, apud ostium fluvii Tanais in Paludem Mæotim, ac inde in Pontum Euxinum defluentis sitam, expugnarant; præsidiumque Turcicum ibi excubans trucidarant. Quod Turca acerbius tulit, cum ea Arx fines Imperii sui terminaret, eos custodiret, & Tartaros Tauricanos & Petiercios in officio contineret, cohiberetque Moschorum Cosacorum excursiones in illud mare. Vnde ad eam recuperandam statim jusserat exercitum classemque comparari; sed has ejus curas turbarunt motus Tartarorum Tauricanorum exorti mense Aprili hujus Anni ex tali causa. Cantimir Murza bellator famosus, eoque semper invisus Sultanis seu Principibus illius gentis, ne istis subesset, transtulerat suum domicilium in campos *Budziaki* vocitatos prope Bialogrodum, (Moncastrum Cromero) Tehiniam, Kiliam, seu Achiliam, ac Moldaviæ Terras, sitos.

Tanas arcem Cosaci Moschi capiunt.

Tanas fluvii situs.

Cantimir Murza cum suis Tartaris sedem sibi capit in Budziaki.

Quo sensim alii quoque Tartarici Duces Arak Murza, Salamas Murza, ac fortiores quique qui cum ipso militare consueverant, cum suis familiis commigrarunt, & in diem numerosa Tartarorum agmina ex Tautica in plerisque locis arida, & pro tanto populo (multiplicati sunt nimium) angusta, ad spatiosa, fertilissimaque illa Moldaviæ latifundia transibant, assidueque colonias suas, finesque illorum camporum, protrudendo ab eis veteres habitatores Moldavos, dilatabant in tantum, quod verendum fuisset ne totam Moldaviam, si ibi diutiùs firmiusque substitissent occuparent.

A.C. 1637.

Polonia Regni cum Turcis pacta cavent ne Tartari habitent in campis Budziaki.

Ac licet Reges Poloniæ in pactis cum Turca suis hoc præcaverint, ne in illis campis *Budziaki* Tartari habitarent, (cum inde facile in proxima Poloniæ territoria excurrere, suique adventus omnem famam prævenire possent) ac Legati Regii Constantinopoli assiduè urgerent, ut istæ novæ coloniæ inde pellerentur, tamen Turca sine suo consensu ea fieri affirmans, ad omnia connivebat: nempe quod ibi degentes Tartaros dum non dependerent ab Imperio sui Chami, obsequentiores & expeditiores haberet ad irruptiones in Vngariam, Transilvaniam, Poloniam, faciendas.

Tartarorum Cham movet contra Cantimirum eumque profligat.

Cham itaque hoc modo potentiam suam imminui, suasque Terras Tauricanas habitatoribus destitui ægrè ferens, collectis copiis, contra Cantimirum ad eos campos contendit, occurentesq; sibi Cantimirianas turmas (erant viginti millia equitum) profligavit, septem millibus ex eis cæsis, & Cantimirum qui ab eo conflictu tranfmisso apud Kiliam (Achillea Cromero) Danubio secesserat, ad campos (ibi quoque Tartari sumpserunt sibi sedem à cæde Varnensi Vladislai Regis) Dobrucenses persequebatur: donec Turcarum Imperator Amurates ut sedaret tantam tempestatem, simulata tantisper contra Chamum offensa, Cantimirum ad se vocatum (cui succensebat ideò quod nuper jussus ad bellum Persicum cum suis Tartaris ire recusarat) strangulari jussit: hocque Chamo per suum Causium nuntiari jussit, & ut Tartaros suos revocaret in Tauricam permisit. Atque ita Cham re ex voto suo uti credebat gesta, redierat in Tauricam, eoque omnem plebem Tartaricam ex illis campis *Budziaki* remeare coëgerat, relictis paucorum circa Bialogrodiam Pagorū veteribus incolis. Præcipui tamen Murzę (isti sunt Duces bellici seu Nobiliores in illa gente) socii Cantimiri, cum & Turcis qui Cantimirum deceperant blandis promissis non fiderent, & Chamum sibi offensum timerent, confugerant ad Præfectum supremum militiæ, aliosq; Proceres Poloniæ illorum confinium custodes, offerendo defectionem à Chamo & à Turcis, & subjectionem Regno Poloniæ, dummodo ipsis sedes aliqua assignaretur, seu si persisterent incolere illos campos *Budziaki*, contra Turcas Chamumq; auxilia eis darentur. Quæ petitio in alia ordinatiori Reipublicæ non ingrata fuisset, & attulisset commoda ingentia, sed hic oscitantia semper consilia, tunc usq; obtorpuerant.

Tartari Dobrucenses à clade Varnensi Vladislai Regis.

Cantimir Murzam facit strangulari Turca.

Tartarorum Cham reducit Tartaros in Tauricam ex campis Budziaki.

Tartari deficere volunt à suo Chamo & Turca ad Polonos.

Et non multò Bassa Silistriæ veniens Bialogrodum, illis Murzis permisit ut remanerent in illis campis, dummodo quieti viverent; & cum jam securi essent, tredecim ex ipsis insigniores una nocte necari curavit; Chamo quoq; illi Turca mox Principatum abrogarat, & in ejus locum subrogarat Sultanum Sangerei, filium Casigeri quondam Principis Tartarorum viri bellicosi, qui in Vngaria in obsidione Iaurini & Agriæ multa damna Christianis intulerat. Nunc ut ad SponsamRegis Vladislai redeamus, eam Princeps Casimirus cum Legatis Regiis Vienna Austriæ sub finem mensis Augusti ab Imperatore dimissam, associatam à vidua Claudia Medicea Leopoldi Arcbid. olim uxore, tectâ Varsaviam mense Septembre conduxit, ibiq; ab Archiepiscopo Gnesnense Ioanne Wæzyk solenni ritu desponsata Regi, coronataque fuit insigniis Regiis, quæ Præfectus ærarii Cracovia (non sine querelis Ordinum Regni, quod alibi quam Cracoviæ Regina coronaretur) adferri curarat. Nec magna celebritate illæ nuptiæ peragebantur, deerat pompa aliis Regibus usitata, Senatoresque aderant pauci. Munera tamen eximii pretii novæ Reginæ plurima miserant Proceres ferè omnes, ac Civitates, Societatesque insigniores.

Turcarum ars in puniendis Tartaris seditiosis.

Casimirus Poloniæ Princeps conducit Viennam Sponsam Regi fratri.

Cecilia Regina Poloniæ coronatur.

Statim autem Rex Vladislaus indixerat, Comitia Generalia Ordinibus Regni Varsaviæ ad finem mensis Martii Anni subsequentis, 1638. in quibus potissimum de donatione propter nuptias novæ Reginæ à Republica facienda tractaretur. Ad quæ priusquam transeamus memoranda sunt externa.

Et primum Germanica uti viciniora, in quibus præcipuum primum occurrit mors

mors Ferdinandi II Imperatoris, qui postquam effecerat in Comitiis Ratisbonensibus, ut filius ejus Ferdinandus III, eligeretur, coronaretutque Romanorum Rex, & ejus uxor eadem Imperatoria Corona initio mensis Ianuarii istius Anni Christi 1637 insigniretur, Viennam rediit; ibique longo stomachi (provocatione quotidianæ, ut ab obesitate alleviaretur vomitionis debilitati) vitio consumptus, die 15 mensis Februarii (quo Valnstenium Egeræ ante triennium mactari fecerat) placidè animam exhalavit: Princeps moribus mansuetis, Religiosoque magis otio natus, & nunquam ad aliquam expeditionem bellicam, nisi semel ad infaustam recuperationem Canisiæ ipsemet ivit, sed per ministros arma semper tractavit; nullus tamen dici potest illo fortunacior in bellis gerendis, si ea finire voluisset: sed dum uno alteroque necdum finito, (inexorabilis in restituendo Palatinatu infiniti belli perpetua ansa) alia insuper provocat, omnia tot victoriarum suarum emolumenta amisit, posterisque suis graviota bella, & non eandem felicitatem relinquens, eorum rem in difficillimum periculorum longorum discrimen adduxit. Ab ejus enim morte fortuna Austriaca nutare incœpit, sub pondere graviorum periculorum paulo post eriatorum, præsertim ab illa denuntiatione belli Gallis, qui molem omnem potentiæ Austriacorum in se undique converti videntes, ad eam avertendam pluribus eorum ditionum partibus infesta arma intulerunt, & in Germaniam majora auxilia miserunt. Hisque Subnixi Sueci, cum jam Garzium, Lansbergam, Vsedomiam, Volyniam, Volgastum, Damnitium, omniaque in Marchia & Pomerania loca meliora sub istud tempus amisissent, & nonnisi Stetinum paucaque maritima præsidia (varium est singula recensere, cum sæpius nunc ab isto, nunc ab alio fuerint quæsita & amissa) manu lubrica retinerent, mox recuperarunt, ac in Saxoniam Boêmiamque reversi, totam Germaniam ad instaurandam fœderis sui potentiam animarunt. Bernardus quoque Dux Vinmariensis, subsidiis à Rege Galliæ majoribus acceptis in Alsatia Molbergam, Endingam, multaque loca circa Kencingam cepit: in Burgundia captis aliquot Oppidis, Provinciales Lotharyngicasque copias circa Vesuntium mense Iunio profligavit: inde ad Rhenum progrediens circa vicum Rhenoviensem castris positis, Verthio Bavaricarum copiarum Duci, Cæsarianisque multum negotii facessiit. Galli vero interim insulas S. Margarethæ, & S. Honorati Marsiliæ littoribus vicinas, similiter & Capellam, Corbiam, Castelletum, aliaque Picardiæ oppida Hispanicis præsidiis inde ejectis recuperarunt. Et in Burgundiæ Comitatu Dux Longavillanus oppidum S. Amour, ejusque Arcem acri oppugnatione cum diversis vicinis Castellis in suam potestatem redegit: Demumque mense Septembre Blacteranum quoque cum Arce vi cepit. Alius vero exercitus Gallorum cum Marischallo Castilonio in Ducatu Lucemburgensi Dunvilletium insigne Oppidum post longam oppugnationem occupavit: tertiusque eorum exercitus cum Cardinali Valetta & Marischallo de Forze ac Duce Candalano multa damna Hispanis dedit, Chimaco & diversis circa Avesnas in Hannonia oppidis expugnatis, cæsisque ex Cardinalis Hispani Gubernatoris Belgii circa Maubegam ineunte Octobre exercitu plurimis, impedimentisque cum apparatu Castrensi ablatis. Cumque Hispani illas denuntiationes belli ratas habentes, ipsi quoque superatis montibus Pyrenæis primum capto S. Ioan. de Luz prope Baionam, in agros Galliæ Narbonensis conduxissent numerosos exercitus Duce Comite Sorbelone, ibique Leucatam oppugnarent sub finem Septembris hujus Anni, totumque illud Territorium Narbonæ vicinum populationibus divexarent. Galli ad insperatam illam irruptionem non provisi, tumultuarie tamen ex Provincialibus Nobilibus illius viciniæ fortem pugnatorum manum Ducis Hallerini, & Archiepiscopi Burdegalensis opera collegerunt, qua non tantum oppidum illud Leucatense

A.C. 1637. Ferdinandus II Imperator moritur 15 Febr. 1637.

Ferdinandi II Imperatoris felicitas in bellis.

Galli majori conatu bellum contra Austriacos promovent.

Sueci auxiliis Gallicis restaurant suas vires.

Bernardus Dux Vinmariensis in Alsatia & Burgundia multa loca capit.

Galli recuperant Insulas Marsiliæ.

S. Amour Burgundiæ Comitatum Galli capiunt.

Galli circa Avesnas hostiliter grassantur, ac Hispanos profligant.

Leucatam in Gallia Hispani obsident.

Leucatam Galli liberant cæduntque Hispanos.

A.C. 1637. tense ab obsidione liberarunt; sed etiam castris exuerunt Hispanos, omneque instrumentum bellicum cum impedimentis eis ademerunt, prope quatuor millibus ex eis cæsis, aliisque vivis captis, ut paucissimi fuga ad montes Pyreneos elapsi, ex illa expeditione evaserint. Hæcque commotio à parte Hispanorum facta, quasi novi belli initium inter istas gentes fecit, ut in consequentibus annis constabit.

Galli in Montisferrato Hispanos profligant.

In Italia quoque Gallica præsidia Montisferrati & Pedemontana fuerunt aucta, & cum illis Criquius Marischallus Martinum Aragonium cum Mediolanensibus militiis Cunicam Oppidum à Gallis occupatum oppugnare volentem, sub finem Septembris hujus Anni profligavit, duobus millibus ex ejus exercitu cæsis, plurimisq; vivis una cum quindecim signis militaribus captis. Auxit autem materiam istius belli Italici, mors Victorii Allobrogum Ducis medio mense Octobre defuncti, relictis duobus filiis masculis immaturis, uno annorum sex, altero annorum quatuor, quibus testamento dedit tutorem uxorem suam Regis Galliæ sororem germanam, fratres autem suos Principem Thomam, & Mauritium Cardinalem ab hac tutoria exclusit. At quanta bella ex tali causa promanarint, subsequentium temporum series docebit. Paulo ante mortem istius Principis mense Septembre, decesserat etiam Carolus Dux Mantuæ & Nivernensis, relicto unico ex filio suo Nepote octenni, cujus hæreditatis administrationem fœminea quoque potestas, nimirum Mater tam teneri Principis obtinuit, sub tutela Imperatricis Leonoræ Ferdinandi II Imp. vidua, tum & Regis Galliæ, & Reipub. Venetæ testamento Ducis defuncti eidem pupillo & viduæ præscripta.

Sabaudiæ Dux Victorius moritur.

Mantuæ Dux Carolus moritur.

Hoc eodem Anno Hollandi postquam recuperarunt propugnaculum Senchianum è manibus Hispanicis, collecto exercitu Bredam Brabantiæ, quam ante duodecim annos amiserant, obsederunt medio mense Iunio, ductisque circum fossis, operis ac aggeribus eam ita concluserunt, ut veniens Administrator Belgii Cardinalis cum numerosis suis copiis, nulla ratione potuerit subvenire obsessis: sed ut avocaret ad defendenda propria hostes, aut damna sua aliunde compensaret, Venloam obsedit: statimque ab initio inchoatæ oppugnationis populus illius Civitatis tumultuari cœpit, ut Præfectus ibi Hollandorum militaris Brederodius de deditione tractare fuerit coactus, eamque conclusit sub finem Augusti, accepta securitate abeundi cum suis militibus nonningentis Gravium. Similemque deditionem paulo post medio mense Septembre fecit præsidium Hollandicum Rutemundæ.

Bredam obsident Hollandi.

Venloam Hispani deditione capiunt.

Rutemunda deditur Hispanis.

Cæterum Auraniæ Princeps Henricus Hollandorum Dux, obsidionem Bredæ nihilominus strenuè continuavit, & vi summa expugnatis propugnaculis exterioribus, inter sanguinolentos conflictus cum erumpentibus obsessis frequenter commissis, mortemque ab utraque parte sortiorum quorumque militum, vineis & alveis actis, eisque aqua fossarum Civitatem cingentium demissa, & cuniculis subter mœnia productis, tandem medio mense Octobre effecit, ut propugnatores desperatis auxiliis & defensione, deditionem tractarint, conditionibus tamen honestis: inter quas præcipuæ erant, quod oppidanis æquè Romano Catholicis atque Reformatis privilegia immunitatesque à tributis dandis, militibusque hospitio recipiendis seu alendis veteres, ac quibus gaudebant ante Anno Christi 1590. 1625. dum adhuc essent in potestate Ordinum Hollandiæ, integrè conservarentur: singulisque qui vellent intra quadriennium, venditis suis bonis, aliò liceret commigrare, vel etiam iterum reverti. Militibus verò præsidiariis permissum fuit (erant mille octingenti superstites sani præter ægrotos) cum suis impedimentis, armisque ac vexillis passis, tympanisque sonantibus Mechliniam transire, ægris verò tam diu donec convalescerent Bredæ subsistere.

Bredam capiunt Hollandi.

Pau-

A. C. 1637.

Paulò post tamen sub finem mensis Novembris illa Romano Catholicis promissa securitas ex levi suspicione, quod nocte januis obseratis Festivitatem S. Catherinæ magno numero congregati celebrarent, fuerat violata, solennitesque hujusmodi sacrorum prohibitæ, & eorum plerique ex Civitate sunt expulsi.

Bredæ promissa Catholicis securitas violatur.

Nec dispari fortunæ favore usi sunt Hollandi in mari quoque hoc anno, nam eorum classiarii ex Mari Athlantico profecti versus Indias Orientales, superato Capite viridi cum tenuissent littus Guineæ, (est alia Guinea nova dicta sub Polo Antarctico, nec dum satis explorata) quæ est obversa tergo Africæ, præsertim Libiæ interiori ad meridiem, abundatque præcipue elephantorum, eboris, aurique, tum & oryzæ, hordei, ovium, avium, piscium copia, Propugnaculum ibi Hispanorum *Mina* vocitatum terra marique obsederunt, primoque cum Nigretis (ita vocantur populi Regionis illius à fluvio Nigrite, arenas nigras volvente, qui eam præterlabitur, Nilo magnitudinis eluvione, pisciumque genere similis, in Æthyopicumque mare exoneratur, & quod sint nigerrimi) occurrentibus ad littora, acerrime conflixerunt, eosque ægre ac amissis prope quadraginta ex suis ad sylvestria abegerunt. Deinde triduò continuata oppugnatione, illius propugnaculi præsidiarios Hispanos (erant ducenti) ad deditionem coëgerunt, data ipsis fide, ut securi ad Insulam S. Thomæ præsidus Hispanicis munitam, navigiis transportarentur, relicto omni apparatu bellico qui ibi habebatur copiosus.

Minam Guineæ propugnaculum capiunt Hollandi.

Atque ita Hollandi acquisierunt usum commerciorum totius illius Regionis, occupato ejus littore, quod universum hoc unico propugnaculo Hispani ab Anno Christi 1520, in sua potestate continuerunt.

Cæterum in Polonia anno præterito acciderat, quod Stanislaus Danilowicz Palatinides Russiæ comparandæ sibi gloriæ militaris causa, parvam manum militarium propriis stipendiis conductorum, & Cosacorum Præfecturæ suæ Corsuni (circiter octingenti erant) eduxerat ultra illorum confinium colonias in deserta campestria, contra Tartaros eò pabulatum prodire solitos, non vana spe consequendæ alicujus victoriæ, si audaciæ consilium solidius adjunxisset. Sed cum juvenili fiducia incaute incederet, postpositoque veteranorum judicio à castris suis custodita peditum Cosacorum munitis cum solo equitatu longius processisset, nec exploratores, aut ullam notitiam de hoste haberet, repente à Tartaris ex illis campis majori numero concurrentibus circumventus, ut nec pugnare posset, abductus fuit in captivitatem ad Cantimirum Mursa, qui ulturus filium suum in A.C. 1629, apud Burstinowo cæsum sub expeditione Palatini tunc Russiæ Stanislai Lubomirski, ut suo loco adnotavimus, persuasus istum esse filium ipsius, ut pote denominatum Palatinidem Russiæ, cum manu propria interfecit, spreto lytro centum millium Talerorum, quod pro ipsius liberatione offerebatur: cadaver ejus curari ac Iassios conduci fecerat Palatinus Moldaviæ, illudque hoc anno honorifice remiserat Zolkieviam: hæreditas vero amplissima istius juvenis majori parte materna, obtigerat sororinis Sobiesciis, & paterna eisdem unà cum aliis cognatis, nempe Martino Firlejo, ac Koniecpolsciis.

Annus Christi, 1638.

VErum Annus Christi, Millesimus, Sexcentesimus, Trigesimus octavus, iisdem Hollandis minus feliciter successit: cum enim initio mensis Iunii ad Calloum propugnaculum Flandriæ in adversa Antverpiæ ripa consistens, summo silentio venientes, illud nonnisi à quadraginta mili-

Hollandi apud Calloum cladem accipiunt.

mili-

A.C. 1638. militibus custoditum facile intercepissent, priusquam operas ad persistendum ibi necessarias extruere potuerunt, ab Hispanis, Flandrisque Antverpia, Mechlinia, aliisque vicinioribus locis magna multitudine celeritateque concurrentibus fuerunt oppressi; cæsi mille ducenti una cum filio Vilhelmi Nassovii (patruelis Henrici) istius expeditionis Duce, capti plusquam bis mille, & in aquis vicini ibi lacus plurimi demersi; ut è sex millibus peditum, & ducentis Equitibus; vix tertia pars evaserit salva, impedimentis omnibus cum octuaginta navigiis in potestate Hispanorum relictis. Ex Hispanicis tamen non pauci quoque Ordinum Ductores, una cum sexcentis gregariis militibus ibidem perierant.

Hispani Hollandicos circa Vouum invadunt.

Sub finem autem mensis Iulii Hispani ulturi illam irruptionem, prope mille ducenti Antverpia nocte emissi Bergopsomam cum ivissent, in stationem equitatus Hollandici prope propugnaculum Vou incidentes, plusquam mille equos ipsis ademerunt, nec paucis cæsis, aliquot Ordinum Ductores captivos abduxerunt, desideratis tamen ex suis prope quadringentis. Et demum Hollandi in fine Augusti, cùm obsidione Geldriam Civitatem cinxissent, eam quoque irritam deserere sunt coacti: ab obsessis enim demisso lacu, aquisque inde late circumstagnantibus præpediti, quominus castra sua undique prope munire possent, ad adventum Lamboy cum exercitu in auxilium obsessis, non tentato prælio inde recesserunt, aliquot tormentis quæ in itinere nimium limoso hæserant, hosti relictis: nihilque aliud hoc anno insigne egerunt.

Geldriam Hollandi irrito eventu obsident.

Hollandi Dunchercanas naves expugnant.

At subsequenti Anno Christi 1639, sub finem mensis Februarii eorum Navarchi classem Dunchercanam profligarunt, captis ex ea duabus navibus, ac tribus in arenosa compulsis, ibique demersis, aliisque tormentorum ictibus multum laceratis, & ex classiariis prope mille cæsis.

Hollanderum cum Hispanis pugna navalis celebris.

Et iterum iidem Hollandici memorabilem (similem prorsus illi quam olim Anno Christi 1588, habuerunt Angli cum classe Hispani Regis Philippi II, apud Caletum) commiserunt pugnam cum alia triginta sex majoribus bellicis, & viginti quinque minoribus navibus constante classe Dunchercam ex Hispania contendente; quam primo sub finem Septembris, per biduanum prope Doveram conflictum ad littora Angliæ compulerunt. Cumque tunc capta una hostili navi, & in suis navigiis passo damno aliquo, deficiente pulvere nitrato Caletum recessissent, accitis deinde majori numero suis sociis, navibusque re tormentaria melius instructis, eam circa portum Angliæ Dynesium hærentem tanto fervore circa finem Octobris oppugnarunt, ut nonnisi septem naves cum Prætoria, ac Architalasso Antonio de Oquenda perforatæ Dunchercam, ac aliæ decem ad portus Anglicos evaserint: undecim magnæ naves, & minores aliquot cum mille quingentis militibus, nauclerisque captivæ Amsterodamum sunt conductæ, reliquæ vero partim exustæ, partim demersæ una cum plurimis nobilioribus Hispanis perierunt. Sed latius ista recensere pertinebit ad annorum consequentium scriptores, iidemque revelare poterunt arcanum emissionis, susceptæque expeditionis illius classis, (Flandria ea tunc non indigebat) sive pro invadenda Elspurga propugnaculo Sueciæ, mare Germanicum custodiente, ad avertendum eo bellum ex Germania, sive ad juvandum Danum contra Hollandos, quibus multæ cum illo Rege fuerunt, tunc contentiones de tributo novo mercatoribus angustias Zunt Danicas transeuntibus imposito. Vel quod verisimilius, cum in Catalonia propter hospitia militum à bello cum Gallis propter incursionem prope Bajonam ad S. Ioan. de Luz, deinde ad Leucatam provocatis introducto populi tumultuari inciperent, externum militem

tem ad eos in officio continendos ex Flandria majori numero adducere,& ejus loco Hispanos eadem classe conductos in præsidiis Flandriæ sufficere, consiliarii Hispaniæ Regis voluerunt.

A.C. 1638.

In Comitiis vero Generalibus Ordinum Regni Poloniæ sub finem Martii istius Anni Christi 1638, inchoatis, potissimum (alia habentur in volumine legum publico) de donatione propter nuptias Reginæ novæ facienda agebatur, quod negotium variæ perplexitates de Præfecturis Regiorum bonorum in usum-fructum eidem Reginæ dandis, diu multumque remorabantur, & Comitiorum tempus præscriptum sex hebdomadarum, traxerunt ultra ad decem dies; observantiores enim legum publicarum volebant, ut non aliæ, nec cum majori censu Præfecturæ isti donationi addicerentur, nisi eæ quas jam pro similibus donationibus Respublica destinarat, & in quibus nihil hæreditarii juris usurpari valeret. Vicit tamen omnem difficultatem sedulitas Regiorum, qui tali occasione Reginæ gratiam sibi conciliantes, præsertim postquam plerique Nuntiorum pertæsi solito longioris moræ, non expectato fine ad propria abierant, liberaliorem donationis istius legem conscribi curarunt: cum cautione tamen quod nonnisi in vita sua, & quosque degeret in Polonia Regina, ea gauderet. In eisdem Comitiis de tributo maritimo apud portum Gedanensem instituendo disceptabatur, concordique voluntate omnes Ordines, etiam Provinciarum Prussiæ statibus consentientibus decreverunt, ut institueretur exigente Reipublicæ necessitate, in qua alia quoque Regna tali subsidio atque prærogativa libere utuntur: Ac delegarunt ad illud æstimandum ordinandumque tam ex Senatu quam ex Equestri statu viros primarios. Quod Gedanenses impotentius accipientes, plebem Urbanam (plane invitam, & quæ palam obtestabatur quod Regis mandatis parere mallet) ad tumultuandum pro defensione (ut ajebant) jurium suorum concitabant, militem externum statim conduxerunt, vana ostentatione, cum à parte Regia nulla vis pararetur, nullus prorsus exercitus conscriberetur, adessentque remedia quibus Rex absque armorum strepitu jus suum tam perspicuum retineret.

Polonorum Comitia Varsavia 1638.

Polonia Reginæ donatio propter nuptias facta.

Poloniæ Ordines constituunt tributum maritimum apud Gedanum.

Gedanenses tumultuantur propter novum tributum.

Hinc deinde sumpto argumento, studiosiores partium stylo certarunt: diversæque disputationes circa ista scriptis & typis divulgabantur: sed à partibus Regiis eruditiores, elegantiores, solertioresque, præsertim Danielis Crusii, cui defensores Gedanensium non respondisse, sed veluti anseres rauci, canoro olori obstrepuisse videbantur: Et insuper nimium denudarunt heros suos, propalam factis ipsorum arcanis, quæ clare testantur, eos quicquid habent libertatum, nonnisi a Regibus Poloniæ obtinuisse, & quod non obtinuerunt, temere usurpare certe non posse. Verum singularius ista discutere, & quomodo largitionibus sopita conquieverunt recensere, proximi temporis scriptoribus incumbet.

Gedanenses nonnisi à Regibus Polonis habent libertates.

Ac horum quidem causæ nusquam defuerunt fautores, sed Cosacis nemo opitulari voluit, & Paulucus eorum Dux una cum sociis, de quibus supra diximus, nec quicquam fidem sibi ab Adamo Kisiel Succamerario Cierniechoviensi salutis datam implorando, sub eisdem Comitiis capitis supplicium tulit, & omnes immunitates una cum oppido Techtimirow isti societati à Regibus Poloniæ concessæ, abrogatæ fuerunt: negotio dato Præfectis bellicis ut aliam expeditionem contra ipsos susciperent, reliquisque qui talia Comitiorum decreto tesisterent extirpatis, novam normam militiæ Cosacæ ordinarent. Vnde ipsi majori cura in Anno isto securitati suæ providerunt: & cum ille idem Præfectus militaris Nicolaus Potocki contra ipsos movisset, ipsi quoque post magnas clades Duce Ostrazino & Skidano apud oppidum Holtew & Lubnia Stanislao

Cosacorum Dux Paulucus capite plectitur.

Cosacos ad tollendos expeditio decernitur.

Potocki

A.C. 1638. Potocki Ductori tunc partis Regii exercitus illatas, ultra Boristhenem juxta fluvium Starcza, assumpto sibi alio Duce Demetrio Timossewic Hunia denominato, castra posuerunt, eaque vallo fossaque ac curribus circum dispositis ita munierunt, quod toto mense Iulio & Augusto oppugnati, omnes insulrus oppugnatorum represserunt, & excursionibus suis multa damna illis dederunt, pedites Germanos, qui ipsorum castris proxime imminebant, facta in eorum stationem irruptione, tormentisque inde ablatis fere omnes trucidarunt, ex equitatu hastato seu Vssatorum Polonico, qui jussus (nimium incaute) à Præfecto militiæ, in eorum castra bene munita irruere conabatur, fortiorem quemque bombardarum jaculis prostraverunt, ut plures ibi nobiles veteranique milites (meus nepos Petrus Remigiani Piasecki in illa pugna equo suo globo bombardæ trajecto, ægre evasit extremum periculum) quam in toto bello nuper Prussico perierint. Nec ad illos tractatus deditionis elici potuerunt, nullumque ex suis Antesignanis dedere voluerunt, propter fidem Pauluco non servatam. Tandem tamen cum Præfectus militiæ, in proximis Comitiis restituendas illis fore suas pristinas libertates spopondisset, promiserunt quod interim Tribuno à Rege sibi dando parere, militiamque suam nonnisi arbitrio illius, ac in numero sex millium à Republica dudum præscripto exercere vellent. Sed neque tunc ipsis promissa servabantur; nam cum accepta itineris securitate, solutis castris manipulatim ad propria (præcipuum eorum tobur prope duodecim millium cum Filonino & Ostrazino Tribunis secesserat inde in Moschoviam, & aliqui ad Tarraros) dilaberentur, plurimi eorum à milite Regio trucidabantur, Privilegia ipsorum in ambiguis Comitiorum deliberarionibus manserunt; quodque magis Tribunus seu Commissarius illis à Rege nunc unus, nunc alrer datus stipendia ipsis defraudabat, serviliterque eos tractando, nonnisi quæstum querebat ex ipsorum obsequio, & nil prorsus spectavir, quam avertit sæpius incursiones Tartaricas Cosacis illudentibus novitati consiliorum ipsius; præsertim cum anno C. 1640, mense Februario Tartari excurrentes, omne Territorium Pereslaviæ, Corsuni, ac ditiones Visniowiecii præsidio Cosacorum post illud bellum destitutas devastarunt, & Koniecpolscius Dux cum militiis stipendiariis eò accurrens, non potuit assequi eos abeuntes cum triginta millibus captivis ac præda ingenti. Nullumque penitus operæpretium provenit ex illa metamorphosi, præter lucra privatorum & damna Reipub. ingentia, majoraque videbit ætas futura, cum iterum Cosaci injuriosa tractatione ad tumultus concitabuntur, & Respubl. loco præsidii Cosacorum vigilis ac gratuiti, pro custodia propugnaculi Hudaci, & contra Tartaros alere tenebitur tardigradum stipendiarium, quod ipsi multis querelis accolarum, & tributis agrariis constabit.

Cosaci multa damna dant Regiis copiis.

Cosaci accepta securitate restitutionis suorum privilegiorum obsequium promittunt.

Sub iisdem Comitiis expedierat Rex Vladislaus ad Regem Persarum Nuncium suum Theophilum Szemberg, qui facto itinere per ditiones Moschoviæ, qua cum Armenia majori Persiæ subjecta confinant, pervenerat in Persidem, & honorifice susceptus ab illo Rege, lauteque habitus, stabilierat cum ipso societatem belli contra Turcam, multosque insignes Moschos ibi tunc captivos liberaverat; sed dum rediret, transgressus jam prope Astracanum Moschicum, continenti circa littus maris Caspii, (si navi trajecisset illud mare, periculum evasisset) in illo angulo confinium intermedio habitato, à quadam Barbaria nullum Dominum agnoscente, cum unus ex ejus comitatu insolentius vectigalis illius transitus custodibus se opposuisset, & interpres à Rege Persiæ datus, ad vicinum Oppidum pro hospitio parando præivisset, nec ullus sciret idioma loci, ut excusaret errorem, concurrens multitudo barbarorum ad jurgium, occidit & Szembergum, & omnes ejus familiares, inter quos etiam periit Dyonisius Sacerdos

cerdos Carmelita; direptaque fuit pretiosa ejus supellex, partim à Rege Persiæ dono missa Regi Vladislao, partim comparata. Atque ita evanuit omnis fructus illius Legationis.

A.C.1638.

Paulo ante hæc Comitia, obierat Thomas Zamoyski, Supremus Regni Cancellarius, die 5 mensis Ianuarii, ætatis annorum quadraginta quatuor, quem Magistratum capessere de more Petro Gembicki Vicecancellario Regni, istius officium contulit Rex Duci Georgio Ossolinski, Palatino tunc Sendomiriensi, viro excelsi animi ac ingenii, & quantumvis sublimis fastigii honore digno. Nec multo post eadem Comitia Ioannes Wæzyk Archiepisc. Gnesnensis, sexagesimo tertio ætatis suæ anno decesserat, inter spem & expectationem dignitatis Cardinalitiæ ab Vrbano VIII, Papa sibi promissæ, vir tanto par honori, ingenio acri, & liberali, ac literis artibusque Politicis plurimum præstans, eoque in moderando statu publico solertissimus. In ejus locum favore Reginæ successit Ioannes Lipski Episcopus Culmensis frugalior, quo cæteræ virtutes præsertim in tali dignitate, quæ est popularitatis hospitalitatisque perpetua officina, facile obscurantur. Nec multo post, nempe A. C. 1641, undecima Maji dolore viscerum extinctus, dedit locum in eadem Sede Primariali Matthiæ Lubienski Episcopo Vladislaviensis septuagenario. Isti vero in Vladislaviensi suffectus fuit Nicolaus Albertus Gniewosz de Olexow, Legationibus ad Imperatorem, Ferdinandum II, & ad ad Ludovicum XIII, Galliæ Regem, tum & munere Secretarii Magni ac Cancellari Reginæ egregie perfunctus.

Zamoyscius Cancellarius obiit.

Ossolinio datur officium Vicecancellarii.

Ioannes VVezyk Primas Reg. moritur.

Lipski obtinet Archiepiscop. Gnesnensem.

Lubienski succedit in Archiepiscopatum Gnesnensem.

Dum autem in Polonia hæc aguntur, Casimirus Princeps Regis germanus eodem anno 1638, animi causa iverat Genuam, indeque transfretabat in Hispaniam, ut eam viseret: sed cum Marsiliam prænavigaret, descendisset que in illud littus Gallicum ad refocilandum à tædio ex æstu marino debilitatas vires, tali labori non assuetas, die 9 Maji à præfecto Arcis ibi maritimæ dictæ *Tour de Bouc*, & Oppidi Martegues, cum suo Comitatu fuit detentus, abductusque ad arcem Salona, & deinde Cisteronem, ibi sub custodiis (& quidem strictis quibus ipsemet stipendia solvere cogebatur) prope biennio hæsit. Nec potuit inde liberari intercessione Summi Pontificis Romani, neque deprecatoriis (Galli objiciebant quod militaverit Imperatori in Germania contra Regem Galliæ, & irruptionem Polonorum in Picardiam nuper factam) literis Regis Vladislai, donec missus eo Legatus Christopherus Gasiowski, Palatinus Smolensci, facta cautione nomine Regio, & Ordinum Regni Poloniæ, quod ea injuria, non esset ulla occasione vindicanda, eum demum in A. C. 1640, reduxit in Poloniam. Non multo post A.C. 1643, sub finem Septembris Loretum, & inde Romam veniens idem Princeps Casimirus, secesserat ad agendam vitam quietam in Religione Societatis IESU; & quidem (in quo maxime offendit) Rege fratre inconsulto. Sed biennio probationis de more illius Religionis finito, cum perseverantiam in illo statu profiteri vellet, Innocentius X, Papa non permisit, utque speciosiori titulo propositum illud commutaret, eum in A. C. 1646, Cardinalium Romanæ Ecclesiæ renuntiavit. Rex autem Vladislaus expeditis Comitiis, cum assidue conflictaretur cum morbis calculi, podagræ, debilitatisque, ventriculi, persuasus à Medicis excurrerat ad Thermas Badenses ultra Viennam prope Neostadium, associatus a Regina, Reginula sua sorore, & selectiorum familiarium suorum comitatu, in quo etiam aderant nonnulli Senatores primarii cum uxoribus: valetudinemque ibi (sive beneficio illarum aquarum, sive quod tantisper usus fuisset moderatiori victu, & abstinuisset à nocuis) recuperarat. Et in reditu Imperatorem (qui interim Pragę cum Electore Saxoniæ de rebus Imperii consilia agi-

Casimirus Princeps Poloniæ Galliæ detentus sub custodiis.

Casimirus Princeps Poloniæ liberatur ex custodiis Gallicis.

Vladislaus Rex id ad Thermas Badenses.

A.C. 1638. agitavit) Nikielsburgi in Moravia habuit obvium, biduoque colloquiis, conviviis, laxamentiſque ibi inſumptis, (magnificentiam epularum toto ex tempore tanto hoſpiti ejuſque Comitatui ab Imperatore exhibitarum, profuſioremque in remunerandis miniſtris Imperatoriis Regiam munificentiam, cujus æſtimatio triplo impenſas illas Imperatoris ſuperavit,alii deſcribent) menſe Octobre redierat Varſaviam.

Vladiſlaus Rex fit obvius Fer. III Imperatori.

Curlandia feudum datur Ketlero Vilnæ à Vladiſlao Rege. 1639.

Nec multo poſt conceſſerat in Lithuaniam,totoque ſubſequenti A.C.1639,ibi manſit, nihilque aliud notatu dignum tunc egit, præter quod Vilnæ ſolenni ritu tradiderat ſucceſſionem Fiduciariam Provinciæ Curlandiæ(multæ querelæ audiebantur in proximis Comitiis, propterea quod non in Comitiis Regni,nec prævio decreto Ordinum, illa Fiducia fuerit tradita). Vilhelmi Ketleri Ducis olim Curlandiæ filio.

Vladiſlao Regi naſcitur filius 1 April A. 1640.

Idem Rex Vladiſlaus poſt diuturnum ſterilitatis metum tandem ad meliores ſpes (ad ultimum irritas) fuit erectus conceptu Reginæ, ex quo in ſubſequenti A.C. 1640, ſuſcepit filium 1 Aprilis die Dominico Palmarum in aurora in lucem editum, Sigiſmundum Caſimirium denominatum. Et paulo poſt A.C.1642,Varſaviæ in magno Procerum concurſu celebravit nuptias ſororis ſuæ Annæ Catherinæ, collocatæ in matrimonium Principi Palatino Rheni Neoburgico Philippo Vilhelmo, Volffgangi Vilhelmi filio primogenito, eamque abeuntem Cracoviam uſque fuit comitatus. Verum ingens pretii gaza (non erraret qui eam æſtimaret duobus millionibus Talerorum Imperialium ſeu Germanicorum) aſportata cum ea fuit in pecunia ac ſuppellectili aurea, argentea, mundoque omnis generis precioſiſſimo, qualis ex alia quantumvis locupletiori Dynaſtia efferri non permitteretur: idque pro conjugio ad ultimum ſterili. Secundo vero partu Poloniæ Regina ediderat fœminam, A.C. 1643, menſe Ianuario poſt paucos dies extinctam: & demum A. C. 1644, Vilnæ circa tertium partum abortivum obierat 24 Martii, cum omnium opinione Regi marito ſuperſtes futura fuiſſe crederetur. Tuncque primum Vladiſlaus Rex uberioribus lachrymis ac lugubri habitu probavit ſuum teneriorem in eam amorem,ac apparatu ſumptuoſo ejus funus conduxit Cracoviam, condique fecerat in Pontificali Arcis illius Templo. Et cum ad illam pompam funebrem plurimi,iique primarii Senatores conveniſſent,inſtituto conſilio rogavit eorum ſententias, ſi qua ratione juvare poſſet Ferdinandum III, Imperatorem contra molitiones Georgii Rakocii Tranſilvaniæ Principis, qui ſub hoc tempus ſumptis armis,Caſſoviam & diverſa alia munitoria Regii juris in Vngaria loca in nomen ſuum occupabat, pleriſque Proceribus ab obſequio Imperatoris ad ejus partes concedentibus, prætexta cauſa quaſi eorum libertates violarentur,tanto magis ſi Imperator, uti decreverat, filium ſuum primogenitum Ferdinandum IV, faceret inaugurari in Regem Vngariæ,quaſi hæreditariæ ſucceſſionis jure,neglecta prærogativa liberæ Electionis, nec expectato concordi Ordinum illius gentis conſenſu.

Neoburgicus ducit uxorem Vladiſlai ſororem.

Vladiſlai Regis uxor moritur. 1644.

Vladiſlaus Rex tractat de juvando Imperatore in Vngaria.

Ac plerique Senatores ut Regis propenſioni obſecundarent, dicebant illam tempeſtatem poſſe confiniis Poloniæ, præſertim Cracoviæ adferre periculum, & ad eam comprimendam, uti contra communem hoſtem cum Imperatore conjungenda eſſe arma: ſed vicit ſententia aliorum, qui ſuaſerunt, ne Reſpubl. dum non laceſſitur, implicaretur bello alieno, exemplo majoru m, qui à ſæculo pluſquam 100 annorum,licet viderint varias bellorum viciſſitudines in illo Regno,eis tamen ſeſe immiſcere noluerint; tanto magis cum eſſent Civilia, ſi quidem in pactis iſtorum Regnorum mutuis expreſſe cavetur, ne unum in alterius ſacta ſeſe ingerat non vocatum. Vnde Rex deſtiterat à propoſito colligendi militem, qui magno numero pro juvando in Vngaria Imperatore congregari cœperat, & jam aliquæ

aliquæ turmæ eò præcesserant: sed misso Stanislao Skárszewski Secretario suo ad Rakocium, ac inde ad Esterhasium Palat. Vngariæ, demumq; ad Imperatorem Viennam, cum eis egit, ut sepositis armis querelas suas & Ordinum Vngariæ pacifica tractatione (vel se sequestro) dirimi sinerent: repetitaque Legatione ad Rakocium per Christopherum Mirofzewski Secretarium suum, hoc idem diligentius urgendo pæne effecerat, nisi Consiliarii Imperatoris tunc judicassent rem indignam fore, si Imperator cum suis subditis pacem tractaret. Atq; cum tali responso Rakocii quoque ac Procerum Civitatumque Hugariæ Legatos dimiserat Rex, & commoratus Cracoviæ, auditaq; ibidem Legatione Ducis Moschoviæ super dubiis confinium Severiæ componendis, ad finem mensis Augusti redierat Varsaviam.

A.C.1638.

Mosci Legati pro confiniis Severia

1644.

Eodem autem anno sub finem Ianuarii Stanislaus Koniecpolski Summus Dux militaris obtinuerat insignem victoriam de Tartaris, qui rati quod hyberno tempore in illis confiniis excubiæ non haberentur, & exercitus ad stativa longinquiora inde dimissus tam facile revocari non posset, præter suum morem mense Ianuario, quo frigoribus asperioribus in illa regione sævire solet hyems, prodierant triginta mille equites selectiores in campos Oczakovienses, ut inde in ditiones Polonicas prædatum excurrerent. Quò Koniecpolscius per exploratores cognito, magna festinatione cohortes omnes, quarum non paucæ in remotioribus locis hybernabant, convenire jussit Vinniciam, acceptaque de hostis adventu certiori notitia ex relatione unius Tartari à Iacynto Szemberg Centurione Equitum exploratum emisso capti, instructa acie atque munitis castris Ductilibus (*Tabor* vulgò dicitur) versus Ochnatow processit. Vbi commisso prælio Tartari cum primum videntes adesse, præterquam sperarant fortiorem exercitum, & alterum cum Duce Ieremia Wisniowiecio in proximo adventare ex Socolovio capto intellexerant, statim à primo frontis aciei præeunte Stephano Czarniecki Lubomiersfcii Palat. Crac. cohortis Vicario conflictu in quo ex eis 500 ceciderant, laxatis habenis retrocesserunt; sed in fuga plurimi & ab exercitu subsequente, & ab excurrentibus à diversis illius regionis Oppidanis necati, alii vivi capti sunt, & in transitu fluvii *Sina Wodá* dicti, nimium etiam media hyeme lymosi, à Petro Lászcz prope mille, ac demum in campis Oczakoviensibus, ubi quasi in securo loco jam quiescebant, à Cosacis Zaporoviensibus multo plures concisi perierant; ultimumque hoc fuit Martialium factorum illius Ducis, nam vix biennio exacto undecima Martii obierat.

Koniecpolscius profligat Tartaros.

De cætero pax cum Turcis commutatione Legationum frequenti conservabatur sub hoc tempus, tranquillaque erant in Polonia omnia, Ordinum studiis conversis ad tractanda civiliter Civilia negotia, & Comitia publica, in quibus etiam (præsertim A. C. 1643, mense Februario celebratis Varsaviæ) post multos timores, ne rei novitas libertatibus gentis derogaret, pro solvendis Regis debitis privatis, liberaliora tributa publica fuerunt decreta.

Vladislao Regi donativum a Polonis datum.

In iisdem Comitiis, cum Petrus Gembicki ad Episcopatum Crac. post defunctum proxime in A. C. 1642 sub finem Martii Bozæcini Iacobum Zadzik evectus, deposuisset Magistratum Magni Cancellarii, in eo successit Dux Georgius Ossolinski, Minori Cancellariatu relicto Alexandro Trzebinski, qui mox docuit suo exemplo præcocem nimiumque blandientem fortunam esse inconstantem, vix uno anno exacto 26 Iulii A.C.1644, extinctus, amissis primum duobus filiis ante Sacerdotium genitis, & ad majores spes quæsito tanto Magistratu erectis: mihi vero post eum defunctum obtigerat Episcopatus Præmisliensis.

Nec omittenda sunt reliqua potiora istius A.C.1644, quod sub finem ipsius 16 Decemb. in Vielicensibus salis (naturæ unicum in Europa tam mirabile opus) fodinis Bonarovianis dictis, excitatum fuit horrendum incendium à pabulo equorum incautè ad lychnum in imo fundo illius fossæ ardentem dejecto ac incenso.

A.C. 1638. Salis fodina Vieliczensis incendium. Tantum autem impetum statim sumpsit, quod illicò operarios, qui intro (forte fortuna pauci) aderant, ac equos suffocavit, & nulla ope humana cohiberi potuit, quin dilataretur per illarum cavernarum tot sæculis eruendo evacuandoque sale in latum & profundum vastè excavatarum, in intimis terræ visceribus longè abditas specus; duravitque toto subsequenti A. C. 1645. & durat, & magis inaccessa reddidit antra illa fætor ingens ac vapor ab eo incendio excitatus, cum summo dispendio Regiorum emolumentorum, quorum nervus præcipue in pretio illius salis consistit.

Vladislaus Rex autem postquam solverat justa funeri Reginæ Cæciliæ Renatæ uxoris suæ, indixerat Ordinibus Regni Comitia ad medium mensem Febr. prædicti A.C. 1645. Varsaviæ, ad ultimum irrito eventu celebrata inter altercationes Nuntiorum Terrarum (Marischallum elegerant sibi Hieronymum Radziеiewski Præfectum Lomzensem) qui nulla alia negotia publica tractati permittebant, nisi prius abrogaretur vectigal novum institutum de mercibus in Regnum inducendis & evehendis extra Regnum, & rescinderetur distribitio finium Ducatus Severiæ & Smolēsci à Moschovia anno proximo cum Legato Ducis Moschoviæ Alexio Leonis Hrehorowicz Iarosláwy, præter formulam in pactis cum eo Duce Polanoviensibus præscriptam, præsertim addicto eis territorio Turbecensi cum magno detrimento Ducatus Lith. Renuntiatus tamen fuit in illis Comitiis Vicecancellarius Regni Andreas Leszczinski in locum Alexandri Trzebinski nuper defuncti. *Comitia Varsaviæ irrita.* *Lesczynski Andreas fit Vicecancellarius.*

Sub iisdem Comitiis Stranguria extinxerat Remigianum Zaleski Referendarium Regni, virum magnæ prudentiæ & peritiæ in publicis negotiis tractandis, maxime in Legationibus obeundis, ad Duces Silesiæ, Prussiæ, Curlandiæ, & in Livonia, ubi plurimas difficiliores illarum Gentium controversias feliciter sæpius composuit. Ejus vero successore Maximiliano Fredro altero anno defuncto, idem officium Rex Vladislaus IV, ultro detulerat ipsius Germano Alexandro Zaleski, viro insigni, cum primis in moderandis popularibus Comitiorum Concionibus solerti. Statim etiam Rex deliberare cœperat de accipienda secunda uxore, ac accelerata declaratione propensionis suæ ad Ludovicā Mariam Caroli Gonzagæ Mantuæ in Italia & Niverniæ in Gallia Ducis filiam, prævenit studia Austriacorū, qui ipsum Gallis tali consortio arctius sociari ægrè sentientes, volebant ut potius Leopoldi Archiducis Tirolensis filiam, seu Ducis Hetruriæ sororem duceret: pro quo animum ejus solicitarunt frequentioribus Legationibus, sed tardius: nempe cum jam negotium illud apud Reginam Galliæ tanti consilii arbitram per suos prodromos confecerat. Nihilque moratus Gerardo Dinoff Palatino Pomeraniæ eò præmisso, ut pacta dotalia stabiliret, expedierat Legatos Venceslaum Leszczynski Episc. Varmiæ, ac Christopherum Opalinski Palat. Posnaniæ, qui cum numeroso ac splendido juventutis Polonæ comitatu (plures & splendidiores venerant cum Palat. Posnaniæ, itinere terrestri; Episcopi vero Varmiæ Gedano Lubecum mari vecti, apparatus divisus à tempestate in devia, retardatus fuerat ac imminutus) veste patria pretiosiori, auro, gemmis, ornamentis exquisitis, armis, equisq; selectioribus ad tantum spectaculum speciosius instructo, Parisios ingressi sub finē Octob. ejusdem Anni, & magnifice ab illa Aula Regia in occursum suum effusa excepti. 5 Novemb. in Capella Regia desponsarunt illam Principem Viraginem Regi Vladislao, Paranimphi personam agēte Palatino Posnaniæ, & Episcopo Varmiæ sacras ceremonias conjunctionis matrimonialis ministrante, in præsentia Ludovici XIV, Regis Galliæ octavum ætatis suæ annum tecens ingressi, Reginæq; ejus matris, ac Ducis Aurelianensis. Inde vero Reginam illam Poloniæ novam à Renata de Bodek Marischalla Comitis olim de Guebrian Marischalli Galliæ, qui plurimis in bello Germanico fortiter gestis claris nuper obierat Rotvilli, Vidua relicta, à Regina Galliæ cū dignitate *Zaleski Referendarius obiit.* *Vladislaus Rex tractat secundas nuptias.* *Dinoff Palat. Pomeraniæ in Galliam missus.* *Lesczinski Episc. Varmiæ in Galliam.* *Opalinski Palatinus desponsat Regi Vladislao uxorem.*

A.C. 1638.

tate Legatæ ei ad hoc iter adjuncta, ac ab Episcopo Aurasiæ associatam conduxetant per Flandriam, Hollandiam, Vestphaliam, Holsatiam, Pomeraniam, Gedanum, ubique qua transibant triumphantium more summis honoribus cumulati; sed maximè apud Gedanum, ubi prope Monasterium Olivense Princeps Carolus Ferdinandus Plocen. & Vratislavien. Episc. Regis germanus, cum Legatis Regis Alberto Nicolao Gniewosz, Casimiro Leone Sapiha Vicecancellario Lith. & magno Procerum numero occurrens, Reginâ ad illam Civitatem ad lætitiam omni armorum, ornamentorum, spectaculorum, epularumq; mira varietate & copia instructam die 10 Febr. subsequentis A. C. 1646. (hyeme solito rigidiore) introduxit. Et cum Rex Vladislaus eò obviam uti proposuerat, valetudine impeditus non venisset, eam Varsaviam adductam 11 Martii (eodem die obierat Summus Dux militiæ Polonæ Stanislaus Koniecpolski omine novi alicujus fortè mali Poloniæ imminentis in Templo majori S. Ioan. Bapt. primum salutavit, ibidemque solenni stipulatione ritum hunc sacrum curante Ioanne de Torres Archiepiscopo Adrinopolis Legato à Latere ab Innocentio X PP. ad hoc speciatim dato, confirmavit Matrimonium cum ea Parisiis per suum Legatum contractum; demumque post Festa Paschatis dimiserat ejus Comites Episc. Aurasiæ Gedanum, & Marischallum de Guebrian Cracoviam, ut inde per Italiam reverteretur ad propria. Legatus verò Galliæ Regis Nicolaus de Fleteeles Vicecomes de Bregi remanserat penes Reginam, donec coronaretur (fuit coronata 15 Iulii ejusdem A.C. 1646 in Basilica Pontificali Arcis Crac. licet in parva frequentia Procerum Poloniæ) & confirmarentur pacta dotalia in Comitiis ad finem Octob. proximi indictis Varsaviæ. Inter istas tamen nuptiales curas Rex Vladislaus etiam alias severiores meditabatur, ac convenire fecerat hoc A.C. 1645. Torunii Dissidentes in Religione Christiana ad Colloquium cum Catholicis. Quo sub finem Augusti inchoato, ejus Legatus Dux Georgius Ossolinski Archicancellarius Regni, in primo (frequentes aderant & Catholici Theologi, & Lutherani, Calvini etiam ex Germania Dogmatistæ, ac excludebant à suo consortio Arianos Anabaptistas) consessu, enumeratis tanti Regis heroicis actis virtutibusque hanc supremam, quæ & Constantini Magni Imperatoris gloriosos coronavit triumphos, nempe fidei Christianæ propagandæ, discordesque de ea opiniones conciliandi studium, magnificis, ut par erat elogiis extollendo, hortabatur ut pio ipsius desiderio reducendi ad concordiam divisas de doctrinis Fidei Christianæ sententias, ad quod hunc Conventum indixit, æquabilibus animis, suspicionibusque semotis obsecundarent. Sed toto tempore sessiones illæ, in quibus præsidebat post discessum Archicancellarii alter Legatus Regius Ioan. Leszczynski Castell. Gnesnen. Georgius Tyszkiewicz Episc. Samogitiæ pro Catholicis, Zbigneus Gorayski Castell. Chelmen. pro Dissidentibus, nonnisi circa introductiones propositionum variis ambiguitatibus à Dissidentibus injectis trahebantur ad medium Nouembr. finieruntque. Extant acta illius colloquii Typis diuulgata; de fructu vero ipsorum judicabunt anni consequentes. Emerat etiam Rex Vladislaus eodem anno ab Imp. Ferdinando III. in Silesia Ducatus Opoliæ & Ratiboriæ cum suis territoriis numerata pecunia duodecies centum millium florenorum, adjunctis ad hoc summis dotalitiis & debitis in bonis Vittingau sibi obligatis, de quibus alibi mentionem fecimus. Persuasus autem à Legato Veneto Ioanne Tiepoli, quod habiturus esset sumptus à Venetis, à Papa, & a Principibus Italiæ, si moueret bellum contra Turcam ad avertendum ipsum ab oppugnatione Cretæ seu Candiæ, ut erat avidior gloriæ sibi comparandæ tam speciosa occasione, collegerat mox multas legiones non solum ex Polonis, sed etiam ex externis Germanis, Suecis, qui interim in Germania contra Domum Austriacam militarunt plurimumque apparatum bellicum conquiri, con-

Koniecpolscius Dux obiit.

Torres Legatus PP. in nuptiis Regis.

Ludovica Pol. Regina coronatur.

Torunii Colloquium Dissidentium cum Catholicis.

Ossolinski Cancell. Legatus Regis in colloquio Torun.

Vladislaus Rex emit Opolium & Ratiboriam.

A.C.1638.

Vladiſlaus Rex apparat bellum contra Turcas.

ducique fecerat verſus confinia Turcica Leopolim. Ac nonniſi cum magno labore per querelas acerbiores, ut deſiſteret (plane invitus ſemper continebatur à movendis bellis) à tali propoſito, exorari ſe permiſit in Comitiis Varſaviæ A. C. 1646 celebratis, ubi Ordines ad novitatem ſuſcepti belli ſe inſcius, & collecti exercitus ex gente externa numeroſi introducti in viſcera Regni, diſpoſitiq; lare in Provinciis exhorruerant, & etiam tam difficilis ac diuturni belli onus ſubire minus conſultum judicarunt, ſatiſq; dixerunt Reſpondiſſe Venetis idem, quod ipſi invitati in auxilium à Sigiſmundo Rege contra eundē communem hoſtem in A. C.1621, reſponderunt, ſe impediri ab auxiliis dandis fœdere pacis, quod cum illo Monarcha ratum habebant. Vnde & alia Comitia breviora in A.C.1647 menſe Majo fuerunt celebrata, ut abolereretur omnis mentio talis belli. Menſis vero Auguſti proximi die 9 poſt occaſum Solis extinctus diſſenteriæ malo unicus Regis iſtius filius Sigiſ. Caſimirus octavi anni menſem quintum agens, fefellit ſpes & deſideria Polonorum, Patremque Regem afflixit nimium: Sed ſocii talis doloris non defuerunt; primo Vere obierat quoq; primogenitus Daniæ Regis Chriſtiernus V, nulla relicta prole cum Sibilla Saxoniæ Electoris filia, & paulo ante in A.C.1646, nona Octob. obierat filius unicus Regis Hiſpaniæ Baltaſar Carolus annorum 15, cui jam deſponſabatur filia Imp. Ferdinandi III. Anna Maria, quam poſtea accepit in uxorem ipſemet Rex Hiſpaniæ ſub finem iſtius A.C.1648, deducendam in Hiſpaniam; ac 13 Martii illiuſmet A.C.1647, deceſſerat Henricus Vilhelmus Princeps Auraniæ, Dux celebris Hollandorum, quorum rem auxit glorioſis victoriis, & fratrem ſuum Mauritium æquavit, præter prælium Neuportanum. Eodem A. C. 1646 13 Maii, Maria Infans Hiſpaniæ III Imp. uxor, ex doloribus partus idē naturæ debitum ſolverat, & in ejus locum Imperator initio Iulii hujus A.C.1648, duxit uxorem Archid. Leopoldi filiam ſecundò genitam Leopoldinam nomine Oeniponto. Demum vero priuſquam iſta recuderentur, dedit locum alteri filio ſuo Friderico III. Rex Daniæ Chriſtiernus IV nona Martii, A.C. 1648 extinctus, eumq; ſequutus eſt 20 Maii in galli cantu Vladiſlaus IV Rex Poloniæ Merecii in Lithuania anno ætatis ſuæ 52 menſis 11 die 11 oppreſſus febri maligna, quam Medici imperiti propinatione Antimonii malè præparati auxerant, (præſtat ſilere quam loqui quid infideliter de ejus vita) reliquitq; conjugem orbam, & magis Regnum, quod ſub ipſius agonia cladem eo horribiliorem, quod à gente ruſtica ſubditaq; accepit, mera imprudentia Ducum, qui dum unius ex Coſacis ſeditioſi (ob injuriam atrociorem à Præfecto domicilii ſui Corſuni acceptam) Bogdan Chmielnicki dicti inſolentiam incautè perſequuntur uſque in Campeſtria deſerta, omnem Coſacorum ſentinam jam exacerbatorum acceptis diverſis à Præfectis locorum injuriis, tum & à Tribunis ſeu Commiſſariis apud eos Regiis, quaſi ſtipendia ipſis retardarent, & eorum obſequio in ſuos quæſtus abuterentur, facile ad ſeditionem provocaverunt. Vnde primo præmiſſam ab eis cum Stephano Czarniecki, & Stephano Porocki expeditiorem manum, apud fluvium *Zolta Wodá* dictum interclusam, ille ſeditioſorum Coſacorū ductor Bogdanus Chmielnicius adſcitis Tartaris, qui in illis campis propè in paſcuis degebant, oppreſſit, & in ſervitutem ex pacto Tartaris omnes qui pugnæ ſuperfuerunt abducendos permiſit die 16 menſis Maii, ac majori numero Coſacorum ad ſe aggregato, paulo poſt 26 Maii conſequutus Nicolaum Porocki (Staniſlai Koniecpolski in Caſtellania Cracoviæ quæ eſt prima Dignitas Senatoria, ſucceſſore Iacobo Sobieski maturius defuncto. ad eandem Caſtellaniam & ſimul ad ſummam Præfecturam militiæ idem Potocius fuerat promotus, ex Palat. Braclaviæ & minori Præfectura militari) Generalem, & Martinum Kalinowski, Palat. Czerniechoviæ, Minorem Præfectum Exercitus Regni, in illis campeſtribus circa fluvium *Roſia* inopinate in currus & impedimenta Caſtrorum Tartaros irruere fecit, circa quo-

Vladiſlai Regis filius moritur.

Daniæ Regis filius moritur.

Hiſpaniæ Regis filius moritur.

Hiſpaniæ Rex ducit uxorem.

Henricus Auraniæ Dux moritur.

Imperatoris uxor moritur.

Ferd. III ducit ſecundam uxorem.

Rex Daniæ moritur.

Vladiſlaus Rex moritur.

Coſacorum rebellio.

A.C. 1638.

quorum direptionem & defensionem, cum acie decernere non daretur, confusis Ordinibus in tanta hostium multitudine (erant Tartari 30 millia, & Cosaci 20 millia) universus pænè ille quatuor millium Equitum & mille peditum exercitus, prædæ illius colluviei ex Cosacis ac Tartaris conflatæ cessit, uterque Dux captus à Tartaris, & plerique ex militibus veteranis, paucis per confertos hostes pugnando, aliis ex manibus Tartarorum elapsis cum Constantino Klobukowski, Vexillifero turmæ Equitum hastatorum Georgii Lubomierski Præfecti Cracoviæ, & ex illis qui evaserant, plurimos rustici Græci Schismatis Cosacis addictiores in itinere mactabant. Hieronimus Sieniáwski adjutus ab uno ex Tartaris, qui apud ipsius Patruum aliquando fuit liberaliter habitus, promisso levi lytro cum omnibus suis domesticis statim à loco conflictus evaserat. Magnus autem metus invaserat totam Poloniam ex illa clade, ne Tartari pervagarentur omnes ejus regiones, ad tam insperatum malum imperatas, qui tamen præda onusti maluerunt tunc reverti ad propria, territi fama concurrentium eò ab omni parte exercituum, præsertim quod Dux Ieremias Wisniowiecki mox excurrerat in illa Campestria cum aliquanta armatorum manu, & conjuncta opera cum Ianussio Tyszkiewic Palat. Kijoviæ, dissipabat grassantium turmas Cosacorum. Conscribebantur etiam subito milites per totam Poloniam, & transibant celerius ultra Leopolim, ad condictum campum apud Oppidum Gliniány, ut inde progrederentur quo necessitas suaderet. De cætero more veteri celebrabantur Actus Interregni, ad diem 25 Iunii indixerat, ut ejus est officii, Primas Regni, Archiep. Gnesnen. tunc Matthias Lubienski Conventus Terrarum, & ad 16 Iulii Convocationem Generalem omnibus Ordinibus Regni Varsaviam, in eaque Nunciorum Equestris Ordinis munus Marisalli obeunte Boguslao Leszczynski Præfecto Generali Majoris Poloniæ concordibus sententiis indictum fuit tempus Electionis novi Regis ad mensem proximum Octob. ac eo rejecta moderatione controversiarum inter status & religiones, omnes pace Interregni tunc sancita æqualiter gaudere permittebantur. Quis porro ex Principibus duobus filiis Sigismundi III Regis habiturus sit potiora suffragia in Electione hujusmodi, in consequentibus apparebit, præter quod in principem Ioannem Casimirum (paulo ante dignitatis Cardinalitiæ sibi ut alibi attigimus delatæ insignia remiserat ad manus Papæ) suffultum prærogativa ætatis primogenitæ & hæreditarii tituli Regis Sueciæ, propendent magis quam in Principem Carolum Ferdinandum omnium vota & desideria.

Tartari dissipant Castra Polonorum.

Potocius & Calinovius Præfecti capti.

Sieniawski liberatur ex clade.

Wisniowiecius opponit se Tartaris.

Polonia tota ad arma conclamat.

Poloni consultant de electione Regis.

Tristiora quoque interim accidebant. Illo enim armorum apparatu & progressibus irritati Cosaci, majori numero congregabantur, & etiam plebes Græci Schismatis illarum regionum rusticas pertinacius infensas Ritui Latino, Dominisque suis *Vnione*, ut vocant, istos Ritus confundentibus, & quod ab eis colonaria (plerumque ibi Nobiles fundos suos locant Iudæis insatiabili avaritia augendis possessionum censibus assuetos) immensa extorquent, quasi pro eorum Religione & libertate asserenda ageretur, ad Rebellionem concitarunt, ut meliora oppida, Kijoviæ, Russiæ, Volhiniæ, Braclaviæ, & Lithuaniæ confinia, tum & Podoliæ (ibi latè circa Cameneciam rusticam gentem ad seditionem quoque conversam, pluribus cladibus compescuit Stanislaus Lanckoronski, Castell. Haliciæ) expilarint, & Nobiles plurimos locorum Dominos occiderint, alios omnibus bonis spoliatos exulare coëgerint. Ad eos verò coërcendos cum Exercitus Regni apud Gliniány congregatus, cujus Præfectura Suprema Dominico Duci de Ostrog, & secundaria ejusdem cura Nicolao de Ostrorog, tum & Alexandro Koniecpolski Vexillifero Regni additis æquo pluribus Consiliariis, à Primate & in Convocatione Ordinum Varsaviæ fuerat commissa, ultra Oppidum Constantinovo conductus, post prosperiores, licet iniquissimo loco, congressus, & cædes in illis rebellibus, permi-

A.C. 1638. stis quinque millibus Tartaris à Tohaybei Mursa conductis, à 20 Septemb. apud Castrum Pilawce editas, 23 ejusdem mensis pugna non iniquo Marte bipartito finita, vespere repentè (ad rumorem quasi 60 millia Tartarorum in proximo adventarent) conclamavit receptum sine ordine, (multitudo imperantium confusionis causa) sine lege, nec dato ullo signo ad colligenda impedimenta, unde Cosaci, qui jam fugam parabant, sumpta audacia, & novo execrabili perduellionis exemplo, majori numero Tartarorum cum Galga advocato, excursionibus factis, omnes illas regiones Russiæ versus Leopolim, Zamoscium, Crasnostavum, Brestiam Lithuaniæ, Premisliam Iaroslaviamque, cædibus, incendiis, rapinis, prædisque agendis miserabiliter vastarunt. Quæ paucis signasse sufficiat, ne excidant scripturis explicatius seriem istorum annorum post Annum Christi 1638 subsequentium.

Et ut Orientalia quoque confinia Poloniæ breviter perstringamus, Turcarum Imperator Amurates hoc Anno 1638 à quo digressi sumus præferebat, quod per fines Poloniæ pone mare Euxinum esset iturus ad recuperationem Arcis *Tanas* sive *Azak*, Anno præcedenti à Cosacis Moschis interceptæ: sed ille dilato in aliud tempus hoc suo consilio, iteratam expeditionem contra Persas suscepit, ac ipsemet ad eam ivit, convocatoque quadringentorum millium exercitu, Babiloniam obsedit, alium vero exercitum cum Bassa Arabico ab Arabia circa Ormusium (habuerunt ibi Lusitani navigatores pro suo receptaculo munitissimum oppidum, sed ante 20 annos illud expugnavit, & cæpit Rex Persiæ) in Persidem recta transire, & tertium cum Bassa Syriæ montes Taurinos Babiloniam à Perside dividentes insidere jussit: ut ita & à tergo impetitus, & in medio interclusus Rex Persarum Babiloniæ subvenire non posset. Quod ei ex voto successit, totoque obsidionis illius tempore nullum à foris impedimentum hostile sensit; sed Persæ propugnatores illius urbis qui erant 30 millia veterani, diutius ipsius insultus distinuerunt, & eruptionibus continuis multas cædes edebant, in quibus prope centum millia Turcarum occubuisse ferebantur, præter eos, quos lues pestifera in illis castris exorta extinxit.

Babiloniam obsidet Turca & capit.

Continuè tamen ex Syria, Ægypto, totaque Asia novis semper magno numero confluentibus ad ea supplementis, illa obsidio magno fervore ad quarum mensem continuabatur, operisque ac aggeribus immensa mole circum Vrbem excitatis obsessi fuerunt constricti, & demum dejectis vi tormentorum in locis pluribus mœniis, incursionibus, in quibus etiam ipsemet Amurates urgendo opus frequenter aderat, acerrimè oppugnabantur: tandemque à multitudine Turcarum in Vrbem irruente omnes fuerunt contrucidati. Interim vero Classis Venetæ Præfectus Marinus Capello ad custodiam maris Adriatici emissæ, cum in eo mari invenisset aliquot pyratarum celoces, eas persequens, & consequutus circa littora Macedoniæ in portum Turcicum *Valona* dictum (Apolonia, olim Colonia Corinthiorum, ubi Augustus Cæsar Græcas discebat litteras) irrupit, & non solum pyratarum illorum naves, sed & multas alias ibi subsistentes exussit, ipsumque Oppidum vastavit, eodemque fervore alias naves Turcicas mercatorias paulo post in mari Ionio deprehensas intercæpit, omnesque Turcas eis vectos in aquas præcipitavit, ac quascunque obvias naves Turcicas, non ille solum, sed etiam insulæ Candiæ seu Cretæ præsidiarii excurrentes, persequebantur hostiliter.

Venetorum Classis expugnat pyratarum naves Turcicas.

Quod ægerrimè ferens Turca, Aloysium Contarini Legatum Venetum (Bajulum vocant) Constantinopoli tunc degentem comprehendi, atque in custodia arctiore ad suum reditum detineri fecit, classemque in omnibus suis portubus apparari jussit, cum qua illam injuriam cum primum reverteretur à Babilonia vindicaret.

Venetorum Legatus Constantinopoli traditus custodiis. Turca vult inferre bellum Venetis.

Vnde

A.C. 1638.

Veneti redimunt pacem.

Vnde Veneti quoque majori numero bellicas naves armaque comparabant, & auxilia à Summo Pontifice, Rege Hispaniæ, Principibusque Italiæ conquirebant, fiducia rei bene gerendæ concepta inde, quod crederent Turcam bellum Persicum non tam facile, nec tam cito expediturum. Verum ut intellexerunt eum capta Babilonia, totaque illa Provincia subjugata, victorem inde reverti, ac Legatos à Persiæ Rege supplices pacem petentes ad eum venire, remiserunt multum ex illo ardore, & maluerunt uti compendio, solveruntque summam pecuniæ, quæ pro inchoando solum bello vix suffecisset, (ut fertur, trecenta millia nummorum aureorum quos Venetiis vocant Cechini) pro damnis illatis, ut æstimabantur à Turca, ac donis, honorariisque inter Bassas (sunt avarissimi) distribuendis.

Sabaudiæ Vidua indicit bellum Mediolani Gubernator.

Vercellas capiunt Hispani.

Tanto vero consultius prætulerunt bello difficili pacem hanc precariam, quod auxilia licet promitterentur, certo sperari non possent à Principibus Christianis, inter quos graviora in dies dissidia gliscebant, præsertim in Italia, ubi hoc A. C. 1638, Victorii Sabaudiæ Ducis nuper defuncti viduæ Gubernator Mediolani Marchio Leganensis denuntiavit bellum, eò quod Galli illius ditionis certa loca (hanc causam belli ipse in suo denuntiationis publico edicto asseruit) nempe Pinarolum & Susam (à multis retro annis) tenebant, ac Vercellas obsedit, cœpitque post brevem oppugnationem. Deinde mortuo in hoc Anno mense Octobris ejusdem viduæ filio primogenito septenni Francisco, licet superstitis alterius ejus fratris quinquennis Caroli Emmanuëlis hæredis illius Principatus eadem mater legitimam gereret tutelam: tamen Patrui ipsius, Mauritius Cardinalis & Thomas Princeps Sabaudiæ tutoriam potestatem sibi arrogârunt, sive ab Imperatore emendicârunt, eaque prætexta subditos contra Viduam ad rebellionem concitârunt, & plura loca illius ditionis occupârunt. Ac crescentibus iis contentionibus, cum in Anno consequenti Rex Galliæ viduæ illi sorori suæ copias auxiliares misisset cum Cardinali Valetta, crudele bellum ibi exarsit, cum ab una parte Gubernator Mediolani pro Hispanis infestis armis illam Regionem invadens, Astium, Villam, Crescentinum, Vervam, Taurinum, Pontesturam expugnabat: & ab altera parte Principes Sabaudi Inuream, Nicæam, maritimaque loca occupabant: Præcipueque Thomas Princeps Taurinum Ducalem sedem, quam longa obsidione & oppugnatione, manu cum Gubernatore Mediolani conjuncta capere non poterat, dolo & Civium conspiratione adjutus, nocte intempesta, dejectis vi machinarum portis, intercepit. Arcem tamen (Ciradellam vocant) ad quam vidua Princeps in eo atmorum tumultu ægre evaserat, Galli strenue defenderunt, Bangam, Chivasium, ac nonnulla alia oppida ab Hispanis recuperârunt, ac defuncto ex laboribus bellicis Cardinali Valetta in Anno Christi 1640, suffectus à Rege Galliæ illi bello Dux fortior Comes Arcourt illum Gubernatorem Mediolani mense Majo Casalium in Monteferrato obsidentem clade ingenti, qualem à multis retro annis Hispani non acceperunt, affecit, ab obsidioneque illa rejecit, capto omni Castrensi impedimentorumque apparatu. Conversusque inde Taurinum obsidione ad mensem Septembrem continuata ita coangustavit, quod Hispanos in auxilium obsessis venientes sæpius profligavit, & ad deditionem, data Principi Thomæ ejusque militibus abeundi securitate, illam Civitatem coëgit, viduamque Principem triumphali pompa ea reduxit, ut illius consequentisque temporis scriptores uberius describent.

Sabaudiæ Dux Franciscus moritur.

Sabaudiæ Principes tutores.

Sabaudiæ Ducatus misere dilaceratur.

Taurinum intercipit Thomas Princeps Sabaudiæ.

Galli Arcem Taurini retinent & defendunt A.C. 1640.

Hispani ab obsidione Casali cum clade rejiciunt A.C. 1640.

Arcourt Gallorum Dux Taurinum cogit ad deditionem 15 Septembr. 1640.

Coloniæ indictus Conventus ad pacem tractandam, irrito eventu solvitur Anno Christi 1640.

Omnium autem istorum bellorum unica causa, rationes status Domus Austriacæ, ne hoc quidem anno ad aliquod temperamentum reduci potuerunt: Conventusque ad hoc Coloniæ Agrippinæ indictus, quo minus initiaretur,

A.C. 1638. nunc hæc, nunc illa excuſatio obſtitit: maxime ea, quod Imperator nollet admitti ad eum Hollandos; hacque ſublata difficultate cura Legatorum; Venetorum, alia emerſit de non dando ibidem loco filiis Friderici Comitis olim Electoris Palatini, ac Principibus Germaniæ Fœderatis, quaſi indignitas eſſet Imperatori, ſi cum ſuis ſubditis, iiſque bello devictis pacem tractaret. Atque in his aliiſque ſimilibus dubiis diſputandis integrum triennium effluxit: demumque ne tentata quidem tractatione concordiæ, Colonia Legatus Papæ Cardinalis Ginettus cum aliis qui eo convenerant, diſceſſit. In dies etiam periculoſius bella hæc exardeſcebant: & ut ſupra attigimus à morte Ferdinandi II, Imperatoris fortunas Auſtriacas gravius laborare cœpiſſe, hoc anno præcipue apparuit.

Ginettus Cardinalis Colonia diſcedit 1640.

Bernardus Dux Vinmarienſis profligat Cæſarianos in Alſatia 1638.

Cæſariani Duces 4. capti.

Reinfeldiam capit Dux Vinmarienſis.

Briſacum obſidet Dux Vinmarienſis.

Ferdinan. III Imper. Comitia Poſonii Vngarica celebrat.

Cæſarianorum in VVeſtphalia felices progreſſus 1638.

Hatsfeld profligat Carolum Palat. Rheni.

Rupertus filius Palatini Rheni captus menſe Octobr. 1636.

Initio enim iſtius Anni Chriſti 1638, ſub finem Februarii, circa Reinfeldiam apud Buquenum in Alſatia Bernardus Dux Vinmarienſis facto acerrimo cum Cæſarianis Bavariciſque quadriduano conflictu, omnes illas copias, paucis per ſylvas in agros Virtembergenſes Tullingam verſus elapſis, profligavit, Præfectos eorum Ducem Savellium, Ioannem Verth, Echenfordium, Sperverterum, cum plurimis Primariis Ordinum Ductoribus cepit, captivoſque (Savellius paucos poſt dies cura ſui famuli eluſis cuſtodiis aufugerat) Pariſios ad Regem Galliæ amandavit. Parta autem hac victoria, liberius in Alſatia graſſabatur, Reinfeldiam obſidione arctiori ab utraque Rheni ripa cinxit, & poſt acrem oppugnationem ejus defenſores de ſubſidiis deſperantes ad deditionem 25 Martii faciendam adegit, data militaribus ac advenis ſecuritate alio migrandi. Deinde caſtro Roteliano, Calmaria, Neoburgoque ad Rhenum initio Aprilis potitus, Friburgum Briſgojæ oppugnavit, cepitque. Ac menſe Majo Briſacum illius Regionis caput obſedit. Interim Imperator Ferdinandus III, Comitia Ordinum Vngariæ Regni Poſoniæ celebravit, fecitque Imperatricem coronari inſigniis Regalibus Vngariæ. Et ejus exercitus in Weſtphalia proſpere rem gerebat, Meppenam oppidum muniſſimum Epiſcopatus Monaſterienſis, quod Carolus Ludovicus Comes Palatinus, Friderici Electoris filius à Suecis redemerat, ut ibi refugium, armamentariumque haberet, ejecto præſidio Suetico ac Palatinali recuperarant, ac iterum menſe Octobre Duce Comite Harsfeld, ipſummet Carolum Ludovicum Comitem Palatinum poſt longum cruentumque prælium, in quo ex Cæſarianis quoque plurimi inſignes Tribuni cum Comite Petro Getzio occubuerant, apud Lamgojum Comitatus Lippienſis oppidum vicerunt, ejus fratrem juniorem Rubertum ceperunt, captivumque ad Ducem Bavariæ ablegarunt; deinde Cloppenburgum ac Vechtam Suetico præſidio vi extorſerunt.

Volgaſtum & Garcium in Pomerania recuperant Sueci 1638.

Sueci Cæſarianos profligant in Mart. 1639.

Briſaci obſidio continuatur.

Getzſius Tribunus Cæſarianus ſuperatur à Vinmarienſibus.

Collato tamen calculo, majora damna ſentiebant Cæſareæ partes; in Marchia enim & Pomerania Sueci Garcium, Volgaſtum, plurimaque munitiora loca tum recuperarant, viribuſque aucti, paulo poſt cum Duce Ioanne Bannero, invaſerunt Saxoniam, Alſatiam, Luſatiam, Sileſiam, Boemiamque, ibique Cæſarianis ad Reichenbacum circa Egeram, Anno Chriſti 1639, ineunte Martio, & iterum initio Aprilis apud Chemnitium, ac tertio apud Brandiſum ſub finem Iunii acri prælio ſuperatis, eorumque Ducibus Saliſſio, Paradiſio, Comite Bucheimio, Vanglero, Hoffcherchio, plurimiſque aliis cum quadraginta ſignis militaribus; omnibuſque impedimentis captis, toto anno ſubſequenti, 1640, obvia quæque, etiam ſub ipſis Pragæ mœniis devaſtabant, ſecurique poſtmodum circa Lutemiriciam, Mielnicum, Budiſſinumque conſiſtentes hybernarunt. Nec minus vacillabant res Cæſaris in Alſatia, ubi Bernardus Dux Vinmarienſis cœptam obſidionem Briſaci, adſcitis ad eam majoribus Gallorum auxiliis, ferventer continuabat, Cæſarianoſque cum ſuo Præfecto Comite Getzſio ſup-

A.C. 1638.

suppetias obsessis venientes initio mensis Augusti, magna in eis edita strage rejecit: ac medio mense Octobre Colmaria, ubi subsistebat, obviam ad oppidum Sennam Carolo Duci Lotharyngiæ commeatum obsessis Brisaci conducenti, profectus, commisso prælio, ejus copias (erant duo equirum & tria peditum millia) dispersit, plurimis cæsis & captis cum omni instrumento bellico; & tandem sub finem mensis Decembris istius anni, postquam pontem Rheni exussit, ac propugnacula exteriora inter acerrimos cum obsessis quibus Reinachius præerat, congressus expugnaverat, deditionem Civitati ad extremam annonæ penuriam reductæ imperavit: atque totam Alsatiam redegit in suam potestatem, Civitate illa capta. Neque hoc contentus, statim relicto sufficienti Brisaci præsidio, omnem suum exercitum in Comitatum Burgundiæ traduxit, ibique interceptis circa Mortaum transituum angustiis, Pontarlum, Ioux, S. Hyppolitum, Franchimontum, Sanclaudium cepit, omniaque illa territoria ad suppeditandum Brisaco magna copia commeatum, tum & ad danda hospitia, stipendiaque suo militi solvenda adegit.

Bernardus Dux Vinmarien. profligat Lotaryngiæ Ducem.

Brisacum deditur Duci Vinmariensi in fine Decemb. 1638.

Bernardus Dux Vinmariensis in Burgundia multa loca occupat 1639.

Major autem armorum vis contra omnes ditiones Austriacas è Galliis erumpebat; illa enim gens denuntiatione belli, de qua supra diximus, & insuper Hispaniorum in Insulas Marsiliæ, tum in fines Aquitaniæ ad Bajonam & S. Ioan. de Lu z. ac in agros Narbonenses irruptione provocata, quasi vinculis legum pacis ab eis disruptis soluta, lubens arripuit occasionem sibi oblatam recuperandi ea quæ olim amiserat post captivitatem Regis Galliæ Francisci I, ad Paviam, facta cum Carolo V, Imperatore pace, (dubitant docti an pactis illis Valesiæ familiæ teneatur familia Borbonia, nisi ea confirmarit) ac a subsequentibus Regibus Galliæ eousque servata. Omnibusque controversiis vetustis de Comitatu Burgundiæ, Artesia, Mediolano, Neapolisque ac Navarræ Regno, quæ illa pactione Francisci I, ac Valesiorum, Cum Carolo V, Imperatore fuerant sopitæ, quasi redivivis resumptis, universi illius Regni Ordines ad eas persequendas majori concordia, quam pro solo fœdere Germaniæ (pro isto dissentiebant invicem) juvando, studia sua ac operas promptas contulerunt, pluresque exercitus armarunt. Cum quorum uno Dux Longevilla in Comitatum Burgundiæ ivit, & post difficile ancepsque cum Carolo Lotharyngiæ Duce certamen, Polignium oppidum sub finem Iunii expugnavit, ac ejus Arcem quæ diutius restiterat, ad deditionem coëgit, demumque & oppidum Arbois cepit. Nec multo post in subsequenti A. C. 1639, cum Dux Bernardus Vinmariensis ætatis 35, ann. extremum diem obüsset septima mensis Iulii, omnia loca Burgundiæ ab eo capta Gallicis præsidiis fuerunt munita: & etiam Brisacum, ac Rinfeldia, totaque Alsatia in nomen Regis Galliæ juravit, præsidiaque ipsius ac gubernatores suscepit, licet à principio socii fœderis Germaniæ partem in Dominatu illarum Provinciarum (impensis stipendiisque Gallicis fuerunt quæsitæ) retinere voluerint. Cum alio exercitu Dux Castilonius in Artesia oppidum S. Omari Calesio vicinum & infestum (alii vocant Audomarum de nomine S. Audomari Morinorum Episcopi, qui floruit circa Annum Christi 650,) mense Iulio obsedit: & licet inde à subsidiis Hispanicis ex Belgio cum Thoma Principe Sabaudiæ ac Equite Melitensi Piccolomio advenientibus fuerit rejectus, multis ex suis amissis, & plurimis impedimentis in manibus hostium relictis, tamen multam vastitatem illi Regioni tulit, ac conjuncta manu cum Principe de Breze, sub finem mensis Septembris Crevecouram ejusdem Regionis oppidum armata manu expugnavit. Subsequentique Anno Christi 1639, iterata expeditione idem exercitus Gallicus, Hesdinum, munitissimum illius Provinciæ Artesiæ finitimum propugnaculum post operosam longamque oppugnationem, quam Rex ipsemet Galliæ in vicinia Abeavillæ

Galli veteres suas injurias cum Hispanis renovant.

Polignium Dux Longevilla capit.

Bernardus Dux Vinmariensis moritur in Iulio 1639.

Brisacum jurat fidelitatem Regi Galliæ.

San Omarum Galli obsident irrito eventu.

Hesdinum obsident Galli & capiunt A.C. 1639.

A.C. 1638. Abeavillæ interim subsistens, ac ad castra sua identidem adventans sollicitabat, (interim Forquierus cum alio exercitu Gallico in obsidione Theonvilli magnam cladem acceperat, quam tamen Galli paulo post Annum Christi 1643, mense Augusto cum Duce de Anguien trium mensium oppugnatione ceperant) & iterato prælio Hispanicis copiis, obsessis auxilia ferentibus rejectis, ad deditionem coëgit.

Galli cladem accipiunt apud Theonville.

Iterumque Anno Christi 1640, Dux Sciatiglion ab illo Rege missus, ejusdem Provinciæ Metropolim Atrebatum, nec quicquam Cardinali Principe Hispaniæ Gubernatore Belgii cum multo exercitu, & cum magna strage (ibi inconsiderata fortitudinis jactantia inter Hispanica agmina pugnantes Poloni Comites ultimi hæredes stirpis suæ de Zozraiew, graviora ab ictu jaculi bombardæ vulnera acceperunt, ex quibus major natu Christopherus obiit, alter junior Iacobus ægre convaluit) suorum propugnante, summa vi cepit. Cumque mox in Anno Christi 1641, idem Rex aliam expeditionem in Artesiam instituisset, & quo ab ea averteretur, Principes Malecontenti, præsertim Ludovicus Comes Suessionum, Dux Bullionæus ac Guisius Caroli filius Archiepisc. Remensis apud Sedanum collecto exercitu, Hispanicisque cum Lamboyo subsidiis ex Belgio acceptis commotionem gravem excitassent, Regii cum Marischallo Sciatilione ipsis oppositi, licet inclinata sua acie prope succubuerant, tamen cæso in eo conflictu Comite Suessionum illius conspirationis antesignano, omnem illam conjurationis catastrophen (ei confisus etiam Carolus Lotharyngiæ Dux concordiam satis honestam cum eodem Rege initam & juratam resciderat) dissiparunt, & Civitatem Artesiæ Ariam post longam difficilemque oppugnationem Duce Marischallo de Milleraie ceperunt. Demum vero Bapames oppidum munitissimum & retinendo Atrebato opportunum in suam redegerunt potestatem, compensaruntque damnum Ariæ, quam priusquam necessario commeatu muniri potuisset, novus (obierat interim nona mensis Novembris Bruxellis Ferdinandus Cardinalis Frater Regis Hispaniæ Administrator Belgii) Belgii administrator Franciscus de Melo, septima die Decembris arcta obsidione ad deditionem coactum recuperarat.

Atrebatum Galli capiunt.

Suessionum Princeps cæsus ad Sedanum.

Ariam Artesiæ Galli capiunt & amittunt.

Ferdinandus Cardinalis Hispaniæ moritur.

Ac præter alios exercitus terra marique versus Italiam emissos, hoc quoque Anno Christi 1638, Princeps Condæus decem octo peditum, & quatuor equitum millia (ut talionem redderet irruptionis ad Leucatam Hispanorum) in Regnum Navarræ duxit, captoque primum ejus oræ vico Irano, cum transitu fluvii Videsso illum alluentis, ac ab altera parte occidentali versus S. Sebastianum sinu Passagæ occupato, Fonterabiam portum celebrem ad custodiendum Cantabricum mare probe munitum, præcipuumque navium in Indias ab ea parte commeantium receptaculum, terra marique obsedit.

Condæus Dux Fonterabiam obsidet.

Et ne ea quæ obsidione ista durante acciderunt omittamus: interim mense Augusto Regina Galliæ Regis mater, quæ eousque in Flandria hæserat, in Hollandiam concessit Regali magnificentia Amsterodami excepta: Inde vero post paucos dies classe in Angliam ad filiam suam Henricheam Regis Angliæ consortem transmisit, & triennio fere apud eam exacto, iterum in Germaniam reversa, Coloniæ domicilium sibi elegit, ibidemque paulo post nempe die 3 Iulii A.C. 1642, itinerum & vitæ suæ cursum (plena irarum quod non potuit conciliare Gallos Hispanis) morte confecit. Galli scriptores ipsius peregrinationis laudes celebrabunt, simulque narrabunt, quomodo mors ejus, quasi indixit fatalem diem & Cardinali Richelio (Armandus de Plessis genere) sub finem illiusmet Anni Christi 1642, 9 Decembris ac etiam filio suo Ludovico XIII, Regi Galliæ insequentis Anni Christi 1643 14 Maji defuncto, postquam iste suamet virtute,

Gallia Regis mater ex Flandria in Hollandiam ac inde in Angliam transit.

virtute, illius consiliis sagaciorum istius sæculi sagacissimis, armotum Gallicorum potentiam magnifice dilatavit. Sub hoc vero tempus nostrum die Dominico 5 Septembris istius A. C. 1638, in S. Germano susceperat idem ipsius filius Ludovicus XIII, Rex Galliæ ex sua uxore Anna Maria Hispani Regis sorore filium Delphinum, denominatum Ludovicum XIV, Regem postmodum factum, cum summa lætitia illius Regni, ac cum admiratione totius Orbis; nempe quod hic partus successisset fere sine exemplo, (præter mystica hebræa) vigesimo tertio anno sterilitatis illius Reginæ, seu ipsiusmet Regis ex quodam occultiori corporis vitio; præsertim aversi (ut ajunt) naturalis meatus catharri à capite defluentis ad vitalia membra proveniente, ex quo Rex ille male affectas vires habebat, ut non tam pallidum quam luridum vultum præferret, eo vero sagacitate cujusdam Medici tandem deprehenso, facileque curato, & habitudinem corporis bonam & fœcunditatem recuperavit; alterumque Anno Christi 1640, ejusdem mensis Septembris vigesimo primo die in lucem editum filium habuit; qui demum in Anno Christi 1648, 24 Maji de sacro Baptismi fonte levatus accepit nomen Philippi.

A. C. 1638.

Galliæ Regi post viginti annos sterilitatis nascitur filius 5 Septemb. 1638.

Galliæ Regi alter filius nascitur in Septembr. 1640.

Sed ut ad obsidionem Fonterabiæ revertamur, hæc summo fervore ab initio mensis Iulii ad medium Septembrem continuabatur: jamque Galli recuperarant oppidum S. Ioan. de Luz. & propugnaculum quod ostium maritimum illius portus Fonterabiæ custodit, ceperant, excitatisque circum aggeribus ac operis, ipsum oppidum ita constrinxerant, ut difficilis, & non nisi per paludes late ibi circa oram maris stagnantes, ad obsessos pateret aditus: & insuper cuniculis actis, partem ejus mœnium dejecerant. Sed cum nimis securi de victoria, stationes suas negligentius munivissent, impetum Hispanorum cum Marchione de los Veles & Architalasso Castellæ (de istorum adventu tardius habebatur notitia male cohærentibus multorum Ducum Imperiis) tripartito agmine irrumpentium, sustinere non valuerunt, & retrocedere coacti propugnatores ab illa parte castrorum, turbarunt reliquos, ut confusis ordinibus (aliquid vigilantiæ Ducis Valetæ desiderabatur, cujus castrorum statio erat ultima extra periculum prælii, conjuncta ponti fluvii Videso, ut potuerit esse receptaculo recedentibus ex pugna, nisi ejus manipuli celerius abiissent) in fugam, concesserint, frustra Principe Condæo ad restaurandam pugnam, prælioque rem experiendam eos revocante. Impedimenta omnia cum apparatu Castrensi manserunt in manibus victorum Hispanorum: desideratique ibi fuerunt ex Gallis bis mille, partim in aquis fugiendo demersi, partim cæsi, præsertim ex Legatione Comtii, quæ fortissime suam stationem defendit, pauci vivi evaserunt; captivos factos ibi quadringentos, paulo post Rex Hispaniæ liberos dimiserat in congratulationem Delphino Galliæ nuper nato, filio suæ sororis, cui etiam (quamvis in tanta utrinque disjunctione animorum) collucebant Madriti festivi ignes, & miserat Rex ille liberaliora dona. Iterum autem idem Princeps Condæus instaurato exercitu subsequenti Anno Christi 1639, invaserat aliam partem Hispaniæ mari Mediterraneo Balearico adjacentem, ibique in Comitatu Rossaliensi finitimum propugnaculum Salsa nuncupatum feliciori eventu obsedit, ac dimisso Equitatu, Aragoniam (Taraconensis Hispania antiquis) vicinasque circum regiones populabatur. Continuata vero ad mensem Augustum Salsæ oppugnatione, in qua plurimi viri fortes Galli occubuerunt, summa vi mœnia ejus exteriora occupavit, compulsisque ad latebras obsessis, concessit, ut sine sarcinis & armis abirent, oppido cum munitionibus impedimentisque potestati victorum relicto. Ab altera parte classis Gallica cum Archiepiscopo Burdegalensi mari Cantabrico incubans, omnia illa littora tota ea æstate infesta habuit: Oppidaque Laredo,

Fonterabia obsidionem Hispani solvunt cæso Condæo in Septembr. 1638.

Galli plurimi cæsi apud Fonterabiam.

Galli captivi apud Fonterabiam liberi dimissi in gratiam Delphini nati.

Salsam in Hispania capiunt Galli in Aug. 1639.

Gallia Classis infestat littora Cantabria 1639.

A.C. 1638. Laredo, S. Antonio maritima diripuit, & proximo Anno Christi 1640, in mare Mediterraneum delata, totam Hispaniam in continuo metu, ac in agendis diligentioribus circa suos portus excubiis, tenuit; Neapolisque Regni classiariis apud Cajetam ac Puteolos multa damna dedit. Nec omnino sine fructu ista belli in Hispanicum solum diversio Gallis successit; nam licet illa classis nullum hostilem tunc occuparit locum, & Salsam ineunte Anno Christi 1640, Hispani Duce Philippo Spinola, redactis longa obsidione ad inopiam annonæ præsidiariis Gallis cum suo Præfecto Espernonio recuperarint; tamen hac occasione enata necessitas congregandi armandique multos exercitus, universum ibi rerum Ordinem confudit. Gentes enim illæ in summa tranquillitate prærogativis suis anxie defendendis solum invigilando vivere assuetæ, nullaque à multis sæculis incommoda belli domi expertæ, cum militum frequenti delectu, itineribus, hospitiis, hybernis, tributisque ad eorum stipendia, ac simul pro Belgio Germaniaque in dies majoribus conferendis gravarentur, aliæ ad tumultus rebellionesque propterea conversæ, & aliæ partium Regiarum ad arma contra eos (Lusitani & Cataloni à Castellanis naturalibus odiis plusquam Vatinianis dissident, ac ad ea exercenda lubentes arripuerunt materiem præsentium in Hispania publicarum calamitatum, quasi istæ nonnisi Castellanis præsertim Comiti Olivarez imputandæ essent, qui in regimine Regni apud Regem potiores partes obtinent) sumenda, concitatæ, statum illius Monarchiæ nimium labefactarunt. Primum vero Catalonii in Anno Christi 1640, (Catalonia seu Hispania Gothica bona portio Hispaniarum ad mare Mediterraneum Galliæ Narbonensi contigua, olim sub Gothis, Regni, deinde sub Gallis post ejectos inde Mauros à Carolo Magno Imperatore, & usque ad hoc tempus sub Regibus Aragoniæ, ad istos à Gallis per fiducias & affinitates sensim devoluta, Principatus & Comitatus Barcellonæ cum titulo, tum & legibus subjectionis seorsum a cæteris Hispaniis, libertatibusque suis avitis tenacius, retentis, consistir) irritati insolentiis militum apud se hybernantium, eis manus injecerunt; & vocati pro tali delicto ad pœnas, Magistratum Regium Barcellonæ unà cum Prorege Comite de S. Coloma oppresserunt; sumptaque majori audacia, plurimos partibus Regiis addictiores (præsertim nobiliores qui ab eis dissentiebant) occiderunt, bonis mulctarunt, ac alios proscripserunt. Ad tractandam reconciliationem cum plena Amnestia commissorum missos Nuntium Papæ, ac Ducissam de Cardona, vacuos dimiserunt.

Gallica Classis infestat littora Neapoli.

A.C. 1640.

Salsam recuperant Hispani initio Ianuarii 1640.

Hispani introducto in suis terris bello turbantur.

Catalonia status antiquus.

Barcellona Viceregex occisus.

Cumque Rex ad eos compescendos exercitum cum Marchione de los Veles misisset, ipsi quoque accitis ex Gallia stipendiariis, militares turmas collegerunt, ac post multos cruentos congressus, cladesque Regiis illatas, rum & multiplices de pace tractatus, desperata impunitate defecerunt ad Regem Galliæ, cujus filium secundogenitum Ducem Andegavensem trium tunc mensium infantulum sub finem Anno Christi 1640, elegerunt sibi Principem, in ejusque nomen jurarunt, pacto quod eorum libertates moremque vetustum ac Religionem Catholicum Romanam conservatet, & aleret pro defensione illius Provinciæ exercitum; Ac sine mora destinarat eò Ludovicus Rex Galliæ cum valida manu, & cum titulo potestateque Proregis Marischallum de Breze, qui mox Barcellonæ ac in ejus portu præsidia militaria Gallica collocavit. Hispanos eam Provinciam excursionibus à Castilia infestam habentes, diversis prosperioribus præliis cum eis commissis repressit. Leridam Civitatem potentem ad fluvium Sicorim sitam, limitem ab ea parte Castellæ & Cataloniæ occupavit, omniaque tam late longeque patentia Cataloniæ territoria in suam potestatem redegit. In ejus vero locum paulo post suffectus Marchio della Motte; non minori cura & for-

Barcellona recipit Gallicum præsidium.

Leridam capiunt Galli.

fortitudine eam ditionem defendit: Marchionem de Leganes exercitus Hispaniæ Regis Ducem iteratus prœliis vicit, & ab obsidione Leridæ rejecit, ademptis ipsi tormentis & impedimentis omnibus. Oppidum Monson cum Arce bene munita ab Aragoniæ confiniis Cataloniæ imminens infestum post diuturnam oppugnationem cepit. Anno vero 1642, ipsemet Ludovicus Rex ad illud bellum expeditionem suscepit, & ingressus in eam Regionem, contempta Salsa propugnaculo ibi finitimo, quod Hispani paulo ante recuperarant, ut alibi diximus, divertit ad Colubre oppidum maritimum cum portu eo commodiore, quod est contiguus littori Narbonensi, illudque unius mensis oppugnatione ad deditionem coëgit; ac firmioribus propugnaculis circum extructis munivit, ad diuturniorem usum, habendumque ibi apparatui suo Castrensi tutum receptaculum. Inde conversus, Perpinianum Civitatem celebrem ab illo mari Mediterraneo sex leucis Hispanicis distantem obsedit. Et licet ab initio majores quam sperârat difficultates ibi invenisset, præsertim quod ad ambitum tam amplæ Civitatis circumplectendum immenso circuitu vineæ erigendæ, fossæque ducendæ essent, & ejus præsidium quatuor millium peditum, & mille equitum selectiorum eruptionibus assiduis omnes obsidentium operas disturbaret; uno tamen mense labore continuato fuit circumvallata, ut nullâ ad eam pateret aditus. In longinquo etiam à finibus Aragoniæ & Castellæ excubabat Prorex della Motte (ob rem in illo bello bene gestam, sub id tempus obtinuerat eam dignitatem à suo Rege) ut Hispani Regis exercitus cum Marchione de Leganes à Tarracona, & alius ab Aragonia cum Marchione de Mortara ad ferenda illis obsessis auxilia contendens, eo penetrare non posset. Cumque nihilominus resisteret audacius illa Civitas, ut quæ esset fortissimis munitionibus cincta, & ad tantam vim multo ante prævisam omni instrumento bellico ac annonæ copia instructa, Ludovicus Rex ob intemperantiam aëris ibi nimium (præsertim in Iunio, Iulio, Augusto) æstuosi, in Galliam redire coactus, ejus oppugnationem longiorem commisit Mariſchallo de Migleraie.

Ludovicus Rex it in Hispaniam & Colubre portum capit.

Ludovicus Rex Perpinianum obsidet.

Qui ad quintum mensem continuata illa obsidione, inter sanguinolentos cum obsessis erumpentibus, & exteriora munimenta sua defendentibus conflictus, (plurimis cæsis, & aliis morbo assumptis, Cardinalis de Richelieu Narbonæ tunc ad promovendam eam impressionem degens, nova supplementa militum, ac commeatum abundantem illis Castris suppeditabat) tandem die nona Septembris ad extremam cibariorum penuriam eos reduxit: & data præsidiariis solis securitate transeundi cum suis impedimentis ad portum viciniorem Roses seu Rhoda, Civitatis illius incolas in nomen Regis Galliæ jurare jussit. Salsa quoque Perpiniani dominatum sequi solita, & undique destituta subsidiis paulo post deditionem fecit.

Richelius Cardinalis promovet obsidionem Perpiniani.

Perpinianum Galli capiunt.

Sed ut ad defectiones in Hispaniis exortas stylum reducamus, Lusitani (seu Portugenses utroque enim nomine vocantur) Cataloniæ exemplo animati, defectionem quoque suam, quam jam ab Anno Christi 1636, in Evora circa quendam Conventum haud obscuris signis & acclamationibus nomini Brigantiæ præferebant, in Anno Christi 1640 Cal. Decembris maturârunt Vlissiponæ, & conspiratione facta oppresserunt eo die præsidia ibi Castellana, cæso Secretario Vasconcello Regis Catholici præcipuo Ministro tantarum irarum causa, & intra octiduum excluserunt Castellanos è tota Lusitania, ac abdicato Nepote Philippi II, (iste primus armorum potentia competitoribus rejectis, occupârat illud Regnum titulo hæreditatis matris suæ Isabellæ primogenitæ filiæ Emmanuelis Regis) repudiatoque Philippo IV elegerunt sibi Regem, Brigantiæ Ducem Ioannem IV denominatum, trahentem sanguinis Regii agnationem à Ioanne I Rege Portugaliæ,

Lusitani desciscunt à Rege Philippo IV & eligunt sibi Regem.

Brigantiæ Ducem genealogia vera.

A.C. 1638. galiæ, & iterum à Ferdinando ejus nepote, tertiumque consanguinitate repetita ab Eduardo Emmanuelis Regis filio aviæ suæ Catherinæ Parre: quasi potiori jure debeatur isti hæreditas illius Regni, in cujus successione ex lege Comitiali (instar Salicæ in Gallia) ab Alphonso Henrico lata præferuntur nativi externis & mares fœminis. Immo istæ si nubant extra Regnum, prorsus à successione Regni excidunt. Videri potest featies generis Regii Lusitaniæ apud *Hieronymum Osorium, & apud David Chytreum in suo Chronico sub Anno Christi* 1506 prope finem: *tum & apud Maurocenum Venetum Hist. lib.* XII *sub Anno Christi* 1580; hîc satis erit adnotasse, quod Regis Emmanuelis de cujus hæreditate ambigitur, erant plures filii, Michaël bimus defunctus: Ioannes III Rex cum filia Maria Philippo II Hispaniarum Regi nupta, matre solius Caroli à Patre necati, & cum filio Emmanuele Ioanne ex eoque nepote Sebastiano Rege in Africa cæso sterili: Ludovicus Priot de Crato cum Antonio filio notho: Ferdinandus Alphonsus Cardinalis: Henricus Cardinalis Rex: Eduardus cum filia Catherina Duci Bragantiæ, & altera filia Maria Alexandro Duci Parmensi extra Hispaniam nupta: tum Isabella Austriaco Carolo V Imperatori Castellæ Regi, & Beatrix Carolo Sabaudiæ Duci extra Hispaniam nupta. Rejectis itaque illis qui steriles, vel sine prole hæreditatis Regiæ capaci, seu extra Hispaniam decesserunt, cum nonnisi Eduardus & Isabella eorumque liberi ipsos repræsentantes concurrant ad successionem Emanuelis Regis, ad eam lege illa Comitiali, quæ mares fœminis & nativos alienigenis anteponit, Eduardum marem præ Isabella fœmina, & Eduardi prolem ipsum repræsentantem, nempe Bragantiæ Ducem nativum Lusitanum, præ prole Isabellæ fœminæ, idque ex alienigena prognata, uti proximiorem asserunt vocari Lusitani, experrecti tardius post longum (forte quod tunc primum tam bellam vindicandi suas libertates opportunitatem habuerunt) nimium silentium annorum 60, quibus jam Isabellæ progenies à clade Antonio notho A.C. 1580 à Philippo II illata, Regnum illud obtinuit. Attamen non defuerunt, qui talem conversionem illius Regni festivis acclamationibus exceperunt, & ad eam stabiliendam, consilia, armaque sua prompti contulerunt. Galliæ Rex statim in suis ditionibus pro illo Rege novo militem conscribi fecit, & belli Duces expertos ei subministravit. In Anglica Aula legatus ejusdem Regis novi, nec quicquam obsistente Legato Regis Hispaniæ ibi degente, Regali honore fuit exceptus: Hollandiæ Ordines cum toto Portugaliæ Regno tam pro defensione mutua, quam pro navigationibus Indicis fœdus pepigerunt, ingentemque apparatum bellicum ad ejus usum Vlissiponam comportârunt. Quin & Summus Pontifex Romanus Vrbanus VIII, post multam cum Cardinalium Collegio deliberationem, Legatum ejusdem Regis novi Michaëlem de Portogallo Episcopum de Lamego Romam (20 Novembris 1641 venerat Romam, receptus in Palatio Legati Galliæ) venire, negotiaque illius Regni curare permisit, ex veteri more Romanæ Curiæ in similibus casibus observato, quod dissidentibus de Regno Principibus, ejus qui Regnum possidet Legatum admittit, ne interim Religio & res Ecclesiastica in illa gente (ac etiam Dataria Romana) detrimentum patiatur: cujus exemplum præcessit sub Gregorio XIII Papa, qui Regis Poloniæ Stephani Batorei Legatum admisit, quamvis contradixerit Henricus III Rex Galliæ Valesius, eodem Regno à Polonis nolens abdicatus, tum & Maximilianus II Imperator à magna parte Procerum Polonorum Stephani electioni adversantium Rex Poloniæ tunc quoque electus.

Farnesius Dux Parmensis uxorem habet Lusitanam.

Carolo V Imperat. nupsit Isabella Lusitani Regis filia.

Lusitani Regis novi electioni multi favent.

Hollandi novo Regi Lusitaniæ auxilia mittunt.

Lusitani Regis novi Legatus Romæ admissus.

Romana Curia admittit Legatum possidentis Regnum.

Stephani Regis Pol. Legatus admissus Romæ contradicente Rege Henrico & Imperatore.

Inde tamen perpetuo inter Castellanos & Lusitanos in ea Vrbe commorantes visebantur jurgia acerbiora & rixæ, immo & occisiones: præsertim in A.C. 1642 mense Iunio (sive fortuito, sive quod ita Castellani condixissent Lusitanum opprimere)

Lusitani cum Castellanis Romæ rixantur.

A.C. 1638.

primere) congresso Marchione de Los Veles Legato Regis Hispaniarum cum illo Legato Lusitano Episcopo de Lamega, ubi tumultu facto, ex parte Marchionis novem, & ex parte Lusitani tres cæsi bombardarum jaculis interierunt; ac plures utrinque periissent, nisi cohors Vrbanæ custodiæ armata accurrens illum conflictum diremisset. Ac statim Legatus Hispaniæ Regis indignabundus abierat Roma Neapolim, associatus à Cardinalibus Hispanicis, & paulo post etiam Lusitanus discesserat in Lusitaniam, veritus prohibitionem (usitato nomine *Irregularitatem*) usûs muneris Sacerdotalis, ob dubium ne in illa pugna excesserit moderationem tutelæ à sacris Canonibus præscriptam. Nec ab illo tempore ulli alii Legati illorum Regum (præter ministros minoris nominis ad curandum eorum negoria) comparuerunt Romæ, donec finiit iste Pontificatus, extincto Vrbano VIII Papa, A.C. 1644, vigesima mensis Julii, altera hora post ortum solis, ætatis suæ septuagesimo septimo, Pontificatus 21. Prius tamen quam obiisset iste Pontifex, composuerat bellum fastidiosum contra Sedem Apostolicam conciratum ex occasione Ducis Parmensis Odoardi Farnesii, qui monitus à Pontifice ut Ducatum Castri, quem Fiduciario jure à Sede Apostolica obtinet, ingentibus debitis à se contra leges fiduciæ suæ gravatum exoneraret, & census ibi diversis creditoribus obligatos solveret; cum contumaciter ageret, Pontifex ditionem illam Castri, aliasque possessiones ejusdem Ducis Romæ consistentes occupari, ac à suo Fisco auctionari, & ita debita ipsius exsolvi jussit: Ille vero ad vim conversus, collectum exercitum prope portas Romæ conduxerat. Et tum quidem Galliæ Regis & Principum Italiæ Legati ei persuaserunt, ut ad propria redierit, pacificationem amicam eorum opera perficiendam expectaturus. Sed ipsi inchoato tractatu, durioribus concordiæ legibus, quam Dignitati Pontificiæ conveniret propositis, præsertim Veneti, (istis pro aliena eaque injusta causa ad arma promptis, mox divina vindicta invitis providit bellum proprium cum Turca) Magnus Dux Hetruriæ, Mutinæ, maluerunt uti hac occasione ad vindicandas quoque proprias veteres de finibus suis cum ditione Pontificia querelas, & fœdere mutuo facto, bellum intulerunt Pontifici, alii contra Ferrariam, alii contra Bononiam, Hetrusci vero contra Perusiam armis infestis conversis. Quod malum continuatum fuit, Pontificiis quoque rem non segniter gerentibus, biennio prope, multasque calamitates illi parti Italiæ attulit: donec Pontifex fatigatus incommodis senectutis suæ decrepitæ, tum & sumptibus in alendo alio circa Perusiam, alio circa Bononiam & Ferrariam exercitu profusis, ac magis præcavendo, ne Sede vacante in periculum aliquod gravius Pontificatus præcipitaretur, illis Principibus æquiores leges pacis concessit, ac Duci Parmensi Ducatum Castri, omniaque alia ablata restituit ultima hebdomada vitæ suæ, non ingloriæ, dempta nota belli hujus Parmensis importunissimi, quod & mortem ipsi acceleravit, perdiditque prope ejus nepotes; isti enim sub novo Pontificatu, propterea repetundarum (ac si non Vrbanus VIII regnasset, sed Barberini) postulati, extrema fortuna steterunt, nisi fuga in Galliam à Patrocinio illius Regis securitatem rebus suis quæsivissent. Cujus ope per multas reconciliationum ambages permissi fuerunt redire in pristinum gradum Romam hoc A.C. 1648, extincto Thadeo in illo exilio; Sed neque Dux Parmæ diu triumphavit de illa Barberinorum calamitate, obierat enim post mortem Vrbani VIII biennio vix elapsô 12 Septembr. A.C. 1646, ætatis suæ trigesimo sexto; reliquit tamen in successionem sui Principatus filium annorum quindecim, & alios minorennes.

Successerat autem Vrbanus VIII in Pontificatu postquam vacavit Sedes dies 48, Ioannes Baptista Pamfilius Romanus, septuagenarius, sed vegetus & serius, perfunctus cum summa laude officiis, primo Advocati Consistorialis, Auditoris

Hispani Regis Legatus abit Roma.

Vrbanus VIII PP. moritur.

Vrban. VIII Papa admit Ducatum Castri Parmensi.

Parmensis Dux cum exercitu petit Romam.

Italiæ Principes indicunt bellum Pontifici Romano.

Vrban. VIII Papa componit bellum cum Parmensi & aliis.

Barberini fugiunt in Galliam.

Parmæ Dux obiit.

Papa creatur post mortem Vrbani VIII.

Rotæ, Legationum Neapoli, & cum Barberino Cardinali in Gallia, in Hispania, tum & Nuntii Apostolici in Hispania cum titulo Patriarchæ Antiochiæ, die 15 Septembris à Collegio Cardinalium 57 numero in conclavi solito ad hanc Electionem congregatorum post longas præponderantis Hispanicæ factionis concertationes electus, & Innocentius X denominatus. Sed præter illas contra Pontificatum Romanum commotiones utcunque sopitas, universum pene Orbem Christianum turbatum invenit; Nam ut istius vicissitudines saltem quoad hoc tempus adhuc carptim attingamus, à Germania dudum in omnibus pene Regnis Christianis excitati armorum tumultus, quasi à diuturnitate sumpto impetu, magis magisque invaluerunt, & veluti Euripi, æstusque furentis maris procellis hinc illuc impulsi, nunc ad unam, nunc ad aliam labentes relabentesque partem, utramque instabili victoriæ spe suspensam hucusque detinent, nec quicquam certi de tranquillitate aliquando sequutura decernere permittunt. Cum enim, ut supra attigimus, Suetico fœderatorum Germaniæ partes post Nordlingensem pugnam labefactatæ, vires resumpsissent, & Bannerus earum ductor, illatis divetsis cladibus Cæsarianis, in Silesia & Boëmia omnia infesta teneret, iterum tamen à Cæsarianis, cum prope Ratisbonam sub Comitiis protractis ad initium A.C. 1641 præsente tunc ibi Imperatore celebratis, hyeme (inconsulte nimium) excurrisset, repressus ac profligatus in Marchiam & Pomeraniam laceros manipulos suos retraxit, acceptaque ea clade, paulo post obierat, ac inde Cæsarianis recuperandi in Silesia & Pomerania amissa, spes affulserat. Verum in ejus locum suffectus Gustavus Tortstenson mox instauravit de integro hoc bellum, cæso prope Legnitiam, Anno Christi 1642 mense Majo Cæsariano exercitu una cum Duce Francisco Alberto Laueburgico, qui ex vulneribus in illo prælio acceptis, in captivitate Suetica obierat. Tanto magis cum parta ea victoria, idem Tortstenson Glogoviam majorem (quæ sæpius petita à Suecis semper hucusque restiterat) oppugnavit, ac ad deditionem compulit. Deinde Suidniciam, Opolium, Ratiboriam ac pleraque in Silesia illius oræ, præter Kozle loca, tum & Tropaviam, Olumucium in Moravia occupavit: Et Archiducem Leopoldum Vilhelmum cum Picolominio sibi obviam factum prope Torgam profligavit, toto ejus exercitu dissipato, & instrumento bellico cum impedimentis omnibus castrensibus capto. Inde vero cursu converso Lipsiam obsedit, & frustra Electore Saxoniæ propugnante, in suam potestatem redegit. Reversus autem A.C. 1643 in Moraviam, ubi Cæsariani cum suo Præfecto Galassio Olomucium obsederant, ac ipsemet Imperator mense Augusto Vienna Betnam, ut illam recuperationem Olomucii diligentius promoveret, venerat; eam Civitatem liberavit, pluraque Castella præsertim opportuna servando reditui sibi securo in Silesiam, vi cepit ac munivit, Cæsarianis nusquam prælio decernere ausis: Forte quod eam expeditionem susceperant confisi auxiliis Vngarorum: isti autem congregati in Moraviæ & Vngariæ confiniis, renuntiârant, quod solos limites suos defendere vellent, ibique hærebant otiosi, & nonnisi paucæ turmæ Archiepiscopi Strigoniensis, ac Veselinus venerant ad Castra Imperatoris.

Denominatus Innocentius Decimus.

Bannerus profligatur à Cæsarianis & mortuus.

Tortstenson Dux militiæ Sueticæ vincit Cæsarianos 1642.

Glogovia capta à Suecis.

Leopoldus Archidux cæsus à Sueticis.

Lipsia capta à Suecis.

Olomucium obsidentes Cæsariani & fugantur.

Vngari nolunt militare Imperat. extra suos fines.

Vicem autem adhuc mutante fortuna, Rex Daniæ postquam Hamburgam ex veteri sua contra eam Civitatem indignatione, tota hyeme & subsequenti A.C. 1643 Vere, obsessam oppugnatamque (connivente seu etiam adjuvante Imperatore, quo eum sibi devinctiorem faceret) ad officium uti optavit, reduxerat, persuaderi sibi permisit à Cæsarianis, ut potentiam Sueticam Daniæ Regni à sæculis æmulam suspectam haberet, ejusque incrementa impediret, atque ad eam distrahendam varia consilia suscepit. Et ut Moschos quoque ad hoc in suam societatem alliceret, ac ab ea parte commoveret bellum contra Suecos pro vindicandis

Daniæ Rex Hamburgum edomat.

Daniæ Rex avertit Sueco ab Imperio in Daniam suo malo.

candis

candis locis Moschoviæ ab ipsis usurpatis, affinitatem Ducis Moschoviæ ambivit, miseratque filium suum (ex matrimonio impari) Volmarum nomine (navibus Danicis iste delatus Gedanum, tum Regiomontum, & inde per Lithuaniam transiens, diverterat Vilnam ad Regem Vladislaum, ibique honorifice habitus, securitatem itineris sui obtinuit) in Moschoviam ut filiam illius Ducis Michaëlis Fedorowicz acciperet uxorem: irrito ad extremum eventu, cum Moschi inter difficiliores conditiones talis Matrimonii, illam contentius exigerent, ut ille procus fidem Christianam Ritu Græco Moschis usitato profiteretur, & cum despicatui duceret eorum sacros Ritus, contumeliis exceptum custodiis tradiderunt: Demum tamen opera Stephani Srepkowski Castellani Braclaviensis Legati Vladislai Regis ad illum Ducem in Anno Christi 1645 fuit liberatus ac dimissus, sed nonnisi a novo Duce Alexio Michálowicz filio Michaëlis Fedorowicz, interim morbo repentino in mense Augusto, seu ut alii ferebant veneno extincti. Fuitque honoratus idem Danus à Moschis donis magni pretii, quo aboleretur injuria suæ detentionis. Verum quantumvis Daniæ Rex illa consilia sua armaque contra Suecos nec dum expedierat, illi eis exploratis, prævenire maluerunt, ac Tortstensonium cum exercitu ex Germania revocârunt, & priusquam Dani sese ad bellum comparassent, ille ab Holsatia, ac Gustavus Horn à Norvegia ditiones eorum invaserunt, totoque hoc Anno Christi 1644 bellum in Dania summa contentione (anno subsequente Legatorum Regis ac Hollandorum & Electoris Brandeburgi cura, pax inter illa Regna fuerat composita) duxerunt, Marte variante quidem, sed quod narratio nostra cumprimis spectat, translato hoc modo in Daniam bello, tempus respirandi datum fuit Cæsarianis, reductis ad eas angustias, ut hoc Anno Christo 1644 post captum nec recuperatum Olomucium, nonnisi Viennam Austriæ propugnare, vel cum ea gravius periclitari debuissent. Alioquin avocato in Daniam Tortstensonio, omnia loca in Silesia & Moravia, præter Glogoviam & Olomucium recuperârant: Elector Saxoniæ Chemniciam per multam obsidionem, ac Grimmam Rechlicium in Misnia ejectis præsidiis Sueticis occupavit: demum vero fatigatus tantis incommodis inducias fecit cum Sueticis in hoc Anno Christi 1645.

Daniæ Rex procurat nuptias filio suo cum filia Ducis Moschov.

Moschi conditiones Matrimonii proponunt Dano.

Moschovia Dux moritur.

Moschoviæ Dux novus Alexius.

Sueci præveniunt Dani consilia illato ipsi bello.

Cæsariani avocatis in Daniam Suecis respirant.

In Alsatia Bavaricæ copiæ è diversis ejus regionis oppidis præsidia Gallo Vinmariensium ejecerant: Galassius ab Imperatore destinatus in auxilium Regi Daniæ, & circa Lubecam, Hamburgumque cum exercitu degens, non contemnendos faciebat progressus. Omninoque res Cæsarianæ aversis contra Danum Sueticis armis redintegrari potuisse videbantur, nisi fortis mobilitas eis alium obicem opposuisset. Nempe Georgium Rakocium Transilvaniæ Principem, qui consilia sua de societate belli cum Suecis in Moraviam propterea attractis paciscenda, diutius agitata, hoc anno primum Turcæ consensu stabiliri fecit: & collecto exercitu præcipuos Vngariæ Proceres Civitatesque solicitavit, ut ab Imperatore specie violatarum suarum libertatum defecerint: Cassoviam pulso præsidio Cæsariano occupavit: Humanay & aliorum Procerum Vngariæ, qui ab eo dissentiebant Arces expugnavit: Veselinum Filacum in nomen Imperatoris defendentem, diutius, licet re infecta oppugnavit. Imperator vero missa Legatione ad Regem Poloniæ Vladislaum (eo modo quo nuper Suecos cum Dano, Polonos quoque cum Rakocio ut committeret) auxilia contra ipsum petiit. Et cum hoc non successisset, Polonis molem belli alieni in seipsos convertere recusantibus, meliores suas legiones ad eam tempestatem compescendam convertit, & Constantinopolim Legatum suum cum honorariis magni pretii misit, quibus placaret Turcam, ne subsidia aut consensum Rakocio ad tales turbas ciendas præstaret. Atque talibus curis pro Vngaria servanda distractis hoc anno Imperator

Bavarici exercitus in Alsatia progressus.

Galassius ab Imperatore missus in auxilium Dano.

Rakocii sublevatio in Vngaria contra Imperatorem.

Ferdinandus III, Imperator, petit auxilia à Rege Poloniæ Rakocium.

Ferdinandus Imperator mittit Legatum ad Turcam.

rator Germanicis rebus, quantumvis ab hoste in Daniam converso pene liberis, subvenire non potuit, quin & Olomucium ac Glogovia in manibus Suecicis toto hoc anno permansit.

Ferdinandus Imperator cladem accipit 9 Martii 1645.

Insequens vero Annus Christi 1645 majoribus difficultatibus res Imperatoris implicuit: Sueci enim aliunde provisione contra Danum suis domesticis rationibus procurata, cum Tortstensonem in Germaniam remisissent, iste Galassium circa Magdeburgum hærentem cum Imperialibus copiis ita constrinxit, ut nonnisi manipulatim dispersis suis, ipsemet quoque relictis impedimentis ægre inde evaserit. Progressus autem Tortstenson in Boëmiam, ut inde Olomucio subveniret, Cæsarianos transitus sibi obsidentes, infra Pilsnam prope Taborum post longos dubios conflictus, 9 Martii ingenti clade affecit: Duce eorum Hatsfeldio saucio capto, Getzsio, Broio, & Tribunis multis occisis, plerisque captis, & quinque millibus ex eis cæsis præter Bavaricos cum Ioanne Vert, qui tardius veniens inclinata jam Cæsareorum acie, periculo sese committere noluit. Cæsar audita hac strage suorum, Praga, isti minus fidens, cum 30 solis Comitibus itinere Ratisbonensi Viennam properavit. Eoque delatus, necessaria ad illius Vrbis defensionem apparari fecit, Imperatricem uxorem cum filiis & Novercam Imperatricem Leonoram una cum magno fœminarum nobiliorum numero Gratzium amandavit, militem quoque ex Crotia & Austria summa celeritate colligi, & veteranos ex præsidiis Arcium finitimarum, eorum loco tyronibus substitutis, extrahi jussit, ac mox exercitum aliqualem, quo hostem distineret contraxit.

Turca contra Melitem parat bellum ob depradatum A.C. 1644 Bassam prope Cretam.

Veneti contra Turcam armant.

Pacis quoque cum Turca post multa dubia circa annuum tributum & restitutionem locorum Strigonio & Canisiæ olim subjectorum, confirmationem impetravit, eo facilius, quod ille Monarcha ob pyraticam Melitensium, quæ multa damna Turcis ab Alexandria Constantinopolim navigantibus circa littora Cretæ inferebat, omnes vires suas ad expugnandam Melitam hoc anno convertere decreverat; Vnde Melitenses quoque pro sua defensione à Principibus Christianis auxilia conquirebant, excitis etiam Venetis ad illud classicum, ne prius Creta seu Candia eorum peteretur: uti evenit, nam Turcæ dato sub custodias eorum Bajulo seu Legato Equite Sotanzo Constantinopoli tunc commorante, ne consilia ipsorum exploraret palamque faceret, præter omnium expectationem, Classem quam contra Melitenses instruxerant in Græcia, subito converterunt ad Cretam, quasi ibi esset receptaculum Melitensium, & expugnato primum propugnaculo vicino in scopulo à S. Theodoto denominato, Caneam illius Insulæ cum portu munito Civitatem celebrem terra marique obsederunt, ac post duorum mensium acerrimam oppugnationem, in qua prope decem millia selectiorum militum perdiderant, die vigesima secunda Augusti A.C. 1645 deditione ceperunt, priusquam auxilia ab Innocentio X Papa, à Prorege Neapolis, à Duce Hetruriæ, ac à Melitensibus multo apparatu bellico instructa advenissent; convenerant enim, sed tardius, ad Portum Sudæ, & frustra tentata recuperatione Caneæ initio Octobris redierant ad propria. Iterata autem expeditione in Anno Christi 1646 Turcæ, postquam frustra obsistente Classe Veneta, majora subsidia in Caneam introduxissent, Sudam propugnaculum illius Insulæ præcipuum oppugnârunt, & cum ibi parum proficerent ob situm loci sinu maris circumfusi, ad Retimum ejusdem oræ proximum maritimum oppidum conversi, illud post diturnos cruentosque insultus expugnârunt, cæso Andrea Cornaro illius Insulæ Summo Præfecto, tum & Philippo Molino cum multis Nobilibus Venetis, ac ex gregariis prope mille, atque ita ab una parte Canea, ab altera Retimo potiti, Sudam intermediam concluserunt. Nec multo post sub finem ejusdem anni cum circa Peloponessum

Caneam capiunt Turcæ.

in

in disjectam à procellis maris Classem Venetam incidissent, in ejus Prætoriam impetu facto, occiderunt ejus Præfectum Thomam Morelini cum omnibus ejus militibus, & nautis, ipsam tamen triremem cum ducere nequirent, aliæ naves Venetæ recollectæ ex tempestate recuperârunt. Anno vero sequenti 1647 melius instructam Classem Venetam Ioannes Grimani administrans, Turcicam à Canea redeuntem persequendo Neapolim usque Moreæ seu Peleponessi, eam ita constrinxit, ut tota æstate inde in auxilium Caneæ prodire non potuerit. Interim tamen Turcæ qui in Canea erant, prope Candiam Civitatem commisso prælio profligârunt Delphinum Insulæ illius Præfectum,& ejus filium Nicolaum Delphinum captivum fecerunt, plurimis cæsis, ac in altero conflictu equitatus Veneti Magister cum multis ex suis occubuerat, ab eoque tempore omnes regiones Sitiam usque pervagabantur securius Turcæ, Venetis nusquam in campestria, ne quidem in auxilium castri Mirabelli, quod ad deditionem coëgerant Turcæ, prodire ausis, donec Grimanius sero autumno eo ad hiberna rediens, cum exposito milite Classiario, excursione facta, & Turcas repulerat ab obsidione Candiæ, & Mirabellum recuperârat. Demum vero ipsemet Grimanius in Anno Christi 1648 cum maturius eduxisset Classem in mare Ægeum, 17 mensis Martii apud Scironia saxa subsistens,media nocte oborta tempestate, obrutus fluctibus cum sua Prætoria & aliis duabus triremibus, & cum una commeatum omnem vehente, novemque aliis navibus, & earum militiis nautisque pene omnibus interiit, & reliquæ Classis illius naves, ad saxa & invicem collisæ, magnum acceperunt damnum. Aliæ tamen quæ non erant in illo periculo cum suo Præfecto Riva statim navigârunt ad custodiendum fauces Hellesponti, quando Turcarum Classis vellet ex Propontide prodire in illud mare Ægeum: ac paulo post suffectus in locum Grimanii Ludovicus Mocenigus, instaurata Classe, tota æstate infestum tenuit illud mare, ne Turcæ possent majores copias trajicere in Candiam. In Dalmatia tamen utcunque sua damna Veneti compensabant prosperioribus contra Turcas successibus,& capta Clisa civitate cum arce munita à Leonardo Fusculo post quindecim dierum oppugnationem 30 Martii istius A.C. 1648. Sed quamvis Turca acerbius ista ferret, & Bassam Budensem cum Præfectis illarum Provinciam suarum damnasset propterea ad pœnas, tamen nullam mentionem pacis admittere volebat, majorique fervore utrinque promovebatur illud bellum hoc anno 1648 ut ex subsequentibus apparebit. Sed ut res Imperatoris prosequamur. Electorem quoque Treverensem eousque Viennæ sub custodiis detentum, cum Conventus Monasterii ad tractandam pacem congregatus, nil nisi eo in gradum pristinum restituto inchoare vellet, hoc anno primum Imperator liberum ac favoribus delinitum dimisit. Tortstensonius vero prosequendo victoriam, in Moraviam penetravit; ubi Znaimam, Cremsam Austriæ cis Danubium, Nikelspurgum vi cepit, eorumque incolas magno ære mulctavit: Olomucium ad famam ejus adventus Cæsariani deseruerant. Bernam obsedit & contentius resistentem oppugnavit: primum à Moravia Danubii apud Viennam pontem dejecit, collocavitque ibi propugnaculum cum præsidio valido, ut compulsis intro Civitatem Cæsarianis excurrendi in Moraviam, & suos progressus turbandi ademerit facultatem, eoque liberius toto hoc Vere A.C. 1645 in tota Moravia grassabatur. Rakocium quoque talibus suis successibus commovit, ut dubiam fecerit pacem cum Imperatore, quæ jam prope, idque æquioribus sibi ac Vngaris suis asseclis conditionibus coaluerat. Tandem tamen sub finem Autumni ad eam suscipiendam inclinârat Rakocius, cum Sueci oppugnationem Bernæ deserere coacti, majores progressus non facerent, nec possent, ut ille sperârat, ire ad capiendum Posonium, eoque bellum transferendum. Atque ita fœderis Gallo Suecoque Ger-

Treveris Elector liberatur.

Moraviam occupat Tortstenson.

Rakocius movet contra Imperatorem, & demum facit pacem.

manici viribus ſubſiſtentibus, bellum illud de ſuo fervore nil remiſit, immo & Delegati ad tractandam pacem toto hoc Anno Chriſti 1645, Monaſterii ac Oſnaburgi in Veſtphalia utrinque congregati, nil penitus concludere potuerunt, cum ſive pax, ſive induciæ ſtatuendæ qualeſcunque illæ fuiſſent, ſolis Auſtriacis commoda ingentia allaturæ viderentur, cæteris vero tanto graviora pericula, ſi illi interim temporis beneficio vires ſuas inſtaurarent. Potiuſque illi tractatus alter alterius conſiliis expiſcandis & ſuſpicionibus cumulandis ſervierunt; & tamen continuabantur in Annum Chriſti 1646 ſubſequentem, non tam ſpe certa conſequendæ concordiæ Germaniæ Statuum, quam fiducia novæ alicujus rerum converſionis, præſertim ſi induciæ majoribus quam unquam ſtudiis interim procuratæ inter Regem Hiſpaniæ & Hollandiæ Ordines ſtatuerentur, vel Gallos abſtraheret à ſocietate fœderis Germanici, affinitas aliqua nova, nempe alicujus ex Auſtriacis cum filia Ducis Aurelienſis, de qua ſub hoc tempus erat multus ſermo. Tandem vero cum Hollandi magis ſuſpectam haberent proſperitatem armorum Gallicorum, maluerunt componere cum Hiſpanis pacem (mox forte graviorem futuram quam bellum Auraicis, ut olim Mauritio cum Barneveltianis) concluſeruntque illam in Anno Chriſti 1647, poſt multos tractatus fruſtratis Gallis promiſſo dato de ea non paciſcenda, niſi ſimul cum ipſis quoque ſtabilita fuiſſet. Quomodo autem publicata fuerit die quinta Iunii Anno Chriſti 1648, & quibus legibus conſtet, in geſtis ejuſdem anni ſingularius deſcribendis apparebit.

Ferdin. IV Rex Boëmiæ & Vngariæ coronatur.

Vngariæ Comitia.

Vngari quoque quieverant, novumque Regem Vngariæ (melius Poloni vivente uno Rege, alterum non eligunt) anno præterito quinta Auguſti Pragæ coronatum ad Regnum Boëmiæ Ferdinandum IV, filium Imperatoris Ferdinandi III, coronari permiſerunt die 5 Iunii A.C. 1647 in Comitiis Poſonii celebratis: in quibus etiam fuit renunciatus novus Palatinus Vngariæ poſt Nicolaum Eſterhaſi nuper defunctum, Traſcovicius Prorex Croatiæ, & differentiæ inter Catholicos ac Religiones diſſidentes introductarum utrinque querelarum, circumſcriptionibus conquieverant æquioribus.

Galliæ Rex Ludovicus XIII obiit 14 Maji 1643.

A morte autem Regis Galliæ Anno Chriſti 1643 die decima quarta Maji defuncti, ut ſupra attigimus, tanto meliores ſpes rebus Auſtriacis affulſiſſe videbantur. Vnde earum fautores, ac ſi jam in tuto haberent omnia tam potenti adverſario ſuo ſublato, evidentiora lætitiæ ac ſecuritatis ſuæ ſigna præferebant: confiſi quod Galli in tanta commutatione apud ſe Magiſtratuum, & præſertim ſub fœmina Regina eaque genere Auſtriaca, tum & ſub Duce Aurelienſe, qui à vivente Rege fratre ſuo in iſtis bellis Auſtriacis non raro diſſentiebat, de fervore promovendi hoc bellum remitterent; ſed hoc quoque fefellit opiniones omnium; nam ille Rex ad ſingula circumſpectus, cum jam morti eſſet proximus, omnes rectionis ſuæ rationes à ſupremo Conſilio ſuo & Parlamento Pariſienſi conſiderari fecit, & cum omnium judicio probaretur, Reginam uxorem cui (uti Blanchæ) donec Delphinus adoleſceret Regni Adminiſtrationem, & fratrem Ducem Aurelianenſem cui ſupremum armorum arbitrium commiſerat, arctius obligavit, ut eandem rectionis formulam ſervarent. Loco vero Cardinalis Richelii paulo ante extincti, ad conſilia illa Regia Cardinalem Maſarinum ſubſtituerat.

Galli probant conſilia Ludov. Regis & ea exequuntur.

Atque iſti nil immutato bellicarum expeditionum ab ipſo inſtitutarum ordine, omnes exercitus in Italia, Hiſpania, Arteſia, Alſatia, novis ſupplementis apparatibuſque inſtructos, incœptas impreſſiones continuare juſſerunt, & cum Succis pro proſequendo in Germania bello fœdus renovârunt ſancitum paulo ante in Comitiis Sueciæ Stocholmiæ ſub finem Novembris A.C. 1640 ad triennium. In

Arteſia

Artesia Dux Anguiensis Condæus junior prope Bapames Administratorem Belgii Franciscum de Melo profligavit, eo ipso die quo Delphinus Ludovicus XIV nuncupatus novus Rex Galliæ Parisiis renuntiabatur eodem Anno Christi 1643 mense Majo. Inde movens in Lucemburgensem ditionem, Theonville obsedit, ac prope trium mensium oppugnatione laboriosa ad deditionem coëgit.

Anguiensis Dux profligat Hispanos

Theonville capitur a Gallis.

Subsequente vero Anno Christi 1644 ipsemet Dux Aurelianensis potentiori exercitu cum Marischallo de Migleraie ac Comite Gassion præmisso, ad obsidendam Gravelingam ivit. Civitas illa est Flandriæ insignis, portu, muri, valli, fossarum structuris munitissima, & circa quam Galli aliquando clades magnas acceperunt, ut alibi adnotavimus: unde non pauci rei militaris periti eam non tam facile capi, vel à recipiendis à Donchercha quatuor milliaribus inde distante subsidiis prohiberi posse judicabant. Sed vicit omne arduum solertia tantorum Ducum, qui primum ad illum Portum, à quo omnis spes victoriæ pendebat, celerius priusquam potuisset è mari subveniri præcludendum totis viribus conversis, unicum propugnaculum ipsius S. Philippi denominatum expugnârunt, ac occluso mari terraque omni ad Civitatem aditu, evacuatis aqua ejus fossis, munitionibus vi cuniculorum ac tormentorum dejectis, post duorum mensium sanguinolentos cum obsessis fortiter repugnantibus conflictus, in quibus etiam Comes Gassion grave vulnus acceperat, rejectis quoque sæpius auxiliis summissis à Picolominio, qui interim ex Hispania venerat in Belgium cum titulo summi Præfecti militaris, eam ad extremam deditionis necessitatem vigesima nona Iulii Anni ejusdem Millesimi, Sexcentesimi, Quadragesimi Quarti reduxerunt.

Gravelinga Civitas Flandriæ capta à Gallis 1644.

Deinde San Omarum oppidum ei vicinum oppugnârunt, Vatenas ac plura illius oræ loca constringendo San Omaro opportuna occupârunt, & totam illam viciniam Ipras usque excurrentes populabantur. Nec inferiorem felicitatem arma Gallica habuerunt in Alsatia quoque, ubi Dux Anguiensis, Bavaricos post capta ibi diversa loca ferocientes repressit, & circa obsidionem Friburgæ fudit, omnemque illum exercitum Bavaricum dissipavit. Et paulo post Filipsburgum obsidione cinxit, ac post longam oppugnationem cepit, unde plures Civitates in illa ripa Rheni, ut Spira, Vormatia, Moguntia ipsi deditionem fecerunt.

Anguiensis Dux in Alsatia profligat Bavaricos.

Hollandorum vero Dux Henricus Auranius, qui toto eo tempore ad distrahendas vires Belgio Hispanicas prope Brugas in campis Maldegem castris positis excubabat, postquam Galli Gravelingam expugnârant, Canali novo à Gandavo ad Sassen tendente superato, propugnaculum S. Antonii dictum cepit, & Sassen obsedit, cæsisque subsidiis Hispanicis post longam oppugnationem ad deditionem coëgit, & universum fere illud territorium in Flandria Vasiæ in suam potestatem redegit. Inde vero in tota Flandria commoti populi, querelis acerbioribus omnia complentes, quod hinc Hollandis, illinc Gallis oppugnantibus nil resistere valeret, & nonnisi vel illis vel istis certis præda futuri essent, ad seditiones novandasque res, & prope ad defectiones propendere videbantur. Initio vero Septembris ejusdem anni advenerat eo Ioannes de Austria filius nothus Philippi IV Regis Hispaniæ cum titulo & potestate Gubernatoris Flandriæ, & adjunctarum Provinciarum, & Franciscus de Melo jussus fuit redire in Hispaniam, possessionem tamen sui muneris ille novus Gubernator priusquam adiisset revocatus redierat in Hispaniam.

Hollandi capiunt Sassengam prope Gandavum.

Flandriæ populi tumultuantur.

In Hispania postquam Rex Philippus ab amisso Perpiniano, res suas majori cura indigere advertit, ipsemet in consiliis præsidebat, & nihil se absente vel inscio circa negotia æque publica atque privata Regalia sua statui permisit: ministros Aulæ suæ, præcipue Comitem Ducem de Olivarez, cujus errori damna præterita imputabantur Magistratu abdicavit, & relegavit ab Aula sua, sub custodiisque

Hispaniæ Rex ministros Aulæ suæ mutat. Olivarez abdicatur Magistratu.

Olivarez obiit. detineri, & consumi permisit in oppida Torra, ubi vigesima secunda Iulii Anno Christi 1645 demum obiit.

Invisus ille fuit ab initio Reginæ, eo quod Regem amoribus furtivis distineret, *Hispania Regina moritur.* unde cum Regina in morbum incidisset, ex quo post longam curationem in Novembre Anno Christi 1644 decesserat, conjectura sumpta quasi ex veneficiis & cantationibus ipso conscio procuratis illa valetudo provenisset, aliisque criminationibus de concitatis ad defectionem Catalonis ac Lusitanis, & ab eventis infelicibus rectionis status publici cumulatis, supplantatus fuit artificio Comitis de *Borgia obtinet Archiep. Toleti.* Ognata Innici de Guevara, & Cardinalis Borgia, cui in Archiepiscopatu Toletano voluerat præferri Archiducem Leopoldum, & illo demum oppresso, cessé- *Borgia moritur.* rat iste Archiepiscopatus Borgiæ, qui etiam hoc accepto sub finem Decembris ejusdem A. 1645 obierat.

Olivarezii vero (Gaspar de Gusman genere) sublati in locum, alios arbitrio suo Rex adhibuit ad moderanda consilia sua privata & publica, & Philippo de Sylva summam belli in Catalonia curam commisit.

Monson recuperant Hispani. Is itaque Anno Christi 1643 mense Augusto, *Monson* oppidum munitissimum, & commeantibus ex Aragonia in Cataloniam valde opportunum, primum obsederat, & post duorum mensium oppugnationem, rejecto Prorege *Della Motte* cum subsidiis Gallicis, deditione obtinuit. Et insequenti Anno Christi 1644 eundem *Della Motte* mense Majo prope Leridam prælio vicit, eaque victoria obtenta, Leridam obsidione undique ita cinxit, ut quamvis *Della Motte* resarcito exercitu suo sæpius magna vi subvenire obsessis tentaverit, semper tamen repulsus non sine clade suorum, non nisi à longe circa Balaguer desidens, illam oppugnationem spectavit; quare obsessi (erant quater mille selectiores milites ibi Galli) post mul- *Leridam recuperant Hispani.* tos in excursionibus conflictus, in quibus magna damna Hispanis dederunt, destituti cibariis, auxiliisque desperatis, vigesima nona Iulii die ejusdem Anni Christi 1644 (eodem quo & Gravelinga in Flandria) deditionem fecerunt, duriori lege, nempe ut cum suis quidem impedimentis abirent, sed Fonterabiam usque deducerentur, & oppidanis nullam securitatem obtinere potuerunt, quod Barcellonæ, ac aliis Civitatibus Cataloniæ fuit ingratum ac formidolosum.

Interim autem Galli, ut Hispanos à Lerida diverterent, vel ejus damnum com- *Taraconem obsident Galli & deserant.* pensarent, obsederant cum alio exercitu suo Taraconam, consilio satis provido; postquam enim propugnacula ejus maritima expugnârant, occlusam ab auxiliis ea recipiendis, continenti à duabus partibus summo ardore oppugnatum, mœnibusque ejus vi tormentorum ad ingressum late dejectis, pene ceperant; sed *Della Motte* nulla necessitate cogente, repente ab illa oppugnatione retraxit exercitum: incertum an quod viribus suis diffideret, quando Hispani recuperata Lerida totum suum robur ad illam Civitatem liberandam convertissent, seu quod ut alibi quoque suspicari fecit, studio conniveret ex secretiori alicujus novi in Aula Gallica Anrei consilio, cujus paulo post vocatus ad Aulam Galliæ strictas rationes reddere cogebatur, & in ejus locum successerat subsequenti Anno Christi 1645, *Arcourt Prorex Cataloniæ.* Comes *Arcourt* bellator famosus, qui diligentius bellum illud administravit: & statim primo Vere concluso portu atque Oppido celebri Roses sive Rheda Comitatus Rossiliani, ac ad eam obsidionem continuandam Comite Plessis Pralin relicto, ad confinia Aragoniæ reliquum exercitum duxit, ubi fluvii *Sicoris* seu *Segre* transmissionem artificiose ostentans, Hispanorum potentem manum in ea prohibenda morabatur, ne iret suppetias obsessis Roses, istis vero (iste Comitatus Rossiliensis cum Perpiniano, postquam Pipini inde Mauros expulerant, Galliæ Regibus paruit: deinde per fiducias & affinitates una cum Catalonia venit in possessionem Regum Aragoniæ, & sub Ioanne II, Aragoniæ Rege reversus ad Ludovicum

vicum X I Galliæ Regem, iterum à Carolo VIII Rege Galliæ circa Annum Christi 1493, Ferdinando II Aragoniæ Regi pro juribus & auxiliis ad recuperandum Neapolis Regnum sibi præstandis, quæ tamen fefellerant, traditus, longo postliminio hoc tandem nostro tempore redit ad Gallos, incertum diune apud eos mansurus) post diuturnam oppugnationem ad extremas angustias defectu auxiliorum ad deditionem decima Iunii ejusdem Anni Christi 1645 coactis, accito inde ad se Comite Plessis Pralin cum majoribus copiis, etiam transitum *Sicoris* ferro sibi aperuit, à medio Iunii continuatis præliis, profligato toto illo Hispanorum exercitu, in pluribus stationibus ad observandum ibi vada & itinera circa munitiora propugnacula consistente. Captus fuit in illis pugnis Marchio de Mortara veteranus Dux militaris, & ducenti ductores Ordinum, inter quos plurimi erant insignes genere Castellani, præsertim Vincentius Tutavilla cum filio suo Duce de Nocera, Iacobus Bardo, Michaël Pignatelli Magister Equitum Neapolitanus, qui cum aliis bis mille quingentis minoris nominis militibus Hispanis abducti fuerunt in Galliam: Dux eorum præcipuus Andreas Cantelmi, cum expeditiore equitatu evaserat Balaguerum, ibique recolligebat reliquos suos fuga ab illa clade dispersos. Arcourt autem post illam tam celebrem victoriam, cum non secus atque Annibal à pugna Cannensi, summam rei periturus, vel saltem Leridam conquisiturus crederetur, veritus forte ne à tergo carperetur à Cantelmo, seu impediretur in ea oppugnanda, ut istum prius tolleret, obsederat Balaguerum; ac ceperat quidem illud tandem vigesima Octobris ejusdem anni, ejusque præsidium trium millium Hispanorum jusserat traduci per Galliam Fonterabiam usque, uti Gallis quoque Leridæ præsidiariis fecerant Hispani, tum & Flix, aliaque diversa illius viciniæ loca in suam redegerat potestatem, sed Cantelmus priusquam arctius fuisset constrictus eruperat inde cum equitatu, & illa oppugnatione ad serum autumnum protracta, occasio rei utilius alibi gerendæ Gallis evanuit, tempusque datum fuit Hispanis, quod congregârunt alium exercitum, cum quo Philippus de Sylva circa Fragam subsistens, majores ipsorum progressus distinuit. Tanto magis in Anno Christi 1646 subsequenti, eorum conatibus provide occurrebat Marchio de Leganes, suffectus in locum Philippi de Sylva interim defuncti, cum enim Leridam Comes Arcourt cinxisset obsidione, eaque tota æstate ad Novembrem continuata obsessos ad extremas prope angustias redegisset, Marchio de Leganes ad eos liberandos veniens, & Castra Gallica undique bene munita difficilius posse vi aperta expugnari judicans, ad astum conversus, simulavit reditum per fluvium Sicorim, inde vero à media nocte repente conversus, in Gallos incautos & securos, ac quasi perfunctos periculo excubias raras habentes, toto impetu irruit, & ab altera parte Dux de Cardona cum septem millibus armatorum eadem castra simul oppugnavit: tum demum vero ex quiete concurrentes Galli ad prælium, exceperunt quidem fortiter hostem, sed cum jam iste superasset munitiones ipsorum, ejici amplius non potuit, cædibusque solummodo mutuis certârunt ad meridiem diei decimæ nonæ Novembris, in quibus prope centeni Ordinum Ductores Galli fortiores quique, & ex gregariis mille ducenti occubuerunt, & totidem fere ex Hispanis, præter quod penes ipsos stetit victoria, soluta illa obsidione. Comes Arcourt accepto vulnere in ea pugna cum reliquiis sui exercitus, non tamen palatim, sed Ordinibus servatis Balaguerum recesserat, & inde Cerveram omni apparatu Castrensi & impedimentis in prædam hosti relictis, graviorem passus jacturam gloriæ nominis sui, quam tot præclaris victoriis quæsierat.

Roses capiunt Galli.

Arcourt profligat Hispanos apud Sicorim.

Balaguer capiunt Galli 1645.

Lerida liberata ab obsidione 1646.

In Anno vero subsequenti 1647, Dux Condæus administratione illius belli suscepta, cum prope eandem Leridam (ibi fuit prælium Iulii Cæsaris cum filiis Pompeji)

peji) conduxisset exercitum, post aliquot prælia leviora æquali marte commissa Gregorio Britto ejus Præfecto, ne ibi tempus tereret frustra, & quod à caloribus nimiis æstivis multi ex ejus militiis morerentur, nec pauci propterea fugerent, recesserat versus Tarraconam, ibique majorem æstatis partem insumpsit in erigendis munitioribus circa locum *Constantini* dictum propugnaculis, unde illa Civitas in metu semper contineretur. Et sub finem æstatis præter opinionem Hispanorum celerius traduxit exercitum ad Agerium finitimam Civitatem Cataloniæ ab Aragonia, eamque summa vi oppugnavit, cepitque priusquam ab Hispanis juvari potuisset. Atque ita non inglorius redierat in Galliam, ac in ejus locum destinatus Vicerex Cardinalis S. Cæciliæ ex Monacho, Massarini Germanus, in Anno Christi 1648 subsequenti, cum venisset Barcellonam ingratus hospes, indignante contra tam incorruptum Magistratum illa gente, coactus fuit dare locum Marissallo Schembergo, viro militia claro, qui statim obsederat Tortosam, ut in notis istius anni subsequentibus apparebit.

Condæus capit Agerium.

Lusitani vero à quibus Catalonia aliquot adjumentum seu distractionem belli expectabat, nil interim consideratione dignum præstiterunt, præter excursiones in Extremaduram, ubi cum Marchione de Terracusa in Anno Christi 1644 bis ferocius pugnârunt, æque ab una atque ab alia parte plurimis desideratis, ac sub finem anni illius, eundem ab obsidione Elvæ strenue rejecerunt.

Lusitanorum languidi progressus.

Tanto minus egerunt in Anno Christi 1645 licet Castellanis ab Arcourt fractis, & eo cum Philippo de Sylva eorum melioribus copiis à finibus Lusitaniæ aversis, majorem commoditatem vires suas dilatandi habuerint: sed in solis prædis in Extremadura agendis, ac Marchione de Leganes in locum Philippi de Sylva contra ipsos suffecto à S. Antonii propugnaculo Olivenzæ vicino rejiciendo tempus terebant: Intenti magis ad rationes Brasiliæ, ubi Ferambucum & promontorium S. Augustini, omneque circa lineam æquinoctialem illius oræ littus, præter unum vel alterum portum, nempe Reif & Paraiba ademerunt hoc Anno Christi 1645 Hollandis, qui vicissim auxerunt rem suam in Flandria capto Hulsto initio Novembris ejusdem Anni, postquam ibi Galli quoque conducti à Duce Aurelianensi cum Comite Gascion ceperant Mardicum proximum Doncherchæ, ac Borborch, Linch, ac profligato Lamboyo apud Menene initio Novembris, pervagabantur totam Flandriam impune; Et licet tertia Decembris iterum Hispani Dunchercha excurrentes astu nocturno surripuerint ipsis Mardicum; iterum tamen in Anno Christi 1646 illud recuperârant & ceperant Vinosbergam, ac prælio insigni vigesima sexta Iunii apud pagum Cuetne victis Hispanicis, plurimisque ex eis cæsis, Cortracum Civitatem Flandriæ insignem ceperunt Duce Aurelianense ibi præsente, ac Duce Anguiensi, Ranzovio, Gassione. Deinde Dunchercham operosis propugnaculis portusque repagulis, quatuor millium Hispanorum præsidio cum Præfecto Comite de Lede munitam, post trium mensium laboriosam oppugnationem 7 die Octobris ejusdem A.C. 1646 ad deditionem coëgerunt. Vnde sumpto impetu Gallica arma, etiam Dixmudam & plura vicina ibi oppida in suam redegerunt potestatem.

Hulstum Flandriæ capiunt Hollandi 1645.

Galli capiunt Mardic. Borborch. 1645.

Mardic. recuperant Hispani.

Cortracum captum à Gallis.

Dunchercha capta.

In Anno vero 1647 Archidux Leopoldus ad illarum Provinciarum curam destinatus, recuperârat Armientrium, & Dixmudam, sed Galli vicissim sub Duce Marissallo Gassione ceperunt Basseam & Lens (ibi à jaculo bombardæ occubuerat Gassion Dux militiæ celebris) ac in Anno C. 1648 subsequente, cum Leopoldus Cortracum recepisset, Dux Condæus (vocabatur Anguien. sed interim defuncto suo patre Duce Condæo, istum titulum assumpsit) obsederat Ipras, & ad deditionem coëgit. Reliqua inter eos gestorum pertinebunt ad subsequentem scriptionem. Ac cum alio exercitu Villeroi in Lotharyngia munitissimum oppidum

Betune & Lens capiunt Galli.

Gassion occisus.

pidum Motta, postquam in ejus oppugnatione alius Præfectus Gallicus Magalotti occubuerat, deditione cepit 10 Iulii illius Anni Christi 1645. Eademque arma Gallica circumducens Dux Anguiensis apud Rhenum, Bavaricos, qui interim sub finem Aprilis quatuor legiones peditum ipsius circa Nicrum incaurius incedentes oppresserant, persequebatur, eosque inter Vindingam & Nordlingam consecutus, tertia die Augusti ejusdem Anni Christi 1645, cruentum nimis prælium commisit cum ipsis, in quo pertinacius à meridie ad mediam noctem continuato, ceciderunt fere septem millia hominum ab utraque parte,& pæne æquali numero captivi utrinque facti multi, in eoque victoria cessit Gallis, quod Dux præcipuus Bavaricorum Merci ibi periit, & ejus vicarius Gleen fuit captus, commutatus paulo post pro Comite Gramont, Tribuno præcipuo Ducis Anguiensis, ibidem à Bavaris capto, tum quod tormenta bellica cum magna parte curruum Galli obtinuerunt, & Bavaricis Donaverdam ac ultra Danubium cedere coactis, ceperunt Nordlingam; demumque obsederant Heilbrunam. Verum cum interim Anguiensis à laboribus bellicis in gravem morbum incidisset, Philisburgum curationis causa delatus, eo quoque exercitum illum retrahi jussit autumno jam adulto, & Bavarici redintegratis viribus auxiliis novis ab Imperatore cum Archiduce Leopoldo summissis, facile recuperarunt Vindingam ac Nordlingam, ac alia illius regionis loca à Gallis neglecta. Insequenti vero Anno Christi 1646 exercitus illi partium fœderatorum Gallici Duce Turaine, & Suetici sub Vrangelio conjuncti, iterum Nordlingam & Donaverdam recuperarunt, & effusi in solum Bavaricum, Raina capta, omnem illam regionem circa Licum, Augustam usque ipsam infestam multo tempore tenuerunt. Inde vero per Sueviam versus lacum Acronium seu Podamicum, aut Constantiensem transeuntes, Briganti Oppido capto, etiam Menaviam cum illa insula, deinde Reichenaviam occuparunt, Lindaviam oppugnarunt, majoremque terrorem illis regionibus incussérunt, ut Electori Bavariæ aliud non superfuerit, nisi ut securitatis suæ causa tractarit inducias, sub quibus neutrarum partium censeretur, concluserarque eas una pro Electore quoque Coloniensi Vlmæ sub finem Februarii, A. C. insequentis 1647. Quibus durantibus tota vis illius exercitus fæderatorum contra ditiones Imperatoris proprias conversa, in finibus Boëmiæ Egeram Misniam versus expugnarunt & ceperunt, imperialibus copiis illi loco ferentibus subsidium, prælio fugatis, & majores progressus cum ibi facerent, Bavariæque Elector ut Imperatorem juvaret, renuntiasset induciis, hocque idem fecisset Coloniæ quoque Elector, ipsi relicto firmo præsidio Egeræ, iterum in Bavariam redierunt, omnemque illam regionem cædibus & direptionibus afflixerunt, toto hoc anno 1648, profligaris sub finem mensis Maji Imperialibus, qui in auxilium Bavaricis adventabant una cum Milandro summo eorum Præfecto jaculo bombardæ occiso, ut necessum fuerit etiam ipsimet Bavariæ Electori relicto Monachio versus Salisburgum ad tutiora loca transire. Nec minores progressus faciebant Hassiaci circa Vestphaliam, ac Vittembergius Tribunus Sueticus in Silesia, ut singularius poterunt recenseri in subsequentibus. Nos ea hic carptim memoramus, ne prætereantur ab iis qui fusius scribent acta istorum annorum. Qua ratione adnotandum quoque judicavimus novum bellum sub hoc tempus in Italia excitatum. Nempe quod cum Princeps Sabaudiæ Thomas cupiens Sabaudiam à bello tam multis annis ibi continuato liberari, specioso artificio Gallos alio transferendi invento, ipsis persuasit, ut portus Hetruriæ in nomen Hispani Regis munitos oppugnarent, unde majora incommoda ipsi inferri possent. Ac ipsemet Ducem se exhibens tali expeditioni, mense Majo A. 1646, cum exercitu Gallico ad littus illud Hetruscum seu Seniense, ubi sunt præsidia Hispanorum applicuit, cepitque Oppidum ibi maritimum

Mottam capiunt Galli.

Galli profligant Bavariæ Ducis copias 1645, 3 Augusti.

Brigantium captum à Suetica.

Bavaria & Colon. Elect. neutralitatem faciunt.

Egeram capiunt Sueci.

Milander cæsus.

Orbetellum Galli obsident. ritimum Talamone, & portum S. Stephani, Orbetellum vero fortiori præsidio munitum obsedit, & oppugnavit à medio mense Majo; rejectaque fuerunt pluries subsidia Neapoli illi loco summissa, etiam navali prælio, in quo Præfectus Gallicæ Classis Marisall de Breze Dux celebris occubuerat quidem, & multæ utrinque naves perierant; subsidium tamen Orbetello inferri non potuit. *Breze Dux occubuit.* Paulo post autem medio menso Iulio cum Marchio de Terracosa ad portum Herculis majorem militum Hispanorum Neapoli conduxisset, & continenti versus Orbetellum contendens primam stationem excubitorum Gallicorum in propugnaculo *Terra Rossa* dicto tribus milliaribus Italicis à Castris ipsorum distantem expugnasset, Thomas Princeps non expectato ejus adventu reliquit obsidionem illam,& portum quoq; S. Stephani, ac Oppidum Talamone, licet retinere potuisset, pacta sola commutatione captivorum Hispanis reddidit. *Thomas deserit oppugnationem Orbetelli.* Quo indignati Galli, ut probarent illam obsidionem sub Duce Gallo meliorem exitum habituram fuisse, mox à Tollone classe cum Duce Marisallo Migleraie ad eas partes vecti, portum Longone in Insula Elba seu Ilva antiquis *Chalibum memorabilis Ilva metallis*, cujus partem occidentalem occupat Cosmopolis pro Duce magno Hetruriæ; Orientalem vero tenent Hispani, mille quingentorum Hispanorum præsidio munitum expugnavit, & Gallico præsidio munivit, ac ex adverso ejusdem Insulæ incontinenti Italiæ Arcem Plumbini, ejecto inde præsidio Hispanico occupavit. *Galli portum Longone capiunt.* Aliud quoque stratagema excogitatum fuit ab illismet rerum inventoribus in Anno Christi 1647, quo sedes armorum Gallicorum averteretur ex Sabaudia in solum Mantuanum, & simul debilitarentur vires Gallorum ad bella tantopere multiplicata distractæ. *Galli transeunt in agros Cremonæ.* Ac delinitus Dux Mantuæ amplis promissis, titulisque gloriosis summi Præfecti militaris Galliæ in Italia, permiserat ut exercitus Gallici ad illam partem ditionis suæ conducti, oppugnarent inde Cremonam, & ditiones Mediolani: consederantque circa Casale majus, & Rivarolam, & inter leviora prælia circa Sabionetam, cum præsidiis Mediolani æquali Marte commissa, excitabant ibi munitiones, quas tamen vortices exundantis fluvii Padi majori mox parte dejecerant. Et iterum in Anno Christi 1648, postquam ibi hybernarunt, majori numero aucti, agros Cremonæ, eamque viciniam longe lateque infestam habebant,opera hucusque inutili,& periculosa ad ultimum illi Duci: denuntiari enim ipsi fecerat Imperator, ne quid hostile afferret Mediolano, nisi vellet abrogari sibi fiduciam Imperialem super illo Principatu. Quod vero nullæ conjecturæ prævidere potuerunt, in ipso quoque Regno Neapolis commotiones evenerunt, eo periculosiores,quod non solum inexpectatæ, sed magis quod majora damna quam universarum Indiarum & Americarum si perderentur, jacturam Hispanis attulissent, prorsusq; illam Monarchiam evertissent, si ejus habenis & obsequio Galli fortuna propitia potiri, melius illud moderari scivissent. *Neapoli tumultus popularis 1647.* Acciderat enim, quod Hispani adsueti in suis ditionibus ad bella tam infinita quæ volentes perpetuo alunt, ingentibus vectigalibus onerare populos,Neapoli quoq; nova & in dies graviora exquisitioribus artibus inventa instituebant,ac cum A.C.1646, inauditum à seculis ex fructibus arborum & hortorum qui quotidie minutim in foro venales populo exponuntur, solvi imperasset Dux de Arcos tunc ibi Prorex,& ejus ministri vi in foro illud extorquerent, paulo post unus vilior ex plebe Thomas Agnelli Amalfitanus navicula vili tales merces adferre in urbem solitus,audacius exactorem repulit,& ejus exemplo omnes alii propolæ in illos ministros publicos consurrexerunt,accurrentesque cohortes militares urbanas in eorum auxilium, saxis & fustibus quæ furor subministrabat fugarunt; crescente vero tumultu etiam arma sumpsit universus populus, conspiratione facta ad defendenda Privilegia à Carolo V, Imperatore illi genti data & jurata. Nec potuerunt revocari ad obsequium, cum Ioannes de Austria filius

filius Nothus Regis Hispaniæ cum Classe & milite recenti ex Hispania veniens; instpet eodem tempore fecisset venire ad Vrbem ab una parte Marchionem de Guasti cum octo millibus, ab alia parte Ducem de Matalone cum sex millibus armatorum, ut ita & à portu, & à continenti irruentes, portas primarias occuparent, cogerentq; turbas ad deponenda arma, nam populares electo sibi Duce Ianuario Annesio (ille Thomas Agnelli primus populi concitator occisus fuit à Sicariis à Viceregе subornatis) adeo fortiter exceperunt illos omnes impetus, ut plurimos ex militiis Regiis occiderint, & portas urbis retinuerint in sua potestate, quibus commeatum facilius venientem à foris recipiebant, & Regii laborare cœperant ejus defectu. Et demum desperata venia, recurrerunt pro protectione ad Regem Galliæ, ut miserit ad eos Ducem Guisium, qui ut venit Neapolim, sumpta statione in Vicaria, inchoavit quidem bene rectionem armorum illius populi, represserat insultus Hispanorum circa munitiones populares, & Classis eum secuta à portu Longone una cum quatuor grandioribus navibus armatis Lusitanis, profligarat Hispanicam præ portu Neapolitano, sed priusquam fortius fixisset pedem in ipsa Vrbe, cum præstaret magis aliquam Arcem ibi expugnare, & portum aliquem (habebat portum populus in sua potestate Turrim de Carmine) proprio præsidio diligentius munire, vel Caietam oppugnare, aut circa eam apud Civitatem Fundi confinem ditioni Pontificiæ, ut erat in sua potestate, præsidia collocare, malo consilio dimiserat alios in Apuliam & in Calabriam, seu in Brutios, alios contra Aquilam in Abrutium seu in Samnites, ut sollicitarentur illæ Provinciæ & Civitates ad partes populi, & ad reddenda ordinaria tributa pro milite, qui erat collectus, stipendiario. Auxilia quoque promissa & destinata cum classe ex Gallia retardarunt hyemales tempestates: & dum ea expectantur, novus Viceрex Comes de Ognata Roma à Caieta vectus mari Puteolos, eo delatus una cum Ioanne de Austria secretioribus artificiis corrupit multos ex populo, & eorum antesignanum Annesium, ut eum sexta die Aprilis in aurora fecisset irruptionem in munitiones popularium, defensoribus studiose alio conversis, eas nullo negotio occuparit, & Turrim de Carmine maritimam sponte tradiderit Annesius. Inde vero sublata ab Hispanicis voce, *Vivat Hispania*, populares novitate rei territi, eandem cantilenam cantare incœperunt, unusquisque sibi timens, ne contradicendo ad pœnas traheretur. Et Guisius cum sex domesticis fuga versus Beneventum contendens, in itinere à Comite Turcavilla comprehensus, captivus Caietam fuit deductus. Sero demum mense Maio advenerat Classis Gallica cum spe quod adhuc populus ille visis auxiliis persistere vellet in sua secessione. Sed Hispani omnia littora munierant firmis militaribus custodiis, ut nullibi Gallis applicare liceret. Rapiebantur quoque ad supplicia plurimi ex populo tumultuum istorum insimulati, & ille quoque Annesius proditor Gallorum, prætexta alia causa comprehensus, sæviores luit pœnas, & cadaver ipsius ignominiose fuerat raptatum per plateas Vrbis. Atque ita successit illa novitas vectigalis *Gabellæ di frutti* vulgari nomine vocitati, & ex ea orta tempestas fremitus popularis, quæ si alterum mensem plus durasset, facile transisset illud Regnum in titulos Regis Galliarum. Immo non usquequaque videtur sedata, cum populi diversorum locorum ad vocem tributi quadraginta duorum Carlinorum (ut ibi moneta censetur) de singulis focis postmodum à Viceregе indicti, etiam arma sumere non dubitarint, & semel aperta hac via diffidentiæ cum Hispanis illorum populorum, semper aditus ad illud Regnum Gallis non difficilis patebit.

Ioan. de Austria venit Neapolim.

Guisius Neapolim venit pro Rege Galliæ.

Annesius prodit Hispanis populum, 1648.

Guisius captus ab Hispanis.

Viceгex Neap. sævit in populi Duces.

In Britannia magna à diversitate Religionum exortas commotiones, cum in suis initiis sopiri, oblivioneque obliterari posse viderentur, tandem illæ exarserunt magis, quam ut simulari vel silentio prætereri debeant. Sufficiet tamen earum origi-

Scotia Regni motus initia, 1638.

originem & progressum brevi solum nota hic adumbrasse, donec finiant, & exactius constent scribentibus.

Carolus istius nominis Magnæ Britanniæ primus Rex, sub hoc tempus ibi regnans, quo firmius consociaret hæc Regna, cerimonias Religionis Reformatæ in Anglia usitatas, in Scotia quoque, uti etiam Iacobus sextus ipsius Pater in Synodo Anno Christi 1618 Pertensi statuerat, præcipue quinque articulos, nempe:

De genuflexione in sacra Cœna. De celebratione certorum Festorum ultra Dominicas dies. De Baptismo privato. De usu privato sacra Cœna: & de Confirmatione Anglica.

Servari volebat, & recipi in omnibus Ecclesiis ad hoc editum librum seu formulam Rituum, *Liturgia* dictam, tum & Episcopis (erant eousque in illis partibus Episcopi, licet hæretici, eodem cultu & habitu ac prærogativa ut apud Catholicos Catholici) bona sua reddi, eorumque judicio & potestate Ecclesias Synodosque moderari. Quibus decretis Regiis Puritani (æque Religioni Catholicæ atque Reformatæ Augustanæ infensi) ne ita Puritanismus seu Calvinismus ipsorum extirparetur, pertracte reclamabant: & cum ad eorum observationem à Magistratu ad hoc, ut in Anglia (instar Italicæ & Hispanicæ Inquisitionis) instituto, *Alta Commissio* dicto, severioribus pœnis adigerentur, authore Alexandro Lesle conspiratione facta in Anno Christi 1638, fœdus inierunt *Convenant* denominatum, pro mutua Religionis & libertatum (ut ajebant) suarum defensione, opposueruntque illi Libro *Liturgia* contrariam Rituum sacrorum normam, sub titulo *Harmonia Confessionum*, Calvinismo plenam, ut in omnibus Ecclesiis haberetur, & Episcopi ejicerentur. Nec potuerunt revocari ad officium diligentia præsidiorum Regiorum, immo istis exturbatis, Arcem Edemburgi primariam Regis in illo Regno sedem cum aliis insignioribus locis suo milite munierunt. Et cum Rex ad cohibendam tantam contumaciam, aliquantam manum ex Hybernis adduci curasset, ipsi omnia vectigalia Regalia ademerunt, ac exercitum sibi armarunt, continuaruntque in annos subsequentes tales turbas, quamvis Rex celebrato ibi Parlamento in Anno Christi 1641, in Septembre, sustulerit illam *Liturgiam*, & omnes libertates ipsis confirmarit.

Scoti ineunt fœdus Convenant, 1638.

Quod malum mox ad Anglos quoque penetravit, eò perniciosius, quòd isti tantò magis anxii ne incrementis Religionis Catholicæ vel Augustanæ Reformatæ Puritanismus supprimeretur, à multo tempore occasionem similem ad novandas res avide expectabant, incensi odio in Catholicam Religionem sub patrocinio Reginæ succrescentem liberius. Nempe palam commeabant Summi Pontificis Romani Ministri ad illam Aulam. Venerat eò ab Vrbano VIII, Episcopus Calcedonensis, ingratus etiam Catholicis, aliis pro admittendo, aliis pro rejiciendo Fidelitatis Regi obligandæ juramento à Rege Iacobo VI, præscripto, inter se divisis, seu ne esset, qui in eorum vitia inquireret. Postea miserat eò idem Vrbanus VIII Gregorium Panzani Congregationis Oratorii: deinde Georgium Coneum Scotum Canonicum in Laterano: & demum Comitem Rossetti in sæculari habitu. Observabantur ibidem patentius Sacerdotes Catholici, præsertim Ioannes Godesman, & Thomas Societatis IESV, & in Palatio Sommerset degebat Congregatio Capucinorum. His itaque aliisque similibus Catholicorum actionibus exagitatos Anglos, majori parte Puritanos, cum Rex interpellasset, pro auxiliis ad coërcendam secessionem Scotorum, illi simulato consilio suo, persuaserunt ei, ut Parlamentum, sine quo tributa publica indici non possunt, convocaret, eoque primum bimestri sine fructu provide à Rege dissoluto, aliud tertia Novembris, Anni Christi Millesimi Sexcentesimi Quadragesimi inchoatum, variis delinitionibus extorserunt ab incauto (providebat

Anglos offendit Catholicorum libertas. Papa ministri Anglis invisi in illa Aula.

bat ne conjungerentur *Convenani.* Scotico, nec evitavit) nimium Rege, ut permiserit esse triennale, & deinceps ut duraret donec (plane perpetuo) tollerentur abusus, uti ajebant, in rectione publici status deprehensi, atque iste error perdidit illum Regem. Nam ut hoc quoque paucis delibemus, Parlamentum Angliæ (ut Germaniæ & Poloniæ Comitia) constat ex duplici conclavi, sive Camera superiori & Camera inferiori: in inferiori Camera capita populorum & status congregati proponunt sua desideria Proceribus & Senatui, In superiori Camera Præsidentibus. Atque hæc Camera superior decernit, leges condit; judicat, accusatos damnat, habet jus carceris, & gladii quousque durat, ejus tamen decreta vim non habent, donec à Rege confirmentur, & dissolvi potest Regis arbitrio. Et quidem temporibus Vilhelmi Conquestoris, à quo stirps ista nunc ibi regnans derivatur, Parlamenti istius infirma fuit potestas, sed postea variis necessitatibus constricti illi Reges (nunc unus nunc alius) eam auxerunt ampliaruntque supra modum: ista vero præsenti indiscreta, & male circumscripta prorogatione, adeo est laxata, ut valeat (præsertim oppressis partium Regiarum asseclis) quantum audet, cum neque desint ipsi rationes, quibus obligatus Rex ejus decreta quantumvis ingrata compellitur subscribere. Quod manifestius ex subsequentibus patebit. Postquam enim illud Parlamentum fuit ita stabilitum, ut non posset dissolvi Regis voluntate, Parlamentarii (ita vocabuntur) absque ullo respectu Regiæ dignitatis Scotorum fœdus approbarunt: Catholicos ne ullus eorum nisi ultra decem leucas ab Vrbe Londino commorari posset, prohibuerunt; Sacerdotes ad pœnas legum ab Elizabetha Regina sancitarum vocabant: Reginam monuerunt, ut familiariores quatuor suos fideliores Catholicos ab Aula ablegaret, statimque Comes Roseti Minister Papæ & Ioannes Godesmam Iesuita, ægre per Legatum Hispaniæ Regis imperrata securitate, abierat: Thesaurarius Veston fuga se subtraxit in Hollandiam: Thomam Vuentourt Comitem de Strafford Proregem Hyberniæ fideliorem Regi & Catholicis æquiorem fecerunt duci in carcerem Turris Londinensis, nec permisso ut defenderetur per Legisperitos, plane indicta causa eum damnarunt supplicio capitis, quasi suasisset Regi, ut motus Scoticos armis compesceret, & dominaretur ut Monarcha, introduxeritque octo millia Hibernorum Catholicorum cum armis ad hoc in illam Insulam, ac quod ejus opera solutum fuerit præcedens Parlamentum, & dilataretur fides Catholica, essetque reus peculatus in tributis Regiis. Tantumque egerunt concitato tumultu, acclamationibusque plebis (est insolentissima) Londinensis, & comminationibus graviorum, quod Rex nolens, seu persuasus tali victima placandas fore turbulentorum iras, & ad pacatiora consilia facilius posse flecti, immo ipsomet Protege deprecante, ut suo sanguine tempestas tanta sedaretur, decretum illud Parlamenti ratum fecit, ex quo Prorex die vigesima secunda Maji A.C.1641, truncatus fuit capite in theatro publico prope illam Turrim erecto. Nec multo post etiam Vilhelmum Laud Archiepiscopum Cantuariensem, præcipuum Regis in causis Religionis consiliorum moderatorem in eadem Turri Londinensi carcerarunt, & damnarunt ad supplicium capitis 20 Ianuarii A. C. 1645, quasi ipso authore fuerit conscripta illa *Liturgia*, à qua processerunt dissensiones Scotorum, ac deinde Sacerdotem Philippum Confessarium Reginæ in eundem carcerem detruserunt: Inquisitionem quoque instirui volebant contra Reginam, quod à Catholicis illius Regni postularit subsidia Regi suo marito pecuniaria, cujus rei documentum habebant ipsius, & alteras Digbii ac Montagu literas interceptas. Neque hic quieverunt, sed ademerunt Regi usum vectigalis præcipui Duannæ, illudque converterunt in stipendia militum Scotorum; interdixerunt Classium & portus Pleimontani Præfectis, ne ulli alteri parerent, nisi ipsimet Parlamento: satellitium

Anglia Parlamentum prorogatum inconsulte.

Anglia Parlamenti potestas.

Anglia Parlamentum appr. bat fœdus Scotorum.

Anglia Regina monetur à Parlamento ut Catholicos familiariores dimittat.

Hiberniæ Prorex capite damnatur.

Laud Arch. Cantuariens. carceratur.

Philippus Confessarius Reginæ carceratur.

Anglia in Reginam vult inquiri Parlamentum.

Anglia Regi adimit Vectigal Parlamentum & obsequium classis.

litium armatum (cujus rei nulla habebant ex antiquioribus Parlamentis exempla) constituerunt ad suam custodiam: & cum Rex talia eorum decreta improbaret, & Londino propterea (nimium inconsiderate) discessisset, sæpiusque exoratus redite nollet, nec dimitteret exercitum quem ex Hibernis, collectum in illa Insula tenebat, ventum est ad apertiora dissidia. Quæ magis invaluerunt, concitata suspicionibus, quod Rex ille filiam suam primogenitam Mariam desponsarat Vilhelmo Auraniæ Principi Henrici Ducis Hollandorum filio, annorum decemseptem, mense Aprili A.C.1641, & insequenti Anno 1642, sub finem mensis Martii Regina mater eam in Hollandiam deduxerat. Parlamentarii enim arbitrati ea affinitate & ipsiusmet Reginæ cum sponsa discessu, nonnisi auxilia externa conquiri, quibus Rex eos opprimeret, ipsi quoque arma sumpserunt, militem omnem Regni nonnisi sibi obedire, ac alium conscribi jusserunt, eique præfecerunt Comitem Essexiæ. Atque in dies major succedebat ibi rerum confusio, Proceribus, Nobilibus, Civitatibus, aliis pro Rege, aliis contra Regem consurgentibus. Ac denuo Parlamentarii illi, Puritani maxime societatem suam ut fortius stabilirent, mense Octobre Anno Christi 1643, in Templo Divæ Margaritæ Concione exhortatoria præmissa, in fœdus Scoticum solenniter jurarunt: Amovebantur à sessione Parlamenti quicunque jurare recusabant, seu videbantur favere Regis causæ, aut Religioni Catholicæ; Gubernatori Londini Milordio fuit abrogatum officium, alii quoque non pauci qui liberius defendebant partes Regias tradebantur custodiis; Episcopis adempta fuit omnis potestas, ac eo titulo abstinere jubebantur. Nulli quoque tractationi reconciliationis dabatur locus, licet sedulo eam promoverint Legati Regis Daniæ, Hollandorum, (toto isto tempore manet Londini etiam Legatus Hispaniæ Regis) & postea Comes Arcourt à Regina Galliæ (obierat interim Rex Galliæ Ludovicus XIII Anno Christi 1643,) ad hoc missus, cum authores talis conspirationis præsertim Comes Essexiæ, cum suis sociis à Rege rei criminis læsæ Majestatis declarati, timentes ne Rex postmodum nacta opportunitate resumeret iras, desperata venia, omnem suam securitatem in continuanda defectione reponerent. Atque exinde correptis utrinque armis, omnes illorum trium Regnorum populi mutuis absque discrimine cædibus misere conficiuntur.

Auraniæ Principi desponsatur filia Regis Angliæ 1641.

Angliæ Regina ducit in Hollandiam filiam suam sponso Auranio 1642.

Angli jurant in fœdus Scoticum 1643. in Octobre.

Parlamenti à sessione extruduntur Regis fautores.

Anglorum cum Rege conciliatio tractatur frustra.

Angliæ Rex Essexium damnat crimine læsæ Majestatis.

Et quidem ab initio plerumque propitiori Regi Marte certabatur, sed cum iste destitutus suis omnibus vectigalibus, solis parcis pecuniis à Catholicis, vel ab externis Principibus amicis precario subministratis bellum tam difficile sustinere cogeretur, Parlamentarii vero nervo ac apparatu bellico abundarent, & præsertim ære Castrensi, quod solum Londinum ad stipendia multarum legionum promptum suppeditabat, prævalere cœperunt in Anno Christi 1644, pluresque Civitates è manibus Regiorum recuperarunt; apud Iorchium seu Eboracum cæsis Regiis copiis, ægre carum Duce Roberto Palatino Regis sororino fuga elapso, ipsam Civitatem Iorch, fidum ac commodius Regiorum receptaculum ceperunt, & Scoti Neocastellum post longam obsidionem ad deditionem coëgerunt. Vnde Regina, quæ ex Hollandia à genero redierat, pertæsa tantarum turbarum, & abortum passa, transmiserat iterum in Galliam, ibique Parisiis domicilium sibi sumpsit, ac paulo post in Anno Christi 1646, subsequenti mense Iulio filium quoque suum primogenitum Principem Valliæ ad se transire fecit. Instaurarat nihilominus Rex post cladem Iorchianam vires suas, & in Cornevalia die prima Septembris Anni Christi 1644, profligarat Comitem Essexiæ, & Valler Duces Parlamentarorium, sed iterum in Anno Christi 1645, nimium debilitatus penuria pecuniæ, omnisque instrumenti bellici, & magis infidelitate suorum militum, quorum plurimi oscitanter rem gerebant, ac facile deficiebant ad Parlamentarios,

Angliæ Regis vires vacillant defectu pecuniæ.

Angliæ Regii cæsi à Parlamentariis 1644.

Iorch capiunt Parlamentarii.

Angliæ Regina redit in Galliam.

Angliæ Rex profligat Essexium.

Parlamentarii cadunt Regios 1645. in Iulio.

tios, graviora damna accepit à Comite Fairfax, loco Essexii Parlamentariorum Duce, qui prius mense Iulio dissipatis Regiis cum Præfecto Goring apud Oppidum Licester, deinde Robertum Palatinum Regiorum Ducem eodem Anno Christi 1645, apud Bristol medio Septembre ejusdem Anni Christi 1645, fudit, & ipsam Civitatem cum portu in illa parte Septemtrionali valde opportuno cepit, data Roberto Palatino potestate adeundi cum suis militibus, quorum plurimi sub signa Parlamenraria sponte transierunt,& ipsemet Palatinus cum frarre suo Mauritio, cum videret Regem propter illam jacturam exercitus & Civitatis sibi indignari, obtenta à Parlamento securitate navigationis, in Hollandiam navigavit. Iterumque idem Fairfax sub finem Octobris circa Vestchester vicerat equitatum Regium, ut ipsemet Rex quoque ægre evaserit Oxoniam, quod pene solum receptaculum in illa parte ipsi restabat. Hyberni Catholici adhuc aliquantum sustentabant partes Regias in Scotia,transmissis eo bonis auxiliis Duci Regio Montrose, qui magnos progressus ibi hoc A. C. 1645, faciebat.

Bristol capitur Parlamentariis.

Roberto Palatino indignatur Rex Angliæ.

Fairfax vincit Regios in Octob. 1645.

Et majores animos iidem Hyberni resumpserant, suffulti subsidio aliquanto pecuniario Roma ab Innocentio X Papa, sibi summisso cum Nuncio Renucino,qui per longos circuitus maris, ne in manus Parlamentariorum incideret, tandem sub finem Octobris ejusdem Anni Christi 1645,tenuit portum optatum in Hybernia. Iamque prope in suam potestatem redegerant Dublinum caput illius Insulæ, sed potentia Parlamentariorum post multos conflictus randem superabantur.

Hybernis mittit Papa subsidia. 1645.

Non intermittebant autem Regii toto illo A. C. 1645 tractare pacificationem, pertæsi belli civilis tam crudelis, sed Parlamentarii obtrudebant semper conditiones Regi iniquiores, & quæ potius in statum Anarchiæ seu Democratiæ Regnum illud mutarent.

Persuasus etiam Rex eos facilius flecti commoverique posse ad æquiora pacificationis media suæ reverentia præsentiæ, & tanta propensionis ad pacem animi demonstratione, si ipsemet armis depositis veniret Londinum, denunciari ipsis fecerat initio Aprilis A.C.1646, quod vellet dimittere exercitum, & præsidia sua ex omnibus munitionibus sibi addictis deducere, ac ita cum solo comitatu Aulico venire Londinum ad tractandum concordiam universalem, dummodo personæ & dignitaris suæ Regiæ securitati caveretur, liberumque esset cuilibet ex Aula & militius suis ad propria redire, ac bonis suis tranquille gaudere. Ac præferebant illi gratum sibi futurum fuisse adventum Regis,ornarique jusserant Palatium ejus ad S.Iacobum, sed securitatem personæ & Aulæ ipsius dubiam nimium fecerunt, promulgatis decretis, ut tota Civitas esset in armis, & in omnibus locis qua Rex transiturus esset, disponerentur militiæ fideliores Parlamentariæ, injicerentque manus omnibus qui venirent cum Rege sine literis *Salvi conductus*, ut dicitur, Parlamenti, & ne quispiam posset convenire aut alloqui Regem sine permissione Parlamenti. Vnde Rex, præmonitus insuper de ipsorum secretioribus machinationibus, ex medio itinere (obviam ibat ad eum excipiendum nomine Parlamenti Comes Essexiæ) maluit redire Oxoniam, ne committeret se periculo evidenti, quod tamen tunc distulit solummodo, non evitavit. Nam cum post illam ultimam cladem equitatus sui apud Vestchesteram fractus tot adversis,& graviora evitare volens,sponte sua dimisso exercitu,armisque depositis transisset ad Scotos, quasi addictiores sibi uti nativos,& istorum connivencia (fœdere mutuo stipendia stipulata sibi ab Anglis, maluerunt tali obsequi repetere,) paulo post initio A. C. 1647, venisset in potestatem Parlamenti Angliæ, istius mandato Neocastello ubi diligentius custoditus fuerat à Scotis, traductus Homboium, & circumseptus non solum militaribus excubiis, sed etiam familiaribus ministrisque novis sibi additis, & veteribus æque Politicis atque Ecclesiasticis consiliariis famulisque suis plerisque

Angliæ Rex vult venire Londinum 1646.

Angliæ Rex traditus à Scotis Parlamento 1647.

que oblegatis, inter detentionis tam arctæ anguſtias non tantum de dignitate, ſed etiam de vita ſua periclitari cogebatur. Propoſuerat ei Parlamentum reconciliationis media evertentia prorſus ejus poteſtatem,& inter cætera, ut omnia decreta & edicta ab ipſo à die diſceſſus ſui Londino ſancita contra Parlamentum, ejuſque membra, aboleretur in perpetuum: ut omnes dignitates honorumque tituli à tempore quo ſigilla Regalia fuerunt aſportata Londino, ab eo collati quibuſcunque perſonis, eſſent irriti: ut Parlamentum continuaret ſuas ſeſſiones & poteſtatem quomodo & quouſque vellet: ut militia Regni eſſet in poteſtate Parlamenti ad annos viginti. Ac poſtquam iſta ſubſcriberet Rex admitteretur Londinum ad colloquium Parlamenti. Et cum ille talia probare renuiſſet, ac in Galliam trajicere cogitaret, Parlamentarii munierunt milite totam Inſulam Vight, quo interim ipſe ſeceſſerat & demum ſuſpicionibus conceptis de ipſius obfirmatiori implacabilique animo, conſilia agitarunt de eo abdicando Regno. Inde vero commota & Scotia & multæ Civitates ac Provinciæ Angliæ, pro Regis dignitate defendenda arma iterum ſumpſerunt, & majoribus quam unquam odiis totius illius Inſulæ populi incitati, alii pro Rege, alii pro Parlamento invicem decertare non deſiſtunt.

Angliæ Rex ſub cuſtodiis. 1648.

Angli iterum pro Rege diſſentiunt 1648.

Quid porro parturierit tanta primariarum in Chriſtianitate Dynaſtiarum converſio, ſcribent illi, qui finem ejus videbunt: Nobis ſufficiet adhuc illa tantum quæ poſt A. 1638, (iſtius geſtis narraris *hos caſtus artemque reponere præſtat*) ad A. 1648, evenerunt ſtrictim attigiſſe, ut ſuis principiis cohæreant, & ea coronent, talemque Doctorem ac lumen habeant conjectores in indaganda, præcipue belli Germanici tantorum malorum fontis, conſequentia, & veritate iſtarum propoſitionum: Num bene conſultum fuerit pacem in Germania tempeſtive non feciſſe, totque ac tantas calamitates non redemiſſe facili compendio reſtitutionis Palatinatus Rheni. Quid profuerit necdum finito bello Germanico, aliud denuntiaſſe intuliſſeque Gallis, & eo reſcidiſſe vincula firma pacis, quæ illos à vindicandis injuriis ſuis avitis eouſque continuerunt: Ac quanti conſtet Hiſpaniis (omnium Regnorum,quæ ſub ſole ſunt felicium feliciſſimis ſi bona ſua norint) quod Reges habent ex ſanguine alienigeno, pro quorum longinquis patriis ditionibus, tituliſque ampliandis, (vana ſpe Monarchiæ totius Europæ ita ſibi compatandæ illectæ) totum fere orbem Chriſtianum armis ſuis perpetuo infeſtum habent; ſumptibus vero immenſis alendo tam multos exercitus inæſtimabiles divitias ſuas exhauſerunt: Colonias frequentiſſimas, ad bella continua tot viris fortioribus emiſſis ac amiſſis deſolarunt: ac inſuper attraxerunt in proprias cervices, & externum, & domeſticum, civileque bellum nimium difficile, ac fortaſſis diuturnum.

Germanico bello non bene conſultum.

Hiſpania decus ſuum perdit in bellis alienis.

Et ut ad te redeam ad quem initium ſcribendi feci:

Vſque huc mi Nepos tibi meum deſudavit ingenium,
Dum adolevit tuum.

EXIN VERO

Noſce tuapte tuum ſeclûm, memoranda futuro
Scribe, malis ne cede, meoſque imitere labores.

LAVS DEO VNI TRINO.

OB-

OBSERVATIONES

ad pauca aliquot loca hujus Chronici, in quibus

PAVLVS PIASECIVS

de rebus Gallicis & Belgicis tractans, à veritate nonnihil aberravit.

Pagina 2, ad hæc verba: *Defuncto sub finem mensis Aprilis, A.C.* 1574. *ætatis suæ* 24. *sterili fratre suo germano Carolo* IX, *Galliæ Rege.* Non fuit omnino sterilis Carolus. Habuit enim filium naturalem Carolum Valesium, Arverniæ Comitem, qui ultra septuaginta annos ipsi superstes fuit, & sub regnis Ludovici XIII & Ludovici XIV nomine Ducis Engolismensis cognitus est. Dicendum potius fuerat Carolum IX nullam ex legitima sua uxore Elizabetha, Maximiliani II Imperatoris filia, masculam prolem, quæ jus successionis haberet ad regnum, reliquisse.

Pag. 121. *Instituerunt* (Hollandiæ Ordines) *ut contractus matrimoniales fierent coram Magistratu, & Scriba sive Tabularii publici Præses, aut Secretarius Magistratus, verba promissionum reciperet à sponsis, vicesque Sacerdotis in cerimoniis benedicendi matrimonii adimpleret.* Res ista paulo aliter se habet quam hîc narratur. Matrimoniis eorum qui Reformatam Religionem profitentur, Ministri benedicunt publice in templis. Sed in gratiam Catholicorum & aliorum dissidentium in Religione, qui Ministris reformatis nolunt se sistere, & ab iis Matrimonii sui benedictionem accipere, Magistratus constituit ut sponsi coram se in Curia promissiones fidelitatis sibi mutuo exhiberent. Non quod in Pastorum munus involare velit: sed ad impedienda matrimonia clandestina, in locis ubi nullius alterius Religionis, præterquam Reformatæ, exercitium est publice permissum. Aliàs licet Catholicis, aliisque, postquam in Curia coram Magistratu ista peracta sunt, etiam privatim à Sacerdotibus aut Ministris suis matrimoniorum suorum benedictionem expetere.

Pag. 135. *Rex Dominum de Pernona cum Episcopo Ebroicensi ac Reginaldo Ossato ad Pontificem misit.* Scribendum fuerat, Rex Dominum du Perron Episcopum Ebroicensem ad Pontificem misit, atque Arnoldo Ossato qui negotia sua Romæ agebat, in mandatis dedit ut se Perronio adjungeret. Vterque postea, tum Perronius tum Ossatus, ad Cardinalitiam dignitatem promotus est.

Eadem pag. *Cardinali Condæo.* Nullus unquam fuit Cardinalis ex Principum Condæorum familia, aut qui Condæus nominaretur. Legendum ergo, *Cardinali de Gondy.*

Pag. 152. *Præterea tres civitates in singulis provinciis designavit, in quibus eadem libertate Religio dissidentium gauderet.* Confer cum hoc loco paginam 172, ubi in margine habetur, *Parlamenti Parisiensis decretum circa Religionis diversæ pacem.* Sed inepte. Edictum enim istud fuit Regium, & pro more non in Parlamento tantum Parisiensi, sed etiam in cæteris Galliæ Parlamentis promulgatum. Id legi potest in Inventario Ioannis Serrani & apud alios Historicos. Et inde disci, longe plura loca fuisse concessa Reformatis in Gallia ad Religionis suæ exercitium, quàm hîc commemoretur.

Pag. 200. in margine, pro, *Frederico Palatino nascente motus terræ*, lege *Mauritio Christiano nascente motus terræ.* Fridericus V, qui Patri suo in Electoratu successit, & postea Rex Bohemiæ creatus fuit, natus est Ambergæ anno 1596, die 16 Augusti.

Pag. 206.

Pag. 206. *Genevenses pacto cum Helvetiis, præsertim Bernatibus & Friburgiis societatis fœdere.* Delenda sunt verba, *& Friburgiis.* Nullum enim fuit fœdus inter Genevenses reformatos, & Friburgios Catholicos, ab eo tempore quo Genevenses Episcopo suo expulso Episcopatus ejus possessiones occuparunt.

Pag. 306. Falsum est quod hic narratur de uxore Marescalli Ancrei, *eam acerbioribus tormentis dicere veritatem fuisse coactam, & confessam se & suum maritum præstigiis Magicis usos.* Nullis enim plane tormentis fuit subjecta, neque quicquam de Magia confessa est. Et revera quod ei objectum est hac de re nugax erat, & ab iis excogitatum qui bonorum mariti confiscationem obtinuerant, & superstite uxore tuto illa possidere se posse desperabant.

Pag. 307. *Eodem anno in Provinciis Hollandiæ ab Arminianis schisma excitatum, in seditionem prorupit*, &c. Vt istud melius intelligatur, paulo altius repetendum est. Divortium sententiarum inter Calvini & Arminii sectatores in capite de Prædestinatione divina & annexis, dissidium etiam inter Ordines & civitatum Rectores tandem excitavit. Arminiani ab Arminio Theologiæ in Academia Leydensi ante paucos annos Professore cognominati, & Remonstrantes etiam dicti, à Remonstrantia, seu libello supplice quem Ordinibus Hollandiæ obtulerant, existimabant decreta Dei salutem & damnationem hominum spectantia, esse conditionata, seu Deum neminem absque intuitu fidei & obedientiæ Euangelio usque ad vitæ finem præstitæ, ad vitam æternam prædestinavisse; & similiter neminem absque intuitu infidelitatis & impœnitentiæ finalis morti æternæ adjudicavisse. Calvinistæ verò, Contra-remonstrantes quoque appellati, omnia Dei decreta esse absoluta contendebant, & Deum in hominibus ad vitam aut ad mortem æternam destinandis, nullam fidei aut obedientiæ, neque incredulitatis aut inobedientiæ, tanquam conditionum prærequisitarum, rationem habuisse. Ordines Hollandiæ judicantes hanc controversiam fundamentum Religionis non concernere, decretum fecerunt pro pace Ecclesiarum anno 1614, quo utrisque præcipiebant ut non obstante isto opinionum discrimine, pacifice inter se viverent, & se mutuo tolerarent. Contra-remonstrantes vero huic decreto se subjicere detrectabant, & numero suo confidentes instabant ut Synodus nationalis ex omnibus Fœderati Belgii Provinciis convocaretur, in qua lis ista pluralitate suffragiorum, ut fieri solet, decideretur. Quod Hollandiæ Ordinibus iniquum videbatur, & auctoritati suæ supremæ repugnans, utpote quo jus tribueretur cæteris de controversiis apud se natis sententiam ferendi.

Pag. 315. *In Hollandia, ut supra attigimus*, &c. Hac pagina & duabus sequentibus multa à vero aliena recensentur, ex ignoratione regiminis quod in Fœderato Belgio obtinet. Controversia de Prædestinatione inter Hollandiæ Pastores magnis utrinque animis agitata, dissidium (ut modo dicebamus) inter Politicos quoque nasci fecerat; aliis Synodum nationalem convocandam esse censentibus ad eam sopiendum, aliis vero dicentibus præstare illam indecisam relinquere, quod ex decisione immedicabile Schisma & Reipublicæ summopere noxium exoriturum prævidere nt. Cum enim singuli in hac sua sententia immoti perstarent, inde nata est quæstio, penes quos in Fœderato Belgio summa esset rerum potestas. Et pars quidem Ordinibus Generalibus illam competere asserebat; pars vero, Ordines cujusque Provinciæ particulares summum in sua Provincia imperium habere contendebat, & ad hoc summum imperium pertinere curam Religionis; ideoque non expedire ut Synodus nationalis convocaretur ad judicandum de controversis Religionis in Hollandia & vicinis quibusdam provinciis exortis: nec istud absque imminutione juris & privilegiorum, quibus singulæ istæ provinciæ potirentur, fieri posse. Ordinum Generalium esse, ea solum curare quæ ad pacem,

pacem, bellum, & mutuam adversus communes omnium hostes defensionem spectarent; ulterius illorum potestatem non extendi; certe non eo usque ut singularum Provinciarum leges & privilegia refigere eis liceret. Et hi pro se afferebant fœdus Vltrajectinum, anno 1579 initum inter Ordines Provinciarum quæ à Rege Hispaniæ defecerant, in cujus Artic. 1. hæc verba leguntur: *Quod tamen sit sine fraude legum, libertatis, juris & morum cujusque nationis, oppidi, partium singularum, ac civium; quæ Fœderati sanguine, facultatibus opeque omni defendent ac propugnabunt adversus vim à quocunque illatam.* Mauritius Princeps Arausionensis, Fœderati Belgii Gubernator ab Ordinibus constitutus, neutrum se in hoc Reipublicæ dissidio diu exhibuit. Sed tandem ex consilio (ut putatur) Iacobi I Magnæ Britanniæ Regis, illi se adjunxit parti quę summum Provinciarum imperium OrdinibusGeneralibus tribuebat, & Synodi Nationalis ad controversiam Prædestinatiam dirimendum, Arminianosque damnandos, convocationem urgebat. Et quia Ordines non tantum Hollandiæ, sed etiam Vltrajecti & Geldriæ, convocationi isti intercedebant, Mauritius animadvertens se quamdiu, salva maneret illorum auctoritas, propositum suum exsecutioni mandare non posse, de illis muneribus suis movendis consilia agitare cœpit. Erat autem ei vetus simultas cum Ioanne ab Olden Barneveltio Hollandiæ Advocato, quod præcipuus fuisset inter eos qui inducias cum rege Hispaniæ anno 1609 factas, quas ipse non probabat, consiliis suis promoverant, & non parum toto illarum tempore luminibus ejus officiebat. Sicut enim Mauritius sæculi sui bellatorum nemini erat secundus, ita Barneveltius administrandæ Reipublicæ peritia facile primas apud Batavos tenebar. Cui accedebat suspicio cum fere esse unicum qui obstaret ne summus Hollandiæ dominatus Principi deferretur, quamvis ob præclare facta & multa in Rempublicam merita illo dignissimus à multis censeretur. Quare Mauritius in eum primum sibi imperum esse faciendũ existimavit. Et re cum Ordinibus Generalibus communicatà, quos noverat male erga ipsum affectos, eum per stipatorum suorum Præfectum comprehendi curavit, cum veniret in Curiam ut Consessui Ordinum pro more suo interesset. Capti sunt etiam eodem tempore Hugo Grotius Syndicus Roterodamensis, Romboldus Hogerberius Syndicus Leydensis, & Ægidius Ledenbergius Ordinum Vltrajectinorum Secretarius, qui præ aliis maxime cum Barneveltio ad tutandum Bataviæ jura & libertatem conspirare putabantur, & singuli separatim in diversis arcis Hagiensis conclavibus sunt asservati. Hoc facto Mauritius expeditionem suscepit in Hollandiam & vicinas provincias, ut lustraret earum civitates, & cæteros Magistratus consiliis suis minus faventes loco moveret. Prætextus expeditionis istius erat, quod in quibusdam urbibus milites conscripsissent, *waert-gelders* lingua patria vocatos, quos in proprium nomen, nempe Magistratum singularum civitatum, jurare fecerant. Id vero Princeps ita interpretabatur, quasi se illi gubernationi ejus subducere cogitarent. Ipsi contra se istud jure suo fecisse pertendebant, ut alias sæpe, non ut quidquam de ejus auctoritate minuerent, sed ad compescendos motus plebis, occasione controversiarum de religione tumultuantis. Mauritius ergo cum primo Neomagum multis militaribus copiis stipatus ingressus esset, & illic quos volebat Magistratus exauctorasset, aliosque in depositorum locum substituisset, perrexit Amstelodamum, deinde Arenacum, posteaque Vltrajectum, Leydam, Roterodamum, Campodunum, Goudam, Alcmariam, Hornam, & in cæteras Hollandiæ civitates, ubi omnia pro arbitrio suo, nemine ei resistere audente, composuit. Magistratus novi, qui promotionem suam contra ordinem & leges factam Principi debebant, ut se gratos erga eum restarentur, sine mora in Synodi nationalis convocationem consentiunt, ut in ea Arminiani, tanquam corruptæ Religionis rei, damna-

damnarentur. Hoc enim factu necessarium putabatur antequam in Barneveltium & alios captivos sententia ferri posset, eo nomine quòd Religionis innovationi favissent, & eam auctoritate ac consiliis suis promovissent. Afferebaturque Provincias istas Belgii Reformatæ Religionis vinculo ab initio fœderis sui fuisse colligatos, & verendum esse ne eo disrupto, tota quoque Reipublicæ compages solveretur. Quod præcipuè urgebat Carletonus Regis Angliæ orator. Licet vel inde constare posset id esse falsum, quod Belgii Provinciæ Catholicæ ad istud fœdus, salva Religionis suæ libertate, fuerint invitatæ; multi ex Clero, Abbates, Priores, ei se adjunxerint, & nonnullæ urbes eo comprehensæ, ut Amstelodamum, Religioni Reformatæ tunc temporis adhuc essent adversæ.

Vrbs Dordracum Synodo habendæ oportuna visa est, quòd sita esset in loco munito & accessu difficili, utpote Mosa, Vahali, & Linga fluminibus undique circumdata, ut in ea Arminiani tanquam in carcere, quamdiu videretur expedire, detineri possent. Ex Ordinum ergo Generalium decreto indicitur ibi Synodus Nationalis omnium Fœderati Belgii Provinciarum; quæ mense Novembri, anni 1618, inchoata est, & Majo sequenti, centum quinquaginta quatuor sessionibus habitis, finita est. Vt autem Synodus hæc tanto plus splendoris atque auctoritatis haberet, placuit Ordinibus Generalibus ad eam vocare, non solùm ditionum suarum Theologos, sed etiam exteros, ex Regnis, Principatibus, & Rebuspublicis ubi Reformatæ, quam vocant, Religionis exercitium viget. Scribuntur ergo eum in finem literæ ad Magnæ Britanniæ Regem, ad Electorem Palatinum, ad Landgravium Hassiæ, ad Helvetios, Genevenses, Bremenses aliosque; qui omnes aliquot ex suis Pastoribus & Theologis eò ablegarunt; ita ut cum Provincialibus Pastoribus & Senioribus octuagenarium numerum explerent. Inter eos erat Episcopus Landavensis ex Anglia missus, & alii, omnes Calvini placitis de Prædestinatione addicti. Summo enim studio provisum erat, ne quis in cætum istum vocaretur quem Arminianis favere, aut ab eorum condemnatione abhorrere, aliqua suspicio foret. Solus Galliæ Rex noluit permittere, ut quis ex subditis suis Reformatam Religionem profitentibus, illuc proficisceretur; quia animadvertebat Synodum istam haberi ad eam Reipublicæ partem opprimendum quam meliorem & saniorem esse judicabat. Ex altera autem parte, nempe Arminianorum, seu Remonstrantium, nonnisi quatuordecim in eam admissi sunt, (quamvis, si permissum fuisset, Synodum Theologorum suorum numero æquare potuissent;) idque ea lege ut citati reorum instar coram illo Consessu comparerent, nullumque ibi suffragii jus haberent. Ordines quoque Generales ibi suos habuerunt Deputatos, unum ex singulis Provinciis, qui omnibus Actis interfuerunt. Inchoata est Synodus ab electione Præsidis, & communibus votis Ioannes Bogermannus Pastor Leowardiensis, infensissimus Remonstrantium adversarius, dignus judicatus est qui locum illum impleret; cui duo Assessores, illo non minus acres, ad eum parte oneris levandum sunt dati. Cum Remonstrantes intromissi fuissent, salutato cœtu & habita per Episcopium Leydensem Theologiæ Professorem gravi oratione, petiverunt ut sibi liceret collationem cum Synodo de controversis dogmatibus instituere. Sed hoc ipsis absolute denegatum est, & responsum illam Synodum non ad disputandum, sed ad judicandum convenisse. Immo ne quidem iis permissum fuit, ut suam de Prædestinatione sententiam, *quantum possent & judicarent necessarium, defenderent*, prout expresse habebant literarum citatoriarum ad eos scriptarum verba; sed *quantum Synodus expedire judicaret*. Arminiani ergo videntes se nihil ibi ad causæ suæ promotionem facere posse, protestati sunt publice adversus Synodum, & se illam pro legitimo controversiarum suarum Iudice non agnoscere dixerunt; cum adversarii sui, à quibus jam erant

in privatis conventiculis damnati, in ea præsiderent, & ibi iterum Actorum & Iudicum partes simul obirent. Et hoc facto discessum ad suos parabant. Sed interdicto Deputatorum Ordinum prohibiti sunt inde pedem movere,& Dotdraci arresto detenti, non tantum usque ad finem Synodi,sed etiam aliquot hebdomadas ultra,postquam reliqui omnes jam dudum abiissent. Interea autem cum ibi quasi captivi detinerentur,concinnarunt privatim illa scripta ad causæ suæ defensionem quæ postea lucem viderunt, eaque Deputatis Ordinum tradiderunt, Deputati vero Synodo.Sed Synodus nulla scriptorum istorum habita ratione,dogmata Arminianorum,quæ Ordines Hollandiæ decreto suo anni 1614 tolerabilia esse judicaverant,damnavit tanquam intoleranda,& Concionatores omnes qui illis addicti erant Cathedris & muneribus suis movit. Quorum loco Calvinistæ postea sunt substituti, & armata manu passim in Ecclesias introducti, militumque præsidia in urbibus collocata, ad plebem compescendam quæ suos Pastores inique sibi ereptos conquerebatur, præsertim Alcmariæ, Hornæ, Rotterodami. Finita Synodo decreta ejus publice Dordraci in templo Cathedrali, frequenti populi concursu, Latino idiomate quo primum conscripta fuerunt,Scribæ prælegerunt ac promulgaverunt, & omnes Theologi qui illi inter fuerant opipato convivio ab Ordinibus excepti, adhibitis etiam Cantoribus & instrumentis musicis, exterique cum præcipuis aliquot Provincialium numismate aureo,in quo imago Synodi insculpta erat,cum torque è quo pendebat,donati fuerunt.

Interea Ordines Generales operam dederant ut de causa Barneveltii & aliorum captivorum cognosceretur, & viginti quatuor Iudices constituerant, ex omnibus Fœderati Belgii Provinciis selectos, coram quibus ad objecta sibi crimina responderent. Et quamvis captivi illos recusarent tanquam illegitimos,& qui nullum in se (utpote Ordinum Hollandiæ solum,non Generalium,subditos) jus haberent,& quosdam etiam privatim eo nomine, quod capitales antea inimicitias secum exercuissent, nulla tamen recusationis istius habita est ratio, sed judicium illorum subire coacti fuerunt. Quinetiam Regis Galliæ intercessio nullum hîc pondus habuit,etiamsi per legatum sæpius institisset apud Ordines ut captivis istis illustribus parceretur, atque, si in leges aliquid peccavisse putarentur, saltem propter præcedentia in Rempublicam merita, quæ magna erant & omnibus cognita, vita indulgeretur. Sed hæc omnia frustra. Tandem enim Barneveltius, postquam novem integros menses in arctissimo carcere fuisset detentus, & omni suorum alloquio atque consolatione inhumaniter prohibitus, ad capitis supplicium damnatus est, sub hoc prætextu quod Reipublicæ & Religionis statum mutare conatus esset; licet constanter id ad ultimam usque vitæ horam negarit, nec legitime ejus convinci potuerit. Decima ergo tertia mensis Maji die, cum septuagesimum tertium ætatis annum attigisset, & summis in Republica muneribus, magna cum industriæ & integritatis laude defunctus fuisset, publice in area arcis Hagiensis, spectante magna populi caterva, gladio à carnifice percussus est. Ledenbergius veritus tormentorum acerbitatem,in carcere mortem sibi consciverat, & cadaver ipsius in capulo asservatum è patibulo suspensum fuit. Hogerbetius vero & Grotius, quod minori cum juris specie morte damnari posse crederentur, & forte Princeps Auriacus non adeo iis quam Barneveltio esset infensus, vitam obtinuerunt; sed tamen ad perpetuum carcerem sunt damnati,& bona ipsorum fisco addicta. Aliquanto post Grotius uxoris suæ ope è carcere evasit, & in Galliam abiit, ubi benigne à Rege & primoribus Regni exceptus fuit, & Apologeticum scripsit pro se atque aliis qui Hollandiæ præfuerunt ante mutationem quæ anno 1618 evenit. Qui liber,licet vivente Mauritio sub gravi pœna fuerit prohibitus,magno nunc est in pretio apud eos qui ad clavum Reipublicæ sedent, utpote vera regi-

minis Hollandiæ hodierni fundamenta continens. Edita est etiam ante paucos annos Belgico sermone Barneveltii vita, ex qua ejus innocentia clare perspicitur. Sed neque ipse Barneveltius, neque alii Hollandiæ proceres injuste tunc damnati & exauctorati, alia amplius opus habent defensione præter Acta Illustrissimi Conventus omnium Fœderati Belgii Provinciarum, habiti Hagæ anno 1651, post obitum ultimi Principis Arausionensis Wilhelmi, ubi quæ ipse patrui Mauritii vestigiis insistens, recenter adversus Hollandiæ libertatem molitus erat rescissa fuerunt, & nequid ejusmodi in posterum contingere posset diligenter prospectum.

Cùm autem exauctorati à Synodo Dordracena Pastores detrectarent polliceri Ordinibus Generalibus, se deinceps ab omni Ministerii sui functione etiam privatim abstenturos, in exilium sunt missi. Et nonnulli qui redierunt, ut occulte concionarentur suis Ecclesiis à quibus per vim avulsi fuerant, deprehensi, in carcerem sunt conjecti, ibique multos annos strictissime detenti; auditores vero eorum ad graves mulctas damnati. Sed tandem omnis ille persecutionum æstus in Hollandia defervuit, & inspicientibus Ordinibus Generalibus, qui dura illa Edicta condiderant, Remonstrantes Hagæ & in aliis civitatibus publice religionem suam exercent, templis passim constructis, in quæ nullo prohibente sacrorum causa conveniunt; civesque, licet opinionibus diffidentes, placide & amice inter se vivunt, cum antea oppressa religionis libertate ab iis qui quocunque modo Synodi Dordracenæ decreta tueri volebant, miserrima esset Reipublicæ istius facies, & omnia suspicionibus, diffidentia & odiis intestinis æstuarent. Documento illustri omnibus Principibus & Magistratibus, frustra populos ad Religionem amplectendam cogi, & ex ejusmodi violenta agendi ratione nil nisi turbas, Regnorum & Rerumpublicarum eversiones, & civium ruinam oriri posse.

Pag.352. *Cæsi ex regiis gubernatore Carnutensi & Comite Susano.* Historia obsidionis Montalbanensis accurate descripta nihil tale refert. Facienda potius fuerat mentio Marchionis Teminæi, Ducis Maynii, & aliorum illustrium capitum quæ ibi ceciderunt.

Pag.354. Falsum est quod illic narratur de urbe Cleraco à Rege Galliæ ter capta, & tandem incendio deleta. Nihil tale contigit. Semel tantum à Rege est capta. Et cum postea à Marchione Lusignano stratagemate occupata fuisset, nihil hostile Rex adversus eam molitus est; sed propositis Marchioni isti æquis conditionibus, obtinuit ut sponte sibi traderetur.

Pag.363. *Domi vero deprehenderant Arminianos, &c.* Ista etiam falso ab Arminianorum inimicis sunt excogitata; nec tam facile arripi debuissent à Chronicorum scriptore, absque accuratiori examine. Res ita se habuit. Duo Barneveltii filii, Gruneveltius & Stautenburgius, ardebant vindictæ cupiditate adversus Principem Mauritium ob patrem suum ab eo interfectum. Quærunt ergo aliquos qui sibi opem ferre queant in insidiis vitæ illius struendis. Inter alios visus est Slatius ipsis aptus, cui jam à multis annis cum domo Barneveltia familiaritas intercesserat. Et quia is olim concionatoris munere functus erat inter Remonstrantes, facile creditum est universam eorum Societatem in caput Principis conspirasse. Sed illi Apologia in lucem edita ostenderunt quam alieni essent à tanto crimine; obtulerunt se sistere judicio & ibi se purgare, dummodo reditus in patriam, è qua erant proscripti, concederetur; dicentes iniquum esse unius factum toti cœtui imputare; præsertim cum non obscuris indiciis demonstrassent se Slatium pro suo non agnoscere, ei jamdudum ob minus probatos mores concionandi Provinciam committere verentes. Quemadmodum ergo solus Slatius ex ordine Ministrorum Arminianorum conjurationis istius convictus est, ita solus

justam

justam illius mercedem, Hagæ capite truncatus, reportavit; adeo ut immerito noster Historicus aliquot socios ex Arminianis Concionatoribus illi adjungat. Ejusdem quoque commatis est quod addit, duos Barneveltii filios fuga elapsos fuisse. Vnus enim Stautenburgius in Brabantiam aufugit. Gruneveltius vero comprehensus cogitati sceleris pœnas sanguine suo luit.

Pag.403. *Capta civitate* (Rupella) *Rex omnes Vgonotos à Magistratu removit, & usum cujuscunque professionis hæreticæ prohibuit incolis illius civitatis, sola Catholica Religione relicta.* Hic etiam apparet quam male de Galliæ rebus informatus fuerit noster Auctor. Nam contra Rex captâ Rupellâ concessit Reformatis libertatem illic sacra sua publice & absque ullo impedimento, ut ante obsidionem, obeundi: qua etiam nunc, ut omnibus constat, gaudent. Hic vero non fuerat omittenda commemoratio horrendæ illius famis quam obsessi pertulerunt, qua supra duodecim hominum millia fuerunt absumta.

Pag. 411. *Sylvaducis civitatis in Zelandia.* Hic grave est Geographicum σφάλμα. Nam Sylvaducis non est sita in Zelandia, quam totam possident Ordines Fœderati; sed una est ex præcipuis Brabantiæ civitatibus. Eam Fredericus Henricus (non *Henricus Wilhelmus*) Princeps Arausionensis anno 1629, post quatuor mensium obsidionem deditione accepit.

Pag.467. *Rex misso Marescall. de la Force cum valido exercitu in ipsius* (Lotharingiæ Ducis) *Provincias hæreditarias, oppida munitiora, ac primariam illius ditionis civitatem Nancium, post longam obsidionem deditione capit.* Nancium vix fuit tres hebdomadas obsessa; & illius deditionis laus non erat tribuenda Marescallo de la Force, sed Regi ipsi, qui præsens illam obsedit cum Cardinale Richelæo. Ea vero sic contigit: Cum Dux Lotharingiæ, qui forte aberat cum obsideri cœpit, cogitaret in illam ingredi, & eam præsentiâ suâ ad longam obsidionem sustinendam animare, incidit imprudens in castra regia, & ita ab eo partim volente, partim nolente, Nancium certis conditionibus est extorta.

I N D E X

NOMINVM, ET RERVM NOTABILIORVM,

quæ in hoc opere continentur.

Armta-

C.

Electo-

Fran-

G.

Gnesnensis

Hispa-

I.

K.

Kaptur

Mont-

Q.

R.

Rheti

T.

Tunensi

Wasse-

W.

Y.

Z.

FINIS.